ΑΡΧΕΙΑ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Δ΄.

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Κ. ΚΑΣΟΜΟΥΛΗ

ΑΓΩΝΙΣΤΟΥ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ, ΜΑΚΕΔΟΝΟΣ

ΕΝΘΥΜΗΜΑΤΑ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ

ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

1821-1833

ΠΡΟΤΑΣΣΕΤΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΡΜΑΤΩΛΙΣΜΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΥΠΟ ΓΙΑΝΝΗ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ-1940

ΕΝΘΥΜΗΜΑΤΑ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΤΕΛΗ ΠΡΕΒΕΛΑΚΗ

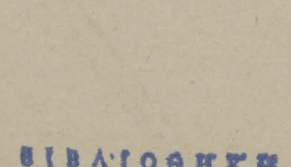

ΑΡΧΕΙΑ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Δ΄.

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Κ. ΚΑΣΟΜΟΥΛΗ

ΑΓΩΝΙΣΤΟΥ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ, ΜΑΚΕΔΟΝΟΣ

ΕΝΘΥΜΗΜΑΤΑ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ

ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

1821-1833

ΠΡΟΤΑΣΣΕΤΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΡΜΑΤΩΛΙΣΜΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΥΠΟ ΓΙΑΝΝΗ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ-1939

5507

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΑ ΕΚΑΤΟΧΡΟΝΑ ΤΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ

ΧΟΡΗΓΙΑ ΠΑΓΚΕΙΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

ΑΠΟΦΑΣΙΣ ΥΠ' ΑΡΙΘΜΟΝ 402, ΤΗΣ 17 ΙΟΥΝΙΟΥ 1930

ΕΠΟΠΤΕΙΑ ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

ΥΠΟ ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΣΤΕΦ. ΔΡΑΓΟΥΜΗ

ΙΣΟΒΙΟΥ ΜΕΛΟΥΣ ΤΗΣ ΠΑΓΚΕΙΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Π.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΩΝΣΤ. ΚΑΣΟΜΟΥΛΗΣ

Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΥΣ ΤΩΝ "ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ ΕΝΘΥΜΗΜΑΤΩΝ,,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

ΠΡΟΔΙΑΘΕΣΗ

Ο συγγραφέας

Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

ΠΡΟΔΙΑΘΕΣΗ

Ὁ συγγραφέας

Ὁ ἱστορικὸς ἐρευνητὴς πρῶτ ἐπιμελήθηκε τὴν ἔκδοση αὐτοῦ τοῦ βιβλίου, γράφοντας τὸ προλογικὸ τοῦτο καὶ ἀρκετὰ ξετυλιγμένο σημείωμα μόλις τελείωσε ὁ πρῶτος τόμος, λυπᾶται ποῦ δὲ μπορεῖ ἀπὸ τώρα, πρόωρα, νὰ φανερώσῃ πλήθια τὴ χαρά του, ὅπως θὰ τὄκανε ἂν παράδινε στὸ κοινὸ τὸ ἔργο ὁλάκερο, δουλειᾶς σκληρῆς κατόρθωμά, ἄραγμα σὲ εἰρηνικὸ λιμάνι πόθου μακρινοῦ, σὰν κάποιου ὀνειρεμένου καραβιοῦ. Κανονικώτερο λοιπὸν θὰ εἴτανε νὰ εἶχε περιμείνει ὁ ἐκδότης τὸ τύπωμα καὶ τῶν τριῶν τόμων, καὶ τότε νὰ τοὺς προλογίσῃ, κατὰ τὴν τάξη τὴν ἐπιστημονική. Ὅμως τοῦ Ἑλληνικοῦ κοινοῦ τὸ ἐνδιαφέρον, ἀνάγκη κανεὶς νὰ τὸ ὑποθέσῃ, ἔπρεπε νὰ προτιμηθῇ, καὶ νὰ ποῦ τοῦ χαρίζεται ἕτοιμος ὁ πρῶτος τόμος τοῦ πολύτιμου ἔργου τοῦ Κασομούλη. Εἶχε ὁ ἐκδότης καὶ κάποιον ἄλλο λόγο, ποῦ τὸν ἔκαμε νὰ δώσῃ στὸ φῶς τοῦ ἔργου αὐτοῦ τὸν πρῶτον τόμο. Γέρος αὐτὸς ἑβδομηντάρης, ταξιδευτὴς ποῦ πολλῶν σκοπῶν ταξίδια καταπιάστηκε, κι' ἄλλα ἀπ' αὐτὰ τἄβγαλε πέρα, ἄλλα τ' ἄφησε στὴ μέση, δὲν ξέρει, καὶ δὲν εἶναι βέβαιος ἂν θὰ προφτάσῃ νὰ τ' ἀποτελειώσῃ τὸ τελευταῖο τοῦτο, ἴσως καὶ τὸ πειὸ σημαντικὸ ἐπιχείρημα τῆς κουραστικῆς δουλειᾶς του ἀπάνου στὸν ἱστορικὸν ἀγρὸ τὸ Νεοελληνικό. Τὸ βιβλίο ὅμως, καὶ πάλι, θὰ τελειωθῇ μὲ τὴ φροντίδα τοῦ Παγκείου Ἱδρύματος. Στὸν τόπο μας γενικά, κάθε ἔργο γενναίας ἐπιβολῆς κανόνας εἶναι στὴ μέση ν' ἀπομένῃ. Ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία στέκεται ἀδιάφορη σὲ κάθε προσπάθεια ποῦ χρειάζεται μακρόχρονη ἀνθρώπου ὑπομονὴ κι' ἀφοσίωση. Γιὰ νὰ φέρω τὸ λόγο σὲ σύνορα στενώτερα, ἂς διαλέξω ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν ἔρευνα παραδείγματα, θλιβερὰ τῆς κοινωνικῆς ἀδιαφορίας σημάδια. Ἡ ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης τοῦ Φιλήμονα ἡ πολυτιμότατη ἔμεινε ἀτελείωτη. Τοῦ Σπηλιάδη

τ' 'Απομνημονεύματα ἔμειναν ἀτελείωται). Τοῦ Μάμουκα ἡ ἔκδοση ἔμεινε ἀτελείωτη. Τὰ 'Αρχεῖα τῆς 'Ελληνικῆς Παλιγγενεσίας, τὸ μόνο κρατικῆς πρωτοβουλίας ἔργο, ἔμεινε ἀτελείωτο. Τὸ ἀρχεῖο τοῦ 'Ιεροῦ 'Αγῶνα πουλήθηκε σὲ δημοπρασία ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ Κράτος, καὶ ὅ,τι γλύτωσε ἀπὸ τὸ χαμὸ μένει κι' αὐτὸ ἀνέκδοτο. Σωρὸς μεγάλος ἱστορικῆς ὕλης σώθηκε στὰ Γενικὰ 'Αρχεῖα, καὶ περιμένει. 'Η 'Ελληνικὴ Πολιτεία ἔμεινε ἀδιάφορη στὴν ἴδια της ἱστορία. Γιὰ τὸ μεγάλο κακὸ ποῦ προξένησε ἡ ἀδιαφορία της, χάθηκε κάθε ἐλπίδα νὰ γραφῇ τέλεια ἱστορία τῆς 'Ελληνικῆς 'Επανάστασης καὶ τῶν παρακάτου χρόνων ὡς τὰ 1862· ἡ ἱστορία τοῦ δημοσίου δικαίου τῆς νέας 'Ελλάδας χάθηκε κι' αὐτὴ μαζί. Οἱ ἱστορικὲς οἰκογένειες τῆς νέας 'Ελλάδας, ἂν ἐξαιρέσῃ κανεὶς δυὸ ἢ τρεῖς, ἀφῆσαν τ' ἀρχεῖα τους νὰ χαθοῦνε, νὰ πουληθοῦνε στὰ μπακάλικα. 'Ο ἐκδότης τῶν «'Αρχείων τῆς Νεωτέρας 'Ελληνικῆς 'Ιστορίας» χρειάστηκε νὰ δώσῃ τὰ καλύτερα χρόνια τῆς ζωῆς του γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ βγάλῃ τοὺς λίγους τόμους ποὺ ἔβγαλε. Εἰκοσιπέντε χρόνια Διευθυντὴς τῶν Γενικῶν 'Αρχείων, δὲν κατάφερε τὸ 'Ελληνικὸ Κράτος νὰ δώσῃ λίγα ἀπὸ τὰ τρίμματα τῶν ἀνοιχτῶν στοὺς ἀνέμους θησαυρῶν του γιὰ νὰ τυπωθῇ καὶ ἕνας ἀκόμα τόμος ἱστορικῆς ὕλης, ποῦ νὰ ἀποβλέπῃ τὴν ἱστορία αὐτῆς τῆς ἴδιας 'Ελλ. Πολιτείας[2]). Εἰκοσιπέντε χρόνια ὁλάκερα τοῦ ἀρνήθηκε κάθε πίστωση γιὰ ν' ἀγοράσῃ ἀπὸ τὰ παλιόχαρτα τὰ σκορπισμένα ἀπὸ τὴν ἴδια αὐτὴν 'Ελλ. Πολιτεία.

'Αλλὰ πρᾶμα παράξενο, τὸ χειρόγραφο τοῦ Κασομούλη δὲν εἶχε καμμιὰ περιπέτεια, καὶ δὲν ἔτρεξε κανέναν κίνδυνο, ὡς ποῦ νὰ τ' ἀποχτήσω. Τέτοιο ὅμως ἀτίμητο ἱστορικὸ διαμάντι δὲν εἶχε τὸ Κράτος πάλι χρήματα νὰ τ' ἀγοράσῃ, καὶ τ' ἀγόρασα ἀπὸ τὰ δικά μου τὰ ὑστερήματα. Κι' ἀφήνω ἔπειτα τὴς τρεχάλες καὶ τὰ παρακάλια μου σ' ἀνθρώπους ἀνίκανους νὰ καταλάβουν τὴν ἀνάγκη τοῦ τυπώματος. Τέλος ἀναγκάστηκα νὰ καταφύγω στὸ Πάγκειο 'Ίδρυμα. Πρῶτος ὁ κ. Φίλιππος Στεφ. Δραγούμης ἔδειξε προθυμία ζωηρή, καὶ ὁ κ. Γ. Παπανδρέου, 'Υπουργὸς τῆς Παιδείας στὰ 1930, ἔφερε τὸ ζήτημα στὴν 'Επιτροπή. Τὰ χρήματα ὅμως λείπανε, κι' ἔπρεπε νὰ περιμένω τόσα χρόνια, 1930 - 1939, καὶ νὰ

1) Οἱ δυὸ τελευταῖοι, ἀνέκδοτοι, τόμοι ἀπὸ τοὺς πέντε τοῦ ὅλου ἔργου βρίσκονται στὰ χέρια τοῦ ἐκδότη, ἀπὸ τὰ νεανικά του χρόνια.

2) Μὲ πολλὴ χαρὰ μαθαίνω ὅτι ἡ σημερινὴ Κυβέρνηση παρέχει στὰ Γενικὰ 'Αρχεῖα τ' ἀναγκαῖα μέσα γιὰ τὸν πλουτισμὸ τῶν συλλογῶν τους.

ποῦ ἦρθε τέλος ὁ καιρός, μὲ τὸ καλό, καὶ μὲ ἀμολόγητη χαρὰ δική μου.

Πρέπει ἐδῶ νὰ εὐχαριστήσω τ' ἀξιότιμα μέλη τοῦ Παγκείου Ἱδρύματος γιὰ τὴν τόσο πατριωτική τους ἀπόφαση, καὶ τὸν κ. Φ. Στεφ. Δραγούμη γιὰ τὶς ἰδιαίτερες φροντίδες του. Ἡ καρδιά μου πετάει στὴ σεβαστὴ μνήμη τοῦ Μακαριώτατου Μητροπολίτη Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Προέδρου τότε τῆς Ἐπιτροπῆς.

Ὅμως εἶναι κι' ἄλλοι ἀκόμα ποῦ πρέπει μεγάλη χάρη νὰ τοὺς μολογήσω γιὰ τ' ἀπόχτημα τὸ μοναδικὸ τοῦ χειρογράφου Κασομούλη. Ἀνάγκη πρῶτα νὰ εὐχαριστήσω ἕναν πεθαμένον ἀλησμόνητο, τὸ Στρατηγὸ Τιμολέοντα Βάσο. Φίλος μου, καὶ λάτρης τῆς ἱστορίας τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνα, θρεμμένος μὲ τοῦ Ἀγωνιστῆ πατέρα του τὰ θυμήματα, μοῦ μαρτύρησε μιὰ μέρα, ἀνάμεσα σὲ τόσες συνειθισμένες ὁμιλίες του γιὰ τὸ Εἰκοσιένα, καὶ τὴν ὕπαρξη τοῦ χειρογράφου τοῦ Κασομούλη. Ὅμως, καὶ ποιὸς ἦταν ὁ κάτοχος, καὶ ποιὸς ὁ τόπος ποῦ βρισκόταν τὸ χειρόγραφο, δὲν ἔδειχνε πρόθυμία νὰ μοῦ τὸ πῇ, ὁ μακαρίτης: «Βλαχογιάννη, τὸ χειρόγραφο τοῦ Κασομούλη, σοῦ ἀφήνω διάτα...» (φράση ρουμελιώτικη). Ἄνθρωπος μὲ καλλιεργημένη κρίση, μ' αἴσθηση τοῦ καλοῦ, συλλέκτης σπάνιων βιβλίων, χαρτιῶν καὶ εἰκόνων, μὲ ζήλευε προκαταβολικά, μὲ ζήλευε ἂν θὰ τ' ἀποχτοῦσα ἐγὼ τὸ χειρόγραφο καὶ ὄχι αὐτός. Ἤθελε τὸ χειρόγραφο νὰ σωθῇ, ἀλλὰ πάλι νὰ τὸν ἔχῃ ἄλλος αὐτὸν τὸν θησαυρό.... Χαριτωμένοι δισταγμοὶ φιλοτέχνου, ποῦ τοὺς ἔνοιωθα κι' ἐγώ. Τέλος, δυὸ χρόνια πρὶν πεθάνῃ—πέθανε Ὀκτ. τοῦ 1929—ἔνοιωσε ὁ μακαρίτης τὴν ἀνάγκη νὰ μοῦ χαρίσῃ τ' ἀκριβό του μυστικό: «Γράψε, κ. Π. Α. Ἀνδρέου, Στυλίδα· αὐτὸς εἶναι ὁ κάτοχος τοῦ χειρογράφου τοῦ Κασομούλη». Τὸ σημείωμα ἔμεινε στὰ χέρια μου ὡς τὴν ἄνοιξη τοῦ 1928. Εἶχα ζητήσει ἀπὸ τὴν τότε Κυβέρνηση νὰ μὲ στείλῃ στὴ Λόντρα νὰ φέρω τὸ ἀρχεῖο τοῦ ἐκεῖ Ἑλληνικοῦ Κομιτάτου (Greek Commitee) κατὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ Εἰκοσιένα, τόμοι 25 νομίζω, ποῦ τὸ εἶχε προσφέρει στὴν Ἑλλάδα Ἄγγλος φίλος της, καὶ ὁ Ἕλληνας πρεσβευτὴς τὸ κρατοῦσε ὡς ποῦ νὰ εὕρῃ τὸν τρόπο νὰ τὸ στείλῃ, χωρὶς κίνδυνο, στὴν Ἑλλάδα. Αὐτὸς μὲ εἶχε παρακαλέσει, ἂν μπορέσω, νὰ πάω μόνος μου νὰ τὸ παραλάβω. Ἡ τότε Κυβέρνηση ἀρνήθηκε νὰ μὲ στείλῃ. Μὲ δικά μου ἔξοδα ἀποφάσισα νὰ πάω, ὄχι πειὰ νὰ φέρω τὸ πολύτιμο ἐκεῖνο ἀρχεῖο, ἀφοῦ δὲν εἶχα ἐντολή, ἀλλὰ νὰ μελετήσω τὸ ἀρχεῖο τοῦ στρατηγοῦ R. Church,

γεμάτο ἀπὸ σπουδαῖα μαρτύρια τῆς δράσης τοῦ Καραϊσκάκη κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του, 1826 - 7. Τὸ ἀρχεῖο αὐτὸ βρίσκεται στὸ Βρετάνικὸ Μουσεῖο. Ἕτοιμος νὰ ξεκινήσω γιὰ τὸ μακρινὸ ταξίδι, πῆγα στὴ Στυλίδα πρῶτα. Ἡ «διάτα» τοῦ Στρατηγοῦ Βάσου μοῦ εἶχε γίνει βάσανο στὸ νοῦ, παραγγελιὰ ἱερή. Ὁ κ. Ἀνδρέου μοῦ εἶπε: «Τὸ χειρόγραφο τὸ ἔχει πειὰ ὁ γαμπρός μου συνταγματάρχης κ. Φίλιππος Βῶκος, στὴ Θεσσαλονίκη». Ὁ κ. Ἀνδρέου ἔκαμε γνωστὴ στὸν κ. Βῶκο τὴν ἐπίσκεψή μου, ἐνῶ ἐγὼ ταξίδευα μακρυά. Γύρισα, καὶ τὸ ζήτημα δὲν πρόφτασα νὰ τὸ ξανακινήσω. Ὁ κ. Βῶκος, μόνος του καὶ πρόθυμος, μὲ εἰδοποίησε· ἂν καὶ τὸ χειρόγραφο δὲν ἦτανε καθαυτὸ δικό του—καὶ τότε θὰ ἦταν πρόθυμος νὰ μοῦ τὸ χαρίσῃ, καὶ τὸν πιστεύω, γιατὶ ἀπὸ τότε γνώρισα τὸν ἀγαθὸ καὶ πατριωτικό του χαρακτῆρα—ἔπρεπε νὰ δώσω ἕνα ποσό, καὶ τὄδωσα μ' ὅλη μου τὴν καρδιά, ποσὸ ἀσήμαντο ἀντίκρυ ἀπὸ ἕνα τόσο ἀνεκτίμητο μεταλλεῖο ἱστορικό. Ὁ στρατηγὸς κ. Φίλιππος Βῶκος εἶναι ὁ δεύτερος ποῦ πρέπει νὰ τὸν εὐχαριστήσω μ' ὅλη μου τὴν καρδιά.

Ἡ ἐντύπωση ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ Α΄ τόμου, ποῦ σήμερα παραδίνεται στὸ κοινό, εἶναι διπλῆ: Δὲν εἶναι μοναχὰ τῆς βόρειας Ἑλλάδας ἡ πολεμικὴ ζωή, ἡ ἄγνωστη ὡς τώρα, ποῦ ξαφνικὰ μᾶς φανερώνεται μὲ τοὺς δυνατοὺς καὶ πρωτόπλαστους χαρακτῆρες τῶν ἀντρῶν της, μὲ τὰ ἤθη τὰ πολεμικά της, μὲ τὴν κοινωνικὴ ζωή της τὴν εἰδυλλιακή· δὲν εἶναι οἱ ἄγνωστες μάχες, τὰ μίση καὶ τὰ πάθη, οἱ ντροπὲς καὶ οἱ περηφάνειες, οἱ πίκρες καὶ οἱ χαρὲς τῶν ἀντρῶν ἐκείνων, ποῦ βγαίνουν ἀπὸ τοὺς τάφους καὶ χτυπᾶνε στὸν ξαφνισμένο νοῦ τοῦ σημερινοῦ Ἑλληνόφραγκου. Εἶναι καὶ κάτι ἄλλο, ἀκόμα πειὸ τρανὸ κι' ἀπίστευτο· ὅ,τι δὲ φαντάστηκε κανείς, Ἕλληνας εἴτε ξένος ἱστορικὸς μελετητής, ὁ Κασομούλης τὸ φαντάστηκε, καὶ τὄκαμε ἔργο, καὶ τοὔδωσε ζωή, ὁ συγγραφέας τῶν Στρατιωτικῶν Ἐνθυμημάτων. Ἀφοῦ τελείωσε τὴ μακρότατη ἔκθεση τῶν ὅσων εἶδε καὶ ἔπραξε, ἀπὸ τὸν πρῶτο χρόνο τῆς Ἐπανάστασης ὡς τὸν ἐρχομὸ τοῦ βασιλέα Ὄθωνα, δὲ στάθηκε ἱκανοποιημένος ἀπὸ τοὺς κόπους του τοὺς πνευματικούς—καὶ ἦταν, ἀλήθεια, κόποι φοβεροί, γιατὶ ὁ συγγραφέας δὲν ἔγραφε τὴ γλῶσσα ποῦ μιλοῦσε, ἀλλὰ τὴν ἄλλη τὴ δασκάλικη, ποῦ δὲν τὴν ἤξερε ἀπὸ τὸ σκολειό, παρὰ κουτσὰ-στραβὰ τὴν ἔμαθε μὲ τὴν «πράξη»—ἀλλὰ πέταξε πίσω, μὲ τὸ νοῦ, στὰ χρόνια τὰ προμηρικά, τ' Ἀρματωλικά, τὰ χρόνια ποῦ σπείρανε, κρυφὰ δουλέψαν, καὶ θρέψανε καὶ

μεγαλώσανε γιγάντιο τὸ Εἰκοσιένα. Καὶ δὲν ἦταν ἁπλὴ φαντασία, ἀλλὰ σκέψη βαθειά, καὶ ἄξια νὰ τιμήσῃ μεγάλον ἱστορικὸ συγγραφέα, τὸ ὅτι ὁ Ν. Κασομούλης ἔκρινε, μὲ τὴν αὐτόφυτή του κρίση, ὡς ἀνάγκη ὑπέρτατη νὰ βάλῃ στὸ ἔργο του ὄχι κανένα «τηλαυγὲς μέτωπον» ρητορικό, ἀλλὰ κεφαλὴ μὲ νοῦ σοφὸ γεμάτη, τὴν ἱστορία τοῦ Ἀρματωλισμοῦ, τὴ στρατιωτικὴ ἱστορία τῶν χρόνων τῆς Σκλαβιᾶς. Μ' ἄλλα λόγια, μᾶς παράδωσε πολύτιμη μελέτη, τὴν πρώτη συστηματικὴ ὡς τώρα, ὅπου ἐκθέτονται οἱ «παράγοντες» οἱ ἱστορικοί, ποῦ ἑτοιμάσαν τὸν Ἀγῶνα τὸν ἱερό, ποῦ χωρὶς ἐκείνη τὴ μακρόχρονη προπαρασκευὴ τὴν πολεμική, δὲ θὰ μποροῦσε νὰ ὑπάρξῃ[1]). Τὸ Ἀρματωλικὸ μέρος τοῦ ἔργου Κασομούλη (Ἐποχὴ πρώτη) εἶναι γνήσιο ἱστορικῆς ἀνάγκης γέννημα, ποῦ ὁ Κασομούλης τὴν ἔνοιωσε βαθιά. Κι' ἀπόδειξη· ἔγραψε τὴ μελέτη του ὑστερόπρωτα, δηλ. ἀφοῦ τελείωσε τὸ ἔργο τῶν Ἐνθυμημάτων του.

Ὅμως ἂς μιλήσω γιὰ τὸ συγγραφέα καὶ τὸ ὅλο ἔργο του γενικά. Ἀφοῦ ἄφησε, ἄγουρα στὴν ἡλικία του, νὰ τραβηχτῇ καὶ νὰ πέσῃ μέσα στὸ φλογερὸ καμίνι τῆς Φιλικῆς—καμίνι, ἀπ' ὅπου ἀμέτρητα δαδιὰ ἀναμμένα, μυστικὰ κεριὰ καὶ θυμιατὰ κλέψαν τὴ φλόγα, σπεῖραν τὴν πυρκαγιά, καὶ τὴν κάμανε νὰ γίνῃ φλογερὸ ποτάμι, καὶ ν' ἀνάψῃ καὶ νὰ κάψῃ τὴς καρδιές, κ' ὕστερα ὅ,τι μείνῃ κι' ὅ,τι περισσέψῃ: στάχτη καὶ καπνός, ἢ νέος κόσμος ἀπ' τὴ στάχτη κι' ἀπὸ τὸν καπνὸ βγαλμένος—ὁ Κασομούλης, μυημένος Φιλικός, δὲν κοίταξε ἄλλους νὰ μυήσῃ, δὲ θέλησε νὰ γίνῃ ἀπόστολος πατριωτικός, ὅπως οἱ ἄλλοι· ἀποφάσισε νὰ γίνῃ ὁ ἴδιος ἔργων γενναίων ἐκτελεστής, παιδὶ ἀκόμα αὐτὸς εἴκοσι δυὸ χρονῶν. Ἅρπαξε τὸ κήρυγμα ὄχι σὰν ἀντίλαλον αἰσθηματικό, ἀλλὰ σὰν προσταγή, καὶ ὑπάκουσε σ' αὐτή. Ὁ σηκωμὸς τοῦ Ὀλύμπου, τὸ ταξίδι στὸ Μοριὰ γιὰ βοήθεια, ὁ γυρισμός του, οἱ μάχες καὶ τέλος ἡ καταστροφή, κάνουν τὸν καθένα ν' ἀπορήσῃ, νὰ θαυμάσῃ τ' ἄγουρο τοῦτο παληκάρι γιὰ τὸ ἐπιχείρημα ποῦ φόρτωσε στοὺς ὤμους του βαρύ[2]). Ἂν πάρῃ κανείς, στὸ σύνολό του, τὸν ἀγῶνα τῆς δυτικῆς Μακεδονίας τὸν ἀπρετοίμαστον, ἀλλὰ καὶ φλογερὸν κι' ἀκράτητον, ὅπου ἡ Νάουσα εἶναι τὸ κορύφωμα τῶν ἐθνικῶν θυσιῶν, καταλαβαίνει καὶ τοῦ Ν. Κασομούλη τὸ χαρακτῆρα τὸν πα-

1) Ὁ ἀναγνώστης ἂς παρατηρήσῃ ὅσα γράφει ὁ ἐκδότης στὸν τόμ. Α', σ. 128 σημ. καὶ σ. 132 σημ.

2) Ὁ ἀναγνώστης ἂς παρατηρήσῃ ὅσα σχετικὰ γράφονται Α' σελ. 212 σημ. 3.

τριωτικό. Οἱ φιλοδοξίες του ἦταν, ἀπὸ τὴν ἀνατροφή του καὶ τὶς παραδόσεῖς τοῦ σπιτιοῦ του, ἀπὸ τὸ ἑλληνικώτατο «περιβάλλον» τῆς Σιάτιστας πατρίδας του, ἀπὸ τὶς σχέσεις τοῦ πατέρα του, ὅλα δείχνουν πῶς οἱ φιλοδοξίες τοῦ Ν. Κασομούλη ἤτανε καρπὸς γνήσιος τοῦ πατριωτισμοῦ τῆς δυτικῆς Μακεδονίας.

Ἡ ἐπανάσταση τοῦ Εἰκοσιένα παρουσιάζει τοῦτο τὸ παράξενο· ξεροκαμπία πνευματικὴ στὸν πολιτικὸν κόσμο, λειψαντρία πολιτικῶν ἀντρῶν ἀπίστευτη, ποῦ εἶχε τὴν αἰτία της στὴ δασκάλικη κατάρα τῆς λατρείας τοῦ τύπου, ποῦ μάραινε τὴν οὐσία, στὴ θρησκεία τῆς ξερῆς γραμματικῆς, ποῦ στέγνωνε τὸ νοῦ, ὅπως ὁ λίβας καίει τὸ χλωρὸ χορτάρι. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἄνθισμα ἀνοιξιάτικο ἡρώων-γιγάντων, ποῦ βγῆκαν ἀπ' τὴ γῆ τὴν Ἑλληνικὴ αὐτογέννητοι, αὐτοποίητοι· πλούσιος εὐλογημένος ροδαμός, ποῦ σκέπασε τῆς λευτεριᾶς τὸ δέντρο· δέντρο, ποῦ ἐνῶ φαντάζεται ὁ πατριωτικὸς Δασκαλισμὸς [1]) πῶς ἤτανε δικό του σπέρμα, ἡ γῆ ἡ Ἑλληνικὴ ἔκρυβε μυστικὰ τὴ ρίζα του, καὶ καρτεροῦσε τὸν καιρό, καὶ τὴν ἀνάδωσε μυριόπληθη, γῆ μυριανθοῦσα, ἅμα ἔνοιωσε τὴν ὥρα.

Ὁ Κασομούλης δὲν ἦταν ἀπὸ τὴν τάξη ἐκείνη τῶν ἀμέτρητων ἀντρῶν, ποῦ ξεκινῆσαν ἄξεστοι βοσκοί, καὶ φτάσανε καπιταναῖοι, καὶ στρατηγοί, καὶ ἥρωες ἀθάνατοι. Ἐνῶ τὸν ἔκαιγε ἡ φιλοδοξία νὰ μπῆ, ὅπως καὶ μπῆκε, μέσα στὴν ἀνεμοζάλη τὴν πολεμική, δὲ λησμόνησε τὸν ἑαυτό του· δὲ δοκίμασε νὰ γίνῃ ἕνας ἀπὸ τοὺς τόσους ὁπλαρχηγούς, μικρὸς ἢ μεγάλος, μπουλουξὴς ἢ καπιτάνος· οὔτε προσπάθησε νὰ σχηματίσῃ σῶμα χωριστό, ποῦ ὁ ἴδιος νὰ φροντίζῃ γι' αὐτό, καὶ μ' αὐτὸ νὰ πολεμάῃ αὐτοκέφαλος, ἢ κάτου ἀπὸ ἄλλους ἀνώτερους ἀρχηγούς. Αὐτὴ τὴ φιλοδοξία ἂν δὲν τὴν εἶχε, δὲ μποροῦσε νὰ τὴν ἔχῃ. Ὅπως ἦταν ὀργανωμένη στρατιωτικὰ ἡ Ἑλλάδα τὴ στιγμὴ ποῦ ἄδραξε τ' ἄρματα, εἶχε καὶ ἡ δυτικὴ Μακεδονία τὸ σύστημά της τὸ Ἀρματωλικό, καὶ ὁ Κασομούλης δὲ θὰ μποροῦσε ν' ἀναδειχτῇ ἀνεξάρτητα ἀπ' αὐτό. Ἁπλὸς πολεμιστὴς νὰ ρογιαστῇ, δὲ θὰ γινότανε δεχτός, γιατὶ ἦταν ἄμαχος· τὸ πολύ, ἐπειδὴ

1) Ἂν ὁ προγονολάτρης λογιώτατος δὲν ἔρριξε τὸν πρῶτο σπόρο τῆς Φιλικῆς, τὸν καλλιέργησε, ὡς Φιλικός, προβάλλοντας τὴ βοήθεια τῆς προγονικῆς καταγωγῆς. Ὅμως ὑπάρχουνε στὸν κόσμο ἄπειροι λαοί, ποῦ ἀποχτήσανε τὴ λευτεριά τους χωρὶς προγονικὴ βοήθεια. Μακάρι κι' ἐμεῖς νὰ μπορούσαμε νὰ γίνουμε πρόγονοι τοῦ ἑαυτοῦ μας. Ὁ Λογιωτατισμός, θρεμμένος μὲ τὸν ἀέρα τῶν κλασσικῶν ὀνείρων, ζητοῦσε μιὰν ἰδανικὴν ἀναγέννηση, πῶς δμως αὐτὴ μποροῦσε ν' ἀποχτηθῇ, δὲν εἶχε ἰδέα, κ' ἔσπρωχνε τὸ ἔθνος σὲ γκρεμό, ποῦ ὁ ἴδιος δὲν τὸν ἔβλεπε.

ἤξερε λίγα γράμματα, θὰ καταντοῦσε γραμματικὸς κάποιου Καπιτάνου. Ἡ θέση του καὶ ἡ κατάσταση, ἡ κοινωνικὴ—παιδὶ πλούσιου νοικοκύρη, ἐμπόρου στὶς Σέρρες—ἡ ἀνατροφή του, ἡ ἄνετη ζωή, δὲ θὰ τὸν ἀφήνανε ποτέ, αὐτὸν ἕνα «ἀρχοντόπουλο» νὰ ξεπέσῃ σὲ τέτοιες περιπέτειες.

Ὁ ἀναγνώστης θὰ ἰδῇ πόσο ἐκεῖνοι οἱ ἀπελέκητοι Ἀρματωλοὶ καὶ Κλέφτες τῆς δυτικῆς Μακεδονίας τονὲ τιμῆσαν, τονὲ βάλαν ἀρχηγὸ στὸν ἀγῶνα τοῦ Ὀλύμπου. Ἂν καὶ συνειθισμένο πρᾶμα ἦταν, οἱ ἁπλοὶ ἐκεῖνοι καὶ καλόπιστοι ἄντρες τοῦ πολέμου ν' ἀκοῦνε καὶ νὰ σέβωνται τοὺς «γραμματισμένους», γιατὶ πιστεύανε πῶς ξέραν περισσότερα ἀπ' αὐτούς, ὅμως δὲν ὑπάρχει παράδειγμα, καλαμαρὰς νὰ γίνηκε ἀρχηγὸς ἀτάχτων· ἄλλο ἐπόπτης ἢ διευθυντὴς ἐκστρατείας ἀτάχτων. Ὁ Ἐμμ. Παπᾶς χρημάτισε ὄχι ἄμεσος ἀρχηγὸς τοῦ κινήματος τῆς Κασσάντρας, ἀλλὰ ὀργανωτὴς τῆς ἐκστρατείας, ἐπίσημος καὶ πλούσιος καθὼς ἦτανε, καὶ μ' ἐπιρροὴ δυνατὴ σ' ὅλη τὴ Μακεδονία. Ὀργανωτὴς ἐκστρατειῶν χρημάτισε καὶ ὁ Μαυροκορδάτος, χρημάτισε καὶ ὁ Κωλέττης. Καὶ τοῦ Ν. Κασομούλη τὸ παράδειγμα εἶναι ἀνάλογο· οἱ Ἀρματωλοὶ τῆς δυτικῆς Μακεδονίας τὸν ἀναγνωρίσαν ἀνώτερο, διευθυντὴ καὶ ὀργανωτή, ὄχι ὅμως ἄμεσον ἀρχηγὸ στὰ πολεμικά· μὲ τὴ διαφορά, πῶς ὁ Ν. Κασομούλης καὶ μικρὸ σῶμα χωριστὸ εἶχε ὁ ἴδιος, καὶ μ' αὐτὸ πολεμοῦσε. Ὅμως ὁ ἀγῶνας τοῦ Ὀλύμπου ἔπεσε ἄδοξα, καὶ οἱ Μακεδόνες παλαιοὶ ὁπλαρχηγοὶ ρίχναν ὕστερα ὅλα τ' ἄδικα στὸν Κασομούλη, ποῦ τοὺς ἔσυρε σὲ κίνημα ἀμελέτητο καὶ ἀπρόβλεπτο. Ἐδῶ τελειώνει τὸ πολεμικὸ στάδιο τοῦ Κασομούλη στὴ Μακεδονία. Ἀποτυχημένο ὅπως καὶ τοῦ Ἐμμ. Παπᾶ, ὅπως τῆς Βλαχίας τὸ κίνημα, ὅπως τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ Κωλέττη οἱ «ἐκστρατεῖες». Ὅλα ἐπιχειρήματα ἀπολέμων ἀνθρώπων, λογιωτάτων μὲ φιλοδοξίες πολεμικές.

Ὁ Κασομούλης ὕστερα ἔφυγε στ' Ἀσπροπόταμο. Κι' ἐκεῖ ὅμως πάλι ἂν ἤθελε ν' ἀναδειχτῇ, δὲ θὰ μποροῦσε. Ἔπρεπε νὰ εἶχε περασμένες ντόπιες πολεμικὲς δόξες, νὰ ἦταν παλιὸς Κλέφτης ἢ Ἀρματωλός. Ξένοι στρατιωτικοὶ σὲ καμμιὰν ἐπαρχία τῆς Ρούμελης δὲ θὰ γινόνταν ἀνεκτοὶ ὡς ἀρχηγοί τους. Καὶ στὸ Μοριὰ δὲν ὑπάρχει κανένα παράδειγμα ξένου ποῦ νὰ γίνηκε ἀρχηγὸς σ' ἄλλην ἐπαρχία. Κοτζαμπασῆδες ἢ ἐπίσημοι στρατιωτικοὶ τοῦ Μοριᾶ διατηροῦσανε κοντά τους Ρουμελιῶτες ἢ Σουλιῶτες ὁπλαρχηγούς, ἀλλὰ μαζὶ μὲ τὰ δικά τους ντόπια σώματα, ὄχι ὅμως

ὡς ἀρχηγοὺς ντόπιων (ἐπαρχιακῶν) σωμάτων[1]). Στὴ Ρούμελη ὁ πόλεμος γινότανε μὲ τοὺς παλιοὺς Καπιταναίους ἀρχηγοὺς σὲ κάθε ἐπαρχία (Ἀρματωλίκι). Μοναχὰ στὰ Μεγάλα Ντερβένια (Μέγαρα) δὲ βρέθηκε ντόπιος ἀρχηγὸς (Καπιτάνος) ἀρχίζοντας ἡ Ἐπανάσταση. Τὸν τόπο του πῆρε μὲ-τὸ-ἔτσι-θέλω ὁ Διονύσης Μορφόπουλος (Εὐμορφόπουλος) παλιὸς στρατιωτικὸς ἀπὸ τὴν Ἰθάκη. Ἡ κεντρικὴ κυβέρνηση τὸν ἀναγνώρισε σιωπηλά, ἀλλὰ οἱ ντόπιοι τὸν πολεμήσανε θανάσιμα, τοῦ σκοτῶσαν καὶ τὸν ἀδερφό του. Στὸ τέλος ἀναγκάστηκε νὰ φύγῃ. Δεύτερο μοναχὸ παράδειγμα εἶναι τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, ποῦ κατάφερε τοὺς Ἀθηναίους, αὐτὸς Λιδορικιώτης, νὰ τὸν παραδεχτοῦν ἀρχηγό τους, καὶ νὰ τὸν τιμήσουν ὡς τὸ τέλος τῆς Ἐπανάστασης, καὶ ἀργότερα, ὅπως κι' αὐτὸς τοὺς τίμησε. Ὅμως ἡ Ἀθήνα δὲν ἦταν Ἀρματωλίκι.

Μένει τελευταία ἡ τάξη τῶν χωρὶς ὄνομα παλιὸ γενναίων, ποῦ ξαφνικὰ δεῖξαν ξεχωριστὴ παληκαριά, καὶ πῆραν ὄνομα λαμπρό, καὶ τὸ δοξάσανε σὰν ἁπλοὶ πολεμιστάδες πρῶτα, καὶ γλήγορα σὰν ἀρχηγοί[2]). Οἱ νέοι αὐτοὶ ἀνεπίσημοι, ἂς τοὺς ποῦμε, καὶ πρωτόφαντοι πολεμιστάδες, ποῦ χαλάσαν τὸν κανόνα τῆς παλιᾶς ὀργανωμένης Παληκαριᾶς, πότε πολεμοῦσαν ἀνεξάρτητοι, μὲ διαταγὲς τῆς κυβέρνησης, πότε μπαΐναν ἀποκάτου σ' ἄλλους παλιοὺς ὁπλαρχηγούς[3]). Ὅμως γιὰ νὰ μπῇ κανεὶς κάτου ἀπὸ τὸ νόμο τῆς νέας Παληκαριᾶς δὲ χρειαζόταν ἄλλο παρὰ ἡ ἴδια ἡ παληκαριά· «νὰ τὸ λέῃ ἡ περδικούλα». Αὐτὴ τὴ χάρη, τὴν ἀνήσυχην ὁρμὴ ποῦ σπρώχνει τὸν ἄνθρωπο στὸν κίνδυνο, στὴ δόξα καὶ στὸ θάνατο, λίγοι τὴν ἔχουν. Ὁ Κασομούλης δὲν τὴν εἶχε αὐτὴ τὴ χάρη. Ἂν καὶ παληκάρι ὁ ἴδιος, καὶ μὲ νοῦ σωστὸ καὶ φρόνιμο, ὅπως τὸ δείχνουν τὰ ἔργα

---

1) Ὑπάρχει λαϊκὸ τραγούδι γιὰ τὸ Σουλιώτη Ναστούλη (ἢ Βασίλη) Νταγκλῆ, ποῦ φιλοδόξησε νὰ γίνῃ ἀρχηγὸς στὰ Λεχαινά: «Βασίλη Νταγκλῆ, δὲ σὲ θέλει τ' ὀρδί—δὲ σὲ θέλει ἡ ἐπαρχία—γιὰ τὴν ἐλευτερία.—Κι' ἂν σὲ κάμαμε γαμπρὸ—δὲ σὲ θέλουμ' ἀρχηγό».

2) Αὐτούς, συχνά, θανάσιμα τοὺς κατατρέχαν οἱ παλιοὶ ἐπίσημοι στρατιωτικοί, καὶ καμμιὰ φορὰ τοὺς σκοτῶναν. Αἰτία τῶν φόνων δὲν ἦταν ὁ φθόνος ὁ προσωπικὸς μοναχά, ἀλλὰ καὶ ὁ κίνδυνος μὴν πάρουν τὴν ἀρχηγία τῆς ἐπαρχίας μαζὶ μὲ τὰ ὠφελήματά της.

3) Οἱ ὑπηρεσίες ποῦ προσφέρανε στὴν Ἐπανάσταση οἱ νιόβγαλτοι εἶναι πολὺ σημαντικώτερες ἀπὸ τὶς ὑπηρεσίες τῶν παλιῶν κι' ἐπισήμων (ἂν ἐξαιρέσουμε τὸν Καραϊσκάκη, Κολοκοτρώνη, Νικηταρᾶ καὶ λίγους ἀκόμα παλιοὺς στρατιωτικούς). Σημειώνω ἐδῶ ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, ποῦ εἶναι ἡ νέα δόξα τῆς Ἑλλάδας: Κριεζώτης, Μακρυγιάννης, Γκούρας, Γ. Κίτσος, Π. Σωτηρόπουλος, Κλίμακας, Ρούκης, Τριαντ. Τσουρὰς (Κύπριος), Σουλτάνης, Χατζηπέτρος, Χατζηχρίστος, Χατζημιχάλης κ.λ.π. Πλούσιος εἶναι ὁ κατάλογος τῶν νέων ἀντρῶν καὶ στὸ Μοριά, πρῶτος ὁ Παπαφλέσσας.

του, ἴσως μάλιστα γιατὶ εἶχε νοῦ σωστὸ καὶ φρόνιμο, δὲν τὴν εἶχε αὐτὴ τὴ χάρη. Δὲν εἶχε τὴν τρέλλα ποῦ ρίχνει τὸν ἄνθρωπο σ' ἔργα ἀπόκοτα, μεγάλα καὶ λαμπρά.

Ἦταν ἄνθρωπος, ὅπως λέμε, καλλιεργημένος, ὄχι βέβαια στὴν Ἑλληνικὴ γραμματική—κατὰ τὰ χρόνια τῆς Σκλαβιᾶς, ἡ κύρια ἔννοια τῆς μόρφωσης ἦταν τὰ «καλὰ γραμματικὰ» —ἀλλὰ στὰ κοινωνικὰ ἤθη τὰ φιλάνθρωπα, ποῦ τ' ἀπόχτησε ζῶντας μέσα σὲ χώρα ἀπὸ παράδοση βυζαντινὴ δοσμένη, ὅπως καὶ οἱ ἄλλες χῶρες τῆς δυτικῆς Μακεδονίας, στὴν κοινοτικὴ πρόοδο, στὸ ἐμπόριο, ποῦ κι' αὐτὸ ἡμερώνει καὶ καλλιεργεῖ τὸν ἄνθρωπο, μάλιστα τὸ ἐμπόριο μὲ ξένες χῶρες μακρινές, καὶ τέλος σὲ κάθε ἔργο προοδευτικό. Τὰ πρῶτα μαθήματα στὸ σκολειὸ τὰ πῆρε παιδὶ δώδεκα χρονῶν, ὅταν ὁ πατέρας του βρισκότανε στὴν Τσαρίτσανη, μπλεγμένος ἐκεῖ σὲ πατριωτικὲς ἀνησυχίες [1]). Τότε πῆρε καὶ τὰ πρῶτα πατριωτικὰ μαθήματα, μὲ τὸν πατέρα του δάσκαλο σ' αὐτά. Καταλαβαίνει κανεὶς τί ἀξία θὰ εἶχαν τὰ πρῶτα ἐκεῖνα γράμματα—ποῦ ἦταν καὶ τὰ τελευταῖα—ἂν ρίξῃ τὴ ματιά του στὸ χειρόγραφο τοῦ Κασομούλη, γεμάτο ἀνορθογραφίες, ἀσυνταξίες, ἀμέτρητες γενικὲς ἀπόλυτες καὶ γλωσσικὰ παρανοήματα [2]). Ὁ Κασομούλης ἀρχίζει τὴ διήγησή του ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποῦ κινάει ἀπὸ τὴς Σέρρες στελμένος ἀπὸ τὸν ἔμπορο πατέρα του στὴν Αἴγυπτο, Δεκέμβρη τοῦ 1820 [3]). Θὰ πῇ λοιπὸν πῶς εἶναι μπασμένος κάπως στὰ ἐμπορικὰ καί, σὰν πειὸ «γραμματισμένος» ἀπὸ τὸν πατέρα του, ἔχει γυμναστῇ καὶ στὴν ἐμπορικὴ ἀλληλογραφία. Τὸ Ν. Κασομούλη τὸν ἀπαντοῦμε, ἀπὸ τὸν πρῶτο χρόνο τῆς Ἐπανάστασης, ἱκανὸ νὰ χειρίζεται μιὰν ἁπλὴ λόγια, ἂν καὶ ἀσύνταχτη γλῶσσα, καθὼς τὸ δείχνουν καὶ οἱ πρῶτες ἐπαναστατικὲς ἐπιστολές του [4]). Τὸ φαινόμενο δὲν εἶναι περίεργο, γιατὶ εἶναι γενικό· κάθε μαθητοῦδι, πρὶν ἀκόμα ξεσκολίσῃ τὰ πρῶτα γράμματα, ἄρχιζε νὰ τραυλίζῃ καὶ τὴς πρῶτες ἑλληνικοῦρες. Λαὸς ὁλάκερος πολεμοῦσε, μὲ τὴν καρδιά του, νὰ ξεμάθῃ τὴ γλῶσσα του τὴ μητρική.

Ὅπως εἶχε ἀνατραφῇ ὁ Κασομούλης, δὲν ἤτανε βέβαια ἕτοιμος γιὰ νέα ἔργα πολεμικά. Τὸ πάθημα τοῦ Ὀλύμπου τοῦ γίνηκε μάθημα. Φεύ-

---

1) Α', σ. 72 σημ. 7.

2) Στὴς σημειώσεις τοῦ βιβλίου γίνονται οἱ ἀναγκαῖες παρατηρήσεις ἀπάνου σ' ὅλα αὐτὰ τὰ λάθη.

3) Α', σ. 131.

4) Μιὰν ἀπ' αὐτὲς δημοσιεύει ὁ Φιλήμονας στὴν Ἱστορία του, Δ' σ. 488.

γοντας ἀπὸ τὴ Μακεδονία εἶχε τὴν τύχη νὰ πέσῃ στὸ πλευρὸ τοῦ Ἀρματωλοῦ Ν. Στορνάρη, τοῦ πειὸ ἥμερου καὶ πειὸ «πολιτισμένου» ἀπὸ τοὺς ἄλλους Καπιταναίους τῶν Ἀρματωλικιῶν τῆς βόρειας Ἑλλάδας. Στὸ χαρακτῆρα μοιάζοντας συμπεθεριάσανε, κατὰ τὴν παροιμία, καὶ λίγο ἀκόμα νὰ γίνῃ ὁ Κασομούλης καὶ γαμπρὸς τοῦ Στορνάρη. Τόσο δέθηκε στενὰ μὲ τοῦ Καπιτάνου ἐκείνου τὰ συμφέροντα, τὰ πολιτικὰ καὶ τὰ πολεμικά, ποῦ τοῦγινε ἀχώριστος, ὄχι σὰν ἁπλὸς γραμματικός, ἀλλὰ καὶ σύμβουλος, καὶ σύντροφος στὴν εἰρήνη καὶ στὸν πόλεμο, ἀκόμα καὶ στὸ σπίτι. Μὲ τὸν τίμιο καὶ γενναῖο, ἀλλὰ διακριτικό του χαρακτῆρα, ἀπὸ γραμματικὸς γίνηκε καὶ μπουλουξὴς (ἀρχηγὸς μικροῦ σώματος) διατηρῶντας κοντά του λίγα παληκάρια πατριῶτες του Μακεδόνες, ποῦ τὸν ἀκολουθῆσαν ἀπὸ τὸν Ὄλυμπο, ἀλλὰ ἴσως στρατολογοῦσε κι' ἄλλους, κατὰ τὴν περίσταση. Μ' αὐτὸ τὸ μικρὸ σῶμα, μικρὸς καπιτάνος καὶ γραμματικός, λαβαίνει μέρος σ' ἐκστρατεῖες, στέλνεται σ' ἐμπιστευτικὲς ἀποστολές. Τὰ χρέη τοῦ γραμματικοῦ εἶναι βαρύτερα ἀπὸ τοῦ μικροκαπιτάνου. Τὸ φιλότιμο ὅμως παληκάρι δὲ χορταίνει ἀπὸ δόξες τόσο φτωχικές· θέλει ν' ἀνακατευτῇ στὸ μεγάλον ἀγῶνα, ἔξω ἀπὸ τὸν Ἀσπροπόταμο, ἀλλὰ πάλι ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὸ Στορνάρη νὰ βοηθηθῇ, γιὰ νὰ λευτερώσῃ τοὺς σκλαβωμένους μάνα κι' ἀδέρφια του. Ἡ διαφωνία του μὲ τὸν Καπιτάνο δὲν προχώρησε πολύ[1]).

Ἀφοῦ ὁ Ν. Στορνάρης ἄφησε τ' Ἀσπροπόταμο, Αὔγουστο τοῦ 1823, καὶ κατέβηκε στὸ Μεσολόγγι, ὁ Κασομούλης περίεργο μέρος ἔπαιξε κατὰ τὴ δίκη τοῦ Καραϊσκάκη. Ἀκολουθεῖ τὸ στρατηγό του σ' ὅλα τὰ διαβούλια τὰ μυστικά, καὶ μάλιστα λέει καὶ τὴ γνώμη του, χωρὶς κανένας ἀπὸ τοὺς ἄλλους Καπιταναίους νὰ τὸν ἐμποδίσῃ. Εἶναι περίεργο πόσο εὔκολα κάνει γνωριμιὲς μὲ τοὺς καλύτερούς του, καὶ δένει φιλίες, καὶ φέρνεται σὰν ἴσος μὲ ἴσους. Ἀκόμα καὶ ὁ παραπανιστός του ζῆλος κατὰ τοῦ Καραϊσκάκη εἶναι ἀνεκτὸς—κάθε ζηλωτὴς νομίζεται ἀφωσιωμένος στὸ Μαυροκορδάτο. Ὁ Κασομούλης πάει κι' ἔρχεται, μιλεῖ κι' ἀντιμιλεῖ, καὶ λέει γνῶμες δικές του ἀκόμα καὶ κατὰ τὴ δίκη, ἐμπρὸς στοὺς σοβαροὺς φουστανελλάδες δικαστὲς τοῦ Καραϊσκάκη. Ὁ Μαυροκορδάτος ἀγαπάει τρυφερὰ τὸ νεοφώτιστο Μαυροκορδατικό, καὶ τοῦ μιλεῖ μὲ τὸ «Κασομούλη μου»[2]).

1) Τὴ διαφωνία αὐτὴ τὴν περαστικὴ τὴ βλέπει ὁ ἀναγνώστης Α' σ. 280—283. Ἀπ' αὐτὴ φαίνεται πῶς, ἂν ὁ Κασομούλης ἔνοιωθε πειὸ δυνατὴν ὁρμὴ γιὰ τὸν πόλεμο, θὰ χωριζόταν ἀπὸ τὸν Καπιτάνο του.

2) Α' σ. 423.

Μὲ τὴν προστασία τοῦ Στορνάρη καὶ τὴ σύσταση τοῦ Μαυροκορδάτου «προβιβάστηκε» χιλίαρχος, Φλεβάρη τοῦ 1825, ἀπὸ ἁπλὸς στρατιώτης, χωρὶς νὰ περάσῃ πρῶτα ἀπὸ τοὺς βαθμοὺς τοῦ ἑκατόνταρχου καὶ πεντακοσίαρχου, ὅπως ἀπαιτοῦσε ὁ ὀργανισμὸς τοῦ Ἀταχτου στρατοῦ. Ἡ δυτικὴ Ἑλλάδα εἶχε ὀργανωθῆ χωριστὰ ἀπὸ τ' ἄλλο Κράτος, ἀπὸ τὸ Μαυροκορδάτο, κατὰ τὰ 1822. Σ' ἐκεῖνον τὸν ὀργανισμό, ἕνας μοναχὰ ἦταν ὁ στρατηγός· βαθμὸς ἀντιστράτηγου ἔλειπε. Αὐτὸν τὸν ὀργανισμὸ ὁ ἴδιος ὁ Μαυροκορδάτος τὸν καταπάτησε διορίζοντας ἀργότερα ἁπλοὺς πολίτες χιλίαρχους, καθὼς τὸν Ἀναγν. Καραγιάννη προύχοντα τοῦ Βάλτου καὶ ἄλλους. Τὸ βαθμὸ πάλι τοῦ στρατηγοῦ τὸν ἔδωσε, ἄτοπα, στὸ Μάρκο Μπότσαρη, δηλ. ἔβαλε γενικὸν ἀρχηγὸ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδας ἕναν ὄχι ντόπιο. Γιὰ νὰ διορθώσῃ ἔπειτα τὰ γενόμενα ἀπὸ τὴ διαίρεση μοίρασε μὲ τὴς φοῦχτες τὰ «στρατηγηλίκια»[1]· λοιπὸν χάλασε ὅ,τι ὁ ἴδιος ἔχτισε, μὲ τὰ χέρια του. Γι' αὐτὸ δὲν ἦτανε δύσκολο πρᾶμα νὰ δοθῇ ὁ βαθμὸς τῆς χιλιαρχίας στὸν Κασομούλη, βαθμὸς πολὺ χρήσιμος ὄχι μοναχὰ γιὰ νὰ μπαινοβγαίνῃ στὰ συμβούλια τῶν ἀνώτερων στρατιωτικῶν, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ μελλοντικὴ στρατιωτική του «κατάσταση». Ὁ Κασομούλης δὲν πῆρε ἄλλον ἀνώτερο βαθμὸ πειά· δηλ. ποτὲ δὲν ἔγινε ἀντιστράτηγος. Ὁ τελευταῖος αὐτὸς βαθμός, ὅσο προχωροῦσε ἡ Ἐπανάσταση, εἶχε καταντήσει ἄθλια ἐμπορικὴ πραμάτεια κυβερνητικὴ μὲ τοὺς ἀμέτρητους ὁπλαρχηγούς· ἅμα ἡ διοίκηση χρωστοῦσε καὶ δὲν πλήρωνε, μοίραζε «ἀντιστρατηγηλίκια»· ἅμα πάλι ἑτοίμαζε ἐκστρατεία σκορποῦσε σωροὺς διπλώματα στοὺς εὐνοούμενους μικροκαπιταναίους. Ὡς τὰ τέλη τοῦ 1825 ὁ πόλεμος γινόταν ὄχι μὲ στρατεύματα ἐθνικά, ἀλλὰ κομματικά, κυβερνητικά. Ἡ ρίζα τοῦ κακοῦ ἦτανε μέσα στὸ ἴδιο ἀδύνατο, ἀκυβέρνητο Κράτος· στὴν ἀπουσία θεληματικῶν κυβερνητῶν καὶ μαζὶ στὴν ἀφθονία ἀπείρων τοῦ πολέμου Καλαμαράδων, φιλοδόξων καὶ μοχθηρῶν κολάκων, ποῦ κρυμμένοι πίσω ἀπὸ τοὺς τσουμπέδες τῶν ἀμόρφωτων Κοτζαμπασήδων, διοικοῦσαν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν πόλεμό της, ἀπὸ μακρυά.

Μπορεῖ ὁ Κασομούλης νὰ μὴ διοίκησε ποτὲ στρατιωτικὸ σῶμα τόσο, ὥστε ν' ἄξιζε τὸ βαθμὸ τοῦ χιλιάρχου· ἂν καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν παληκαριῶν ποτὲ δὲν ἦταν ἀνάλογος μὲ τὸ βαθμὸ τοῦ ἀρχηγοῦ. Ὅμως οἱ ὑπηρεσίες ποῦ πρόσφερε λαβαίνοντας μέρος στὰ πολεμικὰ συμβούλια, δίνοντας γνῶ-

1) Α', σ. 324.

μες γενναῖες καὶ φρόνιμες—μάλιστα κατὰ τὴ μεγάλη πολιορκία τοῦ Μεσολογγιοῦ καὶ κατὰ τὴ νέα ὀργάνωση τοῦ Ἀταχτου στρατοῦ ἀπὸ τὸν Καποδίστρια—τὸν ἀποδεῖξαν ἄξιον καὶ ἀνώτερου βαθμοῦ. Ἄνθρωπο μ' αὐτὲς τὴς ἱκανότητες—μὲ τὴν περιέργεια καὶ τὴν προθυμία νὰ μπαίνῃ μέσα σ'ὅλα, μὲ τὴν ἀνησυχία νὰ μαθαίνῃ καὶ ν' ἀκούῃ, ἀλλὰ καὶ γνῶμες νὰ δίνῃ καὶ νὰ συζητῇ, τονὲ βρίσκουμε στ' Ἀνάπλι ἀντιπρόσωπο τοῦ Στορνάρη, στελμένο νὰ ζητήσῃ τοὺς μισθούς. Ὁ Κασομούλης δὲν περιορίζεται στὴν ἀποστολή του· μπαίνει βαθιὰ στὴν κατάσταση, τὴν πολιτικὴ καὶ τὴν πολεμική, παρατηρεῖ, μελετάει, κι' ὅλα τὰ γράφει στοῦ νοῦ του τὸ βιβλίο. Ἔτσι φτάνοντας στ' Ἀνάπλι, τέλη τοῦ 1825, μπόρεσε νὰ κάμῃ λόγο, μέσα στὸ ἔργο του, γιὰ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο τοῦ Μοριᾶ, γιὰ τὴν ἀπόβαση τοῦ Ἰμπραΐμη καὶ τοὺς πολέμους ποῦ ἀκολουθήσανε, καὶ γιὰ κάθε περίεργο τῆς πολιτικῆς. Ξαφνικὰ ἔφτασε τὸ κάλεσμα ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι—κλεισμένο πειὰ—νὰ γυρίσῃ ἀμέσως, λάβῃ ἢ δὲ λάβῃ τοὺς μισθούς, ποῦ ὁ Καπιτάνος του τὸν εἶχε στείλει νὰ τοὺς λάβῃ. Ἦτανε λοιπὸν τόσο χρήσιμη ἡ παρουσία τοῦ Κασομούλη στὴ μεγάλη πολιορκία; Αὐτὴ τὴ γνώμη εἶχε ὁ ἀρχηγὸς τῆς πολιορκίας Ν. Στορνάρης καὶ ὅλη ἡ Φρουρά.

Ὁ περίεργος αὐτὸς γραμματικὸς μαζὶ καὶ πολεμιστής, ποῦ συναρμόνιζε στὸν ἑαυτό του δυὸ πράματα τόσο ἀταίριαστα[1]), ἄκουσε τὸ κάλεσμα σὰν προσταγὴν ἀνώτατη. Ὁ δρόμος ἀπὸ τ' Ἀνάπλι καὶ ἴσα τὸ γιαλὸ τοῦ Κορινθιακοῦ, ὡς τὰ χώματα τῆς Ἠλείας, εἶναι γεμάτος ἀπὸ περιστατικὰ περίεργα. Στὴν Ἠλεία εἶχε ἐντολὴ νὰ μείνῃ, γιὰ νὰ εἰσπράξῃ βοηθήματα τῆς Φρουρᾶς· ἐκεῖ ὅμως ηὗρε πόλεμο μὲ τὸν Ἰμπραΐμη, καὶ τὸν τραβάει σ' αὐτὸν τῆς καρδιᾶς του ἡ περιέργεια· πολεμάει λοιπὸν μὲ τὸ μικρό του σῶμα πάλι ὡς ποῦ, ξαφνικά, ἔστησε τ' ἀφτὶ κατὰ τὸ κάλεσμα ποῦ τοῦ ἔστελνε τὸ κανόνι τὸ ἀκατάπαυτο τοῦ Μεσολογγιοῦ, καὶ μπῆκε.

Πῶς νὰ περιγράψῃ κανεὶς αὐτὸ τὸ θᾶμα τῆς πολιορκίας; Θάφτανε ἡ περιγραφὴ τοῦ Κασομούλη ν' ἀναδείξῃ τ' ὄνομά του ἀθάνατο μαζὶ μὲ τὴν ἴδια του περιγραφή. Ὡς τὴν ὥρα τούτη γνωρίζαμε τὸ Μεσολόγγι «ἀπόξω»· καθὼς δηλ. φαίνεται ἀπὸ τὰ ἔργα του τὰ πολεμικά, τὴν ἀδιάκοπη ἄμυνα καὶ ἐπίθεση. Τὴν ἐσωτερική του ὅμως κατάσταση, τὴν ψυχολογική, τὴν κοινωνική, καὶ ἁπλὰ ἀνθρώπινη ποῦ κατάφερνε αὐτὰ τὰ ἔργα,

1) Ἀπὸ τὸ πλῆθος τ' ἀμέτρητο τῶν Καλαμαράδων, ποῦ ἀκολουθοῦσαν τὰ στρατόπεδα, κανένας δὲν ἀκούστηκε ποτὲ νὰ λάβῃ μέρος στὸν πόλεμο, νὰ πληγωθῇ ἢ νὰ σκοτωθῇ.

δὲν τὴν ξέρουμε παρὰ ἄκρες - μέσες. Οἱ περιγραφὲς τῶν «Ἑλλην. Χρονικῶν», ὅσες ἄφησε νὰ τυπωθοῦν ἡ αὐστηρότατη πολεμικὴ λογοκρισία, δὲ μᾶς λένε παρὰ τὶς μάχες τὶς ἀμέτρητες λακωνικά, ὅμως τὸ δράμα τὸ μεγαλοφάνταστο ποῦ κρύβεται ἀπὸ κάτου, δὲν τὸ λένε. Γενικά, στὴν ἱστορία τὰ πραγματικὰ περιστατικά, παραταγμένα μὲ τὰ ὑλικά τους μοναχὰ ἐξωτερικὰ γνωρίσματα, χωρὶς τὸν ἀγῶνα τῶν ψυχῶν ποῦ τὰ γεννάει ἀθώρητος, ἀφήνουν τὸν ἄνθρωπο ψυχρὸ κι' ἀδιάφορο θεατή, ἀντίκρυ ἀπὸ μιὰν ἀπέραντη λιτανεία νεκρῶν ὀνομάτων καὶ πραγμάτων. Ὁ Σπυρομίλιος, στρατιώτης λιγόλογος, μᾶς χάρισε ἔργο πολύτιμο γιὰ τὴν ἀκρίβεια τῶν ἱστορικῶν του περιγραφῶν, ὄχι ὅμως καὶ γιὰ τὴν ἀποκάτου κρυμμένη ἀλήθεια τους. Τοῦ Ἀρτέμη Μίχου τὸ ἡμερολόγιο δὲν εἶναι γνήσιο—ὁ γαμπρός του Ἀραβαντινὸς παραγέμισε τὶς περιγραφὲς τῶν «Ἑλλην. Χρονικῶν» ἀργότερα μὲ ἀφηγήματα τοῦ πεθεροῦ του γέρο Ἀρτέμη· δὲν εἶναι ἀκόμα καθαρὸ κι' ἀπὸ τὰ πάθη τὰ πολιτικά, τὰ ὑστερόχρονα, τοῦ Μίχου.

Τοῦ Κασομούλη ἡ περιγραφὴ μοιάζει μὲ ἄξαφνο ξεσκέπασμα βαθιὰ κρυμμένου κόσμου ζωντανοῦ. Φαντασθῆτε, μιὰ στιγμή, ἕνα ἀπίστευτο ἄνοιγμα ναοῦ μέσα στὴ γῆ χωμένου, ποῦ νὰ λειτουργιέται ἀκόμα μυστικά, μὲ τὰ εἰκονίσματά του καὶ μὲ τὰ θυμιατά, μὲ τὰ καντήλια καὶ τὰ μανουάλια του ἀναμμένα, μὲ παπάδες καὶ δεσπότη λαμπροφόρετους, μὲ ψαλτάδες ἀγγελόφωνους, παραδομένα, ὅλα κι' ὅλους, σὲ μιὰ λειτουργιὰν ἀνείπωτη, μυστικὴ μονοκλησιά, πανηγύρι ἀναστάσιμο, ποῦ ἄρχισε καὶ ποῦ ποτὲ δὲ θὰ τελειώσῃ πειά.

Σ' αὐτὸ τὸ πανηγύρι τὸ φανταχτερὸ μᾶς προσκαλεῖ ὁ Κασομούλης. Ἐκεῖ, στὸ Μεσολόγγι, εἶναι παρατηρητὴς μαζὶ καὶ πολεμιστής, γραμματικὸς μαζὶ καὶ παραστάτης στὰ περίφημα πολεμικὰ συμβούλια, ζωγράφος τῶν μαχῶν, τῶν ἐξόδων, τῶν δημηρικῶν διαλόγων ἀνάμεσα σ' ἐχθροὺς καὶ φίλους, τῶν ἀγνώστων καὶ ἀπίστευτων ἐπεισοδίων, ἀνεκδότων, περιέργων σκηνῶν μὲ τὰ γέλια τους τὰ ἡρωϊκά, τὶς προκλήσεις καὶ ἀντιπροκλήσεις καὶ διονυσιακὲς βρισολογιές. Ἀναγκάζεται κανεὶς νὰ μακαρίσῃ τοῦ Κασομούλη τὴ φροντίδα τὴ μυστικόπαθη νὰ μᾶς μυήσῃ στὰ παραμικρὰ τῆς Πολιορκίας, κι' ὄχι μοναχὰ στὰ μεγάλα. Μπαίνοντας κανεὶς μὲ τὴ φαντασιά του, καὶ μὲ τὸν Κασομούλη συντροφιά, στὸ Μεσολόγγι, δὲ μπορεῖ νὰ κρατήσῃ τὰ δάκρυα. Ἔδωσα πειὸ πάνω τὴν εἰκόνα ναοῦ ποῦ λειτουργιέται, τάχα. Λοιπόν, ὁ ἀναγνώστης νοιώθει τὴν ἀνάγκη τὴν ἀμί-

λητη νὰ γονατίσῃ καὶ νὰ σταυροκοπηθῇ.

Αὔγουστο μῆνα τοῦ 1825, ἔστειλε ὁ Στορνάρης στ' Ἀνάπλι ἐπίτροπο νὰ πάρῃ τοὺς μισθούς του ὄχι τὸ γραμματικό του Νικόλα Κασομούλη, ἀλλὰ τὸν ἀδερφὸ τοῦ Νικόλα Γιώργη. Ὅλοι οἱ ἀρχηγοὶ τῆς πολιορκίας στέλναν ἐπιτρόπους τοὺς γραμματικοὺς ἢ ἄλλους μὲ κάποιαν ἀξία κ' ἐπιρροή. Ἐδῶ, ἐπίτροπος στέλνεται ἕνα παιδί, ἄγνωστο στ' Ἀνάπλι. Ἀπὸ κάτου στὴν ἀποστολὴ κρύβεται ἡ στοργὴ τοῦ Νικόλα ἡ ἀδερφική. Ὁ ἴδιος ἔπρεπε νὰ πάῃ, σὰ γραμματικὸς καὶ σχετισμένος μὲ γνωριμιὲς στ' Ἀνάπλι. Ὅμως αὐτὸς δὲ θέλει, δὲ βγαίνει ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι. Ὁ Στορνάρης τοὔκαμε τὴ χάρη, κ' ἔστειλε τὸν ἀδερφό του. Ἔτσι, ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἀδερφούς, τοὺς κλεισμένους στὸ Μεσολόγγι, γλύτωσε ἕνας. Ὁ δεύτερος, ὁ Μῆτρος, σκοτώθηκε στὴν Ἔξοδο. Καὶ περίσσεψε ὁ Νικόλας, γιὰ τὴν καλὴ μοῖρα τῆς δόξας τοῦ Μεσολογγιοῦ. Ὁ Ν. Κασομούλης μὲ τὸ μέσο τοῦ ἀδερφοῦ του, γράφει στὸ Γενικὸν ἀστυνόμο τοῦ Ἀναπλιοῦ Κυριάκο Μόραλη, 19 Αὐγ. 1825: «Αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἔτυχεν πόλεμος καὶ δὲν εἶχα καιρὸν νὰ σοῦ ἐκτανθῶ .... δῶσε στὸν Γιώργη καλὸ κονάκι, νὰ εἰρηνεύσουν τ' ἀφτιά του ὀλίγον ἀπὸ τεσσάρων μηνῶν βρόντον βομβῶν καὶ τοπιῶν καὶ ντουφεκιῶν»[1]). Τὸ κορύφωμα τῆς περιγραφῆς τῆς Πολιορκίας εἶναι ἡ Ἔξοδος.

Στ' Ἀνάπλι ὅταν ἔφτασε μὲ τῆς μεγάλης Φρουρᾶς τ' ἀπομεινάρια τὰ μισοζώντανα, ἡ κυβερνητικὴ ἀνικανότητα, ἀφοῦ ἄφησε κ' ἔπεσε τὸ Μεσολόγγι, παρασάλευε τώρα μέσα στὸ καμίνι τῆς δυσαρεστημένης, πεινασμένης προσφυγιᾶς, ὄχι μοναχὰ τοῦ Μεσολογγιοῦ, ἀλλὰ τῆς Ρούμελης ὁλάκερης. Ἀπὸ τὸ Παλαμίδι, ὁ Θ. Γρίβας συδαυλίζει τὴ φωτιὰ καὶ φοβερίζει νὰ κάψῃ κι' Ἀνάπλι καὶ Κουβέρνο, ἂν χαθῇ ἡ Ρούμελη. Γιατὶ τῆς Ρούμελης ὁ φόβος, ἀφοῦ ἔπεσε τὸ Μεσολόγγι, εἶναι μήπως ἡ Εὐρώπη χαρίσῃ μονάχα στὸ Μοριὰ μιὰ κάποια λευτεριά, κι' ἀφήσῃ τὴ Ρούμελη χαμένη· κοντὰ ἀπ' αὐτὸν τὸν κίνδυνο ἀκολουθοῦσαν τὰ προβλήματα τῶν καθυστερημένων μισθῶν, τῆς τροφοδοσίας τῶν πεινασμένων πολεμι-

1) Ὁ Ν. Κασομούλης, ἐνῷ ἔγραφε στὴς 19 Αὐγούστου, δὲν εἶχε οὔτε ἕνα μῆνα ὁλάκερο ποῦ μπῆκε στὸ Μεσολόγγι, ἐνῶ ὁ ἀδερφός του ἦταν ἐκεῖ κλεισμένος μῆνες («τεσσάρων μηνῶν βρόντον κλπ.»). Αὐτὸ σημαίνει πῶς ὁ Γιώργης Κασομούλης εἶχε μείνει στὸ Μεσολόγγι μὲ τὸ Ν. Στορνάρη, ὅταν ὁ ἀδερφός του Νικόλας στάλθηκε στ' Ἀνάπλι νὰ φροντίσῃ γιὰ τοὺς μισθοὺς τοῦ Καπιτάνου του (Α', σελ. 457). Ἀπὸ τ' Ἀνάπλι ἔπειτα μπῆκε ὁ Νικόλας στὸ Μεσολόγγι, τέλος Ἰουλ. τοῦ 1825.

στῶν, οἱ φριχτὲς ἀνάγκες τῆς Φρουρᾶς. Κι' ἐρχόταν ὕστερα τὸ ζήτημα, τὸ δεμένο στενὰ μὲ τ' ἄλλα: Γιατί οἱ Σουλιῶτες, τόσο λιγοστοί, νὰ στρατολογοῦνε Ρουμελιῶτες, νὰ πλουτίζωνται καὶ νὰ δοξάζωνται μὲ τὸ αἷμα τὸ Ρουμελιώτικο; Μέσα σ' αὐτὸ τὸ καζάνι τῶν παθῶν ἔβαλε ὁ Κασομούλης τὴν ψυχρή του κρίση, τὴ γνώμη τὴ γεροντική, πρώιμη στὴν ἡλικία του. Ἀρχὲς Ἰουν. τοῦ 1826, διορίζεται μέλος ἐπιτροπῆς γιὰ τὴ διανομὴ τροφίμων στοὺς πολεμιστάδες τοῦ Μεσολογγιοῦ. Ὑπογράφεται, 11 τοῦ ἴδιου μῆνα, στὸ περίφημο μυστικὸ πραχτικό, τὸ ὑπογραμμένο ἀπὸ τοὺς ὁπλαρχηγοὺς Ρουμελιῶτες, καταστάλαγμα τοῦ βρασμοῦ ἐκείνου τῆς ὀργῆς καὶ τῆς πείνας. Ἡ ἔνορκη ἐκείνη ἕνωση δὲν ἦταν τίποτε ἄλλο παρὰ ἀδερφοποιΐα στενὴ Ρουμελιώτικη. Φτάνοντας καὶ ὁ Καραϊσκάκης, καὶ ζητῶντας ἀπ' ὅπου μποροῦσε νὰ συνάξῃ βοήθεια γιὰ τὴ Ρούμελη, ἔμαθε τὴν ὕπαρξη ἐκείνου τοῦ πραχτικοῦ, καὶ ζήτησε τὴ χάρη νὰ ὑπογράψῃ, καὶ ὑπόγραψε. Ὅμως ὁ Κασομούλης, θαυμαστής του ἀλλὰ ὄχι φίλος του, δὲν τὸν ἀκολούθησε στὴν ἐκστρατεία τῆς Ρούμελης, τὴν περίφημη. Ἀκολούθησε ὅμως ἄλλη ἐκστρατεία, ποῦ εἶχε κι' αὐτὴ σκοπὸ τὸ σηκωμὸ τῆς Ρούμελης καὶ τὴ σωτηρία της καὶ τὸ λυτρωμό της ἀπὸ τὸν κίνδυνο τὸ διπλωματικό. Πῆγε στὸν Πειραιᾶ μὲ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Γόρδωνα, Μακρυγιάννη κτλ. Ἅμα ὁ Καραϊσκάκης, δοξασμένος ἀπὸ τὰ τρόπαια τῆς Ἀράχοβας, βγῆκε στὸ Κερατσίνι κι' ἄρχισε τὸν ἀδιάκοπον ἐκεῖνον ἀπὸ ἔργα πολεμικὰ μοναδικὰ θρίαμβο, ἀπίστευτη ἀλλὰ τελευταία ἀναλαμπὴ τοῦ στρατηγικοῦ νοῦ καὶ τῆς ἡρωϊκῆς καρδιᾶς του ξεχείλισμα, σ' αὐτὰ τὰ ἔργα ἐμπρὸς βρίσκεται ὁ Κασομούλης, μέτοχος καὶ θαυμαστής. Ὁ Καραϊσκάκης κάνει μνεία τοῦ Κασομούλη στὴν περιγραφὴ τῆς μάχης τοῦ Μετοχιοῦ[1]). Ἡ περιγραφὴ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Πειραιᾶ εἶναι ἕνα ἀπὸ τ' ἀτίμητα κεφάλαια τοῦ ἔργου τοῦ Κασομούλη. Καὶ σ' αὐτήν, ὅπως καὶ στὴν ἄλλη τοῦ Μεσολογγιοῦ, ὁ συγγραφέας μᾶς χαρίζει τὴν ἐσωτερικὴ ἱστορία τοῦ πολέμου, κι' ἀπ' αὐτὴ τὰ ἔργα τὰ πολεμικὰ παίρνουν ἀπίστευτη ζωή.

Πολεμιστὴς πειά, ζυμωμένος μέσα στὶς δυὸ τρανὲς φωτιὲς τοῦ Μεσολογγιοῦ καὶ τοῦ Πειραιᾶ, ὁ Κασομούλης μένει ἀχώριστα δεμένος μὲ τοὺς πόθους, τοὺς πόνους, τὰ σχέδια, τὶς ἀνάγκες καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ μαρτυρικοῦ, ἀδικημένου, ἀλλὰ ἀθάνατου Ἀταχτου στρατοῦ, ποῦ ἀνάστησε τὴ σκλαβωμένη Ἑλλάδα. Ἀνήκει στὸ «σῶμα τοῦ Καραϊσκάκη»», ἕνωση

1) «Γεν. Ἐφημ. τῆς Ἑλλάδος» 5 Μαρτ. 1827 (ἡ παραπομπὴ τοῦ συγγρ.).

μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Στρατάρχη συστημένη, ποῦ εἶχε σκοπὸ νὰ ὑπερασπίσῃ τὰ δικαιώματα τῶν παλαιῶν συντρόφων του. Δυὸ ἦταν αὐτὲς οἱ ἑνώσεις οἱ ἱερές, τῆς Φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγιοῦ καὶ τοῦ σώματος τοῦ Καραϊσκάκη· τρίτη ἐρχόταν τῆς Ἀκρόπολης. Ὁ Ν. Κασομούλης λαβαίνει μέρος στὸ στρατόπεδο τὸ συστημένο γύρω στὸν Ἀκροκόρινθο ἀπὸ τὸν ἀρχιστράτηγο Church, καὶ δείχνει ἐκεῖ τὴν παρουσία του σημαντική. Ἔτσι τελειώνει τὸ ἔτος 1827 καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ Β΄ τόμου.

Ὁ Γ΄ τόμος τοῦ βιβλίου ὁλάκερος εἶναι ἱστορία στρατιωτικὴ τῆς Καποδιστριακῆς περιόδου ὡς τὴν ἀρχὴ τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνα. Ἡ ἱστορία αὐτή, στὰ ἐσωτερικά της αἴτια, πάθη ἀνθρώπινα καὶ φιλοδοξίες, ἀνάγκες οἰκονομικὲς καὶ ὑπερβολικὲς ἀπαιτήσεις, ἀλλὰ καὶ στοὺς ἐξωτερικούς της σχηματισμούς, ὀργανώσεις νέων σωμάτων καὶ καθυποταγὴ τῶν κακοκέφαλων ἀτάχτων σὲ κάποια τάξη στρατιωτικοῦ νόμου, ἦταν ὡς τώρα πράματα ἄγνωστα. Πρώτη φορὰ ὁ Ἕλληνας ἀναγνώστης, μάλιστα ὁ στρατιωτικὸς θὰ μάθῃ τί δρόμο πῆρε, ποῦ τραγικὰ κατάληξε ὁ κόσμος ἐκεῖνος ὁ πολεμιστής, ὁ Ἐλευθερωτὴς—σὲ κάθε Ἑλληνικὴ καρδιὰ ἀκριβὸς καὶ τιμημένος—ἀφοῦ τελείωσε τὸ κύριο μέρος τοῦ Πολέμου. Τὰ μέσα τὰ χρηματικὰ λεῖπαν ἀπὸ τὸν Καποδίστρια. Τὸ νὰ χορτάσῃ μ' ἕνα ξερὸ ψωμὶ τὸ μεγάλο ἐκεῖνο πλῆθος τῶν ξεθεριεμένων ἀνθρώπων—ποῦ ὁ πόλεμος μὲ τὶς ἀμέτρητες κακομοιριές του, θανάτους, ὀρφάνειες, ἀρρώστειες, ἀδικίες, παραγνωρίσεις, τὸν εἶχαν ξεθεριέψει—ἦτανε πρόβλημα ἄλυτο, ποῦ Ἐκεῖνος βάλθηκε νὰ τὸ λύσῃ, ἀλίμονο. Ἡ ὀργάνωση τῶν χιλιαρχιῶν, σωμάτων μισοταχτικῶν, ὥς που νὰ φτάσῃ σ' ἕνα τέλος, τὴν ἔκδοση του νόμου, πέρασε ἀπὸ ἄμετρους δρόμους κακοτράχαλους. Ὅλα αὐτὰ τὰ μονοπάτια ὁ Κασομούλης, σύντροφος ἀχώριστος ἀπὸ τοὺς ἄλλους τοὺς συντρόφους, τὰ περπάτησε μ' ὑπομονή, μπῆκε σ' ὅλα τὰ κρυφὰ καὶ δύσκολα προβλήματα, βοήθησε στὴ λύση τους ὁ ἴδιος, καὶ τὰ περιγράφει περιστατικά. «Ὡργανώθηκε» κι' αὐτὸς ἑκατόνταρχος τῆς βας χιλιαρχίας. Ὁ βαθμὸς δὲν εἶναι κατώτερος ἀπὸ τὸν ἄλλον τοῦ χιλιάρχου τὸν παλιό. Οἱ Ἀγωνιστὲς φυλάξαν τοὺς παλιοὺς βαθμούς, ἀλλὰ οἱ βαθμοὶ «χιλίαρχος, πεντακοσίαρχος κ.λ.π.» ἦταν ὑπηρεσιακοὶ καὶ ὄχι μόνιμοι. Ὁ Κασομούλης πλέκει τεχνικά, μέσα στὴν περιγραφὴ τοῦ σχηματισμοῦ καὶ τῆς διαμόρφωσης τῶν νέων στρατιωτικῶν σωμάτων, καὶ τὰ πολεμικὰ κινήματα ὡς τὴν τελευταία μάχη τῆς Πέτρας.

Ὁ πόλεμος τελείωσε, ὅμως ἡ ἀπότομη διάλυση τόσου στρατοῦ, μὲ τίτλους πατριωτικῶν ὑπηρεσιῶν ἀφιλονίκητους ἢ παραφορτωμένους, θὰ προκαλοῦσε ἐσωτερικὴν ἐπανάσταση. Ὁ Καποδίστριας, μαζὶ μὲ τὴν ἄλλη ὀργάνωση, τὴν οἰκονομία καὶ νοικοκυρωσύνη, ἔλαβε καὶ γιὰ τὸ στρατὸ μέτρα πατρικὰ καὶ πατριωτικά. Ξαλάφρωσε τὸν ἐνεργὸ στρατὸ συσταίνοντας τὸ Ταξιαρχικὸ σῶμα, εἶδος ἀπομάχων, ὅ,τι δηλαδὴ ἐπὶ τῆς βασιλείας Ὄθωνα ἦτανε τὸ σῶμα τῆς Φάλαγγας. Καὶ τὸ Ταξιαρχικὸ τὸ μοίρασε σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα· λοιπὸν οἱ γέροι καὶ ἄχρηστοι σταλθήκανε στὰ σπίτια τους. Ὅ,τι ἀπόμεινε, ὠργανώθηκε σὲ εἴκοσι ἐλαφρὰ τάγματα. Ἀπ' αὐτὰ τὰ τάγματα, τὰ περισσότερα γραμμένα στὸ χαρτί, βγῆκε τὸ Τυπικὸ τάγμα. Ἔτσι ἡ πειθαρχία ἐπιβάλλεται στὸν ἄταχτο στρατὸ σιγά-σιγά, καὶ μὲ τρόπο νὰ μὴ γεννηθῇ ἀντίδραση. Πρόταση τοῦ Κασομούλη καὶ σχέδιο δικό του νὰ μετατραποῦν τὰ τάγματα σὲ ταχτικά, δὲν ἔγινε δεχτὴ στὸ σύνολό της, εἶχε ὅμως ἀποτέλεσμα τὴ σύσταση τοῦ Ταξιαρχικοῦ καὶ Τυπικοῦ τάγματος. Δική του λοιπὸν ἦταν ἡ ἰδέα τῆς ὄχι ἀπότομης, ἀλλὰ μὲ τὸν καιρὸ καὶ μὲ τὰ μέσα τὰ οἰκονομικὰ διαμόρφωσης τοῦ ἄταχτου στρατοῦ σὲ ταχτικό, καὶ πρῶτος, ἀλλὰ καὶ μόνος ἄταχτος ἀξιωματικός, ποῦ μεταμορφώθηκε σὲ ταχτικό, καὶ διατηρήθηκε ἀπὸ τὴν κυβέρνηση τοῦ Ὄθωνα στὴν ὑπηρεσία τοῦ νέου ταχτικοῦ στρατοῦ, ἦταν ὁ Κασομούλης. Ἂν θυμηθῇ κανεὶς τὸ τέλος τοῦ Ἄταχτου στρατοῦ, ποῦ ἡ Ἀντιβασιλεία τοῦ Ὄθωνα μ' ἕνα διάταγμά της τονὲ διάλυσε, τονὲ σκόρπισε, καὶ τονὲ μεταχειρίστηκε σὰ συμμορία ληστῶν, καὶ προκάλεσε τὶς τόσο σοβαρὲς στάσεις καὶ ἀνταρσίες τῶν παλαιῶν δυστυχισμένων Ἀγωνιστῶν, ποῦ, μέσα στὴ μανία καὶ τὸ μῖσος τους γιὰ τὸ ἄδικο, βαλθήκανε νὰ χαλάσουν ὅ,τι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι εἶχανε φτειάσει, τότε θαυμάζει, ὅμως καὶ ἀπορεῖ μὲ τὴν πρωτότυπην ἰδέα τοῦ Κασομούλη. Ἂν ὁ Καποδίστριας κατόρθωνε νὰ μεταμορφώσῃ—ἀλλὰ ὁ καιρὸς τοῦλειψε...—τὸ στρατὸ τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνα ἀπὸ ἄταχτο σὲ ταχτικό, ὅλες οἱ ἀταξίες ποῦ ἀκολουθῆσαν τὸ θάνατο τοῦ Κυβερνήτη, γεννήματα τῆς παραλυσίας τῶν ἀτάχτων, δὲ θ' ἀκολουθοῦσαν, καὶ τὸ τρομερὸ ἔτος 1832—τὸ ἔτος τῆς κρατικῆς ντροπῆς καὶ ἀθλιότητας—θὰ ἦτανε σβυσμένο ἀπὸ τὴ νέαν Ἑλληνικὴ ἱστορία. Ἡ Ἀντιβασιλεία ἔπειτα, ἂν ἡ νέα Ἑλλάδα εἶχε τὸ δικό της ἐθνικὸ στρατὸ πειθαρχημένο, δὲ θὰ εἶχε ἀνάγκη νὰ κουβαλήσῃ ἀπὸ τὴ Βαυαρία τὶς χιλιάδες τοῦ ξενικοῦ στρατοῦ

γιὰ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν τάξη, κατατρέχοντας κ' ἐξοντώνοντας Ἐκείνους ποῦ θεμελιῶσαν τὸ νέο βασίλειο.

Ὁ Ν. Κασομούλης ἔλαβε λοιπὸν τὴν ἄδεια νὰ ὀργανώσῃ ἕνα μοναχὸ ἀπὸ τὰ δέκα ἢ δεκατρία ἐλαφρὰ τάγματα· σημάδι τῆς ὑπόληψης ποῦ τοῦ εἶχε ὁ Καποδίστριας. Αὔγουστο τοῦ 1831, διορίζεται β' τάξης λοχαγός, στὸ Τυπικό. Ὁ Κυβερνήτης, αὐστηρὸς πολὺ στὴν ἀπονομὴ προβιβασμῶν, δὲν πρόλαβε νὰ τὸν προβιβάσῃ. Τέλος προβιβάστηκε ἐπιλοχαγός, 19 Μαρτ. 1832 καὶ μαζὶ διορίστηκε διοικητὴς τοῦ Τυπικοῦ. Μέσα στὴν παραλυσία καὶ σύγχυση, ὅπου τ' ἄταχτα σώματα ἢ πολεμούσανε μεταξύ τους, ἢ τυραννοῦσαν τὸ λαὸ γιὰ νὰ βροῦνε τὴν τροφή τους, ὁ Κασομούλης κατάφερε νὰ διατηρήσῃ ἀκέριο καὶ ἀπείραχτο τὸ μικρό του Τυπικὸ τάγμα. Τὸ σῶμα του, φαίνεται, ἔδειξε σημεῖα ἀπειθαρχίας, ὄχι ὅμως σοβαρά, γι' αὐτὸ καὶ δὲ διαλύθηκε. Ὁ Κασομούλης μένοντας μὲ τὸ τάγμα του περιωρισμένος, εἶχε τὴν ψυχικὴ γαλήνη καὶ τὴ γενναία διάθεση νὰ κάμῃ κάτι, ποῦ σημειώνει σπουδαῖο σταθμὸ στὴ ζωή του. Σ' ὅλα τὰ χωριὰ τοῦ κάμπου τοῦ Ἀργείτικου εἶναι τοποθετημένα ἀπὸ τὴν κυβέρνηση ὅσα ἀμέτρητα μπουλούκια ἀτάχτων συντρέξαν ἀπ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα γύρω στ' Ἀνάπλι, μὲ τὴν ἐλπίδα τοῦ ἐρχομοῦ τοῦ νέου βασιλιᾶ, ποῦ θὰ τοὺς ἔφερνε ὅ,τι ἡ πονεμένη τους καρδιὰ ποθοῦσε κι' ὀνειρευότανε. Σ' ἕνα ἀπὸ τὰ χωριὰ μικρῆς περιφέρειας γνωστῆς μὲ τὸ ὄνομα Δραπανοχώρια[1]) ἔχει τὸ κατάλυμά του ὁ Κασομούλης μὲ τὸ τάγμα του. Γράφει ὁ ἴδιος· «ἄρχισα τὰ παρόντα σημειώματα ἀπὸ τὰ 1832, Νοεμβρίου 15 ἐν τῷ στρατοπέδῳ Δραπανοχωρίων»[2]). Ὁ Ν. Κασομούλης ἄρχισε νὰ γράφῃ τὰ Στρατιωτικά του Ἐνθυμήματα.

Ὡς τὸ Νοέμβρη τοῦ 1832 φαίνεται πάντα διοικητὴς τοῦ Τυπικοῦ, ἐπιλοχαγὸς αὐτός, μὲ τοὺς λοχαγοὺς καὶ ἄλλους ἀξιωματικούς του. Τέλη τοῦ Φλεβ. 1833 παράδωσε στὸ φρούραρχο Ναυπλίας τὸ τάγμα «εἰς καλὴν κατάστασιν, τὸ ὁποῖον διατήρησα ἐπὶ ὅλων τῶν ἀνωμαλιῶν μὲ τὴν μεγαλυτέραν ἐπιτηδειότητα, καὶ ἔσωσα αὐτὸ ἀπὸ τὴν λιποταξίαν ἥτις κατέλαβε τὰ τακτικὰ σώματα»[3]). Ἐννοεῖ τὸν Ταχτικὸ στρατὸ τῆς Ἐπανάστασης, ποῦ εἶχε περάσει κι' αὐτὸς ὅλες τὴς περιπέτειες τῆς ἀταξίας καὶ πα-

1) Ἴσως τὸ χωριὸ Τζαφέραγα. Α', σ. 131, σημ.

2) Τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸ χωριὸ Δράπανο.

3) Στὴς 6 Φλεβ. τοῦ 1833 (π. ἡ.) ἔγινε ἡ ἀπόδαση τοῦ Βασιλέα. Στὴς 21 τοῦ ἰδίου ὁ Κασομούλης παράδωσε τὸ τάγμα του.

ραλυσίας. Τί γίνηκε κατόπι τὸ Τυπικό; Στρατιῶτες καὶ ἀξιωματικοὶ χωνευτήκανε μέσα στ' ἄλλα σώματα τοῦ Πεζικοῦ. Ἀπὸ τὰ σημειώματα τοῦ Κασομούλη φαίνεται ὅτι ἡ «Ἐπιτροπὴ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ» κατάργησε τὸ βαθμὸ τοῦ ὑποταγματάρχη ἢ ἐπιλοχαγοῦ, καὶ λογάριασε ἀκόμα τὴν «τακτικὴ» ὑπηρεσία τοῦ Κασομούλη ὄχι ἀπὸ τότε ποῦ εἶχε ὑποβάλει στὸν Κυβερνήτη τὸ σχέδιο τῆς ὀργάνωσης, ἀλλὰ ἀπὸ τότε ποῦ ἄρχισε ὁ ἴδιος νὰ γυμνάζεται. Πήγανε λοιπὸν χαμένοι οἱ κόποι τῆς ὀργάνωσης, καὶ ἡ ἀρχαιότητά του λογαριάστηκε μικρότερη ἀπὸ τῶν ἄλλων λοχαγῶν τοῦ τάγματός του. Ἔτσι ὁ Ν. Κασομούλης ὑποβιβάστηκε λοχαγὸς β΄ τάξης καὶ πέρασε σὲ διαθεσιμότητα, μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους ὅλους.

Πάντα ὅμως, εἶναι αὐτὸς ὁ μόνος παλιὸς ἄταχτος ἀξιωματικός, ποῦ χωρὶς νὰ ὑπηρετήσῃ στὸ Ταχτικὸ τῆς Ἐπανάστασης, γίνηκε δεχτὸς στὸ σῶμα τοῦ νέου βασιλικοῦ Ταχτικοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὸ Βαυαρικὸ ἐπιτελεῖο[1]). Γίνηκε δεχτὸς μὲ ἕνα βαθμὸ ὑποβιβασμοῦ. Πάλι καλά. Καὶ τὸ καλύτερο, ποῦ δείχνει τὴν ὑπόληψη ποῦ εἶχε ἀποχτήσει ὁ Κασομούλης κοντὰ στὴ νέα στρατιωτικὴ διοίκηση, ὄχι μοναχὰ τοὺς Βαυαρούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς «εὐρωπαϊκὰ μορφωμένους» Ἕλληνες, Φαναριῶτες καὶ κάθε καρυδιᾶς καρύδι λογιώτατους, ποῦ τρέξανε νὰ προσφέρουν τὰ φῶτα τους καὶ τὴν Ἑλληνομάθειά τους στὴ νέα κατάσταση, καὶ γίνανε μ' ἕνα πήδημα ἀπαραίτητοι στὸ πλευρὸ τῶν ξενόγλωσσων Βαυαρῶν, ὁ Κασομούλης, ἀφοῦ πείνασε καὶ ὑπόφερε μῆνες πολλοὺς μὲ τὸ μισθὸ τῆς διαθεσιμότητας, 50 δρχ., διορίστηκε τέλος, Μάη τοῦ 1833, φρούραρχος τῆς Ἀκρόπολης. Ἔλαβε τὸ διορισμό του ἐνῶ ἔγραφε τὰ Ἐνθυμήματά του. Τὰ σταμάτησε, καὶ τράβηξε γιὰ τὴν Ἀθήνα. Τὰ παρακάτου τῆς στρατιωτικῆς του ὑπηρεσίας βλέπει ὁ ἀναγνώστης στὴ βιογραφία του, πειὸ κάτου.

Ἀπ' ὅσα εἶπα γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ Κασομούλη βγαίνει ὁ χαρακτῆρας του ὁ προσωπικός. Τὸ κυριώτερο γνώρισμά του εἶναι ὁ πλοῦτος τῶν κοινωνικῶν αἰσθημάτων του, ποῦ τοῦ δημιούργησε ἄπειρους δεσμοὺς τιμῆς καὶ ἀγάπης. Δὲν κυνήγησε ὄνειρα μάταιης φιλοδοξίας ζητῶντας ξεχωριστὲς φιλίες ἢ γνωριμίες. Δὲ βρίσκουμε στὴ ζωή του παραμικρὸ σημάδι ἀπὸ τοὺς ὑστερόβουλους ἐκείνους σκοποὺς τοῦ νεοελληνικοῦ τύπου, ποῦ μὲ τὴν προσωπίδα τῆς κολακείας διπλαρώνει τοὺς δυνατούς, γοναπίζει καὶ φιλεῖ ποδιές, ὥς που νὰ φτάσῃ στὸ σκοπό του. Ὁ Κασομούλης δὲ ζή-

1) Πολὺ ἀργότερα περάσανε στὸ Ταχτικὸ καὶ ἕνας ἢ δύο, ἴσως, ἄλλοι.

τησε μεγάλα καὶ τρανά, ἀλλὰ σ' αὐτὰ ποῦ ζήτησε ποτὲ δὲν ἀπάντησε ἄρνηση. Ἡ κοινὴ ὁμόψυχη ἀγάπη, τῶν γνωμῶν του ἡ πρόθυμη ἀποδοχή, ὁ ζῆλος τῶν γνωρίμων του, ὅσοι ξεχωρίζανε στὰ πολιτικὰ ἢ τὰ πολεμικά, νὰ τοῦ δείξουν τὴν ἐκτίμησή τους, δείχνουν πῶς, ἂν ὁ Κασομούλης, φιλόδοξος, ἀπόβλεπε καὶ πειὸ ψηλά, δὲ θ' ἀποτύχαινε. Ὅμως αὐτὸς εἶχε τὸ μεγάλο χάρισμα νὰ μὴ γυρεύῃ περισσότερα ἀπ' ὅσα ἔνοιωθε τὸν ἑαυτό του ἄξιο ν' ἀποχτήσῃ. Τοὔφτανε τ' ἀκριβὸ χάρισμα τοῦ τίμιου παραστάτη, τοῦ ἀμερόληπτου συμβούλου, τοῦ πιστοῦ φίλου. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς τῆς καλῆς καρδιᾶς, τῆς ἀγαθῆς γνώμης, ποῦ ἔχτισε ἀμέτρητες ἀγάπες μέσα στὸ στρατὸ καὶ μέσα στὸν πολιτικὸ κόσμο, ἔπαιξε τὸ πρόσωπο τοῦ ἀποστολικοῦ, ἀνεπίδειχτου κήρυκα τῆς ὁμόνοιας καὶ τῆς συνεννόησης. Συντηρητικὸς ἀπὸ φυσικό του, εἶναι πάντα μὲ τὸ «καθεστώς». Γι' αὐτὸ εἶναι ἐχθρὸς τοῦ Καραϊσκάκη, τοῦ μεγάλου ἀντάρτη τοῦ «καθεστῶτος». Κατὰ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο, 1824 - 5, εἶναι πάλι καθεστωτικός. Ἐπὶ Καποδίστρια, ἂν καὶ κατὰ τὴ νέα στρατιωτικὴ ὀργάνωση, ὁ Κασομούλης δὲ χωρίζεται ἀπὸ τοὺς δυσαρεστημένους στρατιωτικούς, μένει καθεστωτικός· τὸ ἴδιο καὶ κατὰ τὰ Συντάγματικὰ τοῦ 1831. Ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ ἱστορικοῦ ἔργου του ἡ ἴδια ἐντύπωση βγαίνει· ὁ Κασομούλης εἶναι κατὰ βάθος ἄνθρωπος συγκρατημένος, κ' ἐνῶ τόσο «πολυπραγμονεῖ», χώνεται σ' ὅλα τὰ παρασκηνιακὰ τῆς πολιτικῆς καὶ τοῦ πολέμου, δὲν παραδίνεται ποτὲ στὸ ἕνα κομματικὸ μέρος ἢ τ' ἄλλο· λέει τὴ δική του γνώμη, ἀλλὰ καὶ δὲ φανατίζεται. Θὰ νόμιζε κανεὶς πῶς μέσα του ἤτανε κρυμμένος ὁ σκοπὸς ὁ ἀμίλητος νὰ γράψῃ. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ χαρακτῆρας τοῦ ἱστορικοῦ ἔργου του εἶναι ἀντικειμενικός, ἂν καὶ περιγράφει ἀπὸ πολὺ κοντὰ ὅσα γίνονται, περνᾶνε, πλέκονται γύρω στὸ πρόσωπό του. Ἂν διάκρινα καλά, ὁ Ν. Κασομούλης μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι ἔξοχος νοῦς—μάλιστα φαντασία δὲν ἔχει καθόλου — μπορεῖ νὰ μὴν εἶχε τὰ χαρίσματα ποῦ σπρώχνουν τὸν ἄνθρωπο σ' ἔργα ξεχωριστά· εἶναι ὅμως μιὰ φυσιογνωμία ἰδιότυπη, δυνατή, ποῦ θὰ μποροῦσε νὰ πράξῃ καὶ ἔργα ἀνώτερα, ἴσα ὅμως πάντα μὲ τὶς φυσικές του ἱκανότητες, σὲ μιὰ μάλιστα ἐποχή, ποῦ ἔσπρωχνε τοὺς φιλόδοξους σὲ ψηλώματα, συχνὰ ὄχι ἄξιους νὰ τὰ πατήσουν. Ὁ πόλεμος ἔχει τὸ κακὸ νὰ ὑψώνῃ τοὺς καλοὺς καὶ τοὺς κακοὺς ἀνάκατα, καὶ μοναχὰ ἡ ἱστορία ἔρχεται ὕστερα νὰ τοὺς δικαιώσῃ. Καὶ ὁ Κασομούλης θὰ δικαιωθῇ, ἂν ὄχι μὲ τὰ ἔργα του τὰ πολεμικά, ἀλλὰ μὲ τ' ἀθάνατα

Στρατιωτικὰ Ἐνθυμήματά του.

Ὅπως ἄρχισε, καθὼς εἶπα πειὸ πάνου, τὸ πολεμικό του στάδιο, δὲ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ περιμένῃ ἄλλες τῆς πολεμικῆς του φιλοδοξίας δοκιμές. Ἡ καταστροφὴ ἔπειτα τῆς οἰκογένειάς του, ὁ τραγικὸς θάνατος τοῦ πατέρα του[1]) τοῦ ψαλλίδισαν τὴ φαντασιά, ποῦ τοῦ τὴν εἶχανε φουντώσει οἱ Φιλικοί. Ὅμως, καὶ χωρὶς ἐκεῖνο τὸ πικρὸ μάθημα, ὁ Κασομούλης δείχνεται ἀπ' ὅλο τὸ ἔργο του νοῦς θετικός, ποῦ σπάνια ληῃσμονιέται. Ἀπὸ τὸ ἔργο του λείπει ἡ συνειθισμένη τῶν χρόνων ἐκείνων δασκάλικη ρητορεία. Ἡ κρίση του μπρὸς σ' ὅσα τὸν τριγυρίζουν παράλογα ἢ παράξενα, μένει πάντα κρίση ψυχρή, ἂν καὶ ὁ ἴδιος ἄνθρωπος θερμῆς καρδιᾶς, χαρούμενης διάθεσης. Γι' αὐτὸ καί, κατὰ τὴς κοινωνικές του σχέσεις, κάνει πνεῦμα, ἀναζητάει τὰ ἔξυπνα λόγια, καμμιὰ φορὰ λέει καὶ καλαμπούρια. Καὶ δὲν εἶναι περίεργο τὸ ποῦ βρῆκε τόπο νὰ χωρέσῃ μέσα στὴν πατριωτικὴ καρδιά του καὶ νὰ θρονιαστῇ ὁ ἔρωτας. Χαριτωμένα εἶναι τὰ ἐρωτικὰ παιγνίδια τοῦ Κασομούλη κατὰ τὸ ταξίδι του στὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου, 1821[2]). Ὅμως στὰ ψηλὰ βουνὰ τοῦ Ἀσπροπόταμου ὁ ἔρωτας δὲν παίζει πειά, καὶ θρονιάζεται βαρὺς μέσ' τὴν καρδιὰ τοῦ νεαροῦ Κασομούλη. Ὁ ἀναγνώστης, διαβάζοντας τὸ ἔργο του θὰ λάβῃ ἀφορμὴ νὰ μάθῃ κ' ἐκεῖνες τὴς ἐρωτικὲς δουλειές του. Ὕστερα ἀπὸ τοὺς πρώτους του ἔρωτες τοὺς ἀποτυχημένους, δὲν ἔπαψε νὰ προσφέρῃ τὴ θυσία του τὴν πλατωνικὴ στὸν παντοδύναμο θεό. Ὥριμος ἄντρας, χτυπήθηκε τόσο ξαφνικὰ μιὰ μέρα ἀπὸ τὴν ὁμορφιὰ μιᾶς κόρης στὴ Στυλίδα, ποῦ ἔπιασε τὸν ἀρραβωνιαστικό της καὶ τὸν ὑποχρέωσε νὰ τραβήξῃ χέρι ἀπὸ τὸ κορίτσι, καὶ τὸ κορίτσι αὐτὸ γίνηκε γυναῖκα του.

Ἡ κοινωνικὴ ἱστορία καὶ τῶν χρόνων τῆς Ἐπανάστασης, ἀλλὰ καὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνα εἶναι πολὺ φτωχὴ σὲ ἱστορικὲς μαρτυρίες. Χάρισμα ἄχαρο καὶ τοῦτο τοῦ ξεροῦ λογιωτατισμοῦ, ποῦ στέγνωσε τὴν Ἑλληνικὴ καρδιὰ ἀπὸ κάθε αἴσιαν ὄψη τῆς ζωῆς. Καὶ ἴσα-ἴσα, τὸ ἔργο τοῦ Κασομούλη εἶναι πολύτιμο καὶ γιὰ τὸ λόγο ποῦ δὲν παρατρέχει ὅ,τι κοινωνικὸ περίεργο ἀπαντάει. Τὸ κακὸ εἶναι ποῦ τὸ ἔργο του τελειώνει ἐκεῖ ποῦ ἀρχίζει ἡ βασιλεία τοῦ Ὄθωνα. Καὶ ἡ κοινωνικὴ ζωὴ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὄθωνα εἶναι μιὰ μονότονη Σαχάρα. Ποιὸς ξέρει πῶς ἔδρασε κοινω-

1) Α', σ. 265.
2) Α', σ. 169, 175.

νωνικὰ ὁ ἴδιος ὁ Κασομούλης τότε, ἄνθρωπος τόσο κοινωνικός. Ἀπὸ τὸ ἔργο του μαθαίνουμε πῶς ἦταν καὶ τραγουδιστής, ἀλλὰ ἔπαιζε καὶ μουσικὰ ὄργανα [1]). Ἕνα μοναχὰ ἐλάχιστο σημάδι βρίσκουμε τῆς κοινωνικῆς παρουσίας του στὴν Ἀθήνα. Στὴν ἐφημ. «Ἐλπίδα», 4 τοῦ Μάη 1846, δημοσιεύεται μιὰ σκανδαλωδέστατη πολιτικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Στέργιου Φρίκη, στελμένη τάχα ἀπὸ τὴν Ἀθήνα στὴ Λαμία. Σ'αὐτὴ περιγράφεται ἡ ἐπίσκεψη κάποιας παρέας ἀπὸ χαροκόπους στὸ ἀρχοντικὸ σημαντικοῦ πολιτικοῦ, ποῦ κρατοῦσε ἀνοιχτὸ σαλόνι. Ἐκεῖ λοιπὸν πῆγαν ἀκάλεστοι διάφοροι φίλοι πολιτικοί, ὁ Μανσόλας, ὁ Χριστακόπουλος, ὁ Βάσος... Ἄρχισε τὸ γλέντι, μὲ τραγούδια καὶ μὲ μαντολῖνο· ὁ Κασομούλης τραγούδησε «μὲ ἐκείνην τὴν φινέτσαν· ἐφέραμεν τὸ μαντολῖνο· ἄρχισε ὁ θεῖος Μανσόλας τὰ φράγκικα τραγούδια, ἐγὼ τὰ Κλέφτικα, ὁ Κασομούλης τὰ ἐρωτικά...».

Ἀπὸ τὸ παρακάτου σημείωμα γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Κασομούλη ὁ ἀναγνώστης θὰ ἔχῃ ἀφορμὴ νὰ συμπληρώσῃ ὅ,τι ὡς ἐδῶ εἶπα γιὰ τὸ χαρακτῆρα του.

Τὸ ἔργο

Ἦταν ἀληθινὴ συμφορά, σωστότερα ἐθνικὴ κατάρα, ὅτι μὲ τὸ χαμὸ τῆς Πόλης ὁ κακόμοιρος Ἑλληνικὸς λαὸς — σὰ νὰ μὴν εἶχε ξεπληρώσει ἀκόμα τὶς ἁμαρτίες τῶν περασμένων του, ἀφοῦ ἔχασε τὴ λευτεριά του — δὲν ἔπεσε στὰ βαθιὰ σωτήρια σκοτάδια τῆς ἀμάθειας, καὶ δὲν ἔμεινε μέσα σ' αὐτὰ βυθισμένος αἰῶνες, ἐλεύτερος ἀπὸ τὴ Δασκάλικη πανούκλα, ἐλεύτερος νὰ πλάσῃ τὰ νέα του ἐθνικὰ ὄνειρα, ν' ἀνοίξῃ ὁρίζοντες πρωτόγνωρους μέσα στὴν ἐθνική του νύχτα, νὰ μορφώσῃ καινούργια, γνήσια Ἑλληνικὴ ζωή, νὰ πλουτίσῃ μὲ νέο συναισθηματικὸν νόμο τὴν ἐξαίσια γλῶσσα του, τὴν προγονική, τὴν κληρονομημένη ἀπὸ τὸ στόμα τῶν προγόνων του — ὄχι τὴ σαβανωμένη μέσ' τῆς κρύας σοφίας τὰ βάσανα — νὰ πλάσῃ τὴ νέα του ἡρωϊκὴ ζωὴ μαζὶ καὶ ποίηση, ἄξια τῆς ζωῆς καὶ τῆς ποίησης τῶν προγόνων του· τέλος δὲν ἔμεινε «ἐλεύτερος» ὁ σκλάβος νὰ δημιουργήσῃ τὴ νέα του Ἑλληνικὴν ἐθνότητα, νὰ ἑτοιμάσῃ τὸ πολιτικό του γλυκοχάραμα λαμπρό, γιατὶ τὸ θηρίο ποῦ θρέφεται μὲ τὸ αἷμα τοῦ λαοῦ, ὁ βρυκόλακας ὁ δυνατώτερος ἀπὸ τῶν καιρῶν τὴ δύναμη, ὁ Δασκαλισμός, ποῦ δὲ σκοτώθηκε ἀπὸ τὸ μαχαίρι τοῦ Καταχτητῆ, ζοῦσε ἀκόμα.

1) Α', σ. 169, 207.

Καὶ εἶναι κρῖμα ποῦ τὸ ἔργο τὸ σωτήριο δὲ συλλογίστηκε νὰ τ' ἀναλάβῃ οὔτε ὁ Κωσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος· τὴν ἀμέτρητη φάρα τῶν Σκολαστικῶν, φάρα ἄνεργη κι' ἀφιλότιμη, ἄξια ν' ἀναμασσάῃ μοναχὰ λόγια προγονικά, λόγια προδοτικά, κρῖμα μεγάλο εἶναι ποῦ ὁ Βασιλιὰς δὲν τὴν ἔβαλε μπροστά, καὶ δὲν τὴν ἔσπρωξε στὰ τείχη νὰ σφαγοῦν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἢ καλύτερα ἀπὸ τὸ δικό του χέρι. Ἦταν ὅμως—πικρὸ νὰ τὸ πῇ κανεὶς—κι' ὁ Βασιλιὰς ἐκεῖνος ὁ ἡρωϊκός, ἄνθρωπος μ' ἀδύνατη ψυχή, ἦταν ποτισμένος ὡς τὸ κόκκαλο κι' αὐτὸς ἀπὸ τὸ Δασκαλισμὸ τὸν ἴδιον, ποῦ ἀπονέκρωσε ὁλάκερο τὸ βυζαντινὸν ὀργανισμό. Νά, τὰ τελευταῖα του λόγια τὰ δασκάλικα: «Οὐκ ἔστι τις τῶν χριστιανῶν τοῦ λάβεῖν τὴν κεφαλήν μου ἀπ' ἐμοῦ;», ἢ: «ἡ Πόλις ἁλίσκεται, κἀμοὶ ζῆν ἔτι περίεστι;» Τὰ τελευταῖα λόγια τοῦ ἀνθρώπου ποὺ πεθαίνει εἶναι λόγια βγαλμένα ἀπ' τῆς ψυχῆς τὰ βάθη, γυμνὰ καὶ πάναγνα ἀπὸ κάθε μάταιο στόλισμα τῆς ψυχρῆς κρίσης. Εὔχομαι στὴ μνήμη τὴν ἱερὴ τοῦ Βασιλιᾶ, τὰ λόγια αὐτὰ ποῦ ἔβαλα πειὸ πάνου νὰ τὰ κατασκευάσαν οἱ ξερολογιώτατοι, καὶ τὰ δικά του λόγια νὰ ἦταν ἄλλα, λόγια ζωντανά, λόγια σὰν τοῦ πατέρα ποῦ ἀποχαιρετάει τὸ γυιό του, λόγια σὰν τῆς μάνας ποῦ χάνει τὸ παιδί της, σὰν τοῦ Βασιλιᾶ ποῦ χάνει τὸ βασίλειο του, λόγια τρυφερά, γεμάτα παρακάλι, ἢ λόγια ἀντρίκεια σὰν ἐκεῖνα ποῦ εἶπε πεθαίνοντας ὁ Θανάσης Διάκος. Ὁ ἄνθρωπος στὴν τελευταία του ὥρα μιλεῖ τῆς μάννας του τὴ γλῶσσα. Ὅμως τόσο βαθιὰ εἶχε πέσει τὸ Βυζάντιο, ποῦ καὶ οἱ μανάδες οἱ Βασίλισσες μαθαῖναν τὰ παιδιά τους, ἀπὸ τὸ βυζί, τὴ γλῶσσα τὴ δασκάλικη.

Ἡ διακοπὴ τῆς γλωσσικῆς παράδοσης, σωστότερο ἐθνικῆς χρόνιας ἀρρώστειας, θὰ ἦταν ἡ χάρη ἡ πειὸ ἀκριβὴ κι' ἀτίμητη, ποῦ θὰ μᾶς ἔδινε ἡ Σκλαβιά. Ὅμως παράλληλα στὴ μυστικὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ, ποῦ ἔσκυβε ἀπάνου στὰ βαριά του σίδερα, ποῦ πονοῦσε κι' ὀνειρευόταν, ποῦ δημιουργοῦσε νέα ἡρωϊκὴ παράδοση ἄξια τῆς παλιᾶς, τέλος ἑτοίμαζε, ἀδυήθητος ἀπὸ πνευματικοὺς ὁδηγούς, κάθε πνευματικὸ καὶ ὑλικὸ μέσο γιὰ τὴν ὥρα τὴ στερνὴ τοῦ σηκωμοῦ, ὁ Δασκαλισμὸς μὲ τὰ κρύα του ἀργαλειὰ τῆς ἀρχαίας γραμματικῆς, τῆς βρυκολακιασμένης προγονικῆς καταγωγῆς, ἔβανε σ' ἐκεῖνον τόσα ἄλλα σίδερα πνευματικῆς σκλαβιᾶς χειρότερης ἀπὸ τὴν ἄλλη. Τὸ καλὸ εἶναι ποῦ τὰ συστημένα σκολειὰ τῶν χρόνων ἐκείνων, τῶν μαύρων καὶ θεοσκότεινων ὄχι τῆς πολιτικῆς ὑποδούλωσης τόσο, ὅσο τῆς πνευματικῆς, ποῦ Ἕλληνες πατριῶτες, μὲ τὴ σημαία

τοῦ φωτισμοῦ, τὰ συσταῖναν, ἀλλὰ στὴν ἀλήθεια δὲν κατασκευάζαν παρὰ ὄργανα τύφλας πνευματικῆς, τὰ σκολειὰ λοιπὸν ἐκεῖνα, κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνες, ἤτανε πολὺ λίγα καὶ εἶχανε μαθητάδες λιγώτερους· ὅσο ὅμως τὰ χρόνια προχωροῦσαν, πληθαίνανε καὶ τὰ σκολειά, πληθαῖναν καὶ τὰ μαθητούδια. Καὶ ὅλη αὐτὴ ἡ κίνηση ἡ τάχα πνευματική, ἀλλὰ στὴν οὐσία της ξερὴ καὶ στείρα, γινότανε μὲ τὴν πατριωτικὴ σημαία τοῦ «φωτισμοῦ τοῦ γένους», καὶ τὰ χρήματα τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων πατριωτῶν πηγαῖναν τοῦ κακοῦ, τοῦ στραβωμοῦ σωστότερα. Ἀπ' αὐτὴ τὴν «πνευματικὴ» κίνηση δημιουργήθηκε τὸ ἀμέτρητο σινάφι τῶν λογιώτατων, ποῦ πλημμυρίσαν τὴν Ἑλλάδα ἀρχίζοντας τὸ Εἰκοσιένα. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἐρχόνταν «φωτισμένοι» ἀπὸ τὴν Εὐρώπη, μάλιστα τὴ Γερμανία. Ὁ φωτισμός τους δὲν ἦταν παρὰ μανία ἐγκεφαλικὴ νὰ κάμουν τὸν ἀθῶον Ἑλληνικὸ λαὸ νὰ πιστέψῃ πῶς ἡ δική του γλῶσσα ἤτανε χυδαία, ἤτανε βάρβαρη, γλῶσσα τῆς Σκλαβιᾶς, καὶ ἡ ἀληθινὴ ἦταν ἡ προγονική, ὄχι βέβαια ἡ γλῶσσα τοῦ Δημοσθένη—ποῦ θὰ ἤτανε συμφορὰ χειρότερη—ἀλλὰ τὸ νεκροζώντανο ἐκεῖνο κατασκεύασμα, μὲ τὸ σκιάχτρο τῆς ἀρχαίας γραμματικῆς ντυμένο, ποῦ πῆρε τὸ παράλογο ὄνομα Καθαρεύουσα, ἐνῶ κάθε ἄλλο εἶναι παρὰ γλῶσσα καθαρή, γλῶσσα κανονική, γλῶσσα πρότυπη. Οἱ γλῶσσες οἱ κανονικὲς πλάθονται σ' ἐποχὲς ἀκμῆς πνευματικῆς ἀπὸ ἔργα ποῦ τὰ λέμε κλασσικά, καὶ ποῦ αὐτὰ γίνονται τὸ ὑπόδειγμα. Δὲν περιγράφεται ὁ ζῆλος ὁ φανατικὸς τῶν λογιώτατων στὸν ἀγῶνα τῆς διόρθωσης καὶ τοῦ καλλωπισμοῦ τῆς περίφημης ἐκείνης Καθαρεύουσας, μὲ γλωσσικὰ στολίδια θερισμένα ἀπὸ τ' ἀπέραντα λιβάδια τῆς ἀρχαίας γλώσσας, στολίδια ποῦ ὅσο ἤτανε πειὸ σπάνια καὶ «ἀρχαιοπινῆ» (δηλ. μυρίζαν ἀρχαιΐλα), τόσο αὐτοὶ τὰ καμαρῶναν.

Ἀνάμεσα στὴν πνευματικὴν ἐκείνη ξεραΐλα—τὸν πνευματικὸ παράδεισο τοῦ θλιβεροῦ Δασκαλισμοῦ—θὰ ἤτανε ντροπὴ γιὰ τὴν ἀντίληψη τὴ φυσικὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ νοῦ, νὰ μὴν παρουσιαζόνταν καὶ παραδείγματα ἐνάντια σ' ἐκείνη τὴν ἀσυνείδητη, ὄχι δηλαδὴ κακόβουλη, ἀλλὰ ὁμόφωνη συνωμοσία τῆς ἀποτύφλωσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ θεωρία τῆς μητρικῆς γλώσσας, τοῦ μόνου ὀργάνου γιὰ τὸ φωτισμὸ κάθε λαοῦ, θεωρία ποῦ ἔβγαλε τὴν Εὐρώπη ἀπὸ τὸ σκοτεινὸ μεσαίωνά της, ἔχει καὶ κατὰ τὰ χρόνια τῆς δικῆς μας σκοτεινιᾶς μιὰ σύντομη ἀλλὰ τιμητικὴ ἱστορία. Τί βγαίνει ὅμως; Κάθε δοκιμὴ νεωτερισμοῦ χτυπήθηκε σκληρὰ ἀπὸ τὸν

τυφλὸ Δασκαλισμό. Μείνανε μοναχὰ—καὶ θυμηθῆτε, ἐσεῖς παιδιὰ Ἑλληνόπουλα, νὰ τὰ τιμᾶτε—αὐτὰ τὰ ὀνόματα: Δημ. Καναρτζῆς, Ἰώσηπος ὁ Μοισιόδαξ, Δανιὴλ Φιλιππίδης, Ψαλλίδας, Βιλαρᾶς. Οἱ λογιώτατοι οἱ γερμανοσπουδασμένοι τὸ ξέρανε καλὰ πῶς, ὅταν ὁ μεγάλος Κομένιος ἔρριξε στὸ Γερμανικὸ λαὸ τὸ κήρυγμα τῆς μητρικῆς γλώσσας, ὁ λαὸς ἀμέσως ἀγκάλιασε τὸ νέο σωτήριο κάλεσμα, πέταξε τὰ σκολαστικὰ τ' ἀλφαβητάρια, κ' ἔμπασε στὰ σκολειὰ τὴ γλῶσσα τὴν ἱερὴ τῆς μάννας, ποῦ ἦταν τῶν Γερμανῶν ἡ γλῶσσα. Ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ποῦ περνάει γιὰ ξύπνος καὶ τετραπέρατος στὸν κόσμο, ξόρισε σὰν πανούκλα ἀπ' τὸ σκολειὸ τὴ μητρική του γλῶσσα· θέλει καὶ καλὰ μιὰν ἄλλη, ποῦ ἂν δὲν εἶναι ἡ ἴδια ἡ προγονικὴ—ἡ προγονικὴ κατάρα δὲν ἔφτασε ὡς ἐκεῖ· λαὸς ζωντανὸς νὰ μιλάῃ τῶν νεκρῶν τὴ γλῶσσα—μὰ εἶναι μιὰ ἄλλη ποῦ τοῦ θυμίζει τὴν παλιά, ποῦ μὲ τὴν ἀσκημιή της μούρη τοῦ δίνει τὴν πλάνη, πλάνη τραγική, πῶς θὰ μπορέσῃ μιὰ μέρα νὰ τῆς μοιάσῃ ἐκείνης τῆς παλιᾶς μὲ τὸν κλασσικό της κέθορνο. Αὐτὸ ὅμως ἔδωσε ὁ θεὸς καὶ δὲ θὰ γίνῃ πειά, καὶ μοναχὰ ὁ Δασκαλισμὸς θὰ μείνῃ σὰν κανένα ὄνειρο κακό, σὰν κληρονομικὸς βραχνὰς ποῦ χάθηκε, μὰ ἡ θύμησή του, μέσα στὸ βάρυπνον ὕπνο τοῦ ἄρρωστου ποῦ γίνηκε καλά, θἄρχεται καμμιὰ φορὰ νὰ τοῦ ταράζῃ τὴ γαλήνη.

Σὲ λίγα σκολειά, κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸ Εἰκοσιένα, φανῆκαν κάποιοι νεωτερισμοί, θετικώτερα μαθήματα, μαθηματικὰ στοιχειακά, καὶ ἐπιστημονικὰ ἀκόμα ὄργανα· κάποιος ἀγῶνας κατὰ τῆς τυραννικῆς Γραμματικῆς γέννησε ἀντίδραση, μὰ ἡ Γραμματικὴ ἔμεινε κυρὰ στὸ θρόνο της. Ἡ ἐπανάσταση ἄνοιγε τὴν πόρτα τῆς Ἑλλάδας, καὶ οἱ λυσσασμένοι γλωσσικοὶ ἀγῶνες μεταξὺ Κοραϊστῶν καὶ Ἀντικοραϊστῶν, Τρακαριστῶν καὶ Ἀντιτρακαριστῶν ὅλο γινόνταν ἀγριώτεροι, καὶ μοναχὰ τὸ ντουφέκι ποῦ βρόντησε σταμάτησε τὸν ἄλλον ἐκεῖνον πόλεμο τὸ σχολαστικό, ποῦ ὡς φαινόμενο προδρομικὸ μιᾶς ἐθνικῆς ἀναγέννησης θὰ ἦτανε ντροπὴ καὶ γάνα στὸ μέτωπο κάθε λαοῦ, καὶ εἶναι γάνα καὶ ντροπὴ στὸ μέτωπο ὄχι τοῦ ἀθώου Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλὰ τῶν κακοκέφαλων Καλαμαράδων, ποῦ ἡ πατρίδα τους βρισκότανε στὴν ἄκρη τοῦ γκρεμοῦ, ἕτοιμη νὰ κάμῃ τὸ θανάσιμό της πήδημα, κι' αὐτοὶ μὲ τῆς Ἀττικῆς γραμματικῆς τοὺς κανόνες στὰ χέρια, γι' ἄρματα πολεμικά, κάναν τὸ δικό τους πόλεμο.

Τὸ σκολικὸ σύστημα τῶν χρόνων τῆς Σκλαβιᾶς, ἀφοῦ δὲ φάνηκε ἄξιο νὰ φτειάσῃ ἀνθρώπους, νὰ πλάσῃ χαρακτῆρες, κατασκεύασε γραμματικοὺς πιδέξιους στὴ χρήση τὴ μηχανικὴ μιᾶς τεχνητῆς γλώσσας, κι' ὅσο γιὰ τὸν πλουτισμὸ τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδιᾶς, τὴν ὑποβολὴ τοῦ λογικοῦ ζώου σὲ ἠθικὸ νόμο, τὸ σταλαγμὸ τῶν ἀνώτερων ἰδανικῶν στὸ προικισμένο ἀπὸ τὴ φύση πλάσμα της, στάθηκε ἀνίκανο τέλεια νὰ τὰ νοιώσῃ τὸ ἴδιο ἐκεῖνο σύστημα, πολὺ λιγώτερο νὰ τὰ μεταδώσῃ. Ὁ τύπος τοῦ λογιώτατου τῶν χρόνων τῆς σκλαβιᾶς ἦταν ἕνα περίεργο φαινόμενο, ποῦ μποροῦμε νὰ τὸ ποῦμε τέρας γραμματικό, γεμάτο ἀπ' ὅλες τὴς κακίες τοῦ φυσικοῦ ἀπελέκητου ἀνθρώπου, ἀπὸ μέσα· κι' ἀπ' ἔξω πασαλειμμένο μὲ τὰ κούφια ὀνόματα τῆς κλασσικῆς γραμματικῆς, φιλοσοφίας καὶ ἱστορίας. Ἔτσι μοναχὰ θὰ καταλάβουμε τὸ χαρακτῆρα τὸν ἀνήθικο τοῦ «μορφωμένου» κόσμου (ἡ λέξη τοὺς κάνει παραπολλὴ τιμὴ) ποῦ βγῆκε ἀπὸ τὸ σύστημά τους. Ὁ κόσμος ἐκεῖνος, τῶν Καλαμαράδων, ποῦ ἔβαλε τὰ δυνατά του νὰ ματαιώσῃ τὴν ἱερή μας Ἐπανάσταση, χωρὶς νὰ καταλαβαίνῃ τὸ κακὸ ποῦ ἔκανε, ἦταν ἀνήθικος ὄχι γιατὶ βγῆκε ἀπὸ μιὰν ἀνήθικη ἐποχή, ὅπως συνειθίζουμε νὰ ἐννοοῦμε τὸ φαινόμενο στὴν ἱστορία, ἀλλὰ γιατὶ εἶχε μέσα του τὴν ἀνηθικότητα τοῦ φυσικοῦ, τοῦ ἀκαλλιέργητου ἀνθρώπου. Γι' αὐτὸ καὶ στὴν ἀνηθικότητα δὲν ξεχωρίζουν οἱ Καλαμαράδες ἀπὸ τὴν ἄλλη «διοικοῦσα» τάξη τὴν Ἐπαναστατική, γιατὶ καὶ ὁ ἄλλος κόσμος τῶν προυχόντων, τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν ἦταν «ἀνήθικος» γιὰ τὸν ἴδιο λόγο· ὄχι γιατὶ ἡ ἀνηθικότητα ἤτανε παράδοση τούρκικη, ἀλλά, πρῶτα καὶ κύρια, γιατὶ τέτοιος εἶναι ὁ χαρακτῆρας τοῦ φυσικοῦ ἀνθρώπου, καὶ μάλιστα τοῦ Ρωμιοῦ, ποῦ ἀπὸ λόγους κληρονομικοὺς κι' ἀπὸ τὸ κλῖμα κατέχει στὸν ὀξύτερο βαθμὸ τὰ φυσικὰ ἰδιώματα, κι' αὐτὰ καλλιεργημένα γίνονται ἀρετὲς καὶ παραμελημένα γίνονται κακίες.

Ἡ συμμετοχὴ τῶν Λογιώτατων στὴν ἐπανάσταση τοῦ Εἰκοσιένα παρουσιάζεται σὰν ἕνας πράγοντας τέλεια ἀσυνταίριαστος μὲ τὴς ἄλλες δυνάμεις τὴς ἐθνικές. Ὁ Λογιώτατος, λένε, ἔσπειρε τὸ σπόρο τοῦ σηκωμοῦ. Ὁ Σολωμὸς ἐννοοῦσε κάτι ἄλλο πειὸ γεμάτο καὶ βαθὺ ὅταν τραγουδοῦσε τὸ «ἀπ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά», ἐνῶ ὁ Λογιώτατος ζητοῦσε αὐτὰ τὰ ἴδια κόκκαλα νὰ σηκωθοῦνε ζωντανά. Ὅμως τῆς Ἐπανάστασης ὁ σπόρος δὲν ἦταν ἔργο τοῦ Λογιώτατου κλασσικομανῆ, ἂν καὶ ἀπὸ τὸ χαμὸ τῆς Πόλης δὲν ἔπαψε αὐτὸς νὰ θρηνολογῇ «ἀρχαῖα»

νὰ ὀνειροπολῇ «κλασσικά», καὶ νὰ καλῇ τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα ν' ἀναστηθῇ ὁλόβολη μπροστά του. Ἀλλὰ καὶ τελευταῖα ὡς Φιλικός, μὲ τὸ ἴδιο πνεῦμα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας ἔμεινε, καὶ ἰδέα δὲν εἶχε τῆς νέας, τῆς σκλαβωμένης [1]). Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποῦ ὁ λαὸς ἄδραξε τ' ἅρματα, χάσμα ἀπέραντο ἄνοιξε καὶ χώρισε τὸ Λογιώτατο ἀπὸ τὸ λαό. Ὅ,τι ἔργο πολεμικὸ φιλοδόξησε κατὰ τὴν Ἐπανάσταση τελείωσε τραγικά. Ὁ Γεννάδιος καὶ οἱ συντρόφοι του τῆς Ὀδησσοῦ προκαλέσαν τὴν ἀμελέτητη καὶ παλαβὴ ἐκστρατεία τῆς Βλαχιᾶς, ποῦ γιὰ τὶς ἀνομολόγητες ντροπές της ὁ Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιος τὴν καταράστηκε [2]). Ὁ Γεννάδιος μὲ τοὺς φλογεροὺς ρητορισμούς του ἔστειλε τὰ τρυφερὰ παιδιὰ τῆς Ὀδησσοῦ στὸ βωμὸ τοῦ Δραγατσανιοῦ, νομίζοντας πῶς τἄστελνε στὴ νίκη. Τῆς Χίου ἡ καταστροφὴ εἶναι ἔργο τοῦ Νεόφ. Βάμβα, συμβούλου κοντὰ στὸ Δημ. Ὑψηλάντη. Ἡ ἐπανάσταση τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Κασσάντρας ἔργα λογιωτάτων ἀμελέτητα. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Πέτα καὶ ὅλος ὁ ἀγῶνας τῆς Δυτ. Ἑλλάδας ὡς τὸ τέλος τοῦ 1824, κατασκεύασμα τοῦ πατριώτη ἰδεολόγου, λογιώτατου Φαναριώτη ἀπὸ τοὺς πειὸ λόγιους, Ἀλ. Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ ἀπὸ Καλαμαράδες ἐπιτελείου του. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Κωλέττη κατὰ τῶν ἀνταρτῶν τοῦ Μοριᾶ ἔγινε μὲ κύριον ἀρχηγὸ τῆς ἐκστρατείας τὸ Γκούρα, ἀλλὰ πίσω ἀπὸ τὸ Γκούρα κρυμμένον καὶ φανατικὸ σύμβουλο τὸν Καλαμαρᾶ Παν. Σοφιανόπουλο. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Κουντουριώτη κατὰ τῶν Ἀράβων εἶχε ἀπὸ κάτου διευθυντή της τὸ Μαυροκορδάτο καὶ τὸ λογιώτατο Κωστ. Πολυχρόνη. Ἂς γυρίσουμε ὅμως στὴν ἀντίθεση Καλαμαράδων καὶ λαοῦ πολεμιστῆ.

Μαζὶ μὲ τ' ἄλλα τ' ἅρματα εἶχε ὁ λαὸς κ' ἕνα ἄλλο ἀκόμα κοφτερό, τῆς

---

1) Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία βγῆκε ἀπὸ τὸν πατριωτισμὸ τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων, ὅπως καὶ τὸ κίνημα τοῦ Ρήγα. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀποστόλων καὶ τὸ ἔργο τῆς κατήχησης εἶναι πολὺ κατώτερα παρὰ ὅσο φαίνονται στὴν ἱστορία. Οἱ ἀπόστολοι ἦταν ἀπ' ὅλες τὶς τάξεις τῆς κοινωνικές, λοιπὸν ἦταν καὶ λογιώτατοι καὶ κληρικοί. Ὅλη ἐκείνη ἡ πατριωτικὴ μυστικὴ ἐργασία δὲν εἶχε ἄλλο σκοπὸ παρά, ἁπλά, νὰ μυήσῃ στὸ σκοπό. Κι' ὅσο γιὰ τὴν ὀργάνωση, τοὺς τρόπους τοῦ κινήματος, τὶς φροντίδες γιὰ τὰ ὑλικὰ μέρα, ἡ Φιλική, ἀνοργάνωτη ἡ ἴδια καὶ φτωχή, δὲν εἶχε λάδει κανένα μέτρο. Ὁ λογιώτατος Φιλικὸς νόμιζε, μέσα στὴ φαντασιά του, πῶς βάνοντας φωτιά, θὰ κατέβαινε ἡ Λευτεριὰ πάνοπλη ἀπὸ τὸν οὐρανό. Ὁ ζῆλος του ἴσως μὲ τὴν ἀλαφρή του κρίση. Ἔτσι, ἂν τὸ ἀνέτοιμο κίνημα ἔβγαινε σὲ κακό, τὸ ὄνομα τῆς Φιλικῆς θὰ ἦταν ἴσο μὲ κατάρα. Ὅμως δὲν εἶναι θᾶμα, ποῦ ὁ λαὸς ἀγκάλιασε τὸ κίνημα, ἕτοιμος καὶ δυνατός, ὅπως εἶναι ἡ αὐθόρμητη κι' ὁρμόψυχη δύναμη τοῦ λαοῦ, ἅμα ξυπνάει.

2) Τὸ γράμμα του εἶναι στὰ χέρια τοῦ ἐκδότη. Ὅμως καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἀλ. Ὑψηλάντης τάχα δὲν τὴν καταράστηκε μὲ τὴν περίφημη προκήρυξη, ποῦ στιγμάτιζε τοὺς συντρόφους του λογιώτατους;

ἀστραπῆς κι' αὐτὸ κοπίδι· εἶχε τὴ γλῶσσα του, πάνου στ' ἀμόνι τῆς ζωῆς δοκιμασμένη, τὴ γλῶσσα ποῦ τραγούδησε τὸν πόνο τῆς Σκλαβιᾶς, τῆς Κλεφτουριᾶς τὴ γλῶσσα. Μ' αὐτὴν ὁ Κλέφτης ἔθρεψε τὸ μῖσος του, μῖσος ποῦ δὲν τρομάζει τὸν ὀχτρό, τὴ χαρά, ποῦ ἡ νίκη τῆς χάριζε πτερά. Οὔτε ἕνας ἀπὸ τοὺς Καλαμαράδες δὲ συλλογίστηκε, πολὺ λιγώτερο δὲν ἀποφάσισε νὰ γίνῃ κήρυκας[1]) λαϊκός, πατριωτικὸς ἐμπνευστής, νὰ πάῃ μαζὶ μὲ τὸ λαὸ στὸν πόλεμο. Οὔτε ἕνας ἀπ' αὐτοὺς δὲν ἔβαλε δυὸ λόγια στὸ χαρτί, γραμμένα σὲ γλῶσσα ποῦ ὁ λαὸς νὰ τὴν ἀφτιάζεται σὰν ἀντίλαλο τῶν πόθων του, μέσ' τὴν καρδιά του. Ὁ Καλαμαράς, ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴ μεριὰ τοῦ ἀνοιγμένου ἀνάμεσα πνευματικοῦ γκρεμοῦ, ποῦ τόνε ἐχώριζε ἀπὸ τὸ λαό του, τύπωνε κηρύγματα «πατριωτικὰ» γραμμένα σ' ἀκατανόητη γλῶσσα, ποῦ κάνανε λόγο γι' ἀπογόνους ἄγνωστους κάποιων ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἢ γιὰ ἐκλεχτὸ λαὸ τοῦ Ἰσραήλ[2]). Σιγὰ-σιγά, κι' ἐνῶ ὁ λαὸς ἦταν ὅλος δοσμένος στὸ καμίνι τοῦ πολέμου, ὁ Καλαμαρὰς κρυμμένος πίσω ἀπὸ τὸν προύχοντα, καταφρονητὴς τοῦ λαοῦ καὶ τῆς χυδαίας γλώσσας του, ψυχρὸς ὅμως κι' ἄκαρδος ἐκμεταλλευτής του, γίνηκε καὶ κυβερνήτης του, ἀλλὰ καὶ πάλι ποτὲ δὲ συλλογίστηκε νὰ γράψῃ τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Σὰ «χυδαῖος» ποῦ ἦταν ὁ λαός, ἂς μάθαινε τὴ γλῶσσα τὴ σοφή, ποῦ σ' αὐτὴ καὶ νόμοι καὶ ὅ,τι ἀποφάσιζε τὴν τύχη τοῦ λαοῦ γραφόταν, ἀκατα-

---

1) Καὶ ρωτάει κανεὶς τί ἔγινε καὶ ποῦ πῆγε νὰ κρυφτῇ τῶν Φιλικῶν ὁ ζῆλος. Ἦτανε ζῆλος καθαρὰ ἰδεολογικός, καὶ γίνηκε καπνὸς μπροστὰ στὴν ἄγριαν ὄψη τοῦ πολέμου. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἐξαιρέσεις τίμιες.

2) Ἦτανε τόσο βαθιὰ ριζωμένη στὴν κρύα ψυχὴ τοῦ Λογιωτατισμοῦ ἡ γλωσσικὴ πρόληψη, ποῦ ἡ ἱστορία τοῦ Εἰκοσιένα τοῦ χρωστάει ἀκόμα ἕνα κακό, στίγμα σωστότερα, ποῦ θὰ μείνῃ ἄσβηστο στὸν αἰῶνα. Μέσα σ' ἐκείνη τὴ συρροὴ τῶν Καλαμαράδων, ποῦ πλακώσανε στὴν Ἑλλάδα, ἀρχίζοντας ὁ πόλεμος, φορτωμένοι τὴν εὐρωπαϊκὴ σοφία τους, παραγεμισμένοι μὲ τὰ περίφημα δικαιώματα τῶν λαῶν, μὲ δημοκρατικὲς θεωρίες, συνταγματικὲς θεωρίες, φιλελεύθερα φρονήματα καὶ λοιπὰ στολίσματα ἐπιδεικτικὰ τῆς βαρβαρίας τους πανοπλίας, ἐνῶ ὅλοι τους δίνανε γνῶμες γιὰ τὸν τύπο τοῦ πολιτεύματος, γιὰ τὸν τρόπο τὸ διοικητικό, τέλος γιὰ τὴ θεραπεία τῶν «κακῶς ἐχόντων», κανένας ἀπ' αὐτοὺς τοὺς παντογνῶστες δὲν κατέβασε ἀπὸ τὸ κεφάλι του καὶ δὲν πρόβαλε μιὰν ἀπορία: Σὲ ποιὰ γλῶσσα θὰ ἦτανε γραμμένο τοῦ νέου κράτους τὸ πολίτευμα, οἱ νόμοι, τέλος ποιὰ θὰ ἦταν ἡ γλῶσσα του ἡ ἐπίσημη; Τὸ λογικὸ ἦταν, ἀφοῦ κανένας δὲν ἔβαλε τὸ ζήτημα, γλῶσσα ἐπίσημη τοῦ νεοσύστατου κράτους νὰ γίνῃ ἡ γλῶσσα τοῦ ἰδίου λαοῦ τοῦ ἐπαναστατημένου. Καὶ δὲν ἔλειπε ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ λαοῦ τὸ παράδειγμα· ἦτανε, πρῶτα, ἡ γλῶσσα ἡ Νοταριακὴ τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Ἑπτανήσου, γλῶσσα δημοτικὴ καλλιεργημένη, ποῦ λίγο ἀπεῖχε ἀπὸ τὴ λαλουμένη· ἦταν ἔπειτα τὸ παράδειγμα τοῦ κράτους τοῦ Ἑπτανησιακοῦ, ποῦ ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς Βενετιᾶς εἶχε ἀναγνωρίσει τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ ὡς ὄργανο κρατικό. Ὅμως οἱ Λογιώτατοι οὔτε θυμηθῆκαν ἂν μποροῦσε τέτοιο ζήτημα νὰ τεθῇ. Αὐτὴ εἶναι ἡ ντροπή τους, ἡ ἀλησμόνητη.

νόητο γιὰ τὸ λαό. Ἔτσι τὸ χάσμα γίνηκε πλατύτερο, χάσμα ποῦ κρατοῦσε αἰῶνες—καὶ κρατεῖ. Ἔτσι ὁ Καλαμαρὰς κέρδησε τὸ μεγάλον ἀθῶο, κι' ἀφοῦ γίνηκε ἀφέντης του, τοῦ ψύχρανε τὸ ζῆλο, τοῦ χάλασε τὴ πρώτη ἀθώαν ὁρμή, τοῦ χάρισε τὰ μίση τὰ δικά του, τόνε χώρισε σ' ὅσα μίση δικά του τόσα καὶ κόμματα, τὸν ἔκαμε ν' ἀκούσῃ τὶς διπρόσωπές του συμβουλές, κυνήγησε ὡς τὸ θάνατο τοὺς δυνατοὺς ποῦ τοῦ ἀντιλέγανε· σκότωσε τὸν Ἀντροῦτσο, λίγο ἀκόμα καὶ θὰ σκότωνε τὸν Καραϊσκάκη. Ὁ λαὸς πολεμῶντας νέον κόσμον ἔπλαθε, κι' ὁ Καλαμαρὰς τονὲ χαλοῦσε. Ἀπ' τοὺς Καλαμαράδες, ποῦ ἤτανε κρυμμένοι πίσω ἀπὸ τοὺς κυβερνῆτες, τοὺς κοτζαμπασῆδες ἢ τοὺς ὁπλαρχηγούς, κανένας δὲν πολέμησε, δὲν πληγώθηκε, δὲ σκοτώθηκε, τὸ εἶπα καὶ πρωτύτερα[1]).

Τ' ἀκριβὸ ἀπόχτημα τῆς πολιτικῆς ἀπελευθέρωσης, ποῦ πῆρε τὴ μορφὴ Ἑλληνικοῦ βασίλειου, ἦταν ἡ ὁριστικὴ πνευματικὴ ὑποδούλωση τοῦ ἐλεύτερου λαοῦ στὸ νέον τύραννο, τὸ Δασκαλισμό. Αὐτὸ γίνηκε μὲ τὴ βοήθεια καὶ τῆς Μπαβαρέζικης κλασσικομανίας. Ὁ λογιώτατος κι' ὁ Μπα-

---

1) Καὶ κάτι ἀκόμα χειρότερο· κανένας δὲν ἄφησε γραφτὴν ἀνάμνηση ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία του κοντὰ σ' ἐκείνους τοὺς ἁπλούς, συχνὰ πρωτόπλαστους, ἀλλὰ ζωὴ καὶ πνεῦμα γνήσιο ἑλληνικὸ θυμόσοφο γεμάτους, ὁπλαρχηγοὺς ἢ κοτζαμπασῆδες. Ὁ Καλαμαράς, φραγκομαθημένος, μὲ τὸ φραγκάττικο γλωσσικό του ἰδίωμα, ποῦ τὄδειχνε σὰ φόβητρο στὸν ἀθῶο λαό, περιφρονοῦσε τοὺς ἀφεντάδες του, ποῦ τονὲ θρέφαν καὶ ποῦ τὸν τιμοῦσαν—καὶ τονὲ βάλανε νὰ τοὺς διατάζῃ, γιὰ κακὸ δικό τους—καὶ τοὺς νόμιζε χυδαίους, ἀφοῦ δὲ μιλοῦσαν τὴ δική του γλῶσσα τὴν εὐγενική· τοὺς μίσοῦσε μάλιστα, καὶ γι' αὐτὸ δὲν καταδέχτηκε νὰ παραδώσῃ τὴ μνήμη τους στὴν ἱστορία. Φέρνω λίγα παραδείγματα. Ὁ Ἱκέσιος Λάτρις ἤτανε γραμματικὸς τοῦ Μιαούλη. Κατὰ τὸ ἔθιμο τὸ δασκάλικο, εἶχε χαλάσει τ' ὄνομά του· ποιὸς ξέρει πῶς λεγόταν ὁ πατέρας του. Οἱ ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὄθωνα εἶναι γεμάτες ἀπὸ διατριβές του φιλοσοφοπολιτικές. Γιὰ πολλὰ καὶ διάφορα ἔγραψε, ἀλλὰ λησμόνησε τὸ χρέος ποῦ εἶχε στὴ μνήμη τοῦ Μιαούλη. Γραμματικὸς τοῦ Κίτσου Τζαβέλα ἦταν ἕνας Ν. Ἐκλεκτός, ὄνομα χαλασμένο καὶ τοῦτο δασκάλικα. Εἶχασε κι' αὐτὸς τὸν ἥρωα, ποῦ τὸν ἔζησε μὲ τὸ φωμί του. Τίποτε δὲν εἶναι γνωστὸ γιὰ τὴν καταγωγή του. Ὁ Βασίλης Γούδας ὅσο ζοῦσε καυχιώτανε πῶς ἔκαμε γραμματικὸς τοῦ Μάρκου Μπότσαρη. Γιὰ τὸ Γ. Γαζῆ, γραμματικὸ τοῦ Καραϊσκάκη, ἔγραφα δυὸ λόγια, Α', σ. 288. Ὁ Γαζῆς ἔκρινε καλὸ νὰ βιογραφήσῃ τὸ Μ. Μπότσαρη σὲ τέσσερες σελίδες καὶ τὸν Καραϊσκάκη σ' ὀχτὼ (μαζὶ μὲ τ' ἀνέκδοτά του). Ὡς ἐκεῖ ἔφθασε ὁ θαυμασμός του. Ἡ φυλλάδα του δημοσιεύτηκε στὴν Αἴγινα, 1828. Ὁ Καραϊσκάκης εἶναι ὁ μόνος ποῦ στάθηκε ἄξιος νὰ κινήσῃ τῶν Δασκάλων τὴν κρύα καρδιά. Ὑπάρχουν πληροφορίες γιὰ τὸ θαυμασμὸ καὶ τὴ λατρεία τοῦ Δ. Χρηστίδη καὶ ἄλλων πρὸς τὸν ἥρωα κατὰ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Πειραιᾶ. Ἀφιέρωμα θαυμασμοῦ καὶ λατρείας εἶναι ἀκόμα καὶ ἡ βιογραφία τοῦ Καραϊσκάκη ἀπὸ τὸ Δημ. Αἰνιᾶνα. Νά, ἕνας Λογιώτατος, ποῦ δὲν ἀξίζει τ' ὄνομά του! Ὁ Δ. Αἰνιᾶνας ἀγάπησε τὴν ἱστορία τοῦ Εἰκοσιένα καὶ ἔγραψε ἀρκετά. Ἦτανε συντάχτης κ' ἐκδότης τοῦ ἁπλᾶ γραμμένου περιοδικοῦ «Βιβλιοθήκη τοῦ λαοῦ», 1855. Ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν Ἀντροῦτσο γραφτήκανε θυμήματα ἀπὸ τὸν Ἀντώνη Γιωργαντᾶ, περισσότερο φίλο του παρὰ γραμματικό του. Λοιπόν, ἂν καὶ οἱ ἐξαιρέσεις εἶναι σπάνιες, ὁ κανόνας μένει.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

βαρέζος παρέα, όδηγημένοι ἀπὸ τὸν κούφιο κλασσικὸν ἰδανισμό τους, βαλθήκανε νὰ ξεσκουριάσουν καὶ νὰ τὰ κάμουν πειὸ γερὰ τὰ χαρβαλωμένα παλιοσίδερα τῶν χρόνων τῆς Σκλαβιᾶς, καὶ νὰ δέσουν τὸ λαὸ τὸν 'Ελευτερωτὴ καὶ τὸ Λευτερωμένο, χέρια καὶ ποδάρια, καὶ καρδιὰ καὶ νοῦ. Σκολειὸ καὶ δημόσια ὑπηρεσία, τυπωμένο χαρτὶ καὶ κάθε ἄλλη ἐκδήλωση «πνευματικὴ» κάνουν ὅλα μαζὶ ἕνα ἁλυσσίδων σύστημα, ποῦ χαντακώνει καὶ ποῦ σαβανώνει τὴν ἴδια τὴ ζωή.

Μάταια ὅμως ὁ Δασκαλισμὸς πολεμάει νὰ ὑποτάξῃ τ' ἀνυπόταχτο· τὴ ζωντανὴ γλῶσσα νὰ τὴν κάμῃ ἄψυχη μούμια, τὴν οὐσία τοῦ λογισμοῦ καὶ τῆς ἔμπνευσης νὰ τὴν κάμῃ κούφιο τοῦ λεξικοῦ τυμπάνισμα. Τὸ συναίσθημα τὸ δημιουργικό, ἀέρα βγαλμένον ἀπὸ τοὺς κρύους τάφους, τὴ φαντασία ποῦ σπρώχνει στὰ τρανὰ καὶ τὰ μεγάλα, στρίγκλα γριά, ποῦ τὰ λόγια της νὰ μοιάζουνε σκοτεινὰ ξορκίσματα. Ἐνῶ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς τῆς ζωῆς τὰ δῶρα ἀπολαυαίνει, ἀγαπάει, δουλεύει, χτίζει μιὰ κοινωνία καὶ πολιτεία, καὶ πεθαίνει μὲ τὴ γλῶσσα του στὰ χείλη, εἰκόνα τῆς ψυχῆς του φωτεινή, ὁ λογιώτατος Γραικύλος ἔχει καταπιαστῇ ὅ,τι οὐδὲ μιὰ ξένη προπαγάνδα καταπιάστηκε ποτέ· νὰ κάμῃ ἕνα λαὸ νὰ προδώσῃ τὴ μητρική του γλῶσσα, τὴν πρώτη τῆς ἑλληνικότητάς του ἀπόδειξη νὰ τὴν πετάξῃ πέρα, καὶ νὰ παραδεχτῇ ἕνα ἰδίωμα τεχνητό, ποῦ τὸ φτειάσανε παράξενοι μαστόροι, μηχάνημα ἄψυχο, ποῦ ἄψυχα λαλεῖ χωρὶς τὸ ἴδιο νὰ καταλαβαίνῃ τὴ λαλιά του. Καὶ πρέπει νὰ μὴν ἀρνηθῶ, μάλιστα νὰ διαλαλήσω τὸ κακὸ ποῦ ἔχει γίνει ὡς τώρα. Ἂν, ἀρχίζοντας ἡ βασιλεία τοῦ Ὄθωνα, ὁ Δασκαλισμὸς ἀνυπόμονος ἔτρεξε, μέσα στὸν τυφλό του ζῆλο, ἴσα καὶ τυφλὰ κατὰ τὴ γλῶσσα τὴν προγονική [1]), ὁ δρόμος του ὕστερα γίνηκε πλατύτερος, κι' ἀνοίχτηκε, καὶ πλάκωσε ὅλη τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ γλωσσικὴ ἀρρώστεια σκάβει καὶ κουφώνει ὁλάκερο τὸν κοινωνικὸ καὶ κρατικὸν ὀργανισμόν. Καὶ ὅσο ἁπλώνεται τὸ κακό, τόσο γίνεται χειρότερο, πειὸ βδελυρό, πειὸ ἀποτρόπαιο, ὅπως κάθε ἀρρώστεια ποῦ χρονίζει. Ἀλλὰ κ' ἐκεῖνοι ποῦ τὴν ἔχουνε καμάρι καὶ στολίδι τους, καὶ καμαρώνουνε καὶ οἱ ἴδιοι γιὰ τὴν ἀκριβή της συντροφιά, εἶναι νὰ τοὺς κλαίῃ κανείς. Ἡ ultima latinitas, ἡ παραμορφωμένη κι' ἀσκημόθωρη γλωσσικὴ κατάσταση τοῦ σκοτεινοῦ μεσαίωνα τῆς Εὐρώπης, ποῦ ἡ νέα πνευματικὴ ζωὴ τοῦ κόσμου ἀπάνου στ' ἄψυχα συντρίμμια της πάτησε κι' ἀνα-

1) Βλ. πρόλογο τοῦ Γαλλοελλην. λεξικοῦ τοῦ Σκαρλ. Βυζαντίου.

στήθηκε, ὕστερα ἀπὸ τόσους αἰῶνες περασμένους ξανάζησε, ξαναναστήθηκε, καὶ βασιλεύει — ποῦ; Στὴ γῆ τῶν Γραικύλων, πλουτισμένη μὲ νέα ὁρμὴ καὶ δύναμη, καὶ μὲ νέα μορφή· καὶ τ' ὄνομά της Καθαρεύουσα. Ἡ Λάμια αὐτή, ἡ πνευματικὴ βυζάχτρα, ποῦ, νύχτα καὶ μέρα μεσημέρι, σέρνει καμαρωτὴ τ' ἀραχνιασμένα της στολίδια μέσα στὴν κοινωνία τὴν Ἑλληνική, στολίδια ποῦ μυρίζουνε νεκρίλα, στολίδια ποῦ νεκρώνουν τὴ ματιά, ἡ κατάρα τούτη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς πρώτης βασιλείας ὡς τώρα, καταπάτησε κάθε κλάδο κρατικό, κάθε τῆς κοινωνίας πνευματικὸ φανέρωμα.

Φέρνω παραδείγματα: Ἀφοῦ πῆρε, μέσα στὴ ζωὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, τὸν τόπο τῆς γλώσσας τῆς ἡρωϊκῆς τοῦ Εἰκοσιένα, δημιούργησε ἀπὸ τότε ἕνα «καθεστώς». Ἡ μόρφωση τοῦ Ἕλληνα ἀξιωματικοῦ ἀπὸ τὴ σχολή του, ἡ μόρφωση τοῦ Ἕλληνα στρατιώτη ἀπὸ τὸ στρατῶνα του, ὅλη ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία, ἡ γραφτὴ καὶ ἡ προφορική, γίνεται μὲ τὸ μέσο τῆς μηχανικῆς, ἄψυχης ἐκείνης γλώσσας. Ἀπὸ τὰ 1833, ἡ γλῶσσα τῆς πολεμικῆς παράδοσης τῆς νέας Ἑλλάδας, ἡ γλῶσσα τοῦ Ἀρματωλοῦ καὶ τοῦ Κλέφτη, τοῦ Καραϊσκάκη, τοῦ Διάκου, τοῦ Νικηταρᾶ, ἡ γλῶσσα ἐκείνη ποῦ θαυμαστὰ δείχνεται καὶ χτυπάει νοῦ καὶ καρδιὰ στ' Ἀπομνημονεύματα τοῦ Μακρυγιάννη, φάνηκε γιὰ τοὺς πρώτους ὀργανωτὲς τοῦ ταχτικοῦ στρατοῦ πῶς ἤτανε γλῶσσα χυδαία, ἐνῶ ἡ ἄλλη ἦταν εὐγενής, σὰ γλῶσσα προγονικὴ ποῦ ἤτανε. Τὸ φαινόμενο ἐφαρμόζεται καὶ στὸ ναυτικὸ καὶ σ' ὅλη τὴν κρατικὴ γραφειοκρατία. Εἶναι ξαναφύτρωμα τῆς ρίζας τῆς σκολαστικῆς τῶν χρόνων τῆς Σκλαβιᾶς. Ἀπὸ τότε ὁ μισογραμματισμένος Ρωμιὸς νόμιζε πῶς γινόταν εὐγενέστερος, ἂν κοπανοῦσε μιὰν ἑλληνικούρα. Καὶ τὸ κακὸ ξακολουθεῖ καὶ τωρανὰ ποῦ σᾶς μιλῶ[1]). Ἡ φριχτὴ αὐτὴ κατάσταση δείχνει πῶς ποτὲ δὲν ἦρθε στὴν Ἑλλάδα αὐτὸ ποῦ λέμε μόρφωση, ὅ,τι μορφώνει τὴν οὐσία κι' ὄχι τὸν τύπο. Κι' αὐτὸ γίνηκε γιατὶ τὸ σκολαστικὸ σκολειὸ ἔθιωξε τὴν οὐσία. Καὶ ἡ συφορὰ ἡ πνευματικὴ ἀκολούθησε. Κανένας στρατιωτικὸς συγγραφέας ἐμπνευστής, δάσκαλος ποῦ νὰ ξαναζωντανεύῃ τὴν ἀληθινὴ παράδοση τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ποῦ νὰ φλογίζῃ τὸν Ἕλληνα στρατιώτη μὲ τὰ λόγια του, ποῦ νὰ ψηλώνῃ τὸ φρόνημα τοῦ Ἕλληνα ἀξιωματικοῦ, ὡς αὐτὴ τὴ στιγμὴ δὲ φανερώθηκε. Μὰ εἶναι καὶ κάτι ἀκόμα λιγώτερο δυσάρεστο· τὰ στρατιωτικὰ

1) Δὲν ἔχετε παρὰ νὰ κοιτάξετε τὶς ἐπιγραφὲς τῶν ἐμπορικῶν στὴν πρωτεύουσα· θὰ διαβάσετε λέξεις ποῦ κανένας δὲν τὶς μίλησε ποτέ, ἀλλὰ ἡ παρουσία τους δίνει πειὸ μεγάλη σημασία στὸ κατάστημα, καὶ στὸν καταστηματάρχη.

καὶ ναυτικὰ βιβλία εἶναι γραμμένα στὴ χειρότερη μορφὴ τῆς Καθαρεύουσας, συχνὰ γεμάτα ἀκυρολεξία, ξενισμὸ καί, στὸ γενικό, κρύα καὶ ἄψυχα.

Ἔρχομαι στὸ στρατιωτικὸ συγγραφέα Νικ. Κασομούλη. Εἶναι τραγικὸ θῦμα—ἕνα ἀπὸ τὰ πολλὰ—τῆς Δασκάλικης γλώσσας, ὅπως μπῆκε καὶ θρονιάστηκε, ἀπὸ κακὴ μοῖρα, στὰ σπλάχνα τοῦ στρατοῦ, καὶ βυζαίνει τὸ χυμὸ τῆς ζωῆς του. Τὸ ἔργο τοῦ Νικ. Κασομούλη εἶναι ἔργο ἀγράμματου ἀξιωματικοῦ σὲ γλῶσσα τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Ἡ ἀπὸ τὰ 1834 καὶ κάτου τριβή του στὰ διάφορα φρουραρχεῖα—ὑπηρέτησε κάποτε καὶ στὸ ὑπουργεῖο—τὸ καθημερινὸ κοπάνισμα νόμων καὶ κανονισμῶν ἄθλια μεταφρασμένων ἀπὸ τὰ Γερμανικά, ἡ καθημερινὴ ἐπαφὴ μὲ τοὺς ἄλλους πιστοὺς τῆς ἑλληνικούρας ἀξιωματικούς, ἡ ἀλληλογραφία του—μισοασύνταχτη καὶ ἀνορθόγραφη, φαινόμενο καθολικὸ σ' ὅλη τὴ στρατιωτικὴν ὑπηρεσία τῶν χρόνων ἐκείνων—μὲ τὰ ἄλλα στρατιωτικὰ γραφεῖα, ὁ συνειθισμένος του ζῆλος, σὰν ἀγράμματου παλιοῦ ἀξιωματικοῦ, νὰ κυνηγάῃ μὲ τὸ ντουφέκι τὴν ἑλληνικούρα, κάμαν τὸν Κασομούλη νὰ τελειοποιήσῃ ὅσα κολυβογράμματα ἤξερε ἀπὸ τὸ σπίτι του, νὰ πλουτίσῃ τὰ λίγα κουτσὰ - στραβὰ - κι' ἀνάποδα «Ἑλληνικά» του, ποῦ μὲ τὶς κοινωνικές τους σχέσεις, μὲ τὴν κλίση ποῦ εἶχε νὰ συντροφιάζῃ τοὺς λογιώτερους τῆς πατρίδας του, πρὶν κινήσῃ γιὰ τὸ μεγάλο δρόμο, τέλος μὲ τὴ φιλομάθειά του καὶ μὲ τὰ βιβλία τῶν χρόνων ἐκείνων ποὺ διάβαζε[1]), κατάφερε ν' ἀποχτήσῃ κάποια πεῖρα τῆς λόγιας γλώσσας.

Ἀπὸ τὸν πρῶτο χρόνο τῆς Ἐπανάστασης βρίσκονται γράμματά του σὲ στρωτὴ ἁπλοποιημένη λόγια γλῶσσα, ἀνορθόγραφη καὶ ὄχι σπάνια ἀσύνταχτη. Ὅλο τὸ χειρόγραφο τοῦ Κασομούλη εἶναι καὶ τὰ δυό. Καὶ ὅμως, πίστευε τόσο πολὺ πῶς ἦταν κάτοχος τῆς λόγιας γλώσσας, ὁ νεοφώτιστος αὐτὸς καὶ νεαρὸς λογιώτατος, ποῦ ἔλαβε τὴν ἀπίστευτη τόλμη νὰ γράψῃ τὸ ἀτίμητο ἔργο του, καὶ τὄγραψε σὲ τόσο φτωχή, στεγνὴ κι' ἄχαρη γλῶσσα, ποῦ ἐκεῖνος τὴ νόμιζε μοναδικὴ στὶς χάρες καὶ τὶς προκοπές της. Καὶ εἶναι, ἀλήθεια, ἀρκετὰ προχωρεμένος, ἂν λογαριάσουμε πῶς τὰ «γράμματα» τῶν ἄλλων Ἀγωνιστῶν τοῦ Εἰκοσιένα, τῶν περισσότερων, ἦταν τὸ ξερὸ ἀλφαβητάρι, χωρὶς διφθόγγους μάλιστα, χωρὶς διπλὰ καὶ χωρὶς τόνους. Μ' αὐτὰ τὰ «γράμματα» ἔγραφε ὁ Μακρυγιάννης τὸ ἀ-

1) Βλ. Α', σ. 82.

θάνατο ἔργο του [1]). Μὲ τὰ ἴδια αὐτὰ γράμματα, λιγάκι πειὸ προχωρεμένα, ὁ Καραϊσκάκης—ποῦ χώριζε τὴς λέξεις ἅμα ἔγραφε, ἐνῶ ὁ Μακρυγιάννης τὴς ἔβανε ὅλες κολλητές, ὅπως στὴς ἀρχαῖες ἐπιγραφὲς — θὰ μποροῦσε νὰ γράψῃ, τὸ ἴδιο καὶ ὁ Κολοκοτρώνης, τὰ δικά τους [2]). Καὶ τώρα, ποῦ στέκεται κανεὶς ἐμπρὸς στὸ ἔργο τὸ ἀνεκτίμητο γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἱστορία τοῦ Κασομούλη, ἀναλογίζεται μὲ θλίψη βαθειὰ τὸ μεγάλο κακὸ ποῦ ἔκαμε ὁ γλωσσικὸς Ἀντίχριστος στὸ φτωχὸν κι' ἀθῶο συγγραφέα καὶ στὸ ἔργο του, τὸ γραμμένο σὲ γλῶσσα ποῦ οὔτε καὶ καλὰ ἐκεῖνος τὴν ἔνοιωθε, ἀλλὰ μοναχὰ στὴ μνήμη φύλαγε τοὺς ἤχους της μηχανικά, καὶ τοὺς ξανάλεγε σὰν παπαγάλλος [3]). Γι' αὐτὸ καὶ τὸ ἔργο του εἶναι γεμάτο ἀπὸ παρανοήματα σκολαστικά, ἀπὸ λέξεις ποῦ ὁ συγγραφέας τοὺς δίνει ἄλλη σημασία ἀσύστατη [4]). Μὲ τὴ φαντασία του μοναχὰ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ λογαριάσῃ πόσο τὸ ἔργο τοῦ Κασομούλη θὰ ἤτανε πειὸ ἀληθινό, πειὸ ζωντανό, πειὸ πλούσιο σὲ χρῶμα τοπικό, σὲ αἴσθημα, σὲ δύναμη ἐκφραστική, ποῦ μοναχὰ μιὰ γλῶσσα ζωντανή, γλῶσσα μὲ τῶν καιρῶν τὴν πεῖρα δοκιμασμένη, χαρίζει στὰ δικά της πλάσματα.

Τὸ ἔργο τοῦ Κασομούλη ἔχει ἕνα καὶ μοναχὸ ταῖρι ποῦ τοῦ μοιάζει, ἔργο κ' ἐκεῖνο παλιοῦ στρατιωτικοῦ, Ἀγωνιστῆ τοῦ Εἰκοσιένα· τ' Ἀπομνημονεύματα τοῦ Σπυρομίλιου. Γραμμένα κι' αὐτὰ σὲ πεζὴν ὑπηρεσιακὴ στρατιωτικὴ γλῶσσα, ἀπὸ συγγραφέα ἀγράμματο. Οἱ ἀνορθογραφίες του ἀμέτρητες καὶ περισσότερες ἀπὸ τοῦ Κασομούλη, τὰ συνταχτικὰ ὅμως λάθη του λιγώτερα. Ἡ διαφορὰ εἶναι περίεργη, καὶ δὲ μπορεῖ νὰ ἐξηγηθῇ ἀλλιῶς παρὰ ἀπ' αὐτό· ὁ Σπυρομίλιος ἀνώτερος ἀξιωματικός, ὑπουργὸς συχνὰ καὶ βουλευτής, δὲν ἔγραφε πολλὰ μὲ τὸ χέρι του, ἀλλὰ ὑπόγραφε. Στὴ χρήση ὅμως τῆς γλώσσας, σὰν πολιτικὸ πρόσωπο, ἤταν πειὸ γυμνασμένος. Γι' αὐτὸ καί, ἐνῶ εἶναι πειὸ πλούσιος σὲ λάθη γλωσσικὰ καὶ

1) Στὴ συλλογὴ Βλαχογιάννη βρίσκονται καὶ τοῦ Σουλιώτη Ζώη Πάνου τὰ θυμήματα, τὸ ἴδιο «ἀγράμματα» σὰν τοῦ Μακρυγιάννη.

2) Εἶναι κακὴ τύχη ποῦ ὁ λόγιος Γ. Τερτσέτης δὲν κατάφερε τὸν Κολοκοτρώνη, ἂν ὄχι νὰ γράψῃ ὁ ἴδιος μὲ τὸ χέρι του τὴ ζωή του, ἀλλὰ νὰ τὴν ὑπαγορέψῃ. Ὁ Κολοκοτρώνης μόλις ἤξερε νὰ γράφῃ. Ἕνα αὐτόγραφό του μοναχὰ εἶναι γνωστό· «γειφτο γηφτο ἔχεις να καμης με σόη γηφτηκῶ κε στοχασου». «Ἀρχεῖον Γ. Καραϊσκάκη, 1826 - 27» (περιοδ. «Ναυτικὴ Ἐπιθεώρησις», τόμ. 11ος, 1926, σ. 393).

3) Περιγράφοντας στὴ σ. 199-200 τὸ σκάφιμο χαντακιοῦ ὡς μισὴ ὀργυιὰ ψηλοῦ προσθέτει: «ὥστε καθήμενος πολεμοῦσεν ὁ *ἐσώκλειστος* καὶ ὄχι ὄρθιος».

4) Τὴν ἀνάγκη τοῦ χρήματος τὴν ὀνομάζει αἰσχροκέρδεια (σ. 288, σημ. 5). Ἄλλοῦ, μὲ τὸ *ἀσμενίζομαι* ἐννοεῖ ἀστειεύομαι.

σ' ἀνορθογραφίες, στὴ σύνταξη εἶναι πολὺ πειὸ δοκιμασμένος[1]). Βλέπετε, ἀγάλογη κατάσταση φέρνει ἀνάλογα ἀποτελέσματα. Καὶ πάλι ὅμως, πρέπει νὰ χρωστᾶμε χάρη ποῦ βρεθήκανε κι' οἱ δυὸ αὐτοί, ὁ Κασομούλης καὶ ὁ Σπυρομίλιος, καὶ γράψαν, ἀπὸ τὴς ἑκατοντάδες τῶν συστηματικῶν στρατιωτικῶν Ἀγωνιστῶν τοῦ Εἰκοσιένα —ποῦ τοὺς κυρίευε ὁ φόβος τοῦ «ἀγράμματου», καὶ γι' αὐτὸ δὲν ἀποφασίσανε νὰ πιάσουν τὸ κοντύλι καὶ νὰ μᾶς χαρίσουν τῆς ζωῆς τους τὰ περιστατικὰ—βρεθήκανε λοιπὸν ἐκεῖνοι, μόνοι, ποῦ γιατὶ νομίσανε τὸν ἑαυτό τους «γραμματιζούμενο», χωρὶς δισταγμό, καὶ χωρὶς ὑποψία πῶς μποροῦσε τὸ σκολαστικὸ κοινὸ νὰ τοὺς πάρῃ στὴν κοροϊδεία, γράψαν τὰ ἔργα τους μὲ τὴν ἀγαθὴ συνείδηση πῶς προσφέρναν ὑπηρεσία στὴν ἱστορία τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνα, μὰ καὶ στὸν ἴδιον ἑαυτό τους. Ἔφερε σὲ τέτοια πνευματικὴ κατάντεια τὸν Ἑλληνικὸ λαὸ ὁ Δασκαλισμός, ὥστε νὰ πιστεύῃ, ὁ κακόμοιρος, πῶς, ἂν δὲν ξέρει «γράμματα», ἂν δὲν ξέρει νὰ φορέσῃ στὴν ἁπλὴ καὶ ξάστερή του σκέψη τὴν προσωπίδα τὴν ἀγριοπρόσωπη τῆς ἑλληνικούρας, δὲν πρέπει καὶ νὰ βάλῃ μέσα στὸ χαρτὶ ὅ,τι κατεβάζει ὁ νοῦς του[2]). Ὅ,τι γράφεται πρέπει νὰ εἶναι ἀκατανόητο.

Τεράστιο εἶναι τὸ κακὸ ποῦ ἔγινε ὄχι μοναχὰ στὴν ἐθνικὴ ἱστορία ἀπὸ τὸ φόβο τὸ λαϊκὸ πρὸς τὴ δασκάλικη σοφία. «Εἶμαι ἀγράμματος», λέει κι' ὁ Μακρυγιάννης μὲ κατάνυξη, κι' ἀφήνει παραγγελιὰ στὰ παιδιά του νὰ τοῦ διορθώσουν τὸ ἔργο του. Ὁ Κασομούλης ὅμως, ἀπαγορεύει αὐστηρὰ νὰ τοῦ ἀλλάξῃ κανεὶς τίποτε ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ ἔργου[3]). Ὁ πνευματικὸς σκλάβος, ὁ λαὸς ὁ Ἑλληνικός, εἶχε τὴν πειὸ ταπεινὴ γνώμη γιὰ τὴ δική του γλῶσσα, καὶ τὸν πειὸ μυστικὸ φόβο στὴν ἀκατανόητη λόγια, ποῦ ἐπειδὴ δὲν τὴν καταλάβαινε, τὴ νόμιζε ἀνώτερη ἀπὸ τὴ φυσική του ἱκανότητα τοῦ νοῦ. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ ἀπελπιστικὴ ἀπουσία λαϊκῶν σημειωμάτων, ποῦ μοναχὰ ὁ καλόγερος γι' αὐτὰ φροντίζει. Ὅμως ὁ λογιώτατος, καὶ πειὸ συχνὰ μισολογιώτατος ρασοφόρος, ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴν κοσμικὴ ἱστορία, καὶ τὰ σημειώματά του τὰ περισσότερα μιλᾶνε γιὰ σει-

---

1) Ἴσως γιατὶ γνώριζε ξένες γλῶσσες. Βλ. πρόλογο στὰ Ἀπομνημ. Σπυρομίλιου σ. δ', κς', λ', λα'.

2) Ὅταν ὁ συγγρ. αὐτῆς τῆς μελέτης, νέος, ἔδωσε τὰ πρῶτα του διηγήματα σ' ἄνθρωπο τοῦ λαοῦ νὰ τὰ διαβάσῃ, ἐκεῖνος τοῦ τὰ γύρισε πίσω λέγοντας· «τέτοια γράφω κ' ἐγὼ ὅσα θέλεις». Τὰ διηγήματα ἦτανε γραμμένα στὴ δημοτική.

3) Σελ. τοῦ χειρογρ. 1620. Ὁ Κασομούλης πίστευε σ' ὅσα ἔγραφε.

σμούς, πεῖνες, ξηρασίες, καὶ πολὺ πειὸ σπάνια γιὰ τὸ θάνατο κανενὸς προσώπου. Ἔτσι μποροῦμε νὰ καταλάβουμε καὶ τὴν πνευματικὴ ξεραΐλα ποῦ ἀκολούθησε τὸν ἀγῶνα τοῦ Εἰκοσιένα. Ἀπὸ τὴν τάξη τῶν ἐπίσημων Ἀγωνιστῶν, Κοτζαμπασήδων, Καλαμαράδων κ.λ.π. οὔτε ἕνας δὲν ἀποφάσισε νὰ γράψῃ προσωπικὰ ἀπομνημονεύματα[1]). Τὸ φαινόμενο ἔχει δυὸ ἐξηγήσεις, ὅσο γιὰ τοὺς ἀγράμματους Ἀγωνιστές· τὴν «ἀγραμματωσύνη», ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποστροφὴ στὴ δημοσιότητα. Γράφοντας, δὲ θέλανε νὰ βγάλουνε στὸ φῶς τὰ περασμένα τους ἄθλια πάθη. Καὶ τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη τ' ἀπομνημονεύματα εἶναι δημοσιευμένα ὄχι μὲ σκοπὸ ν' ἀναπαραστήσουν τὴν ἀληθινὴ ἱστορία τοῦ Εἰκοσιένα, ἀλλὰ μὲ τὴ φανερὴ καὶ δυσάρεστη προσπάθεια νὰ μετριάσουν καὶ ν' ἀποσκεπάσουν τὴν κομματικὴ ἀθλιότητα τῶν χρόνων ἐκείνων. Οἱ Καλαμαράδες πάλι, οἱ προσκολλημένοι σ' ἐπίσημους πολιτικοὺς ἢ πολεμικοὺς ἄντρες, ἢ ντραπήκανε νὰ δείξουνε στὸ φῶς τὴν ὕποπτη δική τους δράση ἢ, ἀπὸ φυσικὴ κακία κ' ἐγωϊσμό, δὲ θέλανε νὰ τιμήσουν ἀνθρώπους ποῦ τοὺς νομίζαν, αὐτοὶ οἱ «πολιτισμένοι», ἀπολίτιστους, ἀλλὰ καὶ βάρβαρους ἀκόμα. Καὶ πόσα σπουδαῖα δὲ θὰ μποροῦσανε νὰ ποῦν. Ὁ ἴδιος ὁ Σπ. Τρικούπης εἶχε χρέος νὰ γράψῃ, πρῶτα ἀπ' ὅλα, τὰ προσωπικά του ἀπομνημονεύματα, τὸ ἴδιο καὶ ὁ Φιλήμονας, πρὶν ἀποφασίσουνε κ' οἱ δυὸ νὰ γίνουν ἱστοριογράφοι, ἀπὸ φιλοδοξία φιλολογική. Μένουν τ' ἀπομνημονεύματα τοῦ Ν. Σπηλιάδη, πολυτιμότατα μαζὶ κ' ἐμπαθέστατα, ὅπως εἶναι φυσικὸ νὰ γράφωνται αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὰ ἔργα τὰ προσωπικά. Γραφτήκανε μὲ τὸ σκοπὸ νὰ ὑπερασπίσουν τὸ παρτίδο τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ νὰ χτυπήσουν τὸ Ἀγγλικό. Ὅμως καὶ τοῦ Γιάννη Φιλήμονα τὸ ἔργο, στὸ βάθος του, εἶναι ἔργο γραμμένο ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ Ρωσσικοῦ κόμματος. Μήπως ὅμως καὶ τοῦ Τρικούπη ἡ ἱστορία, ἂν καὶ γραμμένη ἀπάνου στὰ χνάρια τῆς ἱστορίας τοῦ Th. Gordon, δὲν εἶναι συνηγορία τεχνικὴ τοῦ Μαυροκορδάτου; Βλέπετε πόσο εἶναι φτωχικὴ ἡ βιβλιογραφία ἔργων γραμμένων ἀπὸ συγχρόνους γιὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ Εἰκοσιένα μὲ σκοπὸ χρονογραφικὸ καὶ μὲ τὸν τύπο προσωπικῶν ἀπομνημονευμάτων[2]). Σ' αὐτὰ τὰ ἔργα τὰ προσωπικὰ

1) Μόναχα τοῦ Κανέλλου Δεληγιάννη σώζονται ἀνέκδοτα ἀπομνημονεύματα καὶ τοῦ Δ. Παπατσώνη. Καὶ οἱ δυὸ αὐτοὶ ἐπίσημοι Ἀγωνιστὲς ἀποφασίσανε νὰ γράφουνε γιὰ νὰ ὑπερασπίσουν τὴν τιμὴ τοῦ σπιτιοῦ τους. Τὸ ἴδιο λοιπὸν ἔπρεπε νὰ κάμουν καὶ οἱ ἄλλοι.

2) Ὑπάρχουν βέβαια κι' ἄλλα λίγα, καθὼς τοῦ Γερμανοῦ Πατρῶν, τοῦ Κ. Μεταξᾶ κλπ. ὅμως αὐτὰ δὲ δίνουν ἀφορμὴ σ' αὐστηρὴ κρίση. Εἶναι ἔργα καλλιεργημένων ἀνθρώπων, ποῦ γριῶσαν τὴν ἀνάγκη νὰ γράψουνε, καὶ γράψαν.

ξβαλα, καθὼς βλέπετε, καὶ τὴς ἱστορίες τοῦ Τρικούπη καὶ Φιλήμονα, γιατὶ μέσα σ' αὐτὲς εἶναι κρυμμένος καὶ ὁ προσωπικὸς ἢ ὁ κομματικὸς σκοπός.

Τὰ ἔργα τοῦ Κασομούλη καὶ τοῦ Σπυρομίλιου ἀνήκουνε σὲ χωριστὴ τάξη, καὶ μποροῦνε νὰ χαρακτηριστοῦν ὡς στρατιωτικὰ ἀπομνημονεύματα γραμμένα ἀπὸ στρατιωτικούς. Σ' αὐτὴ τὴν τάξη πρέπει νὰ προσθέσουμε καὶ τὰ «Πολεμικὰ Ἀπομνημονεύματα» τοῦ Χ. Περραιβοῦ, τυπωμένα στὰ 1836. Καὶ τὸ ἔργο αὐτό, ἂν καὶ γραμμένο ἀπὸ παλαιότερο καὶ λογιώτερο συγγραφέα, εἶναι ποτισμένο ἀπὸ τὸ ἴδιο δασκάλικο πνεῦμα, ποῦ σιγὰ - σιγὰ μπῆκε καὶ κυριάρχησε στὴ στρατιωτικὴ ζωὴ τῆς νέας Ἑλλάδας. Ὑπάρχει καὶ τέταρτο, τὸ τελευταῖο γνωστό, ἀνέκδοτο ὅμως ἔργο, τὸ ἡμερολόγιο τοῦ στρατηγοῦ Ἀθ. Πίσσα, πολύτιμο γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ Ταχτικοῦ στρατοῦ κατὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ Εἰκοσιένα[1]). Τὸ ἔργο αὐτό, γραμμένο κατὰ τὰ χρόνια τοῦ Ὄθωνα, εἶναι σκολαστικώτερο καὶ ἀπὸ τοῦ Κασομούλη καὶ τοῦ Σπυρομίλιου τὰ ἔργα. Ἡ προσπάθεια τοῦ συγγραφέα νὰ κάνῃ τὸ λόγιο, τοῦ παίρνει κάθε φαντασία καὶ χάρη καὶ παρασταίνει τὸ ἔργο του σὰν πρωτόγραφο σύνθεμα μαθητοῦ.

Συνεχίζω δίνοντας ἀκόμα ἀπόψεις τοῦ κακοῦ ποῦ ἔκανε ἡ στυγνὴ Καθαρεύουσα. Αὐτὴ ἡ ἴδια ἀποτελεῖ ἐθνικὴ συμφορά, ἀφοῦ ἐπὶ ἕναν αἰῶνα, δουλεύοντας ὅπως δουλεύει τὸ σκουλῆκι μέσα στὸ ξύλο, κυρίεψε τὸν ἐθνικὸν ὀργανισμό, καὶ τονὲ πλήγωσε ἀγιάτρευτα. Ὁ νόμος τῆς συνήθειας, βρέπετε, εἶναι νόμος φυσικός, κ' ἐδῶ στὸ ζήτημά μας, νόμος καταστρεφτικός. Ἂν διαβάσετε τὰ πραχτικὰ τῶν Βουλῶν καὶ Γερουσιῶν ἐπὶ Ὄθωνα, θὰ ἰδῆτε ἀγράμματους ὑπουργοὺς καὶ πρωθυπουργοὺς ν' ἀγορεύουνε στὴ λόγια γλῶσσα (μὲ τὴ φιλολογικὴ βοήθεια τοῦ συντάχτη τῶν ἐπισήμων πραχτικῶν)· θὰ διαβάσετε λόγους μακρότατους τοῦ Κωλέττη σὲ γλῶσσα τερατώδικη, γεμάτη ἀλλόκοτους σολοικισμοὺς καὶ ἀσυνταξίες (ἐδῶ ὁ συντάχτης τῶν πραχτικῶν δημοσιογράφος ἀντιγράφει πιστά). Βάλτε τώρα μὲ τὸ νοῦ τὸν τρομερὸ Κίτσο Τζαβέλα, πρωθυπουργὸ γιὰ λίγες βδομάδες, νὰ βασανίζεται ν' ἀρθρώσῃ λίγα λόγια ἀπὸ τὸ βῆμα, ποῦ τάχε μάθει ἀπόξω ἀναμασσῶντάς τα, ἀφοῦ εἶχε μπῆ κι' αὐτὸς στὴν πολιτικὴ ζωὴ καὶ διάβαζε κι' ἐφημερίδες[2]). Καὶ ὁ Κανάρης εἶχε ἀποχτήσει, μαζὶ μὲ τόσους ἄλλους ἀγράμματους ὑπουργοὺς καὶ πρωθυπουργούς, μιὰ κά-

1) Βρίσκεται στὴ συλλογὴ Βλαχογιάννη.

2) Ὁ Κίτσος Τζαβέλας ἔγραφε ὁ ἴδιος συχνὰ τὰ γράμματά του, μὲ καθαρό, λεπτό, γυναίκειο γράφιμο. Εἶχε ζήσει παιδὶ στοὺς Κορφούς.

ποια μηχανικὴν ἱκανότητα ν' ἀγορεύῃ ἀπὸ τὸ βῆμα. Τάχα ἑτοίμαζε ἄλλος τοὺς λόγους του, κι' αὐτὸς τοὺς μάθαινε ἀπόξω, καὶ ὕστερα τοὺς ἔλεγε ἀπὸ τὸ βῆμα χαλασμένους καὶ μισοφαγωμένους, ὅπως καὶ τοὺς ἔπρεπε; Βάλτε μὲ τὸ νοῦ σας τὸν ἥρωα μὲ τὴν καρδιὰ τὴ λιονταρίσια, ποῦ τὸ γράψιμο τοῦ χεριοῦ του, στὰ ἰδιωτικά του γράμματα, ἤτανε γράψιμο μικροῦ παιδιοῦ ποῦ πρωτόμαθε τ' ἀλφαβητάρι, βάλτε μὲ τὸ νοῦ σας τὸ γίγαντα ποῦ δὲν τρόμαξε ποτέ του τὴ φωτιά, Προμηθέα ἁλυσωμένο μὲ τ' ἄτιμα σιδερικὰ τῆς Λάμιας τῆς ἀλύπητης ποῦ τρώει τὰ παληκάρια, παραδομένο στὰ νύχια τῆς κρύας Γραμματικῆς καὶ ὑποχρεωμένο ν' ἀγορεύῃ σὲ γλῶσσα δασκάλικη. Στίγμα στὸν ἀπαίσιο Δασκαλισμό, νὰ συλλογίζεται κανεὶς πῶς ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος μὲ τὴ χαρούμενη διάθεση, μὲ τὴ φαντασία ποῦ τοῦ χάριζε τὰ θεῖα φτερά της νὰ πετάξῃ σ' ἔργα ἀπίστευτα, ἂν δὲν εἶχε τὸ φόβο τῆς «ἀγραμματωσύνης», πῶς θὰ μποροῦσε ν' ἀποφασίσῃ καὶ νὰ γράψῃ τὴ μεγάλη του ζωὴ στὴ γλῶσσα τὴ δική του. Οἱ ἐπίσημοι Ἀγωνιστὲς τοῦ Εἰκοσιένα τὸ νομίζανε καμάρι νὰ γράφουνε μὲ ξένο χέρι καὶ σπάνια πιάναν τὸ κοντύλι, ἀπ' ἀνάγκη. Εἶχαν ὅλοι τὸ φόβο τῆς «ἀγραμματωσύνης», καὶ χαιρόνταν ὅσο ὁ γραμματικός τους τἄγραφε «σοφώτερα», καὶ γιὰ τοὺς ἴδιους ἀκατανοητότερα. Τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη οἱ γραμματικοὶ γράψαν τὰ πειὸ πολλὰ καὶ τὰ πειὸ μεγάλα γράμματα, ποῦ γραφτήκανε ποτὲ σὲ πόλεμο. Ὑπάρχουνε γράμματά του γραμμένα, σὲ ὥρα μάχης, ποῦ πιάνουν τέσσερα καὶ παρισσότερα μεγάλα κατεβατά. Τὸ ἀντίθετο ἔχει νὰ πῇ κανεὶς γιὰ τὸν Καραϊσκάκη. Τὰ γράμματά του εἶναι λακωνικά, καὶ τὰ ὑπαγορεύει ὁ ἴδιος, σὲ πόλεμο εἴτε σὲ εἰρήνη, καὶ γι' αὐτὸ δείχνουν τοῦ ἀνθρώπου τὸ χαρακτῆρα καθαρώτερο[1]).

Ἀπ' ὅσα, ἴσως παραπάνιστά, ἴσως παραπολὺ χτυπητὰ καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ συνειθισμένο μέτρο, ποῦ ὁ πρόλογος ἑνὸς ἱστορικοῦ βιβλίου τὸ ἐπιβάλλει, ἀράδιασα πειὸ πάνου ἐπιχειρήματα, κατάλαβε ἀρκετά, πιστεύω, ὁ ἀναγνώστης τὸ κακό, τὸ μεγάλο χαλασμὸ ποῦ ἄνοιξε στὸν πνευματικὸ κόσμο τῆς φτωχῆς Ἑλλάδας ὁ Δασκαλισμός· χαλασμὸ ποῦ ἡ φριχτή του εἰκόνα θὰ χρειαζόταν ἀκόμα πειὸ πικρὰ λόγια, ἀκόμα πειὸ φαρμακερὰ χτυπήματα, τέλος στιγματισμὸ μὲ σίδερο ἀναμμένο, ποῦ βαθιὰ νὰ τὸν ἀκούσῃ ὁ νοῦς ὁ παραλογιασμένος, ἡ καρδιὰ ἡ ἀποσκληρημμένη τοῦ Δασκάλου χαλαστῆ.

1) Ζητοῦσε ἀπὸ τὸ γραμματικό του «ἔτσι» νὰ τὰ γράψῃ, ὅπως ὁ ἴδιος τὰ ὑπαγόρευε.

Πρέπει παρακάτου τώρα νὰ εἶμαι πειὸ λιγόλογος. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ κάμω πλατὺ λόγο γιὰ τὴν ἱστορικὴ ἀξία τοῦ ἔργου τοῦ Κασομούλη. Ὁ ἴδιος ὁ Ἕλληνας ἀναγνώστης ἂς γίνῃ κριτής. Ὅμως φτάνει νὰ πῶ· ὅποιος νόμιζε πῶς ἡ ἱστορία τοῦ Εἰκοσιένα μᾶς ἦταν ἀρκετὰ γνωστή, τώρα νοιώθει ξαφνικὰ τὴν πλάνη του. Τώρα καταλαβαίνει τὸ τεράστιο κενό, ποῦ πιάνει καὶ γεμίζει τὸ ἔργο τοῦ Κασομούλη. Τί ξέραμε ὡς τώρα γιὰ τοὺς Ἀρματωλοὺς καὶ Κλέφτες; Σ' ἐκείνη ἀνάμεσα τὴν ἀντάρα τὴ θολή, σ' ὀνόματα καὶ πράματα θαμπὰ κι' ἀνάκατα, ἔβαλε τάξη τοῦ Κασομούλη ὁ νοῦς. Ὕστερα ἀπὸ τὴ μελέτη του, τὴ χρονικὴ κατατόπιση ὀνομάτων καὶ πραμάτων, κάθε νέα ἄγνωστη εἴδηση, προσθήκη, ἀνασκευὴ θὰ παίρνῃ εὔκολα τὸν τόπο της μέσα στὸ τόσο σπουδαῖο ἐκεῖνο κεφάλαιο τῆς πρὶν ἀπὸ τὸ Εἰκοσιένα ἱστορίας. Τοῦ Ὀλύμπου ἡ ἐπανάσταση ἤτανε κόσμος ἄγνωστος, ποῦ ξαναγεννήθηκε. Ἀπὸ τὰ 1821 - 24 χρόνια τῆς βόρειας Ἑλλάδας ὅ,τι ξέραμε ἤτανε λιγοστό, ἀόριστο ἢ καὶ διαστρεμμένο. Ὁ Κασομούλης μᾶς χαρίζει πλούσια περιγραφή, καὶ τώρα μοναχὰ καταλαβαίνουμε πόσο ἡ γνώση μας ἤτανε λειψή. Τὸ Μεσολόγγι μᾶς παρουσιάζεται σὰν πρωτόγνωρο, καὶ ἡ ματιά μας μένει ξαφνισμένη ἀπὸ τὸ νέο φῶς του τὸ θαμπωτικό. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ ἐκστρατεία τοῦ Πειραιᾶ. Ἡ στρατιωτικὴ ἱστορία ἐπὶ Καποδίστρια ἦταν ἄγνωστη, καὶ γίνηκε γνωστή. Ἁπλώνεται λοιπόν, ψηλώνει καὶ παίρνει βάθος θαυμαστὸ ἡ ἱστορία τοῦ Εἰκοσιένα, ἡ ἂς τὴν ποῦμε ὁμηρική, μὰ καὶ ἡ πρὶν ἀπὸ τὸ Εἰκοσιένα ἱστορία, ἡ προομηρικὴ τῆς νέας Ἑλλάδας, κόσμος ζευγαρωτὸς πολύδοξος, χάρισμα ἀκριβὸ τῶν παιδιῶν της, λυτρωμένων ἀπὸ τύραννο διπλό, τὸν Τοῦρκο καὶ τὸ Δασκαλισμό.

Ἀνάγκη νὰ πῶ δυὸ λόγια γιὰ τὸν τίτλο τοῦ βιβλίου. Ὅταν ὁ συγγραφέας ἄρχισε νὰ γράφῃ, Νοέμβρη τοῦ 1832[1]), κανένα ἄλλο ἱστορικὸ Ἑλληνικὸ βιβλίο μὲ τὸν τίτλο «ἀπομνημονεύματα» δὲν τοῦ ἤτανε γνωστό. Ὁ Κασομούλης, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὸ ὅλο ἔργο του, κυνηγάει τὴν ἑλληνικούρα· ἀρρώστεια αὐτή, ἂς τὴν ποῦμε ἐθνική, ποῦ κολλάει περισσότερο τὸν ἀγράμματο, ἢ τὸ μισογραμματισμένο, παρὰ τὸν ἄλλο τὸ «μορ-

1) Βλ. τόμ. Α', σ. 131. Ὁ λόγος εἶναι ἐδῶ γιὰ τὰ Ἐνθυμήματα. Τὴν ἱστορία τοῦ Ἀρματωλισμοῦ, καθὼς φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ποιότητα τοῦ χαρτιοῦ, τὴν ἔγραφε ἀφοῦ τελείωσε τὰ πρῶτα. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἱστορία τοῦ Ἀρματωλισμοῦ δημοσιεύτηκε πρώτη στὴ σειρὰ τοῦ βιβλίου, ἄρχισε καὶ ἡ σελιδοποίηση τοῦ χειρογράφου ἀπ' αὐτήν, καὶ προχώρησε. Τοὺς ἀριθμοὺς τῆς σελιδοποίησης βλέπει ὁ ἀναγνώστης μέσα σὲ παρενθέσεις.

φωμένο», γι' αὐτὸ καὶ ὁ πρῶτος καμαρώνει πειὸ πολὺ ἀπὸ τὸ δεύτερον. Ἂν ἤξερε λοιπὸν τὴ λέξη «ἀπομνημονεύματα», χωρὶς ἄλλο θὰ τὴν ἔβανε, στόλισμα δασκάλικο τοῦ ἔργου. Πρῶτος ἔγραψε τὴ λέξη ὁ Περραιβός, ὕστερα ὁ Σπηλιάδης, ὁ Φωτάκος κλπ. Ὁ λογιώτατος δὲ φροντίζει ἂν μιὰ λέξη ταιριάζει πάνου στὸ πρᾶμα ποῦ θέλει νὰ σημειώσῃ. Τοῦ Περραιβοῦ τὰ «Πολεμικὰ Ἀπομνημονεύματα», 1836, εἶναι ψυχρὴ καὶ σκολαστικὴ περιγραφὴ μαχῶν, ὅπου ὁ συγγραφέας σπάνια φαίνεται[2]). Λοιπὸν δὲν εἶναι «ἀπομνημονεύματα». Ἡ δράση τοῦ Ν. Σπηλιάδη ἡ προσωπική, κατὰ τὴν Ἐπανάσταση καὶ ἐπὶ Καποδίστρια, ἤτανε περιωρισμένη στὸ γραφεῖο, ἐνῶ τὸ ἔργο του, 1851, εἶναι ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης καὶ μαζὶ ἔργο ἐμπαθέστατης πολεμικῆς, ὅπως εἶναι, κατὰ κανόνα, τὰ προσωπικὰ ἀπομνημονεύματα κάθε ἀνθρώπου, ποῦ ἔλαβε μέρος δυνατὸ στὴν πολιτικὴ ἢ στὸν πόλεμο. Ὁ τίτλος λοιπὸν τοῦ βιβλίου δὲν εἶναι τέλεια ταιριαστός.

Νὰ ὅμως ἕνας ἄσοφος, ποῦ πέτυχε στὴν ἐκλογὴ τοῦ τίτλου περισσότερο ἀπὸ τοὺς σοφούς· ἂν ἡ ἴδια ἐνδόμυχη ἀνάγκη, ποῦ τὸν ἔκαμε νὰ πάρῃ αὐτὴ τὴ λέξη, «ἐνθυμήματα», καὶ νὰ τὴν κάμῃ στόλισμα ἀληθινὸ καὶ κυριολεχτικὸ τοῦ ἔργου του, τοῦ ἔδειχνε τὸ δρόμο καὶ τοῦ ὁδηγοῦσε τὸ χέρι στὴν ἐκλογὴ καὶ τοῦ λεχτικοῦ του, θὰ εἴχαμε μπροστά μας, ἀμέτρητα κι' ἀφάνταστα, ἔργο σπουδαιότερο ἀπ' αὐτὸ ποῦ ἔχουμε τώρα, (ἔργο μὲ τὸ ὕφος του τὸ σπουδαιόφανο, μὲ τὴ γλῶσσα του τὴν κακοσύνταχτη, πολὺ κατώτερο). Ἂν καὶ τὸν τίτλο του ὁ συγγραφέας τονὲ χρωστάει στὴν καλή του τύχη — στὴν ἄγνοια ἄλλης ἀνάλογης λέξης — πρέπει νὰ τὴν παραδεχτοῦμε κι' ἐμεῖς αὐτὴ τὴ λέξη, ὄχι γιὰ τὸ δημοτικό της τύπο μοναχά, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ περιεχόμενό της. Τάχα δὲ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ δώσῃ κάποια διαφορὰ σημασίας ἀνάμεσα στὶς δυὸ λέξεις, «ἀπομνημονεύματα-ἐνθυμήματα»; Ἡ δεύτερη, τὰ θυμήματα (ἀπὸ τὸ ἐνθυμήματα) ἔχει, νομίζω, ἢ πρέπει νἄχῃ κάποιο περιεχόμενο πλατύτερο, πειὸ ψυχικὸ καὶ θυμικό. Τ' ἀπομνημονεύματα σημαίνουν ξαναθυμήματα, ἄνετη περιγραφὴ ὅσων φυλάει κανεὶς στὴ μνήμη του ἀπὸ κεῖνα ποῦ ἔζησε. Γιὰ νὰ γράψῃ κανεὶς ἀπομνημονεύματα χρειάζεται ἀπόσταση χρονική, λοιπὸν καὶ συναισθηματική. Γράφοντάς τα δὲν ἀντιγράφει πιστὰ ὅσα εἶδε, ἀλλὰ χωρὶς νὰ θέλῃ, τὰ πλουτίζει, τὰ στολίζει μὲ τὴ φαντασιὰ ποῦ δίνει στὴ μνήμη ἡ χρονικὴ ἀπόσταση. Τὸν ἀπομνημονευματογράφο, καὶ χωρὶς νὰ θέλῃ,

2) Ὁ Γερμανὸς Πατρῶν προτίμησε, σεμνά, τὸ «ὑπομνήματα», 1837.

τὸν τραβᾶνε τὰ παλιά του πάθη χυμένα στὰ πάθη τὰ καινούργια, καὶ γίνεται μέσα στὸ ἔργο του ἕνα ζύμωμα μυστικὸ τῶν νέων στοιχείων μὲ τὰ παλιά· ἔτσι περιγράφει ἕναν κόσμο, ποὺ δὲν εἶναι καθαυτὸ ἐκεῖνος ὁ παλιὸς καὶ ἀληθινός, ἀλλὰ ἕνας ἄλλος ποὺ πῆρε τὸν τόπο τοῦ παλιοῦ.

Ποιὰ εἶναι ἡ θέση τοῦ Κασομούλη ἀπέναντι στὸ ἔργο του; Εἶναι θέση ἀνθρώπου ποὺ κρατεῖ ἡμερολόγιο, καθαυτὸ ὄχι σύγχρονο μὲ τὰ πράματα τὰ ζωντανά, ἀλλὰ κάτι σὰν ἡ μ ε ρ ο λ ό γ ι ο τ ῶ ν π ε ρ α σ μ έ ν ω ν. Ἡ ἀνικανότητά του ἡ φιλολογική, ἡ στοιχειακή του ἀδυναμία στὴ γραμματική, στὴ σύνθεση μιᾶς τέλειας περιόδου λόγου, τονὲ βοήθησε ἀρνητικά, δηλ. τὸν ἐμπόδισε νὰ παραστρατήσῃ ἀπὸ τὸ εἶδος αὐτὸ τοῦ λόγου, τὸ περίεργο καὶ σπάνιο, ποῦ χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνῃ, ἀνάλαβε νὰ μᾶς δώσῃ ὁ συγγραφέας δεῖγμα του περίφημο μὲ τὴν ἡμερολογιακὴ διήγηση περασμένων γεγονότων, καὶ νὰ μὴν πέσῃ σὲ περιγραφὲς καὶ παρεκβάσεις, συχνὰ περιττές, συχνὰ ὄχι ἀληθινές· παρεκβάσεις ποῦ τραβοῦν τὸν ἀπομνημονευματογράφο, ἐπιδείξεις ποῦ ἔχουν κρύφιο σκοπὸ νὰ περιποιηθοῦν παλιὰ πάθη, ἔχθρες ἢ φιλίες. Τὸ ἔργο τοῦ Ν. Κασομούλη εἶναι ἡ μ ε ρ ο λ ό γ ι ο ἀ ν α χ ρ ο ν ι σ τ ι κ ό, θυμήματα περασμένα σὲ μορφὴ ἡμερολογίου. Θυμήματα λοιπὸν εἶναι ἡ στοχαστικὴ ἐπιστροφὴ στὰ περασμένα, ἡ ἀναζήτηση καὶ ἀναπαράστασή τους μὲ τρόπο σὰ νὰ ἤτανε τὰ ἴδια ἐκεῖνα τὰ παλιὰ καὶ σὰ νὰ ξαναγίνωνται [1]). Ἄνθρωπος πολυδιαβασμένος δὲ θὰ μποροῦσε νὰ γράψῃ ἕνα τέτοιο εἶδος ἔργου· αὐτὸς θὰ τὸ φόρτωνε μὲ πολλὰ ἢ μὲ λίγα, πλούσια ἢ φτωχικὰ παραστόλια, ψεύτικα συχνὰ καὶ φανταστικὰ παρατσάντζαλα. Ὁ Κασομούλης, ἄνθρωπος χωρὶς φαντασιὰ ἀπὸ φυσικοῦ του, χωρὶς μόρφωση λογιώτατου πολυδιαβασμένου, εἶχε, γιὰ καλή μας τύχη καὶ γιὰ δόξα δική του, τὴ μοναδικὴ χάρη νὰ μπορῇ, μὲ τὴν ἀναδρομὴ τοῦ νοῦ του στὰ παλιὰ—10-20 χρόνια παλιότερα, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποῦ τὰ ἔζησε—νὰ τὰ ξαναβλέπῃ ζωντανά, κι' ἀληθινά, καὶ σύγχρονα μὲ τὴ στιγμὴ ποῦ κινοῦσε τὸ κοντύλι.

Ἂν ὁ Κασομούλης δὲν ἔχει φαντασιά, εἶναι τοῦτο χάρισμα γι' αὐτὸν ἕναν ἀξιόπιστον ἄνθρωπο, ποῦ καταγράφει τὰ παλιά του, ὄχι τὰ μακρινὰ ἀλλὰ τὰ πειὸ κοντὰ στὴ θύμησή του. Μαζὶ μ' αὐτὸ τὸ χάρισμα, ἔχει καὶ μιὰ κακία· σὰν ἡμερολογιακὴ καταγραφὴ ποῦ εἶναι τὸ ἔργο του,

---

1) Ὁ ὁρισμὸς αὐτῆς τῆς λέξης εἶναι ἐδῶ θεωρητικός, ἀλλὰ στὴν πράξη πολλὴ μπορεῖ νὰ γίνῃ σύγχυση.

δὲ μᾶς χαρίζει περιστατικὲς πλούσιες περιγραφές, ὅπως θὰ τὄκανε, ἂν ἔγραφε παλιὲς ἀναμνήσεις, ἀπομνημονεύματα. Δὲν κάνει διάκριση τῶν ἱστορικῶν περιστατικῶν σὲ μικρὰ καὶ σὲ μεγάλα. Δὲ σταματάει νὰ ζυγίσῃ καὶ νὰ διακοσμήσῃ τὰ γεγονότα, κατὰ τὸ βάρος τους τὸ ἱστορικό. Δὲ μπαίνει στὸν τόπο τοῦ μελλοντικοῦ ἀναγνώστη του, νὰ φανταστῇ τὸ πῶς μιὰ μέρα ἐκεῖνος θὰ ἤθελε πειὸ πλούσια καὶ ἄφθονη περιγραφή. Καὶ ὅμως, σὰν καλοσυνείδητος παρατηρητὴς κ' ἐξεταστής, ἐνῶ σημειώνει τὰ σοβαρά, σημειώνει κάποτε καὶ τὰ παραμικρότερα, π.χ. ἤθη, λόγια, φορέματα, ὅπλα κλπ., ὄχι ἀπὸ πρόοψη τῶν ὅσων ἡ ἱστορία ἡ αὐστηρή, ὅμως καὶ ἡ κοινωνικὴ ἱστορία, ἡ ἠθογραφία, ἡ τέχνη θὰ λαβαΐναν ἀνάγκη, ἀλλὰ ἀπὸ χρέος ἐσωτερικὸ ἀνθρώπου, ποῦ ἀξιόπιστα δίνει λόγο γιὰ ὅσα βλέπει νὰ περνοῦνε μπροστά του καὶ τριγύρω του. Λίγα παραδείγματα· τὴ μάχη τοῦ Ἀη-Βλάση σύντομα τὴν περιγράφει ὅπως τὴν ἄκουσε, καὶ ἀργότερα οὔτε ρώτησε νὰ μάθῃ καὶ νὰ πλουτίσῃ τὴν περιγραφή. Ἀντίθετο παράδειγμα· δὲν ἀφήνει καμμιὰ βωμολοχία νὰ μὴν τὴν ἀναφέρῃ ὁλόγραφη[1]). Ὅμως ἐνῶ εἶναι τόσο περιστατικὸς σὲ πράματα μικρόχαρα, ὄχι σπάνια πάλι τὰ παραβλέπει· ἀναφέρει μιὰ βρύση περίφημη, καὶ δὲ σταματάει νὰ μᾶς πῇ γιατὶ ἤτανε περίφημη· ἀναφέρει ἕναν Κλέφτη περίφημο ποῦ σκοτώθηκε, καὶ δὲν τὸν ἀξιώνει τ' ὄνομά του. Μιλεῖ γιὰ ἕνα μοναστῆρι, καὶ οὔτε ἀριθμὸ καλογέρων ἀναφέρει, οὔτε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἡγούμενου ποῦ τὸν περιποιήθηκε. Ἡσυλλὲς ἀπ' αὐτὲς τὶς παραλείψεις ὁ ἐκδότης τὶς ἀποδίνει σὲ κάποια βιαστικὴν ἀλησμοσύνη ἢ ἀφαιρεμάδα τοῦ συγγραφέα. Στὰ σημειώματα τοῦ βιβλίου γίνονται οἱ ἀναγκαῖες παρατηρήσεις.

Ἔρχεται τώρα ἡ ἀπορία· πῶς θυμώτανε τὶς ἀμέτρητες χρονολογίες στὴ σειρά τους; Εἶναι τὸ ἀδύνατο μέρος τοῦ ἔργου, τὸ χρονολογικό. Στὸ περιθώριο τοῦ χειρόγραφου φαίνονται διορθώματα χρονολογικὰ μὲ τὸ χέρι τοῦ συγγραφέα· ἀλλοῦ πάλι λάθη χρονολογικὰ μένουν ἀπ' αὐτὸν ἀδιόρθωτα, καὶ ὁ ἐκδότης στὶς σημειώσεις του τὰ ξετάζει. Μὲ τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι δεμένο καὶ ἄλλο· ὁ συγγραφέας τάχα κράτησε σημειώσεις σύγχρονες μὲ τὰ διάφορα ἱστορικὰ περιστατικά; Νομίζω τὸ πρᾶμα ἀπίστευτο, μέσα σ' ἐκεῖνον τὸν ἀνεμοστρόβιλο τοῦ πολέμου. Ἂν τὸ εἶχε κάμει, κάπου θὰ τὸ μολογοῦσε. Μοναχὰ μιὰ φορὰ σημειώνει ὅτι εἶχε ἀντιγραμμένα τὰ

1) Οἱ βωμολοχίες, ἀπὸ τὰ βυζαντινὰ χρόνια, γεμίζουν τὴν ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ὁ συγγραφέας, ἴσως καὶ ἀπὸ τὴν ἀδυναμία τοῦ «πολιτισμένου» ποῦ θέλει νὰ δείχνεται ὁ ἴδιος, σημειώνει πιστὰ κάθε χοντροκοπιὰ τῶν ἀντρῶν τῆς Ἐπανάστασης.

πραχτικὰ τῆς Β' τοπικῆς συνέλευσης τοῦ 'Ανατολικοῦ, τέλη τοῦ 1824, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἔξοδο τοῦ Μεσολογγιοῦ, 'Απρίλη τοῦ 1826, τὰ εἶχε ἀπάτου του, καὶ τὰ πέταξε. "Αν εἶχε λοιπὸν καὶ ἄλλα σημειώματα μαζί του —ποῦ θὰ ἦταν καὶ πειὸ σπουδαῖα ἀπὸ τὰ πραχτικὰ — θὰ τὸ σημείωνε. Τὰ πραχτικὰ τὰ εἶχε κρατήσει, ἐπειδὴ εἶχε χρηματίσει γραμματέας τῆς συνέλευσης[1]).

'Απὸ τὸ ὅτι, στὸ χειρόγραφό του, γράφει καμμιὰ φορά, π.χ. Νοέμβρης, καὶ διορθώνει Δεκέμβρης, κι' αὐτὰ τὰ διορθώματα τὰ κάνει ὄχι συχνὰ σ' ὅλο τὸ μάκρος τοῦ χειρογράφου, σημαίνει πῶς ἔγραφε «ἀπὸ μνήμης» καὶ χωρὶς κανένα βοήθημα (π.χ. σημειώσεις παλιές). Τὰ λάθη τὰ διορθωμένα, καὶ τ' ἄλλα τ' ἀδιόρθωτα, ὁ συγγραφέας τὰ χρωστάει ὄχι σὲ φυσικὴν ἀμνημοσύνη ἀλλὰ σὲ μιὰ περίεργη, ξαφνικὴ ξεχασμάρα, ποῦ τὸν πιάνει. Τὸ ἴδιο παθαίνει καὶ σὲ λέξεις ἢ σὲ τοπωνυμικά· γράφει «Κεραμαριὸ»—(Καλαμαριά, τοπων. τῆς Θεσσαλονίκης), «Μιλογκίζι» (τοπων. τοῦ Βάλτου, γρ. Μελεγοῦστι), «ἐγγράφων» (γρ. 'Αγράφων). 'Ο συγγραφέας καθαυτὸ δὲν ξεχάνει, ἀλλὰ ξεχάνεται, σὰν ἄνθρωπος πολὺ συγκεντρωμένος στὸν ἑαυτό του. "Οτι ὅμως ἔγραφε ἀξιόπιστα, κι' ἀθῶα νὰ πῇ κανείς, ἀπ' ὅλο τὸ ἔργο του φαίνεται. 'Η γνώμη του εἶναι μιά, καὶ ποτὲ δὲν ἀλλάζει, σημάδι καὶ τοῦτο ἀνθρώπου ποῦ βρίσκεται σὲ ἠθικὴ ἁρμονία μὲ τὸν ἑαυτό του[2]). Σπάνιο εἶναι τὸ παράδειγμα νὰ μετριάσῃ καμμιὰ φράση του αὐστηρή· ὅμως αὐτὸ τὸ κάνει ἀπὸ καλὴ καρδιά, κι' ὄχι ἄστατη γνώμη. Γενικὸ ψυχολογικὸ φαινόμενο τῆς ἀξιοπιστίας του εἶναι ὅτι δὲν καταπιάστηκε νὰ διαβάσῃ ὅλο τὸ ἔργο του δεύτερη φορὰ μὲ προσοχή, καὶ μὲ σκοπὸ νὰ τὸ τροποποιήσῃ κάπως στὴ μορφὴ εἴτε τὴν οὐσία. Τὰ λίγα διορθώματα ποῦ φαίνονται στὸ χειρόγραφο εἶναι προσθῆκες νέων περιστατικῶν ἢ διαγραφὲς ἄλλων. 'Ο συγγραφέας γράφοντας, φαίνεται, ρωτοῦσε παλιοὺς συναγωνιστές του. Τὸ ἔργο εἶναι καθαρὸ προχειρογράφημα, δηλ. πρῶτο γράψιμο καὶ τελευταῖο. Καὶ ἀπὸ τὸ εἶδος τῆς γραφῆς καὶ τὴ μελάνη, ὁ συγγραφέας δὲ φαίνεται νἄκανε μακρὲς διακοπὲς γράφοντας. Εἶναι, βέβαια, δεῖγμα φιλαλήθειας καὶ εἰλικρίνειας τὸ φαινόμενο ἀνθρώπου, ποῦ ἀνάλαβε ἔργο τόσο σοβαρό, καὶ δὲ βγῆκε καθόλου ἀπὸ τὴν ψυχικὴ κανονικὴ κατάσταση τοῦ συγκεντρωμένου στὸν ἑαυτό του μαζὶ καὶ ἀφαιρεμένου.

1) Α', σ. 442, σημ. 4.

2) Γι' αὐτὸ καὶ παράγγειλε νὰ μὴν ἀλλάξουν τίποτε ἀπὸ τὸ χειρόγραφό του. Βλ. π.χ. τὴ βιογραφία του.

Τὸ ὕφος του εἶναι χαλαρό, ἄτονο· ἔρχεται ἔπειτα τὸ ἐλαττωματικό του γλωσσικὸ ὄργανο. Ἀπὸ τὸ διπλὸ τοῦτο συναπάντημα ψυχολογικῆς καὶ φραστικῆς ἀδυναμίας γεννήθηκε τὸ ὕφος τοῦ συγγραφέα, ἄξιο ποῦ νὰ τὸ προσέξῃ ὁ ψυχολόγος, μὰ καὶ ὁ γλωσσολόγος. Ἡ διατύπωση τῆς σκέψης του ὄχι ἁπλή, συχνὰ περίπλοκη, πάντα λεπτὴ καὶ εὐγενική. Μὲ λύπη ἀκολουθεῖ κανεὶς τὴν ἀγωνία του νὰ βγῇ στὸ φῶς ἀνάμεσα ἀπὸ τὸ διπλὸ ἐκεῖνο ψυχολογικὸ καὶ γλωσσικὸ πλεμάτι, ποῦ τοῦ κόβει τὴν πνοή, καὶ τοῦ χαλάει τὴ φυσική του εἰλικρίνεια. Τὸ λεξιλόγιο του φτωχότατο· πολλὲς λέξεις τὶς παρανοεῖ. Ἄλλες τὶς παρετυμολογεῖ[1]). Ἡ συνταχτική του περίοδος εἶναι ἡ ἴδια, ἁπλῆ καὶ μονότονη, σπάνια νὰ μὴν ἔχῃ ὀνομαστικὴν ἀπόλυτο· στ' Ἀρματωλικά του μακρότατη καὶ πειὸ μπερδεμένη[2]). Συχνὰ πάλι δὲ μπορεῖ νὰ κλίνῃ ἕνα ὄνομα, νὰ βρῇ π.χ. τὴ γενικὴ πληθυντική, νὰ βρῇ τὸ χρόνο ἑνὸς ρήματος. Ὅλο τὸ ἔργο του, ἔξω ἀπὸ τὸ μέρος τὸ Ἀρματωλικό, εἶναι σειρὰ μακρότατη ἀπὸ σύντομες μονότονες λόγου στροφές, ποῦ ὁ συγγραφέας ηὗρε σ' αὐτὲς τὸν τρόπο νὰ ἐκφράζῃ εὔκολα καὶ στρωτὰ τὴ σοβαρή, ὄχι ποιητικὴ σειρὰ τῶν λογισμῶν του. Καὶ πάλι ὅμως δὲν καταφέρνει νὰ κάμῃ πάντα φανερὴ τὴ σκέψη του, ἀπὸ τὴ διπλὴ ἐκείνη ἀδυναμία ποῦ ἔχει. Ὁ ἐκδότης ἀναγκάστηκε, γιὰ νὰ κάμῃ τὴν ἔννοια ξάστερη στὸ Ἑλληνικὸ κοινό, νὰ προσθέσῃ ὄχι λίγες «παρεμβολές», ὅπου τὸ ρῆμα λείπει, ἢ ἄλλη λέξη χρήσιμη γιὰ τὴ σωστότερη διατύπωση τῆς φράσης. Ἔκλεισε τὶς παρεμβολὲς ἐκεῖνες μέσα σὲ ὀξεῖες ἀγκύλες. Ὅπου πάλι ὁ συγγραφέας ἔχει λέξεις περιττές, αὐτὲς «ἐξοβελίζονται» κλεισμένες σὲ ὀρθογώνιες ἀγκύλες. Ἔξω ἀπὸ τὶς δυὸ αὐτὲς μεταβολὲς τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ χειρόγραφο δὲν ἄλλαξε. Ὁ ἐπιστήμονας ἀναγνώστης, ποῦ θέλει τὸ κείμενο ἐλεύτερο ἀπὸ κεῖνες τὶς προσθῆκες καὶ ἀφαιρέσεις, ἂς βγάλῃ τὶς ἀγκύλες.

Στὸ τμῆμα τὸ Ἀρματωλικὸ παρατηρεῖ κανεὶς ἄλλο φαινόμενο. Ἐκεῖ ὁ συγγραφέας δὲν ἔχει νὰ στρώσῃ στὸ χαρτί, ἁπλὰ καὶ εἰλικρινά, παλιὰ θυμήματα, ἀλλὰ συγγράφει, δηλ. καταπιάνεται ἔργο ἀνώτερο ἀπὸ τὶς γλωσσικὲς του δυνάμεις. Δουλεύει τώρα ὄχι ἡ ἁπλῆ ἀφήγηση, ἀλλὰ ἡ σκέψη καὶ ἡ σπουδὴ ἡ ἱστοριογραφική. Θαυμάζει κανεὶς τὴν εὐκολία τὴ φυσικὴ ποῦ εἶχε ὁ Μακρυγιάννης νὰ συνθέτῃ μακρότατη περίοδο λόγου

1) *Σαχανογλύπτας* (κόλακας, ποῦ γλίφουν τὰ σαχάνια, *-γλίφτες*), *φροῦδα* (φροῦτα) κλπ.
2) Ἐκεῖ συνθέτει, δὲ διηγιέται.

στὴ δημοτικὴ του γλῶσσα, μὲ τέλεια σύνταξη—ἡ σύνταξη εἶναι μαζὶ μὲ τὴ γλῶσσα φυτεμένη στὴν ψυχὴ τοῦ κάθε ἀνθρώπου, καὶ δὲ χρειάζεται μάθημα συνταχτικοῦ γιὰ νὰ ἐκφράσῃ καὶ τὸ μικρὸ παιδὶ τοὺς λογισμούς του—πῶς ὅμως νὰ μὴ λυπηθῇ ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ γελάσῃ παρακολουθῶντας τὴν ἀγωνία τοῦ Κασομούλη στὴ μελέτη του τὴν 'Αρματωλική, ὅπου κάθε περίοδος λόγου εἶναι σὰν πέρασμα κακοτοπιᾶς, σὰν πήδημα γκρεμοῦ ἀπόκοτο; Ὁ ἴδιος ἀναγνώστης ἂς πάρῃ παραδείγματα ἀπὸ τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ ἔργου, τὸ πολυτιμότατο. Ἐκεῖ θὰ προσέξῃ ὄχι τὶς ἀσυνταξίες μοναχὰ καὶ τὶς ἄλλες φραστικὲς ἀτέλειες, ἀλλὰ καὶ κάτι ἄλλο, ποῦ ἀξίζει περισσότερο τὴν προσοχή. Τὴ λεπτή, περίπλοκη, ἀλλὰ σοβαρὴ καὶ γνωστικὴ σκέψη τοῦ συγγραφέα νὰ φτάνῃ σ' ἕνα βαθμὸν ἀνώτερης πνοῆς. Γυμνασμένος ἀπὸ τὴ μεγάλη δοκιμή, τῆς συγγραφῆς τῶν προσωπικῶν του 'Ενθυμημάτων, πειὸ ὥριμος μὲ τοῦ καιροῦ τὸ πέρασμα, ὁ Κασομούλης, ἄνθρωπος αὐτοδίδαχτος, μὲ τὴ φυσικὴ κλίση τοῦ χαρακτῆρα του στὰ σοβαρὰ καὶ τὰ γενναῖα, παρουσιάζει ἕνα μοναδικὸ φαινόμενο, ποῦ κάνει ντροπὴ στὸν κάθε λογιώτατο τοῦ Εἰκοσιένα καὶ τιμὴ δική του· ὄχι μοναχὰ ἔγραψε τὰ ἀφελῆ ἀλλὰ μακρότατα σημειώματά του ἀρχίζοντας ἀπὸ Νοέμβρη τοῦ 1832 καὶ τελειώνοντας, μὲ διακοπές, ἀρχὲς τοῦ Μάη 1841, ἀλλὰ ἔκαμε καὶ κάτι πειὸ σοβαρὸ καὶ δύσκολο· μὲ τὰ φυσικά του χαρίσματα, στολισμένα μὲ τὴν ἀποχτημένη πεῖρα του, ὁ Κασομούλης ἀνέβηκε καὶ σὲ πειὸ ψηλὴ κορφή· γίνηκε ἱστοριογράφος τοῦ 'Ελληνικοῦ 'Αρματωλισμοῦ. Δεύτερη αὐτὴ τιμὴ ἴση μὲ τὴν πρώτη. Τὸ διπλὸ τοῦτο κατόρθωμα τὸ χρωστᾶμε σ' ἕναν ἄνθρωπο, Μακεδόνα πατριώτη, σπάνιον Ἕλληνα, τίμιο χαρακτῆρα, ἀνήσυχο πνεῦμα, φιλότιμο καὶ προοδευτικό, ἄνθρωπο φιλόδοξο μὲ τὴν εὐγενέστερη ἔννοια τῆς λέξης, ἀφοῦ καρπὸς τῆς φιλοδοξίας του εἶναι τ' ἀτίμητα 'Ενθυμήματά του, παρμένα στὸ σύνολό τους.

'Ανάγκη ὅμως νὰ συμπληρώσω τὴ μελέτη αὐτὴ μὲ μιὰν ἀκόμα παρατήρηση. Τὸ πρῶτο καὶ κύριο ἔργο τοῦ ἀνθρώπου δὲ φτάνει πάντα νὰ μᾶς δώσῃ τὸ κλειδί, ποῦ νὰ μᾶς μπάσῃ μέσα τὴν ψυχή του. 'Ακόμα καὶ μι' ἀχτίνα τοῦ ἥλιου ποῦ περνάει τὴ χαραματιά, καὶ μιὰ τῆς περασμένης μέρας ἀντηλιά, κι' ἕνα τῆς νύχτας ἀντιφέγγισμα στερνό, μᾶς ἀνοίγουνε καμμιὰ φορὰ ἕναν κόσμον ὁλάκερο μὲ τὸ λιγνό τους φῶς ποῦ μᾶς χαρίζουν. Ὁ Κασομούλης, ἀπὸ τὶς συναισθηματικές του ὁρμές, ἀντιπάθειες ἢ συμπάθειες ξαφνικές, ἀφοσιώσεις καὶ πιστὲς φιλίες, εὔκολες προσβολὲς τοῦ φιλοτίμου,

ἐξάψεις καὶ θυμούς, φιλοδοξίες ἀνώτερες ἀπὸ τὴν ἡλικία του, παρουσιάζει μιὰ σύνθετη προσωπικότητα χτυπητή, ψυχικὲς ἀνησυχίες γεμάτη. Τὸ ἱστορικό του ἔργο εἶναι τὸ πειὸ γνήσιο μαρτύριο (ντοκουμέντο) χρήσιμο στὴ μελέτη αὐτή. Καὶ ὁ ἀναγνώστης ποῦ ζητεῖ λίγα, καὶ ὁ ἐπιστήμονας ποῦ ζητεῖ πολλά, ἔχουνε μπροστά τους ἀληθινὸ θησαυρό. Κρῖμα μοναχὰ μεγάλο, ποῦ ὁ Δασκαλισμὸς στείρεψε τὴ δροσερὴ πηγὴ τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ μας κόσμου, καὶ δὲν ἔχουμε ἄλλα ἔργα ὅμοια, ζωὴ ἐθνικὴ γεμάτα, ὅπως τὸ ἔργο τοῦ Μακρυγιάννη, τὸ ἔργο τοῦ Κασομούλη, μ' ὅλη τὴν ἀρρώστεια τὴ Δασκάλικη, ποῦ ἀσκημίζει τὴ μορφή του, ἀλλὰ ποῦ δὲν μπόρεσε νὰ μολέψῃ καὶ τὴν καθάρια Ἑλληνικὴ ζωὴ τὴν κρυμμένη ἀπὸ κάτου.

Αὔγουστος, 1939.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ

Νικόλας Κώστα Κασομούλης. Βιογραφικὸ σημείωμα.

Ὁ βίος τοῦ Ν. Κ. Κασομούλη βρίσκεται πλατιὰ καὶ περιστατικὰ ξετυλιγμένος μέσα στὸ ἔργο του· μοιάζει σὰ μιὰ γνώριμη κλωστή, ποῦ πλέκεται γύρω σ' αὐτὴν ἡ ἱστορικὴ ἀφήγηση, χωρὶς νὰ τὴν ἀφοσκεπάζῃ. Σὲ τοῦτο τὸ σημείωμα θὰ βοηθοῦν ὅσα στοιχεῖα του βιογραφικὰ δὲ βρίσκονται ἐκειπέρα, καὶ μάλιστα τὰ ἐπίσημα τῆς στρατιωτικῆς του ὑπηρεσίας. Πρώτη ὅμως ἔρχεται ἡ καταγωγή του καὶ ἡ οἰκογενειακή του κατάσταση. Ἀνάγκη νὰ πῶ δυὸ λόγια, στὴν ἀρχή, γιὰ τ' ὄνομα «*Κασομούλης*». Φαίνεται ὅτι παράγεται ἀπὸ τὸ τούρκικο «*κασίμ*», ποῦ σημαίνει· α', διαιρέτης (ὅρος ἀριθμητικές), β', φθιγόπωρο. Στὴ βόρεια Ἑλλάδα βρίσκεται ὡς οἰκογενειακὸ τὸ ὄνομα Χινόπωρος, ὑπῆρξε καὶ Ἀγωνιστὴς τοῦ Εἰκοσιένα μ' αὐτό, ἀλλὰ καὶ τ' ὄνομα Κασίμης βρίσκεται. Ἂν ἡ οἰκογένεια Κασομούλη πῆρε τ' ὄνομα «Κασίμης,—ούλης» μὲ τὴν πρώτη ἢ τὴ δεύτερη σημασία, δὲ μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ ξέρῃ. Γιατὶ καὶ ἡ πρώτη σημασία τοῦ διαιρέτης μπορεῖ νὰ παίρνεται μεταφορικά, χωριστής, λογαριαστὴς ἢ κάτι ἀνάλογο. Τοὺς διαφόρους τύπους τοῦ ὀνόματος, «Κασιμούλης, Κασουμούλης, Κασομούλης κλπ.» θὰ τοὺς ἀπαντήσῃ ὁ ἀναγνώστης σὲ κείμενα πειὸ κάτου. Ὁ ἴδιος ὁ Ν. Κασομούλης ὑπογράφεται *Κασουμούλης* καὶ *Κασομούλης*· κατὰ τὴ βορειοελλαδ. προφορά, τὸ *Κασομούλης* ἔγινε Κασουμούλης, καθὼς Καψυχέρης, Χασουμέρης, Κακουμοίρης. Αὐτὰ τὰ λίγα γιὰ τὴ λέξη.

Φαίνεται πῶς ἡ οἰκογένεια κρατοῦσε τὴ ρίζα της ἀπὸ τὴν Κοζάνη. Στὴν «Ἱστορία τῆς Κοζάνης» τοῦ Η. Λιούφη, Ἀθήνα, 1924, σελ. 314 βρίσκω τὰ παρακάτω: «Νικόλαος Κασίμης ἢ Κασιμούλης (οὗ ἡ οἰκογένεια διεσώζετο ὑπὸ τὸ ἐπώνυμον «Ἀρβανίτης»), ἀξιωματικὸς τῆς Φάλαγγος· ἦν συγγενὴς τοῦ οἴκου Γκού-

μα, υἱὸς τοῦ Λαζάρου Κασίμη. Πρβ. κωδ. γεννήσεων σ. 351». Καὶ στὴ μελέτη τοῦ Χ. Καρμίτση, τὴ δημοσιευμένη μὲ τὸν τίτλο «Μακεδονικὰ» στὸ περιοδ. «Χρυσαλλίς» Δ'—1866, σ. 430, ὁ Ν. Κασομούλης, στελμένος ἀπὸ τὸ Διαμαντὴ Νικολάου πρὸς τὸ Δ. Ὑψηλάντη κλπ. ἀναφέρεται μὲ τὴ φράση: «...τὸν Νικόλαον ἐκ Κοζάνης ἢ Κασομούλην». Λοιπὸν καὶ οἱ δυὸ μαρτυρίες ὑποθέτουν τὸ Ν. Κ. Κασομούλη νὰ κρατάῃ ἀπὸ τὴν Κοζάνη, ἡ πρώτη μάλιστα τονὲ νομίζει, ὄχι σωστά, γραμμένο στὸν κώδικα τῆς χώρας· «υἱὸς Λαζάρου Κασίμη», ἐνῶ ὁ δικός μας εἶχε πατέρα Κώστα. Ἄλλος Ν. Κασομούλης ἀγωνιστὴς τοῦ 1821, λοιπὸν καὶ ἀπόστρατος (Φαλαγγίτης) δὲν ὑπῆρξε. Γιὰ νὰ κάμουν ὅμως καὶ οἱ δυὸ συγγραφεῖς τὸ ἴδιο λάθος, ἡ οἰκογένεια τῆς Κοζάνης ἦτανε πειὸ γνωστὴ σ' αὐτοὺς ἀπὸ τὴν ἄλλη τῆς Σιάτιστας, δηλ. τὴν οἰκογένεια τοῦ δικοῦ μας Ν. Κ. Κασομούλη. Ἔρχεται ὅμως ὁ ἴδιος ὁ Ν. Κ. Κασομούλης ν' ἀποδείξῃ ὅτι καὶ τῆς δικῆς του οἰκογένειας ἡ καταγωγὴ ἦταν ἀπὸ τὴν Κοζάνη. Στὴ σελ. 28 τοῦ χειρογρ. τῶν Στρατιωτικῶν Ἐνθυμημάτων του γράφει: «Ὁ Αὐλιώτης εἰς Κοζάνην κατὰ τὸ 1795, πολεμῶν τὴν φατρίαν τοῦ Ἀλήπασσα, οἱ δὲ <ἐχθροὶ τοῦ Αὐλιώτη> προσκαλέσαντες τὴν στρατιωτικὴν δύναμίν του νὰ τὸν διώξωσιν, πολιορκηθεῖσα ἡ Κοζάνη τρεῖς μῆνας καὶ πολεμῶν τοὺς Ἀληπασσαλῆδες ὁ ἄνωθεν, ἐκάη τὸ ἥμισυ τῆς κωμοπόλεως, ἕως ὅτου ξιφήρης ἐξελθών, ἐφονεύθη. Ὁ πατήρ μου, ὀπαδὸς τούτου ὤν, ἐκινδύνευσεν, καὶ μετῴκησεν ἔκτοτε εἰς Μπλάτσι, ἀπὸ ὅπου ἦτον ἡ μητέρα μου, προσκολληθεὶς εἰς τὸν Ἰωάννην Φαρμάκην θεῖον της. *Ν. Κ. Κασομούλης*»[1]). Φαίνεται λοιπὸν καθαρὰ πῶς μιὰ ἦταν ἡ οἰκογένεια Κασίμη ἢ Κασιμούλη ἢ Κασομούλη, καὶ ἦταν ἀπὸ τὴν Κοζάνη, τὴν ἑλληνικώτατη καὶ ἐμπορική.

Καθὼς σημειώνεται πειὸ πάνω, ὁ πρῶτος κλάδος τῆς οἰκογένειας, ποῦ ἔμεινε στὴν Κοζάνη, εἶχε πάρει τὸ ἐπώνυμο Ἀρβανίτης. Αὐτὴ ἡ λεπτομέρεια πρέπει νὰ παραβληθῇ μὲ ὅ,τι γράφεται στὸ μπουγιουρντί, τὸ βγαλμένο ἀπὸ τὸ Ρεσὶτ πασσᾶ, Φλεβάρη τοῦ 1829 (βλ. π. κ. τὸ κείμενο), ποῦ χαρίζει τὴ λευτεριὰ στὴ σκλαβωμένη γυναῖκα τοῦ Κώστα Κασομούλη καὶ τὴν ὀνομάζει «Κώσταινα Τσάμαινα», δηλ. γυναῖκα τοῦ Κώστα (Κασομούλη) Τσάμη. Λοιπὸν ἢ μιὰ ἦτανε γνωστὴ οἰκογένεια, ἢ ὁ α' κλάδος τῆς Κοζάνης ἦτανε τόσο γνωστὸς μὲ τὸ παρανόμι του, ὥστε καὶ στὴ γυναῖκα τοῦ Κώστα Κασομούλη ἀπὸ τὴ Σιάτιστα (κλάδος β') κολλῆσαν τὸ παρανόμι τοῦ πρώτου, εἴτε, ἴσως, ἡ ἴδια γυναῖκα ρωτήθηκε καὶ εἶπε πῶς λέγεται Κώσταινα Τσάμαινα, καὶ τότε πάλι θὰ πῇ πῶς καὶ ὁ β' κλάδος διατηροῦσε τὸ παρανόμι. Ζήτημα εἶναι ὅμως πειὸ ἀπὸ τὰ δυό, Ἀρβανίτης ἢ Τσάμης, εἶναι τὸ σωστό. Βέβαια εἶναι τὸ δεύτερο. Ὁ συγγραφέας Π. Διούφης στὸ βιβλίο του, φαίνεται, θέλησε νὰ μεταφράσῃ τὸ Τσάμης γράφοντας Ἀρβανίτης. Τσάμης,

---

1) Τὸ σημείωμα εἶναι χωριστὴ προσθήκη στ' Ἀρματωλικὰ τοῦ Ν. Κασομούλη. Τὴν περιγραφὴ τῆς πολιορκίας τῆς Κοζάνης ἀπὸ τὸν Ἀλήπασσα καὶ τὸ θάνατο τοῦ Γ. Αὐλιώτη βλ. περιστατικώτερα στὸ περιοδ. «Πανδώρα» ΚΒ', 1872, σ. 491 καὶ Διούφη «Ἱστορία τῆς Κοζάνης» σ. 64. Καὶ οἱ δυὸ αὐτὲς μαρτυρίες δὲν ἀναφέρουν ἄλλα πρόσωπα συντρόφους τοῦ Αὐλιώτη, λοιπὸν οὔτε τὴν παρουσία τοῦ Κώστα Κασομούλη.

εἶναι ὁ κάτοικος τῆς Τσαμουριᾶς, περιφέρειας τῆς Ἠπείρου, Ἀρβανίτης ἢ Ἕλληνας χριστιανός. Τὸ Τσάμης ἀκόμα εἶναι ὄνομα βαφτιστικὸ καὶ σημαίνει Δημήτρης.

Ἀρχίζοντας ἡ Ἐπανάσταση, τὴν οἰκογένεια Κασομούλη τὴ βρίσκουμε ἐγκαταστημένη στὴ Σιάτιστα, καὶ τὸν πατέρα ἔμπορευόμενο στὶς Σέρρες. Ἡ γυναῖκα του λεγότανε Σουλτάνα, καὶ ἦταν ἀπὸ τὸ Μπλάτσι[1]), ἀπὸ ἄγνωστη οἰκογένεια. Τὸν τραγικὸ θάνατο τοῦ Κώστα Κασομούλη, τὸ σκλάβωμα τῆς γυναίκας του, τῶν κοριτσιῶν καὶ τοῦ μικρότερου παιδιοῦ τους Γιάννη βλ. τόμ. Α΄ σελ. 265. Ἐκεῖ φαίνεται καὶ ὁ μεγάλος πλοῦτος τους, ποῦ χάθηκε. Ἡ μητέρα καὶ τὰ παιδιὰ ἔμειναν ἀπὸ τότε σκλάβοι, καὶ λευτερωθήκανε Φλεβ. τοῦ 1829 (βλ. π.κ.). Σημειώνω ἐδῶ, ὅσο γιὰ τὸν ἡρωϊκὸ θάνατο τοῦ πατέρα Κώστα, πῶς καὶ ὁ πειὸ μικρὸς γυιός του Γιάννης, ἀφοῦ γλύτωσε ἀπὸ τὴ σκλαβιά, σὲ μιὰν ἀναφορά του, 21 Ἰούν. 1865, ποῦ βρίσκεται στὸ ἀρχεῖο τῶν Ἀγωνιστῶν (Ἐθν. Βιβλιοθήκη), ἀναφέρει πῶς ὁ πατέρας του, Φιλικός, πολεμῶντας πῆρε τρεῖς πληγές, στὸ στῆθος, στὸ δεξιὸ χέρι καὶ στὸ δεξιὸ μαστό, καὶ πέθανε.

Ὅταν ὁ Ν. Κ. Κασομούλης κίνησε, Φλεβάρη τοῦ 1820, μ' ἐμπορικὴν ἀποστολὴ γιὰ τὴν Αἴγυπτο καὶ Σμύρνη, δὲν ἦταν ἀκόμα ὁ πατέρας του μυημένος στὴ Φιλικὴ (Α΄, 135), ἀλλὰ ὁ γυιός του ἀφοῦ μυήθηκε στὴ Σμύρνη, γυρίζοντας στὶς Σέρρες μύησε καὶ τὸν πατέρα. Τὸ μέρος ποῦ ἔλαβε ὁ Κώστας Κασομούλης στὸ κίνημα τῶν Σερρῶν, Μάη τοῦ 1821, βλ. τόμ. Α΄, σ. 137. Ὕστερα ὁ φλογερὸς πατριώτης Κώστας Κασομούλης ἔτρεξε βοήθεια στὴ Νάουσα, ὅπου τὸν περίμενε ὁ τίμιος καὶ ἡρωϊκὸς θάνατός του.

Ἀπὸ πατέρα λοιπὸν ἔξοχον πατριώτη, ἀπὸ οἰκογένεια τῆς μητέρας του, τὸ ἴδιο, πατριωτικὴ (ἀφοῦ εἶχε ἐκείνη θεῖο τὸν περίφημο Γιάννη Φαρμάκη τοῦ Ὑψηλαντικοῦ ἀγῶνα τῆς Βλαχιᾶς), πότε γεννήθηκε ὁ Ν. Κασομούλης σωστὰ δὲν τὸ ξέρουμε. Ὁ ἴδιος δὲν ἔχει γνώση καθαρὴ τοῦ χρόνου. Στὰ 1809, βεβαιώνει ὁ ἴδιος (τόμ. Α΄, σ. 73), ἦτανε 12 χρονῶν (πρβ. καὶ Α΄ σ. 138 σημ. 4). Φαίνεται, γεννήθηκε κατὰ τὰ 1797, λοιπὸν ἀρχίζοντας ἡ ἐπανάσταση τοῦ Εἰκοσιένα θὰ ἦταν ὡς 22-23 ἐτῶν. Ὁ ἴδιος δὲ θέλει νὰ δείχνῃ τὴ μικρὴν ἡλικία του μπαίνοντας στὸ μεγάλο δρᾶμα τῆς Ἐπανάστασης, ἀλλὰ καὶ ὅσοι λαβαίνουν τὴ γνωριμιά του, ἀποροῦνε γιὰ τὸ νεαρὸ τῆς ἡλικίας του. Διαβατήριο τῆς ἀστυνομίας Ὕδρας, 10 Δεκ. 1821, ἀναφέρει ἡλικία τοῦ Ν. Κ. Κασομούλη 25 ἐτῶν, πρᾶμα ποῦ δὲν ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὴν παραπάνου γνώμη. Φαίνεται ἀκόμα πῶς ἦτανε πρωτότοκος, ἀφοῦ τ' ἄλλα τ' ἀδέρφια του ἀναγνωρίζουν τὴν προστασία του.

Τὴν ἐπανάσταση τοῦ Ὀλύμπου, ἔργο πατριωτικὸ τοῦ Ν. Κασομούλη, τὴ βλέπει ὁ ἀναγνώστης σ. 145—τοῦ Α΄ τόμου. Ὁ Φιλήμονας στὴν Ἱστορία του (Δ΄, σ. 281) κάνει λόγο γιὰ τὴν ἀποστολὴ τοῦ Κασομούλη στὸ Μοριᾶ, καὶ δημοσιεύει καὶ γράμμα του σπουδαῖο (Δ΄, σ. 488). Γιὰ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Ν. «Κασιμούλη» στὰ Ψαρὰ (σ. 170, πειὸ κάτου) κάνει λόγο καὶ ὁ Κ. Νικόδημος (Ὑπόμνημα τῆς νήσου Ψαρῶν Α΄, 129). Ὁ Ν. Κασομούλης ἔδωσε σωστὸ λογαριασμὸ τῆς διαχείρησης τῶν

1) Στὸ μπουγιουρντὶ τοῦ βεζίρη γράφεται πῶς ἦταν ἀπὸ τὴν Κοζάνη.

συνδρομῶν ποῦ ἔλαβε ἀπὸ τὸ Δημ. Ὑψηλάντη στὸ Ἄργος, ἀπὸ Ὕδρα καὶ ἀπὸ τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου (Γ', παράρτ.).

Πέφτοντας ὁ ἀγῶνας τοῦ Ὀλύμπου, ἔφυγε στ' Ἀσπροπόταμο. Περίεργο σημάδι τῆς ἐκεῖ σημαντικῆς παρουσίας του εἶναι διαβατήριο ποῦ πῆρε ἀπὸ τὸ Στέργιο Στορνάρη, 12 Νοεμβρ. 1822, μὲ σκοπὸ νὰ μπῇ στὸ πολιορκημένο Μεσολόγγι, ἀλλὰ δὲ μπῆκε, ἂν καὶ τὸ βεβαιώνει ὁ ἴδιος σὲ σημείωμά του χωριστὸ ἀπὸ τὸ χειρόγραφο· «μὴ δυνηθεὶς (σ. νὰ εἰσέλθω) εὑρέθην εἰς τὴν ἐν Σοβουλάκῳ μάχην...». Ὅμως καὶ στὴ μάχη αὐτὴ ὁ Κασομούλης δὲν βρέθηκε. Πῶς αὐτὲς οἱ ἀνακρίβειες μπορεῖ νὰ ἐξηγηθοῦνε βλ. Α', 273, σημ. 4. Τὸ κείμενο τοῦ διαβατήριου καὶ τῆς σημείωσης βλ. Γ', παράρτ.

Ἦτανε διπλὰ δυστυχισμένος, γιὰ τὴν ἀποτυχία τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνα καὶ γιὰ τὴν τέλεια καταστροφὴ του σπιτιοῦ του. Μ' ὅλη τὴ φιλόξενη προστασία τοῦ Στορνάρη, ἀνησυχεῖ γιὰ τοὺς σκλαβωμένους δικούς του, καὶ μὲ τὸ μέσο τοῦ Ν. Στορνάρη ἐνεργεῖ γιὰ τὸ λυτρωμό τους. Μαζί του ἔχει, ἀχώριστο, τὸν ἀδερφό του Γιώργη, ποῦ τὸν ἀκολούθησε ἀπὸ τὸν Ὄλυμπο (Α', 203 - 4, 224). Ὁ ἄλλος ἀδερφός του Μῆτρος εἶχε πάρει ἄλλο δρόμο, ἀφοῦ ἔπεσε ὁ πόλεμος τῆς Δ. Μακεδονίας, καὶ κανεὶς δὲν ἤξερε ποῦ βρισκόταν (Α', 257).

Ὁ Νικ. Στορνάρης, γιὰ νὰ κρατήσῃ κοντά του τὸ Νικόλα, ἀνάλαβε μὲ ρητὴ συμφωνία νὰ φροντίσῃ γιὰ τὸ γλυτωμὸ τῶν ἄλλων σκλαβωμένων, μάννας του, δυὸ κοριτσιῶν καὶ τοῦ ἀγοριοῦ Γιάννη. Τὴν περίεργη συμφωνία βλ. Α', 282. Ὅμως θὰ χρειαζότανε μεγάλη ξαγορὰ (λύτρα) γιὰ νὰ λευτερωθοῦν οἱ σκλαβωμένοι, καὶ μ' ὅλο ποῦ ὁ Ν. Κασομούλης ἀνάλαβε νὰ δουλέψῃ τρία χρόνια ἄμισθα κοντὰ στὸ Στορνάρη, εἶναι ζήτημα ἂν ὁ Καπιτάνος αὐτός, ὁ φιλοχρήματος μαζὶ καὶ ἀνοιχτοχέρης, θ' ἀποφάσιζε ν' ἀνοίξῃ τὸ πουγκί του, καθὼς καὶ δὲν τ' ἄνοιξε. Ἡ μόνη ἐνέργεια ποῦ ἔκαμε ἦταν αὐτή: Κοινὴ ἀναφορὰ «πρὸς τὴν Σεβασμίαν Βουλὴν» (σ. τὴν κυβέρνηση), ὑπογραμμένη ἀπὸ τὸ Ν. Στορνάρη (Ἀρματωλὸν Ἀσπροπόταμου), Γρηγ. Διακατὰ (Κλινοβοῦ), Νάσο Μάνταλο (Χασιῶν), τὸν καλόγερο Καλλίνικο ἀδερφὸ τοῦ Νικοτσάρα καὶ τὸν Τόλιο Λαζόπουλο Καπιτάνο Θεσσαλὸ (οἱ δυὸ τελευταῖοι πρόσφυγες στὴν προστασία τοῦ Στορνάρη), ἀναφορὰ χρονολογημένη ἀπὸ 13 Ἀπρίλη 1823, τὴν παραδώσανε στὰ χέρια τοῦ καλοῦ πατριώτη Νικόλα Ἀντ. Νάκη Κρανιδιώτη[1]) καὶ τοῦ δώσανε συντροφιὰ καὶ τὸ Γιώργη ἀδερφὸ τοῦ Ν. Κασομούλη, καὶ πήγανε στ' Ἀνάπλι νὰ φροντίσουνε γιὰ τὸ γλυτωμὸ τῶν σκλάβων. Ὁ Γιώργης Κασομούλης εἶχε μαζί του καὶ γράμμα τῆς σκλαβωμένης μάνας καὶ τῶν δυὸ κοριτσιῶν της νὰ τὸ δείξῃ στὴ Διοίκηση. Δὲν ἄφησε, φαίνεται, ὁ Στορνάρης τὸ Νικόλα Κασομούλη, πιστὸ γραμματικό του καὶ βοηθό, νὰ πάῃ ὁ ἴδιος μὲ τὸ Νάκη, γιατὶ ἴσως δὲ θὰ ξαναγύριζε, φιλόδοξος καθὼς ἦταν κ' ἔβραζε ἀπὸ τὸ ζῆλο νὰ λάβῃ μέρος στὸν πόλεμο τῆς νότιας Ρούμελης καὶ τοῦ Μοριᾶ. Ἡ ἀναφορὰ (Γ', παράρτ.) περιγράφει τὸ δραματικὸ χαλασμὸ τῆς οἰκογένειας Κασομούλη καὶ τῆς περιουσίας της, καὶ ζητεῖ ἀπὸ τὴ Διοίκηση νὰ ἐνεργήσῃ κλπ.

1) Βλ. Α', 299 σημ. 3.

Όμως ἡ Διοίκηση χρήματα δὲν εἶχε. Γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση αἰχμαλώτων ὁ συνειθισμένος τρόπος ἦταν ἡ ἀνταλλαγή, ἀλλὰ στὴν περίσταση αὐτή, ὁ ἀφέντης τῶν σκλάβων ζητοῦσε χρήματα πολλά. Τὴ σωτηρία τῆς οἰκογένειας ἀπὸ τὸν Τουρκαρβανίτη Μεχμέτμπεη Ντεβόλη βλέπει ὁ ἀναγνώστης τόμ. Α' σ. 265. Γιὰ τὸ Ν. Κασομούλη ἦτανε πολὺ πικρὸ νὰ συλλογίζεται τὴν καταστροφὴ καὶ διαρπαγὴ τῆς οἰκογενειακῆς του περιουσίας, καὶ νὰ μὴν ἔχῃ τὰ μέσα ὕστερα νὰ λευτερώσῃ τοὺς δικούς του.

Καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὸ ἔργο του (τόμ. Α', σελ. 284 ὡς τὸ τέλος), ἔζησε δραστηριώτατη ζωὴ κατὰ τὰ δυὸ χρόνια 1823 - 4, ἀκολουθῶντας τὸν Καπιτάνο του σ' ἐκστρατεῖες, σ' ἐμφύλιους πολέμους, σὲ διάφορες ἀποστολές, στὸ στρατόπεδο τοῦ Λιγοβιτσιοῦ, πρὸς τὸ Μαυροκορδάτο κλπ. Ἐκεῖ, στὸ Λιγοβίτσι, ἀναφέρει τὴν παρουσία του ὁ Ἄγγλος περιηγητὴς Millingen (Memoirs, σ. 197): «....Εἶδα τὸ γραμματικὸ τοῦ Στορνάρη νὰ παραδίνῃ στὸ Μαυροκορδάτο γράμματα τοῦ Καπιτάνου του. Ἂν καὶ εἶχε μαζί του 200 παληκάρια, μπῆκε στὸ στρατόπεδο χωρὶς νὰ τὸν καταλάβῃ κανένα καραούλι» (σκοπός). Πρὶν ὁ Ν. Κασομούλης ἀφήσῃ τ' Ἀσπροπόταμο, ἔφτασε κι' ὁ χαμένος ἀδερφός του Μῆτρος, ποῦ γι' αὐτὸν δὲν εἶχε πάψει νὰ ρωτάῃ καὶ νὰ φροντίζῃ. Ἔφτασε ξαφνικά, γιὰ νὰ γλυκάνῃ τὸ φαρμάκι τοῦ σκλαβωμοῦ τῶν ἄλλων ἀγαπημένων του. Τὴ σκηνὴ τῆς ἀντάμωσης τῶν δυὸ ἀδερφῶν βλ. Α', σ. 437 (πρβ. καὶ Α', σ. 257). Γύρισε κι' ὁ ἀδερφός του Γιώργης ἀπὸ τὸ Μοριά. Σημάδια γραφτὰ τῆς δράσης τοῦ Ν. Κασομούλη κατὰ τὰ 1823 - 24. βρίσκουμε στὸ ἀρχεῖο Μαυροκορδάτου (Γενικὰ Ἀρχεῖα) ἀρκετὰ γράμματά του Ν. Στορνάρη καὶ ἄλλων γραμμένα μὲ τὸ χέρι τοῦ Ν. Κασομούλη, ἀλλὰ καὶ δυὸ γράμματα τοῦ ἴδιου (Γ', παράρτ.). Ὁ Κασομούλης, στὸ Μεσολόγγι—ἂν ἀφήσουμε τὸ κεφάλαιο τῆς δίκης τοῦ Καραϊσκάκη, ὅπου ἔδρασε ὁ ἴδιος σημαντικὰ—καὶ στὸ Λιγοβίστι λαβαίνει μέρος σὲ πολεμικὸ συμβούλιο γιὰ κάποια κατηγορία κατὰ τοῦ Καπιτάνου Κ. Σιαδήμα ὡς γραμματέας (Α', 365[1]) καὶ συντάσσει τὸ πραχτικὸ ἐκτάκτου στρατιωτικοῦ δικαστηρίου ποῦ ἀποφάσισε γιὰ κάποια ὑπόθεση, 22 τοῦ Ἀπρίλη 1824.

Χρημάτισε καὶ γραμματέας τῆς Β' τοπικῆς συνέλευσης τοῦ Αἰτωλικοῦ, τέλη τοῦ 1824.

Προβιβάστηκε χιλίαρχος μὲ διάταγμα τῆς Διοίκησης, 17 Φλεβ. 1825, ἀλλὰ ἦτανε πολὺ πρωτύτερα προβιβασμένος ἀπὸ τὸ Γεν. Διευθυντὴ τῆς Δυτ. Ἑλλάδας Μαυροκορδάτο (Γ', παράρτ.). Μπαίνουμε πειὰ στὸ 1825, καὶ βρίσκουμε τὸ Ν. Κασομούλη στὸ Ναύπλιο. Τὰ γράμματα τοῦ Ν. Στορνάρη, ποῦ τὸν καλούσανε νὰ τρέξῃ στὸ κλεισμένο Μεσολόγγι, τὰ βλέπει ὁ ἀναγνώστης στὴ σειρὰ τῆς διήγησης τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγιοῦ (τόμ. Β'). Ὁ Κασομούλης ἦτανε στ' Ἀνάπλι, πολὺ πρὶν κλειστῇ τὸ Μεσολόγγι, ἀπὸ 25 Φλεβ. 1825, ἐπίσημος ἀντιπρόσωπος τοῦ Ν.

---

1) Γιὰ τὴν ἴδια ὑπόθεση βλέπε καὶ ἔξυπνο γράμμα πρὸς τὸν Α. Μαυροκορδάτο 23 Φλεβ. 1824 γραμμένο ἀπὸ τὸ Ν. Κασομούλη καὶ ὑπογραμμένο ἀπὸ τὸ Νότη Μπότσαρη καὶ Ν. Στορνάρη, Ἀνατολικὸ (Γ', παράρτ.).

Στορνάρη σ' ὅλα τὰ συμφέροντά του. Ἐκεῖ, στ' Ἀνάπλι, ἔξω ἀπὸ τὴν ἐντολὴ τοῦ Στορνάρη, διορίστηκε ξαφνικὰ καὶ ἀντιπρόσωπος ὅλης τῆς Φρουρᾶς. Σ' ἕνα γράμμα τῶν ἀρχηγῶν, 13 τοῦ Μάη 1825, ἀνάμεσα σ' ἄλλες συστάσεις τοῦ γράφουν καὶ· «τὰ γράμματά σας ὅσα μᾶς ἐστείλετε τὰ ἐλάβομεν ὅλα κ.λ.π.». Ὁ Κασομούλης πρόσθεσε ἀργότερα κάτω ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐξήγηση: «Ἤμην πληρεξούσιος διωρισμένος παρὰ τῶν ἄνωθεν· ἔχω τὰ ἰδιαίτερα περὶ τούτου ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα παρέλειψα διὰ τὴν συντομίαν». Μ' ἐκεῖνο τὸ γράμμα οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Φρουρᾶς τοῦ παραγγέλνουν, λάβῃ δὲ λάβῃ τοὺς λουφέδες, νὰ φύγῃ γλήγορα γιὰ τὸ Μεσολόγγι.

Στὶς 11 Ἰουν. 1825 τοῦ γράφουν πάλι τῆς Φρουρᾶς οἱ ἀρχηγοί· τὶς 70 χιλ. γρόσια ποῦ πῆρε ἀπὸ τὴ Διοίκηση, καθὼς τοὺς εἶχε γράψει, νὰ δώσῃ ἀπ' αὐτὲς σ' ὅσους ἐπιτρόπους ὁπλαρχηγῶν ἔχουνε νὰ λαβαίνουν, καὶ τ' ἄλλα «πάρετέ τα μαζί σας καὶ ἐλᾶτε ὅσον τάχος νὰ προφθάσετε τὸ ἀπελπισμένον στρατιωτικόν μας, περάσετε καὶ ἀπὸ Γαστούνην...διὰ νὰ λάβετε τὰς 100 χιλ. γρόσια...», καὶ πλῆθος ἄλλες ὁδηγίες (Γ', παράρτ.). Στὶς 29 Ἰουλ. 1825, ὁ Ν. Κασομούλης βρίσκεται στὸ Μεσολόγγι, ἔχοντας μαζί του καὶ τὰ δυό του ἀδέρφια Γιώργη καὶ Μῆτρο. Στὶς 19 Αὐγ. 1825, ὁ Γιώργης Κασομούλης στάλθηκε ἀπὸ τὸ στρατηγὸ Στορνάρη ἐπίτροπός του (στὸν τόπο τοῦ γραμματικοῦ του Νικόλα) νὰ πληρωθῇ πάλι τοὺς λουφέδες (γράμμα Ν. Κασομούλη ἀπὸ Μεσολόγγι πρὸς τὸ Γενικὸν Ἀστυνόμο Ναυπλίου, 15 Αὐγ. 1825, τόμ. Γ', παράρτ.[1]). Ἔτσι ὁ Γιώργης Κασομούλης γλύτωσε, ἀλλὰ ὁ Μῆτρος σκοτώθηκε στὴν Ἔξοδο. Τὸ ἴδιο, καὶ ὁ Ν. Κ. Κασομούλης γλύτωσε στὴν Ἔξοδο, σκοτώθηκε ὅμως ὁ καλὸς Καπιτάνος του. Δὲν εἶναι γραμματικὸς πειά. Στ' Ἀνάπλι γυρίζοντας, γνώρισε τὸ γνωστὸ Σκῶτο Masson, «ὅστις κάθε ὥραν μ' ἐσκότιζε μὲ τὰς ἐρωτήσεις νὰ τὸν διηγοῦμαι». Ἐκεῖ συστήθηκε ἐπιτροπὴ «προαιρετικοῦ ἐράνου» γιὰ τὰ λείψανα τῆς Φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγιοῦ. Ἕνα ἀπὸ τὰ τρία μέλη εἶναι καὶ ὁ Ν. Κασομούλης (ἔγγρ. τῆς 3 Ἰουν. 1826, τόμ. Γ', παράρτ.). Εἶναι ὑπογραμμένος καὶ στὸ περίφημο πραχτικὸ τῶν ὁπλαρχηγῶν τῆς Δυτ. Ἑλλάδας, 11 Ἰουν. τοῦ 1826 (Γ', παράρτ.). Ἡ σημασία αὐτοῦ τοῦ σπουδαίου ἐγγράφου ἀναλύθηκε στὸν πρόλογο. Ἀκολουθεῖ πιστοποιητικό, ποῦ δείχνει πῶς ὁ Ν. Κασομούλης μὲ τρεῖς ἄλλους ὁπλαρχηγοὺς εἶχαν ἀναλάβει νὰ διοικήσουν τὸ Παλαμίδι κάποτε, κατὰ τὴν ἀπουσία τοῦ φρουράρχου Γρίβα.

Μέσα τοῦ Αὔγ. τοῦ 1826, ὁ Ν. Κασομούλης ζητεῖ νὰ ἐκστρατεύσῃ στὸν Πειραιᾶ. Ὅμως ὡς τὸ Φλεβάρη τοῦ 1827 βρίσκεται ἀκόμα στὸ Ναύπλιο. Δὲν ξέρουμε γιατὶ ἄργησε τόσο νὰ λάβῃ μέρος σ' αὐτὴ τὴν ἐκστρατεία. Ὁ Γρίβας ἴσως τὸν κρατοῦσε. Τέλος, μ' ἔγγραφο τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς, 21 Φλεβ. 1827, ὁ Ν. Κασομούλης καὶ ἄλλοι ὁπλαρχηγοὶ λαβαίνουνε διαταγὴ νὰ τρέξουνε στὸν Πειραιᾶ (Γ', παράρτ.). Ἀλλὰ τὴν ἴδια μέρα ὁ Κασομούλης βρίσκεται στὴ Φανερωμένη τῆς Σαλαμίνας, καὶ μὲ διαταγὴ τοῦ Ch. Heideck γενικὴ σ' ὅσους ὁπλαρχηγοὺς βρισκόνταν ἐκεῖ ἔτρεξε στὸ στρατόπεδο τοῦ Πειραιᾶ, μὲ δικό του σῶμα. Σ' αὐτὸ τὸ μεταξὺ ἔκαμε

1) Κατὰ τὸ διάστημα τῆς πολιορκίας ὁ Γιώργης Κασομούλης ἔλαβε μέρος σὲ κάποια τρομερὴ σκηνὴ (σελ. χειρογρ. 1036, τόμ. Β').

ἀπόδαση στὸ Κερατσίνι ὁ Καραϊσκάκης. Ὁ Ν. Κασομούλης ἔλαβε μέρος στὴ μάχη τοῦ Μετοχιοῦ, τὴν πρώτη ποῦ ἔγινε κατὰ τὴν ἀπόδαση, 4 Μάρτη 1827. Ὁ Καραϊσκάκης, μὲ τὴν ἀναφορά του πρὸς τὴ Διοικητικὴ Ἐπιτροπή, 5 Μαρτ. 1827, κάνει μνεία τιμητικὴ καὶ τοῦ Ν. «Κασιμούλη». Ἡ ἀναφορὰ δημοσιεύτηκε στὴ «Γενικὴ Ἐφημερίδα» 12 Μαρτ. 1827. Καθὼς βεβαιώνει ὁ ἴδιος (σελ. τοῦ χειρογρ. 1584) εἶχε στὶς διαταγὲς του σῶμα ἀπὸ 135 παληκάρια. Σὲ μιὰν ἀπὸ κεῖνες τὶς μάχες, ἀπὸ 4-7 τοῦ Μάρτη, ποῦ ἔδωσε ὁ Καραϊσκάκης, σκοτώθηκε καὶ κάποιος Νικόλας, συγγενὴς τῶν ἀδερφῶν Κασομούλη (Γ', παράρτ., γράμμα Θ. Γρίβα, 15 Μαρτ. 1827). Ὁ Ν. Κασομούλης, ἐπειδὴ ἀνήκει στὸ περίφημο σῶμα τῶν Παλαμιδιωτῶν, ποῦ βγῆκε δηλ. ἀπὸ τὸ Παλαμίδι, καὶ γίνηκε περίφημο γιὰ τὶς παληκαριές του, εἶναι περήφανος γι' αὐτό. Τὸ σῶμα ὅμως ἐκεῖνο σιγὰ-σιγὰ χωρίστηκε ἀπὸ τὸν ἀρχηγό του Θ. Γρίβα. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐμφύλιου πόλεμου, ποῦ φάνηκε ὕστερα στ' Ἀνάπλι. Ἀπὸ τὸ σῶμα τῶν Παλαμιδιωτῶν σχηματίσθηκε ἀργότερα τὸ «Σῶμα τοῦ Καραϊσκάκη», σχηματισμὸς ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ ἥρωα. Στὴν ἀλληλογραφία τοῦ Ν. Κασομούλη βρίσκονται γράμματα φίλων, ποῦ τοῦ γράφουνε τὴ λύπη τους γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Στρατάρχη (Γ', παράρτ.).

Μὲ τὴ διάλυση τοῦ στρατοπέδου στὸν Πειραιᾶ καὶ κατὰ διαταγὴ τοῦ Ἀρχιστράτηγου Church, τὰ περισσότερα στρατεύματα συγκεντρωθήκανε στὴν Κόρινθο, Καλαμάκι, Λουτράκι κτλ., γιὰ νὰ προσέχουν βέβαια τὰ Μεγάλα Δερβένια μήπως ὁ Ἰμπραὴμ πασσᾶς περάσῃ στὴ Ρούμελη. Στὸν Ἀκροκόρινθο ὁ Ν. Κασομούλης εἶναι μέλος ἐπιτροπῆς ποῦ ἀνάλαβε νὰ πληρώσῃ τοὺς χρεωστούμενους μισθοὺς στὴ φρουρὰ τοῦ κάστρου, 160 χιλ. γρ., καὶ ποῦ ἀλλιῶς δὲν τὸ παράδινε.

Ὁ Ἀκροκόρινθος κρατιῶταν ἀπὸ κάποιους χωρὶς ἀρχηγὸ «λουφετζῆδες» ἄταχτους, ποῦ ζοῦσαν καὶ πλουτίζαν ἀπὸ τὰ χωριὰ τριγύρω· ὅμως τὴς 160 χιλ. γρ. δὲν τὴς εἶχε πληρώσει ἡ φτωχὴ Διοίκηση, τὴς πλήρωσε τὸ «Σῶμα τοῦ Καραϊσκάκη» μὲ ἔρανο ἀνάμεσα στοὺς ἀρχηγούς του. Ἀφοῦ βάλανε στὸ χέρι τὸ κάστρο, στάλθηκε ἐπιτροπή, μὲ μέλη τὸν Ἀντ. Γεωργαντᾶ καὶ Ν. Κασομούλη, πρὸς τὸν Ἀρχιστράτηγο Church, ποῦ εἶχε τὴν ἕδρα του στὴν Αἴγινα, καὶ ὁ Ἀρχιστράτηγος ἐπικύρωσε τὴν κατοχὴ καὶ τοὺς ἐπαίνεσε μὲ ἔγγραφό του, 10 Ἰουν. 1827 (Γ', παράρτ.). Τὸ «Σῶμα τοῦ Καραϊσκάκη» σιγὰ-σιγὰ ἄλλαξε μορφή, καὶ τέλος πῆρε τὸν τίτλο «Α' Σῶμα τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος», μὲ ἕδρα τὸν Ἀκροκόρινθο. Ἐκεῖ συνάχτηκε, νὰ πῇ κανείς, ὅλη ἡ ἀρματωμένη Ρούμελη, ἄνεργη, καὶ ζῇ ἀπὸ τὴν ἐπαρχία, ἀλλὰ ζητεῖ ἀπὸ τὸν Ἀρχιστράτηγο βιαστικὰ καὶ τοὺς λουφέδες, 100 χιλ. γρ., καὶ γρήγορα ἐπειδὴ οἱ στρατιῶτες γενήκανε «τσατάλια» (χωριστήκανε σὲ κόμματα). Ἀντιπρόσωποι τοῦ σώματος στὴν ὑπόθεση εἶναι ὁ Κίτσος Τζαβέλας καὶ Νάκος Πανουριάς· τὸ γράμμα τους πρὸς τὸν Κασομούλη[1]) καὶ Γεωργαντᾶ (γιὰ νὰ ἐνεργήσουν κοντὰ στὸν Ἀρχιστράτηγο) ἔχει χρονολογία 11

1) Ἀλλὰ καὶ ὁ Γιώργης Κασομούλης φαίνεται ὑπογραμμένος μαζὶ μὲ τὸν ἀδερφό του Νικόλα καὶ μ' ἄλλους ὁπλαρχηγοὺς τῆς φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγιοῦ σ' ἔγγραφο ἀπὸ Κόρινθο, 28 Νόρ. 1827.

Ἰουν. 1827 (Γ', παράρτ.). Ὁ στρατὸς δμως πεινάει, καὶ χρήματα δὲν ἔρχονται· ἡ ἐπιτροπὴ «τοῦ Α' σώματος τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ Ἀκροκορίνθου» ἔστειλε ἀνθρώπους νὰ φροντίσουνε στὴν ἐπαρχία, γιὰ τρόφιμα βέβαια. Ὁ Ν. Κασομούλης, ἀφοῦ γύρισε ἀπὸ Αἴγινα, στάλθηκε στὰ Τρίκκαλα. Οἱ ἐπισημότεροι ὁπλαρχηγοὶ Τζαβέλας, Χατζηπέτρος, Γιώτης Νταγκλῆς σταλθήκανε στ' Ἀνάπλι γιὰ χρήματα. Ἡ ἐπιτροπὴ ποῦ διοικοῦσε δὲν ἤτανε μόνιμη, κάθε τριμηνία ἄλλαζε, ὄχι ὁλάκερη, ἀλλὰ ὅσα μέλη δὲν ἦταν ἀρεστὰ (Γ', παράρτ.). Ἀπὸ δύο διαταγὲς τῆς ἐπιτροπῆς ποῦ διοικοῦσε τὸ κάστρο πρὸς τὸ Ν. Κασομούλη, 25-26 Σεπτ. 1827 (Γ', παράρτ.) φαίνεται πῶς ἦταν αὐτὸς διορισμένος στρατιωτικὸς ἐπόπτης στὸν Ἀκροκόρινθο, ἀφοῦ ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ κάστρου τὸν διατάζει νὰ τοποθετῇ ἢ νὰ σηκώνῃ ἀπὸ διάφορες θέσεις ἀνθρώπους ποῦ τὶς φυλάγανε. Πρέπει νὰ σημειώσω πῶς ἄλλη ἦταν ἡ ἐπιτροπὴ ποῦ διοικοῦσε τὸ Σῶμα καὶ ἄλλη ποῦ διοικοῦσε τὸ κάστρο. Φαίνεται πῶς ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ κάστρου ἤτανε μόνιμη καὶ σοβαρὴ (Κίτσος Τζαβέλας, Ν. Πανουργιᾶς, Κώστας Χορμόβας), ἐνῷ ἡ ἄλλη τοῦ στρατοπέδου, ποῦ ἄλλαζε κατὰ τὰ κέφια τῶν παληκαριῶν, ἀντιπροσώπευε τὰ διάφορα σώματα κατὰ τόπους, ἦταν ἀπὸ πολλὰ μέλη, ἀλλὰ ἀσήμαντα. Ἐδῶ τελειώνει ἡ δράση τοῦ Κασομούλη ἡ ἐπαναστατική.

Μπαίνουμε στὴν Καποδιστριακὴ ἐποχή. Ὁ πρῶτος χρόνος, ὁ ὀργανωτικός, τῆς κυβέρνησης Καποδίστρια, τὸ 1828, κατέχει σπουδαῖο μέρος στὰ Ἐνθυμήματα τοῦ Ν. Κασομούλη (τόμ. Γ' τοῦ ἔργου), δμως δυὸ μοναχὰ ὑπάρχουν ἔγγραφα στὸ φάκελο τῆς ὑπηρεσιακῆς «κατάστασής» του, ποῦ μὲ κόπους τονὲ σύναξα καὶ μὲ ἔρευνες σὲ ἀρχεῖα, ἰδιωτικὲς συλλογὲς (τὴ δική μου) κ' ἐφημερίδες. Ὁ Ν. Κασομούλης διορίζεται ἀπὸ τὸν Καποδίστρια ἑκατόνταρχος, δέκατος στὴ σειρά, τῆς Β' χιλιαρχίας, καὶ τὸ διορισμό του, 13 Μάρτ. 1828, τόνε συνοδεύουν φράσεις πολὺ τιμητικὲς (Γ', παράρτ.). Ὁ ἀναγνώστης ἴσως ἀπορεῖ γιατὶ ὁ χιλίαρχος ἔγινε ἑκατόνταρχος. Στὸν ὀργανισμὸ τῶν Χιλιαρχιῶν, οἱ χιλίαρχοι ἦταν παλαιοὶ στρατηγοί, οἱ πεντακοσίαρχοι παλαιοὶ ἀξιωματικοὶ β' τάξης (ἀντισφάτηγοι ἢ χιλίαρχοι κατὰ τὸ χαρακτηρισμὸ τῶν χρόνων τῆς Ἐπανάστασης) καὶ οἱ ἑκατόνταρχοι παλαιοὶ χιλίαρχοι ἢ πεντακοσίαρχοι. Καὶ ὁ Κασομούλης, σὲ σημείωση κάτου ἀπὸ τὸ διορισμό του, γράφει πῶς κατὰ τὸν ὀργανισμὸ τῶν δυὸ πρώτων Χιλιαρχιῶν διοριστῆκαν πεντακοσίαρχοι καὶ ἑκατόνταρχοι «οἱ δευτερεύοντες κατὰ τὴν τάξιν ὁπλαρχηγοί». Ἔπειτα δμως αὐτὴ ἡ ἀρχὴ δὲ φυλάχτηκε. Διαταγὴ τοῦ στρατάρχη Δ. Ὑψηλάντη, 1 Σεπτ. 1828 (καὶ δεύτερη, 6 Ὀκτ. 1828) διορίζει τὸ Ν. Κασομούλη μέλος δικαστικῶν ἐπιτροπῶν γιὰ ζητήματα στρατ. δικαίου (Γ', παράρτ.).

Ἔτσι μπαίνουμε στὸ 1829. Ὁ χρόνος αὐτὸς σημειώνεται, γιὰ τὸν Κασομούλη, μὲ τὴν καλὴ εἴδηση πῶς ξεσκλαβώθηκε ἡ μητέρα καὶ τ' ἀδέρφια του. Στὸ ἀρχεῖο τοῦ Ἀγῶνα (Ἐθν. Βιβλιοθ.) βρίσκεται ἡ ἀπόφαση τοῦ Κιουταχῆ βεζίρη, ποῦ τὴν ἀντιγράφω ἐδῶ: «*Ἡμεῖς βεζὶρ Μεχμὲτ Ρεσὶτ Πασιάς*.—Δίδομεν τὸ πα-

ρὸν ἀζὰτ μπουγιουρτί μας τῆς Κώσταινας Τζιάμηνας[1]) μετὰ τοῦ παιδιοῦ της καὶ θυγατέρων της, ὅτι εἰς τὸν καιρὸν τῆς Νιάουστας εἶχεν ὑποπέσει εἰς σκλαβίαν καὶ ἐξαγοράστη παρὰ τῶν συγγενῶν της, μ' ὅλον ὁποῦ κατὰ τὸ φετφάι σερὶ ὑπόκειτο εἰς ποινὴν παντοτινῆς σκλαβίας. Ἡμεῖς ὅμως μερχαμετὲν τῆς χαρίζομεν τὴν ἐλευθερίαν μαζὶ μὲ τὰ παιδιά της, καὶ εἰς τὸ ἑξῆς θέλει μένει ἐλευθέρα τῆς ποινῆς ταύτης, αὐτή τε, τὸ παιδί της καὶ ἡ θυγατέρα της, ἔχουσα ἐξουσίαν εἰς τὸ σπίτι της, ἀπείρακτη, χωρὶς νὰ τῆς γένῃ πλέον κανένας μανές. Ἐξ ἀποφάσεως.—*1829, 26 Φεβρουαρίου, ἐν Ἰωάννινα*»[2]). Τὸ «θυγατέρα» πρέπει νὰ διορθωθῇ «θυγατέρες» γιατὶ ἦτανε δυό. Ὅσο γιὰ τὸ Γιάννη Κασομούλη, ὑπάρχει ἀναφορά του, 21 Ἰουν. 1861 (ἀρχεῖο Ἀγωνιστῶν, Ἐθνικὴ Βιβλιοθ.), ἀλλὰ καὶ πιστοποιητικὸ γι' αὐτὸν ὑπογραμμένο ἀπὸ τὸ Διαμαντὴ Νικολάου Ὀλύμπιο καὶ Δ. Τσάμη Καρατάσσο, 5 Φλεβ. 1841, ὅπου βεβαιώνεται ὅτι ὁ Γιάννης Κασομούλης, ἀφοῦ ἔλαβε μέρος στὸν ἀγῶνα τῆς Νάουσας, μάχες μονῆς Ντοβρᾶς, Γάστρας κλπ., πληγώθηκε, πιάστηκε αἰχμάλωτος καὶ δραπέτεψε. Ἐδῶ τώρα προβάλλει ἡ ἀπορία· πότε κατώρθωσε νὰ δραπετέψῃ ἐνῶ τὸ μπουγιουρντὶ τῆς ἀπολύτρωσης, 26 Φλεβ. 1829, τὸν ἀναφέρει ἀκόμα σκλαβωμένο καὶ διατάσσει τὴν ἀπελευθέρωσή του; Ἡ δραπέτεψη δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ ἔγινε μετὰ τὴν ἔκδοση τῆς ἀπόφασης τοῦ Τούρκου πασᾶ. Ὅμως ὡς τὴς 26 Αὐγ. 1831, χωρὶς ἄλλο, ἔχει δραπετέψει, γιατὶ γράμμα πάλι τοῦ προξένου τῆς Ρωσσίας στὴ Θεσσαλονίκη Ἀγγ. Μουστοξείδη πρὸς τὸ Ν. Κασομούλη κάνει λόγο μοναχὰ γιὰ τὰ δυὸ κορίτσια, πῶς εἶναι σκλαβωμένα ἀκόμα, καὶ ὅσο γιὰ τὸ Γιάννη καὶ τὴ μητέρα δὲν κάνει καθόλου λόγο. Ἡ μητέρα, ἴσως γριὰ γυναῖκα, εἶχε ἀπολυθῇ, ἀλλὰ ὁ Γιάννης τὸ εἶχε σκάσει· καὶ τράβηξε ἴσα νὰ πάῃ ν' ἀνταμώσῃ τὸν ἀδερφό του Νικόλα, στὸ Μοριά. Ἔφτασε 26 Νοεμβρ. 1831· λοιπόν, ἀφοῦ εἶχε φύγει πρὶν ἀπὸ τὴς 26 Αὐγ. 1831 (σ' αὐτὴ τὴν ἡμερομηνία ὁ Μουστοξείδης δὲν τὸν ἀναφέρει πειὰ γιὰ σκλάβο) καὶ ἔφτασε 26 Νοέμβρη, θὰ πῇ πῶς χρειάστηκε τρεῖς μῆνες νὰ φτάσῃ. Κι' ἀλήθεια, στὴν ἀναφορά του ὁ Γιάννης, ποῦ τὴ σημείωσα πειὸ πάνου, βεβαιώνει (καθὼς καὶ τὸ πιστοποιητικὸ τοῦ Διαμαντῆ καὶ Καρατάσσου) πῶς, ἀφοῦ λευτερώθηκε, ἔφυγε κατὰ τὴ Σερβία, καὶ λοιπὸν ἔκαμε πολὺ μεγάλο γῦρο ὡς ποῦ νὰ φτάσῃ. Ὁ Ν. Κασομούλης στὸ περιθώριο τῆς σελ. 35 τοῦ χειρογρ. του ἔχει βάλει αὐτὴ τὴ σημείωση: «Εἰς τὰς 26 Νοεμβρ. <σ. 1831[3]> ἦλθεν ὁ ἀδελφός μου Ἰωάννης εἰς Τζιαφέραγα κλπ.». Στὸ χωριὸ αὐτό, κοντὰ στὸ Χαϊντάρι τοῦ Ἀναπλιοῦ, ἔμενε τὸ Τυ-

---

1) Πειὸ πάνου δόθηκε ἡ ἐξήγηση γιὰ τὸ ὄνομα Τσάμαινα (=γυναῖκα Κώστα Τσάμη). *Ἀζὰτ μπουγιουρντὶ*=διαταγὴ ἀπολυτική.—*Φετφάι σερὶ*=ἀπόφαση ἱερή.—*Μερχαμετὲν*=ἀπὸ φιλευσπλαχνία.—*Μανὲς*=ἐμπόδιο.

2) Ἐπίσημο ἀντίγραφο πιστοποιημένο ἀπὸ τὸ δήμαρχο Χαλκίδας Σπ. Καλογερόπουλο, 1 Ἰουν. 1843. Λοιπὸν τὸ πρωτότυπο βρισκότανε στὰ χέρια τῆς οἰκογένειας Κασομούλη, ἀλλὰ ὕστερα χάθηκε.

3) Στὴ σελ. 248 σημ. 4 τοῦ Α' τόμου, ὅπου βρίσκεται ἡ σημ. τοῦ Ν. Κασομούλη γιὰ τὸν ἀδερφό του, μπῆκε ὡς συμπλήρωμα τῆς ἡμερομηνίας ἡ προσθήκη: <1822>. Ἐδῶ τώρα τὸ λάθος διορθώθηκε: <1831>.

πικὸ Τάγμα, ὅπου ὑπηρετοῦσε ὁ Ν. Κασομούλης. Ὁ Γιάννης Κασομούλης ὑπηρέτησε λοχίας σιτιστὴς στὸ 10ο ἑλαφρὸ τάγμα, μὲ διοικητὴ τὸ Θ. Βαλτινὸ (ὅπου ὑπηρετοῦσε κι' ὁ ἀδερφός του Γιώργης), ὡς τὴ διάλυση τοῦ στρατοῦ (Φλεβ. 1833[1]).

Πρέπει ὅμως νὰ παρακολουθήσουμε καὶ τὴν τύχη τῶν δυὸ σκλαβωμένων κοριτσιῶν. Ὁ Γ. Κασομούλης, στελμένος ἀπὸ τὸν ἀδερφό του Νικόλα στὴ Θεσσαλονίκη μὲ συστατικὸ τοῦ Καποδίστρια πρὸς τὸν πρόξενο τῆς Ρωσσίας καὶ μὲ ἐντολὴ νὰ τοῦ δώσῃ ὁ πρόξενος γρόσια 1100, ἔφτασε στὴν πόλη ἐκείνη παραμονὲς τῆς 26 Αὐγ. 1831. Μὲ γράμμα αὐτῆς τῆς ἡμέρας, ὁ πρόξενος Μουστοξείδης ἀπάντησε στὸ Ν. Κασομούλη ὅτι ἔφτασε ὁ ἀδερφός του, καὶ «ἀμέσως ἐπάησεν εἰς Σιάτισταν διὰ τὰς ἀδελφάς του, αἱ ὁποῖαι εἰς τὰ ἐδῶ ἀριβάροντας εὑρίσκονται...»[2]). Στὸ Γιώργη Κασομούλη ὁ πρόξενος πρόβαλε νὰ τονὲ στείλῃ στὸ Σατραζάμη (τίτλος τοῦ βεζίρη, εἶναι ὁ λόγος γιὰ τὸν Κιουταχῆ, ποῦ βρίσκεται στὰ Γιάννινα) μὲ γράμμα του ἢ καὶ μὲ τὸ δραγουμάνο τοῦ προξενείου, βλέποντας ὅμως (ὁ Γιώργης) ὅτι ὁ Σατραζάμης βρισκότανε σὲ ἀνώμαλες σχέσεις μὲ τὸ Σκόντρα πασσᾶ, ἀποφάσισε νὰ κάμῃ ὑπομονὴ ὡς ποῦ νὰ ἡσυχάσῃ ὁ τόπος ἐκεῖνος. Λοιπὸν ἡ ὑπόθεση μένει στὰ χέρια τοῦ Γιώργη, καὶ ὅποτε ἀποφασίσῃ, πηγαίνει. Μέτρησε στὸ Γιώργη καὶ γρ. 1100 «κατὰ τὸ γράφειν τοῦ ἐξοχωτάτου Κυβερνήτου». Δὲν ξέρουμε λοιπὸν σωστὰ πότε λευτερωθῆκαν τὰ κορίτσια, οὔτε τὴν τύχη τους κατόπι. Ἀκόμα, στὸ μπουγιουρντὶ σημειώνεται πῶς ἡ μητέρα μὲ τὰ παιδιὰ «ἐξαγοράστη παρὰ τῶν συγγενῶν της». Καὶ ποιοὶ εἶναι αὐτοὶ οἱ συγγενεῖς ποῦ δώσανε τὰ χρήματα δὲν ξέρουμε. Τέλος ἀξίζει νὰ παρατηρήσουμε πῶς, ἀπὸ τέλη τοῦ Φλεβ. 1829, ποῦ βγῆκε τὸ διάταγμα τοῦ ξεσκλαβωμοῦ, ὡς τὰ τέλη Αὐγ. 1831, ποῦ γράφει ὁ πρόξενος, ἀκόμα εἶναι σκλαβωμένα τὰ κορίτσια. Ὅσο γιὰ τὴ μητέρα, αὐτή, ἐλεύτερη πειά, ἔζησε πολλὰ χρόνια. Διάταγμα τῆς $^{18}/_{30}$ Σεπτ. 1842 παραχωρεῖ στὴ Σουλτάνα Κ. Κασομούλη, ἀπὸ Νάουσα, γῆ ἐθνικὴ ἀξίας δρχ. 2500[3]).

Στὶς 19 Σεπτ. 1829 ὁ Ν. Κ. Κασομούλης ἔστειλε γράμμα ἀπὸ τὸν Ἀκροκόρινθο πρὸς τὸν «ἀδελφό» του Κωλέττη, στὸ Ναύπλιο, σπουδαῖο γιὰ τὶς πολεμικὲς εἰδήσεις ἀπὸ τὴ δυτ. Ἑλλάδα ποῦ τοῦ ἐκθέτει (Γ' τόμ., παράρτ.). Ἀρχὲς τοῦ Φλεβ. 1830, δόθηκε στὸν Κυβερνήτη σπουδαία ἀναφορὰ ὑπογραμμένη ἀπὸ τὸ Γιάννη Κλίμακα πεντακοσίαρχο καὶ δυὸ ἑκατοντάρχους, τὸ Ν. Κ. Κασομούλη καὶ Μιχ. Γρίβα, μὲ τὸν τίτλο: «Σχέδιον διὰ νὰ εἰσαχθῇ βαθμηδὸν καὶ εἰς ὀλίγου καιροῦ διάστημα ἡ εὐρωπαϊκὴ τακτικὴ εἰς τὰ ἑλαφρὰ τάγματα». Τὸ ὑπόμνημα εἶναι μακρότατο (Γ', παράρτ.), ἀλλὰ ἡ ἔμπνευση καὶ ἡ ἐκτέλεση ἔργο προσωπικὸ τοῦ Κασομούλη[4]). Μὲ τὴ φράση «ἑλαφρὰ τάγματα» ἐννοοῦνται οἱ παλαιὲς Χιλιαρχίες

1) Ὁ Γιάννης Κασομούλης ἔζησε εἰρηνικὰ δημότης καὶ κάτοικος Χαλκίδας, ὅπου ἐργαζόταν ὡς ἐνοικιαστὴς δημοσίων προσόδων. Φαίνεται, ἀπὸ τὴ χρονολογία τῆς γνωστῆς ἀναφορᾶς του, νὰ ζῇ ὡς τὴν 21 Ἰουν. 1865.

2) Φαίνεται, τὰ κορίτσια τὰ κρατοῦσαν οἱ Τοῦρκοι στὴ Θεσσαλονίκη, ἀλλὰ χρειαζόταν, ἴσως, καὶ δεύτερη ἄδεια τοῦ πασσᾶ.

3) Ἐφημ. «Ἑλληνικὸς Ταχυδρόμος», 20 Σεπτ. 1842.

4) Στὸν πίνακα ὑπηρεσιῶν του ὁ Κασομούλης γράφει: «Σχέδιον δοθὲν παρ' ἐμοῦ, πῶς

μεταρρυθμισμένες σὲ εἴκοσι ἐλαφρὰ τάγματα (στὸ χαρτί, ὁ ἀληθινὸς ἀριθμὸς ἦτανε, στὴν ἀρχή, 10-13). Ἡ μεταρρύθμιση εἶχε σκοπὸ νὰ λιγοστέψῃ τὸν ὑπερβολικὸν ἀριθμὸ ἀντρῶν ποῦ περιεῖχαν οἱ Χιλιαρχίες. Ὁ πόλεμος εἶχε τελειώσει, καὶ δὲ χρειαζότανε τόσος στρατός. Ἄρπαξε τὴν πρόταση τοῦ Κασομούλη ὁ Καποδίστριας (περὶ συστάσεως ταξιαρχικοῦ σώματος), κι' ἀμέσως ἔβγαλε τὸ διάταγμα, στὶς 2 Φλεβ. 1830. Τὴν ὀργάνωση ἀνάλαβε ὁ Γάλλος στρατηγὸς Gérard. Ὅμως ἡ τύχη τοῦ σώματος δὲν ἦταν ἐκείνη ποῦ εὐχόταν ὁ Κασομούλης. Τὸ σῶμα ὠργανώθηκε μὲ 33 μοναχὰ ἀνωτ. καὶ κατωτ. ἀξιωματικούς, καὶ τέλος παράλυσε καὶ διαλύθηκε μέσα στὸν ἴδιο χρόνο, ἀφοῦ ἀπὸ σῶμα ἐνεργητικό, ποῦ ἦταν ὁ ἀρχικὸς σκοπός του, κατάντησε νὰ γίνῃ σῶμα ἀπομάχων, σκορπισμένο σὲ λίγες ἐπαρχίες. Σ' αὐτὸ τὸ σῶμα εἶχε καταταχτῆ καὶ ὁ Ν. Κασομούλης. Ὕστερα πέρασε στὸ Τυπικὸ τάγμα, ἔργο καὶ τοῦτο δικό του. Τὸ νέο σῶμα πραγματοποιοῦσε περισσότερο τὰ ἰδανικὰ τοῦ Κασομούλη, γιατὶ σ' αὐτὸ γινόντανε δεχτοὶ παλαιοὶ ἄταχτοι ἀξιωματικοὶ τῆς Ἐπανάστασης πρόθυμοι νὰ γίνουν ταχτικοί. Συστήθηκε Μάῃ τοῦ 1830. Στὶς 12 τοῦ ἴδιου μῆνα διορίστηκε ὁ Ν. Κασομούλης μέλος ἐπιτροπῆς, ποῦ θ' ἀποφάσιζε τὸ εἶδος τοῦ ἱματισμοῦ τοῦ σώματος· πρόεδρος ὁ Θ. Κολοκοτρώνης, γενικὸς ἀρχηγὸς τῆς Πελοποννήσου, καὶ μέλη ὁ Χριστ. Χατζηπέτρος, Ἀλ. Βλαχόπουλος καὶ ὁ «λοχαγὸς» Ν. Κασομούλης, χωρὶς ἀκόμα νἄχῃ διοριστῆ. Τὸ σῶμα βρίσκεται στὴν ἀρχή του, ἀλλά, φαίνεται, δὲν ἔχει διοικητή. Ὁ Κασομούλης κάτου ἀπὸ τὸ διορισμό του ἔγραψε ἀργότερα αὐτὰ τὰ λόγια: «Ὁ Κυβερνήτης δὲν ἔκρινεν εὔλογον νὰ καταταχθῶ ἀμέσως ὁ ἴδιος, ἕως ὅτου μὲ τὰς προτροπάς μου ἔξωθεν ἐνισχύσω τὸν διδασκαλικὸν λόχον τοῦ Τυπικοῦ τάγματος» (Γ', παράρτ.). Κατὰ Σεπτ. 1830 φαίνονται καταταγμένοι παλαιοὶ ἄταχτοι ἀξιωματικοὶ (πρόθυμοι νὰ ὑποβληθοῦνε στὴν ταχτικὴ μόρφωση) ὀχτὼ λοχαγοί — ἕνας ἀπ' αὐτοὺς ὁ Κασομούλης, ὄγδοος — καὶ ὁ Ν. Κοντογιάννης ταγματάρχης. Ὡς παλαιὸς στρατηγὸς ὁ τελευταῖος, πῆρε βαθμὸν ἀνώτερο. Ἀργότερα καταταχτῆκαν κι' ἄλλοι, καὶ πάλι ἀποχωρήσανε μερικοί. Ὁ ταγματάρχης Κοντογιάννης εἶναι ὁ πρῶτος διοικητὴς τοῦ Τυπικοῦ, ἔπειτα ὅμως ἀποχώρησε κι' αὐτός. Ἀνάμεσα στοὺς λοχαγούς, καθὼς εἴδατε, εἶναι καὶ ὁ Ν. Κασομούλης, καὶ πῆρε αὐτὸ τὸ βαθμό, 11 Αὐγ. 1830[1]). «Κατὰ τὸ 1830, ὅτε ἐσχηματίσθη τὸ Τυπικὸν τάγμα, ἂν καὶ ἡ εἰς τοῦτο

ἐδύναντο τὰ ἐλαφρὰ τάγματα νὰ γίνουν τακτικά, ἐξ οὗ προέκυψεν ὁ σχηματισμὸς τοῦ Τυπικοῦ καὶ ἡ «ἔκφρασις» τῶν εἴκοσι ταγμάτων <προθύμων> «νὰ τακτοποιηθοῦν», καὶ ἐκ τοῦ ὁποίου προκύπτει ἡ ἀρχαιότης μου εἰς τὰ τακτικὰ σώματα». Φαίνεται πῶς τὰ ἴδια τάγματα εἶχαν «ἐκφράσει» τὴν ἐπιθυμία τους νὰ «τακτοποιηθοῦν».

1) Γιὰ τὸ Τυπικὸ βλ. ἐφημ. «Ταχύπτερος Φήμη», 31 Γεναρ. 1845. Εἶχανε, κατὰ τύπους, δίκιο οἱ ἄλλοι λοχαγοὶ νὰ νομίζουν τὸν ἑαυτό τους ἀρχαιότερο ἀπὸ τὸν Κασομούλη, ἀφοῦ εἶχανε καταταχτῆ πρὶν ἀπ' αὐτόν. Ἡ δικαιολογία τοῦ Κασομούλη εἶναι ὅτι, ναί, εἶχαν καταταχτῆ, ἀλλὰ δὲν εἶχαν ἀρχίσει τὰ ταχτικὰ γυμνάσια, λοιπὸν δὲν εἶχαν ἀναλάβει ἐνεργὸν ὑπηρεσία. Στὸν πίνακα τῶν ὑπηρεσιῶν του ὁ Κασομούλης σημειώνει: (περίληψη) «Οἱ ἄλλοι λοχαγοὶ τοῦ Τυπικοῦ θεωροῦσαν τὸν ἑαυτό τους ἀρχαιότερον ἀπὸ μένα· ἐγὼ δὲν εἶχα ἀρχίσει ἀκόμα νὰ γυμνάζωμαι (*σημ.*, 15 τοῦ Μάη 1830), ἀλλὰ ἡ κυβέρνηση μὲ γνώριζε ὡς δημιουργὸ τοῦ τάγματος ἐπειδὴ ἐνεργοῦσα, κατὰ διαταγή της, «ἔξωθεν», γιὰ τὴν πρόοδό του».

μετάβασις τῶν παλαιῶν στρατιωτικῶν δὲν ἐπήγαζεν ἀπὸ στρατιωτικὸν φρόνημα, εἴδομεν μόλον τοῦτο πολλοὺς παλαιοὺς ἀξιωματικοὺς τῆς Ἐπαναστάσεως καταταξομένους καὶ γυμναζομένους εἰς τὰς στρατ. ἀσκήσεις»[1]). Στὴν Πρόνοια τοῦ Ἀναπλιοῦ συστήθηκε τὸ στρατόπεδο τοῦ Τυπικοῦ[2]). Μεγάλο ζῆλο ἔδειχνε γιὰ τὸ Τυπικὸ ὁ στρατηγὸς Gérard πάλι, ὁ κύριος ὀργανωτής του καὶ ἀρχηγὸς τοῦ Ταχτικοῦ. Λοιπόν, Μάη τοῦ 1830, δὲν ἀνῆκε ἀκόμα στὸ τάγμα ὁ Κασομούλης, ἐνῶ Αὔγουστο, καθὼς εἴδαμε, εἶναι καταταγμένος, καὶ τελευταῖος στὴ σειρά.

Γενάρη τοῦ 1831, ὁ Ν. Κασομούλης εἶχε σταλθῆ μὲ στρατ. δύναμη, δανεισμένη καὶ ἀπὸ τὰ ἑλαφρὰ τάγματα, στὴν Καλαμάτα νὰ προλάβῃ κάποιο ἐπίφοβο κίνημα ἀνταρσίας (Γ', παράρτ., 12, 26, 29 Γενάρ. 1831). Μὲ θερμὸ ἔγγραφό του ὁ ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν τὸν εὐχαρίστησε γιὰ τὸ ζῆλο ποῦ ἔδειξε ὡς ὁδηγὸς καὶ παραστάτης τοῦ 19ου ἑλαφροῦ τάγματος καὶ διοικητὴς δύο λόχων τοῦ Τυπικοῦ, γιὰ τὴν τάξη καὶ ἀσφάλεια τοῦ Κράτους. Ἡ ὑπηρεσία ποῦ πρόσφερε ἦτανε, φαίνεται, σημαντική, γιατὶ ὁ Κασομούλης, σὲ σημείωμά του, γράφει ὅτι ἡ ὑπόθεση ἐκείνη (τῆς συνωμοσίας) ἦταν «ἱστορική, καθὼς τὸ ἔδειξαν τὰ ἀποτελέσματα»[3]). Τὴ διοίκηση τοῦ Τυπικοῦ ἀνάλαβε ὁ Ν. Κασομούλης ὅταν προβιβάστηκε, 19 Μαρτ. 1832, ἐπιλοχαγὸς (Γ', παραρτ.) καὶ πέρασε στὸ δεξιὸ τῶν ἄλλων· γι' αὐτὸ καὶ τὰ παράπονά τους. Γιὰ τὸν προβιβασμό του κάνει αὐτὴ τὴν παρατήρηση στὸν πίνακα τῶν ὑπηρεσιῶν του: «Δίπλωμα προβιβασμοῦ εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ἐπιλοχαγοῦ, πηγάζον ἀπὸ προηγουμένας εὐαρεσκείας τοῦ Κυβερνήτου, ὅστις λαβὼν ὑπ' ὄψιν τὴν προαγωγήν μου, δὲν ἔζησε νὰ μὲ ἀνταμείψῃ, ὡς πρωτουργὸν εἰσηγητὴν τῆς «τάξεως» εἰς τὰ ἄτακτα στρατεύματα». Μὲ τὴ φράση «λαβὼν ὑπ' ὄψιν τὴν προαγωγήν μου» ἐννοεῖ· «ἔχων ὑπ' ὄψιν τὴν ἱκανότητά μου πρὸς προαγωγήν». Ὁ Καποδίστριας ἀπὸ 27 Σεπτ. τοῦ 1831 δὲ ζοῦσε.

Σεπτ. 15, 1832, τὸ στρατ. Ἐπιμελητήριο πρὸς τὸν ἐπιλοχαγὸ Ν. Κασιμούλη, διοικητὴ τοῦ Τυπικοῦ «ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ ταγματάρχου» (σ. τάχα εἶχε διοριστῆ ποτὲ δεύτερος;), ἀνακοινώνει ὅτι δέχεται νὰ λάβῃ μέτρα γιὰ τὴν ἐνδυμασία τῶν ἀντρῶν τοῦ 1ου καὶ 6ου λόχου τοῦ Τυπικοῦ, ποῦ ὑπηρετήσανε στὴ Μονεμβασία «κατὰ τὰς ἐπισυμβάσας περιστάσεις» (Γ', παράρτ.). Σεπτ. 22, 1832, ὁ Γεν. διευθυντὴς τοῦ Ταχτικοῦ Σώματος Graillard διατάζει τὸ διοικητὴ τοῦ Τυπικοῦ Κασιμούλη νὰ τιμωρήσῃ μὲ 15 ἡμερῶν στενὸν περιορισμὸ τὸν «πρωθυπολοχαγὸν» Κον Παρασκευά, γιατὶ ἔλαβε μέρος σὲ «συγχύσεις» καὶ «ἐφύβρισε» τὸν ἀρχηγὸ τῶν Γεν. ἐπιτελῶν (Γ', παράρτ.). Διαταγὴ τῆς Γραμματείας τῶν Στρατ., 24 Σεπτ. 1832, «πρὸς τὸν Ἐπιλοχαγὸν Κον Κασιμούλην, διοικητὴν τοῦ Τυπικοῦ» νὰ μεταβῇ μὲ τὸ τάγμα του στὴ θέση Κοφίνι (σημ., κοντὰ στὴν Τίρυνθα), κ' ἐκεῖ νὰ περιμένῃ· ἡ χτεσινὴ πειθαρχικὴ τιμωρία τοῦ τάγματος δὲν εἶχε σκοπὸ τὴ διάλυσή του. «Ἐν τοσούτῳ ἀπαγορεύεται εἰς ὑμᾶς παντὸς εἴδους στρατολογία...», σημάδι πῶς τὸ

1) Περιοδ. «Στρατ. Ἄγγελος» 1 Ἀπριλ. 1845, σ. 86.
2) Πρωτόκ. Γραμματείας Στρατιωτικῶν, 28 Ἰουλ. 1830, Γενικὰ Ἀρχεῖα.
3) Κάνει καὶ ἀρκετὸ λόγο στὰ Ἐνθυμήματά του, τόμ. Γ'.

τάγμα θὰ ἔδειξε κάποιο κροῦσμα ἀντιπειθαρχικό, ἀφοῦ μάλιστα τοῦ εἶχαν πάρει καὶ τὰ ὅπλα (Γ', παράρτ.). Σεπτ. 30 1832, ὁ Γεν. ἐπιμελητὴς εἰδοποιεῖ τὸ διοικητὴ τοῦ Τυπικοῦ εἰς Κατόγλου (σ. γρ. Κατόγλι, κοντὰ στὸ Ναύπλιο), νὰ ἔχῃ ἕτοιμο τὸ τάγμα του γιὰ ἐπιθεώρηση. Νοέμβρη 2, 1832, τὸ τάγμα ἔλαβε διαταγὴ νὰ τοποθετηθῇ στὰ Δραπανοχώρια (θέση γιὰ τὸν Κασομούλη ἱστορική, ἀφοῦ ἐκεῖ, στὸ χωριό, ἴσως, Τζαφέραγα, ἄρχισε νὰ γράφῃ τὰ Στρατιωτικά του Ἐνθυμήματα).

Στὶς 3 Φλεβ., 1833, βγῆκε ὁ Βαυαρικὸς στρατὸς στ' Ἀνάπλι, καὶ τὴν ἴδια μέρα ὁ Γραμματέας τῶν Στρατιωτικῶν (Ὑπουργὸς) Κ. Ζωγράφος μὲ διαταγή του, ποῦ δὲν εἶχε ἀκόμα τὸν τίτλο «Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος», παράγγειλε στὸ διοικητὴ τοῦ Τυπικοῦ νὰ ὑποβάλῃ «ὅσον τάχιστα καὶ εἰ δυνατὸν αὔριον» μητρῷο τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ τάγματος μαζὶ μὲ τ' ἀποδεικτικὰ τῶν ὑπηρεσιῶν των κ.τ.λ. Σκοπὸς τοῦ ὑπουργοῦ ἦτανε νὰ ὑποβάλῃ στὴν Ἀντιβασιλεία τὰ ὑπηρεσιακὰ στοιχεῖα τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τοῦ διοικητῆ, κι' αὐτὴ ν' ἀποφασίσῃ (εἶχε πειὰ λάβει τὴν ἀπόφαση νὰ διαλύσῃ τὰ τάγματα, καὶ τοὺς ἀξιωματικοὺς νὰ τοὺς χωνέψῃ μέσα στὴν ἄλλη στρατιωτικὴν ὀργάνωση). Οἱ ἀξιωματικοὶ ὅλων τῶν ταγμάτων διατάχτήκανε νὰ συγκεντρωθοῦνε στ' Ἄργος. Ἔμεινε ἔτσι ὁ διοικητὴς τοῦ Τυπικοῦ μόνος, μὲ τοὺς στρατιῶτες του, ὡς τὴς 21 Φλεβ., ὅταν ἔφτασε νέα διαταγὴ τοῦ ἴδιου ὑπουργοῦ: «Προσκαλεῖσθε νὰ διατάξητε ὅπως *οἱ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν σας στρατιῶται* εἰσέλθωσιν εἰς Ναύπλιον καὶ διευθυνθῶσι πρὸς τὸν Φρούραρχον». Ἔτσι ὁ διοικητὴς τοῦ διαλυμένου Τυπικοῦ, ἀφοῦ παράδωσε τοὺς ἄντρες του, πέρασε σὲ διαθεσιμότητα, μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους. Ἦταν ὅλοι ὡς 80 ἀξιωματικοί. Στὸ Ἄργος, ὅπου εἶχανε διαταχτῆ νὰ περιμένουν, τοὺς κοινοποιήθηκε διαταγή: «Δίδεται ἑξάμηνος προθεσμία ἀπὸ σήμερον μέχρι Σεπτεμβρίου εἰς τοὺς Κους διαθεσίμους ἀξιωματικοὺς νὰ διδαχθοῦν ἀνάγνωσιν καὶ γραφήν, καθὼς καὶ τὰς τέσσαρας πράξεις τῆς ἀριθμητικῆς· ὅστις δὲ ἕως τῆς ὁρισθείσης προθεσμίας δὲν ἀποδειχθῇ γνώστης τῶν ἄνωθεν, θὰ λαμβάνῃ τὴν ἄφεσίν του. *Ναύπλιον... Μαΐου 1833*». Τὸ κείμενο εἶναι δανεισμένο ἀπὸ σημείωμα τοῦ Κασομούλη. (Γ', παράρτ.).

Στὴ νέα καὶ τελευταία περίοδο τῆς στρατιωτικῆς ζωῆς του μπῆκε ὁ Κασομούλης μ' ἐλπίδες πολὺ μέτριες. Διαθέσιμος, καὶ μὲ μισθὸ δρχ. 50 τὸ μῆνα. Δὲν εἶχε λόγο πειὰ νὰ γυρίσῃ στὰ Δραπανοχώρια, ἀλλά, χωρὶς ἄλλο ἔμεινε στ' Ἀνάπλι. Διαθέσιμος, ἀλλὰ ξακολουθοῦσε τὸ γράψιμο. Ἔγραφε, μ' ὅλη τὴν ψυχική του κατάσταση τὴ δυσάρεστη, ἀπὸ τὴν ἀρχή, σελ. 1-827 τοῦ ἔργου του. Στὶς 19 τοῦ Μάη 1834 σταμάτησε. Στὴν Ἐφημ. τῆς Κυβερν., 20 τοῦ Μάη/1 Ἰουν. 1834, δημοσιεύτηκε ὁ διορισμός του ὡς φρουράρχου «Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἀκροπόλεως». Λοιπὸν κατατάχτηκε στὸ σῶμα τῶν Ἐπιτελῶν φρουραρχικῶν. Στὴ σελ. 827 τοῦ χειρογρ. τοῦ ἔργου του βρίσκεται αὐτὸ τὸ σημειωμά του: «Ἕως αὐτοῦ ἔγραψα

---

1) Δὲν εἶναι ζήτημα πῶς, ἀφοῦ ἄρχισε ὁ Κασομούλης νὰ γράφῃ στὰ Δραπανοχώρια, ξακολούθησε τὸ γράψιμο καὶ στ' Ἀνάπλι ἢ τ' Ἄργος, γράφοντας ἀδιάκοπα ὡς τὴς 19 τοῦ Μάη 1834. Μὲ τὴς 50 δρχ. τοῦ διαθεσίμου ποῦ λάβαινε τὸ μῆνα, εἶχε καρδιὰ νὰ γράφῃ, κ' ἔγραφε....

<ὡς τὴν 827 σελίδα, ἐργασθεὶς>ἕως τοὺς 1834, Μαΐου 19. Ἀφοῦ δὲ διωρίσθην φρούραρχος Ἀθηνῶν, Μαΐου 20, ἐπασχολήθην εἰς τὴν ἑτοιμασίαν αὐτὴν ἕως Ἰουλ. 10, ὁποῦ ξεκίνησα ἀπὸ Ναύπλιον. Εἰς τὰς 11<ἔφθασα>εἰς Αἴγιναν, 12 εἰς Πειραιᾶ—12 Ἰουλίου ἔφθασα εἰς Ἀθήνας, 14 ἀνάλαβα τὰ χρέη, ἐξέδωσα τὴν διαταγὴν τῆς ἡμέρας εἰς τὸν στρατὸν τῆς φρουρᾶς. Τὸ μυστικὸν τὸ ἔδαλα: *Ἀριστείδης —Ἀθῆναι*». Φρούραρχος, μὲ μισθὸ δρχ. 125, ἔμεινε 7 μῆνες, καὶ ὕστερα πῆγε φρούραρχος στὸν Πειραιᾶ, ὅπου ἔμεινε ἄλλους 19[1]). Στὸν Πειραιᾶ μένοντας, ξανάρχισε τὸ γράψιμο. Ἔγραφε ἀπὸ τὴ σελ. 828 ὡς τὴ σελ. 1639-40. Στὶς 24 Φλεβ. 1836 ἔλαβε τὴ μετάθεσή του, καὶ ἀνάλαβε νέα ὑπηρεσία, ὄχι φρουραρχική. Τὴν ἴδια ἐκείνη μέρα, καὶ στὴ σελ. 1639-40, σταμάτησε τὸ γράψιμο. Θὰ ἰδῆτε ἀμέσως στὸ παρακάτου σημείωμα ὅσα συγκινητικὰ γράφει:

«Βεβαρυμμένος ἀπὸ τὴν δυστυχίαν, τὴν ὁποίαν ὑπέφερα ἀφ' ἧς ὥρας ἐδιαλύθησαν τὰ τάγματα, καὶ ἀπέρασα διαθέσιμος μὲ μισθὸν 50 δρ. τὸν μῆνα, ὑπομείνας 14 μῆνας, καὶ φρούραρχος Ἀθηνῶν ἄλλους 7 μῆνας καὶ<μῆνας>19 Πειραιῶς πρὸς 125 δραχμάς, ἀπὸ ταὶς ὁποίαις ἐπλήρωνα: 33 διὰ τὰ φορέματα, 20 διὰ χρέος, 10 διὰ ἐνοίκιον, 15 διὰ τὸν ὑπηρέτην=78, καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ζήσω· κατὰ τὴν 23 Δεκ. 1835, ἀναγκασμένος ἀναφέρθην εἰς τὸν φρούραρχον Λύδερ, πρώτην φοράν, νὰ θέσῃ ὑπ' ὄψιν τῆς Α. Μ. τὴν αἴτησίν μου περὶ αὐξήσεως τοῦ μισθοῦ μου ἢ περιθάλψεως τινὸς ἢ ἀποζημιώσεως, καὶ ἀποτυχὼν (μὴ δώσας<ὁ Λύδερς>τὴν ἀναφοράν μου μέχρι τὴν σήμερον, δύο μῆνες σχεδὸν) ἐνήργησα νὰ μεταβῶ εἰς ἄλλην θέσιν. Ζητηθεὶς ἀπὸ τὸν Βάσον Συνταγματάρχην παρὰ τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος, μὲ διώρισεν μὲ τὸ ὑπ' ἀρ. 8313 Γ. Διάταγμα πλησίον του ἀπ' εὐθείας διὰ τῆς Γραμμ. τῶν Στρατιωτικῶν, νὰ ἀπολαμβάνω τὰς ἀποδοχὰς βας τάξεως λοχαγοῦ τοῦ Πεζικοῦ[2]). Εὐχαριστημένος διὰ τοῦτο, δὲν ἔβλεπα τὴν ὥραν νὰ λάβω τὴν διαταγὴν τῆς παραδόσεως τῶν χρεῶν μου εἰς ἄλλον.—Κατὰ τὰς 24 Φεβρουαρίου 1836 ἔλαβον διαταγὴν ὑπ' ἀρ. 1005 τοῦ Β. Φρουραρχείου κοινοποιῶν με τὸν διορισμὸν τοῦτον καὶ τὴν παράδοσιν τῶν χρεῶν.—Ἔμεινεν δθεν ἕως ἐδῶ ἡ ἐξιστόρησις τῶν συμβάντων τῆς ἐποχῆς τοῦ Κυβερνήτου, νὰ τὰς ἐκθέσω μὲ ἄλλην εὐκαιρίαν.—Τουναντίον καὶ πεθάνω, καὶ δὲν προφθάσω, ἀφιερώνω ταύτας μου τὰς πραγματικὰς ἀληθείας εἰς τὴν ἐπιθεώρησιν τοῦ Κου Λασσάνη[3]), πα-

---

1) Διαταγὴ τῆς $^{31}/_{12}$ Γενάρη 1835 μεταθέτει τὸ λοχαγὸ Ν. Κασιμούλη ἀπὸ τὸ φρουραρχεῖο Ἀθηνῶν στὸ φρουραρχεῖο Πειραιῶς (Ἐφημ. Κυβερν., 23 Γεναρ. 1835).

2) Τάχα ὁ μισθὸς λοχαγοῦ ὡς φρουράρχου δὲν ἦταν ὁ ἴδιος μὲ τὸ μισθὸ λοχαγοῦ σὲ ἐξωτερικὴ ὑπηρεσία, π.χ. κοντὰ σὲ σῶμα Ὁροφυλακῆς, ὅπου ὑπηρετοῦσε ὁ Βάσος Μαυροβουνιώτης (δημόσια ἀσφάλεια, καταδίωξη ληστείας); Ἴσως, κοντὰ στὸ μισθὸ τῆς δεύτερης αὐτῆς ὑπηρεσίας, ὑπῆρχαν καὶ ἄλλα πρόσθετα ὠφελήματα, ὁδοιπορικά.—*Β' τάξεως λοχαγοῦ*, λοιπὸν ὁ Κασομούλης εἶχε ὑποβιβασθῆ ἕνα βαθμό, δηλ. ἀπὸ λοχαγὸς Α' τάξεως ποῦ ἦταν κατὰ τὸ 1832, ἔγινε, ἐπὶ Ἀντιβασιλείας, λοχαγὸς Β'.

3) Ὁ Γ. Λασσάνης ἦτανε παιδὶ ἐμπόρου ἀπὸ τὴν Κοζάνη καὶ σπούδασε στὴ Γερμανία. Ἦταν ἕνας ἀπὸ τὸ χορὸ τῶν παραφόρων λογιωτάτων ἰδεολόγων πατριωτῶν, ποῦ σπρῶξαν τὸν Ἀλ. Ὑψηλάντη στὸ κίνημα τῆς Βλαχίας. Ἔκαμε γραμματικὸς τοῦ Ἀλ. Ὑψηλάντη, παραμο-

ρακαλῶντας τον νὰ μὴ ἀλλάξῃ τίποτες οὔτε ἀπὸ τὸ λεκτικόν, οὔτε ἀπὸ τὴν ἔννοιαν, ἀλλὰ νὰ διορθώσῃ τὸ ὀρθογραφικόν.—Ὁ Γεώργιος καὶ Γιάννης αὐταδελφοί μου θέλει προστατεύσουν τοῦτο διὰ τὴν ἔκδοσίν του, τὸ δὲ ὄφελος θέλει χρησιμεύσει διὰ αὐτοὺς καὶ ἀδελφάς μου.—Τὸ σχέδιον τοῦ Μεσολογγίου σκιαγραφὲν δὲν ἐπρόφθασα νὰ τὸ τελειώσω.—Ὁ Γεώργιος γνωρίζει τὰς θέσεις, καὶ ἂς προσθέσῃ ὁ καλλωπιστὴς τούτου εἰς τὸ μικρὸν σχέδιον, ἐξάγων ἀπὸ τὸ μεγάλον τὰς τοποθετήσεις τῶν ἀρχηγῶν.—Ἐσημειώθη *ἐν Πειραιεῖ, τὴν 24 Φεβρουαρίου 1836, ὥρας 1 μ.μ.—Νικόλαος Κ. Κασουμούλης*, Π. λοχαγός»[1]).

Ὁ Ν. Κασομούλης, βλέποντας πῶς ἔμπαινε σὲ ὑπηρεσία πολυτάραχη, ὅπως ἡ καταδίωξη τῆς ληστείας, σταμάτησε τὸ ἔργο του μὲ τὴν ἰδέα πῶς δὲ θὰ μποροῦσε, ἴσως, νὰ γράψῃ ἄλλο. Ἄφησε λοιπὸν πνευματικό του κληρονόμο τὸ σοφὸ συμπατριώτη του Γ. Λασσάνη· ἡ παραγγελιά του νὰ μὴν ἀλλάξῃ ὁ φίλος του τίποτε, «*οὔτε ἀπὸ τὸ λεκτικόν*, οὔτε ἀπὸ τὴν ἔννοιαν», δείχνει τὸν προβλεπτικό του νοῦ. Δὲν πίστευε βέβαια πῶς τὸ ἔργο του καὶ γλωσσικὰ ἦταν τέλειο, ἀλλὰ φοβώτανε μήπως τὰ γλωσσικὰ διορθώματα πειράξουν καὶ τὴν οὐσία, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ καὶ ὁ διορθωτής. Τόσο ἦτανε σταθερὸς στὴν καλὴ πίστη τῶν ὅσων ἔγραφε καὶ στὴν ἀλήθεια τους. Περίεργο εἶναι ἀκόμα πῶς ἀναθέτει στὰ δυό του ἀδέρφια νὰ «προστατεύσουν» τὸ χειρόγραφο φροντίζοντας γιὰ τὴν ἔκδοσή του. Τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς προστασίας, ὑποθέτω, ἐννοοῦσε ὄχι μοναχὰ τὴν καλὴ διατήρηση τοῦ χειρογράφου, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπαράλλαχτη ἔκδοση τοῦ κειμένου. Λοιπὸν ἡ προστασία, ὑποθετικά, θὰ ἐμπόδιζε καὶ κάθε μεταβολὴ ἀπὸ τὸ Λασσάνη. Κι' ἀλήθεια, ἦτανε τέτοιο τὸ δασκάλικο πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, ποῦ ὁ Λασσάνης μὲ κανέναν τρόπο δὲ θ' ἄφινε νὰ δημοσιευτῇ ἔργο τόσο «ἀγράμματο», ἂν δὲ θἄβανε τὴ δασκάλικη μαχαίρα ἀπάνου σ' ἕνα τόσο σεβαστό, ἱερὸ καλύτερα σῶμα πνευματικό, καὶ δὲ θὰ τὄκανε λιανὰ κομμάτια. Ὅμως, γιὰ τὴν καλὴ τύχη τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας, ὁ Ν. Κασομούλης, ἀφοῦ δὲν ἔχασε τὴν ἰδιότητα τοῦ φρουραρχικοῦ ἐπιτελῆ, ξαναγύρισε στὰ παλιὰ φρουραρχικά του καθήκοντα, καὶ εἶχε τὴν ἡσυχία του νὰ ξαναπιάσῃ τὸ κοντύλι[2]).

Ὡς τῆς 4 Σεπτ. 1834, οἱ ἀδερφὲς τοῦ Ν. Κασομούλη μένουν ἐλεύτερες ἀ-

---

νὲς τοῦ κινήματος, καὶ ἔμεινε πιστὸς κοντά του, ὡς τὸ θάνατό του. Στὴν Ἑλλάδα ἦρθε ἀμέσως ἔπειτα, στὰ 1828. Ἀπὸ τότε ὁ λογιώτατος ἔπεσε στὰ στρατιωτικά, καὶ ἀκολούθησε τὸ Δ. Ὑψηλάντη, στρατάρχη τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδας· διορίστηκε μάλιστα ἀπ' αὐτὸν «στρατοπεδάρχης» ὡς τὸ τέλος τοῦ πολέμου. Ἀκολούθησε ἔπειτα διάφορα στάδια ἐπὶ Καποδίστρια καὶ Ὄθωνα· ἐπιθεωρητὴς τοῦ στρατοῦ (στὰ οἰκονομικά;), γενικὸς ἔφορος, διοικητής, νομάρχης, γενικὸς γραμματέας ὑπουργείων, ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν. Ἀπὸ τὴν κυβέρνηση Ὄθωνα «χαρακτηρίστηκε» συνταγματάρχης καὶ ἀποστρατεύτηκε μὲ τὸ βαθμὸ τοῦ ὑποστρατήγου. Συμπατριώτης του ὁ Ν. Κασομούλης, ἔδεσε στενὴ φιλία μαζί του, μάλιστα κατὰ τὸ διάστημα τῆς στρατ. ὀργάνωσης τῶν Χιλιαρχιῶν καὶ κατὰ τὶς ἐκστρατεῖες καὶ τὶς τελευταῖες μάχες ποῦ δῶσαν αὐτὰ τὰ σώματα.

1) *Π*=Πεζικοῦ;

2) Γιὰ τὸ τοπογραφικὸ σχέδιο τοῦ Μεσολογγιοῦ, ποῦ τιμάει κι' αὐτὸ τὸ Ν. Κασομούλη, θὰ γίνῃ λόγος πειὸ κάτου, στὸ σημείωμα γιὰ τὸ χειρόγραφο.

κόμα ἡ σκλάβες στὴ Θεσσαλονίκη, κάτου ἀπὸ τὴν προστασία τοῦ ἐκεῖ γεν. πρεξένου τῆς Ρωσσίας, ἀλλὰ ἔχουν κάποιες ἐνοχλήσεις ἀπὸ ἄλλους συγγενεῖς. Ἀκολουθεῖ γράμμα τοῦ Ν. Κασομούλη πρὸς τὸ Ρῶσσο πρόξενο, 23 Νοεμβρ. 1834 (Γ', παράρτ.). Εἶναι περίεργο ὅτι καὶ πάλι λόγος δὲ γίνεται γιὰ τὴ μητέρα.

Πηδᾶμε τώρα δυὸ χρόνια. Τέλη Νδρ. 1837, ὁ Κασομούλης ἔχασε τὸν ἀγαπημένον ἀδερφό του Γιώργη: «Ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Γεώργιος Χασομούλης[1]), ἀντεπιθεωρητὴς τῆς ἐπικουρικῆς χωροφυλακῆς (σῶμα τῆς Ἐθνοφυλακῆς ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Βάσον Μαυροβουνιώτην[2]) ἐφονεύθη εἰς συμπλοκὴν μὲ ληστάς, τὴν 17 Νοέμβρ. 1837, πλησίον τῶν Ταμπουριῶν τοῦ Λιάκου» (ἐπαρχίας Φθιώτιδος[3]). Ὁ Γιώργης Κ. Κασομούλης (Χασομούλης) ἦτανε παλιὸς στρατιωτικός: «Γεώργιος Κασομούλης ὑπασπιστὴς (=ἀνθ-) τοῦ ὑπὸ τὸν ταγίματάρχην Ἀθ. Ι. Βαλτινὸν 10ου τάγματος· εἶχε βαθμὸν λοχίου πρὶν προβιβασθῇ ὑπασπιστὴς (λοχίας παλαιὸς»[4]).

Ὁ Ν. Κ. Κασομούλης (στὸ κείμενο Χασομούλης), λοχαγὸς μὲ χρέη ἀξιωματικοῦ τῶν ἐπιτελῶν, τοποθετεῖται πάλι στὸ σῶμα Ὀροφυλακῆς Φθιώτιδος (διάταγμα τῆς 25 Γενάρ./6 Φλεβάρ. 1839, Ἐφημ. Κυβερν. 1839, σ. 17). Ἀπὸ ἐπιτελὴς πάλι τῆς Ὀροφυλακῆς Φθιώτιδος στὸ φρουραρχεῖο Ναυπλίας ὡς «πολιταρχικὸς» λοχαγὸς (διαταγὴ τοῦ Στρατοῦ στὴν ἐφημ. «Φίλος τοῦ Λαοῦ», 1839, φύλ. 22-23). Τὸ «πολιταρχικὸς» αὐτὸ δὲ μπορεῖ νὰ σημαίνῃ ἄλλο παρὰ ἐπιτελὴς ποῦ ἔχει τὴν ἐποπτεία τῆς Πολιταρχίας Ναυπλίου. Οἱ Πολιταρχίες ἦταν εἶδος δημοτικῆς ἀστυνομίας ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς Ἐπανάστασης. Ἡ κυβέρνηση τοῦ Ὄθωνα, καθὼς φαίνεται, τὶς ἔθεσε κάτου ἀπὸ τὴν ἐποπτεία τῶν φρουραρχείων. Νὰ ἄλλη ἀνάλογη διαταγή: «Ὁ ταγματάρχης τῶν πολιταρχικῶν Ἐπιτελῶν Ἀλέξ. Χάϊντζε, προσωρινὸς φρούραρχος Π. Πατρῶν...». Στ' Ἀνάπλι ὑπηρετῶντας ὁ Κασομούλης ἔγραψε τὸ γ' καὶ τελευταῖο μέρος τοῦ ἔργου του, σελ. 1643-2694.

Κατὰ τὸ 1840 ὁ Ν. Κασομούλης πῆρε γυναῖκα τὴ Μαρία, απάνιας ὁμορφιᾶς κόρη τοῦ Ἀντρέα Π. Ἀντρέου καὶ τῆς Δέσποινας γυναίκας του, στὴ Στυλίδα· τὴν ἀπάντησε στὸ δρόμο, καὶ ξαφνικὰ χτυπήθηκε ἀπὸ τὴν ὁμορφιά της, τόσο ποῦ ὑποχρέωσε τὸν ἀρραβωνιαστικό, καθὼς λέει ὁ λόγος ὁ παλιός, νὰ τραβήξῃ χέρι. Ἀπὸ τὸ γάμο του ἀπόχτησε ἕνα γυιό, τὸν Κωσταντῖνο, ποῦ μπῆκε στὴ σχολὴ τῶν Εὐελπίδων κατὰ τὰ 1861 ἢ 1862, ἔμειν' ἐκεῖ δυὸ χρόνια καὶ βγῆκε ἐπιλο-

---

1) Τὸ ὄνομα, στὴ στρατ. γραφειοκρατία, παθαίνει σύγχυση μὲ τὸ ἄλλο καπέμφατο τοῦ περίφημου Ν. Καφομούνη, καὶ διορθώνεται, γιὰ σεμνότητα, παραλλαγμένο. Καὶ ὁ Ν. Κ. Κασομούλης, πειὸ κάτου, γράφεται «Χασομούλης».

2) Ἐπικουρικὴ χωροφυλακὴ ἦταν ἄταχτα σώματα στρατολογούμενα γιὰ τὴν καταδίωξη τῆς ληστείας. Ὅσα ἀπ' αὐτὰ στρατολογοῦνταν προσωρινὰ εἶχαν τὸ ὄνομα Ἐθνοφυλακή. Καὶ τὰ δυὸ αὐτὰ εἴδη δὲν ἦταν ὅλοι ἁπλοὶ χωριάτες στρατολογημένοι, ἀλλὰ πολλοὶ ἦτανε πολεμιστὲς τοῦ Εἰκοσιένα.

3) Ἔντυπη ἐγκύκλια διαταγὴ τοῦ Στρατοῦ, 15 Γεν./6 Φλεβ. 1838.

4) Ἀπὸ χειρόγρ. κατάλογο τοῦ τάγματος, 2 Ἰουν. 1832.

χίας τοῦ πεζικοῦ. Πέθανε κατὰ τὰ 1871. Ὁ τάφος του βρίσκεται πλάι στὸ τάφο τοῦ πατέρα του.

Μάη τοῦ 1841, ὁ Ν. Κ. Κασομούλης βρίσκεται φρούραρχος τοῦ «ἐπιθαλασσίου φρουρίου» (Μπουρτζίου). Τὴν 4 τοῦ ἴδιου μῆνα ἔκλεισε γράφοντας τὰ ἔργα του, ἡμέρα ἱστορικὴ γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου.

Στὶς 4 Νόρ. 1841 διορίστηκε πρόεδρος τῆς οἰκονομίας τοῦ 4ου τάγματος τοῦ πεζικοῦ (Ἀκροβολιστῶν). Τὸ τάγμα βέβαια εἶχε ἕδρα του τὸ Ναύπλιο. Ἀπὸ τὸ φρουραρχεῖο Ναυπλίας, ὁ λοχαγὸς (ἀκόμα) β' τάξεως Ν. Κασομούλης μεταθέτεται στὴ Γραμματεία τῶν Στρατιωτικῶν (Α' τμῆμα), $^{25}/_{6}$ Φλεβ. 1842.

Τὸν ἴδιο χρόνο, στὸν «παρὰ τῇ ἐπὶ τῶν Στρατ. Γραμματείᾳ λοχαγὸν Νικ. Χασομούλην» (!) ἀπονέμεται ὁ ἀργυροῦς Σταυρὸς (ἐφημ. «Ταχύπτ. Φήμη» Ἀθήνα, 24 τοῦ Μάη 1843). Μὲ Β. Διάταγμα τῆς 23 Ὀκτ. 1843, ἐπὶ ὑπουργοῦ Ἀντρ. Δόντου, διορίστηκε μεγάλη ἐπιτροπὴ ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ ὑποστρ. Ν. Ροδίου ἀπὸ ἀνώτ. καὶ κατώτερους ἀξιωματικοὺς γιὰ τὴ σύνταξη νέου ὀργανισμοῦ τοῦ στρατοῦ. Ἀπὸ τοὺς τρεῖς λοχαγοὺς ἕνας ἦταν ὁ Ν. Κασομούλης, λοχαγὸς τῶν Ἐπιτελῶν τῆς Ὀροφυλακῆς Φθιώτιδος. Τὸ διορισμό του ἀκολουθεῖ ἡ παρατήρηση· «οἰκειοτέρου εἰς τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τῶν κατοίκων καὶ εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ κράτους». Νοέμβρη τοῦ ἴδιου χρόνου, βρίσκουμε τὸ Ν. Κασομούλη, μέλος τῆς στρατ. ἐπιτροπῆς γιὰ τὴ σύνταξη νέου ὀργανισμοῦ τοῦ στρατοῦ, νὰ ἐργάζεται στὸ τμῆμα χωροφυλακῆς καὶ Ὀροφυλακῆς (μέλη: Συνταγμ. Σπ. Μίλιος, πρόεδρος, λοχαγὸς Ν. Κασομούλης καὶ ὑπολοχαγὸς Κ. Βέικος (ἐφημ. «Ταχύπτ. Φήμη» 22 Νόρ. 1843). Δυὸ μῆνες ἀργότερα, τὴ θέση τοῦ Κασομούλη τὴν πῆρε ὁ ἀντισυνταγμ. τῆς Χωροφυλακῆς Τριαντάφυλλος Τσουρᾶς (περιοδ. «Στρατ. Ἄγγελος», ἀριθ. 4, 31 Γεν. 1844). Δὲν ὑπηρετοῦσε πειὰ στὴ Γραμματεία τῶν Στρατ. ὁ Ν. Κασομούλης· εἶχε μετατεθῇ, καθὼς εἴδατε, στὸ σῶμα τῆς Ὀροφυλακῆς ὡς ἐπιτελὴς (Ἐφημ. Κυβέρν. 5 Αὐγ. 1844).

Μὲ Β. Δ. τῆς 17 Ἰουν. 1845 «ὁ μέχρι τοῦδε ἀξιωματικὸς τῶν ἐπιτελῶν λοχαγὸς α' κλάσεως Ν. Κασομούλης μεταβαίνει εἰς τὸ 4ον τάγμα τοῦ Πεζικοῦ» (Ἀκροβολιστῶν). Σ' αὐτὴ τὴν ὑπηρεσία βρίσκεται ὡς τὰ μέσα Γενάρη 1846 (περιοδ. «Στρατιωτ. Ἄγγελος» 1846, σ. 29). Σ' αὐτὸ τὸ διάγγελμα βρίσκουμε τέλος τὸ Ν. Κασομούλη προβιβασμένο λοχαγὸ Α' κλάσης, καθὼς εἴδαμε, χωρὶς νὰ ξέρουμε καὶ τὴ χρονολογία τοῦ προβιβασμοῦ. Μὲ τὸ Β. Δ. τῆς 18 Νοεμβρ. 1845 «περὶ ἀμοιβῆς τῶν ὑπὲρ πατρίδος ἀγωνισαμένων κ.τ.λ.» διορίζεται ἐπιτροπὴ πολυμελέστατη μὲ πρόεδρο τὸν πρωθυπουργὸ Κωλέττη, γεν. γραμματέα τὸ Δ. Χρηστίδη, πρῶτο τὸ λοχαγὸ Π. Σπανόπουλο καὶ δεύτερο τὸ λοχαγὸ Ν. Κασομούλη («Στρατ. Ἄγγελος, 1845, φύλ. τῆς 1 Δεκ.) Εἶναι ὅμως ἡ ἐπιτροπὴ τόσο πρόθυμη στὶς ἐργασίες της, ποὺ ὡς τὰ τέλη τοῦ Μάη 1846 δὲν εἶχε ἀκόμα ἀποχτήσει γραφεῖο· νὰ τί βρίσκω σὲ μιὰ διατριβὴ σ' ἐφημερίδα: «Τὴν παρελθοῦσαν Κυριακὴν περὶ τὴν 11 ὥραν π.μ. ἦλθεν ὁ Κ. Χρηστίδης μετὰ τοῦ Κ. Ν. Χασομούλη Λοχαγοῦ, ὡς γραμ. τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Ἐκδουλεύσεων, εἰς τὴν ἐνταῦθα ἰδιόκτητον οἰκίαν μου...» (ἐφ.

«Ταχύπτ. Φήμη», 30 τοῦ Μάη 1846). Φαίνεται πῶς τὸ 4ο τῶν Ἀκροβολιστῶν εἶχε ἕδρα τὴν πρωτεύουσα, καὶ ὁ Κασομούλης τοποθετήθηκε σ' αὐτὸ γιὰ νὰ βρίσκεται κοντὰ στὰ νέα του χρέη. Ζῆ λοιπὸν ὁ φίλος στὴν πρωτεύουσα, καὶ σὰν κοινωνικὸς ἄνθρωπος ποῦ εἶναι, συχνάζει σὲ παλιές του γνωριμιές, ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς Ἐπανάστασης. Ἔτσι τὸν ἀπαντοῦμε στὸ σαλόνι τοῦ Γ. Κουντουριώτη νὰ τραγουδάῃ ἐρωτικὰ τραγούδια, γυρίζοντας μὲ τὴ φαντασιὰ στὶς περασμένες ἀγάπες του (βλ. π. π. σελ. κς').

Φαίνεται πῶς, Γενάρη τοῦ 1846, προδιβασμοὶ ἑτοιμαζόνταν, καὶ ὁ Κασομούλης ἦταν ἀνήσυχος· ἡ φιλική του ἐφημερίδα («Ταχύπτ. Φήμη» 31 Γεν. 1846) παραπονιέται πῶς ὁ Ν. Κασομούλης μένει ἀκόμα στὸν ἴδιο βαθμό. Τέλος προδιβάστηκε, ἀλλὰ περίεργος εἶναι ὁ προδιβασμός του. Οἱ Ἀγωνιστὲς τοῦ Εἰκοσιένα, ὅσοι μείνανε στὸ στράτευμα ἐπὶ βασιλείας Ὄθωνα, διατηροῦσαν τοὺς παλιοὺς βαθμούς, ἀλλὰ πῆραν καὶ ἄλλο βαθμὸν ὑπηρεσιακό, καὶ ὁ μισθός τους πληρωνόταν ὄχι γιὰ τὸν ἀρχαῖο βαθμό, ἀλλὰ γιὰ τὸ νέο. Π. χ. «ὁ χαρακτηρισμένος συνταγματάρχης στρατηγὸς Κίτσος Τζαβέλας...». Ἔτσι καὶ κατὰ τοὺς προδιβασμοὺς ποῦ γίναν ἀρχὲς τοῦ 1847, ὁ Ν. Κασομούλης «ἐχαρακτηρίσθη» ταγματάρχης, ἀλλὰ ἔμεινε λοχαγὸς Α΄ κλάσης (τὴν ἀδικία τὴ σημειώνει καὶ τὸ περιοδ. «Στρατ. Ἄγγελος» φύλ. τῆς 15 Φλεβ. 1847, κάνοντας λόγο γιὰ τὶς μεταβολὲς ποῦ ἔγιναν στοὺς Φρουραρχικοὺς ἀξιωματικούς). Ἔτσι μὲ Β. διάταγμα 15 Γεν. 1847 ὁ χαρακτηρισμένος ταγματάρχης λοχαγὸς Α΄ κλάσεως Νικόλαος Κασομούλης μετατίθεται ἀπὸ τὸ 4ο στὸ 3ο Πεζικὸ τάγμα (Ἀκροβολιστῶν) ὡς πρόεδρος τῆς οἰκονομίας. Ξαφνικά, γίνηκε ἡ στάση τοῦ Ν. Κριεζώτη στὴν Εὔβοια. Ἡ ἐφημ. «Αἰών», 6 Αὐγ. 1847, γράφει: «Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὑπουργικῆς ἐκστρατείας κατὰ τοῦ Κριεζώτου διωρίσθη πρότερον ὁ συνταγματάρχης Ι.Ρούκης, ὑπουργικὸς ὢν καὶ σφόδρα προσωπικὸς ἐχθρὸς τοῦ Κριεζώτου· πλησίον δὲ αὐτοῦ ὡς βοηθὸς ὁ ταγματάρχης Ν. Κασομούλης». Καὶ ὁ «Αἰών», βλέπετε, εἶναι «φόρτσα» (σφόδρα) ἀντικυβερνητικός. Γιὰ τὶς ὑπηρεσίες του, φαίνεται, κατὰ τὴ στάση, ὅπου ἕνας ξόχος καὶ ἡρωϊκὸς στρατηγὸς τῆς Ἐπανάστασης ἔχασε τὸ χέρι του καὶ πέθανε ἀπαρηγόρητος στὴν ξενητειά, ὁ Ν. Κασομούλης, τέλος, ἔγινε «πραγματικὸς ταγματάρχης» καὶ μαζὶ διορίστηκε φρούραρχος Χαλκίδας («Στρατ. Ἄγγελος» φύλ. τῆς 15 Ὀκτ. 1847) στὴ θέση τοῦ ταγματάρχη Π. Βασιλειάδη («Αἰών», 20 Σδρ. 1847). Στὴ Χαλκίδα μένοντας ἔδωσε ἀφορμὴ σὲ περίεργο ἐπεισόδιο, ποῦ κάνει τιμὴ στὸ χαρακτῆρα του. Ὁ «Αἰών», 21 Ἀπριλ. 1848, γράφει: «Τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα οἱ Σάμιοι εἶχον σχηματίσει ἐπίπλαστον Ἑβραῖον διὰ νὰ τὸν καύσωσι, κατά τινα ἐθιμοταξίαν, εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς περὶ τὴν ὥραν τῆς δευτέρας Ἀναστάσεως. Ὁ φρούραρχος Κασομούλης ἠθέλησε νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ, ὡς προσβαλλούσης τῆς πράξεως ταύτης τὴν θρησκείαν τῶν Ἑβραίων. Αὐτοὶ ἀντέτεινον, καὶ οὗτος διέταξε τοὺς στρατιώτας νὰ τοὺς ἐμποδίσωσιν· ἀλλ' οἱ Σάμιοι προλαβόντες τὸν ἔκαυσαν»[1]). Τὸ Κράτος, ἂν εἶχε τὴ δύναμη τοῦ χαρακτῆρα τοῦ Κασομούλη,

1) Στὴ Χαλκίδα ζοῦσαν ἀρκετοὶ Σάμιοι, γιατὶ εἶχε γίνει σχέδιο νὰ ἱδρύσουν ἐκεῖ χω-

δὲ θ' ἄφινε τὰ βάρβαρα ἐκεῖνα ἔθιμα τῶν πυροβολισμῶν τῆς Ἀνάστασης καὶ τοῦ καψίματος τοῦ Γιούδα νὰ ζοῦνε καὶ νὰ βασιλεύουν ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια. Ἀπὸ τὴ Χαλκίδα ὁ Ν. Κασομούλης μετατέθηκε φρούραρχος στὸ Παλαμίδι μὲ διάταγμα τῆς 19 Νδρ. 1848.

Μὲ τὸ Β. διάταγμα τῆς 25 Μάρτ. 1850, ποῦ διόριζε ἐπιτροπὴ παλαιῶν Ἀγωνιστῶν, μὲ πρόεδρο τὸν ὑπουργὸ τῶν Στρατιωτ. καὶ 7 μέλη, μὲ τὴν ἐντολὴ νὰ ξετάσῃ καὶ διατυπώσῃ σὲ τάξεις τὰ «δικαιώματα» τῶν Ἀγωνιστῶν, ζωντανῶν ἢ πεθαμένων, διορίστηκε καὶ ὁ ταγματάρχης Ν. Κασομούλης ἕβδομο μέλος· ὁ Χ. Χατζηπέτρος, Γ. Δυοβουνιώτης καὶ Ν. Κασομούλης ἦταν ἀντιπρόσωποι τῆς Ρούμελης, ἄλλα τρία μέλη τοῦ Μοριᾶ καὶ ἕνας τῆς Κρήτης. Ὡς νεώτερο μέλος ὁ Ν. Κασομούλης, ὑποθέτει κανεὶς πῶς θὰ εἶχε καὶ τὸ βάρος τῆς ὅλης ἐργασίας. Ἐργάστηκε ὅμως ἡ ἐπιτροπή; Τῶν διαφόρων ἐκείνων ἐπιτροπῶν ἡ σύσταση, κατὰ περιόδους, ἄλλο σκοπὸ δὲν εἶχε παρὰ ν' ἀποκοιμίζῃ τῶν Ἀγωνιστῶν τὰ παράπονα. Δὲν εἶναι λοιπὸν περίεργο πῶς ὁ ταγματάρχης Ν. Κασομούλης, ὁ «μέχρι τοῦδε» φρούραρχος Παλαμιδίου, στέλνεται φρούραρχος Λαμίας στὸν τόπο τοῦ λοχαγοῦ α' τάξης Λουδ. Στέλβαχ μὲ Β. Δ. τῆς 28 Ὀκτ. 1850. Ἔμεινε στὴ Λαμία ὡς τὰ τέλη τοῦ Μάη 1854. Φαίνεται πῶς ὡς φρούραρχος Λαμίας, πατριώτης καθαρός, ὑποστήριξε τὸ πατριωτικὸ κίνημα, ποῦ ὁ βασιλέας Ὄθωνας, μὲ τὴν ἠθικὴ καὶ χρηματικὴ βοήθεια τῆς Ρωσσικῆς κυβέρνησης, τὸ προστάτεψε, καὶ ἦταν ἕτοιμος ὁ ἴδιος νὰ «εἰσβάλῃ» γιὰ νὰ πάῃ νὰ πάρῃ τὴν Πόλη. Τὸ κίνημα τῆς Θεσσαλίας τὸ διεύθυνε μυστικά, μὲ κέντρο τὴ Λαμία, ὁ μοίραρχος Γ. Κροκίδας, πατριώτης Ἠπειρώτης, ἔμπιστος προσωπικὰ τοῦ Ὄθωνα. Πῶς μποροῦσε λοιπὸν ὁ φρούραρχος, πατριώτης Μακεδόνας, νὰ μὴ δώσῃ χέρι σ' ἕναν τέτοιο πατριωτικὸ σκοπό; Τὸ κίνημα ἔπεσε ἔξω, θλιβερὰ καὶ τραγικά. Ἡ Ἀγγλογαλλικὴ κατοχὴ τοῦ Πειραιᾶ ἀνάγκασε τὴν κυβέρνηση νὰ πέσῃ, καὶ τὸν τόπο της νὰ πάρῃ νέα κυβέρνηση φιλικὴ στοὺς Ἄγγλους, μὲ πρωθυπουργὸ τὸν Α. Μαυροκορδάτο καὶ ὑπουργὸ τῶν Στρατιωτικῶν τὸ Δ. Καλλέργη. Ὁ Καλλέργης χτύπησε γερὰ τοὺς ἀντίθετους ἀξιωματικούς, ἔφτασε στὰ μαχαίρια καὶ μὲ τὸ Παλάτι, καὶ μὲ τὸν Ὄθωνα, καὶ μὲ τὴν Ἀμαλία χειρότερα. Μὲ Β. Δ. τῆς 25 τοῦ Μάη 1854 ὁ Ν. Κασομούλης, φρούραρχος Λαμίας, μπῆκε σὲ ἀργία διὰ «προσκαίρου παύσεως» (Ἐφημ. Κυβερν. 1854 σελ. 79). Στὸν τόπο του διορίστηκε μοίραρχος. Ἡ Λαμία, ἀφοῦ ὑπῆρξε ὁ τόπος τῆς συγκέντρωσης καὶ ἀποστολῆς τῶν ἐπαναστατῶν, τώρα γίνηκε καταφύγιο τῶν πεινασμένων προσφύγων καὶ ληστῶν. Στὴν κατάσταση ἀργίας ἔμεινε πολὺ ὁ Ν. Κασομούλης, καὶ τὸ πρᾶμα ἀξίζει νὰ τὸ προσέξουμε. Τὴν κυβέρνηση Μαυροκορδάτου, ποῦ κατάτρεξε ὅλους ὅσοι εἶχανε λάβει μέρος στὸ πατριωτικὸ κίνημα, γιὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τοὺς Ἀγγλογάλλους καὶ νὰ μπορέσῃ νὰ σηκώσῃ τὴν κατοχὴ τοῦ Πειραιᾶ, τὴν κυβέρνηση αὐτὴ τὴν ἀκολούθησε ἡ κυβέρνηση Δ. Βούλγαρη, ποῦ ξακολούθησε τὸ διπλωματικὸ ἔργο τῆς συμφιλίωσης. Ἐ-

---

ριστὸ συνοικισμὸ (ἐννοεῖται, οἱ πρόσφυγες ἀπὸ τὴ Σάμο). Στὴ Χαλκίδα ἀκόμα ζοῦσαν ἀρκετοὶ Ἑβραῖοι καὶ Τοῦρκοι.

τσι ένα μέρος ἀπὸ τὰ σπασμένα βαρύναν καὶ τὸν Κασομούλη.

Μὲ Β. Δ. τῆς 20 τοῦ Μάη 1858, ἐπὶ κυβέρνησης Ἀθαν. Α. Μιαούλη, ἱκανοποιήθηκε τέλος ὁ Κασομούλης. Ὅπως εἶναι διατυπωμένο τὸ διάταγμα, φαίνεται ὁ σκοπὸς τῆς ἱκανοποίησης· τοποθέτηση στὴν ἴδια παλιὰ θέση, ἀλλὰ καὶ προβιβασμὸς μαζί: «Ἀνακαλοῦμεν εἰς ἐνέργειαν τὸν ἐν ἀργίᾳ ταγματάρχην τοῦ πεζικοῦ Νικόλαον Κασομούλην, προβιβάζοντες αὐτὸν ἀντισυνταγματάρχην καὶ διορίζοντες αὐτὸν φρούραρχον Λαμίας» (Ἐφημ. Κυβερν. φύλ. 26 Ἰουλ. 1858).

Δὲν ξέρουμε ὡς πότε ἔμεινε σ' αὐτὴ τὴ θέση. Μὲ Β. Δ. τῆς 4 Γεν. 1861 ὁ Ν. Κασομούλης, ἀντισυνταγμ. τοῦ πεζικοῦ, μπαίνει σ' ἀργία «ἕνεκα διαλύσεως σώματος». Τὸ διάταγμα, γιὰ τιμή, προσθέτει· «διατελέσαντα μέλος τῆς ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἰω. Θ. Κολοκοτρώνη.... ὑπαρξάσης καὶ διαλελυμένης ἐπιτροπῆς πρὸς δικαίωσιν τῶν κληρονόμων τῶν... ὑπὲρ πατρίδος ἀγωνισαμένων κ.λ.π.» (Ἐφημ. Κυβερν. 1 Φλεβ. 1861[1]) Ὑπουργὸς τῶν Στρατ. ἦταν ὁ Δημ. Μάρκου Μπότσαρης, αὐστηρότατος ἀξιωματικός, ἔξοχος χαρακτῆρας, μορφωμένος στὴν Γερμανία καὶ δραστήριος ὀργανωτής. Σῶμα χωριστὸ ποῦ νὰ διαλύθηκε, τάγμα ἢ σύνταγμα τοῦ πεζικοῦ, πουθενὰ δὲ φαίνεται ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 1858 ὡς τὰ τέλη τοῦ 1860. Ὁ Κασομούλης, ὡς ἀξιωματικὸς τοῦ πεζικοῦ, ἀνῆκε, ὀργανικά, στὰ τάγματα τῶν Ἀκροβολιστῶν λεγόμενα. Διάλυση σώματος θὰ εἶχε αἰτία στάση ἢ ἀνυπακοή, πρᾶμα ποῦ δὲ φαίνεται στὴν ἱστορία. Νὰ πῶς μπορεῖ νὰ ἐξηγηθῇ ἡ ἀργία τοῦ Κασομούλη «ἕνεκα διαλύσεως σώματος». Ὁ ὑπουργὸς Δ. Μ. Μπότσαρης μὲ τὸ Β. Δ. τῆς 12 Σεπτ. 1860 κατάργησε τὰ τρία συντάγματα πεζικοῦ καὶ τὰ τρία τάγματα τῶν Ἀκροβολιστῶν, δηλ. ὅλο τὸ Πεζικὸ σῶμα, καὶ σχημάτισε δέκα νέα «αὐθύπαρκτα» τάγματα πεζικοῦ, τὸ κάθε τάγμα μ' ἕναν ἀντισυνταγματάρχη διοικητή, ἕναν ταγματάρχη ὑποδιοικητὴ καὶ ἕναν ὑπολαχαγὸ ὑπασπιστή (Ἐφ. Κυβερ. φύλ. 23 Σεπτ. 1860). Λοιπόν, ὁ Ν. Κασομούλης πέρασε σ' ἀργία «ἕνεκα διαλύσεως» τοῦ τάγματός του. Ζήτησε δηλ. ὁ ἴδιος νὰ περάσῃ. Ἡ μέτρια μόρφωσή του, ἀσυνταίριαστη μὲ τὸ νέο πνεῦμα τοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἡλικία του (θὰ ἦταν ὡς 63 ἐτῶν) τὸν κάμανε νὰ νοιώσῃ ὁ ἴδιος πῶς δὲ θὰ ἦτανε πειὰ κατάλληλος διοικητὴς σὲ κανένα ἀπὸ τὰ νέα τάγματα. Καὶ ἀρκετοὶ ἄλλοι ἀξιωματικοί, Ἀγωνιστὲς τοῦ Εἰκοσιένα, ποῦ δουλεύανε στὸ στρατὸ ὡς παλαιοὶ Ταχτικοί, πέφτανε στὴν ἴδια κατηγορία τοῦ Κασομούλη, ἀφοῦ ἀνῆκαν σὲ διαλυμένα σώματα. Ὁ μεταρρυθμιστὴς ὑπουργὸς δὲν ἤθελε νὰ τοὺς πετάξῃ ὅλους ἀπὸ τὸ στρατὸ προσβλητικά· ἔκαμε νόμο, αὐτὸ ποῦ λέμε σήμερα, περὶ ἐθελουσίας ἐξόδου[2]). Νὰ ὁ τί-

---

1) Ἡ ἐπιτροπὴ αὐτὴ εἶχε συσταθῇ μὲ Β. Δ. τῆς 26 Ἰουν. 1858· μέλη: Ι. Θ. Κολοκοτρώνης, Πρόεδρος, Δ. Πλαπούτας, Ι. Μαμούρης, Γ. Δυοβουνιώτης, Ἀντ. Μαυρομιχάλης, Χρ. Χατζηπέτρος, Νικ. Τζαβέλας, Σπῦρος Μίλιος καὶ ἀντισυνταγμ. τοῦ πεζικοῦ Ν. Κασομούλης. Δὲν ξέρουμε πότε διαλύθηκε αὐτὴ ἡ ἐπιτροπή, ἀλλὰ μὲ Β. Δ. τῆς 21 Σεβ. 1861 διορίστηκε στὸν τόπο της ἄλλη, χωρὶς τὸν Κασομούλη μέλος, πρώτη φορά, ἀφοῦ εἶχε μπῆ σὲ διαθεσιμότητα.

2) Κατὰ τὴν εἰσήγηση τοῦ νομοσχεδίου ἀπὸ τὸν ὑπουργὸ Δ. Μπότσαρη, μέσα στὸ στρατὸ βρίσκονται ἀξιωμ. καὶ ὑπαξιωμ. «οἱ ὁποῖοι ὡς ἐκ τῆς προβεβηκυίας αὐτῶν ἡλικίας καὶ τῶν δυσπραγιῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης (σ. τοῦ 1821), ὑπάρχουσι σήμερον καταβεβλημένοι σωμα-

τλος του: «Νόμος περὶ μεταθέσεως εἰς ἀποστρατείαν τῶν ἐν ἐνεργείᾳ, διαθεσιμότητι καὶ ἀργίᾳ ἀξιωματικῶν καὶ ὑπαξιωματικῶν τοῦ μονίμου στρατοῦ, τῶν ὑπηρετησάντων ἐν καιρῷ τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας Ἀγῶνος» (Ἐφημ. Κυβερν. 12 Αὐγ. 1861). Κατὰ τὸ ἄρθρ. 1, οἱ ἐνδιαφερόμενοι «δύνανται δι' αἰτήσεώς των νὰ τεθῶσιν εἰς ἀποστρατείαν προβιβαζόμενοι εἰς τὸν ἀμέσως ἀνώτερον βαθμόν».

Αὐτὸς εἶναι ὁ τελευταῖος σταθμὸς τῆς πολυπλάνητης καὶ βασανισμένης ζωῆς τῶν παλαιῶν Ἐλευθερωτῶν. Ὁ Ν. Κασομούλης, φαίνεται, μὲ μιὰν ἁπλὴν αἴτησή του, πέρασε ἀπὸ τὴν ἀργία στὴν ἀποστρατεία χωρὶς νὰ δημοσιευτῇ διάταγμα χωριστό, (ἢ ἂν δημοσιεύτηκε, δὲν ξέρω τὴ χρονολογία του). Ἀπόστρατος συνταγματάρχης πειά, φαίνεται νὰ μένῃ στὴ Στυλίδα καὶ νὰ παίρνῃ μερίδιο ὡς «μεριδιοῦχος», τὴν 31 Δεκ. 1862 (Ἐφημ. Κυβερν. 28 τοῦ Μάη 1863). Τὸ μέρισμα εἶναι ἑνὸς ἔτους, τὸ μερίδιο εἶναι τὸ τέταρτο (μιᾶς τριμηνίας), κατὰ τὸ νόμο περὶ συστάσεως ταμείου ἀποστράτων ἀξιωματικῶν, 8 Αὐγ. 1861. Ὡς ἀπόστρατος συνταγματάρχης σημειώνεται στὶς 10 τοῦ Μάη 1865 (Ἐφημ. Κυβερ. 1866, σ. 229, πίνακας μερισματούχων). Στὸ περιοδ. «Ὀνήσανδρος» (τόμ. τοῦ 1866, παράρτ., σελ. 147) σημειώνεται στὸν κατάλογο τῶν «Πρεσβυτῶν τῆς Φάλαγγος». Τέλος, στὴν «Ἐφημ. Κυβερν.» 1869, σ. 163 σημειώνεται στὸν κατάλογο τῶν ἀνωτ. ἀξιωματικῶν συνταξιούχων, ποῦ παίρνουν διπλὴ μερίδα ἀπὸ τὸ Μετοχικὸ Ταμεῖο τοῦ Στρατοῦ.

Αὐτὸ εἶναι τὸ τελευταῖο σημάδι τῆς παρουσίας τοῦ Ν. Κασομούλη στὴ στρατ. ὑπηρεσία. Δὲν κατατάχτηκε, καθὼς βλέπετε, στὴν ἐνεργὸ Φάλαγγα, ἴσως γιατὶ ὁ ἴδιος δὲν τὸ δέχτηκε. Ὅσοι Φαλαγγίτες τῆς ἐνεργοῦ Φάλαγγος, σχηματίζανε σώματα γνωστὰ μὲ τ' ὄνομα Τετραρχίες, καὶ φροντίζανε γιὰ τὴ δημόσια ἀσφάλεια τῆς ἐπαρχίας τους. Ὁ Κασομούλης πέρασε ἴσα στοὺς πρεσβῦτες τῆς Φάλαγγος.

Πέθανε στὴ Στυλίδα τὸ 1871, κατὰ τὴν ἐπιγραφὴ τοῦ τάφου του. Εἶναι θαμμένος στὸ πλάι τοῦ ἀγαπημένου γυιοῦ του. Στὸν τάφο του εἶναι γραμμένα αὐτὰ τὰ λόγια, ποῦ ἐγὼ δὲν τὰ εἶδα: «Ἐνθάδε κεῖται ὁ Συνταγματάρχης τοῦ Πεζικοῦ Νικόλαος Κασομούλης ἐκ Μακεδονίας, ἀποβιώσας τὸ 1871, μετὰ τοῦ υἱοῦ του Κωνσταντίνου, ἀποβιώσαντος τὸ 1865». Ὁ τάφος κατασκευάστηκε βέβαια πολὺ ἀργότερα, ἐνῶ ζοῦσε ἀκόμα ἡ γυναῖκα του (ἀφοῦ δὲ μνημονεύεται στὴν ἐπιγραφή). Ἴσως πάλι ἡ γυναῖκα του ἦταν πεθαμμένη, καὶ οἱ συγγενεῖς ποῦ θὰ φροντίσανε τὸν τάφο του, δὲ θυμώντανε σωστὰ τὴ χρονολογία τοῦ θανάτου. Γιατὶ ἡ χρονολογία τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι λαθεμένη. «Στὴν «Ἐφημ .Κυβερν.»10 τοῦ Μάη 1872

τικῶς καὶ μετὰ δυσχερείας ὑφιστάμενοι τοὺς κόπους τῆς ἐνεργοῦ στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Οἱ ἄνδρες οὗτοι, ἢ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, ὅσην καὶ ἂν ἔχωσι προθυμίαν νὰ ὑπηρετῶσιν ἐν τῷ μονίμῳ στρατῷ... ἤθελον προκρίνει οὐχ ἧττον τὴν εἰς ἀποστρατείαν θέσιν των, ἐὰν ἔβλεπον ὅτι ἡ χορηγηθησομένη εἰς αὐτοὺς σύνταξις, κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ νόμου τοῦ 1852 «περὶ συντάξεων τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς»... Τὸ προκείμενον νομοσχέδιον... ἐξασφαλίζει συγχρόνως εἰς αὐτοὺς τὸν ἀμέσως ἀνώτερον τοῦ ἤδη κεκτημένου βαθμόν, ὅστις συνεπάγεται καὶ τὴν αὔξησιν τῆς συντάξεώς των...» (Σύγχρονα ἐπίσημα πρακτικὰ τῆς Βουλῆς).

δημοσιεύεται τὸ Β. Δ. ποῦ χορηγεῖ σύνταξη στὴ χήρα· νὰ ἕνα κομμάτι ἀπὸ τὸ κείμενο· «. . ἐγκρίνομεν νὰ χορηγηθῇ πρὸς τὴν Μαριγὼν χήραν τοῦ ἀποβιώσαντος ἀποστράτου συνταγματάρχου Νικολάου Κασομούλη μηνιαία σύνταξις δραχ. 62,50, *ἀρχομένη ἀπὸ τῆς 1 Φεβρουαρίου 1872*». Ἡ σύνταξη τῆς χήρας ἀρχίζει, κατὰ κανόνα, τὴν ἑπομένη τοῦ θανάτου τοῦ ἀντρός της. Λοιπὸν ὁ Ν. Κασομούλης ~~πέθανε τὴν~~ *31 τοῦ Γενάρη 1872*.

Κατὰ τὴν πληροφορία τῆς οἰκογένειάς του, πέθανε σὲ ἡλικία 80 χρονῶν. Ἦταν «ἄνθρωπος μετρίου ἀναστήματος, εὐτραφής, εὔμορφος, σοβαρᾶς φυσιογνωμίας», φορεῖσε τὴν «ἑλληνικὴ» ἐνδυμασία, καὶ μ' αὐτὴ κηδεύτηκε. Κατὰ τὸ διαβατήριο τῆς Ὕδρας, 10 Δεκ. 1821, ἡ «ἐμφέρεια τοῦ ἀνθρώπου» ἦταν αὐτή: «Ἀνάστημα, σωστὸν — μαλλιά, καστανὰ — μέτωπον, εὐρύχωρον — ὀφρύδια, καστανὰ — ὀμμάτια, γαλανὰ — μύτη, σωστὴ — μουστάκια, καστανὰ — στόμα, μέτριον — ἰδιαίτερα σημεῖα δὲν ἔχει». Ἀπὸ τὸν πόλεμο τοῦ Εἰκοσιένα εἶχε δυὸ τραύματα. Εἶχε δυὸ παράσημα, τὸ ἀργυροῦν ἀριστεῖον τοῦ Ἀγῶνος καὶ τὸ τοῦ Σωτῆρος.

Τὸ ὀνομά του ἂν μένῃ σεβαστὸ καὶ τιμημένο στὴν καρδιὰ κάθε Ἕλληνα, φίλου τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας[1]).

Γ. Β.

Τὸ χειρόγραφο

Αὐτόγραφο τοῦ Ν. Κ. Κασομούλη, στὴ συλλογὴ Βλαχογιάννη. Τίτλος στὴν α' σελ. (χωρὶς ἐξώφυλλο): «Ἐνθυμήματα — στρατιωτικὰ τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων — ἀπὸ — τὰ 1821 μέχρι τῶν 1833 — Κεφάλαιον Α'»[2]). Σὲ πολὺ καλὴ

---

1) Ἄγνωστη εἶναι ἡ χρονολογία τοῦ θανάτου τῆς γυναίκας του.

2) Ὕστερα ἀπὸ τὸν τίτλο ἀκολουθεῖ ἀμέσως ἡ ἱστορία τοῦ Ἀρματωλισμοῦ. Μὲ τὸ «κεφάλαιον Α'» ἐννοεῖ ὁ συγγρ. ὁλάκερο αὐτὸ τὸ μέρος τοῦ ἔργου του. Ὅμως τὴ διαίρεση σὲ κεφάλαια δὲν τὴν ξακολούθησε, δηλ. δὲ μοίρασε τὴν ὕλη σὲ κεφάλαια. Μιὰ ἢ δυὸ φορὲς μοναχὰ σημειώνει τὴ λέξη, γιὰ νὰ δείξῃ ὅτι ἀπὸ τὸ σημεῖο ἐκεῖνο ἀρχίζει ἄλλο θέμα. Ὁ συγγρ., ἂν καὶ ἔγραφε τὴν ἱστορία τοῦ Ἀρματωλισμοῦ τελευταία ἀπ' ὅλο τὸ ἔργο του, ὅμως ἔβαλε ὁ ἴδιος, πρῶτα στὴ σειρὰ τοῦ χειρογράφου τὰ πέντε τετράδια ποῦ περιέχουν τὴν ἱστορία τοῦ Ἀρματωλισμοῦ, πρόσθεσε μάλιστα κάτου ἀπὸ τὸν γενικὸν τίτλο, ποῦ εἴδατε, τὸν ὑπότιτλο «Κεφάλαιον Δον», γιὰ νὰ δείξῃ ὅτι ἀπὸ κεῖνο τὸ σημεῖο ἄρχιζε τὸ ὅλο ἔργο του. Ὅτι ὅμως ἡ ἱστορία τοῦ Ἀρματωλισμοῦ γράφτηκε τελευταία (καὶ μπῆκε πρώτη), καὶ ὅτι γράφηκε, πάντα, μετὰ τὸ Μάη τοῦ 1841, χρονολογία ποῦ ὁ συγγρ. τελείωσε τὰ Ἐνθυμήματα, δηλ. τὸν κύριο κορμὸ τοῦ ἔργου, βλ. π. κ.) τὸ δείχνει ἡ ποιότητα τοῦ πρόστυχου, ἀπὸ ξύλο, κίτρινου χαρτιοῦ, ποῦ φάνηκε στὸ Ἑλληνικὸ ἐμπόριο μετὰ τὰ 5-10 πρῶτα χρόνια τῆς βασιλείας Ὄθωνα. Κ' ἐνῶ, ἀκόμα, ὁ συγγρ. σημειώνει ταχτικὰ τὰ χρονολογικὰ σημεῖα τῆς συγγραφῆς τῶν Ἐνθυμημάτων, πότε δηλαδὴ κάθε φορὰ ἀρχίζει τὸ γράψιμο, καὶ σημείωσε μάλιστα καὶ τὸ τέλος τους, ἅμα τελείωσε τὴ συγγραφή, ὅμως γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ Ἀρματωλισμοῦ — ἔργου δυσκολώτατου στὸν ἀγράμματο συγγραφέα, ἀφοῦ δὲ θὰ ἔγραφε ἁπλὴν ἀφήγηση, ἀλλὰ σοβαρὴ μελέτη ἱστορικὴ — δὲν πρόσθεσε χρονολογία, ἀλλὰ θὰ χρειάστηκε πολὺν καιρό, ἴσως καὶ πολλὲς διακοπές, ὡς ποῦ νὰ τὴν ἀποτελειώσῃ. Αὐτὸ φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰ διάφορα γραφίματά του καὶ ἀπὸ τὸν τόνο τῆς μελάνης. Καὶ τὸ μέρος αὐτὸ τοῦ ἔργου εἶναι γραμμένο μὲ πρῶτο χέρι, ὄχι ἀντιγραφή,

κατάσταση, μὲ ἀρχὴ καὶ τέλος. Λυμένο, ἄρραφο, σὲ τετράδια ραμμένα χωριστά, ὅλα 41, τὸ καθένα μὲ ἄνισα στὸν ἀριθμὸ φύλλα τετρασέλιδα, βαλμένα τὸ ἕνα μέσα στὸ ἄλλο. *Σχῆμα:* Τετράδ. α'-ε', 0,21×0,30, τετράδ. ς'-ι', 0,20×0,28, τετράδ. ια'-κα', 0,22×0,31 ½, τετράδ. κβ'-κδ' 0,23 ½×0,32 ½, τετράδ. κε'-μα', 0,22×0,30 ½. *Χαρτί:* Γιὰ τὴν ποιότητα τοῦ χαρτιοῦ τῶν τετραδ. α'-ε' βλ. π. π. σημ. Τὰ τετράδ. ς'-μα' εἶναι ὅλα ἀπὸ χαρτὶ ἐκλεκτὸ Ἀγγλικό, τῆς «Μάλτας», ἀπὸ κλωστὴ μπαμπακιοῦ, καὶ χρῶμα ποῦ ἀλλάζει ἀπὸ ἐλαφρὸ χρωμόλευκο (κρὲμ) ὡς ἀνοιχτὸ γαλάζιο (νερογάλαζο), ἀλλὰ κι' αὐτὸ μὲ διάφορες παραλλαγές. Ὁ συγγρ., φαίνεται, ἀφοῦ θ' ἄρχιζε νὰ γράφῃ, Νοέμβρη τοῦ 1832, ἀγόρασε ὅ,τι ἤὗρε χαρτὶ Ἀγγλικό, διαφόρων σχημάτων, στὴν ἀγορὰ τοῦ Ναυπλίου καὶ ἀρκετὴ ποσότητα, γιὰ νὰ μὴν τοῦ λείψῃ[1]). Ὅταν, ὕστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια, τοῦ χρειάστηκε χαρτὶ νὰ γράψῃ τ' Ἀρματωλικά του, δὲν ἤὗρε παρὰ κίτρινο πρόστυχο, ποῦ θὰ πῇ ζοῦσε σ' ἐπαρχία. *Τετράδια:* Τὰ 5 πρῶτα (ποῦ περιέχουν τ' Ἀρματωλικὰ) εἶναι γραμμένα ὁλοσέλιδα, καὶ πάντα στὴ μονὴ (περιττὴ) σελίδα. Τὰ ἄλλα 36 (τῶν Ἐνθυμημάτων) γραμμένα ἡμίκλαστα, καὶ στὶς δυὸ σελίδες τοῦ φύλλου, ἀλλὰ πάντα στὴν ἀριστερὴ στήλη, συχνὰ ὅμως καὶ ἡ δεξιὰ στήλη γεμάτη ἀπὸ προσθῆκες. Πειὸ κάτου σημειώνεται μὲ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου ὁ ἀριθμὸς τοῦ κάθε τετραδ. κατὰ σειρά, καὶ ἀντικρὺ ὁ ἀριθμὸς τῶν σελίδων του: Τετραδ. α') 1-39, β') 40-68, γ') 69-101 (ἡ σελ. 71 ἔχει μισὸ ἀκόμα φύλλο κολλημένο στὸ κάτω μέρος, καὶ τὸ ἀντίστοιχο τοῦ φύλλου, ποῦ σκεπάζεται ἀπὸ τὸ μισό, ἀκυρώνεται ἀπὸ τὸ συγγρ.), δ') 102-139 (ἡ σελ. 134 ἔχει καὶ μισὸ φύλλο ἀνάλογο μὲ τὴ σελ. 71), ε') 140-160, ς') 161-212 (ἡ σελ. 161 σχισμένη, καὶ λείπει ἀπ' αὐτὴ μικρὸ κομμάτι πρὸς τὰ κάτου. Αὐτὴ μόνη τὴ φθορὰ καὶ ἄλλη μιὰ μικρὴ π. κ. ἔχει τὸ χειρόγραφο, ζ') 213-260, η') 261-308, θ') 309-356, ι') 357-404, ια') 405-452, ιβ') 453-496, ιγ') 497-544, ιδ') 545-590 (ἡ σελ. 575 μετρήθηκε κατὰ λάθος τρεῖς φορές· 575α', 575β', 575γ'), ιε') 591-638, ις') 639-696, ιζ') 697-790 (ἡ σελ. 733 μετρήθηκε τρεῖς φορὲς 733α', 733β', 733γ'), ιη') 791-838, ιθ') 839-886, κ') 887-949, κα') 950-1049, κβ') 1050-1145, κγ') 1146-1241 (στὴ σελ. 1177-8 ὑπάρχει μὲ ξένο χέρι γραμμένο γράμμα ἰταλικό, ἀλλὰ ἡ μετάφραση στὸ κείμενο μὲ τὸ χέρι τοῦ συγγρ., ποῦ δὲ γνωρίζει ἰταλικά), κδ') 1242-1337 (τὸ φύλλο τῶν σελ.

καλλιγραφημένη, καθὼς φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰ σβυσίματα, ποῦ δὲν εἶναι λάθη ἀντιγραφικά, ἀλλὰ διορθώματα οὐσιαστικά. Ὁ ἀναγνώστης παρατήρησε ὅτι κάτου ἀπὸ τὸν τίτλο «Κεφάλαιον Αον» ὁ συγγρ. παράλειψε νὰ βάλῃ ἐξηγηματικὸν ὑπότιτλο, ποῦ νὰ δηλώνῃ τὸ περιεχόμενο τοῦ κεφαλαίου, π. χ. «Ἀρματωλοὶ καὶ Κλέφτες», «Ἀρματωλισμός», «Στρατιωτικὴ κατάσταση πρὸ τοῦ Εἰκοσιένα», ἢ κάτι ἄλλο ἀνάλογο. Λοιπόν, ἡ διαίρεση σὲ κεφάλαια καὶ τὰ περιεχόμενα τῶν κεφαλαίων εἶναι ἔργο τοῦ ἐκδότη, ἀλλὰ στὸ συγγραφέα ἀνήκει μοναχὰ ὁ γενικὸς τίτλος, ὅπως φαίνεται πειὸ πάνου—ὁ τίτλος αὐτὸς μπῆκε καὶ στὸ ξώφυλλο τοῦ βιβλίου—ἀλλὰ καὶ ἡ διαίρεση τῆς ὕλης ἀπὸ τὸ συγγραφέα σὲ τρεῖς ἐποχὲς (Ἐποχὴ πρώτη—Ἐποχὴ δευτέρα,—Ἐποχὴ τρίτη) φυλάχτηκε πιστὰ (Α', σ. 1 σημ.).

1) Στὰ πρῶτα 5-10 χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ βασιλείας τοῦ Ὄθωνα καὶ οἱ ἐφημερίδες τυπωνόντανε σ' Ἀγγλικὸ χαρτί. Ὕστερα ἦρθε στὴν Ἑλλάδα τὸ ξύλινο πρόστυχο χαρτί,

1336 - 7 λυωμένο στὸ κάτω μέρος τῆς σελ. καὶ λίγες λέξεις λείπουν), κε') 1338-1437 κς') 1438 - 1537 (ἡ σελ. 1530 μετρημένη τρεῖς φορές, 1530α', 1530β', 1530γ'), κζ') 1538 - 1642 (οἱ σελ. 1635 - 36 ἀκυρωμένες ἀπὸ τὸ συγγρ.), κη') 1643 - 1718 (ἀνάμεσα στὶς σελ. 1718 - 9 κομμένα 8 φύλλα γραμμένα, κθ') 1719 - 1813 (οἱ σελ. 1775 - 6 - 7 - 8 - 9 - 80 κολλημένες ὅλες σὲ σχῆμα ταινίας, τὸ ἴδιο καὶ οἱ σ. 1794-5-6), λ') 1814-1893, λα') 1894-1969, λβ') 1970-2073 (στὴ σ. 1997 τοπογρ. σχέδιο μάχης, τὸ ἴδιο καὶ στὴ σ. 2043. Οἱ σ. 2024 - 29 παρέμβλητες μὲ διάφορο χαρτὶ βαθύτερο γαλάζιο), λγ') 2074 - 2114 (ἡ σ. 2104 εἶναι ἁπλὴ ταινία κολλημένη στὴ σ. 2105. Ἡ σελ. 2107 ἀκυρωμένη ἀπὸ τὸ συγγρ.), λδ') 2115-2181 (στὴ σ. 2118 κολλημένο κομμάτι χαρτί, ποῦ μετρήθηκε χωριστά, σ. 2119. Οἱ σ. 2120 - 1 ἀκυρωμένες. Τὸ ἴδιο καὶ οἱ σ. 2136 - 7. Ἀνάμεσα στὶς σ. 2140 - 2151 κομμένα τέσσαρα γραμμένα φύλλα, καὶ ἀναπληρωμένα μὲ ἄλλα ἰσάριθμα γραμμένα, ἀπὸ λευκὸ διάφορο χαρτί. Ἡ σ. 2149 ἔχει τὸ τέταρτο ἄνω δεξιὸ ψαλιδισμένο), λε') 2182 - 2236 (ἡ σ. 2207 μετρήθηκε δυὸ φορὲς 2207α', 2207β'), λς') 2237 - 2319 (ἡ σ. 2245 μετρήθηκε δυὸ φορές, 2245α', 2245β'), λζ') 2320-2399 (ἡ σ. 2396 μετρήθηκε τρεῖς φορές, 2396α', 2396β', 2396γ'), λη') 2400 - 2510 (ἀνάμεσα στὶς σ. 2452 - 3 κομμένα δυὸ φύλλα, γραμμένα. Οἱ σελ. 2456 - 7, 2460 - 1, 2465 - 6 - 7, 2472 - 3 καὶ 2480 ἀκυρωμένες ἀπὸ τὸ συγγρ. Οἱ σελ. 2481 - 3 παρέμβλητες μὲ ξένο διάφορο κίτρινο χαρτί, καὶ ἔπειτα οἱ σ. 2483 - 4 ἀκυρωμένες, 2486 - 7 - 8 - 9 κολλημένες σὲ σχῆμα ταινίας. Ἡ σελ. 2494 ἀκυρωμένη), λθ') 2511 - 2571 (οἱ σ. 2560 - 1 - 2 κολλημένες σὲ σχῆμα ταινίας), μ') 2572 - 2665, μα') 2666 - 2694 (ἀνάμεσα στὶς σελ. 2683 - 4 κομμένα 8 φύλλα, ποῦ ἦνανε βέβαια γραμμένα).

Ὁ συγγρ. ἐφαρμόζει δικό του ἀνώμαλον τρόπο ἀρίθμησης τῶν σελίδων τοῦ χειρογράφου· ἄρχισε ν' ἀριθμῇ γραμμένες σελίδες ἀπὸ τὴν πρώτη καὶ προχώρησε ὡς τὴν 84· ἄφησε ἔπειτα ἄλλες 76 χωρὶς ἀρίθμηση (ὡς τὴ σελ. 160)· ἔπειτα ἄρχισε ν' ἀριθμῇ ὄχι σελίδες, ἀλλὰ τετράδια, καὶ ἔγραψε στὴν κορυφὴ τῆς πρώτης σελ. τοῦ γ', δ' καὶ ε' τετραδ. κατὰ σειρὰ τοὺς ἀριθμοὺς «3ον», «4ον» καὶ «5ον»· στὴν κορφὴ τοῦ ς' τετρ. ἔγραψε πάλι «1»[1]). Τέλος ἀπὸ τὸ 7ο τετρ. προχώρησε ὁριστικὰ σὲ ταχτικὸ ἀριθμητικὸ σύστημα· ἀρίθμησε τὴν πρώτη καὶ τελευταία σελ. τοῦ κάθε τετραδ. Ἔτσι, ἂν βάλουμε τὰ γράμματα τοῦ Ἀλφαβήτου ὡς αὔξοντα ἀριθμὸ τῶν τετραδίων, ὅπως τὸ κάμαμε πειὸ πάνου, οἱ ἀραβικοὶ ἀριθμοὶ δείχνουν τὴ σελιδοποίηση τοῦ συγγραφέα, δηλ. τὴν πρώτη καὶ τελευταία σελίδα τοῦ κάθε τετραδ.: <ς') 1 - 2>, ζ') 2 - 3, η') 4 - 5, θ') 6 - 7, ι') 8 - 9, ια') 10 - 11, ιβ') 12 - 13, ιγ') 14 - 15, ιδ') 16 - 17, ιε') 18 - 19, ις') 20 - 21, ιζ') 21 - 22[2]), ιη') 23 - 24, ιθ') 25 - 26, κ') 27 - 28, κα') 29 - 30, κβ') 31 - 32, κγ') 33 - 34, κδ') 35 - 36, κε') 37 - 38, κς') 39 - 40, κζ') 41 - 42, κη') 43 - 44, κθ') 45 - 46, λ') 47 - 48, λα') 49 - 50, λβ') 51 - (52), λγ') 53 - 54, λδ') 55 - 56, λε') 57 - 58, λς') 59 - 60,

1) Ἔγραψε «1», ἀλλὰ ἔπρεπε νὰ γράψῃ 1 - 2, στὶς δυὸ σελίδες πρώτη καὶ τελευταία.

2) Ἔπρεπε νὰ γράψῃ 22 - 23, ἔτσι τὸ λάθος θὰ ξακολουθήσῃ ὡς τὸ τέλος.

λζ') 61-62, λη') 63-64, λθ') 65-66, μ') 67-68, μα') 69-70. Ὁ συγγραφέας μεταχειρίστηκε αὐτὸ τὸ σύστημα (τετρ. ς'-μα') γιὰ νὰ δέσῃ μὲ συνέχεια τὰ τετράδια, καὶ νὰ γλυτώσῃ ὁ ἴδιος ἀπὸ τὸν κόπο τῆς ἀρίθμησης τοῦ ὅλου ἔργου κατὰ σελίδα. Ἦταν ἡ μνήμη του ἄστατη· μίλησα δ,τι ἔπρεπε στὸν πρόλογο γιὰ τὸ ἰδίωμά του αὐτό. Τὸ ὅλο τῶν σελίδων τοῦ χειρογράφου φτάνει τὸν ἀριθμὸ 2704. Μέσα σ' αὐτὸν εἶναι μετρημένες καὶ οἱ 10 σελίδες τῆς διπλῆς ἢ τριπλῆς ἀρίθμησης.—*Ἱστορία τῆς συγγραφῆς:* Ἂν καὶ σὲ σημειώσεις τοῦ Α' τόμου, ἀλλὰ καὶ στὴ βιογραφία ἔγινε λόγος ἀρκετός, δίνεται κ' ἐδῶ ἔκθεση περιληπτική, κατὰ τὴν ἀναγκαία τάξη. Ὁ Ν. Κ. Κασομούλης, λοχαγὸς Α' κλάσης καὶ διοικητὴς τοῦ Τυπικοῦ τάγματος, μένει μὲ τὸ τάγμα του, ποῦ τιμωρήθηκε καὶ ἀφωπλίστηκε ἀπὸ τὴ Γραμματεία τῶν Στρατιωτικῶν γιὰ κάποιες ἀταξίες, στὴ μικρὴν ἀγροτικὴ περιφέρεια Δραπανοχώρια, κοντὰ στὸ Ναύπλιο. Ἐκεῖ ἄρχισε νὰ γράφῃ, στὶς 15 Νδρ. 1832 (βλ. τόμ. Α', σελ. 1 σημ). Τέλη τοῦ Φλεβ. 1833 διαλύθηκε τὸ τάγμα του, καὶ ὁ συγγρ. μπῆκε σὲ διαθεσιμότητα. Ἔμεινε σ' αὐτὴ μῆνες 14, καθὼς γράφει ὁ ἴδιος, καὶ ζοῦσε στὸ Ναύπλιο (ἢ καὶ στὸ Ἄργος), ξακολουθοῦσε ὅμως νὰ γράφῃ. Μάη 19 τοῦ 1834 στάλθηκε φρούραρχος στὴν Ἀθήνα. Εἶχε γράψει ὡς ἐκείνη τὴν ἡμέρα σελίδες 827. Στὴν τελευταία σελίδα τοῦ χειρογρ. καὶ τὴν ἴδια μέρα τοῦ διορισμοῦ του, 19 τοῦ Μάη, ἔγραψε: «Ἕως αὐτοῦ ἔγραψα, ἕως τοὺς 1834, Μαΐου 19». Φρούραρχος τῆς Ἀθήνας ἔμεινε 7 μῆνες, καὶ δὲν ἔγραψε τίποτε. Ἔπειτα μετατέθηκε φρούραρχος στὸν Πειραιᾶ, δὲν ξέρουμε σωστὰ πότε. Ἐκεῖ ἔμεινε μῆνες 19, καθὼς γράφει. Στὶς 24 τοῦ Φλεβάρη 1836 ἔλαβε τὴ μετάθεσή του ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ. Ὁ ἴδιος, σελ. 1639-40 τοῦ χειρογρ., κάνει τοὺς λογαριασμούς, ἀλλ' ἂν λογαριάσουμε ἀπὸ 19 Μάη 1834 ὡς 24 Φλεβ. 1836, βγαίνουν μῆνες 24, δηλ. 2 μῆνες λιγώτεροι ἀπὸ τοὺς 7 μῆνες (τῆς διαμονῆς του στὴν Ἀθήνα) καὶ τοὺς 19 (τοῦ Πειραιᾶ)=μῆνες 26, ποῦ λογαριάζει. Ὅπως κι' ἂν εἶναι, στὸν Πειραιᾶ ξανάρχισε τὸ γράψιμο, καὶ μὲ τὴ μετάθεσή του τὸ σταμάτησε: «Ἔμεινεν... ἕως ἐδῶ ἡ ἐξιστόρησις τῶν συμβάντων, τῆς ἐποχῆς τοῦ Καποδίστρια κλπ.» (σελ. 827). Ἐννοεῖ μ' αὐτὰ ὅτι εἶχε μπῆ στὴν ἐξιστόρηση τῶν συμβάντων τοῦ Καποδίστρια, καὶ τὴ διάκοψε ἀπότομα. Ἀφοῦ εἶχε φτάσει ὡς στὴ σελ. 827, κι' ἀφοῦ ἔγραψε στὸν Πειραιᾶ ἀπὸ σελ. 828-1640, ἔγραψε τὸ ὅλο σελ. 813. Μὲ τὴν ἴδια ἐκείνη σημείωση τῆς 24 Φλεβ. 1836 ἔδωσε ὁδηγίες γιὰ τὴν τύχη τοῦ χειρογράφου του, νομίζοντας πῶς μποροῦσε νὰ μὴ γράψῃ ἄλλο πειὰ (βλ. βιογραφία).

Τὰ ὡς τὴ σελ. 1640 γραμμένα περιέχουν τὴν περίοδο τῶν ἐτῶν 1821-1827, λοιπὸν εἶχε ἀρχίσει νὰ γράφῃ καὶ γιὰ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Καποδίστρια, καὶ ἀπότομα ὕστερα σταμάτησε. Λοχαγὸς τὸ 1840, ὑπηρετεῖ στὸ Ναύπλιο, ἥσυχος ἴσως ἀπὸ πολλὴν ὑπηρεσία· ἄρχισε πάλι τὸ γράψιμο. Σημειώνει ὁ ἴδιος στὴν ἀρχὴ τῆς σελ. 1643: «Ἔναρξις τὴν 20 Αὐγ. 1840, Ναύπλιον». Ἔγραψε ἀπὸ τὴ σελ. 1643 ὡς τὸ τέλος, δηλ. ὡς τὴ σελ. 2694, σελίδες 1050. Ὅμως ἕνα μέρος τὸ ἔγραψε διορισμένος φρούραρχος στὸ Ἐπιθαλάσσιο φρούριο (Μπούρτζι) τοῦ Ἀναπλιοῦ. Στὸ τέλος τῆς προτελευταίας σελίδας 2693 ἔγραψε: «Ἂς εἰποῦν καὶ ἄλλοι τώρα. *Τὴν*

4 Μαΐου 1841. Ἐτελείωσεν ἐπὶ τοῦ Ἐπιθαλασσίου, φρουραρχοῦντος <μου> προσωρινῶς. *Νικόλαος Κ. Κασουμούλης*, Π. λοχαγός». Στὴν τελευταία σελ., ποὺ εἶναι τὸ ξώφυλλο, ἔγραψε, στὴ μέση, αὐτὰ μοναχὰ τὰ λόγια: «Τέλος—τῆς ἱστορίας—ἀπὸ τὰ 1821—μέχρι τῆς διαλύσεως—τῶν στρατευμάτων—1833». — *Γενικά:* Γιὰ τὴν ἀνορθογραφία καὶ ἀσυνταξία τοῦ κειμένου ἔγεινε λόγος στὸν πρόλογο. Ὁ συγγρ. ἔδινε τόση σημασία στὴ συγγραφική του ἀξία, ὥστε μὲ τὸ σημείωμα τῆς σελ. 1640 παράγγειλε ρητὰ «νὰ μὴ ἀλλάξῃ κανεὶς τίποτε... ἀλλὰ νὰ διορθώσῃ τὸ ὀρθογραφικόν». Λοιπὸν γιὰ τὸ συντακτικὸ μέρος, ἂν ἦτανε σωστὸ ἢ ὄχι, δὲν εἶχε ἰδέα. Μὲ τὸ ἴδιο ἐκεῖνο σημείωμα, εἶδος διαθήκης, ὁρίζει καὶ τὰ μέτρα, ἂν πεθάνῃ, γιὰ τὴν προφύλαξη τοῦ ἔργου του. Τὰ κέρδη ἀπὸ τὴν ἔκδοση ἀφήνει στὰ δυὸ ἀδέρφια καὶ τὶς ἀδερφές του (βλ. βιογραφία).

Ἄνθρωπος τόσο καλοσυνείδητος, ἀφοῦ ἔγραψε μακρότατη περιγραφὴ τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγιοῦ, εἶχε συντάξει καὶ δυὸ σχέδια τοπογραφικὰ τῆς ἡρωϊκῆς πόλης, ἕνα μικρὸ κ' ἕνα μεγαλύτερο, καὶ παράγγειλε, μὲ τὸ σημείωμα τῆς σελ. 1640: «Τὸ σχέδιον τοῦ Μεσολογγίου σκιαγραφὲν δὲν ἐπρόφθασα νὰ τὸ τελειώσω. Ὁ Γεώργιος γνωρίζει τὰς θέσεις, καὶ ἂς προσθέσῃ ὁ <ἐνδεχόμενος> καλλωπιστὴς τούτου εἰς τὸ μικρὸν σχέδιον, ἐξάγων ἀπὸ τὸ μεγάλον τὰς τοποθετήσεις τῶν ἀρχηγῶν». Λοιπὸν τὸ μεγάλο σχέδιο ἦτανε τελειωμένο καὶ τὸ μικρὸ ἀτελείωτο[1]). Ἦτανε τόση ἡ σημασία ποὺ ἔδινε στὸ ἀνέκδοτο ἔργο του, ὥστε σελ. 69 βρίσκεται αὐτὸ τὸ σημείωμα: «Στυλίς. Τὴν 23 Ὀκτ.—, ἡμέρα Δευτέρα, ὥραις 2 μ.μ., παρόντος τοῦ συνταγμ. Κ. Δήμου Λιούλιου[2]), ἔδωσα εἰς τὸν Κον Δρόσον Μανσόλαν τὸ πρῶτον τετράδιον, τὸ ἐμπεριέχον τὸν γενικὸν πίνακα τῶν γενεαλογιῶν τῶν Ἀρματωλῶν, καὶ τὸ 2ον ἐμπεριέχον τὸ ἱστορικὸν τινῶν ἐκ τῶν Ἀρματωλῶν, κατ' αἴτησίν του, νὰ τὰ ἀναγνώσῃ, καὶ νὰ ζητηθοῦν, εἰς κάθε περίστασιν ἀπευκταίαν ἐδικήν μου, νὰ τεθοῦν πρὸ τοῦ παρόντος τετραδίου». Λοιπὸν στὸ Δρ. Μανσόλα εἶχε δώσει δυὸ κομμάτια ἀπὸ τ' Ἀρματωλικιά του. Ποιὸ ἔτος τὰ ἔδωσε, δὲν ξέρουμε. Ὅμως ἐπειδὴ βρίσκεται καὶ ζῇ ἐκεῖ μόνιμα στὴ Στυλίδα συνταξιοῦχος ὁ συγγρ., τόπο καὶ διαμονὴ τῆς οἰκογένειας τῆς γυναικός του, ἥσυχος ἀπὸ κάθε σκοτοῦρα τῆς στρατιωτ. ὑπηρεσίας, ὄχι δμως ἀκόμα καὶ ἀπὸ κάθε φιλοδοξία συγγραφική (ἂν καὶ ἀπὸ τὸ Μάη τοῦ 1841 εἶχε τελειωμένα τὰ Ἐνθυμήματά του)· ἐπειδή, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, βλέπουμε πῶς τὰ δυὸ ἐκεῖνα κομμάτια τοῦ ἔργου του, ποὺ τάδωσε γιὰ διάβασμα στὸ Θεσσαλὸ Μανσόλα, ἀναφέρονται σὲ Θεσσαλοὺς Ἀρματωλοὺς (Μπλαχαβαίους, Στορναραίους κλπ.), ἔτσι ὑποπτεύουμε πῶς τὸ Ἀρματωλικὸ μέρος ὁ Κασομούλης τὸ εἶχε γράψει πρόσφατα, καὶ γι' αὐτὸ ἔκαμε λόγο στὸ Μανσόλα, κ' ἐκεῖνος πάλι ἐνδιαφέρθηκε νὰ μάθῃ. Ἔτσι φτάνουμε σὲ μιάν, ὄχι ἀδάσκμη ὑποψία, πῶς ὁ Κασομούλης ἔγραφε τ' Ἀρματωλικά του μετὰ

---

1) Στὴν οἰκογένεια τοῦ μακαρίτη Κασομούλη δὲ βρέθηκε οὔτε τὸ μικρό, οὔτε τὸ μεγάλο. Εἶναι λυπηρὸ ποῦ καὶ τοῦ Σπυρομίλιου τὸ τοπογρ. σχέδιο τοῦ Μεσολογγιοῦ χάθηκε. (Ἀπομνημονεύματα τῆς πολιορκίας, 1926, σ. 25, 146).

2) Δῆμο - Διούλιος, Χορμοβίτης, γνωστὸς ἀγωνιστὴς τοῦ Εἰκοσιένα.

τὴ μόνιμη ἐγκατάστασή του στὴ Στυλίδα, δηλ. ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1861 καὶ κάτου. Μ' αὐτὸν τὸ δρόμο τοῦ συλλογισμοῦ φτάνουμε νὰ τοποθετήσουμε, ἂν ὄχι καὶ πολὺ στενά, τὰ χρονικὰ ὅρια τῆς συγγραφῆς τοῦ πρώτου μέρους τοῦ ἔργου τοῦ Κασομούλη, τοῦ μόνου ποῦ ἔμεινε ἀπὸ τὸν ἴδιον ἀχρονολόγητο. Ὅμως καὶ ἀπὸ τὸ περιεχόμενο, τὸ σοβαρώτερον τρόπον τῆς σκέψης, τὴ φράση τὴν περίπλοκη, ἀκόμα κι' ἀπὸ τὶς πολὺ λίγες ἀνορθογραφίες, τὰ πολὺ λίγα σβυσίματα καὶ διορθώματα, καὶ τέλος τὸ λεπτότερο εἶδος γραφῆς, βγάζουμε τὸ συμπέρασμα πὼς τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ ἔργου τοῦ Κασομούλη εἶναι γραμμένο σὲ ὥριμη, γεροντικὴ ἡλικία.

Ὡς χειρόγραφο τὸ ἔργο τοῦ Κασομούλη δὲν παρουσιάζει πολλὲς δυσκολίες. Τὸ πρῶτο μέρος, τ' Ἀρματωλικὰ (σελ. 1-160), σὰν ἔργο γραμμένο σὲ ἡλικία προχωρημένη τοῦ συγγραφέα, εἶναι ὀρθογραφημένο καὶ μὲ πολὺ λίγες διαγραφές. Τὸ τέλος του (σελ. 153, οἱ σελ. 154 - 160 κατέχονται ἀπὸ ἄσχετα σημειώματα τοῦ συγγρ.) φαίνεται σὰ νὰ εἶναι ἀπότομη διακοπή, μὲ σκοπὸ ἴσως νὰ μπῇ ἐπίλογος, ποῦ δὲν μπῆκε (βλ. Α', σ. 128). Ἀλλὰ καὶ τὸ δεύτερο καὶ μεγαλύτερο μέρος τοῦ χειρογρ., ποῦ περιέχει τὰ Ἐνθυμήματα ἀπὸ 1821 - 1827 (σελ. 161 - 1642), ἂν καὶ ἀνορθόγραφο καὶ ἀσύνταχτο, λίγες ἔχει διαγραφὲς καὶ διορθώματα στὸ περιθώριο. Τὸ μέρος ὅμως ποῦ ἀναφέρεται στὴ διαμονὴ τοῦ συγγρ. στὸ Μεσολόγγι, 1823-4, ἔχει στὶς δεξιὲς μισὲς στῆλες πλῆθος ἐρανίσματα συγχρονισμένα μὲ τὴν ἀφήγησή του, δανεισμένα ἀπὸ τὰ «Ἕλλην. Χρονικὰ» τοῦ Μεσολογγίου[1]. Κάποια δυσκολία παρουσιάζεται στὸ τρίτο μέρος τοῦ χειρογρ. (σελ. 1643 - 2694) ἀπὸ τὶς πολλὲς διαγραφές, προσθῆκες, ἀκυρώσεις ὁλάκερων σελίδων. Τὸ μέρος αὐτὸ τοῦ ἔργου, γιὰ τὸ εἶδος τῆς ὕλης τὸ περίπλοκο, ἔβαλε ὁ συγγρ. περισσότερον κόπο νὰ τὸ συντάξῃ. Ὅμως ἂν στὸ α' μέρος τὸ Ἀρματωλικό, σὰν ἔργο συγγραφικὸ ἱστορικῆς μονογραφίας, ὁ συγγρ. δυσκολεύτηκε στὴ σύνθεση τῆς φράσης καὶ τὴ διατύπωση τῆς σκέψης του, στὸ β' μέρος, ὅπου ἡ ἀφήγηση ἔχει νὰ κάμῃ μὲ ἁπλὰ πολεμικὰ περιστατικά, μάχες, ἐκστρατεῖες, πολιορκίες κ.λ.π., ὁ συγγρ. δὲν ἤβρε δυσκολία στὸ ἀράδιασμὰ μικρῶν συντόμων ἁπλῶν περιόδων. Στὸ τελευταῖο πάλι μέρος, τὴν Καποδιστριακὴ ἐποχή, ὁ συγγρ. πελάγωσε σὲ μιὰν ἀνεμοζάλη πολιτικὴ μαζὶ καὶ στρατιωτική. Ζώντας ὡς τότε σὲ στρατόπεδα πολεμικὰ (ἂν καὶ ἕνα σύντομο διάστημα ἔμεινε σ' Ἀνάπλι, ἀρχὲς τοῦ 1828, κι' ἀπόχτησε κάποια γνώση τῆς πολιτικῆς στὴ χειρότερή της μορφή), τώρα ἔπεσε σὲ πολὺ πλατύτερα μπερδέματα, πολιτικὰ μαζὶ καὶ στρατιωτικά· ὀργάνωση κράτους, ὀργάνωση νέου στρατοῦ, ἀφάνταστη συρροὴ προσωπικῶν ἀπαιτήσεων, ἐλπίδων, παραπόνων, ταραχῶν, ἐμφυλίων πολέμων, κ' ἔπρεπε ἀπὸ τὴν παραζάλη ἐκείνη νὰ περάσῃ καὶ νὰ βγῇ πέρα· νὰ διηγηθῇ, ἀλλὰ συχνότερα καὶ νὰ συνθέσῃ ἱστορικὴ ἔκθεση. Καὶ δὲν περιωρίστηκε στὴν ἱστορία τὴ στρατιωτική, ἀλλὰ πῆρε μέσα στὸ σχέδιό καὶ τὸ σκοπὸ τοῦ ἔργου του τὴν Καποδιστριακὴ περίοδο στὸ σύνολό της. Μιά, καὶ δυό, καὶ τρεῖς φορὲς γράφει καὶ ξαναγράφει περικοπές, γιατὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἐκφράσῃ σωστὰ ἐκεῖνο ποῦ ἔχει στὸ νοῦ του. Καθὼς εἶναι καὶ λίγο ἀπρόσεκτος, τὸ μέρος αὐτὸ τοῦ

1) Σὲ ὑποσημειώσεις τοῦ Α' τόμ. ὁ ἐκδότης κάνει λόγο γι' αὐτά.

ἔργου τὸ σημαντικὸ παρουσιάζει ἀρκετὴ δυσκολία στὴν ταχτοποίηση καὶ τοποθέτηση τῶν προσθηκῶν, καὶ στὸ συνταιριασμό τους μὲ τοῦ κειμένου τὰ ἄσβηστα καὶ τὰ σβησμένα (γιατὶ ὁ ἐκδότης καὶ τὰ τελευταῖα αὐτὰ τὰ καταχωρίζει στὸ ἔντυπο κείμενο, ἅμα εἶναι ἀνάγκη, ἢ τὰ ὑποσημειώνει).

Οἱ προσθῆκες στὸ περιθώριο ἢ ἀνάμεσα στὸ κείμενο εἶναι σύγχρονες μὲ τὴ συγγραφή, γενικά. Πολὺ σπάνιο εἶναι τὸ παράδειγμα μεταγενέστερης προσθήκης ἢ διόρθωσης. Ὁ συγγρ., καθὼς δανείστηκε ἀπὸ τὰ «Ἑλλ. Χρονικὰ» ἐρανίσματα, καὶ τἄβαλε χωριστά, χωρὶς νὰ τὰ χωνέψῃ μέσα στὸ ἔργο του, ἔτσι σημείωσε καὶ πολὺ λιγώτερα ἀπὸ τὸ «Φίλο τοῦ Νόμου» τῆς Ὕδρας ἢ τὴ «Γεν. Ἐφημ. τῆς Ἑλλάδος». Φυσικά, ἀπ' αὐτὲς τὴς προσθῆκες ἐντύπων μαρτυριῶν ἄλλες εἶναι σύγχρονες μὲ τὴ συγγραφὴ τοῦ ἔργου, ἄλλες μεταγενέστερες, ὅλες ὅμως ξεχωριστὰ βαλμένες ἀπὸ τὸ κείμενο. Ἕνα εἶναι βέβαιο· κανένα δανεισμένο στοιχεῖο ἱστορικό, περιγραφὴ μάχης, εἴδηση πολιτικὴ κλπ. δὲ μπῆκε, δὲν ἀφομοιώθηκε μὲ τὸ ἔργο τοῦ Κασομούλη. Ὅ,τι αὐτὸς γράφει τὸ ἔμαθε ἀπὸ δική του γνώση καὶ πληροφορία.

Τὰ ἄγραφα φύλλα τοῦ χειρογρ. χρησιμεύουν στὸ συγγράφέα καμμιὰ φορὰ γιὰ σημειωματάριο. Βρίσκει κανεὶς ἐκεῖ γραμμένες σκόρπια παρατηρήσεις ἢ γνῶμες ἱστορικὲς ἢ πατριωτικές, ἀλλὰ κάπου καὶ λογαριασμοὺς ἰδιωτικούς· ὅλα ὅμως αὐτά, ὄχι πολὺ συχνά. Βάνω ἐδῶ στὴ σειρὰ κατάλογο τῶν γενικῶν σημειωμάτων: α') Σελ. 158, γράφει τὴ γνώμη του γιὰ τοὺς πληρεξουσίους τῶν Ἁρμάτων, δηλ. ἀντιπροσ. τοῦ ἐθνικοῦ στρατοῦ (Ἀτάχτου) στὴς διάφορες Συνελεύσεις κατὰ τὸν Ἀγῶνα καὶ ἐπὶ Καποδίστρια, παίρνοντας ἀφορμὴ τὴν ἀνάμιξη τῶν κυβερνήσεων στὴς ἐκλογές, ἀπὸ τὰ 1844 καὶ κάτου. Τὸ σημείωμα εἶναι χρονολογημένο 12 τοῦ Μάη 1860.—β') Σελ. 159, λέει τὴ γνώμη του γιὰ πιθανὴ ἐπανάσταση στὴ Μακεδονία καὶ Ἤπειρο. Τὸ σημείωμα χρονολογημένο, Μάρτη τοῦ 1860.—γ') Σελ. 1642, γράφει γιὰ τοὺς Μεσολογγῖτες, τὸ χαρακτῆρα τους καὶ τὴ διαγωγή τους πρὸς τὸ ἄταχτο στράτευμα. — Δίνει περίληψη λόγου τοῦ Καραϊσκάκη πρὸς τὰ παληκάρια του, στὶς 3 τοῦ Μάρτη 1826. Σημείωμα ἀχρονολόγητο.—Τί γνώμη εἶχαν οἱ Εὐρωπαῖοι γιὰ τοὺς Ἕλληνες, κατὰ τὸ Εἰκοσιένα, καὶ οἱ Ἕλληνες γ' αὐτούς; Σημειώματα ἀχρονολόγητα.—δ') Ὀνόματα ναυτικῶν κλπ., ποῦ λάβανε μέρος σὲ κάποια ναυμαχία κοντὰ στὴν Πρέβεζα.—ε') Σελ. 1813, παρατηρήσεις σὲ ὅ,τι γράφει ὁ Ἀμβρ. Φραντζῆς στὴν Ἱστορία του γιὰ τὴς κοινωνικὲς τάξεις καὶ τῆ διαγωγὴ τῶν προεστῶν πρὸς τὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία. (Α', σελ. 70, Γ', σελ. 180). Σημείωμα ἀχρονολόγητο.—ς') Παρατηρήσεις στὴ διαγωγὴ τῶν Βαυαρῶν πρὸς τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ Ταχτικοῦ στρατοῦ κατὰ τὸν Ἀγῶνα. Τὸ σημείωμα χρονολογημένο ἀπὸ Παλαμίδι, 9 Ἰούν. 1850. Ὅλα αὐτὰ τὰ παρασημειώματα τὰ βλέπει ὁ ἀναγνώστης ἀκέρια στὸ παράρτ. τοῦ Γ' τόμου.

Γ. Β.

Ὁδηγία πρὸς τὸν ἀναγνώστη: Οἱ ἀριθμοὶ τῶν σελίδων τοῦ χειρογράφου σημειώνονται, στὸ ἔντυπο κείμενο, μέσα σὲ παρενθέσεις. Ὅπου ἡ ἀρίθμηση παρουσιάζει κενὸ (ἀπὸ

ἀριθμὸ σελίδας) σημαίνει πῶς ὑπάρχουν παρασημειώματα στὸ πρωτότυπο, ἄσχετα μὲ τὸ κείμενο, (ποῦ θὰ τυπωθοῦνε σ' ἄλλο μέρος τοῦ βιβλίου), ἢ ἐρανίσμανα τοῦ συγγρ. ἀπὸ ἐφημερίδες περιττά, ποῦ στὴς ὑποσημειώσεις τοῦ κειμένου ὁ ἐκδότης κάνει λόγο γι' αὐτά.

Οἱ λέξεις οἱ κλεισμένες σὲ ὀξεῖες ἀγκύλες εἶναι παρένθεση τοῦ ἐκδότη. Οἱ κλεισμένες μὲ ὀρθογώνιες εἶναι τοῦ συγγρ., καὶ κατὰ τὴ γνώμη τοῦ ἐκδότη πρέπει νὰ βγοῦν.

Διόρθωση σπουδαίων τυπογρ. λαθῶν: Τόμ. Α', σελ. 248, σημ. 4 νὰ διορθωθῇ τὸ μέσα σὲ ἀγκύλες ἔτος 1822 σὲ 1831. Τοὺς λόγους τοῦ διορθώματος βλ. π. π. σελ. νζ'. — Α', σελ. 201, σημ. 5, ὑπάρχουν δυὸ σημειώσεις μὲ ἀριθ. 5, ποῦ ἀρχίζουν ἀπὸ τὴ σελ. 201 καὶ τελειώνουν στὴ σελ. 202. Ἡ δεύτερη σημείωση (ἀριθ. 5 κι' αὐτὴ) πρέπει νὰ ἑνωθῇ μὲ τὸ τέλος τῆς προηγουμένης, καὶ ν' ἀρχίζῃ: «*Κούσπα*, περίεργο μίγμα ἀπὸ πίτυρα, τροφὴ τῶν βοδιῶν κλπ.». Ἡ φράση ποῦ σχολιάζεται ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ μόνη σημείωση (ποῦ κατὰ λάθος ἔγινε δυὸ) ἀρχίζει: «Εἰς τὰς 19 Φεβρ. 1822..... ἐσκοτώσαμεν..... καὶ ἕως 15 Τούρκους, ὅπου ἔφερναν κούσπα....». Τὴ χρονολογία καὶ τὴ λέξη «κούσπα» μαζὶ ἤθελε ὁ ἐκδότης νὰ σχολιάσῃ μὲ *μιὰ* μόνη σημείωση (ποῦ χωρίστηκε σὲ δυό).

ΕΝΘΥΜΗΜΑΤΑ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ

ΕΠΟΧΗ ΠΡΩΤΗ

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΠΡΟ ΤΟΥ 1821

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Α' ...
...
...

Β' ...
...
...

Γ' ...
...
...

...

...

ΕΝΘΥΜΗΜΑΤΑ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ

ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΑΠΟ ΤΑ 1821 ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ 1833

ΕΠΟΧΗ ΠΡΩΤΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Στρατιωτικὴ ἄποψις τῆς Βορείας Ἑλλάδος — Ὁ θρύλος τοῦ Σκεντέρμπεη — Ἀρματωλοὶ καὶ Κλέφτες — Μεϊντάνης καὶ πολεμικὴ δρᾶσις του εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα καὶ Θεσσαλίαν — Ἀπόπειρα συστάσεως Γενικοῦ Ἀρματωλοῦ — Ἀρματωλοὶ καὶ Κλέφτες μετὰ τὸν Μεϊντάνην — Πίνακες βιογραφικοὶ τῶν Ἀρματωλῶν καὶ Κλεφτῶν.

Ἀπὸ τὰ διάφορα ἱστορικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα καὶ ἀπὸ αὐτὰ τὰ πράγματα γνωρίζοντες ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὁ χαρακτὴρ καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Βασιλείου μας ἐδιατηρήθησαν ὑπὸ τὴν ἐπαγρύπνησιν τοῦ Κλήρου μας καὶ τῶν διαφόρων πεπαιδευμένων τοῦ Ἔθνους μας, καὶ διὰ τῆς κοινῆς εὐλαβείας πρὸς τὴν ἁγίαν ἡμῶν Θρησκείαν — μετὰ τὸν θάνατον τοῦ περιφήμου ἥρωος Σκενδέρμπεη καὶ τοῦ ἐξολοθρευμοῦ τῆς οἰκογε-

---

Σημ. τοῦ ἐκδ.—Ὁ συγγραφέας μόνο τὸ τρίτο μέρος τοῦ ἔργου του, ἀπὸ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Καποδίστρια ὡς τὸν ἐρχομὸ τοῦ Ὄθωνα, τὸ ἐπιγράφει «Ἐποχὴ τρίτη». Τὴ διαίρεση σ' «ἐποχές», δανεισμένη ἀπὸ τοῦ Ι. Φιλήμονα τὸ Δοκίμιο περὶ Φιλικῆς Ἑταιρείας, νομίσαμε καλὸ νὰ τὴ σεβαστοῦμε καὶ νὰ τὴν ἐφαρμόσουμε σ' ὁλάκαιρο τὸ ἔργο, ἀφοῦ φυσικὴ εἶναι ἡ διαίρεσή του σὲ τρία μέρη, Προεπαναστατικό, Ἐπαναστατικὸ καὶ Καποδιστριακό. Ὅμως ὁ τίτλος «Ἐνθυμήματα» δὲν ταιριάζει, κατὰ κυριολεξία, στὸ πρῶτο μέρος, ποὺ περιέχει ἔκθεση ὄχι τῶν ὅσων ἔπραξε εἴτε εἶδε ὁ συγγραφέας, ἀλλὰ ἔρευνα ἱστορικὴ θεμελιωμένη σὲ ἀφηγήματα ἀνθρώπων ποὺ ζοῦσαν, καὶ πολὺ σπάνια σὲ δανείσματα ἀπὸ βιβλία.—Οἱ μὲ κεφαλαῖα γράμματα τίτλοι τῆς σελίδας αὐτῆς εἶναι τοῦ συγγραφέα. Τὰ μὲ κυρτὰ περιεχόμενα ὅλων τῶν κεφαλαίων τοῦ βιβλίου εἶναι τοῦ ἐκδότη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

νείας του καὶ τῶν διαδόχων του, περὶ τῶν ὁποίων σώζεται ἡ ἱστορία [1]) — ὅσον καὶ ἐὰν ἐζητήσαμεν νὰ μάθωμεν, ὁ χρόνος δὲν μᾶς ἄφησεν ἀξιομνημόνευτον τί στρατιωτικὸν εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα νὰ γνωρίσωμεν θετικῶς

ἐὰν τὰ Ἀρματωλίκια, τὰ ὁποῖα ἐσώζοντο μέχρι τῆς ἐποχῆς μας, εἶχον τὴν πηγήν των πρὸ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ τοῦ ἥρωος, ἢ

ἐὰν οἱ Καπιταναῖοι τούτων καλούμενοι, τῶν ὁποίων ἡ γενεαλογία ἔλαβεν μέρος εἰς τὴν Ἐπανάστασιν (καὶ διαρκοῦν μέχρι τὴν σήμερον ὁποῦ γράφομεν) κατάγονται ἐκ τῶν διαφόρων ὀπαδῶν του, ἢ ἐὰν οἱ πρόγονοι τῶν ἄνωθεν στρατιωτικοὶ (2) λείψανα τοῦ στρατοῦ τοῦ Βασιλείου μας ὄντες, καὶ διασκορπισθέντες ἔκτοτε, καὶ μετὰ τὸν ἐξολοθρευμὸν τοῦ ἥρωος τούτου καὶ τῆς γυναικός του, οἱ ἐπισημότεροι ὀπαδοί του κατέλαβον καὶ κατεῖχον τὰς ὀρεινὰς ἐπαρχίας, καὶ ὠφελούμενοι ἀπὸ τὰς ἀλλεπαλλήλους περιστάσεις τῶν πολέμων μεταξὺ τῶν χριστιανῶν βασιλέων τῆς Εὐρώπης καὶ τῶν Ὀθωμανῶν, ἢ ἐπὶ τῶν ἐκστρατειῶν τῶν γειτόνων Ἐνετῶν, οἵτινες κατεῖχον πολλὰ φρούρια εἰς τὴν Ἑλλάδα μέχρι τοῦ 17ου αἰῶνος, καὶ ἀπὸ τὴν συμβᾶσαν κατὰ τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας μέχρι τῆς Φθιώτιδος διαρκῆν ἐκστρατείαν τοῦ 1692 [2]) ἕως τὰ 1695 ἢ 96, ἔλαβον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐνδυναμωθοῦν καὶ νὰ στηριχθοῦν εἰς τὰς ἐπαρχίας, μὲ συνθήκας μερικὰς νὰ διατηρήσουν τὰ ὅπλα των, καθ' ἣν ἐποχὴν τῶν Ὀθωμανῶν τὸ ὄνομα τὸ ἔτρεμον παντοῦ, καὶ εἰς τὴν ξηρὰν καὶ εἰς τὴν θάλασσαν.

Ἀπὸ ὁποιανδήποτε ὅμως <αἰτίαν> καὶ ἂν ἀκολουθεῖ ἡ ἀμνημοσύνη αὕτη, ὅταν διατρέξωμεν τὰ παρελθόντα ἀπὸ τὰ ἐνεστῶτα, δὲν θὰ λείψουν τεκμήρια ἀπὸ τὰ ὁποῖα, ἐὰν δὲν δυνηθῶμεν νὰ πορισθῶμεν ὁλόκληρον τὴν ἀλήθειαν, νὰ μὴ μᾶς μείνῃ ὅμως καὶ ἀμφιβολία, ὅτι ἡ καταγωγή των εἶναι ἀρχαιο-

---

1) Ὁ συγγραφέας, σὰ βορειοελλαδίτης ποὺ εἶναι, ἔχει καὶ τὰ αἰσθήματα τῶν βορεινῶν λαῶν τῆς Ἑλλάδας, ποὺ νομίζαν τὸ Σκεντέρμπεη, μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους χριστιανικοὺς γειτονικοὺς λαούς, κοινὸν ἐθνικὸν ἥρωα. Ὁ Κασομούλης εἶχε ἴσως διαβάσει καὶ τὸ βίο του στὰ πολὺ γνωστὰ καὶ σχετικὰ μὲ τὸν Ἀρβανίτη ἥρωα βιβλία, καθὼς ἡ μετάφραση τοῦ Εὐγ. Βουλγάρεως, τυπωμένη στὴ Μόσχα, 1812 κ.λ.π. Ἔπειτα, ὑποφέραν τόσα πολλὰ οἱ κάτοικοι τῆς βορεινῆς Ἑλλάδας, καὶ μάλιστα οἱ Ἠπειρῶτες, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Σκεντέρμπεη, ποὺ ἔγινε πειὸ μεγάλος ὁ πόθος του καὶ ἡ στέρησή του πειὸ βαθιὰ τυπώθηκε μέσ' τὶς καρδιές. Ὁ Κασομούλης βέβαια διάβασε καὶ τοῦ Περραιβοῦ τὴν ἱστορία τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας (στὴν ἀρχή). Ὁ Σπ. Ζαμπέλιος ἔγινε κήρυκας αὐτῶν τῶν λαϊκῶν αἰσθημάτων μὲ μιὰ μελέτη του τυπωμένη στὸ περιοδικὸ Le Spectateur de l'Orient, ποὺ δημοσιευότανε στὴν Ἀθήνα (1856, σελ. 314). Ὁ Σκεντέρμπεης πέθανε κατὰ τὸ 1467. Βλ. καὶ τὴ σπουδαία μελέτη «Ἱστορία Γεωργίου Καστριώτου τοῦ ἐπιλεγομένου Σκεντέρμπεη ἐπεξεργασθεῖσα κατὰ Παγανὲλ ὑπὸ Ν. Δραγούμη, Ἀθῆναι, 1861».

2) «Ἴδε σελίδα 76, Δοκίμιον Ἱστορικὸν Φιλήμονος, σημείωσιν περὶ ἐκστρατείας Λιβερίου Γερακάρη εἰς τὴν Φθιώτιδα» (σημ. συγγρ.).— Στὴ σημείωση αὐτὴ τοῦ περὶ Φιλικῆς Ἑταιρείας ἔργου του ὁ Φιλήμονας γράφει πῶς ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1692 προχώρεσε ὡς τὰ Φάρσαλα, λόγο ὅμως γιὰ τὴ Φθιώτιδα δὲν κάνει. Ἡ σημ. ὅμως τοῦ Κασομούλη εἶναι μεταγενέστερη προσθήκη, ὅταν ἐκεῖνος ἤτανε γέροντας πειά.

τάτη καὶ κατεβαίνει ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς Βασιλείας. Διότι, ἂν καὶ σκοτεινὰ φαίνονται, πῶς οἱ Ἀρματωλοὶ λεγόμενοι πάντοτε κατεῖχον διαδοχικῶς τὰ Καπιτανάτα εἰς τὰς ἐπαρχίας, ἀπὸ τὴν Ἀττικὴν ἀρχίζοντες [1]) μέχρι τῆς Ἀκαρνανίας, καὶ μέχρι τῆς Μακεδονίας ἕως ἐπὶ τῶν μερῶν μας, ἐπὶ τῆς Ἐπαναστάσεως, καὶ μέχρι τῶν 1829, ἐποχὴν καθ' ἣν τὰ κατήργησεν ὁ Σουλτὰν Μαχμούτης διὰ σφοδροῦ διατάγματος, εἶναι ὅμως βέβαιον ἐξ ἄλλου ὅτι,

τὰ λείψανα ταῦτα τοῦ στρατοῦ, ἢ μὲ ἄλλους λόγους οἱ Ἀρματωλοὶ παρὰ τῶν ἐντοπίων Ἑλλήνων καλούμενοι καὶ χαϊδοὺτ (κλέπται [2]) παρὰ τῶν Ὀθωμανῶν, χαιρόμενοι κάποια προνόμια ἀνεξαρτησίας, κληρονόμοι τοῦ ἀνεξαρτήτου πνεύματος τῶν προκατόχων των, μόλον ὁποῦ αἱ ἐπαρχίαι καταπλακώθησαν, καὶ ἐκινδύνευσε νὰ χαθῇ τὸ ἔθνος μεταξὺ τῆς ἀμαθείας, ἥτις τὸ κατέλαβε, καὶ τῆς ἀπανθρώπου τυραννίας τούτων τῶν κατακτητῶν — τὴν ὁποίαν ὑπέφερεν ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς — οὗτοι ὄχι μόνον τὸν αὐχένα των εἰς τὸν ζυγὸν τῶν τυράννων (3-4) δὲν ἔκλιναν νὰ πληρώσουν χαράτσι (κεφαλιάτικον [3]), ἀλλὰ καὶ ἀντισταθέντες πολλάκις μὲ τὰ ὅπλα εἰς τὰς ὁρδὰς τῶν διαφόρων ἀρχηγῶν Ὀθωμανῶν καὶ εἰς τοὺς καταστρεπτικοὺς διὰ τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων χριστιανῶν σκοποὺς ὑπὸ τὸ ὄνομα *Κλέφται*, ἐντὸς τῶν ἐρημιῶν, καὶ ἀπὸ τὰς ὑπερηφάνους καὶ ὑψηλὰς κορυφὰς τῶν ὀρεινῶν τόπων τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, νησιωτικοί, διψασμένοι, γυμνοί, ξυπόλυτοι κατατρεχόμενοι, ἐσυνείθισαν διὰ τῆς ἐπιμονῆς των [4]) νὰ συμμερισθοῦν τὴν ἐξουσίαν τῶν τοπάρχων Ὀθωμανῶν Θετταλίας, Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας, καὶ νὰ λάβουν καὶ προνόμια ἀνεξαρτησίας, νὰ προφυλάξουν μὲ αὐτὴν ἀναλλοίωτα τὰ ἔθιμα καὶ τὴν θρησκείαν τοῦ λαοῦ, τοῦ ὁποίου [5]) βιασμένοι οἱ Ὀθωμανοὶ τοῖς ἐμπιστεύοντο τὴν ἀσφάλειαν καὶ ἡσυχίαν ἀπὸ κάθε προσβολήν.

---

1) Ὡς τὰ 1821 ἡ Ἀττικὴ δὲν εἶχε γενικὸν Ἀρματωλό, καθὼς εἶχε π. χ. ἡ Μεγαρικὴ (Μεγάλα Ντερβένια), ὅμως σὲ κάποια μέρη τῆς κυρίως Ἀττικῆς βρίσκουμε στρατιωτικὰ προνόμια μὲ σκοπὸ τὴν προστασία ὄχι σημαντικῶν ντερβενιῶν. Τελευταῖο Ἀρματωλίκι πρὸς τὰ βόρεια τῆς Ἀττικῆς ἦτανε τῆς Λειβαδιᾶς μὲ ὑποδιαίρεση τὴ Θήβα καὶ τὴν Ἀταλάντη.

2) Τὸ ὄνομα *Χαϊντοὺκ* ἐπικρατοῦσε στὴ Σερβία, Βουλγαρία καὶ Βλαχία, ἴσως καὶ στὴ βόρεια Μακεδονία.

3) «Νὰ ἐξηγηθῇ ἡ ἔννοια «χαράτσι», νὰ τεθῇ τὸ τραγοῦδι τοῦ Κλέπτη» (σ. συγγρ).— Ἡ οἰκονομία τοῦ τόπου δὲν ἐπιτρέπει μιὰ τέτοια περιστατικὴ ἐξήγηση. Ὁ συγγρ. ὁ ἴδιος πρόσθεσε ἀργότερα τὸ τραγοῦδι (τοῦ χοροῦ), *Τ' ἀηδόνι :*

Οἱ Κλέφτες ἐπροσκύνησαν καὶ γίνηκαν ραγιάδες,
κ' ἕνα μικρὸ Κλεφτόπουλο δὲν θέλ' νὰ προσκυνήσῃ·
ψηλὰ σὲ πέτρα κάθονταν, τὸν ταμπουρᾶ λαλοῦσε :
«Ἐγὼ ραγιὰς δὲν γίνομαι, χαράτσι δὲν πληρώνω.

Τὸ τραγούδι αὐτὸ ἔχει τσάπισμα «τ' ἀηδόνι». Παραλλαγὴ βλ. συλλ. Passow σ. 47.

4) Μὲ τὴν ἐπιμονή τους ἔκαμαν τοὺς τοπάρχας νὰ συνειθίσουν...

5) Τὸ χειρόγρ. *τὸν ὁποῖον*.

Οὕτως ἐχόντων τὰ περὶ τὴν ἀρχὴν τούτων [1]), ἐὰν δυνάμεθα νὰ δώσωμεν πίστιν εἰς ἓν χειρόγραφον, τὸ ὁποῖον εὑρισκόμενον εἰς τὴν μονὴν Κλινοβοῦ, Ἀσπροποτάμου ἐπαρχίας, ἀνεγνώσθη ἀπὸ τοὺς πατέρας τῆς μονῆς πρὸς τὸν καπιτανεύοντα ἐκείνην τὴν ἐπαρχίαν ἄνδρα τῆς Ἐπαναστάσεως Νικόλαον Στορνάρην, ὅστις μᾶς ἐδιηγεῖτο ταῦτα, ἀπὸ ὅσων ἀρχηγῶν Ἀρματωλῶν τὰ ὀνόματα θέλομεν ἀναφέρει, φαίνεται, ὁ ἀρχαιότερος τούτων καὶ περιφανέστερος ὑπῆρξεν κάποιος *Μεγδάνης* ὀνομαζόμενος, ἐκ τῆς κωμοπόλεως Κοζάνης.

Ὁ Μεγδάνης οὗτος, ἀκμάζων περὶ τὰ μέσα τῆς ιζ΄ [2]) ἑκατονταετηρίδος (ἀπὸ τὰ 1660 μέχρι τὰ 1680 ἢ 1690, 130 ἔτη πρὶν τῆς Ἐπαναστάσεως) καὶ καταδιώκων τοὺς Ὀθωμανοὺς ἀπὸ ὅλας τὰς ὀρεινὰς ἐπαρχίας τοῦ δυτικοῦ μέρους (5) τῆς Θετταλίας καὶ τῆς Μακεδονίας (πέριξ Καστοριᾶς — Βοδενῶν — Βερροίας — Σερβίων — Ἑλασσῶνος — Τρικκάλων Θετταλίας) μέχρι τοῦ Πίνδου ὄρους, κατατροπώσας αὐτοὺς εἰς διαφόρους μάχας, ἀφ' οὗ διὰ πολὺν καιρὸν πολεμῶντες τον δὲν ἐδυνήθησαν νὰ τὸν καταστρέψουν, οὔτε αὐτὸν οὔτε τοὺς ὀπαδούς του, διὰ νὰ ἡσυχάσῃ, λόγῳ — κατὰ τὴν ἰδέαν τῶν Τούρκων — «ὅταν τὸ σκυλὶ γαυγίζει, ρίξε του ἕνα κομμάτι ψωμί» [3]), μεταχειρισθέντες τὰς ὑποσχέσεις μὲ τὴν πανουργίαν, αἵτινες ἔθελγον ἴσως τὸ φιλόδοξόν του, ἢ χάριν τῆς ἡσυχίας τῶν κατοίκων χριστιανῶν τῶν ἐπαρχιῶν, ἢ ὠθούμενος ἀπὸ μεγαλυτέρας ἐλπίδας εὐτυχεστέρων περιστάσεων, — ὑποσχεθέντες νὰ συμμερισθῇ τὴν τὴν ἐξουσίαν των εἰς τὰ ὀρεινὰ μέρη — ἄρχισεν νὰ πίπτῃ εἰς συμβιβασμούς. Ἀφοῦ λοιπόν, συνεπείᾳ τῶν διαπραγματεύσεων μεταξὺ τοῦ βεζύρη Τρικκάλων καὶ αὐτοῦ [4]), ἀναγνωρισθεὶς καὶ παρ' ὅλων τῶν ἐντοπίων ἐπισήμων Ὀθωμανῶν ὡς ἐξουσιαστὴς τῶν ὀρεινῶν μερῶν, ἐσυμφώνησεν:

1ον Τοῦρκος νὰ μὴ εἰσέρχεται εἰς τὰς παρὰ αὐτοῦ φυλαττομένας ἐπαρχίας.

2ον Οἱ κάτοικοι νὰ πέμπουν (ἀφοῦ συνάξουν) τοὺς φόρους καὶ τὰ χαράτζια (κεφαλαιάτικα) διὰ μέσου τῶν προκρίτων τοῦ κάθε χωρίου εἰς τὰς ἁρμοδίους Ὀθωμανικὰς ἀρχάς.

3ον Οἱ ὑπ' αὐτὸν ὁπλοφόροι (Ἀρματωλοί) νὰ μένουν ἀσύδοτοι παντὸς φόρου καὶ τοῦ χαρατζίου.

Εἰσελθὼν μετὰ πομπῆς εἰς τὰ Τρίκκαλα, ἔδραν τοῦ βεζύρη, νὰ προσφέρῃ τὴν ὑπακοήν του, καὶ ὑποδεξιωθεὶς ἔλαβεν καὶ τοὺς μουρασελέδες τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν (διπλώματα) ἀπὸ τὸν κατὴν καὶ τὸ ἔνδυμα, ἐπανωφόρι τῆς τιμῆς (καπότον), διὰ τῶν ὁποίων ἐκυρώνετο ἡ ἐξουσία του, ἐξελθὼν ἔπειτα μετὰ (6) πομπῆς καὶ ἐπιστρέψας εἰς τὰς ἐπαρχίας ὡς ἀνὴρ ἔνδοξος.

---

1) Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τῶν Ἀρματωλῶν κ.λ.π..

2) Ὁ συγγρ. ις΄.

3) «Μεσολαβούντων τῶν προεστώτων χριστιανῶν» (σ. συγγρ.).

4) Τὰ Τρίκκαλα ἦταν ἔδρα τοῦ μεγάλου πασσαλικιοῦ τῆς Θεσσαλίας, γνωστοῦ μὲ τὸ ὄνομα **Μολλαλίκι** (ἐπειδὴ ἐκεῖ δίκαζε Μολλᾶς, ἀνώτατος ἱεροδικαστής).

Ἀνενοχλήτως διοικῶν, διὰ πολλοὺς χρόνους, στρατιωτικῶς αὐτάς, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὰς παγίδας τῆς ἐπιβουλῆς τῶν ἀντιζήλων προεστώτων καὶ τὰς ἐκ συστήματος, διὰ τοιούτους ἄνδρας, τῶν Ὀθωμανῶν καταδρομάς, οἵτινες δὲν ὑπέφερον νὰ ἀκούγουν ὡπλισμένον Ἕλληνα, — ὄχι καὶ νὰ συμμερίζεται τὴν δόξαν των — φρονίμως ποιῶν, τὴν ἄνοιξιν καὶ τὸ καλοκαῖρι μόνον περιερχόμενος τὰς ἐπαρχίας, τὸν δὲ χειμῶνα κρυπτόμενος καὶ ἀπὸ τοὺς στενοτέρους του ἴσως φίλους εἰς τὰ πλέον ἀπότομα μέρη καὶ ὄρη — τὸ ἔσχατον ἄσυλόν του συνήθως τὸ εἶχεν εἰς τὰ χωρία Ἀσπροποτάμου Μουτζιάρα καὶ Βλαχογαρδίκι ὀνομαζόμενα, τὰ ὁποῖα κείμενα πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ Πίνδου ὄρους, μεταξὺ τῶν φαράγγων καὶ τῶν στενωπῶν, καὶ περιστοιχούμενα ἀπὸ τοὺς κλάδους τῶν πηγῶν τοῦ ποταμοῦ Ἀχελώου, σκεπαζόμενα δὲ γύρωθεν συνήθως ἀπὸ τὸν Νοέμβριον μῆνα μὲ χιόνας, σχηματίζουν τὸ πλέον ἀπόρθητον μέρος.

Ἀλλὰ μ' ὅλας ὅμως τὰς προφυλάξεις καὶ τὰς προβλέψεις του, τὰς ὁποίας ἐλάμβανεν, ὀλίγον καιρὸν διαρκέσας εἰς τὴν θέσιν τὴν ὁποίαν ἀπόκτησεν, μὴ δυνηθεὶς νὰ ἀποφύγῃ τὰς σκευωρίας, ἔπαθεν καὶ οὗτος ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον καὶ οἱ προκάτοχοί του ἴσως δὲν ἐδυνήθησαν νὰ ἀποφύγουν.

Δὲν ἐνθυμεῖτο ὁ Νικόλαος Στορνάρης νὰ μᾶς εἰπῇ, ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν [1]), λεπτομερῶς τὰς αἰτίας αἵτινες ἐπαρακίνησαν τοὺς προκρίτους χριστιανοὺς Τρικκάλων [2]) νὰ συνεργήσουν μὲ τοὺς Ὀθωμανοὺς εἰς τὴν καταστροφὴν τούτου, ἔπειτα ἀπὸ τόσην ἐπίρροιαν τὴν ὁποίαν ἐλάμβανεν ἕνεκα τοῦ ἀνεξαρτήτου χαρακτῆρος του, καὶ τὰ καλὰ τὰ ὁποῖα ἐχαίρετο ὁ λαὸς ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν Ἁρματωλῶν. Ἐκεῖνο ὁποῦ ἐνθυμεῖτο ἦτον ὁ τρόπος (7) μὲ τὸν ὁποῖον ἐφονεύθη, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐπόριζεν ὅτι [3]),

ἀφοῦ ὁ Μεγδάνης ἡμέραν παρ' ἡμέραν αὐξάνων τὴν δόξαν του καὶ καταστενόμενος διὰ τῶν προφυλάξεών του ἐπαπειλητικώτερον πρόσκομμα εἰς τοὺς σκοποὺς τῶν τοπάρχων Ὀθωμανῶν, καὶ διὰ τῆς δυνάμεως δὲν ἐδύναντο νὰ τὸν βλάψουν, συνεννοηθέντες μὲ τοὺς προεστοὺς ἐμελέτησαν νὰ τὸν δολοφονήσουν· ἀλλ' ὑποπτευόμενοι ἐξ ἄλλου ἀποτυχίαν τοῦ τοιούτου, ἐξελέξαντο καὶ ἐπροτίμησαν νὰ τὸν ἐξοντώσουν ἐν καιρῷ χειμῶνος διὰ τινὸς ἐξάφνου προσβολῆς, ὅταν πληροφορηθοῦν θετικῶς τὴν φωλεάν του.

Εἰς τὸ σχέδιον τοῦτο, ἐπιτυχόντες νὰ κερδίσουν χωρικούς τινὰς νὰ τὸν προδώσουν, καὶ μαθόντες θετικῶς ὅτι εὑρίσκετο εἰς τὰ προρρηθέντα χωρία Γαρδίκι καὶ Μουτζιάρα — μὲ δεκαπέντε ἢ εἴκοσι μόνον πιστοὺς ὀπαδούς του — ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χειμῶνος, κατὰ τὸν μῆνα Δεκέμβριον <1700>, προετοιμάσαντες ἕως 3 χιλ. στράτευμα Τουρκαλβανούς, μυστικά, εἰς τὰ Τρίκκαλα, τὴν

---

1) Τοῦ χειρογράφου στὴ μονὴ τοῦ Κλινοβοῦ.

2) «Οἱ προεστοὶ Τρικκάλων, ἀντιπροσωπεύοντες τὰς ἐπαρχίας, εἶχον τὴν μεγαλυτέραν ἐπίρροιαν πλησίον εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν Ὀθωμανῶν. Πολλάκις ἀπὸ τὰς ραδιουργίας τούτων καὶ ὑφώθησαν καὶ ἐταπεινώθησαν πολλοὶ Καπιταναῖοι» (σ. συγγρ.).

3) Ἀπὸ τὸν θάνατον τοῦ ὁποίου ἐσυμπέραινεν ὅτι κ.λ.π..

νύκτα ἐκστρατεύσαντες οὗτοι καὶ ὁδηγούμενοι ἀπὸ τοὺς κατοίκους μὲ δᾶδας ἀναμμένας εἰς τὰς χεῖρας, οἱ μὲν χωρικοὶ ἀνοίγοντες μὲ τὰ φθυάρια τὰς χιόνας τῶν στενωπῶν, χωρίων Δραμιζίου — Κόρμπου — διάσελον Βετερνίκου — Πύρας δέσις — γέφυραν Μουτζιάρας, οἱ δὲ Ὀθωμανοὶ παρακολουθοῦντες· διαβάντες καὶ τὰ στενὰ Γαρδικιοῦ καὶ διευθυνόμενοι πρὸς τὸ χωρίον, φανερωθέντες τὸ πρωῒ καθ' ἣν ὥραν ὁ Ἥρωας, διὰ τὸ ἐπίσημον τῶν ἑορτῶν, ἐπήγαινεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν νὰ λειτουργηθῇ· ἅμα ἰδὼν τούτους ἔξαφνα, ἀποσυρθεὶς καὶ κλεισθεὶς ἐντὸς τῆς οἰκίας του, περικυκλώσαντές τον ἀμέσως οἱ ἐχθροί, καὶ ἐπιπεσόντες νὰ τὸν προσβάλουν [1]), μετὰ 3ῶν ἢ 4ων ὡρῶν πόλεμον, παρατηρῶν τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν καὶ ὅτι εὑρεθεὶς μὲ μόνον 15—20 ἄνδρας δὲν ἠδύνατο νὰ διαφύγῃ τὸν κίνδυνον — προτιμήσαντες νὰ ἀποθάνουν καὶ αὐτὸς καὶ οἱ (8) περὶ αὐτοῦ ἐντίμως· ὁρμήσαντες ξιφήρεις κατεπάνω τῶν ἐχθρῶν, πυροβολούμενοι δὲ — φονευθεὶς καὶ αὐτὸς καὶ οἱ λοιποὶ ἐπὶ τῆς ἐξόδου καὶ ὁρμῆς, καὶ πεσόντες ἄπνοοι ἔγιναν θῦμα τῆς βαρβάρου πανουργίας καὶ πολιτικῆς.

Χωρὶς πλέον νὰ ἔχουν ὑποψίας διὰ τοὺς εἰς τὰς ἐπαρχίας λοιποὺς ὁπαδούς, κόψαντες τὰς κεφαλὰς τούτων, καὶ φέρων ὑψωμένην ἐπὶ κονταρίου ὁ στρατὸς τῶν Ὀθωμανῶν τὴν κεφαλὴν τοῦ Μεγδάνη (καὶ τῶν λοιπῶν) μετὰ πομπῆς μεγάλης πρὸς τὸν Βεζύρην εἰς τὰ Τρίκκαλα, ἔπεμψαν αὐτὴν ἀμέσως εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν Σουλτάνον ὡς δεῖγμα ἑνὸς ἐκ τῶν μεγαλυτέρων θριάμβων [2]).

---

1) Γρ. συλλάβουν.

2) Ὁ συγγρ. ὀνομάζει κάπου τὸ Μεγδάνη Νικόλα, ὁ Κ. Σάθας τὸν ὀνομάζει Πᾶνο, καὶ τὴν καταγωγή του τὴν ὁρίζει ἀπὸ τὴν Κατούνα τῆς Ἀκαρνανίας. Ὁ Σάθας ἔγραφε καὶ σύντομη βιογραφία τοῦ Πάνου Μεϊντάνη, περίφημου Κλέφτη, ποὺ ἔζησε σύχρονα μὲ τὸ Σουμίλα καὶ ἄλλους σημαντικοὺς Κλέφτες τοῦ ιζ' αἰῶνα. Γιὰ τὰ πολεμικὰ περιστατικὰ τριγύρω στὸ Μεγδάνη βλ. καὶ ἄλλη μελέτη τοῦ Σάθα· «Ἡ κατὰ τὸν ιζ' αἰῶνα ἐπανάστασις τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς» (1685—1715), περιοδ. «Χρυσαλλὶς» τόμ. Γ', 1865, σ. 692, ὅπου καὶ ἡ εἰκόνα τοῦ Μεϊντάνη ἀνατυπωμένη ἀπὸ τὸ πρωτότυπο ποὺ βρισκότανε στὴν ἐκκλησία τῆς Κατούνας. Ὁ Σάθας γράφει ἀπὸ γραφτὲς παραδόσεις, ἐνῶ ὁ Κασομούλης μοναχὰ ὅ,τι ἄκουσε ἔχει γράψει. Δύσκολο νὰ κρίνῃ κανεὶς ὁριστικὰ ποιὰ εἶναι ἡ πατρίδα τοῦ Μεϊντάνη, ἡ Κατούνα ἢ ἡ Κοζάνη. Τὸ ὄνομα «μεϊντάνης» σήμαινε στὴν ἀρχὴ ληστής, αὐτὸς ποὺ βγαίνει στὸ μεϊντάνι, δηλ. ἀντιστέκεται φανερὰ στὸ νόμο. Ἡ Βενετία ἐφάρμοσε σύστημα Ἀρματωλικὸ στὸ Μοριᾶ μὲ τὸ ὄνομα Μεϊντάνηδες. Τὸ ὄνομα δὲν εἶχε τὴ δύναμη νὰ νικήσῃ τὸ ἄλλο, τὸ πειὸ παλιὸ ὄνομα τῶν Ἀρματωλῶν στὴ Ρούμελη, καὶ ἔτσι μοναχὰ ἔμεινε ἡ λέξη Μεϊντάνης ὡς προσηγορικὸ=Κλέφτης, Ἀρματωλός, καὶ ὕστερα ὡς ἐπώνυμο προσωπικό. Βρίσκουμε λοιπὸν τὸ ὄνομα καὶ στὴ Ρούμελη καὶ στὴ Μακεδονία, καὶ στὰ τραγούδια ἀκόμα τὸ ἀπαντοῦμε. Μεγδάνη οἰκογένεια ὑπάρχει καὶ στὴ Βεντίστα τῆς Καλαμπάκας. Ὁ γλωσσικὸς τύπος Μεγδάνης εἶναι βορειοελλαδίτικος· στὴ Μακεδονία π. χ. ἡ λέξη *μπεηλίδικος*, ἀπὸ τὸ *μπέης*, λέγεται *μπεγλίδικος* κ.λ.π. Ὅσο γιὰ τὴν πατρίδα τοῦ Μεϊντάνη ὑποθέτω πῶς ὁ Κασομούλης ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὴν ὕπαρξη τῆς πολὺ γνωστῆς οἰκογένειας Μεγδάνη στὴν Κοζάνη, ποὺ ἔβγαλε καὶ σημαντικοὺς ἀνθρώπους, οἰκογένεια ἐμπορευομένη καθὼς ἤτανε· ὁ βαρῶνος Γεώργ. Μεϊντάνης, ποὺ ζοῦσε στὸ Λιβόρνο, 1834, καὶ ὁ βαρῶνος Στέφανος Μεϊντάνης στὸ Βουκουρέστι τὸν ἴδιο χρόνο,

Τὸ χειρόγραφον τοῦτο ἐξιστορῶν, ὡς ἔλεγον, τὴν βιογραφίαν τοῦ ἄνωθεν ἀνδρός, καὶ τελειῶνον, μέχρι τοῦ θανάτου του, τὴν περιγραφὴν τῶν τότε διατρεξάντων μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν Ὀθωμανῶν, καὶ μὴ ἀναμιμνησκόμενον διόλου ἔπειτα ἀπὸ τοῦτον περὶ τῶν ὀπαδῶν του, ποῖος τὸν διεδέχθη ἢ ποῖος διέπρεψε περὶ αὐτοῦ [1]), ἢ σύγχρονός του, μᾶς ἀφήνει πάλιν εἰς τὸ σκότος.

Ὅπως ὅμως καὶ ἂν ἀκολούθησεν ἡ ἀμνημοσύνη τοὺς χρόνους [2]) ἀπὸ τὴν καταστροφὴν τοῦ Σκενδέρβεη καὶ ἀπὸ τούτου ἔπειτα, αἱ γενεαλογίαι καὶ τὰ πράγματα μᾶς ὁδηγοῦν νὰ πλησιάσωμεν τὴν ἐποχήν του καὶ νὰ πεισθῶμεν ὅτι μ' ὅλην τὴν ἐπιβουλὴν τῶν ἐχθρῶν κατὰ τῶν ἡρώων καὶ τῶν διαδόχων των καὶ τὰς διαφόρους καταδρομάς, οὔτε διάδοχοι τοιούτων ἔλειψαν, οὔτε τὰ Ἀρματωλίκια ἐξέλιπον, οὔτε οἱ Ὀθωμανοὶ ἐπέτυχον τοὺς σκοπούς των μέχρι τέλους, (9) καὶ τόσον περισσότερον δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν ταῦτα, ὅτι οὕτως εἶχον, διότι ὅταν, ἀνατρέχοντες <εἰς> τὰς γενεαλογίας αὐτῶν μιᾶς ἑκάστης, ὅσων ἐπροφθάσαμεν νὰ γνωρίσωμεν πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως μας, καὶ ἐπὶ τῆς Ἐπαναστάσεώς μας, ἀπὸ τὰ 1821 καὶ ἔπειτα, ὡς εἰς μίαν κλίμακα ἀπὸ τὴν ἄνωθεν ἐποχὴν μέχρι ἐκείνης τοῦ Μεγδάνη τῆς ιζ' ἑκατονταετηρίδος, τόσον ἀπὸ τὰ διάφορα τραγούδια, τὰ ὁποῖα διαδιδόμενα ἀντηχοῦν εἰσέτι εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν κατοίκων τῶν προρρηθέντων ἐπαρχιῶν, καθὼς καὶ ἀπὸ τὰς παραδόσεις τῶν γερόντων, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴν διήγησιν τοῦ Στρογγύλη, θείου ἀπὸ πρόπαππον τοῦ Καπετὰν Νικολοῦ Στορνάρη, ὅστις γεννηθεὶς περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1700 ἔτους,

---

ἦταν ἀπὸ τὴν Ἀντριανούπολη. Ὅσο γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Μεγδάνη παραθέτω ἕνα χειρόγραφο σημείωμα ἀπὸ τὸ περιοδ. «Νέος Ἑλληνομνήμων» Ζ'—1910 σ. 205, ποὺ συμπληρώνει τοῦ Κασομούλη τὴν περιγραφή. Προσθέτω πῶς καὶ στοῦ Locatelli τὴν «Ἱστορικὴ διήγηση τῶν πολέμων τοῦ Μοροζίνη στὴν Ἀνατολὴ» (Ἰταλ.), 1691, σ. 35 βρίσκεται ἄλλος, ὄχι ὁ Ἰδιος, «Καπετὰν Φραντζέσκος Μεϊντάν, Βούλγαρος», ποὺ λαβαίνει μέρος στὸν πόλεμο ἐνάντια τῶν Τούρκων. Ἀκολουθεῖ τὸ σημείωμα: «1700. Ἐγίνηκε χειμὼν φοβερός· καὶ ἔπεσε χιόνι πολὺ καὶ ἄρχισεν τὸ χιόνι ἀπὸ τοὺς εἴκοσι Δεκεμβρίου, καὶ ἐχιόνισε ἕως ὁποῦ ἐβγῆκε ὁ Μάρτιος, καὶ ἔπεσ' ἕνα χιόνι πρῶτα καὶ ἔκαμε ἕναν μῆνα εἰς τὸν κάμπο· καὶ ἀπὸ κεῖ καὶ δῶθε ἐβρέχει· καὶ τὰ βουνὰ ἐχιόνιζαν ἕως ὁποῦ ἐβγῆκε ὁ Μάρτης, καὶ ἔπεσε καὶ ἄλλο ἕνα χιόνι εἰς τὲς εἴκοσι τοῦ αὐτοῦ μηνός, καὶ ἔκαμεν εἰς τὸν κάμπον ἡμέρες η', καὶ ἐφόφησαν πολλὰ πράματα· καὶ τὸν αὐτὸν μῆνα ἐτζάκωσαν· καὶ τὸν ταλαίπωρον τὸν Μεϊδάνον καὶ τὸν ἐχάλασαν. εἰς χωριὸ Γαρδίκι τὸν ἔπησαν (ἔπιασαν) καὶ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἐχάλασαν». Λοιπὸν πιάστηκε ζωντανός.

Προσθέτω τέλος πῶς ὁ Pouqueville στὴν ἱστορία του κάνει λόγο γιὰ ἕναν Κλέφτη τοῦ Ὀλύμπου Νικόλα Κοζάνη (ἔκδ. β', τόμ. Α' σ. 105). Αὐτὸς ὁ Ν. Κοζάνης, κατὰ τὸν Κασομούλη, εἶναι Μεγδάνης, ποὺ ἀργότερα ἡ φυγή του στὴ Γερμανία μνημονεύεται ἀπὸ τὸν Pouqueville στὸ ταξεῖδι του (ἔκδ. α' τόμ. Γ', σ. 16), ὅπου φαίνεται ταγματάρχης τοῦ Γερμανικοῦ στρατοῦ. Ἡ γνώμη αὐτὴ τοῦ Κασομούλη βγαίνει ἀπὸ κάποιο αὐτόγραφο σημειωμά του, ποὺ βρίσκεται χωριστὰ γραμμένο στὸ πίσω μέρος τῆς σελίδας 3 τοῦ χειρογράφου του.

1) Πρὸ αὐτοῦ.

2) Ἡ σιωπὴ τοῦ χειρογράφου γιὰ τοὺς ἀπὸ τὸ Σκεντέρμπεη καὶ κάτω χρόνους. Γρ. «ἡ ἀμνημοσύνη τῶν χρόνων...».

ἐπροφθάσαμεν αὐτὸν ζῶντα 115 χρονῶν ἡλικίας [1]), καὶ ἀπὸ τὸν Πύλιον Γούσιον Σουλιώτην, ὅστις ἀνέβαινεν τοὺς 90 χρόνους—οἵτινες ἦσαν εἰς τὰ πράγματα, τὸ 1826, εἰς Μεσολόγγι [2])—εὑρίσκομεν ὅτι ὄχι μόνον οὗτοι δὲν ἐλαττώθησαν μετὰ τὸν θάνατον τῶν προρρηθέντων ἡρώων, ἀλλὰ καὶ διαδεχόμενοι ἕνας τὸν ἄλλον τὰς διαθέσεις, τὰς ἰδιότητας, τὰς ἕξεις καὶ τὸ φιλόπατρι, καὶ περιφανέστεροι [ἐξ] αὐτῶν ἐφάνησαν πολλοὶ μεταξύ, καὶ <οἱ> περισσότεροι ἀναφανέντες ἐτραγωδήθησαν τὰ κατορθώματά των καὶ οἱ θάνατοί των, καὶ—τὰ πνεύματά των ἀναπτυχθέντα συγχρόνως μὲ ἐκεῖνο τοῦ ἔθνους—ἄρχισαν νὰ ἐκτείνουν τὰς ἰδέας των, καὶ ἐπανερχόμενοι, νὰ φθάσουν τοὺς πρώτους [3]) καὶ νὰ φρονοῦν γενικώτερον τι ἀπὸ τὴν σφαῖραν τῶν Ἁρματωλικιῶν ὤφελος διὰ τὴν πατρίδα [4]).

Μὲ τοιοῦτον λοιπὸν πνεῦμα βαστῶντες τὰ Ἁρματωλίκια μέχρι τῆς Ἐπαναστάσεώς μας εὑρέθησαν, ὡς θέλει φανῆ, καὶ οἱ ὁδηγοὶ τοῦ πολέμου ἐπὶ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ λαοῦ (10).

Ἀλλ' ἐπειδή, διὰ νὰ πεισθοῦν οἱ ἀναγνῶσται περὶ τούτων, ὅτι οὕτως εἶχον, καὶ νὰ φθάσωμεν τὸν ὃν προεθέμεθα σκοπόν, ἀπαιτεῖται νὰ ἰδοῦμεν πραγματικῶς τὸ ἱστορικὸν τῶν ὅσων εἰσέτι γενεαλογιῶν ἐπροφθάσαμεν, καὶ νὰ ἰδοῦμεν· 1) εἰς ποίας ἐποχὰς οὗτοι ἔπαθον, 2) εἰς ποίας ἐκαταδιώχθησαν μερικῶς, 3) εἰς ποίας γενικῶς, 4) καὶ ποῖαι ἐξ αὐτῶν οἰκογένειαι κατεστράφησαν καὶ πάλιν ὑψώθησαν, καὶ ποῖαι ἀφανίσθησαν ὅλως διόλου ἐξ αὐτῶν, καὶ ποῖαι διετηρήθησαν μέχρι τῆς Ἐπαναστάσεώς μας, αἵτιναι θὰ μᾶς χρησιμεύσουν ὡς πρώτη βαθμὶς τῆς κλίμακος, ἥτις θέλει μᾶς ἀνεβάσει εἰς τοὺς ἀρχαίους [5]), ἐνομίσαμεν ἀναγκαῖον νὰ σχηματίσωμεν πρῶτον ἕνα πίνακα [ἀρχαιολογικὸν] γενεαλογικὸν τῶν προσώπων ὅσων ἠδυνήθημεν νὰ ἀνιχνεύσωμεν γενεῶν, καὶ ἐκ τούτου λαμβάνων γνῶσιν ὁ ἀναγνώστης περὶ τῆς προσωπικότητός των καὶ χρονολογίας των, ἀφοῦ σχηματίσῃ τὴν ἰδέαν του καὶ πεισθῇ διὰ τὴν καταγωγήν των, νὰ πεισθῇ ἔπειτα ὅτι, ἐὰν καὶ σκοτειναὶ αἱ ἀρχαί, ἀλλ' οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων ἀπ' ἀρχῆς, ἡ ἱστορία δὲν πρέπει νὰ θεωρήσῃ ἄλλους παρὰ τοὺς

---

1) Ὄνομα βαφτιστικὸ Στρογγύλης δὲ μᾶς φαίνεται πιστευτό. Ὁ Κασομούλης κάνει καὶ λάθη μνημονικά, ὄχι σπάνια. Στὴν Κλέφτικη ποίηση ἀπαντοῦμε Σφοντύλη Στουρνάρη (1790). Τὸ οὐσιαστικὸ σφοντύλι=κοντύλι, σφοντυλιὰ=κοντυλιά, κατακεφαλιά. Κοντιλένιος=ζωγραφιστός, «μὲ τὸ κοντύλι», πολὺ ὡραῖος. Τὸ ὄνομα Κοντύλης βρίσκεται ὡς βαφτιστικὸ σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, καὶ μάλιστα θηλυκό. Κοντύλω Ἀθαν. Μιαούλη πρωθυπουργοῦ, κόρη Κουντουριώτη. Τραγούδια τοῦ Σφοντύλη Στουρνάρη βλ. συλλογὴ Legrand σ. 54, 82 καὶ Ἀραβαντινοῦ σ. 4.

2) Ξεχασιὰ πάλι τοῦ συγγραφέα. «Στὰ πράγματα» (παρόντες στὸ Μεσολόγγι) ἦτανε μοναχὰ ὁ Πύλιος Γούσιος καὶ ὁ Ν. Στουρνάρης, ὄχι ὁ Στρογγύλης. Ὁ συγγραφέας τὸ Στρογγύλη τόνε γνώρισε στὸν Ἀσπροπόταμο, 1822, ὄχι στὸ Μεσολόγγι.

3) Προσπαθοῦντες νὰ φανοῦν ἄξιοι τῆς μνήμης τῶν παλαιοτέρων. *Ἐπανερχόμενοι*=καθὼς εἴπαμε καὶ πειὸ πάνω.

4) Ἀπ' ὅ,τι φιλοδοξοῦσαν οἱ Ἁρματωλοί.

5) Ἴσως: ἡ ἱστορία των θὰ σᾶς ἀνεβάσῃ, σὰν ἕνα πρῶτο σκαλοπάτι, στὴν ἱστορία τῶν ἀρχαίων (τῶν πειὸ παλιῶν).

στρατιωτικοὺς τούτους ὡς τὰ πρῶτα στηρίγματα τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀκούμβησαν τὰς ἐλπίδας των καὶ ὁ κλῆρος καὶ οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ ἔμποροι καὶ οἱ πεπαιδευμένοι τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἔπειτα τὰ λοιπὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἀδιαχώριστα ἓν ἀπὸ τὸ ἄλλο συνήργησαν εἰς τὴν ἀποκατάστασίν της. Ἀφίνοντες ὅθεν τὸν χρόνον νὰ ξεσκεπάσῃ ἔπειτα λεπτομερέστερα τὰ περιστατικὰ καὶ τὰς ἀρχικὰς οἰκογενείας, ἐξ ὧν προέκυψαν οἱ πρῶτοι, καὶ διετήρησαν κατὰ παράδοσιν τὰ ὅπλα των οἱ μεταγενέστεροι, <διὰ νὰ> χρησιμεύσουν ὡς τοιοῦτοι. Κατὰ τὸ προαναφερθὲν χειρόγραφον, τὸ ὁποῖον ἐξιστορῶν τὰ κατορθώματα τοῦ Μεγδάνη, καὶ τὴν διήγησιν τοῦ Στρογγύλη καὶ πολλῶν ἄλλων γερόντων, καὶ τραγουδιῶν τὰ ὁποῖα ἀναφέρουν τὰ πρόσωπα, αἱ οἰκογένειαι ἀρχίζουν ὡς ἔπεται εἰς τὸν πίνακα· μένει δὲ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους νὰ ἐξακριβώσουν καὶ τούτων τὰ πρόσωπα καλύτερα καὶ τὰ περιστατικά, ὅταν θεοῦ εὐδοκοῦντος, τὰ ὅρια διορισθοῦν κατὰ τὴν εὐχὴν τοῦ ἔθνους (11—27[1]).

1) Ὁ πατριώτης συγγραφέας, ποὺ ἔγραφε κατὰ τὸ 1841, φανταζότανε γλήγορη τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ὑποδούλων ἐπαρχιῶν, ὥστε νὰ εἶναι εὔκολη ἡ ἐξακρίβωση τοῦ βίου τῶν Ἀρματωλῶν καὶ τῶν Κλεφτῶν ἐπὶ τόπου, γιατὶ ὁ λαὸς διατηροῦσε ἀκόμα ζωηρὰ στὴ μνήμη τὰ κατορθώματά τους.— Οἱ «γενεαλογικοὶ πίνακες», ποὺ ἀκολουθοῦν ἀμέσως πειὸ κάτω, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ Μεγδάνη, ἦταν ἀδύνατο νὰ τυπωθοῦν ἐδῶ μὲ τὶς διαιρέσεις καὶ ὑποδιαιρέσεις, σὰ λογιστικὸ βιβλίο, καὶ γι' αὐτὸ ἔγινε ἡ μεταγραφή τους, πιστά, ὅπως φαίνονται στ' ἀκόλουθο κεφάλαιο,

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Γενεαλογία Ἀρματωλῶν καὶ Κλεφτῶν—Βιογραφία Μεγδάνη—Ζῆδρος—Λάππας — Λάζος — Βλαχάβας — Βλαχόπουλοι — Κοντογιανναῖοι—Μπουκουβαλαῖοι — Σταθᾶς — Καραϊσκαῖοι — Γριβαῖοι — Βαρνακιώτης — Ἀντροῦτσος — Κατσαντωναῖοι — Τόσκας — Σουλιῶτες.

Μεγδάνης, ἤκμασεν ἀπὸ τὰ 1670 μέχρι τῶν 1710 ἢ 1715[1]), ἄκληρος, ἄνευ διαδόχων, συγγενὴς αὐτοῦ ὁ παπᾶ-Χαρίσης, ὅστις συνέγραψε τὸ «Πάνθεον»[2]) εἰς τὴν Κοζάνην, ὅπου σώζεται ἡ οἰκογένειά του (12—13). Τὴν πατρίδα του κυρίως δὲν τὴν γνωρίζομεν ἐὰν ὑπῆρξεν ἀπὸ τὴν κωμόπολιν ἢ ἀπὸ τὰ πέριξ αὐτῆς. Ἡ προγονικὴ ὅμως καταγωγή του, ὡς ἐκ τῆς τοῦ παπᾶ-Χαρίση ἐξαγομένη, ἥτις εἶναι γνωστὴ εἰς Κοζάνην, ἄρχεται ἀπὸ τὸ Πισοδέρι, κωμόπολιν Καστορίας, κειμένην μεταξὺ τῶν στενῶν τῆς ἀγούσης ἀπὸ Καστορίαν εἰς Βιτόλια, τοῦ ὁποίου οἱ περισσότεροι κάτοικοι μέχρι σήμερον εἶναι ἢ στρατιωτικοὶ μισθωτοὶ ὑπὸ τοὺς Ἀλβανοὺς μπέηδες, ἢ δερβεντζῆδες, ἢ ξενοδόχοι εἰς τὰς ἐρημίας, ἢ τσελέπηδες (ἐνοικιασταὶ τοῦ φόρου ποιμνίων) χαιρόμενοι καὶ προνόμια ὡς τὰ Δερβενοχώρια Μεγαρίδος (13—14[3]).

Ζῆδρος, ὁ περίφημος, ἤκμασεν ἀπὸ τὰ 1720 μέχρι τῶν 1770, υἱὸς αὐτοῦ Φώτης (κατεστάθη ἀσήμαντος καὶ δὲν ἐσημειώθη), δὲν ἀναφέρεται ἐὰν εἶχεν ἄλλους συγγενεῖς.—*Διάδοχοι, ὀπαδοὶ ἢ πρωτοπαλήκαρα αὐτοῦ: Α΄—Τζιάρας,* ἤκμασεν ἀπὸ 1760—1790, ὀπαδὸς αὐτοῦ *Κώστας Καλόγερος,* ἤκμασε 1780—1836, υἱός του *Νῖκος,* ὁ περίφημος, ἤκμασε 1770—1807, εἶχεν υἱὸν Παναγιώτη γεννηθέντα τὸ 1805 ἢ 1806 καὶ ζῶντα (τὸ 1841). *Διάδοχοι* τοῦ Νίκου *Ταμπάκης,* 1780—1816, ἔχων υἱὸν Πούλιον, *Γούλας,* 1790—1826,

1) Σκοτώθηκε χειμῶνα τοῦ 1700.

2) «Ἑλληνικὸν Πάνθεον, ἢ συλλογὴ τῆς μυθικῆς ἱστορίας τῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι μυθολογουμένων θεῶν... παρὰ Χαρισίου Δημητρίου Μεγδάνου τοῦ ἐκ Κοζάνης. Βούδα, 1812». Οἰκογένεια Μεγδάνη ὑπάρχει ἀκόμα στὸ χωριὸ Φιλιππαῖοι, μεταξὺ Γρεβενῶν καὶ Σαμαρίνας.

3) Ντερβεντζῆδες εἶναι Ἀρβανῖτες ἢ Ἕλληνες ἄταχτοι, ποὺ δουλεύουν κάτω ἀπὸ Ἀρβανίτη ντερβέναγα, φύλακα τῶν στενῶν (ντερβενιῶν), ξενοδόχοι στὶς ἐρημιὲς = χαντζῆδες.

Μάντζιαρης, 1780—1823 (ἔχων κόρην Γιαννούλαν), *Κυριάκος*, 1780—1807, ἄκληρος, — Β'. *Σῦρος*, ἤκμασε 1760—1790, υἱοὶ αὐτοῦ Θανάσης καὶ Γεώργιος μὴ διαπρέψαντες, οὔτε ἀφήσαντες διαδόχους. — Γ'. *Γκέγκας*, ἤκμασε 1760 — 1790, φονευθεὶς εἰς Πρέβεζαν, ἄκληρος, ἄνευ ὀπαδῶν. — Δ'. *Λάππας*, ψυχογιός του [1]), ἤκμασε 1760—1780 ἢ 1785, ἐφονεύθη εἰς Ἀσπροπόταμον, ἄκληρος, συγγενὴς αὐτοῦ *Στρογγύλης Στορνάρης* ἀκμάσας 1760 — 1800, ἄκληρος καὶ ἀδιάφορος [2]), Ζαρκαλῆς, ἀσήμαντος (ἔγγονοι αὐτοῦ Γιακωβάκης, Θανάσης, Κώστας, Ἀναγνώστης, Θοδωρῆς), Γιαννάκης, ἀσήμαντος (ἔγγονοι αὐτοῦ Ἀναγνώστης καὶ Εὐθύμιος Βαρούτας), *Εὐθύμιος*, ἤκμασε 1780 — 1814 (ἔγγονοι αὐτοῦ Νικόλαος, Στέργιος, Γεώργιος, Κώστας, Μῆτρος [3]).—Ε'. *Βλαχοθόδωρος*, ἤκμ. 1760—1819, ἄκληρος, διάδοχος αὐτοῦ *Πλιάσκας* σύγχρονος τοῦ Τσιάρα (15 - 16).

Λάζος, Ὀλύμπιος, σύγχρονος <τοῦ Ζήδρου>, ἤκμ. 1710—1760 ἢ 70. Τέκνα αὐτοῦ: Α'. — *Γιάννης*, ἤκμασε 1770 ἢ 1775 — 1807, ἔγγονος *Τόλιος*, ἤκμασε 1795 — 1836, υἱὸς τοῦ Τόλιου Γιάννης (ἀπέθανεν εἰς Ἀθήνας, 1835).— Β'. *Διόλιος*, ἤκμασε 1775 — 1816. Οἱ τρεῖς υἱοί του αἰχμαλωτισθέντες μὲ τὸν πατέρα των ἐλευθερώθησαν τὸ 1830.— Γ'. *Δῆμος*, ἤκμασε 1780 — 1815, ἐφονεύθη παρὰ τοῦ Βελῆ πασσᾶ. — Δ'. *Κώστας*, ἤκμασε 1785 ἢ 1790: —Ἔγγονος Δημελιός, ἀνύπανδρος, ἐφονεύθη εἰς Ἰωάννινα παρὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ. Οἱ συγγενεῖς τοῦ Λάζου ἄλλοι ἐσφάχθησαν καὶ ἄλλοι αἰχμαλωτίσθησαν ὁμοῦ μὲ τὰς γυναῖκας· ὁ Διόλιος μόνος ἐγλύτωσε μὲ τοὺς υἱούς του καὶ ὁ Τόλιος.—*Διάδοχοι, ὀπαδοὶ ἢ πρωτοπαλλήκαρα* <τοῦ Λάζου>: Α'. *Καρατάσιος*, ἤκμασε 1770—1830, υἱοὶ αὐτοῦ α') ... [4]) ἤκμ. 1795—1822, β') Τζιάμης, ἤκμ. 1800 – 1830 [5]), — γ') Κωσταντῆς, ἤκμασε 1805—1832. — Β'. *Τζαχίλας*, ἤκμασε 1770—1807. Υἱοὶ αὐτοῦ α') Δῆμος, ἤκμασε 1790 – 1839, ἄκληρος, β') Γεώργιος, ἤκμασε 1795 — ζῇ ἄκληρος (1841). — Γ'. *Ν. Τζακνάκης*, ἤκμασε 1770 — 1816, ἄκληρος, διάδοχος αὐτοῦ Δερβεναγόπουλος, ἄκληρος. — Δ'. *Ν. Κατερνιώτης*, ἤκμασε 1770 — 1818. Τέκνα αὐτοῦ α') Διαμαντῆς, 1790 — ζῇ (1841), — β') Κώστας 1800—ζῇ, γ') Δῆμος 1805—ζῇ, δ') Χαρίσης 1810, ζῇ (1841).

Γέρο-Βλαχάβας. Σύγχρονος τῶν ἄνωθεν, ἤκμασε 1700—1770 ἢ 1780. Υἱοὶ αὐτοῦ: Α') *Παπαευθύμιος*, 1770 — 1814, υἱοὶ αὐτοῦ α') Κωσταντῆς, β') Γεωργάκης, γ')... Οἱ τρεῖς ἐχάθησαν εἰς Ἰωάννινα ἐπὶ Ἀλήπασια.—Β'.) Θοδωράκης, ἤκμ 1780—1808, ἄκληρος.— Γ'.) ἀγνοούμενος, Δ') ἀγνοούμενος, υἱὸς αὐτοῦ Θανάσης.—*Διάδοχοι, ὀπαδοὶ ἢ πρωτοπαλήκαρα*· Α'.) *Ψύρρας*, υἱὸς αὐτοῦ Παναγιώτης, ὀπαδοὶ *Τόσκας*, Σιαπέρας, Β'.) *Μάνταλος Κροτζοβίτης*, υἱὸς

---

1) Τοῦ Ζήδρου.

2) Ἀδιάφορος στὰ στρατιωτικά.

3) Ἀπὸ τοῦ «Στρογγύλη» μέχρι τοῦ Μήτρου ὅλοι νομίζονται μέλη τῆς οἰκογένειας Στορνάρη.

4) Ὁ συγγρ. δὲ γνωρίζει τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου γιοῦ τοῦ Καρατάσσου.

5) Γρ. 1847.

αὐτοῦ Νάσιος,— Γ'.) *Ζῆκος*, υἱὸς αὐτοῦ Γιώτας, ὀπαδὸς Δεληγιάννης Μετζοβίτης, Δ'.) *Κζιώτας*, υἱὸς αὐτοῦ: Στέργιος, υἱοὶ τούτου Ἀναγνώστης, Παναγιώτης, Γιάννης.— Ε'.) *Σαλταπήδας*... (17—18[1]).

Συκάδες, μετονομασθέντες ***Βλαχόπουλοι.*** Αὐτάδελφοι: Α'.) *Ἀλεξανδρῆς*, πρῶτος Καπετάνος.— Β'.) *Κωσταντῆς*.— Γ'.) *Διαμαντῆς*.— Δ'.) *Τριάντος*, ἀκμάσαντες 1760—1790. *Ὀπαδὸς ἢ πρωτοπαλήκαρον Δίπλας Ζυγιώτης*, 1760—1806, ἄκληρος.— <Ἕτερος κλάδος>: *Δῆμος*, υἱὸς Τριάντου, 1710—1780 ἢ 1790, τέκνα αὐτοῦ: α') Νῖκος, 1760—1790, β') Γεώργιος, 1760—1790[2]), γ') Λάμπρος...[3]), δ') Ραπογιάννης, 1770—1824. Υἱοὶ τοῦ Νίκου α') *Ἀλεξάκης*, 6') *Κώστας*, 1790—1741, γ') Δημήτρης, 1795—1834. Πατρὶς Δομνίστα[4]).— Τέκνα τοῦ Γεωργίου: εἶχε θυγατέρα, τὴν ὁποίαν ἔδωσεν εἰς τὸν Γιαννάκην Γιολδάση.— *Ὀπαδοὶ ἢ διάδοχοι αὐτοῦ: Γεωργάκης Γιολδάσης*, εἶχεν υἱούς: Γιαννάκην, Σερέτην, Μῆτρον, Ζαχαριᾶν, Νικόλαν καὶ Θανασάκην. Ὁ Γιαννάκης εἶχεν υἱοὺς τὸν Γιωργάκην καὶ Σπῦρον. (Ὁ Σπῦρος τὸν Νικολάκην, ἀνήλικον 1841). Ὁ Σερέτης εἶχεν υἱὸν τὸν Ἐλευθέργην, ἀνήλικον (1841). Ὁ Μῆτρος τὸν Κωσταντάκην καὶ Γεωργούλαν (ὁ Γεωργούλας τὸν Κωνσταντῖνον, ἀνήλικον, τὸ 1841). Ὁ Θανασάκης εἶχεν υἱὸν τὸν Ἀνδρίτζον καὶ Χαράλαμπον, ἀνήλικα ἐπὶ τοῦ Ἀγῶνος. Τοῦ Ἀραπογιάννη υἱοὶ Γεωργάκης καὶ Κωνσταντῆς. Υἱοὶ τοῦ Γεωργάκη ὁ Κώστας, ἐτούρκευσε βιαίως. Τέκνα τοῦ Κωσταντῆ Γιαννάκης, Μῆτρος, Νάσιος[5]).

Γέρο-Κοντογιάννης, 1710—1770 ἢ 80. Τέκνα: Α'. *Κωσταντῆς*, 1765—1804. Υἱοὶ τοῦ Κωσταντῆ α') *Γεωργάκης*... β') *Σπῦρος*, 1780—1825, γ') *Νικολάκης*, 1795—1841 (ζῇ).— *Ὀπαδοὶ ἢ πρωτοπαλήκαρα:* Καστανᾶς, Που

---

1) Τίποτε γνωστὸ γι' αὐτούς. Ἐδῶ, μοῦ φαίνεται, πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ τὰ παρακάτου, ποῦ ὁ συγγρ. τὰ κατάταξε ἔξω ἀπὸ τὸν κύκλο τῶν Μακεδόνων Ἀρματωλῶν: «Λιάκος, μεταγενέστερος, 1770—1804, υἱὸς αὐτοῦ Λιακόπουλος, 1790—1829, ἄκληρος, ἔπαυσεν ἡ οἰκογένειά του».

2) «Ὁ Γεώργιος Βλαχόπουλος ἐφονεύθη ἀπὸ τὸν Νῖκον Γιολδάσην ἐντόπιον, ἔπειτα δὲ συμπεθέργιασαν διὰ τὴν μεταξύ των εἰρήνην. Ἐντεῦθεν ἀρχίζει τὸ Καπιτανᾶτον» (σημ. συγγρ).

3) Ὁ συγγρ. δὲν ξέρει τὴν περίοδο τῆς ἀκμῆς τοῦ Λάμπρου, ἢ ἴσως τονὲ νομίζει ἀσήμαντο.

4) Ὁ συγγρ. προσθέτει ἀκόμα μὲ τὸ μολύβι, ὡς τέκνα, ἄγνωστο τίνος ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἀδερφούς, αὐτοὺς τοὺς τέσσερες: Ζαχαράκη, Διομήδη, Δημοσθένη καὶ Νῖκο, ποὺ ζοῦσαν κατὰ τὸ 1836.

5) «Ὀπαδοὶ ἐπίσης καὶ διάδοχοι τῶν Ἀραπογιανναίων ἦσαν ὁ Κοτζαμάνης καὶ ὁ Πεσλῆς. Ἐπίσης ἐπὶ τῆς Ἐπαναστάσεως φιλονικοῦσαν περὶ τῆς ἀρχηγίας τοῦ Σοβολάκου» (σ. συγγρ.)—Τὸ Σοβολάκο εἶναι τμῆμα (κόλι) τοῦ μεγάλου Ἀρματωλικιοῦ τῶν Ἀγράφων. Ἀτελείωτες ἦταν κατὰ τὴν Ἐπανάσταση οἱ φιλονικίες τῶν παλαιῶν στρατιωτικῶν γιὰ τὴν κατοχὴ τῶν «ἐπαρχιακῶν ἁρμάτων», δηλ. ποιὸς ἀπ' αὐτοὺς νὰ διοριστῇ καπετάνος τῆς ἐπαρχίας—καθένας τῆς δικῆς του, ποῦ τὴν εἶχε ἀπὸ παράδοση.

λῆς, 1770—1823 (γαμβρός του, ἐσυλλήφθη παρὰ τῶν Ἑλλήνων [1]).— Β'.) *Μήτζιος*, 1770—1841 (ζῇ). Τέκνα: α') *Νικολάκης*, 1795—1823, β') *Εὐαγγέλης*, 1800—1841 (ζῇ), γ') *Γιάννης*, 1810 ἢ 12—1841 (ζῇ). Ἔδωσαν τὴν ἀδελφήν των εἰς τὸ πρωτοπαλήκαρόν των *Γῶγον Μπακόλαν*, ὅστις ἔλαβε τὸ Ἀρματωλίκι Ραδοβιζίου, ἤκμασε 1770—1826. Υἱοὶ τοῦ Γώγου· Μῆτρος, 1795—1826, Δούλας [2]), 1800—1841 (ζῇ). Συγγενεῖς ἢ ὀπαδοὶ τοῦ Γώγου: *Κοτιλδαῖοι*, Γιαννάκης καὶ Μῆτρος (19—20).

Γιάννος Γέρο-Βουκοβάλας, περίφημος, 1710 ἢ 20—1770 ἢ 80. Τέκνα: Α'. *Γεώργιος*, πεθερὸς τοῦ Γεωργίου Ν. Βαρνακιώτη—Β'. *Θανάσης*, 1760—1807, υἱοὶ αὐτοῦ *Κώστας*, 1795 καὶ *Χρῆστος*, 1800,—Γ'. *Γιαννάκης*, 1770—1826, εἶχε σύζυγον θυγατέρα τοῦ Δράκου Γρίβα, υἱὸς αὐτοῦ Νικολάκης καὶ θυγατέρα σύζυγος Γ. Κοντογιάννη.— Δ'. *Δῆμος*... υἱοὶ α') Ἀντώνης, β' Γεωργάκης καὶ θυγατέρα νυμφευθεῖσαν τὸν Γιαννάκην Καραΐσκον.— <Οἱ Μπουκουβαλαῖοι> συγγενεῖς εἶχον πολλούς, ἀλλ' ἕως τῆς Ἐπαναστάσεως οὐδεὶς διέπρεψεν ἐξ αὐτῶν [καὶ ἐκ τῶν συγγενῶν]. Ἡ ἐπαρχία Ἀγράφων κατεστάθη τὸ ἔρμαιον ὅλων.— *Ὀπαδοί* των διέπρεψαν πολλοί, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλοι ἐθανατώθησαν καὶ ἄλλοι ἔλαβον Ἀρματωλίκια: Δημήτριος Πουλῆς, Καπετάνος Ραδοβιζίου πρὶν τοῦ Γώγου, Θανάσης Καστανᾶς, Καπιτάνος Ραδοβιζίου, γυναικάδελφος (τοῦ Πουλῆ;), ὅστις καὶ τὸν διεδέχθη.—Σιαδήμας καὶ Πιλάλας, ἀντίζηλοι εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀποκούρου. Ὁ Χρῆστος Μακρῆς κατέλαβεν τὴν θέσιν των τὸ 1823, διευθύνοντος Μαυροκορδάτου.

Γέρο-Σταθᾶς, περίφημος, 1710 ἢ 20—1790. Τέκνα: *Βασίλης*, *Γιαννάκης* καὶ θυγατέρα μία, 1735—1790. Ἔγγονοι: *Γεώργιος «Μοσχοβίτης»* καὶ *Δημήτριος Καραΐσκος*, 1760—1790. Ὁ Γ. Μοσχοβίτης ἀπέθανεν εἰς τὴν Ρωσσίαν. Ὁ Δημ. Καραΐσκος, περίφημος, 1780—1816 ἢ 17. Καὶ οἱ δύο, τέκνα ἐκ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Σταθᾶ. Τέκνα τοῦ Δημητρίου *Ἀνδρέας*, 1795—1841 (ζῇ), *Γιαννάκης*, 1790—1841 (ζῇ). Καὶ συγγενεῖς τοῦ Καραΐσκου διέπρεψαν καὶ πρωτοπαλήκαρα ἀνεφάνησαν.

Γέρο-Χρῆστος Γρίβας, 1710 ἢ 20—1780 ἢ 90. Εἶχε νυμφευθῆ τὴν ἀδελφὴν τοῦ Κατσικογιάννη. *Τέκνα:* Α'. *Δράκος*, 1730—1800 ἢ 1804, Β'. *Γεωργάκης Σβίγκας*...Τέκνα Δράκου: α') *Χρῆστος* (Μούσας), 1780—1826,—β') *Φλῶρος*, 1785 ἢ 90—1841 (ζῇ),—γ') *Σταῦρος*, 1795 ἢ 98—1841 (ζῇ),—δ') *Θοδωράκης*, 1798 ἢ 1800—1841 (ζῇ),—καὶ ε') *Α. Γαρδικιώτης* [3]), 1805—1841 (ζῇ). Τέκνα Γ. Σφίγκα: Εἶχεν υἱὸν Κωσταντῖνον φονευθέντα πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως, εἶχεν καὶ θυγατέρα Ἑλένην ὑπανδρευθεῖσαν τὸν Θοδωράκην Ρίζου. Εἶχε καὶ δευτέραν σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τῆς μητρὸς τοῦ Ἀλεξάκη. *Συγγενεῖς:*

---

1) «Καὶ ἐφονεύθη ὡς μὴ θέλων νὰ ἀποσπασθῇ τῶν Τούρκων» (σ. συγγρ.).

2) Ντούλας.

3) Ἀλέξης, καὶ τὸ παρωνύμιο Γαρδικιώτης.

Κατσικογιάννης, πρῶτος [1]). Υἱοί του Χρίστος, Ἀποστόλης, Βλάχος, Μίνιος, *Στάθης*, 1785 ἢ 80—1839. Ὁ Μίνιος ἐφονεύθη τὸ 1823. Ὁ Στάθης ἀπέθανε τὸ 1839.—Ἔγγονοι (ἄγνωστον ἐκ τίνος υἱοῦ, πιθανῶς τοῦ Χρήστου) Μίνιος, Στάθης, Σπῦρος (ἐφονεύθη στὰ Καγγέλια, 1821). Ἔγγονοι, ἴσως ἐκ τοῦ Στάθη. α′) Κωστούλας, ἐφονεύθη εἰς Βλαχίαν, 1821, β′) Πρέβας (Δημήτριος), ἀπέθανεν εἰς Πάτρας, 1830, γ′) Ἀποστόλης, ἀπέθανεν εἰς τὸ φρούριον Ἀθηνῶν, 1826, δ′) Χρίστος... Οἱ ὀπαδοί των καὶ τὰ πρωτοπαλήκαρα, μετὰ τὴν ἔξωσίν των ἀπὸ Βόνιτζαν, ἔμειναν ὑπὸ τὸν Τζιόγκαν οἱ πλειότεροι.

Γιάννης Βαρνακιώτης, 1710—1780, υἱὸς Νικόλαος, 1760—1795 ἢ 1800. Σύζυγός του ἦτον ἡ θυγατέρα τοῦ Χρίστου Γρίβα. Ἔγγονοι: α′) *Γεώργιος*, 1780—1841 (ζῇ), σύζυγός του ἡ θυγατέρα τοῦ Βουκουβάλα, β′) Γιώτης, 1782—1841 (ζῇ), γ′) Γιάννης, 1790—1841 (ζῇ), δ′) Σταμούλης, 1800—... Ἀπὸ τὰ *πρωτοπαλήκαρά* των εἰς τὴν Ἐπανάστασιν διέπρεψαν πολλοί, ἀπὸ τοὺς υἱούς των οὐδείς. Υἱὸς τοῦ Γεωργίου Διονύσιος ἄτεκνος, εἶχε γυναῖκα τὴν θυγατέρα τοῦ Βασίλη Μοσκοβίτου.

Ἀνδρίτζος <Γεώργιος>, πρῶτος ἀναφανείς, 1760 ἢ 65—1795 ἢ 800. Υἱὸς *Ὀδυσσεύς*, 1785—1825. Ἔγγονος...[2]) 1821—1834. Ἐξάδελφος Βερούσης [3]). *Ὀπαδοὶ ἢ πρωτοπαλήκαρα* α′) *Δῆμος Καλτζᾶς*, 1760 ἢ 65—1826, β′) *Γέρων Δυοβουνιώτης*, 1760 ἢ 65—1830 (υἱοὶ αὐτοῦ Γεωργάκης, Κωσταντῆς καὶ Θεοδωράκης συμβολαιογράφος [4]), γ′) *Γέρων Πανουργιᾶς*, 1760—1839, εἶχεν υἱὸν τὸν Νάκον, δ′) *Καλιακούδας*, Λουκᾶς, 1760—1804, ἄκληρος, ε′) Μιχαὴλ Καλποῦζος, 1760—1798, υἱός του Ζαχαράκης, στ′) Ἀρβανιτόγιαννος καὶ Στέφανος. *Ὀπαδοί: Διάκος*, 1790—1821, *Γούρας*, 1790—1826, ἄκληρος, *Ρούκης* <Γιάννης>, 1790 ἢ 95—1841 (ζῇ), *Βοῦζγος* <Βασίλης>, 1790—1841 (ζῇ), Χήνας, 1790 ἢ 95—1822, ἄκληρος [5]).

Ἀρχιποιμὴν Μακρυγιάννης [6])...Τέκνα: Α′. *Κατζιαντώνης*, 1770 ἢ 1773—1808 ἢ 1809, ἄκληρος [7]).—Β′. *Λεπενιώτης*, 1780—1810, ἄκληρος [8]).—Γ′.

---

1) Ὁ γενάρχης, ποῦ ὁ συγγρ. δὲν ξέρει τὸ ὄνομά του, ἴσως Γιάννης Κατσίκης.

2) Ὁ γιὸς τοῦ Ὀδ. Ἀνδρούτσου λεγότανε Λεωνίδας· πέθανε στὸ Μόναχο, ὅπου σπούδαζε τὸ 1834.

3) Οἱ Βερούσηδες ζούσανε στὸ χωριὸ Λιβανάτες τῆς Ἀταλάντης, ὅπου γεννήθηκε καὶ ὁ Ὀδυσσέας.

4) Προσθήκη μὲ ξένο χέρι· «Θεοδωράκης συμβολαιογράφος».

5) Στὸ χειρόγρ. δὲ φαίνεται καθαρὰ ἂν οἱ πέντε αὐτοὶ ὁπλαρχηγοὶ προῆλθαν ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ Σκαλτσᾶ ἢ τοῦ Δυοβουνιώτη ἢ τοῦ Πανουριᾶ.

6) Τσέλιγκας· ὁ συγγρ., ἐνῷ εἶναι αὐτοδίδαχτος καὶ ἀσύνταχτος, ἀγαπάει τὶς ἑλληνικοῦρες· ἀλλὰ τότε ἔπρεπε νὰ γράψῃ «ἀρχιποίμην».

7) Τὸ δημοτικὸ τραγούδι λέει· «μοῦ πῆραν τὴν γυναῖκα μου, τὸ μοναχὸν υἱγιό μου».

8) «1811, ἐξ μῆνας λήστευσεν ὁ Λεπενιώτης μὲ τοὺς ὀπαδούς του καὶ ἐπῆρεν τὰ Ἄγραφα. Καπιτάνευσεν ἐξ μῆνες, καὶ τὸν ἐφόνευσεν ὁ Νικοθέος, τὸ 1812, εἰς τὰς ἀρχὰς τὴν Διακαινήσιμον ἑβδομάδα τοῦ Θωμᾶ. Μετὰ τοῦτον ἐδιορίσθησαν ἐπιτροπὴ Δῆμος Τσέ-

Γεώργιος (Χασιώτης), 1790—1804, ἄκληρος.—Δ'. *Χρῆστος Κοῦτζκος*, ἀπέθανε φυλακισμένος εἰς τὰ Μετέωρα, ἀδελφή, σύζυγος Πατζιούρα, καὶ υἱὸς αὐτῆς Κωσταντῆς Λεπενιωτάκης. *Συγγενεῖς*: Νικόλαος Μπουρδάρας, ἐφονεύθη εἰς τὸ . . . . 1822. <Ὁ Κατζιαντώνης> συγγενεῖς Βλάχους [1]) ἔσχεν πολλούς, ἀλλ' οὐδεὶς ἐμιμήθη τοῦτον ἐκτὸς τοῦ Τζιόγκα. — *Ὀπαδοί, διάδοχοι, πρωτοπαλήκαρα*. α') *Γεωργάκης, Τζιόγκας*, 1790 — 1839, ἄκληρος (ὀπαδοὶ τοῦ Τζιόγκα ἐφάνησαν πολλοί, οἵτινες διέπρεψαν εἰς τὸν ἀγῶνα).—β') *Λάμπρος* Σουλιώτης.—γ') *Γ. Καραϊσκάκης*, 1780—1827, (υἱός του <Σπῦρος>, 1826—1841, ζῇ). Διετέλεσεν ὅλος ὁ στρατὸς τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν του, ὀπαδοὺς ὁριστικῶς δὲν εἶχε. — γ') *Δῆμος Τζέλιου*, 1780 — 1826, δ') Πάγκαλος, 1780—1825, ε') Νικόλας Φραγγίστας, 1770—... *Ἄλλοι ὀπαδοὶ* Παλαιογιώργης, Πάνος Κατσίκης, Βρυκόλακας, Συρεπίσιος καὶ δύο Ἀκρίδαι.

<Προσθήκη τοῦ συγγρ. σελ. 28 τοῦ χειρογρ.>:

Ὁ Δίπλας, Νάσιος Κουμπόπουλος, Τζιάκαλος, εἰς αὐτοὺς κατέφυγεν ὁ Κατζιαντώνης ληστής [2]), καὶ ἔπειτα ἀπὸ ἓξ μῆνας οἱ ἄνωθεν προσκυνήσαντες εἰς τοὺς Κοντογιανναίους [3]), ὁ Κατζιαντώνης ἔμεινε ληστής.—Συγχρόνως ὡς σύντροφος ἐφαίνετο καὶ ὁ Καραγιαννάκης, Βλάχος, ὅστις ἐφονεύθη εἰς τὸν Ἅγιον Νικόλαον Βραγκιανίτικον, εἰς τὴν Ὀξυάν, ἔπειτα ἀπὸ τὸν Κατζιαντώνην.

Ὁ Κατζιαντώνης καὶ ὁ Γεώργης Χασιώτης πληγωμένοι, λημεριάζοντας ἀσθενεῖς εἰς τὸ Σίμνικον Ἀγράφων βουνὸν ἢ κατούνα, πλησίον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἐσυλλήφθησαν ἀπὸ τὸν Ἄγον Βάσιαρην. Θανάσης Γκιούρλιας ἀπὸ Τατάρναν [4]).

λιος, Μπουρδάρας—κληρονόμος μὲ τὸν Λεπενιωτάκην—καὶ Λάμπρος Σουλιώτης. Ἐκστράτευσαν κατὰ τῶν Ἀλβανῶν, τοῦ Ντεμίρη Ντόστη Γαρδικιώτη, Μουσταφᾶ πασσᾶ καὶ Σελίμπεη Δελβινιώτη. Ὁ Κωσταντῆς Λεπενιωτάκης, ἀνεψιὸς τοῦ Κατζιαντώνη ἐκ τῆς ἀδελφῆς του καὶ τοῦ Πατσιούρα. Ἐπροσκύνησαν τὸ 1812» (σ. συγγρ.). — Ἐννοεῖ τὰ ἀπομεινάρια τοῦ σώματος τοῦ Λεπενιώτη, ποὺ παρουσιαστῆκαν καὶ προσφέραν τὴν ὑποταγή τους στὸν Ἀλήπασσα, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ ἀρχηγοῦ τους. Ὁ «λογιῶτατος» συγγρ. προτιμάει τὸ «ἐλήστευσεν» ἀπὸ τὸ «ἔκαμε Κλέφτης». Περίεργη καὶ ἄγνωστη εἶναι ἡ ἐκστρατεία τοῦ ἀκέφαλου σώματος τοῦ Λεπενιώτη ἐνάντια σὲ τόσο σημαντικοὺς Ἀρβανῖτες, ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς κι' ἕναν πασσᾶ. Ἴσως θὰ πρόκειται γιὰ καμμιὰ ξαφνικὴ ἐπιδρομὴ στὸν κάμπο τὸ Θεσσαλικό. Τὸ σῶμα, τὸ χωρὶς Καπετάνο πειά, τοῦ Λεπενιώτη, τὸ κατάτρεξε μὲ ἀκοίμητη λύσσα ὁ Ἀλήπασσας ὥσπου τὸ ἀνάγκασε νὰ προσκυνήσῃ. Κατὰ σημείωμα τοῦ Κασομούλη (σελ. χειρογρ.. 16), τὸ τελευταῖο σῶμα ποὺ προσκύνησε εἶχε ἀρχηγὸ τὸν Τσόγκα. Σύντροφοι: «Τσέλιος, Μπουρδάρας, Καραϊσκάκης, Πάγκαλος, Λεπενιωτάκης, Παλαιογιώργης, Πᾶνος Κατσίκης, Βρυκόλακας, Συρεπίσιος, Φραγκίστας καὶ ἄλλοι δύο Ἀκρίδαι».

1) Σαρακατσάνους Ἑλληνοφώνους.

2) Ἅμα βγῆκε Κλέφτης, πρώτη φορά.

3) Μπήκανε στὸν ταΐφᾶ, καταταχτήκανε στὸ Ἀρματωλίκι τῶν Κοντογιανναίων (Πατρατσικιοῦ) καὶ γινῆκαν Ἀρματωλοί. Ὅμως ὁ Δίπλας «ξαναβγῆκε στὸ κλαρί», γίνηκε πάλι Κλέφτης μὲ τὸ συγγενῆ του Κατζαντώνη.

4) Ἴσως θέλει νὰ πῇ ὅτι αὐτὸς ἦταν ὁ καταδότης. Ὅσο γιὰ τοῦ Κατσαντώνη τὸ

Τόσκας, Γρεβενίτης, 1770 — 1804 ἢ 10, τέκνα: Κυριάκος, Στέργιος, Βαρκῆς, ὀπαδοί: Στέργιος *Βασδέκης* (υἱοὶ αὐτοῦ Κυριάκος, Μῆτρος, Γιάννης), υἱοὶ τοῦ Κυριάκου Χρόνης, Θανάσης, (υἱοὶ τοῦ Γιάννη Στέργιος, Βαρκῆς), Θανάσης *Βασδέκης*. *Ὀπαδοὶ τῶν τριῶν ἀδελφῶν* (Κυριάκου, Μήτρου, Γιάννη), Ἀποστόλης Δερβένης, Γιάννης Δερβένης μικρότερος, Γρεβενῖται, Βασίλης Σαλταπίδας, Γεωργάκης Κλώστας.

Διάκος, μεταγενέστερος[1]), 1770—1804, υἱός του Διακόπουλος, 1790—1829, ἄκληρος, ἔπαυσεν ἡ οἰκογένεια.

Σουλιῶται: Α'. *Λάμπρος Θανάσης,* τέκνα αὐτοῦ: Γούσιος, Βοῦζμπος, ἔγγονοι: Μπίλιος, Λάμπρος[2]).—Β'. *Γεώργιος Βότζιαρης* (Κυριάκου), τέκνα: α') *Κίτζιος,* 1770—1813, β') *Νότης,* 1775—20 Ὀκτώβρ. 1841[3]), υἱὸς αὐτοῦ Μῆτρος. Ὀπαδὸς αὐτοῦ *Φωτομάρας,* υἱοὶ τοῦ Φωτομάρα Νάσιος, Κολέτζης, Δημήτρης. (Υἱοὶ τοῦ Νάσιου Χρῆστος, Φωτούσης). γ') *Μάρκος,* 1780—1823, υἱὸς αὐτοῦ Δημήτρης.— Γ'. *Παπαζαχάτες*[4]), *Λάμπρος Τζαβέλλας,* υἱὸς *Φῶτος,* υἱοὶ τοῦ Φώτου: *Κίτζιος, Νικόλαος,* Γιαννάκης. Ὀπαδοί: *Πάσχος* (υἱοὶ αὐτοῦ Κολέτσης, Δημήτρης, Κίσσας ἀπὸ Τζεκουράτες, υἱὸς αὐτοῦ Κίτσος).— Δ'. *Κουτσονίκας.* Ἔγγονοι: Νάσιος, Λάμπρος, ὀπαδοί: Καλησπεράτης, υἱὸς ἑνὸς ἐκ τῶν Καλησπέρ.. Θανάσης.— Ε'. Διαμάντης *Μαλάμος,* ἔγγονοι: Χρῆστος, Γεώργης.—ς'. Ζάχος *Ζάρμπας,* υἱοὶ αὐτοῦ: Κίτσος καὶ Βέϊκος, υἱὸς τοῦ Βέϊκου *Λάμπρος*[5]).— Ζ'. Χρῆστος *Δαγκλῆς,* τέκνον: Μάρκος, υἱοὶ τοῦ Μάρκου Γιώτης, Χρῆστος, Φώτης, υἱὸς τοῦ Φώτη Βασίλης.— Η'. *Ζέρβας* (πρῶτος), υἱὸς *Νικόλας* (υἱοὶ αὐτοῦ Διαμάντης, Τούσιας), Τζίμας (υἱὸς αὐτοῦ Νικόλας), Κίτσος (υἱὸς αὐτοῦ Βασίλης).—Θ'. Δῆμος *Καραμπίνης,* τέκνα Πᾶνος, Γιάννος, Νάστος, Ἀποστόλης (υἱὸς αὐτοῦ Γιῶργος) (27—28).

Ὀλύμπιοι. Γιάννης Τσανάκας, Γιάννης ἀνεψιός του, ὀπαδοὶ Δῆμος καὶ Γιῶργος Τζαχίλας.— Παπαγιάννης Βοδαΐτης προεστώς, τέκνα του Τζέλιος, Νικόλαος (πειράτης), Παναγιώτης, Γεώργης, ἄκληροι. — Βέϊκος Φλῶρος Ἀλβανὸς (ἐφόνευσε τὸν πατέρα τοῦ Τζέλιου Βοδαΐτη), ὀπαδοί: Τζιάρος Ἀλβανός, Νικόλαος Βαρούτας (τέκνα αὐτοῦ ἀπὸ δύο γυναῖκας: Διαμαντής, Κώστας, Ψαροδῆμος), *Διάκος* (υἱὸς του Μῆτρος Διακόπουλος φονευθεὶς εἰς Θήβας[6]), Κουτζμανῆς, *Καρατάσιος* (τέκνα Γιάννης, Δημήτρης, Κώστας, Θανάσης ἀπέθανεν εἰς Θεσσαλονίκην αἰχμάλωτος). — Γεώργης Γάτζος (29).

τέλος, εἶχε πάθει ἀπὸ βλογιὰ καὶ ὁ ἀδερφός του Χασιώτης τονὲ φύλαγε. Αὐτὴ ἦταν ἡ παράδοση ὡς τώρα. Καὶ οἱ δυὸ θανατωθήκανε στὰ Γιάννινα.

1) Μεταγενέστερος ἀπὸ τὸν πειὸ παλιὸ Διάκο.

2) Ὁ συγγρ. ἀπὸ φιλικὸ αἴσθημα πρὸς στὸν Πήλιο-Γούση σύχρονό του βάνει πρώτη στὴ σειρὰ τὴν οἰκογένεια Γούση.

3) «Τὴν 30 Ὀκτωβρ. 1841, εὑρισκόμενος εἰς Ναύπλιον ἔμαθον τὸν θάνατον τοῦ Νιότη, ὅστις συνέβη πρὸ 8 ἡμέρας εἰς Ναύπακτον» (σ. συγγρ.).

4) Γενάρχης τῶν Τζαβελαίων ἦταν ὁ Παπᾶ-Ζάχος.

5) Γυιὸς τοῦ Λάμπρου Κώστας.

6) Ὁ συγγρ. ἔκαμε σύντομο λόγο γιὰ τὸ Διάκο καὶ πειὸ πάνω.

Οὕτως ἐχόντων τῶν γενεαλογιῶν, ὡς φαίνονται εἰς τοὺς πίνακας, κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ «Στρογγύλη» <καὶ> τοῦ Πήλιου Γούσιου, καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὸν Μεγδάνην, ὅστις φαίνεται ἄκληρος, καὶ δὲν φαίνεται τινὰς διάδοχός του κηρυγμένος ἐπίσημος κατευθεῖαν ἀπὸ αὐτόν, ἔνδεκα πρωτάτα [1]) ὑπῆρξαν σημαντικὰ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του, ἐκ τῶν ὁποίων πηγάζουν οἱ λοιποὶ Καπιταναῖοι, ἀπὸ τὰ πέριξ τῆς Καστορίας μέχρι τῆς Ἀκαρνανίας, Δωρίδος καὶ Ἀττικῆς, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον σύγχρονοι·:

Οἱ Βράκας καὶ Δόκος, Μπλατζιῶται [2]).

Ὁ Ζῆδρος, περίφημος, καὶ ὁ Λάζος εἰς τὸν Ὄλυμπον μεταξὺ τῶν ποταμῶν Σαλαμβριᾶς καὶ Βίστριτζας.

Ὁ Βλαχάβας, εἰς τὰ Χάσια.

Ὁ Λάππας, ψυχογυιὸς τοῦ Ζήδρου, εἰς Ἀσπροπόταμον.

Ὁ Βουκοβάλας, εἰς τὰ Ἄγραφα.

Ὁ Γεροσταθᾶς, εἰς τὸν Βάλτον.

Ὁ Χρίστος Γρίβας, εἰς Βόνιτζαν.

Ὁ Γιάννης Βαρνακιώτης, εἰς Ξερόμερο.

Οἱ Συκάδες, μετονομασθέντες Βλαχόπουλοι, <εἰς> Καρπενῆσι, Βλοχό.

Οἱ Κοντογιανναῖοι, εἰς Πατρατζίκι καὶ πέριξ (30).

Ἐξ αὐτῶν ὅλων οἱ πρῶτοι, *Βράκας καὶ Δόκος*, ἐὰν καὶ ἡ μνήμη ἀφίνει [3]) πολλὰ ἀνδραγαθήματα τούτων εἰς τοὺς κατοίκους τῶν χωρίων καὶ κωμοπόλεων ἐκείνων, ἕως ὅτου ἔζησαν, ἐπειδὴ ὅμως εὑρίσκοντο εἰς τὸ ἐνδότερον, καὶ εἰς θέσιν παρὰ τὴν ὁποίαν δυσκόλως ἐδύναντο νὰ βοηθηθοῦν ἀπὸ τὸν Ζῆδρον καὶ Βλαχάβαν οἱ ὀπαδοί των—ἀφοῦ οὗτοι ἐδολοφονήθησαν κατὰ τὸ 1785 ἢ 1790 —ἔκτοτε ἄλλος δὲν ἠδυνήθη νὰ τοὺς διαδεχθῇ ἢ νὰ ἐντείνῃ τὴν δύναμίν του καὶ νὰ διαρκέσῃ τόσους χρόνους πρὸς ἐκεῖνα τὰ μέρη [4]).

Ζῆδρος, ὁ περίφημος [4]), ἀκμάζων ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1700 μέχρι τῶν 1770, κάτοχος τῶν συνθηκῶν τοῦ Μεγδάνη [5]), καταστασθεὶς ὁ τρόμος τῶν Ἀλβανῶν εἰς τὴν ἐποχήν του, μὴ συγχωρῶν νὰ περιέρχωνται Τοῦρκοι καὶ Ἀλβανοὶ εἰς τὰ πέριξ τῆς ἐπαρχίας Ἐλασσῶνος πρὸς τὸν Ὄλυμπον, καὶ διοικῶν μὲ φρόνησιν τὸ Ἀρματωλίκι, ἀποθανὼν ἀπὸ φυσικὸν θάνατον. Ἐὰν καὶ εἰς τὰ χρονικά του δὲν μᾶς ἄφησε γενικώτερον καὶ σημαντικώτερον τί νὰ ἐξυμνήσωμεν

---

1) Ἡ δημοτικὴ ποίησις κάνει λόγο γιὰ δώδεκα πρωτᾶτα = περιφέρειες ἀναγνωρισμένων Πρωταρματωλῶν, ποῦ λεγόνταν καὶ Ἔξαρχοι, κατὰ τὰ δημοτικὰ τραγούδια πάλι.

2) «Οἱ Βράκας καὶ Δόκος Μπλατζιῶται, οἵτινες ἐπαπειλοῦσαν τὰ πέριξ Καστοριᾶς, Σιατίστης, Κοζάνης, Βερροίας, Βοδενῶν, μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς ἀνυψώσεως τοῦ Ἀλῆπασιᾶ, [οἵτινες] ἐδολοφονήθησαν παρ' ἑνὸς Γαλάνη ἀδελφοποιτοῦ των εἰς τὸ Μπλάτζι, καὶ ἔκτοτε ἔμεινε χηρεύουσα ἡ θέσις των πέραν τοῦ ποταμοῦ Βίστριτζας» (σ. συγγρ.).

3) Παραλείπει...μεταξὺ τῶν κατοίκων.

4) «Νὰ καταστρωθοῦν τὰ δύο τραγούδια τοῦ θανάτου καὶ τῆς ὑπανδρείας τοῦ ψυχογυιοῦ του, δι' ὧν ἐμφαίνεται τὸ μεγαλεῖον του» (σ. συγγρ.).—Passow σ. 15—18, 63.

5) Τῶν ὅρων ποῦ δολοφονήθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους ὁ Μεγδάνης.

παρὰ τὴν διατήρησιν τοῦ Ἀρματωλικιοῦ του καὶ τὸν περιορισμὸν τῶν Ὀθωμανῶν ἐντὸς τῆς Ἐλασσῶνος, ἀλλ' οὔτε κληρονόμον υἱὸν ἄξιον νὰ τὸν διαδεχθῇ, ἀφήσας ὅμως ὀπαδοὺς ἱκανοὺς μὲ ἀρχὰς ἡρωϊκὰς—ἐτίμησαν οὗτοι ἔπειτα καὶ αὐτόν, ὅστις ἐστάθη ὁ περιφανέστερος ἀρχηγός, καὶ τὸν ἑαυτόν τους, ὡς φανήσεται ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ ἑνὸς ἑκάστου.

Λάζος, καταγόμενος ἀπὸ Βλαχοφθέρην Ὀλύμπου καὶ κατοικήσας εἰς τὴν Μηλιὰν Ὀλύμπου, σύγχρονος τοῦ Ζήδρου, σκεπασμένος ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ περιφήμου Ζήδρου, ἀφήσας τέσσαρας υἱοὺς ἀξίους καὶ ἀποθανὼν ἀπὸ φυσικὸν θάνατον περὶ τὰ 1770 ἢ 1780, τίποτε περισσότερον δὲν ἀφίνει εἰς τὴν μνήμην παρ' ὅτι ἐβάσταξεν καὶ τοῦτος, συγχρόνως μὲ τὸν Ζῆδρον, τὸ Ἀρματωλίκι του ἀνενόχλητον μὲ τὰς ἰδίας συνθήκας, νὰ μὴ ἐξέρχεται Τοῦρκος (31—32) ἀπὸ τὴν Αἰκατερίνην καὶ Σέρβια καὶ ἐπάνω, τὸν ὁποῖον διαδεχθέντες οἱ υἱοί του διέπρεψαν ἔπειτα, ὡς φανήσεται περιπλεχθέντες εἰς τὰ γενικώτερα [1]).

Γέρο-Βλαχάβας, παρομοίως σύγχρονος τοῦ Ζήδρου, ἀκμάζων ἀπὸ τὰ 1710 ἢ 15 μέχρι τῶν 1770 ἢ 80, μὲ τὰς ἰδίας ἀρχὰς καὶ συμφωνίας, Τοῦρκος νὰ μὴ περιέρχεται εἰς τὰς ἐπαρχίας [2])· διὰ τὸ τραχύ του καὶ σκληρὸν κηρυττόμενος πολεμικώτερος τῶν δύο ἄνωθεν· διατηρήσας τὸ Ἀρματωλίκι του ἥσυχον, μετὰ τὸν θανατόν του [3]) ἀφήσας τέσσαρας υἱούς, τὸν *Παπᾶ-Εὐθύμιον*, περίφημον, καὶ τὸν *Θεοδωράκην*, τοὺς ὁποίους θὰ ἰδοῦμε ἐμπρὸς τὸ 1808, καὶ ἄλλους δύο. Ἐστεφάνωσε τὴν δόξαν του περισσότερον διὰ τῶν κατορθωμάτων τῶν υἱῶν του παρὰ διὰ τὰς ἐδικάς του περιωρισμένας ἀνδραγαθίας, αἵτινες ἐσκεπάζοντο ὑπὸ ἐκείνων καὶ τῆς φρονήσεως τοῦ Ζήδρου, καθὼς καὶ τοῦ Λάζου εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη.

---

1) Ὅταν ἐνασχοληθῶμεν γενικώτερον εἰς τὰ περὶ Ἀρματωλῶν κ.λ.π.

2) Προσθήκη τοῦ συγγ. στὴ σελ. 33 τοῦ χειρογρ. «εἰς τὰ Χάσια, ἀπὸ Τρίκκαλα <ἕως> Δομενίκον».

3) Προσθ. τοῦ συγγρ. στὴ σελ. 33 τοῦ χειρογρ. «ὅστις συνέβη φυσικὸς τὸ 1760 ἢ 1770».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Τὰ ἀπὸ τοῦ ιη' αἰῶνος μέχρι τοῦ 1821 πατριωτικὰ κινήματα—Ἀνάπτυξις τῶν εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον—Δευτέρα περίοδος τοῦ Ἀρματωλισμοῦ—Τσαραΐοι—Σῦρος—Λάππας—Στορναραῖοι—Ἀφορμὴ καὶ ἀρχὴ τῶν Σουλιωτικῶν ἀγώνων—Φάρες Σουλιώτικες—Γ. Μπότσαρης, Λ. Τζαβέλας—Κατάργησις τῶν Ἀρματωλικιῶν, τὸ 1829.

Οὕτως ἐχόντων, ἀφίνοντες τὰς ἐπιρροίας, τὰς ὁποίας ἄφινον εἰς τὸ πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων ἐν γένει, ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἐποχήν, αἱ νῖκαι τῆς Ρωσσίας καὶ ἡ πλησίασις τούτων [1]) ἐπὶ τῆς Ἄννης, κατὰ τὸ 1736 μέχρι τὸ 1739, αἵτινες ἔφερον τὰς συνθήκας νὰ γίνουν εἰς τὸ Βελιγράδι, ἐκτὸς τῶν μερικῶν καταδρομῶν, τὰς ὁποίας ὑπέφερον [μερικῶς] τινὲς οἰκογένειαι ἀπ' ἀρχῆς, σχετικῶν μὲ ἀντιπαθείας [2]) ἀτομικὰς τῶν ἐντοπίων Ὀθωμανῶν τοπάρχων καὶ προκρίτων [3]) κατὰ καιρούς, ἑπτὰ φαίνονται νὰ ἐστάθησαν αἱ σημαντικώτεραι <καταδρομαί>, ἐπὶ τῶν ὁποίων κατεκλονίσθησαν, καὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἄλλοι χαθέντες, ἄλλοι σωθέντες, ἐφθάσαμεν νὰ γνωρίσωμεν πολλοὺς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας. Εἶναι δὲ αὗται:

1. Ἐκείνη, ἥτις συνέβη ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς νέας ἐνάρξεως τοῦ πολέμου [4]) μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Τουρκίας τὸ 1768, εἰς τὴν ὁποίαν ἐμφανισθεὶς ὁ Ὀρλὼφ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ 1769 καὶ 1770, περιέπλεξε τοὺς Ἕλληνας εἰς τὸ παιγνίδι καὶ ἐτελείωσε τὸ 1774 μὲ τὰς συνθήκας Καϊναρτζικιοῦ.

2. Ἐκείνη τοῦ 1787, ἔπειτα ἀπὸ 13 χρόνους, ἐπὶ Αἰκατερίνης Βας, μέχρι τῶν 1790, καθ' ἣν βαστοῦσε τὰ πνεύματα τῶν ἄνωθεν ἡ πρώτη [5]), ἅμα ἀνεφάνη ὁ Λάμπρος Κατζώνης εἰς τὸ Αἰγαῖον Πέλαγος, παρεσύρθησαν [6]) μόνον οἱ

Σημ. ἐκδ. Ὁ συγγρ. κατάλαβε ξαφνικὰ πῶς δὲ θὰ μπορέσῃ νὰ προχωρήσῃ μὲ τὴν ἴδια μέθοδο τὴ βιογραφικὴ ποῦ ἄρχισε τὴ μελέτη του. Ἡ ἀδυναμία ποῦ ἔχει, νὰ κάνῃ τὸ λόγιο καὶ τὸ μορφωμένο, τονὲ βγάνει ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἁπλότητα τοῦ χαραχτῆρα του, ποῦ θὰ ἔκανε τὸ ἔργο του πολυτιμότερο.

1) Ἡ προσέγγιση τῶν Ρώσσων, ποῦ προχωροῦσαν μὲ τὰ στρατεύματά τους.

2) Τὸ χειρόγρ. *σχετικῶν ἀπὸ ἀντιπαθείας*.

3) Ἐννοεῖ χριστιανοὺς προκρίτους.

4) Ὁ πρῶτος Ρωσσο-τουρκικὸς πόλεμος ἦταν τοῦ 1762.

5) Ἡ πρώτη ἐπανάσταση δὲν εἶχε χαθῆ ἀπὸ τὰ πνεύματα τῶν Ἑλλήνων, καθὼς ὁ συγγρ. ἔκαμε λόγο «ἄνωθεν».

6) Τὸ χειρόγρ. *ἀποσύρθησαν* (λησμονησιὰ τοῦ συγγρ.).

Στερεοελλαδῖται καὶ ἓν μέρος τῶν Σπαρτιατῶν [1]), καὶ μεταξὺ τῆς ὁποίας, περὶ τὸ 1797, ἀναφανεὶς ὁ Ρήγας ἐθανατώθη εἰς τὸ Βελιγράδι, καὶ τὸ 1799, ὅτε [2]) ἐξωσθέντες οἱ Γάλλοι ἀπὸ τὰς Ἑπτὰ Νήσους, καὶ καταλαβόντες αὐτὰς οἱ Ρῶσσοι ἐνθάρρυνον τοὺς Ἕλληνας μὲ διαφόρους ἐλπίδας.

3. Ἐκείνη τοῦ 1802, καθ' ἣν ἐπαναστατήσαντες οἱ Σέρβοι, ἐδόθη νέα ἀφορμή, τὸ 1806, νὰ κηρυχθῇ πάλιν μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Τουρκίας ὁ πόλεμος, καὶ ἐπὶ τῆς ὁποίας καταλαβόντες οἱ Ρῶσσοι τὴν Βλαχίαν, ὁ [δὲ] Συνέφης ἀνεφάνη [3]) μὲ τὸν Ρωσσικὸν στόλον εἰς τὸ Αἰγαῖον. Μετὰ τὴν ἀνακωχὴν τῶν ὅπλων καὶ τὴν συνθήκην τοῦ Τίπλιτς [4]) μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Γαλλίας, ἐπανελθόντες οἱ Γάλλοι εἰς τὰς Νήσους καὶ τραβηχθέντες οἱ Ρῶσσοι, τρεῖς χιλ. περίπου Ἕλληνες μείναντες ἐκτὸς τῆς ὑπηρεσίας ὤθησαν τὴν ἐπανάστασιν τῶν Βλαχαβαίων καὶ λοιπῶν εἰς τὴν Θετταλίαν.

4. Ἐκείνη τοῦ 1812, συμβάσης τῆς εἰρήνης [5]) μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Τουρκίας, οἵτινες προυξένησαν [6]) τὴν ὑπόκλισιν ὅλων τῶν Ἀρματωλῶν εἰς τοὺς Ὀθωμανούς.

5. Ἐκείνη τοῦ 1821 [ἐπὶ τῆς Ἐπαναστάσεως].

6. Ἐκείνη τοῦ 1829, <ἐπὶ> τῆς ὁποίας καταργηθέντα τὰ Ἀρματωλίκια διὰ διαταγῆς τοῦ Σουλτάνου, οἱ ὁπαδοὶ τούτων ἐσκόρπησαν ὅλως διόλου [7]) (33 - 34).

Χωρὶς λοιπὸν νὰ ἐπασχοληθῶμεν διὰ τοὺς δύο πρώτους εἰς τὸν πίνακα Βράκαν καὶ Δόκον σημειωθέντας, διὰ τοὺς ὁποίους ἢ τὸ ἀπόκεντρον τῆς θέσεώς των ἢ αἱ ἰδέαι των δὲν ἦσαν ἐκτεταμέναι εἰς τὸ γενικώτερον, <ὥστε> νὰ λάβουν μέρος μὲ τοὺς λοιπούς, καὶ στρέφοντες τὴν προσοχήν μας εἰς τοὺς περιφήμους [8]) Ζῆδρον, Λάζον καὶ Βλαχάβαν, τῶν ὁποίων ἡ ἐξουσία καὶ ἡ δύναμις ἐκτείνετο ἀπὸ τὰ Βοδενὰ μέχρι τῶν Τρικκάλων καὶ πέριξ Λαρίσσης, καὶ ἀπὸ τὰ Σέρβια μέχρι Αἰκατερίνης καὶ Πλαταμῶνος πρὸς τὴν θάλασσαν, καὶ εἶχον ὅλας τὰς σχέσεις μὲ τοὺς ἐδῶθεν τοῦ ποταμοῦ Πηνειοῦ (Σαλαμπριᾶς), ἀπὸ Ἀσπροπόταμον, Ἄγραφα καὶ κάτωθεν, κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ «Στρογγύλη», (ὅστις ἔλαβε πραγματικὸν μέρος [9]), φαίνονται οἱ εἰρημένοι τρεῖς Καπιτάνοι, ὅταν κατὰ τὰ 1767 μέχρι τῶν 1769 καὶ ἕως τὰ 1774 ἐξακολουθοῦ-

---

1) Μανιατῶν.

2) Τὸ χειρόγρ. *καθ' ἣν* (ἐποχήν).

3) Τὸ χειρόγρ. «ἀναφανεὶς». Γρ. Σινιέβιν.

4) Γρ. Τιλσὶτ (1807).

5) Τὸ χειρόγρ. *τῆς συμβάσης εἰρήνης.*

6) Ἡ Ρωσσία καὶ ἡ Τουρκία· «οἵτινες» γρ. *ἥτις* κλπ.

7) «Ἴδε δοκίμιον ἱστορικὸν Φιλήμονος <περὶ Φιλ. Ἑταιρ.> ἐποχὴ Β', κεφ. Α' ὁλόκληρον περὶ τούτων ἐκτεταμένως ἀπὸ τὰ 1767—1806» (σ. συγγρ.).—Μ' ὅλη τὴν εἰλικρίνεια ὁ συγγρ. δηλώνει ἀπὸ ποῦ δανείστηκε τὴ χρονολογικὴ διαίρεσή του.

8) Τὸ χειρόγρ. «τὸν περίφημον».

9) Ὁ συγγρ. πειὸ πάνου, σελ. 11, γράφει πῶς ὁ «Στρογγύλης» ἦταν ἀδιάφορος (στὰ πολεμικά;) Ἴσως ἤθελε νὰ γράψῃ ἐκεῖ «ἀδιάδοχος».

σεν ὁ πόλεμος μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Ὀθωμανῶν (καὶ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Πελοποννήσου καὶ Ἀκαρνανίας κατὰ τὸ 1769), <αὐτοὶ> καὶ οἱ συναδελφοί των Καπιταναῖοι μὲ τοὺς συναδελφούς των—Λάππας ψυχογυιὸς τοῦ Ζήδρου, Βουκοβάλας, Γέρο-Σταθᾶς, Χρίστος Γρίβας, Γέρο-Βαρνακιώτης, Συκαῖοι, Γέρο-Κοντογιάννης—σύμφωνοι μὲ τοὺς Μαυρομιχαλαίους Μανιάτες, Μπενάκηδες καὶ Κρεββατάδες Πελοποννησίους, ὑψώσαντες τὰς σημαίας τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ καταδιωκόμενοι πανταχόθεν, κατέφυγον μὲ πεντακοσίους καὶ ἐκλείσθησαν εἰς τὸ Ἀνατολικόν [1]), ἢ διότι δὲν ἦσαν συνεννοημένοι ἀρκούντως, ἢ διότι προκαταληφθέντες [οἱ ἄνωθεν] ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς ταχέως, δὲν ἔλαβον καιρὸν καὶ ἐκεῖνοι νὰ συνεργήσουν· ἢ διότι συλλογιζόμενοι, ὅτι εἰς μίαν καταδρομὴν γενικήν, αὐτῶν τε καὶ τοῦ λαοῦ, δὲν εἶχον κανὲν ἄσυλον ἢ ἀσφάλειαν ὄπισθεν, καθὼς οἱ ἐν τῇ Ἀκαρνανίᾳ τὰς Ἑπτὰ νήσους, τὴν Πρέβεζαν καὶ τὴν Πάργαν <διὰ> νὰ καταφύγουν, μείναντες ἀδιάφοροι μὲ τὴν (35) γενικὴν καὶ ἐπίσημον καταστροφὴν καὶ τὰ δεινὰ τὰ ὁποῖα ὑπέφερον οἱ τελευταῖοι μὲ τοὺς ὀπαδούς των [2]) εἰς τὴν ἐπανάστασιν ταύτην καὶ στενὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀνατολικοῦ, ἔδειξαν ὅτι ὑπερέβησαν ἐκείνους κατὰ τὰ αἰσθήματα [3]). Διότι ὑπομείναντες ὅλα τὰ δεινὰ μιᾶς πολιορκίας βασανιστικῆς εἰς τὸ Ἀνατολικὸν περίπου ἀπὸ τρεῖς μῆνας, ἀφοῦ εἶδον ὅτι οἱ κάτοικοι ἀπηύδησαν, τοὺς συνδρόφους των ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἀποθνήσκοντας ἀπὸ τὴν ἀσθένειαν τῆς εὐλογίας—καὶ δὲν εἶχον ἄλλους νὰ τοὺς ἀναπληρώσουν, ἀλλὰ ἕνδεκα μόνον καὶ οἱ ψυχογυιοί των, ὅλοι ἕως 24—25 ἕμενον ὑγιεῖς—ὅτι αἱ ρωσσικαὶ βοήθειαι, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἤλπιζον συνδρομήν, ἀπέτυχον εἰς Πελοπόννησον, τὰ δὲ γενικὰ σχέδια τῶν Ἑλλήνων περὶ ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος ἐματαιώθησαν, μὲ μεγάλην ζημίαν τῶν Πελοποννησίων, Ἀκαρνάνων καὶ Αἰτωλῶν, συσκεφθέντες καὶ ἐξελθόντες ὅλοι ὁμοῦ ἀπὸ Ἀνατολικὸν—μόνον οἱ ἄνωθεν ἑπτὰ μὲ τοὺς ἕνδεκα συνδρόφους καὶ ψυχογυιούς των [4])—ὅταν μεταβάντες εἰς τὸν Βάλτον εἶδον πλέον ὅτι ἄλλος τόπος ἀπὸ τὰ Νησιὰ δὲν τοῖς χωροῦσε [νὰ διαμείνουν] ἢ ἡ Πρέβεζα καὶ Πάργα νὰ σωθοῦν προσωρινῶς καὶ ἐξ ἄλλου ὅτι, καὶ τοῦτο ἐὰν τὸ ἔκαμνον, ἀντέβαινεν εἰς τὴν φιλοδοξίαν των καὶ φιλοτιμίαν, ἐπροτίμησαν [5]) νὰ ἀποθάνουν εἰς τὴν πατρίδα ἐπάνω. Σχεδιάσαντες νὰ φροντίσουν νὰ ἐπαναλάβουν τὰ Ἀρματωλίκια ὅπως δυνηθοῦν, καὶ μὲ ζημίαν τῶν κατοίκων ἀκόμη, <ζῶντες> ληστρικῶς, <διὰ> νὰ ὑποχρεώσουν τοὺς Ὀθωμανοὺς νὰ τοῖς

1) Ὁ συγγρ. δὲν τὰ καταφέρνει μὲ τὴ λογία γλῶσσα του, καὶ μᾶς κάνει ἐδῶ νὰ ὑποθέσουμε πῶς στὸ Αἰτωλικὸ κλειστῆκαν καὶ οἱ Πελοποννήσιοι. Βλ. Κ. Σάθα «Τουρκοκρατ. Ἑλλάς» σ. 478.

2) Οἱ μὴ Ἀκαρνᾶνες Ἀρματωλοί.

3) Τοὺς Ἀκαρνᾶνες, ποῦ ἔμειναν ἄνεργοι, ἐνῷ ἐκεῖνοι (οἱ Μακεδόνες Ἀρματωλοὶ) ἦτανε κλεισμένοι στὸ Αἰτωλικό.

4) Ἐδῶ ὑπολογίζει 7+11=18, ἐνῶ πειὸ πάνω γράφει 24—25.

5) Ξερόμερο, Βάλτος, Ἄγραφα κλπ. εἶχαν προσκυνήσει. Σάθα σ. 497. Τὸ χειρόγρ. «προτιμήσαντες».

τὰ δώσουν τὸ ταχύτερον, μὲ τὴν συμφωνίαν νὰ διαμερισθοῦν καὶ νὰ ἐπανέλθῃ ὁ καθένας εἰς τὴν ἐπαρχίαν του νὰ ἐνεργήσῃ, ἀλλὰ νὰ μὴ φανερωθῇ ἡ δύναμίς των εἰς τὸ κοινὸν καθενός, ἀποφάσισαν: Νὰ κινήσουν ἄνευ ἀναβολῆς ἀπὸ τὸν Βάλτον διὰ τὰ ἴδιά του ὁ καθεἷς, καὶ ἔξαφνα—καὶ διὰ νυκτὸς—νὰ θέσουν πῦρ εἰς ὅλα (36) τὰ χωριά, ὅσα δυνηθοῦν νὰ καύσουν λόγῳ ἐκδικήσεως ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν Ξερομέρου, Βονίτσης, Βλοχοῦ, Βάλτου καὶ λοιπὰς μέχρι τοῦ Ἀσπροποτάμου [1]) ὅπου εἶχον τὴν δικαιοδοσίαν των [2]), νὰ προξενήσουν τὸν τρόμον πρῶτον εἰς χριστιανοὺς καὶ Ὀθωμανούς, καὶ ἔπειτα συνάζοντες ἐκ νέου συνδρόφους ἄλλους ἐκ προαιρέσεως, καὶ ἄλλους διὰ τῆς βίας, νὰ ζητήσουν τὰ Ἀρματωλίκια των.

Τὸ σχέδιόν των—ἢ διὰ τὰς περιστάσεις αἴτιναι περιστοιχοῦσαν τὴν Τουρκίαν ἀπὸ τοὺς Ρωσσικοὺς πολέμους, ἢ διὰ νὰ τοὺς ἀποκοιμίσουν <οἱ Τοῦρκοι διὰ> νὰ εὕρουν ἁρμοδιώτερον καιρὸν—μόλις διεδόθη ἡ φωνὴ ὅτι οἱ Καπιταναῖοι ἐξῆλθον ἀπὸ Ἀνατολικὸν ἀδλαβεῖς [3]) καὶ μὲ τοὺς δαυλοὺς ἀναμμένους εἰς χεῖρας νὰ καύσουν τὰ χωργιὰ—ἀναφανεῖσαι αἱ φλόγες τούτων συγχρόνως παντοῦ καὶ διὰ μιᾶς εἰς τὰς ἐπαρχίας, τρέμοντες οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὰς μητροπόλεις <καὶ>βλέποντες τὴν φθοράν, μεσολαβησάντων τῶν προεστώτων [4]) πανταχόθεν, ἀμέσως ἀνταποκριθέντες τοῖς ἐστάλησαν πάλιν τὰ μπουγιουρδιὰ μὲ τὴν ἀμνηστείαν, νὰ ἐπανέλθουν ὡς καὶ πρότερον εἰς τ' Ἀρματωλίκια των, μὲ τὴν ὑπόσχεσιν νὰ ἡσυχάσουν [ὡς καὶ πρότερον]. Ἀλλὰ δὲν ἔμειναν ἕως αὐτοῦ τὰ πράγματα, καὶ προέβησαν ὅπου τὸ καλοῦσεν ἡ φύσις.

Ἀνήσυχοι οἱ Τοῦρκοι νὰ ἐκδικηθοῦν μίαν φορὰν τούτους ὅλους, τοὺς ὁποίους ἔβλεπον ἔμπροσθέν των ἀείποτε ὡς μάστιγας—τὰς περιστάσεις αὐτῶν διαδεχθεῖσαι ἀπρόβλεπται ἄλλαι ἀνώτεραι—ἀντὶ νὰ ἐλαττώσουν τὴν δύναμίν των [5]), ἐδόθη ἀφορμὴ νὰ ἀνοίξουν καὶ ἄλλην πληγὴν καιριωτέραν, ἀπὸ μέρος τὸ ὁποῖον ποτὲ δὲν ἐπρόσεξαν, οὔτε ὑπώπτευσαν.

Ἐξακολουθοῦντες οἱ εἰρημένοι Καπιταναῖοι διὰ καμπόσους χρόνους νὰ διατηροῦν τ' Ἀρματωλίκια των ἐν ἡσυχίᾳ καὶ νὰ χαίρωνται τὰ προνόμιά των μεταξὺ τοῦ ὀρεινοῦ λαοῦ—ἐγέννησεν ὁ μὲν Λάζος τέσσαρας υἱοὺς περιφανεῖς (37) τὸν Γιάννην, ὅστις τὸν διεδέχθη ὡς πρωτότοκος, τὸν περίφημον Λιόλιον, τὸν Δῆμον καὶ τὸν Κώσταν.—Ὁ δὲ Τζιάρας τὸν Κώσταν, ὅστις δεχθεὶς τὸ καλογερικὸν σχῆμα ὠνομάσθη Καλόγηρος, καὶ τὸν περίφημον Νῖκον Τζιάραν, τοῦ ὁποίου τὰ ἀνθραγαθήματα γέμει καὶ ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Θετταλία καὶ ἡ Ἤπειρος.—Ὁ Σῦρος τὸν Γεώργιον, ὁ δὲ Γκέγκας μηδένα, ὡς ἀνύπανδρος.

Εἰς τοιαύτην κατάστασιν εὑρισκόμενοι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν κατεστρά-

---

1) Νὰ κάψουν τὰ χωριὰ τῶν προσκυνημένων Ἀρματωλικιῶν.

2) Ὅπου ἄρχιζε τὸ σύνορο τῶν δικῶν τους Ἀρματωλικιῶν.

3) Ὁ Μακεδόνας συγγραφέας δὲ μᾶς δίνει τὰ ὀνόματά τους, ἀλλὰ φαίνονται αὐτὰ πειὸ κάτω.

4) Χριστιανῶν καὶ Τούρκων.

5) Τὴ δύναμη τῶν Ἀρματωλῶν.

φησαν οἱ ἐδῶθεν τοῦ ποταμοῦ Πηνειοῦ (Σαλαμπριᾶς [1]), οἱ ἐν τῷ Ὀλύμπῳ ἡσυχάζουσι. Ὁ Λάππας, ἀνησυχώτερος τῶν ἄλλων φαινόμενος εἰς Ἀσπροπόταμον [2]), σύρων τὴν ὀργὴν τῶν Ὀθωμανῶν <τῶν> Τρικκάλων ἐπαισθητῶς, τὸν χειμῶνα τὸ καταφύγιόν του τὸ εἶχεν εἰς ἕνα φίλον του Τζιάμην, Σουλεϊμὰν Τζιαπάρην μπέην Ἀλβανόν, εἰς τὸ Μαργαρίτι, ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Τζιαπαραίων. Καταφθάσας τρεχόμενος ὁ Λάππας, εἰσέτι ὁ Ἀλήπασιας δὲν εἶχεν διορισθῇ διοικητὴς Ἰωαννίνων, ὅταν μὲ προκήρυξίν του εἰς ὅλας τὰς ἀρχὰς ὁ Σουλτᾶνος ζητοῦσεν αὐτὸν [3]) ἢ ζῶντα ἢ τὴν κεφαλήν του ἀπὸ τοὺς τοπάρχας Τρικκάλων καὶ Ἰωαννίνων.

Γνωστοποιηθὲν εἰς Ἰωάννινα πρὸς τὸν τότε βεζύρην Καλιὸ πασιᾶν Ἰωαννίτην ὅτι αὐτὸς ἐμφώλευεν εἰς τὸ Μαργαρίτι ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Σουλεϊμὰν Τζιαπάρη, καὶ ζητηθεὶς παρ' αὐτοῦ δι' ἀπειλητικῆς διαταγῆς, ἢ αὐτὸν νὰ πέμψῃ ζῶντα ἢ τὴν κεφαλήν του, ἢ ὅτι ἡ ὀργὴ τοῦ Σουλτάνου θὰ πέσῃ κατ' αὐτοῦ· μὴ δυνάμενος ὁ φίλος του Ὀθωμανὸς οὔτε νὰ τὸν βαστάξῃ περισσότερον οὔτε νὰ τὸν φανῇ ἄλλως πῶς ὠφέλιμος ἐναντίον τῶν συμφερόντων του—προτιμήσας, διὰ νὰ σώσῃ ἑαυτὸν (38) ἀπὸ τὴν ὀργήν, νὰ παραδώσῃ τὸν φίλον—φυλακίσας καὶ σιδεροδέσας αὐτὸν ὁμοῦ καὶ τὸν σύνδροφόν του...[4]) ἐπαράδωσεν αὐτοὺς ζῶντας εἰς τοὺς ἐπὶ τούτου ἀπεσταλμένους τοῦ βεζύρη διοικητοῦ τῶν Ἰωαννίνων.

Ὁ Λάππας καὶ ὁ Τρίψας, προβλέποντες τὸν κίνδυνόν των καὶ συλλογιζόμενοι μὲ ποῖον μέσον νὰ σωθοῦν, ὁδηγηθεὶς ὁ Λάππας κρυφίως παρ' ἑνὸς πολίτου χριστιανοῦ νὰ γράψῃ πρὸς τοὺς Σουλιώτας νὰ ζητήσῃ τὴν ἀπελευθέρωσίν του —καὶ ὑποσχεθεὶς νὰ πέμψῃ αὐτὸς τὸ γραμμάτιον—πελεκήσας μόλυβδον καὶ γράψας μὲ ὀλίγας συλλαβὰς εἰς ἓν χαρτάκι τὴν ἀνάγκην βοηθείας πρὸς τοὺς Σουλιώτας «νὰ φροντίσουν ὡς χριστιανοὶ τὴν ἀπελευθέρωσίν των εἰς τὸν δρόμον ὅπως δύνανται», καὶ φθάσαν τὸ γραμμάτιον εἰς χεῖρας τούτων ἐγκαίρως, καμφθέντες ἀπὸ συμπάθειαν ὄχι πρὸς φίλους, ἀλλὰ πρὸς χριστιανοὺς ἀδελφούς των, ἐὰν καὶ ἕως τότε δὲν εἶχον κηρυχθῇ ἐχθροὶ φανεροὶ τῶν Τουρκῶν—κατοικοῦντες μ' ὅλον τοῦτο εἰς μέρη δυνατὰ καὶ λογκώδη, σποράδην, καὶ ζῶντες μὲ τὰ ποίμνιά των ἐλεύθεροι ἀπὸ τὰς ἐνοχλήσεις τῶν τυράννων, πάντοτε δὲ εὑρισκόμενοι ὡπλισμένοι καὶ ἐνοχλητικοὶ τῶν γειτόνων μὲ τὰς νυκτοκλοπάς—ἅμα ἔλαβον τὸ γράμμα, μετὰ ἱκανὴν συζήτησιν τῶν οἰκογενειάρχων, οἵτινες εἶχον ὑπεροχήν τινα εἰς τοὺς λοιπούς, ἐρεθισθέντες ὁ Λάμπρος <Γούσης>, καὶ συγκατατεθεὶς νὰ τοὺς ἐλευθερώσουν νέος θερμὸς ὁ Γεώργιος Βότζιαρη γαμβρός των [5]), λαβὼν μετ' αὐτοῦ ἄλλους πέντε Σουλιώτας, τρέχοντες νὰ προκαταλά-

1) Κατὰ τὰ Ὀρλωφικὰ χαλαστῆκαν οἱ Γριβάτοι καὶ ὁ Λαχούρης, οἱ ἄλλοι ὅμως προσκυνῆσαν, Γιάννης Σταθᾶς, Μπουκουβαλαῖοι, Κοντογιανναῖοι, καὶ διατηρῆσαν τ' Ἀρματωλίκια τους. Βλ. Σάθα, πειὸ πάνω, σ. 497.

2) Ἀπὸ τοὺς ἄλλους τοὺς προσκυνημένους.

3) Ζητοῦσε τὸ Λάππα.

4) Κενὸς ὁ χῶρος γιὰ τ' ὄνομα Τρίψας, ποῦ θὰ φανῇ πειὸ κάτω.

5) Τῶν Γουσάτων. Τὸ νόημα εἶναι, νομίζω: ἀφοῦ οἱ «πρῶτοι» ἔφτασαν σὲ φιλονι-

δουν ἁρμόδιον θέσιν καὶ εὑρόντες ὡς κατάλληλον τὴν γέφυραν Μπουρλίσιας, κειμένην μεταξὺ Παραμυθιᾶς καὶ Ἰωαννίνων, εἰς τὴν ὁποίαν συγκεντρώνονται ὅλοι οἱ πρὸς τὰ Ἰωάννινα δρόμοι, καὶ ἐνεδρεύοντες, ἅμα εἶδον ὅτι ἔφερνον αὐτοὺς ἱππεῖς, ὅλοι τυχόντες[1]), μὴ γνωρίζοντες καὶ τοῦτοι τὸν Λάππαν καὶ Τρίψαν μεταξὺ <τῶν ἱππέων, ὥστε> νὰ τὸν προφυλάξουν, καὶ πυροβολήσαντες πρὸς ὅλους, μαζὶ μὲ τοὺς Ὀθωμανοὺς τοὺς ὁποίους ἐφόνευσαν φονεύσαντες καὶ ...<τὸν Τρίψαν>, καὶ ἁρπάσαντες τὸν Λάπαν τὸν ἔφερον εὐθὺς εἰς τὸ Σοῦλι, τὸν ὁποῖον ἔπειτα διὰ νὰ μὴ γνωρισθοῦν (39) ἔπεμψαν[2]) μὲ συνοδείαν ἕως εἰς τὴν Πρέβεζαν νὰ ξεχειμάσῃ.

Ἐκβὰς οὗτος ἔπειτα ληστάρχης μὲ ἕως 150, τὴν ἄνοιξιν εἰς Ἀσπροπόταμον, ὡς κατατρεχόμενος διὰ φιρμανίου ἀφεθεὶς ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους, μετὰ δύο-τρεῖς πολέμους τοὺς ὁποίους συνεκρότησεν, πολιορκηθεὶς ἐπάνω εἰς τοὺς βράχους τοῦ ὄρους Κόζιακα, ὅπου ἡ θέσις εἰσέτι μνημονευομένη κηρύττει τὰς ἀνδραγαθίας του, ἔδωσεν τέλος φονευθεὶς ἐπὶ τῆς ὁρμῆς των κατὰ τῶν Τουρκῶν[3]).

Φονευθεὶς ὁ Λάππας, κατὰ τοὺς κανόνας τῶν Ἀρματωλῶν, τὸ Καπιτανᾶτο ἀνῆκε εἰς τὸ Γέρο-«Στρογγύλην» ὡς στενώτερος συγγενὴς τούτου, καὶ ὅλοι οἱ ὀπαδοί του τὸ ἔδιδαν μὲ εὐχαρίστησιν· ὁ «Στρογγύλης» ὅμως ἀπηυδησμένος ἀπὸ τὰ ἄθλα, καθιέρωσεν τὸ Καπιτανᾶτο τοῦτο εἰς τὸν συγγενῆ του Γέρο-Στορνάρην, ὅστις, σύμφωνος μὲ τὰς διαθέσεις τοῦ τότε ἐπισήμου προεστῶτος τῆς ἐπαρχίας Ἀσπροποτάμου, ἔχοντος ἐπίρροιαν εἰς τοὺς Ὀθωμανούς, λαβὼν τὸν μουρασελὲν[4]) καὶ ὑπανδρευθείς, εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις ὁδηγούμενος ἀπὸ τὸν Χ'' Πέτρου καὶ ἀποφεύγων νὰ δίδῃ ἀφορμὰς δυσαρεσκείας, νὰ σύρῃ τὴν ὀργὴν τῶν Ὀθωμανῶν, ταπεινὸς εἰς τὸν χαρακτῆρα, διαρκέσας καὶ μετὰ τὸν διορισμὸν τοῦ Ἀλήπασια[5]) ὡς τοιοῦτος ἀρκετοὺς χρόνους. Ἀποθανὼν κατὰ τὸ 1800, ἄφησεν τρεῖς υἱοὺς καὶ ἓν πλῆθος ἐγγόνους, ἐκ τῶν ὁποίων, ἀπὸ μὲν τοὺς υἱούς του ἐδιακρίθη ὁ Καπιτανεύσας Εὐθύμιος, ἀπὸ δὲ τοὺς ἐγγόνους (40) ὁ πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Εὐθυμίου διάδοχος[6]) Νικόλαος Στορνάρης, ὅστις Καπιτανεύων ἐπὶ Ἀλήπασια καὶ ἐξακολουθήσας νὰ διατηρῇ μὲ φρόνησιν τὸ Ἀρματωλίκι, αὔξησεν τὴν ὑπόληψιν τῆς οἰκογενείας καὶ ἐτίμησεν αὐτὴν διὰ τοῦ θανάτου του εἰς τὴν ἔξοδον τοῦ Μεσολογγιοῦ, 1826.

κία—ἐρεθισθέντες—ὁ Λάμπρος ἀκολούθησε τὴ γνώμη νὰ τοὺς λευτερώσουν, καὶ κατάφερε τὸ γαμπρό του Γιῶργο Μπότσαρη—συγκατατεθεὶς—νὰ πάῃ.

1) Ὅλοι στὴν τύχη.

2) Τὸ χειρόγρ. «πέμψαντές τον».

3) Ἀπάνω στὸ γιουροῦσι ποῦ ἔκαμαν.

4) Τὸ ἐπίσημο ἔγγραφο τοῦ διορισμοῦ. Τὴ λέξη τὴν ἀναφέρνουν καὶ τὰ Κλέφτικα τραγούδια.

5) Ὁ Ἀλήπασσας διορίστηκε γενικὸς Ντερβέναγας τὸ 1787, κι' ἀμέσως ἄρχισε νὰ κατατρέχῃ τοὺς Ἀρματωλούς. Τοὺς Στουρναραίους ὅμως δὲν τοὺς πείραξε.

6) Τοῦ Ἀρματωλικιοῦ.

Ἕως αὐτοῦ φθάσαντες, νομίζομεν δὲν εἶναι ἐκτὸς τοῦ προκειμένου νὰ κάμωμεν μικράν τινα παρέκβασιν, ἥτις ὡς σχετικὴν μὲ τὴν πηγὴν τῆς οἰκογενείας τῶν Ἄνωθεν, νὰ περιγράψωμεν τὴν ἀρχήν της, ἥτις διὰ τὸ φιλελεύθερον καὶ ἀνδραγαθήματα ἐτίμησε καὶ θέλει τιμᾷ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνους [1]).

Σουλιῶται.— Ἀντίζηλοι οἱ γείτονες Τζιάμηδες Ὀθωμανοὶ τῶν Σουλιωτῶν—ἀφοῦ ἐβεβαιώθη ὅτι οἱ Σουλιῶται ἦσαν ἐκεῖνοι οἵτινες ἐτόλμησαν νὰ φονεύσουν τοὺς Ὀθωμανοὺς καὶ νὰ ἐλευθερώσουν τὸν Λάππαν—ἄρχισαν νὰ ἐνεργοῦν τὴν καταστροφήν των ἐκεῖθεν, διὰ μέσου τῶν ἀρχῶν τῶν Ἰωαννίνων, ὡς ἐπικινδύνους γείτονας, κατορθώσαντες δὲ νὰ στρέψουν τὴν ὀργὴν τοῦ Σουλτάνου καὶ κατ' αὐτῶν, ἀποκηρυχθέντων [2]) ὡς ληστῶν γενικῶς.

Συνεπείᾳ τῆς διαταγῆς ταύτης ἐξεστρατεύσας ὁ πασιᾶς μὲ ἕως 3 χιλ. ἀπὸ Ἰωάννινα νὰ τοὺς τιμωρήσῃ—διαβλημένοι ὅλοι οἱ Σουλιῶται ὡς συμμέτοχοι καὶ μὴ θέλοντες νὰ προδώσουν τοὺς πρωταιτίους—ἀφοῦ διὰ τῶν ἀπαρνήσεων καὶ διὰ τῶν μεσολαβήσεων δὲν ἐδυνήθησαν νὰ ματαιώσουν τὴν ὀργὴν τοῦ πασιᾶ καὶ νὰ ἐμποδίσουν τὴν ὁρμὴν τῆς ἐκστρατείας, καὶ εἶδον ὅτι ἄφευκτα χάνονται ὅλοι, συγκεντρωθέντες πανταχόθεν ἀπὸ τὰ πέριξ εἰς τὸ Σοῦλι, ὅπου ἐφαίνετο ὅτι ἦτον ἰσχυροτέρα ἡ θέσις, βοηθούμενοι πλαγίως ἀπὸ τοὺς γείτονας Πρεβεζιάνους καὶ Παργινούς, ἀντεστάθησαν [3]) εἰς τὴν ὁρμὴν μὲ τὰ ὅπλα (41—42). Μὲ τὴν πρώτην μάχην διώξαντες τὰς ὁρδὰς τῶν Ὀθωμανῶν καὶ Ἀλβανῶν μέχρι τῶν πέριξ <τῶν> Ἰωαννίνων, ἐκηρύχθησαν [4]) ἔκτοτε ὡς ἀποστᾶται πολέμου, καὶ ἐξακολουθοῦντες νὰ καταισχύνουν αὐτοὺς ὁσάκις ἠθέλησαν νὰ ἐκστρατεύσουν κατὰ τοῦ Σουλίου, βαστῶντες τὸν τόπον διὰ τῶν ὅπλων καὶ ἐκτείνοντες τὴν ἐπίρροιάν των.

Οἱ Τοῦρκοι μὴ δυνάμενοι πλέον οὔτε ἐμπρός, οὔτε ὀπίσω νὰ μένουν, καὶ παρατηροῦντες ὅτι ἐπρόσθεσαν μετὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ πολέμου τούτου—ἔπειτα ἀπὸ τὰς πληγὰς τῶν Ἀρματωλῶν, τῆς Πρεβέζης καὶ Πάργας—καὶ ἄλλην βασανιστικωτέραν μεταξὺ τῆς Ἠπείρου, ἥτις [5]) κατεστάθη τὸ ὁρμητήριον ὅλων τῶν κατατρεγμένων, παρουσιαζόμενοι ὡς μία ἐμπροσθοφυλακή, ἢ μᾶλλον ὁ προμαχὼν τῆς Πρεβέζης καὶ Πάργας, μὴ δυνάμενοι νὰ τοὺς καταδαμάσουν, ἔπειτα ἀπὸ μερικῶν χρόνων πόλεμον μεταξὺ τῶν τοπάρχων Ὀθωμαναλβανῶν <καὶ Σουλιωτῶν>, διωρίσθη ὁ Ἀλήπασιας, καὶ θεωρῶν τούτους ὡς τὸ πρῶτον ἐμπόδιον νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἐξουσίαν του παρακεῖθεν, ἐὰν δὲν τοὺς καταβάλῃ, καὶ

---

1) Ὁ συγγρ. δὲ θὰ περιγράψῃ ἐδῶ τὸν ἀρχηγὸ τῆς οἰκογενείας Στουρνάρη, ἀλλὰ θὰ κάμῃ λόγο γιὰ τὸ Σοῦλι, ὅμως αὐτὰ ποὺ θὰ πῇ ἔχουν κάποια σχέση καὶ μὲ τοὺς Στουρναραίους.

2) Τὸ χειρόγρ. *ἀποκηρυχθέντες* κ.λ.π.

3) Τὸ χειρόγρ. *ἀντισταθέντες*. Τὸ χωριὸ Σοῦλι εἶναι ἴσα-ἴσα τὸ πειὸ ἀδύνατο μέρος ἀπὸ τ' ἄλλα τῆς περιφέρειας. Ἐδῶ ἐννοεῖται ὅλη ἡ περιφέρεια τοῦ Σουλιοῦ. «Πέριξ»=ἡ Λάκκα, Τὸ *ὅπου*=ἐκεῖ ὅπου.

4) Τὸ χειρόγρ. *κηρυχθέντες*.

5) Τὸ Σοῦλι. Ἡ Πρέβεζα καὶ ἡ Πάργα, ὡς τμήματα τῆς Ἰονικῆς πολιτείας, ἀνησυχοῦσαν πολὺ τοὺς πασσάδες τῶν Γιαννίνων, καὶ μάλιστα τὸν τελευταῖον Ἀλήπασσα.

ἐξ ἄλλου τὰς δυσκολίας τὰς ὁποίας ἤθελεν ἀπαντήσει, ἀφοῦ μὲ διαφόρους ἐκστρατείας καὶ πολέμους εἶδεν ὅτι δὲν ἐπιτυχαίνει, καταφυγὼν εἰς τὰ μέσα τῆς διαιρέσεως, ἠδυνήθη ἔπειτα ἀπὸ πολὺν καιρὸν καὶ μὲ πολλὴν θυσίαν νὰ ἐπιτύχῃ τοὺς σκοπούς του καὶ νὰ τοὺς καταστρέψῃ.

Σύμφωνοι εὑρέθησαν [1]) ὡς πρὸς τὰς προκαταρκτικὰς ἀρχὰς τοῦ πολέμου μεταξὺ Σουλιωτῶν καὶ Ὀθωμανῶν, εἰς τὰς διηγήσεις των, ὁ Γέρο-Στρογγύλης μὲ τὸν Γέρο-Μπύλιον Γούσιου Σουλιώτην, ἄνδρα γηραιόν, τὸν ὁποῖον ἠκροάσθημεν εἰς Μεσολόγγι [2]) ὅταν ἐζήτησε νὰ ὑπομνήσῃ τὸν Νικόλαον Στορνάρην ὅτι πρέπει νὰ εἶναι εὐγνώμων εἰς τὴν οἰκογένειάν των καὶ εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Βοτζιαραίων. Ὁ Λάμπρος Γούσιου αὐτάδελφος [3]) εἰς τὸ Ναύπλιον, κατὰ τὸ 1841, εἰς τὴν ἐρώτησίν μας περὶ οἰκογενειάρχων [4]) τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐπρόσθεσεν, ὅτι ἐπὶ τῆς περιστάσεως τοῦ Λάππα [5]) καὶ εἰς τὴν ἔναρξιν τῶν πολέμων μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Ὀθωμανῶν, ἀπὸ τὰς διαφόρους οἰκογενείας αἴτιναι σχηματίζουν τὴν κοινότητα τῶν Σουλιωτῶν, οἱ ἐπισημότεροι καὶ ὡς πρόκριτοι ὅλων τότε ἦσαν: (43) ὁ Λάμπρος Θανάση<Γούση>, πάππος τῶν δύο εἰρημένων [6]).—Ὁ Γεώργιος Κυριάκου Βότζιαρη, παρὰ τοῦ ὁποίου κατάγεται ἡ οἰκογένεια τῶν διαπρεψάντων Βοτζιαραίων.—Ὁ Λάμπρος Παπαζαχάτης [7]), ἐκ τοῦ ὁποίου κατάγεται ἡ οἰκογένεια τῶν Τζιαβελαίων.—Ὁ Φωτομάρας, ἐκ τοῦ ὁποίου σώζονται οἱ Φωτομαραῖοι.— Τζικουράτες: Ὁ Πάσχος Κίσσα [Τζικουράτης], τοῦ ὁποίου ἡ οἰκογένεια δὲν ἐκτάνθη [8]).—Καλησπεράτες, τῶν ὁποίων ἔπαυσεν.—Ὁ Κουτζονίκας, τοῦ ὁποίου ἡ γενεαλογία σώζεται.—Ὁ Διαμάντης Μαλάμου, παρομοίως.—

---

1) Τὸ χειρόγρ. *εὑρεθέντες*.

2) Κατὰ τὴ μεγάλη πολιορκία τοῦ Μεσολογγιοῦ, ὅπου ἦτανε κλεισμένος καὶ ὁ συγγρ.

3) Τοῦ Μπύλιου ἢ Πύλιου.

4) Ἀρχηγῶν φάρας.

5) Ὁ Λάππας, Ἀρματωλὸς τοῦ Ἀσπροποτάμου, προκάτοχος τῶν Στουρναραίων, χρωστᾷ τὴ ζωή του στοὺς Σουλιῶτες, καὶ οἱ Στουρναραῖοι χάρη τοὺς χρεωστοῦν γι' αὐτό.

6) Πύλιου καὶ Λάμπρου Γούση. Ὁ συγγραφέας βάνει στὴν πρώτη σειρὰ τοὺς Γουσάτες, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τοῦ Λάμπρου—Γούση τὴ φιλία· ὅμως, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὰ ἔργα τὰ πολεμικά, οἱ Μποτσαράτες καὶ οἱ Τζαβελάτες πρωτεύουν, καὶ πολύ.

7) Ὁ Λ. Τζαβέλας εἶναι ὁ τελευταῖος τῶν Παπαζαχάτων καὶ πρῶτος τῶν Τζαβελάτων. Στὸν ἑνικὸ τὸ ὄνομα θὰ ἦτανε Λάμπρος Παπαζάχος (Τζαβέλας), καὶ μοναχὰ στὸν πληθυντικὸ ἡ φάρα του θὰ λεγότανε Παπαζαχάτες. Τὰ Σουλιώτικα ὀνόματα σχηματίζονται· Γούσιος—Γουσιάτες, Μπότζιαρης—Μποτζιαράτες, Τζιαβέλας—Τζιαβελάτες, Ζάχος—Ζαχάτες. Ὅμως στὴ συνήθεια τῆς ζωῆς οἱ Σουλιῶτες φυλάγανε τὸ ὄνομα καὶ τὸ βαφτιστικὸ τοῦ πατέρα μόνο, π. χ. ἀπὸ τὴν οἰκογένεια Ζάρμπα βγῆκε ὁ Βέϊκος Ζάρμπας, ὁ γιός του Λάμπρο—Βέϊκος, ὁ γιός του Κώστα—Λάμπρος. Ἔτσι καὶ οἱ Τζαβελάτες· Λάμπρο—Παπαζάχος, Φωτο—Λάμπρος, Κίτσο—Φῶτος. Τὸ ἴδιο καὶ στὰ ὀνόματα τ' ἀρβανίτικα τῶν Ὑδραίων καὶ Σπετσιωτῶν· καὶ σήμερα διαβάζοντας στὰ ναυτικὰ ἡμερολόγια καὶ ἔγγραφα π. χ. Μανώλης Λαζάρου καὶ Λάζαρος Μανώλης, δὲν ξέρουμε ποιᾶς οἰκογενείας εἶναι οἱ ἀναφερόμενοι.

8) Κατὰ τὴν Ἐπανάσταση καὶ κατόπι ἡ οἰκογένεια Κίσσα (Τσικουράτες) ζοῦσε στὴ Ναύπακτο.

Ὁ Χρίστος Δαγκλῆς ὁμοίως.—Ὁ Ζέρβας, παρομοίως.—Ὁ Δῆμος Καραμπίνης, καὶ —οἱ αὐτάδελφοι Ζάρμπα—καὶ οἵτινες [1]) αὐξήσαντες τὴν γενεαλογίαν των, σύμφωνοι εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος των, κατ' ἀρχὰς ἐφάνησαν καθ' ὅλας τὰς περιστάσεις μοναδικοὶ ἄσπονδοι ἐχθροὶ τῶν τυράννων μέχρι τοῦ Ἀλήπασια, τοῦ ὁποίου μὴ δυνηθέντες νὰ ἀποφύγουν τὰς ραδιουργίας [του], ἐπέτυχεν μὲ διαφόρους τρόπους καὶ ἀπὸ τὴν πατρίδα νὰ τοὺς διώξῃ καὶ τὰς γενεὰς ὅλων ὅσων ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ νὰ ἐξολοθρεύσῃ τὸ 1803, ἐπὶ τῆς πτώσεως τοῦ Σουλίου, καὶ τὸ 1804 ἐπὶ Βρεστενίτζης, μονὴ Σέλτζου (Ραδοβίζι [2]). Σχετικῶς ὅθεν μὲ τὰ συμβάντα τοῦ Λάππα ἐκθέσαντες ταῦτα, παρὰ τοῦ προκειμένου [3]), καὶ περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς συμβάσης ἔχθρας μεταξὺ Σουλιωτῶν καὶ Ὀθωμανῶν, ὁ σκοπός μας ἦτον νὰ ἀποδείξωμεν ὅτι αἱ συνέπειαι τῶν μεγάλων καὶ ἱστορικῶν συμβάντων τοῦ Σουλίου ἄρχισαν ἀπὸ τὸ πλέον ἁπλούστερον καὶ μικρότερον κίνημα [4]), καὶ ὅτι ἐκτεθέντες οὕτως ἔκτοτε—μ' ὅλον ὁποῦ ἐκ τῶν γενεῶν τούτων ἐσώθησαν καὶ πολλοὶ—δὲν ἠδυνήθησαν ὅμως οὔτε τὰ τέκνα των νὰ ἀποφύγουν τὴν καταδρομὴν καὶ τὴν καταστροφήν των μέχρι τέλους εἰς τρεῖς περιστάσεις· τὸ 1803 ἐπὶ τῆς πτώσεως τοῦ Σουλίου, τὸ 1804 [5])...

Ὅσοι λοιπὸν ἐκ τῶν ἀπογόνων τῶν ἄνωθεν ἐσώθησαν μεταβάντες εἰς τὰς Ἑπτὰ Νήσους, μόνιμοι στρατιωτικοὶ κατασταθέντες, ὑπηρετοῦντες πότε τοὺς Ρώσσους, πότε τοὺς Γάλλους, πότε τοὺς Ἄγγλους στρατιωτικῶς, ἐπὶ τῆς καταδρομῆς τοῦ Ἀλήπασια ἐπανελθόντες εἰς τὴν πατρίδα των νὰ ἀποκατασταθοῦν (44) μὲ τὰ ὅπλα εἰς τὰς χεῖρας, ὕποπτοι ἀείποτε εἰς τοὺς Ὀθωμανούς, μεμυημένοι τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, παρουσιασθέντες οἱ πρῶτοι ἐπαναστᾶται [6]) ἀπὸ τὰ 1818—22 [7]), ἀφοῦ ὑπόφερον ὅλα τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου, ἐγκαταλελειμμένοι καὶ ἀπὸ τοὺς γειτόνους [8]), ἀφήσαντες τὸν τόπον εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐχθρῶν πάλιν, ματαελθόντες διὰ νὰ σωθοῦν εἰς τὰς Ἑπτὰ Νήσους [9]). Τὸ 1823 ἐξῆλθον συναγωνιζόμενοι εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅλοι σχεδὸν μὲ τοὺς συναδελφούς των Ἕλληνας [10]).

---

1) Ἐννοεῖ ὅλους τοὺς Σουλιῶτες μαζί.

2) Τμῆμα Ραδοβίτσι τῆς ἐπαρχίας Ἄρτας.

3) Ἂν καὶ ἔξω τοῦ προκειμένου.

4) Τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ Λάππα.

5) Ὁ συγγραφέας παραλείπει νὰ σημειώσῃ τὴν τρίτη καταστροφή, γιατὶ θὰ τὴν πῇ ἀμέσως πειὸ κάτω.

6) Ἀκολουθεῖ ἡ φρ. «ἐπὶ τῆς Ἐπαναστάσεώς μας».

7) Οἱ Σουλιῶτες βγήκανε στὴν Ἤπειρο καὶ λάβανε μέρος στὸν πόλεμο τῶν Τούρκων κατὰ τοῦ Ἀλήπασσα, εἶχαν ὅμως καὶ πρωτύτερα κάμει ἀπόπειρες νὰ βγοῦνε στὰ χώματα τὰ Ἠπειρώτικα, ἀλλὰ χωρὶς σημαντικὸ ἀποτέλεσμα.

8) Ἐννοεῖ τοὺς ἐπαναστατημένους, ἀρχὲς τοῦ 1821, Ἠπειρῶτες καὶ Δυτικοελλαδῖτες.

9) Μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ Ἀλήπασσα τραβηχτήκανε μὲ συνθήκη στὴν Κεφαλλωνιά.

10) Ἀπὸ τὸ 1823 ὡς τὸ 1824 βγήκανε λίγοι-λίγοι μυστικά, γιὰ νὰ μὴν ἐκθέσουν τὴν Ἰονικὴ Πολιτεία.— Ἐδῶ μπαίνει ὁ ἀσήμαντος ἐπίλογος τοῦ συγγρ., ἂν καὶ περιττός: «Μακρὰν λοιπὸν νὰ ἐγγίξωμεν τὸ ἱστορικὸν ἑνὸς ἑκάστου τούτων, ὡς ἀνήκει εἰς τὰς πε-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Ἀρχὴ διωγμοῦ τῶν Ἀρματωλῶν ἀπὸ τὸν Ἀλήπασαν—Καταστροφὴ Μπουκουβαλαίων, Βλαχοπούλων, Κοντογιανναίων—Γιάννης Σταθᾶς—Χρίστος Γρίβας—Γιάννης Βαρνακιώτης—Τσαραῖοι—Ἄλλοι Μακεδόνες Ἀρματωλοί.

Βουκοβάλας[1]), Καπιτάνος Ἀγράφων.—Σύγχρονος τῶν προσημειωθέντων· φρονιμώτερος φαίνεται καὶ ἡσυχώτερος τοῦ γείτονός του Λάππα, δυνηθεὶς νὰ διατηρήσῃ τὸ Ἀρματωλίκι του μετὰ τὴν γενικὴν καταστροφὴν τοῦ 1760. Εἰρηνικὸς μέχρι τὴν τελευτήν του, ἀπέθανε[2]) περὶ τὸ 1780 ἢ 85, πρὶν τῆς ἀνυψώσεως τοῦ Ἀλήπασια, ἀπὸ φυσικὸν θάνατον εἰς Ἄγραφα. Ἄφησε τρεῖς υἱούς, τὸν Θανάσην, Γιαννάκην καὶ Δῆμον. Ἀναδεχθεὶς ὁ πρωτότοκος υἱός του Θανάσης τὸ Καπιτανᾶτον, εἰς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ὁ Ἀλήπασιας, διὰ τῶν ραδιουργιῶν του μᾶλλον, ἄλλους δολοφονοῦσεν, ἄλλους ἐδίωκεν καὶ ἄλλους ἐναγκαλίζετο, μὴ δυνάμενος νὰ συμμορφωθῇ μὲ τὰς διαθέσεις του, διατήρησε[3]) τὸ Ἀρματωλίκι, μεταξὺ τῶν σκευωριῶν τῶν προεστώτων Ἀγράφων καὶ τῶν ἐπιβουλῶν τοῦ Ἀλήπασια, μὲ πολλὴν ἐμπειρίαν, χωρὶς εἰσέτι νὰ κατατρεχθῇ ἡ οἰκογενειά του. Ἀπέθανεν ἐν ὑπολήψει.

Ἀνηλίκων ὄντων τῶν υἱῶν του Κώστα καὶ Χρήστου, ἀνεδέχθη[4]) τοῦτο ὁ δεύτερος ἀδελφός του Γιαννάκης· διὰ τὸ ἀνόητόν του φέρσιμον καὶ ματαιοφροσύνην του δυσκαρεστήσας πρῶτον τὸν ἀδελφόν του Δῆμον καὶ τοὺς ἀνεψιούς του καὶ ὀπαδοὺς—καταστασθέντες [οὗτοι] ἔρμαιον τῆς διχονοίας μεταξύ των, μέχρι τέλους δὲ μὴ δυνάμενοι νὰ ἀνθέξουν εἰς τὰς ἐπιβουλάς, ἀφεθέντες εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἐχθρῶν των, ἀφοῦ ἔδωσαν χώραν εἰς τὴν ἐπαρχίαν ταύτην νὰ

ριστάσεις τοῦ Σουλίου, δὲν θέλομεν ἀδικήσει τοὺς ἀναγνώστας (!), ὅσον οὗτοι ἐξακολουθοῦντες ὡς μόνιμοι στρατιωτικοὶ εἰς τὸν Ἀγῶνα τῆς πατρίδος διέπρεψαν εἰς τὸ μέρος του, ὅπου ἐγνωρίσαμεν τὸν καθένα».—Κρῖμα εἶναι ὅτι ὁ συγγρ. δὲν καταπιάστηκε τὴν πειὸ παλιὰ ἱστορία τοῦ Σουλιοῦ. Ὅσο γιὰ τὸ μέρος ποὺ ἔπαιξαν οἱ Σουλιῶτες κατὰ τὴν Ἐπανάσταση, ὁ Κασομούλης κάνει λόγο κάθε φορὰ ποὺ εἶναι ἀνάγκη στὸ θαυμάσιο ἔργο του. Λέγει «δὲν θέλει ἀδικήσει τοὺς ἀναγνώστας» καὶ θέλει νὰ πῇ, δὲ θέλει νὰ τοὺς κουράσῃ.

1) Γρ. Μπουκουβάλας· εἶδος ψωμιοῦ πρόχειρου λέγεται μπουκουβάλα, ὅμως ἡ λογιωτατίστικη μανία τοῦ συγγραφέα τὸν κάνει νὰ «ἐξευγενίζῃ» ἀκόμα καὶ τὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα.

2) Τὸ χειρόγρ. *ἀποθανών*.

3) Τὸ χειρόγρ. *διατηρήσας*.

4) Τὸ χειρόγρ. *ἀναδεχθείς*.

γίνῃ τὸ παίγνιον τῶν δερβεναγάδων καὶ τῶν νεοφανέντων ληστῶν [1]), οὗτοι περιφερόμενοι (45) μᾶλλον εἰς τὰ Ἰωάννινα, πλησίον τοῦ Ἀλήπασια, <διὰ> νὰ στηριχθοῦν, παρὰ εἰς τὰ Ἄγραφα, ἀλησμονηθέντες ἀπὸ τοὺς κατοίκους καὶ ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς των καὶ ὀπαδούς, ὡς βλαπτικοὶ μᾶλλον ἐθεωροῦντο [2]). Ἐπὶ τῆς καταδρομῆς τοῦ Ἀλήπασια—ὅταν ἐζήτησαν νὰ κατασταθοῦν ἀσφαλέστεροι [3])—πολεμούμενοι πανταχόθεν ἀπὸ τὰς διχονοίας τῶν συνδρόφων, τὰς ὁποίας ἐνέσπειρον οἱ ἴδιοι <διὰ> νὰ τοὺς ἐλκύσουν εἰς ἑαυτοὺς ὁ καθείς, ἀφίνομεν ὅτι δὲν ἐδυνήθησαν νὰ φανοῦν ὠφέλιμοι εἰς ἑαυτοὺς καὶ νὰ τιμήσουν καὶ τοὺς προγόνους των, ἀλλ' οὔτε τὴν ἐπαρχίαν κανένας ἐξ αὐτῶν μὴ δυνηθέντες νὰ βαστήξουν διὰ τῆς πατρικῆς των ὑπολήψεως, ἥτις, καθόσον εἴδαμεν, τοὺς ἐσύντρεχεν παντοῦ, ἄφησαν αὐτὴν ἀνεπαισθήτως [4]) χηρεύουσαν νὰ παρουσιασθῇ ἔπειτα τὸ μῆλον τῆς ἔριδος τῶν μεταγενεστέρων καὶ ξένων πολεμικῶν, ὡς φαίνεται πρὶν καὶ ἐπὶ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 [5]).

Συκάδες, *μετακληθέντες Βλαχόπουλοι.* Τῶν ἄνωθεν σύγχρονος καὶ ὁ Συκᾶς μὲ τοὺς υἱούς του, καταγόμενος ἀπὸ γενεὰν Βλαχοποιμένων, ἂν καὶ δὲν φημίζεται ὡς ὁ Βουκοβάλας καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὰς θέσεις των [6]), ἔλαβε μ' ὅλον τοῦτο καὶ αὐτὸς εἰς τὴν ἰδίαν περίστασιν τὸ Ἀρματωλίκι Καρπενισίου, τοῦ ὁποίου ἡ δικαιοδοσία τότε ἐκτείνετο μέχρι Ἀποκούρου καὶ Βλοχοῦ. Τὰς περὶ τούτου [7]) πληροφορίας ἐρανισθέντες παρὰ τοῦ Ἀλεξάκη Βλαχοπούλου τρισεγγόνου του, ἀνδρὸς τῆς Ἐπαναστάσεως, ἐκθέτοντες αὐτὰς ὡς τὰς ἠκούσαμεν [8]). Ὁ Συκᾶς—καθὼς καὶ ὁ Βουκοβάλας—κατέχων τὸ Ἀρματωλίκι του διὰ πολὺν καιρὸν ἔπειτα ἀπὸ τὴν καταστροφὴν τῶν 1769 εἰς Ἀνατολικόν, μετὰ τὸν θάνατόν του, μαζὶ μὲ τὰς ἡρωϊκὰς ἀναμνήσεις του, ἄφησεν καὶ πέντε υἱούς·—ἐκ τῶν πέντε τούτων διεκρίθη [9]) ὁ Ἀλεξανδρῆς Συκᾶς, καὶ ὑπανδρεύθη ἐξ αὐτῶν ὁ Δῆμος, ἀρχηγεύων μετὰ τῶν ἀδελφῶν του [10])·—πρὶν τῆς ἀναβάσεως εἰς Ἰωάννινα τοῦ Ἀλήπασια ἀποθανών, ἀφήσας τέσσαρας υἱοὺς (46) [διαδόχους] Νῖκον,

---

1) Τοὺς Μπουκουβαλαίους διῶξαν οἱ Κατσαντωναῖοι ἀπὸ τ' Ἄγραφα. Αὐτοὶ εἶναι οἱ «νεοφανέντες λησταί». Ντερβεναγάδες εἶναι οἱ νέοι Ἀρβανῖτες Ἀρματωλοί, ποῦ ὁ Ἀλῆς τοὺς ἔβαλε στὸν τόπο τῶν Ἑλλήνων καὶ πολεμοῦσαν μὲ τοὺς Κατσαντωναίους.

2) Τὸ χειρόγρ. *θεωρούμενοι.*

3) Νὰ δυναμωθοῦν στὸ Ἀρματωλίκι τῶν Ἀγράφων.

4) Γρ. *ἀσυναισθήτως.*

5) Οἱ Μπουκουβαλαῖοι, ἀσήμαντοι ὁπλαρχηγοί, προστατευόμενοι ἀπὸ τὸ Μαυροκορδάτον, δὲν ἔπαυαν κατὰ τὴν Ἐπανάσταση νὰ ζητοῦν τὸ πατρογονικὸ Ἀρματωλίκι, ποῦ τὸ πατούσανε πολλοί, μὰ τέλος τοὺς τὸ ἅρπαξε ὁ Καραϊσκάκης.

6) Ἀπὸ τὴ σημασία τῶν Καπιτανάτων, ποῦ κατεῖχαν.

7) Τὸ χειρόγρ. *περὶ τούτου τάς.*

8) Ἡ προσωπικὴ ἐδῶ, ἀλλὰ καὶ πολιτικὴ σχέση τοῦ Κασομούλη μὲ τὸν Ἀλεξάκη Βλαχόπουλο τὸν ἔκαμε νὰ βάλῃ ἐμπρὸς ἀπὸ τοὺς Κοντογιανναίους τοὺς Συκάδες. Ὁ Βλαχόπουλος καὶ ὁ Κασομούλης ἦτανε στενοὶ Μαυροκορδατικοί.

9) Τὸ χειρόγρ. *διακριθείς.*

10) Ἀπὸ τὴς διαγραφὲς τοῦ συγγρ. φαίνεται ὅτι ὁ Δῆμος ἦταν ὁ νεώτερος.

Γεώργιον, Λάμπρον καὶ Ραπογιάννην· καὶ παραχωρήσαντες οὗτοι εἰς τὸν Γεώργιον τὸ Καπιτανᾶτον—διοικῶν οὗτος φρονίμως—καὶ ὑπανδρευθέντες ἐν [τῇ] ἡσυχίᾳ ὅλοι, μ' ὅλον ὁποῦ ἐκ τῆς ὑπανδρείας των ἐξέτεινον τὴν γενεάν των, [καὶ] ἐφάνησαν ἄξιοι διάδοχοι τοῦ πατρός των· μὴ δυνηθέντες ὅμως ἐπὶ τέλους νὰ ἀνθέξουν εἰς τὰς ἀλλεπαλλήλους προσβολὰς τοῦ Ἀλήπασια, ὅστις τοὺς ὑπόβλεπεν ὡς δυνατούς, εὐαρεστούμενοι νὰ σωθοῦν ὁμοῦ μὲ τὰς οἰκογενείας των, ἀφήσαντες τὸ Ἀρματωλίκι προσωρινῶς εἰς τοὺς ὀπαδούς των (πρωτοπαλήκαρα) κατέφυγον [1]) εἰς τὰς Ἑπτὰ Νήσους δεχθέντες ξένην ὑπηρεσίαν στρατιωτικὴν μὲ πολλοὺς ἄλλους ὁμοῦ. Μετὰ καιρόν, ὅταν ὁ Ἀλήπασιας ὑψώθη εἰς τὸν ὑπέρτατον βαθμόν, καὶ ἐφάνη ὅτι ἡ τύχη τῶν Ἀρματωλῶν ἐκρέματο ἀπὸ αὐτὸν—καὶ ἠθέλησεν περὶ τὸ 1816 νὰ σχηματίσῃ τακτικὸν—ἐπροσκάλεσε [2]) <διὰ> νὰ τὸν ἐμπιστευθῇ ἓν σῶμα ὡς εἰδήμονα τῆς τακτικῆς τὸν Ἀλεξάκην Βλαχόπουλον υἱὸν τοῦ Νίκου <διά> νὰ τὸν χρησιμοποιήσῃ [3]).

Ἐπὶ τῆς καταδρομῆς τοῦ Ἀλήπασια, καθ' ὃν καιρὸν ὅλοι οἱ κατατρεγμένοι Ἀρματωλοὶ ὥρμησαν πανταχόθεν βοηθοὶ τοῦ Σουλτάνου νὰ ἐκδικηθοῦν, ἐξελθόντες καὶ οἱ λοιποὶ ἀπὸ τὰς Νήσους, ἐπειδὴ τὰ Καπιτανάτα ἐπὶ Ἀλήπασια, τὰ περισσότερα, ἔλαβον μεταβολάς—τὸ 1819 ἔλαβεν [4]) ὁ Ἀλεξάκης τὸ βουγιουρδὶ ἀπὸ τὸν Μαχμούτπασια Δράμαλην ὡς Καπιτᾶνος τοῦ πατρικοῦ του τμήματος Βλοχοῦ, ὁ δὲ Ραπογιάννης θεῖος του τὸ Σοβολάκου, καὶ οἱ ἐξαδελφοί του Σπῦρος καὶ Γιαννάκης Λαμπρόπουλα τὰ Πολιτοχώρια [5]). Ἂν καὶ ἡ οἰκογένεια αὕτη ὑπόφερε τὰς δυστυχίας τῆς ξενιτειᾶς, καὶ ἠθικῶς, διεσώθη [6]) ὅμως ἀπὸ τοὺς κινδύνους εἰς τοὺς ὁποίους ὑπέπεσαν ἄλλοι. Ἐπὶ τῆς Ἐπαναστάσεως, εὑρεθέντες εἰς τὰ Καπιτανάτα των διεκρίθησαν [7]) ὁ Ἀλεξάκης καὶ ὁ Κώστας ἀδελφός του, μεταξὺ τῶν ἄλλων, ἐτίμησαν καὶ ἑαυτοὺς καὶ τὴν οἰκογένειάν των καὶ τὴν πατρίδαν (47).

Κοντογιάννης, περίφημος καὶ τοῦτος, καὶ σύγχρονος τοῦ Βουκοβάλα καὶ λοιπῶν, καταγόμενος ἀπὸ τὸν Βάλτον <καὶ> λαβὼν τὸ Ἀρματωλίκι διὰ τῶν ὅπλων τοῦ Πατρατζικίου (Ὑπάτης [8]) εἰς τὴν ἰδίαν ἐποχὴν μὲ τοὺς προρρηθέντας, ἐξέτεινεν τὴν δύναμίν του· καθόσον δὲ φαίνεται ἀπὸ τὰς περιστάσεις, ἡ δικαιοδοσία του, τότε καὶ μέχρι τινός, ἐκτείνετο μέχρι τοῦ Παρνασσοῦ ὄρους καὶ Δυὸ Βουνά, καὶ τὰ πέριξ Λαμίας καὶ ἕως εἰς τὴν ἐπαρχίαν Κραβάρεως καὶ Λιδο-

---

1) Τὸ χειρόγρ. *καταφυγόντες.*

2) Τὸ χειρόγρ. *προσκαλέσας.*

3) Τὸ χειρόγρ. *νὰ τὸν χρησιμεύσῃ.*

4) Τὸ χειρόγρ. *λαβών.*

5) Τμῆμα τῆς ἐπαρχίας Καρπενησίου. Ἀπ' αὐτὸ τὸ τμῆμα πηγαίναν ἀποκλειστικὰ στὴν Πόλη γιὰ ἐμπόριο, καὶ ἤτανε γνωστοὶ μὲ τ' ὄνομα Πολίτες. Στὴν Πόλη οἱ Καρπενησιῶτες εἶχαν ἀποχτήσει μεγάλη δύναμη πολιτική.

6) Τὸ χειρόγρ. *διασωθεῖσα.*

7) Τὸ χειρόγρ. *διακριθέντες.*

8) Λαβὼν διὰ τῶν ὅπλων τὸ Ἀρματωλίκι κλπ.

ρικίου, ἔξωθεν τοῦ Ναυπάκτου[1]), συνορεῦον μὲ τὰ Καπιτανάτα Ἀγράφων καὶ Καρπενισίου.

Δεικνυόμενος ἀπὸ τὰς περιστάσεις του καὶ ἀπὸ ἐκείνας τῶν ἀπογόνων του περισσότερον μὲ στρατιωτικὴν φιλοτιμίαν καὶ ἔπαρσιν ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του, μὴ δυνηθεὶς μὲ κανένα τρόπον νὰ συμβιβάσῃ τὰς διαθέσεις του μὲ ἐκείνας τῶν προεστώτων τῆς ἐπαρχίας, καὶ μάλιστα μὲ ἐκείνας τῶν Χατζισκαίων, οἵτινες ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ἐφαίνοντο οἱ σημαντικώτεροι, διατήρησε[2]) τὸ Ἀρματωλίκι μᾶλλον διὰ τῆς σπάθης του παρὰ διὰ τῆς ὑπακοῆς, ἀνατρέπων πολλάκις τὴν ἐπίρροιαν τῶν προεστώτων <καὶ> διεγείρας τὴν ζηλοτυπίαν αὐτῶν κατ' αὐτοῦ. Μετὰ τὸν φυσικὸν θάνατόν του, συμβάντα εἰς Χαλκιοπούλους κατὰ τὸ τὸ 1790 ἢ 95, ἄφησε[3]) τοὺς υἱούς του Κωσταντῖνον καὶ Μήτζιον διαδόχους ἀξίους τοῦ ὀνόματός του, καὶ κληρονομίαν τὰς ἀντιζηλίας· οἱ δὲ ἐξακολουθοῦντες νὰ καπιτανεύουν μὲ τὰς αὐτὰς ἀρχὰς τοῦ πατρός των, μὲ τὴν μεγαλυτέραν σύμπνοιαν αὐτῶν τε καὶ τῶν πρωτοπαληκαριῶν των, αὔξησαν[4]) τοὺς ὀπαδούς των ἀπὸ τοὺς καλυτέρους ἄνδρας, Ἕλληνας καὶ Τουρκαλβανούς. Καθ' ἣν περίστασιν ὁ Ἀλήπασιας ὑψώνετο, ἀσύμφωνοι οὗτοι παρουσιαζόμενοι εἰς τὰς θελήσεις του, καὶ ἀντενεργοῦντες ὡς προβλεπτικοὶ εἰς τοὺς μεγάλους σκοποὺς τῆς ἐκτάσεώς του, μὴ δυνηθέντες ἐπὶ τέλους νὰ ἀποφύγουν τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀντενεργειῶν των καὶ τὴν ἐπιβουλὴν τῶν προεστώτων Μαυρίλου, ἔπεσαν εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ φιλεκδίκου Ἀλήπασια, ὅστις καιροφυλακτῶν δὲν περίμενε παρὰ περίστασιν νὰ τοὺς ἐξολοθρεύσῃ.

Ἀπὸ ὅλα τ' ἄλλα καὶ ἕν, τὸ ὁποῖον ὑποστήριζε τὰ Καπιτανάτα μέχρι τοῦδε, ἦτον καὶ ἡ διαίρεσις τῆς δικαιοδοσίας τῆς ἐξουσίας τῶν Δερβενιῶν κατὰ διοικήσεις ἢ κατὰ πασιαλίκια (νομοὺς) (48). Ὁ πολεμικὸς καὶ πονηρὸς Ἀλήπασιας μόλις ἄρχισε νὰ ζωογονῆται, καὶ αἰσθανόμενος ὁποῖα προσκόμματα ἔμελλε νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις καὶ αὔξησιν τῆς ἐξουσίας του ἀπὸ τοὺς Ἀρματωλούς, οἵτινες εἶχον ὅλην τὴν κυριότητα εἰς τὰ ὀρεινὰ μέρη· διὰ νὰ ἐκτείνῃ τὴν ἐξουσίαν του ταχύτερα, καὶ ἐξ ἄλλου διὰ νὰ μὴ δώσῃ ἀφορμὰς ὑπονοιῶν εἰς τὴν κυβέρνησίν του—ὅτι ζητεῖ καὶ ἄλλους τόπους καὶ πασιαλίκια—ἐζήτησε[5]) τὴν ἐξουσίαν τῶν Δερβενιῶν διὰ νὰ φέρῃ τὴν ἀσφάλειαν, ἥτις ἐπαπειλεῖτο ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν Ἀρματωλῶν—οἵτινες πρὸ καιροῦ ἦσαν ὑπὸ τὴν ὀργήν της—καὶ ἐπιτυχὼν ταύτην διὰ πληρεξουσιότητος, προετοίμαζε μίαν γενικὴν μεταβολὴν τῶν Ἀρματωλῶν διὰ νὰ φθάσῃ περαιτέρω.

Μόλις ἐκοινοποιήθη τοῦτο, καὶ οἱ Σουλιῶται καὶ οἱ Ἀρματωλοί, αἰσθαν-

---

1) Ἡ ἀνατολικὴ πεδιάδα τοῦ Ἐπάκτου καὶ ἡ ἐπαρχία τοῦ Λιδορικιοῦ χωρίζονται ἀπὸ τὸν ποταμὸ Μόρνο, $^3/_4$ τῆς ὥρας ἀπὸ τὴν πόλη.

2) Τὸ χειρόγρ. *διατηρήσας*.

3) Τὸ χειρόγρ. *ἀφήσας*.

4) Τὸ χειρόγρ. *αὐξήσαντες*.

5) Τὸ χειρόγρ. *ζητήσας*.

θέντες τὸν κίνδυνον, ἄρχισαν οἱ μὲν νὰ προετοιμάζωνται εἰς ἀνθίστασιν, οἱ δὲ νὰ συλλογίζωνται ὁποῖον δρόμον ἔπρεπε νὰ λάβουν <διὰ> νὰ ἀποφύγουν τὸν κίνδυνον [1]).

Ὀλίγος καιρὸς ὅθεν ἀπέρασεν, καὶ ἐπειδή, ἐὰν <καὶ> εἶχον καὶ τὰ Ἀρματωλίκια, πάντοτε ὅμως οἱ ἀπ' αὐτῶν ἀποσπώμενοι ἐνοχλοῦσαν [εἰς] τὰς ἐπαρχίας τὰς ὁποίας δὲν ἔφθαναν [2]), λόγῳ μὲν <διὰ> νὰ εἰσάξῃ τὴν γενικὴν ἡσυχίαν εἰς τὰς ἐπαρχίας, καὶ ὅπου διοικητικῶς δὲν ἦτκν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν του, ἔργῳ δὲ νὰ ἐκτείνῃ πραγματικῶς τὴν ἐξουσίαν του, προσπαθῶν διὰ τῶν ὑποσχέσεων νὰ διαιρέσῃ τοὺς Σουλιώτας καὶ νὰ ἐγείρῃ διχόνοιαν [3]), διώρισε [4]) τὸν ἔμπειρον καὶ δραστήριον Ἰσοὺφ Ἀράπην γενικὸν δερβέναγαν [5]) μὲ δύναμιν πραγματικὴν 3 χιλ. Ἀλβανῶν καὶ μὲ πληρεξουσιότητα νὰ πολεμήσῃ ὅσους Καπιταναίους δὲν ἤθελον ὑποταχθῆ νὰ τὸν προσκυνήσουν. Ἅμα ἐκινήθη, φέρων τὸ πῦρ καὶ τὸ σίδηρον, τὸ σχοινὶ καὶ τὸ παλοῦκι μαζί του κατ' αὐτῶν, τρόμος κατέλαβε [6]) τοὺς κατοίκους πάσης τάξεως· χωρὶς νὰ εὕρῃ τὴν παραμικρὰν ἀνθίστασιν, θύων καὶ ἀπολλύων ὅπου ἀπαντοῦσεν ἀδυναμίαν ληστῶν μὲ τὸ πλῆθος του [7]) διέτρεχεν [8]) ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ἀπὸ στάνην εἰς στάνην· ἄλλοι ἐκ τῶν Καπιταναίων τρομασμένοι, διὰ νὰ σώσουν ἑαυτοὺς ὑπεχώρησαν, ἄλλοι (49) παραμέρισαν [9]) προσωρινῶς εἰς τὰ πλέον ἀπότομα μέρη νὰ σωθοῦν. Οἱ Κοντογιανναῖοι μόνον «ἐπαιρόμενοι» εἰς τὴν δύναμίν των καὶ εἰς τὴν θέσιν των, προετοιμάσθησαν [10]) νὰ τὸν ἀντισταθοῦν, <διὰ> νὰ ἐμψυχώσουν καὶ τοὺς ἄλλους. Ἐν καιρῷ ἀνοίξεως, τριακόσιοι περίπου συναθροισθέντες καὶ συγκεντρωθέντες εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ὑπάτης, μετά τινας ἀκροβολισμούς, οἵτινες συνέβησαν μεταξὺ τῶν ἀποσπασμάτων εἰς διάφορα μέρη μὲ ἐπιτυχίαν τῶν Κοντογιανναίων, ὁ Ἰσοὺφ Ἀράπης συναθροίσας τὴν δύναμίν του εἰς Μαυρίλου καὶ συντρεχόμενος παρὰ τῶν προκρίτων, ἐρρίφθη [11]) κατ' ἐπάνω των· οἱ δὲ ἀντισταθέντες ἀπὸ τὰ

1) Οἱ δεύτεροι ἦταν οἱ Ἀρματωλοί.

2) Ἡ ἔννοια τῆς φράσης ἀμφίβολη· ἂν καὶ οἱ Ἀρματωλοὶ διατηροῦσαν τὴν τάξη στὴς περιφέρειές τους, καὶ πάλι ὅμως οἱ ἀπ' αὐτοὺς χωριζόμενοι (δηλ. Ἀρματωλοὶ ποὺ πηδούσανε στὴν τάξη τῶν Κλεφτῶν) ἀνησυχοῦσαν τὴς ἐπαρχίες, ὅπου δὲ μπορούσανε νὰ γίνουν Ἀρματωλοί.

3) Μεταξὺ τῶν Ἀρματωλῶν. Αὐτὰ ἄρχισαν νὰ γίνωνται ἅμα ὁ Ἀλῆς διορίστηκε Γενικὸς Ντερβέναγας (ντερβεντὰτ ναζιρί). Ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς οἱ Ἀρματωλοὶ εἶχανε σηκώσει πολὺ ψηλὰ τὸ κεφάλι., καὶ ὁ Σουλτᾶνος ἤθελε νὰ τοὺς ταπεινώσῃ καὶ καταλύσῃ τὴ δύναμή τους. Λοιπὸν ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ἡ ἀνάγκη ἡ κρατική, ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ φιλοδοξία τοῦ Ἀλῆ φέρανε τὸ τρομερὸ ἀποτέλεσμα.

4) Τὸ χειρόγρ. *διορίσας*.

5) Γρ. γενικὸν ἀρχηγὸ τῆς καταδίωξης. Γενικὸς Ντερβέναγας ἦταν ὁ ἴδιος ὁ Ἀλῆς.

6) Τὸ χειρόγρ. *καταλαβών*.

7) Ὅπου ἡ ἀριθμητικὴ ὑπεροχὴ νικοῦσε τ' ἀδύνατα μπουλούκια τῶν Κλεφτῶν.

8) Τὸ χειρόγρ. *διατρέχων*.

9) Τὸ χειρόγρ. *ὑποχωρήσαντες...παραμερίσαντες*.

10) Τὸ χειρόγρ. *ὑπερόμενοι...προετοιμασθέντες*.

11) Τὸ χειρόγρ. *ριφθείς*.

ὀχυρώματα, μετὰ τινῶν ὡρῶν μάχην, μὴ δυνηθέντες νὰ ἀνθέξουν εἰς τὸ πλῆθος, ἐξελθόντες τὴν νύκτα ξιφήρεις ἐσκορπίσθησαν [1]) ἐντὸς τῆς ἐπαρχίας λησταύοντες, ὁ δὲ παρακολουθῶν νυχθημερὸν καὶ καταδιώκων αὐτοὺς μέχρι θανάτου. Δὲν ἔφθασεν ἡ ἐκδίκησις μόνον ἕως αὐτοῦ, ὁποῦ ἔγιναν θῦμα οἱ περισσότεροι τῶν συγγενῶν καὶ τῶν ἀνδρείων ὀπαδῶν των, ἀλλὰ μετὰ τὸν παντελῆ ἀναχωρισμόν των ἢ χαλασμόν, καὶ ὑποχώρησιν τῶν δύο ἀδελφῶν, ὁ μὲν Κωσταντῆς ὑποχωρῶν καὶ διευθυνόμενος πρὸς τὸν Βάλτον μὲ ἕως τριάντα, παρακολουθούμενος δὲ ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς, καὶ περιμείνας πάλιν αὐτοὺς εἰς [τὴν] θέσιν ἐπάνω τῆς γεφύρας Τατάρνας, μετὰ δύο ἢ τριῶν ὡρῶν μάχην, ἀπηυδησμένος ἀπὸ τὸν κόπον ἐφονεύθη [2]) μετὰ δύο-τριῶν ἄλλων συνδρόφων του, καὶ ἐσκόρπησαν οἱ λοιποί. Λαβόντες τὴν κεφαλήν του οἱ Ὀθωμανοὶ ἔπεμψαν αὐτὴν εἰς Ἰωάννινα. Ὁ δὲ Μήτζιος ἀπὸ τόπον εἰς τόπον φεύγων κρυφίως ἔφθασεν [3]) εἰς Βόνιτζαν, κι' ἐκεῖθεν εἰς Ἁγίαν Μαύραν μὲ ἕως ἄλλους εἴκοσι οἵτινες εὑρέθησαν μαζί του, ἐνῷ ὁ Ἰσοὺφ Ἀράπης ἐξακολουθῶν τὰς διὰ τῶν ἐρευνῶν [4]) σφαγὰς κατὰ τῶν συγγενῶν, φίλων καὶ μέχρι τῶν κουμπάρων, κατέστρεψεν [5]) ὅλους σχεδὸν τῆς ὑπερηφάνου οἰκογενείας ταύτης τοὺς ὀπαδούς, σωθεὶς μόνον ὁ ἕνας ἀδελφὸς Μήτζιος εἰς Ἁγίαν Μαύραν, ἔχων ὑπὸ τὴν προστασίαν του τὰ μικρὰ τέκνα τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ τὰ ἰδικά του. Ἔμεινε ἀδιάλλακτον τὸ μῖσος μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς οἰκογενείας τῶν Χατζισκαίων, τοῦ ὁποίου τὸ ἀποτέλεσμα θέλει ἀναμνησθῆ εἰς τὴν θέσιν του, ὅταν φθάσωμεν εἰς τὴν ἔναρξιν τῆς Ἐπαναστάσεως.

Ἡ καταστροφὴ τῶν Κοντογιανναίων ἐθεωρήθη [6]) ἀπὸ ὅλους ὡς ἓν πραοίμιον μιᾶς γενικῆς καταδρομῆς καὶ ὅτι ἔμελλε νὰ ἀκολουθήσῃ καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς· κλονισθέντες οἱ Ἀρματωλοὶ ἀπὸ τὴν μίαν ἄκρην εἰς τὴν ἄλλην (50), ἀπεσύρθησαν [7]) οἱ περισσότεροι, οἱ μὲν ἀπὸ τὸν Ὄλυμπον μὲ τὰς οἰκογενείας των εἰς τὰς βορείους Σποράδας [8]) νήσους <καὶ> εἰς Κασσάνδραν, οἱ δὲ πρὸς τὰς Ἑπτὰ Νήσους, τὸ τελευταῖον καταφύγιον, μὲ τὴν ἐλπίδαν νὰ ἀσφαλίσουν τὰς οἰκογενείας των καὶ νὰ ἔβγουν τὴν ἄνοιξιν. Αἱ περισσότεραι ἐπαρχίαι ἔμειναν [9]) κεναί, ἀφοῦ μερικοὶ ἐκ τῶν ἀσημάντων, οἰκειωμένοι μὲ τοὺς προεστούς, διὰ τῶν μεσολαβήσεών των προσκυνήσαντες, τοῖς ἐδόθησαν διάφορα Ἀρματωλίκια, οἱ δὲ πολλοὶ ἐκ τῶν σωματοφυλάκων τοῦ Ἀλήπασια διωρίσθησαν εἰς ἄλλα. Διὰ νὰ ἀσφαλίσῃ τὰς ἐπαρχίας διὰ πάντα ὁ Ἀλήπασιας, ὅταν εἶδεν ὅτι

---

1) Τὸ χειρόγρ. *καὶ σκορπησθέντες.*

2) Τὸ χειρόγρ. *φονευθείς...σκορπήσαντες.*

3) Τὸ χειρόγρ. *φθάσας.* Ἀπὸ ὑποσημ. τοῦ συγγρ. φαίνεται ὅτι ὁ δρόμος ποῦ ἀκολούθησε ὁ Μῆτζος ἦταν αὐτός: Ὀξυὰ - Μοναστῆρι - Φείδαρη - Τζάτζα Ἀγράφων.

4) Τὸ χειρόγρ. *ἐρεύνων.*

5) Τὰ χειρόγρ. *καταστρέφων.*

6) Τὸ χειρόγρ. *θεωρηθεῖσα.*

7) Τὸ χειρόγρ. *ἀποσυρθέντες.*

8) Τὸ χειρόγρ. *Κυκλάδας.*

9) Τὸ χειρόγρ. *μείνασαι.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

χωρὶς χριστιανοὺς Ἀρματωλοὺς δὲν κατορθώνει τίποτε, διὰ νὰ ἐμπνεύσῃ θάρρος εἰς τοὺς μέν, ἐλπίδας εἰς τοὺς δὲ—νὰ τοὺς καταντήσῃ πλάσματά του, νὰ γνωρίζουν ἀπὸ αὐτὸν τὸ ψωμί των καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν σπάθην των—ἄλλον μὲ ὑποσχέσεις, ἄλλον μὲ φοβερισμοὺς κερδήσας πολλούς, καὶ διανείμας τὰς ἐπαρχίας εἰς μικρότερα τμήματα, ἐδιόριζεν ἔπειτα εἰς αὐτάς, ὡς εἴπομεν, ὁποιον ἤξευρε νὰ ἀνταποκρίνεται μὲ τὰς θελήσεις του. Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἀρχίζουσα ἡ μεταβολὴ τοῦ προσωπικοῦ, ἀρχίζει καὶ ἐκείνη τοῦ ἠθικοῦ τῶν Ἀρματωλῶν, τῶν περισσοτέρων, ἥτις <τάξις> διαφθαρεῖσα δὲν συνάδει μὲ τὸ πνεῦμα τῶν παλαιῶν, ὡς θέλει ἀναπτυχθῆ μετέπειτα.

Πασίγνωστα ταῦτα εἰς τοὺς Ἕλληνας καταστα θέντα καὶ ἀπὸ τὸ τραγοῦδι τοῦ χοροῦ [1]), μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωσταντίνου εἰς Τατάρναν [2]), μεσολαβούντων τῶν φίλων του Ἀλβανῶν Τελχὰ-Φέζου καὶ Σιλιχτὰρ Βόδα νὰ προσκληθῇ πάλιν εἰς τὴν θέσιν του ὁ Μήτζιος, ἀναλαβὼν τὸ Καπιτανάτον καὶ ἀποσπασθείς, τὸ 1812, ἀπὸ τὴν συμφωνίαν τῶν λοιπῶν, διατηρῶν τὸ Ἀρματωλίκι διὰ ἐνεχύρων [3]), ἐξεδικήθη [4]) τὸν Ἀλήπασια ἐπὶ τῆς καταδρομῆς του τὸ 1819...καὶ [ἐπανελθὼν εἰς τὸ Ἀρματωλίκι], μεμυημένος τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, καὶ ἐνεργήσας ὑπὲρ τῆς Ἐπαναστάσεως, ἐξεδικήθη [5]) καὶ τοὺς ἀντιζήλους του ὅλους. Ἐπειδὴ δὲ αἱ περιστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας τὸν ἐγνωρίσαμεν ἐπὶ τῆς Ἐπαναστάσεως, ἀποδεικνύουσαι ὅτι ἦτον ἀπὸ τοὺς φρονιμωτέρους τῶν συγχρόνων του Καπιταναίων, ἂν καὶ ἐξώκειλεν ἐσχάτως, μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου [6]), δὲν εἶναι (51) ὅμως καὶ τόσον ἀξιοκατάκριτος ὥστε νὰ φέρῃ μῶμον εἰς τοὺς ἀπογόνους του.

Γέρο-Σταθᾶς. Ἀρχηγεύων τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Βάλτου, γηραιότερος, καθόσον φαίνεται ἀπὸ τὸ ὄνομα, τῶν λοιπῶν συγχρόνων του Κοντογιάννη, Βουκοβάλα καὶ Συκᾶ. Δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς τὰ συμβάντα του διὰ νὰ ἐκτανθῶμεν καὶ περὶ τούτου [7]). Ὁ Γερασταθᾶς, περιστοιχισμένος ἀπὸ <τοὺς> κατοίκους τῆς ἐπαρχίας ταύτης, πολεμικοὺς ὅλους, κηρυττόμενος ὡς ὁ πλέον δυνατὸς καὶ τρομερὸς εἰς τοὺς Τούρκους τότε διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν συμπατριωτῶν του, οἵτινες μέχρι τὴν σήμερον δὲν εἶνε ἄλλο παρὰ ἄνδρες ὁπλοφόροι, καὶ ἀπειλητικώτερος πολλάκις, ἐξέφυγε τοὺς κατατρεγμοὺς μᾶλλον ἀπὸ φόβον τῶν ἐχθρῶν,

---

1) «Ἰσοὺφ Ἀράπης πολεμᾷ μὲ Τούρκους, μὲ Ρωμαίους,
μὲ τοὺς Κοντογιανναίους.
Ἰσοὺφ Ἀράπης γιουρούστησε μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι,
πέντε κεφάλια παίρνει κ.τ.λ». (σ. συγγρ.).

2) «Ἄφησε δύο υἱούς, τὸν Σπῦρον καὶ Νικολάκην» (σ. συγγρ.).

3) Ἔστελνε ὁμήρους (ρεμία) στὰ Γιάννινα, κοντὰ στὸν Ἀλήπασσα.

4) Τὸ χειρόγρ. *ἐκδικηθείς*.

5) Τὸ χειρόγρ. *ἐκδικηθείς*.

6) Ὄχι μόνο κατὰ τὸ 1826, ἀλλὰ καὶ ἄλλες φορὲς ὁ Μ. Κοντογιάννης ἔπαιζε μὲ τοὺς Τούρκους τὰ λεγόμενα καπάκια, πλαστὸ προσκύνημα. Ὅμως ὅλοι οἱ παλαιοὶ Ἀρματωλοὶ τὸ κάναν αὐτό.

7) Τὸ χειρόγρ. *ἐκφυγών*. Τοῦ Σταθᾶ τὴν πολεμικὴ δράση βλ. Σάθα σ. 460, 494-7.

δυνηθεὶς νὰ βαστάξῃ, ὡς ἀπὸ τὴν θέσιν του, τὸ Ἀρματωλίκι του [1]), μετὰ τὸν χαλασμὸν τῶν ἀπὸ Ἀνατολικόν, ἄσειστον καὶ τὸν ἑαυτόν του καὶ τὴν οἰκογένειάν του καὶ εὐτυχήσας μετὰ τὸν θάνατόν του νὰ ἀφήσῃ τὸν μονογενῆ του υἱὸν Γιαννάκην καὶ Βασίλειον διάδοχόν του Καπιτάνον, εἰς τὰς περιστάσεις καθ' ἃς ὁ Ἀλήπασιας ὑψώνετο. Ἐπικίνδυνοι φαινόμενοι «ὁ Βασίλης καὶ» [2]) Γιαννάκης εἰς τὰ ὄμματα <τοῦ Ἀλῆ> διὰ τὴν μεγάλην ἐπαρχιακὴν δύναμιν τὴν ὁποίαν εἶχεν, διὰ νὰ μὴ δίδῃ ἀφορμὰς ἀντιζηλίας [3]) πότε εἰς τὰς Νήσους καὶ Πάργαν καταφεύγοντας, πότε εἰς τὸ Ἀρματωλίκι του διατρίβων [4]), ὡς εὔκολον νὰ πηγαινοέρχεται, μετὰ τὸν θάνατόν του, περὶ τὸ 1790, ἄφησε [5]) τὸν υἱόν του Γεώργιον, ἐπονομαζόμενον Μοσχοβίτην (ἔγγονον τοῦ Γέρο-Σταθᾶ) κληρονόμον· ἐπιστρέψας οὗτος μὲ βαθμὸν ἀνώτερον εἰς ὑπηρεσίαν Ρωσσικήν, παραχωρήσας αὐτὸ [6]) εἰς τὸν γαμβρὸν ἐκ τῆς ἀδελφῆς του Δημήτριον Καραΐσκον [7]), ἄνδρα εὐϋπόληπτον ἀπὸ ὅλους τοὺς Βαλτινοὺς καὶ πρωτοπαλήκαρα [8]), ἀνδρεῖον, πολεμικώτατον καὶ σταθερὸν εἰς τὰς ἀποφάσεις του. Καπιτάνευεν οὗτος εἰς ὅλον τὸ στάδιον (52—53) ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ Ἀλήπασια μέχρι τὸ 1816 μὲ ὑπόληψιν, τιμὴν καὶ δόξαν τῶν ὁπαδῶν του καὶ ἐπαρχιωτῶν—πότε μὲ πολιτικήν, πότε μὲ τὸ στῆθος, δυνηθεὶς νὰ ἀποφύγῃ τὰς καταδρομάς, τὰς ὁποίας ὑπόφερον οἱ λοιποὶ συγαδελφοί του· εὐθὺς καὶ γενναῖος εἰς τὴν ψυχήν, μετὰ τὸν θάνατόν του ἄφησεν δύο υἱούς, τὸν Γικνάκην καὶ Ἀνδρέαν Ἴσκον (τὸν ὁποῖον ἐγνωρίσαμεν ἐκ τοῦ πλησίον).

Εὑρεθεὶς ὁ Ἀνδρέας ἐπὶ τῆς Ἐπαναστάσεως ἀρχηγεύων <τοῦ κάτου Βάλτου> μὲ ὅλον τὸν ζῆλον, τὸν ὁποῖον ἔδειξεν κατ' ἀρχὰς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, φρόνιμος μᾶλλον παρουσιάζεται [9]) εἰς τὸ κοινόν, ὁρμούμενος δὲ περισσότερον ἀπὸ τὴν πρὸς τὸ Καπιτανάτον ἔφεσιν εἰς τὰς κινδυνώδεις περιστάσεις τῆς πατρίδος, παρὰ ἔφεσιν δόξης [πρὸς τὴν πατρίδα]. Γενικῶς, ἀναποφάσιστος εἰς τὰς ἰδέας

---

1) Ἀπὸ τὴ φυσικὰ ὀχυρὴ θέση τοῦ Ἀρματωλτκιοῦ.

2) Προσθήκη μεταγενέστερη τοῦ συγγρ., ἀφοῦ ἔμαθε πῶς ὁ Σταθᾶς εἶχε δυὸ παιδιά.

3) Ἀφορμὲς ὄχι ἀντιζηλίας, ἀλλὰ παραπόνων τοῦ Ἀλῆ κατὰ τῆς Ἰονικῆς Πολιτείας.

4) Οἱ μετοχὲς *καταφεύγοντας...διατρίβων* ἔμειναν χωρὶς ἀπόδοση.

5) Τὸ χειρόγρ. *ἀφήσας...*

6) Ἐπιστρέφας ἀπὸ τὴν Ρωσσίαν, ὅπου ὑπηρετοῦσεν ὡς στρατιωτικός—τὸ ρωσσικὸ παρωνύμιο τ' ἀπόχτησε, ὅταν ἔλειπε· ὁ λαὸς δηλ. τοῦ Βάλτου τοῦ τὸ κόλλησε· Μοσκοβίτης ἀπὸ τὸ Μόσκοβος=Ρωσσία περιληπτικά.—Ὁ Μοσκοβίτης ἔπειτα, πρὶν φύγῃ γιὰ τὴ Ρωσσία πάλι, παραχώρησε τ' Ἀρματωλίκι κ.λ.π.

7) «Ὁ Γέρο-Σταθᾶς ἀπέθανεν εἰς Δούνιστραν ἀπὸ φυσικὸν θάνατον· ὁ Γιαννάκης υἱός του ἐφονεύθη τὸ 1790 εἰς τὴν Βλίχαν, ἐξερχόμενος ἀπὸ Ἰθάκην, ἀπὸ τὸν Ἀλάϊμπεην Βραχωρίτην, ὁ δὲ Βασίλης, ὅστις ἐκαπιτάνευε καὶ εὑρίσκετο ἐντὸς τοῦ Βάλτου, <ἐφονεύθη> συγχρόνως εἰς τὴν Ἀμπρακιάν, ἔμειναν δὲ καπιτανεύοντες ὁ Γεώργιος Μοσχοβίτης, ὅστις καὶ ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Ρωσσίαν, καὶ ὁ Δημήτριος Καραΐσκος μετ' αὐτόν, ἔγγονος ἐκ θυγατρὸς τοῦ Γέρο-Σταθᾶ, ἀδελφῆς τῶν δύο ἀνωθεν» <Γιαννάκη καὶ Βασίλη> (σημ. συγγρ.). —Ἡ Δούνιστα τοῦ Βάλτου εἶναι τὸ χωριὸ τῆς καταγωγῆς καὶ διαμονῆς τῶν Καραϊσκαίων.

8) Τοῦ Γερογιάννη Σταθᾶ.

9) Τὸ χειρόγρ. *παρουσιαζόμενος*.

του καθ' ὅλας τὰς περιστάσεις, ἐὰν καὶ διέσωσε καὶ ἑαυτὸν καὶ τὴν οἰκογένειάν του, καὶ τὰ ὑπάρχοντά του, καὶ τοὺς ὀπαδούς του, καὶ τοὺς Βαλτινούς, μερικαὶ πράξεις του ἀμαυρώνουν τὰς λαμπρὰς σελίδας τῆς ἱστορίας τῆς γενεᾶς του ὡς πρὸς τὴν ἀτομικὴν διαγωγήν του εἰς τὴν διάρκειαν τῆς Ἐπαναστάσεώς μας [1]).

Χρίστος Γρίβας, καταγόμενος ἀπὸ τὴν Λάκκαν (Ἤπειρον) καὶ μεταβαίνων νὰ ξεχειμάζῃ εἰς Βόνιτζαν μὲ τὰ ποίμνιά του. Νυμφευθεὶς ἐκεῖ καὶ ὑποστηριζόμενος ἀπὸ τοὺς Κατζικογιανναίους, ἡ τόλμη του καὶ ἡ ἱκανότης του τὸν ἀποκατέστησαν Καπιτάνον Βονίτζης ἐπὶ Κοὺρτ πασιᾶ. Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ἀνατολικοῦ, ἀναλαβὼν πάλιν τὸ Ἀρματωλίκι του, ὡς ἀσφαλέστερος τῶν λοιπῶν συναδελφῶν του Βουκοβάλα, Συκαίους, Κοντογιάννην καὶ Γεροσταθὰν εἰς τὴν θέσιν του· ἔχων τὸν ἕνα πόδα εἰς τὴν Πρέβεζαν, τὸν ἄλλον εἰς τὴν Βόνιτζαν καὶ τὴν πλάτην εἰς τὰς Νήσους, χωρὶς νὰ φοβῆται καμμίαν καταδρομὴν ἐχθρικήν, ὄχι μόνον ἐδιατήρησεν εἰς τὴν ἐποχήν του τὸ Καπιτανάτον του ἥσυχον, ἀλλὰ καὶ ἄσυλον κατέστη [2]) ὅλων τῶν κατατρεγμένων· εἰς πολλὰς περιστάσεις σωθεῖσαι ὁλόκληραι οἰκογένειαι Ἀρματωλῶν εἰς (54 - 55) τὴν σκέπην του, <αἱ ὁποῖαι> ἐπανερχόμεναι [3]) πάλιν εἰς τὰς ἐπαρχίας των τὴν ἄνοιξιν ἐκυρίευαν αὐτάς [4]).

Ἀποθανόντος τούτου περὶ τὰ 1780 ἢ 85 [5]), ὁ υἱός του Γεώργιος-Δράκος Γρίβας, καταστασθεὶς διάδοχός του, διὰ τὸ θρασὺ καὶ ἀπότομόν του, καὶ διὰ τὸ γενναῖον του, ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ Ἀλήπασια, μὴ δυνηθεὶς νὰ συμμορφωθῇ μὲ τὰς θελήσεις του—μ' ὅλας τὰς καταδρομὰς τὰς ὁποίας ἔβλεπεν ὅτι ἀκολουθοῦσαν παρ' αὐτοῦ εἰς τοὺς ἄλλους—αὐτὸς ἐξηκολούθει τὰς διαθέσεις τοῦ πατρός του [6]), νὰ δίδῃ ἄσυλον καὶ νὰ περιθάλπῃ τοὺς παρ' αὐτοῦ κατατρεγμένους, καὶ ἄλλους νὰ σώνῃ μὲ τὴν δίοδόν των ἐκεῖθεν πρὸς τὴν Πρέβεζαν καὶ Ἑπτὰ Νήσους, ἄλλους νὰ περιθάλπῃ διὰ ἐκδίκησιν τῶν δερβεναγάδων του [7]),

---

1) Ὁ συγγρ. ἐννοεῖ τὶς πλαστὲς ὑποταγὲς (καπάκια) τῶν παλαιῶν Ἀρματωλῶν τῆς Δυτ. καὶ Ἀνατ. Ἑλλάδας. Τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς ἀνακωχῆς, σὲ περιστάσεις κρίσιμες ποὺ κινδυνεῦαν οἱ «ἐπαρχίες» τους (παλαιὰ Ἀρματωλίκια) ἀπὸ τὶς προσβολὲς τοῦ ἐχθροῦ, ἦταν ἀναγκαῖο, καὶ εἶχε σκοπὸ τὴν προφύλαξη τῶν ἀμάχων πληθυσμῶν, ποὺ ἡ κυβέρνηση ἦταν ἀνίκανη νὰ λάβῃ καμμιὰ φροντίδα γι' αὐτούς. Ὁ συγγρ. ἐνῶ εἶναι ὄχι πολὺ αὐστηρὸς στὸ φίλο του Μῆτσο Κοντογιάννη, ποὺ συχνὰ ἔπαιζε τὰ καπάκια μὲ τοὺς Τούρκους γιὰ νὰ φυλάῃ τὴν ἐπαρχία του (Νέα Πάτρα), στὸν Ἀντρέα Ἴσκιο εἶναι πολὺ αὐστηρότερος, ἐνῷ ἡ ἐπαρχία τοῦ Ἴσκου (Βάλτος) πολὺ συχνότερα κιντύνευε ἀπὸ τὰ ξαφνικὰ περάσματα τῶν Ἀρβανιτῶν. Ὁ Α. Ἴσκος ἦτανε «φόρτσα» ἀντιμαυροκορδατικός.

2) Τὸ χειρόγρ. *κατασταθείς*. Ὁ συγγρ. δὲν ξέρει τὸ λαμπρὸ στάδιο τοῦ Χρ. Γρίβα οὔτε τὸ θάνατό του στὴν ἐπανάσταση τοῦ 1769 (Σάθα Τουρκοκρ. Ἑλλὰς σ. 460, 492—7).

3) Τὸ χειρόγρ. *ἐπανελθόντες*.

4) Οἱ πρόσφυγες Ἀρματωλοὶ στὰ Ἐφτάνησα κατὰ τὸ χειμῶνα, βγαίνανε Κλέφτες τὴν ἄνοιξη καὶ βάνανε ποδάρι στὰ χαμένα Ἀρματωλίκια τους μὲ τ' ἄρματα στὰ χέρια.

5) Τὸ χειρόγρ. *ἀποθανὼν οὗτος*. Σκοτώθηκε στὰ 1770.

6) Τὸ χειρόγρ. *ἐξακολουθῶν*. Ὁ γυιός του Γιῶργος ἔμεινε γνωστὸς μοναχὰ μὲ τὸ παιδικό του παρατσοῦκλι Δράκος.

7) Ὁ Ἀλῆς στὸν τόπο τῶν Ἀρματωλῶν ποὺ κατάστρεφε ἔβανε σιγὰ-σιγὰ Ἀρβανίτες

κατασταθεὶς τὸ μεγαλύτερον ἀπὸ ὅλα ἀντικείμενον [1]) τοῦ Ἀλήπασια· <καὶ> μὴ δυνάμενος οὔτε νὰ ἐκδικηθῇ μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Πρεβέζης [2]), οὔτε νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὰς προσβολὰς καὶ παγίδας τὰς ὁποίας προετοίμαζε κατ' αὐτοῦ, ἀπεσύρθη μετὰ τῆς οἰκογενείας του εἰς τὰς Νήσους καὶ ἔλαβεν [3]) ὑπηρεσίαν εἰς τοὺς Γάλλους, καὶ ἔπειτα εἰς τοὺς Ρώσσους μὲ βαθμοὺς ἀνωτέρους, ἐσφετερίσθη <δὲ> τὸ Καπιτανάτον ὁ γαμβρός του ἀπὸ ἀδελφὴν (ἢ θείαν) Κατζικογιάννης [4]).

Ὑποβλεπόμενος ὅμως καὶ τοῦτος, μ' ὅλας τὰς ἐκδουλεύσεις τὰς ὁποίας ἠθέλησεν νὰ δείξῃ, καὶ ὀλίγους χρόνους διαρκέσας ἐδιώχθη, ἔπειτα ἀπὸ τὸν θάνατον τοῦ Κατζιαντώνη, περιφήμου ἀρχιληστοῦ, εἰς Πλαγιάν [5]). Θέλων ὁ Ἀλήπασιας νὰ εὐαρεστήσῃ τὰ πρωτοπαλήκαρά του [6]) διώρισε [7]) τὸν Τζιόγκαν, Βλάχον [8]), πρωτοπαλήκαρον τοῦ Κατζιαντώνη, Καπιτᾶνον περὶ τὸ 1810 ἢ 11 [9]). Κατέστη τοῦτος Καπιτᾶνος ἄσειστος μέχρι τῆς καταδρομῆς τοῦ Ἀλήπασια, καὶ ἔπειτα ἐπὶ τῆς Ἐπαναστάσεως μέχρι τῆς θανῆς του, 1838, ὡς ἀρχηγὸς τῶν ὅπλων <τῆς> ἐπαρχίας Βονίτζης καὶ (56) ὅλων τῶν συρρεόντων Βλαχοποιμένων εἰς τὴν ἐπαρχίαν ταύτην ὡς πατήρ.

Τοῦ Δράκου ὄθεν ἀποθανόντος εἰς τὰ Ἰωάννινα [10]) καὶ ἀφήσαντος πέντε υἱοὺς ὡς ἐν τῷ πίνακι φαίνονται, προστατευόμενοι <οὗτοι> παρὰ τοῦ Ἀλήπασια, καὶ ὑπηρετοῦντες, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ καπετανόπουλα ὡς σωματοφύλακες εἰς τὴν αὐλήν του [τοῦ Ἀλήπασια], διὰ τῶν μεσολαβήσεων τῶν φίλων Ἀλβανῶν ἀρχηγῶν νὰ τοὺς ἐγκαταστήσῃ [11]) εἰς τὸ πατρικόν τους Ἀρματωλίκι καὶ νὰ τὸν δουλεύουν διὰ νὰ ζοῦν μόνον ἐν ἀνέσει, προσκολλημένος ὁ Θεοδωράκης μὲ τὸν

ντερβεναγάδες, καὶ μ' αὐτοὺς πολεμοῦσαν οἱ ἀνυπόταχτοι Κλέφτες, ἀφοῦ χάναν τ' Ἀρματωλίκια τους.

1) Πρόσκομμα.

2) Τὴν Πρέβεζα, ποὺ τὴν ὑπεράσπιζε Γαλλικὸς στρατός, ἐπὶ Γαλλικῆς κατοχῆς στὰ Ἐφτάνησα, τὴν πῆρε ὁ Ἀλῆς μὲ πόλεμο στὰ 1798.

3) Τὸ χειρόγρ. *ἀποσυρθείς...λαβών*.

4) «Ἀναθέσας τὸ Καπιτανάτον του εἰς τοὺς Κατζικογιανναίους» (προσθήκη τοῦ συγγρ. στὸ περιθώριο).—Ἡ ἔννοια τῆς προσθήκης εἶναι ἀντίθετη μὲ τὴν ἔννοια τοῦ κειμένου.

5) Τὸ χειρόγρ. *διωχθείς*.—«Τὸν ἐφόνευσε δι' ἐπιβουλῆς εἰς Πλαγιὰν ὁ Μπεκὶρ Τζογαδόρος» (σημ. συγγρ.).

6) Τὰ προσκυνημένα πρωτοπαλήκαρα τοῦ Κατσαντώνη, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ ἀδελφοῦ του Λεπενιώτη.

7) Τὸ χειρόγρ. *διορίσας*.

8) Ὁ λαὸς τὸν παρονόμαζε καὶ Βλαχοτσόγκα· ἦτανε Σαρακατσάνος.

9) Τῆς Βόνιτσας, στὸν τόπο τοῦ Κατσικογιάννη, ποὺ δολοφονήθηκε κι' αὐτὸς ἀπὸ τὸν Ἀλῆ. Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Κατσαντώνη πῆρε τὸν τόπο του ὁ Λεπενιώτης, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Λεπενιώτη ὁ Ἀλῆς διόρισε τὰ πρωτοπαλήκαρα, προσκυνημένα, σὲ διάφορα Ἀρματωλίκια, ἕξω ὅμως ἀπὸ τ' Ἄγραφα. Λοιπὸν τ' ἀναφερόμενα ἔγιναν μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Λεπενιώτη.

10) Τὸ χειρόγρ. *ἀποθανών... ἀφήσας*.—Ὁ συγγρ. εἶχε γράψει πρῶτα «εἰς τὰς νήσους». Τὸ Δράκο τονὲ βρίσκουμε Ἀρματωλὸ τῆς Βόνιτσας, ἀφωσιωμένον τοῦ Ἀλῆ κατὰ τὰ 1810· τελευταῖος διορισμός του εἶναι κατὰ Δεκ. 1813 (;). (Βλ. Βλαχογιάννη «Προπύλαια» σ. 46, 47).

11) Τὸ χειρόγρ. *ἀντικαταστήσει*.

Οὐμὲρ πασιᾶ, ἐπὶ τῆς καταδρομῆς τοῦ Ἀλήπασια, ἐνωθέντες καὶ οὗτοι [1]) μὲ τοὺς ἐχθρούς του καὶ πολεμοῦντες τον, ὅταν εἶδον ὅτι μὲ κανένα τρόπον δὲν ἐδυνήθησαν νὰ ἀποβάλουν διὰ διαταγῆς τὸν Τζιόγκαν ἐκεῖθεν, παρουσιασθείσης [2]) τῆς Ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Δυτ. Ἑλλάδα ἔλαβον [3]) μέρος εἰς τὴν καταδρομὴν τῶν Ὀθωμανῶν μὲ τοὺς ἐπαναστάτας εἰς τὸ Βραχῶρι. Ὁ Θεοδωράκης, τέταρτος ἀδελφός των, μ' ὅλον ὁποῦ ἄρχισεν καλά, διακριθεὶς ὅμως εἰς τινας περιστάσεις—μᾶλλον εἰς τὰς ταραχὰς τοῦ ἐσωτερικοῦ—ἀπότομος καὶ φιλέκδικος, καὶ ἐπὶ τῶν φίλων του ἀκόμη [4]) καὶ καταδιωχθεὶς ἀπὸ ὅλους ἔπειτα μὲ πόλεμον ἀπὸ τὴν πατρίδαν του ἀποσύρθη εἰς Πελοπόννησον ὁμοῦ μὲ τοὺς ἀδελφούς του, ὅπου καὶ διέτρεξε τὸ ἐπίλοιπον στάδιόν του, ὡς θέλει φανῇ ἐκτεταμένως εἰς τὴν θέσιν τὴν ὁποίαν εὐτυχήσαμεν νὰ τὸν πλησιάσωμεν καὶ νὰ τὸν γνωρίσωμεν [5]).

Μεμιγμένος ὁ χαρακτὴρ τοῦ Θεοδωράκη ἀπὸ πολλὰς ἰδιότητας, καλὰς καὶ κακάς· δὲν δυνάμεθα κατουδένα τρόπον νὰ εἰποῦμεν ὅτι ἐδιαδέχθη τὴν συμπάθειαν τῶν προγόνων του καὶ ὅτι ἐπρόσθεσε περισσοτέραν τιμὴν ἀπὸ ὅ,τι ἔχαιρον οἱ γονεῖς του, εἰς τὸν ἑαυτόν του (57).

Γιάννης Βαρνακιώτης. Γείτων καὶ σύγχρονος, κατὰ τὴν ἡλικίαν, μὲ τὸν Χρίστον Γρίβαν, σύμφωνος μὲ τὰς διαθέσεις τούτου ὡς πρὸς τὴν συμπάθειαν ὑπὲρ τῶν Ἀρματωλῶν συντρόφων του. Ἔχων δεξιόθεν τὴν Βόνιτζαν, ἤτις ἐπλησίαζεν τὴν Πρέβεζαν, καὶ εἰς τὴν πλάτην του τὸν Κάλαμον, ἐρημονῆσι πλησίον τῆς θέσεώς του, καταφύγιον κάθε καιρόν, καὶ <ὡς> ἁρμοδιωτέραν θέσιν νὰ κρύπτῃ κατατρεγμένους καὶ νὰ προφυλάττῃ καὶ τὸν ἑαυτόν του καὶ τοὺς ὀπαδούς του, ποτὲ ἴσως δὲν τὸν ἀπέρασεν ἰδέα καταδρομῆς. Ἡσύχως διάγων εἰς τὸ Ἀρματωλίκι του [6]), ἀποθανὼν ἄφησεν ἕναν υἱὸν μόνον Νικόλαον.

Ὁ Γιάννης Βαρνακιώτης καὶ ὁ υἱός του, τιμώμενοι ἀπὸ τοὺς λοιποὺς καὶ ὡς δυνατοὶ καὶ ὡς φρόνιμοι καὶ ἐπιεικεῖς, διήγειρον ὅλων τὸ σέβας μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἀλήπασια. Ἐπιτηδειότερος ὁ Νικόλαος φαίνεται νὰ ἀποφεύγῃ τοὺς κινδύνους· διαδεχθεὶς νὰ βαστάξῃ τὸ Ἀρματωλίκι του ἀνεπηρέαστον καὶ ἐπὶ τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ τοῦ αἱμοβόρου Ἀλήπασια, ὑπεκφυγὼν τὰς καταδρομὰς μὲ τρόπον εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις καὶ ἀποθανὼν περὶ τὸ 1800 ἢ 802, ἄφησεν τέσσαρας υἱούς, τὸν Γεώργιον, Γιώτην, Γιάννην καὶ Σταμούλην.

Ἡ διὰ τὴν δυστυχίαν τῆς οἰκογενείας των νὰ ἀμαυρώσῃ τὴν ὑπόληψιν τοῦ ὀνόματος «Βαρνακιώτης», ἢ διὰ τὴν ἰδικήν του καὶ τῶν αὐταδελφῶν του, συγγενῶν του καὶ παλαιῶν ὀπαδῶν του, διεδέχθη [7]) τὸ Καπιτανάτον ὁ πρωτότοκος

1) Οἱ Γριβαῖοι, ὅπως καὶ ὁ Ὁμὲρ Βριώνης.

2) Τὸ χειρόγρ. *παρουσιασθεῖσα*.

3) Τὸ χειρόγρ. *λαβόντες*.

4) «Ἴδε ἐμπρὸς περὶ τοῦ φόνου τῶν ἡρώων Χασαπαίων» (σημ. συγγρ.).

5) Στὸ κάστρο τοῦ Παλαμηδιοῦ.

6) Τοῦ Ξερομέρου.

7) Τὸ χειρόγρ. *διαδεχθείς*.

υἱὸς Γεώργιος. Διοικῶν τοῦτο ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ Ἀλήπασια φρονίμως· μεμυημένος τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, μετὰ τὴν καταδρομὴν τοῦ Ἀλήπασια ἔλαβεν [1]) ὡς ἀρχηγὸς μέρος εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ἀκαρνανίας τοῦ 1821. Ἀφοῦ μὲ τόσην (58) προθυμίαν ἔδειξεν ὅτι ἐμβῆκεν εἰς τὸ ἔνδοξον στάδιον τοῦ ἀγῶνος ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος, καὶ ἐφαίνετο διὰ τὴν φρόνησίν του μᾶλλον παρὰ διὰ τὸν πολέμιόν του χαρακτῆρα ὡς ἀστὴρ φαεινὸς ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἄλλων ὁπλαρχηγῶν εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, μετὰ τόσας αἱματοχυσίας <ποῦ> ἀκολούθησαν καὶ παρευρέθη, μετὰ τοσούτων δυστυχημάτων καὶ πυρκαϊῶν αἴτιναι ὑπόφεραν αἱ πόλεις καὶ τὰ χωρία τῶν ἐπαρχιῶν ἐπὶ τῆς Ἐπαναστάσεως [2]).

Τὸ 1822, μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐκστρατείας τοῦ Πέτα καὶ Πλάκας, καὶ τῆς πτώσεως τοῦ Σουλίου, ἐπὶ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Οὐμὲρ πασιᾶ, Ρεσίτ [3]) πασιᾶ (Κιουταχῆ) καὶ Πλιάσα, ἢ ἀπὸ δειλίαν κινούμενος ἢ ἀπὸ ζηλείαν κατὰ τῶν συναδελφῶν του, παρατηρῶν ὅτι ἡ ἐπανάστασις δὲν ἔπαιζεν καὶ ὅτι ἔμελλε νὰ ἀναδείξῃ καὶ ἄλλους ἄνδρας λαμπροὺς καὶ ἀνωτέρους του (καὶ δὲν ὑπόφερε τοῦτο, ἢ ἀπὸ τὸ φιλέκδικον τὸ ἀτομικὸν πρὸς τὸν Μάρκον Βότζιαρην καὶ Μαυροκορδάτον, ὅστις τὸν διώρισεν ὡς ἀρχηγὸν τῆς ἐκστρατείας), ὡσὰν νὰ μὴ ἦτον ἄλλος τρόπος <διὰ> νὰ ἀναπαύσῃ τὴν φιλοτιμίαν του, ἐνῷ εἶχεν τὰς συνδρομὰς ὅλων, ὠφελούμενος ἀπὸ τὴν ὁρμὴν τοῦ Οὐμὲρ πασιᾶ, <ἐσκέφθη> νὰ ζητήσῃ καὶ νὰ ἐπιτύχῃ μίαν ἄδειαν νὰ <τὸν> πολιτευθῇ διὰ νὰ μὴ πάθῃ ὁ λαός. Ἀλησμονήσας τὴν πατρίδαν καὶ προσκυνήσας εἰς τὸν Οὐμὲρ πασιᾶ, διὰ τοῦ παραδείγματός του ὄχι μόνον ἔσυρε καὶ τὸν Ἀνδρέαν Ἴσκον καὶ τὸν ἁπλοηθέστατον Γῶγον Βακόλαν καὶ <τὸν> Ράγκον, ἀλλὰ καὶ ἐπιμείνας χωρὶς νὰ ἐπιστρέψῃ ὅταν [καὶ] οἱ τρεῖς ἄλλοι ἀπεσύρθησαν [4]), ἐπεθύμει [5]) ἴσως νὰ ἐκδικηθῇ διὰ τὰς κατ' αὐτοῦ δικαίας φωνασκίας τοῦ λαοῦ.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν καὶ ὑποχώρησιν τῆς πρώτης ἐκστρατείας τοῦ Οὐμὲρ παμᾶ κατὰ τοῦ Μεσολογγίου, διαβὰς εἰς Κάλαμον ὁμοῦ μὲ τοὺς συγγενεῖς του, καὶ ἑνωθεὶς πάλιν μὲ τοὺς ἐχθρούς, ἐκστρατεύων πάντοτε μαζί των, ἐπιχειρίσθη πᾶν ὅ,τι ἐδύνατο νὰ ἐξολοθρεύσῃ τὴν πατρίδαν· ἀλλὰ μὴ δυνάμενος, καταφρονεθεὶς τελευταῖον καὶ ἀπὸ τοὺς ἰδίους ἀρχηγοὺς τῶν Ὀθωμανῶν (59) ὡς ἄνανδρος καὶ ἄχρηστος καὶ δι' αὐτούς. Ἀφοῦ ἡ πατρὶς <διὰ> θείας χειρὸς [ἐπὶ Κυβερνήτου] ἔδειξεν ὅτι ἀποκατασταίνεται κράτος ἐλεύθερον μὲ τὴν ἄφιξιν τοῦ Κυβερνήτου, προστρέξας δι' αὐτοῦ πρὸς αὐτὴν νὰ σωθῇ—ἂν καὶ ζῇ, κατέστη ὅμως τὸ αἴσχος τοῦ ὀνόματος ὄχι μόνον τῆς γενεᾶς τῶν προγόνων του Βαρνακιωτῶν [6])

1) Τὸ χειρόγρ. *λαβών*.

2) Ὅλη αὐτὴ ἡ περίοδος μένει χωρὶς ἀπόδοση· ἡ ἀδυναμία τοῦ συγγρ. νὰ κάνῃ τὸ διαβασμένο, τονὲ φέρνει στ' ἀπροχώρητο συχνά.

3) Τὸ χειρόγρ. *Χουρσίτ*.

4) Ἀπὸ τὴν πλαστὴν ὑποταγή, παραιτῆσαν τὸν Ὀμὲρ Βριόνη.

5) Τὸ χειρόγρ. *ἐπιθυμῶν*.

6) Τὸ χειρόγρ. *Βαρνακιῶται*.

καὶ τῶν συγγενῶν του, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἀρματωλῶν ἡ κηλίς, μ' ὅλας τὰς δικαιολογίας τὰς ὁποίας ἠθέλησεν νὰ συνεπιφέρῃ [1]).

Διελθόντες ἐν μέρει τὸ ἱστορικὸν ἑνὸς ἑκάστου γενεάρχου τῶν ἀρχαιοτέρων Καπιτάνων καὶ τῶν κατευθεῖαν κληρονόμων καὶ διαδόχων τούτων, διὰ νὰ δώσωμεν κάποιας προκαταρκτικὰς ἰδέας εἰς τὸν ἀναγνώστην, ἐπειδὴ τὸ θέμα μᾶς καλεῖ, ὡς ὑπεσχέθημεν, νὰ ἀναπτύξωμεν μιᾶς ἑκάστης αὐτῶν [2]) τὰ παθήματα, καὶ <ἐπειδὴ> μεταξὺ τῶν ἀρχαίων οἰκογενειῶν, τῶν ὁποίων ἐσημειώσαμεν, ἀνεφάνησαν καὶ ἄλλοι μεταγενέστεροί των περιφανεῖς ἢ ἀπὸ τοὺς πλαγίους συγγενεῖς των ἢ ἀπὸ τοὺς ὀπαδούς των, ἢ ἀφ' ἑαυτῶν των, διὰ νὰ σημειωθοῦν καὶ ἐτούτων τὰ περιστατικά, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι παρὰ ἐξαρτήματα τῶν πρώτων, ἐστοχάσθημεν ὡς καταλληλότερον νὰ λάβωμεν μετὰ τούτων [3]) ὡς δεύτερα πρόσωπα, τὰ ὁποῖα θέλουν παρουσιασθῆ εἰς τὸ στάδιον ἔπειτα ἀπὸ τοὺς ἑπτὰ εἰρημένους γενεάρχας, καὶ ὡς ἀκμάζοντες ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀλήπασια, καὶ <διὰ> νὰ μὴ περιπλεχθῶμεν εἰς τὸ πλῆθος τῆς γενεαλογίας <ὅσων> διεκρίθησαν μεταξύ των, ἐφημίσθησαν ἢ ὡς λησταὶ ἢ ὡς Ἀρματωλοὶ τὰ ὀνόματά των, ἀρχίζοντες πάλιν ἀπὸ τοὺς ἐν Ὀλύμπῳ ὀπαδοὺς τοῦ Ζήδρου.

Τζάρας. Πρωτοπαλήκαρον τοῦ Ζήδρου, σύγχρονος τοῦ Λάππα ψυχογιοῦ του, γεννημένος εἰς τὰ χωριὰ τῶν Χασιῶν· μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ζήδρου κηδεμὼν τοῦ υἱοῦ του φαινόμενος, <μαζὶ>μὲ τὸν Σῦρον, Γκέγκαν καὶ Βλαχοθόδωρον, μὲ τὴν διαδοχὴν τούτου καὶ μοιρασίαν τῶν Ἀρματωλικιῶν [4]) ἔπειτα, διὰ τῆς ἑνώσεως μὲ τὸ τοῦ Λάζου μεταξύ των, διήγειρε τὴν ζηλοτυπίαν [5]) τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ζήδρου ὡς σφετεριστὴς τοῦ Ἀρματωλικιοῦ, ἀνήκοντος εἰς τὸν Φώτην [6]), καὶ μάλιστα <τὴν> τοῦ ἀδελφοποιτοῦ του καὶ συναδελφοῦ του Βλαχοθεοδώρου—ὅστις ὡς ἐντόπιος εἶχεν καὶ ἀξιώσεις περισσοτέρας—καὶ τὸν φθόνον τῶν ἐπισήμων προεστώτων Ζιωγαίων (60).

Μὲ τὰς αὐτὰς ἀρχὰς τοῦ Ζήδρου διάγων καὶ καπιτανεύων, ἀλλὰ χωρὶς τὴν φρόνησιν ἐκείνου, γενναῖος μέν, ἀλλὰ σκληρός, καὶ δύσκολος νὰ φιλιώνεται μὲ προεστούς, νὰ συμμορφώνεται μὲ τὰς περιστάσεις καὶ νὰ προκαταλαμβάνῃ, ὡς ὁ προκάτοχός του, τὰ πάντα. Ἐπὶ τῆς ἀναβάσεως τοῦ Ἀλήπασια ὠθούμενος ἀπὸ

---

1) Ὁ συγγρ. εἶναι πολὺ αὐστηρὸς στὸ Γιωργάκη Νικολοῦ (Βαρνακιώτη) θανάσιμον ἀντιμαυροκορδατικό, γιατὶ κι' ὁ ἴδιος ἔμεινε πιστὸς φίλος τοῦ Μαυροκορδάτου ἀπὸ τὴν ἀρχή. Ἡ ἱστορία θ' ἀργήσῃ νὰ βγάλῃ σωστὴ κρίση πάνω στὸ περίπλοκο αὐτὸ ζήτημα.

2) Τῶν Ἀρματωλικῶν οἰκογενειῶν.

3) Νὰ συμπεριλάβωμεν.

4) Διαδεχθεὶς τὸ Ἀρματωλίκι τοῦ Ζήδρου (παρανόμως) ἔπειτα ἐμοίρασε «τὰ Ἀρματωλίκια» (=γρ. ὑποαρματωλίκια, κόλια) μὲ τοὺς ἄλλους τρεῖς.

5) Ἐννοεῖ ἴσως ὅτι ὁ Τσάρας καὶ Λάζος ἔσμιξαν τὰ Ἀρματωλίκια τους, δηλ. ὁ Τσάρας ἐπῆρε τὸ Ἀρματωλίκι τοῦ Λάζου μέσα στὸ δικό του, καὶ ἔτσι ἔγινε δυνατώτερος ἀπὸ τοὺς ἄλλους τρεῖς, ποῦ εἶχε μαζί τους τὴν παλιὰ κληρονομιὰ τοῦ Ζήδρου.—Τὸ χειρόγρ. *διεγείρας τὴν ζηλοτυπίαν*.

6) Γυιὸ τοῦ Ζήδρου.

τοὺς καπνοὺς ἐπιρροίας, τὴν ὁποίαν προξενοῦσαν οἱ συχνοὶ πόλεμοι μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Τουρκίας, καὶ ἔχων προσηλωμένον τὸν νοῦν του μᾶλλον εἰς τὸ γενικόν, παρὰ εἰς τὸ Ἀρματωλίκι, δὲν ἐδυνήθη [1]) οὔτε τοὺς προεστοὺς νὰ πολιτεύεται, οὔτε τοὺς Τούρκους νὰ κολακεύῃ μακρόθεν, βαστῶν τὴν θέσιν του—καθὼς καὶ οἱ Κοντογιανναῖοι—μᾶλλον διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ὅπλων, παρὰ διὰ τῆς χαμερποῦς ὑποκλίσεως. Καθ' ὃν καιρὸν ἐφαίνετο ὅτι τὰ Δερβένια ἐμπιστεύοντο εἰς τὸν Ἀλήπασιαν [2]), οὗτος ἠρνεῖτο νὰ δεχθῇ δερβεναγάδες εἰς τὸ τμῆμα του νὰ περιέρχωνται. Ἐνεργήσαντες κρυφίως τὴν ἐξάλειψίν του οὗτοι, σύμφωνα μὲ τοὺς προεστοὺς ἀπὸ Ἐλασσῶνα, ἐνῷ ἐπροφυλάττετο εἰς τὰ ὀρεινότερα, ἐπέτυχον [3])—οἱ προεστοὶ—νὰ κερδήσουν τὸν Βλαχοθεόδωρον συναδελφόν του, ἐπίσης πρωτοπαλήκαρον τοῦ Ζήδρου, ὡς εἴπομεν, νὰ τὸν δολοφονήσῃ ὅπως δυνηθῇ, καὶ δυνάμει τοῦ Ἀλήπασια νὰ λάβῃ τὸ Ἀρματωλίκι ἐκεῖνος.

Σχηματίσας οὗτος μίαν συμμορίαν ἐκ τῶν ἐντοπίων παληκαριῶν, ἐπίσης δυσαρεστημένων κατ' αὐτοῦ, ἐνῷ ὁ Τζιάρας, ἔχων ὅλα τὰ πιστὰ πρὸς τὸν ἀδελφοποιτόν του, ἐπεριστοιχίζετο ἀπὸ <τοὺς> περισσοτέρους ἐκ τούτων, ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, εὑρὼν τὴν εὐκαιρίαν, καθ' ὃν καιρὸν οἱ ἐπιστήθιοί του ὀπαδοὶ ἦσαν ἀπομακρυσμένοι περιπολοῦντες τὴν ἐπαρχίαν, <καὶ> ἐδιευθύνετο ἔξωθεν νὰ ἐμβῇ εἰς τὴν οἰκίαν του, χωρὶς τινὸς ὑποψίας· ὁ Βλαχοθόδωρος μὲ τὴν συμμορίαν του—παρηκολουθοῦντες τον συνήθως,—ἐνῷ ἀνέβαινεν [4]) τοῦτος τὴν σκάλαν τῆς οἰκίας του, τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἔστρεφεν τὰ νῶτα του πρὸς αὐτοὺς νὰ ἐμβῇ ἐντὸς τῆς θύρας τῆς αἰθούσης, τρεῖς-τέσσαρες, ὁμοῦ μὲ τὸν Βλαχοθόδωρον, δουφεκίσαντες ἐκ τοῦ πλησίον κατ' αὐτοῦ, τὸν ἔρριψαν ἄπνουν [5]) εἰς τὴν στιγμὴν κατὰ γῆς.

Προδιατεθειμένοι οἱ περισσότεροι τῶν κατοίκων, ἀνακαλοῦντες <πρὸς> τοὺς ἀγνοοῦντας μετ' αὐτοῦ στρατιώτας τὴν ἀπόφασιν ὅλων, χωρὶς νὰ συμβῇ ἡ παραμικρὰ ταραχὴ ἐντὸς τῆς κωμοπόλεως, ἀφοῦ παρουσίασεν [6]) τὸ βουγιουρδὶ (διαταγὴν) τοῦ Ἀλήπασια ὁ Βλαχοθόδωρος, διὰ τοῦ ὁποίου τὸν ἀνεγνώριζεν Καπιτάνον, ἐσκόρπησαν [7]) ὅλοι οἱ πιστοὶ τοῦ Τζιάρα ἀμέσως, καὶ εἰδοποιήσαντες τὰ λοιπὰ πρωτοπαλήκαρά του (κολτζῆδες) νὰ προφυλαχθοῦν καὶ νὰ προφυλάξουν καὶ τοὺς υἱούς του (61), ἐπροξένησαν τὸν μεγαλύτερον τρόμον εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας.

Ἡ ὑπόθεσις τοῦ Τζιάρα καὶ τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ υἱοῦ του καὶ τῶν ὀπαδῶν του μᾶς φέρουν πολλὰς ἱστορικὰς ἀναμνήσεις [8]) τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σχετικάς, αἵτινες ἐσύντρεξαν <εἰς> τὴν δόξαν τῶν περισσοτέρων Ἑλλήνων <Ἀρματωλῶν>, καὶ εἰδικῶς εἰς ἐκείνην τοῦ Νίκου Τζιάρα.

---

1) Τὸ χειρόγρ. *μὴ δυνηθείς*.
2) Ὁ Σουλτάνος παράδινε σ' αὐτὸν τὴν εὐθύνη τῶν Στενῶν.
3) Τὸ χειρόγρ. *ἐπιτυχόντες*.
4) Τὸ χειρόγρ. *ἀναβαίνων*.
5) Τὸ χειρόγρ. *πεσὼν. ἄπνους*.
6) Τὸ χειρόγρ. *παρουσιάσας*.
7) Τὸ χειρόγρ. *σκορπήσαντες*.
8) Ἀναμνήσεις ὄχι τοῦ συγγρ., ἀλλὰ ἐκείνων ποῦ τοῦ διηγηθῆκαν.

Συνδεδεμένα τὰ περιστατικὰ ἓν <μὲ> τὸ ἄλλο, δὲν ἠμποροῦμεν νὰ ἀποφύγωμεν καὶ τινὰ περὶ τῶν ἐπισήμων Ὀθωμανῶν ἀρχηγῶν τῶν ἐνδοτέρων μερῶν τῆς Στερεᾶς, τὰ ὁποῖα συνέτρεχον τοῦτον καὶ τοὺς λοιποὺς [1]), καὶ τὰ ὁποῖα μᾶς ὑποχρεώνουν νὰ τὰ συμπεριλάβωμεν εἰς τὸ μέρος τοῦτο, διὰ νὰ εὐκολύνωμεν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν περιστάσεων τοῦ θέματός μας. Δὲν ἦτον μόνον τὰ ἀντικείμενα τὰ ὁποῖα ἐμάστιζον τοὺς σκοποὺς τοῦ Ἀλήπασια [2]), αἱ μεταβολαὶ τῶν Ἑπτὰ Νήσων, ἡ Πρέβεζα, ἡ Πάργα, τὸ Σοῦλι καὶ οἱ Ἀρματωλοί, ἀπὸ τὰ ὁποῖα [3]) ἐφοβεῖτο ὅτι κλονίζεται κάθε ὥραν, ἀλλὰ ἦτον καὶ οἱ ἐσωτερικοὶ θανάσιμοι ἐχθροὶ τῆς οἰκογενείας του, καὶ οἱ ἀντίζηλοι πασιάδες τῆς δόξης του, τοὺς ὁποίους διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τοὺς σκοπούς του, ἔπρεπε νὰ τοὺς πολεμήσῃ μὲ διάφορα ὅπλα, νὰ τοὺς καταδαμάσῃ, διὰ νὰ βαστάξῃ ἐνδόξως καὶ ἡσύχως τὴν θέσιν του.

Ἕν πλῆθος ἐκ τῶν μικροτέρων τούτων οἰκογενειάρχων [4]) Ἀλβανῶν, οἵτινες ἦσαν κηρυγμένοι ἐχθροί του, <ἀλλὰ> καὶ χωριὰ ὁλόκληρα, διὰ νὰ ἐκδικηθοῦν ἢ διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν πρόοδόν του, μὲ μυρίους τρόπους ὑπέθαλπον [5]) ὅλους τοὺς ἐναντίους του Ἕλληνας, πολλάκις ,δι' ἀποστολῆς ἀποσπασμάτων πρὸς τοὺς σχετικούς των Ἀρματωλοὺς δεικνύοντες τὴν προαίρεσίν των <καὶ> ἐπιθυμοῦντες [6]) τὴν ὑποστήριξίν των, ἥτις συνέτεινε τὰ πλεῖστα κατ' αὐτοῦ. Ὀλίγον φροντίζοντες οὗτοι ἐὰν <θὰ> νικήσῃ ἡ Ρωσσία τὴν Τουρκίαν, ἢ ἡ Γαλλία τὴν Ρωσσίαν καὶ Τουρκίαν, ἤθελον μόνον τὸν Ἀλήπασια νὰ μὴ βλέπουν ἔμπροσθέν των.

Μὲ τοιαύτην διάθεσιν εὑρίσκομενοι καὶ οἱ περισσότεροι τῶν ἐπισήμων ἀρχηγῶν Ἀλβανῶν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἀλήπασια [7]), ἀνήσυχος ὁ Ἰμπραΐμ πασιᾶς βεζύρης, γαμβρός του καὶ γαμβρὸς τοῦ Κοὺρτ πασιᾶ, συγγενὴς δὲ τοῦ περιφήμου βεζύρη Πλιάσα, νὰ βλέπῃ τὸν ἀντίζηλόν των προοδεύοντα, πρὶν πέσουν εἰς πολεμικὰς ἐχθροπραξίας κατευθεῖαν μεταξύ των—ὑποκινῶν [8]) πάντα λίθον ἐναντίον του, καὶ Τούρκους καὶ Χριστιανοὺς—νὰ τὸν ρίψῃ ἢ τὸν περιορίσῃ (62) τὸν ὑπέβαλεν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ φιλιωθῇ καὶ μὲ τοὺς ἀσπόνδους ἐχθρούς του, ἀλλὰ <διὰ> νὰ τοὺς ἐκδικηθῇ μὲ τὰ ἴδια μέσα, τὰ ὁποῖα οὗτοι ἐπιχειρίζοντο.

Πανοῦργος καθόλα, ἰδὼν τὴν κινδυνώδη θέσιν του διὰ νὰ νικήσῃ, ἐνῷ κατέτρεχε πάντας [9]), βιασμένος νὰ ἐναγκαλίζεται καὶ τοὺς ἰδίους ἐχθροὺς πολλάκις, ἐσχημάτιζεν τὸν στρατόν του μεμιγμένον ἀπὸ διάφορα ἀντίθετα στοιχεῖα, Ἕλληνας καὶ Ἀλβανοὺς χριστιανούς, καὶ [ἀπὸ] Τουρκαλβανούς, <εἰς> τοὺς ὁποίους

---

1) Τὸ Ντκο-Τσάρα καὶ τοὺς ἄλλους Ἀρματωλούς.

2) Τὰ προσκόμματα, ποῦ τοῦ χαλοῦσαν τὰ σχέδια.

3) Τὸ χειρόγρ. *τοὺς ὁποίους*.

4) Φυλάρχων.

5) Τὸ χειρόγρ. *ὑποθάλποντες*.

6) Τὸ χειρόγρ. *ἐπιθυμοῦσαν*.

7) Στὴν ἀρχὴ τοῦ σταδίου τοῦ Ἀλήπασσα.

8) Τὸ χειρόγρ. *ὑποκινοῦντος*.

9) Ἔβλεπε τὸν κίνδυνο ν' ἀποτύχῃ μὲ τὸν τρόπο τοῦ γενικοῦ κατατρεγμοῦ ποῦ ἀκολουθοῦσε.

ἐμπιστεύετο καὶ τὸν ἑαυτόν του μεταξὺ των<διὰ>νὰ τοὺς ἑλκύσῃ καὶ νὰ τοὺς κάμῃ ἐδικούς του.

Καθ' ἣν λοιπὸν ἐποχὴν ἐφαίνετο ὅτι ἄρχισεν νὰ διαλύῃ τὰ ἐμπόδια, μὲ μυρίας ἐπιβουλὰς μᾶλλον καὶ δολιότητας παρὰ διὰ τῶν πολέμων του, καὶ ὑψωνόμενος νὰ ἐκτείνεται ἐπὶ τῆς Ἠπείρου καὶ Θετταλίας, καὶ νὰ ζητῇ τὴν ἐξάλειψιν τοῦ Ἰμπραΐμ πασιᾶ Μπερατινοῦ (τὸν ὁποῖον ἐσέβετο ἡ Ἀλβανία ὅλη), εἰς τὴν ἰδίαν ἄρχισε [1]) νὰ διαπρέπῃ καὶ ὁ ἁπλούστατος, ἀλλὰ περίφημος διὰ τὴν καλοήθειάν του καὶ στρατιωτικὰς ἀρετάς, καὶ φρονήσεώς του, Ἰσμαήλμπεης τῶν Σερρῶν [2]), ὅστις ἐκτείνων τὴν ἐπίρροιάν του ἐπὶ τῶν τοπάρχων διαφόρων ἐπαρχιῶν, ἐδείκνυε ὅτι θέλει τὸν παρουσιασθῇ ὡς μία φράκτη πρὸς τὴν Μακεδονίαν,

Εὐπροσήγορος ὁ Ἰσμαήλμπεης εἰς Ὀθωμανοὺς καὶ Χριστιανούς, μεγάλους καὶ μικρούς, διὰ τῆς εἰλικρινείας του ἑλκύων ὅλους τοὺς ἀγιάνηδες [3]) ἀπὸ τὰ πέριξ τῶν Βοδενῶν μέχρι τῆς Ἀδριανουπόλεως, καὶ ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος μέχρι τοῦ Νισίου Σερβίας καὶ συνόρων τοῦ Σκόδρα πασιᾶ, μὲ τὸ γλυκὺ τῆς διοικήσεώς του, ἀφοῦ εὐτύχησεν νὰ συγκεντρώσῃ ὅλους τοὺς ἐμπόρους τῶν ἄλλων μερῶν ὑπὸ τὴν σκέπην του, ἐπαρουσιάσθη ἔπειτα καὶ δυνατώτερος [κατὰ τὴν δύναμιν] καὶ φόβητρον πολιτικὸν εἰς τὴν Αὐλὴν τὴν ὀθωμανικὴν διὰ τὸν Ἀλήπασια [4]).

---

1) Τὸ χειρόγρ. *ἀρχίσας*.

2) Σέρεσλης.

3) Ἡ λέξη ἀγιὰν σημαίνει γιὰ τοὺς Τούρκους ὅ,τι γιὰ τοὺς Χριστιανοὺς τὸ κοτζάμπασης (προεστός, δημογέροντας).

4) «Εἶναι γνωστὸν πρὸς ὅλους εἰς τὴν Μακεδονίαν τοὺς ἄνδρας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅτι ἐνῷ ζοῦσεν ὁ Ἰσμαήλμπεης, ὄχι μόνον ἐφοβεῖτο<ὁ Ἀλῆς>καὶ ἔτρεμεν εἰς τὴν θέσιν του, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἐμπόρους Ἠπειρώτας, οἵτινες εἶχον τὰ συμφέροντά των εἰς τὰς Σέρρας, δὲν τολμοῦσεν νὰ τοὺς ἐνοχλήσῃ τὰς οἰκογενείας. Ἅμα δὲ ἀπέθανεν περὶ τὰ 1814, καὶ ἀποσυρθεὶς ἀπὸ Θεσσαλονίκην ὁ υἱός του ὁ Ἰσοὺφ πασιᾶς εἰς Σέρρας νὰ τὸν διαδεχθῇ, ἔδιωξε (τὸ χειρόγρ. *διώξαντος*) τὸν ἀδελφόν του Ἀχμέτμπεην ἀπὸ Γκιουμουρτζίνα, πότε λόγῳ φιλίας ὁ Ἀλήπασιας ὀνομάζοντάς τον υἱόν, πότε διὰ τὸν ὑποχρεώσεων διὰ τῶν μέσων τῆς Αὐλῆς φιλίας ὁ Ἀλήπασιας ὀνομάζοντάς τον υἱόν, πότε διὰ τὸν ὑποχρεώσεων διὰ τῶν μέσων τῆς Αὐλῆς), ὀλίγον (*σ. ἐκδ.* ὑποχρεώνοντάς τον μὲ τὰ μέσα ποὺ εἶχε στὴν αὐλὴ τοῦ Σουλτάνου ὁ Ἀλῆς), ὀλίγον χαρακτῆρα σταθερότητος δεικνύων ὁ Ἰσοὺφ πασιᾶς, ἔκδοτος εἰς τὰς τρυφὰς<ὥστε>νὰ ὑπεραπὸ τοὺς σπίζεται κατατρεγμένους, ἐλαττώθη (τὸ χειρόγρ. *ἐλαττωθεῖσα*) ἡ ὑπόληψίς του καὶ ἀπὸ τοὺς ἡγεμονίδας στηρίγματα τοὺς πατρός του (*σ. ἐκδ.* ἡγεμονίσκους, μικροὺς ἄρχοντας Τούρκους τῆς Μακεδονίας) καὶ ἀπὸ τοὺς ἐμπόρους<τῶν Σερρῶν>, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σουλεϊμάνα Σιαχπεντέογλου, τὸν ὁποῖον ἐνήργησε δι' ἐπιβουλῆς, θεωρούμενος ἐχθρὸς ὅλων<ὁ Ἰσοὺφ πασσᾶς>, δυσαρεστηθέντος τοῦ Δράμαλη πρώτου, ὅστις περιθάλπων τὸν Πασόμπεην δὲν τὸν παρέδιδεν (*σ. ἐκδ.* ὁ Ἰσοὺφ πασσᾶς φίλος πειὰ τοῦ Ἀλήπασσα ἐνεργοῦσε, φαίνεται, κοντὰ στὸ Δράμαλη, ποὺ φιλοξενοῦσε τὸν Πασόμπεη καὶ δὲν ἤθελε νὰ τὸν παραδώσῃ στὸν Ἀλήπασσα, καὶ ὁ Δράμαλης δυσαρεστήθηκε γι' αὐτές του τὶς ἐνέργειες) καὶ ἐκηρύχθη ἐχθρός του (τὸ χειρόγρ. *νὰ κηρυχθῇ*) κατατρέχοντας καὶ τὸν Ἐμμανουὴλ Παπᾶ, ὑστερήθη παντάπασιν τὴν ὑπόληψιν τοῦ πατρός του (*σ. ἐκδ.* τὴν ὑπόληψη ποὺ εἶχε ὁ πατέρας του ὅταν ζοῦσε), καὶ δὲν τοῦ ἔμειναν ἄλλα στηρίγματα παρὰ οἱ πλησιέστεροι τῶν Σερρῶν» (σημ. συγγρ.).—(Ἀκολουθεῖ δ' σημ. ποὺ ὁ συγγρ. τὴν κατάργησε γιὰ νὰ γράψῃ τὴν α' πειὸ πάνου): «Εἶναι γνωστὸν εἰς ὅλους πρὸς ὅλους εἰς τὴν Μακεδονίαν ὅτι ἐν ὅσῳ ζοῦσεν ὁ Ἰσμαήλμπεης, τὸν ἔτρεμεν, καὶ ἅμα ἀπέθανεν καὶ ἀνέλαβεν ὁ υἱός του Ἰσούφπασιας τὰς ἠνίας, ὅτι τὸν ὑπέβαλεν εἰς πολλὰς ὑποχρεώσεις ἄλλας

Καυχώμενος μόνον εἰς τὴν ἀρετήν του καὶ τὴν σπάθην του, προετοίμαζε[1]) καὶ ἐν μέρει τὴν δόξαν διὰ τὸν Νῖκον Τζιάραν διὰ τῆς καταδρομῆς, ὡς πολέμιον <τοῦ Ἀλῆ>καὶ τὸ ἄσυλον <ὢν[2]>1500 περίπου ἡρώων Ἑλλήνων Ἀρματωλῶν, οἵτινες κατατρεγμένοι πανταχόθεν ἐπεριθάλφθησαν παρ' αὐτοῦ πρὸς πεῖσμα τοῦ Ἀλήπασια. Ἂς ἔλθωμεν εἰς τὸ προκείμενον.

Τὸ μόνον τὸ ὁποῖον ἐχαρακτήριζεν καὶ διέκρινεν τοὺς Ἀρματωλοὺς ἦτον τὸ ἄσπονδον μῖσος τὸ ὁποῖον ἔτρεφον κατὰ τῶν Τούρκων (63—64) εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις, καὶ τὸ μῖσος πρὸς τὴν *ἀπιστίαν* (δηλ. τὴν προδοσίαν[3]). Μόλις διεδόθη ἡ φωνὴ αὕτη[4]), καὶ ἀποσυρθέντες οἱ ρηθέντες ὀπαδοί του μὲ τὸν Κώσταν καὶ Νῖκον εἰς τοὺς γείτονάς των φιλόφρονας Λαζαίους, ηὗραν ἀπὸ ὅλους ὅλην τὴν ὑπεράσπισιν καὶ συνδρομὴν πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ ἐχθροῦ των.

Ἑνωμένοι ὅθεν ὅλοι οἱ διάδοχοι τῶν προρρηθέντων ἀρχαίων Καπιτάνων τῆς ἐποχῆς των <διὰ>νὰ ἐκδικηθοῦν τὸ αἷμα, ἀπὸ τὰς θέσεις των συντρέχοντες, πλαγίως καὶ φανερά, τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Τζιάρα, ἐγέμισαν πάλιν τὰς ἐπαρχίας τοῦ Ὀλύμπου ἀπὸ ληστείας πρὸς ἀφανισμὸν τοῦ προδότου (νὰ μὴν ἐκτανθῇ) καὶ τῶν συμμεθεξάντων προεστώτων καὶ δερβεναγάδων[5]).

Χωρὶς λοιπὸν τινὸς ἐλπίδος νὰ χαρῇ τὸ Ἀρματωλίκι ὁ Βλαχοθόδωρος, περιορισθεὶς ἐντὸς τῆς κωμοπόλεως Βλαχολιβαδίου, κατέστη τὸ βδέλυγμα ὅλων, καὶ ἐκείνων ἀκόμη οἵτινες τὸν ἔσπρωξαν εἰς τὴν προδοσίαν.

Ἐξακολουθοῦσα ἡ ἀνησυχία εἰς τὰς ἐπαρχίας μὲ τὴν ἔχθραν μέχρι τῆς ἐνηλικιώσεως τῶν διαδόχων Κώστα καὶ Νίκου, καὶ ἐπὶ ζωῆς των[6]) κατ' αὐτοῦ καὶ κατὰ τῶν δερβεναγάδων, αἱ περιστάσεις ἦτον αἵτινες ἔμελλον νὰ συντρέξουν

λόγῳ φιλίας, ὀνομάζοντάς τον υἱόν του, καὶ ἄλλας μέσον Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Ἰσοὺφ πασιᾶς ὀλίγην σταθερότητα καὶ χαρακτῆρα δεικνύων νὰ ὑπερασπίζεται τοὺς πρόσφυγας, ἐλαττώσας τὸ πρὸς αὐτὸν σέβας τῶν ἡγεμονίσκων οἵτινες ἐστήριζον τὸν πατέραν του, ὑστερηθεὶς τὴν Γκιουμουρτζίναν, μετὰ τὸν θάνατον—δι' ἐπιβουλῆς του—τοῦ Σουλεϊμάναγα Δόργιανλη Σιαπεντέογλου, 1816, καὶ τὴν καταδρομὴν τοῦ Ἐμ. Παπᾶ, δυσαρεστήσας τὰ περισσότερα στηρίγματά του καὶ ὑστερηθεὶς πρῶτον τὸν Δράμαλην, ὅστις ἐφύλαττεν τὸν Πασιόμπεην καὶ πολλοὺς ἄλλους, περιωρίσθη εἰς τοὺς πλησίον» (σημ. συγγρ.).

1) Τὸ χειρόγρ. *προετοιμάζων*.

2) Ὁ Ἰσμαήλμπεης.

3) Μπαμπεσιά. Τὴν ἀρβανίτικη μπέσα τὴ φυλάγαν πιστὰ οἱ Ἀρματωλοί, ἀλλὰ καὶ οἱ Κλέφτες.

4) Ἡ φωνὴ τῆς προδοσίας τοῦ Βλαχοθόδωρου πρὸς τὸ Γέρο-Τσάρα.

5) Ἑνωθῆκαν ὅλοι οἱ κληρονόμοι τῶν παλαιῶν Καπεταναίων—παλαιῶν δοο γιὰ τὴ δική τους ἐποχή,—μὲ σκοπὸ νὰ πάρουν τὸ αἷμα τοῦ σκοτωμένου Τσάρα, καὶ δίναν τὴ συνδρομή τους, καθένας ἀπὸ τὸ δικό του Ἀρματωλίκι, πότε πλάγια καὶ πότε φανερά, πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Τσάρα· ἔτσι γεμίσαν τὸν Ὄλυμπο ἀπὸ κλεφτιές, ποὺ εἶχανε σκοπὸ ν' ἀποδείξουν ἀνίκανο τὸν προδότη, καὶ νὰ τὸν ἐμποδίσουν νὰ μεγαλώσῃ τ' Ἀρματωλίκι του—νὰ μὴν ἐκτανθῇ—καὶ ἀκόμα νὰ ἐπιφέρουν τὴν καταστροφὴ τὴ δική του καὶ τῶν συντρόφων του προεστώτων καὶ ντερβεναγάδων, μὲ τὴν ἀπόδειξη τῆς ἀνικανότητάς των.

6) Ἡ ἀνησυχία ξακολούθησε ὡς ποὺ ἔγιναν ἐνήλικοι οἱ διάδοχοι τοῦ Τσάρα, καὶ κατόπι σ' ὅλη τὴ ζωή τους.

νὰ εἰσαχθῇ πάλιν ἡ ἡσυχία, καὶ αὗται δὲν ἦσαν πλησίον, ὡς ἐφαίνοντο τὰ πράγματα, καὶ ὁποιαδήποτε καὶ ἂν ἦσαν, δὲν ἐφαίνοντο καμμίαν φορὰν ὅτι ἔμελλον νὰ παρουσιασθοῦν σύμφωνοι μὲ τὸ πνεῦμα τῶν παιδιῶν [1]).

Διότι, μὲ τὰ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς οἱ ἄνωθεν ὀπαδοί, ἐνῷ περιερχόμενοι ἀπὸ τὴν μίαν ἄκραν τοῦ Ὀλύμπου ἕως τὴν ἄλλην <νὰ> ἐκδικοῦνται, κατὰ τὸ 1787—καθ' ἣν περίστασιν, ἀνοιχθέντος τοῦ πολέμου μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Τουρκίας, ἐκλονίζοντο [2]) τὰ πνεύματα γενικῶς τῶν Ἑλλήνων, καὶ εἰδικῶς τῶν Ἀρματωλῶν μὲ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Λάμπρου Κατσώνη...[3]) κατὰ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος εἰς ἐπανάστασιν, καὶ ὁ Ἀλήπασιας καμπτόμενος ἐκ τούτου καὶ ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν ἐχθρῶν του, προετοιμαζόμενος νὰ ἐκστρατεύσῃ πρὸς τὰ βόρεια μέρη [4]), αἰσθάνετο τὴν ταραχὴν τοῦ κλόνου ὡς πλησιέστερος τῶν θέσεων παρὰ τῶν ὁποίων ἐδιαδίδετο τὸ πῦρ—ὁ νέος Νῖκος Τζιάρας, ὑπερέχων κατὰ πάντα τὸν αὐταδελφόν του Κώσταν, εὐγνώμων εἰς τοὺς προστάτας του, ἀφελὴς (65), ἀφιλοχρήματος, γλυκὺς πρὸς τοὺς συνδρόφους του στρατιώτας, εὐπροσήγορος πρὸς ὅλους, τολμηρός, δραστήριος, φιλοπόλεμος, φιλότιμος, φιλόδοξος εἰς τὸ ἄκρον, μέγας ἐπιχειρηματίας καὶ ἀποφασιστικός, ἐμφανισθεὶς ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἄλλων, ὅταν ἄρχισεν νὰ διευθύνῃ τὰς ὑποθέσεις του σύμφωνος μὲ τὸ πνεῦμα τῶν κηδεμόνων του καὶ τῶν συναδελφῶν του διαφόρων Καπιταναίων, διαδόχων Λαζαίων, Βλαχαβαίων, Στορναραίων, Βουκοβαλαίων, Συκαίων, Κοντογιανναίων, Βαρνακιωταίων, Καραΐσκων (Γεροσταθαίων), Τζαβελαίων, Βοτζιαραίων, ἐδυνήθη [5]) νὰ ἑλκύσῃ διὰ τῶν ἀνδραγαθημάτων του τὴν ἀγάπην ὅλων, καὶ αὐτῶν τῶν Τουρκαλβανῶν ἀκόμη, μικρὸν εὑρίσκων τὸν ἑαυτόν του νὰ καταγίνεται διὰ Ἀρματωλίκια, εἰς μίαν περίστασιν ἐπὶ τῆς ὁποίας ἠδύνατο νὰ ὠφελήσῃ περισσότερον τὴν πατρίδαν, κατεφρόνει καὶ τὸν ἴδιον ἐχθρόν του [6]) πλέον νὰ τὸν ἐκδικηθῇ, ὡς ἄνανδρον καὶ ποταπὸν ἄνδρα (καθὼς μᾶς παρέδωσεν ὁ Γούλας Δράσκου, ὁ κηδεμών του, τὸν ὁποῖον ἐγνωρίσαμεν φίλον τοῦ πατρός μας εἰς τὰς Σέρρας ἀπὸ τὰ 1813 ἕως 1816 καὶ ἐπὶ τῆς Ἐπαναστάσεως, τὸ 1822 εἰς Ὄλυμπον καὶ πολλοὶ ἄλλοι, οἵτινες συνέζησαν <μὲ τὸν Νῖκον> [7]). Ὠθούμενος ἀπὸ τῶν λοιπῶν τὰ λαμπρὰ κατορθώ-

---

1) Τῶν παιδιῶν τοῦ Τσάρα.

2) Τὸ χειρόγρ. *ἐκλόνιζεν* (ὁ πόλεμος).

3) Τ' ἀποσιωπητικὰ εἶναι τοῦ συγγρ. Ἴσως τοῦ ἔλειψε μιὰ στιγμὴ ἡ λέξη, π. χ. «κινουμένου». Ὁ συγγρ., φίλος τῶν ὀνομαστικῶν ἀπολύτων, θὰ ἔγραφε *κινούμενος*.

4) Ὁ Ἀλήπασσας ἔλαβε μέρος, ὄχι σὲ μιὰ μοναχὰ ἀπὸ τὶς ἐκστρατεῖες τῶν Τούρκων κατὰ τῶν Αὐστριακῶν καὶ Ρώσσων, καὶ κατὰ τοῦ Πασβάνογλου, κλεισμένου στὸ Βιδίνι τῆς Βουλγαρίας.

5) Τὸ χειρόγρ. *δυνηθείς*.

6) Ἐχθρός του, ὁ Βλαχοθόδωρος.

7) Τὸ χειρόγρ. *καὶ ἀπὸ πολλοὺς ἄλλους*.—«Ὁ Κολοκοτρώνης Θεόδωρος τὸ 1821 εἰς Τρίπολιν, ὅταν ἐστάλημεν πληρεξούσιοι <τῆς Μακεδονίας>), μίαν ὁλόκληρον νύκτα εἶχε νὰ κάμῃ <μὲ> τὸ Νῖκον μόνον ἐκθειάζοντάς τον. Ἔλεγεν ὅτι ἦτο ὁ μόνος ἐκ τῶν Ὀλυμπίων, ὅστις ἐδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὴν περίστασιν τῆς ἐπαναστάσεως (δακρυρροῶν τὴν ἄωρον ὑστέρησίν του). Καὶ κάθε ἕνας ἀπὸ τοὺς Καπιταναίους, οἵτινες τὸν ἐγνώρισαν εἰς τὰ Ἑπτὰ

ματα καὶ ἀπὸ τὰ ἀνδραγαθήματα τῶν περιφήμων τῆς ἐποχῆς του Λάμπρου Κατζιώνη, Ἀνδρίτζου καὶ Ζαχαριᾶ εἰς Πελοπόνησον, δὲν ἄργησεν νὰ δείξῃ ὁποῖος ἦτον καὶ εἰς τοὺς φίλους του, οἵτινες τὸν ὑποστήριζον, καὶ εἰς τοὺς ἐχθρούς του τοὺς ἐντοπίους, καὶ εἰς τὸν Ἀλήπασια ἀκόμη φονέαν τοῦ πατρός του, ἐμπερδευόμενος εἰς τὸ γενικώτερον, ὅπου ἔβλεπε τὴν ἀληθῆ δόξαν διὰ τὸ ἔθνος του καὶ διὰ τὸν ἑαυτόν του, καθὼς καὶ οἱ συναδελφοί του.

Προσεκτικὸς ὁ Ἀλήπασιας νὰ προλαμβάνῃ τὰ κινήματα ὅλων, καὶ ἰδιαιτέρως τοῦ Νίκου—ὅστις ἐπαρρησιάζετο ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἐπικινδυνωδέστερος εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα—ὠφελούμενος ἀπὸ τὰ κινήματα τοῦ Λάμπρου Κατζώνη καὶ τῶν λοιπῶν πολεμίων Ἀρματωλῶν διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἐκστρατείαν ὁποῦ [1]) τὸν προσκαλοῦσεν ὁ πόλεμος τῆς Ρωσσίας κατὰ τῆς Τουρκίας, μετὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Λάμπρου Κατζώνη ἀπὸ τὸ Αἰγαῖον Πέλαγος, καταπίεζε [2]) τὸν λαὸν ἐπὶ μυρίαις προφάσεσι, καὶ τοὺς σημαντικωτέρους πολίτας (66). Διὰ νὰ καταδαμάσῃ ὅλως διόλου τὸ πνεῦμα τῶν Ἀρματωλῶν ἔπειτα, διώρισε τὸν Μουχάρπασιαν διευθυντὴν μὲ πολυάριθμον στρατὸν κατὰ τοῦ Ἀνδρίτζου καὶ ὅσων ὑπώπτευεν ὅτι ἦσαν συνενωμένοι ἢ συνεμέθεξαν εἰς τὰ κινήματα τοῦ ἄνωθεν καὶ <τοῦ> Λάμπρου [3]).

Μετά τινας μάχας αἵτινες συνεκροτήθησαν μεταξὺ τοῦ στρατοῦ τοῦ Μουχτάρπασια καὶ τῶν ὀπαδῶν [4]) εἰς διάφορα μέρη, συνεκεντρώθησαν [5]) αἱ δυνάμεις ἀμφότεραι, παρόντος τοῦ Μουχτάρπασια—μετὰ ἱκανῶν ὡρῶν πόλεμον ἐφονεύθη ὁ Ἀνδρίτζος ἐπὶ τῆς συμπλοκῆς, ἀφήσας ὀπαδοὺς καὶ υἱὸν ἱκανοὺς νὰ ἐκδικηθοῦν [6]) τὸ αἷμα <του>.

Ἐπειδὴ ἡ περίστασις, ὡς προείπομεν, τῶν ἐσωτερικῶν ἐχθρῶν του μὲ ἐκείνας

νησία καὶ εἰς τὰ Ἰωάννινα <εἶχε τὴν αὐτὴν γνώμην> διηγούμενος τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀνδρός, ἐδιηγεῖτο καὶ ἀπό κανένα ἀνέκδοτον τούτου» (σημ. συγγρ.).—Ὁ Νῖκο-Τσάρας ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο, ὅπου ἴσως πῆγε ν' ἀφήσῃ τὴν οἰκογένειά του, ξεκίνησε γιὰ τὸ μεγάλο του ἐπιχείρημα, παραιτῶντας ἐκεῖ γυναῖκα καὶ μικρὸ παιδί.

1) Τὸ χειρόγρ. *ἥτις*.

2) Τὸ χειρόγρ. *καταπιέζων*. Ὁ Ἀλήπασσας δὲν ἤθελε νὰ λάβῃ μέρος στὴν ἐκστρατεία τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ μὲ πρόφαση τὶς ἀνησυχίες τοῦ Κατσώνη καὶ τὰ παράπονα τοῦ λαοῦ, ποὺ ὁ ἴδιος τὰ προκαλοῦσε.

3) Ὡς τώρα γνωρίζαμε πὼς ὁ Ἀντροῦτσος, μετὰ τὸ τέλος τοῦ Λ. Κατσώνη, γυρίζοντας μέσα ἀπὸ τὸ Μοριᾶ μὲ ἀκατάπαυτον πόλεμον, τραβήχθηκε στὴν Πρέβεζα, ἐνῶ ἐδῶ βλέπουμε τὸν Ἀντροῦτσο νὰ πολεμάῃ ἀκόμα.

4) Τοῦ Ἀντρούτσου.

5) Τὸ χειρόγρ. *συγκεντρωθεῖσαι*.

6) Ὁ συγγρ. κάνει λάθος. Ὁ Ἀντροῦτσος εἶχε γλυτώσει ἀπὸ τὸν πόλεμο, καὶ ὕστερα ζήτησε καταφυγὴ στὴν Πρέβεζα, ὅπου εἶχε γυναῖκα τὴν Ἀργυρή, τὸ γένος Τσαρλαμπᾶ, οἰκογένεια ντόπια, καὶ εἶχε καὶ πολὺ μικρὸ παιδί, τὸν Ὀδυσσέα. Ἐκεῖ ἡ Βενετσάνικη ἀρχὴ ξαφνικά, κατὰ Σεπτ. τοῦ 1793, τὸν ἔπιασε καὶ τὸν παράδωκε στοὺς Τούρκους. Αὐτὰ ἀποδείχνονται ἀπὸ γράμματα (πολὺ παλιὰ ἀντίγραφα στελμένα ἀπὸ τὴν Πρέβεζα) τοῦ ἴδιου Γιώργου Ἀντρούτσου, ὅπου γράφει κι' ἀποχαιρετάει γιὰ πάντα τὴ γυναῖκα του καὶ τὸ παιδί του. Τὰ γράμματα βρίσκονται στὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα.

τὰς ἐξωτερικὰς <ἀνησυχίας> τῆς Αὐλῆς του[1]), τὸν ἀνάγκαζον μᾶλλον νὰ τοὺς ἀποκτήσῃ φίλους παρὰ ἐχθροὺς[2]) διὰ πολλῶν μεσολαβήσεων κατώρθωσε[3]) νὰ συμβιβασθῇ ὑπὸ τινὰς ὅρους μὲ τοὺς Σουλιώτας, ἄλλους ἐκ τῶν Ἀρματωλῶν ἔπειτα συγχωρῶν, ἄλλους διὰ τῶν ὑποχρεώσεων τῆς δυνάμεως, λόγῳ ἐμπιστοσύνης, ὑποχρεώνων[4]) νὰ πέμψουν τοὺς πλησιεστέρους των συγγενεῖς ἐνέχυρα νὰ μένουν πλησίον του εἰς Ἰωάννινα, οἱ δὲ ἐδικοί των[5]) νὰ νέμωνται τὰ προνόμια των ἐν ἡσυχίᾳ εἰς τὰ Ἀρματωλίκια, μὲ τὴν συγκατάθεσίν του, ἑνωμένοι μὲ τοὺς δερβεναγάδες του, ἄλλους νὰ ἀποσυρθοῦν ὅπου ἐδύνετο ὁ καθένας.

Ὁ Νῖκος Τζιάρας καὶ οἱ τέσσαρες ἀδελφοὶ Λαζαῖοι μὲ τοὺς περὶ αὐτῶν, καὶ μὲ ὅσους ἀρχηγοὺς ἀνεξαρτήτων συμμοριῶν ἀναφύησαν εἰς ἐκείνας τὰς περιστάσεις[6]), ἐκτεθειμένοι περισσότερον εὑρεθέντες ἀπὸ τοὺς λοιπούς, καὶ σύμφωνοι νὰ μὴ κλίνουν τὸν αὐχένα εἰς τὰς δολερὰς εἰσηγήσεις τῶν δερβεναγάδων—καθ' ὃν καιρὸν καὶ ὁ Κατζιαντώνης ἄρχισεν διὰ τῶν ληστειῶν του εἰς τὰ Ἄγραφα νὰ εὐφημίζεται ὡς ἕνας ἐκ τῶν ἀνδρειοτέρων—ἀποσυρθέντες οὗτοι ἀπὸ τὸν Ὄλυμπον καὶ τὰ πέριξ ὅλοι ὁμοῦ περίπου τῶν ἑπτακοσίων ἀνδρῶν[7]) διὰ πλοιαρίων μὲ τὰς οἰκογενείας, ἀφοῦ ἀσφάλισαν αὐτάς, ἄλλας εἰς τὸ ἀπέναντι μέρος τῆς Κασσάνδρας, ἄλλας εἰς τὰς διαφόρους νήσους, μὲ μόνον τὰ ξίφη εἰς τὰς χεῖρας δοθέντες μετὰ σπουδῆς καὶ ἐπιτυχίας εἰς τὸ ἔργον τῆς πειρατείας, συνειθίσαντες (67) κατ' ὀλίγον εἰς τὴν θάλασσαν νὰ κωπηλατοῦν καὶ οἱ ἴδιοι, καὶ νὰ διευθύνουν τὰ πειρατικὰ πλοιάρια καὶ μόνοι των, χωρὶς τινὰ δυσκολίαν τρέχοντες ἀπὸ τὴν θάλασσαν εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ἀπὸ τὴν ξηρὰν εἰς τὴν θάλασσαν, στήνοντες τὸν ἕνα πόδα ἔξω καὶ τὸν ἄλλον εἰς τὰ πλοῖα, παρουσιαζόμενοι εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς ὅλους, καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὸν Ἀλήπασιαν τρομακτικώτεροι, ἄρχισαν[8]) ἐντεῦθεν νὰ καταφρονοῦν περισσότερον τοὺς ἐχθρούς, καὶ μιμούμενοι τὸ παράδειγμά των οἱ μεταγενέστεροι[9]), νὰ φέρουν μυρίας δυσκολίας καὶ κινδύνους εἰς τὸν κοινὸν ἐχθρόν, <ὄντες> καὶ ἀσφαλέστεροι δι' ἑαυτούς[10]).

---

1) Ὅτι δηλ. ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ λάβῃ μέρος στὴ μεγάλη ἐκστρατεία τοῦ Σουλτάνου κατὰ τῆς Ρωσσίας. *Αὐλῆς*, τῆς Σουλτανικῆς.

2) Τοὺς Ἀρματωλούς, Κλέφτες καὶ Σουλιῶτες.

3) Τὸ χειρόγρ. *κατορθώσας*.

4) Ὑποχρεώσεις ποὺ ἐπιβάλλει ἡ δύναμη μὲ πρόφαση τὴν ἀσφάλεια· ἤθελε δηλαδὴ ὁ Ἀλῆς, γιὰ νὰ εἶναι βέβαιος πῶς θὰ τοῦ μένανε πιστοί, νὰ ἔχῃ στὰ χέρια του «ἐνέχυρα» δικά τους.

5) Οἱ ἀντιπρόσωποί τους στὶς ἐπαρχίες του νὰ χαίρωνται τὰ προνόμια τοῦ Ἀρματωλοῦ μὲ τὸν ὅρο νὰ εἶναι ἑνωμένοι μὲ τοὺς ἐκεῖ Ἀρβανῖτες ντερβεναγάδες. Ὅσοι πάλι δὲ θέλανε νὰ δώσουν ἐνέχυρα, νὰ φύγουν ὅπου ἤθελε καθένας τους.

6) Τὸ χειρόγρ. *ἀνεξαρτήτων ἀνεφύησαν εἰς ἐκείνας τὰς περισιάσεις συμμοριῶν*.

7) *Περίπου*=περισσότεροι ἀπό.

8) Τὸ χειρόγρ. *ἀρχίσαντες*.

9) Παρέχοντες ἑαυτοὺς παράδειγμα εἰς τοὺς μεταγενεστέρους.

10) Γνωστὸ εἶναι τὸ δίστιχο:

Στὴ Σκιάθο καὶ στὴ Σκόπελο ποτὲ κατὴς δὲν κρένει,
τ' εἶναι λημέρι τοῦ Σταθᾶ, βίγλα τοῦ Νικο-Τσάρα.

Ἐξακολουθοῦντος τοῦ πολέμου μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Τουρκίας, διὰ νὰ ἐξαλείψῃ τούτους διὰ μιᾶς, ἐπροηγεῖτο μία γενικὴ συνεννόησις[1]) καὶ ἓν γενικὸν κίνημα, καὶ τοῦτο δὲν ἦτον εὔκολον ὁ Τοῦρκος νὰ τὸ κάμῃ· αἱ περιστάσεις ἔκαμναν τὸν Σουλτάνον νὰ παραβλέψῃ κάθε ἄλλο μικρὸν συμβάν, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ ἐπασχολῇ πολλὰς δυνάμεις, καὶ νὰ σύρῃ τὰς δυνάμεις του πρὸς τὰ ἐπάνω μέρη· συνεπείᾳ λοιπὸν τῶν διαταγῶν νὰ κινηθοῦν ὅλοι οἱ Ὀθωμανοὶ καὶ οἱ πασιάδες, ὁ Ἀλήπασιας—ἀφοῦ ἐφάνη ὅτι ἡσύχασεν ἐν μέρει τὸ στασιαστικὸν πνεῦμα τῶν Σουλιωτῶν καὶ τῶν Ἀρματωλῶν—μὲ δυσαρέσκειάν του στρατολογῶν, ἀφήσας τοὺς υἱούς του εἰς Ἰωάννινα, ἐκστράτευσεν καὶ ὁ ἴδιος προσωπικῶς, κατὰ διαταγήν, διὰ τὸ Βίδινι μὲ ἕως 8—10 χιλ. Ἀλβανούς.

Ἡ ἀπουσία τούτου καὶ τῆς μεγαλυτέρας δυνάμεώς του ἀπὸ τὴν Ἤπειρον[2]), ἡ πρόοδος τῶν Ρώσσων καὶ τὸ θάρρος τὸ ὁποῖον ἔδιδον οἱ Γάλλοι ἀπὸ τὰς Ἑπτὰ Νήσους πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὑπέμνησαν τὸν Νῖκον καὶ τοὺς Λαζαίους ὅτι ἦτον ὁ καιρὸς νὰ ἐξέλθουν πάλιν εἰς τὸν Ὄλυμπον μὲ γυμνὰ σπαθιὰ καὶ μὲ τὸ πῦρ εἰς τὰς χεῖρας νὰ περιστείλουν τοὺς δερβεναγάδες, νὰ καθαρίσουν πάλιν τὸν τόπον ἀπὸ τοὺς «κωλοπλυμένους» (οὕτως ὀνόμαζον τοὺς Ἀλβανοὺς οἱ τοῦ μέρους ἐκείνου Ἀρματωλοὶ) καὶ ἐπέτυχον.

Ἀδύνατοι οἱ υἱοί του[3]) νὰ προφθάσουν παντοῦ—ἐνῷ οἱ ἐχθροί των οἱ ἐσωτερικοὶ δὲν ἔπαυον, ἅμα ἐμφανίσθησαν εἰς τοῦ (68) Ὀλύμπου τὰς κορυφὰς τὰ ξεφτέρια, προεστοὶ καὶ δερβεναγάδες τρέχοντες[4]) διὰ τῶν μεσολαβήσεών των νὰ σώσουν τὰς ἐπαρχίας καὶ τὸν ἑαυτόν των ἀπὸ τὸ πῦρ καὶ τὸ σίδηρον, ἐπέτυχαν νὰ διαταχθοῦν νὰ ἀρχίσουν διαπραγματεύσεις, καὶ νὰ τοῖς χορηγηθοῦν[5]) τὰ πατρικὰ των Ἀρματωλίκια, μὲ προσθήκας καὶ ἄλλων ἐπαρχιῶν <διὰ> νὰ εὐαρεστήσουν καὶ τοὺς ὀπαδούς των[6]).

Ἀμετάτρεπτος κατ' ἀρχὰς ὁ Νῖκος εἰς τὰς ἀποφάσεις του, νὰ μὴ δεχθῇ καμμίαν πρότασιν πρὶν ἐκδικηθῇ, βλέπων κουρασμένους ἐξ ἄλλου ἀπὸ τὴν διηνεκῆ καὶ πολυκαιρινὴν πειρατικὴν τοὺς συναδελφούς του Καπιταναίους καὶ ἀρχηγοὺς τῶν συμμοριῶν (μπουλουκτζῆδες), διὰ νὰ ἀναπαυθοῦν ὀλίγον ἀπὸ τοὺς κόπους εἰς τὴν ξηράν, ἐνδώσας εἰς τὴν θέλησιν τῶν περισσοτέρων, ἐδέχθησαν τὰς προτάσεις, νὰ τοῖς δοθοῦν ὡς ἄνωθεν τὰ Ἀρματωλίκια νὰ ἡσυχάσουν.

Ὁ Νῖκος Τζιάρας, μεταξὺ τῶν ἄλλων[7]), φρονῶν μεγαλύτερα ἀπὸ τὰ Ἀρματωλίκια, ἀποποιούμενος νὰ δεχθῇ τὸ ἐδικόν του διὰ τὸν ἑαυτόν του καὶ διὰ τὸν ἀδελφόν του ὁριστικῶς, καὶ ἐπιθυμῶν νὰ εὐαρεστήσῃ ὅλους, χωρὶς νὰ ἐνοχληθῇ

1) Ἐπειδὴ ἡ Τουρκία βρισκόταν παραζαλισμένη μὲ τὸν πόλεμο, γιὰ νὰ χαλαστοῦν οἱ Κλεφταρματωλοὶ μιὰ καὶ καλή, «ἐπροηγεῖτο»=ἤτανε καλὸ νὰ γίνῃ πρῶτα....

2) Τὸ χειρόγρ. *τούτου ἀπὸ τὴν Ἤπειρον καὶ τῆς μεγαλυτέρας δυνάμεώς του.*

3) Τοῦ Ἀλῆ.

4) Σπεύδοντες.

5) Τοῖς περὶ τὸν Νῖκον κλπ.

6) Μοιράζοντας καὶ σ' αὐτοὺς Ἀρματωλίκια.

7) Ἐξ ὅλων τῶν ἄλλων Ἀρματωλῶν.

ἡ ἔκτασις τῆς δικαιοδοσίας τῶν Λαζαίων καὶ Συραίων[1]), οἵτινες τὰ εἶχον διαδοχικῶς, ἀφοῦ ἐμοίρασεν τὸ ἐδικόν του εἰς τοὺς κηδεμόνας του Ταμπάκην, Μάντζιαρην, Κυριάκον καὶ Γούλαν Δράσκου νὰ νέμωνται τὰ δίκαια, τὰ λοιπὰ Ἀρματωλίκια, ὅσα ἦσαν χηρευμένα ἀπὸ τοὺς Καπιταναίους προγόνους, καὶ ὅσα δὲν εἶχαν σύμφωνα μὲ τοὺς Λαζαίους καὶ μὲ ὅσους εἶχον τοιαῦτα δικαιώματα ἀπὸ προηγουμένας προσπαθείας—φροντίζοντες νὰ ἀναφανοῦν καὶ ἄλλοι γείτονές των <καὶ> ὡς αὐτοὶ νὰ γίνουν ἰσχυροί[2])—ἔδωσεν τὴν ἄδειαν καὶ συνδρομὴν νὰ λάβῃ ὁ καθένας ἐκεῖνο ὁποῦ τὸν ἀνῆκεν, ἢ ὁποιον ἄλλο δύναται.

Ἔκτοτε λοιπὸν ὁ μὲν Νικόλαος Ραδενιώτης, ἀξιοσέβαστος εἰς τὸν Νῖκον, ἔχων ἀπαιτήσεις διὰ τὸ τμῆμα τῆς ἐπαρχίας Κατερίνης—τὸ ὁποῖον εἶχεν ἄλλοτε ὁ Γκέγκας[3]) ὀπαδὸς τοῦ Ζήδρου—λαβὼν τὴν κατοχὴν καὶ ἀναγνωρισθεὶς κατεστάθη Καπιτάνος.—Ὁ Νικόλαος Τζακνάκης, παρομοίως τοῦ Πλαταμῶνος (69)—ὁ Τζαχίλας τῆς Ράψιανης, ὡς χηρεύοντος—ὁ Μπζιώτας, τῶν Σερβίων παρομοίως—ὁ Σαλταπήδας πέραν τοῦ ποταμοῦ Σερβίων, παρομοίως καὶ <ὁ> Σιαπέρας—ὁ Τάσιος τῆς Βερροίας, Ξερολιβαδίου, παρ' οὗ ἔλαβε καὶ τὸ ἐπώνυμον, τῆς θέσεως Καραντὰς (Μαυρολιθάρι[4])—ὁ Γάτζος, συναδελφός του[5]) τὰ Βοδενά, Κατράντζας κ.λ.π. (μαχόμενος ἐπὶ ζωῆς του καὶ μέχρι τοῦ Ἀλήπασια)—ὁ Τζίμος, τοῦ Δομενίκου—ὁ Λιάκος, τῆς Ἁγυᾶς ἐπὶ τοῦ ὄρους Ὄσσης (Κίσσαβον)—ὁ Βαζδέκης, τῶν Εἰκοσιτεσσάρων χωρίων ἀνεξαρτήτως, καὶ βοηθούμενος ἀπὸ τὰς περιστάσεις τῶν ἄνωθεν[6]).

Ἀπὸ ὅλα ταῦτα τὰ διατρέξαντα φαίνεται ὅτι οἱ Ἀρματωλοὶ ἔπαθον μὲν καὶ ἐκλονίσθησαν καὶ εἰς ταύτην τὴν περίστασιν, ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ Ἀνδρίτζου, ὅστις συλληφθεὶς εἰς τὴν μάχην [καὶ] ἐστάλη εἰς Κωνσταντινούπολιν[7]), καὶ τῶν ὀπαδῶν του, καὶ μερικῶν ἀρχηγῶν διαφόρων συμμοριῶν ληστῶν, τοὺς ὁποίους κατέλαβεν ἡ καταιγὶς αὐτὴ καὶ τοὺς ἔπνιξεν, καμμία ἄλλη ἐκ τῶν ἀρχαίων οἰκογενειῶν δὲν ἐβλάφθη, καὶ μάλιστα προφυλαχθεῖσαι ὅπως ἐδυνήθησαν, ὄχι μόνον δὲν ἐλαττώθησαν, ἀλλὰ καὶ αὔξησαν.

1) Συντρόφων τοῦ Ἀρματωλοῦ Σύρου.

2) Φροντίζοντες νὰ ἀναδειχθοῦν (ἀναφανοῦν).

3) «Μετὰ τοῦτον ὁ Τζιαμάρας» (σημ. συγγρ.). Τὸ ὄνομα κακογραμμένο.

4) Ὁ ἀπὸ τὸ Ξερολίβαδο τῆς Βερροίας Τάσιος (Ξερολιβαδίτης) πῆρε Ἀρματωλίκι τὸ Καραντάς.

5) Τοῦ Τάσιου.

6) Τὰ Εἴκοσι τέσσερα χωριὰ τοῦ Πηλίου, ποῦ ἀκολουθῆσαν τὸ παράδειγμα τῶν ἄλλων.

7) Ἡ μυστικὴ ἐξαφάνισι, φαίνεται, τοῦ Ἀντρούτσου κατὰ τὴ μάχη ἔδωσε ἀφορμὴ νὰ πλαστῇ ὁ θρύλος πῶς πιάστηκε, ἅμα ἀκούστηκε πολὺ ἀργότερα πῶς ὁ περίφημος Κλεφταρματωλὸς βρισκότανε φυλακισμένος στὴν Πόλη, ὅπου καὶ θανατώθηκε ἢ πέθανε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Ὁ περὶ Πρεβέζης ἀγὼν τοῦ Ἀλήπασσα—Σουλιωτικὸς πόλεμος—Μποτσαραῖοι —Φῶτος Τζαβέλας—Σύναξις Ἀρματωλῶν εἰς Ἰωάννινα καὶ βιαία φυγὴ τοῦ Νῖκο-Τσάρα—Νέα πατριωτικὰ σχέδια—Σύναξις Ἀρματωλῶν εἰς Κορφοὺς—Ἐκστρατεία καὶ θάνατος τοῦ Νῖκο-Τσάρα—Σκηναὶ Ζαλόγγου καὶ μονῆς Σέλτσου.

Οὕτως ἐχόντων μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης τῶν περιστάσεων, ἐκεῖνο ὁποῦ τώρα ἐδυνήθησαν νὰ ἀποφύγουν, ἦτον ἐπόμενον ἴσως νὰ μὴ δυνηθοῦν ἔπειτα· διότι ἐρεθιζόμενοι ἀπὸ τοὺς μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Τουρκίας πολέμους, διὰ νὰ ἐκδικηθοῦν, χωρὶς σκέψιν λαβόντες μέρος καὶ εἰς τρίτην ἐπανάστασιν, ἔπρεπε νὰ ὑποφέρουν [1])

Ἔνδεκα χρόνια ἐξακολουθοῦσαν αἱ ἐχθροπραξίαι τῶν [ἄνωθεν] Ρωσσῶν καὶ Ὀθωμανῶν, ἀπὸ τὰ 1787 μέχρι τὸ 1798 [2])· τὸν ἀφανισμόν των κατὰ μέγα μέρος ἔμελλε νὰ τὸν διαδεχθῇ ἡ συμμαχία κατὰ τῶν Γάλλων ἀπὸ τὰ 1797—1806, οἵτινες κατέχοντες τὰς Νήσους ἔκτοτε [3]), οἱ Ρῶσσοι εἶχον τὸ ἀκουμβητήριόν των, ἔπειτα ἀπὸ τὴν πτῶσιν τῆς Πρεβέζης, εἰς αὐτάς.

Ἰδοὺ τί συνέπιπτεν· ἐνῶ δὲν ἔπαυον πότε οἱ μέν, πότε οἱ δὲ <ἀγωνιζόμενοι> νὰ ἐπιτύχουν τὸν ποθούμενον σκοπὸν τῆς πατρίδος, εὑρισκόμενος ὁ Ἀλήπασιας προσωπικῶς μὲ τὰς δυνάμεις του εἰς τὸ γ<ενικὸν>στρατόπεδον τὸ Ὀθωμανικόν, ὠφελούμενος ἀπὸ τινὰ ἄρθρα τῆς συνθήκης τὰ (70) ὁποῖα καθιέρωνον τὰς Ἑπτὰ Νήσους καὶ τὴν Πρέβεζαν ὑπὸ τὴν ἄμεσον προστασίαν τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως [4]) καὶ ἀπὸ τὰ διατάγματα τῆς Αὐλῆς του [5]), διὰ τῶν ὁποίων ἔδιδαν τὴν ἄδεια νὰ ἐπανέλθῃ κάθε ἀρχηγὸς εἰς τὴν θέσιν του καὶ νὰ βοηθήσῃ τοὺς Ρώσσους κατὰ τῶν Γάλλων [6]), τρέχων νυχθημερὸν μὲ τὴν πλέον τα-

---

1) Πρῶτο ἐθνικὸ κίνημα ἦταν ἡ «Ἀλλαμπάντα» λεγομένη, τέλος τοῦ δεκάτου ἑβδόμου καὶ ἀρχὲς τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς τοῦ Μεγδάνη ἢ Μεϊντάνη, Σουμίλα, Λαχούρη, Χρίστου Γρίβα κλπ., δεύτερο τὰ Ὀρλωφικὰ τοῦ 1769 καὶ τρίτο ἡ ἐποχὴ ἀπὸ τὰ 1806 καὶ κάτω.

2) Ὁ συγγρ. κάνει λάθος· στὰ 1792 εἶχε γίνει ἡ συνθήκη, ποὺ ὑπογράφτηκε στὸ Γιάσι. Πρέπει λοιπὸν νὰ διορθωθῇ «1787—1792». Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1798 Ρῶσσοι καὶ Τοῦρκοι, φίλοι πειὰ παλιοί, διῶξαν τοὺς Γάλλους ἀπὸ τὰ Ἑφτάνησα.

3) Ρῶσσοι καὶ Τοῦρκοι, ἀπὸ τὸ 1798.

4) Καὶ τῆς Ρωσσίας.

5) Τῆς αὐλῆς τοῦ Σουλτάνου.

6) Κάθε πασσᾶς στὸ πασσαλίκι του, ἀφοῦ τελείωσε ὁ πόλεμος, καὶ νὰ βοηθήσῃ ὁ (Ἀλῆς).

χεῖαν πορείαν νὰ προφθάσῃ εἰς Ἰωάννινα διὰ νὰ ἐκτείνῃ, ἐὰν ἦτον δυνατόν, τὸν πόδα του καὶ εἰς τὰς Νήσους, ἅμα ἔφθασεν εἰς Ἰωάννινα, προετοιμασθεὶς διὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Πρεβέζης, ἔβαλε τὸ πᾶν εἰς κίνησιν καὶ ταραχήν.

Οἱ Ρῶσσοι μὲ τοὺς Ἄγγλους ἦσαν οἱ σύμμαχοι τῶν Ὀθωμανῶν, οἵτινες ἔμελλον νὰ διώξουν διὰ θαλάσσης καὶ ἀπὸ τὰς Νήσους τοὺς Γάλλους, οἱ δὲ Τοῦρκοι διὰ ξηρᾶς ὑπὸ τὸν Ἀλήπασιαν νὰ πέσουν εἰς τὸ πτῶμα[1]).

Οἱ Σουλιῶται καὶ οἱ Παργίοι, ἴσως καὶ πολλοὶ ἀρχηγοὶ τῶν Ἀλβανῶν ἐξ ἀντιζηλίας, ἐπίσημοι, προαισθανόμενοι τὴν πτῶσιν τῆς Πρεβέζης, ὅτι ἔμελλεν νὰ συνεπιφέρῃ καὶ τὴν ἰδικήν των, ἠθέλησαν νὰ βοηθήσουν—ἐπὶ τούτου πέμψαντες πληρεξουσίους των εἰς τὴν Πρέβεζαν νὰ συνεννοηθοῦν καὶ ἀφοῦ τοῖς ἀναγγείλουν ταῦτα, νὰ τοῖς ζητήσουν καὶ πολεμοφόδια.

Οἱ Πρεβεζιᾶνοι ὅμως ἢ ἐπερειδόμενοι εἰς τὴν ὀλίγην φρουρὰν τῶν Γάλλων, ἢ θρεφόμενοι ἀπὸ τὰς ἐλπίδας ὅτι δὲν ἤθελον μείνει ἀπροστάτευτοι ἀπὸ τὴν συμμαχίαν καὶ ἀπὸ τοὺς διαδόχους τούτων Ρώσσους καὶ Ἄγγλους[2]), ἀποποιηθέντες τὴν βοήθειάν των καὶ νὰ τοὺς προμηθεύσουν, <ὥστε> νὰ δεχθοῦν πρῶτοι οὗτοι τὸν πόλεμον μακρόθεν, προκαλέσαντες τὴν οὐδετερότητά των ἐπροκάλεσαν καὶ τὴν πτῶσιν αὐτῶν τε, καὶ ἐκείνων ἔπειτα[3]).

Ἐν μέρει λοιπὸν ἀδιαφορήσαντες οἱ Σουλιῶται ἀπὸ δυσαρέσκειαν πρὸς τοὺς Πρεβεζιάνους, καὶ ἐν μέρει κινούμενοι ἀπὸ τὰς προτροπὰς τῶν φίλων των Ἀλβανῶν, νὰ μὴ δώσουν νέας ἀφορμὰς ἐχθροπραξιῶν μετὰ τοῦ Ἀλήπασια, καθ' ὃν καιρὸν ἔμελλον νὰ συμπράξουν <οἱ Τοῦρκοι> μὲ τοὺς Ρώσσους κατὰ τῶν Γάλλων, ἀπατηθέντες καὶ ἀπὸ τὰς παρ' αὐτοῦ διδομένας εἰρηνικὰς ὑποσχέσεις, τὸν ἄφησαν[4]) νὰ διαβιβάζῃ ἐλευθέρως τὰ στρατεύματά του πρὸς τὴν Ἄρταν καὶ Ἀκαρνανίαν.

Μόλις ἐκράγη τὸ πυροβόλον μεταξὺ Ρώσσων καὶ Γάλλων εἰς Ἁγίαν Μαύραν, καὶ κινηθεὶς ὁ Ἀλήπασιας (71) κατὰ τῆς Πρεβέζης καὶ Βονίτζης, λόγῳ νὰ καταδιώξῃ τοὺς 250 Γάλλους ἀπὸ Πρέβεζαν καὶ ἕως 80 ἀπὸ Βόνιτζαν, πολιορκῶν στενὰ τὴν πόλιν, ἥτις δὲν εἶχεν παρὰ ἕνα στενὸν τάφρον ἀνοικτὸν καὶ ἐκτεταμένον γύρωθεν, μετὰ τινὰς ἀκροβολισμοὺς μᾶλλον, παρὰ πολέμους, οἵτινες συνέβησαν τὸ 1798, Ὀκτωμβ., ἐξ ἐφόδου προσβαλόντες αὐτοὺς πανταχόθεν μὲ τὰ πολυάριθμα στρατεύματά του, καὶ εἰσπηδῆσαν τὸ σμῆνος τῶν Ἀλβανῶν ἐντὸς τῆς πόλεως ἀπὸ μέρη ἀπροφύλακτα, χωρὶς διάκρισιν φονεύοντες Γάλλους, Ἕλληνας, ἀόπλους, ὡπλισμένους, γυναῖκας, παιδιά, καὶ αἰχμαλωτίζοντες, ἀφοῦ ἐλεη-

1) Οἱ Γάλλοι ἔχοντας στὴν ξηρὰ τὴ Βόνιτσα, Πρέβεζα, Βουθρωτὸ καὶ Ἁγίους Σαράντα καὶ ἀποκλεισμένοι ἀπὸ τὸ Ρωσσικὸ στόλο, ἔπεφταν ἐπάνω στὴ μάχαιρα τοῦ Ἀλῆ.

2) Τὴν Τουρκο-Ρωσσικὴ καὶ κατόπι Ρωσσο-Ἀγγλικὴ συμμαχία.

3) Οἱ Γάλλοι τῆς Πρέβεζας μὲ τὴν ἄρνηση τῆς συνδρομῆς τους πρὸς τοὺς Σουλιῶτες κλπ. ἐχθροὺς τοῦ Ἀλῆ, ὥστε ν' ἀρχίσουν ἐκεῖνοι πρῶτοι ἀπὸ τὰ ἐνδότερα (ἀπὸ μακρὰν) τὸν πόλεμο, τοὺς ἀνάγκασαν νὰ μείνουν οὐδέτεροι (στὸν πόλεμο τοῦ Ἀλῆ μὲ τοὺς Γάλλους) καὶ ἔτσι ἔφεραν τὴν καταστροφὴ τῶν Γάλλων, μὰ καὶ τῶν ἴδιων Σουλιωτῶν ἀργότερα.

4) Τὸν Ἀλήπασσα. Τὸ χειρόγρ. *ἀφήσαντές τον*.

λάτησαν αὐτὴν κατὰ κράτος, [καὶ] τὴν κατέκαυσαν.

Χαρούμενος ὁ Ἀλήπασιας ἐπιστρέφων, διὰ τὴν ταχεῖαν ἐπιτυχίαν, μὲ τὴν ἐλπίδαν ὅτι οἱ Ρῶσσοι, κατὰ τὴν συνθήκην, ἤμελλον νὰ τὸν δώσουν καὶ τὰς παρ' αὐτῶν κυριευθείσας Νήσους· ἀφοῦ διὰ τῆς συνεργίας τοῦ πιστοῦ του προεστοῦ Λογοθέτου Βονίτζης [1]) κατέσφαξαν τὰ στρατεύματά του καὶ τὴν ὀλίγην φρουρὰν τῶν Γάλλων Βονίτζης, ἐστήριξεν τὸν πόδα του καλὰ καὶ εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν. Κύριος τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἀρξάμενος νὰ ὀχυρώνῃ μὲ τεῖχος τὴν Πρέβεζαν, δυσκολεύων τὴν διάβασιν τῶν Ἀρματωλῶν ἀπέναντι [2]) καὶ τὴν τούτων ἀνταπόκρισιν διὰ γραμμῆς στρατευμάτων μὲ τοὺς Σουλιώτας, ἄρχισεν ἀμέσως νὰ σκέπτηται περὶ τῆς ὑποταγῆς τῶν Σουλιωτῶν—οἵτινες, ἂν καὶ δὲν ἔλαβον μέρος, ἐφαίνοντο ὅμως εἰς τοὺς ὀφθαλμούς του ἕνα ἀγκάθι—καὶ τὴν καταστροφὴν ἐν γένει τῶν Ἀρματωλῶν.

Ἀλλ' ἐνῶ ἐστοχάζετο ὁ Ἀλήπασιας ταῦτα, τί ἀκολουθοῦσεν; Ἔπειτα ἀπὸ τόσας ὠμότητας, τὰς ὁποίας ἔπραξεν μὲ τὰ στρατεύματά του εἰς τὴν Πρέβεζαν καὶ Βόνιτζαν, σύρας τὴν ἀπέχθειαν τῶν Εὐρωπαίων ἐν γένει, καὶ ἰδιαιτέρως τῶν Ρώσσων, οἵτινες εἶδον αὐτὰς καὶ μὲ τὰ ὄμματά των, ἀποποιούμενοι <δὲ> νὰ θέσουν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ἀπανθρώπων ὑπαλλήλων τῆς Αὐλῆς τοῦ Σουλτάνου, καὶ μάλιστα εἰς τὸν τύραννον Ἀλήπασιαν τὰς Νήσους, ἔθετον αὐτὸν εἰς τὴν μεγαλυτέραν ἀνησυχίαν [3]) (72).

Ἕνεκα τούτων τῶν διαθέσεων τῶν Ρουσσῶν ἀπηλπίζετο [4]) ἡμέραν παρ' ἡμέραν ὁ Ἀλήπασιας νὰ ἐκδικηθῇ καὶ τοὺς Σουλιώτας, ἀφοῦ οἱ Ἀρματωλοὶ κατὰ μέγα μέρος εἶχον κλίνει τὸν αὐχένα, καὶ ὀλίγοι ἐξ αὐτῶν—καὶ μερικαὶ συμμορίαι ληστῶν—ἦσαν οἱ ὁποῖοι βαστοῦσαν τὴν κεφαλήν των ἐπάνω.

Ἡ Πρέβεζα, τὸ ἀκουμβητήριον καὶ τῶν ἄνωθεν καὶ τῶν Σουλιωτῶν, πεσοῦσα εἰς χεῖρας του, ἤρχετο ἡ ἀράδα τῶν Σουλιωτῶν. Ἐπειδὴ ὅμως διὰ <τῆς πείρας> τοῦ πολέμου ἐπαρατήρησεν χρόνους ἀρκετούς, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ τοὺς ὑποτάξῃ ἐν ὅσῳ οὗτοι ἦσαν σύμφωνοι καὶ ἐπροστατεύοντο καὶ ἀπὸ τοὺς πέριξ Ἀλβανοὺς Τζιάμηδες, συλλογισθεὶς νὰ τοὺς διαιρέσῃ πρῶτον καὶ ἔπειτα νὰ τοὺς ὑποτάξῃ ὅλους, ἔστησεν τὰς παγίδας του, μεταχειρισθεὶς ὄργανον τὸν Παλάσκαν γαμβρὸν τῶν Βοτζιαραίων. Τέσσαρας περίπου χρόνους καταγινόμενος οὗτος νὰ καταπείσῃ τὸν γέρον Γεώργον Βότζιαρην καὶ Κίτζιον υἱόν του νὰ κλίνουν πρὸς τὸν Ἀλήπασιαν, μόλις ἐδυνήθη νὰ κατορθώσῃ τοῦτο μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Πρε-

---

1) Τοῦ πιστοῦ του Λογοθέτη, προεστοῦ Βονίτζης.

2) Ἀπὸ τὴν Ἀκαρνανία στὰ Νησιά.

3) Σημ. τοῦ συγγρ., ποῦ ὁ ἴδιος τὴ διάγραψε: «Ὄχι μόνον μὲ τὸν ἴδιον τρόπον, ὁποῦ καὶ αὐτὸς ἀποποιεῖτο πλαγίως τὰς εἰρηνικάς του ὑποσχέσεις πρὸς τοὺς Σουλιώτας καὶ Ἀρματωλούς, ἀλλὰ ἀποποιούμενοι νὰ δώσουν, ἀναφανδὸν πλέον, τὰς Νήσους οἱ Ρῶσσοι, ἐνθαρρύνοντες καὶ τοὺς Παργινοὺς καὶ Σουλιώτας, ἐπροετοίμαζον καὶ ἄλλην ἐπανάστασιν κατ' εὐθεῖαν δι' αὐτόν». Ἡ ἔννοια εἶναι ὅτι, ἀφοῦ ὁ Ἀλῆς παρέβαινε σιωπηλῶς (ἀποποιεῖτο πλαγίως) τὰς ὑποσχέσεις του, ἀπεποιοῦντο καὶ οἱ Ρῶσσοι φανερὰ κλπ.

4) Τὸ χειρόγρ. *ἀπελπιζόμενος*.

βέζης, ὅταν ὁ κίνδυνος τῶν Σουλιωτῶν ἐπαρρησιάζετο προφανέστερος.

Συνθεμένη ἡ κοινότης τῶν Σουλιωτῶν ἀπὸ τοὺς ἐν τῷ πίνακι προσημειωθέντας ἀρχαίους οἰκογενειάρχας[1]), αὐξηνθέντες οἱ ἄνδρες[2]), ἦσαν διηρημένοι μεταξύ των εἰς φάρας (κατὰ γενεαλογίας) βοηθούμενοι ἕνας τὸν ἄλλον καὶ ὑπερασπιζόμενοι καὶ τὴν πατρίδαν. Δυναταὶ αἱ γενεαλογίαι ὅλαι καὶ μὴ ὑποχωροῦσαι τὴν ὑπεροχὴν εἰς καμμίαν <ἄλλην>, ἐπειδὴ μεταξὺ τούτων ἦσαν καὶ μερικοὶ καταχρηστικοὶ χαριζόμενοι[3]), δὲν ἐδύναντο οὔτε νὰ τιμωρήσουν κανένα, οὔτε τὴν ἀταξίαν νὰ ἐμποδίσουν.

Κατὰ τὴν γνώμην τῶν προϊσταμένων τότε, <οἱ Σουλιῶται> ἔπρεπε νὰ περιορισθοῦν ἐντὸς τῶν ὁρίων των καὶ νὰ παύσουν νὰ δίδουν ἀφορμὰς παραπόνων ἀπὸ τοὺς γειτόνους πρὸς τὸν Ἀλήπασιαν, ὅστις ἐπρόσμενεν μὲ στόμα ἀνοικτὸν νὰ ἀκούσῃ τί, καὶ νὰ τὸ λάβῃ ἐπιχείρημα νὰ τοῖς κηρύξῃ πάλιν τὸν πόλεμον· ἀλλὰ μὴ εἰσακουόμενοι, ὁ γέρων Βότζιαρης, λαβὼν ἀφορμὴν ἀπὸ τινὰς τῶν μικροτέρων, οἵτινες δὲν τὸν ἐσεβάσθησαν, καὶ ἀγανακτήσας—ἐξακολουθῶν τὰς συμβουλὰς τοῦ γαμβροῦ του Παλάσκα—ἔρριψεν καὶ τὸν ἑαυτόν του καὶ τὴν πατρίδαν εἰς τὸν γκρημνόν, μὲ μεταμέλειάν του (73).

Ἕτοιμος ὁ Ἀλήπασιας νὰ κερδίσῃ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον, καὶ τοὺς θησαυρούς του ἐὰν ἐξώδευεν, καὶ τὰ περισσότερα στρατεύματά του ἐὰν ἐθυσίαζεν, ἦτον ἀδύνατον νὰ ἐπιτύχῃ μὲ πόλεμον—ἀφοῦ τὰ στρατεύματά του προκατελήφθησαν ἀπὸ τρόμον πολλάκις—μόλις ἐδόθη ἡ ἀφορμὴ αὕτη, καὶ ὑποσχόμενος πρὸς τὸν Γέρο-Γεῶργον Βότζιαρην[4]), ἐὰν τραβηχθῇ ἐκεῖθεν, τὰ ἀγαθὰ ὅλα αὐτοῦ τε καὶ ὅσων ἤθελεν ἑλκύσει μαζί του, ἐπρόσφερεν αὐτῷ εἰς κατοικίαν τῶν οἰκογενειῶν τὴν ἐπαρχίαν Ραδοβιζίου καὶ τὰ Ἀρματωλίκια τοῦ Πουλῆ (Ραδοβιζίου καὶ Τζουμερκιῶν), τὸ Κλινοβὸν δὲ καὶ Μέτζοβον διὰ τὸν Παλάσκαν γαμβρόν του[5]).

Ἀκατάπειστος ὁ εὐκολόπιστος γέρων Βότζιαρης εἰς τὴν ἀπόφασίν του ταύτην, ὅταν οἱ λοιποὶ οἰκογενειάρχαι προϊστάμενοι εἶδον ὅτι δὲν ἠμποροῦν νὰ τὸν καταπείσουν νὰ μὴ κάμῃ τὸ κίνημα τοῦτο, ὡς βλαβερὸν δι' ὅλους, συσκεφθέντες καὶ συμφωνήσαντες νὰ ἐπιμείνουν οὗτοι εἰς τὴν ἔχθραν τοῦ Ἀλήπασια, ἀρχίσαντες ἀμέσως νὰ ἐφοδιάζωνται μὲ τροφὰς καὶ πολεμοφόδια ἀπὸ Πάργαν, προετοιμάσθησαν, εἰς τὸ πεῖσμα, διὰ πόλεμον.

Αὐξήσασαι αἱ ὑποψίαι μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ Βότζιαρη, ἀφοῦ οὗτος ἔκαμεν τὸ πρῶτον βῆμα, εἶδεν ὅτι δὲν ἦτον τῆς τιμῆς του νὰ ὀπισθοδρομήσῃ διὰ τὴν ἀσφάλειάν του· ζητήσας τριακοσίους Ἕλληνας Ἀρματωλοὺς ἀπὸ τὸν Ἀλήπα-

---

1) Φυλάρχους.

2) Πολλαπλασιασθέντες οἱ ἄρρενες.

3) Ἡ ἔννοια ἴσως· διατηροῦσαι φιλικωτέρας ἢ ἐχθρικωτέρας σχέσεις πρὸς τὸν Ἀλήπασσαν καὶ μὴ ὑπακούουσαι εἰς τὰς κοινὰς ἀποφάσεις.

4) Τὸ χειρόγρ. *Τζαβέλαν*, ἀπὸ ἀπροσεξία τοῦ συγγρ.

5) Τὸ Κλινοβὸ εἶναι τμῆμα τοῦ Ἀρματωλικιοῦ τοῦ Ἀσπροποτάμου. Γιὰ τὸν Πουλῆ ἔκαμε λόγο ὁ συγγρ. στὸ κεφ. Β' σελ. 13.

σιαν, νὰ τὸν στείλῃ καὶ στρατεύματα νὰ προκαταλάβουν τὰ σύνορα, ἀνεπαισθήτως εὑρέθη πολέμιος[1]).

Ἕτοιμος ὁ Ἀλήπασιας νὰ πέσῃ εἰς τὸ πτῶμα[2]), εἰς τὴν πρώτην αἴτησίν του, ἐκκινήσας μὲ ἕως δεκαπέντε χιλ. στράτευμα Τουρκαλβανοὺς καὶ μὲ ἕως τρεῖς χιλιάδας Ἕλληνας[3]), καὶ διαιρέσας αὐτὰ εἰς δύο μοίρας, τὴν μὲν μίαν νὰ διευθύνῃ ὁ Μουχτάρπασιας, τὴν δὲ ἄλλην ὁ Βελήπασιας, καὶ αὐτὸς ἐπὶ κεφαλῆς, ἅμα προχώρησαν εἰς τὰ σύνορα ἀρξάμενος ὁ πόλεμος, ὅστις καθημερινῶς—ἂν καὶ ἀμυντικὸς ἀπὸ τοὺς Σουλιώτας—προέβαινεν ὑπὲρ τῶν Σουλιωτῶν, ἐφάνη ἀμέσως ὅτι δὲν ἔμελλεν νὰ τελειώσῃ τόσον ὀγλήγορα, ὡς ἐνόμισεν.

Ἕνα χρόνον περίπου πολεμοῦντες πεισματικῶς, μὴ δυνάμενοι οἱ ἐχθροὶ νὰ προχωρήσουν περισσότερον ἀπὸ τὰς θέσεις τὰς ὁποίας κατέλαβον καταρχάς, διὰ νὰ παύσῃ ἄλλως πως οὗτος, συνδιαλεγόμενοι, ἦλθον εἰς συνομιλίας μετὰ τοῦ Βότζιαρη, νὰ μεσιτεύσῃ αὐτὸς καὶ νὰ τελειώσῃ ὑπὸ τινὰς ὅρους, νὰ δίδουν ἐχέγγυα ἐμπιστοσύνης [εἰς] ἀμφότερα τὰ μέρη (74). Ἡ πρότασις ὅθεν <ἐκ>τοῦ μέρους τῶν Σουλιωτῶν ἦτον—διὰ νὰ μένουν ἥσυχοι πάντοτε: 1) Νὰ τραβήξῃ <ὁ Ἀλῆς> τὰ στρατεύματά του ἐκεῖθεν ἀπὸ τὰ σύνορα, καὶ 2) Νὰ μένουν, ὡς καὶ πρότερον, ἀσύδοτοι, μὲ τὴν ὑπόσχεσιν ὅλων τῶν προϊσταμένων ποτὲ νὰ μὴ δοθῇ ἀφορμὴ παραπόνου ἀπὸ τοὺς γειτόνους.

Αἱ προτάσεις[4]) ἐκ μέρους τοῦ Ἀλήπασια, διὰ νὰ πεισθῇ εἰς ταῦτα ὅλα, ἦτον: 1) Νὰ διώξουν τὸν Φῶτον Τζιαβέλαν [ἐκεῖθεν] ἀπὸ τὴν μέσην των, (τὸν μόνον τὸν ὁποῖον θεωροῦσεν ὡς ἀδιάλλακτον ἐχθρόν του), καὶ 2) Νὰ δώσῃ κάθε σημαντικὴ οἰκογένεια ἀπὸ ἕναν ἄνδρα ἐνέχυρον, ἀπὸ τοὺς πλησιεστέρους συγγενεῖς, διὰ τὴν ἀσφάλειάν του ἐκ μέρους των, καὶ ἀφοῦ τελειώσουν αὐτὰ ὅλα, τότε νὰ τραβήξῃ ἀμέσως τὰ στρατεύματά του.

Ἂν καὶ δεινὰ τὰ προβλήματα τοῦ Ἀλήπασια, ἐγκαταλελειμμένοι οἱ Σουλιῶται ἀπὸ ὅλους, καὶ Τουρκαλβανοὺς καὶ Ἀρματωλούς, καὶ ἀπροστάτευτοι εὑρεθέντες· ἀπηυδησμένοι ἀπὸ τοὺς διηνεκεῖς πολέμους· χάριν τῆς ἡσυχίας τόσων πτωχῶν οἰκογενειῶν, τῶν ὁποίων καθημερινῶς ἐθυσιάζοντο οἱ ἄνδρες, πεισθέντες καὶ εἰς τὰς εἰσηγήσεις τοῦ Γέρο-Βότζιαρη· συσκεφθέντες τὸ καλύτερον, ἐπροτίμησαν[5]) νὰ ἐνδώσουν εἰς τὰς ἄνωθεν προτάσεις συμφώνως, ζητήσαντες τὴν θυσίαν ταύτην ἐκ μέρους τοῦ Φώτου Τζιαβέλα, νὰ τραβηχθῇ πρὸς καιρὸν εἰς τὴν Πάργαν, καὶ ἐξ ἄλλου αὐτοὶ νὰ πέμψουν τὰ ἐνέχυρά των. Ἀφοῦ ὁ Φῶτος εἶδεν ὅτι ἡ κοινότης εἰς τὴν ἀπομάκρυνσίν του ηὔρισκεν τὴν ἡσυχίαν της, ἐνδώσας νὰ ἀναχωρήσῃ καὶ πυρπολήσας τὴν οἰκίαν του, ἀντὶ νὰ διευθυνθῇ εἰς

1) Νὰ περάσουν τὰ σύνορα τοῦ Σουλιοῦ οἱ ἄλλοι Σουλιῶτες δὲ θὰ τὸ ἐπιτρέπαν, ἅμα θ' ἄφινε τὸ Σοῦλι. *Πολέμιος*, τῆς ἰδιας του πατρίδας.

2) Συνειθισμένη ἀλλὰ ἄτοπη, ἐδῶ, φράση τοῦ συγγρ.

3) Τὰ Ἑλλ. στρατ. σώματα τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, Τσοχανταραῖοι καὶ προσκυνημένοι Ἀρματωλοί. Οἱ πρῶτοι ἦτανε μιχτὸ σῶμα, χριστιανοὶ κι' Ἀρβανῖτες.

4) Τὸ χειρόγρ. *ἡ πρότασις*.

5) Τὸ χειρόγρ. *προτιμήσαντες*.

Πάργαν, προσέφυγεν [1]) εἰς τὸν Χασὰν Τζιαπάρην. Μετὰ τὴν φυγὴν τούτου καὶ ἀποστολὴν τῶν τριάντα ἀνδρῶν ἐνεχύρων, ἀπατημένοι εὑρεθέντες ὅλοι, τὰ στρατεύματα, ἀντὶ νὰ τραβηχθοῦν, ἄρχισαν νὰ τοὺς πολιορκοῦν στενώτερα.

Ἀλλὰ τίποτε δὲν ὠφέλησεν· ἀγανακτησμένοι ὅλοι ἀπὸ τὴν ἀπάτην, μᾶλλον σκληρυθέντες ἐξηκολούθησαν τὸν πόλεμον [2]) μὲ ἀπελπισίαν καὶ πεισματωδέστερον. Ἀφοῦ καὶ ὁ Γέρων-Βότζιαρης, κλαίγων διὰ τὴν ἀπάτην εἰς τὴν ὁποίαν ὑπέπεσεν καὶ ἀναθεματῶν τὸν Παλάσκαν ὡς προταίτιον, μεταχειρισθεὶς διάφορα μέσα, καὶ μάλιστα τὸν Σελιχτὰρ Βόδα, ἀποτύγχανεν εἰς τὴν αἴτησίν του νὰ τραβηχθοῦν τὰ στρατεύματα· δυσαρεστημένος, διὰ νὰ μὴ βλέπῃ τί γίνεται, ζητήσας ν' ἀπομακρυνθῇ ἐκεῖθεν εἰς τὰ μέρη τὰ ὁποῖα ἐδιορίσθησαν νὰ συνοικήσουν [3]), ἔλαβεν ἀπάντησιν εὐθύς (75). Μὲ ἕως δύο χιλ. φορτηγὰ ζῶα, τὰ ὁποῖα τὸν ἐχορήγησεν <ὁ Ἀλῆς> διὰ τὴν μετακόμισίν των, [ὅτι] αἱ μὲν οἰκογένειαι μὲ τὰ ἐγγόνια του Νότην, Μάρκον καὶ Κώσταν [4]) νὰ μετοικήσουν εἰς τὸ Ραδοβίζι, νὰ συνοικήσουν ὅπου θέλουν, καὶ νὰ λάβουν καὶ τὰ Ἀρματωλίκια, κατὰ τὰ βουγιουρδιά του, ὁ δὲ γέρων νὰ μένῃ εἰς τὸ χωριὸ μὲ τὰ στρατεύματα ἕως νὰ τελειώσῃ καθόλα ἡ ὑπόθεσις τῶν Σουλιωτῶν, ὁ δὲ Κίτζιος υἱός του νὰ μένῃ ὡς ἕνας ἄλλος τρίτος υἱός του [5]) πλησίον του, διότι τὸν ἀγαποῦσεν.

Μεταναστεύσαντες ὁ Νότης καὶ λοιποί, μὲ ἕως 170 οἰκογενείας, αἴτινες τοὺς ἀκολούθησαν, καὶ συνοικήσαντες εἰς τὸ χωρίον Βρεστενίτζης, τὸ πλέον ὀχυρὸν καὶ πλησίον τοῦ Κοράκου <τὸ> γεφῦρι, κατέλαβον καὶ τὰ Ἀρματωλίκια, τὰ ὁποῖα τοῖς εἶχεν προετοιμασμένα.

Ἐναντίον τῆς θελήσεώς του, καὶ τῆς ἐγγυήσεως τὴν ὁποίαν εἶχεν δώσει ὁ γέρων Βότζιαρης πρὸς τὴν κοινότητα, ἐξηκολούθει ὁ πόλεμος [6]) ἀκατάπαυστα· διὰ νὰ μὴ βλέπῃ τοῦτον, ἐπαναλαμβάνων συχνὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποσχέσεων τοῦ Ἀλῆ πρὸς αὐτόν, καὶ ἀποποιουμένου τούτου, κατασταίνετο [7]) ἡμέραν παρ' ἡμέραν μᾶλλον ὕποπτος πλέον παρὰ εὐνοούμενος. Ὅταν ὁ Κίτζιος, ἐξ ὀνόματος τοῦ πατρός του, κινούμενος ἀπὸ αἴσθημα, ἐζήτησεν τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποσχέσεων [ἐκ μέρους τοῦ πατρός του], ἔλαβεν τὴν ἀπάντησιν [8]) ὅτι εἶναι «γέρων ἐκεῖνος τώρα, καὶ πρέπει νὰ τραβηχθῇ εἰς τὲς φαμιλιές, νὰ ἀφήσῃ ἡμᾶς τὰ παιδιά», ἀπομακρυνθεὶς ἐκεῖθεν [9]) καὶ μεταβὰς εἰς τὸ Ραδοβίζι, ἄφησεν μὲ κλαύματα καὶ τὴν πατρίδα καὶ τὸν Κίτζιον πλησίον του.

Ἄκαμπτος ὁ Ἀλήπασιας νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰς ὑποσχέσεις του, ἀφοῦ παρα-

---

1) Τὸ χειρόγρ. *προσφυγών*.
2) Τὸ χειρόγρ. *ὁ πόλεμος ἐξακολουθῶν*.
3) Τὸ χειρόγρ. *νὰ συνοικήσουν* (οἱ Μποτσαραῖοι).
4) Ὁ Νότης ἦτανε γυιός του, ἀδερφὸς τοῦ Κίτσου, πατέρα τοῦ Μάρκου καὶ Κώστα.
5) Τοῦ Ἀλῆ.
6) Τὸ χειρόγρ. *ἐξακολουθῶν ὁ πόλεμος*.
7) Τὸ χειρόγρ. *ἀποποιούμενος οὗτος .... κατασταινόμενος*.
8) Τὸ χειρόγρ. *λαβών*.
9) Ὁ Γεώργιος Μπότσαρης.

τήρησεν ὅτι κανένα μέσον ἀπὸ ὅσα ἐμεταχειρίσθη δὲν ἐδυνήθη νὰ μετατρέψῃ τὸν σκοπόν των καὶ νὰ τοὺς ὑποτάξῃ καθόλα, ἀπηυδησμένος καὶ αὐτὸς—καὶ αὐτοὶ—ἀπὸ τὸν πολυχρόνιον πόλεμον, ἀντὶ νὰ τραβήξῃ τὰ στρατεύματά του ἐπρότεινεν[1]) εἰς αὐτοὺς νὰ ἀφήσουν τὸν τόπον <των> καὶ νὰ φύγουν μὲ τὰ ὅπλα των καὶ μὲ τὰς οἰκογενείας των διὰ ὅπου θέλουν. Μετὰ τινὰς συσκέψεις, προτιμήσαντες νὰ τραβηχτοῦν, ἐσυμφώνησαν νὰ τοῖς δοθοῦν πρῶτον τὰ ἐνύχυρα καὶ ὁ Φῶτος Τζιαβέλας — ὅστις κατὰ περίστασιν πεσὼν εἰς χεῖρας του ἐφυλακίσθη —καὶ ἔπειτα νὰ ἀναχωρήσουν (76).

Πρόθυμος ὁ Ἀλήπασιας —<διὰ> νὰ χαλάσῃ τὴν φωλεάν των καὶ νὰ τοὺς ἐκδικηθῇ εἰς ἄλλην ἁρμοδιωτέραν περίστασιν—εὑρεθεὶς εἰς τὰς αἰτήσεις των, μετά τινας συνδιαλέξεις περὶ τῆς ἀσφαλοῦς διόδου των, λαβόντες τὸν Φῶτον Τζιαβέλαν καὶ τοὺς 30 ἄνδρας τὰ ἐνέχυρα ἐν τῷ μέσῳ των, παρεχώρησαν[2]) τὸν τόπον ἀπὸ ἀνυπερβλήτους ἀνάγκας εἰς τὸν μεγαλύτερον καὶ δυνατώτερον ἐχθρὸν τότε, ἀφοῦ ὁ Σαμουὴλ καλόγερος ἀποφάσισεν νὰ καγῇ ἐντὸς ἑνὸς πύργου μὲ ἄλλους πεντὲξ ἄνδρας· αἱ λοιπαὶ οἰκογένειαι—αἱ μὲν διευθύνθησαν[3]) ἀσφαλῶς εἰς Πάργαν, οἱ δὲ ἕως 200 εἰς Ζάλογγον (οἱ ἐν τῷ Ζαλόγγῳ μετοικήσαντες προετοίμασαν τὸν τάφον των).

Καταλυπημένος ὁ γέρων Βότζιαρης εἰς τὸ Ραδοβίζι διὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Σουλίου, κυριευθεὶς ἀπὸ τὴν μεγαλυτέραν λύπην ἀπέθανεν ἀμέσως.

Ἀπαρηγόρητοι<ἦσαν>οἱ Ἀρματωλοὶ διὰ τὴν θραῦσιν τούτων. Ὁ Νῖκος Τζιάρας χωρὶς συστολὴν ἐφώναξεν, ὅτι ἡ πτῶσις των ἦτον καὶ πτῶσις των.

Εὐαρεστημένος τοὐναντίον ὁ Ἀλήπασιας φαινόμενος διὰ τὴν πίστιν τὴν ὁποίαν ἔδειξαν οἱ Ἀρματωλοί, ἐκφράζων τὰς εὐχαριστήσεις του καὶ παρουσιαζόμενος ὁ πλέον εὐπροσήγορος πρὸς ὅλους καὶ πρὸς τὸν Νῖκον—<διὰ> τὸν ὁποῖον ἀκόμη δὲν ἠμποροῦσεν νὰ πεισθῇ ὅτι ἦτον βοηθός του μὲ τοὺς λοιποὺς εἰς τὸν πόλεμον—διέταξεν τὰς δημοτικὰς ἀρχὰς Ἰωαννίνων, μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν στρατευμάτων (77), νὰ δοθοῦν καταλύματα ἀναπαυτικὰ εἰς ὅλους, Τούρκους καὶ Ρωμαίους, καὶ νὰ τοὺς γίνουν αἱ ἀνάλογοι περιποιήσεις ἀπὸ τοὺς τροφοδότας καὶ λοιποὺς ὑπαλλήλους τῆς αὐλῆς του.

Μὲ τὴν ἄφιξίν των οἱ Ἀρματωλοὶ εἰς Ἰωάννινα[4]) παρουσιασθέντες ὅλοι ὁμοῦ νὰ τὸν συγχαροῦν, τυχὼν καὶ ὁ ΝῖκοςΤζιάρας μεταξύ των, εἰς τὰς συνδιαλέξεις των περὶ μελλούσης ἀσφαλείας τῶν μερῶν ἐκείνων, ὁ τολμηρὸς Νῖκος αἰνιττόμενος τὸν λέγει·

—Ἐφέντημ, τὸ μουράτι σου ἐτελείωσε μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ ξαναπιάσουν τὸ Σοῦλι οἱ Σουλιῶται, νὰ διορίσῃς ἐμένα νὰ τὸ φυλάξω.

1) Τὸ χειρόγρ. *προτείνας*.

2) Τὸ χειρόγρ. *ὑποχωρήσαντες*.

3) Τὸ χειρόγρ. *διευθυνθεῖσαι*.

4) «Ἦτον ἡ θέλησις τοῦ Ἀλήπασια, ὅλοι οἱ ἀρχηγοὶ μὲ τὰ σώματά των νὰ διευθύνωνται καὶ παρατάττωνται εἰς τὴν αὐλήν του, οἱ δὲ ἀρχηγοὶ νὰ παρουσιάζωνται ἀμέσως πρὸς αὐτόν, κ' ἐκεῖθεν νὰ διαμερίζωνται εἰς τὰ καταλύματά των» (σ. συγγρ.).

Μόλις ἐτελείωσεν τὸν λόγον, καὶ καγχάζων ὁ Ἀλήπασιας ἀποκρίνεται·

—Καλὰ λέγει ὁ Νῖκος, ὠρὲ Καπιταναῖοι· ἔβγαλα τὸ ἀρκούδα, νὰ βάλω τὸ λύκο μέσα. Σὲ εὐχαριστῶ, ὠρὲ μπίρ, λέγει.

Καὶ ἐξελθόντες εἰς τὴν αἴθουσαν, ὅπου περίμενον οἱ τζιαουσιάδες των (καταλυματίαι) νὰ ὁδηγήσουν τὸν καθέναν εἰς τὸ κατάλυμά του, ὁ τζιαούσης του παραπονούμενος ὅτι εἰσέτι τὸ κατάλυμά του δὲν ἐδιορίσθη καὶ ὅτι ὁ καταλυματίας[1]) ἀδιαφόρησεν εἰς τὴν αἴτησίν του, ἐξαφθεὶς ὁ Νῖκος ἀπὸ τὸν θυμόν, εὑρὼν ἐκεῖνον περιφερόμενον ἐντὸς τῆς αἰθούσης, μόλις τὸν εἶδεν, καὶ χωρὶς νὰ χάσῃ καιρόν, ἐνῷ τοῦτος ἤθελεν νὰ δικαιολογηθῇ, θεωρῶν ὁ Νῖκος ὡς μίαν περιφρόνησιν τὴν ἀδιαφορίαν, τὸν ἁρπάζει εὐθὺς ἀπὸ τὰ μαλλιά, τὸν ρίπτει κάτω, καὶ μὲ τὸ πιστόλι κτυπῶν τοῦτον κατὰ κεφαλῆς, ἀφήσας αὐτὸν ἡμιθανῆν, ἐν ροπῇ ὀφθαλμοῦ ἐξελθὼν ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα καὶ διευθυνόμενος πρὸς τὸν Βάλτον μὲ πολλὰ ὀλίγους συνδρόφους του, οἵτινες εὑρέθησαν ἐκείνην τὴν ὥραν νὰ τὸν ἀκολουθήσουν, ἄφησεν πάλιν καὶ τὸν Ἀλήπασιαν καὶ τὰς εὐνοίας του εἰς τὴν αὐλήν του.

Μόλις μετὰ μίαν ὥραν μαθὼν τοῦτο ὁ Ἀλήπασιας ἀπὸ τοὺς περὶ αὐτοῦ καὶ συγχρόνως τὴν δραπέτευσίν του, καὶ κινήσας τὸ πᾶν πρὸς ἀνεύρεσίν του, ἀφοῦ ἔμαθεν τὴν διεύθυνσίν του πρὸς τὸν Βάλτον, ἐκδώσας τὰς πλέον αὐστηροτέρας διαταγὰς διὰ τὴν σύλληψίν του, ἐφάνη ἐκ τούτων τῶν κινημάτων ὡσὰν (78) νὰ μὴ ἐκέρδησε τίποτε· καὶ ἐὰν δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν τὰς ὑπερβολάς, ἔλεγον τάχα νὰ εἶπεν ὅτι, ἀφοῦ ὁ Νῖκος ἐγλύτωσεν ἀπὸ τὰς χεῖρας του, θεωροῦσεν ὡς μηδὲν τὴν ἅλωσιν τοῦ Σουλίου.

Ἂν καὶ ἡ δραπέτευσις τούτου τὸν ἔδιδεν πολλὰς ὑπονοίας δυσπιστίας πρὸς ὅλους, ἐπειδὴ ὅμως ἀνώτεροι λόγοι τὸν ὑπαγόρευον νὰ μὴ δώσῃ τοιαύτας ἀφορμάς, οὔτε νὰ ἐνοχλήσῃ, οὔτε νὰ βλάψῃ, λαβὼν αἰτίαν ἀπὸ τὰς συστάσεις τῶν ἄλλων νὰ τὸν ὀνομάσῃ καὶ αὐτὸς ζουρλὸν (τρελλόν), καὶ ὅτι ἔφυγεν μᾶλλον ἀπὸ φόβον τιμωρίας, παρὰ ἀπὸ δοξασίας[2]), παρηγορούμενος ἄφησε[3]) τὸν χρόνον νὰ τὸν ἐκδικηθῇ (διὰ νὰ ἔχῃ τοὺς λοιποὺς προθύμους καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις), ἐκδώσας πρὸς ὅλους τὰς διαταγάς του νὰ ἐπανέλθουν ὡς εὐνοούμενοι πλέον εἰς τὰ Ἀρματωλίκια των, μὲ τὰς χωριστὰς παραγγελίας τὰς ὁποίας ἔδωσεν εἰς τὸν καθένα, νὰ φυλάττουν τὰ μέρη των ἥσυχα ἀπὸ τοὺς κακούργους ληστάς, οἵτινες καθημερινῶς δὲν ἔπαυον νὰ ἀναφύωνται καὶ νὰ βλάπτουν τὸν «φακὶρ φουκαρὰν» (τοὺς ραγιάδες), ἐπρόσθετεν νὰ ἀναγγείλουν καὶ εἰς τὸν Νῖκον ὅτι καμμίαν ὀργὴν δὲν ἔλαβεν κατ' αὐτοῦ, καὶ νὰ ἡσυχάσῃ καὶ αὐτὸς εἰς τὸ Ἀρματωλίκι του.

Ὁ Νῖκος περιθαλφθεὶς[4]) ἀπὸ τὸν Δ. Καραΐσκον εἰς τὸν Βάλτον, ἔπειτα ἀπὸ δεκαπέντε ἡμέρας διὰ τοῦ Ραδοβιζίου καὶ Τζομερκιῶν καὶ Ἀσπροποτάμου, πε-

1) Ὁ γενικὸς τσαούσης (καταλυματίας) τοῦ Ἀλήπασσα.

2) Φιλοδοξίας.

3) Τὸ χειρόγρ. *ἀφήσας*.

4) Τὸ χειρόγρ. *περιφθαλφθείς*.

ριθαλπόμενος ἀπὸ ὅλους, διαβὰς εἰς τὸν Ὄλυμπον ἀνεφάνη πάλιν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν δερβεναγάδων ὡς θυμωμένος σταυραετός[1]).

Ἀγκαλὰ καὶ περιποιούμενος ἀπὸ ὅλους, ὡς ἕνα περιβόητον Καπιτανόπουλον, <τοὺς> Τουρκαλβανοὺς δερβεναγάδες, διοικητὰς καὶ προκρίτους, <καὶ> ἐπεριδιάβαζεν ἀνενοχλήτως καὶ ἔμβαινεν καὶ εἰς τὰς πόλεις, ὅπου ἦσαν Ὀθωμανοί, καὶ εἰς τὰ χωρία ἀπεριορίστως· μεταμελημένος ὅμως διότι συνέπραξεν μὲ τὸν ἐχθρὸν εἰς τὴν πτῶσιν τῶν Σουλιωτῶν, μ' ὅλον ὁποῦ τὸν ἐπρόσφερον ὅλας τὰς τιμὰς οἱ Τοῦρκοι, μὴ δυνάμενος νὰ τοὺς ὑποφέρῃ μέχρι τέλους, ἄρχισεν νὰ τοὺς φέρῃ εἰς ἀνησυχίας (79).

Δύο χρόνους κατὰ σειρὰν κατοικοῦντες οἱ μεταναστάντες Σουλιῶται μὲ τοὺς Βοτζιαράτες στὴν ἐπαρχίαν Ραδοβιζιοῦ, καὶ χαιρόμενοι τὰ Ἀρματωλίκια ἀπὸ τὸ Γρεβενὸ ἕως εἰς τὸν Βάλτον (σύμφωνοι μὲ τὸν γαμβρόν τους Παλάσκαν) τοῦ Δεληγιάννη, Στορναραίων, Πουλῆ-Γώγου Βακόλα[2]), δὲν ἐστοχάζοντο μέχρι τίνος ἠδύνατο ἡ δυσαρέσκεια τῶν ἐξωσθέντων ἀπὸ αὐτὰ νὰ τοὺς ἐπιβουλευθῇ.

Χρόνος δὲν ἐπέρασεν ἀκόμη, καὶ ἡ πολιτικὴ τῆς Εὐρώπης, ἐπὶ τῆς περιόδου τοῦ Ναπολέοντος, μεταβληθεῖσα ἄρχισεν νὰ μεταμορφώνῃ καὶ ἐκείνην τῆς μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Τουρκίας, ἥτις κλονίζουσα τὴν ἀνακωχήν των μετέβαλεν καὶ τοὺς σκοποὺς τῶν Ἀρματωλῶν καὶ τοῦ Ἀλήπασια[3]).

Ὑπερήφανος ὁ Νῖκος, ἀπὸ τὸν Ὄλυμπον πλέον, <ἢ ὥστε> νὰ κλίνῃ καὶ ἄλλην μίαν φορὰν τὸν αὐχένα· ἀκαταδάμαστος ὁ νεοφανὴς ἥρωας Κατζιαντώνης ἀπὸ τοῦς δερβεναγάδες· καθ' ὃν καιρὸν οἱ πρόσφυγες Ἕλληνες εἰς τὰς Νήσους[4]) ἐδιοργάνιζον νέαν ἐπανάστασιν μὲ τὸ πρόσχημα ἀπ' εὐθείας[5]) κατὰ τοῦ Ἀλήπασια, ὕποπτος οὗτος[6]), μὴ δυνάμενος νὰ βλέπῃ[7]) <κανέναν> ἀπὸ τὴν φυλὴν ἐκείνην, τοὺς ὁποίους θεωροῦσεν ὡς τόσους ὄφεις, μήπως, ἔπειτα ἀπὸ μίαν καταστροφὴν τοιαύτην τῶν συγγενῶν των, ἀπὸ πατριωτισμὸν καὶ φιλοστοργίαν ριφθοῦν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη καὶ ξαναποκτήσουν τὸν τόπον των, μετὰ ἓξ μῆνας ἀπὸ τὴν πτῶσιν τοῦ Σουλίου, τὸν Ἀπρίλιον μῆνα 1804, συναθροίσας ἕως 15 χιλ. Ἀλβανούς, ἀφοῦ <ἐτέθη> ἐπὶ κεφαλῆς μιᾶς μοίρας προσωπικῶς ὁ ἴδιος, ἐκστράτευσεν ἔξαφνα κατὰ τῶν συνοικησάντων οἰκογενειῶν εἰς Ζάλογγα, τὸν δὲ Βελήπασιαν υἱόν του μὲ περίπου 8 χιλ. διευθύνας κατὰ τῶν ἐν Ραδοβίζι, ἐν μιᾷ

---

1) Φερνότανε στοὺς Ἀρβανῖτες δερβεναγάδες ἄγριος καὶ βλοσυρός.

2) Ἡ σειρά· τὰ Ἀρματωλίκια τοῦ Ντεληγιάννη (Μετσόβου), Στορναραίων (Ἀσπροποτάμου), Πουλῆ-Γώγου Μπακόλα (Τσουμέρκων).

3) Ἡ ἔννοια, ὅτι οἱ σχέσεις μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Τουρκίας (1804) ἄρχισαν πάλι νὰ χαλοῦν, καὶ οἱ Ἀρματωλοὶ νὰ ἐλπίζουν ἀπὸ τὴ Ρωσσία, ἐνῶ ὁ Ἀλήπασσας ἄρχιζε κι' αὐτὸς ν' ἀνησυχῇ ἀπὸ τοὺς Ἀρματωλούς.

4) Σουλιῶτες.

5) Ὁ μυστικὸς σκοπός τους (πρόσχημα) ἦταν ἡ ἄμεση ἐπίθεση (ἀπ' εὐθείας) κατὰ τοῦ Ἀλήπασσα.

6) Τὸ χειρόγρ. ὁ Ἀλήπασιας.

7) Μὴν ἔχοντας μάτια νὰ ἰδῇ (φράση παροιμιακή).

καὶ τὴν αὐτὴν προσβαλὼν καὶ τοὺς μὲν καὶ τοὺς δὲ (80), ἀπὸ τοὺς ἐν τῷ Ζαλόγγῳ μὴ δυνηθέντες νὰ σωθῇ οὐδένας· ἀπὸ τοὺς ἐν τῇ Βρεστενίτζῃ—δδηγούμενοι οἱ Ὀθωμανοὶ καὶ ἀπὸ τοὺς ἰδίους Ἀρματωλούς, τῶν ὁποίων κατέλαβον τὰ Ἀρματωλίκια[1])—ἀφοῦ δὲν ἐδυνήθησαν νὰ βκστάξουν, ἄλλοι κλεισθέντες εἰς τὴν μονὴν Σέλτσου, ἄλλοι φονευθέντες, πνιχθέντες οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς βράχους τῆς μονῆς εἰς τὸν ποταμὸν ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιά, συλληφθέντες ὁ Νότης, Μάρκος καὶ Κώστας ζῶντες, ὁ δὲ πατήρ των Κίτζιος μὲ μόνον ἓξ τρέχων νὰ σωθῇ εἰς τὴν Πάργαν· ὁ Παλάσκας μὲ μόνον ἕνα, ἐμπιστευθεὶς εἰς τὸν Δημήτριον Καραΐσκον Βαλτινὸν καὶ ἀποσταλεὶς εἰς Ἰωάννινα, ἔλαβεν τὰ ἐπίχειρα τῶν μεγάλων ἐκδουλεύσεων, τῶν ὁποίων εἶχεν προσφέρει ἀπ' ἀρχῆς καὶ ἀποποιήθη ἔπειτα ἀπὸ συμπάθειαν[2]).

Ἡ δευτέρα αὕτη ἀπάνθρωπος καὶ ἄπιστος πρᾶξις τοῦ Ἀλήπασια, τρομάξασα ἐν γένει τοὺς Ἀρματωλούς, ἐστάθη ἱκανὴ νὰ σωφρονίσῃ καὶ τοὺς πλέον ἁπλοηθεστέρους καὶ ἀνοήτους, οἵτινες τὸν ἐδούλευον πιστά, καὶ ἐκείνους ἀκόμη οἵτινες εἶχον ὑπονοίας δικαίας[3])· χωρὶς συστολὴν λοιπὸν[4]) ἀπομακρυνόμενοι <ἀπὸ> τοὺς δερβεναγάδες του, ἐθυσίασαν καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ ἐνέχυρα (ρεχέμια[5]) καὶ ὅλα τὰ καλά, τὰ ὁποῖα τοῖς ὑπόσχετο, ἐξαγριωμένοι ἀπὸ τὴν μίαν ἄκρην ἕως τὴν ἄλλην—ὁ Νῖκος Τζιάρας, ὡς θερμότερος, προετοιμαζόμενος εἰς νέον στάδιον, ὁ Κατζιαντώνης, ἐνθαρρυνόμενος ἀπὸ ὅλους πλαγίως καὶ στηριζόμενος ἡμέραν παρ' ἡμέραν, τὸν ἐπαρουσιάζετο ἡ μεγαλυτέρα μάστιξ.

Ὁ Νότης Βότζιαρης, ὁ Μάρκος καὶ Κώστας ὡς αἰχμάλωτοι θεωρούμενοι εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἀλήπασια καὶ προφυλαττόμενοι. Ὁ Κίτζιος <Βότζιαρης> μὲ τὸν Φῶτον <Τζιαβέλαν> καὶ λοιπούς, οἵτινες ἦσαν εἰς τοὺς Κορφούς, ἦτον ἐκεῖνοι οἵτινες ἔμελλον νὰ ἐκδικηθοῦν τὸ ἀθῶον χυθὲν αἷμα τῶν συγγενῶν των.

Δύο χρόνους ἐμμένοντες οἱ Ἀρματωλοὶ εἰς ὕποπτον θέσιν μετὰ τοῦ Ἀλήπασια[6]), μόλις ἐκφωνήθη πάλιν ὁ μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Τουρκίας πόλεμος κατὰ τὸ 1806, περὶ τὸν Φεβρουάριον (81), καὶ ἀναφανέντος τοῦ Σινέβη[7]) εἰς τὸ Αἰγαῖον μὲ τὸν στόλον, οἱ Ρῶσσοι κατέλαβον καὶ τὴν Πάργαν, καὶ κινηθέντες ἀπὸ τοῦτον πάλιν ὅλοι, ἀπὸ τὴν Πάργαν μέχρι τῆς Μακεδονίας καὶ Ἀττικῆς νὰ λάβουν τὰ ὅπλα, ἐτρόμαξεν πάλιν ὁ Ἀλήπασιας τὰ κινήματά των.

Ἀλλὰ τί ἀκολούθησεν; Μόλις εἰς τὸν Ὄλυμπον ἀναπέταξαν τὰς σημαίας, καὶ συνεννοημένοι ὁ Κατζιαντώνης καὶ Κίτζιος Βότζιαρης νὰ κινηθοῦν ἀπὸ τὰ μέρη

---

1) Εἶχαν οἱ Μποτσαραῖοι παρμένα τ' Ἀρματωλίκια τους.

2) Εἶχε προσφέρει στὸν Ἀλῆ καὶ τὸν ἀπαρνήθηκε ἔπειτα (ἀποποιήθη) θέλοντας νὰ συμπάσχῃ μὲ τοὺς Μποτσαραίους.

3) Ὁ συλλογισμὸς φαίνεται ἀνάποδος· ἐκεῖνοι ποῦ εἶχανε δώσει ὑποψίες ἀληθινὲς στὸν Ἀλῆ ἔπρεπε πρῶτοι νὰ ξυπνήσουν.

4) Χωρὶς δισταγμό.

5) Τοὺς ὁμήρους ποῦ κρατοῦσε ὁ Ἀλῆς ἐγγύηση γιὰ τὴν πίστη τους.

6) Σὲ στάση «ἐφεκτικὴ» ἀπέναντι τοῦ Ἀλῆ.

7) Σινιέβιν.

τῆς Ἀκαρνανίας, ἐνῷ ὁ Κίτζιος μὲ ἕως 500 φθάσας εἰς Κλινοβὸν ἔφερεν τὴν ἦτταν εἰς ἓν σῶμα Ἀλβανῶν περίπου 5 χιλιάδων καὶ εἰς τὸν Εὐθύμιον Στορνάρην, ὅστις ἐπῆγεν βοηθός των[1]), καὶ ὁ Νῖκος μὲ τοὺς λοιποὺς ἐδίωκον ἀπὸ τὰς ὀρεινὰς ἐπαρχίας ὅλους τοὺς Ἀλβανούς, ὀλίγον διαρκέσασα ἡ φωνὴ τοῦ ἄνωθεν πολέμου καὶ διαδεχθεῖσα αὐτὴν πάλιν ἐκείνη τῆς ἀνακωχῆς, περὶ τὸν Αὔγουστον, συντρέχουσα τὸν Ἀλήπασιαν, εἰδοποιηθέντες οὗτοι νὰ ἀποσυρθοῦν καὶ σταματήσαντες τὸ κίνημα[2]), ἀμέσως ὁ Ἀλήπασιας, λαβὼν ἀφορμὴν ἀπὸ τὸ κίνημα τῶν μερικῶν νὰ καταστρέψῃ ὅλους, ἔστρεψε[3]) τὴν προσοχήν του ὅλην μὲ τὰς δυνάμεις του εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας. Μὴ δυνάμενοι πλέον <οὗτοι> οὔτε νὰ τὸν ἐμπιστευθοῦν <καὶ> νὰ ὑποταχθοῦν, οὔτε νὰ ἀντισταθοῦν, οὔτε λησταὶ νὰ γίνουν, ἄλλοι ὑποχωροῦντες μὲ πόλεμον, ἄλλοι χωρίς· οἱ μὲν ἀπὸ τὸν Ὄλυμπον πρὸς τὰς βορείους Κυκλάδας[4]) νήσους, Σκιάθον καὶ λοιπάς, μὲ τὸν Νῖκον Τζιάραν, Λαζαίους καὶ λοιποὺς νὰ εὕρουν τὸν Σινέβην νὰ ζητήσουν βοήθειαν· οἱ δὲ πρὸς τὴν Ἀκαρνανίαν διὰ τὴν Πάργαν, νὰ μάθουν τί συνέβη, ἀποσυρόμενοι—καθ' ὃν καιρὸν καὶ οἱ ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον Ἀρματωλοὶ Κολοκοτρωναῖοι καὶ Μαυρομιχαλαῖοι ἐδιώκοντο ἀπὸ τοὺς γενικοὺς ἀφορισμοὺς τοῦ Πατριάρχου[5])—καὶ συγκεντρωμένοι εἰς Κορφοὺς ὅλοι[6]), ἀντὶ νὰ ἐλαττωθοῦν ἀπὸ τὰς τόσας καταδρομὰς ὁποῦ ὑπόφερον, ὡς ἐνόμιζον οἱ ἐχθροὶ Ὀθωμανοί, συναθροίσθησαν[7]) περίπου ἀπὸ 3500 <εἰς> Κορφούς—ἐκτὸς τῶν εἰς Κυκλάδας νήσους—ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγοὺς φιλοπάτριδας, μεταξὺ τῶν ὁποίων διέπρεπεν καὶ ὁ Νῖκος Τζιάρας, ἀπεσταλμένος ἐκ μέρους τῶν (82) Ὀλυμπίων νὰ συσκεφθῇ περὶ <γενικῶν> κινημάτων, ἐπροξένουν τὴν μεγαλυτέραν ἀνησυχίαν εἰς τὸ Ὀθωμανικὸν Κράτος, καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὸν Ἀλήπασια, τὸν κατευθεῖαν ἐχθρόν των.

---

1) Γιὰ νὰ τραβήξῃ ὁ Κ. Μπότσαρης κατὰ τὸν Ἀσπροπόταμο, ἔλπιζε νὰ ἔχῃ συμμάχους τοὺς Ἀρματωλοὺς Στορναραίους·—ἡ φράση ὅμως τοῦ συγγρ. μᾶς κάμει νὰ πιστέψουμε πῶς ὁ Θ. Στορνάρης συμμαχοῦσε μὲ τοὺς ντερβεναγάδες τοῦ Ἀλῆ, κι' αὐτὸ εἶναι τὸ βέβαιο.

2) Ἡ ξαφνικὴ ἀνακοπὴ τοῦ κινήματος, ποῦ προῆλθε ἀπὸ ρωσσικὴ διαταγὴ (εἰδοποιηθέντες νὰ σταματήσουν) βοηθοῦσε τὸν Ἀλῆ (συντρέχουσα). Τὸ πατριωτικὸ κίνημα διεύθυνε καὶ συντηροῦσε μυστικὰ ὁ Ἕλληνας παλιὸς πρόξενος τῆς Ρωσσίας στὴν Πρέβεζα Λουτζῆς Σωτήρης.

3) Τὸ χειρόγρ. *στρέψας*.

4) Γρ. βορείας Σποράδας.

5) Ὁ συγγρ. ἀπὸ ἀκούσματα, ἐδῶ ὄχι πιστευτά, γράφει· οἱ Μαυρομιχαλαῖοι ποτὲ δὲν ἀφοριστῆκαν, καὶ ὁ διωγμὸς τῶν Κολοκοτρωναίων ἄλλη εἶχε αἰτία.

6) Μὴ λησμονοῦμε πῶς ἀπὸ τὰ 1792 ὡς τὰ 1802 ἡ Ἰόνιος Πολιτεία ἦταν κάτου ἀπὸ τὴν προστασία τῆς Ρωσσίας (καὶ τῆς Τουρκίας). Στὴν Ἀρματωλικὴ αὐτὴ «σύναξη», ἄγνωστη ὡς τώρα, βρέθηκε κι' ὁ φοβερὸς Κατσαντώνης. Τὸ τραγοῦδι του λέει·«Ἀντώνης πάει κατ' τὴ Φραγκιά». Μὲ τὴν τελευταία αὐτὴ λέξη τὰ λαϊκὰ τραγούδια ἐννοοῦν τὰ Ἐφτάνησα. Ἡ συνάντηση ἐκείνη τόσων παληκαριῶν, ποῦ ἔγινε, ἴσως, κατὰ τὰ μέσα ἢ τέλη τοῦ 1806, ἔδωσε εὐκαιρία στὸν Καποδίστρια νὰ τοὺς καλέσῃ ὅλους στὴ Λευκάδα, ποῦ κιντύνευε πολιορκημένη ἀπὸ τὸν Ἀλήπασσα. Ἐκεῖ στρώθηκε, τέλη τοῦ Μάη ἢ ἀρχὲς τοῦ Ἰουνίου 1807, τὸ περίφημο τραπέζι ποῦ τοὺς πρόσφερε ὁ Καποδίστριας.

7) Τὸ χειρόγρ. *συναθροισθέντες*.

Πελοποννήσιοι καὶ Στερεοελαδῖται, ἅμα εἶδον ἕνας τὸν ἄλλον καὶ ἔνωσαν τὰ αἰσθήματά των, σύμφωνοι ὅλοι νὰ τρέξουν εἰς τὴν φωνὴν τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος, ἅμα λάβουν τὴν παραμικρὰν ἀφορμήν· ἐνῷ ἐσκέπτοντο καὶ ἐμοιράζοντο, πόθεν νὰ κινηθῇ ὁ καθένας, ἄλλοι εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἄλλοι εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα νὰ ὑψώσουν τὰς σημαίας, [καὶ] κοινοποιηθεῖσα ἡ συμβᾶσα εἰρήνη μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ρωσσίας, οἱ Γάλλοι ἔμελλον πάλιν νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὰς <Ἑπτὰ> Νήσους ἀντὶ τῶν Ρώσσων, καὶ μεταβαλόντες τὰ σχέδιά των πρὸς καιρόν, ἄλλαξαν δρόμον.

Ὁ Ἀλήπασιας παρατηρήσας, ἀπὸ τὴν ἀντικατάστασιν τῶν Ρώσσων πάλιν παρὰ τῶν Γάλλων, <ὅτι> ὄχι μόνον δὲν ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ φιλίαν, ἀλλὰ καταδρομὴν μᾶλλον πρὸς ἐκδίκησιν τῶν πράξεών του εἰς Πρέβεζαν, ἐπειδὴ κάθε ἐκδίκησις ἔμελλεν νὰ γίνῃ διὰ μέσον τῶν Ἑλλήνων πάλιν, διὰ νὰ προλάβῃ [ὁ Ἀλήπασιας νὰ δυνηθῇ] νὰ τοὺς τραβήξῃ ἐκεῖθεν εἰς τὰ Ἀρματωλίκια των, μετεχειρίζετο[1]) τὰς πλέον πατρικὰς συμβουλὰς καὶ παρακινήσεις.

Ἀφοῦ εἶδον <οἱ Ἀρματωλοὶ> ὅτι τῆς ἐπαναστάσεως τὸ κίνημα ἐματαιώθη καὶ ἔπρεπεν νὰ κινήσουν ἄλλο διὰ προστασίας ἄλλης Δυνάμεως, μετὰ τῆς ὁποίας[2]) δὲν ἐμπιστεύοντο εἰς ταύτην καθόλου, συζητοῦντες μεταξύ των τί δρόμον ἔμελλον νὰ πάρουν, ἄλλοι ἔστεργον νὰ δεχθοῦν τὴν Γαλλικὴν ὑπηρεσίαν, ἄλλοι ἔκλινον[3]) νὰ λάβουν τὰ Ἀρματωλίκια. Ὁ Νῖκος Τζιάρας, ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Κίτζιος Βότζιαρης καὶ Κατζιαντώνης ἀποσυρθέντες—σύμφωνοι νὰ συντρέξουν ἕνας τὸν ἄλλον—ὁ μὲν Ν. Τζιάρας καὶ Θ. Κολοκοτρώνης μὲ τινὰς Πελοποννησίους διευθύνθησαν[4]) πρὸς τὰς Κυκλάδας Νήσους, νὰ ἀνταμωθοῦν καὶ μὲ τοὺς λοιπούς· ὁ δὲ Κατζιαντώνης καὶ Κίτζιος πάλιν ἐξῆλθον[5]) εἰς Ἀκαρνανίαν.

Ἀφοῦ ὁ Κατζιαντώνης ἐπαναλαβὼν τὰς ληστείας του κατατρόπωνεν τοὺς δερβεναγάδες παντοῦ, ὁ Νῖκος Τζιάρας καὶ λοιποί, μετά τινας ἐξόδους καὶ πολέμους, τοὺς ὁποίους ἔκαμον εἰς διάφορα μέρη (83) τῆς Θετταλίας καὶ Μακεδονίας, καὶ πλῆθος πειρατείας εἰς τὸ διάστημα τοῦτο μέχρι τοῦ 1807[6]), ἀνήσυχος ὁ Νῖκος νὰ περιέρχεται εἰς τὸν στενὸν τοῦτον κύκλον—ἀποσυρθέντος τοῦ Κολοκοτρώνη πρὸς τοὺς Κορφοὺς διὰ μεγαλυτέρους σκοποὺς[7])—καὶ πληροφορηθεὶς ὁ Νῖκος ἐπὶ τέλους ὅτι τὰ Ρωσσικὰ στρατεύματα εἰσέτι διαμένουν εἰς τὴν Βλαχίαν, καὶ ὅτι ἦτον εὔκολον νὰ διαβῇ, προσποιημένως μὲ τὸ σῶμά του, εἰς Βλαχίαν νὰ λάβῃ δούλευσιν εἰς τοὺς ἐκεῖ ἡγεμόνας, χωρὶς νὰ ἀκούσῃ οὔτε τὰς συμβουλὰς τῶν συναδελφῶν του φρονίμων Λαζαίων, περὶ τὸν Δεκέμβριον, ἀποσπασθεὶς μὲ ἕως 120 Τουρκαλβανοὺς ἀνδρείους, οἵτινες τὸν παρακολουθοῦσαν καὶ

---

1) Τὸ χειρόγρ. *μεταχειριζόμενος*.
2) Μετὰ τῆς ὁποίας=μετὰ τὴν ὁποίαν). Μετὰ τὴ Ρωσσία δὲν εἶχαν ἐμπιστοσύνη στὴ Γαλλία.
3) Τὸ χειρόγρ. *στέργοντες...κλίνοντες*.
4) Τὸ χειρόγρ. *διευθυνθέντες*.
5) Τὸ χειρόγρ. *ἐξελθόντες*...
6) «Διαδεχθέντες οἱ Γάλλοι τὰς <Ἑπτὰ> Νήσους, οἱ δὲ Ρῶσσοι ἀναχωρήσαντες» (σ.σ.).
7) Τὸ χειρόγρ. *ἀποσυρθεὶς ὁ Κολ*...

εἰς πῦρ καὶ εἰς θάνατον, καὶ μὲ ἕως 200 Ἕλληνας παληκάρια του ἀποβὰς εἰς τὴν ξηρὰν τοῦ λιμένος Σταυροῦ τοῦ Ἁγίου Ὄρους, διὰ τῆς ταχυτέρας ὁδοῦ καὶ πορείας, καὶ μὲ ἑπτὰ σημαίας ἀνοικτὰς πρασίνους καὶ κυανᾶς, διαβὰς ἀπὸ τὴν γέφυραν τὸν ποταμὸν Σερρῶν (εἰς Ἀχινὸν χωρίον) καὶ διευθυνόμενος ἀναφανδὸν πρὸς τὴν Ζίχναν[1]) νὰ φθάσῃ ὅσον ταχέως τὸν Αἶμονα.

Ἔξαφνα μαθὼν τοῦτο ὁ Ἰσμαήλμπεης, ἐν τῷ ἅμα συνήθροισε[2]) ἕως 8 χιλιάδας ἀπὸ τὰ πέριξ καὶ Σέρρας· ἀπαντηθέντες εἰς δεινὴν θέσιν, ἐντὸς τῶν χιόνων μαχόμενοι, μετὰ τριῶν ἡμερῶν πόλεμον, ἀφοῦ δὲν ἐνέδιδον νὰ παραδοθοῦν, οἱ δὲ ἐζήτουν νὰ τοὺς συλλάβουν ζῶντας, <ἀφοῦ> ἐπροσκύνησαν[3]) οἱ 120 Ὀθωμανοί, ἰδὼν <ὁ Νῖκος> μετὰ τοῦτο ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀνθέξουν περισσότερον, ἐνῷ ἐλαττώθη τόσον σημαντικὰ ἡ δύναμίς του καὶ ἔμεινε μὲ μόνον ἕως 100 ἕως τότε, μὲ τὰ ξίφη εἰς τὰς χεῖρας διασχίσαντες τὰ πλήθη τὴν νύκτα—ἐπιστρέφοντες διὰ τῆς ἰδίας ὁδοῦ—χωρὶς τινὰ ὁδηγόν, ὅταν ἔφθασαν εἰς τὴν γέφυραν καὶ εἶδον ὅτι αὕτη προφυλαττομένη ἀπὸ μικρὰν φρουράν, ἡ πύλη ἦτον δεμένη καὶ μὲ τὴν ἅλυσσον, διώξαντες τὴν φρουρὰν διὰ τοῦ δουφεκισμοῦ ἔξαφνα, καὶ θραύσαντες τὴν ἅλυσσον δι' ἑνὸς πέλεκος[4]), μόλις μετὰ πολλοὺς κόπους καὶ μόχθους ἐδυνήθη νὰ σωθῇ μὲ ἕως 60 ἄνδρας καὶ μὲ τὰ πρωτοπαλήκαρά του εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, ὅπου ἀναπαύθη.

Δέκα πέντε ἡμέρας περιθαλπόμενος ἀπὸ τοὺς πατέρας ἀσκητάς, μὴ δυνάμενος νὰ ξεπλύνῃ τὴν ἐντροπήν, στοχαζόμενος τὸν γκρημνὸν εἰς τὸν ὁποῖον τὸν ἔρριψεν ἡ τόλμη του καὶ ἀπερισκεψία, ὅταν ἐνθυμεῖτο ὅτι ἔχασεν τὸ ἄνθος τῶν συνδρόφων του, ἀπελπισθεὶς (84) νὰ προσμένῃ ἀπὸ τὰς μεγάλας περιστάσεις τὴν αὔξησίν του καὶ πληρουμένας τὰς ἐλπίδας του, ἐρρίφθη πάλιν εἰς τὸν αἰγιαλὸν καὶ εἰς τὰς πειρατείας, διὰ νὰ ἀναφανῇ[5]) εἰς τὸν Ὄλυμπον νὰ τοὺς ὑπομνήσῃ ὅτι, μ' ὅσα κακὰ καὶ ἂν ἔπαθεν, [ὅτι] ζῇ καὶ ὅτι θέλει ἐκδικηθῇ μία ἡμέρα τοὺς ἐχθρούς του.

Ἀποβὰς μὲ ἕως 300 εἰς τὸ Λιτόχωρον, μόλις ἠκούσθη τὸ ὄνομά του, ὅτι *ἐβγῆκεν ὁ Νῖκος*, καταπλακωμένες οἱ ἐπαρχίες ἀπὸ τοὺς δερβεναγάδες, βεβαρυμμένοι οἱ κάτοικοι ἀπὸ τοὺς συχνοὺς περιπόλους (παγανιές), τρέμοντας Τοῦρκοι καὶ Ρωμαῖοι νὰ μὴ προχωρήσῃ, καὶ πλῆθος Τουρκῶν δερβεναγάδων καὶ ἐντοπίων πανταχόθεν συσσωρευόμενοι νὰ προκαταλάβουν τὰς διόδους καὶ θέσεις, νὰ τὸν ἐμποδίσουν—ὁ Νῖκος, ἅμα τοὺς εἶδεν, μὲ τὴν μεγαλυτέραν ἀταραξίαν ἀρχίσας νὰ τοὺς πολεμᾷ, ἐνῷ τοὺς ἐδίωκον, καὶ προώδευεν ἡ μάχη, καὶ τὰ παληκάρια του προχωροῦσαν, διὰ νὰ ταχύνῃ πανταχόθεν τὸν διωγμόν των ριφθεὶς μὲ

---

1) Πέρασε τὸ γεφύρι Κουμάριανης, στὸ δρόμο Σερρῶν-Ἀχινοῦ, στὸ Στρυμῶνα ποταμό.

2) Τὸ χειρόγρ. *συναθροίσας*.

3) Τὸ χειρόγρ. *προσκυνήσαντες*.

4) «Τὸν πέλεκα τοῦτον (τζικοῦρι μικρόν) τὸν ἔφερεν πάντα μαζί του ἔπειτα ὁ Γούλας Δράσκου μέχρι τοῦ 1815, ὁποῦ τὸν εἶδα καὶ μόνος μου εἰς τὴν ζώνην του, εἰς Σέρρας» (σ. σ.).

5) Ἀναφανῇ=ξαναφανῇ (ἀφοῦ θησαυρίσῃ μὲ τὶς πειρατεῖες).

τὸ ξίφος, ἐν τῷ μέσῳ των, εἰς τὰς χεῖρας, κράζων καὶ ἀλαλάζων—διακρινόμενος ἀπὸ τὴν φωνὴν καὶ ἀπὸ τὰ κινήματά του—ἐνῷ τὰ παληκάρια του ἔτρεψαν εἰς παντελῆ φυγὴν μίαν πτέρυγαν, καὶ αὐτὸς παρακολουθοῦσεν τοὺς λοιποὺς <ἕως> νὰ διώξουν καὶ τοὺς λοιποὺς διὰ τῆς προσβολῆς—ἢ ἐν γνώσει ἢ ἐν ἀγνοίᾳ πεντὲξ Λιτοχωρινοὶ χριστιανοί, τρυπωμένοι εὑρεθέντες εἰς ἓν ρεῦμα, πυροβολήσαντες κατεπάνω του, ἐνῷ διέβαινεν ἀπ' ἔμπροσθέν των ἀπροφύλακτα, καὶ ἐπιτυχόντες νὰ τὸν πληγώσουν καιρίως εἰς τὸ ὑπογάστριον καὶ εἰς τρία ἄλλα μέρη <ὥστε> νὰ χυθοῦν τὰ ἔντερά του κατὰ γῆς· βαστῶν αὐτὰ εἰς χεῖρας του καὶ ἐπιστρέψας ἀταράχως εἰς τὸ πλοιάριον, μετὰ μίαν ὥραν ξεψύχησε[1]). Μαζὶ μὲ τὴν λαμπρὰν δόξαν, τὴν ὁποίαν ἄφησεν εἰς τοὺς διαδόχους του, ἄφησε καὶ τὴν μεγαλυτέραν λύπην εἰς ὅλους τοὺς συναδελφούς του μέχρι τὴν σήμερον, ὅσοι τὸν ἐνθυμοῦνται.

Ἔμπειροι πολεμικοὶ οἱ ὀπαδοί του, χωρὶς νὰ δείξουν κανὲν σημεῖον <ὥστε> νὰ αἰσθανθοῦν οἱ ἐχθροὶ τὸν θάνατόν του, βαστήξαντες τὸν πόλεμον ἕως τὸ ἑσπέρας καὶ ἀποσυρθέντες τὴν νύκταν εἰς τὰ πλοιάριά των, μετακόμισαν τὸ λείψανόν του καὶ (85) ἔθαψαν αὐτὸ κρυφίως εἰς τὴν μονὴν τῆς Σκιάθου[2]) <διὰ> νὰ μένῃ ὁ θάνατός του εἰς ἄγνοιαν, νὰ ὠφελοῦνται ἀπὸ τὸ ὄνομά του οἱ ὀπαδοὶ κατὰ τῶν ἐχθρῶν.

Ἀπέθανεν[3]) οὕτως ἡρωϊκῶς ὁ Νῖκος Τζιάρας τριανταὲξ ἐτῶν, εἰς τὸ ἄνθος τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας του, καὶ ἄφησεν τὴν μεγαλυτέραν λύπην πρὸς ὅλους τοὺς συναδελφούς του, τὸ 1807 περὶ τὸν Φεβρουάριον ἢ Μάρτιον. Ἄφησε τὴν σύζυγόν του μὲ μίαν θυγατέραν καὶ μόνον ἕνα υἱόν εἰς τὰ σπάργανα, καὶ τὸν ἀδελφόν του Κώσταν ἐπίσης γενναῖον νὰ τὸν διαδεχθῇ μὲ τὰ τέσσερα πρωτοπαλήκαρά του, περὶ τῶν ὁποίων ἔγινεν μνεία, καὶ τοὺς ὀπαδούς του[4]).

---

1) Τὸ χειρόγρ. *ξεψυχήσας*.

2) Στὴν ἀκρογιαλιὰ τῆς μονῆς Εὐαγγελιστρίας, κοντὰ στὸ ρέμα τοῦ Λεχωνιοῦ.

3) Τὸ χειρόγρ. *ἀποθανών...ἀφήσας*.

4) *Σημείωμα πειὸ παλιό*, ποῦ ὁ συγγρ. τὸ διάγραψε, σελ. 916' τοῦ χειρογρ: «Ἔθαψαν αὐτὸν κρυφίως εἰς τὴν μονὴν Σκιάθου, νὰ μένῃ ὁ θάνατός του εἰς ἄγνοιαν, νὰ ὠφελοῦνται ἀπὸ τὸ ὄνομά του. Ἀποθανὼν οὕτως ἡρωϊκῶς...εἰς τὸ ἄνθος τῆς ἀνδρικῆς του ἡλικίας, 36 ἢ 38 ἐτῶν, περὶ τὰ τέλη τοῦ 1807, ὑπανδρευμένος καὶ ἀφήσας δύο θυγατέρας καὶ μόνον ἕνα υἱόν, τὸν Παναγιώτην, εἰς τὰ σπάργανα...Τὴν σύζυγόν του τὴν ὑπανδρεύθη εἰς Μυστρᾶ κάποιος Καλομέρης· τὴν μίαν θυγατέραν του τὴν ὑπανδρεύθη ὁ υἱὸς τοῦ Ζαχαριᾶ Θεοδωράκης, ἐπὶ τῆς Ἐπαναστάσεως, ὅπου ἀναθρεφόμενος ὁ υἱός του, τὸ 1822 τὸν ἔβγαλα ὁ ἴδιος ἔξω εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα νὰ γνωρισθῇ, νὰ ἀναλάβῃ τὸ πα» <τρικὸν Ἀρματωλίκι>. Τὸ σημείωμα σταματᾷ στὴ συλλαβὴ πα. Τὴ γυναῖκα του ὁ Νικοτσάρας τὴν εἶχε ἀφήσει στὴ Ζάκυθο πρὶν καταπιαστῇ τὸ μεγάλο καὶ τελευταῖο πολεμικό του ἐπιχείρημα· ἐκεῖ ἡ χήρα παντρεύτηκε, καὶ μὲ τὰ παιδιά της πῆγε στὸν τόπο τοῦ δεύτερου ἄντρα της. Ὁ γαμπρὸς Θ. Ζαχαρόπουλος εἶνε πολὺ γνωστὸς καὶ σημαντικὸς στρατιωτικὸς τοῦ Μοριᾶ κατὰ τὸν Ἀγῶνα τοῦ 1821. Ὁ συγγρ. κατὰ τὴν πατριωτικὴ ἀποστολή του στὸ Μοριᾶ ἀπὸ τὴ Μακεδονία γνώρισε τὸ γυιὸ τοῦ Νικοτσάρα καὶ τὸν πῆρε μαζί του γυρίζοντας στὴ Μακεδονία. Τ' ἀποσιωπητικὰ σ' αὐτὴ τὴ σημ. δείχνουν πῶς ὁ ἐκδότης παράλειψε μερικά, ποῦ ὁ συγγρ. τὰ λέει στὸ κείμενο.

Ὁ Νῖκος ὡς κεραυνὸς διερχόμενος τὸ πολεμικὸν διάστημα τῆς ζωῆς του, εὐτύχησε[1]) νὰ γνωρισθῇ μὲ ὅλους τοὺς ὁπλαρχηγοὺς τῆς ἐποχῆς του καὶ νὰ ἐπαινῆται παρ' ὅλων. Ὁ χαρακτήρας του ὁ στρατιωτικός, μεμιγμένος μὲ τὸ ἀρείτολμον, ἀφίνει τὰς πλέον ζωηρὰς ἀναμνήσεις διὰ τὰς σελίδας τῆς ἱστορίας, καὶ ἀκόμη ὅτι κατὰ τὰ αἰσθήματα ὑπερέβαινε καὶ τὸν Μεγδάνην καὶ τὸν Ζῆδρον προγόνους του[2]).

Ὁ Κώστας αὐταδελφός του, ἐπίσης γενναῖος ἀλλ' ὀλιγώτερον εὐαίσθητος, ἢ ἀπὸ τὴν λύπην του ἢ διότι ἀπηύδησεν, ἀποσυρθεὶς ἀπὸ τὸ πολεμικὸν στάδιον καὶ δεχθεὶς τὸ καλογερικὸν σχῆμα, διάγων οὕτως μέχρι τὸ 1829[3]), ὑποχώρησε τὴν δόξαν τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ εἰς τοὺς κηδεμόνας των[4]), ἐκ τῶν ὁποίων ἀφοῦ μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν ὁ Κυριάκος, εἷς ἐξ αὐτῶν, ἀνήλικος ὁ υἱὸς τοῦ Νίκου <ὥστε> νὰ τὸν λάβουν ἐν τῷ μέσῳ των <καὶ> νὰ τὸν ὑποστηρίξουν, ὅταν μετὰ ἕνα χρόνον ἐξῆλθον ὅλοι εἰς τὰ Ἀρματωλίκια των[5]) ἐξελθόντες καὶ οὗτοι ἐμοίρασαν τὸ Ἀρματωλίκι εἰς δύο· τὸ μὲν ἀνατολικὸν μέρος <τῆς> Ντιάβας ἐπῆρεν ὁ Ταμπάκης, τὸ δὲ δυτικὸν ὁ Γούλας Δράσκου καὶ Μάντζιαρης[6]).

Ἐξάγοντες ὅθεν, εἰς τὴν ἐποχὴν τούτου, ὅτι <μόνον> ὁ Ἀνδρίτζος, οἱ Σουλιῶται καὶ ἡ οἰκογένεια καὶ ὀπαδοί του ἦσαν οἵτινες ἠφανίσθησαν, εὑρίσκομεν[7]) ὅτι οἱ λοιποὶ Ἀρματωλοί, προφυλαττόμενοι ἀείποτε—εἰς τὴν ἀκμὴν τοῦ Ἀλήπασια—καὶ βοηθούμενοι ἀπὸ τὰς περιστάσεις ὄχι μόνον (86) δὲν ἠλαττώθησαν, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν Τουρκῶν, ἀλλὰ καὶ αὐξήσαντες τὴν δύναμίν των πολὺ περισσότερον ἀπὸ τὴν πρώτην ἐποχὴν τῶν ἀρχαίων οἰκογενειῶν[8]), ἐμφανίζοντο ἐπαπειλητικώτεροι καὶ τρομερώτεροι εἰς τὸν ἐχθρόν.

Ἀφήνοντες ὅθεν καὶ τοῦτον νὰ κοιμᾶται εἰς τὸ μνῆμα του, ἐπανερχόμεθα νὰ διηγηθῶμεν καὶ διὰ τοὺς ὁμηλίκους τοῦ πατρός του καὶ αὐτοῦ, οἵτινες ἐὰν καὶ <οἱ περισσότεροι;> ἐξ αὐτῶν δὲν ἐφημίσθησαν τόσον, εἶναι ὅμως καὶ τινές, οἵτινες δὲν ἐφάνησαν κατώτεροι, ὅταν τοῖς ἐδόθησαν αἱ περιστάσεις.

---

1) Τὸ χειρόγρ. *εὐτυχήσας*.

2) Πρόγονοί του, κατὰ μεταφορά, ἐπειδὴ φάνηκε ἄξιος κληρονόμος τῶν ἡρωϊκῶν ἔργων τους.

3) Τὸ ἔτος ἀμφίβολο· ἴσως 1822.

4) Κηδεμόνας καὶ τῶν δύο ἀδερφῶν Νίκου καὶ Κώστα.

5) Φαίνεται πῶς οἱ Ἀρματωλοὶ τῆς Μακεδονίας, ἀφοῦ τελείωσε ὁ ἀγῶνας τοῦ 1821—1829, «πῆραν τὸ ράϊ» (=ἀμνηστεία) καὶ γυρίσαν πάλι στ' Ἀρματωλίκια τους τὸ 1830.

6) «Ὁ Βλαχοθόδωρος ἐχθρός των, τρυπωμένος πάλιν εἰς τὸ Βλαχολίβαδον καὶ κατατρεχόμενος· θὰ φανῇ τὸ τέλος του εἰς τὸν τόπον του» (σ. συγγρ.).

7) Παρατηροῦντες ὅτι ἐκ τῶν συγχρόνων τοῦ Νίκου (εἰς τὴν ἐποχήν του) μόνον ὁ Ἀνδρίτσος, οἱ Σουλιῶται καὶ τοῦ Νίκου ἡ οἰκογένεια καὶ οἱ ὀπαδοί του κατεστράφησαν...Ὁ συγγρ. δάνει σὲ παιὸ παλιὰ περίοδο τὴν καταστροφὴ πολλῶν Ἀρματωλῶν, Μπουκουβαλαίων, Κοντογιανναίων κλπ., ἐποχὴ δηλ. ποῦ ὁ Ἀλῆς δὲν εἶχε φτάσει ἀκόμα στὴν ἀκμή του.

8) Τὸ χειρόγρ. *ἀπὸ τὰς πρώτας ἐποχὰς τῶν ἀρχαίων οἰκογενειῶν*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

Ἀρματωλοὶ τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Χασιῶν—Ἐξέγερσις κατὰ τῶν Τούρκων—Ἐκστρατεῖαι Μουχτάρπασσα καὶ Βελήπασσα—Σῦρος, Γκέγκας, Βλαχοθόδωρος—Λαζαῖοι—Περίεργη προστασία τῶν Ἀρματωλῶν—Ἐπανάστασις Βλαχάβα—Προδοσία τοῦ κινήματος—Ἀρματωλικὴ πειρατεία—Τσέλιος ὁ ἀνυπότακτος—Θάνατος Βλαχάβα—Σφαγὴ Λαζαίων.

Ὁ Σῦρος, ψυχογυιὸς τοῦ Ζήδρου, καταπλακωμένος ἀπὸ τὴν ἐπίρροιαν τῶν ἐνδοξοτέρων ὀνομάτων τοῦ Λάππα, Τζιάρα, Γκέγκα, μὲ τοὺς ὁποίους συνήκμαζεν· ἂν καὶ συνεκινδύνευσεν καὶ ὑπόφερεν εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις μεταυτούς[1]), περιωρισμένος ὅμως νοῦς φαινόμενος καὶ προσηλωμένος περισσότερον νὰ διατηρήσῃ τὸ Ἀρματωλίκι του διὰ τῆς ὑποκλίσεως, παρὰ παρακολουθῶν τὰ βήματα τῶν ἀνωτέρων του, δὲν μᾶς παρουσιάζει εἰς τὴν ἐποχήν του εἰδικόν τι κατόρθωμα ἔνδοξον οὔτε διὰ τὸν ἑαυτόν του, οὔτε διὰ τοὺς προγόνους του. Μετὰ τὸν θάνατόν του συμβάντα περὶ τὰ 1785 ἢ—95, ἄφησε[2]) τὸν Γεώργιον υἱόν του κληρονόμον καὶ διάδοχόν του εἰς τὸ Ἀρματωλίκι. Πιστὸς εἰς τὰς ἀρχάς του ἐπίσης μὲ τὸν πατέρα του, φίλος ἀείποτε τῶν Λαζαίων, προσκολλημένος μὲ αὐτοὺς<διὰ> νὰ διατηρήσῃ τὸ Ἀρματωλίκι, οὔτε ἐπὶ τῆς Ἐπαναστάσεως ἐδυνήθη νὰ ἐξέλθῃ τῆς σφαίρας του, ὡς φαίνεται εἰς τὸ στάδιόν του.

Γκέγκας, ὁμοίως[3]), ἰσότιμος τοῦ Τζιάρα, λαβὼν τὸ Ἀρματωλίκι τῆς Αἰκατερίνης[4]) καὶ διατηρῶν αὐτὸ μᾶλλον μὲ τὴν σπάθην του· περιπλεκόμενος μὲ τὰς μεταβολὰς τῶν ἐπαναστάσεων τῶν Ἀρματωλῶν· ἀποσυρθεὶς ἐπὶ τοῦ πολέμου τοῦ 1787 μὲ τοὺς λοιποὺς εἰς Πάργαν, ὅπου συνήθως ξεχείμαζεν, καὶ ἀποθανὼν τὸ 1790 ἀνύπανδρος καὶ ἄκληρος, ἄφησεν[5]) τοὺς ὀπαδούς του εἰς τὸ τμῆμα,<ἀφήσας>καὶ αὐτὸς τὰς πλέον λαμπρὰς ἀναμνήσεις διὰ τὴν ἱστορίαν ὡς γενναῖος πολεμιστὴς[6]) καὶ μὲ γενικώτερα αἰσθήματα. Ἐδιαδέχθησαν ὁ Νικόλαος Τσακνάκης καὶ Νικόλαος Κατερινιώτης τὸ Ἀρματωλίκι τούτου (87).

Βλαχοθεόδωρος, σύγχρονος τοῦ Τζιάρα καὶ ὀπαδὸς τοῦ Ζήδρου. Ἀπὸ ζη-

---

1) Μετ' αὐτῶν.

2) Τὸ χειρόγρ. *συμβάντος...ἀφήσας.*

3) Δηλ. ψυχογυιὸς τοῦ Ζήδρου.

4) «Τὸ τραγοῦδι τοῦ Πλιάσκα ἀρχιληστοῦ μᾶς ἀ<να>μιμνήσκει τὴν διαίρεσιν τῶν Ἀρματωλικιῶν: «Τζιάρας πῆρεν τὸν Ὄλυμπον, Γκέγκας τὴν Κατερίνην—καὶ τὰ μικρὰ Λαζόπουλα πῆραν τὴν Ἀλασσῶνα» (σ. συγγρ.).—Τὸ τραγοῦδι τοῦ Πλιάτσκα βλ. Passow σ. 93.

5) Τὸ χειρόγρ. *ἀφήσας.*

6) Τὸ χειρόγρ. *πολέμιος.*

λοτυπίαν μᾶλλον κινούμενος πρὸς τὸν Τζιάραν, ὅστις ἐδιαδέχθη τὸν Ζῆδρον πατριώτην του, παρὰ ἀπὸ σέβας τοῦ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν υἱόν του Φώτην, ὡς ἀπεδείχθη ἔπειτα, ἀφοῦ ἡλικιώθη ὁ Φώτης—δολίου χαρακτῆρος μᾶλλον παρὰ εἰλικρινοῦς δεικνυόμενος εἰς ὅλον τὸ στάδιον τῆς ζωῆς του καὶ μέχρι τὸ 1808 (καθ' ὃν καιρὸν τὸν ἐγνωρίσαμεν εἰς Τζιαρίτζανην περιοδεύοντα[1]), κηρυττόμενος ὡς δολοφόνος [ἀπὸ ὅλους] καὶ μισούμενος παρὰ πάντων, σύμφωνος ἀείποτε μὲ μόνον τοὺς προκρίτους χωριανούς του Βλαχολειβαδίτας, οἵτινες ἤθελον νὰ τὸν ὑποστηρίζουν, καὶ ὄργανον ὀλέθριον πάντοτε ἀναφαινόμενος· διὰ τὰς μεγάλας προδοσίας του τὰς ὁποίας ἔπραττε μεμφόμενος καὶ ἀπὸ τοὺς ἰδίους Τουρκοαλβανοὺς ὡς θρασύδειλος στρατιωτικός, μηδὲν ὠτάξιον κατώρθωσε[2]) μνημοσύνης ἐκτὸς τῆς δολοφονίας τοῦ Τζιάρα. Περιοδεύων ὡς Ἀρματωλὸς μόνος[3]), ὅταν οἱ Ἀρματωλοὶ οἱ ἐπίλοιποι ἢ ἐκατατρέχοντο καὶ ὑποχωροῦσαν, ἢ ἀπεσύροντο εἰς τὸν αἰγιαλόν[4]), ἐπὶ τῆς πτώσεως τοῦ Ἀλήπασια συνεκστρατεύσας καὶ οὗτος μὲ τοὺς λοιποὺς Ἀρματωλοὺς κατ' αὐτοῦ, ἐπὶ τῆς ἐκστρατείας σύμφωνοι ὅλοι ἐζήτησαν[5]) ἐκδίκησιν διὰ τοῦ Πασιόμπεη ἀρχηγοῦ τῆς ἐκστρατείας—γνωστὸς καὶ εἰς τοῦτον <ὁ Βλαχοθόδωρος> ὡς ἐπιστήθιος τοῦ Ἀλήπασια—ἐκρεμάσθη διὰ διαταγῆς του εἰς τὸν δρόμον τοῦ Μετζόβου, κατὰ τὸ 1819 (;). Ἔλαβεν τὰ ἐπίχειρα τῆς ὑπηρεσίας του πρὸς τοὺς Ὀθωμανούς. Μεμιγμένον τὸ στάδιον τῆς ζωῆς του ἀπὸ προδοσίας καὶ καταδρομὰς ἀθώων ἀνδρῶν καὶ μηδεμίαν ἀρετὴν ἔχων ἐπάνω του <ἐκτὸς> ἀπὸ μίαν κομποφανίαν, ὁ θάνατός του, προξενήσας γενικὴν εὐχαρίστησιν, δὲν ἄφησεν ἄλλο εἰς μνημόσυνον παρὰ αἰώνια ἀναθέματα.

Γιάννης, Διόλιος, Δῆμος, Κώστας **Λαζόπουλα.** Σύγχρονοι τοῦ Νίκου-Τζιάρα, τοῦ Παπᾶ-Θύμιου Βλαχάβα καὶ τῶν ὅσων περιφήμων προαναφέραμεν εἰς τὴν διήγησιν τοῦ Νίκου-Τζιάρα (88), ἐκ τῶν ἀρχαίων οἰκογενειῶν καὶ τῶν νεοφανέντων. Γεννημένοι ὅλοι κατὰ σειρὰν ἀπὸ τὰ 1770 μέχρι τὸ 1785. Κηρυττόμενοι ὡς ἄλλοι ἐπίγειοι ἄγγελοι μεταξὺ τῶν Ἀρματωλῶν κατὰ τὰ ἤθη [καί], τὴν φρόνησιν καὶ κατὰ τὴν ἀνδρείαν, χωρὶς ἐξαίρεσιν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός των, ὅστις συνέβη περὶ τὰ...[6]), ἔχοντες ὡς διευθυντὴν τοῦ Ἀρματωλικιοῦ καὶ τῆς οἰκογενείας των τὸν μεγαλύτερον ἀδελφόν των Γιάννην, διὰ τὴν σύμπνοιάν των ὡς μία πλάστιγξ δεικνυόμενοι εἰς τὰς μεταξὺ τῶν Ἀρματωλῶν διαφορὰς καὶ πολλάκις ὡς σύμβουλοι καὶ σωτῆρες τοῦ συστήματός των, μὲ αἰσθήματα ὑψηλότερα ὁπωσοῦν ἀναθραφέντες· γνωρίζοντες νὰ ἀναγινώσκουν καὶ νὰ

---

1) Ὁ συγγρ. ἦταν τότε ἑφτὰ χρονῶν, καὶ τώρα ποῦ γράφει σὲ ἡλικία σαράντα χρονῶν θαυμάσια διατηρεῖ τὰ παιδικά του θυμήματα.

2) Τὸ χειρόγρ. *κατορθώσας*.— Περίεργη ἡ φράση «ὠτάξιον μνημοσύνης». Ὁ συγγρ. ἅμα τὰ καταφέρνει νὰ «ἑλληνίσῃ», δὲ χάνει τὴν εὐκαιρία.

3) Ὁ μόνος περιοδεύων Ἀρματωλός.

4) Βρίσκανε καταφύγιο στὰ παράλια.

5) Τὸ χειρόγρ. *ζητήσαντες*.

6) Τὸ κενὸ εἶναι τοῦ συγγραφέα.

γράφουν <ὡς> συνήθως, αἰωνίως ἀχώριστοι παρουσιαζόμενοι κατὰ τὰς δεινὰς περιστάσεις τῶν συνδρόφων των, διήγειραν[1]) ἰδιαιτέρως τὸν φθόνον τοῦ Ἀλήπασια, <ὅστις> τοῖς προετοίμαζεν τὸν λάκκον, καθὼς καὶ τοὺς ἄλλους.

Ἡ φρόνησις καὶ ἀνδρεία τῶν Λαζαίων, ἑνωμέναι πολλάκις μὲ τὸ θρασὺ καὶ ἀρείτολμον τοῦ Νίκου, ἔσωσαν καὶ ἑαυτοὺς καὶ ἐπαρουσιάσθησαν ἀκαταδάμαστοι.

Μὲ γνῶσιν πολιτευόμενοι πάντοτε, γνωρίζοντες νὰ ἐκτιμοῦν καὶ φίλους καὶ ἐχθροὺς ἀναλόγως καὶ νὰ ἑλκύουν πρὸς ἑαυτοὺς τὸ σέβας παρὰ τὴν ἀποστροφήν[2]), οὐδέποτε ἐπιβουλεύθησαν ἀπὸ κανένα, παρὰ ἀπὸ μόνον τὸν προδότην Βλαχοθόδωρον, τὸν ὁποῖον μισοῦσεν ὁ κόσμος ὅλος, καὶ ἀπὸ τὸν φθονερὸν Ἀλήπασιαν, ὅστις δὲν ἤθελεν νὰ ἀκούγῃ ἐπίσημον ἄνδρα, οὔτε καλὸν οὔτε κακόν.

Συμμέτοχοι εἰς διαφόρους ὑποκινήσεις τῶν ἐπαναστάσεων τῶν Ἑλλήνων, ἡ βαρύτης τοῦ ὀνόματός των εἰς τὸ πνεῦμα τῶν Ἀρματωλῶν συγκιρνοῦσα[3]) μὲ ἐκεῖνο τοῦ πνεύματος τῶν κατοίκων, τὰ πάντα ἦσαν, ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν των, ὑπὸ τὴν μεγαλυτέραν εὐρυθμίαν.

Προβλέποντες πότε ἔπρεπεν καὶ ἕως πότε νὰ εἶναι οἱ ἴδιοι εἰς στάσιν κατὰ τῶν Τουρκῶν, καὶ πότε νὰ μὴ ἐνοχοποιήσουν τὸν λαὸν εἰς τὰς Ὀθωμανικὰς ἀρχάς, ἐθυσίασαν πολλάκις, διὰ νὰ προφυλάξουν τοῦτον, καὶ τὴν ἀνάπαυσίν των καὶ τὰ Ἀρματωλίκια των καὶ τὴν περιουσίαν των καὶ τὰς παρ' αὐτῶν δόξας[4]).

Τοιούτους ὄντας[5]) καὶ ὄνομα καὶ πρᾶγμα, ὁ Ἀλήπασιας μὴ δυνάμενος νὰ τοὺς καταποντίσῃ διὰ μιᾶς, πότε εὐμενῶς φερόμενος, πότε ἐπαπειλητικός, ἤθελεν πάντοτε νὰ δεικνύῃ ὅτι τοὺς τιμᾷ.

Μακρὰν οἱ Λαζαῖοι <ἀπὸ τοῦ> νὰ περιπλεχθοῦν εἰς τὰς παγίδας του (89), ὅταν τὸ 1787 ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Τουρκίας, μεμυημένοι καὶ οὗτοι νὰ κινηθοῦν ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα, δὲν ἀργοπόρησαν νὰ δείξουν σημεῖα στάσεως· τρεῖς χρόνους βασανιζόμενοι μεταξὺ τῶν ἰδεῶν νὰ ἐπιτύχουν τὴν περίστασιν, τὸ 1790 προετοιμασμένοι εὑρεθέντες—ὅταν ἐδόθη τὸ σημεῖον παρὰ τοῦ Λάμπρου Κατζώνη, καὶ οἱ ἀπὸ τὴν Ἀκαρνανίαν ἐσείσθησαν—χωρὶς νὰ ὑπομείνουν ἤρχισαν [κατ' ἀρχὰς] νὰ διώκουν τοὺς Τουρκαλβανοὺς ὡς καταχρηστικούς[6]). Ὅλοι ὁμοῦ ἀπὸ Ὄλυμπον οἱ Ἀρματωλοί, ὅταν εἶδον ὅτι τὸ κίνημα διελύθη—πρὶν φθάσουν εἰς γενικὰς μάχας μὲ τὰ στρατεύματα τοῦ Ἀλήπασια, τὰ ὁποῖα διεύθυνεν ὁ Μουχτάρπασιας—ἀποσυρθέντες εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ διερχόμενοι τὴν πειρατείαν μὲ φρόνησιν περισσοτέραν· μετὰ τινὰς ἐξόδους εἰς τὰ παράλια καὶ ἐνοχλήσεις, αἱ ὁποῖαι[7]) ἐπροξένησαν τὴν ἀνησυχίαν εἰς τὴν Θεττα-

---

1) Τὸ χειρόγρ. *ἀπὸ τὰς δεινὰς περιστάσεις...διεγείραντες...*

2) Μ' ὅλη τὴν ἀποστροφὴ ποῦ εἶχανε στοὺς κακούς.

3) Συγκιρναμένη, συμφωνοῦσα. Μισοδασκάλικη μετοχὴ ἀπὸ τὸ δημοτικὸ *κερνάω-ῶ*.

4) Τῆς δόξες ποῦ ἔδινε ἡ δύναμη καὶ ὁ πλοῦτος τῶν Ἀρματωλικιῶν.

5) Τὸ χειρόγρ. *τοιοῦτοι ὄντες*.

6) Τὸ χειρόγρ. *ἀρχίσαντες*. *Καταχρηστικούς*, μὲ τὴν πρόφαση πῶς ἔκαναν καταχρήσεις, ὅμως αὐτὸ ἤτανε κι' ἀλληθινό.

7) Τὸ χειρόγρ. *τὰς ὁποίας*.

λίαν, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Ἀλήπασιας εὑρίσκετο εἰς τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Ρώσσων, διὰ νὰ εἰσαχθῇ ἡ ἡσυχία—διὰ μεσολαβήσεων τῶν φίλων των ἀρχηγῶν Ἀλβανῶν—ἐπανακληθέντες εἰς τὰ Ἀρματωλίκια των καὶ ἐξελθόντες ὅλοι ὁμοῦ πάλιν, διῆγον εἰρηνικῶς ἔπειτα, ἀλλὰ πάντοτε ἐν ἀμύνῃ[1]) μέχρι τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ Ἀλήπασια.

Ἄνδρες οἵτινες ἐγνώριζον ὁπωσοῦν καλύτερα ἀπὸ τοὺς ἄλλους νὰ λογαριάζουν τὰς περιστάσεις, παρατηρήσαντες ὅτι ἀπὸ τὰς συχνὰς ταραχάς, αἵτιναι ἀκολουθοῦσαν εἰς Κωνσταντινούπολιν μεταξὺ τῶν Ὀθωμανῶν, ὁ Ἀλήπασιας ἐνισχύετο ἡμέραν παρ' ἡμέραν· μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Πρεβέζης εἰς χεῖρας του βλέποντες καὶ τὴν ὕπαρξίν των εἰς κίνδυνον ἀπὸ τὸν βάσκανον, ἤθελαν νὰ τὸ οἰκονομήσουν μὲ τρόπον, ὥστε καὶ αὐτοὶ νὰ μὴ πάθουν, καὶ ὁ Ἀλήπασιας νὰ μένῃ ἥσυχος.

Τὰ ἀδύνατα ζητοῦντες νὰ γίνουν δυνατά, καὶ ἀποτυγχάνοντες εἰς τοὺς στοχασμούς των, πλησιέστεροι[2]) πρὸς τὴν Σερβίαν τὸ 1802, ὅταν ὁ ἀέρας ἐφύσησεν καὶ ἤφερε τὴν ἐπανάστασίν των εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν Μακεδόνων καὶ Θετταλῶν, ἐρεθισθέντες πάλιν <οὗτοι> καὶ ἀλησμονήσαντες καὶ τὰ παρελθόντα παθήματα, καὶ τὴν καταστροφὴν τῆς Πρεβέζης, καὶ τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Ἀλήπασια, δὲν ἄργησαν πάλιν νὰ ἐπαναλάβουν τὰ πρῶτα των σχέδια, φρονιμώτερα ὅμως τότε προετοιμαζόμενοι, ἕως νὰ λάβουν θετικωτέρας πληροφορίας—παλαίουσαι (90) αἱ ὑποψίαι[3]) μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐπαναστάσεως καὶ μὲ τὰς παρελθούσας περιπτώσεις —ὅταν ἐβεβαιώθησαν ὅτι οἱ Σέρβοι μόνοι των ἀνέλαβον τὸ βάρος νὰ ἐλευθερωθοῦν, χωρὶς τινὰ ἐξωτερικὴν πραγματικὴν ὑπεράσπισιν, καὶ ὅτι τὸ μέλλον των διὰ τοῦτο ἦτον ἄδηλον, διασκεδάσαντες τὰ σχέδιά των καὶ τὴν στάσιν των μὲ διαφόρους τρόπους, [ἄλλους]—διὰ νὰ διαλύσουν κάθε ὑποψίαν εἰς τὸν Ἀλήπασιαν κατ' αὐτῶν—εὑρεθέντες εἰς τὴν ἀνάγκην, κατὰ δυστυχίαν, ὁποῦ καὶ οἱ ἄλλοι εὑρέθησαν, ἔπεμψαν καὶ τοῦτοι τὸν Λιόλιον[4]) μὲ τινὰ παληκάρια των, κατὰ τὴν πρόσκλησιν τοῦ Ἀλήπασια, εἰς Ἰωάννινα νὰ χρησιμεύσουν εἰς τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Σουλιωτῶν. Μετὰ τὴν πτῶσιν τούτων, ἐὰν καὶ ἐδείκνυε καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς εὐμένειάν του, ὡς ἀπὸ τὴν στενὴν ὅμως σχέσιν <αὐτῶν> μετὰ τοῦ «τρελλοῦ» Νίκου Τζιάρα, ὠθούμενος καὶ ἀπὸ τὴν ἀντιζηλίαν[5]) τῆς φήμης τούτων, ὑποβλέπων τὸν Λιόλιον, δὲν ἐδυνήθη νὰ κρύψῃ τὰς ὑποψίας του πρὸς αὐτοὺς διὰ τῶν προτρεπτικῶν ἐκφράσεών του περὶ τῆς ἡσυχίας ἐκείνων τῶν μερῶν, ὅτι:—«Ἀπὸ σᾶς περιμένω, μπίρ, τὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸ τοῦ φακίρ-φουκαρᾶ ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ μέρος, καὶ ὄχι ἀπὸ τὸ Νἴκο τὸ ζουρλό». Γνωρίζων δὲ ἀκριβῶς ὅτι, τέσσαρες ἀδελφοὶ ὄντες, καὶ ἐὰν ζητοῦσεν νὰ τὸν δώσουν ἐνέχυρον, [ὅτι] μὲ

---

1) Τὸ χειρόγρ. *διήγουν*. Ἀπὸ τὸ συγγραφέα λείπει ἡ λέξη *ἐπιφυλακή*.

2) Μὲ τὰ αἰσθήματα πλησιέστεροι.

3) Τὸ χειρόγρ. *παλαίοντα αἱ ὑποψίαι*.

4) Ὁ συγγρ. ἄρχισε ἀνώμαλα μὲ τὸ *ἄλλους* (ἔστειλαν...καὶ οἱ ἄλλοι...ἔπεμψαν καὶ τοῦτοι) καὶ κατασκεύασε μιὰ πρόταση πολὺ περίεργη, μὰ καὶ ἀσύνταχτη.

5) Τὴ ζήλεια, τὸ φθόνο.

τοῦτο δὲν ἐκέρδιζεν τοὺς ἄλλους, ἀφήσας αὐτοὺς ἀκαταζητήτους, ἐπερίμενεν ἄλλον καιρὸν εὐστοχώτερον νὰ τοὺς διορθώσῃ.

Τέσσαρες μῆνες, ὡς εἴδομεν, δὲν ἀπέρασαν[1]), καὶ καταξολοθρεύσας μὲ τὸν πλέον ἀπάνθρωπον καὶ σκληρὸν τρόπον—ἕνεκα τῶν περιπτώσεων καὶ ὑπονοιῶν τὰς ὁποίας ἐκθέσαμεν—καὶ τὰς ἐπιλοίπους οἰκογενείας, τὰς ἐν τῇ Βρεστενίτζῃ κατοικούσας, καὶ τὰς ἐν Ζαλόγγῳ μέχρις ἑνός, κλονισθέντες ὅλοι ἀπὸ τὴν μίαν ἄκρην ἕως τὴν ἄλλην, δὲν ἤλπιζον πλέον τίποτε καλὸν ἀπὸ τὴν διάθεσίν του παρὰ τὴν ἀπαλλαγήν[2]).

Δύο χρόνους εὑρισκόμενοι ὕποπτοι <οἱ Μακεδόνες κ.λ.π. Ἀρματωλοὶ>καὶ περιστοιχούμενοι ἀπὸ τὰς δυνάμεις τῶν δερβεναγάδων, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὰ βάσανα τούτων, τὸ 1806, ἅμα πάλιν ἐκφωνήθη ὁ πόλεμος μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Τουρκίας, καὶ ἀνακαλοῦντες εἰς τὴν μνήμην των τὰς τραγικὰς σκηνὰς τῶν (71) Ἀνδριτζαίων, Κοντογιανναίων (1794), Πρεβεζιάνων καὶ Σουλιωτῶν συναθλητῶν των —χωρὶς νὰ προϊδοῦν τὸ [μέλλον] ἀποτέλεσμα, τὸ ὁποῖον ἔμελλεν νὰ συνεπιφέρῃ ἡ ἑξαήμηνος διάρκεια τοῦ πολέμου μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Τουρκίας καὶ<ἡ>τῆς ἀνακωχῆς τῶν ὅπλων τοῦ 1807—περὶ τὸν Αὔγουστον τοῦ 1806[3]), ὅταν οἱ Ρῶσσοι κατέλαβον τὴν Πάργαν, καὶ ὁ Σινέβιν περιερχόμενος πρὸ ὀφθαλμῶν των [εἰς] τὰ παράλια τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἁγίου Ὄρους μὲ τὸν στόλον, ἐρεθίζοντο τὰ πνεύματα τῶν Ἑλλήνων, σύμφωνοι ὅλοι νὰ κινηθοῦν ἀπὸ τὴν μίαν ἄκρην ἕως τὴν ἄλλην· ἀνυψώσαντες πάλιν τὰς σημαίας, μετὰ τινὰς μάχας καὶ συμπλοκάς, τὰς ὁποίας εἰς διάφορα μέρη συνεκρότησαν, καὶ ταύτας μὲ ἐπιτυχίαν[4]), ἀκούσαντες ὅτι ὁ Κίτζιος Βότζιαρης, κατὰ παραγγελίαν ἀνωτέραν[5]), ἀποσύρθη ἀπὸ Ἀσπροπόταμον, ὁ δὲ Σινέβιν ὅτι ἀναχώρησεν διὰ Κορφοὺς—διὰ νὰ μὴν ἐνοχοποιήσουν τὸν λαὸν καὶ γίνῃ θῦμα τῆς σκληρότητος τοῦ ἀνδρείου Ἰσοὺφ Ἀράπη Γενικοῦ Δερβέναγα—τυλίξαντες τὰς σημαίας καὶ ἀποσυρθέντες, ὅλοι ἕως 1500 σχεδόν, μὲ τὰς οἰκογενείας των, εἰς τὰς συνήθεις νήσους, τρέχοντες νὰ εὕρουν τὸν Σινέβιν <διὰ>νὰ λάβουν βοήθειαν· ἀφοῦ ἔπεμψαν τὸν Νῖκον Τζιάραν εἰς Κορφοὺς νὰ μάθῃ τί ἔτρεξεν καὶ νὰ ἀνταμωθῇ μὲ τοὺς ἐκεῖ συσσωρευθέντας Ἕλληνας καὶ Ρώσσους<διὰ>νὰ ξανανεώσουν τὸ κίνημα—<μὴ λαβόντες ἀπάντησιν καὶ> πλημμυρήσαντες τὴν θάλασσαν ἀπὸ πειρατείας, ἐτάραξαν ἔπειτα καὶ ὅλα τὰ παράλια τὰ προστατευόμενα ἀπὸ τοὺς δερβεναγάδες τοῦ Ἀλήπασια[6]).

Ἐπιστρέψας ὁ Νῖκος μὲ τὸν Θ. Κολοκοτρώνην—μὲ τὰς δυσαρέστους εἰδή-

1) Ἀπὸ τὸ γυρισμὸ τοῦ Ἀλήπασσα στὰ Γιάννινα.

2) Παρὰ τὴν καταστροφὴ (ν' ἀπαλλαχθῇ ἀπ' αὐτούς).

3) Τὸ χειρόγρ. *Αὔγουστον τούτων τὸ 1806*=τῶν 1806. Ὁ Ἑλλην. λαὸς λέει: *στὰ 1806*, ἀπὸ τὸν καιρὸ τῶν *1806*...

4) Τὸ χειρόγρ. *καὶ οὗτοι*.

5) Παραγγελία ρωσσική.

6) Τὰ Θεσσαλικὰ καὶ Μακεδονικὰ ἀκρογιάλια. Δὲν ἤτανε μοναχὰ τὸ κακὸ ποῦ κάνανε στὴ θάλασσα, ἀλλὰ χτυπῆσαν «ἔπειτα καὶ ὅλα» τ' ἀκρογιάλια, κι' αὐτή τους ἡ ἐπίθεση τάραξε τοὺς δερβεναγάδες κ.λ.π.

σεις ὅτι οἱ Ρῶσσοι ἀναχωροῦν—ἀφοῦ εἰς τινὰς ἐξόδους τὰς ὁποίας ἔκαμον εἰς τὴν στερεὰν καὶ εἰς τὰ παράλια τῶν Εἰκοσιτεσσάρων χωριῶν, ἀντιτείνοντα τὸν Βαζδέκην νὰ τοῖς προμηθεύσῃ <τροφὰς> τὸν ἐφόνευσαν εἰς μίαν μάχην[1]), προξενοῦντες τὸν τρόμον παντοῦ καὶ ἐπιστρέφοντες εἰς τὰς νήσους· μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη πρὸς τοὺς Κορφούς, καθ' ὃν καιρὸν ἐπανέλαβον αὐτὰς οἱ Γάλλοι ἀπὸ τοὺς Ρώσσους, καὶ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν δευτέρων, <μετὰ> τὴν ἄτυχην ἐκστρατείαν καὶ πορείαν τοῦ Νίκου Τζιάρα εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ [μετὰ] τὸν θάνατόν του εἰς τὸν Ὄλυμπον καὶ ταφήν του, ἀποθανόντος μετ' ὀλίγον καὶ τοῦ Γιάννη Λάζου[2]), ὅστις διεύθυνεν διὰ τῆς φρονήσεώς του τὰ πάντα, συσκεπτόμενοι ὅτι αἱ περιστάσεις δὲν ἦτον ὑπὲρ (92—93) αὐτῶν <ὥστε> νὰ φροντίζουν διὰ γενικὰ πράγματα, ἀλλὰ νὰ περιμένουν εὐτυχεστέρας <ἡμέρας>, ἀφήσαντες τὰς οἰκογενείας των [ἐντὸς] εἰς τὰς νήσους, μὲ τὸν Δῆμον καὶ Κώσταν Λαζαίους—σύμφωνοι <καὶ> μὲ τοὺς εἰς Πάργαν συναθροισθέντας ἕως 3 χιλιάδας[3])—νὰ κινηθοῦν, διὰ νὰ εὑρεθοῦν εἰς τὰς θέσεις των ὁ καθένας, ἀπέβησαν ξιφήρεις[4]) ὅλοι ὁμοῦ καὶ διὰ μιᾶς εἰς τὸν Ὄλυμπον. Ἀφοῦ ὁ Ἀλήπασιας εἶδεν ὅτι δὲν ἦτον εἰς κατάστασιν τοιαύτην νὰ τοὺς διώξῃ ὅλους μαζί, καὶ νὰ ἀπαντήσῃ καὶ τὴν ὁρμὴν τῶν ἐμφανισθέντων εἰς Πάργαν, ἐνέδωσεν εἰς τὰς αἰτήσεις των καὶ κατέλαβεν[5]) ὁ καθένας τὴν θέσιν του ὡς καὶ πρότερον. Διαδεχθέντες τὸ τμῆμα τοῦ Νίκου Τζιάρα τὰ πρωτοπαλήκαρα τοῦ πατρός του καὶ [οἱ] κηδεμόνες του Ταμπάκης, Μάντζιαρης καὶ Γούλας Δράσκου, ἄρχισαν πάλιν ἐν ἡσυχίᾳ νὰ διοργανίζουν τὸν λαὸν εἰς νέαν ἐπανάστασιν, ὁ καθένας τὸ μέρος του.

Εὐδιάθετοι πάντοτε οἱ Ἕλληνες εἰς τοιαῦτα κινήματα εὑρισκόμενοι, ἀφοῦ οἱ Λαζαῖοι καὶ οἱ Τζιαράδες ἐπέκτειναν τὸ πνεῦμα τοῦτο καὶ εἰς τοὺς σημαντικωτέρους, [καὶ] ἐβοήθησαν, περὶ τὸ 1808 τὸν Ἰανουάριον, εἰς τὴν δραπέτευσιν τοῦ περιφήμου ἀρχιποιμένος Γιαννάκη Φαρμάκη[6]) καὶ ἄρχισαν νὰ ἐφοδιάζωνται ἀπὸ τ' ἀναγκαῖα—διερχόμενοι ἀναφανδὸν εἰς τὰς ἀγορὰς μὲ περιφρόνησιν τῶν Ἀλβανῶν—καὶ ἐπρόσμενον τὴν ἄνοιξιν ὡς τὸν ἁρμοδιώτερον καιρὸν νὰ κινηθοῦν.

---

1) Τὸ χειρόγρ. *ἀντιτείνων*. Ὁ Μπασδέκης ἦταν Ἀρματωλὸς στὸ Πήλιο.

2) Τὸ χειρόγρ. *ἀποθανὼν...καὶ ὁ...*

3) Σεπτ. τοῦ 1807 οἱ Γάλλοι δυναμῶσαν μὲ πολὺ στρατὸ ἀτάχτων Ἑλλήνων τὴν Πάργα, ποῦ τὴ φοβέριζε ὁ Ἀλήπασσας. Βλ.Π.Α.Σ: «Πάργα», 1861, σ. 251. Μέσα Αὐγ.1807 οἱ Γάλλοι εἶχαν καταλάβει τὴν Κέρκυρα, κατὰ τὴ συνθήκη τοῦ Τιλσίτ, ποῦ παραχωροῦσε τὰ Ἑφτάνησα στὸ Ναπολέοντα.

4) Τὸ χειρόγρ. *ξιφήρεις ἀποβάντες*.

5) Τὸ χειρόγρ. *ἐνδώσας...καταλαβών*.

6) Ὁ Φαρμάκης, ἁπλὸς τσέλιγκας (ὁ βορειοελλαδίτικος τύπος τῆς λέξης εἶναι *τσέλνικας*) εἶναι θαυμαστὸ παράδειγμα τῆς πατριωτικῆς ὁρμῆς τοῦ Ἀρματωλικοῦ κόσμου τῆς Μακεδονίας (ὁ Φαρμάκης ἔκαμε κι' αὐτὸς Ἀρματωλός). Γιὰ τὸ βίο του ὡς Φιλικοῦ καὶ συμπολεμιστῆ τοῦ Γιωργάκη Ὀλύμπιου κατὰ τὸν Ὑφηλαντικὸν Ἀγῶνα τῆς Βλαχιᾶς καὶ τὸ θλιβερὸ κι' ἀνάξιο τέλος του βλ. Φιλήμονα δοκίμιο τῆς ἱστορίας του τόμ. β', σ. 211.

Μόλις ἀκούσθη πάλιν ὁ πόλεμος, τὸ 1809, τῆς Ρωσσίας κατὰ τῆς Τουρκίας, καὶ ὁ Ἀλήπασιας ἑτοίμαζεν τὸν υἱόν του Βελήπασιαν διὰ τὴν ἐκστρατείαν[1]), οἱ Βλαχαβαῖοι Παπᾶ-Θύμιος καὶ Θοδωράκης ἀδελφοὶ καὶ ὁ Γιώτας Τζίμου Καπιτάνος τοῦ Δομενίκου, παράκαιρα τὸν Μάρτιον μῆνα, χωρὶς νὰ ἐνοχλοῦν οὐδένα ἐκ τῶν ἐντοπίων Ὀθωμανῶν, κατασφάζοντες καὶ διώκοντες μόνον τοὺς σουμπασάδες[2]) καὶ δερβεναγάδες Ἀλβανοὺς ὡς κοινοὺς ἐχθροὺς καὶ τῶν Ὀσμανλήδων καὶ τῶν ραγιάδων, εἰς δύο μῆνας μέχρι τοῦ Ἀπριλίου ἐκαθάρισαν ἀπὸ τὸ μίασμα τούτων ὅλας τὰς ἐπαρχίας (94).

Ὠργισμένος ὁ Ἀλήπασιας πρὸς ὅλους, ἀφοῦ ἀντίταξεν μίαν δύναμιν—νὰ προσέχῃ τὰ κινήματα τῆς Πάργας—πρὸς τὴν Ἄρταν καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν, εὑρὼν σύμφωνον τὸν Δεληγιάννην Καπιτάνον Μετσόβου[3]) καὶ τὸν Εὐθύμιον Στορνάρην, οἵτινες ἐπιφορτισμένοι νὰ καταλάβουν τὰ στενὰ Μετζόβου καὶ Καλαρρυτῶν <διὰ> νὰ ἐμποδίσουν τὴν δύναμιν <τοῦ Ἀλῆ> ἐντὸς τῶν Ἰωαννίνων, μέχρις ὅτου οὗτοι ἐνδυναμωθοῦν εἰς τὴν Θετταλίαν, καὶ διαβάντες ἀνελπίστως περὶ τὰς ἀρχὰς Μαΐου 1809 τὰ στενὰ ὅλα, διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν ἄνωθεν, ἕως 6 περίπου χιλιάδες Ἀλβανοὶ ὑπὸ τὸν Μουχτάρπασιαν ἐπέπεσον[4]) εἰς τὴν Καλαμπάκαν καὶ τὰ χωρία Τρικκάλου· ἀπαντηθέντες μὲ τὸν Θοδωράκην Βλαχάβαν ἐκτὸς τῆς Καλαμπάκας συνῆλθον[5]) εἰς μάχην· μετὰ 24 ὡρῶν πόλεμον νυχθημερινὸν καὶ φθορὰν ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, ἐπὶ τῆς ὁρμῆς του ξιφήρης ἐφονεύθη[6]) ὁ Θεοδωράκης μὲ τοὺς περισσοτέρους τῶν παληκαριῶν του. Διαδοθεῖσα ἡ φήμη ὅτι τὰ στενὰ ἐπροδόθησαν ἀπὸ τοὺς ἄνωθεν Καπιταναίους καὶ ὅτι ὁ Μουχτάρπασιας μὲ ἀναρίθμητον σμῆνος Ἀλβανῶν διαβὰς πολιορκοῦσεν καὶ πολεμοῦσεν τὸν Θοδωράκην, πρὶν περιμείνουν δευτέραν μάχην, οἱ μὲν ἀποσυρόμενοι πρὸς τὸν Ὄλυμπον <διὰ> νὰ συγκεντρωθοῦν, οἱ δὲ παρακολουθοῦντες αὐτοὺς μὲ τὴν σφαγὴν τῶν κατοίκων, συναχθέντες ὅλοι εἰς Ὄλυμπον, ὅταν ἔμαθον ὅτι ὄθεν καὶ ἂν διέβαινον, <οἱ ἐχθροὶ> ἐκδικοῦντο ἀπὸ τὸ αἷμα τῶν ἀθώων χωρικῶν· διὰ νὰ μὴ ἐνοχο-

---

1) Κατὰ τῶν Ρώσσων.

2) Ἐπιστᾶτες ἢ ἀγροφύλακες τῶν μεγάλων χτημάτων τῶν Τούρκων μπέηδων, ποῦ τυραννούσανε σκληρὰ τοὺς χριστιανοὺς καλλιεργητάδες. Σουμπασιλίκια, ἡ λέξη ἔμεινε παροιμιακή.

3) «Ὁ πρεσβύτερος τῶν ἀδελφῶν Τσαπαίων Ἰω. Δεληγιάννης, ὁπλαρχηγὸς τοῦ Μετσόβου, εἶναι ὁ κατὰ τὸ 1808 (γρ. 1809) προδώσας τὸν ἀείμνηστον Βλαχάβαν καὶ τοὺς συνωμότας» (Ἀραβαντινοῦ συλλογὴ Ἠπειρωτ. τραγουδιῶν, 1880, σ. 81. Βλ. ἐκεῖ καὶ τὸ θάνατό του). Ἡ συντηρητικὴ γνώμη τῶν καιρῶν ἐκείνων δὲ νόμιζε ὅλα τὰ κινήματα τῶν Κλεφταρματωλῶν πατριωτικά. Ὁ σοφὸς Ἠπειρώτης Κ. Ἀσώπιος («Σούτσεια», 1854, σ. 186) βεβαιώνει πῶς ὁ Δεληγιάννης θέλησε πρῶτα νὰ συγκρατήσῃ τὸ Βλαχάβα ἀπὸ τὸ κίνημά του, ποῦ μποροῦσε νὰ γεννήσῃ μεγαλύτερα κακά, ἀλλὰ δὲν εἰσακούστηκε. Βλ. πειὸ κάτω ἀντίθετη βεβαίωση τοῦ Κασομούλη.

4) Τὸ χειρόγρ. *ἐπιπεσόντες*.

5) Τὸ χειρόγρ. *συνελθόντες*. Ἡ μάχη ἔγινε στὸ Καστράκι.

6) Τὸ χειρόγρ. *φονευθείς*.

ποιήσουν περισσότερον τούτους, ἀπεσύρθησαν[1]) ἄνευ μάχης· ἐμβαρκαριζόμενοι δὲ τὴν ὥραν καθ' ἣν τὰ στρατεύματα ἐπλησίαζον μίας βολῆς διάστημα ἀπὸ τὴν ξηράν, τραβηχθέντες μὲ τὰ πολυάριθμα πλοῖα των, παρετήρουν[2]) οἱ Τοῦρκοι τὸ πλῆθος τούτων, καὶ λογιζόμενοι τὸν ἀριθμὸν τούτων ὑπὲρ τὸ δέον, ἀφοῦ εἰς τοῦ αἰγιαλοῦ τὴν ἄκραν δὲν ηὗραν παρὰ μερικὰ ζῶα φορτηγά, καὶ <ἄλλα> τινῶν ἀγάδων, καὶ ταῦτα κομμένα ταῖς οὐραῖς <διὰ> νὰ μένουν ἄχρηστα[3]), εἰς ἄλλον πλέον δὲν εἶχον νὰ ξεθυμάνουν παρὰ εἰς προεστούς, εἰς ἐπισήμους πολίτας τινάς, τοὺς ὁποίους ἄλλους φονεύσαντες, ἄλλους γυμνώσαντες ἔπραξαν τὰς μεγαγυτέρας ὠμότητας.

Ὁ Μουχτάρπασιας διαμένων εἰς Τζιαρίτζιανην μὲ τὸ περισσότερον στράτευμα καὶ ἐντρυφῶν μὲ τὰ κιουτζέκια[4]) καὶ βιολιὰ νύκτα-ἡμέρα (95), ἀφοῦ εἶχεν κάμει ὅρκον νὰ βάλῃ σπαθὶ εἰς μικροὺς καὶ μεγάλους τῆς κωμοπόλεως Τζιαριτζιάνης, νικηθεὶς ἀπὸ τὰ δῶρα καὶ ἀπὸ τὴν συμπάθειάν του νὰ μὴν τὸ κάμῃ— διὰ νὰ λύσῃ τὸν ὅρκον μὲ τὴν χῦσιν τοῦ αἵματος ἑνὸς ἀνθρώπου[5])—διέταξε[6]) νὰ σφαγῇ ὑπ' ὄψιν του ἕνας Σουλιώτης, τὸν ὁποῖον συλλαβόντες εἰς τὸν Κόζιακα οἱ Δερβεναγάδες τὸν εἶχαν πέμψει πρὸς αὐτόν· μετὰ τὴν σφαγὴν τούτου, τὴν αὐγὴν ἐγερθεὶς μὲ τὰ στρατεύματά του καὶ ἐπιστρέψας διὰ τῆς ἰδίας ὁδοῦ πρὸς τὰ Τρίκκαλα, ἄφηνεν ὄπισθέν του τὴν φρίκην καὶ τὸν τρόμον διὰ τῶν ὁδηγιῶν <του> πρὸς τοὺς δερβεναγάδες[7]).

---

1) Τὸ χειρόγρ. *ἀποσυρθέντες*.

2) Τὸ χειρόγρ. *παρατηροῦντες*.

3) Γιατὶ τὸ σαμάρι δὲν ἤτανε δυνατὸ νὰ στερεωθῇ μὲ τὸ λουρὶ ἀπὸ τὴν οὐρά.

4) Μικρὰ σκλαβωμένα ἀγόρια χριστιανόπουλα, γυμνασμένα νὰ χορεύουνε χτυπῶντας τὰ ζίλια.

5) Ἀφοῦ εἶχε ὁρκισθῇ «νὰ βάλῃ σπαθί», γιὰ νὰ μὴν πατήσῃ τὸν ὅρκο θέλησε νὰ «ματώσῃ» τὸ μαχαῖρι του μὲ τὸ θάνατο ἑνὸς μόνου ἀνθρώπου ἀντὶ πολλῶν. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ἔκοψε ὁ Κιουταχῆς τὸ ἀφτὶ τοῦ Δ. Καλλέργη, ὅταν τὸν ἔπιασε, κατὰ τὴ μάχη τοῦ Ἀνάλατου, Ἀπρίλη τοῦ 1827.

6) Τὸ χειρόγρ. *διατάξας*.

7) «Θεαταὶ τούτων ὅλων, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ πατήρ μου ἐπασχολεῖτο (τὸ χειρόγρ. *ἐπασχολούμενος)* μὲ τοὺς πολίτας νὰ ἐφοδιάζωνται καὶ νὰ ὀχυρώνωνται, καὶ καθ' ὃν καιρὸν 12 ἐτῶν νέος ἐδιάβαζα τὰ πρῶτα μαθήματά μου εἰς τὸ Ἑλλ. σχολεῖον τοῦτο *(σ. ἐκδ.* τὸ τῆς Τσαρίτσανης), ἐνθυμοῦμαι πολλάκις τοὺς Ἀρματωλούς, ὅταν ἤρχοντο νὰ ψωνίσουν, πόσον ἐρέθιζον τοὺς πολίτας. Ἕνα πρωτοπαλήκαρον τοῦ Ταμπάκη, ἀφοῦ ἀπὸ ἕναν σαράτζη ἀγόρασεν ἕως 100 ζευγάρια τσαρούχια, φιλονικῶν διὰ μὴν τιμὴν ἑνὸς δισακκίου, τὸ ὁποῖον ζητοῦσεν νὰ ἀγοράσῃ διὰ τὸν ἑαυτόν του, νὰ τὸ δώσῃ εὐθηνότερα, ὁ δὲ τεχνίτης ἀντιτείνων, τὸν λέγει ὁ Ἀρματωλός:—«Ἄ! (λέγει) οὔτε στὸ σακκὶ εἶσθε, οὔτε στὸν τροβά· ἡμεῖς κοιτάζομε νὰ σᾶς ἐλευθερώσωμε, κ' ἐσεῖς πάλιν ἴσια μὲ τοὺς κωλοπλύνηδες μᾶς ἀπερνᾶτε», καὶ ἄλλα τοιαῦτα.— Κάθε οἰκοκύρης εἰς τὴν οἰκίαν του πρὸ καιροῦ εἶχεν ὅλα τὰ ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου προμηθευμένα, καὶ ὅλα τὰ σπίτια τὰ εὕρισκες μὲ πολεμῆστρες (μασγάλια). Ὅλοι ἑτοιμάζοντο ὡσὰν τὴν παραμονὴν τοῦ Πάσχα διὰ τὴν αὔριον, ἀλλά, ἢ κατ' εὐτυχίαν ἢ κατὰ δυστυχίαν, προκαταληφθέντα τὰ πάντα ἀπὸ τὸν Μουχτάρπασιαν, δὲν ἔβλεπον ὅλοι ποῦ νὰ τρυπώσουν ἔπειτα. —Ὁ πατήρ μου ἐμένα μ' ἔστειλεν εἰς τὴν Κοζάνην ἔπειτα, τὴν νύκτα· ὁ δὲ μείνας ὀπίσω καὶ

Μετὰ τὴν ἀναχώρησίν των ἐκεῖθεν, ὅλοι συγκεντρωθέντες εἰς τὰς νήσους Σκιάθου, Σκοπέλου καὶ Σκύρου, χωρὶς τινὸς γειτονικῆς ἐξωτερικῆς προστασίας, δύο χρόνους περίπου διερχόμενοι τὴν πειρατείαν καὶ τὰς ληστείας εἰς τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας, συμμορίαι—συμμορίαι, ἀπὸ τὴν ἐλπίδαν θρεφόμενοι ὅτι οἱ Ρῶσσοι ὀγλήγορα ἔμελλον νὰ προχωρήσουν ἀπὸ τὴν Σούμπλαν πρὸς τὴν Μακεδονίαν <διὰ> νὰ ἑνωθοῦν[1]), ἐδιώκοντο[2]) ἀείποτε ἀπὸ τὸν ὀγκώδη ἀλλὰ ἀδύνατον περὶ τὰ τοιαῦτα Ὀθωμανικὸν στόλον.

Ὅταν ἐπληροφορήθησαν, ἀρχὰς τοῦ 1812, ὅτι δῆθεν[3]) τὸν πόλεμον Ρωσσίας καὶ Τουρκίας τὸν ἐδιαδέχθη ἡ εἰρήνη πάλιν καὶ ἡ παντελὴς ἀναχώρησις τῶν στρατευμάτων τῆς Ρωσσίας ἀπὸ τὰ χώματα καὶ αὐτῆς τῆς Βλαχίας ἀκόμη, καὶ ὅτι οἱ Σέρβοι ἐσταμάτησαν[4]), οἱ δὲ Ἕλληνες οἵτινες ἦσαν εἰς τὰς Ἑπτὰ Νήσους ἐμβῆκαν οἱ περισσότεροι εἰς τὴν Γαλλικὴν ὑπηρεσίαν, καὶ <εἶδον> ὅτι (96—97) οἱ στόλοι ὅλων τῶν Δυνάμεων ἔπεσαν κατεπάνω των[5]), μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Βελήπασια ἀπὸ Σούμπλα εἰς Πελοπόννησον[6]), ἀπελπισθέντες πανταχόθεν, ἄρχισαν νὰ συλλογίζωνται νὰ εὕρουν μέσα τῆς σωτηρίας των· καὶ ταύτην ἀλλέως δὲν τὴν εὕρισκον παρὰ εἰς τὰς μεσολαβήσεις—νὰ ζητηθῇ ἡ συγχώρησίς των. Περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Ἰσμαήλμπεη καὶ τῆς διαθέσεώς του ἐξηγηθέντες εἰς τὸ περὶ Νί-

---

συνεννοηθεὶς μὲ τοὺς Ἀρματωλούς, πάλιν ἐπαρηγορήθη διότι ἦσαν ὅλοι καλά. Σημείωσε δὲ ὅτι ποτὲ ἡ ἀνταπόκρισις τούτων καὶ τῶν φίλων των δὲν ἔλειπεν, καθόσον παρατηροῦσα μικρός, μ' ὅλους τοὺς φόβους τῶν δερβεναγάδων καὶ ἀπειλάς. Ὅταν ἔφυγον οἱ Ἀρματωλοί, καὶ ἐματαιώθη τὸ κίνημα, ἐνθυμοῦμαι τὸν πατέρα μου μὲ τινὰς φίλους του, εὑρέθησαν εἰς τόσην ἀθυμίαν, ὥστε δὲν ἤξευρον πῶς νὰ παρηγορηθοῦν» *(σ. συγγρ.)*—Ὁ συγγρ. ὑπολογίζει ὅτι ἦτανε τὸ 1809 δώδεκα χρονῶν, δηλ. ἦτανε εἰκοσιτριῶν χρονῶν τὸ 1821, ἐνῶ ἀλλοῦ βεβαιώνει ὅτι ἦτανε μόνο εἴκοσι χρονῶν τότε.

Σημείωμα πειὸ παλιό, ἀπὸ τὴ σελ. 92 τοῦ χειρογρ: «...τὸν ἄλλον, ἤθελες Ρωμαΐτικο; Μόλις μετὰ δέκα ἡμέρας, ἐντρυφῶν ὁ Μουχτάρπασιας εἰς τὰ σπίτια τοῦ κ. Γιαννούλη κάθε ἑσπέρας μὲ κιουτζέκια καὶ βιολιά, ἐδυνήθησαν μὲ διάφορα δῶρα οἱ πρόκριτοι νὰ τὸν πείσουν νὰ σηκώσῃ τὰ στρατεύματά του, ἀφοῦ δὲ ἔκοψεν καὶ ἕνα ἐκ τῶν ληστῶν, τὸν ὁποῖον εἶχον συλλάβει εἰς τὴν μονὴν Δούσκου...Ἀποδίδοντες δικαιοσύνην εἰς μίαν ἐξουσίαν, καθόσον ἐνθυμούμεθα τὸν πατέρα μου πρῶτον καὶ ἔπειτα ὅλους τοὺς πολίτας μὲ πόσην προθυμίαν ἐφοδιάζοντο καὶ ὡπλίζοντο, δυνάμεθα νὰ εἰποῦμεν ὅτι εἰς τὴν Τζιαρίτζανην τότε ἐτυφλώθησαν οἱ Ὀθωμανοί, ἂν δὲ ἤθελον ἐρευνήσει τακτικῶς, Κύριος οἶδε μέχρι τίνος ἤθελεν ἐξακολουθήσει ἡ σφαγή.

1) Μάρτη τοῦ 1809 εἶχε ἀρχίσει νέος πόλεμος τῆς Ρωσσίας μὲ τὴν Τουρκία.—*Ἑνωθοῦν,* οἱ Ἀρματωλοὶ μὲ τοὺς Ρώσσους... Μάταιες φαντασίες τῶν ἀτρόμητων παληκαριῶν τῆς Μακεδονίας.

2) Τὸ χειρόγρ. *διωκόμενοι.*

3) Γιατί *δῆθεν;* Ἡ συνθήκη τῆς εἰρήνης ὑπογράφτηκε στὸ Μπουκουρέστι 28 τοῦ Μάη 1812. Τὸ χειρόγρ. τὸ *1812 ἀρχές.*

4) Σταμάτησαν προσωρινά, δυσαρεστημένοι κι' αὐτοὶ ἀπὸ τοὺς Ρώσσους, ἀλλὰ ξανάρχισαν τὸν Ἰούλιο τοῦ 1813.

5) Τῶν ἴδιων αὐτῶν, πειρατῶν.

6) «Ὁ Βελήπασιας ἐπίστρεψεν εἰς Πελοπόννησον τὸ 1809, διαρκούσης τῆς ἀνακωχῆς» (σ. συγγρ.).

κου <Τζιάρα> κεφάλαιον, τώρα δὲν μένει παρὰ νὰ δείξωμεν πόσον χρησίμευσεν οὗτος διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν περισσοτέρων. Ἀναγκασμένη ἡ Πόρτα νὰ φέρῃ τὴν ἡσυχίαν εἰς ὅλα τὰ μέρη—καθ' ὃν καιρὸν οὗτοι διαλογιζόμενοι παρατηροῦσαν ὅτι δὲν τοῖς ἔμενε κανὲν καταφύγιον—διωρισθεὶς ὁ Ἰσούφπασιας, υἱὸς τοῦ Ἰσμαήλμπεη, παρὰ τοῦ πατρός του διοικητὴς αὐτῆς[1]) καὶ τῶν πέριξ ἀπὸ Ἅγιον Ὄρος μέχρι τῶν Βοδενῶν, διὰ νὰ εἰσάξῃ τὴν ἡσυχίαν διὰ θαλάσσης καὶ ξηρᾶς, Οὗτος συλλογισθεὶς νὰ πράξῃ τὸ πλέον φρονιμώτερον, καὶ ἀποφασίσας μᾶλλον νὰ τοὺς περιθάλψῃ παρὰ νὰ τοὺς καταστρέψῃ, ἄρχισεν τὰς διαπραγματεύσεις μετ' αὐτοὺς μέσον τῶν πατέρων τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

Ἀσύμφωνοι εἰς τὰς ἰδέας ὡς πρὸ τὸ κεφάλαιον τῆς προσκυνήσεως εὑρεθέντες, ἀφοῦ πρῶτος ὁ Γιώτας[2]) διὰ τῶν μεσολαβήσεων τῶν φίλων του πρὸς τὸν Βελήπασιαν, ἀξιώθη τὴν συγχώρησιν τοῦ Ἀλήπασια <καὶ> ἀποβὰς εἰς Πελοπόννησον[3]) ἐπανέλαβεν τὸ Ἀρματωλίκι του, αὐξηνθεῖσα ἡ ἔρις μεταξύ των, εὑρέθησαν εἰς τὴν πλέον δεινὴν κατάστασιν. Ἄλλοι ἐξ αὐτῶν συμφωνοῦντες νὰ προσφύγουν εἰς τὴν τιμὴν τοῦ Ἰσμαήλμπεη Σερρῶν[4]), ὅστις τοὺς προσκαλοῦσεν μὲ τόσην προθυμίαν, ἄλλοι νὰ προσφύγουν πρὸς τὸν Καπιτάνπασιαν καὶ διὰ μέσον τῆς Αὐλῆς νὰ ζητήσουν ἐκδίκησιν παρὰ τοῦ Ἀλήπασια, ἄλλοι νὰ προσφύγουν εἰς τὸν ἴδιον Ἀλήπασιαν καὶ νὰ προσπέσουν εἰς τὸ ἔλεός του, ἄλλοι τέλος πάντων ἐπιμένοντες νὰ μείνουν καὶ νὰ σωθοῦν ἐπὶ τῶν ὅπλων ἕως ὅτου ἡ τύχη τοὺς φανῇ βοηθός· διαιρεθέντες, μετὰ τὴν προσκύνησιν τοῦ Γιώτα, ριφθέντες εἰς τὴν τύχην, ἀποφάσισαν καὶ προσκύνησαν, καὶ διῃρέθησαν ὡς ἀκολούθως (98—99):

Ὁ μὲν Παπᾶ-Θύμιος μετὰ τῆς οἰκογενείας του[5]) καὶ τρία τέκνα του νὰ παραδοθοῦν εἰς τὸν Καπιτάνπασιαν.

---

1) *Αὐτῆς*...τῆς Μακεδονίας; Ὁ συγγρ. ἐννοεῖ βέβαια τὴ δυτικὴ Μακεδονία, τὸ στάδιο τῶν πολεμικῶν ἀγώνων ποῦ περιγράφει. *Παρὰ τοῦ πατρός του*...ἐννοεῖ ὅτι ὁ Ἰσμαὴλ ἐνήργησε νὰ διορισθῇ ὁ γυιός του διοικητὴς *αὐτῆς*. Ὁ συγγρ. κάνει τὸν ἀναγνώστη νὰ σαστίζῃ μὲ τὸ δικό του σάστισμα. Νὰ ὅμως ἡ ἐξήγηση: Πειὸ πάνου σ. 43 σημ. δ' φαίνεται ὁ Γιουσοὺφ πασσᾶς «ἀποσυρθεὶς ἀπὸ Θεσσαλονίκην», ἀφοῦ πέθανε ὁ πατέρας του, καὶ πηγαίνει στὶς Σέρρες νὰ πάρῃ τὸν ἀδειασμένον τόπο του—πότε; Τὸ 1814. Λοιπὸν ὁ λόγος ἔσυρε τὸ συγγραφέα ὡς αὐτὸ τὸ χρόνο. Ἐδῶ τώρα γυρίζει πίσω στὰ 1809 γιὰ νὰ διηγηθῇ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Βλαχάβα καὶ τὰ ἀμέσως παρακάτου. Ἀπὸ τὰ 1812 λοιπόν, ποῦ ἔγινε ὁ διορισμὸς τοῦ Γιουσούφ, τονὲ βρίσκουμε ὡς τὰ 1814 στὴ Θεσσαλονίκη, ἔτος ποῦ πέθανε ὁ πατέρας του. Ἀπὸ τὸν περιηγητὴ Andreossy (ταξίδι του στὴν Κωσταντινούπολη κλπ. σ. 57) δανείζομαι αὐτὰ τὰ λίγα ἀπὸ τὰ πολλά. Οἱ Γιανίτσαροι τῆς Θεσσαλονίκης στασιάζανε συχνά, καὶ ὁ Σουλτάνος διόριζε τὸ δυνατὸ μπέη τῶν Σερρῶν Γιουσούφ, γυιὸ τοῦ Ἰσμαήλπεη, μουσελίμη τῆς Θεσσαλονίκης μὲ δυνατὸ στρατὸ ἀπὸ Ἀρβανίτες νὰ ἐπιβάλῃ τὴν τάξη. Ἡ Θεσσαλ. ὡς τότε ἦταν πασσαλίκι μὲ τρεῖς οὐρές, καὶ λοιπόν, σ' αὐτὴ τὴν περίσταση, ὑποδιβάστηκε γιὰ νὰ διορισθῇ ὁ Γιουσοὺφ καὶ νὰ κατασιγάσῃ τὰ πράματα—ὄχι μοναχὰ τῶν Γιανιτσάρων.

2) «Ὁ Γιώτας Τζιμόπουλος ἐπροστατεύετο πάντοτε ἀπὸ τὸν Βελήπασιαν· ἐπροσκύνησε περὶ τὰ 1810, τὸν Αὔγουστον» (σημ. συγγρ.).

3) Πῆγε στὸ Μοριᾶ νὰ πάρῃ τὸ «ράϊ» ἀπὸ τὸ Βελήπασσα καὶ γύρισε στ' Ἀρματωλίκι του.

4) Πατέρα τοῦ Ἰσούφπασσα τῆς Θεσσαλονίκης κλπ.

5) *Οἰκογενείας*=συζύγου (φαμίλιας).

Οἱ Λαζαῖοι, ὁ Νικόλαος Τζακνάκης, ὁ Νικ. Κατερνιώτης, ὁ Γεῶργος Σύρου καὶ οἱ Τζαχιλαῖοι νὰ ἔδγουν εἰς Ὄλυμπον μὲ τὸ σπαθί των κ' ἐκεῖθεν, ἂν δυνηθοῦν, νὰ ἐπιτύχουν τὴν συγχώρησιν τοῦ Ἀλήπασια, νὰ προσκυνήσουν εἰς αὐτόν.

Οἱ Τζιαραῖοι—Ταμπάκης καὶ Γούλας Δράσκου, μὲ τὸν Μάντζιαργη—οἱ Μπζιωταῖοι Στέριος καὶ Θανάσης, μὲ τὰς οἰκογενείας των, καὶ ὁ Γιαννάκης Φαρμάκης μὲ ὅσα παληκάρια τοὺς ἀκολουθήσουν νὰ προσκυνήσουν εἰς τὸν Ἰσούφπασια Ἰσμαήλμπεη, ὅστις τοῖς ὑπέσχετο ὅλα τὰ προνόμια τὰ ὁποῖα ἔχαιρον εἰς τὸν τόπον των.

Ἕως 300 δὲ ἄλλοι, Τουρκαλβανοὶ καὶ Ἕλληνες, ὑπὸ τὸν διαφημισθέντα ἔπειτα Τζέλιον, νὰ μὴ προσκυνήσουν εἰς κανένα, ἀλλὰ νὰ ἐξακολουθήσουν τὴν ληστείαν των καὶ πειρατείαν μέχρι θανάτου[1]).

Ἐκ τοῦ σχεδίου τούτου καὶ τῆς διαφωνίας τῶν ἰδεῶν των τί ἐπήγασεν; Ἀφοῦ ὁ Παπᾶ-Θύμιος μὲ τοὺς τρεῖς υἱούς του[2]) καὶ ἀνεψιούς του καὶ μερικοὺς

---

1) *Πρῶτο σχέδιο σβυσμένο ἀπὸ τὸ συγγραφέα* (σελ. χειρογρ. 99): Ὁ μὲν Παπᾶ-Εὐθύμιος μὲ τὰ τρία τέκνα του νὰ προσκυνήσῃ εἰς τὸν Καπετὰν πασιάν· οἱ Ταμπάκης, Μάντζιαργης, Γούλας Δράσκου (Τζιαραῖοι), ὁ Στέριος καὶ Θανάσης Μπζιωταῖοι μὲ τὰ παιδιά των καὶ ὁ Γιαννάκης Φαρμάκης, <ὅλοι> μὲ ἕως 800 ὀπαδούς των εἰς τὸν Ἰσούφπασια. Οἱ Λαζαῖοι, ὁ Νικόλαος Κατερνιώτης, ὁ Νικόλαος Τζακνάκης καὶ οἱ Τζαχιλαῖοι νὰ ἔδγουν εἰς τὸν Ὄλυμπον, κ' ἐκεῖθεν νὰ πέμψουν πρὸς τὸν Ἀλήπασιαν νὰ δεχθῇ τὴν ὑποταγήν των, μὲ 250. Ἕως 300 οἱ ἄλλοι, Τουρκαλβανοὶ καὶ Ἕλληνες, ὑπὸ τὸν Τζέλιον καὶ Μπράχον Ἀλβανόν, ἐπιμένοντες νὰ μὴ προσκυνήσουν εἰς κανένα, νὰ ἐξακολουθήσουν τὰς ληστείας καὶ πειρατείας μέχρι θανάτου, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς των τὸν Τζέλιον—ὅστις ἔπειτα φημιζόμενος διὰ τὰς ἀνδραγαθίας του ἐφονεύθη δι' ἐπιβουλῆς τῶν συνδρόφων του Ἀλβανῶν εἰς τὴν γέφυραν τοῦ Μπαμπᾶ—μὲ 250 Ἕλληνας, κατὰ τὸ 1815.

Ἀλλὰ ἀπὸ τὴν διαφωνίαν ταύτην τῶν ἰδεῶν των ἀκολούθησαν καὶ καλὰ καὶ κακά. Ἀφοῦ ὁ Παπᾶ-Θύμιος μὲ τοὺς τρεῖς υἱούς του καὶ τινὰς τῆς οἰκογενείας του ἐπαραδόθη ἐπὶ λόγῳ τιμῆς εἰς τὸν Καπιτὰν πασιὰν νὰ τὸν μεταφέρῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ὁ Καπ. πασιᾶς, ἢ διότι εἶδεν ἀπὸ μόνην τὴν παράδοσιν τούτων, τῶν Βλαχαβαίων, <ὅτι> ἡ ἡσυχία δὲν εἰσήγετο, καὶ ὅτι ὅλοι οἱ ἄλλοι λαβόντες ἀπὸ ἕναν δρόμον χωριστὸν ὁ καθεὶς, αὐτὸς δὲν ὠφελεῖτο, ἢ χαριζόμενος εἰς τὴν φιλίαν τοῦ Ἀλήπασια, ὅστις τὸν ἐζήτησεν, ἢ διὰ νὰ προξενήσῃ εἰς τοὺς ἄλλους τρόμον περισσότερον ἀπὸ τὴν συνεννόησιν *(σ. ἐκδ.* περισσότερο κέρδος θὰ εἶχε ἂν τοὺς τρομοκρατοῦσε, παρὰ ἂν τοὺς δεχότανε στὸ πλοῖο του νὰ συνεννοηθῇ μαζί τους) παραδώσας τὸν Παπᾶ-Θύμιον εἰς τὸν Ἀλήπασιαν μὲ τοὺς υἱούς του, ἔγινεν θῦμα, διὰ τοῦ πλέον σκληροῦ καὶ ἀπανθρώπου θανάτου, τοῦ ἀσπόνδου ἐχθροῦ τῶν ἀνεξαρτήτων ἀνδρῶν.

Καὶ οἱ Τζαραῖοι, Μπζιωταῖοι, Γιαννάκης Φαρμάκης, μὲ τοὺς (ἄλλους;) προσκυνήσαντες εἰς τὸν Ἰσούφπασια, ὑποδέχθησαν μὲ ὅλην τὴν προσήκουσαν εἰς τοὺς ἄνδρας ὑπόληψιν, καὶ τοὺς διώρισεν ἀμέσως καὶ ὡς φρουρὰν εἰς τὸ φρούριον Θεσσαλονίκης.

Ὁ δὲ Τζέλιος, μὲ ἕως 100 Τουρκαλβανοὺς καὶ 200 Ἕλληνας, ἔμεινεν πειράτης εἰς τὸν αἰγιαλόν, καὶ ἐξακολουθῶν τὰς ληστείας του ἄρχισεν νὰ συναριθμῆται μὲ τοὺς πρώτους ἥρωας.

Οἱ Λαζαῖοι—Λιόλιος, Δῆμος, Κώστας—ὁ Νικόλαος Τζακνάκης, ὁ Νικόλαος Κατερνιώτης ἐξελθόντες εἰς Ὄλυμπον—μὲ τὴν προσωπικὴν μετάδασιν τοῦ Λιόλιου εἰς Ἰωάννινα, ῥίπτων τὸ ἔγκλημα ὅλον εἰς τὸν Παπᾶ-Θύμιον, ὁ Ἀλήπασιας...(βλ. τὴ συνέχεια στὸ κείμενο· «ὁ Ἀλήπασιας...ἰδὼν» κλπ. σελ. 76.

2) «Ἐπαραδόθη εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 1811 καὶ ἐστάλη εἰς Ἰωάννινα περὶ τὸν Μάϊον» (σημ. συγγρ.).

ὀπαδούς του ἐπιστηθίους παρεδόθη εἰς τὸν Καπιτάνπασιαν<διὰ>νὰ τὸν μεταφέρῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν (κ' ἐκεῖθεν νὰ ἐνεργήσῃ τὴν ἐπάνοδόν του εἰς τὴν θέσιν του), ὁ [δὲ] Καπετάνπασιας ἢ χαριζόμενος, ἢ δι' ἄλλα συμφέροντά του σχετικά, τὸν ἔπεμψεν ἀμέσως εἰς τὸν Ἀλήπασιαν, καὶ ἔγινεν θῦμα τῆς ἀποπλανήσεώς του διὰ τοῦ πλέον σκληροῦ θανάτου[1]).

Οἱ Τζιαραῖοι καὶ λοιποὶ μὲ ἕως ὀκτακοσίους, μετοικήσαντες τὰς οἰκογενείας των ἄλλοι εἰς Κασσάνδραν, ἄλλοι εἰς τὰ Μαδεμοχώρια, ἐξελθόντες κατ' ἀρχὰς εἰς Θεσσαλονίκην πρὸς τὸν Ἰσούφπασιαν, ἐδιωρίσθησαν ἔπειτα καὶ εἰς Ἀρματωλίκια[2]).

Ὁ δὲ Τζέλιος μὲ τοὺς 300 του περίπου ἐξακολουθοῦσε τὰς πειρατείας.

Οἱ Λαζαῖοι, μὲ τοὺς ἄνωθεν ρηθέντας σύμφωνοι, ἀποβάντες εἰς Ὄλυμπον περὶ τὸ 1811, Φεβρουάριον ὅλοι ὁμοῦ (100), καθ' ὃν καιρὸν οἱ Πελοποννήσιοι ἐδιοργάνιζον νὰ ἐξώσουν τὸν ἄσωτον καὶ διεφθαρμένον καθ' ὅλα Βελήπασιαν υἱὸν <τοῦ Ἀλῆ>—ἄνευ τινὸς δυσκολίας ἀξιωθέντες νὰ καταλάβουν τὰ Ἀρματωλίκια των διὰ διαταγῆς του[3]), ὁ Λιόλιος Λάζου μετέβη προσωπικῶς εἰς Ἰωάννινα ἐκ μέρους ὅλων ἀμέσως μὲ δωρεὰς τινὰς νὰ τὸν προσκυνήσῃ[3]).

Ὁ Ἀλήπασιας ἰδὼν καὶ τοῦτον ὑπὸ τοὺς πόδας του, προσποιούμενος ὅτι δὲν ἐνθυμεῖται τίποτε ἀπὸ τὰ παρελθόντα, καὶ τόσον περισσότερον ὅπου οἱ Λαζαῖοι δὲν εὑρέθησαν εἰς τὴν περίστασιν τοῦ Παπᾶ-Θύμιου ὅλοι[4]), συγχωρήσας εἰς αὐτὸν τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιστρέψῃ ἀμέσως, ἐφάνη ὅτι ἡ ὀργή του ὅλη ξεθύμανεν εἰς τὴν ἀτυχῆ οἰκογένειαν τῶν Βλαχαβαίων.

Ἐχθρευμένος πλέον μὲ τοὺς Πελοποννησίους, καὶ ἀμφίβολος ἡ διαμονὴ τοῦ Βελήπασια[5]), κύριος καθόλα τῆς Ἠπείρου, μέρους τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Ἀκαρνανίας, ἓν μέρους τῆς Βοιωτίας[6]), ὅταν εἶδεν ὅτι τὸν Ἰμπραήμπασιαν Μπεράτην συμπέθερόν του τὸν ἐνίκησεν καὶ τὸν εἶχεν εἰς τὰς φυλακάς, καὶ τοὺς Γαρδικιώτας Τουρκαλβανούς, πατρικοὺς ἀδιαλλάκτους ἐχθρούς του, διὰ τῶν πυρῶν τῶν δουφεκιῶν τῶν Ἀρματωλῶν Ἑλλήνων καὶ σωματοφυλάκων του τοὺς ἐθυσίασεν ἐντὸς μιᾶς αὐλῆς[7]) ἕως 600 ἄνδρας, ὅλους μέχρις ἑνός, καὶ ὅτι πολλὰ ὀλίγοι ἐξ αὐτῶν ἐσώθησαν κρυφίως, ἀπὸ τόπον εἰς τόπον, εἰς Θεσσαλονίκην, ὅτι τοὺς Κοντογιανναίους τοὺς κατασκόρπησεν, τοὺς Σουλιώτας τοὺς κατάσφαξεν, τοὺς

---

1) Τὸ χειρόγρ. *διὰ τοῦ πλέον σκληροῦ θανάτου τῆς ἀποπλανήσεώς του.*

2) «Οὗτοι ἐπροσκύνησαν τὸ 1812, ἀρχάς, ἅμα ὁ Ἰσούφπασιας κατέλαβε τὴν Θεσσαλονίκην» (σημ. συγγρ.).

3) Τὸν Ἀλῆ. Σὲ σελ. διαγραμμένη ὁ συγγρ. γράφει· «περὶ τοῦ Λιόλιου Λάζου <σημειώνω> ὅτι μεταβὰς εἰς Ἰωάννινα ἐπέρριπτεν ὅλον τὸ ἔγκλημα εἰς τὸν Παπᾶ-Θύμιον». Βλ. πειὸ κάτου σελ. 79 γιὰ τὸ Λιόλιο.

4) Δὲν ἔλαβον μέρος στὴν ἀνταρσία του ὅλοι.

5) Τὸ Μάη τοῦ 1811 ὁ βεκίλης (ἀντιπρόσωπος) τοῦ Μοριᾶ στὴν Πόλη ζήτησε ἐπίσημα, μ' ἀναφορά, νὰ παυτῇ ὁ Βελῆς. Καὶ παύτηκε τὸ 1812.

6) Τὸ πασαλίκι του ἔφτανε ὡς τὰ σύνορα τῆς Θήβας.

7) Στὴν αὐλὴ τοῦ μοναστηριοῦ τῆς Βουβάλας ἢ Βαλιαρῆς.

Ἀνδριτζαίους, μετὰ τὸν θάνατόν του, ἄλλους ἐδίωξεν καὶ ἄλλους ἐκέρδησεν καὶ τὸν υἱόν του Ὀδυσσέαν τὸν εἶχεν εἰς τὴν αὐλήν του, ὅτι ὁ Νῖκος Τζιάρας ἐθανατώθη, καὶ ὁ Κατζιαντώνης μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Χασιώτου, πεσόντες διὰ προδοσίας εἰς χεῖρας του, κατεθλάσθησαν τὰ κόκκαλά των πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του· αἱ δὲ περισσότεραι ἐκ τῶν ἄνωθεν οἰκογενειῶν καὶ ὀπαδῶν, εὑρισκόμενοι προσκολλημένοι εἰς τὴν Γαλλικὴν ὑπηρεσίαν, δὲν ἦτον εἰς θέσιν νὰ τὸν φοβίσουν, καὶ ὅτι οἱ διαμένοντες εἰς τὰ Ἀρματωλίκια, συνορευόμενοι μὲ νέους <Ἀρματωλοὺς> ἐδικούς του, δὲν ἐδύναντο <οὐδὲ> νὰ σεισθοῦν, καὶ ὅτι ἄλλους δὲν εἶχεν (101) νὰ φοβῆται πλέον ὡς δυνατωτέρους του παρὰ τὸν Ἰσμαήλμπεην Σερρῶν, ὅστις ἄνοιξεν τὴν θύραν εἰς τοὺς κατατρεγμένους παρ' αὐτοῦ νὰ καταφεύγουν πρὸς αὐτόν, καὶ τὸν Μαχμούτπασιαν Σκόδραν καὶ τελευταῖον τὸν ἐπιβουλευθέντα διὰ δολοφονίας Ἰσούφμπεην Δίβρης σχετικοὺς τούτου καὶ φίλους καθ' ὅλα[1])· μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Βελῆπασια ἀπὸ Πελοπόννησον τὸ 1812[2]) καὶ μετάθεσίν του εἰς Λάρισσαν, κυριευθεὶς ὑπὸ εὐθυμίας καὶ ἀθυμίας, μὴ γινώσκων πόθεν νὰ ξαναρχίσῃ καὶ ποῦ νὰ τελειώσῃ, μεταξὺ τῶν ὑποψιῶν τὰς ὁποίας συνελάμβανε κατὰ τοῦ ἐπιστηθίου συμβούλου τοῦ Βελῆπασια Πασιόμπεη (Πασιακαλοῦ) Ἰωαννίτου, σχηματίσας καὶ μίαν σειρὰν νέων ἐκδικήσεων κατὰ τῶν Λαζαίων, λόγῳ ὅτι ἀνταποκρίνοντο μὲ τοὺς εἰς τὴν θάλασσαν μείναντας ληστοπειράτας Τζέλιον καὶ λοιποὺς Τουρκαλβανοὺς καὶ [ἀνταποκρίσεως] μετὰ τῶν προσφύγων εἰς τὸν Ἰσμαήλμπεη, προετοιμάσας τὸν ἐξολοθρευμόν των διέταξεν καὶ νὰ ἐκτελεσθῇ.

Ἡ δυσκολία δὲν ἦτον παρ' ἐπειδὴ συγχρόνως προσκαλοῦσεν τοὺς Κατζαντωναίους νὰ προσκυνήσουν, τοὺς δὲ ἀπὸ τὰς Ἑπτὰ Νήσους, εὑρισκομένους εἰς ξένην ὑπηρεσίαν, νὰ μεταβοῦν εἰς Ἰωάννινα νὰ τοῖς ἐμπιστευθῇ τὴν διοίκησιν τῶν τακτικῶν στρατευμάτων, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἀρχίσει νὰ διοργανίζῃ διὰ τῆς διδαχῆς τινῶν ἀξιωματικῶν Γάλλων, <ἔπρεπε> νὰ δικαιολογήσῃ τὴν κατ' αὐτῶν ὀργήν του ὥστε νὰ μὴν ἐξαγριώσῃ καὶ τοὺς λοιπούς· πάλιν καὶ ἐδῶ μεταχειρίσθη ὅλην τὴν πανουργίαν του[3]).

---

1) Δυὸ ἀπόπειρες ἔγιναν· ἡ μιὰ κατὰ τοῦ Ἰσούφμπεη Ντίμπρα (διοικητῆ «Δίβρης») καὶ ἡ ἄλλη κατὰ τοῦ Σκόντρα πασσᾶ. Καὶ οἱ δυὸ αὐτοὶ ἦτανε «σχετικοὶ καὶ φίλοι» τοῦ Ἀλῆ.

2) «Ὁ Βελήπασιας ἐξώσθη τὸ 1812, περὶ τὸν Αὔγουστον, καὶ τὸν ἐδόθη διὰ πασιαλίκι ὁ νομὸς Τρικκάλων (ὅ ἐστι Λαρίσσης). Διχονοιῶν μὲ τὸν πατέρα του μέχρι θανάτου, διότι ἄνευ πολέμου ἄφησεν τὴν Πελοπόννησον, ἔπεμψεν <ὁ Ἀλῆς> νὰ φονεύσῃ τὸν Πασιόμπεην, ἀγαπητόν του <τοῦ Βελῆ>, ἀναφανδὸν ἐντὸς τῆς ἀγορᾶς ἔπειτα· ἀλλὰ ἀποτυχόντες εἰς τὸ πυροβόλησμα, μετὰ ὀλίγον καιρὸν τὸν ἔσωσεν ὁ Βελήπασιας, μὲ τὴν μετάβασίν του εἰς Κάρυστον» (σημ. συγγρ.).—Δηλ. ὁ Βελῆς ἔστειλε τὸν Πασσόμπεη στὴν Κάρυστο, στὰ χέρια τοῦ φρουράρχου τοῦ κάστρου Ὀμέρμπεη. Ἡ ἀπόπειρα ἔγινε στὴν ἀγορὰ τῆς Λάρισσας·

3) Ὁ Ἀλήπασσας, κατὰ τὴν ὑπόθεση τοῦ συγγρ., φοβώτανε μήπως, ἀρχίζοντας τὴν ἐκστρατεία κατὰ τῶν Λαζαίων, ματαιώσῃ τὸ προσκύνημα τῶν Κατσαντωναίων καὶ τὸ κάλεσμα ἀπὸ τὰ Ἑφτάνησα τῶν προγυμναστῶν τοῦ νέου ταχτικοῦ στρατοῦ του (δηλ. τοῦ Ἀλεξάκη Βλαχόπουλου, λοιπὸν καὶ τὴ συμφιλίωσή του μὲ τοὺς Συκάδες). Ὁ συγγρ. γράφει· «πάλιν μεταχειρίσθη τὴν πανουργίαν». Τί πανουργία ὅμως ἦταν αὐτή, ποῦ δὲν τοὔδινε καὶ καμμιὰ «δυσκολία»; Ὅτι ἔπιανε μὲ τὸ καλὸ τοὺς Κατσαντωναίους (σῶμα τοῦ Λεπενιώτη) καὶ προσ-

Ἀφοῦ τὸν Λεπενιώτην, ἀδελφὸν τοῦ Κατζαντώνη, μὲ τοὺς ὀπαδούς του, τὸν ἔδωσεν τὸ Ἀρματωλίκι τῶν Ἀγράφων (νὰ τὸν φάγῃ μὲ δόλον) καὶ τὸν Τζόγκαν τὴν Βόνιτζαν[1]) νὰ διεγείρῃ τὴν ζηλοτυπίαν τῶν Γριβαίων, κατ' ὃν καιρὸν ὁ Τζέλιος μὲ 300 ληστοπειράτας, ἀποβὰς εἰς τὸν Κίσσαβον καὶ ζητῶν νὰ διαβῇ εἰς Ὄλυμπον, ἐπροδόθη[2]) ἀπὸ τοὺς 100 συνδρόφους του Ἀλβανούς, οἵτινες ἀποσπάσθησαν εὐθὺς ἀπὸ τὴν μέσην των[3]) καὶ προσελθόντες εἰς τὴν Λάρισσαν εἰδοποίησαν τὸν Βελήπασιαν τοὺς σκοπούς του, προκαταλαβὼν οὗτος ἀμέσως μὲ τὰ στρατεύματά του τὰς θέσεις καὶ τὴν γέφυραν, συνῆλθον εἰς πεισματικὴν μάχην, ἄλλοι ἐξ αὐτῶν θυσιασθέντες εἰς τὸν τόπον, ἄλλοι ἐκφυγόντες τὸν κίνδυνον ἀπέρασαν εἰς Ὄλυμπον—διαβληθέντες οἱ Λαζαῖοι ἀπὸ τὸν Βλαχοθεόδωρον, ὅτι αὐτοὶ ἔσωσαν τοὺς περισσοτέρους καὶ διέβησαν εἰς τὰ σύνορα τοῦ Ἰσμαήλμπεη, ἀπεφασίσθη ἡ τύχη των.

Τρεῖς μῆνες δὲν ἀπέρασαν ἀπὸ τὴν καταστροφὴν τῶν ληστοπειράτων, καὶ κατὰ τὸ 1813, τὸν Ἀπρίλιον μῆνα, συγχρόνως καὶ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ διαταχθέντες[5]) νὰ κινηθοῦν (102) οἱ δερβεναγάδες πανταχόθεν, καὶ ὁ Βελήπασιας προσωπικῶς, ἀφοῦ οὕτως ὁ Βεζύρης[6]), μὲ μίαν μοῖραν διευθυνόμενος εἰς τὴν Μηλιὰν χωρίον, κατοικίαν των, ἐπιπεσὼν ἔξαφνα διὰ νυκτὸς εἰς τὸν ὕπνον συνέλαβεν[7]) ὅλους ἄνδρας καὶ γυναῖκας, ἐθανάτωσεν τὸν Δῆμον Λάζου μὲ μερικοὺς ἄλλους οἵτινες ἀντιστάθησαν μὲ τὰ ὅπλα· κορεσθεὶς ἀπὸ τὸ αἷμα, αἰχμαλώτισεν ὅλας τὰς οἰκογενείας τοῦ χωρίου, συγγενεῖς καὶ φίλους, καὶ ἔφερεν αὐτὰς εἰς τὸ μακελλεῖον τὸ ὁποῖον ἔστησεν εἰς Λάρισσαν δι' αὐτούς, καὶ οἱ δερβεναγάδες του ἐξ ἄλλου εὐτύχησαν νὰ δολοφονήσουν τὸν Νικόλαον Τζακνάκην καὶ νὰ συλλάβουν τὸν Νικόλαον Κατερνιώτην ζῶντα. Ὁ Λιόλιος<Λάζου>, οἱ Τζαχιλαῖοι, οἱ Συραῖοι διαφυγόντες τὸν κίνδυνον, ἄλλοι πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην τρέχοντες, ἄλλοι κρυπτόμενοι, ἄλλοι συγκεντρωθέντες—ὁ Λιόλιος μὲ τοὺς υἱούς του διαβὰς πάλιν

καλοῦσε τὴ στρατιωτική, ἂς τὴν ποῦμε, ἀποστολή, ἐνῷ ἄρχιζε φανερά, χωρὶς δισταγμό, καὶ τὴν καταδρομὴ τῶν Λαζαίων; Μοναχὰ τὴ σκέψη τοῦ Ἀλῆ μποροῦσε νὰ στενοχωρήσῃ αὐτῆς τῆς λογῆς ἡ διπλοπρόσωπη διαγωγή.

1) Πειὸ πάνου σ. 37 φαίνεται πῶς ὁ Ἀλῆς μοίρασε Ἀρματωλίκια στὰ πρωτοπαλήκαρρ τοῦ Κατσαντώνη—λοιπὸν καὶ στὸν Τσόγκα—ὕστερα ἀπὸ τὴ δολοφονία τοῦ Λεπενιώτη, ἐνῶ ἐδῶ βλέπουμε τὸν Τσόγκα χωριστὰ προσκυνημένον, καὶ νὰ παίρνῃ Ἀρματωλίκι πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Λεπενιώτη, καὶ παίρνει κι' αὐτὸς τ' Ἄγραφα (δηλ. τοῦ ἀναγνωρίζεται σιωπηλὰ ἡ κατοχὴ τοῦ Ἀρματωλικιοῦ) μὲ δολερὸ σκοπὸ καὶ χωρὶς ἐπίσημο διορισμό. Ἴσως.

2) Τὸ χειρόγρ. *προδοθείς*.

3) Βγῆκαν ἀπὸ τὸ σῶμα· ἡ φράση καθαρὰ λαϊκὴ *μπαίνω στὴ μέση*=παρεμβαίνω, *βγαίνω ἀπὸ τὴ μέση*=τραβιῶμαι, ἀποσύρομαι.

4) Λοιπὸν ἡ καταστροφὴ τοῦ Τσέλιου ἔγινε Γενάρη τοῦ 1813.

5) Τὸ χειρόγρ. *διατάξαντες*.

6) Ὡς πασσᾶς τοῦ μεγάλου πασσαλικιοῦ τῆς Θεσσαλίας εἶχε τὸν τίτλο τοῦ βεζίρη.

7) Τὸ χειρόγρ. *συλλαβών*. οἱ Λαζαῖοι ἦταν προσκυνημένοι στὸ Βελῆ πολὺν καιρὸ πρωτύτερα, καὶ ζοῦσαν ἡσυχα στὰ σπίτια τους· ἁπλὴ ὑποψία ἦταν ἡ πρόφαση τῆς σφαγῆς. Μηλιά, χωριὸ βδ. τῆς Κατερίνας, $2^1/_2$ ὧρες μακρυά.

εἰς τὴν θάλασσαν [καὶ] μὲ ἕως 150 ἄνδρας ἀπὸ διαφόρους Καπιταναίους, ἐδείκνυεν πάλιν ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ Ἀλήπασια δὲν ἐτελείωσεν καθ' ὁλοκληρίαν.

Ὠργισμένοι ὅλοι, πατὴρ καὶ τέκνα[1]), κατὰ τῆς οἰκογενείας ταύτης, ἀφοῦ ἔκοψεν ὁ Βελήπασιας ὅλους τοὺς ἄνδρας, γέροντας καὶ μικρὰ παιδιὰ εἰς Λάρισσαν, ὁ δὲ πατήρ του συγχρόνως τὸν ζωγραφισμένον[2]) ἄνδρα Κώσταν εἰς Ἰωάννινα, χωρὶς νὰ ἠξεύρουν ἀπὸ τοὺς Λαζαίους[3]) ὁ ἕνας τί γίνεται εἰς τὸν ἄλλον· ὅταν ἤφεραν εἰς τὸ μακελλεῖον νὰ σφάξουν καὶ ἕνα ἀνήλικον ἕως 12 ἢ 13 χρονῶν, ἀθῶον τέκνον, Τόλιον υἱὸν τοῦ Γιάννη Λάζου, συμπαθείᾳ κινούμενοι ὅλοι, Τοῦρκοι καὶ Ρωμαῖοι ἀπὸ τοὺς περὶ τὸν Βελήπασια, ζητήσαντες νὰ τοῖς χαρίσῃ τοῦτον [καὶ] καμφθεὶς εἰς τὴν αἴτησίν των τὸν ἀπέλυσεν· ἰδὼν ὁ Βλαχοθόδωρος, ὁ μακελλάρης των, ὅτι ἄφησεν ἕνα, προτείνων ἔμπροσθεν ὅλων ὅτι· «Δὲν ἦτον καλὸν—οὔτε σποράν, ἐφέντη Βεζύρη μου, νὰ ἀφήσῃς ἀπὸ μίαν τοιαύτην οἰκογένειαν», ὁ Βελήπασιας, καίτοι αἱμοβόρος, συγχυσθεὶς διὰ τὴν πρότασίν του ταύτην καὶ ὅτι δὲν ἐκορέσθη εἰσέτι ἀπὸ τόσον ἀθῶον αἷμα τὸ ὁποῖον ἐχύθη, ἀποκρίθη μὲ ὀργὴν πρὸς αὐτόν: — «Κερατᾶ Βλαχοθόδωρε, αὐτὸ τὸ παιδὶ θὰ τὸ ἀφήσω νὰ σκοτώσῃ ἐσένα, ὁποῦ ἔγινες αἰτία τοῦ θανάτου τῶν πατέρων του καὶ συγγενῶν, καὶ ἄϊντε ἀπ' ἐδῶ νὰ μὴ σὲ γλέπω».

Ἐντοσούτῳ ὁ κόσμος δὲν ἤξευρεν ὅτι τοὺς ἐξολόθρευσαν ὅλους, ὅταν ὅμως ἐβεβαιώθη ὅτι συγχρόνως (103) κατέσφαξαν ταύτην τὴν οἰκογένειαν εἰς ὅλα τὰ μέρη, ἔφριξαν καὶ Τοῦρκοι καὶ Ἕλληνες, καὶ Ἑβραῖοι ἀκόμη, ὄχι τόσον διὰ τὸ αἷμα, τὸ ὁποῖον εἶχον συνειθίσει νὰ βλέπουν κάθε ἡμέραν, ὅσον διὰ τὴν μεγάλην ὑπόληψιν τὴν ὁποίαν ἔχαιρεν ἀπὸ ὅλον τὸν κόσμον ἀνέκαθεν ἡ οἰκογένεια αὕτη ὡς πλέον ἐξευγενισμένη καὶ φιλάνθρωπος, καὶ ἡ μόνη ἥτις καμμίαν φορὰν δὲν εἶχεν χαλάσει κανενὸς τὴν καρδιάν. Παντοῦ εὑρίσκουσα ὑπερασπιστὰς ἔπειτα ἀπὸ τόσα κακὰ τὰ ὁποῖα ὑπόφερεν, ὡς ἐπεριγράψαμεν, μὲ τοιοῦτον τρόπον ἐξολοθρεύθη[4]), περὶ τὸ 1813—1814 [καί].

Μείνας ὁ Λιόλιος μόνον μὲ ὅσους προσέφυγον εἰς τὴν θάλασσαν μαζί του, ἐπὶ τῆς ἐξώσεως τῶν Γάλλων παρὰ τῶν Ἄγγλων ἀπὸ τὰς Ἑπτὰ Νήσους[5]), διωκόμενος ἀπὸ τὸν Καπιτάνπασιαν καὶ ἕνα στολίσκον τοῦ Οὐμέρπασια Καρύστου[6]), ὑπήκουσε[7]) εἰς τὰς συμβουλὰς ἑνὸς ξένου, ὅστις παρουσιαζόμενος ὡς ἐπίσημος τὸν ἔσυρεν πρὸς τὰς Ἑπτανήσους· <θελήσαντες;>νὰ ἐλλιμενισθοῦν εἰς τὴν Πάρον νῆσον[8]), ἢ προδομένος ἀπὸ τοῦτον, ἢ ἐκ περιστάσεως περιστοιχισθέν-

1) Ὁ Ἀλήπασσας καὶ οἱ γυιοί του Μουχτάρης καὶ Βελῆς.

2) Πολὺ ὡραῖο, ζωγραφιστόν.

3) Τὸ χειρόγρ. *οἱ Λαζαῖοι*.

4) Τὸ χειρόγρ. *ἐξολοθρευθεῖσα*.

5) Ὁ πόλεμος τῶν Ἄγγλων καὶ Γάλλων γιὰ τὰ Ἑφτάνησα ἄρχισε ἀπὸ τὰ 1809 καὶ μοναχὰ Σεπτ. τοῦ 1814 ἔγιναν ὁριστικὰ οἱ Ἄγγλοι κάτοχοι.

6) Γρ. Ὀμέρμπεη· πασσᾶς τῆς Εὐβοίας ἔγινε κατὰ τὰ χρόνια τῆς Ἐπανάστασης.

7) Τὸ χειρόγρ. *ὑπακούσας*.

8) Ὁ συγγρ. συνειθίζει νὰ γράφῃ χωριστὰ *Ἑπτὰ Νῆσοι*, καθὼς καὶ λίγο πειὸ πάνω.

τες ἀπὸ τοὺς Καρυστινοὺς[1]) καὶ πολιορκηθέντες εἰς τὴν Πάρον· μετὰ τριῶν ἡμερῶν πόλεμον καὶ ζημίαν ἀμφοτέρωθεν ἀνδρῶν παραδοθεὶς εἰς τὸν Οὐμέρμπεην Καρυστινὸν μὲ ὅσους ἔμειναν, ἀφοῦ ἐξ αὐτῶν ἄλλους κατέσφαξαν, ἄλλους ἐπαλούκωσαν, τὸν Λιόλιον μὲ τὰ τέκνα του καὶ μὲ τοὺς ἐπισημοτέρους ὀπαδούς του διεύθυναν[2]) εἰς τὸν Καπιτάνπασιαν· ὁ δὲ μετακομίσας αὐτὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀφοῦ τὸν Λιόλιον μὲ ἄλλους δύο ἐκρέμασαν εἰς τὸ Σταυροδρόμι πρὸς παράδειγμα τῶν ἄλλων ἀρχιληστῶν, οἱ υἱοί του προστατευθέντες ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον, ὁ δὲ Τόλιος ἀπὸ τὸν Βελήπασιαν εἰς Πρέβεζαν, ἐπὶ τῆς πτώσεως τοῦ Ἀλήπασια[3]) ἐλευθερωθείς, ἡλικιωμένος ὁ Τόλιος καὶ ἐκδικηθεὶς μὲ τοὺς λοιποὺς τὸ αἷμα <του>, καθέξεν τὴν θέσιν τοῦ πατρός του[4]) (104).

Παρατηρεῖται λοιπὸν ἐκ τούτων ὅλων ὅτι εἰς τὴν περίοδον τῆς οἰκογενείας ταύτης, ἔπειτα ἀπὸ ὅσους ἐδιηγήθημεν ὅτι ἐχάθησαν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Νίκου Τζιάρα, ἐχάθησαν καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὸν θάνατον τούτου ἐπίσημοι ἄνδρες. Ὁ Κατζαντώνης μὲ τὸν ἀδελφόν του Χασιώτην, προδομένοι, μὲ ὀλίγους τινὰς σωματοφύλακας, οἱ Βλαχαβαῖοι Παπᾶ-Θύμιος, Θεοδωράκης καὶ τὰ τέκνα τοῦ Παπᾶ-Θύμιου μὲ τοὺς περισσοτέρους ὀπαδούς, ὁ Νικόλας Τζακνάκης, ὁμοίως[5]), ὁ Κίτζιος Βότζιαρης δολοφονηθείς, ὁ νεοφανεὶς καὶ ἀρείτολμος Τζέλιος, <φονευθεὶς> εἰς τὸ γεφύρι Μπαμπᾶ Σαλαμπριᾶς (Τέμπη) μὲ ἕως 150 ἄνδρας, καὶ τελευταῖον ἡ οἰκογένεια τῶν Λαζαίων, ἥτις ἔδαφεν ἀπὸ αἷμα καὶ τὰ Ἰωάννινα καὶ τὴν Λάρισσαν καὶ τὴν νῆσον Πάρον καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν πατρίδαν των Ὄλυμπον. Οἱ λοιποί, διατηρούμενοι ἄλλοι ὑπὸ τὴν σκιὰν τοῦ <Ἀληπασιᾶ>, ἄλλοι ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν σημαιῶν τῶν Χριστιανικῶν Δυνάμεων[6]), ἄλλοι ὑπὸ τὸν Ἰσμα-

---

ποιὸς ξέρει, ἂν ἀπὸ λησμονησιὰ ἔγραψε μηχανικὰ τὴ λέξη *ἑπτανήσου*, ἐννοῶντας τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου, σὲ στιγμὴ ποῦ δὲ μποροῦσε νὰ θυμηθῇ τὴ λέξη. Ἴσως πάλι ὁ ἄγνωστος ξένος ἤθελε νὰ τὸν παρασύρῃ στὰ Ἑφτάνησα.

1) Ὁ Ὀμέρμπεης Καρυστινὸς διατηροῦσε ἁρματωμένο πλοῖο καὶ κατὰ τὴν Ἐπανάσταση.

2) Τὸ χειρόγρ. *διευθύνοντες*.

3) Τὸ χειρόγρ. *Βελήπασια*. Ὁ Τόλιος εἶχε διαφύγει τὴν καταδρομὴ καὶ βρέθηκε στὴν Πρέβεζα προστατευόμενος τοῦ Βελῆ, λοιπὸν καὶ βοηθός του στὰ πολεμικά.

4) «Μετὰ τὴν Ἐπανάστασίν μας, τὸ 1828, ἀποσυρθεὶς ὁ Τόλιος καὶ ἐλευθερωθέντες οἱ τρεῖς υἱοὶ τοῦ Λιόλιου, ἐδιαδέχθησαν αὐτοὶ τοῦτον (σ. τὸν Τόλιο). Οὕτως τρέχοντες, τὸ 1830, ἐπὶ τῆς γενικῆς καταδιώξεως τῶν Καπιταναίων *(σ. ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ὅταν δυσαρεστημένοι ἀπὸ τὴν Ἑλλην. Κυβέργηση οἱ παλαιοὶ στρατιωτικοὶ τῶν ἐπαρχιῶν, ὅσες ἔμειναν στὴ σκλαβιά, ξαναγύρισαν στ' ἀγαπητὰ παλιὰ λημέρια τους) συνηθροίσθησαν (σ. τὸ χειρόγρ. συναθροισθέντες)* ὅλοι ὁμοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀπέθανεν *(σ. τὸ χειρόγρ. ἀποθανὼν)* ὁ Τόλιος ἐξάδελφός των *(σ. τῶν παιδιῶν τοῦ Λιόλιου)* τὸ 1838 εἰς Ἀθήνας μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ συνταγματάρχου, οἱ δὲ ἀποσύρθησαν (τὸ χειρόγρ. *ἀποσυρθέντες)* πάλιν μὲ τοὺς Ὀθωμανούς. Ἡ οἰκογένεια αὕτη φαίνεται τὴν σήμερον ὅτι ἐσταμάτησε μέχρι τοῦ Τόλιου Λάζου» (σημ. συγγρ.).

5) «Ὁ Νικόλαος Κατερνιώτης, ὡς αἰχμάλωτος εἰς τὸ φρούριον» (διαγραμμένο ἀπὸ τὸ συγγραφέα).

7) Ἐννοεῖ τὰ μισοταχτικὰ σώματα ποῦ ὑπηρετούσανε στὰ Ἑπτάνησα σὲ διάφορες ἐποχὲς μὲ τοὺς Γάλλους—Ρώσσους—Ἄγγλους (καὶ πειὸ παλιὰ τοὺς Βενετσάνους).

ήλμπεην, δὲν ἔκαμνον ἄλλο παρὰ καιροφυλακτοῦντες νὰ εὕρουν τὴν περίστασιν, ὅταν τοῖς ἐδόθη, ὡς λυσσασμένοι πανταχόθεν κινηθέντες ἐκδικήθησαν μίαν φορὰν διὰ πάντα καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς υἱούς του[1]).

Σύντομα περιγράψαντες τὸν βίον τοῦ Γέρων Βλαχάβα[2]), τὰ κατορθώματα τῶν υἱῶν του μᾶς εἴλκυον τὰς ἀναμνήσεις <ὥστε> νὰ ἐκταν θῶμεν περὶ τῆς οἰκογενείας ταύτης, εἰς τὴν περίστασιν καθ' ἣν φαίνονται ὅτι ἐδιακρίθησαν μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ διέπρεψαν.

Τὴν ἁπλότητα τῶν Ἀρματωλῶν καὶ τὰ συμφέροντά των[3]) δύναται νὰ τὰ παρομοιάσῃ κανένας, εἰς τὰς περιστάσεις τῶν Τουρκῶν[4]), μὲ ἐκεῖνα τῶν πουλιῶν τοῦ χειμῶνος, τὰ ὁποῖα οἱ κυνηγοὶ καταδιώκουν (105) νὰ τὰ συλλάβουν μὲ τὰς παγίδας ἢ μὲ τὰ δίκτυα· δηλαδὴ καθὼς ἐκεῖνα ἀπατώμενα ἀπὸ τὸν ὀλίγον καρπόν, τὸν ὁποῖον τοῖς ρίπτουν εἰς τὴν θέσιν ὁποῦ στένουν τὰς παγίδας καὶ τὰ δίκτυα, δὲν εὐχαριστοῦνται εἰς τοὺς ἀπεράντους τόπους, ἀλλὰ τρέχουν εἰς τὸν σωρὸν νὰ φάγουν, [οὕτως καὶ οἱ Ἀρματωλοί]· πιάνονται μερικὰ πουλιά, φεύγουν τὰ ἄλλα ἀπὸ τὸν κτύπον τῆς παγίδας ἢ ἀπὸ τὴν σκιὰν τῶν δικτύων μακράν, ἀλλὰ μόλις ὁ κυνηγός, στένων πάλιν τὰ ὄργανά του μὲ τὸν δόλον, τραβιέται παρακεῖθεν, καὶ ἀλησμονοῦντα τοὺς πρώτους[5]) ἰδοὺ πάλιν ἐπανέρχονται ὅπου καὶ πρὸ ὀλίγου ἐπιάσθησαν οἱ συνδρόφοι των.

Οὕτως ἔχοντα τὰ πάντα, καθόσον παρατηροῦμεν εἰς τὰς περιστάσεις τῶν Ἀρματωλῶν, μ' ὅλον ὁποῦ ἔβλεπον γιομάτα ἀπὸ μακελλεῖα τοῦ αἵματός των καὶ τὰς πόλεις καὶ τὰ βουνά, πάλιν ἀπὸ τὸν σκοπόν των μὴ ἐβγαίνοντες, ἔπιπτον εἰς τὰς ἰδίας ἐνέδρας ὁποῦ ἔπιπτον καὶ οἱ προκάτοχοί των.

Βλαχαβαῖοι, Παπαθύμιος, Θεοδωράκης. <Ἀναδρομὴ καὶ συμπλήρωσις>.— Προϊστάμενος ἀδελφὸς ὁ Παπᾶ-Θύμιος τῶν τεσσάρων υἱῶν τοῦ Γέρο-Βλαχάβα[6]) καὶ τῆς οἰκογενείας των, γεννημένος περὶ τὰ 1770 εἰς τὸ χωρίον των Σμόλιανην, καθὼς καὶ οἱ ἀδελφοί του, ζῶντος τοῦ πατρός του σπουδάσας τὰ κοινὰ γράμματα, ὡς υἱὸς Καπιτάνου· ἔχων καὶ κλίσιν τινὰ πρὸς τὰ θρησκευτικά, ἐδέχθη καὶ τὸ ἐπάγγελμα τῆς ἱερωσύνης ἀπὸ νέος· μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του, χω-

---

1) Ἐννοεῖ τὴν πολιορκία καὶ καταστροφὴ τοῦ Ἀλήπασσα ἀπὸ τὰ Σουλτανικὰ στρατεύματα, μὲ τὴ βοήθεια τῶν Σουλιωτῶν καὶ Ἀρματωλῶν, 1820—2.

2) Ὁ σολοικισμὸς εἶναι καὶ πάλι ἀπὸ λησμονησιὰ τοῦ συγγραφέα· θέλει νὰ γράψῃ *γέρο* —καὶ γράφει, ἄκλιτα, *Γέρων*.

3) Τὸν τρόπο ποῦ ὑπερασπίζονται τὰ συμφέροντά τους.

4) Ὅσο ἀποβλέπει τὴς μὲ τοὺς Τούρκους σχέσεις.

5) Ὅ,τι ἔπαθαν οἱ ἄλλοι συντρόφοι τους· περίεργο τὸ ρητορικὸ αὐτὸ σχῆμα τῆς παραβολῆς· ἀρχίζει τὸ ἐπιμύθιο «οὕτως καὶ οἱ Ἀρματωλοί», τὸ κόβει ἀπότομα καὶ συνεχίζει συμπληρώνοντας τὴν παραβολή. Τὸ ὕφος τοῦ συγγρ. σαλεύει ἀλαφρὰ κι' ἀνήσυχα σὰν πουλί, ποῦ δὲν ξέρει ποῦ νὰ καθίσῃ. Στὴν ἀκόλουθη παράγραφο ἔρχεται τέλος τὸ ἐπιμύθιο.—*Εἰς τὸν σωρὸν*=σωρηδόν· *μὲ τὸν δόλον*=δόλωμα.

6) Λοιπὸν ἦταν «προϊστάμενος» καὶ τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀφοῦ ἦταν ἕνας, καὶ ὁ πρῶτος, ἀπὸ τὰ τέσσερα παιδιά. Βλ. π. π. σελ. 11 διαφορὰ στὰ ὀνόματα.

ρὶς νὰ περιοδεύῃ τὴν ἐπαρχίαν διαδεχθεὶς τὸ Ἀρματωλίκι καὶ διευθύνων[1]) αὐτὸ διὰ τῆς σπάθης καὶ τοῦ σταυροῦ, φαίνεται ὅτι ἐξέτεινεν περισσότερον τὸ σέβας καὶ τὴν ἐπίρροιάν του, καὶ ὡς Καπιτάνος καὶ ὡς ἱερεύς, ἀπὸ τοὺς προγόνους του καὶ τοὺς πλησιεστέρους του συγχρόνους Καπιταναίους, καὶ εἰς τοὺς προκρίτους καὶ τὸν λαὸν τῆς πατρίδος του Χασιῶν, <Ἀρματωλίκι> συγκείμενον ἀπὸ 80 ἢ 90 περίπου χωριά.

Μὲ τὸ ἱστορικὸν βιβλίον Χρονογράφον[2]), μὲ τοὺς χρησμοὺς τῆς Βυζαντίδος[3]), τοῦ Ἀγαθαγγέλου καὶ τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, ἐμπνέων καθ' ἑκάστην εἰς τὸν λαὸν τῆς ἐλευθερίας τὰ αἰσθήματα, δὲν περίμενεν παρὰ τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἔμελλον νὰ πληρωθοῦν οἱ θρησκευτικοὶ χρησμοὶ οὗτοι, καὶ νὰ ριφθῇ ὡς ἄλλος Μωϋσῆς ἐν τῷ μέσῳ τοῦ τυραννουμένου λαοῦ καὶ μὲ τὸν σταυρὸν καὶ μὲ τὸ σπαθὶ εἰς τὰς χεῖρας κατὰ τῆς τυραννίας.

Βράζον τὸ αἷμα του, εἰς καμμίαν ἄλλην περίστασιν δὲν (106) ἔβλεπεν τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος του παρὰ μόνον εἰς ἐκείνην τῆς προόδου τῶν ὅπλων τῆς ὁμοθρήσκου Ρωσσίας κατὰ τοῦ Τούρκου, καθὼς καὶ ὅλοι οἱ Ἕλληνες. Θεατὴς τῶν ἄλλων μακρόθεν ὅταν ἀνακατώνοντο, διάγων φρονίμως <διὰ> νὰ προφυλάξῃ ἑαυτὸν καὶ τὸν λαὸν ἀπὸ τινὰ ἀπάτην καὶ προσβολὴν ἐχθρικήν· ἔχων ὡς παράδειγμα τὰ παθήματα τῶν λοιπῶν, ἐστοχάσθη ὅτι—ὅταν οἱ Ρῶσσοι κατέλαβον τὴν Πάργαν, καὶ οἱ Ἕλληνες ἑτοιμάζοντο ἐκεῖθεν νὰ ἐκστρατεύσουν πρὸς τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ Ἤπειρον, καὶ ὅταν ὁ Σινέβιν ἔκαιγεν τὸν Ὀθωμανικὸν στόλον εἰς Ἅγιον Ὄρος[4]) καὶ ἀπόκλειεν τὰ Δαρδανέλλια—ἦτον ὁ καιρός, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔμελλον νὰ ἐκπληρωθοῦν οἱ χρησμοί.

---

1) Διευθύνων τὸ Ἀρματωλίκι χωρὶς νὰ κάνῃ τὴς συνειθισμένες περιοδεῖες σ' αὐτό.

2) Τὸ χειρόγρ. «*Χρονογράφον*» *βιβλίον*. Ἡ ἐπιγραφή του: «Βιβλίον ἱστορικὸν περιέχον ἐν συνόψει διαφόρους καὶ ἐξόχους ἱστορίας, ἀρχόμενον ἀπὸ κτίσεως κόσμου...Βενετία, 1814». Αὐτὴ εἶναι ἡ προτελευταία, ἴσως, ἔκδοση ἀπὸ τὴς ἄλλες 19 ἢ 20. Ἡ πρώτη τοῦ 1631. Τελειώνει στὴ βασιλεία τοῦ Σουλτάν Μουράντ. Ὁ Χρονογράφος (ἔργο τοῦ Μ. Μαλαξοῦ) ὑπῆρξε ὁ μυστικὸς συντροφός, κατηχητὴς καὶ παρηγορητὴς τοῦ Σκλαβωμένου λαοῦ. Πατριώτης ὁ συγγραφέας τῶν «Στρατιωτ. Ἐνθυμημάτων» χωρὶς ἄλλο διάβασε, στὰ νεανικά του χρόνια, καὶ τὸ βιβλίο αὐτὸ καὶ τὸ λίγο πειὸ κάτω ἀναφερόμενο. Γιὰ τὸ Χρονογράφο βλ. «Νέος Ἑλληνομν.» Ις΄ 1922 σ. 138—190, «Ἐκκλησ. Φάρος» Ἀλεξανδρείας Θ΄ - 1912, σ. 410—454.

3) «Βίβλος χρονικὴ περιέχουσα τὴν ἱστορίαν τῆς Βυζαντίδος μεταφρ...παρὰ Ἰωάννου Στάνου», Βενετία, 1767. Καὶ τὸ βιβλίο αὐτό, ἀπὸ ἓξ τόμους σχ. 4ου, ὑπῆρξε ἕνα ἀπὸ τὰ ἐθνικὰ ἀναγνώσματα τοῦ λαοῦ, καὶ μάλιστα οἱ τυπωμένοι στὸν τέταρτον τόμο χρησμοὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ κι' ἄλλοι, καὶ τελευταῖος ὁ «περὶ ἀναστάσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως», ὅλοι διατυπωμένοι ἔμμετρα καὶ σὲ γλῶσσα ἀρχαϊκὴ καὶ συνοδευόμενοι ὅλοι μ' ἑρμηνεία ἢ ἀλληγορικὴ μετάφραση (κατὰ τὸν πατριωτικὸ σκοπὸ τοῦ Ἠπειρώτη ἐκδότη Στάνου ἀπὸ τὰ Γιάννινα). Μοναχὰ ὁ τελευταῖος χρησμὸς «περὶ ἀναστάσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως» δὲ συνοδεύεται μοσιεύτηκε Ἑλληνικὰ τὸ 1708.

4) Ἡ ναυμαχία ἔγινε τέλη τοῦ Ἀπρίλη 1807, ὅμως Ἰούλιο τοῦ ἴδιου χρόνου παράδωσαν οἱ Ρῶσσοι τὰ Ἑφτάνησα (καὶ τὴν Πάργα) στοὺς Γάλλους (συνθήκη τοῦ Τιλσιτ, 8 Ἰουλίου 1807).—Ὅσο γιὰ τὴν Πάργα (ποῦ βρισκότανε μαζὶ μὲ τ' ἄλλο Ἰονικὸ κράτος στὴ Ρωσσικὴ

Μακρὰν εὑρισκόμενος ὅμως ἀπὸ τὴν θάλασσαν, ὁδηγούμενος ἀπὸ ἰδιαιτέρας τινὰς συγκεχυμένας εἰδήσεις τῶν πλησιεστέρων του ἀνταποκρίσεων· ἀπατηθείς, καθὼς ὅλοι, εἰς τὰς δοξασίας του[1]), χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τὰς ἐξωτερικὰς διαθέσεις τῶν μεγάλων Αὐλῶν, <ὥστε> νὰ προϊδῇ τὰς συχνὰς μεταβολάς, τὸν πόλεμον, τὴν ἀνακωχήν, <τὰς> συμμαχίας καὶ λοιπὰ περιστατικά, τὰ ὁποῖα ἐκθέσαμεν προηγουμένως εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν λοιπῶν οἰκογενειῶν· ἔχων ὡς βάσιν μόνον τὴν συμφωνίαν ὅλων τῶν πολεμικῶν ἀνδρῶν[2]), οἵτινες ἐπλημμύρουσαν καὶ [εἰς] τὴν ξηρὰν καὶ [εἰς] τὴν θάλασσαν ἢ ὡς λησταὶ ἢ ὡς Ἀρματωλοὶ ἢ ὡς στρατιῶται τῆς τακτικῆς ὑπηρεσίας[3]), ἐκαίγετο[4]) ἀπὸ τὸν ζῆλον πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν πατρίδαν· ἐξαπατηθεὶς καὶ κατὰ τὴν ἐποχήν, καὶ ἀπὸ τοὺς μακρὰν ἀπέχοντας συναδελφούς, καὶ ἀπὸ τοὺς πλησιεστέρους συνορίτας του Καπιταναίους, ἐκτέθη εἰς τὸ στάδιον μόνος του (μὲ ὅσους ἄλλους ἐφύλαξαν τὸν λόγον των).

Δὲν τὸν ἐβασάνιζεν ἡ ἀποτυχία τοῦ σχεδίου—ἐπὶ τῆς ζωῆς του ἔπειτα[5])—ὅσον ἡ ἀδιαφορία, ἢ μᾶλλον ἡ προδοσία τοῦ Δεληγιάννη Μετζοβίτου καὶ Εὐθυμίου Στορνάρη. Οἱ εἰρημένοι ἠμποροῦσαν νὰ τὸν ἐξηγηθοῦν τὸ πνεῦμα των ὅ,τι ὥρα ἤθελον, πρὶν ἐκτεθῇ ὁ ἄνδρας καὶ ἐκθέσῃ καὶ τὸν λαόν[6]). Ὁμόφρονοι ὅμως <καθὼς ἦσαν> εἰς τὸ σχέδιον, ὁ Παπᾶ-Θύμιος (107) δὲν ἐζήτησεν ἄλλο ἀπὸ αὐτούς, εἰς τὸ στάδιον τὸ ὁποῖον ἔμελλον νὰ ἀνοίξουν ὅλοι μαζί, παρὰ νὰ καταλάβουν τὰ στενὰ τοῦ Μετζόβου καὶ τῶν Καλαρρυτῶν <διὰ> νὰ ἐμποδίσουν, χρείας τυχούσης, τὸ στράτευμα τοῦ Ἀλήπασια ἀπὸ Ἰωάννινα διὰ ὀλίγον καιρόν, ἕως νὰ καθαρίσουν τὴν Θετταλίαν ἀπὸ τοὺς Ἀλβανοὺς—τὸ ὁποῖον ἦτον εὔκολον—καὶ τότε νὰ τρέξουν ὅλοι κατεπάνω, ὅθεν ἦτον ἀνάγκη.

Δειλοὶ οἱ εἰρημένοι φανέντες, μόλις ὁ Παπᾶ-Θύμιος, ἄρας τὸν σταυρὸν καὶ ζώσας τὴν σπάθην περὶ τὰ μέσα Μαρτίου 1809, καὶ ὑψώσας τὴν <τουρκικήν;> σημαίαν διὰ νὰ ἀποκοιμίσουν τοὺς Ὀσμανλῆδες ἐντοπίους, οἵτινες ἐπίσης δὲν ἤθελον νὰ βλέπουν τοὺς Ἀλβανοὺς εἰς τὴν Θετταλίαν—πέμψας τὸν Θοδωράκην αὐτάδελφόν του, καὶ ἐξαπλώσαντες τοὺς ὀπαδούς των, ἄρχισαν νὰ σφάζουν καὶ νὰ

προστασία ἀπὸ τὰ 1797, μόλις ἄρχισε νέος Ρωσσο-Τουρκ. πόλεμος, τὸ 1807, ὁ Ρωσσικὸς στόλος ἔπιασε τὴν Πάργα κλπ. Βλ. Σάθα Τουρκοκρατ. Ἑλλὰς σ. 592 κ. κ. Αὐτὰ εἶναι τὰ προοίμια τῆς ἐπανάστασης τοῦ Βλαχάβα, ποῦ ἄρχισε ὡς συνέχεια τῆς ἄλλης τοῦ Νικοτσάρα, Μάρτη τοῦ 1809. Ὅμως καὶ τὰ δυὸ χωριστὰ τοῦτα κινήματα δείχνουν ὅτι οἱ φιλόδοξοι καὶ γενναῖοι ἀρχηγοί τους εἶχανε χωριστὲς φιλοδοξίες, κ' ἴσως γι' αὐτὸ δὲν ἤρθανε σὲ καμιὰ συνεννόηση γιὰ τὸν κοινὸ σκοπό. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ διπλὸ τέλος τους στάθηκε τόσο τραγικό.

1) Σὲ ὅ,τι «ἐδόξαζε»=πίστευε, προσδοκοῦσε.

2) Ὅσα λέγει ἐδῶ ὁ συγγρ. ἀντιλέγονται μὲ τὰ λίγο π. π. λεγόμενα· «θεατὴς τῶν ἄλλων μακρόθεν...διάγων φρονίμως διὰ νὰ προφυλάξῃ ἑαυτὸν καὶ τὸν λαόν...».

3) Ταχτικὰ εἴτε ἡμιταχτικὰ Ἑλληνικὰ σώματα στὰ Ἑφτάνησα.

4) Τὸ χειρόγρ. «*καιγόμενος*».

5) Τί θὰ γινόταν ὁ ἴδιος, ἂν δὲν πετύχαινε τὸ σχέδιο. Πολὺ λίγο ὅμως ἔζησε γιὰ νὰ βασανίζεται.

6) Λοιπὸν ἡ ὑπεράσπιση τοῦ Ντεληγιάννη ἀπὸ τὸν Κ. Ἀσώπιο, ποῦ τὴν εἴδατε πειὸ πάνω σ. 71 σημ., δὲν ἔχει βάση.

διώκουν σουμπασάδες, δερβεναγάδες, ὅπου ἀπαντοῦσαν εἰς τὰ χωριά· ἐντὸς δεκαπέντε ἡμερῶν, ἄλλοι φονευθέντες, ἄλλοι φυγόντες διὰ νυκτός, ἐφάνη ὅτι ἐκαθαρίσθησαν ἐν τῷ ἅμα αἱ ἐπαρχίαι, καὶ <ἔπρεπε> νὰ κινηθοῦν διὰ γενικώτερα. Καὶ ὁ Δεληγιάννης, ὁ πλέον πιστός, λόγῳ νὰ προλάβῃ τὰ ἐπακόλουθα δεινά, εἰδοποιήσας τὸν Ἀλήπασιαν περὶ τούτων ὅλων, ἑτοιμάσθη καὶ ὁ ἴδιος νὰ συνεκστρατεύσῃ[1]).

Μακρὰν <ἀπὸ τοῦ> νὰ ἐννοήσουν οἱ Τοῦρκοι τὸ συμβεβηκὸς εἰσέτι, ὑπερασπιζόμενοι μάλιστα τὸ κίνημα ὡς ἀποβλέπον τὴν κοινὴν ἡσυχίαν, ἡ καταστροφὴ πάλιν ἔμελλε νὰ προέλθῃ ἀπὸ τὴν ἀπιστίαν τῶν ἄνωθεν[2]). Ὁ Δεληγιάννης καὶ ὁ Εὐθ. Στορνάρης εἶχον καιρόν, ἐὰν δὲν τὸ ἤθελον τοῦτο, ἢ δὲν τὸ ἔβλεπον «ἔνγ-καιρον», καὶ τὸ ἓν καὶ τὸ ἄλλο νὰ κάμουν, ἀλλὰ δὲν τὸ ἔκαμον[3]).

Καθὼς πάντοτε δραστήριος ὁ Ἀλήπασιας ἀναδειχθείς, μόλις ἄκουσεν τὸν διωγμὸν τῶν Ἀλβανῶν, καὶ διατάζει τὸν Μουχτάρπασιαν μὲ ἕως 15 χιλιάδες νὰ κινηθῇ καὶ νὰ βάλῃ σπαθὶ πρὸς ὅλους τοὺς χριστιανοὺς ἀπὸ μίαν ἄκραν ἕως τὴν ἄλλην, ὅπου εὕρῃ ἀνθίστασιν.

Χωρὶς λοιπὸν κἂν νὰ προειδοποιήσουν οὔτε τὸ κίνημα τοῦτο (108) εἰς τὸν Παπαθύμιον, ἄφησαν[4]) ἐλεύθερα τὰ στενὰ ὁ μὲν τοῦ Μετζόβου ὁ δὲ τῶν Καλαρρυτῶν εἰς τὴν διάβασιν τοῦ σμήνους τῶν Ἀλβανῶν, καὶ τρέχοντες διὰ τῶν συντομωτέρων μονοπατίων νὰ προφθάσουν τοὺς ἐπαναστάτας, ἄνευ ἀργοπορίας συγκεντρωθέντες εἰς Καλαμπάκαν, ἐπέπεσον[5]) οἱ Ἀλβανοὶ ὅλοι κατὰ τοῦ Θεοδωράκη Βλαχάβα, ὅστις εἰς ἐκείνην τὴν περίστασιν εὑρέθη νὰ εἶναι μὲ ἕως 150 παληκάρια, μακρὰν τοῦ ἀδελφοῦ του. Μετὰ μιᾶς συνεχοῦς καὶ πεισματικῆς μάχης 24 ὡρῶν εἰς Καλαμπάκαν, ἀμυνόμενος ὁ Θεοδωράκης πολιορκημένος—πρὶν τελειώσῃ ἡ σκηνή, ἐν ἀκαρεῖ διαδοθεῖσα ἡ φήμη τῆς διαβάσεως τῶν Ὀθωμανῶν ἀπὸ τὰ στενὰ καὶ ὅτι πολιορκεῖται ἐν ταὐτῷ ὁ Θεοδωράκης— ἀπελπισθέντες, πρὶν ξημερώσῃ, ἐντὸς τοῦ βρασμοῦ τοῦ πολέμου καὶ τοῦ δουφεκισμοῦ, ὁ Θοδωράκης ὁρμήσας ξιφήρης κατεπάνω τοῦ πλήθους καὶ διασχίζων τὰ στίφη, ἄλλοι ἐκ τῶν συνδρόφων του πεσόντες αἱχμάλωτοι, ἄλλοι φονευθέντες εἰς τὸν τόπον, ἄλλοι σωθέντες—ἐξελθόντες τῆς συμπλοκῆς, ἐφονεύθη[6]) καὶ ὁ Θοδωράκης μείνας εἰς τὸν τόπον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ στρατοπέδου, καὶ γνωρισθεὶς τὴν αὐγὴν μεταξὺ

---

1) Μαζὶ μὲ τὸ στρατὸ τοῦ Ἀλήπασσα. Ὅσο γιὰ τὴν πρόφαση τοῦ Ντεληγιάννη, αὐτὴν ὡς δικαιολογία θὰ τὴν πρόβαλε ἀργότερα. Στὸ ζήτημα τῆς προδοσίας τοῦ Ντεληγιάννη εἶναι σύμφωνες οἱ πηγές, γνωστὲς ἢ ἀνέκδοτες.

2) Ὁ συγγρ. διάγραψε τὴ φράση «κακοήθειαν τῶν χριστιανῶν» καὶ διόρθωσε «ἀπιστίαν», μ' ὅλη τὴ φυσικὴ αὐστηρότητα τοῦ χαρακτήρα του.

3) Νὰ ποῦνε στὸ Βλαχάβα ὅτι δὲν ἐγκρίνουν τὸ κίνημα ἢ δὲν τὸ βλέπουν ἐπίκαιρο.

4) Τὸ χειρόγρ. *ἀφήσαντες*.

5) Ὁ συγγρ. ἔσβυσε τὴ φράση· «ἐνῷ διασπῶντες ἓν μέρος, δίδον <τες> τὰ νῶτα, ἀδιώκοντο ἀπὸ τοὺς πολιορκημένους, συγκεντρωνόμενοι ὅλοι πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος, εἰς τὸ ὁποῖον ἐφαίνετο ὅτι ἐμπερδεύθησαν φονεύοντες καὶ φονευόμενοι...»

6) Τὸ χειρόγρ. *φονευθείς*. —*Ἐξελθόντες*=κατὰ τὸ τέλος τῆς συμπλοκῆς.

τῶν ἄλλων κυλιμένος εἰς τὸ αἷμα καὶ μὲ τὸ σπαθὶ εἰς τὰς χεῖρας[1]), κατέπεσεν καὶ ἡ ἰδέα τοῦ κινήματος λοιπόν[2]).

Ἀγανακτησμένος ὁ Παπᾶ-Θύμιος διότι δὲν ἐπρόφθασεν εἰς βοήθειαν τοῦ ἀδελφοῦ του, ἀγανακτησμένος κατὰ τῆς προδοσίας τοῦ Δεληγιάννη καὶ τῆς ἀδιαφορίας τῶν Στορναραίων[3]), ἀφοῦ εἶδεν ὅτι ὁ Μουχτάρπασιας ἄρχισεν νὰ σφάζῃ ἀδιακρίτως τοὺς πολίτας· διὰ νὰ μὴ ἐνοχοποιήσῃ τὸν λαὸν—καθ' ὃν καιρὸν καὶ οἱ Τοῦρκοι ἦσαν εἰς τὴν κατηγορίαν ὅτι ἦσαν σύμφωνοι μὲ τοὺς Χριστιανοὺς κατὰ τῶν Ἀλβανῶν (109—110)—παραγγείλας τοὺς μὲν προκρίτους τῶν χωρίων νὰ τρέξουν καὶ προσκυνήσουν, τοὺς δὲ Καπιταναίους νὰ τραβηχθοῦν μὲ ὅλας τὰς οἰκογενείας των καὶ ὀπαδούς των πρὸς τὸν Ὄλυμπον, ἀποχαιρέτησεν καὶ ὁ ἴδιος τὸν τόπον του καὶ ἀποσύρθη[4]). Μὲ τὴν συνάθροισίν των εἰς Ὄλυμπον, ἰδόντες ὅτι ὁ Μουχτάρπασιας, παρακολουθῶν τὰ βήματά των, δὲν ἔπαυεν τὴν αἱματοχυσίαν ἀπὸ τοὺς χωρικοὺς καὶ ὅτι ἐὰν ἔμενον περισσότερον νὰ τὸν πολεμήσουν, [ὅτι] ἡ ἐκδίκησις ἔμελλεν νὰ ἐπιπέσῃ εἰς τὸν λαόν, ἀποσυρθεὶς μὲ τοὺς λοιποὺς εἰς τὸν αἰγιαλὸν καὶ κατοικήσας εἰς τὰς νήσους, ἄρχισεν νὰ στενάζῃ διὰ τὴν ἀτυχίαν τῶν συναδελφῶν του Ἑλλήνων καὶ τῶν χριστιανῶν ἐν γένει τὴν τυραννίαν.

Ὡς ἱερεὺς[5]) εὐσυνειδητότερος τῶν συναδελφῶν του καὶ ἐναντίος εἰς τὰς διαθέσεις τῆς ληστοπειρατείας, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ ἄλλοι ἐδόθησαν, ἀφοῦ ἀπελπίσθη νὰ ἀπολαύσῃ τὴν ἐλευθερίαν, ἥτις τοῦ ἐμπιστεύθη, τῆς πατρίδος, καὶ μὴ εὑρίσκων τὰ μέσα τῆς σωτηρίας του δι' ἄλλης ὁδοῦ, <διὰ> νὰ ἐκδικηθῇ τοὺλάχιστον τὸν Ἀλήπασιαν· ἀφοῦ εἶδεν ὅτι ὁ Γιώτας Τζιμόπουλος μεταμεληθείς, διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ Βελήπασια ἐσυγχωρήθη καὶ ἔλαβεν καὶ τὸ Ἀρματωλίκι του εἰς Δομένικον· μὲ τὴν ἐλπίδαν ὅτι θὰ εὕρουν προστασίαν ἀπὸ τοὺς ἐντοπίους Ὀθωμανούς, τοὺς ὁποίους δὲν ἠνόχλησαν καὶ ἦσαν σύμφωνοι, ὅτι ἐὰν μετέβαινεν εἰς Κωνσταντινούπουλιν ἤθελεν εὕρει καὶ Τούρκους καὶ χριστιανοὺς ἐπισήμους ὑπερασπιστάς, καὶ τὸν Πατριάρχην ἀκόμη ὡς ἱερεύς, συνεννοηθεὶς μὲ τὸν Καπιτάνπασιαν, ὅστις καταδίωκεν τοὺς ληστοπειράτας, εὐκόλυνεν[6]) οὗτος τὰς ἐπιθυμίας του. Ὅταν οἱ ἄλλοι διαιρούμενοι ἐδιάλεγον τὸν δρόμον τὸν ὁποῖον ἔπρεπεν νὰ λάβουν, αὐτὸς προτιμήσας νὰ προσκυνήσῃ εἰς τὸν Καπιτάνπασιαν, τὸν ὁποῖον ἐστοχάζετο ἐχθρὸν τοῦ Ἀλήπασια, ἅμα παρεδόθη εἰς τοῦτον μεθ' ὅλης τῆς οἰκογενείας του, χωρὶς νὰ ἀκούσῃ πλέον ἐντὸς τοῦ πλοίου τὰς ἱκεσίας του, ὡς Τοῦρ-

---

1) Διαγραμμένη ἡ φράση· «ἀναγνωρίσθη τὸ σῶμα του, σῦρον τὴν προσοχὴν ἁπάντων, δὲν ἔπαυον—οὔτε παύουν οἱ ἐχθροὶ εἰσέτι νὰ εὐφημοῦν τὴν ἀνδρείαν του καὶ τὴν ἀπόφασίν του».

2) Κατέπεσε ὁ ἐνθουσιασμὸς γιὰ τὸ κίνημα. Ἡ φράση εἶναι νεώτερη προσθήκη τοῦ συγγραφέα.

3) Ἡ παλιὰ συμπάθεια τοῦ συγγρ. πρὸς αὐτὴ τὴν οἰκογένεια δὲν τὸν ἀφίνει νὰ γράψῃ τὴν πικρὴ λέξη.

4) Τὸ χειρόγρ. «*ἀποχαιρετίσας...καὶ ἀποσυρθείς*.

5) Διαγραμμένη ἡ λέξη *πολιτικώτερος*.

6) Τὸ χειρόγρ. *εὐκολύνων*.

κος ἀληθὴς πράξας <ὁ Καπιτὰν πασσᾶς> διεύθυνεν[1]) αὐτὸν διὰ τοῦ Βόλου εἰς Ἰωάννινα, μὲ γενικὸν κρότον, πρὸς τὸν Ἀλήπασιαν[2]).

Ὡς λυσσασμένος σκύλος [ὅστις] τρέμων τὴν ὑδροφοβίαν, τρέμων καὶ οὗτος πότε (111) νὰ τὸν ἰδῇ θανατωμένον, ἀφοῦ τὸν ὑπέβαλεν εἰς ὅλα τὰ βασανιστήρια <διὰ> νὰ χορτάσῃ τὴν δίψαν τῆς κακίας του, ἐπὶ τέλους προστάξας νὰ τὸν σχίσουν εἰς τέσσαρα μερίδια, κρεμάσας τὰ σκέλη του καὶ τὰς χεῖρας του εἰς τέσσαρας θέσεις τῆς πόλεως διὰ νὰ φοβίσῃ καὶ τοὺς ἄλλους—ἔδωσεν πέρας εἰς τὴν ζωήν του.

Ἀμίμητος ὁ Παπᾶ-Θύμιος ὡς πρὸς τὸν ζῆλον καὶ ἰσοτιμούμενος μὲ τοὺς ἁγίους μάρτυρας τῆς θρησκείας μας, μετὰ τὸν μαρτυρικόν του θάνατον ἄφησεν τὸν Κωνσταντῖνον, Γεωργάκην καὶ . . . . . υἱούς του[3]) καὶ τὸν Θανάσην καὶ Νικόλαον ἀνεψιούς του εἰς χεῖρας τοῦ Ἀλήπασια. Ἀφοῦ οἱ τρεῖς υἱοὶ ἐχάθησαν ἔπειτα εἰς Ἰωάννινα, μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ἀλήπασια[4]) διεδέχθησαν[5]) οἱ ἄνωθεν ἀνεψιοὶ τὸ Ἀρματωλίκι. Τρομασμένοι οὗτοι ἀπὸ τὰ παρελθόντα περιστατικά των, ἀδύνατοι κατὰ τὸν νοῦν, ἐναντίον τῶν ἐλπίδων ὅλων τῶν Καπιταναίων τῆς Ἐπαναστάσεως, ἄψυχοι φανέντες εἰς μίαν ἐπαρχίαν, τῆς ὁποίας τὰ αἰσθήματα τοῦ λαοῦ ἐβοηθοῦσαν ἄλλους καὶ κατὰ τὸ 1821, τὸ ἱστορικὸν τῶν Βλαχαβαίων φαίνεται ὅτι κλείεται ὡς ἐπίσημον μέχρι τοῦ Θεοδωράκη καὶ Παπᾶ-Θύμιου[6]).

Χωρὶς νὰ ἐπαναλάβωμεν τὰς αἰτίας αἵτιναι μᾶς ἀνεκάλεσαν νὰ διέλθωμεν τὸ ἱστορικὸν τῶν ἀμέσων διαδόχων τῶν ἀρχαιοτέρων οἰκογενειῶν, ἀφοῦ διεξοδικῶς ἐξιστορήσαμεν τὰς περιπτώσεις τοῦ Λάππα, τῶν Σουλιωτῶν, τοῦ Τζιάρα καὶ τοῦ υἱοῦ του Νίκου, τῶν Λαζαίων, τοῦ Παπᾶ-Θύμιου, διὰ νὰ διατρέξωμεν ἐπὶ τῆς σειρᾶς τοῦ κύκλου τούτων μὲ περισσοτέραν σαφήνειαν μεταβαίνομεν εἰς τὸ ἱστορικὸν τῶν ἐδῶθεν τοῦ ποταμοῦ Σαλαμβριᾶς ἀπογόνων των πρωτύτερα[7]), ὥστε δίδοντες τέλος <τῆς ἱστορίας> μιᾶς ἑκάστης μέχρι τῆς Ἐπαναστάσεως, νὰ μᾶς μείνῃ ἔπειτα ἡ σειρὰ τῶν μετ' αὐτοὺς[8]) νεοφανέντων καὶ τῶν συγχρόνων των διαπρεψάντων ἀνδρῶν εἰς διαφόρους περιστάσεις (112).

---

1) Τὸ χειρόγρ. *διευθύνας*.

2) Μὲ πάταγο, διακηρύσσοντας τὸ κατόρθωμά του.

3) Τὸ χειρόγρ. *ἀφήσας*· τὰ ἀποσιωπητικὰ εἶναι τοῦ συγγραφέα.

4) Φαίνεται, τοὺς θανάτωσε ὁ Χουρσίτ, ἀφοῦ κυρίεψε τὰ Γιάννινα.

5) Τὸ χειρόγρ. *διαδεχθέντες*.

6) «Ἡ οἰκογένεια δθεν αὕτη δὲν ἔπαθεν ἄλλο τί, παρὰ εἰς ταύτην τὴν περίστασιν τοῦ Παπᾶ-Θύμιου, συνοδευθεῖσα <ν> μὲ ἕνα πλῆθος Ἀρματωλῶν <καταστραφέντων> καὶ <μὲ> ἀθῶα αἵματα» <χυθέντα>. Σημ. συγγρ.

7) Ἡ ἔννοια· γιὰ νὰ προχωρήσω καὶ κλείσω στὴν ἔκθεσή μου, ἀπάνω στὴν ἴδια σειρὰ τοῦ λόγου μου, μὲ περισσότερη ἀφθονία ἱστορικῶν εἰδήσεων (ἐννοεῖ τὸ μέρος τοῦ ἔργου του τὸ ἀναφερόμενο στὸν Ἀγῶνα τοῦ 1821 καὶ κάτω), ἐκθέτω πρῶτα τὸ ἱστορικὸ τῶν δεξιὰ ἀπὸ τὸν Πηνειὸ Ἀρματωλικῶν οἰκογενειῶν, ὥστε νὰ μπῶ ἔπειτα στὴν ἔκθεση τῆς ἱστορίας τῶν νέων ἀντρῶν (ποῦ ἔβγαλε ἡ Ἐπανάσταση) καὶ τῶν συγχρόνων μ' αὐτοὺς παλαιῶν, ποῦ ἀναδειχτῆκαν (κατὰ τὴν ἴδιαν ἐποχή).

8) Τὸ χειρόγρ. *μετ' αὐτῶν*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

Στορναραῖοι— Μπουκουβαλαῖοι — Βλαχοποιμένων σχέσεις μὲ Κλεφταρματωλοὺς— Ἀρβανιτόβλαχοι καὶ Ἑλληνόβλαχοι—Συκάδες—Κοντογιανναῖοι.

Στορναραῖοι. Ἐκθέσαντες ἐν μέρει <τὰ> περὶ τῆς καταγωγῆς τούτων ὄπισθεν μετὰ τὸν θάνατον[1]) τοῦ Λάππα, τὰς περιστάσεις αἵτιναι καθιέρωσαν τὸ Καπιτανάτον εἰς τὸν Γέρο-Στορνάρην, [καὶ] σύντομα <δὲ> τὰς ἀρχάς, τὰ ἤθη καὶ τὸ τέλος τούτου ὡς οἰκογενειάρχου[2]) τῶν ἄνωθεν, μὲ ποίους τρόπους ἐδιατήρησεν τὸ Ἀρματωλίκι εἰς τὴν ἐποχήν του, ἐπειδὴ δὲν εὑρίσκομεν ὕλην ἱστορικὴν εἰς τὸ ἄτομον τοῦ Γέροντος <Στορνάρη>, διαβαίνομεν εἰς τὸ ἱστορικὸν τῶν διαδόχων του υἱῶν, οἵτινες ἐπεριεπλέχθησαν εἰς περισσοτέρας περιστάσεις παρ' αὐτῶν[3]), καὶ πρὸ πάντων εἰς τὸν Εὐθύμιον Στορνάρη τὸν μικρότερον <υἱόν>, ὅστις ἐδιαδέχθη τὸ Ἀρματωλίκι, καὶ τοὺς λοιποὺς θείους του καὶ ἐξαδέλφους[4]).

Συνακμάζων ὁ Γέρο-Στορνάρης μὲ τὸν Χατζῆ-Πέτρον[5]), ὡς ἐκ συμφωνίας νὰ συζήσουν εἰρηνικῶς καὶ εἰς τὸν ἄλλον κόσμον, ἀποθανὼν οὗτος, καὶ μετ' ὀλίγον καὶ ὁ Χατζῆ-Πέτρος, τὰ τέκνα αὐτῶν ἢ ἐκ τῆς ἀντιζηλίας ἢ ἐκ τῆς ἀναθρεφῆς μὴ δυνάμενοι νὰ ἐξακολουθήσουν νὰ φυλάττουν τὴν ἰδίαν σύμπνοιαν, ἐξώκειλον πολλάκις ἀπὸ τὸν ἀληθῆν δρόμον τῆς πολιτικῆς[6]), καὶ ὡς ἐκ τούτου λαβόντες ἀφορμὴν οἱ ἔξωθεν μικρότεροι πρόκριτοι[7]) δὲν ἔλειπον νὰ ὑποκινοῦν τὰς κατ' αὐτῶν δυσαρεσκείας τῶν Ὀθωμανικῶν ἀρχῶν <διὰ> νὰ φέρουν τὴν πτῶσιν των.

Ἄσειστοι ἀπὸ τὴν πατρίδαν <των[8]> ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ Λάππα οἱ Στορναραῖοι καὶ οἱ ὀπαδοί των, λαμβάνοντες κατοχὰς εἰς ἐρήμους θέσεις πρὸς τὰ δυτικώτερα καὶ ἀποτομώτερα μέρη[9]), ζῶντες ἄλλοι μὲ ποίμνια, ἄλλοι μὲ τὴν γεωργίαν, εὐτυχήσαντες νὰ αὐξήσουν τὸν ἀριθμόν των μαζὶ μὲ ἐκεῖνον τῆς οἰκογενείας τῶν Στορναραίων[10]), ἐδιακρίνοντο ἀπὸ τοὺς εἰς ταύτην τὴν ἐπαρχίαν κατοί-

---

1) Ἀναδρομικῶς ἀπὸ τοῦ θανάτου.

2) Γενάρχου.

3) Παρὰ ὁ Λάππας καὶ ὁ Γέρο-Στορνάρης.

4) Τὸ χειρόγρ. *καὶ τῶν λοιπῶν θείων του καὶ ἐξαδέλφων του*.

5) Γιὰ τὴ σημασία τῆς οἰκογένειας αὐτῆς βλ. L. Heuzey, Excursion dans la Thessalie turque, en 1858, Paris, 1927 σ. 105.

6) Τοῦ νὰ πολιτεύωνται τοὺς Τούρκους.

7) Οἱ ἔξω ἀπὸ τὸ δεσμό τους. Τὸ χειρόγρ. *πρόκριτοι μικρότεροι*.

8) Ἀπείραχτοι στὸ ἀξίωμά τους.

9) *Λαμβάνοντες κατοχὰς*=ἀλλάζοντες ἐγκατάσταση (χειμῶνα καὶ καλοκαίρι). Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ Πίνδου (Κόζακα) εἶναι ἀποτομώτατη, δασωμένη, γεμάτη θερινὲς βοσκές. Ἐκεῖ, καθὼς εἴδαμε, ζητοῦσε καταφύγιο καὶ ὁ περίφημος Μεγδάνης.

10) Μαζὶ μὲ τὴν οἰκονομικὴ εὐπορία πλήθυνε καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ὀπαδῶν καὶ τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας Στορνάρη.

κους ραγιάδες καὶ κατὰ τὰ ἤθη, καὶ κατὰ τὰ ἐνδύματα, καὶ κατὰ τὰ χωρία εἰς τὰ ὁποῖα κατοικοῦσαν.

Εἰς ὅλα τὰ Ἀρματωλίκια, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, εὕρισκεν τινὰς πρωτοπαλήκαρα νέα—τυχοδιώκτας—ὑπὸ τοὺς Καπιταναίους[1]· ἐδῶ ὅμως, ζῶντες ὡς μιὰ οἰκογένεια ὅλοι, ἢ διόλου δὲν ὑπῆρχεν κανένας, ἢ ἂν προχωροῦσεν, οἱ ἐντόπιοι ὡς ἔχοντες πατρόθεν (113) τὸ δικαίωμα δὲν ἄφηνον ἄλλον νὰ προχωρήσῃ[2]).

Ἄφθονος ἡ ἐπαρχία νὰ χορηγῇ ἐν ἀνέσει τὰ ἀναγκαῖα τῆς ζωῆς, ἐκτεταμένη οὖσα μὲ ὀρεινὰς κοιλάδας ἀπείρους καὶ πεδιάδας καὶ μὲ βιομηχάνους κατοίκους[3]· μὲ τοιοῦτον πνεῦμα διάγοντες οὗτοι, φαίνεται ὅτι ὁ Καπιτάνος δὲν ἦτον ἀπεριόριστος, ἀλλὰ περιστοιχούμενος ἀπὸ ἓν συμβούλιον οἰκείων γερόντων, δὲν ἐδύνατο νὰ κάμῃ κανὲν κίνημα ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως ὅλων αὐτῶν.

Τί ἀκολούθησεν; Σύμφωνοι ὅλοι οἱ γέροντες μὲ τὸν Γεώργιον, Ζαρκαλῆν καὶ Γιαννάκην υἱοὺς τοῦ Γέρο-Στορνάρη, ἐπίσης φιλοζώους[4]) καὶ φιλησύχους, ἐναπέθεσαν[5]) τὸ βάρος τῆς Καπιτανείας εἰς τὸν μικρότερον ἀδελφὸν Εὐθύμιον, ὅστις ἐφαίνετο ὁ δραστηριώτερος περὶ τὰ στρατιωτικὰ ἀπὸ ὅλους. Μὲ τὰς συμβουλὰς τὰς ὁποίας τὸν ἐπέδανον ὡς νέον ὄχι μόνον ἐδείχθησαν μεταξὺ τῶν ἄλλων Ἀρματωλῶν ὡς ἄνανδροι, ἀλλὰ ἔδειξαν καὶ πολλάκις χαρακτῆρα ἐπιβλαβῆ εἰς τὰ κοινὰ πράγματα τῆς πατρίδος, εἰς διαφόρους περιστάσεις—καὶ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Διότι ἀπομακρυνόμενοι <ἀπὸ τοῦ> νὰ συμμεθέξουν εἰς τὰς συμφορὰς τῶν λοιπῶν Ἀρματωλῶν, ὅταν ἐκείνων τὸ αἷμα ἐχύνετο ὡς ποταμός, καὶ σπρώχνοντες τὸν Εὐθύμιον μὲ τοὺς Τούρκους εἰς τὸ αἷμα, ὅταν ἐλάμβανον καιρὸν νὰ ἐκδικηθοῦν, καὶ καταστανόμενοι εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ὅλων[6]) ὅτι ἄλλο δὲν ἦσαν παρὰ ἕνας σωρὸς ἀρματωμένων θρασυδείλων ἀνδρῶν, ἔσυρον μέχρι τέλους καὶ τὴν ἀποστροφὴν τῶν συνδρόφων των καὶ τὴν καταφρόνησιν τοῦ Ἀλήπασια.

---

1) Τὰ πρωτοπαλήκαρα, συχνὰ ξένοι, γιὰ νὰ κερδήσουν τὴν εὔνοια τῆς ἐπαρχίας, φιλονικούσανε γιὰ τ' Ἀρματωλίκι μὲ τὸν Καπιτάνο τους, ὅπως π. χ. ὁ Διάκος μὲ τὸν Ὀδυσσέα Ἀντροῦτσο κλπ.

2) Ἂν τὸ πρωτοπαλήκαρο πρόβαλλε ἀξίωση νὰ διαδεχτῇ τὸν Καπιτάνο, τὰ παληκάρια (ντόπιοι Ἀρματωλοί) προβάλλοντας τὰ ἀρχαῖα δικαιώματα δὲν τὸν ἀφήνανε νὰ ἐπιτύχῃ. Συχνὰ στ' ἄλλα Ἀρματωλίκια ὁ Καπιτάνος δὲν ἦτανε ντόπιος, καὶ διοριζόταν ἀπὸ τὴν Τούρκικην ἀρχή.

3) «Οἱ κάτοικοι τοῦ τμήματος Πόρτα-κὸλ ἔδιδαν τὸν φόρον, κατ' ἐξαίρεσιν τῶν λοιπῶν ἐπαρχιωτῶν, ἀπὸ ἕνα *τζιόλι* (σάτσμα) χρήσιμον διὰ τοὺς ἵππους τοῦ σταύλου τοῦ Σουλτάνου, καὶ ἤρχετο κάθε χρόνον ἕνας *τζιοὺλ ἀγασὶ* ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰ ἐλάμβανε εἰς τὰ Τρίκκαλα» (σημ. συγγρ.).—Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ Κόζακα ἔκανε ἐξαγωγὴ ἀπὸ πολλὴ ξυλεία (εἶχε καὶ πολλὰ νεροπρίονα) καὶ πολλὰ ὑφάσματα. Μιὰ περιοχὴ χωριῶν εἶχε τ' ὄνομα *Ξυλοχώρια*. Βλ. Heuzey π. π. σ. 104.

4) Φίλους τῆς «καλοζωῆς».

5) Τὸ χειρόγρ. *ἐναποθέσαντες*.

6) *Μὲ τοὺς Τούρκους*, πρὸς τὸ μέρος τῶν Τούρκων. *Εἰς τὸ αἷμα*=σὲ σφαγὲς καὶ θανατώσεις, ὅταν εὕρισκαν εὐκαιρία νὰ ἐκδικηθοῦν ἐχθροὺς ἢ ἀντιζήλους ἀπὸ τ' ἄλλα γειτονικὰ Ἀρματωλίκια.—*Καταστανόμενοι*=παρασταινόμενοι.

Τοιαῦτα αἰσθήματα ἐμπνέοντες εἰς τὸν Εὐθύμιον, ἀλησμονοῦντες τὰς πρὸς τὸν Λάππαν εὐεργεσίας τῶν Βοτζιαραίων καὶ Σουλιωτῶν, χωρὶς νὰ αἰσθάνωνται τὸ κακὸν πόθεν ἐπήγαζεν, χαιρόμενοι μᾶλλον εἰς τὰς καταστροφὰς τῶν γειτόνων των, καὶ εἰς ἐκείνην τῆς Βρεστενίτζης τῶν Σουλιωτῶν—ὅταν ὁ Κίτζιος Βότζιαρης ἐφάνη εἰς τὸ Κλινοβὸν μὲ ἑξακοσίους τὸ 1806, σύμφωνος μὲ ὅλους νὰ κινήσουν τὴν ἐπανάστασιν—ὄχι μόνον ἐδείχθησαν φιλέκδικοι[1]) (114), ἀλλ' ὠθήσαντες τὸν Εὐθύμιον νὰ κηρυχθῇ ἐχθρὸς καὶ πολέμιος τούτου, ὀλίγον ἔλειψεν νὰ τὸν χάσουν ἀπὸ μίαν πληγὴν καιρίαν, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν εἰς τὴν μάχην ταύτην διὰ βραβεῖον[2]).

Τί ἀπόλαυσαν; Φθονούμενοι[3]) ἀείποτε ἀπὸ τὸν Ἀλήπασιαν διὰ τὸ εὐτυχὲς ἰδιωτικὸν στάδιον τῆς ζωῆς των, ἐχθρευμένοι μὲ τοὺς συνδρόφους των Ἀρματωλούς, διότι δὲν ἐσυμμερίζοντο [εἰς] τὰς συμφοράς των, τὰ βάσανά των· ἐνοχλούμενοι ἀπὸ μὲν τὸν Ἀλήπασιαν—διὰ τῶν μηχανορραφιῶν νὰ τοὺς ρίψῃ, ἐνοχλούμενοι ἀδιακόπως ἀπὸ ληστάς, τοὺς ὁποίους ἐπίτηδες οἱ γείτονές των ἔπεμπον νὰ ταράττουν τὴν ἐπιθυμητὴν ἡσυχίαν των· ἀδιαφορήσας ὁ Εὐθύμιος νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν Βλαχαβαίων τὸ 1809, κατὰ τὴν συμφωνίαν των—ἢ τοὐλάχιστον νὰ τοὺς προειδοποιήσῃ, ἀποστρεφόμενος ἀπὸ ὅλους καὶ διὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο κίνημα, καὶ διότι μήτε τὸ μυστήριον ἐδυνήθη νὰ κρύψῃ τῆς Ἐπαναστάσεως, οὔτε τὸν Δημήτριον Καλόγηρον τῆς μονῆς Δούσικου, ὅστις τοὺς κατήχησεν, νὰ προφυλάξῃ ἀπὸ τὰς χεῖρας καὶ τὰ βάσανα τοῦ ἀλιτηρίου, ἀπώλεσαν μετὰ τούτων ὅλων[4]) καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν συνδρόφων των ὅλως διόλου, καὶ τοῦ Ἀλήπασια τὴν εὔνοιαν, διότι δὲν τὸν εἰδοποίησαν ἐγκαίρως τὸ μυστήριον καὶ τὸ κίνημα[5]).

Ἀγανακτῶν ὁ Εὐθύμιος εἰς τὴν θέσιν τὴν ὁποίαν αἱ παρακινήσεις τῶν οἰκείων <μαζὶ> μὲ τὰς <ἄλλας> περιστάσεις τὸν ἔρριπτον, ἐν μέρει τυπτόμενος ἀπὸ τὴν συνείδησίν του, ἐν μέρει ἀπὸ τὰ προσκόμματα τὰ ὁποῖα τὸν ἐπροξενοῦσαν οἱ σύμβουλοι, θεῖοι καὶ πρωτοπαλήκαρά του, ἐν μέρει ἀπὸ φόβον τοῦ Ἀλήπασια, μήπως τὸν κατατρέξῃ ἀδίκως βασανιζόμενος· ἀφοῦ εἶχεν ὑπανδρευμένον τὸν πρωτότοκον υἱόν του Νικόλαον, εἰκοσιπέντε ἐτῶν σχεδὸν ἡλικίας, μὲ μίαν ἐντοπίαν κόρην ἑνὸς προκρίτου ἀπὸ Δραμίζι (1800 ἔτος[6])—καθ' ὃν καιρὸν ὁ Βελῆπασιας μετετέθη[7]) εἰς Λάρισσαν—ἔβλεπεν ὅτι εὑρέθη μεταξὺ δύο θηρίων, πατρὸς καὶ υἱοῦ· μὴ δυνάμενος νὰ εὐαρεστήσῃ οὔτε τοὺς ἐδικούς του, οὔτε (115)

1) Ἴσως ἀπὸ τὸν καιρὸ ποῦ οἱ Μποτσαραῖοι δεχτήκανε νὰ χαίρωνται τὰ ξένα Ἀρματωλίκια, χαρισμένα σ' αὐτοὺς ἀπὸ τὸν Ἀλήπασσα, ἄδικο, ὅμως ὑποχρεωτικὸ χάρισμα.

2) Λοιπὸν ὁ Θύμιος Στορνάρης φαίνεται ὅτι καὶ πόλέμησε μαζὶ μὲ τοὺς Ἀρβανίτες τοῦ Ἀλῆ κατὰ τοῦ Κίτσου Μπότσαρη, τὸ 1806.

3) Τὸ χειρόγρ. *ἐπίφθονοι*.

4) Τὸ χειρόγρ. ἀπολέσαντες. *Μετὰ τούτων ὅλων*=ὕστερα ἀπ' ὅλα αὐτά.

5) Ἀφοῦ ὅμως δὲν ἠμπόρεσαν νὰ κρύψουν τὸ μυστήριο τῆς Φιλικῆς, τὸ μαρτύρησαν λοιπὸν ἀργὰ (ὄχι ἐγκαίρως) στὸν Ἀλήπασσα.

6) Ἴσως πρέπει νὰ γραφτῇ 1812, γιατὶ τὸ χρόνο αὐτὸν διορίστηκε κι' ὁ Βελῆς στὴ Θεσσαλία.— *Δραμίζι*, χωριὸ κοντὰ στὰ στενὰ τῆς Πόρτας.

7) Τὸ χειρόγρ. *μστατεθείς*.

τὰς κακὰς θελήσεις καὶ ἐπιβούλους τούτων[1]), ἀπηυδησμένος πλέον ἀπὸ ὅλα, χωρὶς νὰ πράξῃ ἔνδοξον τι κατόρθωμα ἄξιον μνημοσύνης, παρὰ μόνον ὅτι ἐδιατήρησεν τὸ πατρικόν του Ἀρματωλίκι, ἀσθενήσας βαρέως καὶ ἀποθανὼν περὶ τὰ 1812, ἄφησεν, φαίνεται, εἰς τὸν διάδοχόν του νὰ τιμήσῃ καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς προγόνους του, εἰς οὐδένα ἄλλον[2]).

Ὁ θάνατος τοῦ Εὐθυμίου, ἐὰν καὶ ἐπροξενήθη παράκαιρα—ἕνεκα τῆς ἠθικῆς του καταστάσεως—δὲν αἰσθάνθησαν μ' ὅλον τοῦτο τὰ δεινά του <ἐπακόλουθα> οὔτε οἱ θεῖοι του, οὔτε οἱ σύμβουλοί <του>, ὀλίγον διαρκέσασα ἡ συμβουλοκρατία των, ἕως νὰ ἐκλεχθῇ ὁ Καπιτάνος. Ἐπειδὴ ἔβλεπον ὅτι ὅλα τὰ κακὰ ἔπιπτον κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ Καπιτάνου, καὶ ἐξ αὐτῶν κανένας δὲν ἦτον εἰς κατάστασιν πλέον νὰ τὰ ὑποφέρῃ, σύμφωνοι ὅλοι εὑρεθέντες οἱ θεῖοι καὶ οἱ γέροντες <καί;> τὰ πρωτοπαλήκαρα νὰ ἐναποθέσουν τὸ βάρος τοῦτο εἰς τὸν Νικόλαον πρωτότοκον υἱὸν τοῦ Εὐθυμίου, ὅστις καὶ κατὰ κανόνα τινὰ εἶχεν τὸ δικαίωμα, ὁ Γιαννάκης καὶ <ὁ> Ζαρκαλῆς, μεταβάντες προσωπικῶς εἰς τὸν Ἀλήπασιαν καὶ παρουσιάσαντές τον ὡς ἐκλεχθέντα παρ' αὐτῶν[3]), <οὗτος> δὲν ἐδίστασεν νὰ τὸν ἐπικυρώσῃ.

Νέος τὴν ἡλικίαν, [ἂν] καὶ ἄπειρος ἕως τότε, ἐπαινούμενος ὅμως μᾶλλον διὰ τὴν φρόνησίν του παρὰ διὰ τὸν πολέμιον χαρακτῆραν, ἔλαβεν τὴν διεύθυνσιν συναισθανόμενος τὸν ἑαυτόν του· ἀντικρούγων τὰς συμβουλὰς καὶ τῶν προκρίτων πολιτικῶν, καὶ τῶν θείων καὶ συμβούλων τοῦ πατρός <του>, ἐνέδιδεν εἰς ὅσα δὲν ἐδύνατο νὰ κάμῃ ἀλλέως καὶ ἐπέμενεν[4]) εἰς ὅσα ἠμποροῦσεν νὰ φυλάξῃ μὲ τὴν γνῶσιν του[5])· ἀφοῦ ἀναγκασμένος (διὰ νὰ μὴ ἔχῃ ἀντίζηλον ἐχθρὸν πατρικὸν εἰς τὸ πλευρόν του) ἐνέδωσεν νὰ νυμφευθῇ, κατ' εἰσήγησιν τοῦ Ἀλήπασια, ὁ Γρηγόρης Λιακατᾶ, νέος Καπιτάνος, Βλαχόπουλον, τὴν θυγατέραν του, [καὶ] ἐστήριξεν ἕνα γαμβρόν του πλέον[6]) εἰς τὸ τμῆμα τοῦ Κλινοβοῦ. Ἡμέραν παρ' ἡμέραν προχωρῶν, διατήρησεν ἑαυτὸν καὶ τὴν οἰκογένειαν καὶ τοὺς ὑπ' αὐτὸν[7]) ἀβλαβεῖς μεταξὺ τῶν ἀντικρούσεων τοῦ πατρὸς <Ἀλῆ> καὶ τοῦ υἱοῦ Βελήπασια (116).

Μεμυημένος τοῦ μυστηρίου τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας ἀπὸ τὰ 1816 παρὰ τοῦ Κου Τουρτούρη, <ὑπο>στηριζόμενος ἀπὸ τὸν Ἑταιρίσταν γραμματέαν τοῦ Ἀλήπασια Κον Μάνθον, εἶχεν[8]) πρὸ ὀφθαλμῶν του—καθημερινῶς προσηλωμένος εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος, παρὰ τοῦ Ἀρματωλικιοῦ, ὑπερασπιζόμενος πάντα Ἀπόστολον ὅστις τὸν ἐπαρουσιάζετο, ἀποβαίνων ἡμέραν παρ' ἡμέραν ὁ πλέον

---

1) Τοῦ Ἀλῆ καὶ τοῦ Βελῆ.

2) Ἐννοεῖ ὅτι, ἔξω ἀπὸ τὸ Νικ. Στορνάρη, οἱ ἄλλοι εἶχαν τὰ φρονήματα τοῦ Θύμιου.

3) Ἦταν οἱ δυό τους, ἀπὸ οἰκογενειακὴ παράδοση, πιστοὶ καὶ ἀφωσιωμένοι στὸν Ἀλήπασσα.

4) Τὸ χειρόγρ. *ἐνδίδων...ἐπιμένων*.

5) Νὰ φυλάξῃ μὲ τὴ φρόνησή του.

6) Ἐποστήριξε καὶ ἕναν Καπιτάνο ἀκόμα, ποῦ ἦτανε γαμπρός του.

7) Τὸ χειρόγρ. *διατηρήσας...ὑπ' αὐτοῦ*.

8) Τὸ χειρόγρ. *ἔχων*.

ἀδιάλλακτος ἐχθρὸς ἐν γένει τῶν Ὀθωμανῶν, καὶ πρὸ πάντων τοῦ Ἀλήπασια, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ὑπηρετοῦσεν.

Ἐπὶ τῆς ἀποκηρύξεως τοῦ Ἀλήπασια καὶ τῶν τέκνων του, σύμφωνοι μὲ τὸν γαμβρόν του Γρηγόρην Λιακατᾶ, ἐμφανισθέντες οἱ πρῶτοι ἐχθροί του, ἤνοιξαν[1]) τὰ στενὰ εἰς τὰ στρατεύματα τοῦ Σουλτάνου, τὰ ὁποῖα ἐδιευθύνοντο παρὰ τοῦ Πασιόμπεη (Ἰσμαήλμπεη), ὁδηγῶν ταῦτα ὁ Στέριος αὐταδελφός του καὶ ὁ γαμβρός του, <σπεύδοντες >νὰ φθάσουν ταχύτερα εἰς Ἰωάννινα ἀπὸ τὰς ἰδίας θέσεις ὁποῦ ὁ πατήρ του Εὐθύμιος ὡδήγησεν τὰ τοῦ Ἀλήπασια κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Βλαχαβαίων καὶ λοιπῶν, τὸ 1809.

Σύμφωνος μὲ ὅλους τοὺς συναδελφούς του Ἀρματωλούς, καὶ ἐναντίον τῆς γνώμης τῶν συμβούλων καὶ προκρίτων Ἀσπροποτάμου πράττων, ὅταν ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ ἔθνους, τὸ 1821, ὕψωσαν τὴν σημαίαν[2]) μετὰ τοῦ γαμβροῦ του Γρηγόρη Λιακατᾶ καὶ τοῦ Γεωργάκη Βελῆ Ἀγραφιώτου. Ἂν καὶ ἐσταμάτησεν πολλάκις, ὡς θέλει φανῇ εἰς τὸ μέρος ἐμπρός[3]), ἀπὸ ἀδυναμίαν καὶ ἀσυμφωνίαν τῶν συγγενῶν του καὶ πρωτοπαληκαριῶν του, πιστὸς ὅμως εἰς τὸν ὅρκον του, ἐξηκολούθησεν[4]) τὸ στάδιον τοῦ ἀγῶνος ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, ξεπλύνων <καὶ >τὸν ρῦπον, τὸν ὁποῖον ἐπροξένησεν ἡ διαγωγὴ τοῦ πατρός του εἰς τὴν συμφοράν τῶν Βοτζιαραίων καὶ Βλαχαβαίων, ἀπὸ τὴν οἰκογένειάν του. Ἀφοῦ ὡς Ἀρματωλὸς διευθύνας ἀρίστως[5]) ἐδιατήρησεν τοὺς πάντας ἀβλαβεῖς, καὶ <ἐπὶ τοῦ Ἀγῶνος> ἐκπλήρωσεν τὸ χρέος του ὅσον ἐδύνατο εἰς διαφόρους μάχας, τὰς ὁποίας ὁ ἴδιος συνεκρότησεν μὲ τοὺς ἐχθρούς, μεταναστεύσας μόνος, <ἀπέστειλε> τὴν οἰκογένειάν του τὸ 1823 εἰς τὰς Ἑπτὰ Νήσους· ὁμοῦ μὲ τὸν Γρηγόρην Λιακατᾶν γαμβρόν του, ἐγκαταλελειμμένος ἀπὸ ὅλους (117) τοὺς συγγενεῖς του[6]), εἰς Μεσολόγγι ἐσχάτως, τὸ 1825, ἐπὶ τῆς στενῆς πολιορκίας, καὶ περιστοιχισμένος ἀπὸ τὴν κοινὴν ὑπόληψιν τῶν συναγωνιστῶν του, ἀφοῦ ὑπόφερεν ὅλα τὰ βάσανα τῆς πολιορκίας, τιμώμενος ἀπὸ ὅλους τοὺς ὁπλαρχηγούς, θανατωθεὶς εἰς τὴν ἔξοδον τῆς Φρουρᾶς, τὸ 1826 Ἀπριλίου 20 ἑσπέρας, ἐφάνη ὁ μόνος ἐκ τῆς πο-

---

1) Τὸ χειρόγρ. *ἀνοίξαντες*.

2) Τὸ χειρόγρ. *τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 τοῦ ἔθνους ὑψώσαντες*.

3) Καθὼς θὰ φανῇ περαιτέρω εἰς τὸν ἁρμόδιον τόπον.

4) Τὸ χειρόγρ. *ἐξακολουθήσας*.

5) Ὡς ἀρχηγὸς τῶν ἐπαρχιακῶν ἁρμάτων Ἀσπροποτάμου πειά, ὄχι ὡς Ἀρματωλός.

6) Μόνος, μὲ τὸ γαμπρό του Λιακατᾶ, ἀφοῦ ἔστειλε τὴν οἰκογένειά του στὴν Κεφαλλωνιά, παραίτησε τὴν ἐπαρχία του (μεταναστεύσας) κατὰ τὸ πέρασμα τοῦ Σκόντρα πασσᾶ, ποῦ τὸν κάλεσε νὰ πάῃ ὁ ἴδιος νὰ προσκυνήσῃ, καὶ ἀρνήθηκε, βάνοντας ἐμπρὸς τ' ἀμέτρητα κοπάδια του γίδια, πρόβατα, κι' ἄλογα κλπ., γιὰ νὰ μὴν τὰ πάρουν οἱ Τοῦρκοι (τ' ἁρπάξαν ὅμως οἱ ἄταχτοι τῆς Ρούμελης, κι' ἀπ' αὐτὰ πολὺ λίγα περάσανε στὸ Μοριᾶ). Ὁ Ν. Στορνάρης ἀπὸ τότε ἔλαβε μέρος στὸν ἀγῶνα τῆς Δυτ. Ἑλλάδας, φτωχὸς πειά, ἐνῷ οἱ συγγενεῖς του στὴν ἐπαρχία προσκυνῆσαν τοὺς Τούρκους. Τὰ «καπάκια» ἤτανε καμμιὰ φορὰ διπρόσωπα· ὁ ἕνας Ἀρματωλὸς προσκυνοῦσε, γιὰ νὰ σώσῃ τὴν ἐπαρχία ἀπὸ τὴν καταστροφή, κάνοντας τάχα πῶς χωρίστηκε ἀπὸ τὸν ἀδερφό του, ἐνῷ ὁ ἄλλος πολεμοῦσε τοὺς Τούρκους.

λυαρίθμου ταύτης οἰκογενείας, ὅστις ἐπανέφερεν τὴν δόξαν τῆς οἰκογενείας του εἰς τὴν θέσιν, ἥτις θέλει στολίζει τὰς σελίδας τῆς ἱστορίας.

Χωρὶς λοιπὸν ἡ οἰκογένεια αὕτη νὰ πάθῃ περισσότερον τι παρὰ τὸν θάνατον τούτου, ἐναντίοι τῶν εὐχῶν τούτου ἐξακολουθοῦντες οἱ ἀδελφοί του, οἱ ἐξάδελφοί του, οἱ θεῖοι του καὶ οἱ ὀπαδοί των τὸ στάδιόν των—διὰ νὰ μένουν εἰς τὸ Ἀρματωλίκι—ἀποποιούμενοι τὰ κινήματά του εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς ἀρχηγοὺς τῶν ἐκστρατειῶν[1]· καθιερώσαντες τὸ Ἀρματωλίκι εἰς τὸν γενναῖον μέν, ἀλλὰ ἁπλούστατον τῇ ψυχῇ Στέργιον δεύτερον ἀδελφόν αὐτοῦ ὁμοφώνως, χωρὶς νὰ χαροῦν διὰ πολὺν καιρὸν τὴν ποθουμένην παρ' αὐτῶν ἡσυχίαν· μετὰ τὸν θάνατον τούτου, κατὰ τὸ 1830, ὅταν ὁ Ρεσίτπασιας[2]), μέγας βεζίρης, διὰ διατάγματος τοῦ Σουλτάνου ἐπρόσταξεν νὰ φονεύσουν ὅλους τοὺς Ἀρματωλοὺς διὰ μιᾶς, προσκεκλημένος <καὶ> ὁ Στέριος νὰ μεταβῇ εἰς Τρίκκαλα—μόλις εἰσῆλθεν μέχρι τῆς ἀγορᾶς, καὶ ἐν ἀγνοίᾳ τούτου καὶ ὅλων ἐπιπεσόντες οἱ Τουρκαλβανοὶ καὶ Ὀθωμανοὶ κατ' ἐπάνω ὅλων καὶ φονεύσαντες αὐτὸν καὶ ἄλλους 100 περίπου, τοὺς ὁποίους ἤφερεν μαζί του, καὶ συγχρόνως ὅσους ηὗρον εἰς τὸ χωρίον Πόρτας ἐκ τῶν συγγενῶν καὶ ὀπαδῶν των, πανστρατιᾷ τρέχοντες οἱ Τοῦρκοι καὶ πρὸς τοὺς λοιποὺς — ὅταν ἔμαθον τοῦτο τὸ τραγικὸν συμβάν, ἀπὸ ὅπου εὑρέθη ὁ καθένας φεύγοντες μὲ τὰς οἰκογενείας των νὰ σωθοῦν, ἄλλοι πρὸς τὰς Νήσους, ἄλλοι πρὸς τὴν Ἑλλάδα, τὸ δρᾶμα ἐφάνη (118) τραγικώτερον δι' αὐτοὺς τώρα καὶ ἀπὸ ἐκεῖνα τῶν Κοντογιανναίων, τῶν Σουλιωτῶν, τῶν Βλαχαβαίων καὶ τῶν Λαζαίων[3]).

Οὕτως ἐχόντων, ἐκεῖνοι οἵτινες προσέφυγον εἰς τὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν ἐλπίδαν νὰ διαδεχθοῦν τὸ σέβας τοῦ Νικολάου Στορνάρη, ὅταν εἶδον ὅτι δὲν ἐχαίροντο τὴν ἀνήκουσαν ὑπόληψιν· μετὰ τὸν θάνατον καὶ τοῦ μικροτέρου ἀδελφόν των Μήτρου (ὅστις συνέβη εἰς Ἄργος τὸ 1831 τὸν Δεκέμβριον παρ' ἑνὸς Ἀργείου ἐκ περιστάσεως, μετὰ τὴν παῦσιν τοῦ <εἰς τὴν πόλιν> ἐμφυλίου πολέμου[4]), ἀπελπιζόμενοι ἡμέραν παρ' ἡμέραν οἱ δύο μείναντες ἀδελφοὶ Γεώργος καὶ Κώστας, βλέποντες τὸν ἑαυτόν των εἰς τὴν πλέον δυστυχῆ καὶ ἀνυπόληπτον κατάστασιν, τὸ 1833, ἐπὶ τῆς ἀφίξεως τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς διαλύσεως τῶν <ἀτάκτων> στρατευμάτων, ἐπανελθόντες εἰς Ἀσπροπόταμον [οἱ ἀνωθεν] ἀντὶ νὰ ζητήσουν τὸ Ἀρ-

---

1) Ἀπαρνούμενοι, ἀποκηρύσσοντες ἐμπρὸς στοὺς Τούρκους, ποῦ περνοῦσαν ἀπὸ τὸν Ἀσπροπόταμο, κατὰ τὸ διάστημα τῆς συμμετοχῆς του στὸν Ἀγῶνα ὡς τὸ θάνατό του.

2) Τὸ χειρόγρ. *Χουρσίτ*.

3) Ἡ καταδίωξη τῶν «Τουρκοκαπεταναίων» Ἑλλήνων (καὶ Ἀρβανιτῶν) βάσταξε ἀρκετὰ χρόνια ὡς τὴν τελικὴ καταστροφή τους. Ἡ Ηὐλη, μετὰ τὸ τέλος τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821, εἶχε πολλὲς σκοτοῦρες ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς στρατιωτικούς, ποῦ εἶχαν ἀπολυθῇ ἀπὸ τὸν πόλεμο, καὶ γυρίζοντας στὰ παλιὰ λημέρια τους κακοποιοῦσαν τοὺς ἡσυχους πληθυσμοὺς γιὰ ν' ἀναγκάσουν τοὺς Τούρκους νὰ τοὺς δώσουν πάλι τὰ παλιὰ Καπιτανᾶτα. Ἡ Ἑλλ. κυβέρνηση δὲ μποροῦσε νὰ περιθάλψῃ ὅλα τὰ δυστυχισμένα πλήθη τῶν Ἀγωνιστῶν τοῦ Εἰκοσιένα, κι' ἀπ' αὐτὸ βγῆκε τὸ κακό.

4) Τὸ χειρόγρ. *ἐμφυλίου πολέμου Ἄργους*. Ἐκ περιστάσεως=τυχαίως. Ἡ σύγκρουση ἔγινε ἀνάμεσα Ἑλλήνων ἀτάκτων καὶ τοῦ Γαλλικοῦ στρατοῦ.

ματωλίκι διὰ τῶν ὅπλων, εὐχαριστημένοι νὰ ζήσουν μόνον ἥσυχοι, ἀπαρνούμενοι τὴν στρατιωτικὴν ζωὴν καὶ καταθέσαντες τὰ ὅπλα [ἔμπροσθεν] εἰς τὰ γόνατα τῶν ἀρχηγῶν Ὀθωμανῶν, ὡρκίζοντο[1]) ὅτι δὲν θέλουν τὰ ξαναλάβει εἰς χεῖρας[2])· διὰ τὸ ταπεινὸν τὸ ὁποῖον ἔδειξαν ἐσυγχώρησαν <εἰς> αὐτοὺς οἱ Ὀθωμανοί[3]) νὰ τὰ φοροῦν καὶ νὰ περιέρχωνται πάλιν ὡς Ἀρματωλοί. Ἔκτοτε μέχρι τὴν σήμερον, 1841, ὡς ραγιάδες μᾶλλον φερόμενοι παρὰ ὡς Ἀρματωλοὶ καὶ αὐτοί, καὶ οἱ ὀπαδοί των εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα[4]), φαίνεται πάλιν ὅτι κανένας ἐξ αὐτῆς τῆς οἰκογενείας δὲν ἐφάνη διάδοχος τῶν αἰσθημάτων τοῦ Νικολάου Στορνάρη καὶ τοῦ προγόνου των Λάππα, παρὰ οἱ ἀδελφοὶ Εὐθύμιος καὶ Κώστας (υἱοὶ τοῦ Νικολάου) ἀπὸ τοὺς ὁποίους δύναται καὶ πάλιν ἡ πατρὶς νὰ ἐλπίσῃ καὶ ἡ οἰκογένεια νὰ βαστάξῃ τὴν παλαιάν της ὑπόληψιν[5]).

Ἐκθέσαντες ἕως αὐτοῦ καὶ <τὰ> περὶ τῆς οἰκογενείας ταύτης—διότι ἐγνωρίσαμεν τὸ προσωπικὸν αὐτῆς τρεῖς χρόνους κατὰ σειρὰν (119) ἐκ τοῦ πλησίον, ὡς ἐκ τῆς θέσεως τὴν ὁποίαν κατείχομεν[6])—δὲν διστάζομεν νὰ εἰποῦμεν, καὶ ἴσως θέλομεν εὕρει καὶ πολλοὺς συμφώνους μὲ τὴν ἰδέαν μας (οἵτινες ἐγνώρισαν μέχρι τίνος βαθμοῦ ἔφθανεν ἡ ἐπίρροια τῆς οἰκογενείας ταύτης πρὸς ἐκεῖνα τὰ μέρη) ὅτι ἐὰν οἱ Στορναραῖοι ὅλοι ἦσαν σύμφωνοι μὲ τὰ αἰσθήματα τοῦ Νικολάου Στορνάρη καὶ Γρηγόρη Λιακατᾶ γαμβροῦ του ἀπ' ἀρχῆς, ὄχι μόνον δὲν ἤθελον ἐξολοθρευθῇ εἰς αὐτὸν τὸν τρόπον—νὰ σκορπισθοῦν καὶ νὰ μὴ ἠξεύρουν ποῦ εὑρίσκονται ἕνας τὸν ἄλλον—ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος ἤθελον συντελέσει τὰ μέγιστα, ὡς πρὸς τὴν <ἐπέ>κτασιν τῶν ὁρίων της, καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν [της], διὰ τοὺς ἐκτεταμένους συγγενικοὺς δεσμοὺς μετὰ τῶν σημαντικωτέρων ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος, ἤθελον ἔχει μεγάλην βαρύτητα. Ἀλλά, κατὰ δυστυχίαν, ἐκνευρωμένοι εὑρεθέντες ἀπὸ τὴν ἀσυμφωνίαν—ἥτις προήρχετο ἀπὸ τοὺς γηραιοὺς τοὺς ὁποίους ἐξυμνήσαμεν[7])—ὄχι μόνον δὲν ἐπέτυχον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐπεθύμουν νὰ διατηρήσουν, ἀλλὰ καὶ ἐλαττώσαντες τὴν ὑπόληψίν των δὲν ἄφησαν δι' <ἑ>αυτοὺς ἄλλην ἀνάμνησιν παρὰ τὰς ἀρὰς τῶν συγγενῶν οἵτινες ἐθυσιάσθησαν εἰς τὰ Τρίκκαλα καὶ εἰς τὴν Πόρταν, καὶ τὴν κακὴν ἐνθύμησιν εἰς τὸ ἔθνος, διότι δὲν ἠθέλησαν καμμίαν φορὰν νὰ συμμεθέξουν εἰς τὰ βάσανά του[8]).

---

1) Τὸ χειρόγρ. *ὁρκιζόμενοι*.

2) Ὄχι μόνο οἱ Στορναραῖοι, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄλλοι ὁπλαρχηγοὶ τῶν τριγύρω στὰ νέα σύνορα ἐπαρχιῶν ὑποταχτῆκαν εἰρηνικὰ γιὰ νὰ οἰκονομήσουν ἕνα κομμάτι ψωμὶ ποῦ τοὺς ἀρνήθηκε τὸ νέο κράτος, ἀφοῦ χύσανε γι' αὐτὸ τὸ αἷμα τους.

3) Τὸ χειρόγρ. *συγχωρήσαντες αὐτούς*.

4) Ὅσοι ἀπομείνανε στὴν Ἑλλάδα Ἀσπροποταμῖτες Ἀγωνιστὲς φερνόντανε σὰ ραγιάδες γιὰ νὰ μὴν πάθουν οἱ δικοί τους στὸν Ἀσπροπόταμο.

5) Ἐννοεῖ ὅτι, καταταγμένοι στὸν Ἑλληνικὸ στρατὸ ὡς ἀξιωματικοὶ οἱ δυὸ Στορνάρηδες, θὰ φανοῦν ἄξιοι μιὰ μέρα κλπ.

6) Ὁ συγγρ. ἔζησε στὸν Ἀσπροπόταμο κοντὰ στοὺς Στορναραίους ἀπὸ τὸ 1821—3 ὡς γραμματικὸς τοῦ Νικόλα Στορνάρη.

7) Εἰρωνικά.

8) Δὲ λάβανε ποτὲ μέρος σὲ κινήματα τῶν πατριωτῶν τῆς ἐλεύτερης Ἑλλάδας.

Παρατηρεῖται λοιπὸν ἐκ τούτων ὅλων ὅτι ἡ οἰκογένεια αὕτη—καὶ οἱ ὀπαδοί των—μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λάππα αὐξηνθεῖσα εἰς τὸν ὑπέρτατον βαθμόν, εἰς καμμίαν περίστασιν δὲν ἐβλάφθη εἰς τὸ παραμικρόν, παρὰ ὅταν τοὺς κατέλαβεν ἡ ἀσυμφωνία μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ των[1]), καὶ ὅταν τῶν πρὸ αὐτῶν ἐξολοθρευθέντων οἰκογενειῶν οἱ ἀπόγονοι διαπρέποντες εἰς τὸν Ἀγῶνα ἐχαίροντο τοὺς καρποὺς (τοὺς ὁποίους ἔπαιρνον οἱ πρόγονοί των μὲ τοσούτων αἱμάτων χῦσιν) καὶ ἀκόμη ὅταν τὸ αἷμα τοῦ Νικολάου <Στορνάρη> καὶ Γρηγορίου Λιακατᾶ γαμβροῦ των βοῶν ἐκδίκησιν ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς (120), ἐκεῖνοι χωριζόμενοι ἀπὸ τὴν ὁλομέλειαν τοῦ ἔθνους ζητοῦσαν νὰ ὠφεληθοῦν ἀπὸ τὴν χῦσιν τῶν αἱμάτων καὶ τὰ ὅπλα τῶν συναδελφῶν των[2]).

Βουκοβαλαῖοι, Θανάσης, Γιαννάκης, Δῆμος.— Διάδοχοι οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ οὗτοι τοῦ Ἀρματωλικιοῦ τῆς ἐκτεταμένης καὶ πλουσιοπαρόχου ἐπαρχίας, ἥτις ἀξιώθη ἀνέκαθεν νὰ λάβῃ τὸ ἐπώνυμον, διακριτικὸν ἀπὸ τὰς λοιπὰς ἐπαρχίας, *Ἄγραφα*[3]). Ὁ θάνατος τοῦ ἐνδόξου πατρός των, ὅστις συνέβη περὶ τὰ 1785, καὶ ὅστις ἐθεωρεῖτο ἡ στάθμη τῶν Καπιταναίων (καθόσον ἐγνωρίσαμεν τὰ μέρη καὶ εἴδαμεν ἐκ τοῦ πλησίον τὰς διαθέσεις τῶν ἐντοπίων πολιτικῶν καὶ πολεμικῶν καὶ ἐμάθομεν ἀπὸ διαφόρους)—φαίνεται ὅτι τὸ Ἀρματωλίκι τοῦτο περιστοιχημένον κείμενον ἀπὸ τοὺς Καπιταναίους, συγχρόνους τῶν ἄνωθεν, Κωνσταντῆν καὶ Μήτζιον Κοντογιανναίους, Βλαχογεωργαίους[4]), Βασίλειον καὶ Γιαννάκην Γεροσταθαίους, ἀπὸ τὸν Πουλῆν, ἀπὸ τὸν Εὐθύμιον καὶ λοιποὺς Στορναραίους, κέντρον τῶν ὀρεινῶν ὅλων, ἐὰν ἤθελεν ἐπιτύχει καὶ διαδόχους ἱκανωτέρους, ἤθελεν φανῇ τὸ ἐνδοξότερον μέρος καὶ τὸ συντελεστικώτερον ὡς πρὸς τοὺς σκοποὺς τῶν ἐπα-

---

1) Τοῦ Νικόλα Στορνάρη.

2) Ζητούσανε ν' ἀποδείξουν στοὺς Τούρκους τὴν ἀφοσίωσή τους δείχνοντας μ' ἀποστροφὴ τῶν ἄλλων Ἀγωνιστῶν τὴν προθυμία στὸν πόλεμο καὶ στὸ θάνατο γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Γνωστὸ εἶναι πῶς καὶ ὁ Γρηγ. Λιακατᾶς σκοτώθηκε κατὰ τὴν πολιορκία τοῦ Μεσολογγιοῦ, 1826.

3) «Ἄγραφα κυρίως ἡ κωμόπολις, χαλασμένη τὰ νῦν, μὲ ἴχνη μεγαλοπρεπῶν οἰκημάτων, κεῖται ἐντὸς τῶν ἀποτόμων τόπων καὶ φαράγγων τοῦ τμήματος κεντρικοῦ (Ὀρτὰ-κὸλ) [εἰς τοῦ] Λεοντίτου. Ἐκτανθεῖσα ἡ δικαιοδοσία της πολιτικῶς, ἀνατολικῶς μέχρι τοῦ χωρίου Γιανιτσοῦς, δυτικῶς μέχρι τοῦ Κοράκου γέφυρας καὶ τοῦ Ἀχελώου ποταμοῦ, βορείως μέχρι τῆς Σαλαμπριᾶς, καὶ μεσημβρινῶς μέχρι τοῦ Ἀγαλλινοῦ ποταμοῦ καὶ τοῦ ζυγοῦ τοῦ ὄρους Βαλοῦχι, ἐμπεριεῖχον τὸ πάλαι 180 χωριὰ καὶ κωμοπόλεις· ὡς μὴ ἐγγραφθεῖσα μὲ τὰς λοιπὰς ἐπαρχίας εἰς τὸ πρωτόκολλον τοῦ Σουλτάνου, διὰ τὸ εἶδος τῆς φορολογίας της ὠνομάσθη (σ. τὸ χειρόγρ. *ὀνομασθεῖσα*) Ἄγραφα ὅλη. Ἐκτὸς τοῦ χαρατζίου ἄλλον φόρον δὲν ἔδιδον παρὰ ἀπὸ ἕνα ἀστάρι 6 πηχῶν, τὸ ὁποῖον χρησίμευεν ὡς σφογγιστήριον τῶν ἀγγείων τοῦ μαγειρείου τοῦ Σουλτάνου. Μέχρι τῆς ἐποχῆς μας ἀκούγαμε τὸν *Ἀστὰρ-Τζιαούσην*, ὅστις κατὰ χρόνον ἤρχετο εἰς τὴν Λάρισσαν νὰ τὰ συνάξῃ. Ἐὰν καὶ ὁ Ἀλῆπασσας τοὺς ἐπέβαλλεν μυρίους ἄλλους φόρους, ἐτοῦτος ἐξακολουθοῦσεν νὰ δίδεται κανονικῶς» (σ. συγγρ.).—*Ἀστάρι* κοινῶς=φόδρα. Ἀστάρι μαῦρο πλήρωνε στὸ Γενιτσάραγα καὶ ἡ περιφέρεια Μετσόβου, τόπια 585 (Ι. Λαμπρίδη, Ἠπειρωτ. μελέται-Μαλακασιακά, β'. σελ. 34).

4) Συκάδες (Βλαχοπούλους).

ναστάσεων, καὶ ἡ εὐτυχεστέρα ἐπαρχία διὰ τοὺς κατοίκους—καί, κατὰ δυστυχίαν καὶ τῆς οἰκογενείας ταύτης καὶ τῶν ἐπαρχιωτῶν, συνέβη τὸ ἐναντίον.

Προϊστάμενος ὁ Θανάσης ἀδελφὸς—διαδεχθεὶς τὴν διεύθυνσιν καθ' ὃν καιρὸν ὁ Ἀλήπασιας ὑψωνόμενος, διὰ τῶν ραδιουργιῶν τοῦ Τζιολάκογλου ἀρχιπροεστοῦ[1]), ἐχθροῦ ἀδιαλλάκτου ὅλων τῶν Καπιταναίων, καὶ τῶν ὁμοφρόνων των μικροτέρων προκρίτων προσπαθοῦσεν νὰ τοὺς καθυποτάξῃ, ἢ νὰ τοὺς ἐξολοθρεύσῃ <διὰ>νὰ παρεισάξῃ ἀνεμποδίστως τὴν ἐξουσίαν του εἰς τὰ Ἄγραφα—ἐπιστηριζόμενος οὗτος[2])—διὰ νὰ βασταχθοῦν—μᾶλλον εἰς τοὺς συγγενικοὺς δεσμούς, τοὺς ὁποίους εἶχεν μὲ τὰς οἰκογενείας τῶν σημαντικῶν Ἀρματωλῶν τῆς Ἀκαρνίας[3]) καὶ <εἰς>τὴν δύναμιν τῶν ξένων οἵτινες συνέρρεον <διὰ>νὰ ὠφεληθοῦν ἀπὸ τὴν εὐρύχωρον χώραν των καὶ νὰ ζήσουν πλησίον των[4]), παρὰ εἰς τὴν ὑπεροχήν των, (121—122)<ὁ Ἀλῆς τοὺς> ἐμπόδιζεν, ἀλλὰ παραβλέπων ἐξ ἀνάγκης ἐδείκνυεν ὅτι ἦτον σύμφωνος εἰς τὰς πράξεις των.

Εἰς τοιαύτην κατάστασιν ἔχον τὸ ἐσωτερικὸν <τῶν Ἀγράφων> ἐπὶ τῆς διευθύνσεως τοῦ Θανάση, καὶ θεωρούμενοι ἀπὸ τοὺς ἐντοπίους μᾶλλον ὡς φερέοικοι[5]) παρὰ ὡς ἀρχηγοὶ ἐντόπιοι· ἐπιβαρύνοντες ἕνεκα τῆς πολυτελείας των τοὺς κατοίκους καὶ <τοὺς> παροίκους Βλαχοποιμένας ἀπὸ διάφορα προστίματα <διὰ> νὰ προλαμβάνουν τὰ ἔξοδά των[6])· μὴ δυνάμενοι νὰ συμφωνήσουν οὔτε μὲ τοὺς ἐπισήμους προκρίτους, οἵτινες εἶχον ἰσχὺν καὶ εἰς τοὺς πολίτας καὶ εἰς τὰς Ὀθωμανικὰς ἀρχὰς περισσοτέραν, οὔτε τοὺς ὑπ' αὐτῶν Ἀρματωλοὺς νὰ εὐχαριστήσουν—μ' ὅλον ὁποῦ ἀπὸ καμμίαν περίστασιν γενικῆς καταδρομῆς δὲν ἀποσύρθησαν ἀπὸ τὰ φρονήματα τῶν συνδρόφων των Ἀρματωλῶν καὶ εἶχον, ὡς ἐκ τούτων ὅλων, τὸ μεγαλύτερον σέβας—ἀποκτήσαντες ὅμως ἐσωτερικῶς ἐχθροὺς περισσοτέρους παρὰ φίλους· ἐπὶ τῆς καταδιώξεως τῶν Γεροσταθαίων Βασίλη καὶ Κωνσταντῆ γαμβρῶν των, τὸ 1790, παρὰ τοῦ Ἀλαΐμπεη Βραχωρίτου (ὅταν ἐκατατρέχθησαν ὅλοι), κατηγορηθέντες καὶ οὗτοι ὡς συμμέτοχοι τῶν κινημάτων τούτων[7]), τοῦ Λάμπρου Κατζώνη, τοῦ Ἀνδρίτζου καὶ λοιπῶν· μὴ δυνάμενοι νὰ ἀνθέξουν εἰς τὰς ἐπιβουλὰς τῶν ἐντοπίων καὶ εἰς τὰς ὑπεραρίθμους δυνάμεις τοῦ Ἀλήπασια, κλονισθέντες καὶ ἀποσυρθέντες διὰ πρώτην φορὰν ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν των ταύτην, καὶ μεταβάντες εἰς τὰς Νήσους καὶ Πάργαν, ἐπαρατηρήθη ὅτι, ἐνῷ τῶν ἄλλων Ἀρματωλῶν Καπιταναίων οἱ μείναντες ὀπαδοὶ ἐν ἀπουσίᾳ τούτων ἐνεργοῦσαν, καὶ προσπαθοῦσαν μὲ τὰ ὅπλα διὰ τοὺς κυρίους των, οἱ ὀπαδοὶ τούτων, οἱ περισσότεροι, δυσαρεστημένοι εὑρεθέντες καὶ ἐνεργοῦντες ὑπὲρ ἑαυτοὺς—σύμ-

1) Οἱ Τσολάκογλοι ἦταν ἐπίσημοι προεστοὶ τῶν Ἀγράφων μὲ ἕδρα τὴ Ραντίνα.

2) Ὁ Θανάσης Μπουκουβάλας.

3) Ὁ Γ. Ν. Βαρνακιώτης καὶ ὁ Μ. Κοντογιάννης εἶχανε γυναῖκες Μπουκουβαλοπούλες.

4) Κλέφτες κυνηγημένοι πηγαίνανε στ' Ἄγραφα νὰ δουλέψουν Ἀρματωλοί, μὰ κι' ἄλλοι χωριάτες ζητοῦσαν ἐκεῖ καταφύγιο.

5) Οἱ Μπουκουβαλαῖοι ἦταν ἀπὸ τὸ Βάλτο.

6) *Προλαμβάνουν*=μετάφραση δασκάλικη τοῦ λαϊκοῦ «προφθάνουν».

7) Τῶν Σταθαίων.

φωνοι καὶ μὲ τοὺς προκρίτους καὶ μὲ τοὺς δερβεναγάδες—μ' ὅλα τὰ συγγενικὰ καὶ φιλικὰ ὑποστηρίγματα, τὰ ὁποῖα ἐδύναντο νὰ ἀπολαύσουν, καὶ μ' ὅλην τὴν φρόνησιν καὶ μεταβολὴν πρὸς τὸ καλύτερον, τὸ ὁποῖον ἄρχισεν νὰ δεικνύῃ ὁ Θανάσης <διὰ> νὰ τὸ φέρῃ εἰς τὴν πατρικήν του κατάστασιν[1]), ἐφάνη ἔκτοτε ὅτι ὀλίγον ἔμελλεν νὰ διαρκέσῃ καὶ διατηρηθῇ ἡ οἰκογένεια αὕτη (καθὼς καὶ αἱ λοιπαὶ) εἰς τὸ ὑπερήφανον καὶ ἔνδοξον τοῦτο Ἀρματωλίκι (123).

Ἀφοῦ εἴδομεν ὅτι τὴν πτῶσιν τῆς Πρεβέζης τὴν παρακολούθησαν τόσα ἄλλα δεινὰ ἀποτελέσματα νέων προετοιμασιῶν, κινημάτων, ἐπαναστάσεων ἀτυχῶν[2]), τὰ ὁποῖα ἐκατασπάραξαν ὅλους τοὺς πολεμικοὺς ἐκείνους ἄνδρας, εἶναι εὔκολον νὰ ἐννοήσωμεν <ὅτι> οὔτε αὐτοὶ πλέον οὔτε οἱ ἄλλοι[3]) ἐδύναντο νὰ μένουν ἥσυχοι, ὡς ἀντίθετοι εἰς τὰς θελήσεις τοῦ Ἀλήπασια.

Ὁ Θανάσης, ἂν καὶ ἐγνώριζεν τὴν κατάστασιν τοῦ ἐσωτερικοῦ <τοῦ Ἀρματωλικιοῦ του[4]>, μ' ὅλον τοῦτο ἡ φιλοτιμία ἐξ ἑνὸς καὶ ἡ φιλοστοργία ἐξ ἄλλου δὲν τὸν ἄφηναν νὰ ἐκτεθῇ ἀναιδῶς[5]) οὔτε κατὰ τῶν συνδρόφων του, οὔτε κατὰ τῶν ἀδελφῶν του, καὶ προσπαθῶν ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ νὰ τὸ διορθώσῃ, δὲν ἄργησεν νὰ ἐπανέλθῃ μὲ τὴν αὐτὴν τόλμην εἰς τὸ Ἀρματωλίκι του.

Εἰς ὅλας τὰς θύελλας ταύτας διαρκοῦσα ἡ ἐπίρροια τοῦ ὀνόματός των, καίτοι ὑποβλεπόμενοι ὡς ἐπικίνδυνοι εἰς τὰ Ἄγραφα, δὲν ἐδύναντο ὅμως οἱ ἐχθροί των εἰσέτι νὰ προχωρήσουν μέχρι τῆς ἀποβολῆς των.

Ἐπιβουλευόμενοι διηνεκῶς ἀπὸ προκρίτους καὶ ἀγάδες, καὶ θεωρηθέντες ὡς συμμέτοχοι τῆς νέας ἐπαναστάσεως, τὴν ὁποίαν προετοίμαζεν, τὸ 1806—1807, ἡ ἐμφάνισις τοῦ Ρωσσικοῦ στόλου εἰς τὰς Νήσους μὲ τὴν προκαταλαβὴν τῆς Πάργας[6]), ἰδόντες τὴν ὕπαρξίν των κινδυνεύουσαν κατὰ διαφόρους τρόπους· ἀφοῦ μὲ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ κινήματος ἐπαρατήρησαν ὅτι καμμίαν ἡσυχίαν δὲν ἤθελον ἔχει καὶ ὅτι νύκτα-ἡμέραν ἔπρεπε νὰ εὑρίσκωνται ἐπὶ τῶν ὅπλων· ὑποπτευόμενοι καὶ τοὺς πλέον πιστούς των, εἰς τὰ ὕπαιθρα ἐμμένοντες μᾶλλον παρὰ εἰς τὰ χωρία καὶ κωμοπόλεις—πότε ὅλοι ὁμοῦ ἀποσυρόμενοι, πότε ὁ ἕνας, πότε ὁ ἄλλος—διὰ νὰ μὴ μένῃ ἡ θέσις κενή,—μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Ρουσσῶν ἀπὸ τὰς νήσους καταδιώχθησαν[7]) <μαζὶ> μὲ τοὺς λοιποὺς ὡς στασιασταὶ καὶ ἀπομακρυ-

---

1) Νὰ ξαναφέρῃ τὸ Ἀρματωλίκι στὴν ἀκμὴ ποῦ τὸ εἶχε ἀνεβάσει ὁ πατέρας του.

2) Τὸ χειρόγρ. *ἐπαναστάσεων ἀτυχῆ*.

3) Οὔτε οἱ Μπουκουβαλαῖοι, οὔτε οἱ Καπιταναῖοι τῶν ἄλλων Ἀρματωλικιῶν.

4) Τὸ χειρόγρ. *τοῦ ἐσωτερικοῦ του*.

5) Ὁ συγγρ. θὰ ἤθελε νὰ πῇ *φανερά*, ξέσκεπα.

6) Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ἡ παρουσία τοῦ Ρωσσικοῦ στόλου στὰ νησιὰ τοὺς ἔκανε ὑποπτους, ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ ξαφνικὴ παράδοση τῆς Πάργας (μαζὶ μὲ τὰ Ἑφτάνησα) στοὺς Γάλλους ἀπὸ τοὺς Ρώσσους, ἔκανε τοὺς Μπουκουβαλαίους νὰ καταλαβαίνουν τὸν κίνδυνο ἀπ' αὐτὴ τὴ μεριὰ (γιατί, κάτου ἀπὸ τοὺς Ρώσσους, ἡ Πάργα ἦτανε σημαντικὸ κέντρο ἐχθρικὸ κατὰ τοῦ Ἀλήπασσα)· ἀφοῦ μάλιστα τὸ πατρικὸ κίνημα καὶ οἱ ἐλπίδες ποῦ γέννησε ὁ Ρῶσσο-Τουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1805 ἔσβυσαν, τότε κατάλαβαν (παρατήρησαν) κλπ.

7) Μετὰ τὴν ἐκκένωση τῶν Ἑφτάνησων ἀπὸ τοὺς Ρώσσους. Τὸ χειρόγρ. *καταδιωχθέντες*.

θέντες ἐκ δευτέρου εἰς τὴν νῆσον Λευκάδαν μὲ τὴν ἐλπίδαν νὰ ἐνδυναμωθοῦν <καὶ> νὰ ἐπανέλθουν διὰ τῶν ὅπλων, ἄφησαν τὴν ἐπαρχίαν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ τυχόντος καὶ τῆς περιφανοῦς λῃστείας τῶν Κατζιαντωναίων[1]) καὶ τῶν δερβεναγάδων, οἵτινες <περισσότερον> ἀπὸ κάθε ἄλλην φορὰν ἔλαβον <τὴν εὐκαιρίαν>, ἕνεκα τῆς ἀπουσίας των, νὰ πράττουν ὅ,τι ἤθελον (124).

Ἀφοῦ ὁ Ἀλήπασιας ἔβλεπεν, ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων τῶν ἐξωτερικῶν μεταβολῶν καὶ τῆς Αὐλῆς του, ὅτι ἡ ἐπάνοδος τόσον αὐτῶν ὅσον καὶ τῶν λοιπῶν[2]) ἦτον δύσκολος, καὶ ὅτι οὗτοι κατ' ὀλίγον-ὀλίγον ραδιουργούμενοι ἀλησμονοῦντο[3]), τότε[4]), λόγῳ νὰ εἰσάξῃ τὴν ἡσυχίαν, συνέλαβεν τὴν ἰδέαν νὰ διορίσῃ εἰς τὰς χηρευούσας ἐπαρχίας [Ἀρματωλοὺς] Καπιταναίους ἢ ἀπὸ τοὺς εὐγοουμένους σωματοφύλακάς του, Ἕλληνας ἢ Ἀλβανούς[5]), ἢ ἀπὸ τοὺς ἀρχιληστάς, οἵτινες ταράττοντες τὴν ἡσυχίαν ἤθελον προσφέρει τὴν ὑποταγήν των διὰ νὰ τοὺς ὑποχρεώσῃ[6]).

Μετὰ τὴν ἐκ διαλειμμάτων ἐπιστροφὴν τῶν ἀπὸ Νεάπολιν Ἑλληνικῶν στρατευμάτων καὶ κατάταξιν τῶν περισσοτέρων ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν Γαλλικὴν ὑπηρεσίαν <τῆς Ἑπτανήσου[7]>, τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἀποτυχίας τῶν Βλαχαβαίων καὶ λοιπῶν πέραν τῆς Σαλαμπριᾶς (Πηνειοῦ), 1809—1814, τοῦ θανάτου τοῦ Παπᾶ-Θύμιου, καὶ Κατζιαντώνη καὶ Χασιώτου ἀδελφοῦ του, καὶ τῆς ὑποταγῆς τοῦ Λεπενιώτου δευτέρου ἀδελφοῦ αὐτῶν, καὶ τῶν ὀπαδῶν των, τὸ 1811, ἔμαθεν ὁ Θανάσης Βουκοβάλας ὅτι μεταξὺ τῶν ἄλλων Ἀρματωλικιῶν, τῶν ὁποίων διένειμεν <ὁ Ἀλῆς> εἰς ἐδικούς του σωματοφύλακας, εἰς τὰ Ἄγραφα, ὡς ἐκτεταμένα καὶ δυνατά, πρὸς πεῖσμα τῶν Βουκοβαλαίων, ἐδιόρισεν τὸν Λεπενιώτην, τὸν δὲ Τζιόγκαν, πρωτοπαλήκαρόν των ἔδωσεν τὴν Βόνιτζαν, καὶ ὅτι ὅλα τὰ χηρεύοντα Ἀρματωλίκια ἐλάμβανον τὴν τύχην τῆς μεταβολῆς τοῦ προσωπικοῦ ἀπὸ νέους, ἐρεθίσθη ἡ φιλοτιμία των[8]) μέχρι θανάτου—ἀπὸ ζηλοτυπίαν ὁρμούμενοι, ἐπειδὴ πλέον ἦτο δύσκολον νὰ προχωρήσουν [καὶ] διὰ τῆς ἐπιρροίας καὶ [διὰ] τῆς συνδρομῆς τῶν συγγενῶν καὶ γειτόνων—ἀπελπισθέντες διὰ νὰ τὰ ἀπολαύσουν, αὐθόρμητοι προστρέξαντες εἰς τὸν Ἀλήπασιαν μὲ τὴν ἐλπίδαν, ὅτι ἅμα ἐμφανισθοῦν

1) Στὴ διάκριση τῆς ξακουσμένης Κλεφτουριᾶς...Τὸ χειρόγρ. *ἀφήσαντες*.

2) Τῶν Ἀρματωλῶν ποῦ εἶχαν καταφύγει στὰ Ἑφτάνησα καὶ καρτεροῦσαν τὴν εὐκαιρία νὰ ξαναγυρίσουν.

3) Κατὰ τὴν ἀπουσία τους, ἐκεῖνοι ποῦ πιάνανε τὸν τόπο τους δὲν παύανε νὰ τοὺς κατηγοροῦν, ὡς ποῦ μὲ τὸν καιρὸ ὁ λαὸς τοὺς λησμονοῦσε.

4) Τὸ χειρόγρ. *ὅταν*.

5) Τὸ χειρόγρ. *Ἑλληναλβανούς*. Οἱ τζοχαντάρηδες τοῦ Ἀλῆ ἦταν Ἀρβανῖτες καὶ Ἕλληνες χωρισμένοι σὲ δυὸ σώματα.

6) Οἱ Κλέφτες, ἀφοῦ θὰ διορίζονταν Ἀρματωλοί—αὐτὸ ἦταν τ' ὄνειρο κι' ὁ σκοπός τους —θὰ τοῦ χρωστοῦσανε χάρη.

7) Τὰ Ἑλληνο-Ἀρβανίτικα σώματα τοῦ βασιλείου τῶν Δύο Σικελιῶν διαλυθῆκαν τὸ 1800 ἀπὸ τὸ Ναπολέοντα, καὶ οἱ βασανισμένοι ἐκεῖνοι παλιοὶ στρατιωτικοί, μὲ τὸ ἄκουσμα τῆς κατοχῆς τῶν Ἑφτάνησων ἀπὸ τοὺς Γάλλους, ἀρχίσανε νὰ καταγράφωνται στὰ νέα ἐκεῖ σώματα.

8) Τοῦ Θ. Μπουκουβάλα καὶ τῶν συντρόφων του. Τὸ χειρόγρ. *ἐρεθισθεῖσα*.

ἤθελεν τοὺς διορίσει ἀμέσως, ἐπρόσπεσαν πλέον εἰς τοὺς πόδας ἐκείνου, τοῦ ὁποίου πολλάκις ἔπτυσαν καὶ ἐξύβρισαν.

Ὁ Ἀλήπασιας, ὅστις διὰ νὰ ἐκδικηθῇ δὲν ἄφηνεν καμμίαν περίστασιν νὰ τὸν διαφύγῃ, καὶ ὅστις δὲν εἶχεν νὰ θυσιάζῃ παρὰ ἐχθρούς του—καὶ ὅποιος ἔπιπτεν πρωτύτερα, ὀλίγον τὸν ἔμελλεν[1]), καὶ ἐφρόντιζεν διὰ ἄλλον—μόλις τοὺς εἶδεν εἰς τοὺς πόδας του (126), καὶ καθ' ὃν καιρὸν τοὺς περισσοτέρους τούτων εἶχεν ὑπὸ τὴν διάκρισίν του, καὶ ἄλλους ἑτοίμους εἰς τὸ σακκὶ διὰ τὴν ἀντικατάστασίν των—καὶ τοὺς ληστὰς προσκυνημένους ἐντρυφῶντας εἰς τὸ Ἀρματωλίκι—ὑπεσχέθη[2]) ἀπὸ συμπάθειαν καὶ πρὸς αὐτοὺς τὴν ἐπάνοδόν των. Μετὰ τὴν δολοφονίαν, τὴν ὁποίαν ἐπιχειρισθεὶς ἐνήργησεν διὰ τῆς χειρὸς τοῦ Νικοθέου καὶ Γκαβοστεργαίων εἰς Φουρνὰ κατὰ τοῦ Λεπενιώτου καὶ <μετὰ> τὸν καταδιωγμὸν τῶν συνδρόφων του Κατζιαντωναίων καὶ διάλυσίν των· καμφθεὶς ἀπὸ συμπάθειαν πρὸς μίαν παλαιὰν οἰκογένειαν, ἥτις οὐσιωδῶς ποτὲ δὲν τὸν εἶχεν βλάψει, καὶ ἐνδώσας εἰς τὰς μεσιτείας τῶν περὶ αὐτοῦ ἐπισήμων ἀρχηγῶν Ἀλβανῶν φίλων του, συναριθμήσας αὐτοὺς μὲ τοὺς εὐνοουμένους, ἀποφάσισεν νὰ τοῖς δώσῃ πάλιν τὸ πατρικόν των Ἀρματωλίκι—καὶ πρὸ πάντων εἰς τὸν Θανάσην, περὶ τοῦ ὁποίου ἡ φήμη διέδιδεν πάντοτε ὅτι ἦτον ἕνας ἐκ τῶν φρονίμων ἀνδρῶν.

Ἐπανελθόντες εἰς τὸ Ἀρματωλίκι ὅθεν μὲ κάποιαις ἀλληλεγγυήσεις, καὶ ἐναλλὰξ διαμένοντες εἰς Ἰωάννινα πλησίον του <Ἀλῆ> ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν, ὡς ὑπάλληλοι δὲ θεωρούμενοι πλέον καὶ ὄχι ὡς αὐτεξούσιοι Ἀρματωλοί, ἁρπάσαντες τὴν ἄλλην ἄκραν τοῦ σχοινίου[3]), τὸ ὁποῖον ἐκρατεῖτο ἀπὸ τὰς διαθέσεις τούτου, διὰ νὰ εὐχαριστήσουν τὰς ὀρέξεις του—αὐξήσαντες μᾶλλον τὰς δυσαρεσκείας καὶ τὴν ζηλοτυπίαν τῶν προεστώτων—ἄλλο ὁ Ἀλήπασιας δὲν τοῖς ἑτοίμαζεν[4]) παρὰ τὸν κοινὸν λάκκον ὁποῦ ἔσκαπτεν διὰ ὅλους, προσποιούμενος ὅτι τοὺς εὐνοεῖτο. Τί ἀκολούθησεν;

Μία ραδιουργία δολοφονίας, ὁ εἷς κατὰ τοῦ ἄλλου περιπλεκομένη, διὰ μυστικῶν διαταγῶν τοῦ Ἀλήπασια ἐξυφανθεῖσα, ἐπὶ συνελεύσεως, παρὰ τοῦ εἰλικρινῆ καὶ γενναίου Δημητρίου Καραΐσκου[5]), ὅστις ἔφερεν μπουγιουρδὶ νὰ φονεύσῃ αὐτούς, καὶ αὐτοὶ νὰ φονεύσουν ἄλλους, κ' ἐκεῖνοι ἐκεῖνον, περὶ τὸ 1811 ἢ 1812, ἀρχάς, τρομασμένοι ὅλοι ἀπὸ τὴν δολιότητά του, ἐσυμφώνησαν[6]) νὰ φύγουν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὅλοι εἰς τὰς Νήσους καὶ νὰ ἀφήσουν τοὺς ὀπαδούς των μὲ τὰς ὁδηγίας ἀμέσως νὰ ἀρχίσουν τὴν ληστείαν καὶ νὰ κάμουν ὅ,τι κακὸν ἠμπορέσουν κατὰ τῶν (126) Ἀληπασιαλήδων. Ὑποπτοι περισσότερον οὖ-

1) Δὲν τὸν ἔμελλε ἂν ἔπεφτε κανένας στὰ νύχια του πρὶν ἔρθῃ ἡ ὥρα του, ἡ ὥρα ποῦ ὁ Ἀλῆς τὴν ἀποφάσιζε.

2) Τὸ χειρόγρ. *ὑποσχόμενος*.

3) Δείξαντες περισσότερη προθυμία ἀπ' ὅ,τι ὁ ἴδιος ὁ πασσᾶς ἀπαιτοῦσε.

4) Ἄλλο δὲν περίμενε παρὰ νὰ τοὺς ἀνοίξῃ τὸ λάκκο, ποῦ ἑτοίμαζε γιὰ ὅλους κλπ.

5) Μιὰ δολοφονικὴ ραδιουργία μὲ τὸ σύνθημα ὁ ἕνας νὰ σκοτώνῃ τὸν ἄλλον, πλεγμένη ἐπὶ (μυστικῆς) συνεννοήσεως τοῦ Ἀλῆ καὶ τοῦ Δ. Καραΐσκου.—Τὸ *εἰλικρινῆ* εἰρωνικά...

6) Τὸ χειρόγρ. *συμφωνήσαντες*.

τοι[1]) ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἀποσυρθέντες ὁμοῦ μὲ τοὺς λοιπούς, καὶ ἀφήσαντες πάλιν τὰ Ἄγραφα ἐκ τρίτου, ὅλως διόλου προώδευεν[2]) ἡ ληστεία καὶ ἡ ταραχή, <καὶ> ἐνῷ ἐπερίμενον ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ληστείας τὴν ἐπάνοδόν των [καὶ] πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ κοινοῦ των ἐχθροῦ ὅλοι, [ὅταν] εἶδον ὅτι ὁ Μήτζιος Κοντογιάννης, ἀποσπασθεὶς ἀπὸ τὴν συμφωνίαν των, καὶ μείνας ἔξω εἰς τὰς ἐπαρχίας <καὶ> ἐπιφορτισθεὶς ἀναδέχθη τὴν καθησύχασίν των[3]), καὶ ὅτι ἐκτὸς τοῦ Ἀρματωλικιοῦ τῆς <Νέας> Πάτρας <τοῦ> ἔδωσαν [καὶ] τὴν ἐξουσίαν <καὶ> εἰς ὅλα τὰ λοιπά, <ἀπὸ> τὰ ὁποῖα ἀπομακρύνθησαν· εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἐρεθισθέντες διὰ τὴν ἀπιστίαν του [ταύτην], εἰς τὸ πεῖσμά του προσέτρεξαν[4]) καὶ τοῦτοι (μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Δ. Καραΐσκου εἰς τὸ Ἀρματωλίκι <του>, ὡς θέλει φανῇ ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ) εἰς τὸν Ἀλήπασιαν νὰ λάβουν τὸ ἐδικόν των· ἐπιτυχόντες τὸν τύραννον [τοῦτον] εἰς τὴν ἀνάγκην, ἥτις τὸν ὑπαγόρευεν νὰ ἐξαγοράζῃ τὸν καιρὸν—χωρὶς συστολὴν κηρύττων ὅτι αὐτοὶ δὲν ἔπταιγον τότε, παρὰ οἱ σκανδαλοποιοὶ οἵτινες ἐξέθεσαν καὶ αὐτὸν κακῶς[5]), πρὸς ἱκανοποίησιν, χωρὶς τὴν παραμικρὰν παρατήρησιν, διορίσας αὐτοὺς πάλιν εἰς τὴν θέσιν των, ἐφάνη <καὶ> εἰς τὴν τρίτην ταύτην φορὰν ὅτι ἐξήρτητο παρ' αὐτὸν[6]) ἡ διατήρησίς των ἢ ἡ πτῶσις των.

Μὲ τὰς ἰδίας ἀλληλεγγυήσεις—νὰ μένῃ πάντοτε ὁ ἕνας ἐξ αὐτῶν πλησίον του—ἐπειδὴ ὁ Θανάσης ἔβλεπεν περισσότερον ἀναγκαίαν τὴν παρουσίαν του εἰς Ἰωάννινα, ὅπου εἰς τὴν αὐλὴν ἀπεφασίζετο[7]) ἡ τύχη ἑνὸς ἑκάστου, παρὰ εἰς τὰ Ἄγραφα· ἔπειτα ἀπὸ μίαν ἀσθένειαν τὴν ὁποίαν ὑπόφερεν, διὰ τὴν δυστυχίαν τῆς οἰκογενείας του, <ἄνθρωπος> ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ ὁποίου ἐσώζετο τὸ σέβας ὅλων, ἀπέθανε[8]) περὶ τὸ 1813, καὶ μείναντες οἱ δύο ἀδελφοὶ Γιαννάκης καὶ Δῆμος διάδοχοι, ἐφάνη ἔπειτα ὅτι καὶ τὴν ἐπίρροιαν καὶ τὰ καλὰ ὅλα, καὶ τὴν σύμπνοιαν καὶ τὴν φρόνησιν τὰ ἔσυρεν <ἐκεῖνος> μαζί του εἰς τὸν τάφον, καὶ τίποτε δὲν ἄφησεν κληρονομίαν παρὰ μίαν σκιὰν τοῦ ὀνόματος ἐπὶ τῶν προσώπων τῶν ἀδελφῶν του καὶ τέκνων του (127).

Εἰς τὴν περιγραφεῖσαν κατάστασιν ἀφήσας τὸ Ἀρματωλίκι ὁ Καπιτὰν Θανάσης καὶ τὴν οἰκογένειάν του, ἐπειδὴ τὰ περιστατικὰ ριζηδὸν ἄλλαξαν ἔπειτα, δὲν <θὰ> ἦτο παράδοξον—ἐὰν ὁ διάδοχος ἦτον ἐπίσης ὡς αὐτὸν μὲ φρόνησιν, ἢ ἐὰν τοὐλάχιστον εἶχεν τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὴν φρόνησιν τοῦ μικροτέρου ἀδελ-

---

1) Ὅσοι ἦταν τὸ σχέδιο νὰ μείνουν πίσω. Ὅμως ἔφυγαν καὶ οἱ δεύτεροι μαζὶ μὲ τοὺς πρώτους, δηλ. ἀφῆκαν ἄδεια τ' Ἄγραφα.

2) Τὸ χειρόγρ. *προοδεύουσα*.

3) Ὁ Μ. Κοντογιάννης ἔμεινε στὶς ἐπαρχίες (τὴ δική του τὴν παλιὰ καὶ τὶς ἄλλες ποῦ τοῦ ἔδωσε ὁ Ἀλήπασσας) καὶ ἀνάλαβε νὰ τὶς καθησυχάσῃ (βλ. π. κ.).

4) Τὸ χειρόγρ. *προστρέξαντες*.

5) Ὁ Δ. Καραΐσκος.

6) Ἀπὸ τὸν Ἀλήπασσα. Τὸ χειρόγρ. *παρ' αὐτῶν*. Ὁ συγγρ. συνειθίζει τέτοιες ἀσυνταξίες.

7) Τὸ χειρόγρ. *ἐδιορίζετο*.

8) Τὸ χειρόγρ. *ἀποθανών*.

φοῦ Δήμου Βουκοβάλα—ὅτι<θὰ>ἐδύνατο νὰ τὰ βάλῃ ὅλα εἰς κάποιαν τάξιν. Ἀλλὰ κατὰ δυστυχίαν τοῦ σπιτιοῦ<τῶν Μπουκοβαλαίων>συνέβαινε τὸ ἐναντίον.

Ἐνῷ ὁ Δῆμος προσπαθοῦσεν νὰ τὸ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν ὁδὸν [καὶ] ὡς διευθυνόμενος καὶ ὡς διευθύνων[1]), ἀείποτε ὁ Γιαννάκης<ἦτο>μάταιος, ἔκδοτος μᾶλλον νὰ στολίζῃ τὸ κορμί του μὲ ἀργυροκαπνιστὰ ἄρματα καὶ χρυσοκεντημένα ἐνδύματα μέχρι τῶν τζεραπιῶν (κνημίδων) καὶ πλέχτρας τῶν τζαρουχιῶν ἀκόμη[2]), καὶ ὄχι<νὰ φροντίζῃ διὰ>τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἐπαρχίας του, τὸ ὁποῖον ἦτον κατασπαραγμένον, καὶ<περὶ>τῆς ἐπιρροίας των καὶ ἐπιστηρίξεώς των, ἡμέραν παρ' ἡμέραν εἰς τὸ χεῖρον προχωροῦσαν τὰ πάντα[3]). Μετὰ τὸν ἀτυχῆν καὶ διὰ τὸν ἴδιον[4]) καὶ διὰ ὅλην τὴν οἰκογένειαν θάνατον καὶ τοῦ τρίτου ἀδελφοῦ των Καπ. Δήμου, ὅστις<θάνατος>παρέλυσεν ὁλοτελῶς τὰ πάντα, ἔμεινεν[5]) μόνος<ὁ Γιαννάκης>—ὡς ὁ περιπλανώμενος μεταξὺ ἀκανθῶν τὴν νύκταν καὶ χωρὶς νὰ γνωρίζῃ μονοπάτι νὰ ἐξέλθῃ—μὲ τὸν Κώσταν ἀνεψιόν του, υἱὸν τοῦ Θανάση, καὶ<τὸν>Χρίστον, ἀπαλαναθρεμμένους εἰς τὰς Νήσους—καὶ ὡς δένδρον ἄκαρπον χωρὶς ρίζας, τὸ ὁποῖον μικρὸς ἄνεμος ἂν φυσήσῃ ρίπτει κάτω καὶ κόπτουν ὅλοι ξύλα—διαρκέσας εἰς τὸ Ἀρματωλίκι μέχρι τῆς καταδρομῆς τοῦ Ἀλήπασια, 1818—1819[6]), μᾶλλον πρὸς ὄφελος ἄλλων παρὰ ἐδικόν του καὶ τῆς οἰκογενείας του· ὅταν<ἀκόμη καὶ>τὰ φύλλα καὶ τὰ δένδρα ἐκινήθησαν πρὸς ἐκδίκησιν τούτου, ἐκινήθη[7]) καὶ αὐτὸς μὲ ὅσους ἐδυνήθη νὰ τὸν ποτίσῃ τὸ νερὸν ὁποῦ καὶ αὐτὸς τοὺς ἐπότιζεν. Μαζὶ μὲ τὰ βασιλικὰ στρατεύματα ἐμμένοντες εἰς Ἰωάννινα μὲ τοὺς ἀνεψιούς του<διὰ>νὰ λάβουν τὸ Ἀρματωλίκι, ὅταν οἱ ἄλλοι προετοιμάζοντο νὰ τὰ ἀφιερώσουν εἰς τὴν Ἐπανάστασιν, αὐτοὶ μαχόμενοι περὶ τῆς Καπιτανίας—διῃρημένοι ἀναμεταξύ των εὑρισκόμενοι εἰς τὴν<ἀρχίσασαν ἤδη>ἐπανάστασιν τοῦ 1821—<ἦσαν>καὶ δύσπιστοι ἀκόμη[8]) νὰ κινηθοῦν πρῶτοι, καὶ ὁ Γιαννάκης καὶ οἱ ἀνεψιοί του. Ἀφοῦ οἱ Γκαβοστεργαῖοι (Λογοθέτης[9]) σύμφωνοι μὲ τὸν Κώστα-Βελῆν, μὲ τὸν Στορνάρην, Καλαρυτιώτας[10]), Τζιομερικιώτας, Γραμμενοχωρίτας, μετὰ τοὺς Σουλιώτας, περὶ τὸν Μάϊον <1821> ὕψωσαν τὰς σημαίας εἰς Ἄγραφα, ἀπομακρυσμένοι<ἐκεῖνοι>εὑρεθέντες καὶ ἀμηχανοῦντες—μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τούτων[11])—νὰ εἰσέλθουν<εἰς τὸν ἀγῶνα ὡς>ἀδύνατοι· ὕποπτοι

1) Ἦταν ὁ Γιαννάκης ἀρχηγὸς τοῦ Ἀρματωλικιοῦ, ἀλλὰ ὁ Δῆμος ἦταν ποῦ εἶχε τὴ διεύθυνση.

2) Τὰ τσαρούχια ἤτανε πλεχτά· ἴσως μαζὶ μὲ τὶς δερμάτινες σταυρωτὲς λουρίδες πλεκόνταν καὶ μεταξωτὰ ἢ χρυσὰ γαϊτάνια (πλέχτρες).

3) Τὸ χειρόγρ. *προχωροῦντα*.

4) Τὸ Γιαννάκη.

5) Τὸ χειρόγρ. *μείνας*.

6) Ὁ Ἀλήπασσας ἀντιστάθηκε στὴν καταδρομὴ ὡς τοὺς πρώτους μῆνες τοῦ 1822.

7) *Τούτου*, τοῦ Ἀλήπασσα...*κινηθείς*.

8) Τὸ χειρόγρ. *πλέον*.

9) Στέργιος Ζῶτος Λογοθέτης καὶ οἱ δικοί του, οἰκογένεια ἀπὸ τὸ χωριὸ Φουρνᾶ.

10) Τὸ χειρόγρ. *Καλαρύτας*.

11) Τῶν ἄλλων ἐπαναστατῶν, ποῦ ἀνάφερε ὁ συγγρ. λίγο πειὸ πάνω.

ἐξ ἄλλου μέρους (128) νὰ ἐμπιστευθοῦν εἰς τοὺς ὁπαδούς των, τῶν ὁποίων τὴν ἠθικὴν οἱ ἴδιοι εἶχον διαφθείρει, <καθὼς> καὶ τόσων ἄλλων ἐπαναστατῶν, οἵτινες ἀνεφάνησαν ἐν τῷ μέσῳ <ὡς> ὡπλισμένοι πολῖται[1]), ἐνῶ ἔβλεπον ὅτι οἱ Τοῦρκοι κατεπολεμοῦντο παντοῦ εἰς τὴν Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν, καὶ ἐνικοῦντο ἀπὸ τὸν Γῶγον <Μπακόλαν>, Ἀνδρέαν <Ἴσκον>, <Γιαννάκην> Ράγκον κλπ. εἰς Λαγκάδα, Ἁγίαν Παρασκευὴν καὶ «Αὐτὶ» Τζιομέρκων, αὐτοί, περιμένοντας νὰ λάβουν καιρὸν οὗτοι, καὶ νὰ τοὺς ἐνδυναμώσουν νὰ ἀπεράσουν εἰς Ἄγραφα, χάνοντες τὸν καιρόν <των>, κατὰ τὸ 1822, μετὰ τὴν ἀτυχῆ ἐκστρατείαν τῶν Ἑλλήνων εἰς Πέτα καὶ Πλάκαν, ἐκστρατεύσαντες ὁ ὑψιπέτης ἀετὸς Καραϊσκάκης μὲ μόνον 30 καὶ ἕνα σαλπιγκτὴν καὶ ὁ ταχύπους Ράγκος[2]) μὲ ἕως 150 μὲ σπουδὴν νὰ καταλάβουν τὰ Ἄγραφα, εὐτύχησαν[3]) νὰ διώξουν τοὺς ἐχθροὺς ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη. Χωρὶς νὰ περιπλεχθῶμεν εἰς τὰς αἰτίας τῆς ἀσυμφωνίας των[4]), ἐκ τῆς ὁποίας εὐκολύνθη ἡ πρὸς ταῦτα <τὰ μέρη> ἀρχηγία τοῦ Καραϊσκάκη, <δὲν ἀποδίδομεν αὐτὴν> παρὰ μόνον εἰς τὴν ἀδιαφορίαν των[5]). Μετὰ τόσην ἀμέλειαν, μὴ δυνηθέντες μὲ κανένα τρόπον πλέον νὰ ἀναλάβουν τὴν θέσιν των, τρέχοντες πότε μὲ τὸν Ἀνδρέαν <Ἴσκον>, πότε μὲ τοὺς Γωγαίους, πότε μὲ τοὺς Κοντογιανναίους[6]) νὰ βοηθηθοῦν, ἐξώσθησαν[7]) ἀφ' ἑαυτοῦ των μᾶλλον καὶ ὡς ἐκ τῆς ἀνικανότητός των ὅλως διόλου—ἀποκατασταθεὶς ὁ Καραϊσκάκης <εἰς Ἄγραφα>, ἔπειτα ὁ Ράγκος, ἔπειτα ὁ Σταμούλης Γάτζου[8])—ἰδὼν ὁ Γιαννάκης καὶ οἱ ἀνεψιοί του ὅτι τὴν ἀναξιότητά των κανένας μὲ αἷμα δὲν τὴν ἐσύντρεχεν ἐκ τῶν παλαιῶν, ἀπελπισθεὶς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα[9])—μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου, τὸ 1826, ἥτις συνεπέφερεν καὶ τὴν πτῶσιν τῆς Στερεᾶς καὶ τὴν προσκύνησιν τῶν σημαντικωτέρων Καπιταναίων—προσέφυγεν καὶ ὁ Γιαννάκης πρὸς τὸν μεγάλον βεζίρην Ρεσίτπασιαν[10]) νὰ τὸν δώσῃ τὸ Ἀρματωλίκι, τὸ ὁποῖον εἶχον προκατειλημμένον ὁ Σωτήρης Στράτου καὶ Σταμούλης <Γάτζου>· [καὶ] παρακολουθῶν αὐτὸν <καὶ> εὑρεθεὶς εἰς τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν, περὶ τὸ

---

1) Καὶ ὄχι ὡς παλαιοὶ Ἀρματωλοὶ μὲ χωριστὲς ἀπαιτήσεις. Διαφθορὰ θέλει νὰ πῇ τὴν κλίση πρὸς τὴν ὑποταγή, μετὰ τὰς πρώτες ἀποτυχίες, πολλῶν δοκιμασμένων παλιῶν στρατιωτικῶν.

2) Εἰρωνικά, κατὰ τὸ λαϊκὸ στίχο· *ὁ Ράγκος τρέχει σὰ λαγός*.

3) Τὸ χειρόγρ. *καὶ εὐτυχήσαντες*.

4) Τῶν Μπουκουβαλαίων μὲ τὸν Καραϊσκάκη καὶ Ράγκο.

5) Τῶν Μπουκουβαλαίων.

6) Καὶ μὲ τὰς τρεῖς αὐτὲς οἰκογένειες οἱ Μπουκουβαλαῖοι εἶχανε συμπεθεριές.

7) Τὸ χειρόγρ. *ἐξωσθέντες*.

8) Ὁ Καραϊσκάκης ἔμεινε στ' Ἄγραφα τὸ 1822—23, ὁ Ράγκος τὸ 1825, ὁ Γάτσος, πάντα προσκυνημένος στοὺς Τούρκους, χωρὶς νὰ λάβῃ μέρος στὸν Ἀγῶνα, κράτησε τ' Ἄγραφα ἀπὸ τὸ 1826 ὡς τὸ τέλος τοῦ πολέμου.

9) Τὸ χειρόγρ. *ἀπελπισθεὶς εἰς τὴν Ἑλλάδα*.

10) Τὸ χειρόγρ. *προσφυγών... Χουρσίτ*. Ὁ συγγρ. κατὰ λάθος ὀνομάζει τὸν Κιουταχῆ Μεγάλο Βεζίρη, ἐνῶ γίνηκε ἀργότερα. Καὶ ἄλλοι συγγρ. σύγχρονοι τοῦ Ἀγῶνα ὀνομάζουν τὸ Ρεσὶτ Χουρσίτ.

1827 τὸν Φεβρουάριον μῆνα, μετὰ τὸν πόλεμον ὅστις συνεκροτήθη εἰς τὸ Μετόχι Κερατσινίου, διεβλήθη[1]) ὅτι ἀνταποκρίνετο μὲ τὸ στρατόπεδον τὸ ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκην. Ἐρεύνης γενομένης καὶ εὑρεθέντα ὅλα τὰ διατάγματα[2]) τῶν<Ἑλληνικῶν>Κυβερνήσεων εἰς τὴν ζώνην του, ἐτελείωσεν τὴν ζωήν του κρεμασθεὶς ἐπὶ τῶν κεραιῶν[3]) παρὰ τοῦ ἄνωθεν, χωρὶς νὰ συνεισφέρῃ τὸ παραμικρὸν εἰς τὴν δόξαν τῶν προγόνων του καὶ τῆς οἰκογενείας του.

Οἱ Κώστας καὶ Θανάσης περιφερόμενοι ἔνθεν κἀκεῖθεν καὶ περιμένοντες ἀπὸ τὸ ὄνομα δόξαν—ὅταν<καὶ>οἱ βαστάζοι ἐγίνοντο στρατηγοί—καὶ δὲν παραχωροῦσαν οὔτε τρίχα εἰς κανένα[4])<ἀπὸ τὰ δικαιώματά των>, ἀπὸ πρόληψιν παλαιὰν καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν προσπάθειάν των ἔμειναν εἰς τὴν Ἑλλάδα τοιοῦτοι ὡσὰν νὰ μὴ ὑπῆρξαν οὐδέποτε[5]) (129).

Ἀγκαλά, ὅταν τὶς ζητήσῃ νὰ μάθῃ λεπτομερῶς τὰ χρονικὰ τῶν προγραφέντων εἰς Ἄγραφα, ἐπειδὴ<αὐτὰ>εἶναι τόσον κοινά, εἶναι καὶ τόσον εὔκολα νὰ<τὰ>πληροφορηθῇ, ὥστε τὸν τυχόντα ἂν ἐρωτήσῃ ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, δύναται νὰ τὰ μάθῃ[6]). Μ' ὅλον τοῦτο, ἐπειδὴ ὅλοι δὲν ἔχουν οὔτε τὸν καιρὸν οὔτε τὴν φροντίδαν αὐτήν, λέγομεν τελευταῖον ὅτι ἡ οἰκογένεια αὕτη, ὑψωθεῖσα εἰς τὸν ὑπέρτατον βαθμὸν τῆς ἐπιρροῆς καὶ ὑπολήψεως ἐπὶ τοῦ Γέρο-Βουκοβάλα—ἐὰν καὶ ἐλαττώθη μικρόν τι ἕνεκα τῶν ραδιουργιῶν τοῦ Ἀλήπασια ἐπὶ Θανάση—μ' ὅλον τοῦτο διαρκέσσα χωρὶς νὰ ἐξολοθρευθῇ ριζηδόν, καθὼς αἱ λοιπαί, φαίνεται ὅτι ἡ πτῶσις της δὲν προῆλθεν ἀπὸ ἄλλην αἰτίαν παρὰ ἀπὸ τὴν ἀνικανότητα τοῦ Γιαννάκη καὶ ματαιοφροσύνην<του>καὶ ἀπὸ τὴν τῶν υἱῶν τοῦ Θανάση, Κώστα καὶ Χρίστου μαλθακότητα καὶ βλακείαν, οἵτινες διχονοῶντες μεταξύ των τελευταῖον, ἔδωσαν ἀφορμὴν νὰ κατασταθῇ ἡ ἐπαρχία Ἀγράφων τὸ

---

1) Τὸ χειρόγρ. *διαβληθείς*.

2) Τὰ διπλώματα προδιδασμῶν καὶ ἄλλες διαταφὲς προσωπικές.

3) Τὸ χειρόγρ. *ἀγκυρῶν*. Ὁ συγγρ. ἤθελε ἴσως νὰ πῇ *ἀγκυλῶν, ἀγκύλη*=χαλκᾶς, τσεγκέλι.

4) Γρ. *καὶ μὴ παραχωροῦντες*.

5) «Ἐνῷ γράφομεν, πληροφορηθέντες ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Γιαννάκη, ἀνῆλιξ τότε, τώρα χαίρεται βαθμὸν ἀξιωματικοῦ<τῆς>Φάλαγγος καὶ ὅτι εἶναι ἕνας τῶν καλῶν ἀξιωματικῶν, καθὼς καὶ ἕνας υἱὸς τοῦ Δήμου, δὲν εὐχόμεθα παρὰ εἴθε νὰ τοὺς συντρέξουν αἱ περιστάσεις νὰ ἀναθέσουν „τὴν ὑπόληψιν τῶν προγόνων των ἐπὶ τοῦ προσώπου των καὶ τῆς οἰκογενείας»<των>. Σημ. συγγρ.—Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποῦ ὁ Καραϊσκάκης ἄφησε τ' Ἄγραφα, κυνηγημένος ἀπὸ τὴν εἰσβολὴ τοῦ Σκόντρα πασσᾶ, 1823, οἱ Μπουκουβαλαῖοι, τρίτης τάξης ὁπλαρχηγοί, ἀφωσιωμένοι στὸ Μαυροκορδάτο, γενήκανε βάρος στὴν κυβέρνηση ζητῶντας τὴν κληρονομιά τους, καὶ τὸ ἀπίστευτο, ἡ κεντρικὴ κυβέρνηση καὶ ὁ Μαυροκορδάτος προτιμοῦσαν τοὺς ἀφωσιωμένους Μπουκουβαλαίους στ' Ἄγραφα, ἂν καὶ πιστεῦαν πῶς θὰ ἦταν ἀνίκανοι νὰ φυλάξουν τὸ παλιὸ Ἀρματωλίκι τῶν Ἀγράφων ἀπὸ τὰ γειτονικὰ Τούρκικα στρατεύματα τῆς Θεσσαλίας. Ὁ συγγρ. μὲ εἰρωνεία γράφει πῶς ὁ γυιὸς τοῦ Γιαννάκη Μπουκουβάλα, νέος πολύ, εἶχε καταταχτῆ στὴ Φάλαγγα, δηλ. χαρακτηρίστηκε Ἀγωνιστὴς τοῦ 1821. Ὅμως τέτοιες καταχρήσεις δὲν ἦτανε σπάνιες.

6) Τὸ χειρόγρ. *πληροφορηθῇ*.

μῆλον τῆς ἔριδος μεταξὺ τῶν διαφόρων ὁπλαρχηγῶν καὶ τοῦ ἥρωος Καραϊσκάκη[1]).

Συκάδες, Ἀλεξανδρῆς, Κωνσταντῆς, Διαμάντης, Τριάντος... καὶ Δῆμος αὐτάδελφοι· [ἀφοῦ] Ἐν συντόμῳ διήλθομεν τὸ ἱστορικὸν τοῦ... Συκᾶ[2]) πατρὸς τῶν ἄνωθεν αὐταδελφῶν, θεμελιωτοῦ <ἐνὸς> ἐκ τῆς φυλῆς τῶν Σκηνιτῶν Ἀρματωλικιοῦ. Διὰ νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι τὸ σημεῖον τῶν Ἑλλήνων[3]) δὲν ἦτο ἄλλο ἀείποτε παρὰ ἡ ἀνεξαρτησία των—πρὶν ἀρχίσωμεν τὴν περιγραφὴν τῶν κατορθωμάτων τούτων <τῶν ἀνδρῶν>—ἐθεωρήσαμεν ὡς ἀναγκαῖον νὰ παρατηρήσωμεν προκαταρκτικῶς τὰ ἤθη καὶ τὴν ζωὴν τῆς τάξεως τῶν Βλαχοποιμένων, ἥτις συντελοῦσα τὰ μέγιστα εἰς τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα τῶν Ἀρματωλῶν καὶ ληστῶν, ἐξήγαγεν ἀπὸ τοὺς κόλπους της καὶ τοὺς ἄνωθεν καὶ τόσους ἄλλους περιφανεῖς ἄνδρας.

Βλαχοποιμένες[4]). Μεταξὺ τῶν κατοίκων Μακεδονίας, Ἠπείρου, Θεσσαλίας ἡ κυριωτέρα (130) ἀπὸ τὰς τάξεις τῶν πολιτῶν, ἡ ὁποία ἐσχετίζετο[5]) περισσότερον, συνέτρεχεν καὶ περιέθαλπεν εἰς διαφόρους περιστάσεις τοὺς Ἀρματωλοὺς καὶ τὰς ληστρικὰς συμμορίας—τὰς ὁποίας οἱ Ὀθωμανοὶ μὲ τόσην σπουδὴν καὶ πάθος καταδίωκον, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἐπαγγέλματός των[6])—ἦτον [καὶ] αἱ διάφοροι τάξεις τῶν βοσκῶν χωρικῶν καὶ τῶν διαφόρων ποιμένων κατοίκων καὶ φερεοίκων[7]). Ἐκθεμένοι οὗτοι, χειμῶνα καὶ καλοκαῖρι, εἰς ὕπαιθρα μέρη, πεδιάδας καὶ ὀρεινά, βιασμένοι νὰ εὐχαριστοῦν καὶ τοὺς ληστάς, ἀπὸ αἴσθημα, καὶ τοὺς καταδομεῖς αὐτῶν ἀπὸ φόβον ἐξολοθρευμοῦ, κείμενοι μεταξὺ σφύρας καὶ ἄκμονος, εὑρέθησαν πολλάκις ἐκτεθειμένοι εἰς τὰς πλέον δεινὰς περιστάσεις, ὡς ἐκ τῆς συνεπείας τῆς ληστείας, καὶ ἀπὸ τοὺς μὲν καὶ ἀπὸ τοὺς δέ[8]).

Ἐπειδὴ ὅμως ἀπὸ τὴν λέξιν «ποιμένες»—γενικῶς λέγοντες—δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξάξωμεν ὁποῖοι ἦσαν ἐκεῖνοι οἵτινες ὑπόφερον περισσότερον καὶ ὁποῖοι ὀλι-

---

1) Τὰ περισσότερα παλιὰ Ἀρματωλίκια φυλάξαν τοὺς παλιοὺς Ἀρματωλοὺς μὲ τὸν τίτλο τῶν Ἀρχηγῶν Ἐπαρχιακῶν Ἀρμάτων. Ὅπου τύχαινε νὰ εἶναι πεθαμένος ὁ παλιὸς Ἀρματωλός, ἀρχίζαν οἱ κληρονόμοι νὰ μαλλώνουν μὲ ἄλλους πρωτόβγαλτους, ἀλλὰ ἱκανώτερους ὁποψηφίους ἀρχηγούς. Τὸ παράδειγμα τῶν Ἀγράφων δὲν εἶναι μοναδικό· ἐμφύλιοι πόλεμοι δὲν πάψανε στὶς ἐπαρχίες τῆς Ρούμελης σ' ὅλο τὸ διάστημα τοῦ Ἀγῶνα, καὶ εἶχαν ὅλοι αἰτία σοβαρὴ τὸ ποιὸς θὰ γίνῃ ἀρχηγός, κάθε φορά, τῶν Ἐπαρχιακῶν Ἀρμάτων—καὶ τῶν εἰσοδημάτων τῆς ἐπαρχίας.

2) Ὁ συγγρ. δὲν ξέρει τὸ ὄνομα τοῦ γενάρχη τῶν Συκάδων.

3) Τὸ σύμβολο, σύνθημα.

4) Τὸ χειρόγρ. *ποιμένες ἢ βλαχοποιμένες.*

5) Τὸ χειρόγρ. τὸ *κυριώτερον...τὸ ὁποῖον.*

6) Τὸ ἐπάγγελμα τῶν Κλεφτῶν («ληστρικαὶ συμμορίαι») κατὰ φυσικὸ λόγο προκαλοῦσε τὴν καταδίωξη τῆς ἐξουσίας.

7) Ἐδῶ ὁ συγγρ. μὲ τὴ φράση «βοσκῶν χωρικῶν» ἐννοεῖ τοὺς σκηνίτες, ποὺ δὲν εἶχανε μόνιμη κατοικία καὶ χωριό, καὶ μὲ τὴν ἄλλη φράση «διαφόρων ποιμένων κατοίκων» ἐννοεῖ τὸν ποιμενικὸ λαὸ ποὺ ζοῦσε στὰ χωριά του, ἀλλὰ ξεχείμαζε σὲ χαμηλότερες βοσκές, λιβάδια τοῦ κάμπου, καὶ τὸ καλοκαῖρι γύριζε στὰ σπίτια του. Τοῦ ποιμενικοῦ αὐτοῦ λαοῦ συχνὰ τὰ χωριὰ ἤτανε διπλά, ἀπάνου καὶ κάτου (καλοκαιρινὸ καὶ χειμωνιάτικο).

8) Καὶ ἀπὸ τοὺς Κλέφτες καὶ ἀπὸ τὰ στρατιωτ. ἀποσπάσματα (ἄταχτα Ἀρβανίτικα).

γώτερον· διὰ νὰ ἐννοήσωμεν διακεκριμένως αὐτούς, ἐστοχάσθημεν νὰ διαστείλωμεν αὐτοὺς μεταξύ των μὲ τὴν περιγραφήν, ἐν μέρει, τῶν ἐθίμων των, τῆς γλώσσης των[1]), τὰς σχέσεις των καὶ [ἀπὸ] τὸν τρόπον τοῦ ζῆν καὶ τοῦ μετέρχεσθαι τὸ ἐπάγγελμα καὶ σύστημα τῶν ποιμένων—τὸ ὁποῖον ἀκολουθοῦντες ἐκ διαδοχῆς ἀνέκαθεν καὶ μέχρι τὴν σήμερον, φαίνεται ὅτι ἐσχημάτιζον μίαν χωριστὴν κοινωνίαν. Οὕτως ἐχόντων, καὶ διαιροῦντες αὐτοὺς εἰς χωρικοὺς κατοίκους ποιμένας καὶ <εἰς>σκηνίτας, παρουσιάζονται ὅτι δύο φυλαὶ ὁμάδων Σκηνιτῶν ἦσαν ἐκεῖνοι εἰς τοὺς ὁποίους δυνάμεθα νὰ δώσωμεν κυρίως τὸ ὄνομα, <ὡς>ποιμένες ἐκ συστήματος καὶ ἐπαγγέλματος· οἱ *Ἀλβανιτοβλάχοι* καὶ *Γραικοβλάχοι*[2]). Διαιροῦντες αὐτοὺς [πάλιν διακριμένως] εἰς δύο φυλάς, καὶ κατὰ τὰ ἤθη καὶ κατὰ τὰ ἔθιμα καὶ κατὰ τὴν γλῶσσαν καὶ κατὰ τὸ ζῆν κοινονικῶς, φαίνεται ὅτι ἡ καθεμία ἐξ αὐτῶν εἶχεν ἰδιαίτερον χαρακτῆρα σύμφωνον μὲ [ἐκείνων] τὰς ἕξεις τῶν γειτνιαζόντων μερῶν καὶ ἀνδρῶν, παρὰ τῶν ὁποίων ἐπεριστοιχίζοντο.

Παραδείγματος χάριν· οἱ *Ἀλβανιτοβλάχοι*, διότι κατάγοντο ἀπὸ τὰ πέριξ τῆς Μοσχοπόλεως χωρία Γράμουσταν, Νικολίτζαν κ.τ.λ., γειτνιάζοντες μὲ τοὺς Ἀλβανοὺς (Κολωνιάτας) καὶ ἀναθρεφόμενοι μεταξὺ τούτων καὶ ὁμιλοῦντες μόνον (131) τὴν Βλαχικὴν διάλεκτον καὶ τὴν Ἀλβανικήν, χωρὶς νὰ μανθάνουν τὴν Ἑλληνικὴν παρ' ἐν παρόδῳ, ἀγράμματοι οἱ περισσότεροι, ἀποκτήσαντες ἰδιαίτερα τινὰ ἔθιμα καὶ ἕξεις· ἂν καὶ χριστιανοὶ ὀρθόδοξοι καὶ ἔχοντες καὶ ἱερεῖς μεταξύ των, χωρὶς ὅμως νὰ συνέρχωνται οὔτε εἰς γάμον μὲ Γραικούς, φαίνονται[3]) ὅτι ἦσαν ἐπιρρεπέστεροι εἰς τὴν δουλείαν.

Οἱ Γραικοβλάχοι ἐκ τοὐναντίον καταγόμενοι ἀπὸ χωριὰ τῆς Ἠπείρου, Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας, ἐπειδὴ ὅμως ἐγειτνιάζοντο καὶ περιστοιχοῦντο ἀπὸ Ἑλληνικὰς χώρας καὶ Ἀρματωλοὺς Ἕλληνας, ὡς π. χ. τὸ Βασταβέτσι, τὸ Συράκον, Ἀβδέλλα, Σαμαρίνα, ἂν καὶ ἁπλοὶ καὶ ἀμαθεῖς οἱ περισσότεροι, σύμφωνοι ὅμως, ὡς πρὸς τὰς ἕξεις, μὲ τοὺς Ἕλληνας, ἐπιρρεπέστεροι ἐξ ἀνατροφῆς ὡς πρὸς τὴν ἀνεξαρτησίαν <των>, πονητικοὶ συγγενεῖς μεταξύ των, πιστοὶ εἰς τὴν φιλίαν, ἐπαρατηρήθη ὅτι, ἐὰν καὶ εἶχον καὶ οὗτοι ἰδιαίτερα τινὰ ἔθιμα ὡς πρὸς τὸ ζῆν καὶ πολιτεύεσθαι ἀπὸ τοὺς <Ἕλληνας>κατοίκους, διαφέροντες <ὅμως>καθόλου ἀπὸ τοὺς Ἀλβανιτοβλάχους κατὰ τὰ λοιπά, καὶ συνερχόμενοι εἰς γαμικοὺς δεσμοὺς καὶ μὲ τοὺς Γραικούς, ὠθοῦντο ὅμως[4]) ἀπὸ ἓν αἴσθημα φιλελεύθερον, τὸ <ἴδιον τὸ> ὁποῖον κεντοῦσεν καὶ τοὺς Ἕλληνας κατοίκους[5]). Δὲν εὕρισκες οὔτε λῃστρικὴν

1) Ὁ συγγρ. θὰ λησμονήσῃ πειὸ κάτω νὰ κάμῃ λόγο γιὰ τὰ ἔθιμα καὶ τὴ γλῶσσα.

2) *Ἀλβανιτοβλάχοι* εἶναι ἑλληνικούρα τοῦ συγγρ., γρ. Ἀρβανιτόβλαχοι, λέξῃ καθαρὰ λαϊκή, κοινότατη ὅσο καὶ τὸ πρᾶμα. *Γραικοβλάχοι* εἶναι πλάσμα τοῦ συγγρ.—Οἱ Ἀρβανιτόβλαχοι στὴ δυτικὴ Στερεὰ Ἑλλάδα λέγονται Καραγκούνηδες (ὄνομα ποῦ ἔχουν καὶ οἱ πεδινοὶ Θεσσαλοί). Ὁ συγγρ. καὶ γιὰ τὴν ποιμενικὴ ζωὴ τῶν μονίμων κατοίκων δὲ θὰ κάμῃ λόγο, ἀπὸ ξεχασιά.

3) Τὸ χειρόγρ. *φαίνεται*.

4) Τὸ χειρόγρ. *ὠθούμενοι δέ*.

5) Τὸ χειρόγρ. *καὶ τὸ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων*.

συμμορίαν, ἐντὸς τῆς ὁποίας νὰ μὴ ὑπάρχουν καὶ ἐξ αὐτῶν ἄνδρες, οὔτε περίστασιν καταδρομῆς τῶν Ἀρματωλῶν ἢ ληστῶν, <κατὰ τὴν ὁποίαν> ὡς ἔχοντες γνῶσιν τῶν κινημάτων των νὰ μὴ ἔπαθον· καὶ ἀκόμη οὔτε παράδειγμα προδοσίας ἠκούσθη ἀπὸ τὴν μερίδα των ποτὲ διὰ κανέναν ἀπὸ τοὺς λῃστάς, μ' ὅλους τοὺς ἀπηνεῖς καὶ σκληροὺς θανάτους καὶ βασανιστήρια, τὰ ὁποῖα ὑπόφερον κατὰ καιροὺς ἀπὸ τοὺς δερβεναγάδες Τουρκαλβανούς[1]).

Ὑποχρεωμέναι αἱ ὁμάδαι αὗται, ὡς ἐκ τῆς διανομῆς καὶ <ἀναλόγως τῆς> χωρητικότητος τῶν λιβαδιῶν καὶ τῶν ποιμνίων, νὰ σχηματίζωνται εἰς τόσα κόμματα καὶ τόσας κοινότητας σκηνιτῶν, καὶ ἔχουσαι ἡ κάθε μία ἐξ αὐτῶν ἀνὰ ἕνα ἀρχιποιμένα (τζέλνικα), ὅστις διευθύνων τὰ πάντα καὶ ἀντιπροσωπεύων τὸ κοινόν των, ἐπροστάτευεν τὰ συμφέροντά των· ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τούτου, ὁπλοφοροῦντες ἀείποτε, εἰς τὰ ὀρεινὰ μέρη καὶ πεδιάδας, ἡ φυλὴ τῶν Γραικοβλάχων, ὅταν ἐν καιρῷ ἀνοίξεως ἢ χινοπώρου συναθροίζετο νὰ ἀλλάξῃ θέσεις—συνδεδεμένη συγγενικῶς ἀπὸ τὴν μίαν ἄκρην ἕως τὴν ἄλλην—ἐσχημάτιζεν κάθε μία τόσους ὁπλοφόρους, ὅσους ἐπροξενοῦσαν εἰς τὴν διάβασίν των πολλάκις φόβον.

Γνωστὸς ὁ χαρακτὴρ τῶν δύο φυλῶν τούτων καὶ αἱ διαθέσεις <των> (132-133) πρὸς τοὺς Ὀθωμανούς, ἐὰν καὶ ἐξ αὐτῶν πολλοὶ ἀρχιποιμένες, διὰ νὰ λάβουν προστασίαν τινά, ἐσκέπαζον τὰ ποίμνιά των μὲ τὰ ὀνόματα τῶν τυράννων των <διὰ> νὰ προφυλαχθοῦν, μὴ ὑποφέροντες ὅμως μέχρι τέλους οἱ περισσότεροι νὰ τοὺς ἀκούγουν καὶ βλέπουν οὔτε ὡς προστάτας, οὔτε ὡς εὐεργέτας, οὔτε ὡς κυρίους των[2])—ἀφοῦ ἔβλεπον τὸν σκοπὸν τῆς προστασίας των ὅτι δὲν ἀπέβλεπεν παρὰ <εἰς> τὴν ἀένναον δυστυχίαν των—πολλάκις πολλοὶ ἀνεξάρτητοι ἄνδρες ἀφήσαντες καὶ τὰ ποίμνια καὶ τοὺς συγγενεῖς των καὶ τὰ συμφέροντά των εἰς τὴν διάκρισιν τῶν καταδρομητῶν, καὶ λαβόντες τὰ ὅπλα ἔκαμαν τοὺς ἐχθροὺς νὰ τοὺς τρομάξουν εἰς τὰς φωλεάς των[3]).

---

1) Γιὰ τὴς σχέσεις σκηνιτῶν βοσκῶν μὲ τοὺς Κλέφτες βλ. Pouqueville ταξειδι, ἔκδ. β', τόμ. Β' σ. 387.

2) Τὸ χειρόγρ. *προστάτας...κυρίους...εὐεργέτας.*

3) Τὸ πρῶτο καὶ πειὸ σημαντικὸ παράδειγμα εἶναι ὁ Κατσαντώνης καὶ τ' ἀδέρφια του, παιδιὰ σκηνίτη τσέλιγκα. Ὁ συγγρ. σὲ σβυσμένῃ σελίδα, 133, φέρνει παράδειγμα καὶ τὸ Δίπλα, περίφημον Κλέφτη, τὸ Νάσιο (Βλαχοθανάση;), τὸ Γιαννάκη Φαρμάκη.—Γιὰ τὴν τυρανικὴ ποιμενικὴ φορολογία βλ. Leak ταξειδι στὴ βόρεια Ἑλλάδα τόμ. Δ' σ. 85, Κουτσονίκα γεν. ἱστορία τῆς Ἑλλ. Ἐπαν. τόμ. Α', σ. 99.

Ἀπὸ τὰ γεωγρ. σύνορα τῶν «Γραικοβλάχων», ποῦ ὁρίζει ὁ συγγρ., Βασταβέτσι, Συράκου, Ἀδδέλλα, Σαμαρίνα φαίνεται καθαρὰ ὅτι ἐννοεῖ τοὺς Κουτσοβλάχικους πληθυσμούς, ὅπως εἶναι γνωστοὶ μ' αὐτὸ τὸ ὄνομα κοινὰ στὸν Ἑλληνικὸ λαό. Αὐτοὶ ὅμως δὲν εἶναι σκηνίτες, καὶ ἐνῷ τὸ χειμῶνα μετατοπίζονται, τὰ χειμερινὰ λιβάδια τους δὲ βγαίνουν ἀπὸ τὰ σύνορα τοῦ κάμπου τῆς Θεσσαλίας, καὶ τὸ καλοκαῖρι γυρίζουνε στὰ χωριά τους. Οἱ πληθυσμοὶ αὐτοί, ἴσα-ἴσα γιατὶ ἔχουνε μόνιμη κατοικία κι' ἄλλη ἀγροτικὴ περιουσία, δὲν ὑπῆρξανε ποτὲ συστηματικοὶ βοηθοὶ τῶν Κλεφτῶν, καὶ γι' αὐτὸ ἡ Τούρκικη ἐξουσία σπάνια τοὺς πείραξε. Βέβαια μιὰ μεγάλη κοπὴ γιδοπροβάτων, ποὺ ξεχειμωνιάζει στὸν κάμπο τὸ Θεσσαλικό, ἀπὸ ἀνάγκη θὰ δώσῃ καὶ ψωμί, θὰ γίνῃ καὶ «γιατάκι» κάποιων Κλεφτῶν, καμιὰ φορά, ὄχι ὅμως

Οὕτως ἐχόντων, γενικῶς καὶ ἰδιαιτέρως, τὰ περὶ τῆς φυλῆς τῶν σκηνιτῶν Βλαχοποιμένων καὶ ποιμένων χωρικῶν[1]), ἀφοῦ εἴδομεν ὅτι εἰς καμμίαν περίστασιν ἐκ τῆς φυλῆς τῶν Ἀλβανιτοβλάχων λῃστὴς ἢ Ἀρματωλὸς δὲν ἐφάνη ἐξ ἐπαγγέλματος[2]), καὶ παρατητήσαμεν ὅτι ἀπὸ τὰς ὁμάδας τῶν Γραικοβλάχων ἀνεφάνησαν καὶ ἀρχιλῃσταὶ καὶ Ἀρματωλοί· ἔχοντες ὑπ' ὄψιν μας τὴν οἰκογένειαν τῶν *Συκάδων*, θέλομεν ἐξακολουθήσει τὴν περιγραφὴν ταύτης λεπτομερέστερα—οἵτινες διαδεχθέντες τὸ Ἀρματωλίκι, καὶ σωζόμενοι οἱ κλῶνοι της μέχρι τὴν σήμερον, διὰ τῆς συμπνοίας των καὶ ἰσχύος των ὄχι μόνον ἐδιατηρήθησαν, ἀλλὰ καὶ ἐξακολουθοῦντες τὸ παράδειγμά των πολλοὶ ἐκ τῆς φυλῆς των, ἀνεφάνησαν ἔπειτα καὶ τρομακτικώτεροι καὶ ἐπιβλαβέστεροι εἰς τοὺς σκοποὺς τῶν τυράννων[3]).

Σύγχρονοι οἱ προρρηθέντες υἱοὶ τοῦ Συκᾶ, τοῦ Θανάση Βουκοβάλα, Κωνσταντῆ καὶ Μήτζιου Κοντογιανναίων, τοῦ Βασίλη καὶ Κωνσταντῆ Γεροσταθαίων, <ἀπὸ τὰ Ἀρματωλίκια>τῶν ὁποίων περιεστοιχοῦντο[4]) δεξιόθεν, ἀριστερὰ καὶ ἀπ' ἔμπροσθεν, καὶ εἰς ἡλικίαν εὑρεθέντες, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός των, καὶ προσέτι ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς ἐπιρροίας του[5]), ἀρκοῦσεν μόνον ὅτι συναισθάνοντο τὴν δύναμίν των, τὴν ὁποίαν τοῖς χορηγοῦσεν ἡ φυλή των καὶ ἡ θέσις των, [καὶ] ὅτι ἦσαν Ἀρματωλοὶ ἐκ τῶν νομάδων τὴν ἀκούραστον<φυλήν, ἡ ὁποία>νὰ τρέχῃ νύκτα-ἡμέρα πρὸς ὑποστήριξίν των—καὶ δὲν εἶχον τὴν ἀνάγκην, εἰς ἐκείνας τὰς περιστάσεις, οὔτε<ἀπὸ>τῶν προκρίτων ἐντοπίων τὸ σέβας, οὔτε<ἀπὸ> τῶν Ὀθωμανῶν τὴν ἀγάπην<ὥστε>νὰ τοὺς πολιτεύωνται καὶ κολακεύουν, ἀλλ' οὔτε<ἦσαν>εἰς κατάστασιν (134) νὰ θεωροῦν ὡς κατεπείγουσαν τὴν στενὴν φιλίαν τῶν γειτόνων των Ἀρματωλῶν<ὥστε ἀμοιβαίως>νὰ ὑποστηρίζωνται[6])· *ὅλοι οἱ Βλάχοι μιὰ γενιὰ*[7]) κατὰ τὴν παροιμίαν θεωρούμενοι, εἴτε ὡς λῃσταὶ εἴτε ὡς

συστηματικά. Κι' ἀπὸ τοὺς Ἑλληνοβλάχους, ὅπως τοὺς λέει ὁ συγγρ., βγήκανε μεγάλοι Κλέφτες Ἑλληνόβλαχοι, καὶ μεγάλοι Ἀρματωλοί· τὰ ψηλὰ βουνά, ὅπου κατοικοῦν οἱ Ἑλληνοβλάχικοι αὐτοὶ πληθυσμοί, ἀναθρέψαν καὶ ἀναστῆσαν τὴ δική τους Κλεφτουριά. Εἶναι ὅμως ἀπίστευτο ὅτι ὁ συγγρ. δὲν ξέρει τοὺς Ἑλληνόφωνους σκηνίτες Σαρακατσάνους, ποὺ συστηματικὰ βγάλαν ἀπὸ μέσα τους καὶ θρέψαν καὶ θεριέψανε τὴν Ἑλληνικὴ Κλεφτουριά. Αὐτοὺς ἡ Τούρκικη ἀρχὴ κατάτρεχε, ἀλλὰ ποὺ νὰ βρῇ τοὺς χωρὶς χωριὸ καὶ σπίτι κινητοὺς ἐκείνους πληθυσμούς, ποὺ στὸν κίντυνο μπροστὰ φεύγαν ἀπὸ ἐπαρχία σ' ἐπαρχία, καὶ ὄχι σπάνια γυρεῦαν καταφύγιο σὲ ξένον τόπο μακρινὸ μὲ τὰ γιδοπρόβατά τους; Ἡ σιωπὴ τοῦ συγγρ. μπορεῖ μοναχὰ νὰ ἐξηγηθῇ ἀπὸ τὴ στρατ. ζωή του, ποὺ τὴν πέρασε φρούραρχος σὲ διάφορες πόλεις, καὶ δὲν ἔζησε στὴν ἐξοχή, οὔτε χρημάτισε ἀρχηγὸς ἀποσπασμάτων κατὰ τῆς ληστείας στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα.—Γιὰ τοὺς Σαρακατσάνους βλ. Ἀραβαντινοῦ Χρονογρ. τῆς Ἠπ. Β', 141 καὶ ἐφημ. «Αἰὼν» 28 Αὐγ. 1861.

1) Ποῦ δὲ μίλησε, γι' αὐτοὺς τοὺς τελευταίους, καθόλου.

2) Πρώτη φορὰ τὸ λέει τώρα ὁ συγγραφέας.

3) Ἄλλοι ἀπὸ τὴ φυλὴ τῶν Σαρακατσάνων, καθὼς ὁ Κατσαντώνης.

4) Τὸ χειρόγρ. *παρὰ τῶν ὁποίων*.

5) Τοῦ πατέρα τους.

6) Τὸ χειρόγρ. *νὰ ὑποστηριχθοῦν*.

7) Ἡ παροιμία εἶναι «ὅλοι οἱ Γύφτοι μιὰ γενιά». Ὁ συγγρ. τὴ μετάπλασε γιὰ τὸ σκοπό του.

Ἀρματωλοὶ ἤθελον νὰ διέλθουν τὸ στάδιόν των[1]), εὕρισκον ἀπὸ τὴν φυλὴν των ὁποιανδήποτε συνδρομὴν κάθε στιγμήν, καὶ <διὰ> νὰ ὑποστηρίζωνται καὶ <διὰ> νὰ ἐπαπειλοῦν καὶ νὰ ὑπερασπίζωνται ὅποιον ἤθελον[2]).

Ἀνεξαρτήτου χαρακτῆρος ὅλως διόλου, καθόσον φαίνεται, εἰς τὸν ἰδιωτικόν του βίον ὁ μεγαλύτερος ἀδελφός των, διάδοχος Ἀλεξανδρῆς καὶ φιλόδοξος <ὤν>, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὰς ὑποχρεώσεις ὑπὸ τῶν ὁποίων ὑπόκειντο οἱ ὑπανδρευμένοι Ἀρματωλοὶ—καὶ τὰς προερχομένας συμπαθείας τῶν συγγενῶν ἐκ τῶν γάμων, μὲ τὰς συνεπείας των—ἀποφασίσας νὰ μείνῃ ἀνύπανδρος αὐτὸς τε καὶ οἱ τρεῖς ἀδελφοί του, καὶ νὰ ὑπανδρεύσουν τὸν μικρότερον ἐξ αὐτῶν μόνον καὶ μόνον <διὰ> νὰ μείνῃ γόνος <ἐκ> τῆς οἰκογενείας των—διὰ νὰ μὴ διαιρεθῇ ἡ δύναμίς των καὶ ἡ ἐξουσία των, καὶ νὰ εἶναι πάντοτε ἕτοιμοι, καὶ νὰ ἀντέχουν καὶ νὰ προσβάλλουν τὰς ἐπιδρομάς, <ὁ Ἀλεξανδρῆς> ἔδειξεν ὄχι μόνον τὸ προβλεπτικόν του πνεῦμα καὶ τὴν στερρότητα τοῦ πολεμικοῦ χαρακτῆρος του, τὸν ὁποῖον ἔλαβεν[3]) ὡς βάσιν <διὰ> νὰ διατρέξῃ ἡ οἰκογένειά των, ἀλλὰ καὶ νὰ τὴν θέσῃ εἰς τὴν τάξιν τῶν πρώτων οἰκογενειῶν τῶν Ἀρματωλῶν, οἵτινες, ὡς αὐτόχθονες, οἰκειοποιούμενοι τὰ πάντα, ἔβλεπον πάντοτε μὲ ἐπίφθονον ὄμμα τὴν βλαστήσασαν ταύτην οἰκογένειαν ἀπὸ <τὴν> φυλὴν τῶν Σκηνιτῶν.

Κεντρικωτέρα καὶ ὀχυρωτέρα ἀπὸ τὰς γειτονικὰς θεωρουμένη ἡ ἐπαρχία ταύτη[4]) τοῦ Καρπενησίου καὶ Βλοχοῦ πάντοτε διὰ τοὺς ἐξαιρετικοὺς καὶ ἀχανεῖς λογκώδεις ὀρεινοὺς στενοὺς δρόμους της, διὰ τὰς φάραγγάς της, βράχους ἀποτόμους, πηγὰς ποταμῶν καὶ ἄφθονος ἀπὸ κοιλάδας διὰ βοσκὴν ζώων, σπανίους δὲ τόπους γεωργησίμους καὶ μὲ κατοίκους βιομηχάνους, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον [καὶ] ξενιτευμένους εἰς τὰ διάφορα μέρη τῆς Τουρκίας <καὶ> φιλησύχους· ὡς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ τόπου συσσωρευμένη τὴν ἄνοιξιν καὶ τὸ θέρος εἰς τὰ βουνά της ἡ φυλὴ τῶν Βλαχοποιμένων τῆς οἰκογενείας των <Συκάδων> ὡς τὸ πλέον ἀσφαλὲς καταφύγιον τῶν κατατρεγμένων λησταρματωλῶν καὶ ληστῶν[5])—σχηματιζομένη ἀφ' ἑαυτῆς ἡ δύναμίς των ἀπὸ τὰς διαφόρους ὑποχρεώσεις πρὸς τοὺς κατατρεγμένους[6])—καθὼς δὲν εἶχον τὴν ἀνάγκην τῆς φιλίας τῶν γειτόνων <Ἀρματω-

1) Τὸ χειρόγρ. *ἢ ὡς ληστὰι ἢ ὡς Ἀρματωλοί.*

2) Οἱ συμμορίες τῶν Κλεφτῶν κάθε φορὰ ποῦ ἦταν ἀνάγκη, στρατολογούσανε μυστικὰ βλαχοποιμένες.

3) Ὁ Ἀρματωλὸς ἔπρεπε νὰ κρύβῃ τὴν οἰκογένειά του, μάλιστα τὴν γυναῖκα του, καὶ ὅσο γιὰ τὴ συγγενολογιὰ τραβοῦσε πολλὰ καὶ σκληρὰ βάσανα κι' αὐτή.

4) Σὲ διαγραμμένη σημ. ὁ συγγρ. ὁρίζει τὴν περιφέρεια τοῦ Ἀρματωλικιοῦ τῶν Συκάδων ὅτι ἔπαιρνε μέσα τὴς ἐπαρχίες Καρπενησιοῦ καὶ Βλοχοῦ (Ἀγρινίου) καὶ τὰ κόλια Σοβολάκου καὶ Ἀποκούρου.

5) Οἱ Βλάχοποιμένες δὲν πηγαίνανε στὰ βουνὰ παρὰ ἀπὸ τὴν ἀνάγκη ποῦ εἶχαν τῶν βουνίσιων λειβαδιῶν, ὅμως ἐκεῖ τοὺς ἀκολουθοῦσαν καὶ οἱ δημόψυλοι Κλέφτες, σὰν καταφύγιο ποῦ ἤτανε τὰ βουνὰ καὶ γι' αὐτούς. Κατὰ κανόνα οἱ Κλέφτες ἀκολουθοῦσαν τὰ φιλικὰ ἢ συγγενικὰ κοπάδια, ποῦ τοὺς τρέφανε κρυφά.

6) Ἐπειδὴ οἱ Κλέφτες φυλάγαν τοὺς βοσκοὺς ἀπὸ κάθε καταδρομή, φυσικὰ ἡ ἐπιρροή τους πάνου σ' αὐτοὺς μεγάλωνε ἀπὸ τὴς ὑποχρεώσεις ποῦ γεννοῦσαν.

λῶν>, ἐὰν<καὶ>ἦσαν καὶ προβλεπτικώτεροι<ὥστε>νὰ μὴ καταχρῶνται τὴν (135) ὑπεροχὴν τῆς δυνάμεώς των, τὴν ὁποίαν τοῖς χορηγοῦσεν ἡ φυλή των, <μαζὶ>μὲ τὰ πλεονεκτήματα τοῦ τόπου<ὥστε>νὰ συγχωροῦν καὶ νὰ ἐνθαρρύνουν ληστρικὰς τινὰς πράξεις, αἵτιναι δυσαρεστοῦσαν τοὺς γειτόνους των Ἀρματωλούς, καὶ πρὸ πάντων τοὺς Βουκοβαλαίους, καὶ τοὺς Γερασταθαίους, πατρικοὺς φίλους των, διὰ νὰ μὴ διεγείρουν καὶ ἐχθρούς[1]), ποτὲ δὲν ἤθελον εὑρεθῆ, οὔτε αὐτοὶ οὔτε οἱ διάδοχοί των, εἰς μίαν θέσιν ἐπίβουλον, ἥτις μέχρι τέλους δὲν ἤφερεν παρὰ τὴν ψευδοφιλίαν καὶ τὸν θάνατον τοῦ ἀνεψιοῦ των, ὡς θέλει φανῆ παρακάτω, καὶ τὴν διαδοχικὴν ἐκδίκησιν<παραδοθεῖσαν>ἔπειτα ἀπὸ τοῦτο[2]) εἰς τοὺς ἀπογόνους.

Ἀλλ' οὕτως ἔχοντα, καὶ θεωροῦντες τὰς ἔχθρας ἐκείνων ὡς μηδέν, καὶ μᾶλλον τὴν ἑαυτῶν φιλίαν ἀναγκαίαν πρὸς τοὺς ἄλλους, παρὰ τῶν λοιπῶν δι' ἑαυτούς, καὶ φυλάττοντες μὲ μόνον τοὺς Κοντογιανναίους κάποιαν σύμπνοιαν, ἂν καὶ ἐδιατηροῦντο<εἰς τὸ Ἀρματωλίκι>, ὡς πάροικοι ὅμως θεωρούμενοι[3]), δὲν ἔπαυσαν οἱ δυσαρεστημένοι γείτονες νὰ ἐνεργοῦν ἐντὸς τῆς ἐπαρχίας<διὰ>νὰ φυτρώνουν[4]) ζιζάνια τινὰ ἐντόπια ἐν τῷ μέσῳ των,<τὰ ὁποῖα>νὰ τοὺς ἀπασχολοῦν καὶ ταράττουν τὴν οἰκογενειακὴν ἁρμονίαν των.

Εἰς τὴν ἄνωθεν κατάστασιν εὑρισκόμενοι οἱ ἀδιάσπαστοι οὗτοι ἀδελφοί, εἰς μίαν ἐποχὴν καθ' ἣν ὁ Ἀλήπασιας εἶχεν ἀρχίσει νὰ προχωρῇ εἰς τὰς ἐπαρχίας <καὶ>νὰ ἐπηρεάζῃ τὰ πνεύματα τῶν κατοίκων, ἄλλο δὲν ἔμενεν παρὰ νὰ ἀναφανῇ ἕνας ἄλλος ἐν τῷ μέσῳ ἡμερώτερος τῶν ἠθῶν, διὰ νὰ ἐπαναγάγῃ τοὺς πατρικούς των φίλους εἰς τὴν θέσιν των καὶ νὰ ἀναπληρώσῃ τὰς μικρὰς ἐλλείψεις τοῦ Ἀλεξανδρῆ ὡς πρὸς τὰς σχέσεις<του μὲ ἐκείνους>.

Τέσσαρες υἱοὺς εἶχεν ἀποκτήσει ὁ ὑπανδρευθεὶς ἀδελφός των Δῆμος, τὸν Νῖκον, Γεώργιον, Λάμπρον καὶ Ραπογιάννην, διὰ τοὺς ὁποίους ὑπερμαχοῦσαν ὅλοι οἱ ἀδελφοὶ <πρόθυμοι>νὰ ὑποστηρίξουν· χωρὶς οἱ ἀδελφοὶ οὗτοι εἰσέτι νὰ ἴδοῦν<οὐδὲ>τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀλήπασια, τοῦ ὁποίου ἄλλοι προετοίμαζον καὶ γεύματα αἱμάτων, ἀπέθανον[5]) ὁ μὲν Ἀλεξανδρῆς εἰς...τὸ 1790, ὁ δέ....,ὁ δέ...., ὁ δέ...[6]).

Ὁ προορισθεὶς διὰ τὰ ἄνωθεν[7]) φαίνεται ἦτον ὁ ἀνεψιός των Γεώργιος ὁ

---

1) Ἡ ἔννοια εἶναι ὅτι οἱ πατρικοὶ φίλοι κατηγοροῦσαν τοὺς Συκάδες, ὅτι συγχωροῦσαν καὶ ἐνθαρρύναν τὰς ληστρικὲς πράξεις καὶ γι' αὐτὸ ἔκαναν ἐχθρούς.

2) Ἔπειτα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ ἀνεψιοῦ των.

3) Ἀφοῦ ἦταν ἀπὸ φυλὴ Σκηνιτῶν, δὲν ἦταν ντόπιοι. Ὅμως Καπιταναῖοι σὲ ξένα Ἀρματωλίκια δὲν ἦταν πρᾶμα ἀσυνείθιστο, π. χ. οἱ Μπουκουβαλαῖοι, οἱ Κοντογιανναῖοι.

4) Τὸ χειρόγρ. *νὰ ἐνεργήσουν ἐντὸς εἰς τὴν ἐπαρχίαν νὰ φυτρώσουν.*

5) Τὸ χειρόγρ. *ἀποθανών.*

6) Ὁ συγγρ. ἔγραφε μακρυὰ ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα τὸ 1841, καὶ λησμόνησε ἔπειτα νὰ ρωτήσῃ τοὺς στρατηγοὺς Ἀλ. καὶ Κ. Βλαχοπούλους, ὅμως μπορεῖ καὶ αὐτοὶ νὰ μὴ θυμῶνταν τὴς χρονολογίες.

7) Νὰ φέρῃ τὴ συμφιλίωση μὲ τοὺς πατρικοὺς φίλους κλπ.

ἐπονομασθεὶς Γεώργος Βλάχος[1]), ὅστις ἔμελλεν νὰ ἐκτείνῃ τὴν παρ' αὐτῶν ἀποκτηθεῖσαν δόξαν (136). Ἡμερώτερος ἐξ ἀνατροφῆς ὁ ἔγγονος τοῦ <πρώτου> Ἀρματωλοῦ Βλαχοποιμένος καὶ κοινωνικώτερος παρουσιασθεὶς εἰς τὸ στάδιόν του καὶ μεταξὺ τῶν θείων του[2]), ὡς πρὸς τὰς περιστάσεις αἴτιναι περιστοιχοῦσαν τοὺς Ἀρματωλούς, διὰ νὰ ἐκτείνῃ τὰς σχέσεις[3]) τῆς οἰκογενείας των, ἐζήτησεν τὴν δύναμίν των νὰ τὴν στηρίξῃ μᾶλλον εἰς τὴν ἀγάπην τῶν ἄλλων παρὰ εἰς τὸ μῖσος[4]) τὸ ὁποῖον τοῖς ἄφησαν οἱ πρόγονοί των. Εἰς μίαν περίστασιν λοιπὸν ἥτις ἐπαπειλοῦσεν τὴν γενικὴν καταστροφὴν [ὅλων] τῶν Ἀρματωλῶν προβλεπτικώτερος φανεὶς δὲν ἔλειψεν νὰ «ταχύνῃ» ταῖς φράκταις τῶν ἀντιζήλων[5]).

Ἄσχετοι συγγενικῶς μέχρι αὐτοῦ[6]) μὲ τὰς οἰκογενείας τῶν <πέριξ> Ἀρματωλῶν καὶ <μὲ> τοὺς ἐντοπίους ἡ οἰκογένειά των—ὡς ἐκ τοῦ μέτρου τῆς ἀνυπανδρίας τὸ ὁποῖον παραδέχθησαν καὶ νὰ ὑπανδρεύσουν τὸν ἕνα μόνον ἀδελφὸν οἱ θεῖοι του, <καὶ τὸν ὑπάνδρευσαν> μὲ σύζυγον ἀκόμη <καὶ> ἐκ τῆς φυλῆς των <ὥστε> νὰ μένουν μεμονωμένοι—θεωρῶν αὐτὸς τῆς ἰδέαν ταύτην ὡς τὴν πλέον σφαλερὰν διὰ τὴν πρόοδον τῆς οἰκογενείας των, ἀφοῦ παρατήρησεν ὅτι, ὡς ἀπὸ τὸν ὑπερήφανον μέν, ἀκοινώνητον ὅμως δρόμον τὸν ὁποῖον διῆλθον οἱ θεῖοι του, ἐὰν καὶ ἐδιατηρήθησαν διὰ τῆς δυνάμεως, μ' ὅλον τοῦτο σχέσεις καὶ στηρίγματα ἐξωτερικὰ καὶ ἐντόπια[7]) δὲν ἀπόκτησαν, παρὰ μόνον τὰ ἐκ τῆς φυλῆς των καὶ τὰ ἐκ τῆς προστασίας τῶν διαφόρων τυχοδιωκτῶν[8]), καὶ ὅτι ἡ δυσαρέσκεια τῶν γειτόνων, μὲ τὸν καιρὸν αὐξάνουσα, ἤθελεν ἀποβῆ ζημιώδης καὶ διὰ τὴν οἰκογένειάν των καὶ διὰ τοὺς κατοίκους καί, καθ' ὃν καιρὸν ὁ Ἀλήπασιας διψῶν νὰ καταπίῃ τὸ αἷμα ὅλων, [ὅτι] ἦτον ἀδύνατον νὰ μὴ τοὺς βάλῃ σκάνδαλα <διὰ> τῶν ἐντοπίων· διὰ νὰ προλάβῃ ταῦτα ὅλα <ὁ Γ. Βλάχος> καὶ νὰ ἐμποδίσῃ τὰς ἐνδεχομένας ἐπιβουλὰς καταφυγῶν εἰς τὸ μέτρον νὰ ἑνώσῃ[9]) τὴν οἰκογένειάν του μὲ συγγενικοὺς δεσμούς, ἀποφάσισεν νὰ ὑπανδρευθῇ καὶ ὁ ἴδιος καὶ ὅλοι οἱ ἀδελφοί του μὲ θυγατέρας Ἀρματωλῶν <ἔξω> τῆς περιφερείας των. Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ . . . . . ἔλαβεν διὰ σύζυγόν του (137) τὴν θυγατέρα τοῦ. . . . . ὁ δὲ τοῦ. . . . . ὁ δὲ τοῦ. . . . . ὁ δὲ τοῦ. . . . ,διὰ νὰ συνδέσῃ τὰ συμφέροντά της καὶ μὲ ἐντοπίους, ὑπάνδρευσεν τὴν θυγατέραν του μὲ τὸν Γεώργιον Γιολδάσην, ὅστις γεννηθεὶς ὢν προεμήνυεν ὅτι ἔμελλε νὰ διακριθῇ καὶ νὰ τοῖς φανῇ καὶ ὠφέλιμος

---

1) Ὁ «λογιώτατος» συγγρ. διστάζει νὰ γράψῃ *Βλαχογιῶργος*.

2) Τὸ χειρόγρ. *ἀδελφῶν*.

3) Τὸ χειρόγρ. *τὴν σχέσιν*.

4) Τὸ χειρόγρ. *ἀπὸ τὴν ἀγάπην...ἀπὸ τὸ μῖσος*.

5) Νὰ καταλύσῃ τοὺς φραγμοὺς ποὺ εἶχανε στήσει τριγύρω τους οἱ ἀντίζηλοι.

6) Χωρὶς νὰ δεθῇ μὲ συμπεθεριὲς ἡ οἰκογένεια, ἀπὸ τὰ παλιὰ ὡς τὰ δικά του χρόνια.

7) Τὸ χειρόγρ. *ἐντοπίων*.

8) Στὰ Ἀρματωλικὰ σώματα μπαίνανε κι' ἀπὸ μακρινὲς ἐπαρχίες στρατιωτικοί, κάποτε καὶ Τουρκαρβανίτες, ποῦ φεύγαν ἀπὸ τὴν Τουρκικὴ ἢ τὴν τοπικὴ καταδίωξη. Τὸ ἴδιο πρᾶμα γινότανε καὶ κατὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821.

9) Τὸ χειρόγρ. *συνδέσῃ*.

(καὶ βλαπτικός), καὶ παραχωρήσαντες <εἰς αὐτὸν> νὰ διατηρῇ ἀνεξαρτήτως τὸ τμῆμα Καρπενησίου, ἔδειξεν ὅτι <ἂν> επλήρωσεν τὰς ἐλλείψεις τῶν προγόνων του ὡς πρὸς τὰς σχέσεις <ἐπιγαμίας> καὶ ὅτι ἦτον ὁ προβλεπτικώτερος διευθυντὴς τῶν συγγενῶν του, εἰς τὰς ἡμέρας του, ὅσον δύναται <κανεὶς> νὰ ἀπαιτῇ νὰ εἶναι προβλεπτικὸς ἕνας ἁπλοῦς ἄνδρας καὶ εἰλικρινοῦς διαθέσεως.

Ἡ κακοήθεια καὶ ἡ ἀπιστιὰ εἰσέτι δὲν εἶχεν μεσολαβήσει, παρὰ ἀφ' ὅτου ὁ Ἀλήπασιας ἄρχισεν νὰ τὴν ἐνθαρρύνῃ, ὡς εἴδομεν καὶ εἰς τὸν Τζιάραν[1]). Τί συνέπιπτεν; Ἐμφιλοχωρήσασα ἡ διχόνοια μεταξὺ τῆς οἰκογενείας των καὶ τῶν Βουκοβαλαίων καὶ Γερο σταθαίων, φαίνεται ὅτι ὅσον <καὶ ἂν> ἐζήτησεν νὰ τὴν διασκεδάσῃ ὁ Γεώργης, δὲν ἐδυνήθη. Συγγενὴς των πλέον[2]) ὁ Δημήτριος Καραΐσκος, ποῖος ἠδύνατο νὰ πιστεύσῃ ὅτι τὸ ἕνα χέρι τὸ ἔδιδεν εἰς συγγενικοὺς δεσμοὺς καὶ <μὲ> τὸ ἄλλο βαστῶν πέλεκυν, ἐφρόντιζεν, διὰ τοῦ μέσου τούτου τοῦ πλέον ποταπωτέρου καὶ ἀνάνδρου, νὰ ἐκδικηθῇ[3]).

Φίλος, γείτων καὶ συγγενὴς <ὁ Δ. Καραΐσκος> περὶ τὸ 1792—ὅταν καταδιώχθησαν γενικῶς ὡς ἐπαναστάται οἱ Ἀρματωλοί,— [καὶ] ἀπεσύρθησαν καὶ οὗτοι[4]) μὲ τὰς οἰκογενείας των εἰς τὰς Νήσους· μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασίλη καὶ Κωσταντῆ Γερο σταθαίων, ἀναδεχθεὶς τὸ Ἀρματωλίκι ὁ Δημ. Καραΐσκος, ἐπὶ τῆς ἐπιστροφῆς των[5]) εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ἐπάνοδόν των εἰς τὴν ἐπαρχίαν, ἀπὸ πάθος ζηλοτυπίας κινηθεὶς κατὰ τοῦ ἄνωθεν [ὁ Δημ. Καραΐσκος] δολοφονήσας τοῦτον ἐντὸς τῆς ἐπαρχίας τοῦ Βάλτου, ἢ μᾶλλον ἐντὸς τῆς <ἰδίας> οἰκίας του[6]), εἰς τὴν ὁποίαν εἰσῆλθε μὲ ὅλον τὸ θάρος, <ὁ φόνος> ἐπέφερεν τὴν μεγαλυτέραν ἔχθραν ἔπειτα μεταξὺ τῶν δύο οἰκογενειῶν, ἥτις κατατρώγουσα τὰ σπλάχνα των μέχρι τῆς Ἐπαναστάσεώς μας—καὶ εἰς τοὺς διαδόχους των—δὲν ἄφησαν μέσον ἐπιβουλῆς ἡ μία κατὰ τῆς ἄλλης, τὸ ὁποῖον νὰ μὴ μετεχειρίσθησαν πρὸς ἐκδίκησιν καὶ δι' ἔργων καὶ διὰ λόγων, ὅπου καὶ ἂν καὶ εἰς ὁποιανδήποτε περίστασιν καὶ ἂν εὑρέθησαν (138). Ὁ Γεώργος Βλάχος ἕναν θάνατον χρεωστοῦσεν· ἤτοι οὕτως ἤτοι ἄλλως, τὸν ἐπλήρωσεν· ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον κατεπλήγωνεν τὴν οἰκογένειαν ἦτον ὁποῦ, μείναντες οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ ἔπειτα χωρὶς τινὰ ὑπεροχὴν μεταξύ των, <ἡ ὁποία> νὰ διαδεχθῇ τὴν γενικὴν διεύθυνσιν, ἐδιαίρεσαν καὶ τὸ Ἀρματωλίκι εἰς τρία συμβιβαστικῶς.

[ἀφοῦ] Καθέξαντες ὁ μὲν Νῖκος τὸ τμῆμα Βλοχοῦ, ὁ δὲ Ἀραπογιάννης τοῦ Σοβολάκου καὶ ὁ Λάμπρος τὰ Πολιτοχώρια[7])—χωρὶς νὰ ἐνοχλήσουν τὸν γαμβρόν

---

1) Ὁ γέρο-Τσάρας, μὲ τὴ θέληση τοῦ Ἀλήπασσα, δολοφονήθηκε ἀπὸ τὸ Βλαχοθόδωρο. Βλ. π. π. σελ. 41.

2) Λοιπὸν εἶχε συμπαθερέψει μὲ τοὺς Συκάδες.

3) Ὁ συγγρ. παρανοεῖ τὴ σημ. τῆς λέξης. Γρ. νὰ δολοφονήσῃ.

4) Τὸ χειρόγρ. *ἀποσυρθέντες*, οἱ Συκάδες.

5) Τοῦ Γ. Βλάχου Συκᾶ κλπ.

6) Ὁ Δημ. Καραΐσκος ἔκαμε τὸ φόνο μὲ προσταγὴ τοῦ Ἀλήπασσα μέσα στὸ ἴδιο τὸ δικό του σπίτι.

7) Τμῆμα τῆς ἐπαρχίας τοῦ Καρπενησιοῦ.

των Γεώργιον Γιολδάσην διὰ τὸ Καρπενῆσι—τὴν διανομὴν ταύτην παρακολουθοῦσεν[1]) ἐκείνη τῶν ἰδιαιτέρων συμφερόντων. Μ' ὅλην τὴν οἰκογενειακὴν σύμπνοιαν τὴν ὁποίαν ἠθέλησαν νὰ δείξουν εἰς τὰς ἐπιβουλὰς τῶν κηρυγμένων ἐχθρῶν <διὰ >νὰ διατηρηθοῦν[2]), ἐπειδὴ δὲν εἶχον ἐκείνην τὴν ἐξιδιασμένην ἐπιτηδειότητα τοῦ Γεωργίου νὰ συγκεντρώνουν τὰ βοηθήματα[3]) καὶ νὰ προλαμβάνουν τὰ μέσα τὰ ὁποῖα οἱ ἐχθροί των ἑτοίμαζον πρὸς βλάβην των, δὲν ἐδυνήθησαν νὰ ἀπομακρύνουν οὔτε τὰ ζιζάνια, τὰ ὁποῖα τοῖς ἐφύτευον οἱ ἄλλοι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ὁ ἄγρυπνος ἐχθρός των Δ. Καραΐσκου <ἔξωθεν>, οὔτε μέχρι τέλους νὰ διατηρηθοῦν ἀκλόνητοι.

Ὑπανδρευμένοι καὶ οἱ τρεῖς, ἔχοντες τὸν ἕνα πόδα εἰς τὴν στερεὰν καὶ τὸν ἄλλον εἰς τὰς Νήσους, ἀδύνατοι εὑρισκόμενοι νὰ ἐπαναφέρουν τὴν προτέραν των ἐπίρροιαν καὶ ἰσχὺν—τὴν ὁποίαν <τότε>ἐνέπνεεν ἡ συγκέντρωσις περὶ τὸν ἕνα ἀνώτερον μεταξύ των—ἐπὶ τῆς καταδρομῆς τῶν Κοντογιανναίων, τὸ 1794—1795, παρὰ τοῦ Ἰσοὺφ Ἀράπη κατατρεχθέντες καὶ οὗτοι, καὶ οἱ Γιολδασαῖοι ὡς συγγενεῖς των· ἐχθρευμένοι μὲ τοὺς γείτονάς των Βαλτινοὺς <ἢ ὥστε>νὰ καταφύγουν ἐκεῖ, ἀπεσύρθησαν[4]) εἰς τὴν Πρέβεζαν καὶ Νήσους, ὅπου εἶχον καὶ τὰς οἰκογενείας των. <Ἐκεῖθεν >πότε ἐπανερχόμενοι εἰς τὸ Ἀρματωλίκι διὰ τῆς βίας, πότε ἀποσυρόμενοι, <ἀνήσυχοι >ἀπὸ ὑποψίας, ἐπὶ τῶν διαφόρων <τούτων >ἀπομακρύνσεών των καὶ ἀπουσιῶν των[5]), λαμβάνοντες εὐκαιρίαν (139) οἱ ἀντίζηλοι καὶ ἐχθροί των νὰ ἐνθαρρύνουν τινὰς ὀπαδούς των, ἐκ τῶν ὁποίων <τινὲς >νὰ καθέξουν τὰ Ἀρματωλίκια των μὲ τὸ δικαίωμα τῆς αὐτοχθονίας· ἐμφανισθεὶς πρῶτος ἐπὶ κεφαλῆς τούτων ὁ Σωτήρης Κοτζιαμάνης, ἕνας ἐκ τῶν ὀπαδῶν των εἰς Σοβολάκου, πότε ὡς λῃστὴς φαινόμενος <καὶ >ἐνοχλῶν τοὺς φίλους των, πότε ὡς Ἀρματωλὸς μὲ ἀξιώσεις[6]) κηρύττων ἑαυτὸν Καπιτάνον, ἐφάνη ἔκτοτε ὅτι ἐφύτρωσεν [καὶ] κατὰ τῆς οἰκογενείας των ἓν σκάνδαλον ἐσωτερικόν, τὸ ὁποῖον ἐμψυχωνόμενον ἀπὸ τὸν εὐνοούμενον τοῦ Ἀλήπασια Δ. Καραΐσκον, ἔμελλεν νὰ φιλονικήσῃ τὴν θέσιν των. Ἰσχυροὶ ὅμως εἰσέτι, ἕως ὅτου ἡ Πρέβεζα εὑρίσκετο ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν χριστιανικῶν Δυνάμεων, καὶ ἡ Πάργα καὶ τὸ Σοῦλι ἀνεξάρτητα, <κατόρθωναν >νὰ διασκεδάζουν τοιαύτας προσβολὰς ἀδυνάτων ἐντοπίων.

Ἡ τελευταία καταδρομὴ των καὶ ἀπομάκρυνσίς των δὲν ὑπῆρξεν ἄλλοτε παρὰ κατὰ τὸ 1806, μετὰ τὴν πτῶσιν ὅλων τῶν ἄνωθεν καταφυγίων, ὅταν οἱ Ρῶσσοι κατέλαβον[7]) τὴν Πάργαν, καὶ ὅταν οὗτοι[8]), συνεννοημένοι μὲ τοὺς εἰς τὰς Νήσους νὰ κινήσουν τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν Στερεὰν ἐκ τρίτου, διαβληθέντες

1) Τὸ χειρόγρ. *παρακολουθοῦσα*.
2) Στὸ Ἀρματωλίκι.
3) Θέλει ἴσως νὰ πῇ «τὰ πρὸς βοήθειάν των μέσα.
4) Τὸ χειρόγρ. *ἀποσυρθέντες*.
5) Τὸ χειρόγρ. *ἀπουσία των*.
6) Ἐπίδοξος Ἀρματωλός.
7) Τὸ χειρόγρ. *καταλαβόντες*.
8) Οἱ Συκάδες.

καὶ ὡς συγγενεῖς τῆς τρομερᾶς λῃστείας τῶν Κατζιαντωναίων[1]), καὶ ὡς συμμέτοχοι, <μάλιστα καὶ> ὁμόφυλοι διαβληθέντες, ἔδειξαν ὅτι ἦσαν κατὰ πάντα σύμφωνοι μὲ τοὺς ἄνωθεν καὶ βοηθοὶ τῆς λῃστείας[2]).

Οὕτως ἐχόντων τῶν ἄνωθεν, παραιτήσαντες τὰ Ἀρματωλίκια των[3]) ἔκτοτε εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἐχθρῶν των καὶ εἰς τὴν μικρὰν ἐπιτήρησιν τῶν ἐπιστηθίων ὀπαδῶν των—ἀφοῦ καὶ οὗτοι, μὴ δυνηθέντες νὰ βασταχθοῦν, ἄλλοι ἑνωθέντες μὲ τοὺς Κατζιαντωναίους λῃστὰς <διὰ> νὰ ἐκδικηθοῦν, ἄλλοι προσκολληθέντες μὲ ἄλλους ἐδιαλύθησαν[4])—συνεργοῦντος τοῦ Δ. Καραΐσκου διωρίσθη[5]) παρὰ τοῦ Ἀλήπασια ὡς Καπιτάνος ὁ Σωτήρης Κοτζιαμάνης, ἐντόπιος, εἰς τὰ τμήματα τοῦ Λάμπρου καὶ Ραπογιάννη, ὁ Σιαδήμας εἰς Ἀπόκουρον καὶ ὁ Κώστας Χορμόβας δορυφόρος του[6]) εἰς τὸ Βενέτικον[7]). Ἐπηρεάζων ὅλους ὁ ἐχθρός των οὕτως, ἐφάνη ἔκτοτε ὅτι ἀποξενώθησαν <οἱ Συκάδες> ὅλως διόλου ἐκεῖθεν (140). Διότι διωκόμενοι οἱ νέοι Καπιταναῖοι ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς των <Συκάδων> Κατζιαντωναίους καὶ καταδιώκοντες αὐτοὶ ἐκείνους <διὰ> νὰ ἐπιστηριχθοῦν ὡς πιστοὶ τοῦ Ἀλήπασια, <οἱ Συκάδες, οἱ ὁποῖοι> ἐπὶ τῆς ἀκμῆς των, καὶ καθ' ὃν καιρὸν εἶχον τὰ πάντα ὑπὲρ αὐτῶν νὰ ἐκδικηθοῦν τὸν ἐχθρόν των <δὲν τὸ ἔπραξαν> διὰ τῆς δυνάμεως τῆς λῃστείας, ἀπέθανον καὶ οἱ λοιποὶ δύο ἀδελφοί, ἕνας κατόπιν τοῦ ἄλλου, ὁ Νῖκος καὶ ὁ Λάμπρος, καὶ ἔμεινεν[8]) ὁ γηραιὸς Ἀραπογιάννης. <Οὗτος> ἀπὸ ἕνα σωρὸν υἱοὺς καὶ ἀνεψιοὺς ἀνηλίκους καὶ χήρας περικυκλωμένος, ἀδύνατος νὰ ἀντιταχθῇ μόνος του εἰς τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἀνεπιτήδειος νὰ διασκεδάσῃ τὰ προσκόμματα, διὰ τῆς ὁδοῦ τὴν ὁποίαν ἐξ ἀνάγκης διήρχοντο ὅλοι[9]) νὰ ἀναλάβῃ τὰς πατρικάς αὐτοῦ τε καὶ <τῶν> ἄλλων πάντων θέσεις —περιφερόμενος εἰς τὰς Νήσους διὰ πολὺν καιρόν· μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κατζαντώνη καὶ Λεπενιώτου, <ἐσκέφθη ὅτι> ἡ ἰσχὺς των ἐναπέκειτο πάλιν ἴσως, <διὰ> νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὸν τόπον τους, ὄχι ἀπὸ ὅλους, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν φρόνησιν ἑνὸς ἐκ τῶν τῆς οἰκογενείας των, ὡς καὶ ἔγινεν[10]).

1) Οἱ Συκάδες εἶχαν κάποια συγγένεια μὲ τοὺς Κατσαντωναίους· καὶ οἱ δύο αὐτὲς οἰκογένειες ἦτανε Σαρακατσάνοι.

2) Εἶχανε λοιπὸν καὶ οἱ Βλαχόπουλοι πηδήσει ἀπὸ τὴ θέση τῶν Ἀρματωλῶν στὴ θέση τῶν Κλεφτῶν ἢ «λῃστῶν» ὅπως ὀνομάζονται ἀπὸ τὸ συγγραφέα.

3) Ὁ συγγρ. ἐννοεῖ ὅσα κόλια εἶχε μοιραστῆ τὸ Ἀρματωλίκι Καρπενησιοῦ-Βλοχοῦ.

4) Γρ. συνεχωνεύθησαν.

5) Τὸ χειρόγρ. *διορισθείς*.

6) Τοῦ Σαδήμα. *Δορυφόρος*=πρωτοπαλήκαρο(;).

7) Τὰ Ἀρματωλίκια δὲν εἶχαν πάντα τὸν ἴδιον ἀριθμὸ ἀπὸ τμήματα (κόλια). Ἐδῶ βλέπουμε τὸν Ἀλήπασσα νὰ προσκολλάῃ τὴν ἐπαρχία Ἀπόκουρο (ἀνατολικὰ ἀπὸ τὸ Βλοχὸ) καὶ τὸ κόλι τοῦ Βενέτικου (μεσημβρ. Ναυπακτία) στὸ Ἀρματωλίκι Καρπενησιοῦ—Βλοχοῦ.

8) Τὸ χειρόγρ. *ἀποθανόντες...μείνας*.

9) Ὁ Κλέφτης γιὰ νὰ γινόταν Ἀρματωλός, κοντὰ στὴ δύναμη τῶν ὅπλων ἔπρεπε νὰ μεταχειριστῇ καὶ τὴν πολιτική, πρὸς τοὺς Τούρκους εἰκονικὴν ὑποταγήν, πρὸς τοὺς χριστιανοὺς προύχοντες εὐπείθεια, παρακάλια καὶ φοβερίσματα, δωροδοκίες πολλὲς φορὲς κλπ.

10) Ἦτανε δυνατὸ νὰ στερεωθῇ πάλι ἡ δύναμή τους στὸ χαμένο Ἀρματωλίκι ὄχι μὲ τὴ συνεργασία πολλῶν, ἀλλὰ μὲ τὴ φρόνηση ἑνός.

Ὁμήλικοι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον οἱ ἐξάδελφοι—τέκνα τῶν τριῶν ἀδελφῶν, γέρων <δὲ> ὡς προείπαμεν ὁ Ἀραπογιάννης πλέον νὰ κινηθῇ—προσπαθοῦντες νὰ ἀναλάβουν τὰ πατρικά των Ἀρματωλίκια, ἐναπέθεσαν[1]) τὸ βάρος εἰς τὸν Ἀλεξάκην <πρῶτον> ἐπονομασθέντα Βλαχόπουλον, μεγαλύτερον υἱὸν τοῦ Νίκου, νὰ ἐνεργήσῃ διὰ τῆς φρονήσεώς του τὴν ἐπάνοδόν των. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δ. Καραΐσκου περὶ τὸ 1814—ὅστις συνεπέφερεν καὶ τὴν ἀδυναμίαν τοῦ Σωτήρη Κοτζιαμάνη[2])—καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν τῶν Ἑλληνικῶν ταγμάτων ἀπὸ τοὺς Ἀγγλους εἰς τὰς Νήσους καὶ συστάσεως τοῦ τακτικοῦ τοῦ Ἀλήπασια, περὶ τὸ 1815—1816, ὅταν προσεκλήθησαν ἅπαντες νὰ ἐξέλθουν νὰ δεχθοῦν ὑπηρεσίαν παρ' αὐτῷ, λαβὼν τὴν εὐκαιρίαν <ὁ Ἀλεξάκης> νὰ ἐξέλθῃ εἰς Ἰωάννινα καὶ νὰ προσφέρῃ τὴν ὑποταγήν του, ἐξιλεώσας[3]) τὸν Ἀλήπασιαν διὰ πάντα, καὶ ἑλκύων τὴν εὐμένειάν του ὡς χρήσιμος καὶ εἰδήμων τῆς τακτικῆς, καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην (ὡς μεμυημένος τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας) τῶν ἀνωτέρων (141) γραμματέων του, οἵτινες συντρέχοντες τοὺς ὡρκισμένους ἐπροδιέθετον τὰς θέσεις τῶν Ἀρματωλικιῶν οὕτωπως, <ὥστε> νὰ φανοῦν χρήσιμοι διὰ τὸ μέλλον· <οὕτως> ἀναλαβόντες <οἱ Βλαχόπουλοι> τὰς θέσεις των χωρὶς τινὸς δυσκολίας καὶ ἐξώσαντες τὸν Σωτήρην, ὁ μὲν Ἀλεξάκης διέτριβεν[4]) εἰς Ἰωάννινα ἐν ὑπολήψει, οἱ δὲ αὐταδελφοί του καὶ ἐξάδελφοι εἰς τὰ τμήματα <τοῦ Ἀρματωλικιοῦ> των ἐν ἀνέσει.

Ἐπὶ τῆς καταδρομῆς τοῦ Ἀλήπασια, περὶ τὸ 1819, ὅταν ὁ καθεὶς ἐκ τῶν κατατρεχθέντων, συντρέχοντες τὰ βασιλικὰ στρατεύματα, ἐκδικοῦντο ὁ καθεὶς τὸ μέρος του, ἐκστρατεύσαντες καὶ οὗτοι πρὸς ἐκδίκησιν ἐνθέρμως· μετὰ τὴν στρατοπέδευσιν τῶν στρατευμάτων καὶ στενῆς πολιορκίας τοῦ ἄνωθεν τυράννου, ὡς μεμυημένος τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας εὐτύχησεν[5]) νὰ εὕρῃ ὁ Ἀλεξάκης συνεταῖρον καὶ τὸν Παναγιωτάκην ἀρχιγραμματέαν τοῦ ἀρχιστρατήγου (βεζίρη) Δράμαλη, ὅστις ἐπίσης ἐπροδιάθετεν τὰ περὶ ἐπαναστάσεως, ὡς καὶ ἐκεῖνοι τοῦ Ἀλήπασια, ἐπειδὴ πλησίαζεν ἡ Ἐπανάστασις, <καὶ> ἐπέτυχεν[6]) νὰ λάβῃ πρῶτος τὴν διαταγὴν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν θέσιν του <τὴν> ἐπαρχίαν Βλοχοῦ, ὡς πιστότερος πρὸς τὴν Αὐλὴν θεωρούμενος[7]) διὰ νὰ φυλάττῃ τὴν ἡσυχίαν.

Ἀποκατασταθεὶς καὶ αὐτὸς καὶ οἱ ἐξαδελφοί του εἰς τὰ τμήματα ὡς ἀρχηγοί, ἐπὶ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως ἀπὸ τοὺς Σουλιώτας <τὸ 1820> καὶ ἀπὸ τοὺς Πελοποννησίους τὸ 1821[8]), ὅταν <ὁ Ἀλεξάκης> εἶδεν ὅτι δὲν ἐδύνατο νὰ ἐκβάλῃ τὴν οἰκογένειάν του ἀπὸ Πρέβεζαν, καὶ ὅτι ἡ ὑπόθεσις μάκρος δὲν ἐπιδέχετο· σύμφωνοι ὅλοι οἱ Καπιταναῖοι εὑρεθέντες· ἀφήσαντες [κατὰ μέρος] τὰς

1) Τὸ χειρόγρ. *ἐναποθέσαντες*.
2) Τὸ χειρόγρ. *Σωτῆρος*.
3) Τὸ χειρόγρ. *ἐξοιλληώσας*.
4) Τὸ χειρόγρ. *διατρίβων*.
5) Τὸ χειρόγρ. *εὐτυχήσας*.
6) Τὸ χειρόγρ. *ἐπιτυχών*.
7) Τὴν αὐλὴ τοῦ Σουλτάνου.
8) Τὸ χειρόγρ. *καὶ τῶν Πελοποννησίων τοῦ 1821*.

μερικὰς ἔχθρας καὶ ζηλοτυπίας διὰ τὸ γενικὸν καλόν, θυσιάσαντες [οὗτοι] καὶ οἰκογενείας καὶ Ἀρματωλίκια[1]), πρῶτοι ὕψωσαν[2]) τὴν σημαίαν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς πατρίδος εἰς τὸν Βλοχόν, περὶ τὸν Ἰούνιον 1821, διακρινόμενος ὁ Ἀλεξάκης πάντοτε διὰ τὸν πατριωτισμὸν καὶ φρόνησίν του μεταξὺ τῶν συναγωνιστῶν συντρόφων του ὁπλαρχηγῶν[3]).

Ἐὰν καί, κατὰ συνέπειαν τῆς παλαιᾶς ἔχθρας μεταξὺ τῆς οἰκογενείας αὐτῶν τε καὶ τοῦ Δ. Καραΐσκου, ἀνεφύησαν μετὰ καιρόν, μεταξὺ πάλιν τούτων <φιλονικίαι[4]> —περὶ τῆς ἀρχηγίας τῶν ὅπλων τῶν ἐπαρχιῶν τούτων, Βλοχοῦ κτλ.— καὶ τῶν παλαιῶν ἐχθρῶν των <ξένων;> καὶ ἐντοπίων, ἀνώτεροι ὅμως[5]) <οἱ Βλαχόπουλοι ὥστε> νὰ ζητοῦν μὲ ἐπιμονὴν [τὰς] κυριαρχίας [τῶν] Ἀρματωλικιῶν, ὅταν ἡ πατρὶς κινδύνευεν· περὶ τὸ 1826, μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου, καὶ ὅταν οἱ ἐπισημότεροι Καπιταναῖοι τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, λόγῳ νὰ σώσουν τὸν λαόν, πράγμα <τι> δὲ νὰ μὴ χάσουν τὴν κυριότητα <τῶν Ἀρματωλικιῶν> των, ἐπροσκύνησαν[6]), μὲ τὰς συνυπογραφάς των πρὸς τὸν Κιουταχῆν ἀποποιούμενοι τὴν ἐπανάστασιν, ὡς δῆθεν προερχομένην ἀπὸ ληστάς, <καὶ> ἐπερίμενον ἐκεῖθεν τὴν δόξαν των[7]), ὁ Ἀλεξάκης, οἱ ἀδελφοί του καὶ ἐξάδελφοι, σύμφωνοι ἀναφανέντες μὲ τὸν Μακρὴν Ζυγιώτην, Καραϊσκάκην καὶ μὲ τὸ μεγαλύτερον μέρος καὶ ὑγιέστερον τῶν Στερεοελλαδιτῶν, Ἠπειρωτῶν, Μακεδόνων καὶ Θετταλῶν <ἀπεφάσισαν> νὰ συναγωνισθοῦν μέχρι θανάτου καὶ νὰ μείνουν ἀμέτοχοι πάσης συνεννοήσεως δι' ἰδιαίτερα συμφέροντα μὲ τοὺς ἀνέκαθεν ἀδιαλλάκτους ἐχθροὺς τῶν Ἑλλήνων Ὀθωμανούς. Διαπρέποντες μεταξὺ τῶν ὁπλαρχηγῶν τοῦ ἔθνους, ὁ μὲν

---

1) Ἀρκετῶν Ἀρματωλῶν οἱ οἰκογένειες ἦταν ἐνέχυρα στὴν αὐλὴ τοῦ Ἀλήπασσα, καὶ λευτερωθήκανε μετὰ τὸ χαλασμό του. Ἡ πατριωτικὴ ἐγκατάλειψη τῶν Ἀρματωλικιῶν βάσταξε λίγο, ὅσο καὶ ὁ πρῶτος θερμὸς ἐνθουσιασμός. Μεγάλη εἶναι ἡ ἱστορία τῶν ἀγώνων περὶ «ἐπαρχιακῶν ἁρμάτων»(=Ἀρματωλικιῶν) κατὰ τὰ χρόνια τῆς Ἐπανάστασης.

2) Τὸ χειρόγρ. *καὶ πρῶτοι ὑψώσαντες*.

3) Καὶ ὅμως πολέμησε κι' αὐτὸς τοὺς ντόπιους προύχοντας τοῦ Βλοχοῦ μὲ λύσσα.

4) Ὁ Ἀντρέας Καραΐσκος, γυιὸς τοῦ Δημήτρη, Καπετάνος τοῦ κάτου Βάλτου, δὲ φαίνεται ξέσκεπα νὰ φιλονικάῃ μὲ τοὺς Βλαχοπούλους. Οἱ προεστοὶ τοῦ Βλοχοῦ Στάικοι μαλλώνουν ἄγρια μὲ τὸν Ἀλεξάκη Βλαχόπουλο. Ὁ Μαυροκορδάτος ὑποστήριζε στενὰ τὸν Ἀλεξάκη ὡς ἀφωσιωμένο σ' αὐτὸν προσωπικά. Οἱ κυριώτεροι ἐνεργοὶ ἀντίπαλοι τοῦ Μαυροκορδάτου ἦταν ὁ Βαρνακιώτης, οἱ Καραΐσκοι καὶ οἱ Στάικοι. Ὁ Καραϊσκάκης ἤτανε σύμφωνος μὲ τὸν Ἀντ. Καραΐσκο.

5) Τὸ χειρόγρ. *ἀνώτεροι ὅμως ἑαυτούς*.

6) Τὸ χειρόγρ. *προσκυνήσαντες*.

7) Ἀπὸ τὸν Κιουταχῆ, νὰ ξαναδώσῃ τ' Ἀρματωλίκια. Οἱ Ρουμελιῶτες ὁπλαρχηγοί, ἅμα ἔπεσε τὸ Μεσολόγγι, ἀπελπισμένοι τέλεια ἀπὸ τὴ βοήθεια τοῦ κράτους, καὶ μάλιστα ἅμα εἶδαν τὰ στρατεύματα τοῦ Κιουταχῆ, κινῶντας ἀπὸ τὴν ἠρωϊκὴ ἀλλὰ χαλασμένη χώρα καὶ προχωρῶντας ἀπὸ διαφόρους δρόμους νὰ πλημμυροῦν τὴ Ρούμελη, προσκύνησαν «βάνοντας καπάκια» γιὰ νὰ σώσουν τὶς ἐπαρχίες τους ἀπὸ τὴν ἁρπαγή, τὸ σκλάβωμα καὶ τὴ φωτιά. Οἱ ἴδιοι ἐκεῖνοι ὁπλαρχηγοί, ἅμα χάθηκε ὁ Καραϊσκάκης, ξαναπῆραν τὴ στάση τῆς ψευτοϋποταγῆς. Στὰ περίεργα αὐτὰ πολεμικὰ παιγνίδια τὸ πρῶτο μέρος ἔπαιζε ἡ ἀνάγκη τῆς προστασίας τῆς «ὀρφάνειας», καθὼς ἔλεγαν τότε οἱ ἀδικημένοι αὐτοὶ προστᾶτες τοῦ λαοῦ.

Ἀλεξάκης χαιρόμενος, διὰ τὰς γνώσεις του καὶ φρόνησιν, τὰς ὑψηλοτέρας στρατιωτικὰς θέσεις τοῦ ἔθνους[1]), ὁ δὲ Κώστας καὶ λοιποὶ εἰς τὰς διαφόρους ἐκστρατείας φανέντες διὰ τοῦ σταθεροῦ χαρακτῆρος των ὄχι μόνον ἀνώτεροι τῆς σφαίρας τῶν προγόνων [τῆς οἰκογενείας] των, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν συναγωνιστῶν ὁπλαρχηγῶν ἀξιέπαινοι, ὡς θέλει φανῇ ὁ καθεὶς εἰς τὴν θέσιν του ἐμπρός, εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν ἐνθυμημάτων μας ἐπὶ τῆς Ἐπαναστάσεως.

Παρατηρεῖται λοιπὸν ἐκ τούτων ὅλων ὅτι ἡ οἰκογένεια αὕτη τῶν Συκάδων, ἂν καὶ ἄσχετος <ἀπὸ τοπικὴν ἐπιρροήν;> ἕως ἕνα καιρόν, ὡς καταγομένη ἀπὸ Βλαχοποιμένας σκηνίτας, ἔπαθον κατὰ διαφόρους καιροὺς πολλοὶ ἐκ τῆς φυλῆς των, <ἀλλὰ> καὶ συγγενεῖς των ἕνεκα τούτων. Ἄλλοτε ὅμως τὴν δύναμιν μεταχειρισθεῖσα καὶ <τὴν> θρασύτητα, ἄλλοτε τὰς σχέσεις της πρὸς συνδρομήν <των>, καὶ ἄλλοτε διὰ τῆς φρονήσεως, ὡς ἀπὸ τὴν θέσιν της, προφυλαχθεῖσα νὰ ὑποπέσῃ εἰς τὰς παγίδας τῶν ἐχθρῶν Ὀθωμανῶν καὶ τοῦ Ἀλήπασια μέχρι ἐξολοθρευμοῦ· καὶ με <τὰ> τὴν δολοφονίαν τοῦ Γεώργου Βλάχου διευθυντοῦ της ὄχι μόνον δὲν ἐβλάφθη, ἀλλ' αὐξηθεῖσα κατὰ τὸν ἀριθμὸν (143) δὲν ἔλειψαν κατὰ καιροὺς ἀπὸ τὴν μέσην της καὶ ἄνδρες διακεκριμένοι νὰ τὴν βαστάξουν εἰς τὴν πατρικήν της δόξαν καὶ νὰ τὴν θέσουν εἰς ὑψηλοτέρας θέσεις τῶν προπατόρων των[2]).

Κοντογιανναῖοι, Κωσταντῆς καὶ Μήτζιος. Ἀφοῦ ἐν συντόμῳ διήλθομεν τὸν βίον τοῦ ἐνδόξου καὶ μεγαλοπρεποῦς Γέρο-Κοντογιάννη[3]), ὅστις φαίνεται νὰ ἔθεσεν τὸν πρῶτον λίθον τῆς περιφήμου καὶ λαμπρᾶς ταύτης οἰκογενείας, μεταβαίνομεν[4]) ἤδη εἰς τὸ ἱστορικὸν τῶν [ἄνωθεν] υἱῶν του. Ἐπειδὴ τὰ παθήματά των, καὶ ἡ ἐποχή των μεταξὺ τῶν λοιπῶν <Ἀρματωλικῶν οἰκογενειῶν> παρουσιάζονται ὡς ἐξαιρετικά, καὶ ἡ ὑπόθεσίς των εἰσήχθη, διὰ τὰς συνεπείας της, ὡς

---

1) Σὰ λογιώτερος ποὺ ἤτανε καὶ πειὸ ἡμερωμένος ἀπὸ τὴ διαμονή του στὰ Ἑφτάνησα, καὶ τὸ πειὸ σπουδαῖο, σὰν ἀφωσιωμένος στενὰ στὸ Μαυροκορδάτο, χρημάτισε ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν. Οἱ λογιώτεροι, καὶ ὄχι οἱ σημαντικώτεροι ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους ἀγράμματους ὁπλαρχηγούς, διοριζόνταν ὑπουργοὶ τοῦ πολέμου, π. χ. Χριστόφ. Περραιβός, Ἀδὰμ Δούκας, Ἀλέξ. Βλαχόπουλος. Τὰ ὑπουργεῖα τοῦ Πολέμου καὶ τῶν Ναυτικῶν εἶχαν ὑπηρεσιακὴ δράση μοναχά. Τὸν πόλεμο τονὲ διοικοῦσε αὐταρχικὰ τὸ Ἐκτελεστικὸ (μὲ τὸ Μαυροκορδάτο πίσω ἀπὸ τὸν πρόεδρο).

2) Θέσεις πειὸ τρανὲς ἀπὸ τὶς θέσεις τῶν «προπατόρων» των. Ἐννοεῖ τὰ ἀνώτερα στρατ. ἀξιώματα ποῦ πήρανε στὸ νέο κράτος οἱ δυὸ ἀδερφοὶ Ἀλέξης καὶ Κώστας.—Ἱστορικὲς μαρτυρίες γι' αὐτὴ τὴν οἰκογένεια ὑπάρχουν πολὺ λίγες. Ἀραβαντινοῦ «Ἠπειρωτ. Ἄσματα» σ. 52, περιοδ. «Παρνασσὸς» Η'—1884 σ. 140. Τραγούδι ἕνα μοναχὰ ὑπάρχει γνωστό, ὑποπτο. Ἀραβαντ. π. π. σ. 51. Τὸ τραγούδι ἔχει ὑπόθεση τὴ δολοφονία ἑνὸς Κώστα Βλαχόπουλου ἀπὸ τοὺς Κοντογιανναίους. Ὁ Κασομούλης, ὑποθέτω, ἀπὸ φιλία στὴν οἰκογένεια Κοντογιάννη, μιλῶντας γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Βλαχόπουλου δὲ θέλησε νὰ ὀνομάσῃ τοὺς αἰτίους τοῦ φόνου. Τέλος ἀπὸ ἀνέκδοτα ἔγγραφα φαίνονται προσκυνημένοι καὶ εὐνοούμενοι τοῦ Ἀλήπασσα ὁ Λάμπρος Βλαχόπουλος καὶ ὁ Ἀραπογιάννης ἀδερφὸς τοῦ Βλαχογιωργάκη, Αὔγ.—Σεπτ. 1800. Ὁ περίφημος Βλαχοθανάσης εἶναι ἄλλος, ἄσχετος, Κλέφτης τοῦ Παρνασσοῦ, πειὸ γέρος ἀλλὰ συμπολεμιστὴς τοῦ περιφήμου Γιώργου Ἀντρούτσου.

3) Τὸ χειρόγρ. *τοῦ ἐνδόξου γέρο-Κοντογιάννη καὶ μεγαλοπρεποῦς*. Βλ. π.π. σ. 30.

4) Τὸ χειρόγρ. *μεταβαίνοντες*.

δικαστική <ὑπόθεσις> καὶ εἰς τὰς Συνελεύσεις τοῦ ἔθνους, ἐπὶ τοῦ Ἀγῶνος, καὶ εἰς τὰ σώματα τῶν Βουλευτικῶν[1]) κατὰ καιρούς, καὶ περιπλέκει ὡς συμμεθέξαντας εἰς τὴν αἱματώδη καταστροφήν των τοῦ 1794 προκρίτους τινὰς τῆς ἐπαρχίας <Πατρατζικίου>, οἵτινες ἐθυσιάσθησαν ὑπὸ τὴν μάχαιράν των, εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Ἐπαναστάσεως πρὸς ἐκδίκησιν[2]), χωρὶς νὰ κάμωμεν οὔτε τὸν συνήγορον ὑπὲρ καὶ κατὰ κανενός, οὔτε τὸν κριτήν, ἐρχόμεθα ἱστορικῶς νὰ περιγράψωμεν τὰ περιστατικὰ ὡς τὰ ἐμάθομεν ἐκ τοῦ πλησίον—καὶ ὡς ἀκολούθησαν—διὰ νὰ φωτίσωμεν τοὺς ἀναγνώστας. Καὶ ἡ ἀδέκαστος ἱστορία ἂς ἀποφασίσῃ περὶ τούτων τὸ δίκαιον.

Ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα, τὰ ὁποῖα εἴδομεν ὅτι ὑποστήριζον τοὺς σκοποὺς τῶν Ἀρματωλῶν μέχρι τοῦδε, ἦτο ἓν καὶ ἡ διαίρεσις τῆς δικαιοδοσίας τῶν Δερβενιῶν, τὰ ὁποῖα διαιρούμενα κατὰ διοικήσεις ἢ κατὰ νομοὺς (πασιαλίκια) ἔφερον κατὰ καιροὺς καὶ τὰς ἀσυμφωνίας[3]) τῶν τοπάρχων διακεκριμένως, αἵτιναι πηγάζουσαι ἢ ἀπὸ αἴσθημα συμπαθείας ἢ ἀπὸ φιλέκδικον <πάθος>, ὑποστήριζον ἢ καταδίωκον αὐτοὺς κατὰ τὰς περιστάσεις, <ἀλλὰ> καὶ διαθέσεις τῶν ἐντοπίων[4]).

Μόλις ἄρχισεν ὁ Ἀλήπασιας νὰ ἀνυψοῦται, καὶ αἰσθανόμενος τὰ προσκόμματα τὰ ὁποῖα ἐπήγαζον ἀπὸ τὴν διανομὴν ταύτην τῆς δικαιοδοσίας, καὶ πόσον ἤθελον δυσκολεύσει τὰς ἐπιχειρήσεις του οἱ Ἀρματωλοὶ ἀπὸ τὰ ὀρεινὰ μέρη, ἔσπευσεν (144) νὰ συγκεντρώσῃ ταῦτα <ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του> διὰ νὰ καταστρέψῃ τούτους ὅπως δυνηθῇ καὶ διὰ νὰ ἀνοίξῃ τὸν δρόμον τῆς μελλούσης ἐξουσίας του. Τὸ σχέδιόν του [ἐὰν καὶ] δὲν ἐλάνθανεν τοὺς ἀρχηγοὺς τούτους Ἕλληνας ἐν γένει, ὅτι <δηλ.> ἔχων ὡς σύρτας (ὁδηγοὺς) τινὰς ἐκ τῶν προκρίτων τῶν ἐπαρχιῶν, τοὺς ὁποίους ἐκέρδιζε, καὶ οἵτινες ἐσύντρεχον τὴν πρόοδόν του[5]), ἔμελλεν νὰ ἀποβῇ τὸ πλέον ὀλέθριον <κακὸν> καὶ δι' αὐτοὺς καὶ διὰ τὸν λαόν· μὴ

---

1) Στὰ διάφορα Βουλευτικὰ σώματα τῶν χρόνων τῆς Ἐπανάστασης.

2) Εἶναι περίεργο ὅτι κανένα σημάδι δὲν ἔμεινε τῆς τραγῳδίας αὐτῆς σὲ σύγχρονα δημόσια ἔγγραφα ἢ βιβλία. Φαινόμενο καὶ τοῦτο κοινωνικῆς ἀνωτερίας. *Περιπλέκει*=ἐπιβαρύνει μὲ κατηγορία τὴν οἰκογένεια Χατζίσκου γιατὶ ἔβαλαν, μὲ τὴν ἐπιρροή τους, τὸν Ἀλήπασσα νὰ χαλάσῃ τοὺς Κοντογιανναίους, καὶ γιὰ ἐκδίκηση οἱ Κοντογιανναῖοι διαπράξαν τὴ σφαγὴ τῶν Χατζίσκων. Τὸ παράδειγμα δὲν εἶναι μοναδικό. Οἱ Τσολάκογλοι χαλάσαν τοὺς Κατσαντωναίους, καὶ ὁ Καραϊσκάκης ἀρχίζοντας ὁ Ἀγῶνας ἔκαψε τὰ σπίτια τους. Οἱ Γριβαῖοι σφάξαν τοὺς Χασαπαίους ἀπὸ ἐκδίκηση παλιά. Ἡ πρὸ τοῦ 1821 διαίρεση προεστῶν καὶ στρατιωτικῶν, ἅμα ἄρχισε ἡ Ἐπανάσταση—κι' ἔλειψε ἀπὸ πάνω τὸ δυνατὸ χέρι τοῦ Ἀλήπασσα—ἔφερε τοπικοὺς σπαραγμούς, δολοφονίες, σφαγὲς ἀθώων ὡς ἀνταπόδοση παλαιῶν παθῶν. Τὸ νεοσύστατο κράτος κήρυξε μοναχό του τὴν ἀδυναμία του, ἀφοῦ ἄφησε τὸν ἀγωνιζόμενο λαὸ χωρὶς δικαστήρια ὥσπου ἦρθε ὁ Καποδίστριας.

3) Τὸ χειρόγρ. *ἀσυμφωνίαν*.

4) Μέσα σ' ἕνα πασσαλίκι, πρὶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀλήπασσα, ὑπῆρχαν περιφέρειες Ἀρματωλικές. Οἱ προύχοντες χριστιανοὶ μὲ τὴ δύναμή τους κοντὰ στὸν πασσᾶ ὑπερασπίζαν ἢ κατατρέχαν τοὺς Ἀρματωλούς.

5) Τὸ χειρόγρ. *ἐκέρδισεν*. Οἱ προεστοί, ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς γνώμης τοῦ λαοῦ στὸ πλευρὸ τῆς ἐξουσίας, συχνὰ βγαῖναν ἀντίθετοι καὶ ἐχθροὶ τῶν στρατιωτικῶν.

δυνάμενοι ὅμως καὶ νὰ τὸ ἐμποδίσουν, ἀφοῦ εἶχεν τὴν ἀρχήν του ἀπὸ τὴν Αὐλὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔλαβεν ὁ καθεὶς ἕνα δρόμον νὰ διατρέξῃ σύμφωνα μὲ τὴν θέσιν του καὶ τὰς διαθέσεις αὐτοῦ τε καὶ τῶν ὀπαδῶν του καὶ τῶν κατοίκων[1]) [νὰ διατρέξῃ] καὶ νὰ ἐξασφαλισθῇ ἢ διὰ τῆς τελείας ὑποταγῆς ἢ διὰ τῆς ἀμύνης.

Ὡς ἀπὸ τὰς θέσεις λοιπὸν καὶ τὸν χαρακτῆρα <ἑκάστου> κινούμενοι, ἄλλοι ὑποταχθέντες ἀμέσως, ἄλλοι μετ' ὀλίγον, ἄλλοι σταματήσαντες νὰ ἰδοῦν ποῦ εὑρίσκονται—ἀμυνόμενοι[2])—καὶ ἄλλοι ἀντισταθέντες εὐθὺς εἰς τοὺς διορισθέντας δερβεναγάδες νὰ τοὺς δεχθοῦν· οἱ ὑπερήφανοι καὶ μεγαλόφρονες διάδοχοι Κοντογιανναῖοι[3]) ὄχι μόνον δὲν ἐσυγχώρησαν <εἰς> τοὺς δερβεναγάδες νὰ εἰσέλθουν ἐντὸς τῆς δικαιοδοσίας των, ἀλλὰ κηρυχθέντες καὶ ἐναντίοι, ἦσαν ἕτοιμοι εἰς κάθε περίστασιν νὰ ἀντισταθοῦν εἰς τὴν βίαν διὰ τῶν ὅπλων. Ἕως ἐδῶ ἐσυλλογίζοντο <μόνον> ὅσον ἀπέβλεπον <πῶς> νὰ ἀνθέξουν ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν προχωροῦσαν ἰσχὺν τοῦ Ἀλήπασια, χωρὶς νὰ ὑποθέσουν ὅτι ἤθελον εὑρεθῇ πρόκριτοι καὶ κάτοικοι τοιοῦτοι ἀντίζηλοι <ὥστε> νὰ ἐπιθυμοῦν τὴν τελείαν καταστροφήν των —καὶ εἰς τοῦτο ἀπατήθησαν. Πρῶτοι <αὐτοὶ> ἐκθεμένοι ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν[4]) τῶν Ὀθωμανῶν τῆς Ὑπάτης καὶ Ζιτουνίου (Λαμίας), [καὶ] οἵτινες ἐφαίνοντο εἰς τοὺς δερβεναγάδες ὅτι ἐμποδίζουν τὴν δίοδον τῶν σκοπῶν τοῦ Κυρίου των πρὸς τὴν Φωκίδα καὶ Λοκρίδα, ἔπρεπεν ὡς τοιοῦτοι καὶ νὰ γίνουν τὸ πρῶτον ἀντικείμενον ἢ τῆς καταστροφῆς των ἢ τοῦ ἐμποδίου <τοῦ Ἀλῆ> διὰ τὸ ἐνδότερον[5]).

Εἰς μίαν περίπτωσιν λοιπόν, καθ' ἣν ἄλλοι πρόκριτοι ἄνοιγον τὰς θύρας <τῆς ἐπαρχίας>, καὶ ἄλλοι ἀντέτεινον, <θέλοντες> νὰ κλεισθοῦν διὰ διαφόρων μέσων—καὶ ὁ Ἀλῆς δὲν περίμενεν παρὰ νὰ εὕρῃ τὴν παραμικρὰν ἀφορμὴν νὰ ταῖς σπρώξῃ νὰ ἀνοιχθοῦν <καὶ> νὰ ἔμβῃ (1456)· λαβὼν ἀφορμὴν ἀπὸ τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τοῦ Λάμπρου Κατζώνη, τὰ ὁποῖα ἀναφανέντα εἰς τὰς Ἑπτὰ Νήσους, ἐκλόνιζον τὰ πνεύματα τῆς Ἠπείρου καὶ Ἀκαρνανίας, καὶ ἀπὸ τὴν ἔξοδον τοῦ Ἀνδρίτζου, τὸ 1792, εἰς τὴν Στερεάν, νὰ διευθύνῃ τὸν Μουχτάρπασιαν κατ' αὐτῶν καὶ νὰ ἐπιστηρίξῃ[7]) τὴν δύναμιν τῶν δερβεναγάδων εἰς τὰς ἐπαρχίας τὰς ὁποίας εἰσέτι δὲν εἶχεν ἀναγνωρισθῇ ἡ ἐξουσία του· μετὰ τὴν σύλληψιν τοῦ ἄνωθεν Ἀνδρίτζου[8])—πλημμυρήσασα ἡ λῃστεία τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας Φθιώτιδος, Φωκιδολοκρίδος καὶ Βοιωτίας—ἰδὼν ὅτι ὑποστηριζομένη αὕτη ἀπὸ τοὺς

---

1) Τὸ χειρόγρ. *αὐτοῦ τε καὶ τῶν κατοίκων καὶ ὀπαδῶν του.*

2) Παίρνοντες στάση «ἀμύνης» (ἐπιφυλακῆς).

3) Τὸ χειρόγρ. *ὑπερήφανοι διάδοχοι Κοντογιανναῖοι καὶ μεγαλόφρονες.*

4) Ἐκτεθέντες...μπροστὰ στὰ μάτια...

5) Τῆς ἀνακοπῆς τοῦ Ἀλῆ ἀπὸ τὴν πρόοδο πρὸς τὰ ἐμπρὸς (νὰ πάῃ πειὸ μέσα, πειὸ πέρα).

6) Δὲ θέλει ἐδῶ νὰ πῇ ὅτι κάποιοι προύχοντες εἶχαν διάφορη γνώμη ἀπὸ τοὺς Χατζίσκους. *Κλεισθοῦν*, κλείσουν τὶς θύρες τῆς ἐπαρχίας, οἱ Κοντογιανναῖοι.

7) Νὰ ἐπιβάλῃ, στηρίξῃ.

8) Ἐδῶ ὁ συγγρ. θυμᾶται πῶς ὁ Ἀντροῦτσος πιάστηκε ζωντανός, καὶ δὲ σκοτώθηκε σὲ μάχη. Βλ. π. π. σ. 46 σημ. 6.

γείτονας Ἀρματωλούς, δύο χρόνους ἐπασχολούμενοι οἱ δερβεναγάδες του, ἀντὶ νὰ τὴν καταπαύσουν τὴν αὔξανον· τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1794 διεύθυνε[1]) τὸν ὠμότατον Ἰσοὺφ Ἀράπην, συγγενῆν του καὶ ἐπιστήθιον, μὲ πολυαριθμοτέραν δύναμιν ἀπὸ ἐκείνην τοῦ Μουχτάρπασια καὶ μὲ τελείαν πληρεξουσιότητα νὰ θύσῃ καὶ ἀπολέσῃ ὑπόπτους Ἀρματωλούς, λῃστὰς καὶ λῃσταποδόχους· καὶ ἐκστρατεύσας, ἀφοῦ οὗτος διῆλθεν διὰ τῆς δυνάμεώς του, μὲ τὰ παλούκια εἰς τοὺς ὤμους, τὰς ἐπαρχίας Βάλτον, Τζιομέρκα, Ἀσπροπόταμον, Ἄγραφα, Καρπενῆσι, καὶ ἐγέμισεν τὰ βουνὰ ἀπὸ πτώματα παλουκωμένων, ψημένων, σφαγμένων ἀνδρῶν—ἀδυνάτων ποιμένων καὶ χωρικῶν—ὑπὸ διαφόρους προφάσεις συνεννοήσεως μὲ τοὺς λῃστάς, μέχρι τῶν κουμπάρων καὶ φίλων σχετικῶν των, φέρων τὸν τρόμον πρὸς ὅλους—ἐνῷ ἄλλοι ἀπὸ ἀδυναμίαν ὑποταχθέντες τὸν παρακολουθοῦσαν, καὶ ἄλλοι, ἀποσυρθέντες εἰς ἀπότομα μέρη νὰ ἀποφύγουν τὴν θύελλαν, ἐφρόντιζον νὰ σωθοῦν—οἱ διάδοχοι τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ὑπολήψεως τοῦ Γέρο-Κοντογιάννη, φιλότιμοι διὰ τὴν ὁποίαν κατεῖχον ἐπίρροιαν, <μὴ θέλοντες> νὰ ὑποχωρήσουν, χωρὶς κἂν ἕνα πόλεμον, τὴν ἐπαρχίαν εἰς τὴν διάκρισιν ἑνὸς τυράννου· καταφρονοῦντες τὰς παραινέσεις τῶν αὐλοδούλων τοῦ Ἀλήπασια προκρίτων—διὰ νὰ ἐμψυχώσουν καὶ τοὺς λοιποὺς συντρόφους των ὡς ἰσχυρότεροι—ἑτοιμάσθησαν[2]) νὰ τὸν ἀντισταθοῦν διὰ τῶν ὅπλων. Μόλις ἐπλησίασεν εἰς τὰ σύνορά των ὁ Ἰσούφαγας, καὶ ἐπληροφορήθη τὴν διάθεσίν των, ἐσυγκέντρωσεν[3]) (146) τὴν δύναμίν του εἰς Μαυρίλου καὶ Κάψη, ὅπου οἱ πρόκριτοι φίλοι τοῦ Ἀλήπασια τὸν ἐπερίμενον μὲ ἀγκάλας ἀνοικτὰς νὰ τοὺς ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὴν μάστιγα τούτων· ἐνῷ εἶχεν δύναμιν ἀρκετήν, ἐνθαρρυνθεὶς καὶ παρ' αὐτῶν νὰ μεταβῇ καὶ προσωπικῶς διὰ κάθε ἐνδεχόμενον, ἐκινήθη[4]) πανστρατιᾷ· ἔπειτα ἀπὸ μίαν ἀμυντικὴν[5]) μέν, ἀλλὰ πεισματικὴν μάχην, ἥτις ἐσυγκροτήθη[6]) μεταξὺ τοῦ Ἰσουφαράπη καὶ τοῦ Κωνσταντῆ Κοντογιάννη εἰς τὸ διάσελλον Γραμμένης Ὄξυᾶς, τριακοσίων ἐναντίον τριῶν περίπου χιλιάδων ἀνδρῶν, τὴν νύκτα ἀπεσύρθησαν[7]) ἄνευ τινὸς βλάβης συσσωματωμένοι εἰς τὴν μονήν....<παρὰ τόν;>Φίδαρην[8]), καὶ τοποθετηθέντες—οἱ δὲ παρακολουθοῦντες μὲ ἀγανάκτησιν καὶ φόβον ψυχῆς—συνεκροτήθη καὶ δευτέρα εἰς τὴν ἄνωθεν μονήν, πεισματικωτέρα, μὲ περισσοτέραν καὶ ἐπαισθητοτέραν βλάβην τῶν Ἰσουφαραπαίων—<καὶ>μὲ μίαν ἄλλην, τὴν ὁποίαν συγχρόνως συνεκρότησεν ὁ Μήτζιος εἰς θέσιν Τζάτζας Ἀγράφων ἐπίσης ἐπιβλαβῆν τῶν ἄνωθεν—μὴ δυνάμενοι πλέον νὰ προμηθεύωνται συσσωματωμένως θροφήν, ἐξελθόντες ξιφήρεις

1) Τὸ χειρόγρ. *διευθύνας*.
2) Τὸ χειρόγρ. *ἑτοιμασθέντες*.
3) Τὸ χειρόγρ. *συγκεντρώσας*.
4) Τὸ χειρόγρ. *καὶ κινηθείς*.
5) Ἀπὸ τὸ μέρος τῶν Ἀρματωλῶν.
6) Τὸ χειρόγρ. *συγκροτηθεῖσαν*.
7) Τὸ χειρόγρ. *ἀποσυρθέντες*.
8) Μοναστῆρι τῆς Στάγιας ἴσως, ποῦ εἶναι ἀπάνου στὸ διάσελλο. Ἐκεῖ κοντὰ ἔχει τὶς πηγὲς του ὁ ποταμὸς (Εὔηνος).

ἀπὸ τὴν μέσην τοῦ στρατοῦ, ἐσκορπίσθησαν[1]), ἐκ προμελέτης, εἰς ληστρικὰς συμμορίας οἱ ὀπαδοί των[2])· οἱ<δὲ>δύο ἀδελφοί—χωρὶς νὰ ἀνταμωθοῦν—ὁ μὲν διευθύνθη[3]) μὲ ἕως 30 μόνον πρὸς τὸν Βάλτον, ὁ δὲ μὲ ἕως 20 πρὸς τὰ ἐνδότερα, Ξηρόμερον καὶ λοιπά[4]). Παρακολουθούμενοι ἀπὸ τὰ στρατεύματα εἰς τὸ βῆμα, ἀφοῦ ὁ Μήτζιος ἀποσυρθεὶς πρὸς τὴν Βόνιτζαν εὐωδώθη, ὁ Κωνσταντῖνος, μὲ τοὺς 30 μόνον, ἀπαυδήσας νὰ διώκεται νύκτα-ἡμέραν χωρὶς ἄλλον πόλεμον[5])· καταλαβὼν τὴν γέφυραν Τατάρνας καὶ πολεμήσας αὐτοὺς ἀπὸ τὴν βραχώδην θέσιν, ἥτις κεῖται πλησίον, μὲ ἐπιτυχίαν, μετὰ δύο ἢ τριῶν ὡρῶν πόλεμον ὁρμήσαντες<οἱ περὶ τὸν Κώσταν>νὰ τοὺς καταδιώξουν ξιφήρεις, ἐπὶ τῆς προσβολῆς ταύτης κτυπηθεὶς<ὁ Κώστας>ἀπὸ βόλι θανασίμως καὶ πεσὼν ἄπνους μὲ ἄλλους τρεῖς-τέσσαρας συντρόφους του, ἀρθεῖσα ἡ κεφαλή του παρὰ τῶν ἐχθρῶν διευθύνθη[6]) εἰς Ἰωάννινα πρὸς τὸν Ἀλήπασιαν μὲ θρίαμβον. Ἀπὸ τὸ τραγοῦδι τῶν μαχῶν,<τραγοῦδι>τοῦ χοροῦ, τὸ ὁποῖον ἐσυντάχθη εἰς Ἰωάννινα, ἀποδεικνυομένη ἡ ἀνδρεία τούτων, φαίνεται καὶ μὲ πόσον κίνδυνον προσωπικὸν ὁ Ἰσουφαράπης ἐδυνήθη νὰ τοὺς καταδιώξῃ καὶ νικήσῃ[7]).

Ὁ Κωνσταντῖνος ἐφονεύθη· ἡ κεφαλή του μετὰ<τῶν κεφαλῶν>τῶν ὀπαδῶν του τῶν τεσσάρων ἐστάλη εἰς Ἰωάννινα. Ἀλλ' ὁ Μήτζιος αὐταδελφός του, οἱ φίλοι των, οἱ ὀπαδοί των εἰς συμμορίαν<σχηματισθέντες>, κατατρομάζοντες μὲ τὰς σκιάς των τοὺς καταδρομεῖς των, ἔπρεπεν νὰ ληφθῇ καὶ ἐν μέτρον διὰ τὴν ἐξάλειψιν τούτων,<ὥστε>νὰ παύσῃ κάθε ὑποψία, τῆς ἐπανόδου των (147) καὶ ἡ πρώτη μάστιξ. Καὶ τοῦτο ἦτον ἔπειτα τὸ ὁποῖον ἔφερεν τὴν τελείαν καταστροφήν, καὶ ἐπομένως τὴν ἔχθραν μεταξὺ τῆς οἰκογενείας αὐτῆς καὶ ἐκείνης τῶν τοῦ Μαυρίλου προκρίτων[8]),<ἔχθραν>ἥτις ἐμφωλεύουσα εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Κοντογιανναίων 26 σχεδὸν χρόνους, χωρὶς εἰσέτι νὰ σβύσῃ, ἐφάνη ὅτι ἐτελείωσεν τὸ 1821 διὰ μιᾶς σφαγῆς τραγικῆς, ὡς ρηθήσεται.

---

1) Τὸ χειρόγρ. *καὶ σκορπισθέντες. Ἐξελθόντες ἀπὸ τὴν μέσην*=περάσαντες διὰ μέσου.

2) Μοιράστηκαν σὲ μικρὲς συμμορίες· τὸ δημοτ. τραγοῦδι λέει· «Παιδιά μου, νὰ σκορπήσουμε, νὰ γίνουμε μπουλούκια». Αὐτὴ ἦταν ἡ τελευταία καταφυγὴ τῶν κατατρεχομένων Κλεφτῶν καὶ Ἀρματωλῶν, γιατὶ ἔκανε πειὸ εὔκολη τὴ διατροφή, μὰ καὶ τὴν ἀπόκρυφή τους. *Οἱ ὀπαδοί των*, δηλ. οἱ Καπιταναῖοι ἀφῆσαν τοὺς συντρόφους νὰ «γίνουνε μπουλούκια», κι' αὐτοί...βλ. π. κάτου.

3) Τὸ χειρόγρ. *διευθυνόμενος*.

4) Δὲν ἀνέβηκε πρὸς τὰ βουνά, ἀλλὰ προχώρεσε πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ρούμελης, ὡσποῦ ἔφτασε στὸ Ξερόμερο· *καὶ λοιπά*, πέρασε στὰ νησιά.

5) Χωρὶς νὰ γίνεται πειὰ ἄλλος πόλεμος.

6) Τὸ χειρόγρ. *καὶ διευθυνθεῖσα*.

7) Τὸ τραγοῦδι (π.π.σ.34) εἶναι πανηγυρικὸ τοῦ Ἰσοὺφ Ἀράπη γιατὶ ποιήθηκε, καθὼς πολὺ σωστὰ βεβαιώνει ὁ συγγρ., στὰ Γιάννινα. Οἱ ταμπάκηδες (δερματοποιοί) ἦταν καὶ συστηματικοὶ τραγουδιστάδες. Γι' αὐτὸν τὸ λόγο τὸ τραγοῦδι εἶναι καὶ κολακευτικὸ τοῦ Τουρκαλᾶ, καὶ μοναδικὸ ἀνάμεσα στὰ Κλέφτικα τραγούδια. Τὸ τσάκισμά του «μὲ Τούρκους, μὲ Ρωμαίους» δείχνει ὅτι μαζὶ μὲ τοὺς Κοντογιανναίους ἦτανε κι' Ἀρβανίτες πολεμιστάδες.

8) Τὸ ὅτι οἱ προύχοντες τοῦ Μαυρίλου ἐπέμειναν κοντὰ στὸν Ἀλήπασσα νὰ χαλαστῇ ὡς τὸν τελευταῖον ἡ οἰκογένεια τῶν ἀντιπάλων, ὥστε νὰ λείψῃ κάθε φόβος ἀπ' αὐτή.

Ἡ καταστροφὴ αὕτη τῶν Κοντογιανναίων καὶ λοιπῶν, ἥτις συνέβη συνεπείᾳ μιᾶς ἐπαναστατικῆς συνεννοήσεως, [ἂν καὶ] ἔθετεν ὅλους τοὺς Καπιταναίους εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν[1]), καὶ <διὰ τοῦτο> οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν ἢ ὑποτασσόμενοι ἢ ἀποσυρόμενοι <ἀπ>εδείκνυον τὸν Ἰσούφην ὡς τὸν πλέον δραστήριον νὰ καταστρέψῃ τὸ σύστημά των[2]) καὶ νὰ εἰσάξῃ τὴν ἐπιθυμητήν του εὐταξίαν· δὲν ἔλειψαν ὅμως καὶ λείψανα <τινα> ἐξ αὐτῶν νὰ <τὸν> ἐνοχλοῦν, μ' ὅλας τὰς ὠμότητας τὰς ὁποίας ἐμεταχειρίζετο διὰ τὴν ἐξόντωσίν των εἰς ὅλα τὰ ὀρεινὰ μέρη τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου, καὶ νὰ <ἀπο>δεικνύουν τὴν ἀδυναμίαν τοῦ σχεδίου του πρὸς τὸν αὐθέντην του—καὶ ὅτι τὸ κακὸν μᾶλλον ηὔξανεν παρὰ ἐλαττώνετο διὰ τῆς σκληρότητος, ὥστε <ἔπρεπε> νὰ μεταχειρισθῇ τὴν πολιτικήν[3]).

Ὅσον λοιπὸν ὠμὸς καὶ αὐστηρός, ἄλλο τόσον φρόνιμος, εἰλικρινὴς καὶ δημοτικὸς φαινόμενος ὁ ὑπάλληλος οὗτος, ἀφοῦ ἐκ τοῦ πλησίον εἶδεν ὅτι δερβέναγας ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν Ἀρματωλῶν ἦτον ἀδύνατον νὰ εὐδοκιμήσῃ, καὶ ἐπομένως ὅτι ὁ Ἀλήπασιας ἐν ἀνέσει ποτὲ δὲν ἤθελε χαίρεται τὰ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν πλεονεκτήματα ἡσύχως, καὶ εἶδεν ἀκόμη ὅτι, ἓν μέρος τῶν σημαντικῶν κατέτρεξεν καὶ ἓν ὑποχρέωσεν νὰ τὸν προσκυνήσουν, καὶ ὅτι πολλοὺς ἐκ τῶν ὀπαδῶν τῶν <κατα>διωχθέντων, δι' ὑποσχέσεων ἀποκαταστάσεως[4]) ἠδύνατο νὰ τοὺς κερδήσῃ, <καὶ>νὰ εἰσαχθῇ ἡ εὐταξία δι' αὐτῶν· καὶ ὅτι, ἐκτὸς τῶν Στορναραίων καὶ Βλαχαβαίων, [ὅτι] ἄλλοι περιερχόμενοι[5]) <εἰς>τὴν θάλασσαν ὡς πειράται, ἄλλοι συσσωρευθέντες εἰς τὰς Ἑπτὰ Νήσους, [ὅτι] μίαν ἡμέραν ἤθελεν, μὲ τὴν ἔξοδόν των, ξεράσει ὅσα αἵματα κατέπιεν τῶν φίλων καὶ συγγενῶν <των>—μαζὶ μὲ τὸ <ἴδιον>αἷμα του ἴσως—διὰ νὰ ἐμπνεύσῃ θάρρος εἰς τοὺς ὑποταχθέντας ἀμέσως[6]) καὶ ἐλπίδας εἰς τοὺς ἀπομακρυνθέντας, καὶ νὰ κατορθώσῃ μόνον (148) τοῦτο· δηλαδὴ νὰ κάμῃ νὰ ἐξήρτηνται ἀπὸ αὐτὸν ἀμέσως <καὶ> διὰ νὰ φαίνεται <ὅτι> ἀπὸ καλωσύνην τοὺς βαστᾷ, νὰ γνωρίζουν ἀπὸ αὐτὸν τὴν χορήγησιν τῶν «ψωμιῶν»(Ἀρματωλικιῶν[7]), καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν σπάθην των, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐκαυχῶντο ὅτι τὰ εἶχον ἕως τότε· καὶ τὸ τελευταῖον καὶ κύριον, μᾶλλον <διὰ>νὰ τοὺς ἔχῃ ἐντὸς τοῦ σάκκου[8]), ἀλλάξας τρόπον, καὶ ἑλκύσας εἰς τὴν ὑποταγὴν ἄλλους δι' ἀμνηστείας, ἄλλους μὲ ὑποσχέσεις καὶ ὑποχρεώσεις, διένειμεν τὰς χηρευούσας θέσεις πολλῶν Ἀρματωλικιῶν εἰς μικρότερα τμήματα, διὰ νὰ εὐαρεστήσῃ

---

1) Ἔβλεπαν δηλ. καὶ οἱ ἄλλοι ὅτι στὴν ἴδια μοῖρα τοῦ χαμοῦ ἤτανε κι' αὐτοὶ ὑποκείμενοι, γιατὶ ὁ κατὰ Κοντογιανναίων θρίαμβος εἶχε ξανάψει τὸ θυμὸ τοῦ Ἀλῆ ἐνάντια σ' ὅλους. Ἐπαναστ. συνεννοήσεως, τῶν Κοντογιανναίων· ἡ ἀντίστασή τους ἦταν ἐπανάσταση.

2) Τὸ χειρόγρ. *τὸ σύστημα τούτων*.

3) Τὸ χειρόγρ. *διὰ νὰ μεταχειρισθῇ*.

4) Μὲ ὑπόσχεση νὰ τοὺς τοποθετήσῃ στὶς Ἀρματωλικὲς θέσεις ποῦ εἶχαν ἀδειάσει.

5) Τὸ χειρόγρ. *μετερχόμενοι*.

6) Νὰ ἐμπνεύσῃ ἀμέσως θάρρος σ' ὅσους εἶχαν ὑποταχτῇ.

7) Τὸ χειρόγρ. *Ἀρματωλίκια*.

8) *Στὸ σακκί*, κατὰ τὴν παροιμία.

περισσοτέρους, διορίσας ἔπειτα εἰς αὐτὰς ἐξ ἐκείνων, οἵτινες ἔκλινον εἰς τὰς διαταγάς του. Ἀναφανέντες <τότε> ἐν πλῆθος Καπιτανίσκοι, οἵτινες ἐμβῆκαν εἰς φιλονικίας μὲ τοὺς παλαιούς, ἐφάνη ἐντεῦθεν ὅτι, λαβοῦσα χώραν ἡ μεταβολὴ τοῦ προσωπικοῦ, ἄρχισεν νὰ λαμβάνῃ χώραν ἐπαισθητῶς καὶ ἐκείνη ἡ κακοήθεια τῆς αὐλῆς τούτου εἰς τοὺς περισσοτέρους, καὶ ἡ δολιότης, τὰ ὁποῖα ἐχαρακτήριζον αὐτόν τε καὶ τοὺς μᾶλλον πλησιεστέρους του Τουρκαλβανοὺς καὶ Ἕλληνας, καὶ ἅτινα δὲν συμφωνοῦσαν μὲ ἐκείνην τὴν ἠθικὴν τῶν παλαιῶν <Ἀρματωλῶν> πρὶν τῆς <ἐπ>εκτάσεως τῆς ἐξουσίας τοῦ ἄνωθεν Ἀλῆ.

Ἐνῷ λοιπὸν τὸ πνεῦμα τοῦ Ἀλήπασια κατευνάζετο ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἀπὸ ἐκδουλεύσεις τῶν ἐκλεχθέντων παρ' αὐτοῦ[1]), δύο περίπου χρόνους περιφερόμενος ὁ Μήτζιος Κοντογιάννης μὲ τοὺς ἀνεψιούς του εἰς τὰς Νήσους, ὅταν εἶδεν ὅτι ἡ περίστασις ἐσύντρεχεν <καὶ εἰς> τὴν ἐδικήν του τύχην, <ἐσκέφθη> νὰ ἐλκύσῃ τὴν συμπάθειάν του διὰ μέσου τῶν φίλων του Τελχὰ Φέζου καὶ Σελιχτὰρ Βόδα, ἀντιζήλους τοῦ Ἰσουφαράπη· χωρὶς νὰ δώσῃ καιρὸν εἰς τοὺς ἐχθρούς του νὰ <ἀντ> ενεργήσουν— <χάρις εἰς> τὴν ἀλησμονησίαν των περισσότερον[2])— εὐτόλμως, μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Πρεβέζης, προσελθὼν πρὸς αὐτὸν μὲ πολλοὺς ἄλλους ἐπανέλαβεν[3]) τὴν πατρικήν του θέσιν μὲ τὴν ἰδίαν δικαιοδοσίαν <καὶ ζοῦσεν> ὡς ἕνας καλὸς διπλωμάτης πολεμιστής[4]), μὲ φρόνησιν οἰκονομῶν τὰς περιστάσεις καὶ εὐκολύνων τὰ πάντα <διὰ> νὰ ἀξιωθῇ τὴν ἐμπιστοσύνην <τοῦ Ἀλῆ καὶ> νὰ βαστάξῃ τὴν θέσιν του μὲ ὑπόληψιν· ἐφάνη μόνον ὅτι παρεσύρθη κατὰ τὸ 1812, ὅταν ἐξυφανθεῖσα ἡ ἐπιβουλὴ τοῦ Ἀλήπασια (παρὰ τοῦ Δ. Καραΐσκου) κατὰ τῶν Καπιταναίων γενικῶς, <καὶ> ὅλοι ἀπομακρύνθησαν, αὐτὸς ὑπεκφυγὼν τὴν ὑπόσχεσιν[5]) ἔμεινεν εἰς τὴν θέσιν του <εἰς τρόπον ὥστε> νὰ αὐξήσῃ τὴν εὔνοιάν του.

Ἕνεκα τῶν ληστειῶν αἵτιναι ἀνεφάνησαν εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας—συνεπείᾳ τῆς (149) δραπετεύσεως τῶν λοιπῶν Καπιταναίων[6]), <ὁ Μήτζιος Κοντογιάννης> διορισθεὶς γενικὸς ἀρχηγὸς ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν, Ἀγράφων, Βάλτου, Βλοχοῦ κλπ. <διὰ> νὰ εἰσάξῃ τὴν εὐταξίαν, ἂν καὶ ἐφάνη ἀδυνάτου χαρακτῆρος ὡς πρὸς

---

1) Ὅταν ἄρχισε ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 ὅλοι οἱ Ἀρματωλοὶ τῆς βορεινῆς Ἑλλάδας βρέθηκαν τέλεια ὑποταγμένοι στὸν Ἀλήπασσα, καὶ ἡ περίφημη Κλεφτουριὰ ἐξαφανισμένη. Ἡ πολυχρόνια αὐτὴ καὶ εἰρηνικὴ διαβίωση τῶν προσκυνημένων παλαιῶν πολεμιστῶν μὲ τοὺς Τούρκους ὑπῆρξε σημαντικὸ ἐμπόδιο στὴν ἐξέγερση, καὶ τὰ ὄχι πρόσκαιρα, οὔτε εὐάρεστα ἀποτελέσματα τῆς διαφθορᾶς τοῦ στρατ. πνεύματος τῆς βορεινῆς Ἑλλάδας ὑπῆρξαν πολλὰ καὶ σπουδαῖα.

2) Ποῦ δὲν τὸν συλλογίζονταν τὴ στιγμὴ ποῦ ἐνεργοῦσε.

3) Τὸ χειρόγρ. *καὶ ἐπαναλαβών*.

4) Τὸ χειρόγρ. *διπλωμάτης πολεμικός*.

5) Ἀρνηθεὶς νὰ λάβῃ μέρος μὲ τοὺς δυσαρεστημένους, ποῦ ὅλοι τραβηχτῆκαν ἀπὸ τὸν Ἀλῆ (ἀπομακρύνθησαν) γιὰ τὶς ἐπιβουλὲς τοῦ Καραΐσκου, ποῦ εἶχε ἀρχίσει συστηματικὰ νὰ σκοτώνῃ τοὺς Ἀρματωλούς. Ὁ συγγρ. γράφει· «ἐφάνη μόνον ὅτι παρεσύρθη». Ἴσα-ἴσα τὸ ἐναντίο ἔκαμε· προτίμησε τὴ φιλία τοῦ Ἀλῆ.

6) Ἀπὸ τὰ Γιάννινα, ἀπὸ φόβο μὴ δολοφονηθοῦν.

τὴν συνυπόσχεσιν τῆς φυγῆς του μετὰ τῶν λοιπῶν[1]), καὶ ἔδωσεν ἀφορμὴν ἀντιζηλίας διὰ νὰ παρακινηθοῦν πάλιν οἱ φυγάδες νὰ προσπέσουν εἰς τὸν Ἀλήπασιαν[2]), συμπάσχων ὅμως εἰς τὰ δεινά των· ὅταν οὗτοι ἔλαβον τὴν τόλμην νὰ προσκυνήσουν, μὲ εὐχαρίστησίν του ἀποσυρόμενος ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας των, ἔδειξεν πόσον ἐπεριποιεῖτο τὸ δίκαιον ἑνὸς ἑκάστου τῶν ἀρχηγῶν τούτων <ὥστε> νὰ ἐλαττώσῃ τὸ κατ' αὐτοῦ μῖσος των, τὸ ὁποῖον προξένησεν ἡ ἀπιστία του.

Ὅθεν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κίτζιου Βότζιαρη, ὅστις συνέβη τὸ 1813, συνεργίᾳ τοῦ Δ. Καραΐσκου παρὰ τοῦ Γώγου Μπακόλα ὀπαδοῦ των[3]), καὶ τὸν θάνατον τοῦ Δ. Καραΐσκου περὶ τὸ 1816, εὑρισκόμενος <ὁ Μήτζιος Κοντογιάννης> εἰς τὴν πλέον ἀνωτέραν ὑπόληψιν μεταξὺ τῶν ἄλλων συναδελφῶν του, περὶ τὸ 1819, ὅταν ὁ κοινὸς ἐχθρὸς τῶν Ἑλλήνων ἄρχισεν νὰ πίπτῃ εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ Κυρίου του, ἰδὼν ὅτι ἦτον περίστασις νὰ ἐκδικηθῇ τὸ αἷμα του καὶ νὰ ταπεινώσῃ καὶ τοὺς ἐχθρούς του, ἐμφανίσθη ἐν τῷ μέσῳ[4]) ἐκεῖνος ὅστις ἔπρεπεν νὰ εἶναι, ὡς πρὸς τὸν Ἀλήπασιαν καὶ τοὺς δερβεναγάδες του[5]), καὶ ὄχι οἷος ἐφαίνετο· ἀφοῦ προδιέθεσεν τὰ πάντα ἐναντίον τούτων, ἑνωθεὶς μὲ τὰ Βασιλικὰ στρατεύματα— ὡς ὁδηγὸς <αὐτῶν> προβαίνων μὲ τοὺς ὀπαδούς του τὸ παράδειγμά του[6]), ἡ ἐπίρροιά του καὶ ἡ ὑπόληψις πρὸς τοὺς συντρόφους του Καπιταναίους ὄχι μόνον διήγειρον ἐν ροπῇ ὀφθαλμοῦ καὶ τῶν συναδελφῶν του τὰ αἰσθήματα κατὰ τοῦ τυράννου, ἀλλὰ καὶ τὸν λαὸν ἐνθαρρύνων ἀπὸ ὅλας τὰς ἐπαρχίας, καὶ ἐπὶ κεφαλῆς πολλῶν ἀνδρῶν εὑρεθεὶς συνετέλεσε[7]) τὰ μέγιστα εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς οἰκογενείας καὶ τῶν ὀπαδῶν τοῦ τυράννου. Κερδήσας τὴν εὔνοιαν τῶν Βεζιράδων τῆς ἐκστρατείας, ἔδειξεν μεταξὺ τῶν συναδελφῶν του ὅτι ἦτον ὁ μόνος ὅστις ἐδυνήθη καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς οἰκογενείας του νὰ φυλάξῃ καὶ τοὺς κινδύνους τοὺς μετέπειτα νὰ ἀποφύγῃ, καὶ ὁ ἐπιτηδειότερος νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς ἐχθρούς του <ὡς> ἀπὸ τὴν θέσιν του[8]).

Οὕτως ἔχων <εἰς> τὰ περὶ Ἀρματωλικιοῦ[9]), μεμυημένος εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας πρὸ καιροῦ παρὰ τοῦ κ. Γ. Αἰνιᾶνος συμπατριώτου, ἀσπόνδου ἐχθροῦ τῶν Τουρκοδούλων προεστώτων (150), λαβὼν μέρος εἰς τὰς διαπραγματεύσεις

---

1) Δὲ φύλαξε τὸ λόγο του νὰ φύγῃ κι' αὐτὸς μυστικὰ ἀπὸ τὰ Γιάννινα. Τὴν ἀπιστία ὁ συγγρ. τὴν ὀνομάζει ἀδυναμία χαρακτῆρος, ἀπὸ φιλικὴ διάθεση πρὸς τὸ Μ. Κοντ., ποῦ ζοῦσε ὅταν αὐτὸς ἔγραφε. Πειὸ κάτου μεταχειρίζεται τὴ λέξη.

2) Ὁ τιμητικὸς διορισμός του ἔδωσε ἀφορμὴ φθόνου καὶ παρακίνησε τοὺς φυγάδες νὰ προσπέσουν κλπ.

3) Ὀπαδοῦ τοῦ Δ. Καραΐσκου καὶ τοῦ Ἀλήπασσα.

4) Τὸ χειρόγρ. *ἐμφανισθεὶς ἐν τῷ μέσῳ*=βγῆκε στὴ μέση.

5) Τὸ χειρόγρ. *καὶ κατὰ τῶν δερβεναγάδων του.*

6) Προβάλλων.

7) Τὸ χειρόγρ. *συντελέσας.*

8) Ἔπαινος δὲν εἶναι γιὰ ἕναν ἐπίσημο στρατιωτικὸ ὅτι ἀπόφυγε τοὺς κινδύνους, οὔτε ὅτι στάθηκε ὁ ἐπιτηδειότερος νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς ἐχθρούς του ὠφελούμενος ἀπὸ τὴν ἐπαρχιακὴ δύναμη (ἀπὸ τὴν θέσιν του).

9) Ὡς πρὸς τὰ ἀφορῶντα αὐτὸν ὡς Ἀρματωλό.

τῶν Σουλιωτῶν καὶ Ἀλήπασια περὶ τῆς διατηρήσεώς του καὶ μὲ τοὺς ὁπαδούς του ἐπισήμους ὁπλαρχηγοὺς Ἀλβανοὺς εἰς Ἰωάννινα, καὶ ἰδιαιτέρως μὲ τὸν Μάρκον <Βότσαρην> ἀποσταλμένον <τῶν Σουλιωτῶν> καὶ Στορνάρην Νικόλαον καὶ Βαρνακιώτην μέχρι τίνος νὰ ὑπερασπισθοῦν τὸν Ἀλήπασιαν, ὥστε ἡ ὑπεράσπισις νὰ ἀποβῇ πρὸς ὄφελος τῆς ἐπαναστάσεως[1]), ἀφοῦ ἐν μέρει ἐπέτυχον εἰς τὸ σχέδιόν των, ὅταν ἔφθασεν ὁ καιρὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, <ἦτο> σύμφωνος <καὶ ὁ Μῆτσος> μὲ τοὺς εἰς τὸ <Σουλτανικὸν> στρατόπεδον μεμυημένους Καπιταναίους καὶ μὲ τοὺς Σουλιώτας νὰ φύγουν, ἐὰν δὲν τοῖς δοθῇ ἡ ἄδεια[2]). Ἐνῷ τὸ Σοῦλι εὑρίσκετο εἰς χεῖρας τῶν Σουλιωτῶν, καὶ οὗτοι πολιτευόμενοι <τοὺς Τούρκους> εἶδον ὅτι εὑρίσκονται εἰς τὸ μακελλεῖον τῶν Ὀσμανλήδων ἐκθεμένοι, ὡς συμμέτοχοι τοῦ σχεδίου τῆς διαλύσεως τοῦ στρατοπέδου μὲ τοὺς Ἀλληπασιαλῆδες Σελιχτάρην, Ταχὶρ Ἀβάζην καὶ λοιποὺς, ἐδραπέτευσαν[3]) ὡς ὕποπτοι μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἀπὸ τὸ στρατόπεδον, <καὶ οὕτως> ὁ Μήτζιος ἐφάνη ὅτι ἐπισφράγισεν τὴν δόξαν τῶν προγόνων του[4]).

---

1) Ὁ συγγρ. παραστένει ἐδῶ τὸ Μ. Κοντογιάννη—ἄνθρωπο ποῦ ἦτανε μέσα στὸ Σουλτανικὸ στρατόπεδο καὶ μποροῦσε νὰ γεννήσῃ ὑποψίες—νὰ φροντίζῃ «περὶ διατηρήσεως» τοῦ Ἀλήπασσα, δηλαδὴ πῶς νὰ ἐξακολουθήσῃ ὁ πόλεμος Ἀλήπασσα καὶ Σουλτανικοῦ στρατοῦ. Ὅμως ἂν εἶχε τέτοιο σκοπό, δὲ θὰ ἦτανε τάχα καλύτερο νὰ πάῃ κι' αὐτὸς μὲ τὸ μέρος τοῦ Ἀλήπασσα, καθὼς εἶχαν πάγει οἱ Σουλιῶτες, καὶ νὰ συμπολεμήσῃ μὲ τ' ἀδέρφια του τοὺς Ἀρματωλοὺς τῆς μεσημβρινῆς Ἠπείρου καὶ τῆς δυτ. Ἑλλάδας, ποῦ εἶχανε σχηματίσει κοινὸ μέτωπο καὶ πολεμούσανε μὲ τοὺς Σουλτανικούς, σύμμαχοι τῶν Ἀρβανιτάδων τοῦ Ἀλῆ, βοηθῶντας τὴ νεογέννητη ἐπανάσταση, καὶ ἀπὸ φιλοτιμία καὶ συνέρισμα κάνοντας ἔργα πολεμικὰ θαυμάσια στὴν Ἄρτα; Ὅμως ἄλλη ἦταν ἡ αἰτία τῆς διαγωγῆς τοῦ Μ. Κοντογιάννη, καὶ ὄχι τὸ παλιὸ μῖσος κατὰ τοῦ Ἀλῆ. Στουρνάρης, Κοντογιάννης καὶ Πουλῆς, στρατιωτικοὶ μὲ πράξη καὶ μὲ γνώση, «πηγαίνανε μὲ τὸ Ντοβλέτι», μ' ἄλλα λόγια μὲ τὸ δυνατώτερο γιατὶ δὲν πιστεύανε στὴν ἐπανάσταση.

2) Οἱ Σουλιῶτες, ἀπατημένοι ἀπὸ τὸν ἀρχιστράτηγο τοῦ Σουλτάνου, συμμαχήσανε μὲ τοὺς Ἀρβανῖτες τοῦ Ἀλήπασσα, 1 τοῦ Σεπτ. 1821, ἐνῷ ὁ Κοντογιάννης, μῆνες πρωτύτερα, Ἀπρίλη τοῦ 1821, βρίσκεται πειὰ στὴν Ὑπάτη καὶ λαβαίνει ἐκεῖ τὸ μέρος ποὺ θὰ δῆτε στὴν ἐπανάσταση τῆς ἐπαρχίας του. Τὸ σχέδιο γιὰ νὰ «διατηρηθῇ» ὁ Ἀλήπασσας, δηλ. νὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ πολιορκία, χάλασε χωρὶς τὴν παρουσία τοῦ Κοντογιάννη· οἱ Ἀληπασσαλῆδες Ἀρβανῖτες χωριστῆκαν ἀπὸ τοὺς Σουλιῶτες καὶ τοὺς Ἀρματωλοὺς (ποῦ πολεμούσανε συντροφιὰ στὴν Ἄρτα) Νοέμβρη τοῦ 21, καὶ ὁ ἀγῶνας ὁ πατριωτικὸς ματαιώθηκε, γιατὶ παραδόθηκε ὁ Ἀλῆς. «Σύμφωνος μὲ τοὺς εἰς τὸ Σουλταν. στρατόπεδον Καπιταναίους νὰ φύγουν, ἐὰν δὲν τοῖς δοθῇ ἡ ἄδεια...». Λοιπὸν ὁ Ν. Στουρνάρης, ὁ Μ. Κοντογιάννης κι' οἱ ἄλλοι περιμένανε νὰ ζητήσουν τὴν ἄδεια ἀπὸ τὸν ἀρχιστράτηγο τοῦ Σουλτάνου γιὰ νὰ τρέξουν στὶς ἐπαρχίες τους καὶ νὰ σηκώσουν τὸ λαό, ποὺ εἶχε ριχτῆ πειὰ ὁλόψυχα στὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Τούρκου... Οἱ Καπιταναῖοι αὐτοὶ δὲ μποροῦσανε παρὰ νὰ λιποταχτήσουν τέλος ἀπὸ τὸ Τουρκ. στρατόπεδο, γιατὶ κιντύνευε καὶ ἡ ζωή τους.

3) Τὸ χειρόγρ. *δραπετεύσαντες*.

4) Οἱ Σουλιῶτες εἶχανε πάρει τὸ Σοῦλι ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Ἀλήπασσα, ἐνῷ οἱ «πολιτευόμενοι Ἀρματωλοὶ» ἀργῆσαν νὰ καταλάβουν τὸν κίντυνο· καὶ ἐπειδὴ εἶχαν ἐκτεθῇ ἀντίκρυ στοὺς σημαντικοὺς Ἀρβανῖτες Σελ. Μπόντα, Ταὶρ Ἀμπάζη—ποὺ εἶχανε κι' αὐτοὶ ἑνωθῇ μὲ τοὺς Σουλτανικοὺς—τὴν ἴδια ἡμέρα (ποῦ προσκυνῆσαν οἱ Ἀρβανῖτες) φύγαν καὶ οἱ σουλ-

Τί συνέβαινεν ὅμως; Ἡ ὑπόθεσις δὲν ἦτον ἁπλῆ· οἱ Ἀρματωλοὶ εἶχον ψευθῆ πολλάκις τὸν καρπὸν τῶν ἐπαναστάσεων<των>· ἔπρεπεν ἄρα νὰ εἶναι τώρα προσεκτικώτεροι. Ἐκεῖνοι οἵτινες ἀξιώθησαν τὸ μυστήριον τῆς Ἐπαναστάσεως ἀπὸ τοὺς Ἀρματωλοὺς ἕως τότε ἦσαν πολλὰ ὀλίγοι, καὶ σπανίως κατηχημένοι προεστοὶ ἐπίσημοι εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα. Ἐμπερδευμένος ὁ Μήτζιος μεταξὺ τοῦ σχεδίου τῆς ἐπαναστάσεως, τὸ ὁποῖον τὸν ὑποχρέωνεν νὰ κάμῃ καὶ τὸν θανάσιμον ἐχθρόν του φίλον, ἂν δυνηθῇ, καὶ ἐκείνου τοῦ συντηρητικοῦ τοῦ Ἀλήπασια—τὸ ὁποῖον εὐαρεστοῦσεν τοὺς φίλους του προκρίτους—καὶ ἐκείνου τῆς ἐκδικήσεως τῶν ἐχθρῶν του προκρίτων Μαυρίλου[1]), ἔπρεπεν νὰ καταβάλῃ πολὺν κόπον διὰ νὰ προετοιμασθῇ, καὶ ἐὰν δὲν<ἤθελεν>ἐπιτύχει τὴν συνδρομὴν τῶν ἐχθρῶν του, νὰ<τοὺς>ἐκδικηθῇ διὰ νὰ προλάβῃ ὅσα ἠμποροῦσαν νὰ πηγάσουν κακὰ ἐκ μέρους τῶν ἐχθρῶν του ἀπὸ προσωπικὰς ἐκδικήσεις μᾶλλον παρὰ<ἀπὸ>κακὸν αἴσθημα πρὸς τὴν πατρίδαν—ἐὰν ὑπῆρξεν.

Οἱ Σουλιῶται ἄρχισαν, ἡ σάλπιξ ἤχησεν εἰς τὰ βόρεια μέρη τὸν Δεκέμβριον μῆνα<1820[2]>καὶ ὁ Ἕλλην ἠλεκτρίσθη ἀπὸ τὴν φωνὴν<ἀκόμη>καὶ εἰς τὰ ἀπώτατα μέρη, ὅπου καὶ ἂν εὑρέθη. Αἱ σημαῖαι—ἀπέναντι τῶν βουνῶν τῆς Ὑπάτης—εἰς Ἀχαΐαν[3]) ἀναπτύχθησαν, αἱ τρεῖς Νῆσοι, ἡ Μακεδονία, Ἅγιον Ὄρος [καὶ λοιπά], Θετταλομαγνησία<τὰς>ἀκολούθησαν· τὰ Γραμμενοχώρια (151), τὸ Καλάρι[4]), τὸ Ἀσπροπόταμον, τὰ Ἄγραφα τὰς ἐπιστήριζον μὲ τὰ κινήματά των.

τανίζοντες Ἀρματωλοί· καὶ γιὰ τὸ λόγο ὅτι ἀποφασίσαν τέλος νὰ χωριστοῦν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, γράφει ὁ Κασομούλης ὅτι ὁ Μῆτσος Κοντογιάννης «ἐπισφράγισεν τὴν δόξαν τῶν προγόνων του»!... Καὶ ἔφυγαν ὡς «ὕποπτοι», δηλ. κινδύνευε καὶ ἡ ζωή τους.

1) «Τρία ἦταν τὰ σχέδια» τοῦ Μ. Κοντογιάννη (συλλογισμοὶ τοῦ συγγρ. καλύτερα), τὸ σχέδιο (!) νὰ ἀγαπάῃ καὶ τὸ θανάσιμον ἐχθρό του, τὸ σχέδιο τῆς διατηρήσεως (συντηρητικοῦ) τοῦ Ἀλήπασσα—ποῦ πλησίαζε στὸ τέλος του, καὶ δὲν κρεμόταν ἀπὸ τὸν Κοντογιάννη ἡ παράταση τῆς πολιορκίας του—καὶ τὸ σχέδιο νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς ἐχθρούς του. Ὅμως γιὰ ἕνα σημαντικὸ στρατιωτικὸν τὸ μόνο καλὸ σχέδιο θὰ ἦταν ἡ σύμπραξή του ἡ ἄδολη μὲ τὸν ἐπαναστημένο λαό. Τὰ παρακάτω ποῦ γράφει ὁ συγγρ. εἶναι περίεργη ψυχολογικὴ προετοιμασία καὶ ἐξήγηση τοῦ κακουργήματος ποῦ θὰ γίνῃ. Ὁ συγγρ. γίνεται ὄργανο ἀθῶο τῆς ἀπολογίας τοῦ Κοντογιάννη.

2) Καλύτερα νὰ πῇ κανεὶς πῶς, ἀφοῦ βγῆκε ὁ Ἀλῆς ἀπὸ τὴ μέση, ξακολουθῆσαν τὸν ἀγῶνα χωρὶς διακοπή, κατὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Χουρσίτ. Ὁ συγγρ. ἐδῶ ἀνατρέχει σὲ χρόνο προγενέστερο ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ Ἀλήπασσα (ποῦ παραδόθηκε καὶ πέθανε τέλη τοῦ Γενάρη 1822), ἐνῶ ὁρίζει τὸ Δεκέμβρη τοῦ 1820 ὡς σημεῖο χρονικό, ποῦ ἄρχισε στὴ βορεινὴ Ἑλλάδα ἡ ἐπανάσταση νὰ δείχνῃ τὰ πρῶτα σημάδια της.

3) Ἐννοεῖ τὴν ὕψωση τῆς σημαίας στὰ Καλάβρυτα, δηλ. ἀντίκρυ ἀπὸ τὸ Ἀρματωλίκι τῶν Κοντογιανναίων (ἀφοῦ γι' αὐτοὺς ἔχει νὰ μιλήσῃ ἀκόμα). Ὁ συγγρ. γράφει ἐδῶ ἀπ' ὅ,τι διάβασε στὰ βιβλία.

4) Ὅπως ἀραδιάζει ὁ συγγρ. τοὺς τόπους πηδῶντας ἀνώμαλα καὶ ἄταχτα, δὲ φυλάει καμιὰ χρονολογικὴ σειρὰ τοῦ κατὰ τόπους σηκωμοῦ τοῦ λαοῦ. Παράξενο εἶναι ὅτι ἀναφέρει καὶ τὰ Γραμμενοχώρια, περιφέρεια πολὺ πειὸ βορεινὰ ἀπὸ τὰ Γιάννινα, καὶ τὸ Καλάρι, περιφέρεια ἄγνωστη μ' αὐτὸ τὸ ὄνομα. Ἐπειδὴ δὲ μπορεῖ νὰ ἐννοῇ τὴ Μακεδονικὴ περιφέρεια Καϊλάρια τὴν κατοικημένη ἀπὸ τοὺς Κονιάρους Τούρκους καὶ ἀπὸ πολὺ λιγώτερους χριστι-

Καὶ ἐδῶ[1]) ἀφοῦ ἀποδείχθη ὁ Τζιολάκογλους <προύχων Ἀγράφων> —συμπέθερος τῶν προκρίτων Μαυρίλου—προδότης[2]), παλαίουσα ἡ φρόνησις <τοῦ Μήτζιου> μὲ τὰς ὑποψίας, ἐφαίνετο ὅτι κάθε κίνημα ἔμελλεν νὰ εὕρῃ πρόσκομμα ὡς ἀπὸ τοὺς συμπεθέρους τοῦ Τζιολάκογλου.

Ὑποπτοι λοιπὸν θεωρούμενοι ἐν γένει ἀπὸ τοὺς μεμυημένους οἱ εἰρημένοι προεστοί, τὴν μεταξὺ τούτων ἔχθραν διαδεχθεῖσα ἡ δυσπιστία, ἐπὶ τοῦ κινήματος τῶν Αἰτωλῶν καὶ Ἀκαρνάνων[3]), ὅταν οἱ Κοντογιανναῖοι εἶδον ὅτι οἱ πρόκριτοι οὗτοι ὄχι μόνον ἐδίσταζον νὰ κινηθοῦν προσωπικῶς, ἀλλὰ μὲ τὰς παραινέσεις των ἐδύναντο νὰ δυσκολεύσουν καὶ μέγα μέρος τῶν κατοίκων νὰ μὴ κινηθῇ, <καὶ> ἐπομένως νὰ δοθοῦν εἰς νέας καταδρομάς[4]), προκατειλημμένοι <καὶ> ἀπὸ τὰς ὑποψίας τοῦ 1794—1795, διὰ νὰ ἀφαιρέσουν κάθε ὑποψίαν <κινδύνου> ἐκ μέρους

νούς, δὲ μένει παρὰ νὰ τοποθετήσουμε τὸ ὄνομα στὸ διπλὸ Βλαχόφωνο χωριὸ Συρράκο—Καλαρῖτες. Βλάχικα τὸ δεύτερο ὄνομα λέγεται Καλαρίτ(ου), πρόφερε τὴν κατάληξη ἀδύνατα. Ἔτσι ὁ συγγρ., γνωρίζοντας τὰ Βλάχικα, ἔπλασε τὴ λέξη Καλάρι· δὲν πιστεύω τὸ ὄνομα νὰ συνειθίζεται στὴ Μακεδονία.

1) Στὴν Ὑπάτη.

2) Ὁ Τσολάκογλους, σὰν προύχοντας ποῦ ἦτανε, συντηρητικὸς κι' αὐτὸς πάντα καὶ φιλότουρκος, ἅμα ξέσπασε τὸ ἐθνικὸ κίνημα (συλλογιζόμενος ὅτι στάθηκε αἴτιος τῆς καταστροφῆς τοῦ Κατσαντώνη) ἔφυγε, γιὰ νὰ γλυτώσῃ ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτες, κατὰ τὴ Λάρισσα, κι' ἐκεῖ θανατώθηκε ἀπὸ τὸ Χουρσὶτ πασσᾶ. Τὸ ἴδιο ἔπαθαν καὶ ἄλλοι προύχοντες φοβισμένοι ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτες, παλιοὺς Κλέφτες ἢ Ἀρματωλούς. Πῶς ὅμως «ἀποδείχθη» προδότης; Ἴσως γιατὶ ἔφυγε γιὰ νὰ γλυτώσῃ τὴ ζωή του; Φαίνεται πῶς ὁ Τσολάκογλους, πρὶν φύγῃ γιὰ τὴ Λάρισσα θὰ ἔστειλε γράμματα στοὺς προύχοντες τοῦ Μαυρίλου συμπεθέρους του, κι' αὐτὰ τὰ γράμματα θὰ πιαστῆκαν ἀπὸ τοὺς Κοντογιανναίους.

3) Τὴν ἔχθρα ἀνάμεσα προυχόντων Μαυρίλου καὶ Κοντογιανναίων τὴν ἀκολούθησε ἡ δυσπιστία· πῆραν δηλαδὴ τὰ δύο μέρη μιὰ στάση ὑποψίας μεταξύ τους. Πότε ὅμως ἔγιναν αὐτά; Ὅταν εἶχε ἀρχίσει τὸ πατριωτικὸ κίνημα Αἰτωλῶν καὶ Ἀκαρνάνων. Οἱ Ἀρματωλοὶ Αἰτωλοακαρνᾶνες πολεμοῦσαν ἀπὸ τὰ 1820 στὴν Ἄρτα, μὲ τὸ μέρος τοῦ Ἀλήπασσα, κατὰ τῶν Σουλτανικῶν, καὶ ὁ σηκωμὸς τοῦ Εἰκοσιένα τοὺς ηὗρε ἕτοιμους στὸ πόδι μὲ τ' ἄρματα στὰ χέρια.

4) Ἂν ἐδίσταζαν οἱ προύχοντες τῆς Νέας Πάτρας, ἐπαρχίας πεδινῆς, ποῦ βρισκόταν ἀπάνου στὸ «διάβα» τῶν Τούρκων, τῶν συγκεντρωμένων στὴ γειτονικὴ Θεσσαλία, ὁ Μ. Κοντογιάννης δίστασε περισσότερο ὅταν, Ἀπρίλη τοῦ 1821, ἡ θαυμαστὰ ὠργανωμένη ἐκστρατεία τοῦ Διάκου ἔφτασε στὴ δεξιὰ πλευρὰ τοῦ Σπερχειοῦ, καὶ ἑτοιμάστηκε ἐκεῖ ν' ἀντισταθῇ στὴν Τούρκικη πλημμύρα ποὺ κατέβαινε. Ἀντιπρόσωποι τοῦ στρατοῦ τοῦ Διάκου καὶ τῶν ἄλλων ὁπλαρχηγῶν Πανουργιᾶ, Δυοβουνιώτη κλπ. καὶ οἱ ἴδιοι γυιοί του παρακαλούσανε μέρες ὁλάκερες τὸν Κοντογιάννη νὰ ἑνωθῇ μ' αὐτούς, κι' ἄργησε τόσο γιὰ νὰ δώσῃ καιρὸ στοὺς Τούρκους νὰ προφτάσουν καὶ νὰ δείξῃ στοὺς ἐπαναστάτες ὅτι τὸ κίνημά τους ἦτανε τρελλό, καὶ τραγικὰ θὰ τελείωνε. Γιὰ νὰ πάρῃ ὅμως αὐτὴ τὴ στάση ὁ Κοντογιάννης, χωρὶς ἄλλο θὰ εἶχε συνεννοηθῇ μὲ τοὺς Τούρκους, ἄρχιζε δηλ. νὰ παίζῃ τὰ καπάκια πρώτη φορά, ποὺ δὲ θὰ ἦτανε καὶ ἡ τελευταία. Αὐτὸς λοιπὸν «ἐδυσκόλευσε κατὰ μέγα μέρος τοὺς κατοίκους», χωρὶς νὰ σταματήσῃ καὶ τοὺς Τούρκους. Ὁ συγγρ., ἀθῶα, γίνεται ἀντίλαλος τῆς ἀπολογίας τοῦ Κοντογιάννη.—*Νὰ δοθοῦν εἰς νέας καταδρομάς*, μὲ τὴν ἀποτυχία τοῦ κινήματος νὰ ὑποφέρουν (οἱ Κοντογιανναῖοι) νέες καταδρομές.

ἐκείνων[1]), ἅμα ἐκηρύχθησαν ἐπαναστᾶται—φθάσας ὁ Σπῦρος Κοντογιάννης (υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου) καὶ Νικολάκης Κοντογιάννης εἰς Μαυρίλον μὲ τοὺς ὑπ' αὐτῶν, καὶ καταλύσαντες εἰς τὰ οἰκήματα τῶν ἰδίων ἐχθρῶν των πρὸς καταφρόνησιν[2]), χωρὶς νὰ εἰποῦμε ἄλλο[3]), ἀναμνησθέντες[4]) τὸν θάνατον τοῦ πατρός των καὶ συγγενῶν των καὶ τὸ χυθὲν αἷμα, ὡς δῆθεν ὅτι προῆλθεν ἀπὸ τὴν ἐνέργειαν τούτων, χωρὶς ὑπομονὴν ἢ ἐξέτασιν περισσοτέραν, συλλαβόντες αὐτοὺς καὶ ἐπιθέσαντες τὰς μαχαίρας εἰς τὸν λαιμὸν τῶν τριῶν αὐταδέλφων, μὲ ἀπερίγραπτον ὠμότητα ἔσφαξαν αὐτοὺς ὡς πρόβατα[5]) πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν γυναικῶν των καὶ τέκνων των καὶ συγγενῶν ὡς προδότας τῆς Ἑταιρίας καὶ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων ἀνέκαθεν καὶ τότε[6]). Ἀφοῦ διεσκόρπισαν τὰς γυναῖκας ἔνθεν κἀκεῖθεν, καὶ ἔλαβεν διὰ τῆς βίας ὡς σύζυγόν του μίαν παρθένον ὁ Σπῦρος ἀπὸ τὰς θυγατέρας τῶν σφαγέντων, ἐὰν ὁ Γιάννης Φραγκίστας καὶ ἄλλοι ὀπαδοί των[7]) ἀπὸ συμπάθειαν δὲν συνέτρεχον ἐκείνην τὴν στιγμὴν νὰ σώσουν διὰ τῆς φυγῆς ἀπὸ τὰς χεῖρας τούτου καὶ δύο ἀνήλικα τέκνα των Δημήτριον καὶ Γιαννακὸν καὶ τινὰς γυναῖκας, καὶ πολλοὺς ἄλλους συγγενεῖς των ἀπὸ τὴν στιγμιαίαν ὁρμὴν τοῦ πάθους τούτου[8]), ὅλοι ἤθελον γίνει θῦμα, μικροὶ καὶ μεγάλοι, μιᾶς πολυχρονίου ἐκδικήσεως, ἥτις λαβοῦσα (152) ἐπιχείρημα τὴν προδοσίαν τοῦ ἔθνους, ἔφερεν τὸν τρόμον ἔπειτα καὶ τὴν δυσπιστίαν <μεταξὺ> ὅλων τῶν προεστώτων καὶ Ἀρματωλῶν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, τῆς ὁποίας αἱ συνέπειαι ἔφερον ἔπειτα πλῆθος προσκόμματα εἰς τὸ ἔθνος[9]).

---

1) Κυριευμένοι ἀπὸ τὶς ὑποψίες (γρ. παλιὰ θυμήματα τῆς σφαγῆς) τοῦ 1794—5, καὶ ὅμως θέλοντας νὰ βγάλουν κάθε ὑποψία φόβου ἀπὸ τὸ μέρος τῶν προυχόντων.

2) Ἡ προσβλητικὴ αὐτὴ πράξη πῶς μπορεῖ νὰ δικαιολογηθῇ, ἂν οἱ Κοντογιανναῖοι εἶχανε σκοπὸ ν' ἀφαιρέσουν κάθε ὑποψία ἀπὸ τοὺς παλιοὺς ἐχθρούς των; Περίεργος συλλογισμὸς τοῦ συγγραφέα.

3) Ὁ συγγρ. δὲ θέλει νὰ πῇ τὰ περιστατικὰ τῆς σφαγῆς, καὶ περιορίζεται σὲ λίγα πειὸ κάτω.

4) *Ἀναμνησθέντες*=θυμήσαντες στοὺς ἐχθρούς των.....*ὡς δῆθεν*. Τὸ δῆθεν δὲν εἶναι τῶν φονιάδων, ἀλλὰ τοῦ συγγραφέα.

5) Τὸ χειρόγρ. *σφάξαντες*.

6) Ὁ Μῆτσος Κοντογιάννης ἀνάφερε ἐπίσημα στὴ Διοίκηση ὅτι ἔπιασε γράμματα τοῦ Χατζῆ-Δημάκη στελμένα στοὺς Τούρκους, ὅμως τὰ γράμματα δὲν τᾶστειλε μαζί.

7) Ὁ Φραγκίστας ἦταν Ἀρματωλὸς στ' Ἄγραφα, ἀλλὰ ἴσως εἶχε σχέση φιλικὴ μὲ τοὺς προεστοὺς τῆς Νέας Πάτρας, ἢ σωστότερα στάλθηκε ἀπὸ τὸν Τσολάκογλου.

8) Τοῦ Σπύρου Κοντογιάννη.

9) Τὴν τραγωδία τῆς σφαγῆς περιγράφει ἀνέκδοτη πηγὴ ἀπὸ τὰ χειρόγραφα τοῦ Γ. Δημητρακάκη, ποὺ κατὰ τὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνα εἶχε χρηματίσει νομάρχης στὴ Φθιώτιδα—Φωκίδα. Ἡ διήγηση εἶναι βέβαια ἀπὸ πηγὴ οἰκογενειακὴ τοῦ Χατζῆ-Δημάκη. «Ἐκ τῶν προεστῶν τῆς Ρούμελης μόνος ὁ ἐκ Πατρατζικίου Χατζῆ-Δημάκης ἀντέστη εἰς τὴν ἐπίθεσιν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὅστις κατ' ἀρχὰς τῷ ἔζήτησε διὰ τὸ χαρέμι του τὴν θυγατέρα του, ἣν ἀρνηθεὶς οὗτος ὑπεχώρησεν εἰς τὴν συγκατάθεσιν τοῦ ἀδελφοῦ του τοῦ νὰ στείλῃ τὴν ἰδικήν του. Διὰ τοῦτο ὁ Χατζῆ-Δημάκης ὑποπτεύων ὅτι αἱ ἐνέργειαι τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας θὰ συντελέσωσι εἰς τὴν σωτηρίαν μόνον τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ, δὲν ἠθέλησε νὰ συμμερισθῇ τὸ κίνημα. Ὁ ἐξ Ἀρβανιτοβλάχων καταγόμενος καὶ διατελῶν τότε ἐκεῖ Καπετάνος τῶν Ἀρματωλῶν Μῆ-

Γνωρίζοντες ὡς ἐνεργὸν τοῦ φόνου τὸν Σπῦρον οἱ περισσότεροι, χωρὶς νὰ ἐπέμβωμεν<καὶ>νὰ κρίνωμεν τὴν πρᾶξίν του, ἐὰν δικαίως ἢ ἀδίκως ἐκινήθη[1]), ἐὰν<ἀκόμη>καὶ ὁ Μήτζιος δὲν ἦτον εἰς κατάστασιν νὰ τιμωρήσῃ τοῦτον, δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ πεισθῶμεν ὅτι δὲν ἔγινε καὶ διὰ τῆς συγκαταθέσεώς του τοῦτο, ἀφοῦ εἴδομεν ὅτι ἐπαραδέχθη τὴν πρᾶξιν[2]). Διὰ ταῦτα ὅλα δὲν ἔλειψαν πολλοὶ νὰ ἐνοχοποιήσουν καὶ τοῦτον καὶ νὰ τὸν στιγματίσουν ὡς φρόνιμον αἱμοβόρον(!), καὶ ὡς ἐκ τούτου νὰ ἀναφανοῦν ἔκτοτε νέαι διχόνοιαι, αἵτιναι ἐξακολουθοῦσαι μέχρι τὴν σήμερον, νὰ κατασπαράττουν τὰ σπλάγχνα τῆς ἐπαρχίας ταύτης, νὰ δεικνύουν προσέτι ὅτι ἐν ὅσῳ σώζονται γόνοι ἀπὸ τὰς δύο γενεὰς τούτων, [ἐντὸς] νὰ μὴ ἡσυχάζουν οἱ ἐπαρχιῶται.

τσο-Κοντογιάννης, Ἀληπασσαλιστής, ἐσκέφθη κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν νὰ οἰκειοποιηθῇ τὸ πλεῖστον μέρος τῆς περιουσίας τοῦ Χατζῆ-Δημάκη, καὶ νὰ ἐξοντώσῃ τὴν ἰσχυρὰν τοῦ τόπου οἰκογένειαν ταύτην, ἵνα γίνῃ ἀπόλυτος ἄρχων τῆς ἐπαρχίας. Ἔστειλε λοιπὸν τὸ περὶ αὐτὸν σῶμα ὑπὸ τὸν υἱόν του (;) Σπῦρον, ὅστις λαβὼν μίαν τῶν θυγατέρων τοῦ Δημάκη ὡς σύζυγον ἔσφαξε καὶ αὐτὸν καὶ πάντας τοὺς ἄρρενας ἐκ τῆς πολυπληθοῦς ταύτης οἰκογενείας, καὶ μόλις ἐσώθησαν ὁ Δημ. Χατζίσκος μεθ' ἑνὸς ἀδελφοῦ καὶ ἑνὸς ἐξαδέλφου μὴ εὑρεθέντων εἰς τὸν τόπον τῆς σφαγῆς. Ὁ Μῆτσος-Κοντογιάννης ἐδικαιολόγησε τὴν πρᾶξίν του, διότι ὁ Χατζῆ-Δημάκης ὅθεν ἀντέπραττεν εἰς τὸ κίνημα τῶν Ἑλλήνων ὡς φιλότουρκος».

Ἄλλη μαρτυρία, αὐτὴ ἴσως ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ καθηγητῆ γυμνασίου Φραγκίστα, ποὺ τὴν ἄκουσε ἀπὸ τὸν πατέρα του, βρίσκεται στὴ μονογραφία τοῦ Γυμνασιάρχη Ι. Βορτσέλα «Φθιῶτις». «Κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως τὰ πέντε τέκνα τῶν Χατζῆ-Χρήστου Οἰκονόμου, ὧν διασημότερος ἦτο ὁ Δημάκης, ἐσφάγησαν ἐν Μαυρίλλῳ ὑπὸ τοῦ Σπυρίδωνος Κοντογιάννη. Ἀφορμὴ τῆς σφαγῆς ἦτο κατά τινα παράδοσιν ἡ ἑξῆς. Κοντογιάννης τις ἦτο λῃστής, πιθανῶς ὁ πατὴρ τοῦ Σπυρίδωνος Κωνσταντῆς. Ὁ δὲ Σπυρ. Κοντογιάννης ἐνόμισεν ὅτι οἱ Χατζαῖοι κατέδειξαν αὐτὸν εἰς τὰς τουρκικὰς ἀρχάς, ὑφ' ὧν ἐφονεύθη. Ἡ εἴδησις τῆς σφαγῆς τῶν Χατζαίων εὐθὺς περιῆλθεν εἰς τὰ ὦτα τοῦ ἐν τῷ τμήματι τῆς Ρεντίνης περιπολοῦντος Ἀρματωλοῦ (κολτζῆ) Ἰωάννου Φραγκίστα, ὀπαδοῦ τοῦ Κατσαντώνη. Ὁ Φραγκίστας ἔσπευσεν εὐθὺς εἰς Μαυρίλλον, ἔνθα εἶδε τὰ πτώματα τῶν πέντε ἀδελφῶν καὶ διεπληκτίσθη μετὰ τοῦ Κοντογιάννη, πρὸς ὃν εἶπε· «Τοῦ διαβόλου τοῦ Ρωμαίικο θὰ φκειάσωμε». Ὁ μὲν Κοντογιάννης ἐσιώπησεν, ὁ δὲ Φραγκίστας παραλαβὼν τοὺς δύο ἀδελφοὺς Δημήτριον καὶ Γιαννακὸν Χατζίσκον, υἱοὺς τοῦ Κωνσταντίνου, Κουνέλλου ἐπιλεγομένου, ὡδήγησεν αὐτοὺς εἰς τὸν κοτζάμπαση τῶν Ἀγράφων Τσολάκογλου. Τοὺς δύο τούτους ἐγγόνους τοῦ Χατζῆ-Χρήστου ἠπείλει ὁ Κοντογιάννης ὅτι ἤθελε κρεμάσει ἐκ τοῦ πύργου τοῦ Κουνέλλου, ἵνα μὴ μείνῃ σπορὰ ἀπὸ τῶν Χατζαίων· διότι οἱ ἄλλοι τέσσαρες εἶχον μόνον κοράσια. Ὁ Σπυρίδων Κοντογιάννης ἀπήγαγε συγχρόνως καὶ μίαν τῶν θυγατέρων τοῦ Δημάκη, ἣν καὶ ἐνυμφεύθη. Λέγεται δὲ ὅτι αἰτία τῆς σφαγῆς ἦτο καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Δημάκη ἀπόρριψις τῆς προτάσεως τοῦ Σπυρίδωνος Κοντογιάννη τοῦ νὰ ἐκδώσῃ αὐτῷ εἰς γάμον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ, τὴν μετὰ τὴν σφαγὴν ἁπαχθεῖσαν. Ὁ δ' οὕτω διασωθεὶς Δημήτριος Χατζίσκος εἶναι ὁ ἐπὶ τῆς βασιλείας Ὄθωνος διατελέσας γερουσιαστὴς καὶ ὑπουργός».

1) Ὁ περίεργος συγγρ., κατὰ τὴ συνειθισμένη του ἱστοριογραφικὴ σοβαρότητα, φυλάγεται νὰ βγάλῃ κρίση, ἔτσι ἀπὸ ἐπίδειξη κοινοτυπίας φραστικῆς· τοῦ ἀρέσει δηλ. νὰ δείχνῃ ἀμεροληψία κλπ.

2) Ἐννοεῖ, νὰ τιμωρήσῃ τὸ Σπῦρο, ἐνῷ δὲ θέλει ὁ συγγρ., ἀθῶα πάλι, νὰ βεβαιώσῃ ὅτι ὁ Μῆτσος εἶχε βγάλει τὴ διαταγή, καὶ μάλιστα δὲ μπορεῖ νὰ πείσῃ τὸν ἑαυτό του ὅτι δὲν ἦτανε καὶ ὁ Μῆτσος μέσα.

Τοιοῦτος ἦτον ὁ Μήτζιος. Ἐπειδὴ αἱ περιστάσεις, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐγνωρίσαμεν αὐτὸν καὶ τοὺς ἀνεψιούς του καὶ τὰ τέκνα του, ἐπὶ τοῦ Ἀγῶνος ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, δεικνύουν ὅτι οὗτος ἦτον ἕνας ἀπὸ τοὺς φρονιμωτέρους καὶ γουνεχεστέρους τῶν συγχρόνων του Καπιταναίων, ὡς θέλει φανῇ ἐμπρός· ἐξετάζοντες αὐτὸν ὡς ἕναν ἐκ τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς πατρίδος, (καὶ ὄχι ὡς πρὸς τὰ παλαιὰ πάθη νὰ τὸν κρίνωμεν ἐὰν ἔσφαλεν ἢ ὄχι ἀδικούμενος, αὐτὸς ἢ οἱ ἀνεψιοί του), ἐὰν καὶ ἐξώκειλεν ἐσχάτως, μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου)[1], ἀπὸ ἀδυναμίαν ἴσως τῶν γηρατείων, καὶ μὲ τὸ παράδειγμα τῆς ὑποταγῆς του πρὸς τὸν Ρεσὶτ πασιὰν βεζίρην[2] ἔσυρεν πολλοὺς σχετικούς, καὶ τὸν ἄμεμπτον ἕως τότε Τζόγκαν ἀκόμη· ἐπειδὴ ὅμως πάντοτε πάλιν ἐφάνη πρόθυμος, καὶ μάλιστα οἱ ἀνεψιοί του[3]), ἀφίνοντες εἰς τὴν ἱστορίαν νὰ τὸν κρίνῃ, ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ εἰποῦμεν ἄλλο, παρὰ ὅτι ἦτον ἕνας ἐκ τῶν φρονιμωτέρων, ὅστις ἐσυμμορφοῦτο μὲ τὰς περιστάσεις, καὶ ὡς ἐκ τούτου διατηρήσας τὸ Ἀρματωλίκι<του> ἀξιοπρεπῶς εἰς τὰς κινδυνώδεις περιστάσεις—καθ' ἃς ἄλλοι τὰ ἔχανον ἢ ἀπὸ ἀνικανότητα ἢ ἀπὸ θρασύτητα—ὄχι μόνον δὲν ἔφερεν μῶμον τινὰ εἰς τοὺς προγόνους [τῆς οἰκογενείας] του, ἀλλὰ στηρίξας τὴν ἐπίρροιάν της μένει μέχρι τὴν σήμερον εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ὑγιεστέρας μερίδος τῶν ἐπαρχιωτῶν <του> ἀναπόσπαστος <αὐτῶν>.

---

1) Ἅμα ἔπεσε τὸ Μεσολόγγι, προδομένο ἀπὸ τὴ διοικητικὴ ἀθλιότητα, ἔβαλαν καπάκια ὅλοι οἱ Καπιταναῖοι τῆς Ρούμελης, ἔξω ἀπὸ τὸν Καραϊσκάκη.

2) Τὸ χειρόγρ. *Χουρσίτ*.

Σημ. τοῦ ἐκδ.—Ἐδῶ τελειώνει τὸ πρῶτο μέρος τοῦ ἔργου τοῦ Κασομούλη. Ἂν καὶ δὲν εἶναι μέσα σ' αὐτὸ ὁλάκερη ἡ ἱστορία τοῦ Ἀρματωλισμοῦ, γιατὶ λείπει ὁ Ἀρματωλισμὸς τῆς Ἠπείρου καὶ τῶν μεσημβρινῶν ἐπαρχιῶν τῆς Στερεᾶς—μὲ τὴν ἐξαίρεση ὅτι ὁ συγγραφέας ἔκαμε λόγο μοναχὰ γιὰ τὸ Ἀρματωλίκι Βλοχοῦ—Καρπενησιοῦ, τὸ ἔργο δὲ χάνει τὴν ἀξία του, ἂν καὶ μονόπλευρο. Θὰ μποροῦσε βέβαια ὁ συγγραφέας νὰ ἤτανε πειὸ ἁπλὸς στὴν ἔκθεσή του μὰ καὶ πειὸ πλούσιος στὰ περιστατικὰ ποὺ μᾶς χαρίζει. Ἡ προσπάθεια του νὰ ἱστοριογραφήσῃ ζημίωσε ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ τὸ ἔργο του, γιατὶ παραβάρυνε τὴν ἐξιστόρηση τῶν περιστατικῶν μὲ τὸ σοβαρόφανο, περίπλοκο, γεμάτο ὀνομαστικὲς ἀπόλυτες καὶ ἀκυρολεξίες ὕφος του, ἔδωσε ὅμως σ' αὐτὸ κάποιαν ἑνότητα, καὶ παρουσίασε τὸν Ἀρματωλισμὸ ὡς ἕνα συνολικὸ φαινόμενο στὴν ἱστορία μας. Καὶ τὸ κατόρθωμα εἶναι σημαντικό, γιατὶ ὡς τώρα δὲν εἴχαμε παρὰ κομμάτια σκορπιστά, ἀόριστες παραδόσεις καὶ τραγούδια ἀπὸ τὴ ζωὴ τὴ βασανισμένη καὶ ἡρωϊκὴ τῆς Ἑλληνικῆς Κλεφτουριᾶς καὶ τοῦ Ἀρματωλισμοῦ. Κρῖμα μοναχὰ ποῦ γιὰ τ' Ἀρματωλίκια τοῦ Ζυγοῦ, Βενέτικου, Κραβάρων, Ἀποκούρου, Λιδορικιοῦ, Μαλαντρίνου, Σαλώνου, Λειβαδιᾶς, Θήβας καὶ τὰ Ἠπειρωτικὰ ὁ συγγρ. δὲν εἶπε τίποτε.

3) Ὁ Ν. Κοντογιάννης σκοτώθηκε στὴν Καλιακούδα τὸ 1823, ὁ Σπῦρος στὸ Μεσολόγγι τὸ 1825.

ΕΝΘΥΜΗΜΑΤΑ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ

ΕΠΟΧΗ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΕΝΘΥΜΗΜΑΤΑ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ

ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΑΠΟ ΤΑ 1821 ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ 1833

ΕΠΟΧΗ ΔΕΥΤΕΡΑ - 1821 - 1827

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

1820-21—Ὁ συγγραφεὺς ἐπιχειρεῖ ἐμπορικὴν ἀποστολὴν εἰς Αἴγυπτον—Μυεῖται Φιλικὸς ἐν Σμύρνῃ—Ἀναχωρεῖ εἰς Σέρρας—Ἀνήσυχοι διαδόσεις, μυστικαὶ παρασκευαί—Μετάβασις τοῦ συγγραφέως εἰς Σιάτισταν—Ἐπανάστασις βορείας Ἑλλάδος—Πρῶται ἀποτυχίαι—Ἐξακολούθησις τῆς πολιορκίας τῶν Ἰωαννίνων

Κατὰ τὸ 1820, ἐνῷ ὁ Σουλτὰν Μαχμούτης ἐπολιορκοῦσεν τὸν Ἀλήπασιαν εἰς Ἰωάννινα, καὶ τὰ πνεύματα καὶ ἡ ἡσυχία τοῦ λαοῦ ἄρχισαν νὰ ταράττωνται, συναινέσει τοῦ πατρός μου ἀπέρασα ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην, καὶ ἐμβαρκαρισθεὶς εἰς τὸ πλοῖον βρίκι τοῦ Κυ. Μαργαρίτη Κούταβου Αἰνίτου μὲ ὅσον πρᾶγμα πολύτιμον εἶχα ἑταξείδευσα· ἐκπλεύσαντες ἀπὸ τὸν κόλπον, ἀπὸ τρικυμίαν θαλάσ-

---

Σημ. τοῦ ἐκδ.—Ὁ τίτλος στὸ χειρόγρ., σελ. 161: «Ἐνθυμήματα ἀπὸ τοὺς 1820 ἕως τῆς ἐλεύσεως τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως ἡμῶν Ὄθωνος εἰς Ναύπλιον. *Ν. Κ. Κασσουμούλης*.—Ἄρχισα τὰ παρόντα σημειώματα ἀπὸ τοὺς 1832 Νοεμβ. 15 ἐν τῷ στρατοπέδῳ Δραπανοχωρίων». —Δρεπανοχώρια ἦτανε γνωστὴ ὡς τὰ χρόνια τῆς Ἐπανάστασης ἀγροτ. περιφέρεια ἔξω ἀπὸ τὸ Ναύπλιο, ἀπὸ τὰ χωριὰ Μουράταγα, Σπαητζίκο, Τζαφέραγα, Τσέλου, Χαϊνταρί κ.τ.λ., ποὺ θὰ ἦταν ἰδιοχτησία κάποιου σπαῆ Ἀναπλιώτη, γιατὶ ἀργότερα ἡ περιφέρεια πῆρε τὸ ὄνομα Τσιφλίκια. Ὕστερα ἀπὸ τοὺς πολιτικοὺς σπαραγμοὺς ποῦ ἀκολουθῆσαν τὸ θάνατο τοῦ Καποδίστρια, γιὰ νὰ οἰκονομοῦν τὸ ψωμί τους τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ Ἄταχτα σώματα, δυστυχισμένα ἀπὸ τὴν κακοπληρωμὴ καὶ τὴν πεῖνα, τὰ εἶχε ἡ τότε κυβέρνηση τοποθετήσει στὸν κάμπο τὸν Ἀργίτικο, μοιρασμένα σὲ διάφορα χωριὰ καὶ μὲ δική τους γνώμη. Τὰ ἀνήσυχα ἐκεῖνα, ἡρωϊκὰ ἀλλὰ ξεθεριεμένα ἀπὸ τὴν ἀργία καὶ τὴν πεῖνα σώματα, εἶγανε

σης ἐπιστρέψαμεν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, λιμένα Συκιᾶς, κόλπο Φιλίτζιο[1]. Διαβάντες ἔπειτα μὲ οὔριον ἄνεμον ἀπέξωθεν τῆς νήσου Χίου, ἀναμεταξὺ Σάμου καὶ Ἰκαριᾶς, τῆς νήσου Κῶ καὶ Βουδρουμίων, ἐφθάσαμεν μετὰ 13 ἡμέρας εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Συστημένος εἰς τὸν ἔμπορον Θεόδ. Τοσίτζαν, φέρων ἐπάνω μου καὶ ἄλλα συστατικὰ ἀπὸ Ὀθωμανοὺς ἐπισήμους καὶ ἄλλους ἀρχηγοὺς τῆς Μακεδονίας[2]) πρὸς τοὺς φίλους των, εὐκόλυνα τὴν διάβασίν μου διὰ τὴν Αἴγυπτον (162[3])..... συστατικά μου καὶ εἰς ὅλους ἐκείνους τοὺς ἀρχηγοὺς Ὀθωμανοὺς καὶ Ἕλληνας. Τὸ ταξεῖδι μου, διὰ τὰς καλὰς συστάσεις καὶ ἐπισήμους σχέσεις ἀπόκτησα, ἐστάθη εὐτυχὲς καὶ ὀγλήγορον. Εἰς τὰς διαφόρους συναναστροφὰς τῶν αὐλικῶν τοῦ Μεχμενταλῆ δὲν ἠκούετο παρὰ φιλονικία περὶ τῆς ἐπιτυχίας ἢ ἀποτυχίας τοῦ Ἀλήπασια ἐναντίον τοῦ Βασιλέως των[4]).

συναχτῆ, καὶ ὅλο συναζόνταν ἀκόμα γύρω ἀπὸ τὸ Ναύπλιο, ὅσο ἐρχότανε πειὸ κοντὰ ἡ ὥρα νὰ φτάσῃ ὁ πρῶτος βασιλιᾶς—καὶ νὰ τοὺς μοιράσῃ τοὺς θησαυροὺς ποῦ ἐλπίζαν. Ἄρχισε λοιπὸν νὰ γράφῃ, καθὼς εἴδατε, ὁ συγγρ. καὶ βεβαίωσε μὲ τὴν ὑπογραφή του τὴ χρονολογία. Στὴν τελευταία πάλι σελίδα τοῦ χειρογράφου του, 2701, ἔγραψε: «Τὴν 4 Μαΐου 1841 ἐτελείωσεν ἐπὶ τοῦ ἐπιθαλασσίου φρουρίου, φρουραρχοῦντος προσωρινῶς.—*Νικόλαος Κ. Κασουμούλης, Π. Λοχαγός*».—Ἐπιθαλάσσιο φρούριο εἶναι τὸ γνωστὸ καστροποιημένο νησάκι τοῦ Ἀναπλιοῦ Μποῦρτζι λεγόμενο. Τὸ κεφαλαῖο Π σημαίνει «πρῶτος» λοχαγός, πρώτης τάξεως, δ,τι δηλ. ἐπὶ Καποδιστρία λεγόταν ἐπιλοχαγός. Ἔτσι ἄρχισε καὶ τελείωσε τὸ ἔργο τῆς ζωῆς του βάνοντας γιὰ σφραγῖδα τὴν τίμια ὑπογραφή του. Ἀφοῦ τελείωσε, κατάλαβε πῶς τὸ ἔργο του ἦταν ἀκέφαλο· τότε ἔγραψε τὴν ἱστορία τοῦ Ἀρματωλισμοῦ, ποῦ ἡ φυσική της θέση ἦτανε νὰ μπῇ, καὶ μπῆκε, ὡς πρῶτο μέρος τοῦ ὅλου ἔργου. Καὶ πρέπει νὰ θαυμάζουμε καὶ νὰ χαιρώμαστε ποὺ ὁ Ν. Κ. Κασομούλης, φωτισμένος ἀπὸ τὴν καλὴ μοῖρα τῆς Ἑλλάδας, ἔκαμε ὅ,τι δὲ συλλογίστηκε νὰ κάμῃ κανένας ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς καὶ ὑπομνηματογράφους τῆς Ἐπανάστασης. Τὸ ἔργο, καθὼς βλέπετε, γράφτηκε πρωτοδεύτερα, δηλ. ἀντίθετα μέ τὴ χρονικὴ σειρὰ τοῦ ἔργου. Σημεῖο καὶ τοῦτο τῆς ἀνώτερης ἐπιβολῆς ποῦ ὑποχρέωσε τὸν Κασομούλη νὰ βάλῃ ταιριαστὴ κεφαλὴ στὸ γενναῖον κορμὸ τοῦ ἔργου του.

1) Ὁ συγγρ., ἐνῷ ἀρχίζει τὴ συγγραφὴ τοῦ ἔργου του—ποὺ εἶναι καὶ βιογραφία τοῦ ἑαυτοῦ του—μένει ὅπως πάντα ξεχασμένος· λησμονεῖ νὰ πῇ ἀπὸ ποῦ ξεκίνησε καὶ πότε γιὰ τὸ μακρινὸ ταξίδι του. Λησμονεῖ ἀκόμα νὰ ὁρίσῃ καὶ τί λογῆς ἐμπόρευμα ἔφερνε μαζί του, καπνὸ βέβαια. Ξεκίνησε ἀπὸ τὶς Σέρρες, ὅπως θὰ φανῇ, καὶ ὅσο γιὰ τὴν ἡμερομηνία τοῦ ξεκινήματος· ἀφοῦ τὸ ταξίδι του τὸ κάμε σὲ 13 μέρες, καὶ ἔμεινε στὴν Αἴγυπτο 60 μέρες, καὶ ἔφυγε Φλεβάρη μῆνα (χωρὶς νὰ ὁρίζῃ μέρα τοῦ μηνός), τότε γυρίζοντας πίσω βρίσκουμε πῶς Δεκέμβρη μῆνα θὰ ἔφυγε ἀπὸ τὶς Σέρρες.—*Κόλφο* (golfo), ὁ συγγρ. δὲν ἔγραψε ὅπως ἄκουσε τὴ λέξη ἀπὸ τὸν πλοίαρχο. Ὁ λαὸς λέει *κόρφος*, ἀλλὰ ἐννοεῖ τὸν ἄνεμο ποῦ φυσᾷ ἀπὸ τὸν κόλπο. *Τὸ Φιλίτσιο* εἶναι ὄνομα κατὰ τοὺς παλιοὺς ναυτικοὺς ὁδηγοὺς (portolάνους) γραμμένους Ἰταλικὰ ἢ Ἑλληνικά, ποῦ κάμαν τὸ ναυτικὸ λαό μας ν' ἀλλάξῃ τὰ ὀνόματα τῶν ἀκρογιαλιῶν σὲ ξενόφωνα.

2) Ἐννοεῖ ἀνώτερους κυβερνητικούς, μπέηδες καὶ ἀγάδες, ἀλλὰ καὶ κοινοτικοὺς ἄρχοντες Ἕλληνες ἢ Τούρκους (κοτζαμπάηδες ἢ Ἀγιάνηδες).

3) Τὸ χειρόγρ. σκισμένο κατὰ ὀχτὼ στίχους· τὸ κενὸ ὅμως δὲν εἶναι καὶ στὴν πίσω σελίδα, γιατί ὁ συγγρ. γράφει τὴν ἀριστερὴ μοναχὰ μισὴ σελίδα.

4) Ὁ μεγαλέμπορος Θεοδ. Τοσίτσας ἦταν ἀπὸ τὸ Μέτσοβο· ἡ φιλία του μὲ τὸ Μεχμεταλῆ μεγάλη καὶ δυνατή. Φαίνεται, παρουσίασε τὸ συγγρ. στὸ παλάτι τοῦ Πασσᾶ. Ἀπ' ὅσα λέει ὁ ἴδιος πειὸ κάτου φαίνεται ὅτι ἐννοοῦσε τὰ τούρκικα.

Εἰς τὰς συναναστροφὰς τῶν ἐμπόρων Ἑλλήνων παρομοίως. Ἄπειρος τῆς πολιτικῆς, ἄπειρος τοῦ πολέμου, μὲ ὀλίγας γνώσεις εἴκοσι χρονῶν ἡλικίας[1]), δὲν ἐδυνάμην νὰ ἐμβατεύσω εἰς τὸ πνεῦμα καὶ τὰς συνομιλίας αὐτῶν.

Ἕνας ἔμπορος ἀγράμματος ταξειδεύων τὴν Μπεγγάλην μὲ ζήτησεν μὲ μέσον ὡς σύνδροφον...[2]). Ὁ Τοσίτζας, εἰς τὸν ὁποῖον ἤμουν συστημένος, μὲ συμβούλευσεν ὅτι πρέπει νὰ ἐπιστρέψω εἰς τὴν πατρίδα νὰ εἶμαι πλησίον τοῦ πατρός μου, διότι μὲ τὴν πρᾶξιν τοῦ Ἀλήπασια κύριος οἵδε τί ἠμπορεῖ νὰ (163) ἀκολουθήσῃ ἐκεῖθεν. Ἐπείσθην εἰς τοὺς λόγους του, καὶ ἀφοῦ διέτριψα δύο μῆνας, καὶ περιηγήθην ὅλας τὰς ἀρχαιότητας καὶ τὰς Πυραμίδας, τὸν Φεβρουάριον ἐκατέβην μὲ τὸν Μιχάλην Τοσίτζαν εἰς Ἀλεξάνδρειαν[3]).

Ἀντὶ πράγματος ἔλαβα συναλλαγματικὰς παρὰ τῶν ἀδελφῶν Τοσίτζα πρὸς τὸν Σωτήρην Ἰωάννου ἐπίτροπόν τους, καὶ μὲ ἓν βρίκι τοῦ Κν. Μανώλη Τέρογλου διὰ τῆς θαλασσοπορείας ἔφθασα εἰς Σμύρνην, ἥτις κατὰ πρώτην προσβολὴν μ' ἐφάνη ἡ ὡραιοτέρα ἀπὸ ὅσας πόλεις εἶδα.

Διὰ τῆς συστάσεως ἐκείνων τῶν ἀδελφῶν[4]) συγκατοικῶν μὲ τὸν Κον Σωτήρην ἀπόλαυσα τὰς πλέον ἐπισήμους συναναστροφάς.

Προχωρῶντες, ἦλθεν ἡ εἴδησις ὅτι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Σουλτάνος μὲ αὐστηρὰν διαταγὴν ζητᾷ ἐγγυήσεις ἀπὸ τοὺς ὑπηκόους του.

Ἡ ἐπιθυμία μου ἦτον νὰ εὐτυχήσῃ ὁ Ἀλήπασιας (χωρὶς λόγον)· αὕτη ἡ διάθεσις, καὶ ἄλλοι ἴσως λόγοι, ἔγειραν τὴν προσοχὴν τῶν Ἑταιριστῶν—ὁρκίζοντάς με, καὶ μὲ ἐκοινοποίησαν (164) τὸ κίνημα τῶν Ἑλλήνων, τὸ ὁποῖον ἔμελλεν νὰ γίνῃ πανταχόθεν ἐναντίον τῶν Τουρκῶν.

Εἶχαν μυστικὴν ἐφορείαν, τῆς ὁποίας πρόεδρος ἦτον ὁ Μιχαλάκης Ναύτης ἰατρός[5])· μὲ ἐπαρουσίασαν εἰς αὐτούς, καὶ ὑπογράψας ἐπρόσφερα τὸν ἑαυτόν μου θῦμα διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος κατὰ τοὺς κανόνας, τὴν ἰδίαν στιγμήν.

Ἡ ψυχή μου ἄναψεν ἀπὸ τὸν πρὸς τὴν πατρίδα ζῆλον, καὶ δὲν ἔβλεπα τὸν καιρόν, πότε νὰ φθάσῃ ἡ ὥρα. Ὅλαι αἱ συναναστροφαὶ μὲ ἐφαίνοντο φροῦδα, μ' ὅλα των τὰ θέλγητρα ὁποῦ εἶχαν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέρασεν ὁ <Δημ.>Θέμελης Πάτμιος ἀπεσταλμένος ἀπὸ τὴν Ἀρχὴν (χωρὶς νὰ τὴν ἠξεύρωμεν) νὰ κοινοποιήσῃ τὰς ἑτοιμασίας καὶ εἰς τὰ νησιά. Ὁ Σουλτάνος προχωροῦσεν φυλακώνων καὶ ἐξετάζων, ὥστε ἔστειλεν καὶ εἰς τὰς ὀθωμανικὰς ἀρχὰς τῆς Σμύρνης νὰ πράξουν ὅ,τι καὶ αὐτὸς εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἐγκύκλιον εἰς τοὺς Μεχκεμέδες νὰ προσέχουν τοὺς ραγιάδες καὶ νὰ (165) εἶναι ἕτοιμοι πάντοτε εἰς τὰ ὅπλα. Μῖσος ἄσπονδον ἀμέσως ἐφάνη ἀναμεταξὺ

1) Γιὰ τὴν ἡλικία τοῦ συγγρ. ὅλ. π. κ. σελ. 138 σημ. 4.

2) *Ταξιδεύων*, διεξάγων ἐμπόριο συστηματικὸ διὰ θαλάσσης. Τὰ ἀποσιωπητικὰ δείχνουν πῶς ὁ συγγρ. ἤθελε νὰ βάλῃ τὸ ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου ποῦ μεσίτεψε, ἀλλὰ ἴσως τὸ εἶχε λησμονήσει.

3) Ὁ Μ. Τοσίτσας ἦταν ἀδερφὸς τοῦ Θόδωρου.

4) Τοσίτσα.

5) Γιατρὸς ἀπὸ τὴν Κρήτη.

Χριστιανοῦ καὶ Τούρκου. Διὰ τοῦ ἀρχιερέως τῆς Σμύρνης ἐζήτησαν ἀπὸ ὅλους τοὺς κατοίκους, καὶ παροίκους ἐμπόρους, ἐγγυήσεις τῆς ἐμπιστοσύνης. Ὁ βρασμὸς ἄρχισεν εἰς ὅλας τὰς κλάσεις τῶν ἀνθρώπων, καὶ τρόμος κατεῖχεν τὴν ψυχὴν καὶ τῶν Τουρκῶν καὶ τῶν Χριστιανῶν.

Ἔφθασεν ἡ εἴδησις ὅτι ἐφυλακώθη ὁ Ἐφέσου, καὶ ὅτι ὁ διάκονός του ἐπρόδωσεν τὸ πᾶν, καὶ ὅτι ἐσυλλήφθησαν καὶ ἄλλοι πρόκριτοι χριστιανοὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν—καὶ μπέηδες καὶ ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι πλημμυρεξούσιοι ἔφυγαν διὰ νυκτός[1]).

Ἀπὸ Ὕδραν ἔφθασεν μία γολέττα τοῦ Κολέτζη, ἥτις μᾶς διηγήθη τὴν ἑτοιμασίαν διὰ τὰς 25 Μαρτίου—νὰ κτυπήσουν παντοῦ· συγχρόνως εἰς ἄλλην μίαν γολέτταν ἐμβαρκαρίσαμεν 35 βαρέλια βαροῦτι καὶ τὰ ἔπεμψεν ἡ Ἐφορεία εἰς τὴν Σπάρτην[2]).

Ὅλα αὐτὰ μ' ἄναψαν περισσότερον τὸν ζῆλον, καὶ φορτώσας καφφὲ εἰς μίαν γολέτταν, καὶ ἐμβαρκαρισθεὶς διὰ ταὶς Φώκαις συστημένος πρὸς τὴν Ἐφορείαν της[3]), ἀπὸ τὴν Λῆμνον (166)—οἵτινες ἔπνεον περισσότερον ἐνθουσιασμοῦ—εὐθὺς μετέβην εἰς Τζιαγζῆ[4]) καὶ τὴν ἰδίαν ἡμέραν τράβηξα εἰς Σέρρας.

Ἡ ὑποδοχή μου ἐστάθη πολλὰ λαμπρὰ ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐπισημοτέρους, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸν Μητροπολίτην Χρύσανθον (ἔπειτα πατριάρχην) διὰ τὸ ὀγλήγορον καὶ εὐτυχὲς ταξίδι, καὶ τὸ περισσότερον διότι εἶδαν ὅτι ἤμουν τῆς Ἑταιρίας, ὁποῦ ἦτον καὶ αὐτοὶ ὅλοι.

Κανεὶς ἀπὸ τοὺς νέους τῆς ἡλικίας μου εἰς Σέρρας δὲν εἶχεν ἀξιωθῆ τὴν ἐμπιστοσύνην αὐτήν. Εὑρεθεὶς μεταξὺ τῶν ἀρχιερέων καὶ τόσων ἄλλων σεβασμίων γερόντων ἐμπόρων, περιωρίσθην ὁπωσοῦν καὶ πρόσεχα εἰς τὰ νεύματά τους[5]).

Πρὸ πολλοῦ ἐχαιρόμουν τὴν ἀγάπην τοῦ Μοσθάμπεη[6]) υἱοῦ τοῦ Ἰσοὺφ πασιᾶ—καὶ πάλιν τὸν ἤυρα εὐπροσήγορον καὶ εὐδιάθετον εἰς κάθε ζήτημά μου. Ἡ ἀγριότης τῶν Τουρκῶν δὲν ἦτον τόση εἰς Σέρρας ὅσον εἰς τὴν Σμύρνην, παρὰ ἔβλεπεν κανένας ἀπὸ τοὺς ἐν τοῖς πράγμασι ὅτι μία ψύχρα κυρίευεν τὰς ψυχὰς μόνον[7]), καὶ τοῦτο προέρχετο ἀπὸ τὴν μεγάλην πολιτικὴν τῆς ἐξουσίας καὶ φρονήσεως τοῦ Ἀμπτολάμπεη θείου τοῦ Ἰσοὺφ πασιᾶ. Ὅσον δὲ πλησίαζεν τινὰς πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν (167), τόσον οἱ Τοῦρκοι ἐφαίνοντο θηρία ἀνήμερα.

Τοῦρκος βαθὺς ὁ Κατὴς τοῦ Γενιτζέ[8]), ἐφυλάκωσεν ὅλους τοὺς ἐμπόρους καὶ

---

1) Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ἐπαρχιακῶν προυχόντων τοῦ Μοριᾶ (Μοραγιάνηδων), γνωστοὶ μὲ τὸ ὄνομα Μόρα-Βεκίληδες, ποὺ εἶχανε μεγάλη ἐπιρροὴ κοντὰ στὴν Πόρτα.

2) Μάνη.

3) Ἐφορεία τῆς Φιλικῆς.

4) Τὸ μόνο παραθαλάσσιο σκάλωμα τῆς ἐπαρχίας Σερρῶν δεξιὰ ἀπὸ τῆς ἐκβολὲς τοῦ Στρυμῶνα. Ὅπως γράφει τὴ λέξη ὁ συγγρ. δείχνει πῶς ξέρει τούρκικα (τσάϊ=νερό, ἀγιζί=στόμα, τσαΐαγιζ, τσάγιαζι=ἐκβολὴ ποταμοῦ).

5) Περιόρισε τὸν πατριωτικὸν ἐνθουσιασμό του, καὶ πρόσεχε ἀκόμα καὶ στὰ νεύματά τους.

6) Γρ. Μουστάμπεη.

7) *Μόνον*, ὄχι τίποτε χειρότερο.

8) *Γενιτζέ*, τουρκ. Γενιτσὲ-Βαρδάρ, κοντὰ στὴ μεγάλη λίμνη, ποὺ ἔχει ἀποξεραθῆ.

ὅλους τοὺς προκρίτους ἐπισήμους· ἄλλοι ἔφυγον κρυφίως, καὶ ἄλλους συνέλαβεν[1]).

Γνωρισμένος ἀπὸ τὴν Σμύρνην μὲ κάποιον Θεοδωρῆν Ποντίκην Ἀργεῖον ἐπιστάτην τῶν ἐμπόρων, καὶ ἔχων συναλλαγμ<ατικὰς>νὰ λάβῃ ἀπὸ μερικοὺς καφφέδες, χρήματα, κατέφυγεν εἰς τὴν οἰκίαν μας εἰς Σέρρας.

Περιπλεγμένος μὲ τόσους Τούρκους ἐμπόρους ἐπροφασίσθη, καὶ ἔμνησκεν ἀνενόχλητος ἕως ὅτου ἐφαίνετο ἔμπορος καὶ ὄχι φυγάς[2]).

Πρὶν τοῦ Πάσχα, τῶν 14 Ἀπριλίου 1821, εὑρέθην μιᾷ τῶν ἡμερῶν εἰς τὸ παλάτι[3]) μὲ τὸν νέον Μοσθάμπεη καί, ἐπειδὴ ἔλειπεν ὁ πατήρ του, μ' εἶπεν ὅτι· «Ὅταν κόψωμεν αὐτοὺς τοὺς μεγάλους κοτζιαμπασῆδες καὶ τὸν Δεσπότην, ἐσεῖς νὰ ἔλθετε ἐδῶ[4]) νὰ μὴ σᾶς πειράξῃ κανένας». Τὸν ἐρώτησα ἂν<θὰ>γίνῃ γρήγορα, καὶ μ' εἶπεν· «Σᾶς δίδω τὴν εἴδησιν ἐσᾶς» (168). Χάρις εἰς τὴν ἀθωότητά του—μᾶς προειδοποίησεν. Καὶ οὕτως ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἐπρόβαινον ὅλοι πολλὰ καλὰ εἰς τὰς ἑτοιμασίας των.

Ὁ πατήρ μου καίτοι τόσον ζηλωτής, πλὴν δὲν εἶχεν ἀξιωθῆ τὴν Μυστικότητα· ἔλαβα τὴν ἄδειαν καὶ τὸν εἰδοποίησα[5]).

Ἰδοὺ ἡ παρατήρησίς του:

—«Πρόσεχε, παιδί μου, νὰ μὴ ἀπατηθοῦμε καθὼς εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Τζιάρα, ἐπὶ Σινέφη, καὶ τοῦ Παπᾶ-Θύμιου Μπλαχάβα, καὶ ξαναφανισθοῦμεν, διότι αὐτὰ τὰ ἔκαμα δύο φορές, καὶ εἰς τὰς δύω εὑρέθην ἀπατημένος.

Ἐκείνην τὴν στιγμὴν μ' ἐφάνη ὁ μεγαλύτερος ἐχθρὸς τῆς ἀνθρωπότητος· ἐξηγηθέντες πλατύτερα, ἐπείσθη· καὶ οὕτως ἐδιορίσθη νὰ προκαταλάβῃ τὸ μοναστήριον Ἡλιόκαληνα[6]) ἔξωθεν τῶν Σερρῶν καὶ νὰ συλλέξῃ στρατιώτας, παλαιοὺς φυγάδας[7]) νὰ τοὺς βαστᾷ ἕως νὰ ἔλθῃ ἡ ὥρα.

Πρόθυμος ὁ πατήρ μου εἰς τὰ τοιαῦτα, ἄφησεν τὴν δουλειάν του, καὶ τίποτες ἄλλο δὲν ἐφρόντιζεν παρὰ πῶς νὰ ὀχυρώσῃ <τὸ μοναστήριον> καὶ πόθεν μέλλουν νὰ κινηθοῦν (169).

---

1) Ἐδῶ ἔχει τὸν τόπο του σημείωμα χωριστὸ τοῦ συγγρ. γραμμένο στὸ περιθώριο τῆς σελίδας 166: «*Περὶ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1820.*— Εἰς αὐτὰς τὰς περιστάσεις ὁ Ζαφειράκης προεστὼς Ναούσης, μὴ ἐμπιστευθεὶς τὸν Ἀπόστολον τῆς Ἑταιρίας Ὑπατρον, ὅστις πήγαινεν γράμματα εἰς τὸν Ἀλήπασιαν, καὶ τὸν ἐσύσταινεν ὁ Βαλάνος ἀπὸ Θεσσαλονίκην εἰς αὐτὸν, αὐτὸς ἔστειλεν, καὶ εἰς τὸν δρόμον—τὸν μὲν ἐφόνευσε, τὰ δὲ γράμματα, τὰ ὁποῖα ἀπέβλεπον πρὸς βοήθειαν τοῦ Ἀλήπασια, διὰ τὰς ἰδιαιτέρας ὑποψίας ὁποῦ εἶχεν παλαιόθεν, τὰ ἔστειλεν εἰς τὸν Χουρσίτην—καὶ ἐπροδόθη τὸ πᾶν». Παρὰ τὴν πρᾶξη αὐτή, ἡ διαγωγὴ τοῦ Ζαφειράκη ὑπῆρξε ἔπειτα πατριωτική.

2) Ὅτι εἶχε ἀνάγκη νὰ ἐξαργυρώσῃ συναλλαγματικὲς ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἐμπόρους. *Ὄχι φυγάς*, ὄχι ξένος ὑποπτος γιὰ καταδίωξη.

3) Στὸ κονάκι τοῦ πασσᾶ.

4) Στὸ κονάκι τοῦ πασσᾶ.

5) Ἔλαβε τὴν ἄδεια ἀπὸ τὸ κέντρο τῶν Φιλικῶν στὴς Σέρρες καὶ τοῦ ἔκαμε γνωστὸ τὸ μυστικό.

6) Τὸ χειρόγρ. *ἐλαιόκαλην*.

7) Ξένους, φευγάτους ἀπὸ τὸν τόπο τους γι' ἀσφάλεια.

Οἱ ἀδελφοί μου Γεώργιος καὶ Μῆτρος σύμφωνοι, καθὼς καὶ οἱ ὑπηρέται ὅλοι, μετέβημεν διὰ ἀδείας τοῦ Μοσθάμπεη ὅλοι εἰς τὸ μοναστῆρι<τάχα>χάριν τῆς ὑγείας μου διότι ἤμουν<καὶ>ὀλίγον ἀσθενής.

Μετὰ τέσσαρας ἡμέρας, τὴν πέμπτην τῆς Διακαινησίμου ἦλθεν ἡ εἴδησις ὅτι ὁ Σουλτάνος ἐκρέμασεν τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον· κοινοποιηθεῖσα αὕτη ἡ εἴδησις, τίποτες ἄλλο δὲν ἔβλεπες παρὰ τὸν Χριστιανὸν νὰ πνέῃ ὀργὴν καὶ τὸν Τοῦρκον νὰ βλέπῃ τὸν Ἕλληνα χειρότερον ἀπὸ ἕναν Ἑβραῖον, περιμένων τὴν προσταγὴν νὰ τὸν κόψῃ.

Ὁ θάνατος τοῦ Πατριάρχου δειλίασεν τὸν Μητροπολίτην[1]) καὶ ὅλους τοὺς ἐπισήμους τῶν Σερρῶν· ἄρχισαν νὰ σκέπτωνται πλέον πῶς νὰ ἀποφύγουν τὸν κίνδυνον—καὶ ὄχι πῶς νὰ κτυπήσουν. Οἱ χωριάται τῶν Σερρῶν, προδιατεθειμένοι[2]) ἔβλεπαν τὴν ἀδράνειαν τοῦ κέντρου καὶ σιωποῦσαν.

Ὁ Ἐμμανουὴλ Παππᾶ ἀπὸ Κωνσταντινούπολιν (170) μετέβη εἰς Ἅγιον Ὄρος· ἀπ' ἐκεῖ εἰδοποίησεν τὸ φθάσιμόν του τὸν Σερρῶν καὶ λοιποὺς παρακινῶντας τους νὰ κινηθοῦν. Πλὴν τὸ σχέδιον ἐματαιώθη ἀπὸ τὸ κέντρον, καὶ οὕτως φυγάδες, τρέχοντες ὁ μὲν ἀπ' ἐδῶ ὁ δὲ ἀπ' ἐκεῖ, πουθενὰ κέντρον δὲν ἔβλεπεν νὰ στηριχθῇ κανένας.

Ἡ παρηγορία ἦτον[3]) νὰ τραβηχθῇ ὁ καθεὶς ἀπὸ τὰς μεσογείους <πόλεις> καὶ νὰ πλησιάσῃ εἰς τὰ ἀκροθαλάσσια.

Ἐσυμφωνήσαμεν μὲ τὸν Θοδωρὴν Μοραΐτην πρωτύτερα[4]) νὰ ἀγοράσωμεν 30 φορτώματα μπαρουτι ἀπὸ τοὺς μπαρουκτζῆδες τῆς Δράμας καὶ νὰ τὸ πηγαίνουν εἰς τὸ Τζιαϊαγζὶ εἰς τὴν ἀκρογιαλιάν, καὶ τοιοῦτοι φιλογενεῖς ἐφάνησαν ριψοκινδυνεύσαντες, ὥστε τὸ ξεφόρτωσαν ἕως εἰς τὸν λιμένα[5]) καὶ τὸ ἔβαλαν παράμερα.

Ἐστοχάσθην [διὰ] νὰ μὴ βάλω εἰς κίνδυνον τὸν φυγὰν ὡς Μοραΐτην (διώκοντο πανταχόθεν μὲ ποινὴν κεφαλ<ικὴν οἱ Μοραΐται>, καὶ ἐκ τούτου προδοθῇ ἡ Ἑταιρία[6])· ἐζήτησα τὴν γνώμην τοῦ πατρός μου νὰ τὸν συνοδεύσω ἕως εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ὁ μὲν νὰ ἀπεράσῃ διὰ Πελοπόννησον, ἐγὼ δὲ νὰ μετέβω εἰς τὴν πατρίδα—ἔχοντας καὶ τὴν (171) ἄδειαν τῆς ἐξουσίας τῶν Σερρῶν[7]), ὁποῦ ἠμποροῦσα νὰ περιέρχωμαι ἐλεύθερα—κατόπι δὲ νὰ φύγῃ καὶ ὁ πατήρ μου μὲ τοὺς ἀδελφούς μου καὶ λοιποὺς ἐκεῖ, ὁποῦ εἴχαμεν ἄσυλα περισσότερα, ὡς ἐλευθερώτερα μέρη ὁποῦ ἦτον πάντοτε[8]).

---

1) Χρύσανθο.

2) Ἐνήμεροι πῶς θὰ γινόταν κίνημα.

3) Ἡ μόνη ἐλπίδα γλυτωμοῦ...στὰ παραθαλάσσια.

4) Λοιπὸν ἔπρεπε νὰ γράψῃ: «εἴχαμε συμφωνήσει» (συνεννοηθῇ).

5) Ὥστε ριψοκινδυνεύσαντες τὸ μετέφεραν ἕως εἰς τὸν λιμένα καὶ τὸ ξεφόρτωσαν.

6) Βασανιστῇ ὁ Μοραΐτης καὶ μαρτυρήσῃ τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς Ἑταιρείας μέσα στὴς Σέρρες.

7) Διαβατήριο.

8) Τὰ ὀρεινὰ τῆς δυτικῆς Μακεδονίας.

Κατὰ τὰς *7 Μαΐου 1821*, συνοδεύων τὸν Θοδωρήν, ἔλαβα τὴν εὐχὴν τοῦ πατρός μου καὶ ἀπέρασα εἰς Νιγρήταν.

Τὴν αὔριον καταβάντες εἰς τὸν αἰγιαλὸν Τζιαΐαγζι νὰ ἐμβαρκαρισθοῦμεν, πρὶν φθάσωμεν μᾶς εἰδοποίησαν οἱ χωριάται ἀμέσως νὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς Νιγρήταν, διότι ἐβγῆκαν καράβια εἰς τὸν λιμένα, ἅρπαξαν τὸν τελώνην, ἅρπαξαν ὅσον πρᾶγμα ἦτον ἐκεῖ καὶ ὅσους Τούρκους ἐμπόρους ηὗραν, καὶ οὕτως ὅλοι οἱ χωριάται Τοῦρκοι ἁρματωμένοι καταβαίνουν νὰ προκαταλάβουν τὰς θέσεις.

Μία τοιαύτη εἴδησις μ' ἐτάραξεν <ἐμένα καὶ> ὅλον τὸν λαόν. Ἐπίστρεψα εἰς Νιγρήταν· πέμπω νὰ μάθω τί ἔγινεν εἰς Σέρρας ὅταν ἔφθασεν ἡ εἴδησις[1]), καὶ <μήπως> ὁ πατήρ μου εὑρέθη κυνηγημένος πρῶτος (172). Ἀφοῦ τὸν ηὗραν, μὲ παρήγγειλεν μὲ αὐτὰς τὰς λέξεις [ἰδοὺ τι συνέβη]:

«Ἅμα ἔφθασεν ἡ εἴδησις τῶν Καραβιῶν (τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1821), ἦ ἡμέρα ἦτον Κυριακὴ καὶ παζάρι, *8 Μαΐου*· ἔξαφνα μία φωνὴ γενικὴ ἀπὸ τοὺς Τούρκους· «Κιλίτζ!» (σπαθί), καὶ πηδήσαντες ἀπὸ τὰ ἀργαστήρια καὶ ἀπὸ ὅπου ἦτον ὁ καθείς, οἱ μὲν ἐμάζωξαν τοὺς εὑρισκομένους χωριάτας ἀγεληδὸν εἰς τὰ χάνια, οἱ δὲ ὥρμησαν εἰς τὰ σημαντικὰ σπίτια· ὁ Ἀμπτουλάγας μόνος του[2]) μὲ ἕως 500 πολιόρκησεν τὴν Μητρόπολιν καὶ ζήτησεν ἐντὸς μιᾶς ὥρας νὰ φέρουν ὅλοι οἱ Ρωμαῖοι τὰ ἅρματα. Οὕτως λοιπὸν ἄρχισαν μικροὶ-μεγάλοι καὶ τὰ παράδωσαν σχεδὸν ὅλα· εἰς ἐμένα ἐδῶ[3]) ἦλθαν μερικοὶ πρῶτον, ἐχθροί μας παλαιοί, καὶ δὲν εὑρέθην <ἐκεῖ>· ἅρπαξαν τὰ ντουφέκια καὶ τὰ πιστόλια ὅλα, τὸ δὲ μπαροῦτι δὲν τὸ ηὗραν, διότι τὸ εἶχα εἰς τὸν νεροχύτην μὲ ταῖς στάμναις, καὶ δὲν τὸ περιεργάσθηκαν. Ὅλον τὸ πρᾶγμα τὸ ἅρπαξαν[4]), καὶ τώρα ὁ Μοσθάμπεης τοὺς ἐφυλάκωσεν (173) νὰ τὰ ἐπιστρέψουν κτλ. Ἐν τοσούτῳ φύγε διὰ τὴν πατρίδα, καὶ ἔρχομαι καὶ ἐγώ.—*Κώνστας Κασουμούλης* πατήρ σου».

Μὲ δύο δούλους, καὶ ἐνδυμένοι καλὰ ὡς Τοῦρκοι στρατιῶται, ἀπεράσαμεν κατὰ τὴν Θεσσαλονίκην ἔξωθεν...[5]) τὸ Ἀραπλὶ χωρίον, καὶ μείναντες νὰ γευματίσωμεν, ἕνας Τοῦρκος εἰδήμων, Θεσσαλονικεὺς (χωρὶς νὰ μᾶς γνωρίζῃ) μᾶς ἐδιηγήθη ὅτι εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, εἰς τὸν Σταυρὸν ἀπ' ἔξω ἐπέτυχαν τὰ Κλέπτικα καράβια τὴν κορβέτταν Θεσσαλονικὴν[6]) 28 κανονιῶν καὶ τὴν ἔκαυσαν, καθὼς καὶ ἓν βρίκι καὶ ἓν σαμπέκο· ὅτι ὁ καπιτάνος, μόλις ἐλευθερωθεὶς γυμνὸς ἐσώθη ψές[7]), ὅτι ὁ πασιᾶς ἀμέσως τὸν ἔστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸν τὸν Καπ. Πασιὰν νὰ παιδευθῇ ὡς συνεννοημένον μετὰ τῶν Ἀληπασιαλήδων (εἶχεν διαδοθῇ δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ὅλα τὰ κινήματα εἶναι ὑποκινήσεις τοῦ Ἀλήπασια[8]), καὶ τὸ

1) Ἡ εἴδησις τῆς προσβολῆς τῶν Ἑλληνικῶν πλοίων.
2) Τὸ χειρόγρ. *Μπτολάγας.—Μόνος του*, αὐτοπρόσωπος.
3) Στὸ μοναστῆρι.
4) Τὴς πραμάτειες τῆς χώρας.
5) Μιὰ λέξη κακογραμμένη.
6) Σαλονικιὰ κορβέττα. Βλ. Σπηλιάδη Α' σ. 114.
7) Ἀργὰ τὴ νύχτα, κολυμπῶντας.
8) Ἡ μέσα στὴν παρένθεση φράση μεταγενέστερη προσθήκη.

κάτω ὅτι ἀναρίθμητα Κλέφτικα πλοῖα περιπλέουν τὴν θάλασσαν, καὶ ἐκλείσθη ὁ γιαλός, καὶ ὅτι καὶ αὐτοὶ εἶναι εἰς μεγάλην συλλογὴν <οἱ> εἰς Θεσσαλονίκην ὑποπτευόμενοι κανένα κίνημα Μοσκοβικὸν (Ρωσσικόν). Τοῦ διηγήθημεν καὶ ἡμεῖς τὰ νέα τοῦ λιμένος τοῦ Τζιαϊγζιοῦ καὶ συλλυπήθημεν τὴν κατάστασιν τῆς Τουρκιᾶς καὶ τὴν Τουρκιάν (174). Ἔμελλε νὰ διαβοῦμεν τὸ γεφῦρι τοῦ ποταμοῦ Βαρδαρίου, καὶ ἐκεῖ ἐξετάχθην, καὶ ἐβοηθήθημεν ἀπὸ τὸ διαβατήριον τοῦ Μοσθάμπεη Σερρῶν ὡς πραγματευταί, καὶ ἐκεῖνοι ὡς συνοδοιπόροι μου.

Εἰς τὸ πέρασμα ὅμως τοῦ ποταμοῦ Μέγα (ποτάμι βαθύ, καταβαῖνον ἀπὸ Βοδενὰ καὶ Νάουσαν γίνεται <βαθύτερον;> —καὶ ἓν ζῶον δὲν τὸ πατεῖ), οἱ φύλακες ζήλευσαν τὰ ποδήματά μου τὰ κόκκινα καὶ εἶπαν ὅτι δὲν ἦτον δίκαιον ὁ Ρωμαῖος νὰ τὰ φορῇ—καὶ <ἕνας ἐξ αὐτῶν> ἤθελεν νὰ μὲ τ' ἀλλάξῃ, νὰ μὲ δώσῃ ἓν ζευγάρι παλαιοπάπουτζα.

Δυστυχία· ἀπὸ γνώριμον χριστιανόν, ὅστις ἔτυχεν ἐκεῖ, δὲν ἠμπόρεσα νὰ ἀπεράσω μὲ τὸ πρόσχημα[1]), <ἀλλὰ> καὶ πάλιν, διότι ἔτυχεν Τοῦρκος γνώριμος, <αὐτὸς> δὲν ἄφησεν νὰ ἐνοχληθοῦμεν.

Διαβάντες τοὺς δύο τούτους ποταμούς, κανενὸς τὴν ἀνάγκην <πλέον> δὲν εἴχαμεν· ἐπλησιάσαμεν εἰς τὰ σύνορα, ὅπου καὶ χωριὰ—ὅπου περιφέροντο Ἀρματωλοὶ Ἕλληνες τοῦ Καπ. Γάτζου πρὸς τὰ ἀκρώρεια Βοδενῶν, τοῦ Καρατάσιου <πρὸς τὰ> τῆς Βερροίας καὶ τοῦ Διαμαντῆ πέραν τοῦ ποταμοῦ Βίστριτζας—ὁποῦ ἠμπορούσαμεν νὰ καταφύγωμεν ὅ,τι στιγμὴ ἠθέλαμεν (175).

Ἐμείναμεν ἕνα βράδυ ἐκεῖ, εἰς τοῦ κάμπου τὰ χωριά, καὶ ξημερώνοντας ἐμβήκαμεν εἰς Βέρροιαν. Ἡ Βέρροια πολιτεία οὖσα, οὔτε ἐξετάχθημεν, οὔτε ἠθελήσαμεν νὰ δώσωμεν γνωριμίαν. Ἐστάθημεν ὁλημερίς, καὶ τὴν αὐγήν, διὰ τοῦ στενοῦ Καρατασίου διαβάντες, κατέβημεν εἰς τὰ χωριὰ Σαρήγκιολης, καὶ λημεργιάσαμεν εἰς ἓν χωριὸ τουρκικὸν Σιουλνάρια, εἰς μίαν καλὴν βρύσην καὶ δενδρώδη.

Οἱ Τοῦρκοι μᾶς ὑποδέχθησαν εὐμενῶς, ἀπολύτως ὡς πραγματευτὰς μεγαλεμπόρους χωρὶς νὰ ἐξετάσουν τὸ θρησκευτικόν μας.

Ἢ διότι ἐκεῖνο τὸ μέρος ἀπ' ἀρχῆς ἐπαπειλεῖτο ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς Κλέπτας, ἢ διότι ἐφοβοῦντο <οἱ Τοῦρκοι> τὸ περισσότερον μέρος τῶν χριστιανῶν γύρωθεν, ἢ διότι δὲν εἶχαν φθάσει αἱ εἰδήσεις, τὸ μέρος τοῦτο—ὡς πρὸς τὰς σχέσεις τῶν Τούρκων μὲ τοὺς χριστιανοὺς—ἔτρεχεν τὸν πρῶτον δρόμον, καὶ δὲν ἐξέταζεν κανένας τί γίνεται ἐδῶ καὶ τί γίνεται ἐκεῖ. Μᾶς ἐξέτασαν[2]) μόνον ἂν ἀληθεύει ὁ Μοσκοβικὸς[3]) πόλεμος μὲ τὸν Τοῦρκον, καὶ τοὺς εἴπαμεν εἶναι βέβαιος.

Τέλος τὸ ἑσπέρας ἔφθασα εἰς τὴν Σιάτισταν, εἰς τὴν Μητέραν μου, εἰς τὰς ἀδελφάς μου, εἰς τοὺς πατριώτας μου, εἰς τοὺς συμμαθητάς μου καὶ διδασκάλους μου, ἀφοῦ δέκα χρόνους δὲν εἶχαν[4]) μὲ ἰδεῖ (176). Κλαύματα συνώδευαν τὴν χα-

---

1) Τοῦ ἐμπόρου.

2) Μᾶς ἐρώτησαν.

3) Ἡ λαϊκὴ λέξη εἶναι «Μοσκόβικος».

4) Στὰ 1809, ἔτος ποῦ χαλαστῆκαν οἱ Λαζαῖοι, ὁ συγγρ. βεβαιώνει πῶς ἦτανε 12 χρο-

ρὰν καὶ τῶν γονέων μου καὶ τῶν φίλων μου καὶ σχεδὸν ὅλους τοὺς συμπολίτας μας[1]).

Ὀκτὼ ἡμέραις μόλις ἀπέρασαν, καὶ ἄρχισαν οἱ ξενιτευμένοι πατριῶται, ὅσοι εὑρίσκοντο ἐμπορευόμενοι εἰς τῆς Τουρκιᾶς τὸ μέρος[2]), νὰ καταφεύγουν συρρέοντες εἰς τὴν πατρίδα των, ὥστε κανεὶς δὲν ἔμεινεν νὰ μὴ ἔλθῃ <καὶ> χωρὶς κίνδυνον.

Ἀπὸ τὸ Νίσι Σερβίας καὶ κάτω, μᾶς διηγήθη ὁ Κος Δημήτριος Τζῖνος (ὅστις ἐλευθερώθη ἀπὸ τὴν φυλακήν), οἱ Τοῦρκοι ἔγιναν ἀνήμερα θηρία ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν· κόπτουν, σφάζουν ἀκρίτως ὁ καθεὶς ὅταν θέλει καὶ ὅποιον θέλει—καὶ ἄλλα δεινά[3]).

Ἦλθεν ἀπὸ Βιδίνι παρομοίως κάποιος Δόγηρας, ὅστις διαβὰς ἀπὸ Σέρρας μοῦ εἶπεν ὅτι φυλάκωσαν 150 ἐπισήμους πραματευτὰς καὶ τὸν Μητροπολίτην (177) καὶ ὅτι ἡ ἀποστασία τῆς Βλαχιᾶς δὲν ἐπέτυχεν καὶ ὅτι ὁ Ὑψηλάντης ἐχαλάσθη, καὶ ὅτι οἱ Τοῦρκοι πηγαίνουν καὶ διαβαίνουν τὸν Δούναβιν προχωρῶντες καὶ αἰχμαλωτίζοντες[4]).

Συναχθέντες ὅλοι οἱ πολῖται πανταχόθεν, δὲν ἠξεύραμεν τί νὰ κάμωμεν. Στρατεύματα καθημερινῶς ἀπερνοῦσαν διὰ Ἰωάννινα ἀπὸ Σιάτιστα καὶ Κοζάνην, καὶ κατεθλίβοντο ὅλοι οἱ πολῖται νύκτα-ἡμέρα, ὥστε ἀπηύδησαν.

Ὁ Χουρσὶτ πασιᾶς, ἄγρυπνος καὶ δραστήριος ἀρχηγός, πολιορκῶν τὸν Ἀλῆπασιὰν μὲ ἕως 60 χιλ., προσεῖχεν παντοῦ τὰ κινήματα καὶ διοικοῦσεν ἀπὸ τὸ κέντρον <τῶν Ἰωαννίνων> ἐξαίρετα ὡς πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ Βασιλείου του. Ἐδιόρισεν τὸν βεζίρην Θεσσαλονίκης μὲ τὰ πέριξ πρόχειρα στρατεύματα νὰ κτυπήσῃ τοὺς Μαντενοχωρίτας καὶ Κασσανδρινούς, οἵτινες ἀπὸ ἀπειρίαν πολεμικὴν ἀποσύρθησαν οἱ μὲν εἰς τὸν ἰσθμὸν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, οἱ δὲ <εἰς τὸν> τῆς Κασσάνδρας, καὶ ὠχύρωσαν <αὐτὰ> τὰ στενά· ἀφοῦ λαφυραγώγησαν ὅλους τοὺς γειτόνους τῶν Τούρκους, φεύγοντας <καὶ αὐτοὶ ἀργότερα> ἔχασαν καὶ τὰ ἐδικά τους,

---

νῶν (βλ. π. π. σελ. 72 σημ. 7)· ὡς τὰ 1821 γίνονται (ἂν προσθέσουμε 11 χρόνια) 23 χρόνια. Ἐδῶ βεβαιώνει ὅτι ἔλειπε ἀπὸ τὸ σπίτι του 10 χρόνια, λοιπὸν θὰ εἶχε ξενιτευτῆ κατὰ τὰ 1810. δηλαδή, ἂν παραδεχθοῦμε πῶς στὰ 1809 ἤτανε 12 χρονῶν καὶ στὰ 1811 14 χρονῶν, τότε στὰ 1821 ἤτανε 24 χρονῶν. Πῶς ὅμως πάλι στὰ 12 χρόνια του ἤτανε σπίτι καὶ μάθαινε γράμματα, ἐνῷ ἂν ἀφαιρέσουμε τὰ 10 χρόνια τῆς ἀπουσίας του ἀπὸ τὸ 1821, ἔπρεπε νὰ εἶχε ξενιτευτῆ στὰ 1811; Τὸ θυμητικὸ τοῦ συγγρ. στὴν ἀριθμητικὴ εἶναι ἀδύνατο. Πειὸ πάνω σελ. 133 γράφει ὅτι εἶναι 20 χρονῶν, στὰ 1821.

1) Προσθήκη τοῦ συγγρ. διαγραμμένη ἀργότερα: «Ἀναπαύθην τὸ ἑσπέρας, καὶ τὴν αὐγήν, κατὰ τὴν συνήθειαν, ὑποδέχθην τὸν Μητροπολίτην, τοὺς προύχοντας καὶ ὅλας τὰς τάξεις εἰς τὴν οἰκίαν μου. Ἀκολούθως ἀπάντησα εἰς ὅλους τὴν ἐπίσκεψίν μου. *Γονέων μου*, ὁ συγγρ. λησμονεῖ ὅτι ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς γονεῖς του βρίσκεται στὴς Σέρρες.

2) Περίεργος εἶναι ὁ ἑνικός· ἐννοεῖ ἴσως τὰ τουρκικὰ μέρη ποῦ γειτονεύανε μὲ τὴ δυτ. Μακεδονία βορεινά.

3) «Εἰς τὸ 1821 τὸν Ἰούνιον ἕως εἰς τὸν Ὀκτώβριον, εἰς αὐτὸ τὸ ἀναμεταξύ, ἀρχηγοῦντος τοῦ Ἐμμανουὴλ Παπᾶ ἀποστάτησεν ἡ Κασσάνδρα, τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ τὰ Μαντεμοχώρια» σημ. συγγρ.

4) Περνοδιαβαίνουν σφάζοντας.

ὁ δὲ πόλεμος περιωρίσθη εἰς τοὺς δύο ἰσθμοὺς Κασσάνδρας καὶ Ἁγίου Ὄρους.

Ἡμεῖς ἕως νὰ μάθωμεν τὴν εἴδησιν ὅτι <οἱ ἐπαναστᾶται> πλησίασαν εἰς Θεσσαλονίκην (178), εἰδοποιήθημεν καὶ τὸν διωγμόν <των> καὶ αἰχμαλωσίαν, καὶ τὸν περιορισμόν <των> εἰς τὰ δύο στενά[1]).

Μετὰ ὀλίγας ἡμέρας ἠκούσαμεν τὴν ἀποστασίαν τῆς Μακρυνίτζης καὶ τῶν λοιπῶν Εἴκοσι τεσσάρων χωρίων, καὶ ὅτι <οἱ ἐπαναστᾶται> ἔφθασαν ἕως εἰς Βελεστῖνον· <ἀλλ'>ὅσον ὀγλήγορα ἔφθασαν καὶ ἅρπαξαν, τόσον ταχύτερα κατέφυγαν εἰς τὴν Μακρυνίτζαν. Ὁ Μαμούτπασιας Δράμαλης μὲ δολιότητα, ἀφοῦ τὸν ὑποδέχθησαν χωρὶς πόλεμον εἰς τὸ χωριό[2]), ἔκαμεν εἰς αὐτοὺς τὸ τουρκικὸν χρέος του, καὶ τοὺς αἰχμαλώτισεν. Ἀμέσως διεσπάρη καὶ αὕτη ἡ φήμη· κατόπι τῆς φήμης εἴδαμεν καὶ γυναῖκες ὁποῦ ἔφερναν, καὶ μικρὰ παιδιὰ αἰχμαλώτους οἱ γείτονές μας[3]), καθὼς καὶ διάφορα πράγματα κάθε εἴδους. Τοὺς δὲ προύχοντας τῆς Μακρυνίτζης καὶ τοὺς πληρεξουσίους των τοὺς ἀποκεφάλισεν ὅλους ὁ Χουρσίτπασιας εἰς Ἰωάννινα[4]), ἕως 70.

Μόλις τελείωσεν αὐτὴ ἡ σκηνή, καὶ ἰδοὺ <καὶ ἄλλαι> τῶν Ἀγράφων, Ἀσπροποτάμου, τοῦ Καλάρι καὶ Κατζαναχωρίτων[5]). Ὁ Κώστας Βελῆς, γραμματεὺς τῶν ἀρχηγῶν Τούρκων εἰς Τρίκκαλα, γροικημένος μὲ τὸν Στορνάρην Νικόλαον καὶ Σταμούλην Γάτζον καὶ Γκαβοστεργαίους[6]), ἐπαναστάτησαν οἱ μὲν τὰ (179) Ἄγραφα, ὁ δὲ τὸν Ἀσπροπόταμον, καὶ ὁ Ράγκος τοὺς Καλαρίτας, καθὼς καὶ τὰ Κατζανοχώρια ὁ Κουτελίδας. Συλλαμβάνουν <οἱ Τοῦρκοι> εἰς τὰ Καγκέλια Καρπενησιοῦ φεύγοντα τὸν Κώστα Βελῆν, φεύγουν οἱ Γκαβοστεργαῖοι <πρὸς τοὺς Τούρκους;>, ἐπιμένει μὲ τοὺς Τούρκους ὁ Τζιολάκογλους προεστὼς Ἀγράφων, ἀποτυγχάνει ἡ ἀποστασία Ἀγράφων—καὶ ἀνοίγει τὸ δεξιὸν πλευρὸν τῆς ἐπαρχίας Ἀσπροποτάμου.

Οἱ Καλαρῖται (ἂς εἴπουν αὐτοὶ τὰ αἴτια[7]) δὲν ἐστάθησαν καθόλου ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν Ράγκον[8])· εἰς τὸν *Ἰούλιον μῆνα* <1821> προχωροῦν οἱ Τοῦρκοι εἰς ἐκεῖνα

---

1) Τοὺς λαιμοὺς τῶν δύο ἀκρωτηρίων.

2) Τὴ Μακρυνίτσα.

3) Οἱ γείτονες τῆς οἰκογενείας Κασομούλη Τοῦρκοι, ποῦ εἶχαν τρέξει, ἴσως, στὴ Λάρισσα ν' ἀγοράσουν σκλάβους Θεσσαλοὺς καὶ λάφυρα.

4) Ἡ Μακρυνίτσα, ἢ καὶ ὅλα μαζὶ τὰ Εἴκοσι τέσσερα χωριὰ εἶχανε, φαίνεται, ἀντιπροσώπους (βεκίληδες) κοντὰ στὸν πασσᾶ τῆς Λάρισσας, ἀφοῦ στὸ Χουρσὶτ πασσᾶ οἱ αἰχμάλωτοι σταλθήκανε γιὰ νὰ κριθοῦν.

5) Ὁ συγγρ. ἔγραψε *Καλαρυτῶν*, κεῖ ἔπειτα διόρθωσε *Καλάρι*. Φιλαρέσκεια ἀνθρώπου ποὺ μιλεῖ τὰ Βλάχικα. *Κατζανοχώρια*, περιφέρεια στὴς ΝΔ. πλευρὲς τοῦ βουνοῦ Περιστέρι καὶ ΝΑ. τῶν Γιαννίνων.

6) Τὸ ὄνομα τῆς πατριωτικῆς αὐτῆς οἰκογένειας τοῦ Φουρνᾶ, ποῦ εἶχε φιλία μὲ τοὺς Κατσαντωναίους καὶ τὸν Καραϊσκάκη, καὶ ἦταν ἀντίθετη στοὺς Τσολάκογλους τῆς Ρεντίνας, εἶναι Ζῶτοι Λογοθέτες βλ. π. π. σελ. 98 - 99. *Ζότ*, Ἀρβαν. ἀρχηγός.

7) Τὰ πικρότατα παράπονα κατὰ τοῦ Ράγκου.

8) Δὲν ἔλαβαν καιρό. Ἡ ἐκστρατεία τῶν Ἀρβανιτῶν ἔγινε βιαστική, γιὰ νὰ προφτάσουν τὰ λάφυρα, νὰ μὴν τὰ πάρῃ ὁ Ράγκος. Ὅμως αὐτὸς ἔφυγε, *φουτσὶ Ράγκο*, ὅπως ἔλεγαν

τὰ θεόρατα στενά, ὁποῦ ἡ φύσις τὰ ἔκαμεν ἄσυλον διὰ τοιαύτας περιστάσεις—ἀνοίξεν καὶ τὸ ὄπισθεν μέρος τῆς ἐπαρχίας Ἀσπροποτάμου. Λεηλατοῦν τὸ Καλάρι οἱ Τοῦρκοι, φεύγει ὁ λαὸς ὅλος γυμνὸς—κυνηγῶντες τους οἱ ἐχθροί, τοὺς διέσωσεν ἡ περίφημος μάχη τοῦ Γώγου Μπακόλα εἰς τὸν Σταυρὸν ὁποῦ συγκρότησεν, καὶ ἡ βοήθεια τοῦ στρατηγοῦ Ράγκου κατὰ τὰς *14* <*Σεπτεμβρίου*[1]>. Ὁ Γῶγος Βακόλας εὑρέθη μόνον μὲ 70 στρατ. εἰς τὸν Σταυρόν, καὶ ἀντιστάθη εἰς ἓξ χιλ. Τουρκαλβανούς, διώξας αὐτοὺς ἕως 7 ὥρας καὶ φονεύσας ἕως 400.

Ὁ Στορνάρης τοποθετημένος εἰς Πόρταν, <ἕτοιμος> νὰ ὁρμήσῃ πρὸς τὰ Τρίκκαλα, [ἀκούγοντας αὐτὰ] μόλις ἠκούσθη ἡ φωνὴ τῶν κανονιῶν τῆς ἐκστρατείας τοῦ Δράμαλη καὶ ὁ χαλασμὸς τοῦ Καλαριοῦ, τὸν ἄφησαν οἱ περισσότεροι καὶ πῆγαν νὰ ἀσφαλίσουν ταὶς οἰκογένειαίς των· στρατοπεδευμένος μὲ ὀλίγους, δὲν ἐδυνήθη νὰ βασταχθῇ, καὶ ἀποσύρθη μὲ κίνδυνον[2]) εἰς Κόρμπου, Περτουλιώτικα λειβάδια· ἐπροσποιήθη ὅτι δὲν εἶχεν (180) σκοπὸν ἀποστασίας, κλίνει εἰς [τὸν] συμβιβασμὸν μὲ τὸν Οὐμὲρ <Βρυόνην;> κουμπάρον, ὥστε οἱ Τοῦρκοι νὰ μὴ ἐμβαίνουν εἰς τὴν ἐπαρχίαν, καὶ τὰ δίκαια ὁ ραγιᾶς νὰ τὰ δίδῃ διὰ μέσον αὐτοῦ[3]).

Αὕτη ἡ συνθήκη ἐμπόδισεν τὴν ὁρμὴν τῶν ἐξαγριωμένων Τούρκων πρὸς καιρὸν καὶ ἔδωσεν αἰτίαν ὅλων τῶν Καπιταναίων νὰ βαστήξουν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰς τὰ σύνορα τὴν ὁρμήν[4]). Ἀπ' ἔδῶ ἄρχισεν τὸ λεγόμενον ἀπὸ τοὺς Καπιταναίους *καπάκι*.

Οἱ τῶν Χασιῶν, τοῦ Ὀλύμπου καὶ <τοῦ> Καρατασίου Καπιταναῖοι τίποτες ἀκόμη δὲν κάμουν, παρὰ προσέχουν καὶ ἀνταποκρίνονται.

Ἡμεῖς [οἵτινες] εἴχαμεν τοὺς ὀφθαλμούς μας προσηλωμένους εἰς τὰ μεγάλα στρατηγήματα τῶν Καπιταναίων, καὶ θαρρούσαμεν ὅτι αὐτοὶ εἶναι προωρισμένοι διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ Ἔθνους, καὶ αὐτοὶ εἶναι οἱ Τουρκοφάγοι, <καὶ> ἡ γράμμα τους ἢ λόγον τὸν θεωρούσαμεν χρησμόν, καὶ θαρρούσαμεν ὅτι ὅλαις αἱ Χριστιανικαὶς Αὐλαὶς εἰς αὐτοὺς ἔχουν ἀποταμιευμένα τὰ μυστικά των, μάλιστα ἡ Ρωσσία... Ἰδοὺ <ἐγὼ> τί ἔκαμα.

οἱ δυστυχισμένοι Καλαριτιῶτες. Ἂς περιγράψουν μοναχοί τους τὸ τί τραβῆξαν ἀπὸ τὸ Ράγκο πρῶτα καὶ τοὺς Ἀρβανῖτες ὕστερα.

1) Ὁ συγγραφεὺς ἔγραψε 14, καὶ τὸ ἔσβυσε χωρὶς νὰ ὁρίσῃ μῆνα. Βλ. Ἀρχεῖο Μακρυγιάννη Β' σ. 31. Ἐκεῖ ὁρίζεται καὶ ὁ μῆνας. Ἡ βοήθεια τοῦ Ράγκου δείχνει ὅτι κατάλαβε τὸ κακὸ ποῦ εἶχε κάμει πρωτύτερα. Καὶ τολμοῦσε ν' ἀρνηθῇ τὴ συμμετοχή του στὸν περίφημο Γῶγο Μπακόλα;

2) Εἶδε ὅτι δὲ θὰ μπορέσῃ νὰ βασταχτῇ, καὶ τραβήχτηκε, γιατὶ θὰ κινδύνευε ἂν ἔμενε μὲ τόσο λίγους. Ὅπως ὁ συγγρ. διατυπώνει τὴ φράση του, θὰ πίστευε κανεὶς πῶς ὁ Στουρνάρης ἔδωσε κάποια μάχη.

3) *Οὐμὲρ κουμπάρος*, τάχα ὁ Βρυώνης εἶχε βαφτίσει κανένα παιδὶ τοῦ Στουρνάρη, ἂν καὶ Μουσουλμάνος, ἢ ἡ λέξη ἤτανε παρατσοῦκλι του;

4) Ἐμπόδισαν τοὺς Ἀρβανῖτες νὰ μποῦνε στ' Ἀρματωλίκια τους, δείχνοντας τὴν ἴδια διαγωγὴ ποῦ ἔδειξε ὁ Στορνάρης, ὅμως καὶ τοῦ Ὀμὲρ Βρυώνη τὸ παράδειγμα, ποῦ σεβάστηκε τὸ προσκύνημα τοῦ Ἀσπροποτάμου, καὶ δὲν τὸ πάτησε.

Ἐνθουσιασμένος εἰς τὸ ἄκρον, δὲν ἐπιθυμοῦσα νὰ ἀκούσω ἀποτυχίαν· θάνατος μ' ἦτον ἡ στιγμὴ μιᾶς θλιβερᾶς εἰδήσεως <περὶ> τῶν Ἑλλήνων.

Διὰ νὰ βεβαιωθῶ ὑπὲρ (181) ὅλων τῶν ἄνωθεν συμβάντων, μὲ ἀδρὰ ἔξοδα ἔστειλα πεζούς, ἕναν εἰς τὸν Στορνάρην, ἕναν εἰς τὴν Λάρισσαν, κατάσκοπον, καὶ ἕναν εἰς τὸν Διαμαντῆ Νικολάου, εἰς τὸ τμῆμα τῆς Αἰκατερίνης νὰ μάθω τὰ τῆς Κασσάνδρας καὶ τῆς θαλάσσης πῶς τρέχουν.

Ἄλλοι δὲ πάλιν ἔγραψαν πρὸς τὸν Λασπᾶν Νικόλαον εἰς Ἰωάννινα, νὰ τοὺς περιγράψῃ τί ὀργανίζεται ἀναμεταξὺ Σουλιωτῶν καὶ Ἀλήπασια.

Ὁ Λασπᾶς[1]) γράφει ὅτι συνεννομένοι οἱ Ἀλβανοὶ ἀρχηγοὶ μὲ τοὺς ἔξωθεν Σουλιώτας καὶ λοιποὺς ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν διαλύουν τὸ στρατόπεδον τῶν Χαλδούπηδων τοῦ Σουλτάνου καὶ ἐβγάζουν καὶ τὸν Ἀλήπασιαν, καὶ ὅτι <τοιοῦτον> σχέδιον τὸ ὁποῖον δὲν ἐπέτυχεν ἄλλοτε ἐντὸς τοῦ στρατοπέδου, τώρα ἐπιτυχαίνει ἐντὸς καὶ ἐκτὸς μὲ τὴν ἔξαφνον προσβολὴν τῶν Ἀλβανῶν[2])· καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐμαθητεύθη μόνον ὅτι ἐξουσίασαν τὸ φρούριον Σοῦλι[3]) οἱ Σουλιῶται καὶ ὅτι ἐνώθησαν ὁ Μουχορδάρης, Ταχὶρ Ἀμπάζης καὶ ἄλλοι ἀρχηγοὶ Ἀλβανῖτες μὲ αὐτοὺς καὶ λοιποὺς Καπιταναίους, καὶ ὅτι τίποτες ἄλλο δὲν ἔγινεν πρὸς διάλυσιν τοῦ <Τουρκικοῦ> στρατοῦ (182).

Δύο φατρίας παρατήρησα εἰς τὴν χώραν ἐκείνην[4]) καὶ εἰς τὰς πέριξ, <αἱ ὁποῖαι> συνιστοῦσαν μίαν σύμπνοιαν ὡς πρὸς τὰ συμφέροντά των <ἑκάστη>. Ὅσοι προεστοὶ καὶ λοιποὶ ἦσαν εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Ἀληπασιᾶ καὶ διέπρεπον εἰς τὸν καιρόν του, ἐπιθυμοῦντες τὴν ἐπιτυχίαν αὐτοῦ, συνέπραττον εἰς τοὺς σκοποὺς τῶν ἐπαναστατῶν. Οἱ Ἑταιρίσται, καίτοι δυσαρεστημένοι οἱ περισσότεροι, συμφωνοῦσαν. Οὕτως ἐνεργοῦντες, τὰ δύο μέρη, καμμία προδοσία δὲν ἀκολούθησεν <ἑκατέρωθεν[5]>, καὶ διεφυλάχθησαν ἐκεῖναι αἱ ὡραίαις χώραις καὶ εὐπρεπισμέναις ἀπὸ τὰ κακὰ τῶν Τουρκῶν καὶ ἀπὸ τὸ φιλέκδικον τῶν γειτόνων[6]).

---

1) Νικόλας Λασπᾶς ἀπὸ τὴν Καστοριά, γραμματικὸς τοῦ Χουρσὶτ πασσᾶ στὰ Γιάννινα· νὰ εἶχε γράψει δὲ φαίνεται πιστευτό· θὰ ἤβρε ἄλλον τρόπο νὰ παραγγείλῃ.

2) Οἱ Ἀρβανῖτες ἦταν προσκυνημένοι καὶ ἑνωμένοι μὲ τὸ στρατόπεδο τοῦ Χουρσίτ, λοιπὸν ἡ προσβολή τους θὰ γινόταν ἀπὸ «ἐντός», καὶ τῶν Σουλιωτῶν ἀπὸ «ἐκτός». Ἐνῷ πρωτύτερα, ποῦ ἦταν ἑνωμένοι μὲ τὸν Ἀλῆ, τὸ σχέδιο τῆς προσβολῆς ἀπὸ «ἐντὸς» δὲν τὸ εἶχανε βάλει σὲ πράξη.

3) Φρούριο Σοῦλι δὲν ὑπάρχει· ἐννοεῖ τὴν Κιάφα. Τὸ χωριὸ Σοῦλι ἦταν ἀνοχύρωτο.

4) Τὴν Ἤπειρο, ἀπ' ὅσα γράφαν εἴτε λέγανε στὸ συγγρ. σχετικὰ μὲ τὴν πολιορκία τοῦ Ἀλήπασσα.

5) «Προδοσία» ἀκολούθησε ἀπὸ τοὺς Ἀρβανῖτες ποῦ πήγανε μὲ τοὺς Τούρκους. Μήπως πάλι «προδοσία» δὲν κάμανε καὶ οἱ Ἕλληνες στρατιωτικοί, ποὺ δουλεῦαν τὸν Ἀλήπασσα;

6) Ἄλλος τρόπος δὲν εἶναι νὰ ἐξηγηθῇ αὐτὴ ἡ φράση, παρὰ ἂν ἐννοηθῇ ὡς εἰρωνεία τὸ *εὐπρεπισμέναις*, ποῦ τὶς «διώρθωσαν» (εὐτρέπισαν) τὶς ὡραῖες ἐκεῖνες χῶρες τῆς Ἠπειρωτικὲς Τοῦρκοι καὶ (Ἕλληνες) γειτόνοι, δηλ. τὶς εἶχαν ξεγυμνώσει, καὶ δὲ χρειαζόνταν ἄλλα παθήματα. Ὁ συγγρ. ἐννοεῖ τὸ διπλὸ κακὸ ποῦ προκάλεσε στὴν Ἤπειρο ἡ Ἐπανάσταση, μόλις ἄρχισε. Δὲν περιγράφονται τὰ παθήματα τοῦ Ἠπειρωτικοῦ λαοῦ ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτες καὶ ἀπὸ

Ὁ Στορνάρης μὲ τὴν ἀπάντησίν του μὲ ἐξιστοροῦσεν ὅλα τὰ συμβάντα Ἀγράφων, Καλάρου[1]) καὶ Ἀσπροποτάμου, καὶ τέλος ὅτι τὸ Βραχόρι καὶ Ζαπάντι ἐκυριεύθησαν ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους τοῦ Καρελιοῦ[2]), καὶ ὅτι εἰς Μακρυνόρος ἐσυστήθη δυνατὸν στρατόπεδον.

Ἀπὸ Λάρισσαν ὁ κατάσκοπος μὲ εἰδοποίησεν ὅτι εἰς ἕναν πόλεμον τῆς Φουντάνας συλληφθεὶς ὁ Διάκος, ὁ Οὐμὲρ (183) πασιᾶς προχώρησεν εἰς Γρανδιάν, καὶ πολεμήσας ἐμβῆκεν εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ ὅλα τὰ συμβάντα τῶν 24 χωρίων.

Ὁ Κ. Διαμαντὴς μ᾽ ἔστειλεν μίαν πρωτότυπον ἐγκύκλιον ἐσφραγισμένην ἐκ τῶν 24 Μοναστηρίων τοῦ Ἁγίου Ὄρους πρὸς τοὺς Ὀλυμπίους καὶ τῶν πέριξ, παραινετικὴ νὰ ὑψώσωμεν ὅσον τάχος τὰς σημαίας εἰς τὰς κορυφὰς τοῦ Ὀλύμπου καὶ λοιπῶν ὀρέων.

Μὲ ἔγραφεν πρὸς τούτοις ὅτι ὁ Λουμπούτπασιας[3]) εἶναι ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας κατὰ τῆς Κασσάνδρας καὶ Ἁγίου Ὄρους μὲ ἕως 15 χιλ. στράτευμα, καὶ νύκτα-ἡμέρα πολεμῶν εἰς τῆς Κασσάνδρας τὸν ἰσθμόν· καὶ ὅτι ὁ Ἐμμανουὴλ Παππᾶ ζητᾷ βοήθειαν (καὶ ἔστειλεν καὶ 12 χιλ. γρόσια μετρητὰ εἰς φλωρὶ νὰ πληρώσωμεν καὶ νὰ στείλωμεν στρατιώτας, καὶ ὅτι ἔστειλεν <ὁ Διαμαντὴς Νικολάου> ἕναν ἀξιωματικόν του Λιάκον μὲ 150. Καὶ ἡ Κασσάνδρα θριαμβεύει.

Μ᾽ ἔγραφεν προσέτι ὅτι ἐκείναις ταῖς ἡμέραις ἔμελλον νὰ συνέλθουν ὅλοι οἱ Καπιταναῖοι (184) νὰ σκεφθοῦν περὶ τοῦ μέτρου ὁποῦ θέλουν λάβει, καὶ ὅτι εἶναι καλὸν νὰ εὑρεθῇ καὶ <σταλῇ> καὶ παρ᾽ ἡμῶν ἕνας τῶν προκρίτων νὰ συσκεφθοῦν[4]).

Μὲ δεύτερον γράμμα πάλιν μ᾽ ἔγραφεν ὅτι ὅλος ὁ κόσμος ἔχει ἔλλειψιν ἀπὸ πολεμοφόδια, καὶ νὰ τοὺς οἰκονομήσωμεν μὲ 1000 ὀκ. βαροῦτι καὶ μολύβι.

Ὁ Μητροπολίτης, ὁ Νεόπουλος[5]), ὁ Παπαγόρας, ὁ Κος <Παν.> Ναοὺμ Μοσχοπολιάνος γραμμ <ατεὺς> ποτὲ <τοῦ> Τζια<λα>λεντίμπεγη, Δημ. Χ″. Μιχαὴλ καὶ ἄλλοι συνελθόντες περὶ πληρεξουσίου, ἀφοῦ ἀρκετὰ ἐσκέφθημεν, ἐνέκριναν καὶ ὡς ἔχοντα τὰς σχέσεις των ἐκ τοῦ πατρός μου, καὶ τοὺς τρόπους, καὶ <ὡς> ἀνύπανδρον, νὰ ἐπιφορτίσουν ἐμένα.

τ᾽ Ἀρβανίτικα στρατεύματα. Εἶναι περίεργο ὅτι ὁ συγγρ. ἄρχισε νὰ κάνῃ λόγο γιὰ δυὸ φατρίες, καὶ μίλησε μόνο γιὰ τὴ μία. Ἡ ἄλλη ἦταν οἱ ἐναντίοι τοῦ Ἀλῆ καὶ πιστοὶ τοῦ Σουλτάνου.

1) Γρ. Καλαριοῦ.

2) «Δυστυχεῖς πολίτας γεωργοὺς—καὶ ἀξίους δὲ στρατιώτας—δὲν ἠμποροῦσα ἄλλως πως νὰ τοὺς βαστάξω παρὰ μὲ μίαν ἐπιτροπὴν μυστικὴν νὰ δίδῃ ἀλεῦρι εἰς τὰς οἰκίας των χάριν βοηθείας, <διὰ> νὰ μὴ εὑρεθοῦν σκορπισμένοι εἰς ἐκείνην τὴν δεινὴν περίστασιν. Προκατάλαβα τὴν ἀντιζηλίαν τῆς ἐπιτροπῆς, ἥτις ἤθελεν μᾶς προδώσει· ἐπαιδεύθη ἀνεπαισθήτως ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν διὰ τοῦ ἰδίου διοικητοῦ Ὀθωμανοῦ καὶ ἐξωρίσθη παρὰ τοῦ ἰδίου» σ. συγγρ.— *Ζαπάντι*, πόλη κατοικημένη ἀπὸ Τούρκους παλαιοὺς σπαῆδες, ποῦ κάηκε καὶ ἐρημώθηκε ἀπὸ τὸν πρῶτο χρόνο τῆς Ἐπανάστασης. *Κάρελι*=Ἀκαρνανία, μὲ πρωτεύουσα τὸ Βραχόρι (Ἀγρίνιο).

3) Λαϊκὸς τύπος τοῦ ὀνόματος Ἀμπντουλαμπούντ.

4) Τὸ χειρόγρ. *συσκεφθῶμεν*.

5) Τὸ γνήσιο ὄνομά του Κ. Νιόπλιος.

Ὁ ζῆλος μ᾽ εὐκόλυνεν <νὰ παραβλέψω> καὶ τὰ ἔξοδα καὶ τὴν διάβασιν καὶ τοὺς κινδύνους καὶ τὰ συμφέροντα, <ἀκόμη δὲ καὶ[1]> ταὶς προξενειαῖς τῶν εὐγενῶν καὶ ὡραίων καὶ σεμνῶν παρθένων τῶν δύο πολιτειῶν ἐκείνων[2]), ἀφήσας ὅλα τοῦ σπιτιοῦ μας εἰς τὴν διάκρισιν τῆς μητρὸς—καὶ τῆς φορᾶς, παράβλεψα (μ᾽ ὅλον ὁποῦ πρόβλεπα τὰς δυστυχίας) ὅλα τὰ εὐτυχῆ συμφέροντά μου, καὶ ἐδέχθην τὸ βάρος τοῦτο ὑποσχεθεὶς νὰ ἐκτελέσω ὅσον τῆς δυνάμεώς μου (185).

1) Τὸ χειρόγρ. *μᾶλλον δέ. Διάβασιν*, τῶν ποταμῶν;
2) Τῆς Σιάτιστας καὶ Κοζάνης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ἀναχώρησις τοῦ συγγραφέως ἀπὸ Σιάτισταν—Ἀρματωλοὶ τοῦ Ὀλύμπου—Ἀπόφασις περὶ προσωρινῆς ἀναβολῆς τοῦ Ἀγῶνος—Μετάβασις τοῦ συγγραφέως εἰς Κασσάνδραν—Ἀποστολὴ αὐτοῦ εἰς Πελοπόννησον—Διάβασις διὰ Ψαρρῶν, Ὕδρας, Σπετσῶν—Ἄφιξις εἰς Τριπολιτσὰν—Εἰκὼν τῆς ἁλωθείσης πόλεως Ἐνέργειαι τοῦ συγγραφέως πρὸς βοήθειαν τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος—Ἐπάνοδος εἰς Ἄργος.

Ἡ *α' Σεπτ. 1821,* προοιμιάζουσα πένθιμος ἡμέρα ὡς πρὸς τὴν οἰκογένειάν μου, ἦτον οἰωνὸς τῶν δυστυχημάτων μου καὶ αὐτῶν[1]). Εἰς δέκα χρόνους, μόλις ἀξιώθηκαν νὰ μὲ ἰδοῦν πέντε μῆνες, καθὼς ἐπιθύμουν καὶ ηὔχοντο νὰ παρηγορηθοῦν—καὶ ἰδού, μὲ ὑστεροῦντο.

Αἱ γωνίαι γέμισαν ἀπὸ τὰ δάκρυα τῶν δύο μικρῶν καὶ χαριτωμένων ἀδελφιδῶν μου Αἰκατερίνας καὶ Σουλτάνας καὶ τῆς μητρός μου (μητρυιὰ) Ἀλεξάνδρας καὶ λοιπῶν συγγενῶν μου[2]).

Ἀπὸ τὸν πατέραν μου καὶ ἀδελφόν μου Γεώργην καμμίαν θετικὴν εἴδησιν δὲν εἶχα, ἂν ὑπάρχουν ἢ ὄχι, νὰ τοὺς παρηγορήσω[3]).

Ἡ μόνη παρηγορία, ὁποῦ ἄφησα εἰς ὅλους αὐτούς, ἦτον ἡ καλὴ ὑπόληψις καὶ ἡ εὐπορία. Ἄφησα καὶ τὸν Θεοδωρῆν <Ποντίκην> φίλον μου ὡς προστάτην. Ἀσπάσθηκα ὅλους γλυκά, καὶ τὸ χῶμα, καὶ εἶπα· ἐὰν δὲν τὸ ἰδῶ ἐλεύθερον ἀπὸ τοὺς Τούρκους, <ποτὲ> νὰ μὴ τὸ ἀπολαύσω[4]).

Τὴν ἰδίαν ἡμέραν, λαβὼν μαζί μου 25 ἐνόπλους, ἀπέρασα εἰς τὸ μοναστῆρι Ζάμπορτας (τμῆμα Βεντζιῶν) κείμενον εἰς τὴν (186) ἄκραν του ποταμοῦ Βίστριτζας, εἰς λόφον ὑψηλὸν καὶ ἀπότομον[5]· ἐξηγήθην μὲ τὸν ἡγούμενον, καὶ μὲ ὁδη-

1) Ἡ συννεφιασμένη μέρα ἦτανε γιὰ τὸ συγγραφέα πένθιμη γιατὶ ἄρχιζε κακά, ἀφοῦ θ' ἄφινε τὴν οἰκογένειά του, καὶ προμηνοῦσε ἀκόμα τὰ δικά του «δυστυχήματα». Λείπει ἀπ' αὐτὸν ἡ καθαυτὸ λέξη, π. χ. «περιπέτειαι», ἢ κάποια ἄλλη ἀνάλογη· γιατὶ ὅσο κι' ἂν ἡ ζωή του πέρασε πολυκίνδυνη, δὲ δοκίμασε ὅμως ὁ ἄνθρωπος καμιὰ συμφορά, παρὰ τὸν τίμιο θάνατο τοῦ ἀδερφοῦ του στὴν ἔξοδο τοῦ Μεσολογγιοῦ. Καὶ *αὐτῶν,* τῆς οἰκογένειάς του.

2) Οἱ ἄκρες, ρίζες τῶν ματιῶν, οἱ «κανθοί». *Ἀδελφιδῶν*=μικρῶν ἀδελφῶν· ὁ συγγρ. θὰ ἤθελε νὰ πῇ μὲ τὴν ἑλληνικούρα του «ἀδελφάκια», ἂν δὲν ἤθελε νὰ πῇ ἀδέρφια ἀπὸ ἄλλη μητέρα.

3) Τὴ μητέρα του καὶ τοὺς ἄλλους στὸ σπίτι.

4) Ὁ συγγρ. ἐδῶ δὲ μπορεῖ πάλι νὰ βρῇ τὴν κυριολεξία, π.χ. «νὰ μὴν τὸ χαρῶ» (ἐλεύτερο).

5) Ὁ συγγρ. ἐδῶ καὶ πάλι μᾶς δημονεῖ νὰ δώσῃ καθαρὴ ἐξήγηση τοῦ σκοποῦ τοῦ ταξιδιοῦ του. Τὸ μοναστῆρι Ζάμπορτας βρίσκεται στὴν περιφέρεια Βεντσῶν (Βέντσι-κόλι) ἀνωκέφαλα

γὸν <ἐδικόν> του ἔφθασα εἰς τὸ χωρίον Μεταξᾶ ὀνομαζόμενον, εἰς τὴν καθέδραν τῶν <Ἀρματωλῶν> Μπζιωταίων.

Εὑρέθη ὁ μικρότερός των ἀδελφὸς ἐκεῖ· μὲ ὑποδέχθη τόσον φιλοφρόνως, ὥστε δὲν ἠμπορῶ νὰ τὸ περιγράψω.

Τὸν ἐξέτασα νὰ μάθω, ὡς ἀπὸ ἀδελφὸν τοῦ Καπιτάνου, τί οὐσιῶδες, καὶ μ᾽ ἐδιηγήθη ὅτι ὁ ἀδελφός του ἐπῆγεν εἰς τὸ Καταφῦγι, καὶ τραβοῦσεν διὰ τὴν συνέντευξιν τῶν Καπιταναίων εἰς Καστανιάν[1]· καὶ ὅτι δὲν ἤξευρεν τίποτες ἄλλο.

Μ᾽ ἔδωσεν Ἀρματωλὸν ὁδηγόν, καὶ χωρὶς φόβον πλέον[2] ἀπέρασα ὑποκάτω ἀπὸ τὰ Σέρβια, ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὸ Βελβεντό, καὶ κοιμηθέντες ἔξω <αὐτοῦ> φθάσαμεν τὴν αὐγὴν εἰς τὴν καθέδραν (ἐπαρχίαν Σερβίων) τῶν Συραίων Γεωργίου καὶ Νικολάου, <ὀνόματι> Κόκοβα.

Ἀπ᾽ ἐκεῖ μετέβην εἰς Καστανιάν, ἀπάνω ἀπὸ τὸ Κολινδρόν, ὁποῦ ἦτον στρατοπεδευμένος ὁ Καπιτὰν Διαμαντὴς <Νικολάου> μὲ ἕως 300 στρατιώτας, καὶ ἦτον καὶ ὁ Γούλας Δράσκου <μαζί>.

Ὁ Γούλας ἦτον φίλος στενὸς καὶ γνώριμος τοῦ πατρός μου (187) ἀπὸ τοὺς διαφόρους παλαιοὺς ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Μπλαχαβαίων ἀγῶνας των[3]), καὶ μὲ γνώρισεν εὐθύς. Μὲ τὸν Διαμαντῆν εἶχα μόνον τὴν ἀνταπόκρισιν[4]· ἀφοῦ εἶδαμεν καὶ προσωπικῶς ἕνας τὸν ἄλλον, δὲν ἠμποροῦσεν νὰ συμβιβάσῃ τὴν ἡλικίαν μὲ τὰ πράγματα (μ᾽ ὅλον ὁποῦ νέος καὶ αὐτός), καὶ νὰ πείσῃ τὸν ἑαυτόν του ὅτι εἶμαι ἐγὼ ὁ φίλος του ἀνταποκριτής.

Ἐκλείσθημεν οἱ τρεῖς· ἔδωσα τὰ γράμματα[5])· ἀναμμένος ἀπὸ τὸν ζῆλον καὶ αὐτός, δὲν χόρταινεν φιλῶντας με καὶ παρατηρῶντας.

Ἐξηγήθημεν περὶ τῆς συνελεύσεώς των, καὶ μ᾽ εἶπαν ὅτι ἔμειναν σύμφωνοι νὰ πολιτευθοῦν τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὸ ἓν μέρος, καὶ νὰ στέλνουν μυστικὴν βοήθειαν στρατιωτικὴν εἰς Κασσάνδραν[6]) <ἀπὸ τὸ ἄλλο>, καὶ νὰ ἰδοῦν ὁποίας προόδους ἔμελλεν νὰ κάμῃ τὸ στρατόπεδον τοῦ Ὀδυσσέως κατὰ τὸ Ζιτοῦνι καὶ <τὸ ἄλλο> τοῦ Μακρυνόρι κατὰ τοῦ Χουρσίτπασια[7]). Ὁ Καρατάσιος ἔλειπεν,

---

ἀπὸ τὸ ποτάμι Βίστριτσα, στὸ δρόμο Γρεβενῶν-Σερβίων. Λοιπὸν ὁ συγγρ. τραβάει κατὰ τὰ Σέρβια. Ὁ περασμένος πλοῦτος τοῦ μοναστηριοῦ φαίνεται ἀπὸ τὰ 150 κελλιὰ ποὺ ἔχει (ἂν τἄχει ἀκόμα).

1) Καὶ τὰ δύο χωριά, στὸ δρόμο Σερβίων—Κατερίνας, βρίσκονται στὴ βδ. πλευρὰ τοῦ βουνοῦ Φλάμπουρο.

2) Ὁ τόπος ἦταν ὀρεινότατος καὶ δασωμένος.

3) Βλέπε π. π. σ. 49.

4) Καὶ δὲν τὸν εἶχε γνωρίσει ὡς τότε.

5) Ὁ συγγρ. δὲ θέλησε νὰ σημειώσῃ πειὸ πάνου τί γράμματα καὶ ἀπὸ ποιοὺς γραμμένα ἦταν αὐτά.

6) Μὲ τοὺς Κασσαντρινοὺς πολεμοῦσανε καὶ Ὀλυμπῖτες.

7) Ἂν ὁ συγγρ. ἱστορεῖ πράματα τοῦ Ἰούλ.—Αὔγ. 1821, ἀφοῦ ἡ διήγησή του βρίσκεται στὰ μέσα τοῦ Σεπτέμβρη, ὁ Ὀδ. Ἀντρούτσος εἶχε συστημένο σπουδαῖο στρατόπεδο στὴν Ἁγιὰ Μαρίνα τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου, καὶ ἀπ᾽ αὐτὸ τὸ πλευρὸ χτυποῦσε τὸ στρατόπεδο τοῦ Δράμαλη ξαπλωμένο γύρω στὴν Ὑπάτη καὶ ἕτοιμο νὰ κινήσῃ γιὰ τὸ Μοριᾶ. Τὸ στρατόπεδο ἐκεῖνο τοῦ

πλὴν εἶχεν στείλει ἐπίτροπόν του τὸν Γ. Τυράνην εἰς τὴν συνέντευξιν, καὶ ὅλοι ἔδωσαν πληρεξουσιότητα εἰς τοὺς δύο αὐτοὺς Διαμαντὴν καὶ Γούλαν νὰ ἀνταποκρίνωνται καὶ νὰ εἰδοποιοῦν ὅλους.

Ἡ θέσις τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κασσάνδρας ἀπὸ τὴν Καστανιὰν ἐφαίνετο, καὶ κάθε νύκτα ἐβλέπαμεν τὸν πυροβολισμόν (188).

Διατρίβοντες ἕως εἰς τὰς *16 Σεπτ.* <1821> εἰς Καστανιάν[1]), εἴδαμεν ἔξαφνα εἰς τὰς 17 ἕναν στολίσκον περιπλέοντα ἀντικρύ μας.

Ὁ Καπιτὰν Διαμαντής, εἰδοποιηθεὶς ἀπὸ ἐπίτηδες καΐκι ὅτι εἶναι Ἑλληνικὰ πλοῖα, ἐφρόντισεν καὶ ἔστειλεν ἀνθρώπους, καὶ ζητοῦσεν ἀντάμωσιν νὰ μάθωμεν νεώτερον τι ἀπὸ Πελοπόννησον καὶ νησιά.

Ἤλαβεν ἀπάντησιν, καὶ πλησίασεν ἓν βρίκι τοῦ καπιτὰν Ἀποστόλη Ψαριανοῦ, ἄντικρυ εἰς Ἐλευθεροχῶρι[2]).

Τὴν νύκτα ἦλθεν μία βάρκα, καὶ ἐμβάντες οἱ τρεῖς μέσα εἰς τὸ πλοῖον, καὶ ὁ Κώστας αὐτάδελφος τοῦ Διαμαντῆ[3]), μᾶς ἐδέχθη ὁ Καπιτὰν Νικόλας Ἀποστόλου μὲ ὅλην τὴν ἀπαιτουμένην τάξιν.

Ἐνθουσιασμένοι ὅλως διόλου οἱ Ψαριανοὶ πλοίαρχοι καὶ ναῦται ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, δὲν ἄκουγεν ἄλλο ὁ ἀκροατὴς παρὰ τραγώδια τῆς ἐλευθερίας καὶ συμπόσια, καὶ ὅλοι των εἶχαν προσηλωμένον τὸν νοῦν των εἰς τὴν ἀποστασίαν ἡμῶν, θεωρῶντες την ὡς τὴν σωτηρίαν τοῦ ἔθνους μας.

Ἡ συνδιάλεξίς μας μὲ τοὺς πλοιάρχους ἦτον <πῶς> νὰ προμηθευθοῦμεν ἀπὸ πολεμοφόδια (189), παρασταίνοντες τὴν ἀπόστασιν τῶν ἐπαρχιῶν, ὁποῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προμηθευθοῦν, <ἐννοῶν> τὴν μεγάλην ποσότητα τοῦ λαοῦ καὶ τὴν κινδυνώδη θέσιν <του>, ὥστε νὰ γίνουν ἀνάλογοι προετοιμασίαι.

Οἱ πλοίαρχοι ἀκούσαντες ὅλας αὐτὰς τὰς δικαίας ἀπαιτήσεις, εἶπαν[4]) ὅτι τοὺς ἦτον ἀδύνατον νὰ τὰ προμηθεύσουν.

Ἀντρούτσου διαλύθηκε ἀπὸ τὴ στέρηση τῶν ἀναγκαίων. Τὸν ἴδιον καιρὸ γινότανε καὶ ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ἀλ. Μαυροκορδάτου μὲ τὸ σῶμα τῶν Φιλελλήνων, ἀπὸ τὸ Μακρυνόρος πρὸς τὴν Ἄρτα. Καὶ τὰ δυὸ λοιπὸν αὐτὰ στρατ. ἐπιχειρήματα εἶχαν ἀποτύχει, ἀλλὰ ὁ συγγρ. δὲν τὸ ἤξερε.

1) «Ἀπὸ λόγκον εἰς λόγκον περιπλανώμενος ἕνας Τοῦρκος Ὀσμανλής, φυγὰς ἀπὸ Λάρισσαν, ἔξαφνα εὑρέθη εἰς τὸ στρατόπεδόν μας· ὅστις μᾶς ἐδιηγήθη τὴν μάχην τοῦ Μπαϊράμ πασιᾶ εἰς Θερμοπύλας καὶ τὴν καταστροφήν του» σημ. συγγρ.—Ἐννοεῖ τὴ μάχη τῶν Βασιλικῶν, στὶς 24 Αὐγ. 1821.

2) «Εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν <οἱ Τοῦρκοι> διηύθυνον τὸν Κώσταν Βελὴν εἰς Κων)πολιν, καὶ <ἀπεφασίσθη> νὰ τοὺς κτυπήσουν νὰ τὸν ἐλευθερώσουν, πλὴν δὲν ἐπρόφθασαν, διότι ἡ εἴδησις ἐστάλη ἀργά, καὶ πέρασαν τὸν ποταμὸν Βίστριτζας» σημ. συγγρ.—Ὁ Ἀγραφιώτης Καπετάνος Κώστας Βελὴς πιάστηκε ζωντανὸς κοντὰ στὴ Ρεντίνα τῶν Ἀγράφων μέσα Ἰούν. καὶ θανατώθηκε στελμένος στὴν Πόλη (Τρικούπη ἔκδ. γ' τόμ. Α', σελ. 213).

3) Λοιπὸν παρόντες ἦτανε Γούλας Δράσκου, Διαμαντῆς Νικολάου, ὁ συγγραφέας καὶ ὁ Κώστας ἀδερφὸς τοῦ Διαμαντῆ. Ἄλλος κανεὶς δὲ φαίνεται. Αὐτὴ λοιπὸν εἶναι ὅλη ἡ Ἀρματωλικὴ σύναξη τοῦ Ὀλύμπου, μαζὶ καὶ ὁ Καπιτὰν Μπζιώτας, ποῦ κι' αὐτὸν εἶχε ὁ συγγρ. σκοπὸ νὰ τὸν ἀνταμώσῃ;

4) Τὸ χειρόγρ. *εἶδαν*.

Μᾶς ἐδιηγήθησαν ἔπειτα τὴν κατάστασιν τῆς Κασσάνδρας, ὅτι δὲν ἔχει καὶ αὐτὸ τὸ στρατόπεδον διόλου, καὶ ὅτι εἰς τὴν μάχην τῶν *15 Σεπτ.* (πρὸ δύο ἡμέρας) ἀπότυχαν εἰς τῆς ἐξόδου τὸ κίνημα, ὅτι ἐφονεύθησαν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐδικούς μας, καὶ ὅτι ἂν ἔλειπαν τὰ πλοῖα, ἐχάνετο τὸ πᾶν, καὶ ὅτι ἀναγκασμένοι νὰ προμηθεύσουν <αὐτοὶ> ἐκεῖνο τὸ στρατόπεδον ἀπὸ τὰ ἀναγκαῖα, δὲν δύνανται νὰ μᾶς προμηθεύσουν περισσότερον ἀπὸ 100 ὀκ. βαροῦτι καὶ 200 ὀκ. μολύβι. Αὐτὸ καὶ τὸ καντίποτες ἦτον τὸ ἴδιον.

Διηγούμενοι τὴν <ἐν Πελοποννήσῳ> κατάστασιν μᾶς εἶπαν ὅτι ὁ <Δημ.> Ὑψηλάντης ἔφθασεν πρὸ καιροῦ εἰς Πελοπόννησον μὲ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα· αὐτὸς (190) πλέον φαίνεται ἀρχηγὸς τοῦ ἔθνους, καὶ ἠμποροῦμεν νὰ πέμψωμεν νὰ ζητήσωμεν—καθὼς καὶ ὁ Καρατζιᾶς καὶ ὁ Μαυροκορδάτος ἔφεραν ἄλλο ἓν καράβι ὅπλα καὶ πολεμοφόδια.

Ἡμεῖς ἐπιθυμοῦντες νὰ ἐπέμβωμεν καὶ μακρύτερα, ἐδέχθημεν τὸ πρόβλημα[1]), μάλιστα ἀκούσαντες καὶ ἀρχηγὸν τοῦ ἔθνους ὅστις ἔφερεν τόσα μέσα πολεμικὰ μὲ εὐχαρίστησιν, [καὶ] ἐσκέφθημεν περὶ τῆς ἀποστολῆς.

Ἀποφασίσθη ὡς ἐκ μέρους ὅλων[2]) τῶν Καπιταναίων τοῦ Ὀλύμπου νὰ πηγαίνωμεν πρὸς τὸν Ὑψηλάντην, Κολοκοτρώνην καὶ λοιποὺς προκρίτους τῆς Πελοπ<οννήσου> ἐγὼ καὶ ὁ Καπιτὰν Κώστας ἀδελφὸς τοῦ Διαμαντῆ πληρεξούσιοι—καὶ ἔγιναν τὰ γράμματα καὶ ἀπὸ αὐτοὺς[3]) —<ἀλλὰ> νὰ διαβοῦμεν ἀπὸ τὸν Ἐμμ. Παπᾶ, καὶ νὰ μᾶς ἐφοδιάσῃ καὶ αὐτὸς μὲ τὰ ἀναγκαῖα συστατικά.

Οἱ πλοίαρχοι Ψαριανοὶ ἀπὸ τὸ ἄλλον μέρος διώρισαν μίαν γολέτταν 14 κανονιῶν, καὶ μὲ τὰ συστατικά των[4]) νὰ μᾶς πηγαίνῃ εἰς τὰ Ψαρά, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μὲ ἄλλην νὰ μᾶς στείλουν διὰ Ὕδραν, Σπέτζαις καὶ εἰς Μύλους—νὰ σταθῇ δὲ <ἐκεῖ> ἕως νὰ ἐπιστρέψωμεν.

Ὁ Ἐμμανουὴλ Παπᾶ ἀποτυχὼν εἰς τὴν μάχην καὶ βλέπων τὴν παράλυσιν τοῦ στρατοπέδου ἀπὸ τὰς ἐλλείψεις, μὲ τὴν ὥραν (191) ἐστοχάσθη[5]) νὰ μεταβῇ προσωπικῶς εἰς τὸ πέραν μέρος τοῦ Ὀλύμπου νὰ ἐνεργήσῃ τὴν ἀποστασίαν, <καὶ οὕτω> νὰ ἐλαφρωθῇ <ὁ ἐν Κασσάνδρᾳ ἀγὼν> μὲ τὸν ἀντιπερισπασμὸν τῶν Ὀλυμπίων. Πλὴν ἐνῷ ἐστοχάζετο αὐτό, ἔφθασα καὶ ἐγὼ μὲ τὰ γράμματα πρὸς αὐτόν· γνωρισμένος μικρόθεν μὲ τοὺς υἱούς του καὶ ἀχώριστος <αὐτῶν>, νυχθημερῶς συναναστρεφόμενοι, μὲ θεωροῦσεν ἀπ' ἀρχῆς ὡς ἄλλον υἱόν του. Εἶδεν τὰς πληρεξουσιότητας καὶ τὰς ἀπαιτήσεις[6]), εἶδεν ἀκόμη ἀπὸ τὸ νόημα τῶν

---

1) *Νὰ ἐπέμβωμεν*, νὰ προχωρήσουμε πειὸ πέρα, νὰ μὴ σταματήσουμε ὡς ἐδῶ.—*Πρόβλημα*, τὴν πρόταση τῶν Ψαριανῶν.—*Μ' εὐχαρίστησιν*, ἀκούσαντες.

2) Ἀπὸ ποιοὺς καὶ πόσους ἀποφασίστηκε; Κρῖμα ποῦ ὁ συγγρ., ἀπὸ πρόνοια ἴσως, δὲ μᾶς δίνει τὰ ὀνόματα.

3) Τὸ Γούλα Δράσκου καὶ τὸ Διαμαντῆ Νικολάου.

4) Νὰ προσθέσουν καὶ οἱ Ψαριανοὶ πλοίαρχοι τὰ δικά τους συστατικὰ πρὸς τὴν κοινότητα τῶν Ψαρῶν.

5) Μὲ τὴν εὐκαιρία ποῦ τοῦ δόθηκε.

6) Ὅσα ζητοῦσαν ἀπὸ τὴ διοίκηση, ποὺ δὲν ὑπῆρχε ἀκόμα, μὲ τὶς ἀναφορές τους.

γραμμάτων, ὅτι ἤθελεν ἀποτύχει τοῦ νὰ ζητήσῃ ἀποστασίαν <τοῦ Ὀλύμπου> χωρὶς προετοιμασίαν καὶ προμήθειαν.

Ἐγνώριζεν αὐτὸς καλῶς ὅτι ὁ Ὑψηλάντης τίποτες ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἔφερεν, ἀλλ' οὔτε εἶχεν, πλὴν δὲν μὲ ἀντίσκοψεν.

Εἶχεν πλησίον του γραμματέαν τὸν Κον Θεοφάνην ἱεροδιάκονον Σιατιστεὺν[1]) καὶ τὸν Κον Γιαννάκην Χ" Πέτρου Ἀσπροποταμίτην[2]).

Λαβὼν ταύτην τὴν εὐκαιρίαν, συσταίνοντάς μας εἰς ὅλους τοὺς προκρίτους τῶν νήσων καὶ εἰς τὸν Ὑψηλάντην ὡς πληρεξουσίους <τοῦ Ὀλύμπου>, περίγραφεν τὴν κατάστασιν τοῦ στρατοπέδου του εἰς Κασσάνδραν[3]).

Ἕως ὅτου νὰ γίνουν τὰ γράμματα, χάριν περιεργείας ἐπῆγα εἰς τὰ ὀχυρώματα, εἰς τὸν ἰσθμόν (192). Δὲν ἔτυχα εἰς ἄλλας <πολεμικὰς> περιστάσεις νὰ κρίνω τὸ ὄφελος ἢ τὴν βλάβην τῆς θέσεως· πλησιάσας ὅμως εἶδα τὴν ἀδιαφορίαν τῶν στρατιωτῶν, τὴν ἀγανάκτησιν <αὐτῶν> ἀπὸ τὴν ἄπειρον διοίκησιν καὶ ἀπὸ τὰς ἐλλείψεις· <εἶδα> καὶ τὸν κυκλοειδὲς τάφρον πλησιάζοντα εἰς τὸ ἔξω χαράκωμα τῶν ὀχυρωμάτων, τὰ ὁποῖα ἦσαν πρόχειρα ἐπισκευασμένα ἀπὸ μία σειρὰν ἁμαξῶν ἀλληλενδέτων καὶ γεμισμένα[4]) ἀπὸ χῶμα καὶ μὲ σκοπιαὶς (βίγλαις) εἰς τὴν κορυφήν, παρομοίως καὶ πάρα μέσα, ὥστε ἐσχημάτιζον δύο ὀχυρώματα.

Εἰς τὸ ἀριστερὸν εἶχαν δύο κανόνια καὶ ἕνα καλόγηρον πυροβολιστὴν—ποῦ καὶ ποῦ ἔρριπτεν—καὶ ἕνα κανόνι ξύλινον[5]).

Οἱ ἐχθροὶ εἶχαν τοποθετημένον τὸ στρατόπεδόν τους ἄντικρυ εἰς τὸν λόφον, καὶ πλησίαζαν διὰ τῶν προχωμάτων καθημερινῶς.

Εἰς τὸ ἀριστερὸν εἶχον ὀχύρωμα μὲ πέντε πυροβόλα, ὥστε πλοῖον δὲν ἐδύνατο νὰ πλησιάσῃ· εἰς τὸ δεξιὸν ἦτον κάμπος (193) καὶ ἄμμος, καὶ εἶχαν <καὶ> τὸ ἱππικόν, ὥστε κάθε φρόνιμος πολεμικὸς ἠμποροῦσεν νὰ προϊδῇ ὅτι δὲν ἦτον δυνατὸν τὴν ἡμέραν νὰ βλάψουν τὸν ἐχθρὸν οὔτε ἀπὸ τὸ δεξιόν, μ' ὅλον ὁποῦ ἦτον τὰ 5 πυροβόλα καλὰ τοποθετημένα.

Εἰς Κασσάνδραν ἔμαθα τὴν σύστασιν μιᾶς γερουσίας <τοῦ> Ἀρειοπάγου, μὲ τὴν ὁποίαν ἀνταπεκρίνετο κάποιος Γιαννιὸς προεστὸς Κασσάνδρας, καὶ ἀντενεργοῦσεν εἰς τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Ἐμμανουὴλ Παπᾶ ὡς διευθυνόμενος ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντην[6]).

Παρατήρησα τὴν ἀμηχανίαν τοῦ στρατοπέδου, πλὴν ἄπειρος δὲν ἤξευρα νὰ προμαντεύσω.

---

1) Εἶναι ὁ πολὺ γνωστὸς κατόπι ἐπίσκοπος. Φωτάκου Βίοι σ. 305.

2) Γιὰ τὴν παρουσία τοῦ Γ. Χατζηπέτρου ἀπὸ τὸν Ἀσπροπόταμο στὴν Κασσάντρα βλ. Σπηλιάδη Ἀπομνημ. Α' σ. 256.

3) Τὸ χειρόγρ. *ἀπὸ Κασσάνδραν*.

4) Ὁ συγγρ. δὲ θέλει νὰ μεταχειριστῇ τὴ λέξη *ἀραμπάς*. *Γεμισμένα*, τ' ἁμάξια.

5) Ξύλινα κανόνια παρουσιάζονται ὄχι στὴν Κασσάντρα μοναχά, ἀλλὰ καὶ σ' ἄλλα μέρη, μόλις ἄρχισε ἡ Ἐπανάσταση.

6) Προφασιζόταν ὅτι δὲ γνώριζε ἄλλες διαταγὲς ἀπὸ τοῦ Ὑψηλάντη.

Τὴν νύκτα εἰδοποίησαν τὸν Ἐμμανουὴλ Παπᾶ ὅτι ἕνας προεστὸς ἑνὸς χωρίου, γροικημένος καὶ μὲ ἕναν ὁπλαρχηγὸν Κασσανδρινὸν (δὲν τὸν ἐνθυμοῦμαι τὸ ὄνομα) ἐπῆγεν καὶ ἀντάμωσεν τὸν σούμπασην τοῦ χωρίου του εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ ἐχθροῦ διαβὰς ἀπὸ τὴν θέσιν ἐκείνου τοῦ καπιτάνου[1]), καὶ ἀφοῦ ὡμίλησεν (194) ἐπίστρεψεν πάλιν τὴν νύκτα.

Εὑρέθησαν καὶ οἱ δύο, καὶ τοὺς ἔφεραν ἐκεῖ. Μὲ λύπην μου ἰδὼν ὅλα αὐτά, ἔλαβα τὰ συστατικά του γράμματα, καὶ εἰς τὰς *20 Σεπτεμβρίου* ⟨1821⟩ ἔφθασα εἰς τὰ Ψαρὰ μὲ τὴν προσδιωρισμένην γολέτταν[2]).

Ἐν τοσούτῳ ὁ λοιπὸς στόλος διὰ νὰ σταθῇ εἰς Κασσάνδραν, ἐσυμφώνησεν νὰ λάβῃ διὰ τὰς θροφὰς καὶ μισθούς του μετάξι ἀπὸ τὴν δεκατιὰν[3]) καὶ ὅ,τι ἄλλα προϊόντα τοῦ τόπου. Ὁ δὲ κ. Ἐμμανουὴλ Παπᾶ εἶχεν εἰπεῖ ὅτι τὴν ἄλλην ἔμελλεν νὰ ἀπεράσῃ εἰς τὸν Ὄλυμπον μὲ τὰ πλοῖα πρὸς ἀντάμωσιν τῶν Καπιταναίων ἐκεῖ.

Ἡ φήμη τοῦ Ὀλύμπου ξυπνοῦσεν καὶ τοῦ ἀναισθήτου τὸ αἴσθημα. Ὡς πληρεξούσιοι τοσούτων καὶ τοιούτων ἡρώων[4]) χαιρόμασθον τὰς μεγαλυτέρας περιποιήσεις καὶ ἐπαγγελματικῶς, καὶ ἰδιαιτέρως ἀπὸ φίλους. Ἡ φήμη πρόφθασεν πρωτύτερα παντοῦ ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ πανταχόθεν κοίταζον πότε θέλομεν φανῇ εἰς (195) τὸ στάδιον τοῦ ἀγῶνος.

Ἐπαρουσιάσθην εἰς τὴν δημογεροντίαν τῶν Ψαρῶν, τοὺς ἐγχείρισα τὰ διάφορα συστατικά, καὶ ἐδιορίσθη ἄλλη γολέττα, καὶ ἐμβαρκαρισθέντες τὴν ἰδίαν ἡμέραν, ⟨ἀλλὰ⟩ μὴ ἔχοντες οὔριον ἀέραν, εἰς τὰς *22 Σεπτεμβρίου* ⟨1821⟩ ἔφθασα εἰς τὴν νῆσον Ὕδραν.

Ἐπροσκλήθημεν κατὰ πρῶτον εἰς τὸ ὑγειονομεῖον, εἰς τὴν ἀστυνομίαν (λέξεις ξέναις τότες εἰς ἐμέγα), καὶ εἰς τοὺς προκρίτους ὡδηγημένοι ἀπὸ τὸν κλήτορα.

Ἐπαρουσιάσθην εἰς τοῦτο τὸ συμβούλιον, καὶ εὐχαριστήθην ἀπὸ τὴν σοβαρὰν καὶ ἐμβριθῆν σκέψιν των[4]).

Ὁ Κος Λάζαρος Κουντουργιώτης, ἀφοῦ ἀνεγνώσθησαν τὰ γράμματα[5]), προεδρεύων, πρόλαβεν καὶ μὲ ὀλίγας λέξεις μᾶς εἶπεν ὅτι: «Οἱ περίφημοι Ὀλύμπιοι ἀργοπόρησαν νὰ κινηθοῦν εἰς τὸν ἱερὸν τοῦτον ἀγῶνα. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες τὴν περισσοτέραν ἐλπίδαν τὴν εἴχαμεν εἰς αὐτούς· μ᾽ ὅλον τοῦτο ἂς κινηθοῦν, καὶ ἀπὸ ὅ,τι ἔχομεν δὲν τοὺς ἀφίνομεν. Πηγαίνετε εἰς τὰς Σπέτζαις, εἰς τὸν Ὑψη-

---

1) Τοῦ Γιαννιοῦ. Ὁ Σπηλιάδης τὸν ὀνομάζει Γιαννέλλη. Ἀπομνημ. Α΄ σ. 255.

2) Γρ. *προδιωρισμένην*. Περίεργο εἶναι ὅτι μόνος ὁ Φιλήμονας γνωρίζει τὴν ἀποστολὴ τῶν δυὸ Μακεδόνων μὲ τὰ ὀνόματά τους. Βλ. π. κ.

3) Καὶ πάλι ἐδῶ σταματᾶμε στὸ ζήτημα ποιοὶ ἀπὸ τοὺς Ὀλυμπῖτες ὁπλαρχηγοὺς εἶχανε δώσει γνώμη, ὄχι γραφτή, ἀλλὰ προφορική. Ὁ συγγρ., μὲ τὸ δίκιο του, πειὸ κάτου φανερώνει τὴ χαρά του γιὰ τὴν ἀποστολή, ἀφοῦ δική του ἦταν ἡ ἰδέα—καὶ ἡ ἐκτέλεσή της. Ὅμως πολὺ πικρὰ θὰ μετανοιώσῃ ἀργότερα.

4) Τὸ σοβαρὸν τρόπο ποὺ φανέρωνε τὴ σκέψη τους.

5) Ἂν ἦταν αὐτὰ τὰ γράμματα τῶν λίγων Μακεδόνων, ὁ ἴδιος ὁ συγγρ. βέβαια θὰ τὰ εἶχε γράψει· τέτοια γράμματα ὅμως δὲ θὰ εἶχαν ἴσο βάρος ὅσο θὰ εἶχανε τοῦ Ἐμ. Παππᾶ.

λάντην καὶ εἰς τοὺς προκρίτους τῆς Πελοποννήσου, λάβετε (196) ὅ,τι σᾶς δώσουν, καὶ εἰς τὴν ἐπιστροφήν σας διαβᾶτε ἀπ' ἐδῶ νὰ σᾶς δώσωμεν καὶ ἡμεῖς ἐκ τοῦ ὑστερήματός μας. Δὲν σᾶς λανθάνει δέ, Κύριοι, ὅτι ἔχομεν καὶ ἡμεῖς στόλον νὰ προμηθεύσωμεν».

Προσφέροντες τὰς εὐχαριστήσεις, ἀφοῦ τοὺς πληροφορήσαμεν τὰ διατρέχοντα τῆς Κασσάνδρας καὶ προφορικῶς. ἀμέσως ἀναχωρήσαμεν διὰ Σπέτζαις.

Παρομοίως ἐπαρουσιάσθημεν κ' ἐκεῖ, πλὴν ἔλειπεν ἀπὸ τὸ συνέδριόν τους ἡ χάρις τῶν Ὑδραίων. Ὑποσχεθέντες καὶ αὐτοὶ τὰ ἴδια μὲ τοὺς Ὑδραίους, καὶ μὲ τοὺς ἰδίους λόγους, ἀναχωρήσαμεν, καὶ ἐφθάσαμεν τὴν νύκτα εἰς τὰς *26 Σεπτεμβρίου* εἰς Μύλους.

Ἐξελθόντες ἐμάθαμεν τὴν ἅλωσιν τῆς Τριπολιτζᾶς ἐξ ἐφόδου ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, τὴν καταστροφὴν τῶν πολυαρίθμων Τουρκῶν, τὴν ἔξοδον τοῦ Ἰλμάζμπεη καὶ Ἀσλανάκη[1]) μὲ 2 χιλ. Ἀλβανοὺς (197) μὲ συνθήκας, καὶ τὴν συνόδευσιν τοῦ Ὑψηλάντου ἕως εἰς Βοστίτζαν[2]).

Τὴν αὐγὴν κινήσαμεν διὰ Τριπολιτζάν· τὸ ἑσπέρας ἐφθάσαμεν, καὶ διευθύνθημεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Κολοκοτρώνη.

Ὅσα ἐπιθυμοῦσεν ἡ ψυχή μου νὰ ἰδῶ τὰ εἶδα ἅμα πλησίασα εἰς τὸ στρατόπεδον τὸ ἀπὸ τὸ μέρος τῆς Γράνας, Ἁγίου Γεωργίου. Ὁ ντουφεκισμὸς εἰς Τριπολιτζὰν ἐκ διαλειμμάτων ἔδειχνεν ὅτι εὕρισκον Τούρκους τρυπωμένους καὶ τοὺς ἐφόνευαν. Ἐκείνην τὴν στιγμὴν εἶδα ἕναν Ἕλληνα νὰ συνοδεύῃ 30 θηρία εἰς τὸ ἀνάστημα, Τούρκους[3]) καὶ νὰ τοὺς ἀπερνᾷ ἀπὸ τὸ ἓν ταμποῦρι εἰς τὸ ἄλλο, καὶ ἀπατηθέντες τοὺς χαιρετήσαμεν.

Οἱ χωριάτες ἐξερχόμενοι φορτωμένοι λάφυρα ἀπὸ Τριπολιτζάν, εἰς ὅλον τὸν δρόμον ὅποιον ἀπαντοῦσαν τὸν ηὔχοντο:

—Καὶ στὰ ταίργια τους, ἀδέλφια, καὶ στὰ ταίργια τους!

Σίδηρα, στάμναις, παλαιοτζούκαλα, παλαιοαργαλειούς, πιθάρια, παραστάτας ἀπὸ παράθυρα κουβαλοῦσαν, καὶ ὁ δρόμος (198) δὲν ἄδειαζεν. Εἰς τὰ ὀχυρώματα ὡς λόφοι ἐφαίνοντο τὰ διάφορα λάφυρα, καὶ αὐτὰ ἦτον διὰ τοὺς στρατοπεδευμένους[4]).

---

1) Ἐλμὰζ Μέτος. Τὰ ὀνόματα τῶν Ἀρβανιτῶν ὁπλαρχηγῶν βλ. Σπηλιάδη π. π. Α' σ. 245. Ἀρβανίτης μὲ τὸ ὄνομα Ἀσλάνης ἐκεῖ δὲ φαίνεται, οὔτε στοῦ Φωτάκου.

2) Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ὑψηλάντη στὴ Βοστίτσα ἔγινε ἀπὸ τὴν Κόρινθο γιὰ τὸ φανερὸ καὶ σπουδαῖο λόγο, μήπως τὰ τούρκικα πολεμικά, ποῦ τριγυρίζανε στὸν κόλπο, κάνουν ἀπόβαση. Αὐτὰ καταστρέψαν καὶ τὸ Γαλαξεῖδι.

3) Πολὺ μεγαλόσωμους. Ἕνας μόνος Ἕλληνας μὲ τόσους Τούρκους μέσα στὸ γενικὸν κίνδυνο, ποῦ πηγαίνανε; Ἔχω ὑποψία πῶς θὰ ἦταν Ἀρβανίτες ἀπὸ τοὺς συνθηκολογημένους, καὶ περνοῦσαν ἀπὸ τὰ ὀχυρώματα γιὰ ν' ἀποχαιρετίσουν τοὺς γνωστούς των ὁπλαρχηγούς.

4) Οἱ σχηματισμένοι σωροὶ ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες τῆς πολιορκίας εἶχανε νὰ μοιραστοῦνε σ' αὐτοὺς τοὺς ἰδίους, ἅμα θὰ τελείωνε ἡ ἁρπαγή. Οἱ χωριάτες κουβαλούσανε μιὰ καὶ καλή, ἴσα στὸ χωριό. Οἱ σωροὶ δείχνουν πῶς, ἀπὸ καλονόητη πονηριὰ οἱ στρατιῶτες, γιὰ νὰ μὴν προφτάσουν οἱ χωριάτες καὶ τὰ πάρουν ὅλα, εἶχανε συμφωνήσει «νὰ κάμουν πλιάτσικο» κοινό· καθένας ὅ,τι ἅρπαζε νὰ τὸ ρίχνῃ στὸ σωρό. Ἔχει καὶ ἡ ἀταξία τὴν τάξη της. Οἱ Μο-

Πλησιάσαντες εἰς τὴν πόρταν τοῦ φρουρίου[1]), εἴδον ἕως 10 σωροὺς Τούρκους φονευμένους μαύρους, ἄσπρους, κάθε εἴδους.

Ἐμβάντες ἐντὸς τῆς πόρτας, τί νὰ ἴδοῦμε; Θόρυβους, ταραχαίς, φωναίς, καὶ ἁρπαγαὶς ἀναμεταξὺ τῶν στρατιωτῶν. Ἀγνώριστοι διαβαίνοντες περιπλέχθημεν, καὶ μόλις ἐδυνήθημεν νὰ σωθῶμεν ἀβλαβεῖς ἀπὸ τὴν ὀχλαγωγίαν τῶν διαφόρων στρατευμάτων καὶ φιλονικιῶν περὶ λαφύρων.

Εἰς τὸν δρόμον διαβαίνοντες, ἔβλεπα εἰς τὰ παράθυρα τῶν σπιτιῶν σημαίας ζωγραφισμέναις μὲ Ἁγίους Γεωργίους, μὲ Παναγίαις, μὲ Σταυρούς, μ' Ἁγίους Δημητρίους, μ' Ἁγίους Νικολάους, κατὰ τὴν δόξαν τοῦ κάθε ὁπλαρχηγοῦ τῶν Ἑλλήνων—καὶ πετρωμέναις ταὶς πόρταις[2]), φυλάττων ὁ καθεὶς τὰ λάφυρά του (199) νὰ μὴ ἔμβουν ἄλλοι καὶ τὰ κυριεύσουν.

Τὰ Σπαρτιατικὰ στρατεύματα ἐδιεκρίνοντο καὶ ἀπὸ τὸν στρατ<ιωτικὸν> χαρακτῆραν καὶ ἀπὸ τὰ ἐνδύματά των[3]).

Μία ὥρα τριγυρίζοντες εἰς τοὺς δρόμους, μόλις ἐδυνήθημεν νὰ εὕρωμεν τὴν κατοικίαν τοῦ Κολοκοτρώνη. Καὶ ποῖον νὰ ἐρωτήσῃς, καὶ νὰ σὲ ἀπαντήσῃ ποῦ κάθεται;[4])

Μόλις τὸ ηὕραμεν, καὶ σχίσαντες τὸ πλῆθος τῶν χωρικῶν ἐπαρουσιάσθημεν. Τοῦ εἴπαμεν τὸν ἐρχομόν μας. Ἐξαφνίσθη ὁ Γέρων ἀκούγων [τοὺς] Ὀλυμπίους, παλαιοὺς φίλους του.

Δὲν τοῦ ἐδίδετο καιρὸς νὰ μᾶς ἐξετάσῃ περισσότερον, ἀπὸ τοὺς χωριάτες. Ἐδώσαμεν τὸ ἰδιαίτερον γράμμα πρὸς αὐτὸν καὶ τὸ τῶν προκρίτων τῆς Πελοποννήσου[5]), καὶ λαβὼν <καὶ> τὰ δύο μᾶς εἶπεν νὰ ἡσυχάσωμεν, καὶ ἐβγῆκεν ἔξω.

Ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἐπίστρεφεν καὶ ὁ Πάνος υἱός του—ὅστις ἦτον εἰς Πά-

---

ραιτες ἱστορικοὶ μᾶς ἀφήσανε πολὺ φτωχικὴν εἰκόνα ἐκείνων τῶν τρομερῶν σκηνῶν, ποὺ ἤτανε γέννημα τοῦ ἀποθεριεμένου λαοῦ. Ἡ διαρπαγὴ εἶναι φυσικὸ ἐπακόλουθο τῆς ὁμαδικῆς ὁρμῆς τῶν σκλάβων, ἅμα σπάνε τὰ δεσμά τους. Βλ. Φωτάκου π. π. Α' σ. 255, 259.

1) Ποιὰ ἀπὸ τὶς ἑφτὰ πόρτες ἦταν αὐτή, δὲν ξέρουμε. Σπηλιάδου Α' σ. 237 σημ.

2) Χτισμένες μὲ πέτρες ἀπὸ μέσα.

3) «*Ἀνέκδοτον*. Σπαρτιάτης φέρων δύο-τρεῖς εἰκόνας μαζί του λάφυρα <καὶ ἀναχωρῶν> διὰ τὴν Σπάρτην, ἐρωτηθεὶς ποῦ ταὶς ὑπάγει, ἀπεκρίθη ὅτι· «Πηγαίνω, γιαμά, νὰ ταὶς ἁγιάσω, διότι μυρίζουν τουρκίλας».—Τὸ ἀνέκδοτο τ' ἀναφέρει καὶ ὁ Σπηλιάδης Ἀπομνημ. Α' σ. 249.

4) Διαγραμμένη ἡ φράση· «μόλις μᾶς εἶδεν, μᾶς ἀσπάσθη, καὶ ἔλαβεν καὶ ἀνέγνωσεν τὰ γράμματα. Αἱ φωναὶς καὶ αἱ κραυγαὶ τῶν Βλαχῶν περὶ λαφύρων δ<ὲν τὸν ἄφηναν νὰ μᾶς ἀκούσῃ;>Ἂν καὶ σβυσμένη ἡ σημείωση ἔχει τὴν ἀξία της. Γιατὶ τάχα ὁ συγγρ. σταμάτησε τὸ γράψιμο στὴν ἀρχὴ μιᾶς λέξης, καὶ ὕστερα ἔσβυσε ὁλάκερη τὴ φράση; Ὁ πατριώτης Μακεδόνας ὅταν ἔγραφε, φύλαγε ἀκόμα τὸ θυμό του, ποῦ μ' ὅλη τὴν πρόθυμην ὑποδοχὴ μὲ λόγια ὁ Κολοκοτρώνης δὲ βοήθησε τὴ Μακεδονία καὶ μὲ ἔργα. *Βλαχῶν*, παρατσοῦκλι ποῦ δίναν οἱ Μανιᾶτες στοὺς ὀρεινοὺς Μοραΐτες.

5) Ἐδῶ θὰ μποροῦσε ὁ συγγρ. νὰ παραδώσῃ στὸ χαρτὶ τὶς ὑπογραφὲς τῶν ἀπὸ Ὄλυμπο στρατιωτικῶν, ὅμως δὲν τὸ κάνει γιὰ νὰ μὴν ἐκθέσῃ οἰκογένειες ποῦ ζοῦσαν ἀκόμα στὴ σκλαβιά.

τρας[1])—μ' ἕναν σωρὸν ζουρνάδες καὶ τύμπανα ἔμπροσθεν καὶ πλῆθος χωρικῶν· ἐμβῆκεν εἰς τὸν ὁδάν, ἀσπάσθημεν καὶ ἀμέσως ἐξηγήθημεν ἀναμεταξύ μας (200).

Τὰ χαρακτηριστικὰ ἐκείνου τοῦ νέου δὲν παρομοίαζον μὲ τοῦ πατρός του· τὸ φέρσιμόν του ἦτον πολλὰ ἥσυχον καὶ ἀτάραχον, μ' ἐφάνη, καὶ ἀπὸ τὴν ὁμιλίαν ἀμέσως <ἐννόησα> ὅτι δὲν ἦτον πεζός, ἀλλὰ μὲ γνώσεις καὶ ἄνθρωπος τοῦ κόσμου.

Ἐπίστρεψεν ὁ πατήρ του, καὶ ἀνταμώθηκαν· μὲ πνεῦμα ἥσυχον <ὁ Πᾶνος> ἐξηγήθη τοῦ δρόμου τὰς περιστάσεις καὶ τὸ ἀσφαλὲς ἐμβάρκο εἰς Βοστίτζαν διαβαίνοντας τῶν Ἀλβανῶν.

Ὁ πατήρ του τὸν ἐρώτησεν περὶ τοῦ Ὑψηλάντου ποῦ ἐπῆγεν καὶ ἂν τοῦ ἔδωσεν τὴν ἄδειαν νὰ ἀναχωρήσῃ. Ὁ Πᾶνος ἐπαρουσίασεν τὴν ἄδειαν, τὴν ὁποίαν λαβὼν εἰς χεῖρας του, λέγει· «Δὲν σφουγγίζεις τὸν κῶλον σου;»[2]). Ὁ Πᾶνος ἐσιώπησεν κατὰ τοῦτο, πλὴν ἐπαραπονέθη πῶς διὰ τοὺς στρατιώτας του <οὔτε> σπήτια δὲν ἄφησαν μὲ λάφυρα, καὶ ἀπαιτοῦσεν <ἀκόμη> καὶ ὅλοι γὰ τὰ σωρεύσουν εἰς ἓν μέρος νὰ γίνῃ ἡ διανομὴ τακτικά, εἰ <δεμή>, ἂν εἶναι ὁ καθεὶς ὅπως δύναται νὰ μεταχειρισθῇ τὴν δύναμιν... Ἐν τοσούτῳ μεταχειρίσθη τὴν <ἰδικήν του> δύναμιν, καὶ εἰς ὅποιον οἶκον ἢ παλάτι[3]) εὗρεν ἀδυνάτους, τοὺς ἔβγαλλεν καὶ ἔβανεν ἐδικούς του. Ἐγὼ ἄρχισα νὰ συμπεραίνω εἰς ποίους ἦλθα, καὶ τί βοήθειαν ἔμελλον νὰ λάβω, πλὴν τί νὰ κάμω; Δὲν εἶπα τίποτε νὰ ἰδῶ τί τρέχει. Ἐνῷ κηρύττουν ἀρχηγόν, νὰ τὸν περιφρονοῦν...(201[4]).

Ἦτον ἀρκετὸν αὐτὸ τὸ διδόμενον νὰ μᾶς δώσῃ νὰ καταλάβωμεν ὅτι τοιαύτη ἀρχή, οἵαν μᾶς παρέστησαν καὶ θαρρούσαμεν νὰ εὕρωμεν, δὲν ὑπάρχει.

Ἐβράδυασεν. Καθίσαμεν εἰς τὸ τραπέζι. Ὁ Κολοκοτρώνης εἰς τὴν συνομιλίαν μας—μὲ τὰ ποτήρια ὅλοι εἰς τὸ χέρι—ἄρχισεν νὰ ἐνθυμῆται τὰ λημέργια ὁποῦ ἔκαμεν μίαν φορὰν μὲ τὸν μακαρίτην Νῖκον Τζιάραν, τὰς ἐξόδους τῆς Κασσάνδρας, τὰ καταφύγια τῶν νησιῶν[5]) καὶ ὅλα τὰ βάσανα ὅσα ἀπὸ τὴν πρώτην ἡλικίαν του ἐτράβηξεν <καὶ ὅσα ἐπίσης> μὲ τοὺς Ὀλυμπίους.

---

1) Διαγραμμένη ἡ φράση· «ὅστις μαζὶ μὲ τὸν Ὑψηλάντην ξέβγαλεν τοὺς Ἀλβανοὺς ἕως εἰς τὴν Βοστίτζαν», πρᾶμα ποῦ δὲν εἶναι ἀλήθεια. Φαίνεται, ἔπειτα ἔμαθε ὁ συγγρ. πῶς ὁ Πᾶνος Κολοκοτρώνης ἔρχόταν ἀπὸ τὴν Πάτρα, καὶ στὸ δρόμο ἀπάντησε τὸν Ὑψηλάντη, κι' αὐτὸ ὅμως δὲν ἦταν ἀληθινό. Ὁ Πάνος συνώδευε τὸν Ὑψηλάντη ἀπὸ τὴν Κόρινθο σὲ μιὰ σύντομη ἐκστρατεία κατὰ τὴ Βοστίστα.

2) Γιὰ τὸ θυμὸ τοῦ Κολοκοτρώνη κατὰ τοῦ Ὑψηλάντη βλ. π. κ. σημ. 4.

3) Σεράγι τούρκικο.

4) Ἐνῷ ὁ Κολοκοτρώνης πρῶτος ἀνακήρυξε τὸ Δημ. Ὑψηλάντη ἀνώτατον ἀρχηγό, δὲν ἔπρεπε νὰ μιλῇ ἔτσι. Ἡ γενικὴ, ἀδιάκριτα, σφαγὴ, τῶν λαφύρων ἡ διαρπαγὴ—ἐνῷ ἦταν ἀποφασισμένο μὲ τὶς ὑπογραφὲς ὅλων νὰ φυλαχτῇ ἕνα μέρος γιὰ τὸ «Ἐθνικὸ ταμεῖο» (ποὺ στάθηκε ἀδύνατο ποτὲ νὰ συστηθῇ)—τέλος ὅσα φρικτὰ πράματα γίνανε κατὰ τὴν ἅλωση τῆς Τριπολιτσᾶς καὶ τὴν ἀπουσία τοῦ Ὑψηλάντη, ἦταν ἀφορμὲς ποὺ ψυχραθῆκαν, ὅμως προσωρινά, οἱ δυὸ φίλοι καὶ σύντροφοι στὰ πολιτικά.

5) Τὸ ὅτι ἀπὸ τὴν Κασσάντρα, ὅπου εἶχανε στημένα τὰ καρτέρια τους, ξεκινούσανε γιὰ πειρατεῖες, καὶ ὕστερα καταφεύγανε στὶς βορεινὲς Σποράδες. Βλ. π. π. σ. 45 σημ. 7.

Εὐθυμοῦντες μὲ αὐτά, ἰδοὺ καὶ ὁ Π. Μούρτζινος Σπαρτιάτης χαρούμενος ἐμβαίνει εἰς τὸ τραπέζι. Μᾶς σύστησεν <ὁ Κολοκοτρώνης>, καὶ εἶπεν ὅσα ἀπαιτοῦμεν[1]). Εὐαρεστηθεὶς καὶ οὗτος ἀπὸ ἡμᾶς, μᾶς ἐσυγχάρη. Πλὴν περιπλεγμένοι ἀπὸ τὰς ἀντιζηλίας ὁποῦ διέτρεχον ἀναμεταξὺ τῶν ὁπλαρχηγῶν τῆς πολιορκίας, τὸν Κολοκοτρώνη τὸν συμβούλευσεν νὰ προσέχῃ «νὰ μὴ τοῦ τὴν παίξουν» (δὲν ἠξεύραμεν ποῖοι) καὶ νὰ ἐνθυμηθῇ ὅσα τοῦ εἶπεν, καὶ ἀκόμη <ὅτι> ἂν δὲν τὸν ἄκουγεν, τί ἔμελλεν νὰ πάθῃ.

Μόνον τοῦτο ἀποκρίθη ὁ Κολοκοτρώνης: «Ἄφησε <τους> τοὺς κερατάδες, καὶ ἐγὼ τοὺς ταιριάζω, μὴ σὲ μέλει» (202). Προστάζει ἔπειτα νὰ λαλήσουν αἱ καραμούζαις καὶ τὰ τύμπανα <τραγοῦδι> χορευτικόν, καὶ ἀρχίσαντες τὸν χορόν, μᾶς σήκωσεν καὶ ἡμᾶς τοὺς «ἥρωας Ὀλυμπίους», καὶ <τέλος> τὰ ἐσυμφωνήσαμεν—ὥστε ἐκεῖνο τὸ ἑσπέρας εἴχαμεν χορὸν καὶ εὐθυμίαν, καὶ ὄχι συλλογὰς νέων ἐπαναστάσεων.

Τὴν αὐγὴν μᾶς εἶπεν, ὅτι εἰς τὴν συνεδρίασιν τὴν ὁποίαν ἔμελλεν νὰ γίνῃ ἔξω τῆς πόρτας τῆς Τριπολιτζᾶς ἀπὸ ὅλους τοὺς πρώτους τῆς Πελοποννήσου, ἐκεῖ νὰ παρουσιασθοῦμεν, καὶ νὰ τοὺς ἀναφέρωμεν ὅσα ζητοῦμεν.

Περὶ τὸ ἑσπέρας ἐσυναθροίσθησαν ὅλοι· ἐπήγαμεν καὶ ἡμεῖς μαζὶ μὲ τὸν Κολοκοτρώνην, ἐσυνκαθίσαμεν εἰς τὰ χόρτα, καὶ ἀνεγνώσθησαν τὰ γράμματα.

Ἐκτὸς τοῦ Πετρόμπεη καὶ λοιπῶν ὁπλαρχηγῶν Σπαρτιατῶν, τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ Ἀναγνωσταρᾶ καὶ ἄλλων <τινῶν> καπιταναίων Πελοποννησίων, οἵτινες ἐγνώριζαν τοὺς ἄνδρας <τοῦ Ὀλύμπου ὡς φίλους> καὶ συνδρόφους των, οἱ περισσότεροι (203) ὁπλαρχηγοί, οἵτινες συνιστοῦσαν τὴν συνέλευσιν, ἦσαν μὲ μέστια καὶ τζαρούχια ποδεμένοι (εἶδος ἀλλόκοτον εἰς τὰ μάτια μας) καὶ μὲ μανδήλια μαῦρα κασπαστιά[2]) εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ γεμενιά, καὶ δὲν ἤξευραν ἴσως <οὔτε> καὶ ἂν ὑπάρχει Ὄλυμπος εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὄχι καὶ Ἀρματωλοὶ παλαιοὶ χρήσιμοι διὰ τὴν ἐπανάστασιν. Τούτου ἕνεκα οὔτε ἐμβῆκεν εἰς τὴν σειρὰν τῆς ὁμιλίας των αὕτη ἡ ὑπόθεσις καὶ αἱ ἀπαιτήσεις μας, ἀλλὰ ἄρχισαν τὴν ὁμιλίαν τῶν λαφύρων, καὶ ὁ εἷς κατέκρινεν τὸν ἄλλον, ὅτι ἡ ἐπαρχία του ἔλαβεν περισσότερα, καὶ ὁ ἄλλος τὸν ἄλλον. Βλέπων τὴν ἀδιαφορίαν αὐτήν, στενοχωρηθεὶς τοὺς εἶπα:

—Ἀδελφοί, ἤλθαμεν μὲ γράμματα νὰ μᾶς ἐφοδιάσετε ἀπὸ πολεμοφόδια. Ἂν φροντίσετε περὶ ἡμῶν, ὁ πόλεμος μένει εἰς ἡμᾶς, καὶ σεῖς ἔχετε καιρὸν νὰ

---

1) Ἐξήγησε τὰ ζητήματα τῶν ἀπὸ τὸν Ὄλυμπο ἀντιπροσώπων. Ὁ συγγρ. νομίζει ὅτι *ἀπαιτῶ*=αἰτῶ.

2) *Μέστια*, λεπτὸ καὶ μαλακὸ ὑπόδημα, ποὺ τὸ φοροῦσαν μέσα ἀπὸ τ' ἄλλο οἱ εὔποροι Τοῦρκοι καὶ Χριστιανοί· λοιπὸν θὰ ἦτανε γελοῖο τὸ φόρεμά του μέσα ἀπὸ τὰ πλεχτὰ γουρουνοτσάρουχα τῶν χωριατῶν ὁπλαρχηγῶν. Οἱ σκλάβοι ὅμως λευτερωμένοι καμαρῶναν. Καὶ τὰ κάθε λογῆς ἀκριβὰ τούρκικα μαντήλια, γεμενιὰ μεταξωτά, τὰ τυλίγανε σὰ μπουμπάρι (κασπαστί), καὶ μ' αὐτὰ δέναν τὰ κεφάλια τους κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ὡς τότε ἀφεντάδων τους. Καὶ ξένοι συγγραφεῖς κάνουνε λόγο γιὰ τ' ἀνόητα αὐτὰ ξιππάσματα. Βλ. καὶ Γ. Βλαχογιάννη «Ἱστορικὴ Ἀνθολογία» σ. 197. Τὰ τούρκικα κεφαλογύρια ἢ κεφαλόδεσμους ὁ λαὸς τἄλεγε καὶ «πόσια» ἢ «σερβέττες», καὶ ὁ Καραϊσκάκης περιπαιχτικὰ «σπληνάντερα».

μοιράσετε <τὰ λάφυρά σας>, εἰδὲ <καὶ> ἀδιαφορήσετε, στοχασθῆτε ὅτι δὲν θέλετε δυνηθῆ νὰ τὰ διαφυλάξετε, ὅσα καὶ ἂν πάρετε, διότι οἱ Τοῦρκοι ὀπίσω εἶναι, δὲν τελείωσαν (204).

Καὶ ἀγανακτησμένοι, χωρὶς καμμίαν ἀπάντησιν ἢ καὶ παρηγορίαν ἀπὸ τὴν ὁμήγυρίν των, ἐτραβήχθημεν ἀφήσαντές τους νὰ σκεφθοῦν περὶ τῆς διανομῆς τῶν λαφύρων.

Βλέποντάς μας σκυθρωποὺς καὶ λυπημένους ὁ Παλαιῶν Πατρῶν πλησίασεν καὶ μᾶς εἶπεν:

— Παιδιά μου, ἐλᾶτε νὰ σᾶς εἴπω τὴν ἀλήθειαν ἐγώ. Ἡμεῖς ἐδῶ μόνον μὲ τὴν ἐλπίδα πρὸς τὸν Θεὸν ἐπαναστατήσαμεν, χωρὶς βοήθειαν, χωρὶς κανὲν μέσον, χωρὶς βαροῦτι, χωρὶς μολῦβι — τὰ παγούρια ἀνάλυσαν οἱ χωρικοὶ καὶ οἱ πολῖται, τινές. Ἰδού, ὁ Θεὸς μᾶς ἐβοήθησεν· εὐχῆς ἔργον ἦτον νὰ σᾶς δώσωμεν ὅσα ζητεῖτε, πλὴν κοιτάξετε· ἔμεινεν τίποτες ὡς ἐθνικόν, ἢ μολῦβι ἢ βαροῦτι ἢ ντουφέκι; Ὅλα τὰ λαφυραγώγησαν, διότι τοιαύτη εἶναι ἡ περίστασις. Καὶ ἐπειδὴ ἔχετε γράμματα εἰς τὸν Ὑψηλάντην, πηγαίνετε καὶ εἰς αὐτόν, ἴσως αὐτός, ἀπὸ ἰδιαίτερά του, ἔχει τὸν τρόπον νὰ σᾶς προβλέψῃ (205[1]).

Ἡ ἀπάντησις, μ' ὅλον ὁποῦ δυσάρεστος, πλὴν ὡς ἀληθὴς καὶ ἀπὸ καρδίαν ἀρχιερέως μᾶς ἔπεισεν· καὶ οὕτως, ἐπιστρέψαντες εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Κολοκοτρώνη, τίποτες ἄλλο δὲν ἐφροντίσαμεν.

Ἐπήγαμεν εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ Κου Ἀναγνώστου Δεληγιάννη, καὶ εἰς τὸν οἶκον του εἴδαμεν ἕνα σωρὸν μεστοτζαρουχοποδεμένους. Μᾶς ὑποδέχθη, πλὴν ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἔλειψαν δυὸ γιδοτόμαρα ξηρὰ ἀπὸ τὸν σωρὸν <τῶν λαφύρων>, καὶ εἶχεν τὴν προσοχήν του ἐκεῖ, καὶ δὲν ὡμιλήσαμεν τίποτες. Ἀφήσαμεν τοῦτον ἀνακατώνοντας καὶ φωνάζοντας τὰ τομάρια, καὶ ἀπεράσαμεν εἰς τὴν οἰκίαν μας.

Περιφερόμενοι εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Κολοκοτρώνη, τριγυρίζοντες εἰς τοὺς ὁδάδες, εἴδαμεν ἕναν Ἑβραῖον[2]) φυλακισμένον, ὅστις δὲν εἶχεν 700 χιλ. γρόσια καὶ ἀδάμαντας νὰ δώσῃ, παρὰ ὑπόσχετο μόνον ἕως 300, καὶ τίποτες ἄλλα τὰ ὁποῖα εἶχεν κρυμμένα.

Ἐκεῖ μέσα ἐγνωρίσαμεν τὸν Νικολάκην αὐτάδελφον τοῦ Νικηταρᾶ, ὅστις πολιορκοῦσεν τὸ Ναύπλιον, καὶ μᾶς πληροφοροῦσεν περὶ Ναυπλίου (206). Ὁ ἄνδρας οὗτος μ' ἐφάνη τῷ ὄντι στρατιώτης ἀφελής, ἀτάραχος καὶ πολλὰ ἀδιάφορος ἀπὸ τὰ πλεονεκτήματα τῶν ἄλλων ὁπλαρχηγῶν[3]).

Εἰς τὸ ἀνώγειον τριγύριζαν τρεῖς ξένοι· ἐξυπνότεροι ἀπὸ ἡμᾶς πρόλαβαν καὶ

---

1) Ὁ Π. Πατρῶν φαίνεται εἶχε ἀκούσει καί, ἂν δὲν τὸν ἔβαλαν ἄλλοι, ἀποφάσισε ὁ ἴδιος νὰ μιλήσῃ στοὺς δυὸ Μακεδόνες ὅπως μίλησε. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι κράτος δὲν εἶχε ἀκόμη συστηθῆ, καὶ ὅσο γιὰ τὴν ἰδιωτικὴ βοήθεια, αὐτὴ σὲ καιροὺς τόσο φοβερούς, εἶναι παραπολὺ σπάνιο πρᾶμα.

2) «Ὠνομάζετο Χανὲν Σαράφης» σημ. συγγρ.

3) Ἀδιάφορος στὶς προκοπὲς τῶν ἄλλων.

μᾶς ἠρώτησαν πόθεν εἴμεθα, καὶ ποῖοι εἴμεθα. Τοὺς ἀποκρίθημεν ἁρμοδίως. Ἀφοῦ μᾶς εἶπαν ὅτι ἦσαν οἱ ἀπεσταλμένοι ἀπὸ τοὺς Ρουμελιώτας καὶ Ἀλβανοὺς νὰ συμφωνήσουν τὴν ἔξοδον τῶν Ἀλβανῶν, καὶ ὅτι ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν ἦτον ὁ Χρίστος αὐτάδελφος τοῦ Κου Κωλέτη, ἐξηγηθέντες ὡς Ρουμελιώταις τὰ αἰσθήματά μας, μᾶς εἶπαν τὴν καλὴν κατάστασιν τοῦ Σουλιοῦ, τὴν σύμπνοιαν τῶν Ἀλβανῶν καὶ Χριστιανῶν[1]· ἀφοῦ δὲ ἄκουσαν ὅτι δὲν ἐπιτύχαμεν ὡς πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις μας, μᾶς συμβούλευσαν νὰ μεταβοῦμεν μαζί τους εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδαν, καὶ ὅσα ζητοῦμεν, καὶ περισσότερα μᾶς τὰ προμηθεύει (207) ὁ Ἀλῆπασιᾶς, καθὼς καὶ χρήματα, ἀφοῦ βεβαιωθῇ τὴν ἐπανάστασιν ἐκείνων[2]).

Ἡ συμβουλή των, ἂν καὶ ἦτον καλή, πλὴν δὲν ἔβλεπα τόσον εὔκολον τὴν προμήθειαν αὐτὴν διὰ ξηρᾶς. Καὶ ἔπειτα τοιαύτη ἰδέα[3]) δὲν ὑπῆρχεν εἰς τοὺς Ὀλυμπίους, οὔτε ἦτον εἰς τὰς ὁδηγίας μας. Τὴν ἀρνήθημεν μὲ τοὺς ἰδίους λόγους, καὶ ὅτι ἔχομεν ἀνάγκην μᾶλλον θαλασσινῆς βοηθείας παρὰ <ἐκ τῆς> ξηρᾶς. Ἀποχαιρετισθέντες ἐχωρίσαμεν μόνον μὲ τοῦτο· νὰ εἰδοποιήσουν τὴν προετοιμασίαν μας εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη <διὰ> νὰ ἐνθαρρυνθοῦν κ' ἐκεῖνοι.

Ἔπειτα συνομιλήσαντες μὲ τὸν Γέρο-Κολοκοτρώνην, τοῦ ζητήσαμεν τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ γράμμα καὶ ἓν διαβατήριον διὰ τὸν δρόμον[4]).

Λαβόντες τὸ γράμμα[5]), τὴν ἰδίαν στιγμὴν ἀναχωρήσαμεν διὰ Μύλους.

Εἰς τὸν δρόμον ἀπαντήσαμεν χωριάτας εἰσερχομένους εἰς Τριπολιτζάν. Ὁ στρατιωτικὸς χαρακτὴρ καὶ τὸ ἔνδυμά <μας> τοὺς ἔδανεν εἰς ἀμφιβολίαν, ἂν εἴμεθα χριστιανοί. Ποῖον πρῶτον νὰ (208) δώσῃς ἀπόκρισιν; Ὅλοι μᾶς παρατηροῦσαν ἀπὸ τὰ νύχια ἕως εἰς τὸ κεφάλι. Ἀπὸ ὅλους ἕνας μᾶς πῆρεν εἰς τὸ κοντό, καὶ μᾶς ἀκολουθοῦσεν συχνερωτῶντας μας ποῦ εἴμασθον, ποῦ πηγαίνομεν κτλ.

Φθάσαντες εἰς τὸ χάνι τῆς Βερζοβᾶς, μᾶς συμβούλευσεν ὅτι εἶναι εὐθύτερος ὁ δρόμος ἀπὸ τὸν δρόμον τοῦ Γύρου παρὰ ἀπὸ τὸ στενὸν Παρθένι. Ὅλα αὐτὰ μᾶς ἔβαλαν εἰς ὑποψίαν, καὶ ἐφυλαττόμασθον τρέχοντες τὸ στενὸν—μαζί μας καὶ αὐτός!

Φθάσαντες εἰς τὴν μέσην, πλησίον τοῦ στενοῦ, ὅπου εἶναι ὁ πύργος εἰς ἕναν ἄμπλαν[6]), ἐστάθημεν νὰ πιοῦμεν νερὸ κουρασμένοι. Τότες μὲ λέγει:

—Ἐσεῖς οἱ Ρουμελιώταις εἴσθε καλοὶ ἄνθρωποι, ἡμεῖς οἱ Μοραΐταις εἴμασθε πονηροί...

Τὸν ἐρωτῶ πῶς εἶναι αὐτό. Λέγει:

---

1) Μὴ λησμονοῦμε ὅτι ὁ Ἀλήπασσας ἦταν ἀκόμα ἀποκλεισμένος, καὶ Σουλιῶτες, Ἀρβανίτες καὶ Ἕλληνες συμφωνοῦσαν. Ἡ ἐπιτροπὴ γι' αὐτὸν τὸ λόγο ἦτανε μιχτή, κ' εἶχε ἐντολὴ νὰ φροντίσῃ νὰ μείνουν οἱ Ἀρβανίτες ἐλεύτεροι.

2) Στὸν Ὄλυμπο.

3) Συμμαχίας μὲ τὸν Ἀλήπασσα.

4) «Μόνον τούτου τὸ διαβατήριον ὑπερίσχυεν τότες εἰς τοὺς δρόμους» σημ. συγγρ.— *Ὑπερίσχυεν*=ἰσχυεν. Ὁ συγγρ. προτιμάει τοὺς σπάνιους τύπους. Ἐδῶ φαντάζεται τὸ ρῆμα= ἰσχυε παραπολύ.

5) Τὸ διαβατήριο μοναχά, καθὼς φαίνεται π. κ. σ. 157.

6) Φυσικὴ πηγὴ νεροῦ, ἀνάβρα.

— Νά, ἐγὼ τώρα, ἂν θέλω σᾶς γελῶ[1])...

Ἐγὼ δὲν ὑπόφερα· τὸν κτύπησα μὲ ἓν ξύλο καὶ μὲ πέτρες (209). Αὐτὸς τρέχοντας φθάνει εἰς τὸν Ἀχλαδόκαμπον καὶ λέγει ὅτι 25 Τοῦρκοι Ἀλβανοὶ <ἐνδεδυμένοι> ὡς Ρωμαῖοι διαβαίνουν, καὶ πηγαίνουν διὰ Ναύπλιον. Ἕως νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν βρῦσιν, εἰς τὸ <χάνι> Νταοῦλι, βλέπομεν τρέχοντες κατόπι μας ἕως 2 χιλ. Ἐκαταλάβαμεν [ἐννοήσαμεν] τὸ κίνημα, καὶ ἐτοποθετήθημεν[2])· εἴμασθον ὅλοι ἕως 25. Οὕτως ὁ πρωτοπλησιάσας μᾶς ἐρώτησεν τί εἴμασθε· τοῦ ἀπεκρίθημεν Ἕλληνες. Μᾶς ζήτησεν εὐθὺς τὸ διαβατήριον. Τὸ ἐδείξαμεν, καὶ ἔμειναν ὅλοι μὲ τὴν ὄρεξιν τῶν λαφύρων. Μᾶς ἐξηγήθη ἐκεῖνος ὅτι οἱ χωριάτες κοινοποίησαν εἰς τὸ στρατόπεδον ὅτι 25 Τοῦρκοι Ἀλβανοὶ μὲ πρόσχημα[3]) τραβοῦν νὰ ἔμβουν εἰς Ναύπλιον, καὶ ὅτι σήκωσαν ὅλον τὸ στρατόπεδον εἰς τὸ ποδάρι. Γνωρισθέντες Ἕλληνες, ὅλοι μαζὶ ἐκατέβημεν εἰς Μύλους[4]).

Ἐμένα παλαμόδεραν τὰ ποδάρια μου—ἀσυνείθιστος <νὰ περιπατῶ> πεζός, καὶ δὲν τὰ ὤριζα[5]). Τὰ ἔβαλα εἰς θερμὸν νερόν, καὶ ἐλάφρωσεν ὁ πόνος, πλὴν νὰ πατήσω δὲν ἐδυνάμην.

Ἀπεράσαντες τὴν νύκτα εἰς τὴν γολέτταν, ἤτις μᾶς ἐπερίμενεν, τὴν αὐγὴν μᾶς <ἦλθεν> (210) εἴδησις ὅτι ὁ Ὑψηλάντης ἀπὸ Κόρινθον ἦλθεν εἰς Ἄργος.

---

1) Σᾶς δείχνω ἄλλο δρόμο παρὰ τὸ σωστό. Ὁ σκοπὸς τοῦ χωρικοῦ ἤτανε νὰ πληρωθῇ, καὶ ἔπειτα νὰ δείξῃ τὸ δρόμο.

2) Πιάσαμε καθένας θέση γιὰ πόλεμο. Ἤτανε μαζί τοὺς κι' ἄλλοι ὁδοιπόροι.

3) Κάνοντας τὸν Ἕλληνα.

4) Ὅλοι μαζί, οἱ συνοδοιπόροι καὶ ὁ Μοραΐτης ποῦ μιλοῦσε μαζί τους.

5) Τὸ χειρόγρ. ὥρισα. Παλαμοδέρνομαι=μοῦ πονοῦν οἱ παλάμες τῶν ποδαριῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Ὁ συγγραφεὺς ἐν Ἄργει—Συνάντησις μὲ Δ. Ὑψηλάντην—Μέτρα πρὸς ἐφοδιασμὸν τοῦ Ὀλύμπου—Ἀναχώρησις εἰς Ὕδραν—Ἐπάνοδος εἰς Τριπολιτσὰν—Πολιτικὴ κατάστασις—Ἐκλογὴ ἀρχηγοῦ τῆς εἰς Ὄλυμπον ἐκστρατείας—Ἐνέργειαι πρὸς ἀποστολὴν βοηθείας—Χρηματικαὶ εἰσφοραί—Ἀναχώρησις εἰς Ὕδραν, Κέαν, Τῆνον, Μύκονον, Νάξον—Πατριωτικοὶ ἔρανοι—Στρατολογία—Σκηναὶ πατριωτικαί—Ἤθη κοινωνικὰ—Ἀναχώρησις εἰς Ψαρά—Κατάστασις Μακεδονίας

Ἀμέσως κινήσαμεν διὰ Ἄργος· πλησιάσαντες εἰς τὴν πόρταν του εἴδαμεν σχηματισμένην φυλακὴν τακτικὴν καὶ σκοπὸν ἀπ' ἔξω[1]).

Ὁπωσοῦν εὐαρεστήθημεν εἰς τὴν τάξιν του[2])· τὸν εἰδοποίησεν[3]) ὁ ἀρχιφύλακας, μᾶς συνώδευσεν ἕως εἰς τὸν ὁδάν του, καὶ ἅμα μᾶς εἶδεν <ἐκεῖνος> ἀπέταξεν ἡ ψυχή του ἀπὸ τὴν χαράν του. Μᾶς φίλησεν, μᾶς ἐχάρη ὅσον ἠμπορεῖ νὰ νομίσῃ ἄνθρωπος περισσότερον.

Προσφέραντες τὰ γράμματα ὅλα τὰ ἄνοιξεν εὐθύς, τὰ ἀνέγνωσεν κατὰ γράμμα, εὐαρεστήθη διὰ ὅσα τοῦ ἔγραφαν οἱ Ὀλύμπιοι, καὶ ἐλυπήθη διὰ τὴν κακὴν διάθεσιν τοῦ Ἐμμ. Παπᾶ[4]) καὶ δεινὴν κατάστασιν τῆς Κασσάνδρας.

Ὡς γραμματέαν εἶχεν τὸν Κον <Νεόφυτον> Βάμβαν γνωστὸν φιλόσοφον καὶ ἀρχιδιδάσκαλον τοῦ σχολείου Χίου. Ὁ Βάμβας ἔκλαυσεν ἀπὸ τὴν χαράν του· ἡ πρώτη σκέψις ὁποῦ ἔκαμεν—μᾶς ζήτησεν τὰ ὀνόματα ὅλων τῶν Καπιταναίων τοῦ Ὀλύμπου, καὶ (211) σχεδιάσας μίαν ἐγκύκλιον ἔγραψεν πρὸς ὅλους ἐνθαρρύνοντάς τους.

Ἔπειτα <ὁ Ὑψηλάντης> μᾶς προσκάλεσεν λέγων:

—Ἰδοὺ ἡ σημαία μου (βαστῶντας την μὲ τὸ χέρι του). Σᾶς τὴν προσφέρω εἰς σημεῖον τῆς πρὸς ὑμᾶς ἀγάπης, ὡς ἐκ μέρους τοῦ Ἔθνους. Διὰ νὰ προφθάσωμεν δὲ τὴν Κασσάνδραν, ὁ μὲν Κώστας <Νικολάου> νὰ λάβῃ τὴν σημαίαν μου καὶ ὅ,τι συνεισφέρουν οἱ νησιῶται <καὶ> νὰ μεταβῇ ὅσον τάχος, καὶ μὲ τὰς ἐγκυκλίους διαταγάς <μου>. Σὺ δὲ νὰ τὸν συνοδεύσῃς ἕως εἰς Ὕδραν νὰ πληροφορηθῇς τὴν ποσότητα τῆς συνεισφορᾶς <τῶν Ὑδραίων>, καὶ ἀφοῦ ἐξαποστείλῃς τὸν

---

1) Τὸ Ἄργος δὲν ἦταν περιτειχισμένο· ὅμως εἶχανε τάχα φτειασμένη ἐκεῖ καμιὰν ἀμπατή, ποὺ ἔκλεινε τὴ νύχτα; *Φυλακὴν τακτικήν*, ἦταν ὁ συστημένος ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντη πρῶτος ταχτικὸς στρατός, μὲ ἀρχηγὸ τὸ Μπαλέστα.

2) Ὁ ἀρχιφύλακας θὰ τοὺς κράτησε ἀρκετά, ὥσπου νὰ εἰδοποιήσῃ.

3) Τὸν Ὑψηλάντη.

4) Ἀμηχανία, δυσάρεστη θέση.

Κώστα, νὰ ἔλθῃς εἰς Τριπολιτζάν, ὅπου θέλω φροντίσει νὰ σᾶς δώσω ὅσα ἀπαιτεῖτε.

Εὐαρεστημένοι ἀπὸ ὅλους τοὺς λόγους <του>, ἐπροσφέραμεν καὶ ἡμεῖς τὴν εὐγνωμοσύνην μας ὡς πληρεξούσιοι, καὶ λαβόντες τὴν σημαίαν—τρίχροον καὶ μὲ φοίνικα ζωγραφισμένον, καὶ <μὲ>σταυρὸν χρυσωμένον εἰς τὴν κορυφήν, καὶ τὰ γράμματα[1]), ἀναχωρήσαμεν εὐθὺς διὰ Μύλους[2]), τὸ δὲ ἑσπέρας ἐφθάσαμεν εἰς Σπέτζαις.

Ἦτον ἀργά· ἐκοιμήθημεν εἰς τὸ γραφεῖον[3])· τὴν αὐγὴν (212) τὸ συνέδριον[4]) συσκεφθὲν ἀποφάσισεν νὰ μᾶς δώσῃ δύο χιλ. ντουφεκόπετραις—μόνον καὶ τίποτε ἄλλο.

Εὐχαριστήσαμεν[5]) σιωπῶντες. Μετέβημεν εἰς Ὕδραν· ἀναγγείλαμεν ὅλα αὐτὰ τὰ ἄνωθεν, καὶ εὐαρεστηθέντες εἰς τὴν γνώμην τοῦ Κου Ὑψηλάντη, μᾶς ἔδωσαν 400 ὀκ. βαροῦτι, ἄλλο τόσον μολοῦβι καὶ 4 χιλ. ντουφεκόπετραις, καὶ τὴν ἀπάντησιν τῶν γραμμάτων—τροπολογοῦντες εὐσχήμως τὴν ἔλλειψίν των[6]).

Ὁ μὲν Κώστας μὲ ὅλα αὐτὰ ξεκίνησεν <μεταβαίνων> διὰ τῆς νήσου Ψαρῶν εἰς Ὄλυμπον· ἐγὼ δὲ ἀπέρασα εἰς Ἄστρος κατ' εὐθεῖαν, καὶ ἀπὸ Ἄστρος εἰς Τριπολιτζάν, περὶ *τὰ μέσα Ὀκτωμβρίου* <1821>.

Τὰ λάφυρα εἶχαν μοιρασθῆ, τὰ στρατόπεδα ἐδιαλύθησαν, καὶ μόνον οἱ ἐπισημότεροι ἔμειναν εἰς Τριπολιτζὰν μὲ πολλὰ ὀλίγους, οἵτινες ἐσκέπτοντο περὶ σχηματισμοῦ [νέας] διοικήσεως.

Εἰς αὐτὸ τὸ ἀναμεταξὺ ἔφθασεν καὶ μία ἐπιτροπὴ σταλμένη ἀπὸ τὸν Ἄρειον Πάγον καὶ Ὀδυσσέαν, καὶ ζητοῦσεν βοήθειαν στρατευμάτων καὶ πολεμοφόδια. Τὰ ὀνόματά των τὰ ξέχασα, ἐνθυμοῦμαι ὅμως (213) ὅτι ἦσαν ἁπλοῖ πολῖται[7]). Μὲ αὐτοὺς ἐξηγήθημεν ἔμπροσθεν τοῦ Ὑψηλάντου καὶ ἐσκέφθημεν τὸ σχέδιον γενικώτερον· τὸ κίνημά μας <καὶ τῶν δύο μερῶν> νὰ γίνῃ σύγχρονον. Μ' εἶπαν νὰ γράψω πρὸς τὸν Ὀδυσσέαν· ἔγραψα καὶ μ' ἀποκρίθη εὐχαριστούμενος <καὶ> συμβουλεύων ὅτι ἂν δὲν προχωρήσουν αὐτοὶ πρὸς τὴν Λάρισσαν, ἡμεῖς στρατόπεδον εἰς Ὄλυμπον νὰ μὴ στήσωμεν, παρὰ νὰ κτυποῦμεν Κλέπτικα ἕως νὰ ἐνωθοῦμεν.

---

1) Δὲν ἐννοεῖ, ἴσως, γράμματα ἀπάνου στὸ χρυσωμένο σταυρὸ ἢ στὴ σημαία, ἀλλὰ τὰ «ἐγκύκλια» γράμματα τοῦ Ὑψηλάντη.

2) Οἱ Ἀφεντικοὶ Μῦλοι ἦταν τὸ ναυτικὸ ἐπίνειο τοῦ Ἄργους.

3) Στὶς Σπέτσες, τὴν Ὕδρα καὶ ὅλα τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου λειτουργοῦσε, ἀπὸ παλιὰ χρόνια, τὸ γραφεῖο τῆς καγκελλαρίας, ποὺ ἦτανε καὶ λιμεναρχεῖο καὶ τελωνεῖο. Στὴν Ὕδρα ἦτανε καὶ ξενώνας γιὰ τοὺς ἄγνωστους ξένους, ἴσως καὶ στὶς Σπέτσες. Τὰ ἤθη τῶν δυὸ νησιῶν δὲ χωρούσανε φιλοξενίες μέσα στὰ ἴδια σπίτια τῶν προυχόντων, ὅπου μοναχὰ ἐπίσημοι, ἢ πολὺ στενὰ γνωστοὶ γινόντανε δεχτοί. Ἡ φιλοξενία τῶν Μακεδόνων στὴν Καγκελλαρία ἦτανε δεύτερης τάξης τιμή.

4) Ἡ δημογεροντία. Κάτου ἀπὸ τὴ λέξη «συνέδριο» κρύβεται ἴσως λίγη πικρὴ εἰρωνεία.

5) Τὸ χειρόγρ. *εὐχαριστήθημεν*.

6) Ὅτι δὲ μποροῦσανε νὰ δώσουν περισσότερα.

7) Τέτοια ἀποστολὴ δὲ φαίνεται ἀπὸ ἄλλη γνωστὴ πρόχειρη πηγή. Θὰ ἔγινε Σεπτ.-Ὀχτ. μῆνα.

Ὁ Ὑψηλάντης προβαίνων—ζητῶν τὰ ἐθνικὰ ἀπὸ τοὺς ὁπλαρχηγοὺς—τίποτες δὲν ἐφαίνοντο[1]).

Ἐγὼ ἀνταμώθην μὲ τὸν Σωτήρην Ἰωάννου, ὅστις μὲ ὥρκισεν εἰς τὴν Σμύρνην, καὶ δὲν ἐχορταίναμεν νύκτα-μέρα λέγοντας καὶ φιλούμενοι, καὶ συγκατοικοῦντες.

Ὁ Σωτήρης Ἰωάννου, παρευρεθεὶς εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις ἀφ' οὗ ἐπαναστάτησαν <οἱ Πελοποννήσιοι> καὶ ἀφ' οὗ ἔφθασεν ὁ Ὑψηλάντης εἰς Πελοπόννησον καὶ ἐκηρύχθη πληρεξούσιος τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτρόπου, μὲ ἐξήγησεν ποῦ βαδίζουν (214) τὰ πνεύματα τῶν ὁπλαρχηγῶν τῆς Πελοποννήσου καὶ Σπάρτης[2]). Μὲ ἕναν λόγον, ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἀδυνατοῦσαν τὸν Ὑψηλάντην ἠθικῶς καὶ ἐφαίνοντο ὅτι ἐπιθυμοῦσαν ἓν ἄλλο σύστημα διοικητικόν.

Ἐμένα καὶ ἡ ἀπειρία τῆς πολιτικῆς καὶ ἡ ἀφοσίωσις πρὸς τὸν Ὑψηλάντην δὲν μ' ἄφιναν νὰ ἰδῶ μακρύτερα, καὶ πάντα ἔτρεχα εἰς τὸν Ὑψηλάντην.

Εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν ἐγνώρισα τὸν Πετρόμπεην, ὅστις μ' ἔδωκεν τὴν τιμὴν νὰ πηγαίνω ἐλεύθερα <εἰς τὴν οἰκίαν του> ὁποιανδήποτε ὥραν ἤθελα, ἐπειδὴ εὐχαριστεῖτο νὰ ὁμιλῇ ὑπὲρ τῶν «ἡρώων Ὀλυμπίων»—καὶ ἄλλα.

Βλέπων τὸ εὐγενὲς φέρσιμον ὅλης αὐτῆς τῆς φαμιλιᾶς, τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ Ἡλία <καὶ> Κυριακούλη, τὴν ἁπλότητα ὅλων καὶ τὸν πολιτισμὸν—μάλιστα τὴν εὐφράδειαν τοῦ Γεωργάκη, ἐθαύμασα τοὺς Σπαρτιάτας καὶ εἶπα μὲ τὸν νοῦν μου ὅτι τῷ ὄντι σώζεται τὸ αἷμα τῶν παλαιῶν (215) Σπαρτιατῶν.

Ὁ Χρυσοσπάθης, ἄνδρας φιλογενὴς Σπαρτιάτης, ἐχαίρετο ὅλων τὴν ὑπόληψιν. Αὐτὸς ἐσύχναζεν περισσότερον εἰς τὸν Ὑψηλάντην, καθὼς καὶ ὁ Παπᾶ-Φλέσιας.

Συνομιλοῦντες μ' εἶπεν <ὁ Ἡλίας Χρυσοσπάθης> ὅτι ἐπιθυμοῦσεν νὰ συναγωνισθῇ εἰς τὸν Ὄλυμπον, καὶ ἂν θέλω νὰ ἔλθῃ μὲ 300 Σπαρτιάτας, καθὼς καὶ ὁ Παπᾶ-Φλέσιας μὲ Πελοποννησίους. Ἐγὼ τοὺς εἶπα πῶς δεχόμεθα μὲ εὐχαρίστησιν, καὶ μάλιστα εἶναι τὸ καλύτερον ὁποῦ ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ, νὰ ἀκουσθοῦν καὶ Σπαρτιᾶται εἰς τὸν Ὄλυμπον.

Αὐτὴ ἡ ὁμιλία καὶ ἡ ἰδέα ὑπέμνησεν τὸν Ὑψηλάντην ὅτι πρέπει νὰ στείλῃ ἕναν ἀντιπρόσωπόν του. Ἀφοῦ ἐσυλλογίσθησαν αὐτοὶ οἱ δύο, καὶ δὲν εὐκολύνθησαν, ψήφισεν[3]) κάποιον ὑπασπιστήν του Γρηγόριον Σάλαν[4]). Εἶχεν ὡς σύμβουλον

1) Ὁ Ὑψηλάντης δὲν ἤθελε νὰ παραδεχτῇ τὴ διαρπαγὴ τῶν «ἐθνικῶν» λαφύρων, δηλ. τῆς ἀναλογίας ποῦ εἶχε ἀποφασιστῇ ἀπ' ὅλους τοὺς ἐπίσημους μὲ γραφτὲς συμφωνίες νὰ ξεκοπῇ ἀπὸ τὸ ὅλο καὶ νὰ διατεθῇ γιὰ τὸ Ἐθνικὸ ταμεῖο.

2) Κατὰ τὴν Ἐπανάσταση «Σπαρτιατικὰ» στρατεύματα λεγόντανε τὰ τῆς ἐπαρχίας Μυστρᾶ. Ὁ συγγρ. ἀρέσκεται νὰ ὀνομάζῃ τοὺς Μανιάτες Σπαρτιάτες, ἀπὸ τὴν ἀδυναμία ποὺ ἔχει νὰ δείχνῃ ἑλληνομάθεια. *Ὁπλαρχηγῶν*, λάθος· γρ. προυχόντων.

3) Ἀποκριθῆκαν ὅτι «δὲν εὐκολύνονται» νὰ πᾶνε, ὁ Χρυσοσπάθης καὶ ὁ Παπᾶ-Φλέσας. *Ψήφισεν*, ὁ Ὑψηλάντης.

4) «*Σημείωσις*. Εἰς Τριπολιτσὰν διώρισεν «ἀρχιστράτηγον» (;) κάποιον Σέκερην Γεώργιον, καὶ πολιταρχοῦσεν» σημ. συγγρ.— Τέτοιους διορισμοὺς τοὺς ἔγραφε ὁ «καγκελλάριος» τοῦ Δ. Ὑψηλάντη Νεόφ. Βάμβας, τέλεια ἄπειρος στὰ πολιτικά. *Γ. Σέκερης*, ἦτανε ἄξιος λόγου ἄνθρωπος, ἀδερφὸς τοῦ φιλικοῦ Παν. Σέκερη. Φωτάκου βίοι Πελοπονν. Ἀνδρῶν σ. 199.

τὸν <Παν.> Ἀναγνωστόπουλον καὶ ταμίαν τὸν Κον Ἀντωνόπουλον[1]), τὸν δὲ Βάμβαν ὡς ἀρχιγραμματέαν (216). Διὰ τὸν διορισμὸν τῆς ἀρχηγίας αὐτῆς <τοῦ Σέκερη> ἐταράχθησαν ὅλοι οἱ ὁπλαρχηγοί[2]). Εἶχεν τὸ τακτικὸν σῶμα ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν του.

Ἠκούσθη καὶ ὁ διορισμὸς τοῦ <Γρηγ.> Σάλα ἔξω ὡς ἐπιτρόπου του <κατὰ τὴν ἐκστρατείαν>, καὶ τί ἤθελες <καὶ δὲν> ἄκουγες ἐναντίον του τότες.

Ἀφωσιωμένος ἐγώ, τίποτες δὲν ἄκουγα, οὔτε ἔβλεπα.

Ἀρχίσαμεν ὅθεν μὲ τὸν Σάλαν νὰ συνεργοῦμεν. Τίποτες ὅμως ἀπὸ τὰ ὑποσχεθέντα δὲν ἔβλεπα.

Τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐώρταζεν τὴν μνήμην του <ὀνόματός του> ὁ Ὑψηλάντης, καὶ συγκάλεσεν ὅλους τοὺς ἐπισήμους εἰς τὸ τραπέζι· ἐκάλεσεν καὶ τὸν Κιαμίλμπεην <τῆς> Κορίνθου, καθὼς καὶ τὸν γέροντα Ἀρναούτογλουν[3]), διὰ τοὺς ὁποίους ἔτρεχεν μεγάλη φιλονικία εἰς τοὺς ὁπλαρχηγούς, ποῖος πρῶτος νὰ τοὺς ἔχῃ ὑπὸ τὴν φύλαξίν του[4]). Τὸν Κεχαγιάμπεγην τοῦ Χουσὶτ πασιᾶ, τὰ χαρέμια <του> καὶ τὸν Καϊμακάμην <του> τοὺς εἶχεν ὑπὸ τὴν ἐπίσκεψίν του ὁ Πετρόμπεης—τοὺς εἶδα προσωπικῶς—καὶ ἐκεῖ ἐκατοικοῦσεν καὶ ὁ Γεωργάκης Μαυρομιχάλης.

Εἰς τὸ τραπέζι εὐθυμοῦντες ἄρχισεν ἡ ὁμιλία περὶ τῆς καταστάσεως τῶν Τουρκῶν, περὶ τῆς τυραννίας των καὶ περὶ τῆς τύχης των.

Ὁ Κιαμίλμπεης, γνωρίζων καλὰ τὴν γλῶσσαν μας, ὡμίλησεν οὕτως:

—Ἄρχοντες καὶ καπιταναῖοι, ἡ Τουρκιὰ δὲν χάνεται μὲ τὴν ἅλωσιν μόνον τῆς Τριπολιτζᾶς καὶ ἡμῶν (217) τὴν αἰχμαλωσίαν. Ὁ θεὸς ἠθέλησεν νὰ σᾶς βοηθήσῃ, καὶ ἐπετύχετε. Σᾶς συμβουλεύω ὅμως, ὡς φίλος <σας ἂν καὶ> Τοῦρκος, νὰ παύσετε ἀπὸ τὰς διχονοίας σας, νὰ γνωρίσετε ἕναν ἀρχηγὸν νὰ σᾶς κυβερνᾷ. Πιστεύετε νὰ σᾶς εἰπῶ, ὅτι ὅλοι σας εἰς τὸν ὁδόν μου ἤλθετε ἐρωτῶντας με περὶ πλούτου καὶ χρυσίου[5]); Δὲν δύναμαι νὰ ἀρνηθῶ ὅτι ἔχω εἰς Κόρινθον ἀρκετόν, μὰ εἰς ποῖον νὰ τὸν ἐμπιστευθῶ ἀφοῦ ἐσεῖς οἱ ἴδιοι <δὲν θέλετε> νὰ ἐμπιστεύεσθε ἕνας τὸν ἄλλον, καὶ πῶς δύναμαι νὰ μαρτυρήσω <τὸ μυστικὸν> εἰς τὸν ἕναν, ἐνῶ δὲν ἔχει τὴν ἰσχὺν νὰ μὲ προφυλάξῃ ἀπὸ τὸν ἄλλον σύνδροφόν του; Σᾶς τὸ ξαναλέγω, ὅτι εὐχαριστῶ πρὸς ὅλους σας διὰ τὴν ζωήν μου, ὁποῦ μὲ ἐχαρίσατε ὡς συμπατριώτης σας, ὅμως σᾶς συμβουλεύω τὸ ὀγληγορώτερον νὰ γνωρίσετε ἀρχήν, ὥστε ἡ βοήθειά μου νὰ πιάσῃ τόπον.

Ταῦτα ἀκούσαντες ὅλοι αἰσθάνθησαν τὸ σφάλμα των, καὶ τὸν εὐχαρίστησαν εἰς τὴν συμβουλήν (218).

---

1) Γ. Ἀντωνόπουλο Φιλικόν, ἀπὸ Ἀντρίτσαινα.

2) Ἤθελε νὰ τὸν διορίσῃ διοικητὴ τῆς πόλης, ὄχι ἀρχιστράτηγο. Raybaud Β' σ. 4.

3) Ἰμπραΐμ ἀγᾶς, βόϊδοντας τῶν Καλαβρύτων, αἰχμάλωτος. Σπηλιάδης Α' σ. 25, 29.

4) Γιὰ τὴν ἐλπίδα τῆς ἐξαγορᾶς.

5) Πόσα εἶχε, καὶ ποῦ τὰ εἶχε κρυμμένα. Ἡ περιπέτεια τῶν θησαυρῶν του τελείωσε μὲ τὸ θάνατό του, χωρὶς νὰ βρεθοῦν καὶ οἱ θησαυροί.

Ἐνῷ μὲ τὸν Σάλαν προσπαθούσαμεν περὶ ὅλων τούτων, ἔφθασαν οἱ πληρεξούσιοι τῶν Ψαρῶν, Ὕδρας καὶ Σπετζῶν νὰ ἐξετάσουν περὶ τῶν Ἐθνικῶν πραγμάτων.

Κατὰ συγκαιρίαν ἕνας Ὁλλανδέζος ἔμπορος ἔφερεν ἕνα βρίκι ἀπὸ πολεμοφόδια <εἰς Μύλους> καὶ ἦλθεν μὲ τὴν μόστραν[1]) νὰ προβάλῃ τὴν ἀγοράν αὐτοῦ εἰς τὸν Ὑψηλάντην.

Ὁ Ὑψηλάντης δὲν εἶχεν, φαίνεται, μετρητά, καὶ ζητοῦσεν νὰ δώσῃ ἐγγύησιν· ἐγγύησιν ὁ πραγματευτὴς δὲν ἐδέχετο. Διὰ νὰ μὴ χάσωμεν τὴν εὐκαιρίαν, ἐπειδὴ ἔμελλεν <ὁ πλοίαρχος> νὰ διαβῇ ἀπὸ Ψαρά, ἔγραψαν οἱ πληρεξούσιοι <τῶν Ψαρῶν Ἀναγ.> Μοναρχίδης καὶ <Ν. Δ.> Κοτζιᾶς εἰς τὰ Ψαρὰ νὰ τὸ συμφωνήσουν ἐκεῖ ὅπως δύνανται ἕως νὰ φθάσωμεν καὶ ἡμεῖς. Λαβὼν τὰ γράμματα ὁ πραγματευτὴς ἀναχώρησεν κατ' εὐθεῖαν εἰς Ψαρά.

Ὁ Ὑψηλάντης, ἀφοῦ εἶδεν ὅτι τίποτες δὲν ἐκατόρθωσεν νὰ μᾶς προμηθεύσῃ, ἀλλ' οὔτε εἰς τὸν Ὀδυσσέαν εἶχεν νὰ στείλῃ, ἀποφάσισεν νὰ μὲ δώσῃ τέσσαρα κανόνια τοῦ κάμπου, ὁποῦ ἦτον εἰς ταῖς (219) τάμπιαις τῆς Τριπολιτζᾶς.

Τριγυρίσαντες ἐδιαλέξαμεν τέσσαρα κανόνια, τὰ πλέον ἐλαφρότερα, βούρτζια βενέτικα[2]), τὰ ὁποῖα ἦτον ριγμένα κατὰ γῆς.

Μὲ αὐτὴν τὴν προμήθειαν μὲ δυσκόλευσεν περισσότερον, πῶς νὰ τὰ μετακομίσω, παρὰ ὁποῦ εὐκολύνθην.

Συντρέχων με ὁ Κος Σωτήρης Ἰωάννου, ἐκατασκευάσαμεν πρόχειρα ἁμάξια, καὶ λαβὼν 150 Τούρκους αἰχμαλώτους ἀπὸ τοὺς περὶ τὸν Κεχαγιάμπεην καὶ <τοὺς> τῶν χαρεμιῶν τοῦ Χουρσίτπασια (παραδοθέντας εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ Πετρόμπεη τὴν ὥραν τῆς ἐφόδου) καὶ οἱ ὁποῖοι εἶχαν βρωμίσει ἀπὸ τὴν ἀκαθαρσίαν των εἰς τὸ παλάτι τοῦ Μουσταφάμπεη[3]), μὲ χίλιαις δυσκολίαις τραβῶντες τὰ 4 πυροβόλα οἱ δυστυχεῖς αἰχμάλωτοι, τὰ διεύθυνα εἰς τοὺς Μύλους μὲ στρατιώτας μου ὁποῦ ἄρχισα νὰ συλλέγω.

Διώρισεν <ὁ Ὑψηλάντης> διὰ μηχανικοὺς τοὺς Κους Βουτιὲ καὶ Ρεμπὼ Γάλλους, οἵτινες ἦτον καὶ εἰς τὴν πολιορκίαν Τριπολιτζᾶς[4]).

Ἦλθεν εἴδησις ὅτι τὸ Ναύπλιον πάσχει <ἀπὸ ἔλλειψιν τροφῶν>, καὶ ἀποφασίσθη ἀπὸ ὅλους νὰ πολιορκηθῇ στενώτερα.

Ἐλήφθη μέτρον νὰ συστηθῇ μία γερουσία κεντρικὴ καὶ διαρκὴς εἰς Τριπολιτζὰν[5]) νὰ διευθύνῃ προσωρινῶς, καὶ ὅλοι οἱ ὁπλαρχηγοὶ καὶ ὁ Ὑψηλάντης νὰ κατέβουν εἰς Ἄργος (220).

---

1) Μὲ τὰ δείγματα τῶν εἰδῶν.

2) Ὁ συγγρ. ἴσως ἤθελε νὰ γράψῃ «μπρούτζινα».

3) Αὐτὸς εἶναι ὁ Μουσταφᾶ-Κεχαγιάμπεης τοῦ Χουρσὶτ πασσᾶ, ποὺ τὸν ἔστειλε ἀπὸ τὰ Γιάννινα ἀρχηγὸ τῆς πολιορκίας τῆς Τριπολιτσᾶς.

4) Max. Raybaud καὶ Colonel Voutier, καὶ οἱ δύο συγγραφεῖς ἀναμνήσεων γιὰ τὴν Ἑλλην. Ἐπανάσταση.

5) Ὁ λόγος δὲν εἶναι γιὰ τὴ γνωστὴ Πελοποννησιακὴ Γερουσία, ποὺ εἶχε συστηθῇ Μάη

Μετὰ τρεῖς-τέσσαραις ἡμέραις ἤλθαν ὅλοι εἰς Ἄργος καὶ ἄρχισαν τὴν ἑτοιμασίαν μιᾶς ἐφόδου· εἰς αὐτὸ τὸ ἀναμεταξὺ ἔγιναν διάφοροι πόλεμοι εἰς Ναύπλιον, εἰς τοὺς ὁποίους χάριν περιεργείας εὑρέθην κ' ἐγώ, καὶ ἀπὸ αὐτοῦ πρωτάρχισα νὰ πολεμῶ <τὸν> Τοῦρκον.

Καμμίαν προμήθειαν εἰσέτι δὲν ἔβλεπα ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντην, μ' ὅλας τὰς εὐπροσηγορίας του· ἀναγκάσθην μία ἡμέρα νὰ τὸν ὁμιλήσω καθαρώτερα.

Ὁ λόγος του ἦτον νὰ κινήσωμεν μὲ τὸν Σάλαν, νὰ ἀπεράσωμεν ἀπὸ Ὕδραν —καὶ ὅτι ὁ Σάλας πλέον θέλει φροντίσει διὰ ὅλα ὡς διευθυντὴς τῶν Ὀλυμπίων.

Ἐμπερδεύθην πλέον. Νὰ φύγω ἄδειος, κακόν· νὰ κάθωμαι στὰ χαμένα, κακόν. Πανταχόθεν στενά[1]).

Ἐστοχάσθην νὰ βιάσω τὴν ἀποστολὴν τοῦ Σάλα, καὶ ἢ μὲ ψεύματα ἢ μὲ ἀλήθειαν νὰ κάμωμεν ὅ,τι οἰκονομίαν ἤθελεν δυνηθῶμεν. Ἐφρόντισα ἐν ταὐτῷ νὰ κάμω μίαν φιλικὴν συνεισφοράν, καὶ εἰς τοῦτο ἐπέτυχον ὁπωσοῦν.

Ἐγὼ εἶχα μετρητὰ ἕως 20 χιλ. γρόσια, ὁ Σωτήρης Ἰωάννου παρομοίως (221). Ἐλάβαμεν αὐτὸ τὸ ἰδιαίτερον μέτρον· ἐτρέξαμεν εἰς φίλους, οἵτινες ἦλθαν μαζί μας[2]).

Ὁ Ὑψηλάντης θαρροῦσεν εἰσέτι ὅτι εἰσακούγεται εἰς τὰ πέριξ καὶ <εἰς τὰ> νησιά. Μανθάνων μίαν λείαν φεσιῶν εἰς τὴν Τζιάν, μ' ἔκραξεν καὶ μ' εἶπεν ὅτι ὁ Σάλας ἔλαβεν διαταγὴν νὰ λάβῃ τὴν λείαν, νὰ τὴν πωλήσῃ, καὶ ἡ λεία ἐκείνη εἶναι ἀρκετὴ διὰ αὐτὴν τὴν προμήθειαν τῶν ἀναγκαίων. «Ἐν τοσούτῳ πρέπει νὰ ἀναχωρήσετε».

Ἔδωσεν τὰς ἀναγκαίας διαταγὰς εἰς τὸν Σάλαν. Τὸν ἀκολούθησαν ἀπὸ τοὺς περὶ τὸν Ὑψηλάντην ἐπιτελεῖς: Ὁ Βλαχάκης Γεώργιος, ὁ Κανούσης Νικόλαος, ὁ Στεφανὴς Σκυλίτζης, ὁ <Ἀναστ.> Ἐλαιὼν (Ραψανιώτης) —ἀκολούθησεν μόνος του ὡς ἰατροχειρουργὸς—ὁ Παγκαλάκης Τζιώτης· οὗτοι ὅλοι εὑρίσκοντο εἰς ὑπηρεσίας τοῦ Ὑψηλάντη. Ἔμελλεν καὶ ὁ Ἐμμανουὴλ Βασιλειάδης νὰ ἀκολουθήσῃ, πλὴν μία παρατήρησίς μου ἐμπόδισεν καὶ αὐτὸν καὶ ἄλλους πολλοὺς φραγκοφορεμένους.

Ἔχων καὶ τὸν Σωτήρην Ἰωάννου μαζί μου, κατὰ τὰς *14 Νοεμβρ.* (1821) μετέβημεν εἰς Ὕδραν. Ἔλαβα μαζί μου καὶ δύο αἰχμαλώτους Τούρκους ἐπισήμους, ἕναν ἀνεψιὸν τοῦ Ρετζέπαγα ἐμπόρου Θεσσαλονίκης καὶ ἕναν υἱὸν ἑνὸς μπέη Σαρήγκιολης[3]) μὲ σκοπὸν νὰ τοὺς ἀλλάξω μὲ ἄλλους <εἰς τὴν Μακεδονίαν>.

Ἅμα ἐξήλθομεν εἰς Ὕδραν, ἐτρόμαξα νὰ προφυλάξω ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν

τοῦ 1821, ἔξω ἂν ἡ λησμονησιὰ πάλι τοῦ συγγραφέα τὸν κάνει νὰ μεταθέτῃ τὶς χρονολογίες. Ἴσως ὅμως ἐννοεῖ καμιὰ τοπικὴ ἐπιτροπή, ἄγνωστη ὅσο μπορεῖ κανεὶς νὰ ξέρῃ.

1) «Εἰς αὐτὸ τὸ ἀναμεταξὺ ἐγνωρίσθην μὲ κάποιον Νικόλαον Μαῦρον· μ' ἔδωκεν δύο χάρταις τοῦ μακαρίτου Ρήγα». συγγρ.

2) Μᾶς ἀκολούθησαν ἀπὸ τὴν Τριπολιτσά.

3) Ἀπὸ τὸ διαμέρισμα τῆς Δ. Μακεδονίας Σαρηγκιόλ.

παιδιῶν τοὺς δύο Τούρκους νὰ μὴ τοὺς θανατώσουν, καὶ τοὺς ἔκλεισα εἰς τὸ Μοναστῆρι[1]).

Παρρησιασθέντες μὲ τὸν Σάλαν εἰς τοὺς προκρίτους, εἶδα (222) εὐθὺς τὴν δυσαρέσκειάν των, καὶ μὲ πόσην ἀπέχθειαν μᾶς ὑποδέχθησαν, ὥστε κοίταζαν τὴν ὥραν πότε νὰ φύγωμεν.

Ὁ Σάλας ἐδῶ ἠθέλησεν νὰ κάμῃ τὴν στρατηγικὴν στολήν του· ἀγόρασεν σπαλέττες, ἔδωσεν εἰς τὸν χρυσοχόον ν᾽ ἀσημώσῃ τὸ σπαθί του, καὶ ἕως νὰ τὰ τελειώσῃ ἀπέρασαν 12 ἡμέραις ματαίως, ὥστε μᾶς βαρέθηκαν <καὶ> οἱ Ὑδραῖοι.

Ἐν τοσούτῳ μὲ τὸν Σωτῆρη συνεργούσαμεν διὰ τὰς συνεισφοράς. Ὁ Γεώργιος Νικολάου φίλος μας ἐπρόσφερεν τέσσαρες χιλ. καπνόν, τὸν ὁποῖον ἐστείλαμεν εὐθὺς εἰς Ψαρὰ καὶ ἐγράψαμεν νὰ τὸν ἀλλάξουν μὲ βαροῦτι καὶ μολῦβι. Τοῦ ἔδωσα ἀποδεικτικὸν κ᾽ ἐγὼ καὶ ὁ Σάλας· ἡ συμφωνία μας ἦτον νὰ τοῦ στείλω σιτάρι ἀπὸ τὰ ἐθνικὰ τοῦ Ὀλύμπου[2]).

Ἔπεμψα καὶ τὰ πυροβόλα νὰ ἐπισκευάσουν τὰ ἁμάξια των. Ὁ Ὑδραῖος ὅμως, ἀπὸ ἐνάντιον καιρόν, δὲν ἐτράβηξεν, ἀλλ᾽ ἐπίστρεψεν εἰς Ὕδραν νὰ ἑορτάσῃ τὸν ἅγιον Νικόλαόν του. Εἶχα στείλει καὶ τοὺς Τούρκους μαζί των (223), τὸν Σαρηγκιολίτην, ὅμως συμφωνήσας μὲ τοὺς στρατιώτας μου ὁ ναύτης[3]) τὸν ἔπνιξαν ὡς ἀσθενῆ, καὶ τοῦ πῆραν ἓν κομμάτι μάλαγμα καὶ τὰ φορέματά του.

Ἀφοῦ τελείωσεν τὴν στολήν του ὁ Κος Σάλας, κανόνισεν καὶ τὴν αὐλήν του.

Διώρισεν ὑπασπιστάς του τὸν Κον Κανούσην Νικόλαον καὶ Γεώργιον Βοϊνέσκον καὶ Σκυλίτζην Στεφανήν.

Εἶχεν μαζί του καὶ τὸν Παγκαλάκην Τζιώτην· τὸν ἄφησεν διὰ ὑψηλότερον ὑπούργημα.

Ἔβλεπα τὴν ματαιότητα τοῦ ἀνθρώπου, πλὴν δὲν ἐδυνάμην καὶ νὰ τὴν ἀποφύγω.

Μίᾳ τῶν ἡμερῶν συνευρέθημεν εἰς τοῦ Φραγκίσκου Φόνου τὸ μαγαζί (εὐχαριστούμην μὲ αὐτὸν νὰ συνομιλῶ) μὲ τὸν κύριον Ἰωάννην Βυζούλαν· ἀγνώριστοι ἀναμεταξύ μας, μαθὼν αὐτὸς τὸ ἐπιχείρημα, ἐμβασμένος καλύτερα εἰς τὰ πράγματα, μ᾽ εἶπεν ὅτι νὰ μὴ κάμω κανὲν κίνημα ἕως νὰ συνέλθῃ τὸ Ἔθνος εἰς Ἄργος, καὶ νὰ σταθῶ νὰ ζητήσω τὰς βοηθείας αὐτὰς ἀπὸ τὴν Συνέλευσιν. Τὸν ἐξέτασα, καὶ μ᾽ εἶπεν ὅτι αἱ τρεῖς γερουσίαι Μεσολογγιοῦ, Ἀρειοπάγου καὶ Τριπολιτζᾶς (224) θέλει συγκαλέσουν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, καὶ αὐτὴ εἶναι ὁποῦ θέλει φροντίσει διὰ ὅλα καὶ θέλει σχηματίσει διοίκησιν.

Ἐγώ, ὁ ἀφωσιωμένος εἰς τὸν Ὑψηλάντην, ποῦ νὰ δώσω ἀκρόασιν;

Τοῦ εἶπα ὅτι ἡ ἰδέα «Ὑψηλάντης» εἰς τὸν τόπον μας κτυπᾷ, κατὰ τὸ παρόν· ἂς προοδεύσωμεν λοιπὸν καὶ ἡμεῖς <οἱ Μακεδόνες[4]>, καὶ ἀφοῦ φθάσωμεν

---

1) Στὸ γραφεῖο τῆς Κοινότητας.

2) «Ἀκόμα δὲν ἀποζημιώθη. *Ἰουνίου 15, 1833*» σημ. συγγρ.

3) Γρ. πλοίαρχος, ἕξω ἂν αὐτὸς ἔκανε τὸν ἀθῶο δείχνοντας κάποιο ναύτη.

4) Ἂς προχωρήσουμε στὸν πολεμικὸ σκοπό μας.

εἰς τὴν θέσιν τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν, τότες στέλνομεν καὶ ἡμεῖς ἄλλους πληρεξουσίους. Τώρα εἰς αὐτὸν τὸν δρόμον θέλομεν βάλει τὸ σημεῖον[1]).

Ὑπόθεσα ἐν ταὐτῷ ὅτι καὶ αὐτὸς εἶναι ἕνας σταλμένος ἐπίτηδες <εἰς Ὕδραν> νὰ ἀντενεργήσῃ ἐναντίον τοῦ Ὑψηλάντη.

Εἰς αὐτὸ τὸ ἀναμεταξὺ ἦλθεν εἴδησις ὅτι ἡ Κασσάνδρα ἐκυριεύθη, ὅτι οἱ Τοῦρκοι αἰχμαλώτισαν ὅλας τὰς φαμελίας των <ἐπαναστατῶν>, ὅτι ὁ Ἐμμανουὴλ Παπᾶ τρόμαξεν νὰ γλυτώσῃ, καὶ ἀπέρασεν εἰς Σκόπελον.

Κατόπιν τῆς φήμης ἰδοὺ καὶ ἓν πλοῖον εἰς τὸν λιμένα φέρον τὸν Ἐμμανουὴλ (225) νεκρόν.

Ἡ φήμη αὕτη <ἀποδειχθεῖσα ἀληθινὴ> καταλύπησεν ὅλας τὰς τάξεις <τοῦ λαοῦ>. Ἐξῆλθεν ὁ υἱός του Γιαννάκος καὶ ὁ Κος Γιαννάκης Χ'' Πέτρου, καὶ ἀνταμώθημεν. Τοὺς παρηγόρησα καὶ ἐκλαύσαμεν τὴν τύχην τῆς Κασσάνδρας καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ <αὐτῆς>—καθὼς καὶ τὴν μέλλουσαν τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

Ἐν τοσούτῳ ἑτοιμάσθη ἡ κηδεία τοῦ ἀποθανόντος, καὶ ἐτάφη εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ...συνοδεύσαντες τὸν νεκρὸν ὅλοι οἱ πρόκριτοι καὶ ὁ λαὸς τῆς Ὕδρας μὲ ὅλας τὰς ἀνηκούσας προπομπὰς τῆς ἐκκλησίας...ὅπου καὶ ἐτάφη[2]).

Ἔπειτα ἀπὸ τὴν σκηνὴν αὐτήν, μετὰ δύο ἡμέρας, ἐμβαρκαρίσαντες τὰ πυροβόλα εἰς μίαν γολέτταν Ψαριανήν, καθὼς καὶ ἡμεῖς, μετέβημεν μὲ εὔδιον ἀέρα εἰς Τζιὰν (Κέαν) νῆσον, ὅπου ἦτον τὸ πτῶμα τῆς λείας[3]).

Μᾶς ἑτοίμασαν καταλύματα οἱ πρόκριτοι ἐπάνω εἰς τὴν χώραν, καὶ ἐξῆλθον εἰς προϋπάντησίν μας <οἱ κάτοικοι> συνεργοῦντος τοῦ Παγκαλάκη[4]).

Ἡ διατριβή μας αὐτοῦ πέντε ἡμέραις ἐστάθη ὅλο συμπόσια—ἀπὸ τραπέζι εἰς τραπέζι (226). Εἶδα ὅτι αἱ σπαλέττας προξένησαν ἐντύπωσιν. Ἐν τοσούτῳ οὔτε τὰ φέσια ἦτον τόσα ὅσα ἐνόμισαν, οὔτε αὐτὰ τὰ ὀλίγα ἐδυνήθη <ὁ Σάλας> νὰ τὰ ἐξουσιάσῃ, διότι ἦτον γνωστὰ εἰς τὰς <Εὐρωπαϊκὰς> αὐλάς, καὶ περιπλεγμένοι νὰ πέσουν εἰς κριτήρια. Ὅθεν ἀπελπισθεὶς ὁ Σάλας ηὗρεν ἄλλον πόρον.

Σπαλεττοσπαθοφορεμένος καὶ κορδωμένος μ' ἔκραξεν καὶ μ' εἶπεν ὅτι εἰς τὴν Ἀξιὰν (Νάξον) νῆσον εἶχεν ἕναν θεῖον του ὀνομαζόμενον Σερδάρην ἄρχων ὑπέρπλουτον, ἀπὸ τὴν αὐλὴν τῶν Αὐθεντάδων Βλαχιᾶς σωζόμενον· ἀπὸ αὐτὸν ἐλπίζει ἄφευκτον συνεισφορὰν χοντρήν, καὶ πρέπει νὰ μεταβοῦμεν ἐκεῖ.

Τὴν γολέτταν τὴν εἴχαμεν συμφωνημένην διὰ Ψαρά, καὶ δὲν ἐδύνατο νὰ περιφέρεται μὲ ἡμᾶς· ὅθεν ἐπείσθη νὰ μᾶς ἐπιστρέψῃ εἰς Ντῆνον, νὰ μᾶς ἀφήσῃ

---

1) Τὸ σκοπό μας.

2) Ὁ τάφος τοῦ Ἐμμ. Παπᾶ—ποὺ θὰ ἦτανε στὸ ναὸ τῆς Ὑπαπαντῆς (ἐκεῖ ἦταν οἱ τάφοι τῶν ἐπισήμων Ὑδραίων)—δὲν ὑπάρχει πειὰ στὴν Ὕδρα. Τὰ κόκκαλα τῶν νεκρῶν, μετὰ τὴν ἀνακομιδή, σ' ὅλες τὶς ἐκκλησίες τῆς Ὕδρας, συνειθίζανε νὰ τὰ ρίχνουνε στὶς «φουντάνες».

3) Ὅπου ἦτανε προσταγμένος ὁ Σάλας νὰ ἐπιβάλῃ ἀναγκαστικὸν ἔρανο σὲ μετρητὰ καὶ τρόφιμα, καὶ ὅπου οἱ στρατολογημένοι ἄταχτοι θὰ πέφτανε «σὰν τὰ κοράκια στὰ ψοφίμια».

4) Θὰ εἶχε πάει στὸ νησὶ μπροστινὸς ὁ Παγκαλάκης καὶ θὰ ἑτοίμασε τὸ λαό.

<ἐκεῖ>, καὶ νὰ φύγῃ. Ἡμεῖς δὲ ἀπὸ τὴν Ντῆνον νὰ μεταβοῦμεν εἰς Νάξον.

Κατὰ τὰς *15 Δεκ.* <1821> ἐφθάσαμεν εἰς Ντῆνον. Αὕτη ἡ νῆσος ἐσέβετο τὸν Ὑψηλάντην πολλά, καὶ οὕτως μᾶς ὑποδέχθησαν μὲ ὅλας τὰς τιμάς (227). Ἐγὼ πλέον ἤμουν ἀχώριστος ἀπὸ τὸν Διευθυντήν[1]). Ἡ νῆσος αὕτη <ἦτο> στολισμένη ἀπὸ ἄνδρας εἰδήμονας <τοῦ καλοῦ>, καὶ ἡ αὐλή μας ἔπρεπεν νὰ προσαρμοσθῇ, νὰ δείξῃ ὁπωσοῦν τὴν ἀξιοπρέπειάν της.

Μᾶς ἐδόθη κατάλυμα ἡ οἰκία τοῦ σεβασμίου γέροντος Δρόσου, ἑνὸς τῶν προκρίτων τῆς νήσου[2]).

Ἔτρεξαν εἰς ἐπίσκεψίν μας εὐθὺς ὅλοι οἱ σημαντικοὶ κάτοικοι—καὶ πάροικοι, οἵτινες ἦτον φευγάτοι ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Τουρκιᾶς, μάλιστα Σμυρναῖοι παραπολλοί, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐγνώριζα καὶ πολλούς[3]).

Ὁ Σάλας μὲ ὅλην τὴν ματαιότητά του διέπρεπεν ἐξαίρετα ὁμιλῶν ὀλίγα, διότι πολλὰ δὲν ἤξευρεν, καὶ σιωποῦσεν[4]).

Διὰ τοὺς στρατιώτας μας ἐδιορίσθησαν καταλύματα. Ἡ δημογεροντία ἐφρόντιζεν καὶ ἔδιδεν τὰς μερίδας καὶ λοιπὰ πλουσιοπάροχα, ἀπὸ ἐνθουσιασμόν.

Ἡ τράπεζά μας ἀπὸ τὸν Κον Δρόσον ἐστολίζετο εὐρωπαϊκὰ καὶ μὲ πολυτελῆ φαγητά. Αἱ γλυκειαὶς συναναστροφαὶς ὥραν μὲ τὴν ὥραν αὔξαναν. Μόνον τοῦτο μᾶς ἐσύγχυζεν, ὁποῦ εὑρεθέντες ἕως 500 Κρῆται <ἕτοιμοι> νὰ μεταβοῦν εἰς τὴν πατρίδα των, ἐνοχλοῦσαν τοὺς πολίτας καθημερινῶς, καὶ ἡμᾶς.

Τὸ παράπονον ὠμιλήθη (228) πολλάκις, πλὴν ἦτον ἀδιόρθωτον, διότι ἄρχισεν ἡ κακοκαιρία, καὶ μήτε ἡμᾶς μήτε αὐτοὺς ἄφηνεν νὰ ἐξέλθωμεν.

Καὶ ἡ κακοκαιρία ὁποῦ εὑρέθη ἦτον καλὴ ὡς πρὸς τὴν διάθεσιν τῆς αὐλῆς μας· ὅλοι ηὔχοντο νὰ μὴ καλοκαιρήσῃ <καὶ> νὰ μὴ ἀφήσωμεν τὴν ὡραίαν Ντῆνον.

Ὅλας τὰς ἐπισήμους ἑορτάς, ἀποκλεισμένοι ἀπὸ τὸν καιρόν, τὰς ἀπεράσαμεν εἰς τὰς ὡραίας συναναστροφὰς τοῦ ἑνὸς φίλου καὶ τοῦ ἄλλου, ποῦ <καὶ ὁ> Ὀδυσσεὺς νὰ κλείσῃ τὰ ἀφτία του ἀπὸ τὰς Σειρῆνας.

Τὰ τραγούδια τῆς ἐλευθερίας, ὅσα ἠξεύραμεν, τὰ τελειώσαμεν καὶ εἰς τὰ τραπέζια τοῦ Κου Ραφτόπουλου, Παξιμάδη καὶ αὐταδελφῶν Γεραλοπούλων, Σμυρναίων ἐμπόρων, ὁποῦ μᾶς ἔδωσαν. Ἀφοῦ ὁ Κος Κανούσης ἄπαξ (ἐπιτηδειότερος) τὰ ἔσωσεν, ὑποχρέωσαν κ' ἐμένα νὰ εἰπῶ καὶ κανὲν Κλέφτικον. Τὸ εἶπα, τί νὰ κάμω; Ἠμποροῦσα νὰ χαλάσω τὴν συναναστροφὴν καὶ νὰ ἐντροπιάσω τὴν αὐλήν μας;

Αὐτοῦ εἰς Ντῆνον ηὗρα καὶ τὸν Κον Μιχαὴλ Ναύτην ἔφορον τῆς <Φιλι-

---

1) Τὸ Σάλα.

2) Ὁ λόγος εἶναι βέβαια γιὰ τὸ Δρόσο Ν. Δρόσου, πατέρα τοῦ Δ. Δρόσου ὑπουργοῦ πολλὲς φορὲς ἐπὶ Γεωργίου. Ὁ Δ. Ν. Δ. πέθανε ἀρεοπαγίτης. Βλ. ἐφημ. «Μέλλον» 27 Φεβρ. 1870 καὶ ἄλλες σύγχρονες ἐφημερίδες.

3) Τὸ χειρόγρ. *ἐγνώρισα*.

4) «Ἀπέθανε κατὰ τὸ 1826 εἰς τὴν Ἀρκαδίαν δυστυχὴς ἀπὸ τὰς διαφθορὰς τῆς κακῆς ζωῆς του, καθὼς ἔμαθα». *Ἀρκαδία* εἶναι ἡ Κυπαρισσία.

κῆς>Ἑταιρείας Σμύρνης· μ' ἐφάνη ἅγιος, καὶ τῷ ὄντι ἦτον μὲ μεγάλην ἀρετὴν καὶ αὐτὸς καὶ ἡ εὐγενὴς σύζυγός του. Αὐτὴ παρέδιδε μόνη της μαθήματα (229) τοὺς υἱούς της, καὶ εἶπα· εἴθε τοιαῦτα ἀνδρόγυνα νὰ ἦτον ὅλα τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἀρετὴ ἔλαμπεν εἰς αὐτοὺς τοὺς δύο.

Ὁ μόνος φίλος μου, μὲ τὸν ὁποῖον ἐξηγούμην, ἦτον ὁ Σωτήρης Ἰωάννου· μὲ αὐτὸν σκεπτόμενοι ἐκρίναμεν καὶ ἀνακρίναμεν καὶ τὴν δουλειὰν τὴν ὁποίαν ἐπιφορτίσθημεν καὶ τὰς διαθέσεις τῆς αὐλῆς μας.

Ἐδῶ ἐφαινόμασθον ἐπίσκοποι, καὶ ἡ καρδία μας ἦτον μυλωνᾶ.

Ἡ φήμη πέταξεν καὶ διέσπειρεν εἰς ὅλας τὰς πλησίον τῆς Ντήνου νήσους, ὅτι ὁ Διευθυντὴς τοῦ Ὀλύμπου καὶ ὁ Πληρεξούσιος ἀπὸ κακοκαιρίαν ἐμποδίζονται εἰς Ντῆνον. Καὶ αἱ ἑτοιμάσιαι μας διεδόθησαν εἰς ὅλους τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν Τουρκῶν ἀπὸ τοὺς ἀντιπολιτευομένους <ἐκ> τῶν Ἑλλήνων[1]).

Ἔτρεχαν ἄλλοι ἀπὸ ζῆλον, ἄλλοι ἀπὸ περιέργειαν νὰ ἰδοῦν ἐκείνους, οἵτινες ἔμελλον νὰ συντρέξουν περισσότερον εἰς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ Ἔθνους.

Τὸ ὄνομα τοῦ Ὀλύμπου ἠχοῦσεν καὶ εἴλκυεν καθενὸς τὴν καρδίαν. Κοντὰ εἰς τοὺς περιηγητὰς ἦλθεν καὶ ὁ ἐνάρετος ἱεροσοφολογιώτατος Θεόφιλος Καΐρης ἀπὸ Ἄνδρον.

Ἀνταμώθημεν· μὲ ἐξήγησεν τὴν ἐπιθυμίαν του, ὅτι ἤθελεν νὰ συναγωνισθῇ εἰς τὸν Ὄλυμπον. Τοῦ ἐπρόσφερα τὸν ἑαυτόν μου εὐθὺς νὰ τὸν βοηθήσω εἰς ὅ,τι (230) δύναμαι ὡς πατέραν φιλόσοφον. Ἐνέκρινεν καὶ ὁ Κος Σάλας τὸν ἐρχομόν του, καὶ τοῦ ὑπεσχέθημεν ὅλας τὰς ἐπιτυχίας δι' αὐτόν· μόνον νὰ μᾶς συνοδεύσῃ ὡς Μέντωρ.

Τὸ ἀποφάσισεν, καὶ ἐπῆγεν νὰ προετοιμασθῇ.

Ἦλθεν καὶ ὁ Κος Μαρκοπολίτης ἀπὸ Νάξον μὲ τὸ σαρίκι του, μὲ τὰ μεστοπάπουτζά του, μὲ τὰ τζιαχτζίργια του[2]), καὶ ζητοῦσεν συστατικὰ διὰ τὸν Ὑψηλάντην ἀπὸ τὸν Σάλαν <διὰ> νὰ ἀνατρέψῃ τὸ σύστημα τῶν «φαγάδων» τῆς Νάξου. Ὁ Σάλας ἀπὸ κενοδοξίαν τὸν ἐφωδίασεν ὅπως ἤθελεν, ὡσὰν νὰ τὸν ἔστελνεν εἰς τὸν Βασιλέαν νὰ τελειώσῃ, καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εὐθὺς νὰ βάλῃ τάξιν[3]).

Διὰ νὰ μὴ χάνωμεν τὸν καιρὸν εἰς μάτην, ἐπειδὴ εἰς Ντῆνον εὑρίσκοντο ἔμπειροι ξυλουργοὶ νὰ ἐπισκευάσουν τὰ ἀμάξια τῶν πυροβόλων τοῦ κάμπου μὲ ὅλην τὴν τέχνην, ἀποφασίσαμεν νὰ συμφωνήσωμεν μὲ τοὺς τεχνίτας νὰ τὰ ἐπισκευάσουν ὅσον τάχος.

Εἰς ἓν πλοῖον τοῦ Κου Τασίκα, τὸ ὁποῖον ὑπηρετοῦσεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῆς γερουσίας <τοῦ> Ἀρειοπάγου, ἦτον ἐμβαρκαρισμένοι 18 Γερμανοί· τὸ πλοῖον

---

1) Ἐννοεῖ τῶν καθολικῶν.

2) Πλατιὰ τούρκικα παντελόνια.

3) Νὰ βγάλῃ βασιλικὴ ἀπόφαση, καὶ νὰ γυρίσῃ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν τάξη κατὰ τὴν ἀπόφαση. Ὁ λόγος γιὰ τὸ Μιχ. Μαρκοπολίτη Γερουσιαστὴ ἐπὶ Ὄθωνα. Νεκρολογία βλ. «Ἀθηνᾶ» 18 Νοεμβρ. 1851. Βλ. καὶ π. κ. σ. 174 σημ. 6.

ἐσυντρίφθη ἀπὸ κακοκαιρίαν ἀνέμου εἰς ἓν νησίδιον Λιδρόμιον[1]), καὶ οἱ ἐλευθερωθέντες μηχανικοὶ Γερμανοὶ ἦλθον πρὸς ἡμᾶς εἰς Ντῆνον.

Ὁ ἀνώτερος αὐτῶν ἐφαίνετο κάποιος Λιτζίνση· αὐτὸς ἔδωσεν τὸ σχέδιον καὶ ἔλαβεν τὴν ἐπιστασίαν τῆς ἐπισκευῆς, οἱ δὲ λοιποὶ Γερμανοὶ ἐδιορίσθησαν μηχανικοὶ πλησίον τῶν πυροβόλων (231). Εἰς αὐτὸ τὸ ἀναμεταξὺ ἔφθασεν καὶ ὁ Ρεμπὼ Γάλλος μηχανικός.

Διὰ τὰ ἔξοδα, ἐπιφορτίσθη νὰ τὰ κάμῃ ὁ Κος Σωτήρης Ἰωάννου φίλος μου.

Ἐγὼ ἐσύλλεγα στρατιώτας, ὡς πληρεξούσιος δὲ ἐφαινόμουν ἡ ἐκτελεστικὴ δύναμις τοῦ Κου Σάλα, καὶ ὅλα πλέον ἄρχισαν νὰ ἐνεργοῦνται κατὰ τάξιν.

Ἐδῶ ἔφθασαν καὶ τὰ ἀντικαταστατικὰ[2]) διπλώματα τοῦ Ὑψηλάντου, διορίζων τὸν Γρηγόριον Σάλαν Γενικὸν Ἐπίτροπον τῆς Μακεδονίας εἰς τὸν τόπον τοῦ Ἐμμανουὴλ Παπᾶ.

Ἡ δουλειά μας ἐτράνεψεν, καὶ χρειάζοντο καὶ ἄλλα τραγούδια, μὰ ποῦ νὰ τὰ φκειάνῃς[3]).

Ἕνα κόττερον τοῦ Τοσίτζα, διοικούμενον ἀπὸ τὸν...Αἰνίτην, εὑρίσκετο εἰς αὐτὸν τὸν λιμένα ἀργόν· τὸ ἐστοχάσθην ἁρμόδιον νὰ τὸ συμφωνήσωμεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν μας, διὰ τὸν Ὄλυμπον. Συμφωνήσαντες μὲ ἔγγραφα, ἀναπαύθημεν ὅτι εἴχαμεν ἓν πλοῖον νὰ σεργιανίζωμεν ὅπου ἀναγκαιοῖ, ἕως νὰ ἔλθῃ ἡ ὥρα νὰ κινήσωμεν διὰ Ὄλυμπον.

Αὐτός, ἀχαρακτήριστος, εὑρῆκεν τὸ συμφέρον του καλύτερον εἰς ἄλλην συμφωνίαν μὲ κάποιον κπ. Μιχάλην Κρητικὸν ἀρχηγὸν τοῦ σώματος <τῶν Κρητῶν>, καὶ ἀρνήθη ἡμᾶς καὶ ἐναγκαλίσθη ἐκείνους.

Ἔπεμψα στρατιώτας νὰ τὸ προκαταλάβω, πλὴν τὸ εἶχεν γιομίσει Κρητικούς· ἔκρυψαν τὸν καπιτάνιον, τὸ τιμόνι, καὶ τὸ ὑπερασπίζοντο καὶ μὲ ἄλλο ἓν βρίκι ὁποῦ εἶχαν ἐκεῖ.

Ἐπειράχθη ἡ φιλοτιμία μας, καὶ ἔπρεπεν νὰ τὰ ἐβγάλωμεν πέρα.

Διὰ τῶν ἀρχηγῶν τῆς πολιτείας, δὲν ὑπήκουγαν· μὲ πόλεμον, δὲν ἦτον δυνατὸν νὰ τὸ κυριεύσωμεν· ζητούσαμεν ἐκδίκησιν.

Βλέποντες οἱ πρόκριτοι ὅτι προετοιμάζεται πόλεμος ἀναμεταξὺ ἡμῶν καὶ <τῶν> Κρητικῶν, μᾶς ἡσύχασαν νὰ τὸ παραχωρήσωμεν προβάλλοντές μας νὰ συμφωνήσωμεν Μυκονιάτικα, τὰ ὁποῖα εἶναι πολὺ καλύτερα καὶ πολεμικά, καὶ στέκονται ἀργά[4]).

Ἀμέσως ἔπεμψεν ὁ Κος Σάλας πρόσκλησιν, καὶ ἦλθαν οἱ πλοίαρχοι.

Ἐσυμφωνήσαμεν τέσσαρα, πλὴν μᾶς ζήτησαν ἓν μηνιαῖον ἔμπροσθεν διὰ τοὺς

---

1) Βα ἀπὸ τὴ Σκόπελο.

2) Ἐγκαταστατικά, διοριστικά.

3) Μεταφορά· ἤξερε αὐτὸς κι' ἄλλους τρόπους νὰ βάλῃ τὸ Σάλα στὴ θέση του, ἀλλὰ δὲν ἦταν ὁ καιρός.

4) Βρίσκονται χωρὶς ναῦλο. Τὰ Μυκονιάτικα φορτώνανε πάντα κρασὶ γιὰ τὴ Μαύρη Θάλασσα.

ναύτας (233) καὶ θροφὰς νὰ τὰ ἐφοδιάσουν.

Τὸν πόντικα δὲν τὸν χωροῦσεν ἡ τρύπα του, ἤθελεν καὶ κολοκύθια. Αὐτὰ κάμνουν αἱ ἀνοησίαις μας πολλάκις[1]).

Ὅλα τὰ εὐκολύναμεν—μὲ τὰ λόγια· τὰ χρήματα ὁποῦ εἶχα ἐγὼ τὰ εἶχα διὰ ἄλλας ἀνάγκας ὁποῦ ἀκολουθοῦσαν, καὶ ὄχι διὰ τὸ Γενικὸν Ἐπιτροπεῖον.

Τὰ ἀφήσαμεν καὶ αὐτὰ <ἕως> νὰ μεταβοῦμεν εἰς Μύκονον, καὶ ἐκεῖ νὰ ἀποφασίσωμεν—μὲ τίποτες ψευτιαῖς <καὶ πάλιν>.

Ἀλήθεια καὶ ὁ καιρὸς κακός, μὰ ποῦ μᾶς ἄφηναν οἱ ἔρωτες πλέον τῆς Ντήνου καὶ αἱ Χάριτες.

Χάριν εὐλαβείας, καὶ διὰ νὰ διασκεδάσωμεν, ἐνέκρινεν ὁ Κος Σάλας νὰ πηγαίνωμεν καὶ εἰς τὸ μοναστῆρι <Κοίμ. τῆς Θεοτόκου> τῶν παρθένων.

Προετοιμάσας ὅλους τοὺς στρατιώτας, ἁρματωμένοι, ἀνέβημεν ἐκεῖ καὶ ἐπροσκυνήσαμεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν.

Ἡ ἡγουμένισσα ἐνάρετος, σεμνὴ καὶ σεβασμία, μᾶς ἑτοίμασεν τραπέζι· ἐφάγαμεν, μᾶς εὐχήθη τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐκστρατείας καὶ τὰ λοιπά, ὡς ὁσία. Ὁ Κος Σάλας κ' ἐγὼ ἐπροσφέραμεν τὸ κατὰ δύναμιν, καὶ ἀποχαιρετισθέντες ἐμβήκαμεν εἰς τὴν (224) Ντῆνον μὲ ὅλην τὴν παράταξιν.

Δὲν ἠμπορῶ νὰ ἀποσιωπήσω τὴν εὐγένειαν τῆς Κας Μαριγῶς Δρόσου.

Ἦτον κόρη 20 χρονῶν σχεδὸν (ὡς μὲ φαίνετο)· αὐτὴ συγύριζεν τὴν οἰκίαν, τὸν πατέρα καὶ τοὺς ἀδελφούς—καὶ ἀδελφὴν μικροτέραν, καὶ πρόσεχεν παντοῦ.

Ὄχι τόσον ἡ ὡραιότης της, ὅσον τὰ λοιπὰ προτερήματα τῆς καλῆς ἀνατροφῆς σήκωναν τὴν περιέργειαν τοῦ ἀνθρώπου[2]).

Σκοτισμένος ἀπὸ τὸν λαβύρινθον ὁποῦ εἶχα περιπλεχθῆ, ὅλαι αὐταὶ αἱ περιποιήσεις μ' ἐφαίνοντο φαρμάκια· ποῦ νὰ συλλογισθῶ ὅτι αὐτὴ πρόσεχεν νὰ εὐαρεστήσῃ περισσότερον τὸν Πληρεξούσιον ἀπὸ κάθε ἄλλον...

Τοῦ καθενὸς εἶχαν στρωμένον δῶμα χωριστόν[3]), ἡμᾶς τοὺς δύο <ἐμὲ> μὲ τὸν Σωτήρην (ὅστις κατεῖχεν εἰς τὴν τράπεζαν τὸ ἀριστερὸν τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτρόπου) χωριστά[4]). Συλλογισθέντες παραπολὺ μιᾷ τῶν ἡμερῶν τὸ βάρος ὁποῦ ἀναλάβαμεν, ἀπκυδήσαμεν <ὁμιλοῦντες> καὶ πρὸς διάχυσιν τῶν ἰδεῶν πῆρα τὸ τζιβοῦρι καὶ ἄρχισα νὰ λαλῶ σιγανὰ—μόλις ἀκούγαμεν οἱ δύο μας[5]).

---

1) Μπήκανε σὲ πολυέξοδη δουλειά, ἐνῶ δὲν εἶχανε τὰ μέσα.

2) Κινοῦσαν ζωηρὰ τὸ ἐνδιαφέρον.

3) Ὁ συγγρ. δὲν ἔμαθε τὴ λέξη στὴν Τῆνο· ἐκεῖ «δῶμα» λέγεται ὁ λιακὸς (λιακωτό).

4) Ἐμᾶς τοὺς δυὸ μᾶς ἔβαλε μαζί, χωριστὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους.

5) «Τοῦτο τὸ ὄργανον τὸ ἐδιδάχθην συστηματικὰ ἀπὸ διδάσκαλον μουσικὸν Ὀθωμανὸν δερβίσην τῆς μονῆς Μεβλεβί λεγόμενος. Ὁ διδάσκαλός μας διὰ τὸ προτέρημα τοῦτο καὶ τὰς ἀρετάς του καὶ προκοπήν του, ἔμαθε ἔπειτα ὅτι ἔλαβεν βαθμοὺς ἀνωτέρους πλησίον τοῦ Σουλτὰν Μαχμούτη. Ὠνομάζετο Μουσταφᾶ-Δεβές· νέος 22 χρονῶν, πολιτικώτατος, ἀνεξίθρησκος, ἐχαίρετο τὴν ἀγάπην τῶν περισσοτέρων πολιτῶν εἰς Σέρρας» σημ. συγγρ.—Ἡ λέξη «τσιβοῦρι» εἶναι γνωστὴ καὶ ἀπὸ τὰ δημοτικὰ τραγούδια. *Λεγόμενος*, γρ. λεγομένης.

Μία φωνὴ γυναικεία ἠκούσθη, ὅτι:

—Ἐκλείσθη ὁ Ἐρωτόκριτος καὶ Πολύδωρος, καὶ παίζουν.

Ἐγὼ ἁπλῶς (235) ἀποκρίθην:

—Λείπει ἡ Ἀρετούσα ἀκόμη.

Τίποτες περισσότερο. Εἰς τὸ σπίτι αὐτό, καθὼς καὶ εἰς ἄλλα πολλὰ εἶχαν κινητὸν νεροχύτην[1]), καὶ πλένονται μετὰ τὸ φαγί· ἀποφαγόντες, ἐπῆγα νὰ νίψω τὰ χέρια μου· τὸ σαποῦνι δὲν εὑρέθη· τὸ ἔφερεν ἡ Κυρία Μαριγώ, μοὶ τὸ ἔδωσεν εἰς τὸ χέρι, καὶ μὲ λέγει μὲ ὀργήν:

—Στοχάζεσαι ὅτι ἀπὸ ἐκεῖνες <εἶμαι> ἐγώ;

Θεέ μου, νὰ ἀκούσω εἰς τὸν καιρὸν τῆς τρομερᾶς σωφροσύνης μου καὶ σεμνότητός μου τοιοῦτον λόγον! Αὐθαδιάσας ἀνυπομόνως, τῆς ἀποκρίθην εὐθύς:

—Καὶ τί στοχάζεσαι, κυρά μου, εἶμαι ἀπὸ κείνους κ' ἐγώ;.

Καὶ πλέον πνέων ὀργὴν οὔτε ἤθελα νὰ τὴν ἰδῶ ἔμπροσθέν μου.

Ἐξηγήθη ἀμέσως εἰς τὸν Σωτήρην τὸ <πρὸς ἐμὲ> αἴσθημά της, μὰ ποῦ πείθομαι <ἐγὼ> ὁ προληπτικώτατος θρῆσκος;[2]).

Ἐσυνείθισα τόσον τὸν ἑαυτόν μου, ἐξ αἰτίας <τοῦ φόβου> τῆς κατακρίσεως, εἰς ταύτην τὴν ἰδέαν <τῆς ἐπιφυλάξεως>, ὥστε πάντοτε [τὸ] ἐσεβάσθην <τὸ γυναικεῖον φῦλον,> καὶ οὕτως ἔτρεξα τὸ στάδιον ἕως τὰ 1830, ὁποῦ διελύθη ἡ ἀρραβῶνα μου μετὰ τῆς ἀγαπημένης μου Φωτεινῆς Στορνάρη.

Πλησίασεν ἡ ἡμέρα νὰ ἀναχωρήσωμεν διὰ Μύκονον. Ἑτοιμάσθημεν, καὶ ἀναχωρήσαντες ἀπὸ τὴν Ντῆνον—κλαίγοντες ὅλοι οἱ αὐλικοὶ—συνοδευμένοι ἀπὸ τοὺς

...ἔχει καὶ στὰ καφάσια της τρι' ὄμορφα κορίτσια,
τόνα βαρεῖ τὸν ταμπουρᾶ καὶ τ' ἄλλο τὸ τσιμπούρι
Συλλογὴ Ἰατρίδη, 1859, σελ. 98.

Τὸ μουσικὸ ὄργανο τῶν καλογέρων αὐτῶν εἶναι τὸ νέϊ, λοιπὸν ἡ λέξη τσιμπούρι εἶναι ταυτόσημη, εἶδος φλάουτο.

1) Εἶναι ἀπίστευτο ὅτι ὁ συγγρ., ἀπὸ οἰκογένεια καλή, δὲν ἤξερε μήτε τὴν εὐρωπαϊκὴ λεκάνη, μήτε τὸ τούρκικο λεγένι, καὶ μόλις εἶδε τὸ πρᾶμα τὸ βάφτισε μὲ τὸ περίεργο ὄνομα «κινητὸ νεροχύτη».

2) «Εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα σχεδόν, πρὶν τῆς Ἐπαναστάσεώς μας, ἡ ἀναθροφὴ τέκνων ἀπὸ τοὺς γονεῖς ἦτον πολλὰ αὐστηρὰ ὡς πρὸς τὸ κεφάλαιον τοῦτο· σπάνια ἐφαίνετο νέος εἰς τὰς πόλεις ἀσυστόλως νὰ τρέχῃ εἰς τοὺς ἔρωτας· καὶ ἂν ἦτον κανένας, ἐθεωρεῖτο ὡς διαφθορεὺς καὶ τῆς ἠθικῆς τῆς πόλεως καὶ τῆς οἰκογενείας του. Πολλοὶ νέοι, ἀναθρεφόμενοι εἰς Βιέννην καὶ εἰς τὰ λοιπὰ μέρη τῆς Εὐρώπης, ἤρχοντο μὲ ἐκείνας τὰς ἐλευθερίας, πλὴν καμμίαν ὑπόληψιν δὲν ἐχαίροντο ἀπὸ τὴν κοινότητα, μάλιστα ἐπεριφρονοῦντο ὡς παραλυμένοι» σ. συγγρ.— Ὁ συγγρ. ὀνομάζει τὴ Βιέννη, γιατὶ κοντὰ στὶς ἐμπορικὲς στενὲς σχέσεις μὲ τὴν πόλη αὐτή, στενώτατες ἦταν καὶ οἱ κοινωνικὲς τῆς Μακεδονίας. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλες μαρτυρίες τῆς «διαφθορᾶς» τῶν ξενιτεμένων στὴν Αὐστρία Μακεδονικῶν οἰκογενειῶν. *Προληπτικώτατος θρῆσκος*, μήπως ἡ «λεγάμενη» ἦτανε καθολική; Ὁ νεαρὸς συγγρ., συχνὰ φίλος τῶν πλατωνικῶν ἐρωτικῶν παιγνιδιῶν, νόμιζε, φαίνεται, ἀνήθικη καὶ ἀσεβῆ τὴν ἐρωτικὴ ἐξομολόγηση, ἂν δὲν τὴν ἀκολουθοῦσε πρόταση γάμου. Δὲ νόμιζε τῆς κόρης τὸ αἴσθημα ὑποκριτικό, ἀλλὰ δὲν εἶχε σκοπὸ νὰ μπῇ ἀπὸ κάτου στὸ ζυγὸ τοῦ γάμου, καὶ μὲ τὸν ἀπότομον τρόπο του τῆς ἔκοψε κάθ' ἐλπίδα.

προκρίτους, ἀπεράσαμεν εἰς τὸν λιμένα.

Ἔξαφνα ἕνας ἄνεμος, μία τρικυμία εἰς τὴν θάλασσαν—χαλοῦσεν ὁ κόσμος. Ὁ Σάλας μὴ δυνηθεὶς νὰ σταθῇ εἰς τὸν λιμένα, κατὰ παρακίνησιν τῶν προκρίτων, ἐπίστρεψεν μὲ τοὺς ὑπασπιστάς <του>· ἐγὼ μὲ τοὺς στρατιώτας ἐπίμενα ἐκεῖ, νὰ μὴ δώσω εὐκαιρίαν καὶ ξανασταθοῦμεν.

Εἶχα πλησίον μου τοὺς ἐξαδέλφους μου ἀξιωμ<ατικοὺς>Γεώργιον Νάνον (Μπακαμίσιον) καὶ Λιόλιον Νούσια· αὐτοὺς εἶχα ἐπὶ κεφαλῆς τῶν στρατιωτῶν.

Διαβαίνων ὁ Τοῦρκος αἰχμάλωτος <συγγενὴς> τοῦ Ρετζέπαγα τὴν ἀκρογιαλιὰν μὲ νερὸν πρὸς ἡμᾶς, ἕνας ἀπὸ τοὺς Κρῆτας ρίπτει μία πιστολιὰ καὶ τὸν πληγώνει εἰς τὸ ποδάρι κακά.

Βλέπομεν τὸν Τοῦρκον πίπτοντα· θέλων καὶ νὰ ἐκδικηθῶ τοὺς Κρῆτας διὰ τὴν πρᾶξιν τοῦ κοττέρου, ἀμέσως ἀρχίζω πόλεμον. Ξεκινῶ μὲ ὅλους τοὺς στρατιώτας (ἦτον ἕως 150), καὶ μὲ τὰ σπαθιὰ εἰς τὰ χέρια κυνηγῶντας τους τοὺς κτυπήσαμεν, τοὺς διαλύσαμεν καὶ τοὺς ἐμβάσαμεν εἰς τὴν χώραν κακὴν κακῶς. Κυνηγῶντες αὐτοὺς ἐπιστρέψαμεν, χωρὶς νὰ θέλωμεν, πάλιν εἰς τὰ ἴδια[1]. Ἐβγῆκαν οἱ Ντήνιοι μᾶς ἡσύχασαν. Ἐγὼ ζητοῦσα τὸν φονέαν· αὐτὸς μὲ εἶπαν ὅτι κατέφυγεν εἰς μίαν ἀπὸ τὰς Εὐρωπαϊκὰς σημαίας εἰς τὴν οἰκίαν Τούκα (237[2]).

Ἡ Μαριγὼ ἡ δυστυχισμένη, ὡς ἀθώα καὶ αὐτή, ἐβγῆκεν μὲ ὑποδέχθη ἀφρισμένον, βραχνιασμένον ἀπὸ τὴς φωναίς. Λέγει τότες:

—Τώρα εἶσαι τῷ ὄντι Ἐρωτόκριτος, διότι εἶσαι καὶ νικητής.

Ἐγὼ οὔτε τὴν κοίταξα εἰς τὰ μάτια. Ὁ Σωτήρης μὲ κατέπεισεν ὅτι ὁ τρόπος μου ἦτον πολλὰ βάρβαρος, καὶ δὲν ἔπρεπεν νὰ ἀνταμείβω τὰς ὑποχρεώσεις μὲ δυσαρεσκείας καὶ ἀχαριστίας. Ἐπείσθην ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς λόγους, καὶ πλησιάσαντες ἐξηγήθημεν τὸ ἀθῶον <τοῦ πράγματος> ἀναμεταξύ μας.

Τὴν αὐγὴν ὁ καιρὸς ἄνοιξεν, καὶ τοῦτο ἦτον διότι ἡ Μαριγὼ παρακάλεσεν τὸν θεὸν νὰ ταξειδεύσωμεν καλά, καθὼς μ' ἔλεγεν.

Ἐμβαρκαρισθέντες εἰς τὰς *29 Δεκεμ.* <1821> μετέβημεν τὸ ἑσπέρας εἰς Μύκονον, καὶ μᾶς ὑποδέχθησαν κ' ἐκεῖ μὲ ὅλας τὰς τιμάς.

Τὸ κατάλυμά μας καὶ ἡ τράπεζα ἦτον ἑτοιμασμένα εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Μαυρογένους.

Τί νὰ ἴδω ἐκεῖνο τὸ ἑσπέρας; Σωρὸν παρθένων, σωρὸν γυναικῶν εὐγενῶν, αὐθεντισσῶν, δομνίτζων· «οἱ μπέηδες, οἱ αὐθένται, οἱ σπαθάριοι, οἱ σελιχτάροι», ἄκουγες. Ἂς ἀφήσωμεν αὐτά.

Εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν τράπεζαν καὶ περιποίησίν των, ἐσυμφωνήσαμεν καὶ τὰ πλοῖα· καὶ (238) νὰ δώσωμεν [διὰ] ἓν μηνιαῖον ἐμπρός. Ἐχρειάσθησαν ἑπτὰ χιλ. γρόσια ἐμπρός, καὶ οἰκονομήσαμεν μόνον τρεῖς. Καὶ ἐδώσαμεν ἀποδεικτικὰ <διὰ τὰ ὑπόλοιπα>.

Τὴν αὐγὴν ἐμβαρκαρίσθημεν εἰς τρεχαντίνια—καὶ ἡ κακοκαιρία πάλιν δὲν

1) Ἀπὸ τὸ λιμάνι ξαναγυρίσαμε στὴν πόλη.

2) Ντούκα (Δούκα);

μᾶς ἄφησεν—καὶ ἐπιστρέψαμεν εἰς Δήλαις. Νηστικοὶ ὅλην τὴν ἡμέραν, μὲ τὴν ἐλπίδαν ὅτι θέλομεν φθάσει εἰς Νάξον τὸ γεῦμα, ἐπεριηγήθην τὰς ἀρχαιότητας τῶν Δήλων.

Τὸ ἑσπέρας ἐκπλεύσαντες ἐφθάσαμεν εἰς Νάξον—εἰς τὴν πατρίδα τοῦ Κου Γρηγορίου Σάλα.

Προετοιμασμένοι οἱ Νάξιοι, ὅλα τὰ καταλύματα τὰ διώρισαν τακτικά.

Ὁ Σάλας κατοίκησεν εἰς τὸν θεῖον του Σερδάρην κ᾽ ἐκεῖ ἐκοιμήθη.

Ἐμένα μὲ πῆραν εἰς τὴν οἰκίαν τῶν ἀδελφῶν Δαμιράλη· ἐκεῖ ἔμαθον ὅτι αὐτοὶ εἶναι ἀδελφοὶ τοῦ ἀρχιερέως ποτὲ Ἰωαννίνων καὶ ὅτι ὁ ἕνας ἀδελφός των εὑρίσκεται εἰς Ρούμελην κ.τ.λ.

Νὰ εἰπῶ τὴν ἀλήθειαν, καθὼς μ᾽ εἶπαν αὐτά, τοὺς θεωροῦσα πλέον ὡς συγγενεῖς, παρὰ ὡς γνωρίμους ἐντελῶς προσωρινῶς (239).

Ξημέρωσεν *ἡ αη Ἰανουαρίου 1822*, καὶ ἦλθον ὅλοι οἱ ἄρχοντες εἰς ἐπίσκεψιν ἡμῶν κατὰ τὴν συνήθειαν[1]).

Εὐθυμοῦντες ὅλοι οἱ πολῖται ἐκείνην τὴν ἐπίσημον ἡμέραν, καθὼς καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν οἰκίαν Σερδάρη, δὲν ἐλάβαμεν καιρὸν νὰ ἐξηγηθοῦμεν.

Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἰδιαιτέρως τὴν ἐώρταζεν καὶ κάποιος Βασιλάκης συγγενής των, καὶ προετοίμασεν νυχθερινὸν χορὸν καὶ τραπέζι διὰ ὅλους τοὺς προκρίτους, καὶ ἐκάλεσεν καὶ ἡμᾶς ὅλους.

Εἰς αὐτὸν τὸν χορὸν εἶδα διαφόρους κατοίκους καὶ παροίκους ἐπισήμους, γέροντας καὶ νέους μὲ αἰσθήματα, καὶ ἐγνωρίσθην μὲ πολλούς.

Τὸ φέρσιμον τῶν γυναικῶν δὲν ἦτον κατώτερον ἀπὸ τῆς Ντήνου καὶ Μυκόνου ὡς πρὸς τὸν πολιτισμόν.

Διαφόρους χοροὺς εἶδα, καὶ εὐρωπαϊκοὺς καὶ ἑλληνικούς· ἡ σάλλα ἦτον ἁρμόδιος διὰ χορόν, καὶ ὅλοι ἐχόρτασαν χορεύοντες εὐρωπαϊκὰ—καὶ ὁ Γεν. Ἐπίτροπος καὶ οἱ ὑπασπισταί. Λυπούμουν ὁποῦ δὲν ἤξευρα κ᾽ ἐγὼ αὐτὸν (240) τὸν χορὸν νὰ μὴν κάθωμαι ἀργός. Ἐχόρευσα ἐντοσούτῳ νησιώτικα, ὁποῦ ἤξευρα ὀλίγον.

Ὅλη ἡ νὺξ ἀπέρασεν μὲ χορούς, μὲ διάφορα τραγούδια τῆς ἐλευθερίας καὶ ἐρωτικά, τὰ ὁποῖα ἐσώσαμεν εἰς Ντῆνον, καὶ ἦτον νεοφανῆ ἐκεῖ. Καὶ τὰ κουδούνιζεν καλύτερα ὁ Κος Κανούσης. Εἴπαμεν καὶ μερικὰ ἡρωϊκὰ (Κλέφτικα)· καὶ αὐτὰ ἐφαίνοντο τὸ ἁλάτι εἰς ἐκείνην τὴν ἐποχήν.

Γευθέντες, περὶ τὰ ξημερώματα ἀναχωρήσαμεν δια τὰς οἰκίας μας.

Τρεῖς κλάσεις ἐφαίνοντο εἰς τὴν Ἀξιὰν οἱ πολῖται· μία ἡ τῶν παλαιῶν εὐ-

---

1) «Ἐκεῖ εἰς αὐτὴν τὴν πόλιν ἦτον φευγάτος καὶ ὁ Ἀνδρόνικος Σμυρναῖος ἔμπορος εὐκατάστατος, σύγαμβρος τοῦ Κου Σωτήρη Ἰωάννου, ὅστις ἔκλαυσεν ἀπὸ τὴν χαρὰν του καὶ αὐτὸς καὶ ἡ οἰκογένειά του ὅταν μᾶς εἶδαν, καθὼς καὶ ἡ ἀρραβωνιαστικὴ τοῦ Σωτήρου. Ἐπαραξενεύοντο δὲ εἰς τὸ ξένον σχῆμα, φουστανέλλαν καὶ ἄλλα ἀσυνείθιστα εἰς τὴν Σμύρνην <μάλιστα> καὶ κατηγορημένα. Ὁ Σωτήρης κατοίκησεν ἐκεῖ, ὁποῦ πῆρεν κ᾽ ἐμένα μαζί του ἔπειτα» σ. συγγρ.

γενῶν Ἀρχόντων, μία τῶν ἐμπόρων καὶ μία τοῦ λαοῦ, τῶν χωρικῶν[1]).

Οἱ χωρικοὶ ἐπαναστατήσαντες, ἀλησμόνησαν τὰ προνόμια τῶν Ἀρχόντων, καὶ δὲν τοὺς πρόσφερναν τίποτε.

Ὁ Ἀρχιερεὺς Παροναξίας[2]) βαστοῦσεν τὸ μέρος τοῦ λαοῦ, καὶ τοὺς ἐνθάρρυνεν.

Ἔγιναν δύο κόμματα· σύμφωνοι ὅλοι οἱ Ἄρχοντες, ἠθέλησαν ἐκείναις ταῖς ὥραις, μὲ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Γ. Ἐπιτρόπου, νὰ ἀλλάξουν (241) τὴν δημογεροντίαν. Ἐσυναθροίσθησαν ὅλοι οἱ πολῖται εἰς τὸν δημόσιον οἶκον—δὲν τὸ κατώρθωσαν[3]).

Ὁ Δεσπότης ἔλειπεν ἔξω, καὶ ἦλθεν καὶ αὐτός· ἄλλοι μᾶς συμβούλευαν νὰ πηγαίνωμεν εἰς ἐπίσκεψίν του καὶ ἄλλοι μᾶς ἐμπόδιζον.

Ἐν τοσούτῳ ὑπερίσχυσεν ἡ γνώμη νὰ ὑπάγωμεν, καὶ ἐπήγαμεν. Τοῦ ἀσπάσθημεν τὴν χεῖρα· μᾶς εὐλόγησεν, μᾶς ἐφίλησεν, καὶ εἰς τὰς συνομιλίας περὶ τῆς ἀνάγκης μας μᾶς παρηγόρησεν ὅτι θέλει μᾶς συντρέξει μὲ ὅ,τι δύναται, ἔργῳ καὶ λόγῳ[4]).

Αὐτὴ ἡ ὑπόσχεσις δὲν ἦτον καλὴ διὰ τοὺς Ἄρχοντας, διότι αὐτὸς ἐδύνατο νὰ συνεισφέρῃ διὰ τοῦ λαοῦ, οἱ ἄρχοντες ὅμως τί νὰ συνεισφέρουν <ἐξ ἰδίων;>.

Ἡ γνώμη μας ἄρχισεν νὰ κλίνῃ εἰς τὴν συνεισφοράν, καὶ ἀγάλι-ἀγάλι ἀπομακρυνόμασθον ἀπὸ τὴν ψώραν τῶν Ἀρχόντων.

Ἀπάνω εἰς τὰ βουνά, μέσα εἰς μίαν ὡραίαν κοιλάδα, εὑρίσκετο ἡ κοκκώνα δουδοὺ Μαρκοπολίτισσα[5]). Συνεργοῦντος πλαγίως τοῦ ἀρχιερέως (242) ἔστειλεν

---

1) Στὴ Νάξο ἦταν ἀκόμα ζωντανὰ τ' ἀπομεινάρια τῆς φεουδαλικῆς πολιτείας τῶν νησιῶν. Στὸ Κάστρο κατοικοῦσαν οἱ ἀπόγονοι τῶν Φράγκων ἀριστοκράτες, στὸ Μπούργο, σὰν προάστειο τοῦ Κάστρου, κατοικοῦσαν οἱ ἐργατικοί, «ἀποχειροβίωτοι», καὶ τέλος ἔρχονταν ὁ πληθυσμὸς τῶν χωριῶν, γεωργικὸς καὶ ποιμενικός. Βλ. Π. Ζερλέντη «Φεουδαλικὴ πολιτεία ἐν τῇ νήσῳ Νάξῳ», Ἑρμούπολη, 1915.

2) Ἱερόθεος.

3) Στὴν καγκελλαρία.

4) «Εἰς ταύτην τὴν περίστασιν ἔφθασεν καὶ ὁ ἀρχιμανδρίτης Διονύσιος Κωνσταντ(ινοπολίτης) ἀπὸ Ναύπλιον (ὅστις ἀνασπάσθη τὸν Δεσπότην) μὲ τὴν πολάκκα τοῦ Τασίκα καὶ μὲ 150 στρ. τῆς ξηρᾶς, 24 Γερμανοὺς πυροβολιστάς, μὲ δύο κανόνια τὰ ὁποῖα ἔφερεν ἀπὸ Καλαμάτα» σημ. συγγρ.—Μοναχὰ τὰ κανόνια ἔφερε, ἢ συνώδεψε ὅλη αὐτὴ τὴ συντροφιὰ τῶν ἀντρῶν μὲ τὰ κανόνια; Τὸ ἀναφερόμενο πρόσωπο δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλο παρὰ ὁ ἀρχιμ. Διονύσιος ὁ Βυζάντιος, γενναιότατος παληκαρᾶς, ποὺ ἀργότερα ἔλαβε ἔξοχο μέρος κατὰ τὴν κυρίευση τοῦ Παλαμηδιοῦ. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι, ἐνῶ βρισκότανε στὴ Μεσσηνία, ἀπάντησε τοὺς Γερμανοὺς φιλέλληνες, στρατολόγησε κι' ἄλλους, ἴσως πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, καθὼς αὐτὸς ὁ ἴδιος. Σημειώνεται ὅτι ἡ συρροὴ τῶν Γερμανῶν φιλελλήνων ἐξακολουθοῦσε, καὶ καθένα ἀπὸ τὰ μικρὰ ἐκεῖνα σώματα βγαίνανε στὰ λιμάνια τῆς Μεσσηνίας ἢ Τριφυλίας, κι' ἐκεῖθε κινούσανε γιὰ τὸν πόλεμο καὶ γιὰ τὸ θάνατο. Λυπηρὸ εἶναι ποὺ ὁ συγγρ. δὲ μᾶς λέει περισσότερα, βιαστικὸς πάντα, γιὰ τὸ θαυμάσιο ἀρχιμανδρίτη πῶς βρέθηκε στὴ Μεσσηνία, ἀπὸ ποῦ ἔφτασε κ.λ.π..

5) Δὲν τῆς φτάνει ὁ φαναριώτικος τίτλος «κοκκώνα», ἀλλὰ τῆς κολλάει καὶ τὸ χαϊδευτικὸ τούρκικο «ντουντοῦ» ὁ συγγρ., καὶ μοναχὰ τὸ βαφτιστικό της δὲν ἀποφασίζει νὰ μᾶς πῇ.

καὶ μᾶς προσκάλεσεν νὰ τὴν καταδεχθοῦμεν νὰ πηγαίνωμεν ἐκεῖ· καὶ μᾶς ἔγραψεν τὴν δυσκολίαν ὁποῦ δὲν ἐδύνατο νὰ ἔλθῃ πρὸς ἡμᾶς προσωπικῶς.

Ὄργανον <κύριον> ἐμεταχειρίσθη τὸν φίλον μου Κον Κυριάκον Μόραλην[1]), τὸν ὁποῖον ἐγνώρισα ἀπὸ Σμύρνην.

Οἱ Ἄρχοντες συνήργησαν μὲ τὴν ἔξω φατρίαν[2]) των καὶ ἀπόκλεισαν τὴν εἰρημένην εἰς τὸν πύργον[3]).

Ἀπάνω ἀπὸ τὴν Νάξον[4]) ἕνας πολίτης χωρικὸς ἀπὸ ἀντιζηλίαν γυναικὸς ἐφόνευσεν ἕναν ἄλλον.

Οἱ Ἄρχοντες ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν Γεν. Ἐπίτροπον, εἰς τὴν ἡμέραν του νὰ μὴ καταδεχθῇ νὰ γίνῃ ἓν τοιοῦτον εἰς τὴν πατρίδαν του.

Δίκαιος καὶ αὐστηρός, μὲ προσκαλεῖ καὶ μὲ διατάζει ἀμέσως νὰ κινήσω μὲ τοὺς στρατιώτας νὰ τὸν συλλάβω, καὶ ἂν δὲν τὸν εὕρω νὰ καύσω τὸ σπίτι του[5]).

Τὸν συμβούλευσα νὰ <μοῦ> τὸ ζητήσῃ ἐγγράφως, καθὼς <καὶ> μὲ τὸ ἔδωσεν, <ἂν> καὶ δὲν ἠθέλησεν. Ἔτρεξα εὐθὺς μὲ ὅλους (243) τοὺς στρατιώτας. Αὐτὸς ἦτον φευγάτος. Ἔβγαλα ταῖς γυναῖκαις καὶ τὰ εἰδίσματά των ἔξω, καὶ ἔβαλα καὶ τοῦ ἔκαυσαν τὸ σπίτι.

Ὁ φονεὺς ἔφυγεν καὶ ἀπὸ τὴν νῆσον. Οἱ πολῖται ἐκδικήθησαν μὲ τὴν πρᾶξιν αὐτὴν ὁπωσοῦν, διότι ὁ φονευμένος ἦτον ἕνας ἐνάρετος νέος.

Ἐπίστρεψα εἰς Νάξον. Ὁ ἀρχιερεὺς προσκαλέσας με καὶ ἰδιαιτέρως μὲ ἐξήγησεν τὰ φιλογενῆ αἰσθήματά του καλύτερα, καὶ ὅτι εἶναι δίκαιον νὰ μὴ ἀφήσωμεν λυπημένην τὴν Κοκκώνα Δουδοῦν μὲ τὴν ἀπουσίαν μας[6]).

Ὁ Κος Σάλας καὶ οἱ αὐλικοί <του> ὅλοι τὸ ἐπιθυμοῦσαν, πλὴν ὁ Ἄρχων Σερδάρης καὶ συνδροφία δὲν ἤθελαν. Τοῦ εἶπαν μάλιστα ὅτι αὐτὴ εἶναι μάγισσα, καὶ μάγευσεν πολλούς, καθὼς καὶ τὸν Δεσπότην. Ὁ θεῖος ἔλεγεν, ὁ ἀνεψιὸς ὑπήκουσεν. Ἐν τοσούτῳ, διὰ νὰ μὴν μείνῃ λυπημένη, καὶ δὲν μᾶς συντρέξῃ, ἐκρίθη νὰ πηγαίνω ἐγὼ μὲ ὅλους τοὺς στρατιώτας εἰς ἐπίσκεψίν της μετὰ τὴν ἐπίσημον ἑορτὴν τῶν Θεοφανείων.

Εἰς τὰς *6 Ἰανουαρίου*, τῶν Θεοφανείων, ὅλοι οἱ αὐλικοὶ ἐπήγαμεν εἰς τὴν

Ἡ κοκκώνα ντουντοῦ θὰ τοὔκλεφε τὸ νοῦ. Καὶ δὲν καθαρίζει ἀκόμα ἂν ἦτανε γυναῖκα ἢ χήρα Μαρκοπολίτη, καὶ τίνος.

1) Ὁ Μόραλης, Πρεβεζάνος λόγιος, εἶχε διοριστῇ ἔπαρχος στὴ Σάμο, καὶ βρέθηκε παραστικὸς ἐκεῖ.

2) Φατρία ἔξω ἀπὸ τὴ χώρα, λοιπὸν ὄχι Καστρινή, ἀλλὰ μισοχωριάτικη.

3) Τὴν ἀνάγκασαν, ἀριστοκράτισσα, νὰ κλειστῇ στὸ πύργο της.

4) Τὰ χωριά.

5) Οἱ μυστικὲς ὁδηγίες τοῦ Δ. Ὑψηλάντη ἐπιτρέπανε στὸ Σάλα νὰ χώνεται καὶ στὴ διοίκηση τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου.

6) Ἀπὸ τὰ παράπονα τοῦ Μιχ. Μαρκοπολίτη στὴ Διοίκηση, φαίνεται ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ καταδιωκόμενος, λοιπὸν καὶ ὁ σύζυγος τῆς Κοκκώνας-Ντουντοῦς, καὶ παρουσιάστηκε ὁ ἴδιος στὴν Κυβέρνηση. Γι' αὐτὸ καὶ ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴ Νάξο. Ἀρχεῖα Ἑλληνικ. Παλιγγεν. τόμ. Α', σ. 13, 80. Καὶ τῆς κυρίας ὁ ζῆλος δὲν εἶχε ἄλλο σκοπὸ παρὰ νὰ βρῇ προστασία. Τὸ χειρόγρ. *παρουσίαν μας*.

ἐκκλησίαν καὶ περιήλθομεν μὲ τὴν παράταξιν ἕως εἰς τὸν ἁγιασμόν. Ὁ Σάλας ἐστέκετο περισσότερον εὐλαβής, ξεσκούφωτος, μιμούμενος τὸν Ἀλέξανδρον Βασιλέα τῆς Ρωσσίας εἰς τὸν δριμὺν χειμῶνα· καὶ μᾶς <τὸ> ἔφερνεν παράδειγμα ἔπειτα.

Εἰς τὴν *21 Ἰανουαρ.*, λαβὼν ὅλους (244) τοὺς στρατιώτας ἀνέβην εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο. Γυρίζοντας ἕνα διάσελλον ἀπὸ τὸν δρόμον, ἐφαίνετο τὸ παλάτι της ἐν τῷ μέσῳ τῆς κοιλάδος καὶ τῶν διαφόρων δενδρῶν καὶ ἐλαιώνων ὡσὰν ἐκεῖνα ὁποῦ περιγράφει ἡ Χαλιμά.

Εὐαρεστηθεὶς ἀπὸ τὴν θέαν ἐκείνην, καὶ πρὸς εἴδησίν της ἐπρόσταξα νὰ ρίψουν μία παταργιὰ ντουφέκια. Ἡ παταργιὰ αὕτη χρησίμευσεν εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς Κυρίας.

Ἤμουν πολλὰ λιτὰ φορεμένος· οἱ στρατιῶται ἦσαν καλοστολισμένοι. Ἐγὼ φοροῦσα ἕνα ἁπλοῦν κοντοκάπι τοῦ τόπου μας, καὶ ἄργησεν νὰ μὲ διακρίνῃ ἡ Κυρία· μόλις μὲ γνώρισεν, ἀφοῦ ὁ Μόραλης καταβὰς ἀπὸ τὸν πύργον της μὲ ἔδειξεν.

Ὁ πύργος εἶχεν σκάλαν, κρεμαστὴν γέφυραν, καὶ <τότε> διάβαινες εἰς τὴν σιδηρόθυραν[1]).

Ἐβγῆκεν εἰς τὴν θύραν χαροποιὰ καὶ μὲ λουλούδια διάφορα. Ἡ ἐνδυμασία της ἦτον σμυρναία ἀπὸ τὸ πόδι ἕως εἰς τὴν κεφαλήν, καὶ μὲ πετράδια εἰς τὸ στῆθος καὶ χεῖρας. Κατὰ πρώτην προσβολὴν μ᾽ ἐφάνη μία Ἡρώϊσσα.

Μὲ πῆρεν ἀπὸ τὸ χέρι καὶ μὲ ὡδήγησεν εἰς τὸν ὀδὰν ὁποῦ μ᾽ εἶχεν προετοιμασμένον (245). Διώρισεν εὐθὺς τοὺς στρατιώτας νὰ τοποθετηθοῦν εἰς τὰ διάφορα οἰκήματα τοῦ πύργου, τὰ ὁποῖα ἦτον ὅλα στρωμένα.

Ἐκάθισεν πλησίον μου· ἀρχίσαμεν τὴν ὁμιλίαν, καὶ μ᾽ ἐξηγήθη ἐν περιλήψει ὅσα πάσχει ἀπὸ τοὺς Ἄρχοντας, καὶ ὅτι καθ᾽ ἣν στιγμὴν ἐντουφεκήσαμεν διελύθη ἡ πολιορκία της ἀπὸ μερικοὺς ἀρχοντοφατριαστὰς χωριάτας[2]), καὶ ὅτι ὅ,τι ἐλλείψεις ἴδοῦμε εἰς τὸ παλάτι της νὰ παραβλέψωμεν.

Τὴν ἀπάντησα μὲ ὅσα θέλγητρα[3]) ἤξευρα ἐγώ, μὲ τό:

—Τί πειράζεσαι, κυρά μου; Τώρα εἶναι καιρὸς πολέμου, τώρα εἶναι τὰ πάντα εἰς ἀθλίαν κατάστασιν, τώρα δὲν ἀπαιτεῖ κανεὶς πολλὰ καὶ πολυτελῆ.

Καὶ ἄλλα ὅσα ὁ καιρὸς μὲ συγχώρησεν. Μὲ λέγει:

—Ὅλοι οἱ Ὀλύμπιοι ἔτζι ἐκφράζονται καὶ ἐνδύονται;

Τῆς εἶπα:

—Κυρία μου, ἐγὼ εἶμαι ὁ χειρότερός των ὡς πρὸς τὴν προφοράν, τὰ δὲ ἐνδύματά μας εἶναι κατ᾽ ἀρέσκειαν.

Μὲ ἐστοχάσθη διὰ κανέναν ἴσως βαθὺν φιλόσοφον, καὶ λέγει:

---

1) Τὸ χειρόγρ. *διέβαινεν*.

2) Φίλους τῶν ἀρχόντων.

3) Ὁ συγγρ. δὲν τὸ λέει, ἴσως, φιλάρεσκα· ἐννοεῖ ὅσα λόγια μποροῦν νὰ εὐχαριστήσουν μιὰ γυναῖκα.

—Παραξενεύομαι ὑποκάτω εἰς μίαν καποτίτζαν νὰ βλέπω τοιούτους ἄνδρας, καὶ μὲ λόγον.

Τῆς εἶπα ὅτι εἶναι τοῦ καιροῦ ἀποτελέσματα καὶ τῆς περιστάσεως (246). Ἡ νὺξ πλησίαζεν, καὶ <ἡ κυρία μᾶς> ἑτοίμαζεν δεῖπνον.

Ἐντοσούτῳ ἀπὸ τὸ χέρι βαστῶντας με καὶ περιπατοῦντες διασκεδάσαμεν[1]) τὴν περιοχήν της πολλὴν ὥραν.

Ἦλθεν ἡ ὥρα τοῦ δείπνου, καὶ εἰς προσδιωρισμένην θέσιν εἶχεν τὴν τράπεζαν στημένην εὐρωπαϊκά, μὲ ὅλην τὴν τάξιν.

Τὰ πολλὰ καὶ πολυτελῆ φαγητὰ τῶν διαφόρων πτηνῶν μὲ στόμωσαν.

Αἱ ἐπαναλήψεις τῆς τραπέζης μὲ τὰ πολυάριθμα φροῦδα μὲ κούρασαν. Κουρασμένος καὶ ἀπὸ τὸν δρόμον, δὲν ἠμποροῦσα νὰ ἀνθέξω εἰς τὰς πολλὰς καὶ θελγητρώδεις περιποιήσεις της. Οἱ ὑπασπισταὶ ἔλειπαν, μάλιστα ὁ Κος Κανούσης μὲ τὰ τραγούδια του· τί νὰ πρωτοπροφθάσω μόνος μου;

Ὁ Κος Μόραλης παρατηροῦσεν, καὶ γνωρίζοντας τὴν διάθεσίν μου καλῶς, χαμογελοῦσεν.

Μ' ἐρώτησεν ἂν νυστάζω, καὶ τῆς εἶπα ἐλεύθερα, μάλιστα.

Οἱ στρατιῶται κρασοποτοῦντες ἐτζάκισαν τὰ πόδια τους χορεύοντες.

Μᾶς ἤφερεν εἰς τὸ τέλος τὸν καφφέ, καὶ βαστοῦ<σα> με ἀπὸ τὸ χέρι μὲ ἀνέβασεν εἰς τὸ ἀπάνω πάτωμα.

Ἐκεῖ εἶχεν (247) ἀνὰ ἓν κρεββάτι εἰς κάθε οἰκίσκον[2]) στολισμένον μ' ὅλα τὰ ἀναγκαῖα. Ἀφοῦ μὲ τὰ ἔδειξεν ὅλα, μὲ πῆγεν εἰς τὴν βιβλιοθήκην της· τὸ πρῶτον βιβλίον ὁποῦ ηὗρα πρόχειρον ἦτον τοῦ Ἐρωτοκρίτου, τῆς νέας ἐκδόσεως[3]). Τὴν ἐρώτησα πῶς παραβλέπει τόσα ἄλλα, καὶ ἀναγινώσκει αὐτό. Μ' ἀπεκρίθη ὅτι εὑρίσκει ἡδονὴν περισσοτέραν ὡς βιβλίον ἐρωτοπολεμικόν.

Ὁδηγῶντας με εἰς τὸν προσδιωρισμένον κοιτῶνα, ἀπέρασα καὶ ἐκοιμήθην, ἀφοῦ μ' ἄφησεν τὴν καλὴν νύκτα.

Κουρασμένος οὕτως καὶ μέσα εἰς τὰ ἁπαλά, ἐκοιμήθην ὡς Βαρούχ· τὴν δὲ αὐγὴν ἐξύπνησα, καὶ ὅλα τὰ γλυκὰ καὶ καφφέδες ἦσαν ἕτοιμα.

Ἦλθεν ἔπειτα καὶ ἡ κυρία εἰς ἐπίσκεψίν μου μαζὶ μὲ τὸν Μόραλην, καὶ συγκαθίσαντες εἰς τὸν οἰκίσκον, ἀρχίσαμεν <τὰ> περὶ πολιτικῶν πραγμάτων. Μ' ἐξηγήθη λεπτομερῶς τὸ πνεῦμα της· ὅτι αὐτὴ μὴ ἔχουσα τέκνα κληρονόμους καὶ ἔχουσα πολλὰς ἰδιοκτησίας καὶ <ἄλλους> πόρους, δὲν εἶχεν τὴν ἀνάγκην <τῆς βοηθείας> τῶν πτωχῶν. Ὅτι ὁ σκοπός της ἦτον νὰ παύσῃ τὰς συνηθείας τοῦ λαοῦ (248) ἀπὸ τοῦ νὰ προσφέρνουν δωρεὰς εἰς τοὺς λεγομένους Ψωροαρχόντους[4]), καὶ ὅτι οἱ Ἄρχοντες πρέπει νὰ λησμονήσουν τὰ ἔθιμα τῆς Τουρκιᾶς—νὰ

---

1) Ὁ συγγρ. μεταφράζει τὸ σεριανίσαμε, κάναμε χάζι.

2) Ὁ συγγρ. ἔγραφε πρῶτα ὀδὰν καὶ τζοῦσε γιὰ νὰ «ἑλληνίσῃ».

3) Ἡ μετάφραση τοῦ Διον. Φωτεινοῦ σ' ἁπλοποιημένη λόγια γλῶσσα.

4) Ὁ λαός, ἐνῷ εἶχε καταλύσει ὁ ἴδιος τὰ φεουδαλικὰ δοσίματα, ἐξακολουθοῦσε νὰ κάνῃ κάποιες προσφορὲς στοὺς παλιοὺς ἄρχοντές του, ὑπακούοντας στὴν παράδοση.

ζοῦν ἀπὸ τὸν ἱδρῶτα τῶν πολιτῶν ἐκείνων, οἵτινες <ἐργάζονται> καὶ ζοῦν μὲ τὸν ἱδρῶτα των.

— Εἰς αὐτὸ καταγινομένη, λέγει, μὲ ὅλον τὸν ζῆλον ἐγὼ καὶ ὁ σύζυγός μου, ἐφύγαμεν ἀπὸ τὴν Νάξον, καὶ κατοικοῦμεν ἐδῶ, πλησίον τῶν ὑποστατικῶν μας.

Ἔπειτα μὲ ἐξήγησεν καὶ τοὺς ἀπ' ἀρχῆς κατατρεγμούς τους ἀπὸ τοὺς Ἄρχοντας διὰ <μέσου> τῆς Τουρκιᾶς, καὶ ὅτι προσωπικῶς ἠναγκάσθη νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὴν Σουλτάναν καὶ εἰς τὸν Καπ. Πασιάν, <ζητοῦσα> νὰ ὑπερασπισθοῦν τὸν ἑαυτόν των[1]).

Ἐξετάζοντάς την <ἰδιαιτέρως> μὲ τὸν ἑαυτόν μου, καὶ κρίνων <αὐτὴν> ἠθικῶς[2]), ἔβλεπα ὅτι εἶχεν πνεῦμα μεγάλον καὶ ψυχὴν γενναίαν.

Τὰ προσωπικὰ χαρακτηριστικά της ἦτον ὅλα εἰς τὴν θέσιν των[3])· ἡ ὡραιότητά της ἦτον σπάνια καὶ ἀνδρίκεια, τὸ ἀνάστημά της μέτριον, εὔρωστον <τὸ> σῶμα, καὶ αἱ παρειαί της φυσικὰ κόκκιναις.

Ἐκφράζετο ἐλεύθερα ὅλας τὰς ἰδέας, ὅσας ἔπιπτον εἰς τὴν ὁμιλίαν μας (249). Τὰ προτερήματά της, ψυχικὰ καὶ σωματικά, ὅλα μὲ εἵλκυσαν νὰ τῆς προσφέρω τὴν φιλίαν μου καὶ τὴν βοήθειάν μας πρὸς ὑποστήριξίν της, ἕως ὅτου εὑρισκόμεθα εἰς Νάξον, ἥτις ὑποστήριξις ἀπέβλεπεν εἰς τὸ καλὸν τοῦ λαοῦ, <τὸ ἴδιον> ὁποῦ ἀπέβλεπεν καὶ ὁ ἱερὸς ἀγὼν ἡμῶν.

Τῆς ἐξηγήθην ἔπειτα κ' ἐγὼ τὰς ἀνάγκας ἡμῶν καὶ τὴν περίστασιν ὁποῦ μᾶς ἔρριξεν εἰς τὴν νῆσον ταύτην. Μὲ εἶπεν ὅτι: «Ἀπατήθητε· οὔτε ὁ Σερδάρης ἔχει τρόπους, οὔτε κανεὶς ἄλλος» <ἐκ τῶν ἀρχόντων>. Ἐπρόσθεσεν δὲ ὅτι αὐτοὶ εἶναι ἕνας σωρὸς ὀκνηρῶν ἀνδρῶν, ὁποῦ ζοῦν μὲ μίαν ἰδέαν, <τὴν> διαδοχικήν, κυριεύουσαν τὰς ψυχάς των, ὅτι τὸ αἷμα των εἶναι ἀπὸ τὰς βασιλικὰς γενεὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως παλαιάς[4]), καὶ μὲ αὐτὴν τὴν ἰδέαν ἀπατοῦν τοὺς χωρικοὺς καὶ τρυγοῦν τὸν ἱδρωτά των. Οὔτε ταξειδεύουν, οὔτε ἐμπορεύονται, παρὰ κάθονται καὶ προσμένουν, καὶ αὐτοὶ καὶ αἱ γυναῖκες των καὶ τὰ παιδιά των <ἀπὸ τὰ> ἕτοιμα[5]).

— Ἰδοὺ ἐγώ, λέγει, μ' ὅλον ὁποῦ δὲν εἶμαι εἰς ἐκείνην τὴν περίπτωσιν[6]), σᾶς προσφέρω 400 ὀκ. λάδι, 1000 ὀκ. ἐλιαῖς καὶ ὅ,τι ἄλλην θροφὴν ἔχω διὰ τὰ πλοῖα. Ἂς προσφέρουν καὶ αὐτοί, καὶ <τότε> βλέπετε <τὰς προσφοράς των, εἰς> τὴν πρᾶξιν (250).

---

1) Τὸ Αἰγαῖο τὸ διοικοῦσε ὁ Καπιτὰν Πασσᾶς, ἀλλὰ ἡ Βαλιντὲ Σουλτάνα εἶχε τὴν προστασία του.

2) Τὸ χειρόγρ. *μὲ τὸν ἑαυτόν μου ἠθικῶς καὶ κρίνων...*

3) Καλοβαλμένα, ἁρμονικά.

4) Οἱ παλιὲς ἀρχοντικὲς οἰκογένειες τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου κρατοῦσαν ἀπὸ Φράγκους εἴτε καὶ ἀπὸ Βενετσιάνους, καὶ γι' αὐτὸ κρύβαν τὴν καταγωγή τους, γιὰ νὰ μὴ γίνωνται πιὸ μισητοί. Ἔτσι ζητούσανε ν' ἀνεβάσουν τὴν οἰκογενειακή τους δόξα ὡς τὸ Βυζάντιο.

5) Γιὰ τὶς τοπικὲς διαιρέσεις στὴ Νάξο βλ. «Ἀρχεῖα Ἑλλ. Ἡλιγγεν.» Α΄ σ. 13.

6) Τὰ περασμένα πλούτη.

Ἐδικαίωσα τὴν ὁμιλίαν της, διότι ἐστηρίζετο ἡ φιλογένειά της εἰς πράξεις.

Ἀπὸ τὴν νύκτα εἶχεν διορίσει νὰ προετοιμάσουν διάφορα φαγητὰ διὰ ὅλους <μας>.

Ἐγὼ ἐβιαζόμην νὰ ἀναχωρήσω· αὐτὴ ἐπίμενεν νὰ σταθῶ ἕως νὰ συγκαλέσῃ ὅλους τοὺς χωρικοὺς <διὰ> νὰ ἀκούσω καὶ προσωπικῶς τὰ δίκαια παράπονά των. Καὶ ἔπειτα ἐπιθυμοῦσεν νὰ ἀσφαλίσῃ τὸν ἑαυτόν της ἀπὸ κανὲν ἄλλο κίνημα πολιορκίας, μετὰ τὸν ἀναχωρισμόν μου.

Τὸ κατάλαβα· τῆς ὑποσχέθην νὰ τῆς ἀφήσω δύναμιν στρατιωτῶν.

Ἀνεπαισθήτως[1]), θέλουσα νὰ μὲ βαστάξῃ, διώρισεν νὰ ἀργοπορήσουν τὸ τραπέζι.

Μόλις, τὸ ἑσπέρας, ἐστήθη ἡ τράπεζα, <καὶ> τρώγοντες καὶ εὐθυμοῦντες ἐνύκτωνεν, ἄρχισεν ἔπειτα νὰ μὲ προβάλλῃ ὅτι δὲν ἦτον δίκαιον νὰ φύγω τὴν νύκτα.

Τῆς ἐξηγήθην καθαρὰ ὅτι, ὅ,τι ὥρα καὶ ἂν τελειώσωμεν, θέλω ἀναχωρήσει ἄφευκτα.

Ἔπειτα, ἀστεϊζόμενοι, τῆς λέγω ὅτι·

—Ἀληθεύει, ὅτι εἶσαι μάγισσα;

— Πῶς, λέγει, ποῖος (251) τὸ εἶπεν; Καὶ ἄρχισεν νὰ γελᾷ.

— Πηγαίνω νὰ τὸ πιστεύσω καὶ ἐγώ, διότι οἱ τρόποι σου τοῦ νὰ μὲ βαστάξῃς, εἶναι ὅλοι μαγικοί.

Ξεκαρδισμένοι ἀπὸ τὰ γέλια ὅλοι, μὲ παρακάλεσεν νὰ τῆς εἰπῶ τὴν ἰδέαν αὐτὴν πόθεν τὴν ἔλαβα.

Τῆς εἶπα ὅτι·

— Οἱ Ἄρχοντες ἐμπόδισαν τὸν Σάλαν νὰ [μὴ] ἔλθῃ, διότι ἠμποροῦσεν νὰ μαγευθῇ, καὶ νὰ τὸν γυρίσῃς τὰ μυαλά· καὶ ἐπειδὴ γύρισες καὶ ἐμένα <τὰ δικά μου>, τὸ πιστεύω πλέον, πλὴν νὰ σταθῶ δὲν δύναμαι, μ' ὅλον ὁποῦ μὲ μάγευσες.

— Θεέ μου! φώναξεν.

Καὶ πῆγεν νὰ ξεψυχήσῃ ἀπὸ τὰ γέλια, ζητῶν <τας> ἐπανάληψιν τῆς ὁμιλίας[2]).

— Νὰ σὲ εἰπῶ, λέγει, καὶ <κάτι> ἄλλο περὶ ἀρχόντων· εἶναι οἱ περισσότεροι ξόανα, ἀμαθεῖς καὶ βάρβαροι. Ἀφοῦ τοὺς ἐκόπησαν αἱ συνεισφοραὶς <τῶν χωρικῶν>, δὲν ἔχουν προσφάγι—καὶ τί κάμνουν; Ἐβγαίνει ὁ ἕνας εἰς τὸ παραπέττο τοῦ σπιτιοῦ σκαλίζοντας τὰ ὀδόντια, ὁ ἄλλος ἀπὸ τὸ ἄλλο ὁμοίως, καὶ ἐρωτοῦν ἕνας τὸν ἄλλον τί εἶχεν <εἰς> τὸ γεῦμα. Ἀποκρίνεται <ὁ ἄλλος> τὰ χίλια καλά· ὄρνιθας, περιστέρια καὶ ἄλλα <καὶ> γλυκά. Μία ὥρα στέκονται ὁμιλοῦντες περὶ τῆς νοστιμάδας τῶν <φαγητῶν> των καὶ περὶ τῆς ἐπιτυχίας τῶν μαγέρων ἢ <καὶ περὶ τῆς> ἀποτυχίας, διὰ νὰ τοὺς ἀκούγουν οἱ διαβαίνοντες, καὶ κύριος οἶδεν ἐκείνην (252) τὴν ἡμέραν, ἢ ὅλως διόλου νηστικοὶ εἶναι, ἢ ἔφαγαν

1) Χωρὶς νὰ τὸ καταλάβω.

2) Τοῦ ἔλεγε· «πές το πάλι».

φασούλια. Ἀρκετὰ σοῦ ζωγράφησα τὸν χαρακτῆρα των, καὶ πήγαινε καὶ ἐξέτασε νὰ μάθῃς, νὰ βεβαιωθῇς τοὺς λόγους μου ἀπὸ πολίτας.

Εὐθυμοῦντες τοιούτῳ τρόπῳ περίπου τρεῖς ὥρας, ἀποφάσισα τὴν ἀναχώρησίν μου, καὶ διώρισα τὸν Λιόλιον ἐξαδελφόν μου μὲ 25 στρατιώτας νὰ μείνῃ εἰς φύλαξίν της.

Μὲ ἐξηγήθη ὅτι μὲ ἀγάπησεν, ὅτι θέλει μὲ ἐνθυμεῖται ἕως εἰς τὸν θάνατόν της, ὅτι θέλει μᾶς συντρέξει μὲ τὴν συνεισφοράν της ὅσον δύναται, καὶ ζητοῦσεν καὶ ἐκ μέρους μου τὰ ἴσα.

Τῆς ὑποσχέθην ὅτι θέλει εἶμαι αἰώνιος φίλος της, καὶ ταλάνισα τὴν τύχην ὁποῦ δὲν ἐδυνήθην νὰ πληρώσω τὴν ἐπιθυμίαν της μὲ τὴν ἀπαιτουμένην <παρ' αὐτῆς> χρονοτριβήν μου εἰς τὴν οἰκίαν της, ἥτις παρομοίαζεν παράδεισον, καὶ ἄλλα[1]).

Ἀποχαιρετηθέντες μὲ καμένην καρδιὰν καὶ οἱ δύο, ἀναχώρησα τὴν νύκτα, ὥστε μήτε ἐμένα βοηθοῦσεν ἡ ὅρασις, μήτε αὐτὴν νὰ κοιταζώμεθα ἀπομακρυνόμενοι (253), <καὶ οὕτω> νὰ χωρισθῇ ἡ ψυχή μας ἀνεπαισθήτως[2]).

Ἐκατέβην εἰς Ἀξιὰν καὶ ηὗρα τὸν Κον Τζινον, ὅστις ἐκεῖνο τὸ ἑσπέρας ἦλθεν ἀπὸ Ψαρὰ ζητῶντας με.

Χωρὶς γράμμα κανενός, μ' εἶπεν ὅτι «κάποιος Στέριος γέρος[3]), ἀπόστολος παλαιὸς—ἔλεγεν ὅτι ἦτον ὀπαδὸς τοῦ Ρήγα—Ραψανιώτης, ἦλθεν εἰς τὰ Ψαρὰ μὲ γράμματα, ὅτι σὲ ζητᾷ μὲ τὸ κερὶ <καὶ> ὅτι κατακρίνει τὴν ἀργοπορίαν» <σου>.

Μ' εἶπεν ὅσα ἔπαθεν εἰς Σιάτισταν ὁ Θοδωρὴς Ποντίκης ἀπὸ τὸν Σούμπασην, ἀπὸ ἀγνωσίες καὶ καταχρήσεις ὡς πρὸς τὰ ἔθιμα τῆς πόλεως[4]), καὶ ὅτι καὶ αὐτὸς εἶναι εἰς τὸν Ὄλυμπον.

Μ' εἶπεν ὅτι ὁ πατήρ μου τὴν φαμιλιά μας τὴν ἀπέρασεν εἰς Νάουσαν, καθὼς καὶ τοὺς ἀδελφούς μου, καὶ ὅτι διαβληθεὶς ὡς ἔχων υἱὸν ἀποστάτην ἔμεινεν ἐκεῖ, ὁποῦ ὁπωσοῦν προφυλάττονται οἱ ὕποπτοι[5]).

Ὅτι τὸ Ἅγιον Ὄρος εὑρίσκεται εἰς συμβιβασμοὺς μὲ τὸν Λουμποὺτ πασιὰν καὶ ὅτι, μετὰ τὴν καθησύχασιν ἐκείνου τοῦ μέρους, μέλλει <οὗτος> νὰ κινηθῇ ἐναντίον τῶν Καπιταναίων τοῦ Ὀλύμπου καὶ λοιπῶν.

Ἀπὸ δὲ τὴν Νάουσαν <ὁ Ἀμπουλαμποὺντ> ζητοῦσεν προσωπικὰ ἐνέχυρα, καὶ νὰ παύσουν οἱ τεχνῖται τῶν (254) ὅπλων καὶ σπαθιῶν <τὰς ἐργασίας των>, καὶ ἄλλα.

---

1) Καὶ ἄλλα, ποῦ ὁ συγγρ. νομίζει περιττὸ νὰ τ' ἀναφέρῃ.

2) Ὁ συγγρ. ἐρωτευμένος τάχα, χωρατεύει καὶ πάλι.

3) Γέρο-Στέργιος.

4) Ἀνοησίες γιατί, φαίνεται, δὲ σεβάστηκε τ' αὐστηρὰ ἤθη τοῦ τόπου.—*Σούμπασης*, Ἀρβανίτης ἀγροφύλακας, ἴσως, τῶν κτημάτων τῆς χώρας.

5) Μένουν στὴ φύλαξη τῆς ἀρχῆς, καὶ δὲ φυλακίζονται. *Ἔμεινεν ἐκεῖ*, στὴ Σιάτιστα. Φαίνεται, δὲν τὸν ἀφήσανε νὰ φύγῃ ὡς ὕποπτος.

Ἔχων δὲ κατὰ νοῦν νὰ λείψω ἀπὸ αὐτὴν τὴν μεγαλοπρέπειαν <τῶν διασκεδάσεων> πρὸ καιροῦ, δὲν ἄφησα τὴν εὐκαιρίαν οὔτε ὥρα, ἀλλὰ ἐξηγήσας εἰς τὸν Σάλαν τὰς πράξεις <μου> μετὰ τῆς Κας Δουδοῦς, [καὶ] τοῦ ἔδειξα τὸν δρόμον πῶς ἔπρεπεν νὰ φερθῇ <διὰ> νὰ ἐφοδιάσῃ τὰ πλοῖα ἀπὸ τὰς συνεισφορά<ς της>.

Ἐσύστησα τὸν Τζῖνον ὡς ἄξιον νέον [καὶ ὡς ἄλλον ἐμὲ] πλησίον του, τὸν γνώρισα καὶ μὲ τὸν Σωτήρην Ἰωάννου καὶ τὸν ἄφησα ὡς ἄλλον ἐμὲ—φίλον του, [διὰ] τοῦ ὁποίου διάφοραις φοραὶς εἶχα ἀναφέρει τὴν ἀξιότητά του καὶ δραστηριότητα.

Ἐγὼ δὲ τὴν αὐγήν, εἰς τὰς *11 Ἰανουαρίου* <1822> ἐμβὰς εἰς πλοιάριον [καὶ] μὲ δύο ἀνθρώπους, χωρὶς νὰ κοιτάξω ὀπίσω, μὲ <ἐπι>κίνδυνον τρικυμίαν θαλάσσης, ἔφθασα εἰς τὰ Ψαρὰ εἰς 48 ὥρας.

Ἐκεῖ μὲ ἐπρόσμεναν ὡσὰν τὸν Μωϋσῆν ὅλοι. Ἐν συντόμῳ τοὺς ἐξηγήθην τὰ ἄθλα μας καὶ τὰς ἀνδραγαθίας μας· καὶ τὴν ἄφεσιν τοῦ Σάλα εἰς Ἀξιάν.

Ὁ Γέρο-Στέριος μὲ χάρηκεν ὡσὰν παρδαλὸ κουτάβι· μὲ πῆρεν εἰς τὴν κατοικίαν του, μ' ἔδωσεν ἓν γράμμα τοῦ Διαμαντῆ,-ὅστις μὲ εἶχεν χαμένον (255), καὶ ἐλεεινολογοῦσεν τὴν κινδυνώδη στάσιν του, ἀπὸ τὰ κινήματα τῶν Τουρκῶν καὶ ἀπὸ τὰς ἐλλείψεις. Μ' ἔλεγεν τὸ φθάσιμον τοῦ Κώστα πρὸ καιροῦ, τὴν παραλαβὴν τῆς σημαίας καὶ τὴν διανομὴν τῶν ἐγκυκλίων γραμμάτων τοῦ Ὑψηλάντου—καὶ ὅπως ἔκαμα ἔκαμα, νὰ προφθάσω.

Ἐστοχάσθην <νὰ προσπαθήσω> νὰ προλάβω τὸ Ἅγιον Ὄρος νὰ μὴ πέσῃ εἰς συνθήκην, καὶ εὐθὺς ἔπεμψα γράμμα μὲ ἕναν ἀνεψιὸν τοῦ Γρηγορίου Πατριάρχου <παρακινῶντας> νὰ βαστάξουν ἕως νὰ ἐπαναστατήσωμεν καὶ ἡμεῖς <εἰς τὸν Ὄλυμπον>.

Ἔπειτα καθίσαντες μὲ τὸν Γέρο-Στέριον καὶ μὲ ἄλλους πατριώτας, οἵτινες ἐσυνάχθησαν ἀπὸ διάφορα μέρη καὶ μὲ περίμεναν νὰ ἐκστρατεύσωμεν, ὁ γέρων ἄρχισεν νὰ μὲ ἐξιστορῇ τὰ πάθη του ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ Ρήγα, καὶ ὅτι τὸν ἀδίκησα ὁποῦ δὲν ἐφρόντισα νὰ τοῦ ἐβγάλω ἓν δίπλωμα ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντην, παρὰ ἔβγαλα εἰς ὅλους τοὺς Καπιταναίνους, οἵτινες οὔτε ἀγωνίσθησαν, οὔτε ἔπραξαν τίποτε <ὅσον αὐτός>.

Ἐγώ, ὁποῦ δὲν ἤξευρα κἂν οὔτε τί θὰ εἰπῇ δίπλωμα, τοῦ εἶπα:

—Πήγαινε καὶ λάβε ἕνα ὅ,τι λογῆς τὸ θέλεις, διότι δὲν σὲ καταλαμβάνω τί ζητᾷς (256), καὶ πρώτην φορὰν εἶναι ὁποῦ σὲ βλέπω. Ἔχεις ἄλλο νὰ μὲ εἰπῇς; Διότι ἀπὸ <ἄλλα> τέτοια ἔφυγα, καὶ ἦλθα νὰ ἰδῶ τί κάμνω <τώρα>.

Ὁ γέρων ἔμεινεν ἀπαρηγόρητος· ἄρχισεν νὰ κατηγορῇ τὸ πᾶν.

Εὐθὺς τὸν κατάλαβα ὅτι ἦτον ἕνας γέρων μάταιος, ὅστις ἐφρόντιζεν ποῦ νὰ στήσῃ τὸν θρόνον του. Τὸν ἄφησα νὰ κουρεύεται.

Τὸ κατάλυμά μου οἱ Ψαριανοὶ μὲ τὸ ἐδιόρισαν εἰς τὸ μοναστῆρι τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ὁποῦ ἦτον παράμερον καὶ εὐρύχωρον.

Ἦλθαν ὅλοι μὲ ἐπισκέφθησαν, καθὼς κ' ἐγὼ τὴν ἄλλην ἡμέραν.

Ἀρχίσαμεν μὲ τοὺς προκρίτους νὰ σκεπτώμεθα πῶς πρέπει νὰ ἐφοδιασθῶμεν, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν φροντίδαν εὕρισκα τὴν μεγαλυτέραν εὐχαρίστησιν <ἐκ μέρους αὐτῶν>.

Τὰ χρήματά μου εἶχαν μεσάσει δίδοντας τοὺς στρατιώτας· τὸ ὕστερον καταφύγιον ἦτο ὁ καπνός. Τὸν ἔβγαλα εἰς τὴν δημοπρασίαν, καὶ τὸν ἐπώλησα πρὸς 3 γρόσια τὴν ὀκά, τὰ ὁποῖα <χρήματα> ἔδωσα, καὶ πῆρα ὅλην τὴν ποσότητα βαροῦτι καὶ μολῦβι. Οἱ δὲ Ψαριανοὶ προθυμοποιήθησαν ἀφ' ἑαυτοῦ των νὰ μᾶς συντρέξουν καθ' ὅλην (257) τὴν ἔκτασιν ἐπὶ λόγῳ, ἐν καιρῷ νὰ ἔχουν τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτου, ἐπειδὴ ἡ νῆσος των ἦτον ἄκαρπος καὶ πολλὰ στενὴ δι' αὐτούς.

Συντρέχοντες <ἡμᾶς> οὕτως, ἀποφάσισαν ἀφ' ἑαυτοῦ των νὰ στείλουν δύο βρίκια πολεμικὰ[1]) νὰ περιέρχωνται παντοτινῶς εἰς τὰ παράλια ἐκεῖνα, καὶ <ἡμεῖς> νὰ τὰ προμηθεύωμεν τροφὰς ἀπ' ἔξω, ἀπὸ δὲ τὰ ἐθνικὰ σιτοδοχεῖα—ὁποῦ <καὶ> περισσεύουν, ἅμα τὰ κυριεύσωμεν[2])—νὰ στείλωμεν νὰ προφθάσωμεν καὶ τὴν νῆσον <των>. Ἡ σύμπνοια αὕτη ἀπέβλεπεν εἰς μίαν ἀμοιβαίαν βοήθειαν[3]).

Κατὰ δυστυχίαν ἀσθένησα τόσον βαρέως ἀπὸ λοιμικὴν (ἥτις διαδόθη εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ Τριπολιτζάν), ὥστε κινδύνευσα. Ὁ Γέρο-Στέριος, μ' ὅλον ὁποῦ μ' ἐγκαρδίωνεν, <θὰ> εὐχαριστεῖτο νὰ τὰ τινάξω <διὰ> νὰ λάβῃ τὴν θέσιν μου· εἰς τοιαύτην <πατριωτικὴν> μανίαν εἶχεν φθάσει ὁ δυστυχής, καὶ θὰ ἔκαμνεν πολλά, ἂν εἶχεν τὴν δύναμίν μου ἢ τὰ μέσα[4]). Ὁ Θεὸς νὰ σὲ φυλάξῃ ἀπὸ φθονεροὺς καὶ ἀνοήτους γερόντους καὶ ἐπίμονας.

Οἱ Ψαριανοί, τόσον οἱ πρόκριτοι καθὼς καὶ ὁ λαός, καμμίαν στιγμὴν μοναχὸν (258) δὲν μὲ ἄφηναν, μ' ὅλον ὁποῦ εἶχα πολλοὺς ὑπηρέτας καὶ φίλους ξένους.

Μ' ἔστειλαν τὸν ἰατρὸν τῆς πόλεως, ὅστις δὲν ἔλειπεν ἀπὸ τὸ κεφάλι μου. Δεκαπέντε ἡμέραις ἀναίσθητος, εἰς τὰς *17* <Ἰανουαρ.> αἰσθάνθην ὅτι εὑρίσκομαι εἰς τὰ Ψαρὰ καὶ εἶμαι ἀσθενής.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἤλθεν εἴδησις ὅτι ἑτοιμάζεται ἡ ἐχθρικὴ Ἁρμάδα καὶ ὅτι τὸ πρῶτον ἀντικείμενόν της θέλει εἶναι ἡ νῆσος Ψαρὰ—νὰ τὴν ἐξοντώσῃ· διότι ὁ Σουλτάνος, βλέπων ταύτην εἰς τὴν χάρταν τόσον μικρὴν καὶ θαυμασίαν, τὴν ξέγραψεν μὲ τὸ μαχαιρίδιον—καὶ ἄλλα[5]).

---

1) Στὸ περιθώριο· «Τοῦ βορέκα Ἀναγνώστη, καὶ καπ. Ι.Χ. Μικέ».—Γρ. «Καπ. Ἀναγνώστη Μπουρέκα καὶ Δημ. Χατζηγιάννη Κοτζιᾶ». Βλ. Κ. Νικοδήμου Ὑπόμνημα περὶ Ψαρῶν σ. 129.

2) Σ' ὅλη τὴν Τουρκιὰ οἱ δημητριακοὶ καρποὶ ἦτανε μονοπώλιο. Κάθε σιτοφόρα περιφέρεια διατηροῦσε ἀποθῆκες γεμάτες καρπούς, κι' ἔπρεπε, κατὰ κανόνα, νὰ δίνωνται στὴν κοινὴ ἀνάγκη οἱ πειὸ παλιὲς ἐσοδεῖες.

3) *Σύμπνοια*, ἀδελφικὴ συμφωνία.

4) Στρατ. δύναμη καὶ χρηματικὰ μέσα. *Ἔλεγε* ὅτι θὰ ἔκανε.

5) *Καὶ ἄλλα*. Ὁ συγγρ., ἴσως, ἔχει καὶ ἄλλα νὰ πῇ ἀλλὰ δὲν τὰ λέγει. Φαίνεται, κυκλοφοροῦσε ἀνέκδοτο σχετικὸ γιὰ τὸ Σουλτάνο, πῶς ἔξυσε μὲ τὸ σουγιὰ τὸ ὄνομα Ψαρὰ ἀπὸ τὸ χάρτη.

Οἱ Ψαριανοὶ ἑτοίμαζον τὸ σχέδιον, πῶς νὰ τὴν ἀντικρούσουν.

Ἄλλοι ἔλεγον νὰ μαζώξουν εἰς τὸν λιμένα ὅλα τὰ πλοῖα των μικρὰ—μεγάλα, καὶ νὰ ὑπερασπισθοῦν τὰς ἐφόδους κατὰ τῆς νήσου, καὶ ἄλλοι νὰ ἔβγουν εἰς τὰ πανιά.

Ὡχύρωσαν ἐν τοσούτῳ τὴν θέσιν Ἅγιον Σώστην καλὰ καὶ μὲ πυροβόλα τῶν 36 λιτρῶν, τὰ ὁποῖα εἶχαν κυριεύσει (259) εἰς τὸ Μπακλὰ-Μπουρνοῦ, Ξερό[1]), καθὼς καὶ <εἰς> ἄλλαις θέσεις ὑπόπτους.

Εἰς τὴν οἰκίαν μου παρευρεθέντες οἱ πρόκριτοι μίαν τῶν ἡμερῶν, [καὶ] ἠρέθη[2]) αὐτὸ τὸ σχέδιον.

Εἰς αὐτὸ τὸ ἀναμεταξὺ ἐπίστρεψεν καὶ ὁ ἀπεσταλμένος ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος χωρὶς ἀπάντησιν. Μᾶς εἶπεν δὲ ὅτι, ἅμα ἔφθασεν καὶ παράδωσεν τὰ γράμματα εἰς τὴν σύνοδον τῶν πατέρων εἰς Καρυαίς, ἐκείνην τὴν στιγμὴν εἶχεν φθάσει καὶ ὁ ἀπεσταλμένος ἀπὸ τοὺς Καλογέρους εἰς τὸν Λουμποὺτ πασιὰν μὲ τὰ συγχωρητικὰ γράμματα καὶ μὲ τὰς συνθήκας. Ἐξετάσας τί ἦτον ὁ φραγκοφορεμένος, τοῦ εἶπαν, καὶ <ὅτι> τοῦ ἔδειξαν καὶ τὰ γράμματά μας· ἀπότεινόμενος <δὲ εἰς τῶν καλογήρων> πρὸς τὸν ἀπεσταλμένον μας λέγει:

—Ἡ μεγαλυτέρα χάρις, ὁποῦ σοὶ γίνεται, εἶναι ὁποῦ δὲν σὲ στέλνομεν ζωντανὸν εἰς τὸν Λουμπούτην, καὶ εὐθὺς νὰ ἀναχωρήσῃς—νὰ γίνῃς ἄφαντος ἀπὸ τὸ Ὄρος τοῦτο!

Μὲ αὐτοὺς τοὺς λόγους ἦλθεν ὁ εἰρημένος. Ὥστε ἐχάσαμεν καὶ τὴν ἐλπίδαν ἐκείνης τῆς θέσεως.

Ἐγὼ τοὺς εἶπα· ἐπειδὴ εἰς τὴν νῆσον κατὰ συγκαιρίαν εὑρίσκονται περίπου τῶν πεντακοσίων ντουφεκιῶν[3]), οἱ μὲν ναῦται μὲ τὰ καλύτερα πλοῖα νὰ ἔβγουν εἰς τὰ πανιὰ <μαζὶ> μὲ τὰ πυρπολικὰ πλοῖα, οἱ δὲ λοιποὶ νὰ βαστοῦν τὸ ὀχύρωμα καὶ τὰς κυριωτέρας θέσεις. Ἦτον καὶ τοῦτο ἕνα ἐμπόδιον εἰς τοὺς σκοπούς μας, ἐν ὅσῳ ἡ Ἁρμάδα δὲν ἔβγαινεν ἀπὸ τὰ Κάστρα.

Διὰ τὸν Σάλαν πλέον οὔτε ἐρωτοῦμεν νὰ μάθωμεν, οὔτε μᾶς ἀναγκαιοῦσεν ἡ παρουσία του, πλὴν τὰ πυροβόλα τὰ ὁποῖα εἴχαμεν καὶ ἐπισκευάζοντο εἰς Ντῆνον, <αὐτὰ> ἐπιθυμοῦσα νὰ τὰ ἔχω μαζί[4]).

1) Τὸ χειρόγρ. *Μακλᾶ Μπουρνοῦ ξερό*, στὸν κόλπο τοῦ Ξεροῦ. Τὸ ὄνομα δὲ φαίνεται στὸν Ἀγγλικὸ ναυτικὸ χάρτη.

2) Τὸ χειρόγρ. *εἰρέθη*. Ἀνάμνηση τοῦ συγγρ. ἀπὸ ἔντυπα ἀναγνώσματα.

3) Περισσότερα ἀπὸ πεντακόσια.

4) Ἐδῶ, ποῦ τελειώνει ἡ ἀποστολὴ τοῦ Ν. Κασομούλη στὸ Μοριά, προσθέτω ὅσες εἰδήσεις σχετικὲς βρίσκονται σ' ἄλλες ἱστορικὲς πηγές. Ὁ Ι. Φιλήμων στὸ Δοκίμιο τῆς Ἱστορίας του Δ' σ. 281 γράφει σύντομα γιὰ τὴν ἀποστολή, καὶ εἶναι ὁ μόνος ποῦ τὴν ἔμαθε. Στὴ σελ. 284 τοῦ ἴδιου τόμου δημοσιεύει καὶ γράμμα τοῦ Ν. Κασομούλη ἀπὸ Ὕδρα, 5 Ὀχτ. 1821, πρὸς τὸν Ἐμμ. Παπᾶ. Μ' αὐτὸ τὸ γράμμα ὁ Κασομούλης δίνει λόγο τῆς συνομιλίας του μὲ τὸν Ὑψηλάντη, ἀλλὰ ἀπ' ὅσα φρόνιμα συσταίνει γιὰ τὸ Μακεδονικὸν ἀγῶνα φαίνεται ὅτι δὲν περιμένει πολλὰ πράματα. Εἶναι ὅμως ἐλπίδες γεμάτος, γιὰ νὰ δίνῃ ἐλπίδες καὶ στὸν Ἐ. Παπᾶ. Τὸ γράμμα αὐτὸ εἶναι γραμμένο κατὰ τὸ δεύτερο πέρασμα τοῦ Κασομούλη ἀπὸ τὴν Ὕδρα, ὅταν δηλ. γύριζε ἀπὸ τὸ Μοριᾶ καὶ τραβοῦσε γιὰ τὴ Μακεδονία. Φαίνεται πῶς στὴν Ὕδρα

μένοντας, καὶ ἀφοῦ ἔστειλε τὸ γράμμα, ξαφνικὰ μιὰ μέρα ἕνα καράβι Ψαριανὸ ἔφερε τὸν Ἐμμ. Παπᾶ νεκρό, γιατὶ εἶχε πεθάνει ἀπάνου στὸ ταξίδι. Λοιπὸν τὸ γράμμα τοῦ Κασομούλη δὲν πρόλαβε νὰ τὸ διαβάσῃ. Στὴν ἴδια σελ. 488 τοῦ ἴδιου τόμου δημοσιεύεται καὶ γράμμα τοῦ Διαμαντῆ Νικολάου ἀπὸ τὴν ὀρεινὴ Καστανιὰ τοῦ Φλάμπουρου πρὸς τὸν Ἐμμ. Παπᾶ ἐνθουσιαστικό, 22 Ὀχτ. 1821. Λοιπὸν κι' αὐτὸ τὸ γράμμα δὲν πρόλαβε νὰ τὸ πάρῃ ζωντανὸς ὁ μακαρίτης πατριώτης. Ἔξω ἀπὸ τὸ Φιλήμονα κανένας ἄλλος Ἕλληνας ἱστορικὸς δὲν ξέρει τὴν ἀποστολὴ τοῦ Ν. Κασομούλη. Εἶναι ὅμως καλὴ τύχη ποῦ ὁ Γάλλος Raybaud, στὶς Ἀναμνήσεις του γιὰ τὴν Ἑλλάδα 1824—1825, ἔλαβε ἀφορμή, ἀφοῦ μάλιστα πολεμοῦσε ὡς ἀρχηγὸς τοῦ πυροβολικοῦ ἔξω ἀπὸ τὴν Τριπολιτσά, νὰ γίνῃ ἐνήμερος τῆς ἀποστολῆς τοῦ Κασομούλη καὶ ν' ἀναλάβῃ κατὰ διαταγὴ τοῦ Δ. Ὑψηλάντη νὰ μετακομίσῃ τὰ δύο τούρκικα κανόνια τοῦ τείχους τῆς Τριπολιτσᾶς, φτωχικὸ καὶ μόνο χάρισμα τῆς πατρίδας Ἑλλάδας στὴ Μακεδονία, μὲ χίλια βάσανα ἀπὸ τὴν Τριπολιτσὰ ὡς τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου. Ἔλαβε ἀκόμα εὐκαιρία ὁ φιλέλληνας Γάλλος νὰ γνωρίσῃ καλὰ τὸν ἀρχηγὸ τῆς Μακεδονικῆς ἐκστρατείας Γρ. Σάλα, διωρισμένον ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντη. Τόμ. Β' σ. 3, γράφει: «Ὁ χιλίαρχος Σάλας ἀπὸ Ἑλλην. οἰκογένεια τῆς Μπασσαραμπίας, ποῦ κρατεῖ ἀπὸ τὴ Νάξο, εἶχε τραβηχτῆ τελευταῖα ἀπὸ τὴ δούλεψη τῆς Ρωσσίας...». Ὁ Σάλας ἀργοπορεῖ νὰ ξεκινήσῃ, τόμ. Β' σ. 19, τὴν ἐκστρατεία ἀκολουθεῖ καὶ ὁ ὑπολοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ Lezinski καὶ ἄλλοι ξένοι, χαρακτῆρας τοῦ Σάλα, Β' 43, ὁ Σάλας ἔχει μυστικὲς διαταγὲς (ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντη) νὰ ἐνεργήσῃ καταναγκαστικὸν ἔρανο στὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου γιὰ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Ὀλύμπου, νὰ λάβῃ ἀκόμα καὶ μέτρα διοικητικά, ἀλλάζοντας δημογεροντίες κλπ. Β' 41, ὁ Σάλας χάνει τὸν καιρόν του στὴν Τῆνο καὶ τὴ Μύκονο, καὶ ὁ Raybaud ψυχραίνεται μαζί του Β' 122-3, ὁ Σάλας πάει στὴ Νάξο, φορολογεῖ καὶ οἱ ἔφοροι γογγύζουν, Β' 132-3, στὴν Τῆνο τεχνῖτες ἐπισκευάζουν τὰ κανόνια, στρατιῶτες παραπονοῦνται γιὰ τὴ διατροφή, καὶ πολλοὶ λιποταχτοῦν, οἱ νησιῶτες θυμώνουν μὲ τὸ Σάλα Β', 133, ὁ Raybaud γυρίζει πίσω καὶ διαμαρτύρεται στὸν Ὑψηλάντη κατὰ τοῦ Σάλα, ἀρχίζει ἀνάκριση καὶ στέλνεται μυστικὰ ἄνθρωπος νὰ ξετάσῃ, ἀκολουθοῦν εἰδήσεις γιὰ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Σάλα καὶ τὴν ἐπιστροφή του στὴν Ἑλλάδα Β' 186-7. Περίεργο εἶναι ὅτι, ὕστερα ἀπὸ ἐκείνη τὴν καταστροφὴ ὁ Δ. Ὑψηλάντης ὑπόγραφε πιστοποιητικὸ γιὰ τὶς διάφορες πολεμικὲς ὑπηρεσίες τοῦ «Εὐγενεστάτου Ὑπασπιστοῦ» του κ. Γρηγορίου Σάλα, καὶ ὅσο γιὰ τὴ Μακεδονία γράφει· «...διωρίσθη ἔπειτα ἀρχηγὸς τῆς εἰς τὰ ὅπλα κινήσεως τοῦ Ὀλύμπου τῆς Θεσσαλίας, ὅπου μετὰ πολλὰς μάχας καὶ κινδύνους ὑπέμεινε καὶ τόσην πολυήμερον κακουχίαν καὶ βάσανα, *ἡ Μαΐου 1824*». Στὰ χαρτιὰ τοῦ Ν. Κασομούλη βρίσκεται σημείωμα, ποῦ μπαίνει ἐδῶ ἀμέσως: «*Λογαριασμὸς τῶν ἐξόδων τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ὀλύμπου:* 13 Νοεμβρ. 1821 ἐκίνησεν ἐκ Τριπολιτσᾶς μὲ μπάλλες καὶ κανόνια εἰς Μύλους, 4 Δεκ. 1821 εὑρίσκετο εἰς Ὕδραν ἑτοιμαζόμενος, 5 Ἰαν. 1822 εὑρίσκετο εἰς Νάξον ἐπισκευάζων τὰ κανόνια καὶ ἔχων 74 στρατιώτας καὶ Λατζίσκην κανονιέρον, μέρος τοῦ στρατοῦ του εὑρίσκετο εἰς Τῆνον, Μύκονον καὶ Ψαρὰ μέχρι τῆς 24 Φεβρ. 1822. Τὸ ὅλον τῶν ἕως τότε δαπανῶν τῆς κυβερνήσεως γρ. 11,876». Μὲ τὴ λέξη «κυβερνήσεως» ἐννοεῖ ὅτι τὰ ἔξοδα ἦταν ἐθνικά, καὶ θὰ πληρωνόντανε μιὰ μέρα. Στὴν ἱστορικὴ συλλογὴ Βλαχογιάννη βρίσκεται τὸ διαβατήριο τῆς Ἀστυνομίας Ὕδρας, 10 Δεκεμβρ. 1821, ὅπου βεβαιώνεται ὅτι «ἀναχωρεῖ ἐντεῦθεν ὁ Νικόλαος Κωνσταντίνου Κασομούλης πρόεδρος τῶν Ὀλυμπίων. Ἔχει μεθ' ἑαυτοῦ 4 κανόνια, 400 μπάλλες καὶ 4,000 ὀκάδες καπνό. Πρὸς τούτοις ἔχει καὶ 8 στρατιώτας». Καὶ ὁ Ν. Σπηλιάδης, Α' 310, κάνει λόγο γιατὶ ἀργεῖ ὁ Σάλας στὰ νησιά, οἱ πυροβολητὲς τοῦ Raybaud λιποταχτῆσαν, καὶ ὁ ἴδιος γύρισε στὸ Μοριᾶ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

1822—Ἀναχώρησις τοῦ συγγραφέως ἐκ Ψαρῶν—Ναυτικὴ ἐπίδειξις εἰς τὸν λιμένα Θεσσαλονίκης—Ἀπόβασις εἰς Ὄλυμπον—Πολεμικὰ σχέδια—Πρῶτοι δισταγμοί—Ἐχθρότης προυχόντων καὶ Ἀρματωλῶν—Εἴσβολὴ Τούρκων εἰς Ὄλυμπον—Ἔναρξις ἐχθροπραξιῶν—Μάχη εἰς Κολινδρόν—Πυρπόλησις χωρίων—Ἄφιξις τοῦ Σάλα—Ἧττα τῶν Τούρκων εἰς Φούνταν—Ἐπέκτασις πυρκαϊῶν—Ὑποχώρησις εἰς Καστανιάν—Ἀγὼν εἰς Βέροιαν—Μάχη εἰς Ντογρά—Τὰ εἰς Νάουσαν συμβάντα—Μάχη εἰς Μηλιὰν καὶ τέλος τοῦ ἐν Ὀλύμπῳ ἀγῶνος

18 Φεβρ. 1822. Μὲ δύο πολεμικὰ βρίκια Ψαριανὰ καὶ μὲ ὅσους στρατιώτας πάλιν ἐδυνήθην νὰ κάμω ἐκεῖ ἐκπλεύσαντες ἀπὸ Ψαρά, εἰς τὸ ἓν ὁ Γέρο-Στέριος καὶ εἰς τὸ ἄλλον ἐγώ, εἰς τὰς 22 ἐφθάσαμεν εἰς τὰ παράλια τοῦ Ὀλύμπου.

Ἐγὼ τὸν Στέριον, καθὼς τὸν εἶδα φανατιασμένον[1]), δὲν τοῦ ὡμολόγησα τίποτες ἀπὸ τὰ διατρέχοντα τοῦ ἐσωτερικοῦ μας εἰς Πελοπόννησον (260), ἀλλ' οὔτε τὰ σχέδια ὁποῦ εἴχαμεν μὲ τὸν Ὀδυσσέαν.

Τὸ πλοῖον εἰς τὸ ὁποῖον <αὐτὸς> εὑρίσκετο, ἢ ταχύτερον ἢ εὗρεν ἁρμοδιώτερον τὸν καιρόν, πρόλαβεν καὶ ἐβγῆκεν εἰς τὸ Ἐλευθεροχῶρι τὴν αὐγήν, καὶ ἡμεῖς μὲ τὸ ἄλλο μόλις ἐφθάσαμεν τὸ ἑσπέρας.

Πολλάκις ἀπὸ μικρὰ λάθη διαδιδόμενα <τὰ πράγματα> καταντοῦν εἰς μεγάλα καὶ εἰς ἀποτυχίαν ἑνὸς ἐπιχειρήματος.

Ὁ Γέρο-Στέριος φανατιασμένος—δὲν εἰξεύρω τί οἶστρος τὸν ἔκαμεν, καὶ ἐβγῆκεν. Ἀμέσως ἐπῆγεν εἰς τὸν Διαμαντήν, ἀνήγγειλεν τὸ φθάσιμόν μου μὲ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα, τὴν συμφωνίαν τῶν Ψαριανῶν μεθ' ἡμῶν, καὶ ὅσα ἄλλα ἤξευρεν καὶ ἔμαθεν.

Ὁ Διαμαντής, θερμοκέφαλος, δὲν καρτέρησεν, παρὰ ἀμέσως ἔγραψεν γράμματα πρὸς ὅλους τοὺς Καπιταναίους Συραίους, Ἀζαίους, Τζαχίλαν, Μάντζιαρην, Μπζιωταίους, Μπλαχαβαίους, Γιωταίους κατὰ τὸ μεσημβρινὸν καὶ ἕως εἰς τὸν Στορνάρην μὲ ἐπίτηδες πεζόν· γράφει <καὶ> εἰς τὸν Καρατάσιον, εἰς τὸν Ζαφειράκην καὶ εἰς τὸν Γάτζον πρὸς τὸ δυτικόν, καὶ τοὺς εἰδοποιοῦσεν ἐκεῖ τὸ φθάσιμόν μου μὲ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα (261).

Οἱ Καπιταναῖοι ζηλωταί—<ἕτοιμοι> εἰς τὸ πρῶτον, ὁ λαὸς ἀγανακτησμένος

---

1) Παράφορον, ἀκράτητο. Ὁ τύπος κατὰ τὸ βορειοελλ. *φαντιασμένον*· τὸ ρῆμα *φαντιάζομαι*, λοιπὸν καὶ *φανατιάζομαι*, γλωσσικὸ πλάσμα τοῦ συγγρ.

ἀπὸ τὰ βαρέματα τῶν Τουρκῶν[1]), καὶ προδιατεθειμένοι <ὅλοι[2]>, ἄρχισαν νὰ ἀνάπτουν τὰ αἴματά των, καὶ ἦτον ἀνυπόμονοι [ὅλοι] νὰ κτυπήσουν—νὰ ἰδοῦν τὴν ἀνάστασίν των.

Ἀπαντῶν εὐχαρίστως ὁ ἀείμνηστος Καρατάσιος πρὸς τὸν Διαμαντήν, γράφει καὶ εἰς ἐμένα ἰδιαιτέρως ζητῶν τὴν παρουσίαν μας μὲ τὰ πλοῖα εἰς Θεσσαλονίκην, νὰ τὴν πυροβολήσωμεν, ὥστε νὰ φέρωμεν ἀντιπερισπασμόν.

Φορτωμένα τὰ πλοῖα ἀπὸ διάφορα πολεμοφόδια, καὶ ἀδύνατα νὰ πλησιάσουν εἰς φρούριον νὰ πυροβολήσουν, καθεὶς ἠμποροῦσεν νὰ συμπεράνῃ ὅτι αὐτὸ τὸ κίνημα, ἂν δὲν ἦτον ἀνόητον, ἦτον μόλον τοῦτο κινδυνῶδες.

Πρὶν ἐγὼ ἔβγω, ἐζήτησα ἀπὸ τοὺς πλοιάρχους τὴν χάριν αὐτήν, οἵτινες καὶ συγκατένευσαν.

Ἐσηκώθημεν εἰς τὰ πανιά, καὶ μὲ ἕναν σιγανὸν μαΐστρον ἀέραν προχωρούσαμεν πρὸς τὸν κόλπον.

Εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἐπανομῆς, <ἐμποδιζόμενα> ἀπὸ ἐνάντιον Βορέαν, ἦσαν τέσσερα εὐρωπαϊκὰ ἐμπορικὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα διευθύνοντο καὶ αὐτὰ <εἰς Θεσσαλονίκην>. Διευθυνόμενα <καὶ> τὰ ἓξ (262) μαζί, ἐφαίνοντο μακρόθεν <ὡς> ἕνας στολίσκος, (ὅστις εὑρέθη πρὸ ἡμερῶν εἰς Θεσσαλονίκην) ὅτι <δηλ.> ὑπάρχει <ἀκόμη> ἔξω <ἀπὸ τὸν λιμένα>.

Πλησιάσαντες <τὰ δύο ἰδικά μας> ἕως εἰς μίαν ἥμισυ βολήν, διεύθυναν τὴν πρώρην πρὸς τὴν Καλαμάριά[3]) δεξιά.

Τὰ εὐρωπαϊκὰ ἄραξαν μὲ τὰς σημαίας των, καὶ <ἀπ' αὐτὰ> ἐβγῆκεν ἡ ὑποψία τῶν <Τούρκων>. Ἕως νὰ δώσουν <ἐκεῖνα> τὴν ἀναφοράν των εἰς τὸ λιμεναρχεῖον, οἱ ἐδικοί μας ἐγύρισαν τὴν πρώρην πρὸς τὸ Μπὲς Τσινὰρ[4]) ἀριστερὸν μέρος <τοῦ λιμένος> καὶ διευθυνόμενοι οὕτως ἕως εἰς μίαν βολὴν ἀντικρυ τοῦ σκαλώματος[5]), ἐσήκωσαν εὐθὺς τὰς Ἑλλ. σημαίας καὶ ἄρχισαν νὰ πυροβολοῦν.

Ἐγὼ μὲ τὸ τηλεσκόπιον ἐκοίταζα τί ἐγίνετο. Εἶδα φεύγοντας ὅλους μὲ βίαν ἀπὸ τὴν ἀκρογιαλιὰν πρὸς τὸ φρούριον, καὶ κανέναν εἰς τοὺς πύργους Τοῦρκον εἰς τοὺς προμαχῶνας, νὰ κτυπήσουν.

Μὲ τὴν ἰδίαν διεύθυνσιν ἀπεράσαμεν καὶ τὸν προμαχῶνα τοῦ Βαρδαρίου λεγόμενον, καὶ ἕως εἰς τὸ Μπὲς-Τζινάρι οἱ Τοῦρκοι δὲν μᾶς ἀντίκρουσαν, καὶ ἀπορούσαμεν τὴν αἰτίαν διὰ τὴν ἀκινησίαν αὐτὴν τῶν Τουρκῶν (263). Στρέψαντες τὴν πρώρην πρὸς τὸν <προωρισμένον> λιμένα μας, μὲ τὸν ἴδιον ἀέραν ἐφθάσαμεν τὸ ἑσπέρας εἰς Ἐλευθεροχῶρι[6]).

---

1) Βαρεῖς φόρους.

2) Προειδοποιημένοι γιὰ τὸ κίνημα.

3) Τὸ χειρόγρ. *Καραμαργιά*.

4) *Μπεξινάρια*, τοποθεσία στὸ βάθος τοῦ λιμανιοῦ ἀριστερά. Τούρκικα οἱ δύο λέξεις σημαίνουν πέντε πλατάνια.

5) Τῆς ἀποβάθρας.

6) Τὸ Λευτεροχῶρι, ἕνα ἀπὸ τὰ σκαλώματα τοῦ ἀνατολικοῦ Ὀλύμπου, ἔρχεται νοτιώτερα ἀπὸ τ' ἀντικρινὸ ἀκρωτήριο τοῦ Καραμπουρνοῦ, ποῦ φυλάει τὸ ἔμπασμα τοῦ εὐρύχω-

Τὴν ἰδίαν στιγμὴν ἐβγῆκα ἔξω καὶ ἐτράβηξα κατευθεῖαν εἰς τὸ μοναστῆρι Μακρυράχης, ὁποῦ ἦτον τοποθετημένος ὁ Καπ. Διαμαντὴς <Νικολάου>.

Ἐβγῆκαν εἰς προϋπάντησίν μου καὶ αὐτός, καὶ ὅλοι· ἐνασπάσθημεν [μὲ ὅλους], καὶ καθίσαντες ἐδιηγήθην ἐν περιλήψει ὅσα ὑπόφερα, καὶ ἕως ποῦ ἄφησα τὴν ὑπόθεσίν μας.

Μείναντες οἱ δύο μὲ τὸν Καπ. Διαμαντήν, τοῦ ἔδειξα τὰς ἰδιαιτέρας ἀνταποκρίσεις μου καὶ τὸ σχέδιον τοῦ Ὀδυσσέως.

Τότες μ' εἶπεν, ὅτι αὐτὸς ἔστειλεν παντοῦ πεζοὺς εἰδοποιῶν τοὺς διαφόρους ὁπλαρχηγοὺς νὰ εἶναι ἕτοιμοι νὰ κτυπήσουν διὰ μιᾶς <μαζὶ> μὲ τὸν λαόν, καὶ ὅτι ἀπὸ Νάουσαν ἦλθεν ὁ Φίλιππος υἱὸς τοῦ Ζαφειράκη καὶ ὁ Στέριος Σκανδάλης, καὶ γροικήθημεν.

Ἀφοῦ τὸν παρέστησα, ὅτι <αὐτὸς> ὁ τρόπος <τοῦ κινήματος> ὅπως[1]) ἄρχισεν, δὲν θέλει ἐπιτύχει, λέγει ὅτι· «Ὁ Γέρο-Στέριος μὲ παρακίνησεν νὰ γράψωμεν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον».

Ἐδυσαρεστήθην· ἐπέπληξα τὸν Γέρο-Στέριον ὅτι δὲν ἔπρεπεν (264) νὰ παρέμβῃ εἰς ὑποθέσεις τὰς ὁποίας δὲν ἤξευρεν—τὰς βάσεις τοῦ κινήματος.

Ἐντοσούτῳ ἀμέσως ἔγραψα μὲ τὴν γνώμην αὐτὴν εἰς τὸν Ζαφειράκην, Καρατάσιον καὶ Γάτζον, <καὶ> εἰς τὸν πατέρα μου καὶ λοιπούς: Ὅτι νὰ σηκώσουν ταὶς φαμελιαίς <των> ὅσοι εἶναι εἰς αὐτὴν τὴν κατηγορίαν, νὰ ταὶς πέμψουν εἰς τὸ ἐδῶθεν μέρος νὰ ταὶς ἐμβαρκαρήσωμεν καὶ νὰ ταὶς στείλωμεν εἰς τὰ νησιά, καὶ <οὕτως> ὅλοι αὐτοὶ νὰ εὑρίσκωνται ἐλεύθεροι. Τὸν λαὸν καὶ τὰς πόλεις νὰ μὴ τὰς σείσωμεν, καὶ νὰ κτυποῦμεν Κλέπτικα ὅλοι εἰς τὰ διάφορα στενὰ ἕως νὰ προχωρήσῃ ὁ Ὀδυσσεὺς μὲ τὸ στρατόπεδόν του πρὸς ἡμᾶς—καὶ τότες νὰ ἐπαναστατήσωμεν τὸν λαόν[2]).

Τὸ σχέδιον τοῦτο τοὺς ἄρεσεν, καὶ μᾶς ἀποκρίθησαν ὅτι θέλουν τὸ βάλει εἰς πρᾶξιν, καὶ νὰ ὁμιλήσωμεν καὶ τοὺς πλοιάρχους. Εὐθὺς <τὸ> ἀναγγείλαμεν, καὶ οἱ πλοίαρχοι συνέλαβαν ὅσα πλοιάρια εὗρον εἰς τὰ παράλια.

Τὰ ἐφόδια τὰ ἐβγάλαμεν· καὶ τὸ μολῦβι, ἐπειδὴ ἦτον πλάκαις, ἐβάλαμεν καὶ τὸ ἔχυναν βόλια (265), καὶ ἐκεῖ ἐδέναμεν καὶ τὰ φουσέκια[3]).

Ἐκατέβημεν μὲ τὸν Διαμαντὴν εἰς ἐπίσκεψιν τῶν πλοιάρχων, καὶ ἐμβάντες εἰς τὰ πλοῖα, ἀφοῦ ὡμιλήσαμεν πολλὰ ἀπάνω εἰς τὰς συμφωνίας ὁποῦ εἴχαμεν,

---

ρου κόλπου τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ συγγρ. καὶ πάλι λησμόνησε νὰ σημειώσῃ τὴν ἡμέρα τὴν ἱστορικὴ ποῦ ἔβαλε τὸ πόδι στὰ χώματα τὰ Ὀλυμπίτικα.

1) Τὸ χειρόγρ. *ὅστις*.

2) Τὸ ἐπιχείρημα δείχνει τὴν ἀπειρία τοῦ νεαροῦ συγγρ. στὰ πολεμικά. ὅμως καὶ τοῦ Ὀδυσσέα τὰ σχέδια ἦταν παραπολὺ μεγάλα.

3) Οἱ πλάκες τοῦ μολυβιοῦ εἶχαν τὸ ὄνομα «χελῶνες», γιὰ τὸ σχῆμα. Κάθε ὁπλαρχηγὸς ἄταχτος εἶχε πρόχειρο τὸ μηχάνημα, ὅπου ἔβραζε τὸ μολῦβι καὶ τὄχυνε μαζὶ σὲ βόλια. Ἀπ' ὅσα λέγει ὁ συγγρ. φαίνεται ὅτι οὔτε φυσέκια, ποὺ δενόντανε μαζὶ μὲ τὸ βόλι ἀπὸ κάτω, εἶχαν ἑτοιμασμένα ἀπὸ τὰ νησιά, ὅπου χαροκοποῦσαν, κι' ἔτσι βρεθήκανε στὸν κίνδυνο νὰ πέσουν ἀπάνου στὸν ἐχθρὸ μὲ ἄδεια ντουφέκια.

ἐνεκρίθησαν ὅλαις, καὶ ἀμέσως διώρισαν νὰ μᾶς δώσουν ἄλλαις δύο χιλ. ὀκ. βαροῦτι, διὰ τὸ ὁποῖον ἔδωσεν ἀποδεικτικὸν ὁ Διαμαντὴς ἀπὸ 20 χιλ. γρόσια.

Ἐξελθόντες ἐπέμψαμεν, καὶ τὸ μετακομίσαμεν καὶ αὐτὸ εἰς τὸ μοναστῆρι.

Ὁ Γέρο-Στέριος, πατριώτης ὢν μετὰ τοῦ Τζαχίλα, ἔλαβεν μεθ' ἑαυτοῦ ὀκτὼ βαρέλια βαροῦτι καὶ τὸ ἀνάλογον χαρτὶ καὶ πέτραις, καὶ τράβηξεν ἀμέσως διὰ Ράψιανην, ὅπου ἦτον ὁ Τζαχίλας[1]).

Ἐπέμψαμεν ἄλλο τόσον εἰς τὸν Καπ. Τόλιον Λαζόπουλον εἰς Μηλιάν[2]), ὅστις εἶχεν καὶ τὸν Γούλαν Δράσκου μαζί του, καθὼς καὶ εἰς τοὺς Συραίους καὶ Μπζιωταίους τὸ διπλοῦν, νὰ τὸ διανέμουν ἕως εἰς τοὺς Μπλαχαβαίους.

Οἱ πολιτάρχαι[3]) τοῦ Κπ. Διαμαντῆ Ντίτζιας, Μήτζιος καὶ Λιάκος περιέρχονταν εἰς τὰ χωριά, καὶ ποῦ καὶ ποῦ ἀνταμώνονταν (266) μὲ τοὺς πολιτάρχας Τούρκους (δερβεναγάδες[4]), καὶ ἐπολιτεύοντο, μόλον ὁποῦ ἕνας τὸν ἄλλον ἔσκαπτον τὸν λάκκον <των>.

[αἱ] Ἀναφοραὶ ἀπὸ τὸν Σαλίμπεην διοικητὴν τοῦ τμήματος Αἰκατερίνης[5]) ἐστάλησαν καὶ εἰς τὸν Χουρσὶτ πασιὰν καὶ εἰς τὸν Λομπούτην παρασταίνοντες τὴν ἐμφάνισιν τῶν δύο πλοίων Ἑλληνικῶν καὶ τὸ στάσιμόν των, γράφων <τες> νὰ λάβουν τὰ ἀναγκαῖα μέτρα καὶ ζητῶν <τες> βοήθειαν.

Ὁ Χουρσὶτ πασιὰς ἀμέσως ἔβγαλεν ἓν σῶμα τριῶν χιλιάδων μὲ ἕναν <γενικὸν> δερβέναγαν, καὶ τὸ ἔπεμψεν εἰς Τρίκκαλα, νὰ εἶναι πλησίον τοῦ Ὀλύμπου.

Συγχρόνως ἔφθασεν ἡ ἀπάντησις τοῦ Στορνάρη, ὅστις ἔγραφεν νὰ μὴ βιάσωμεν τὸ κίνημα ἕως νὰ γίνουν ἕτοιμοι ὅλοι, κατὰ τὰ γράμματα ὁποῦ ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἔλαβεν ἀπὸ Μεσολόγγι καὶ τὸν ὁδηγοῦσαν. Εἰδὲ τοὐναντίον καὶ κτυπήσωμεν, ἀπὸ ἀνάγκην δὲν θέλει μείνωμεν ἀβοήθητοι καὶ ἀπὸ αὐτοὺς ὅλους.

Ὁ Λουμπούτπασιας τελειώσας κάθε συνθήκην μὲ τοὺς Καλογήρους, ἐσύναξεν ὅλα τὰ (267) πυροβόλα, ὁποῦ εἶχαν εἰς τὰ μοναστήρια, καὶ τὰ ὅπλα των, καθὼς καὶ ὅσα ἱερὰ σκεύη ἀργυρᾶ καὶ λοιπά[6]), καὶ τὰ ἔπεμψεν διὰ θαλάσσης εἰς

---

1) Τὸ Ἀρματωλικὸ κόλι τῆς Ράψιανης, κατοχὴ τῶν Τζαχιλαίων ἀπὸ τὰ παλιά, βρίσκεται στὴ να. πλευρὰ τοῦ κάτου Ὀλύμπου, ἀριστερὰ ἀπὸ τὴς ἐκβολὲς τοῦ Σαλαμπριᾶ.

2) Γιὰ τὸν Τόλιο Λαζόπουλο βλ. π. π. σ. 80 σημ. 4. Ἡ ὀρεινότατη Μηλιὰ τοῦ Ὀλύμπου ἦταν ἡ μόνιμη κατοικία τῶν Λαζαίων, π. π. σ. 18.

3) Ὁ συγγρ. μὲ τὴν «ἑλληνομάθειά» του ἐκθέτει τὸν ἀναγνώστη σὲ παρανόηση· τὴ λέξη «πολιτάρχης» τῶν χρόνων τῆς Ἐπανάστασης, ποῦ σήμαινε τοπικὴ στὴν ὑπαιθρη χώρα χωροφυλακή, ἀπὸ στρατιῶτες ἄταχτους ντόπιους ἢ ξένους, καὶ ποὺ ἄκουγε τὸν ἔπαρχο ἢ τὴ δημογεροντία, ἐδῶ τὴν ἐφαρμόζει μὲ τὴ σημασία κολιτζῆς, ὑπαρχηγὸς τοῦ Ἀρβανίτη ντερβέναγα ἢ τοῦ χριστιανοῦ Ἀρματωλοῦ.

4) Ἀφοῦ ὁ Ἀλήπασσας κατάστρεψε τὸ Ἀρματωλίκι τοῦ Ὀλύμπου (Λαζαίων), ὁ Καπετάνος ἦταν Ἀρβανίτης (ντερβέναγας) καὶ εἶχε κολιτζῆδες Ἀρβανίτες.

5) Βοεβόδας τοῦ καζᾶ τῆς Κατερίνας.

6) Τ' Ἁγιονορείτικα μοναστήρια εἶχαν προφτάσει καὶ στείλανε στὴν κοινότητα τῆς Ὕδρας τὰ ἱερὰ σκεύη γιὰ νὰ φυλάχτοῦνε· δὲν εἶναι ὅμως παράξενο ἂν κρατήσανε κι' ἄλλα γιὰ γἄχουνε νὰ δίνουνε στοὺς Τούρκους, καὶ νὰ γλυτώνουν ἀπὸ ὁποψίες καὶ κινδύνους.

Θεσσαλονίκην. Ἀσφαλισθεὶς ἀπ' ἐκεῖνο τὸ μέρος, ἄρχισεν νὰ μεταφέρῃ τὸ στρατόπεδόν του πρὸς ἡμᾶς ἀνεπαισθήτως[1]).

Ἡ χώρα τὸ Κολινδρὸν κεῖται εἰς τὸν ριζὸν τῶν ἀκρωρείων τοῦ Ὀλύμπου[2]). Ἡ θέσις της εἶναι πολλὰ ὀχυρὰ φυσικῶς, στημένη ἐπάνω εἰς μίαν χασματώδη θέσιν[3]) μὲ γκρημνὸν γύρωθεν καὶ δύο στενοὺς δρόμους μόνον, ὁποῦ ἐμβαίνουν εἰς τὴν χώραν, συνεχομένους ὁ μὲν μὲ τὸν ριζὸν—εἰς τὸ ὁποῖον στενὸν ἔχει καὶ πύργον <κατάλληλον> ὀχύρωμα εἰς τὴν μέσην—ὁ δὲ μὲ τὴν πεδιάδαν ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ ποταμοῦ Βίστριτζας.

Τοιαύτη οὖσα αὕτη ἡ θέσις, ἦτον τὸ ἀντικείμενον <ἀποφάσεως> τοῦ Διαμαντῆ νὰ τὴν προκαταλάβῃ. Διώρισεν λοιπὸν τὸν Λιάκον καὶ Καραμήτζιον, καὶ τὴν προκατάλαβαν.

Τοὺς ἔγραψεν ὅτι κανὲν σῶμα Τουρκικόν, ὁποιον δήποτε καὶ ἂν πλησιάσῃ, νὰ μὴ συγχωρέσουν τὴν εἴσοδόν των.

Οἱ Κολινδρινοί, βλέποντες τὰ παθήματα τῶν Κασσανδρινῶν (268) καὶ λοιπῶν οἵτινες ἐπαναστάτησαν, δὲν ἔκλιναν εἰς τὴν θέλησιν τοῦ Διαμαντῆ.

Ἕνας ἀσκητὴς <ἱερομόναχος> Νικηφόρος ὀνομαζόμενος τῆς μονῆς Σφινίτζης[4]), εἰς τὸν ὁποῖον ἐξωμολογεῖτο ὁ Διαμαντής, καὶ τὸν πίστευεν, τὸν παρήγγειλεν νὰ μὴ κάμῃ κανὲν κίνημα τὸν χειμῶνα, παρὰ κατὰ τὸν Ἰούνιον, <διὰ> νὰ ἀσφαλισθῇ πρῶτον ὁ λαός.

Τοποθετημένοι οὕτως οἱ δύο πολιτάρχαι, διὰ νὰ μὴ χάσουν τὰ συμφέροντά των καὶ πλεονεκτήματα[5]), πεισθέντες καὶ ἀπὸ τὰ δῶρα καὶ ἀπὸ τὰ κλαύματα τῶν πολιτῶν τοῦ Κολινδροῦ[6]), ἅμα ἔφθασεν ὁ δερβέναγας μὲ ἕως 200, τοῦ παραχώρησαν δύο μαχαλάδες τῆς χώρας καὶ ἐστέκοντο μαζί[7]).

Τὴν αὐγὴν ἔφθασαν ἄλλοι 300 ξένοι[8])· παραχώρησαν καὶ εἰς αὐτοὺς καταλύματα· τὴν ἄλλην ἐφάνησαν καὶ ἄλλοι, καὶ ἄλλοι—καὶ τότες <οἱ ἄνθρωποι τοῦ Διαμαντῆ> ἀφήσαντες τὴν χώραν, μετέβησαν εἰς ἄλλο χωριό,

Εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς πράξεις ὁ Κπ. Διαμαντὴς ἔμελλε νὰ σκάσῃ ἀπὸ τὸ κακόν <του>· πότε ἔβριζεν τοὺς προεστούς, πότε τοὺς πολιτάρχας, καὶ πλέον ἄρχισεν νὰ ἐμβαίνῃ εἰς ὑποψίας (269) ἀντενεργειῶν καὶ προδοσιῶν. Μόνον ὁ Ντίτζιας τὸν ὑπήκουγεν τυφλῶς.

Ὁ Διαμαντῆς καὶ ὁ Καρατάσιος ἀνταποκρινόμενοι, ὑποπτεύων ἕνας τὸν ἄλ-

---

1) Λίγο-λίγο, γιὰ νὰ μὴν τοὺς καταλάβουν.
2) Πίσω καὶ βορεινότερα λίγες ὧρες ἀπὸ τὸ Λευτεροχῶρι.
3) Τὸ χειρόγρ. *χωματώδη*.
4) Μοναστῆρι τῆς Σφίνιτσας, μιάμιση ὥρα ἀπὸ τὸν Κολιντρὸ βδ.
5) Ἐπειδὴ ὁ λαὸς τοὺς πλήρωνε χριστιανὸν καὶ Ἀρβανίτη.
6) Τοὺς παρακαλούσανε νὰ μὴν ἀρχίσουν τὸν πόλεμο, καὶ τοὺς χαλάσουν τὸ χωριό.
7) Ἀρβανίτης ντερβέναγας κι' Ἕλληνας Ἀρματωλός.
8) Ὄχι Ἀρβανῖτες, ἀλλὰ Τοῦρκοι.

λον—ἔχοντες πατρικὴν ἀντιπάθειαν—μήπως ἐκτεθῇ ὁ ἕνας καὶ τὸν κυνηγήσῃ ὁ ἄλλος ἀπὸ τὴν πίτταν[1]).

Ὅσα καὶ ἂν ὑπόσχετο ὁ Καρατάσιος, ὁ Διαμαντὴς δὲν ἐπίστευεν.

Αὕτη ἡ δυσπιστία ἔτρεχεν καὶ ἀναμεταξὺ Ζαφειράκη πάλιν καὶ Καρατάσιου, καθὼς καὶ τοῦ Γάτζου[2]).

Ὁ Διαμαντὴς ζητοῦσεν νὰ λάβῃ καὶ νὰ δώσῃ ἐνέχυρα, <δίδων αὐτὸς ἀκόμη καὶ> τὰ παιδιά του.

Ἀφήσαντες τὸ σχέδιον τοῦ νὰ μεταφέρουν ταῖς φαμελιαῖς εἰς τὰ νησιά, ἔκαμαν ἄλλο· νὰ ταῖς ἀσφαλίσουν εἰς Νάουσαν ὅλοι οἱ ἐκεῖσε Καπιταναῖοι, καὶ τὴν Νάουσαν ὡς ὀχυρὰν πόλιν νὰ τὴν κάμουν <γενικὸν> καταφύγιον, <καὶ τοῦτο> μὲ τὴν ἰδέαν ὅτι, πολεμῶν ποτὲ ὁ Ζαφειράκης, ἐβάσταξεν <αὐτὴ> ἓξ μῆνας πολεμοῦσα μόνη της, χωρὶς νὰ βλαφθῇ, διὰ τὴν φυσικὴν καὶ ὀχυρὰν θέσιν της[3]), πολλῷ <δὲ> μᾶλλον τώρα, ὁποῦ θέλει εἶναι ὁ λαὸς ὅλος βοηθός. Οὕτως ἀσφάλισαν τὰς (270) ἀναμεταξύ των ὑποψίας.

Ὁ πατήρ μου, ὁ Ζαφειράκης καὶ ὁ Δημητράκης Κ. Ἀθανασίου μ' ἔγραφαν ὅλα αὐτά.

Ἀσφαλίσθη <οὕτω> καὶ ὁ Διαμαντὴς ἀπὸ τὰς ὑποψίας του.

Ὁ Λουμπούτης ἐνδυνάμωνεν ὁλοὲν τὸ Κολινδρόν, ἤτις ἦτον ἡ ἁρμοδιωτέρα θέσις. Περισσεύοντας ἡ δύναμις τῶν Τουρκῶν καθημερινῶς, μετέβημεν καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τὸ μοναστῆρι <τῆς Μακρυράχης> εἰς τὸ χωρίον Καστανιά, ἀπάνω ἀπὸ τὸ Κολινδρὸν ἕως τρία τέταρτα τῆς ὥρας, καὶ ἔπεμψεν <ὁ Διαμαντὴς> τὰς φυλακὰς εἰς τὸν λόφον ὀνομαζόμενον Φούντα, μιᾶς βολῆς μακράν.

Ὁ Τόλιος Λάζου καὶ ὁ Γούλας Δράσκου, κατέχοντες τὸ μοναστῆρι εἰς τὸ Βλαχολίβαδον[4]), εἰς τὸ ἀποκεῖθεν μέρος πρὸς τὴν Ἐλασσῶνα, τοὺς ἀπάτησαν οἱ προεστοί, καὶ διὰ νυκτὸς εἰς τὴν χώραν ἔφεραν ἕως 700 Τούρκους νὰ ἀσφαλισθοῦν. Οὕτως ὁ Τόλιος καὶ Γούλας μὲ ἕως 400 ἀπέρασαν καὶ προκατάλαβαν τὸ Κοκκινοπλόν[5]).

Οἱ Τοῦρκοι προώδευαν προκαταλαμβάνοντες τὰς δυνατωτέρας θέσεις, καὶ ἡμεῖς εἰσέτι δὲν ἐσυμβιβαζόμασθον (271). Τὸ Λευθεροχῶρι τὸ κατεῖχεν ὁ Ντίτζιας, καὶ ἦτον μαζὶ μὲ κάποιον Ἀλῆ Ντόγρανην τοῦ Σελίμπεη[6]). Τοῦτο <τὸ χωρίον> εὑρίσκεται ἀναμεταξὺ Αἰκατερίνης καὶ Κολινδροῦ[7]).

---

1) Μήπως, γιὰ νὰ μὴ χάσουν τὰ ὠφελήματα τ' ἁρματωλικά, ὁ ἕνας ἀφήσῃ τὸν ἄλλο νὰ ἐκτεθῇ, πηγαίνοντας μὲ τὸ μέρος τῶν Ἑλλήνων.

2) Καρατάσσου καὶ Γάτσου.

3) Τὸ 1804, ποῦ τὴν πολιόρκησε ὁ Ἀλήπασσας.

4) Μετόχι τοῦ Ἅγι'-Ἀντώνη.

5) Ἀνέβηκαν ψηλότερα, στὴν κορφὴ τοῦ βουνοῦ Κουπάνες.

6) Κι' ἐκεῖ λοιπὸν ἦταν κατάσταση μιχτή· ἕνας Ἀρβανίτης κολιτζῆς τοῦ ντερβέναγα κι' ἕνας χριστιανὸς κολιτζῆς τοῦ Ἁρματωλοῦ.

7) Εἶναι τὸ μικρὸ χωριὸ ὅπου γίνηκε ἡ ἀπόβαση, δηλ. οἱ Τοῦρκοι εἶχανε σκοπὸ νὰ κόψουν τοὺς ἐπαναστάτες ἀπὸ τὴ θάλασσα.

Αὐτὸ τὸ χωρίον ἦτον ἡ δίοδος τοῦ λιμένος μας διὰ τὴν θαλασσινὴν ἀνταπόκρισιν.

Βλέπων ὁ Διαμαντὴς τὴν κακὴν θέλησιν τῶν δύο του πολιτάρχων[1]), ἀφιερώθη εἰς τὸν Ντίτζιαν, τὸν τυφλῶς ὑπακούγοντα.

Δύο ὥραις ἀπεῖχεν <ὁ Κοκκινοπλὸς> καὶ παρ' ἡμῶν καὶ ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Παρακαλῶν μὲ ὑποχρέωσεν νὰ πηγαίνω πρὸς αὐτὸν νὰ τοῦ εἰπῶ τὰ διατρέχοντα ἀναμεταξὺ πολιτάρχων <Ἕλληνος καὶ Ἀλβανοῦ> προφορικῶς, ὥστε νὰ ἠξεύρῃ ποῦ βαδίζει.

Ὁ αὐταδελφός μου Μῆτρος προκαιροῦ εἶχεν μεταβῇ ἀπὸ Νάουσαν μὲ τὸ ἄλογόν του ἐκεῖ, καὶ περιτριγύριζεν μὲ τὸν Ντίτζιαν εἰς τὰ χωριά.

Ὁ Ντίτζιας εἶχεν τὸ κατάλυμά του εἰς τοῦ εὐκαταστάτου προεστοῦ Διάκου, ἀφωσιωμένου διὰ τὴν ἐλευθερίαν.

Φθάσας εἰς τὸ χωρίον μὲ προϋπάντησαν, καὶ καθίσαντες οἱ τρεῖς[2]) τοὺς εἶπα ὅλα τὰ παθήματα καὶ τὴν κατάστασιν τῆς Πελοποννήσου, τῶν λοιπῶν <μερῶν> καὶ ὅσα ἄλλα ἐκεῖ ἕως τὴν ὥραν διέτρεξαν—καὶ διατρέχουν.

Γευματίσαντες (272) ἀπεράσαμεν ὅλην τὴν ἡμέραν συνομιλοῦντες μὲ τοὺς ἐκεῖ Τούρκους. Ὁ Ντίτζιας, μ' ὅλην τὴν ἁπλότητά του, ἐπροσποιεῖτο ἐξαίρετα.

Τὴν νύκτα καθήμενοι καὶ διασκεδάζοντες εἰς διαφόρους ὁμιλίας, φθάνει ἕνας πεζὸς τοῦ Διαμαντῆ μὲ ἓν διάταγμα πρὸς τὸν Ντίτζιαν καὶ ἓν ἐσώκλειστον τοῦ <γενικοῦ> δερβέναγα Τρικκάλων καὶ Ἐλασσῶνος, ὅστις ἔγραφεν οὕτως:

Διαμαντὴ Κερατᾶ,

Ἔμαθεν ὁ Βεζίρης τὰ καμώματά σου, καὶ ἔρχομαι ἀπάνω σου. Καὶ νὰ ἰδῶ ποία θάλασσα ἢ ξηρὰ θὰ σὲ χωρέσῃ.

Τὴν—Φεβρουαρίου 1822.

ὁ δεῖνα

Ὁ διορισμὸς τοῦ Διαμαντῆ πρὸς τὸν Ντίτζιαν ἦτον, ἅμα λάβῃ τὸ γράμμα, ἀμέσως νὰ συλλάβῃ τὸν Ἀλῆ Ντόγρανην μπουλούμπασην μὲ τοὺς περὶ αὐτοῦ, ὁποῦ εἶναι μαζί του, καὶ ἂν ἀντιτείνουν νὰ τοὺς βαρέσῃ.

Ἀπέρασεν ἡ νύκτα ὅλη. Ὁ Ντίτζιας δὲν ἠθέλησεν νὰ κάμῃ αὐτὴν τὴν ἀπιστιάν, διότι τοῦ εἶχεν δώσει τὸν λόγον τῆς τιμῆς, <διὰ> νὰ μὴ ὑποπτεύῃ <τίποτε>, παρὰ διώρισεν τὸν ἀδελφόν μου Μῆτρον ἀρχιφύλακα εἰς ἓν ὕψωμα νὰ παρατηρῇ πρὸς τὸ Κολινδρόν (273).

Ὁ μπουλούμπασης διὰ νυκτὸς εἶχεν στείλει εἰς Κολινδρὸν ζητῶν ἢ βοήθειαν ἢ τὴν μετάθεσίν του, μὲ ἕναν ἱππέαν καλὸν συγγενῆν του.

Πρὸς τὸ γεῦμα <ὁ ἱππεὺς> ἐπίστρεφεν· κατὰ τὰς ὁδηγίας ὁ ἀδελφός μου τὸν κάλεσεν νὰ σταθῇ νὰ τὸν ἐξετάσῃ. Αὐτός, ὡς ὕποπτος, κτυπᾷ τὸ ἄλογόν του, καὶ τρέχοντας ἔρχονταν πρὸς τὸ χωριό. Ἡ φυλακὴ τὸν ἔφερνεν ντουφεκῶντας.

---

1) Τοῦ Διάκου καὶ τοῦ Μήτζιου· «πολιτάρχων», κολιτζήδων.

2) Ὁ Ντίτζιας, ὁ Διάκος καὶ ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας.

Ἀκούσαντες οἱ λοιποὶ στρατιῶται ταῖς φωναῖς, προδιατεθειμένοι, ἐβγῆκαν μὲ τὰ ντουφέκια· βλέπουν τὸν Τοῦρκον τρέχοντα, μπὸμ ἀπ' ἐδῶ, μπὸμ ἀπ' ἐκεῖ, τὸν φόνευσαν, καὶ ἀμέσως τὸν γύμνωσαν. Οἱ Τοῦρκοι τρέμοντας διόλου δὲν ἐσείσθησαν.

Ὁ ἀδελφός μου πῆρεν ἓν ντουφέκι ἀσημένιο, καὶ ἄλλοι τὰ πιστόλια του καὶ λοιπά. Ἐγὼ φρόντισα διὰ τὰ γράμματα καὶ τὸ κεμέρι.

Τὰ μὲν γράμματά του πρὸς τὸν μπουλούμπασην ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ σώματος Κολινδροῦ διελάμβανον νὰ ὑπομένῃ, καὶ ἕως τὴν αὐγὴν τὸν προφθαίνουν μὲ τὴν ἀναγκαίαν βοήθειαν. Εἰς δὲ τὸ κεμέρι εἶχεν ἕως 200,000 ὁμολογίας τοῦ λαοῦ[1]), ταῖς ὁποίαις ἀμέσως ἔκαυσα (274).

Βλέπων ὁ Ντίτζιας ὅτι ὁ Τοῦρκος ἀπίστησεν, τοῦ παράγγειλεν ὅτι αὐτὸς δὲν τὸ κάμνει, καὶ ἀμέσως διώρισεν νὰ ἀναχωρήσωμεν. Καὶ ἰδοὺ ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπαναστάσεως ἡμῶν, *τὴν 8 Μαρτίου 1822, ἡμέρα Σαββάτο.*

Ξεκινήσαντες ὅλοι ἕως 150 τὸν ἀνήφορον, ἀπαντήσαμεν τὸν Διαμαντὴν μὲ ἄλλους τόσους καταιβαίνοντα πρὸς ἡμᾶς. Τοῦ εἴπαμεν ὅλα αὐτά, καὶ εἴδαμεν ὅτι πλέον ἡ ὑπόθεσις δὲν πολιτεύεται, διότι ἢ οὕτως ἢ ἄλλως οἱ Τοῦρκοι θέλει κινηθοῦν.

Οἱ χωριάται ἄλλοι φαμελικῶς καὶ μὲ τὰ ζῶα των ἐτραβοῦντο πρὸς ἡμᾶς, ἄλλοι πρὸς τοὺς Τούρκους.

Ἐβράδυασεν, καὶ ἔπρεπεν νὰ φανοῦμεν ἐκεῖνο τὸ βράδυ εἰς κανὲν μέρος[2]).

Ἡ Κατερίνη ἦτον πολλὰ ἀδύνατος, καὶ ἂν κινούμασθον δι' ἐκεῖ ἐπιτυχαίναμεν, καὶ ἀνοίγαμεν τὴν δίοδον τῆς θαλάσσης ὁποῦ ὑστερήθημεν.

Ἄπειρος ὅμως καὶ ὁ Διαμαντὴς ἀπὸ στρατηγήματα καὶ τῆς συστηματικῆς πολεμικῆς, ἀποφάσισεν νὰ κυριεύσωμεν τὸ Κολινδρὸν ἐξ ἐφόδου διὰ νυκτός, <καὶ οὕτω> νὰ χαλάσωμεν τὴν κεντρικὴν δύναμιν—<πολεμοῦντες> 300 πρὸς 1500, καὶ τοποθετημένους εἰς οἰκίας πετρίνους καὶ πύργους (275). <Μᾶς διέταξεν> νὰ ἑτοιμάσωμεν ὅλοι ἀπὸ ἓν δαυλὸν ἀλειμμένον μὲ κατράνι, καὶ ἅμα φθάσωμεν εἰς τὴν ἀγορὰν νὰ βάλωμεν φωτιὰ πανταχόθεν, ὥστε νὰ διώξωμεν μὲ τὸ πῦρ καὶ σίδηρον τοὺς Τούρκους.

Ἑτοιμάσαντες ὅλα αὐτά, διώρισεν τὸν Ντίτζιαν νὰ ἐκτελέσῃ ὅλα αὐτά, καὶ αὐτὸς ἐπῆγεν, ἐκείνην τὴν πρώτην κρίσιμον βραδειάν, νὰ κοιμηθῇ εἰς τὴν φαμιλιάν του· ἐπειδὴ τὴν ἀγαποῦσεν παραπολύ[3]).

Εὐθὺς κατάλαβα ἀπὸ τὰς ἀρχάς, καὶ τὸ τέλος ἡμῶν.

Ἥρωας ὁ Ντίτζιας, πρόθυμος ζηλωτὴς καὶ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν εἰλικρινὴς στρατιώτης, ἀμέσως διαίρεσεν τοὺς στρατιώτας, τοὺς κοινοποίησεν τὸ σύνθημα (τὸ ὁποῖον ἦτον «φωτιὰ καὶ σπαθί»), καὶ ἀμέσως κινήθημεν κατὰ τοῦ Κολινδροῦ.

Ὁ Διαμαντὴς ἔδωσεν ὁδηγίας εἰς τὸν Λιάκον καὶ Μήτζιον, εἰς τοῦ κάμπου

---

1) Χαρατσοχάρτια. Ὁ συγγρ. ἀντὶ νὰ γράψῃ τὴν ἀληθινὴ λέξη, προτιμάει τὴν ἑλληνόπρεπη ἀκυρολεξία.

2) Ἔπρεπε «νὰ τὸ δείξωμε».

3) Φαμιλιά=σύζυγος, ἡ γυναῖκα του.

Ἐπέμψαμεν νὰ ἰδοῦμεν τὸ ἐμπεριεχόμενόν των, καὶ μᾶς ἦλθεν πρόσκλησις ζητῶν ὁδηγοὺς ποῦ νὰ ἐξέλθουν. Ἡ εἴδησις <τῆς ἀφίξεως τοῦ Σάλα> ἦλθεν τὴν αὐγήν, καὶ ἐκάμαμεν χαρὰν πυροκροτήσαντες τρίς[1]).

Ὁ Καπ. Διαμαντὴς τὴν ἰδίαν στιγμὴν ἔστειλεν ὁδηγοὺς καὶ στρατιώτας ἀρκετούς, καὶ βόϊδια νὰ σύρουν τὰ πολυβάσανα ἐπισκευασθέντα εἰς Ντῆνον πυροβόλα.

Οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ Κολινδρόν, ἀκούσαντες τὸν πυροβολισμόν, ἐστοχάσθησαν ὅτι ἐσυγκρουγόμασθον μὲ τοὺς ἐν τῇ Κατερίνῃ Τούρκους, καὶ ἑτοιμάσθησαν παν-στρατιᾷ καθ' ἡμῶν.

Μᾶς εἰδοποίησεν ἡ φυλακή, καὶ ὡς λεοντάρια ὥρμησαν <οἱ ἰδικοί μας> ὅλοι τρέχοντες πρὸς τὸν λόφον <τῆς> Φούντας, ἀπέναντι τοῦ Κολινδροῦ.

Ἔχοντες <οἱ Τοῦρκοι> καὶ τὸ ἱππικόν, καὶ βλέποντές μας μίαν βολὴν μακράν, ἐκφωνήσαντες τὸ «Ἄλα, Ἄλα», ὥρμησαν κατ' ἀπάνω μας μὲ κλεισμένα ὀμμάτια.

Μὴ δυνηθέντες νὰ βαστάξωμεν τὴν ὁρμήν των <ἐκεῖ> ψηλά, ἀποσύρθημεν ἕως 50 βήματα, καὶ οἱ μὲν <ἐξ ἡμῶν> τοποθετήθησαν εἰς μερικὰ χάσματα, οἱ δὲ ἔξω εἰς τὴν πεδιάδα εἰς μικροὺς ὄχτους, καθὼς ἐδυνήθη καθείς (281).

Μὲ ἐκείνην τὴν ὁρμὴν ἅμα πλησίασεν τὸ ἱππικόν, βιασμένοι καὶ ἐκθεμένοι οὕτως ἄρχισαν νὰ πυροβολοῦν οἱ ἐδικοί μας.

Ἡ φωτιὰ ἐστάθη κατὰ συγκαιρίαν[2]) ἀλλεπάλληλος καὶ εὔστοχος, ὥστε ἀφοῦ πληγώθη ὁ σημαιοφόρος <των> καὶ μερικοὶ ἄλλοι, ὠπισθοδρόμησαν.

Ἑνὸς ἐπισήμου Ντελῆ[3]) ἐπληγώθη τὸ ἄλογον, καὶ καταβὰς προκατάλαβεν[4]) ἓν δενδράκι εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου.

Ἐγὼ εὑρέθην ἀπὸ τὴν βίαν ἐκθεμένος ἐμπρός, καὶ ἓν πουρναράκι μ' ἔκρυπτεν <ἐκεῖ ὁποῦ ἐκαθήμην> ἀνάσκελα. Ἀπὸ τὴν βίαν, <ἢ μᾶλλον> στενοχωρίαν τῆς θέσεως τρέμον τὸ χέρι μου, καὶ γιομίζων τὸ ντουφέκι μου ὡς ἤμουν ξαπλωμένος, τὸ βαροῦτι (πυρῖτις) μόλις ἐμβῆκεν τὸ μισό· ἀδειάζοντας ἐναντίον του τὸ ὅπλον ἐβρόντησεν ὡσὰν νὰ τὸ κάπνιζα, καὶ τὸ βόλι ἔπεσεν ἔμπροσθέν μου[5]).

Ὁ Ντελῆς περιγελῶν με ἐφώναξεν: «Κιοτίσιν, κερατὰ» (δειλὸς εἶσαι, κερατά), καὶ ρίψας ἓν ντουφέκι, ἀπὸ τὸν καπισὲ[6]) τοῦ βολιοῦ τὰ ἔχασα. Ἐκθεμένος οὕτως,

---

1) Ἐδῶ τελειώνει τῶν Ψαρῶν ἡ σχέση μὲ τὸν ἀγῶνα τοῦ Ὀλύμπου καὶ μὲ τὶς ἐνέργειες τοῦ Ν. Κασομούλη. Λεπτομέρειες βλ. Νικοδήμου Ὑπόμνημα σ. 129.

2) *Συγκαιρίαν*, ἀπὸ τὸ λαϊκὸ σύγκαιρα=σύγχρονα. Ὁ συγγρ. ἔκαμε παρετυμολογία ἀπὸ τὸ συγκυρία.

3) Ἀρχηγοῦ τῶν ἀτάκτων καβαλλάρηδων (ντελήδων).

4) *Προκατάλαβεν*, ὁ συγγρ. πάντα γράφει τὴ λέξη μὲ τὴν πρόθεση *πρό*, γιατὶ νομίζει ὅτι τὸ ἁπλὸ καταλαμβάνω=καταλαβαίνω, καὶ ἔτσι ἀποφεύγει τὴν παρανόηση.

5) «Καπνίζω τὸ ντουφέκι»· ὅταν τὸ ντουφέκι καθαρίζεται ἀπὸ τὴν πολυκαιρινὴ βρώμα τῆς μπαρούτης, πρῶτα πλένεται μὲ νερὸ καὶ σφουγγίζεται· ἔπειτα ρίχνουν ἀρκετὴ μπαρούτη, χωρὶς νὰ βάλουν ἀπὸ πάνου τάπα, καὶ πυροβολοῦν. Ἡ μπαρούτη ἀνάβοντας, ἀπὸ τὴν ὑγρασία τοῦ ντουφεκιοῦ, κάνει πολὺν καπνὸ καὶ κρότο. Αὐτὸ εἶναι τὸ «κάπνισμα».

6) Ἄγνωστη ἡ σημασία τῆς λέξης· ἴσως ὁρμὴ τοῦ ἀέρα.

ἰδοὺ ἐκείνην τὴν στιγμὴν πρόφθασαν μερικοὶ <ἐρχόμενοι> πρωτύτερα ἀπὸ τὸ στράτευμα ὁποῦ ἦλθεν μὲ τὸν Σάλαν, καὶ βλέποντάς με κακὰ ἐκθεμένον ὁ Διαμαντὴς καὶ λοιποί, μὲ μίαν (282) φωνὴν ὅλοι καὶ ὁρμὴν κατὰ τῶν Τουρκῶν: «ἀπάνω τους!» μὲ τὰ σπαθιὰ [ὅλοι] εἰς τὰ χέρια, ἐτζάκισαν οἱ Τοῦρκοι πεζοὶ καὶ καβάλλα, καὶ κυνηγῶντας τους ἕως ἔξω ἀπὸ τὸ Κολινδρόν, χωρὶς νὰ γυρίσῃ νὰ κοιτάξῃ κανεὶς ὀπίσω. Ἡσύχασαν εἰς τὴν χώραν. Ἡμεῖς ὅλοι, μὲ τὰ σπαθιὰ γυμνά, <εὑρισκόμενοι> ἀπάνω ἀπὸ τὴν χώραν, ἐπιάσαμεν τὸν χορὸν ἕως δύο ὧρες καὶ ἐπαίζαμεν, καὶ κἂν οὔτε ἐν ντουφέκι δὲν ἔρριπταν, ὁποῦ ἔφθανεν[1]), <ἀλλὰ> μόνον μᾶς παρατηροῦσαν χάσκοντες.

Ἡ ἀνδρεία τῶν 300 στρατιωτῶν τοῦ Διαμαντῆ εἶναι ἀπερίγραπτος· μόνον ἡ διοίκησις ἦτον ἄπειρος τῶν πολέμων. Καὶ ἡμεῖς σηκώσαντες τάφρους εἰς τὸν λόφον καὶ εἰς τὸν δρόμον, ἐτοποθετήθημεν ἐκεῖ <ἐργασθέντες> ὅλην νύκτα.

Νικήσαντες ἐπισήμως καὶ ἐκ δευτέρου τοὺς Τούρκους, ἔμειναν <αὐτοὶ> πλέον ἀκίνητοι.

Τὸ ἑσπέρας ἦλθεν καὶ ὁ Σάλας μὲ ὅλα τὰ ἐπιθυμητά· μὲ ὑπασπιστάς, μὲ παραϋπασπιστάς, μὲ ἱερεῖς, μὲ ὅ,τι καὶ ἂν ἤθελες.

Ἀκολούθως ἦλθεν καὶ ὁ ἐνάρετος φιλόσοφος Κος Θεόφιλος Καΐρης[2]), κατὰ τὴν εἰς Ντῆγνον ὁμιλίαν μας—τὸν μόνον ὁποῦ ἐχάρην.

Ἦλθεν καὶ ὁ φίλος μου Σωτήρης (283) καὶ ὁ Τζῖνος μὲ ὅλους τοὺς στρατιώτας μου[3]), καὶ μὲ ἄλλους ὁποῦ σύναξεν ὁ Σάλας· ἦτον ὅλοι ἕως 300. Μᾶς εἶπαν τὴν σύστασιν τῆς Βουλῆς παρὰ τοῦ Ἔθνους, ἐκ τῆς ὁποίας εἶχον καὶ γράμμα ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς Ὀλυμπίους καὶ <ἄλλο> τοῦ Ἐκτελεστικοῦ[4]), καὶ εἰς Κόρινθον τὴν μετάβασιν τῶν Σωμάτων τούτων.

Συνελθόντες, ἀποφασίσθη οἱ στρατιῶται ὅλοι <τοῦ Σάλα> νὰ τοποθετηθοῦν εἰς τὸ στρατόπεδον, οἱ δὲ μηχανικοὶ Γερμανοὶ[5]) νὰ προετοιμάσουν τὴν θέσιν τῶν δύο πυροβόλων καὶ <ἄλλων> δύο μικροτέρων τῶν ἓξ λιτρῶν.

Τὸ ἴδιον ἑσπέρας ἦλθεν καὶ τῶν Τουρκῶν εἰς Κολινδρὸν βοήθεια ἕως 700.

Ἐκρίθη <καλὸν> προσέτι ὁ Κος Σάλας ἀμέσως νὰ γράψῃ πρὸς τὸν Καρατάσιον, Ζαφειράκην καὶ Γάτζον, νὰ στείλῃ καὶ ἕναν ὑπασπιστήν του μὲ τὰς σημαίας των, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἕτοιμαι κατὰ τὸ πρωτότυπον τῆς σημαίας τοῦ Ὑψηλάντου, ὁποῦ μᾶς εἶχεν δώσει.

---

1) *Ἔφθανεν*, τὸ βόλι, ἂν πυροβολοῦσαν οἱ Τοῦρκοι.

2) Τὸ χειρόγρ. *φιλόθεος Καΐρος*.

3) Τοὺς στρατιῶτες ποῦ εἶχε μαζέψει στὰ νησιά, καὶ τοὺς ἄφησε φεύγοντας βιαστικός.

4) Μιὰ μόνη προκήρυξη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ πρὸς τοὺς Ὀλυμπίτες μὲ χρονολογία 10 Ἀπρίλη 1822 εἶναι γνωστή, καὶ συνοδεύεται μὲ τὸ διορισμὸ τοῦ Γ. Λέλη ὡς ἐπάρχου τοῦ Ὀλύμπου τὴν ἴδια μέρα. «Ἀρχεῖα Ἑλλην. Παλιγεννε.» Α' σ. 325-6. Προκήρυξη τοῦ Βουλευτικοῦ δὲν εἶναι πιστευτὸ νὰ βγῆκε, γιατὶ δὲν ἦτανε δική του δουλειά. Ὁ λαὸς μὲ τὴ λέξη «Βουλὴ» ἐννοοῦσε τότε τὸ σύνολο τῆς διοίκησης. Ὁ Λέλης δὲν πρόφτασε νὰ πάῃ στὸν Ὄλυμπο.

5) Τὸ ὄνομα τοῦ ἑνὸς μοναχὰ εἶναι γνωστό, τοῦ Lezinsky. Βλ. π. π. σ. 183. Πειὸ κάτου φαίνεται ἄλλο ἕνα ὄνομα ξένου.

Ὁ ἱεροσοφολογιώτατος Κος Θεόφιλος Καΐρος ἐσχεδίασεν τὴν ἐγκύκλιον, καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι ἀντίγραψαν.

Τὴν αὐγὴν μὲ μεγάλην ταχύτητα, συνοδεύσαντες τὸν ὑπασπιστήν του Κον <Νικ.> Κανούσην, ἔπεμψαν <αὐτὸν> εἰς Νάουσαν, ὁποῦ ἐγράψαμεν καὶ ἡμεῖς ὅλοι τὰ ἕως τότες πρακτικά μας καὶ ἐχθροπραξίας καὶ πολέμους <μας> μετὰ τῶν Τουρκῶν.

Ἡ ταχύπτερος φήμη ἀνήγγειλεν παντοῦ ὅτι πλῆθος στρατεύματα, <ἀκόμη> καὶ Φράγκοι ἐδγῆκαν εἰς βοήθειάν μας[1]), καὶ τὸ πᾶν ἦτον (284) εἰς κίνησιν, καθὼς καὶ οἱ Τοῦρκοι, <καὶ> ἔλαβαν τὰ πλέον δραστήρια μέτρα. Ὁ Τζῖνος δυσαρεστημένος ἀπὸ κάποια φερσίματα τοῦ Διαμαντῆ πρὸς αὐτόν, κατηγορῶν τὴν κακὴν διοίκησίν του, ἀπέρασεν εἰς τὸν Γούλαν Δράσκου καὶ Τόλιον <Λαζόπουλον>, οἱ ὁποῖοι τὸν ἀγαποῦσαν πολύ.

Ἐνθαρρυνθέντες οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὴν νέαν βοήθειάν των, τὴν αὐγήν, πρὶν ξημερώσῃ, ἐκτύπησαν τὰ ταλαμπούζια (τουμπελέκια[2]), καὶ ἄρχισαν νὰ ἐξέρχωνται <τῆς χώρας> διαιρεθέντες εἰς διάφορα σώματα.

Ἡμεῖς ὅλη-νύκτα, ὑποκάτω εἰς τὸν λόφον τῆς Φούντας, ὁποῦ μάζωνεν εἰς ἓν μέρος ὁ δρόμος, τὸν ἐκόψαμεν μὲ χαράκωμα καὶ ἐδιορίσθη ὁ Καραμῆτζος νὰ βαστᾷ <ἐκεῖ> τὴν ὁρμὴν τοῦ ἱππικοῦ μὲ ὅλην τὴν πολιταρχίαν <του[3])>, ἔμπροσθεν καὶ πλησίον τοῦ κέντρου.

Καὶ τοῦτο <ὅμως> τὸ χαράκωμα ἀτελὲς ἐφάνη, <ἀλλὰ> καὶ βλαπτικόν, διότι δὲν ἐσηκώσαμεν δεξιὰ τάφρον νὰ προφυλάγῃ τὰ πλευρά.

Μισὴ βολὴν μακρὰν δεξιὰ ἐσκάψαμεν ἓν τάφρον ἡμικυκλοειδῆν, πλὴν ὄχι τόσον ὠχυρωμένον <ὥστε> νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὸ ἱππικόν.

Ἀπὸ τῆς Φούντας <τὸν> λόφον ἔπεται τόπος ἐπίπεδος 500 βημάτων καὶ περισσότερον, καὶ εὐθὺς <ἀκολουθεῖ> κατήφορος πρὸς τὸ Κολινδρόν. Ἐδῶ ὀπίσω ἐσυνάχθη τὸ στρατόπεδον τῶν Τουρκῶν.

Ἀριστερὰ ἀπὸ τὴν Φούνταν ἦτον χασματώδης[4]) δύσβατος ὁ τόπος. Διὰ νὰ ἀσφαλίσωμεν (285) ὅμως ταῖς πλάταις ἀπὸ τὸ ἀριστερὸν—κάτω εἰς τὸ ρέμα ἦτον ἓν ἀμπέλι, καὶ εὐθὺς τὸ προκατέλαβεν ὁ Κώστας ἀδελφὸς τοῦ Καπ. Διαμαντῆ μὲ ἕως 100 ἄνδρας.

Ὁ Διαμαντής, ὁ Σάλας <καὶ> ἐγὼ μὲ ἕως 200 ἐστεκόμασθον ὄπισθεν τοῦ κέντρου εἰς ἓν ὑψηλότερον μέρος, ὡς σῶμα βοηθητικόν.

Οἱ Τοῦρκοι ἔδωσαν τὸ σύνθημα καὶ ἐκινήθησαν <ἓν σῶμα> ἀπὸ τοὺς πε-

---

1) Ἡ διάδοση, ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Σάλα, φραγκοφορεμένου, καὶ τῶν ἄλλων ξένων.

2) Δυὸ μικρὰ τύμπανα ζευγαρωτά, ποὺ τὰ κρατοῦσε μπροστά του ὁ παῖζος τυμπανιστὴς καὶ τὰ χτυποῦσε ρυθμικά. Ὁ ἱππέας τά εἶχε στὰ δυὸ πλευρὰ τοῦ ἁλόγου, ἐκεῖ ποὺ οἱ ἄλλοι εἶχαν κρεμασμένα τὰ πιστόλια. Γρ. «ταλαμπάζια».

3) Μὲ τὸν «ταῖφᾶ» του· αὐτὴ εἶναι ἡ λέξη, καὶ σημαίνει σῶμα στρατιωτικὸ ποῦ ἀνήκει σὲ μικρὸν ἢ μεγάλον καπετάνο.

4) Τὸ χειρόγρ. χωματώδης.

ζοὺς κατὰ τὸ ἀριστερὸν πρὸς τὴν θέσιν τοῦ Κ. Κώστα ἀδελφοῦ τοῦ Καπ. Διαμαντῆ πρῶτον, καὶ ἄρχισεν <καὶ> ὁ ἀκροβολισμὸς κατὰ τοῦ δεξιοῦ μας. Οἱ ἄλλοι τρέχοντες ἐσυναθροίζοντο ὄπισθεν εἰς ἕνα λάκκον, <καὶ> ἑτοιμάζοντο νὰ ὁρμήσουν εἰς τὸ δεξιόν μας· εἰς δὲ τὸ κέντρον <ἐπετέθησαν> ἱππεῖς καὶ πεζοὶ ὅσοι ἔμνησκαν.

Οὕτως ἐκφωνήσαντες τὴν προσευχήν των, <μὲ τὸ> «Ἀλλά, Ἀλλά», ὥρμησαν μὲ γυμνὰ σπαθιὰ καὶ γιαταγάνια, ὅλοι μαζί.

Τὸ χαράκωμα τοῦ δρόμου ἐσκεπάζετο ἀπὸ ἓν ὕψωμα· ὁρμήσαντες οὕτως μὲ κλέιστὰ ὀμμάτια, Ἀμὲτ Μουαμέτ, μόλις τὸ ἱππικὸν πλησίασεν πρὸς τὸ χαράκωμα τοῦ Μήτζιου, ἐκθεμένον εἰς τὴν πεδιάδαν, <τότε> πυροκροτοῦντες (286) ἀλλεπαλλήλως καὶ <οἱ> τοῦ Καραμήτζιου καὶ οἱ τοῦ κέντρου, ἐτζακίσθησαν <οἱ Τοῦρκοι> ὡσὰν ἀπὸ ἀστραπήν.

Ἐσυγκεντρώθησαν νὰ ὁρμήσουν καὶ ἐκ δευτέρου, καὶ πλησιάσαντες πεζοὶ καὶ καβάλλα, ἔπαθαν τὰ χειρότερα.

Αἱ πρὸς τὸ ἀριστερὸν καὶ δεξιὸν κινηθεῖσαι πτέρυγαί των περίμεναν <βλέποντες> τὴν φθορὰν τοῦ κέντρου, καὶ δὲν ἐκινήθησαν εἰσέτι.

Καὶ ἄλλη τρίτη ἀπόφασις ἐφόδου <ἐτέθη εἰς ἐκτέλεσιν>, καὶ τότες πλέον τζακισθέντες ἐσυνάχθησαν εἰς ἕν, καὶ κίνησαν τὸ πεζικὸν δεξιὰ <καὶ> ἀριστερὰ προχωροῦντες <οὕτως>.

Ἀμέσως τότες τοποθετήσαμεν τὰ πυροβόλα, τὰ ὁποῖα δὲν ἦσαν γνωστὰ εἰς τοὺς Τούρκους.

Κατὰ τοῦ δεξιοῦ μας οἱ Τοῦρκοι προχώρησαν τόσον πλησίον, ἕως 20 βήματα, καὶ ὀλίγον ἔλειψεν νὰ σηκώσουν τὸν Καραμήτζιον ἀπὸ τὸ χαράκωμα τοῦ δρόμου κτυπῶντας τον ἀπὸ τὸ πλευρόν,

Μὲ τὴν πρώτην φωτιὰν ἐφονεύθη ὁ Καραπούλιος, ἥρωας, ἐξάδελφος τοῦ Μήτζιου—ἀπάνω εἰς τὴν φωνήν, τὸν πῆρεν τὸ βόλι εἰς τὸ στόμα—καὶ ἄλλοι δύο.

Ὡρμήσαμεν ἡμεῖς εἰς βοήθειάν των, καὶ ἐνῷ ἐμελλεν νὰ πέσωμεν εἰς συμπλοκὴν εἰς (287) τὸ δεξιόν μας, ἐκθεμένοι καὶ οἱ Τοῦρκοι καὶ ἡμεῖς εἰς τὰ χωράφια, <τόπον> ἐπίπεδον—φωτιὰ οἱ Γερμανοὶ εἰς τὰ πυροβόλα, διευθύναντες τὸ μὲν μὲ σφαίρας καὶ σφαιρίδια εἰς τὸ ἱππικόν, τὸ δὲ κατὰ τὸ δεξιόν[1]), καὶ μετὰ τὴν βροντὴν τῶν πυροβόλων πανταχόθεν φωνὴ <ἀντηχοῦσα>· «ἀπάνω τους, πάρτε τους»—καὶ τόσον μόνον ἦτον ἀρκετὸν νὰ τοὺς ἀμπώξῃ[2]) ἀπὸ ὅλας τὰς θέσεις. Τοὺς διώξαμεν ἕως εἰς τὸ Κολινδρὸν μέσα, ὁποῦ τὸ ἱππικόν τους τρομάξαν τὸ εἴδαμεν τρέχοντας καὶ φεύγοντας τὸν κάμπον. Εἰς δὲ τὸ Κολινδρὸν ἀποκλεισθέντες οἱ πεζοὶ καὶ ἀνθέξαντες[3]), ἐπιστρέψαμεν πάλιν νικηταὶ καὶ τροπαιοῦχοι εἰς τὴν θέσιν μας τραγωδοῦντες καὶ χορεύοντες, τρώγοντες καὶ πίνοντες, καὶ δοξάζοντες τὸν θεόν.

Οἱ Τοῦρκοι εἰς αὐτὸν τὸν πόλεμον ἐφάνησαν <ὅτι ἦσαν> ἕως 4 χιλ. πεζοί.

1) Τὸ χειρόγρ. *κατὰ τοῦ δεξιοῦ*.
2) Νὰ τοὺς ἀπωθήσῃ.
3) Ἀντισταθέντες.

Ἀλβανοί, Γκέγκηδες καὶ Κονιάροι, καὶ ἕως 600 ἱππεῖς Ντελῆδες. Ἡμεῖς ἐσυμποσούμασθον ἕως 600 ὅλοι, πλὴν ὅλοι καλοί.

Οἱ φονευμένοι μας εὑρέθησαν [οἱ] τρεῖς καὶ ἕως 15 πληγωμένοι, βαρέως καὶ ἐλαφρά.

Παύσαντος τοῦ πολέμου τούτου, ἄρχισεν ὁ Λιτζίνσκ νὰ πυροβολῇ τὴν χώραν μὲ τὰ δύο πυροβόλα (288) (τὰ δύο μόνον ἐβγάλαμεν, τὰ δὲ ἄλλα δύο τῶν 6 λιτρῶν <ὁποῦ εἴχαμεν> ἦτον τοῦ Γούλα Δράσκου ἀπὸ τὸν καιρὸν τῆς Κλεψιᾶς των εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἦτον κρυμμένα, καὶ τὰ ἔφερεν). Οἱ Τοῦρκοι πλέον ἐτάφησαν· οὔτε ἀκροβολισμόν, οὔτε τίποτες.

Ἀντηχοῦσα ἡ φωνὴ τῶν πυροβόλων ἀπὸ τὸ ὕψος εἰς τὰ λαγκάδια τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν ὀρέων τοῦ Καρατασιοῦ[1]) καὶ Βοδενῶν, καὶ εἰς ὅλην τὴν πλαταῖαν περίφημον πεδιάδαν τοῦ ποταμοῦ Βαρδαρίου καὶ ἕως εἰς Θεσσαλονίκην, ἐζωογονοῦσεν τὰς καρδίας τῶν χριστιανῶν καὶ ἔθαπτεν τοὺς Τούρκους· ζωντανοὶ καὶ ἄταφοι[2]) ἦτον οἱ Τοῦρκοι Βοδενῶν, Γιανιτζῶν—πατρὶς Ἀλεξάνδρου—καὶ Βεροίας.

Ἕνας Ἀργύρης Ναουσαῖος, σταλεὶς ἀπὸ τὸν Καρατάσιον καὶ Ζαφειράκην, ἐζήτησεν πολεμοφόδια, καὶ μᾶς ἔγραφαν ὅτι τὰ πάντα ἦσαν ἕτοιμα, καὶ θέλει κινηθοῦν καὶ αὐτοί.

Εἰς τὸν πόρον <τοῦ> ποταμοῦ ἐκείνην τὴν νύκτα ἦλθεν ἓν σῶμα Τοῦρκοι εἰς βοήθειαν, καὶ κτυπηθέντες ἀπὸ τὸν Καπ. Γεώργην Σῦρον ἐπίστρεψαν, πλὴν τοποθετήθησαν εἰς τὸ ἀπέναντι μέρος, τὸ ὁποῖον πρὸ πολλοῦ ἦτον εἰς βάρος τοῦ Καρατάσιου[3]) καὶ λοιπῶν νὰ τὸ προκαταλάβουν, νὰ μὴ μᾶς κοπῇ ἡ συγκοινωνία (289). Ὁ Καπ. Γεώργης Σῦρος πληγωθεὶς εἰς τὸν πόδα κακά, ἀποσύρθη· ὁ ἀδελφός του δειλός, δὲν ἐστάθη, καὶ ἄφησαν τὴν θέσιν εἰς τοὺς πολιτάρχας των.

Οἱ Τοῦρκοι, οἱ εὑρισκόμενοι εἰς τὸ Βλαχολίβαδον, μὲ μίαν κακοκαιρίαν ἐκινήθησαν κατὰ τῆς <τοῦ> Κοκκινοπλοῦ[4]) χώρας, τὴν ὁποίαν κατεῖχον ὁ Γούλας Δράσκου καὶ Τόλιος.

Μεγάλη ὅμως αὕτη ἡ χώρα οὖσα, καὶ μὴ ἔχοντες ἀνάλογον δύναμιν, προχώρησαν οἱ Τοῦρκοι εἰς τὰ κενὰ μέρη[5]), καὶ πολεμήσαντες δύο ἡμέραις ἀνάγκασαν τὸν Τόλιον καὶ Γούλαν νὰ τὴν παραχωρήσουν, διὰ νυκτὸς δὲ ἀποσύρθησαν εἰς τὸν Ἅγιον Δημήτριον χωρίον[6]), καὶ προκατάλαβαν τὸ στενόν. Ἐδοκίμασαν ὅμως τὰ δυστυχήματα ὅλα, διότι οἱ Τοῦρκοι ἐννοήσαντές τους, τοὺς πρόφθασαν, καὶ μέσα εἰς τὰ χιόνια πήγαιναν κο<υ>βάρι ὅλοι μαζὶ <Ἕλληνες καὶ Τοῦρκοι> ἕως εἰς ἕνα μέρος[7]).

1) Καραντᾶς.
2) Γρ. «ἄθαφτοι».
3) Εἶχε ἀναλάβει τὸ βάρος νὰ τὸ φυλάῃ.
4) Στὰ ψηλώματα τοῦ βουνοῦ Κουπάνες, ἀνατολικὰ ἀπὸ τὸ Βλαχολίβαδο.
5) Ἀφύλαχτα.
6) Ψηλότερα καὶ βορεινὰ ἀπὸ τὸν Κοκκινοπλό.
7) Ὡς ἕνα διάστημα πηγαΐναν ἀνακατωμένοι.

Είδοποιήσαντες όλα έτοῦτα, ζητοῦσαν βοήθειαν πρὸς ἐμψύχωσιν τοῦ λαοῦ πάλιν.

Ὁ Διαμαντής, ὑπερηφανευθεὶς διὰ τὰς <ἰδικάς μας> νίκας, τοὺς ἐπίπληττεν λέγοντάς τους ὅτι δὲν εἶναι ἄνδρες παρὰ γυναῖκες μὲ μυστάκια.

Ἐντοσούτῳ ἐλήφθη μέτρον, καὶ πρὸς περισσοτέραν ἀσφάλειαν (290) τοῦ Γ. Ἀρχηγείου[1]) ἀπεφασίσθη ὁ Κος Στάλας νὰ μεταβῇ εἰς Μηλιὰν ἀπάνω εἰς τὸν Ὄλυμπον, ὁποῦ εἶναι ὀχυρὸν <τὸ> χωρίον, πατρίδα καὶ καθέδρα τῶν Λαζαίων, καὶ <κατάλληλον διὰ> νὰ ἀνταποκρίνεται μὲ τοὺς λοιποὺς Καπιταναίους τῶν Χασιῶν <ἐκεῖθεν>.

Ἔπειτα ἀπὸ 9 ἢ 10 ἡμέρας, ὁποῦ ἡμεῖς ἐπολεμούσαμεν οὕτως ὡς ἐκθέσαμεν, καὶ ἐστάλη ὁ ὑπασπιστὴς Κανούσης, εἴδαμεν ἕνα ἑσπέρας καιγόμενα ὅλα τὰ χωριὰ τοῦ κάμπου καὶ τῶν ἀκρωρείων ἀπὸ τὴν Βέροιαν ἕως εἰς τὰ Βοδενά.

Μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἀπὸ αὐτὰς ἠκούσθη καὶ φωνὴ πυροβολισμοῦ 17 πυροβόλων, σημεῖον ὅτι εἶχεν φθάσει ὁ Λουμπούτ-πασιὰς μὲ ὅλον τὸ στρατόπεδον. Ἅμα ἀφηκρασθέντες οἱ στρατιῶται μας τὴν φωνήν των, ἄρχισαν· «τόπια, τόπια, τόπια» σιγανὰ ἕνας τὸν ἄλλον εἰς τὸ στρατόπεδον, καὶ ἀμέσως ἄρχισεν νὰ ἀλλάζῃ ἡ ὄψις των.

Τοὺς ἐνθαρρύναμεν, μὰ ποῦ βάνεις καρδιὰ (βλέποντες ὅτι βοήθειαν ἄλλην δὲν εἴχομεν).

Κατὰ περίστασιν πιάνει μιὰ κακοκαιριὰ βαρεῖα καὶ χιόνι, ὥστε ἀνέβαινεν ἀπὸ (291) τὸ γόνα ἀπάνω. Μὴν δυνάμενοι πλέον νὰ μένωμεν ἔξω οἱ στρατιῶται καὶ ἡμεῖς, ἔχοντες καὶ τὰς ὑποψίας <τοῦ Λουμπούτ πασσᾶ> πρὸ ὀφθαλμῶν, λαβόντες τὴν εὐκαιρίαν αὐτήν, ἂν καὶ θὰ ἐνθάρρυνεν[2]) τοὺς Τούρκους ὁ ἀποσυρμός μας, ἐτραβήχθημεν εἰς τὸ χωρίον Καστανιάν[3]), τὸ ὁποῖον ἀρχίσαμεν νὰ ὀχυρώνωμεν.

Εἰς τὸ χωρίον τοῦτο <τὸ ἔδαφος> ἦτον καλὸν μόνον νὰ ἐμποδίσῃ τὸ ἱππικόν, διότι ἦτον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ λόγκου, ὄχι ὅμως καὶ τὸ πεζικὸν καθ' ἡμῶν.

Τὰ οἰκήματα, ἀπὸ φράχταις πλεγμένα καὶ ἀλειμμένα μὲ χῶμα, ἦτον ἄχρηστα ὅλως διόλου ὡς πρὸς τὸν σκοπόν, περικυκλωμένον <δὲ τὸ χωρίον> καὶ ἀπὸ τὰ δένδρα ἕως τὴν ἄκρην, δὲν ξάνοιγεν ὁ πολεμιστὴς νὰ κτυπήσῃ χρείας τυχούσης.

Ἕνας λόφος μόνον ἦτον γυμνὸς ἀπάνω ἀπὸ τὰ οἰκήματα τοῦ χωριοῦ. Ἐκεῖ ἀποφασίσθη, μετὰ ἱκανὴν σκέψιν, νὰ τοποθετηθοῦν τὰ πυροβόλα, καὶ νὰ γίνῃ <ἐκεῖ> τὸ κέντρον <τῆς παρατάξεώς μας>.

Ὅθεν ἀρχίσαμεν νὰ σηκώνωμεν τάφρον ἀπὸ τὸ ἴδιον χῶμα, <καὶ> μὲ τὴν ἰδίαν ὅμως ἀπειρίαν <τὸ> ὑψώσαμεν ἕως μισὴ ὀργυιάν, ὥστε καθήμενος πολε-

---

1) Εἰρωνικά.

2) Τὸ χειρόγρ. *τὴν εὐκαιρίαν αὐτήν, ἤτις δὲν ἐνθάρρυνεν...*

3) Στραφήκανε βορεινά, πρὸς τὸν Κολιντρό.

μοῦσεν ὁ ἐσώκλειστος[1]), καὶ ὄχι ὀρθιος (292). Τὰ δὲ πυροβόλα τὰ στήσαμεν διευθυνόμενα <πρὸς> τὴν ἀντικρυ ράχην ἐδῶθεν τῆς Φούντας, ὁποῦ ἦτον ὁ δρόμος τοῦ Κολινδροῦ καὶ ἀπὸ ὅπου ἦτον βέβαιον ὅτι ἔπρεπεν νὰ προχωρέσῃ ὁ ἐχθρός.

Ἀναμεταξὺ λόφου, χωριοῦ καὶ <τῶν> ἄνωθεν ἦτον κοιλὰς καὶ μία ἐκκλησία, ὁποῦ ἐδύνατο νὰ προχωρέσῃ τὸ ἱππικόν.

Εἰς ἐκεῖνο τὸ στενὸν ἀνοίξαμεν χαράκωμα ἀπὸ τὴν μίαν ἄκραν τῶν πλαγίων ἕως τὴν ἄλλην, καὶ κόψαντες καὶ δένδρα τὰ ρίψαμεν καταγῆς, διὰ ἐμπόδιον. Ἡ ἐκκλησία ἦτον εἰς τὸ δεξιόν.

Γύρωθεν δὲ τοῦ μικροῦ ἐπιπέδου τοῦ χω <ρίου ἀνοίξαμεν> χαράκωμα συνεχόμενον μὲ τὸν τάφρον τοῦ λόφου.

Ὁ Σάλας προετοιμάζετο νὰ ἀπεράσῃ διὰ Μηλιάν, καὶ ἠρεμούσαμεν καὶ ἡμεῖς καὶ οἱ Τοῦρκοι.

Ὁ Ντίτζιας, ὁ Μήτζιος καὶ ὁ Λιάκος, ἐμπειρότεροι ἀπὸ τὸν Διαμαντὴν εἰς τὰ τοιαῦτα, εἶδαν ὅτι κατ' οὐδένα τρόπον εἰς αὐτὸ τὸ χωριὸ δὲν δύνανται νὰ ἀνθέξουν, διὰ ὅλα (293) τὰ ἄνωθεν τῆς θέσεως ἐμπόδια[2]), προβλέποντες προσέτι ὅτι οἱ Τοῦρκοι, ἀφοῦ τοὺς φθάσῃ καὶ ἄλλη βοήθεια ὁποῦ ἐλπίζουν, θέλει ριφθοῦν πάλιν, καὶ τοὺς ἐδικούς μας δὲν τοὺς ἔβλεπαν μὲ τὴν αὐτὴν ψυχήν.

Καὶ διὰ νὰ μὴ δείξουν εἰς τὸν Διαμαντὴν ὅτι τὸ κάμνουν ἀπὸ δειλίαν ἢ ἀπὸ ἀντενέργειαν, <ἀλλὰ> καὶ διὰ νὰ ἀποφύγουν κάθε κατηγορίαν, δὲν ἤθελεν κανεὶς <ἀπὸ τοὺς τρεῖς> νὰ προβάλῃ τὴν γνώμην του.

Μ' ἔκραξαν, μὲ κοινοποίησαν τὴν γνώμην τους, ὅτι εἶναι καλύτερα νὰ τραβηχθοῦμεν ἀπάνω εἰς Ράδιανην[3]), ὁποῦ εἶναι ὀχυρὰ θέσις κειμένη εἰς ἀπότομον μέρος, καὶ μένει μόνον ἕνας στενὸς δρόμος, <ὥστε> νὰ βαστάξωμεν ὅλοι ἀπὸ τὸ πρόσωπον καὶ οἰκήματα[4]), τὰ περισσότερα πέτρινα, παρὰ ἐδῶ ὁποῦ ἡ δύναμίς μας δὲν ἀναπληροῖ τὰς θέσεις αὐτάς.

Μ' εἶπαν δὲ νὰ τὸ προβάλω ἐγώ, ὁποῦ μὲ ἐσυστέλλετο· ἀρέσας κ' ἐγὼ τὴν γνώμην των, τὸ πῆρα ἀπάνω μου νὰ εἰπῶ τὴν γνώμην αὐτήν, πλὴν νὰ εἶναι καὶ αὐτοὶ παρών, ὥστε ἂν ἀντιτείνῃ <ὁ Διαμαντής>, νὰ δώσουν <αὐτοὶ> τοὺς λόγους, διότι ἐγὼ δὲν ἐγνώριζα καλὰ τὴν θέσιν ἐκείνην.

—Νὰ τὸ προβάλῃς μόνον (294), μὲ εἶπαν, καὶ ἡμεῖς παίρνομεν τὴν ὁμιλίαν.

Τὴν νύκτα συνελθόντες εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Καπ. Διαμαντῆ οἱ τρεῖς οὗτοι, ἐγὼ καὶ αὐτός, μὲ ὅλον τὸ θάρρος εἶπα τὴν γνώμην των.

Ὁ Διαμαντής, καίτοι ἐννοήσας τὸ καλὸν καὶ ἀσφαλὲς <τῆς προτάσεως>, προλαμβάνων λέγει:

—Ἐχέσθητε στὰ βρακιά σας ἀπὸ τὴν φωνὴν τῶν τοπιῶν—ἐχέσθητε! Που-

---

1) Ἡ λέξη, δανεισμένη ἀπὸ τὴ γραφειακὴ πεζότητα, κρίθηκε ἄξια ἀπὸ τὸ συγγρ. νὰ πάρῃ τὸ βάφτισμα τοῦ πολέμου.

2) Τὰ τῆς ἄνωθεν θέσεως ἐμπόδια.

3) Ράντανη.

4) Ἔννοεῖ, ἴσως, τὸ «πρόσωπο» τοῦ στενοῦ, πρόσοψη, μέτωπο.

θενὰ δὲν πηγαίνω<ἐγώ>· ἐδῶ θέλω πολεμήσει μὲ ἑπτὰ πασιάδες—καὶ μὲ ὅλην τὴν Τουρκιάν!

Βλέποντές τον οἱ ἄνδρες τοιοῦτον παράφρονα, ἐκείνην τὴν ὥραν τὸν ἀφήσαμεν.

Τὴν αὐγήν, ἰδοὺ καὶ ὁ Κος Κανούσης ἐπιστρέφων μὲ τὸν ἀδελφόν μου Γεώργην καὶ μὲ τὸν ἀγωγιάτην Ἀργύρην. Ἔδωσαν τὰ διάφορα γράμματα τοῦ Καρατάσιου, Ζαφειράκη καὶ Γάτζου πρὸς τὸν Σάλαν, καὶ εἰς τὸν Διαμαντὴν καὶ εἰς ἐμένα τὰ ἰδιαίτερα, περιγράφοντες τὴν κατάστασίν των καὶ ἀνάγκας.

Εἰς μὲν τὸν Σάλαν οἱ τρεῖς ἔγραφον (τὸ νόημα):

«Μὲ τὸ φθάσιμον τοῦ Κου Ν. Κανούση προσφέροντας δοξολογίας πρὸς (295) τὸν θεὸν τήν.....[1]) ὑψώσαμεν τὰς σημαίας τῆς ἐλευθερίας μας, καὶ ἀμέσως πανστρατιᾷ ἐκινήθημεν κατὰ τῆς Βεροίας. Ἐνῷ δὲ οἱ περισσότεροι παρ' ἡμῶν εἶχον ἔμβει εἰς τὴν πόλιν ἀπὸ τὰ τείχη καὶ οἰκήματα, ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἔμβαινεν καὶ ὁ Λουμπούτ πασιᾶς μέσα. Ἀπαντηθέντες οἱ ἰδικοί μας μὲ τοὺς τοῦ Λουμπούτ πασιᾶ εἰς τοὺς δρόμους, κτυπήθησαν· ὀλιγώτεροι ὅμως ὄντες ἀποσύρθησαν, ἀσυνείθιστος εἰσέτι ὁ λαὸς ἀπὸ πόλεμον—οἱ μὲν ἀποσύρθησαν πρὸς τὴν Νάουσαν, οἱ δὲ ἀκολουθήσαντες τὸν Γέρο-Καρατάσιον ἐκλείσθησαν εἰς τὸ μοναστῆρι Ντογρά[2]).

«Τοποθετηθεὶς ἐκεῖ ὁ Καρατάσιος μὲ ὅλον τὸ στρατόπεδόν του, ὁ Λουμπούτης τρὶς ὥρμησεν κατ' αὐτοῦ, καὶ ἀφοῦ ἐφονεύθησαν ὑπὲρ τοὺς 300, ἔστησεν τὰ πυροβόλα κατ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ζαφειράκης καὶ Γάτζος τρέχων[3]) ἀπ' ἔξω εἰς βοήθειάν του κατεδιώξαμεν τὸν ἐχθρὸν ἕως εἰς τὴν πόλιν, ἀφοῦ ἔχασεν πολλοὺς ἐπισήμους του. Καὶ ἡμεῖς ἐτραβήχθημεν ἐδῶ.—Νάουσα τῇ.... Μαρτίου <1822>».

Εἰς δὲ τὸν Διαμαντὴν ἔγραφαν καὶ ἀπαιτοῦσαν ὥστε ἢ αὐτὸς (296) μόνος του, ἢ στράτευμα νὰ στείλῃ ὑποκάτω τῆς Βεροίας, καὶ ἅμα κινηθοῦν αὐτοὶ κατὰ τῆς πόλεως νὰ εἰσβάλουν, ἀμέσως κ' ἐκεῖνοι νὰ κινηθοῦν ἀπὸ τὸ κάτω μέρος[4]). Ζητοῦσαν καὶ πολεμοφόδια.

Ἀπάνω εἰς τὴν χαρὰν ἔφθασεν καὶ ὁ χαρατζής, κατὰ τὴν παροιμίαν. Ὁ πατήρ μου μ' ἔγραφεν καθαρώτερα.

«Παιδί μου Νικόλα.—Εἰς τὰς<19 Φεβρουαρίου 1822[5])>ἐπαναστήσαμεν καὶ ἡμεῖς ἐδῶ, καὶ ἐσκοτώσαμεν τὸν ἀγᾶν τῆς Νάουσας καὶ ἕως 15 Τούρκους, ὁποῦ ἔφερναν κούσπα, Σαρηγκιολῖτες[3]). Ἔπειτα κινήθημεν διὰ Βέ-

---

1) Ὁ συγγρ. δὲ θυμᾶται τὴν ἡμερομηνίαν· τὸ παθαίνει πειὸ κάτω συχνά.

2) Ντογρὰ ἢ Ντοβρά, μοναστῆρι τῆς Ἐλεούσας στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ Βερμίου. Τὴ μάχη περιγράφει περιστατικὰ ὁ Ε. Στουγιαννάκης στὴν Ἱστορία τῆς Νάουσας, σ. 177—184. Ἡ μάχη ἔγινε τὶς τελευταῖες ἡμέρες τοῦ Μάρτη 1822.

3) Τρέχοντες.

4) Ὁ Διαμαντὴς Νικολάου, μόλις ἔπεσε ὁ ἀγῶνας τοῦ Ὀλύμπου, ἔτρεξε βοηθειά τους.

5) Ἡ χρονολογία μπαίνει κατὰ τὴν περιγραφὴ τοῦ Στουγιαννάκη π. π. φ. 161, Ὁ Φι-

ροιαν· ἀποτυχόντες ἐκεῖ, ἐπιστρέψαμεν, καὶ ὁ κόσμος ἄνοιξεν τὰ ἐργαστήρια του, ἐνῷ ὁ Καρατάσιος πολεμοῦσεν. Μὲ χίλια στανιὰ καὶ ὁ Ζαφειράκης καὶ ὅλοι μας ἐβγάλαμεν τὸν λαὸν εἰς βοήθειαν—καὶ πάλιν τὰ ἐργαστήρια ἀνοικτά.

«Τὸ χέσαμεν τὸ χοσμέτι[1]), μόνον στείλετέ μας βοήθειαν τὸ ὀγληγορώτερον.

«Ἐγὼ ἤλθα ἕως εἰς (297) τὸ ποτάμι<μὲ σκοπὸν>νὰ ἔλθω νὰ σὲ ἰδῶ, καὶ ἐπειδὴ ἐντουφεκίσθημεν μὲ τοὺς Τούρκους, διὰ νὰ μὴ ἀργοπορῶ, ἐπίστρεψα ὀπίσω καὶ ἔστειλα τὸν Γεώργην. Ἔγνοια, παιδί μου, καὶ σὺ καὶ ὁ Γεώργης καὶ ὁ Μῆτρος, διότι δὲν ἠξεύρετε ἀπὸ πολέμους, νὰ μὴ χαθῆτε ἄδικα χωρὶς χάκι[2]), καὶ πεθάνω κ' ἐγὼ ἀπὸ τὸν καϊμόν σας.

«Εὑρίσκομαι μπερδευμένος καὶ μὲ τὴν μάννα σας καὶ ἀδελφαίς σας, καὶ μὲ τὸν Γιάννην μικρόν, καὶ ὁ θεὸς νὰ μᾶς ἀνταμώσῃ ὀγλήγορα καὶ καλά, μὲ τὴν ἐλευθερίαν μας.—Τῇ...Μαρτ., Νάουσα.—Κώστας Κασομούλης».

Αὐτὰ τὰ ὀπωρικὰ ἔκαμεν ὁ σπόρος τοῦ Κου Κανούσῃ[3]).

Ὁ ἀδελφός μου Γεώργης, ὁπωσοῦν πολιτισμένος, ὅλα τὰ εἰς Νάουσαν τοῦ ἐφάνησαν παράξενα, μάλιστα ὁ τρόπος τῆς ἐπαναστάσεως τῶν πολιτῶν, καὶ ἰδοὺ πῶς μὲ τὰ διηγήθη:

Ἅμα ἔφθασεν ὁ Κανούσης εἰς Νάουσαν, ἐσυνάχθησαν ὁ Ζαφειράκης, ὁ Δημητράκης Ἀθαναδίου, ὁ Στέριος Σκανδάλη καὶ ὁ πατέρας μας, καὶ ἀνέγνωσαν τὰ γράμματα<τοῦ Σάλα>εἰς τὸ σπῆτι τοῦ Ζαφειράκη.

Ὁ Ζαφειράκης τὰ κοινοποίησεν καὶ εἰς ὅσους ἐμπιστεύετο (298) Ναουσαίους πολίτας. Μετὰ δύο ἡμέρας ἐπροσκάλεσεν ὅλους εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ἐκεῖ τοὺς ἐπρόβαλεν τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Λουμπούτη, νὰ δώσουν τὰ ἅρματα, νὰ παύσουν οἱ ὁπλοτεχνῖται, νὰ δώσουν ἐνέχυρα κ.τ.λ., καὶ<τέλος ὁ Ζαφειράκης>τοὺς πρόβαλεν:

λιππίδης ὁρίζει ἡμέρα τῆς πανηγυρικῆς ἀνακήρυξης τοῦ ἐθνικοῦ Ἀγῶνα στὴ Νάουσα τὴν 22 τοῦ Φλεβ. Βλ. τὴ μελέτη του γιὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Νάουσας σ. 44.

5) Περίεργο μίγμα ἀπὸ πίτυρα, τροφὴ τῶν βοδιῶν, ποῦ τὸ ἐμπορευόνταν οἱ κάτοικοι τοῦ Σαριγκιόλ. Ἡ λέξη ἄγνωστης καταγωγῆς.

1) Ἐργασία, ἐπιχείρηση, λέξη τουρκ. «Χουσμετιάρης», ἐπιστάτης, ὑπηρέτης.

2) Ἐκδίκηση, ἄχτι· χωρὶς νὰ ἐκδικηθῆτε τὸ θάνατό σας. Ἡ λέξη καὶ τὸ πρᾶμα συνειθισμένα στοὺς Ἀρβανῖτες, Σουλιῶτες καὶ Βορειοελλαδῖτες.

3) Ὁ συγγρ. εἶναι ὑπερβολικὸς νὰ νομίζῃ ὅτι ὁ «καλαμαρᾶς» Ν. Κανούσης ἔκαμε ὅλο τὸ κακό. Ἡ Νάουσα δὲν εἶχε λίγους ἀπὸ τοὺς φωτισμένους ἐκείνους Φιλικούς ποὺ δὲ βλέπανε μπροστά τους, καὶ νομίζανε πῶς μὲ λόγια πατριωτικὰ καὶ μὲ τὸ ὄνομα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας οἱ Τοῦρκοι θὰ σβύνανε ἀπὸ τὸν κόσμο, καὶ τὸν τόπο τους θἄπαιρνε ἡ νέα Ἑλλάδα ξαναγεννημένη. Ὁ Κανούσης ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀμέτρητους ποὺ συνοδέψανε στὴν Ἑλλάδα τὸ Δ. Γφηλάντη καὶ τὸ Μαυροκορδάτο, ποὺ σηκώσανε καὶ γκρεμίσανε μαζὶ τὸν ἀγῶνα τῆς Βλαχιᾶς, προκαλέσανε τὸν ἀγῶνα τῆς Κασσάνδρας, τῆς σφαγὲς τῆς Χίου καὶ τόσα ἄλλα κακά. Ὁ Ν. Κανούσης βορειοπειρώτης, Φιλικός, ἔκαμε γραμματέας τοῦ Γκούρα (καὶ σὰ σύμβουλός του βοήθησε στὴν καταστροφὴ τοῦ Ἀνδρούτσου), ἐπὶ Ὄθωνα ἔκαμε ἔπαρχος καὶ ἔπειτα πέθανε στὴν φάθα. Τὴν παρουσία τοῦ Κανούση στὸν ἀγῶνα τῆς Νάουσας τὴν ἀγνοοῦσε τέλεια ὡς τώρα ἡ ἱστορία· οὔτε ὁ Φιλιππίδης οὔτε ὁ Στουγιαννάκης ἀναφέρουν τ' ὄνομά του,

—Ἂν ἐσεῖς τὰ δῶσετε, ἐγὼ καὶ ὅσοι μὲ ἀκολουθήσουν δὲν ἠμπορῶ νὰ σταθῶ <πλέον> εἰς τὴν χώραν, θὰ φύγω· εἰδὲ τοὐναντίον, εἶμαι ἕτοιμος νὰ ἀπεθάνω μαζί σας.

Ἦτον μερικοὶ γνώμης νὰ κλίνουν εἰς τὰ ζητήματα <τοῦ Λουμπούτ>, μὰ ποῦ κοτοῦσαν νὰ ὁμιλήσουν;

Τότε μὲ μιὰ φωνὴ νιαγουστινὴ ὅλοι ἐφώναξαν:

—Ἐδῶ, μαζί σου θὰ ἀπεθάνωμεν, ἀφέντη, καὶ ἡ ἀφεντειά σου μαζί μας, καὶ ὅποιος θέλει νὰ κλίνῃ μὲ τὴν Τουρκιά, νὰ τοῦ γαμήσωμεν τὸ σικότι τῆς μάνας του[1]).

Λαβὼν αὐτὴν τὴν εὐκαιρίαν ὁ Ζαφειράκης ἐσύστησεν τὸν Κον Κανούσην ὡς ἀπεσταλμένον ἀπὸ τὴν Ἀρχὴν τοῦ Ἔθνους, ὁ δὲ Κανούσης ἀναγνώσας τὰ γράμματα πρὸς ὅλους, ἄνοιξεν τὴν σημαίαν καὶ φωνάζων:

—*Πατρίς, πατρίς, ἐλευθερία* (299) *ἢ θάνατος!*

Ὅποιος γνωρίζει τὸν Κανούσην ἠμπορεῖ νὰ συμπεράνῃ ὅτι δὲν εἶναι <αὐτὸς> ἄλλο παρὰ λογοδιάρροια καὶ φωναίς, μ' ὅλον ὁποῦ ἠξεύρει κάτι κουτζογαλλικά, κάτι κουτζορωσσικὰ καὶ βλαχικὰ (καὶ ἠξεύρει καὶ <Ἑλληνικὰ> γράμματα). Ἀστραποβροντοφωνῶν ὁ Κανούσης ἐπ' ἄμβωνος εἰς τὴν ἐκκλησίαν περὶ ἐλευθερίας, ἐνθουσιάσθη ὁ λαός, βλέπων ἄξαφνα τόσα ζητήματα ἀπὸ τοὺς Τούρκους δεινά, καὶ τόσα καλὰ καὶ ἀναπαύσεις ἀπὸ τὴν ἐλευθερίαν του. Παύων ὁ δημηγόρος Κανούσης, ἐπανάλαβεν ὁ Ζαφειράκης τὴν <ἰδικήν του> ὁμιλίαν, καὶ ὁρμῶντες ὁ λαὸς εἰς τὴν ἀγοράν, ὅσους Τούρκους ηὗραν τοὺς ἐφόνευσαν.

—Ἦτον ἐλεεινὸν θέαμα, λέγει <ὁ ἀδελφός μου>, νὰ βλέπῃς ἑκατὸν χρονῶν φίλους πατρόθεν, χωρὶς ὅπλον, μὲ τὸ σακκὶ τῆς κούσπας καὶ ἀλευριοῦ ἔμπροσθέν του νὰ ζυγιάζῃ ὁ Ἀχμέτης, ὁ δὲ Δημήτρης φίλος του νὰ τὸν χερίζῃ[2]) μὲ τὸ μαχαῖρι· νὰ φωνάζῃ ὁ Τοῦρκος· «Βρὲ Μῆτρο, βρὲ κερδάς[3]), ἡμεῖς παλαιοὶ φίλοι, ἀναντὰν μπαμπαντάν[4]), τί εἶναι τοῦτο;». Ποῦ ἀκούγει ὁ Ναουσαῖος; «Πατρίς, πατρίς, ἐλευθερία! Τοῦρκε, γαμῶ τὴν πίστη σου καὶ τὸ σικότι σου, δὲν θέλομεν κούσπα (300), στὸ διάβολο κ' ἐσεῖς καὶ αὐτή»[5]). Πελέκησαν 15 Τούρκους. Ἄλλοι ἔτρεξαν, καὶ καρτέρεσαν τὸν βόϊβοδάν τους εἰς τὸν δρόμον— ὅστις ἤρχετο μὲ πέντε μόνον, ἐμπιστευμένος πρὸς αὐτοὺς—νὰ φονεύσουν καὶ αὐτόν. Ἐφώναζεν καὶ αὐτός: «Ἀδέρφια, φίλοι! Ἐγὼ σᾶς ὑπερασπίσθηκα, πηγαίνετέ με εἰς τὸν Ζαφειράκην...»—τίποτες! «Γαμῶ τὸ σικότι σου, γαμῶ τὴν πίστιν σου... πατρίς, πατρίς, ἐλευθερία!».

Τὴν ἄλλην <ἡμέραν>, ἀπότυχόντες εἰς Βέροιαν, καὶ ζητῶντας τους ὁ Ζα-

---

1) «Εἶναι αὐτὴ <ἡ φράσις> ἡ προχειροτέρα ὕβρις τῶν Ναουσαίων ἐν γένει» σ. συγγρ.
2) Θερίζῃ; Ἄγνωστη ὡς τώρα ἡ σημασία τῆς λέξης λερίζω=ἠχῶ.
3) Λέξη τουρκ., ἀρκαντάσης ἢ καρντάσης=σύντροφος, ἀδελφοποιτός.
4) Ἀπὸ πάππου-προπάππου, ἀπὸ παλαιΐκά.
5) Οἱ πουλητάδες τῆς κούσπας καὶ ἡ κούσπα.

φειράκης <νὰ ἔλθουν> εἰς τὸν πόλεμον, ζητοῦσαν τὸν πρωταίτιον Κανούσην νὰ τοῦ γαμήσουν τὸ σικότι τῆς μάνας του <καὶ αὐτοῦ>.

Ὁ Κανούσης, παραμερίσας ἀπὸ τὴν <λαϊκὴν> ὀργὴν εἰς τὸ σπίτι τοῦ Ζαφειράκη, ἔλαβεν εἰς δῶρον τὰ κομπούρια τοῦ ἀγᾶ βόϊβοδα—τὰ ὁποῖα φορεῖ <ἀκόμη>—καὶ οὕτως ἀφήσαντές τους[1]) νὰ κορεύωνται, τὰ κάπνισεν μαζί μου[2]).

Τὸν ζήτησεν ὅμως ἔπειτα καὶ ὁ Καρατάσιος—ὅστις ἐνθουσιασθεὶς ἀπὸ τὰς ὑποσχέσεις καὶ <μελλούσας> βοηθείας ἅμα εἶχε λάβει τὴν σημαίαν, <καὶ> κάμνων τὸν σταυρόν του ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἔβαλεν φωτιὰ εἰς τὸ παλάτι του καὶ τὸ ἔκαυσεν—πλὴν δὲν τὸν εὗρισκεν (301).

<Ὁ ἀδελφός μου> μὲ διηγήθη καὶ μερικοὺς ἀκροβολισμοὺς ὁποῦ ἔγιναν μὲ τοὺς Βουδενιώτας Τούρκους. καὶ ὅτι φονευθέντες ἔξαφνα 10 Ναουσαῖοι πλιασκολόγοι (λαφυραγωγοί), ὅλη ἡ Νάουσα πενθηφόρησεν, γυναῖκες καὶ ἄνδρες. Φόβος μέγας ἐκυρίευσεν τοὺς Δημήτρηδες, Μάμαντας καὶ Γεωργίους, ὁποῦ φόνευσαν τοὺς 15 κουσπατζῆδες Ἀλῆδες, Ἀχμέτηδες καὶ Χασάνηδες, φίλους των Σαρηγκιολίτας.

Αὕτη ἡ διήγησις τοῦ αὐταδελφοῦ μου μ' ἔδωσεν νὰ καταλάβω ποῖον ἦτον καὶ αὐτῶν τὸ τέλος[3]). Ἐφώναξα μὲ τὸ συνειδός μου: Ἄχ, τί ἔκαμα, καὶ δὲν ἐστεκόμουν εἰς τὰ Ψαρά;

Λαβὼν αὐτὰς τὰς εἰδήσεις ὁ Διαμαντής, μὲ προσκάλεσεν νὰ πηγαίνω ἀμέσως νὰ ἐπαναστατήσω καὶ ταῖς χώραις Σιάτισταν καὶ Κοζάνην—<καὶ οὕτω> νὰ ἐλαφρώσω τὸ βάρος <τοῦ ἀγῶνος τοῦ Ὀλύμπου> μὲ ἐκείνων τὴν ἐπανάστασιν.

Ἐγὼ τοὺς εἶχα γράψει, ἅμα ἔφθασα[4]), μὲ πεζὸν ὅτι κανὲν κίνημα νὰ μὴ κάμουν ἐκεῖνοι, ἂν δὲν τοὺς γράψω ἐγώ, ἐκεῖνο δὲ ὁποῦ πρέπει νὰ φροντίσουν <ἦτο> νὰ εἶναι[5]) ἕτοιμοι, καὶ ὅπως δύνωνται νὰ ἀποφεύγουν τὴν τοποθέτησιν τῶν Τουρκῶν <ἔξω> ἀπὸ τὰς χώρας (202[6]).

Εἶπα[7]) δὲ πρὸς τὸν Διαμαντὴν ὅτι, ἂν δὲν ἰδῶ στρατόπεδον συγκεντρωμένον ἐδῶ, ὥστε νὰ εἶναι ἀρκετὸν νὰ στέλνῃ βοήθειαν παντοῦ, ποτὲ δὲν θέλω συγκατανεύσει εἰς τοῦτο τὸ ἐπιχείρημα, νὰ ἐξολοθρευθοῦν δύο πόλεις ἀπ' αἰῶνος ἐλεύθεραις ἀπὸ Τούρκους, ἐπίσημαις <μαζί> μὲ τὰς πέριξ <αὐτῶν> χώρας

1) Ὁ συγγρ. δὲ μπορεῖ νὰ κλίνῃ τὸν ἐνικὸ τῆς μετοχῆς «ἀφήσας».

2) Φιλονικήσαμε, τὰ χαλάσαμε. Ὁ συγγρ. δοκιμασμένος ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι — ὅπου φυλαχτῆκαν κι' ἀπὸ τὰ δυὸ μέρη οἱ νόμοι τοῦ πολέμου—στιγματίζει τὴν ἄδικη σφαγὴ τῶν ἀθώων Τούρκων. Ὅμως εἶναι τοῦτο φαινόμενο κανονικὸ τῆς λαϊκῆς ὀργῆς, ποὺ κινεῖται ἀπὸ τὸ φανατισμὸ καὶ ἀπὸ τὴν δίψα τῶν λαφύρων. Ἡ τρομερὴ σφαγὴ τῆς Τριπολιτσᾶς, ἡ σφαγὴ τῆς Ἀθήνας εἶναι τὰ πειὸ πρόχειρα παραδείγματα κατὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821.

3) Καὶ τῶν Ναουσαίων.

4) Ἅμα εἶχε βγῆ στὸν Ὄλυμπο.

5) Γρ. «ἐκεῖνο ὁποῦ ἔπρεπε...καὶ ὅπως ἠδύναντο».

6) Τὸ νόημα ἀπελπιστικὰ σκοτεινό· ἴσως «νὰ μὴν προκαλοῦν, μὲ κινήματα ἄκαιρα, τὴν ἀποστολὴ τουρκικοῦ στρατοῦ στὰ χωριὰ» (ὅπου ἡ παρουσία τους θὰ ἐμπόδιζε τὸ ξέσπασμα τῆς ἐπανάστασης ἢ θὰ προκαλοῦσε σφαγές).

7) Εἶχα εἰπεῖ.

καὶ γειτόνισσαι τῶν Ἀλβανῶν, οἵτινες ἐπροσηλώθησαν εἰς αὐτὰς[1]) καὶ καρτεροῦν τὴν παραμικρὰν ἀφορμὴν νὰ ταῖς αἰχμαλωτίσουν καὶ κατεδαφίσουν.

Ἐδυσαρεστήθη ὁ Διαμαντὴς καθὼς κ' ἐγώ[2]), ὥστε μαζὶ δὲν ἠμπορούσαμεν νὰ κάμωμεν πλέον.

Διὰ νὰ προλάβω δὲ μήπως ὁ Σάλας γράψῃ ἀπὸ Μηλιὰν καὶ στείλῃ κανέναν Κανούσην, καὶ δώσῃ φωτιὰ κ' ἐκεῖ μὲ τὴν ἰδέαν τῆς Ναούσης[3]), εἰδοποιήσας τοὺς στρατιώτας μου νὰ ἑτοιμασθοῦν, μαζὶ μὲ τὸν Σάλαν εἰς τὰς.... ἀνεχώρησα, καὶ εἰς....ὥραις, τὴν Μεγάλην Δευτέραν ἐφθάσαμεν εἰς Μηλιάν[4]).

Μαθόντες ὁ Τόλιος καὶ Γούλας τὸ φθάσιμόν μας, ἦλθαν καὶ αὐτοὶ καὶ ἀνταμώθημεν, καθὼς καὶ ὁ Τζῖνος, <μὲ> παγωμένα τὰ δύο (307) πόδια του ἀπὸ τὰ χιόνια, καὶ μᾶς διηγήθησαν καὶ αὐτοὶ τὴν ἀποτυχίαν των, καὶ τὴν διαίρεσιν τοῦ λαοῦ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ κατά, καθὼς καὶ τῶν Καπιταναίων Χασιῶν τὴν ἀδιαφορίαν.

Ὁ Παναγιώτης Μπζιώτας καὶ ἀδελφοί <του> Καπιταναῖοι τοῦ τμήματος Σερβίων, ἦτον τοποθετημένοι εἰς Καταφύγι χωρίον ἀπάνω, ὀχυρόν. Κατεῖχαν καὶ τὴν Σκάλαν, τὸ στενὸν τοῦ δρόμου τοῦ κατὰ τὴν καθέδραν τῶν Συραίων[5]) διαβαίνοντος, καὶ ἐπολιτεύοντο μὲ τοὺς Τούρκους[6]), ὥστε μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ἀσφαλοῦσαν ταῖς πλάταις ἡμῶν καὶ τοῦ Διαμαντῆ.

Ὁ Σάλας, δραστήριος καὶ αὐστηρὸς ἀρχηγός, ἐστοχάσθη νὰ διαλύσῃ αὐτὴν τὴν πολιτικὴν μὲ τὴν παρουσίαν μου[7]). Προσκαλέσας τοὺς δύο Τόλιον <Λαζόπουλον> καὶ Γούλαν <Δράσκου>, ἔκριναν εὔλογον νὰ πηγαίνω μόνος μου πρὸς τοὺς Μπζιωταίους νὰ τοὺς καταπείσω νὰ κινηθοῦν.

Ξεκίνησα εὐθὺς μὲ δέκα στρατιώτας· διὰ μονοπατίων ἐφθάσαμεν τὸ ἑσπέρας ἐκεῖ[8]). Ἀνταμώθημεν, ἐφιλήθημεν καὶ ἐξηγήθημεν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν (304). Ἐπείσθησαν νὰ κινηθοῦν· διότι μὲ τὸ κίνημα αὐτῶν εὕρισκον ἄσυλον ἡ Κοζάνη καὶ Σιάτιστα, χρείας τυχούσης.

Ἀφήσαμεν πλέον κάθε ἄλλο, καὶ ἐπίστρεψα ἀμέσως εἰς Μηλιάν. Ἀνήγγειλα ὅσα εἶδον καὶ <ὅσα> ὡμιλήσαμεν.

Τὴν αὐγήν, τὸ ἑωθινόν, ἀκούσαμεν μίαν βροντὴν ντουφεκιῶν καὶ πυροβόλων ἐκ μιᾶς, καὶ παύσασαν εἰς τὴν στιγμήν.

---

1) Εἶχαν καρφώσει τὰ μάτια στὸν πλοῦτο τους.

2) Ἀμοιβαῖα.

3) Φωτιὰ στὴν Κοζάνη καὶ Σιάτιστα, κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς «ἰδέας»=τρελλοφαντασιᾶς τῆς Νάουσας.

4) Ἂν ἡ ἐπανάσταση τῆς Νάουσας ἄρχισε 19 τοῦ Φλεβ., Κυριακὴ τῆς Ὀρθοδοξίας (π. π. σ. 201, σημ. 5) καὶ προσθέσουμε πέντε ἑβδομάδες ὡς τὴν Κυριακὴ τῶν Βαγιῶν καὶ μιὰ μέρα ἀκόμα (τὴ Μεγάλη Δευτέρα) ἔχουμε 36 ἡμέρες· δηλ. ὁ Ν. Κασομούλης χωρίστηκε ἀπὸ τὸ Διαμαντὴ στὶς *27 τοῦ Μάρτη*.

5) Χωριὸ Κόκοβα.

6) Οἱ Τοῦρκοι θὰ εἶχαν καθέδρα διοικητικὴ τὸ Βελβεντό.

7) Νὰ μὴν παίζουν τὰ καπάκια.

8) Στὸ χωριὸ Καταφύγι.

Τὸ ἑσπέρας τὴν Μεγάλην Πέμπτην <*30 Μαρτίου 1822*> ἔφθασεν φυγὰς ἀπὸ τὸν κίνδυνον, καὶ μᾶς ἀνήγγειλεν τὴν θραῦσιν τοῦ στρατοπέδου καὶ τὸν χαμὸν ὅλων τῶν ἡρώων καὶ ἐπισήμων ἀνδρῶν τοῦ Διαμαντῆ, καὶ ὅτι ὁ Διαμαντὴς καὶ αὐτὸς ἐχάθη[1]).

Τὸ κακὸν ἀκολουθοῦσεν καθ' ἡμῶν[2]). Εὐθὺς προετοιμάσθημεν. Ἐσύναξεν ὁ Τόλιος περὶ αὐτοῦ ὅλους <τοὺς> ἄνδρας ἀπὸ ὅλας τὰς θέσεις, καὶ ἄφησεν τὸ (305) στενὸν Ἁγίου Δημητρίου εἰς βάρος ἑνὸς φιλογενοῦς ἱερέως μὲ τοὺς <ἐντοπίους> χωριανούς· πλὴν δὲν ἐδυνήθη νὰ ἀνθέξῃ <ὁ ἱερεὺς>, καὶ παραχωρήσας ὅλον τὸ σῶμα <τοῦ ὄρους>, τὸ ἀπὸ τὸ μέρος τῆς Ἐλασσῶνος εὑρισκόμενον, τῶν Τουρκῶν, διέβη <ὁ Τόλιος> ἀνενοχλήτως καὶ τράβηξεν καὶ τοποθετήθη εἰς τοὺς Μύλους Βροντούς[3]).

Συγχρόνως ἔφθασεν καὶ ὁ Διαμαντὴς μὲ ἕως 30 στρατιώτας μόνον, καὶ τί ἔγιναν οἱ ἄλλοι οὔτε αὐτὸς δὲν ἤξευρεν. Ἄλλοι ἀπ' ἐδῶ, ἄλλοι ἀπ' ἐκεῖ ξετρυπώνοντες καὶ συνερχόμενοι, ἐλαγάρισαν ἀπὸ τοὺς πρώτους του ὁ Καρακώστας μπουλουκτζής του, ὁ αὐταδελφός του Κώστας, οἱ δὲ Μήτζιος καὶ Λιάκος τράβηξαν ἀλλοῦ, δυσαρεστηθέντες ἀπὸ τὸν Διαμαντήν.

Τὸ Μεγασάββατον <*1 Ἀπριλίου 1821*> ἔφθασαν ἐκεῖ ὅλοι ἕως 150, οἱ δὲ λοιποὶ ἐχάθησαν ὅλοι εἰς τὴν συμπλοκήν.

Ὁ Διαμαντὴς κατηγορῶν τὴν ἀνοησίαν του, καὶ διότι δὲν ἤκουσεν τὰς συμβουλάς μας νὰ τραβηχθῇ εἰς Ράντιανην[4]), καταθλίβετο καὶ δὲν μᾶς ἔλεγεν τίποτες ἄλλο.

Οἱ ἄλλοι ὅμως μᾶς εἶπαν (306): «Οἱ Τοῦρκοι ἐκινήθησαν πεζοὶ καὶ ἱππεῖς ἀπὸ δύο μέρη <ἐναντίον μας>, οἱ μὲν ἀπὸ τὸν δρόμον τοῦ Κολινδροῦ, οἱ δὲ ἀπὸ τὸ ρέμα ὁποῦ ἔρχεται ἀπὸ Καταχὰν Τζιφλίκι, καὶ οἱ ἄλλοι ἀπὸ μοναστῆρι[5]).

«Ὅλοι προσείχαμεν τὴν πτέρυγαν τοῦ Κολινδροῦ, καὶ ἐνῷ ἀντιπολεμούσαμεν <αὐτούς>, εἰσπήδησαν πεζοὶ καὶ καβάλλα οἱ ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Καταχᾶ ἐρχόμενοι καὶ <τοῦ> μοναστηρίου μέσα εἰς τὸ ὀχύρωμά <μας> καὶ εἰς τὰ πυροβόλα, καὶ ἀνακατωθέντες σπαθὶ-μὲ σπαθί, μόλις ἐσώθημεν ἡμεῖς, οἱ δὲ ἄλλοι ὅλοι ἔμειναν εἰς τὸν τόπον θῦμα.

«Ἀνακατωμένοι <οἱ σωθέντες> μὲ τοὺς Τούρκους, ἀπὸ λόγκον εἰς λόγκον

---

1) Δὲν εἶχε σκοτωθῇ, ἀλλὰ μὲ 250 παληκάρια του ἔτρεξε ἀργότερα στὴ Νάουσα καὶ ἑνώθηκε μὲ τοὺς ἐπαναστάτες.

2) Ἦτανε φυσικὸ οἱ Τοῦρκοι, ἀφοῦ τελειώσανε μὲ τοὺς ἄλλους, νὰ γυρίσουν καὶ κατ' αὐτούς.

3) Πέρασε στὴν ἀντίθετη βορεινὴ πλευρὰ τοῦ Ὀλύμπου, στὸ χωριὸ Βροντούς, ποῦ ἀντικρύζει τὴν Κατερίνα.

4) Ἀνατολικὰ ἀπὸ τὸ Καταφύγι, στὶς βορεινὲς πλαγιὲς τοῦ Φλάμπουρου.

5) Ἀνατολικὰ ἀπὸ τὸ χωριὸ Τόκοβα, μισὴ ὥρα βδ. τῆς μονῆς Μακρυράχης· ἐκεῖ κατεβαίνει τὸ ρέμα Τοπολίτσα, καὶ τὸ ρέμα αὐτὸ ἀκολουθοῦσαν οἱ Τοῦρκοι ἀνεβαίνοντας. Οἱ ἄλλοι ἐρχόντανε τὸ δρόμο τῆς Κατερίνας, καὶ πῆραν ἀριστερὰ τὸ μονοπάτι ποῦ φέρνει στὸ μοναστῆρι γιὰ νὰ σμίξουνε μὲ τοὺς πρώτους.

<τρέχοντες> ἦλθαν ἕως εἰς Ράνδιανην, καὶ καύσαντές την ἐπίστρεψαν <εἰς Μηλιάν>».

Ἐνωθέντες ὁ Γούλας, ὁ Τόλιος καὶ ὁ Διαμαντής, ὅλοι ἀποφάσισαν τὴν αὔριον τὸ Πάσχα νὰ κοινωνήσωμεν [ὅλοι] εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ <ἔπειτα> νὰ ὁρμήσωμεν κατὰ τοῦ σώματος τοῦ διαβάντος τὸ στενὸν τοῦ Ὀλύμπου καὶ κείμενον εἰς τοὺς Μύλους τῶν Βροντῶν[1]).

Λαβόντες τὸ σχέδιον πρὸ (307) ὀφθαλμῶν, τὸ βράδυ συνδειπνήσαντες χωριστὰ ἀπὸ τὸν Σάλαν, διὰ νὰ ἀποφύγωμεν κάθε συλλογὴν καὶ μελαγχολίαν, καὶ εἰς μνημόσυνον τῶν σφαγέντων <χάρις> εἰς τὴν ἀπειρίαν τοῦ Διαμαντῆ, ἀποφασίσαμεν νὰ «συμφωνήσωμεν» τὰ λαλούμενα, ὁποῦ ἤξευρεν νὰ παίξῃ ὁ καθεὶς ἐξ ἡμῶν, καὶ νὰ δοξάσωμεν τὸν θεὸ—μὲ ταὶς ποτήραις.

Ὁ Γούλας ἔπαιζεν τὸ σιαρκί, ὁ Τόλιος τὸ ριμπάπι, ὁ Διαμαντὴς ὅλα (πλὴν <ἔπαιξε> τὸ βιολὶ τότες), καὶ ἐγὼ τὸ μποζοῦκι[2]). Τακτοποιήσαμεν τὸ σχέδιον καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν[3]).

Οἱ στρατιῶται κρασοπατήσαντες, ἀλησμόνησαν τοὺς σφαγμένους συνδρόφους των, καὶ εἶχαν παράδειγμα ἡμᾶς.

Ὁ Σάλας καὶ οἱ ὑπασπισταὶ ζητοῦσαν ἄλλην ἀσφαλεστέραν θέσιν, καὶ εἰς τὴν ὥραν τῆς μπορίνας μας μᾶς τὸ ἀνήγγειλαν[4]).

Μᾶς ἔβαλαν εἰς μίαν στιγμὴν εἰς συλλογήν, καὶ ηὔραμεν τὸν Ἅγιον Διονύσιον, μοναστῆρι ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Ὀλύμπου[5]), ὁποῦ κατοικοῦν οἱ θεοὶ καὶ ὁ Ἅγιος· πλὴν ἦτον εἰς ὑποψίαν μήπως τὸ πρόδωσαν, καὶ ἐπέμψαμεν εὐθὺς νὰ μάθωμεν, καὶ ἔπειτα τὴν αὔριον νὰ συλλογισθοῦμεν καλύτερα (308).

Ἀποκουρασθέντες ἀπὸ τὴν εὐθυμίαν τοῦ σχεδίου[6]) καταθέσαμεν καὶ τὰ ὄργανα, καὶ ἐκοιμήθημεν ὡσὰν εἰς τὸν ἄλλον κόσμον.

Ἐκτύπησαν οἱ ἱερεῖς τὰ σήμανδρα, «τὸν Ἀδάμ, τὸν Ἀδάμ, τὸν Ἀδὰμ-Ἀδὰμ-Ἀδάμ» (οὕτως προσαρμόζουν τοὺς χρόνους τῶν σημάνδρων τοῦ Πάσχα, εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη[7]), καὶ τότες <μοναχὰ> ἐγνωρίσαμεν ὅτι εἴχαμεν Πάσχα· ὁποῦ θὰ εἰπῇ, ὅλοι εἴχαμεν χάσει τὰ πασχάλια <μας>.

---

1) Τὸ στενὸ αὐτό, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴ θάλασσα, ἀνεβαίνει τὸ ρέμα τοῦ ποταμοῦ Δία (Ποτόκι) πρὸς τὰ δυτικὰ καὶ φτάνει ὡς τὴ Μηλιά, καὶ προχωρεῖ ὡς τὴν καρδιὰ τοῦ βουνοῦ Φλάμπουρο.

2) Μουσικὸ ὄργανο «σαρκί» δὲν εἶναι γνωστό· ἡ λέξη σημαίνει μοναχὰ τραγούδι, λοιπὸν ἴσως ἡ φράση «ἔπαιζεν τὸ σαρκί»=ἀνάλαβε τὸ τραγούδι (τὸ μέρος τὸ ᾠδικό) τῆς «συμφωνίας». Ρεμπάπι εἶναι περίεργο ἀράπικο ὄργανο, ποὺ παίζεται μὲ δοξάρι σὰ βιολί, ἀλλὰ ἔχει στὴν ἄκρη στρογγυλὸ κουτί, λοιπὸν μοιάζει καὶ μὲ μπουζοῦκι. Ὁ συγγρ. ἐδῶ παίζει μπουζοῦκι, ἐνῶ ἀλλοῦ φαίνεται πῶς ξέρει νὰ παίζῃ καὶ τσιμπούρι=νέϊ. Βλ. π. π. σ. 169 σημ. 5.

3) Τὸ σχέδιο τῆς μάχης, εἰρωνικά.

4) Ἀπάνω στὸ μπουρίνι, βρασμὸ τοῦ μεθυσιοῦ.

5) Νοτιοδυτικὰ ἀπὸ τὸ Λιτόχωρο.

6) Τοῦ εὐθύμου σχεδίου περὶ μουσικῆς συμφωνίας κ.λ.π.

7) Σ' ὅλη τὴ βόρεια Ἑλλάδα τὰ παιδιὰ νομίζουν πῶς αὐτὰ τὰ λόγια θέλουν οἱ καμπάνες νὰ ποῦν.

Πολλὰ ὀλίγους εἶδα εἰς τὴν μυσταγωγίαν. Μόλις τελείωσεν τὴν νύκτα ἡ ἐκκλησία κατὰ τὴν συνήθειαν, καὶ αἱ φυλακαὶς μᾶς εἰδοποίησαν ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐκινήθησαν καθ' ἡμῶν.

Ὁ Τόλιος Λάζου, λαβὼν τοὺς περὶ αὐτοῦ—γνωρίζων καλῶς τὰς θέσεις—προχώρησεν νὰ κτυπηθῇ ὅπου ἀπαντηθῇ, καὶ κατηφόρισεν δεξιὰ τὴν λαγκαδιάν.

Ἐγὼ μὲ τοὺς ἐδικούς μου προχώρησα κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸν δρόμον, ὅστις εἰσήρχετο εἰς Μηλιάν.

Ὁ Γούλας μὲ τὸν Σάλαν καὶ μὲ τοὺς ἀδυνάτους ὅλους <εἰσελθὼν> ἔκλεισεν τὸν πύργον (309).

Ὁ Καπ. Διαμαντὴς μὲ τοὺς λοιποὺς ἐστάθη εἰς τὸ χωρίον, <καὶ ἤρχισεν> προκαταλαμβάνων τὰ καλύτερα οἰκήματα.

Ὁ Τόλιος ἀπαντηθεὶς μὲ ἓν σῶμα, ἀντικρούσθησαν <οἱ Τοῦρκοι> μέσα εἰς τὸν λόγκον δεξιά.

Ἓν σῶμα προχωροῦσεν κατ' εὐθεῖαν ἀπὸ τὸν δρόμον πρὸς τὸ χωριό, ὥστε ὁ Τόλιος, ἀγνοῶν τοῦτο, εὑρέθη περικυκλωμένος καὶ ὠπισθοδρόμησεν.

Ὀπισθοδρομῶν ἄτακτα, κατέφυγεν εἰς τὸν ἀπέναντι ζυγὸν <τοῦ βουνοῦ[1]>, καὶ δὲν ἐδυνήθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ χωρίον.

Προχωροῦντες <οἱ ἐχθροὶ> καὶ πρὸς τὸ μέρος μου, μόλις ἀντιπυροβολήσθημεν, καὶ τζακίσθησαν.

Βλέποντες ἀπὸ τὸ χωριὸν τὸν Τόλιον φεύγοντα καὶ ὑποχωροῦντα, ἀπερίγραπτος φόβος ἔπεσεν εἰς τοὺς ἐν τῷ χωρίῳ εὑρισκομένους <Ἕλληνας>, ὥστε μὴ ὑπακούοντες πλέον εἰς τὸν Διαμαντήν, χωρὶς <καὶ> νὰ μᾶς εἰδοποιήσουν, ἄρχισαν νὰ φεύγουν ἀπὸ τὰ οἰκήματα κατὰ τὸν δρόμον τῶν Νερῶν[2]), καὶ <τρέχοντες> οὔτε ἔβλεπεν κανένας ὀπίσω του.

Μᾶς ἔστειλεν εἴδησιν (310) ὁ Διαμαντὴς νὰ τραβηχθοῦμεν, καὶ μόλις πλησιάσαμεν εἰς τὸ χωρίον, ἓν μέρος τοῦ σώματος ὅπου δίωκεν τὸν Τόλιον ἀπὸ τὸ ρέμα, ἐφάνη πρωτύτερα <ἀπὸ ἡμᾶς[3]>.

Φωνάζει ὁ Διαμαντής, ὁρίζει θεὸν καὶ ἅγιον, μὰ ποῖος τὸν ἄκουγεν[4]);

Ἄρχισεν ὁ πυροβολισμὸς ἀπὸ τὸν πύργον, καὶ ἐβάσταξεν τὴν ὁρμὴν τῶν Τουρκῶν, ἕως ὅπου ἀποσύρθημεν.

Ὁ μὲν Διαμαντὴς γλιστρῶν ἀπὸ τὰ φύλλα τῶν ὀξυῶν δενδρῶν, ἔπιασεν ἄλλον δρόμον[5]),

Ἐγὼ ἐτράβηξα τὸν δρόμον πρὸς τὰ Νερά.

---

1) Ἡ κατὰ μάκρος γραμμὴ τῆς ράχης τοῦ βουνοῦ, ποῦ λέγεται καὶ χτένι.

2) Πίσω ἀπὸ τὸ χωριὸ Μηλιὰ περνάει κλάδος τοῦ ποταμοῦ Δίου· ἐκεῖ, φαίνεται, σχηματίζονται «νερά».

3) Μᾶς πρόλαβε, καὶ βγῆκε μπροστά μας.

4) Φαίνεται, τσακίσανε μόλις εἶδαν τοὺς Τούρκους μπροστά τους ξαφνικά.

5) Ἄφησε τὸν ἑαυτό του νὰ κυλίσῃ γλιστρῶντας πάνου στὸ στρῶμα τῶν φύλλων. Ὁ Διαμαντὴς Νικολάου βρίσκεται ὕστερα ἀπὸ λίγες μέρες γύρω ἀπὸ τὴ Νάουσα. Στουγιαννάκη π. π. σ. 181, 204, 242.

Ὁ Τόλιος, διωκόμενος ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς, τραβοῦσεν ἀπάνω κατὰ τὸ χτένι, θέσιν κρημνώδην καὶ ὀχυράν, πλὴν σκεπασμένην ἀπὸ τὰ χιόνια.

Λοξεύσαντες οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὸ πῦρ τοῦ πύργου, ἔγυραν πρὸς ἡμᾶς, διώκοντές μας.

Ἐβάσταξαν[1]) εἰς ἓν στενὸν κρημνῶδες καμπόσους <Ἕλληνας>, καὶ ἀντισταθέντες <ἐκεῖνοι> ἐπίστρεψαν οἱ Τοῦρκοι.

Ὁ πύργος πολιορκήθη, καὶ μέσα ἦτον ὁ Κος Σάλας (311) μὲ ὅλην τὴν αὐλήν του. Ὁ δὲ Γούλας <ἦτο καὶ αὐτὸς ἐκεῖ> μὲ ἕως 40 στρατιώτας. Εἰς τὸν ἴδιον <πύργον> ὡς βαρὺς εἰς τὸ σῶμα ἀποσύρθη ἀπὸ ἐμένα <καὶ> ὁ ἀδελφός μου Μήτρος, καὶ ἐκλείσθησαν.

Ὁ πύργος, ὑψηλὸς καὶ δυνατὸς πυροβόλων, ἐμπόδιζεν τοὺς Τούρκους νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸ χωρίον, καὶ ἔμειναν πολιορκῶντες μακρόθεν.

Ἐδῶ ἐδυνόμασθον νὰ κερδήσωμεν ἐκεῖνο ὁποῦ σχεδιάζαμεν, μὰ ποῦ φροντὶς πλέον διὰ πόλεμον; Τώρα ἔχομεν φροντίδαν περὶ <διασώσεως> φαμελιῶν.

Ἀνύπανδροι καὶ χωρὶς βάρος <οἰκογενειακὸν> ἦτον μόνον ὅσους στρατιώτας εἶχα ἐγὼ καὶ ἔφερεν καὶ ὁ Σάλας—καὶ μᾶς ἔμειναν[2]).

Οἱ ἄλλοι, ἀρχηγοὶ καὶ στρατιῶται, ὅλοι ἦσαν μπερδευμένοι ὡς ἐντόπιοι[3]).

Ὅλαις ταῖς φαμιλιαῖς καὶ τὰ πράγματά των, θροφὰς καὶ ἄλλα, ταῖς εἶχαν εἰς τὰ Νερά[4]).

Μετὰ τὴν δίωξίν μας ὅλοι συνήλθομεν ἐκεῖ· οὔτε ὅμως ἐπληγώθη κανένας, οὔτε ἐφονεύθη.

Ὁ Διαμαντὴς ἀνταμωθεὶς μὲ τὴν φαμιλιάν του ἄρχισεν νὰ κλαίγῃ, καὶ ἦτον ἀπαρηγόρητος (312) διὰ ὅλα. Οὔτε βιολὶ πλέον θέλομεν, οὔτε ρεμπάπι· ὅλα τὰ ἀναθεματίζαμεν.

Ἐσχεδίαζαν ποῦ νὰ τοποθετήσουν ταῖς φαμιλιαῖς ἀσφαλῶς, (καὶ <ἔπειτα> νὰ ἀρχίσωμεν <τὰ> Κλέπτικα) καὶ πῶς νὰ ἀνταποκριθοῦμεν μὲ τὴν θάλασσαν, νὰ ταῖς ἐμβαρκαρήσωμεν, καὶ ἄλλα.

Ηὗραν ἄσυλον μίαν θέσιν Βροντοὺς ὀνομαζομένην, ἀπάνω ἀπὸ τοὺς Μύλους ὁποῦ ἦσαν στρατοπεδευμένοι οἱ Τοῦρκοι καὶ ἐκινήθησαν καθ' ἡμῶν.

Ἀποφάσισαν λοιπὸν ἐμένα μὲ ὅλους τοὺς ἐλευθέρους[5]) νὰ μείνω <μεν> ἐκεῖ, καὶ εἰς ταῖς δύο τῆς νυκτὸς νὰ ἐπιστρέψῃ ὁ Τόλιος Λάζου καὶ ὁ Καρακώστας σύγαμβρος[6]) τοῦ Κπ. Διαμαντῆ νὰ πηγαίνωμεν εἰς βοήθειαν τῶν ἀποκλει-

---

1) Κατόρθωσαν νὰ τοὺς κρατήσουν.

2) Ὅσους εἶχαν οἱ δυό, καὶ μέναν ἀκόμα ζωντανοὶ ἀπὸ τὶς μάχες.

3) Ὑποταγμένοι στὸ ζυγὸ τοῦ γάμου. Οἱ μικροπαντρεμένοι πολεμιστάδες ἔχουν σημαντικὴ ἱστορία κατὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821.

4) Μέσα στὴ ρεματαριὰ ποὺ κατηφόριζε, καὶ ἦτανε μακρυὰ ἀπὸ τὴ θάλασσα ὡς πέντε ὡρῶν δρόμο.

5) Τοὺς ἀγάμους.

6) Τὸ χειρόγρ. *συζύγαμπρος*.

σμένων <εἰς τὸν πύργον> νὰ τοὺς ἐβγάλωμεν, καὶ ἔπειτα ὅλοι μαζὶ νὰ ἀνταμωθοῦμεν εἰς Βροντούς, ἢ ὅπου συμφέρῃ.

Ξένοι καὶ ἄπειροι ὅλως διόλου κι' ἐγὼ καὶ οἱ στρατιῶται, ὑπακούσαμεν εἰς τὸ καλὸν ἐτοῦτο <πρόσταγμα>.

Ἐνύκτωσεν· περιμένομεν ἕως εἰς τὰς 4 τῆς νυκτός[1]), κανεὶς δὲν ἐφάνη.

Τὸν δρόμον κανένας ἀπὸ ἡμᾶς δὲν τὸν ἤξευρεν (313)· σκότος καὶ λόγκος— οὔτε τὸ δάκτυλόν μας δὲν ἐβλέπαμεν. Οἱ στρατιῶται ἄρχισαν νὰ μουρμουρίζουν ἄλλος τὸ ἓν καὶ ἄλλος τὸ ἄλλο συμπέρασμα ἀπὸ τὴν ἐκεῖ στάσιν μας, ἕως τὴν αὔριον[2]). Οἱ συμπερασμοί των ἦτον δίκαιοι.

Κατάλαβα πλέον, ἀφοῦ δὲν ἦλθεν κανένας, ὅτι μᾶς ἄφησαν <ἡμᾶς> θῦμα, ἕως νὰ λάβουν καιρὸν νὰ κρύψουν ταῖς φαμελιαίς των, νὰ ἀποφύγουν <αὐταὶ> τὸν αὐρινὸν διωγμόν.

Ἐστοχάσθην δὲ ὅτι ἦτον ἀδύνατον [νὰ δυνηθῶμεν] ἡμεῖς τρέχοντες εἰς τὰ τυφλὰ μοναχοί μας, χωρὶς ὁδηγόν, νὰ κινηθοῦμεν.

Δύο ὥρας σχεδὸν ἀπεῖχεν τὸ χωρίον[3]) ἀπὸ τὴν θέσιν μας· εἰς τὰς 7 τῆς νυκτὸς ἔπρεπεν νὰ φθάσωμεν τότες[4]), ὁποῦ κ' ἐκεῖνοι πλέον ἔπρεπεν νὰ φύγουν ἢ ἐδῶθεν ἢ ἐκεῖθεν, διὰ ὅπου τοὺς εὐκόλυνεν.

Ἀπὸ τὸ στάσιμόν μας ἐκεῖ κανὲν ὄφελος δὲν ἔβλεπα· ὡς ἄπειρος δὲ τῶν λοιπῶν θέσεων ἐστοχάσθην νὰ ἀποσυρθῶ εἰς τὸ Καταφύγι μὲ ὅλους <διὰ> νὰ τοὺς σώσω[5]). Διότι τὴν αὔριον (314) οἱ Τοῦρκοι ἄφευκτα ἔμελλον νὰ κινηθοῦν δι' ἐκεῖ, ὁποῦ ἤξευραν ὅτι εἶναι φαμελιαὶς καὶ λάφυρα.

Λαβόντες ἀπὸ ἓν δαυλόν, γλίζον ἐλάτου ἀναμμένον εἰς τὸ χέρι ὁ καθείς, ἀποσύρθημεν ἀπὸ τὴν θέσιν τὴν νύκτα, καὶ ἐκοιμήθημεν εἰς ἕνα ρέμα, ὁποῦ ηὕραμεν πλῆθος ἀλεύρια καὶ παστοὺς διαφόρους[6]).

Τὴν αὐγήν, μὲ συμπερασμὸν τρέχων[7]) τὸ μονοπάτι πρὸς τὸ Καταφύγι, μόλις ηὕραμεν τὸν ζυγὸν ὁποῦ ἔπρεπεν νὰ διασελλώσωμεν[8]).

Πρὸς τὸ μεσημέρι ἐφθάσαμεν ἐκεῖ· καὶ ἐνῷ ἐστάθημεν νὰ ξεκορασθῶμεν, ἀκούγομεν ἔξαφνα πυροβολισμὸν καὶ πόλεμον εἰς τὴν ἑσπερινὴν θέσιν μας, καὶ εἰς ὅλον τὸ πέρα μέρος, εἰς τὸ χτένι.

Ἐσυμπεράναμεν ὅτι ὁ ἀκροβολισμὸς οὗτος ἦτον ἀπὸ ἀποσπάσματα φαμελίτων[9]). Διὰ νὰ μὴ μᾶς προφθάσουν <οἱ Τοῦρκοι>, μὲ μίαν πνοὴν τρέχοντες τὸν

---

1) Δέκα ὧρες τῆς νύχτας, τουρκ. ὥρα.

2) Τὰ «συμπεράσματα» (εἰκασίες) βάσταξαν ὅλη τὴ νύχτα ὡς τὴν ἄλλη μέρα.

3) Ἡ Μηλιά.

4) Μεσάνυχτα περασμένα, τουρκ. ὥρα.

5) Δηλ. ν' ἀνεβοῦνε βορεινὰ πρὸς τὸ Βελβεντό. Λοιπὸν ἀλλάξανε πορεία.

6) Θὰ ἦταν τρόφιμα ἀποθηκευμένα τοῦ Σάλα.

7) Ὁ συγγρ. δὲ μπορεῖ νὰ κλίνῃ τὸν πληθυντικὸ τῆς μετοχῆς. Γρ. τρέχοντες.

8) Νὰ περάσουν διαγώνια τὸ ζυγὸ (χτένι) τοῦ βουνοῦ, ἀπὸ μέρος βέβαια διαβατό. Αὐτὰ τὰ πατημένα περάσματα τῶν βουνῶν λέγονται διάσελλα, διάραχα, διαπόρια.

9) Οἰκογενειαρχῶν ποὺ συνοδεῦαν τὰ γυναικόπαιδα.

δύσβατον ἀνήφορον, ἐφθάσαμεν εἰς τὸ διάσελλον, ὁποῦ [ἐφαίνετο] ὑποκάτω ἦτον τὸ Καταφύγι (315), καὶ ἐφαίνετο ὅλος ὁ κάμπος κατὰ τὴν Κοζάνην.

Ἐσυνάχθημεν ὅλοι, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς χιόνος ἐφαινόμασθον ὡς κόρακες.

Δρόμος δὲν ἦτον, παρὰ καθίσαντες ὅλοι ἐκυλίσθημεν καὶ ἀφέθημεν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ κατηφόρου· ὅλοι γλιστρήσαντες καθισμένοι, ἐν τῷ ἅμα ἐφθάσαμεν εἰς τὴν ἄκρην τοῦ χωριοῦ.

Οἱ Καταφυγιῶται εὐθὺς ἔστειλαν τὸν πρωτόγερον νὰ ἰδῇ ποῖοι εἴμασθον. Ἐγὼ εἶχα ἀλλάξει τὰ φορέματά μου, καὶ μὲ τὸ πρόσχημα <τοῦτο> ἀνταποκρινόμουν <εἰς τὴν ὁμοιότητα> μὲ [τὸν] χωριάτην. Αὐτὸς ἐρωτοῦσεν νὰ μάθῃ τὸν ἀρχηγόν μας· ἐγὼ τοῦ εἶπα ὅτι εἴμεθα ἀκέφαλοι καὶ ζητοῦμεν τὸν Καπ. Παναγ. Μπζιώταν.

Μᾶς διώρισεν ὅλους εἰς μίαν παράμερον θέσιν νὰ λημεργιάσωμεν, καὶ πῆγεν εἰς τὸ χωρίον νὰ ἀναγγείλῃ ὅσα εἶδεν καὶ τοῦ εἴπαμεν.

Εἰς ἀπόκρισιν μᾶς <ἀν>έφερεν ὅτι ὁ Καπ. Παναγιώτης Μπζιώτας εἶχεν ἀναχωρήσει ἀπὸ τὴν ἄλλην ἡμέραν διὰ Μεταξᾶ, καὶ ὅτι ἐκεῖ ἦλθεν ἕνας Τοῦρκος μὲ ἕως 30, καὶ πρέπει νὰ (316) προφυλαγώμεθα. Μᾶς ἔφερεν καὶ δύο φορτώματα ψωμὶ καὶ τυρί.

Ἐξετάζων περὶ πολλῶν καὶ ἐλεεινολογῶν ἡμᾶς διὰ ὅσα ἐπάθαμεν, ἐρώτησεν ἐμένα τὸν ἴδιον:

—Ὅλα καὶ ὅλα, λέγει, μὰ ἐκεῖνος ὁ Νικόλας ὁ κερατᾶς πάγει στὸ διάβολο ἢ ὄχι;

Ἐρυθριάσας ἐγὼ πρόλαβα λέγων:

—Ποῖον Νικόλαν λέγεις;

—Ἐκεῖνον τὸν μεγάλον, λέγει, ὅστις ἤφερεν τὰ καράβια καὶ τὰ βαρούτια, καὶ ἦλθεν κ' ἐδῶ προχθὲς εἰς τὸ χωριό μας καὶ ὡμίλησαν μὲ τὸν Καπιτάνον καὶ χωριανοὺς νὰ κτυπήσωμεν καὶ ἡμεῖς.

—Ὦ, ἐκεῖνος, λέγω, πάγει στὸ διάβολο, τὸν ἔπιασαν οἱ Τοῦρκοι ζωντανόν, καὶ γλύτωσεν ὁ κόσμος.

—Ὤχ, θεὸς συγχωρήσῃ τὴ μάνα τους, λέγει, [ὅλο] ἐκεῖνος ὁ κερατᾶς πῆρεν <ὅλον> τὸν κόσμον εἰς τὸν λαιμόν του.

Ἄκουγα ὁ ἴδιος τὴν κρίσιν διὰ τὸν ἑαυτόν μου, καὶ πάλιν εἶπα μὲ τὸ συνειδός μου· τί ἔκαμα;

Ἐν τοσούτῳ ζήτησα ὁδηγὸν νὰ μᾶς ξεβγάλῃ ἀπὸ τὰ σύνορά τους, νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ πέραν τοῦ δερβενίου Λαβανίτζας (317[1]), καὶ νὰ τὸν εὐχαριστήσωμεν.

Ὀκτακόσια γρόσια μᾶς ἐπρόβαλεν, καὶ ἀμέσως τὰ μέτρησα.

Περιμένοντες νὰ νυκτώσῃ καὶ νὰ κινήσωμεν, ἰδοὺ καὶ ὁ Κος Τζῖνος κουτζός, παγωμένος, μὲ ἄλλον ἕνα. Ἐφιλήθημεν, ἐκλαύσαμεν ὡσὰν νὰ εἴχαμεν 200 χρόνια χωριστά.

---

1) Λίγες ὧρες μεσημβρινὰ ἀπὸ τὰ Σέρβια. Λοιπὸν ὁ σκοπός τους ἦτανε νὰ πιάσουν τὸ δρόμο τῆς Κοζάνης καὶ Σιάτιστας, ἢ νὰ φύγουν δυτικὰ κατὰ τὰ Χάσια.

Μᾶς διηγήθη ὅτι:

—Ὁ Σάλας καὶ Γούλας μὲ [ὅλους] τοὺς ἀποκλεισμένους ὅλους μας, καύσαντες τὸν πύργον, μετέβημεν εἰς τὰ Νερά, ὁποῦ ἐλπίζαμεν νὰ σᾶς εὕρωμεν ὅλους, καθὼς καὶ ταὶς φαμελιαίς. Ἅμα ἐφθάσαμεν ἐκεῖ, καὶ εἴδαμεν ὅτι κανένας δὲν εἶναι—θροφὴν ηὕραμεν—κοπάδια, παρομοίως[1])—ἐβάλαμεν τὰ ἀρνιὰ εἰς ταὶς σούγλαις νὰ φάγωμεν· μόλις μισοψήθηκαν, καὶ <κατὰ> τὸ ἑωθινόν, ἰδοὺ οἱ Τοῦρκοι ἀπ' ἐπάνω μας, καὶ μᾶς ντουφέκησαν. Ἀφήσαντες ὅλα καταγῆς, ἐφύγαμεν σῶσον-σώσῃ ἑαυτὸν ὁ καθείς. Ὁ Σάλας καὶ οἱ λοιποὶ ἀκολούθησαν τὸν Γούλαν διωκόμενοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους, καὶ ἔγυραν πρὸς τὸ χωρίον Φτέρη[2])· ἐγὼ μὴ δυνάμενος νὰ τοὺς ἀκολουθήσω, κατάφυγα ἐδῶ εἰς τοῦτο τὸ χωρίον. Τώρα, ὅπως καὶ ἂν εἶμαι, θὰ τραβήξω μαζί σας (318).

Ἕως αὐτοῦ τελείωσεν πλέον ἡ πολέμιος σκηνὴ τοῦ Ὀλύμπου[3]).

---

1) Ὅπως ηὕρατε καὶ σεῖς.

2) Πιάσαν τὴ ρεματαριά, ποῦ βγάνει στὴ θάλασσα· ἀριστερὰ εἶναι τὸ μικρὸ χωριὸ Φτέρη. Ἴσως ὁ σκοπός τους νὰ καταφύγουνε στὰ πλοῖα. Ἀλλά, φαίνεται, πλοῖα δὲν ηὗραν. Τὸ τέλος βλ. π. κ.

3) Τὴν τελευταία φράση τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου «ἕως ἐδῶ τελείωσεν πλέον ἡ πολέμιος σκηνὴ τοῦ Ὀλύμπου» τὴν ἀκολουθοῦν στὸ χειρόγραφο καὶ τὰ παρακάτου: «Καὶ τώρα ἀκολουθεῖ τοῦ ἀπέναντι μέρους, τῆς Ναούσης καὶ λοιπῶν <μερῶν> τὸ τέλος». Ἤθελε τάχα ὁ συγγρ. νὰ κάμῃ λόγο καὶ γι' αὐτὸ τὸ πολὺ σημαντικώτερο κεφάλαιο τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνα, κι' ἔπειτα τὸ λησμόνησε; Νομίζω, ἤθελε μοναχὰ νὰ πῇ· «ὁ ἀγῶνας τοῦ Ὀλύμπου τελείωσε, ὁ ἄλλος ὅμως ἐξακολουθεῖ». Ἡ ἱστορία δὲ θὰ κρίνῃ αὐστηρὰ τὸ παράτολμο ἐπιχείρημα τοῦ Ν. Κασομούλη, ἕνα ἀπὸ τὰ τόσα ἄλλα ἀπρομελέτητα, καὶ γι' αὐτὸ ὀλέθρια, ποῦ σημειώνουν τὴν ἀρχὴ τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνα. Ὁ ἰδεολογικὸς πατριωτισμός, θρεμμένος μὲ τὶς ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας καὶ καλλιεργημένος ἀπὸ τοὺς μορφωμένους Φιλικούς, χωρὶς νὰ συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ὑλικὴ προετοιμασία τοῦ λαοῦ, ἔφερε τὸ ἔθνος στὴν ἄκρη τοῦ γκρεμοῦ ἀπὸ τὸν πρῶτο χρόνο τοῦ Σηκωμοῦ, καὶ ἡ ἄμεση καταστροφὴ θ' ἀκολουθοῦσε, ἂν ὁ λαὸς δὲν ἔπαιρνε ἀπάνω του τὸν πόλεμο καὶ τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ὕπαρξή του. Ὁ Ν. Κασομούλης, νέο παληκάρι, τόλμησε ἔργα ἀνώτερα τῆς δύναμής του. Οἱ Μακεδόνες Ἀρματωλοί, γνωρίζοντας καλὰ τί εἶναι ὁ πόλεμος, εἶχαν ἀποφασίσει τὴν ἀναβολή. Λοιπὸν ἡ Φιλικὴ δὲν τοὺς εἶχε ἑτοιμασμένους. Ἡ Μακεδονία εἶχε ὅλα τὰ μέσα τὰ ὑλικὰ νὰ ἑτοιμάσῃ τὸν πόλεμο, καὶ δὲν ἦταν ἀνάγκη τὴν τελευταία στιγμὴ νὰ ζητιανεύουν οἱ Ἀρματωλοὶ τοῦ Ὀλύμπου μπαρούτια καὶ βόλια ἀπὸ τὸ Μοριά. Ἕνα μοναχὰ παρηγορεῖ τὸν ἀναγνώστη, ὅτι τὸ κίνημα τοῦ Ὀλύμπου δὲν προξένησε τὰ ἀμύθητα κακὰ ποὺ ἔφερε ἡ ἐπανάσταση τῆς Κασσάντρας, τῆς Νάουσας, τῆς Χίου, καὶ τόσα ἄλλα ἔργα πολεμικὰ τρελλά, ποὺ τὰ εἶχαν ἀναλάβει πατριῶτες τυφλωμένοι ἀπὸ τὸν πατριωτισμό τους, πολεμιστὲς ἀπόλεμοι, λογιώτατοι μὲ γεμάτα τὰ μυαλὰ ἀπὸ κλασσικὸν ἀέρα.—Ὑπάρχει ἀκόμα καὶ τὸ κέρδος ὅτι ὁ ἀγῶνας τοῦ Ὀλύμπου δὲν ἔπεσε ἄδοξα. Πρώτη φορὰ γίγονται γνωστὲς οἱ μάχες ποὺ δοθήκανε ἐκεῖ πέρα. Ὁ Τρικούπης, ἔκδ. γ' Β' σ. 136 πολὺ σύντομα περιγράφει τὸν ἀγῶνα τοῦ Ὀλύμπου. Βλ. Raybaud Β'σ. 187, ὅπου περιγράφεται ἡ φυγὴ τοῦ Σάλα καὶ ὁ γυρισμός του στὴν Κόρινθο. Γιὰ τὶς περιπέτειες τοῦ Θεοφ. Καΐρη βλ. Δ. Π. Πασχάλη βιογρ. του, 1928, σ. 266. Καὶ τὸ μεγαλύτερο ἀγαθὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ Ὀλύμπου εἶναι ὅτι ὁ Ν. Κασομούλης ἀναγκάστηκε νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴ Μακεδονία καὶ νὰ ριχτῇ στοὺς κινδύνους τοῦ μεγάλου ἀγῶνα, καὶ ἀπὸ τὴ νέα του αὐτὴ ζωὴ τὴν πολεμικὴ νὰ βγῇ τὸ ἀτίμητο ἔργο τῶν Ἐνθυμημάτων του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Φυγὴ τοῦ συγγραφέως ἐξ Ὀλύμπου, διὰ Χασίων εἰς Μετέωρα—Περιπέτειαι καθ' ὁδόν—Μετάβασις εἰς Ἀσπροπόταμον—Ἀναδρομαὶ εἰς τὰ ἐν Ὀλύμπῳ συμβάντα—Ἀναχώρησις εἰς Ραδοβίτσι, Βάλτον, Βραχόρι, Ἀπόκουρον, Κράβαρα, Λιδωρίκι, Αἴγιον, Κόρινθον, Ναύπλιον—Τὰ περίεργα τῆς ὁδοιπορίας—Πολιτικὴ κατάστασις—Φιλελληνικὸς λεγεών—Χαρέμια τοῦ Χουρσίτ—Εὐθῦναι τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ὀλύμπου—Μετάβασις τοῦ συγγραφέως εἰς Τῆνον.—Τὰ περὶ παραδόσεως τοῦ Ναυπλίου—Εἰσβολὴ τοῦ Δράμαλη.

Τὸ ἑσπέρας, κατὰ τὸ δειλινόν, ξεκινήσαμεν ἀπάνω ἀπὸ τὰ χιόνια <καὶ> τοὺς ζυγοὺς[1]) ὁλημύκτα <τρέχοντας> ὡσὰν τὰ ἐλάφια· ξημερώσαμεν ἀριστερὰ τῆς Λαβανίτζης[2]) ἀντικρυ τοῦ δρόμου.

Ὁ τόπος ἀνάρμοστος διὰ λημέρι, ἐσκορπήσαμεν εἰς ταὶς τούφαις τῶν πευκίων, φυλάξαντες καὶ τὸν ὁδηγόν, νὰ μὴ μᾶς ἀφήσῃ, ὅλην τὴν ἡμέραν.

Τὸ ἑσπέρας βραδιάζοντας ἐκινήσαμεν διὰ τὸ ἄντικρυ μέρος· εἰς τὸν δρόμον ἀπαντήσαμεν πολλοὺς χωρικούς, πλὴν οὔτε ἐνοχλήσαμεν κανέναν, οὔτε μᾶς ἐρωτοῦσεν κανένας.

<Ὁ ὁδηγὸς> μᾶς ἀνέβασεν εἰς ἓν ὑψηλὸν ὄρος, κ' ἐκεῖ μᾶς ἔδειξεν τὸν δρόμον ὁποῦ ἦτον νὰ τρέξωμεν τὴν αὐγὴν διὰ Μεταξᾶ[3]), καὶ ἀφήσαντές[4]) μας ἀναχώρησεν.

Κ' ἐγὼ καὶ οἱ στρατιῶται ἐφαντάσθημεν ὅτι ἐλευθερώθημεν ἀπὸ τὰ δεινὰ— καὶ ὀπίσω ἦτον τὰ χειρότερα.

Ξημέρωσεν, καὶ χωρὶς συστολὴν πήραμεν σβάρνα τὰ μανδριά, χωρισθέντες ὁ μὲν Τζῖνος μὲ τοὺς μισοὺς, ἐγὼ μὲ τοὺς ἄλλους νὰ οἰκονομούμεθα ἀπὸ θροφήν· καὶ νὰ ἀνταμωθῶμεν εἰς Ἀσπροπόταμον τὸ σύνθημα[5]). Εἴμεθα εἰς τὸ τμῆμα τῶν Μπζιωταίων· ἅμα δὲ πλησίασα εἰς Μεταξᾶ, τοῦ ἔγραψα[6]) ὅτι ἔφθασα καὶ νὰ μὲ ὁδηγήσῃ πῶς (319) νὰ φερθῶ. Μ' ἀποκρίθη νὰ ἀπεράσω πέραν τοῦ χωρίου εἰς τὴν Ἁγίαν Παρασκευήν, ὁποῦ θέλει ἔλθει καὶ <ὁ ἴδιος> εἰς ἀντάμωσίν μας.

---

1) Τὸ ζυγὸ-ζυγό. Γιὰ τὴ λέξη βλ. π. π. σ. 210, σημ. 8.
2) Γιὰ τὴ θέση τῆς Λαμπάνιτσας βλ. π. π. σ. 211 σημ.
3) Βδ. ἀπὸ τὸ χωριὸ Σαραντάπορο καὶ τὸν ποταμό.
4) Ὁ συγγρ. ἐδῶ δὲν ξέρει νὰ κλίνῃ τὸν ἑνικό· γρ. «ἀφήσας».
5) Τὸ σύνθημα ἦτο νὰ ἀνταμωθῶμεν κ.λ.π.
6) Τοῦ Παν. Μπζιώτη.

Μᾶς ἔστειλεν ψωμί, κρασί, σφαχτὰ καὶ τυρί. Ἀναπαύθημεν ἠθικῶς ὁπωσοῦν.

Τρεῖς ὥρας δὲν ἡσυχάσαμεν, καὶ τοῦ ἦλθεν εἴδησις ὅτι ἀπερνᾷ ὁ Κπ. Μάντζιαρης μὲ ἕναν δερβέναγα, ζητῶντες μήπως ἐμβῆκαν εἰς τὰ τμήματα τῶν Χασιῶν ἀποστᾶται καὶ Κλέφταις. Ἀμέσως μᾶς διώρισεν νὰ κρυφθοῦμεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἕως νὰ τοὺς ἀποφύγῃ.

Ἐκλείσθημεν, καὶ ἰδοὺ ὁποῦ ἔφθασαν εἰς τὸ λημέρι μας. Οἱ λαγοκυνηγοὶ ἤρχοντο ἄλλος ἀπ' ἐδῶ ἄλλος ἀπ' ἐκεῖ κυνηγῶντες[1]· ἀπὸ τὰ σκυλιά των μυρίζοντας—ἦλθαν δύο-τρία <ἕως> εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἄρχισαν νὰ γαυγίζουν εἰς ταὶς τρύπαις (φέγγους[2]), διότι ἦτον βαθειὰ ἡ ἐκκλησία κτισμένη — θεέ μου, πόσαις καρδιαὶς νὰ ἔχῃ τότες κανένας, νὰ θυσιάσῃ τὴν μίαν· ὅλων αἱ ψυχαὶς ἐτρόμαξαν μὴ προδοθοῦμεν. Ἀπελπισθέντες ἑτοιμάσθημεν διὰ πόλεμον· ὁ θεὸς <τοὺς> ἐφώτισε, καὶ εὐθὺς ἔφυγαν μὲ βίαν· καὶ ἐλευθερώθημεν (320).

Ἀφοῦ ἀρκετὰ ὡμιλήσαμεν μὲ τὸν Καπ. Παναγιώτην, μ' εἶπεν ὅτι τὸ σῶμα <μας> ὅλον δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὸ βαστάξῃ, ἐπειδὴ προδίδεται, παρὰ ἂν θέλω νὰ καθίσω ἐγὼ καὶ μὲ ἄλλους 10 ἢ 20, ὁποῦ ἠμπορεῖ νὰ μᾶς προφυλάξῃ.

Εἶδα ὅτι εἴμασθον δυσβάστακτοι[3]· ἀποφάσισα νὰ διαβῶ εἰς τὸν Στορνάρην.

Ἀμέσως μ' ἔδωσεν ὁδηγὸν ἕως νὰ μᾶς ἐμβάσῃ εἰς τὸ τμῆμα τῶν Μπλαχαβαίων.

Ὁ ὁδηγός μας ἦτον ἄλλως πως καλός, πλὴν κουφός· γυρίζοντάς μας ἀπὸ λόγκον εἰς λόγκον καὶ μονοπάτια καὶ μανδριά, ξημερώσαμεν εἰς τὰ σύνορα τῶν Μπλαχαβαίων, ὁποῦ ἀπαντήσαμεν ὅλα τὰ Γκέγκικα κοπάδια, ὁποῦ τὰ διάβαζαν διὰ τὴν πατρίδα των νὰ ξεκαλοκαιριάσουν[4].

Κρυμμένοι, δὲν ἐδυνήθημεν νὰ βασταχθοῦμεν· κινήσαντες διέβημεν ἀπὸ τὴν μέσην των, καὶ μ' ὅλον ὁποῦ μᾶς γνώρισαν, δὲν μᾶς εἶπαν τίποτες.

Ἀπὸ τὴν βίαν ὁ ὑπηρέτης μου ἀλησμόνησεν ὅλην τὴν ἀνταπόκρισίν μου εἰς τὸ λημέρι μὲ τὴν τζιάντα (321). Διὰ νὰ μὴ βλαφθοῦν οἱ ἀνταποκριταί, οἵτινες ἦτον ἐκθεμένοι εἰς τοὺς Τούρκους μὲ τὰ γράμματά των, ἔπεμψα εὐθὺς τὸν ὑπηρέτην καὶ τὸν ὁδηγὸν νὰ τὴν εὕρουν. Τὴν ηὗραν, πλὴν ἐπίστρεψαν ἀργά, καὶ ἡ ἀργοπορία αὕτη μᾶς ἔβλαψεν διὰ τὴν αὔριον.

Ὁ ὁδηγὸς μᾶς ἔσυρεν εἰς τὸ μοναστῆρι τῆς Ἁγίας Τριάδος πλησίον τῆς Δισκάτας, πρωτοχώρα Χασιῶν· κατὰ τὰς τρεῖς τῆς νυκτὸς ἐφθάσαμεν ἐκεῖ, ὅπου ηὕραμεν καὶ τοὺς συνδρόφους μας, τοὺς χωρισθέντας παρ' ἡμῶν.

Κρασοποτήσαντες ὁλημύκτα καὶ κοιμηθέντες κουρασμένοι, ὁ ὁδηγὸς μᾶς ἄφησεν καὶ ἔφυγεν διὰ νυκτός.

Τὴν αὐγὴν ἔπεσεν καταχνιά, ὁποῦ ἐμπρός μας δὲν ἐβλέπαμεν. Ὁ ἡγούμε-

---

1) Ἡ καταδίωξη γινότανε μὲ λαγωνικά.

2) Φεγγίτες. Τὸ ἀρσ. ὁ «φέγγος», σημαίνει καὶ φεγγάρι σὲ μερικὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας.

3) Θέλει ἁπλᾶ νὰ πῇ βαρετοί, ἐνοχλητικοί.

4) Ἦτανε βοσκοὶ σκηνίτες καὶ γυρίζανε πίσω στὰ βουνὰ τῆς Γκεγκαριᾶς.

νος μᾶς ὠδήγησεν νὰ μεταβοῦμεν εἰς τὰ καλύβια τοῦ μοναστηρίου, καὶ ἔδωσεν τὴν εἴδησιν εἰς τοὺς Μπλαχαβαίους ὅτι εἰσχωρήσαμεν εἰς τὸ τμῆμα των.

Καθίσαντες ὅλην τὴν ἡμέραν ἐκεῖ, πρὸς τὸ ἑσπέρας πληρώσαντες ἕναν καλυβιώτην μᾶς μετέφερεν εἰς ἄλλα καλύβια ἕως 4 ὥραις ἐκεῖθεν (322). Ἡ φιλοξενία τῶν Χασιωτῶν τούτων εἶναι ἀπερίγραπτος. Εἰς τοὺς λόγκους καθήμενοι καὶ εἰς τὰ καλυβάκια τους, δὲν ἤξευραν πῶς νὰ μᾶς παρηγορήσουν καὶ εὐχαριστήσουν.

Τὴν αὐγὴν μὲ ἄλλον ὁδηγὸν μετέβημεν εἰς Μετόχι Λογκὰ ὀνομαζόμενον, πλησίον τῆς Σμόλιανης, ὅπου ἦτον ἡ καθέδρα τῶν Μπλαχαβαίων.

Καὶ ἐπειδὴ ἦτον εἰς τὸν δρόμον, μᾶς ἔδωσεν τὰ ἀναγκαῖα ὁ καλόγερος καὶ ἀπεράσαμεν εἰς ἓν βουκολαργιό[1]).

Ἔγραψα ἀμέσως πρὸς τὸν Καπ. Θανάσην Μπλαχάβαν νὰ κατέβῃ νὰ ἀνταμωθοῦμεν. Αὐτός, προφασισθεὶς ὅτι δὲν ἦτον ἐκεῖ, ἦλθεν [μαζί], ἀγνώριστος εἰς ὅλους μας, <μαζὶ> μὲ κάποιον Στέργιον πολιτάρχην[2]) του, καὶ ἅμα μᾶς εἶδον, χωρὶς νὰ μᾶς χαιρετήσουν, ἄρχισεν ὁ Στέργιος νὰ μᾶς ὁμιλῇ.

— Τί εἶναι αὐτὸ ὁποῦ ἔκαμέτε, ὠρὲ διάολοι, καὶ πήρατε τὸν κόσμον εἰς τὸν λαιμόν σας—καὶ ἐσεῖς κ' ἐκεῖνοι οἱ ἀντίχριστοι οἱ Καπιταναῖοι; Ποῖος εἶναι, ὠρέ, ἀπὸ σᾶς ὁ Νικόλας;

—Ἐγώ, τοῦ λέγω, ὠρέ· τί σὲ κράξαμεν, <γιὰ> νὰ μᾶς (323) βρίσῃς, παλαβέ; Ἡμεῖς ἂν ἐπαναστατήσαμεν, ἐπαναστατήσαμεν μὲ ὅλον τὸν κόσμον, καὶ ἂν παθαίνομεν, τὰ παθαίνομεν πολλοί. Ἐσεῖς ὅμως, κουφάλογα, ὁποῦ ἐπαναστατήσετε μὲ τὸν Παπᾶ-Θύμιον, τί διάολον ἔκαμέτε καὶ χάλασέτε τὰ σπήτια μας τότες;

—Ἄλλο ἦταν τότες, λέγει, ἄλλο εἶναι τώρα...

Ὥραις λογοδιάρροια καὶ φλυαρία.

—Τί ζητᾶτε; μᾶς λέγει.

—Ὁδηγόν, τοῦ λέγω, νὰ διαβοῦμεν εἰς Ἀσπροπόταμον.

—Ἔ, ἔ, ἔ! (ἰδιωτισμὸς χασιώτικος). Βρέ, νἄσθε παλαβοὶ ὡς τὸν κῶλον.... Ποῦ θὰ ἀπεράσετε, ὁποῦ οἱ Τοῦρκοι βράζουν εἰς τὴν Καλαμπάκα καὶ Κρύα Βρύση;[3])

—Τί νὰ κάμωμεν λοιπόν;

—Ὠρὲ διάολε, ἐσὺ εἶσαι ἀρχοντόπουλο, λέγει· νὰ πηγαίνῃς ὀπίσω εἰς τὴν

---

1) Περίεργη λέξη· θέλει νὰ πῇ τάχα βουκολειὸ=τσομπαναριό; Στὸ λαὸ σώζεται ἡ λέξη βουκολειό, ὄχι ὅμως βουκόλος.

2) Κολιτζή του.

3) Μὲ τὸ ὄνομα τοῦτο δὲν ὑπάρχει τοπωνυμικὸ σ' ὅλη τὴν περιφέρεια τῆς Θεσσαλίας ἄλλο ἀπὸ μικρὸ χωριὸ μιὰ ὥρα μακρυὰ ἀπὸ τὴν Καρδίτσα. Καρδίτσα ὅμως πόλη δὲν ἦτανε χτισμένη ἀκόμα κατὰ τὴν Ἐπανάσταση. Ἄλλο δὲ μπορεῖ νὰ ὑποθέσῃ κανείς, παρὰ ὅτι οἱ Τοῦρκοι εἶχανε δυναμώσει μὲ στρατὸ δυὸ θέσεις στρατηγικὲς τῆς Θεσσαλίας, τὴν Καλαμπάκα, ποὺ φύλαγε τὸν Ἀσπροπόταμο, καὶ τὴν Κρύα Βρύση, θέση ἐπίκαιρη, στὸ ριζό, ποὺ φύλαγε τ' Ἄγραφα.

Κοζάνην, καὶ οἱ ἄλλοι νὰ σκορπήσουν ἐδῶ κ' ἐκεῖ, νὰ γίνουν ραγιάδες ἕως νὰ εὕρουν τὸν τρόπον νὰ φύγουν.

—Ὡρέ, ἔχεις ἄλλαις ὁμιλίαις; Ἔχεις ὁδηγόν, ἢ φεύγα, στὸ διάολο ἀπ' ἐδῶ!

—Ἂν θέλετε νὰ ἀπεράσετε, λέγει, νὰ ἀφήσετε τὰ ἅρματα καὶ τὰ φορέματα, καὶ νὰ σᾶς ἐνδύσωμε χωριάτικα, εἰδὲ ἀλλέως εἶσθε χαμένοι.

Ἐθύμωσα πλέον, ἄρχισα (324) νὰ ὑβρίζω κ' αὐτὸν καὶ τὸν Καπιτάνον του λέγων πρὸς τοὺς στρατιώτας· «Σηκωθῆτε ἀμέσως νὰ τραβήξωμεν εἰς τὰ Τρίκκαλα, καὶ ἐγὼ ἔχω τὰ γράμματα ὅλων αὐτῶν τῶν κερατάδων, τοὺς ἐγκαλῶ[1]) καὶ τοὺς γαμῶ τὰ κέρατα», κ' ἔκαμα τὸν κατήφορον.

Φωνάζει ὁ Στέργιος:

—Βρὲ διάολε, στάσου! Ἐγὼ τὸ καλόν σας θέλω, τί κακὸν σᾶς εἶπα;

Ἐπιμένω ἐγὼ νὰ τὸ πάρωμεν ζδάρνα κατὰ τὸ Μέτζοβον, νὰ μεταβοῦμεν εἰς τὸ τμῆμα τῶν Μανταλαίων[2]). Πείθει τοὺς στρατιώτας <μου> ὅτι μᾶς θέλει τὸ καλόν, καὶ ἀποφασίζουν νὰ ἀποθέσουν τὰ ἐνδύματα καὶ τὰ ἅρματα.

Ἐπίμεινα πολύ, ὅμως τοῦ κάκου· ὅλοι ἔκλιναν πλέον. Ἄχ, ἀπειρία! Ἀναγκασμένος πλέον τὰ ἐγχείρισα κ' ἐγώ.

Ἐγχειρίσαντες τὰ ἅρματα, καὶ διορίσαντές μας εἰς μίαν χούνην, λημέρι, οὔτε πλησίασεν <πλέον> κανεὶς νὰ μᾶς ἰδῇ, παρὰ μόνον ἕνας δραγάτης μὲ ἄλλον ἕναν.

Περιμέναμεν ὁδηγόν, ἐπεριμέναμεν φορέματα, τίποτες· περιμέναμεν θροφήν, παρομοίως. Μὲ τὸ σήμερον καὶ αὔριον ἀπέρασαν ὀκτὼ ἡμέραις. Μᾶς συμβούλευεν ὅμως ὁ δραγάτης (325) ὅτι ἔπρεπεν νὰ εἴμεθα φορτωμένοι φλωρί, καὶ νὰ κάμωμεν τοιαῦτα κινήματα[3]).

Νηστικοὶ οὕτως ὀκτὼ ἡμέραις, φλωρὶ δὲν εἶδαν· διότι ἓν ἂν ἔβγαινεν, ἤθελαν καὶ ἄλλα.

Μᾶς ἐπρόβαλεν <ὁ Στέργιος> νὰ χωρίσωμεν, ἀλλὰ δὲν τὸ ἐδέχθημεν. Οὕτως ἔπειτα ἀπὸ ὀκτὼ ἡμέρας ἔπεμψεν ἕναν, καὶ μᾶς ὡδήγησεν ἕως εἰς τὰ Μετέωρα, μὲ τὰ <πτωχικὰ> ἐνδύματά μας <ἀλλὰ> χωρὶς ἅρματα, παρόμοια μὲ τοὺς συλληφθέντας ἀγάδες Βαρδουνιώτας, ὁποῦ εἶδα εἰς Τριπολιτζὰν μετὰ τὴν ἔφοδον.

Φθάσαντες ὁλονυκτὶς εἰς τὴν μονὴν... τῶν Μετεώρων μᾶς τοποθέτησεν ἀντικρυ τῆς σκάλας, ὄπισθεν ἑνὸς λόφου, καὶ ἀφήσαντες τοὺς λοιποὺς κρυμμένους, οἱ δύο μας μὲ τὸν ὁδηγὸν πλησιάσαμεν εἰς τὴν θέσιν, ὁποῦ ἦτον καὶ ξύλινος σκάλα ἀκουμβησμένη ἀπάνω εἰς μίαν πέτραν, καὶ ψηλὰ εἰς τὴν ἀπότομον θέσιν ὁποῦ (326) μετὰ 40 περίπου σκαλιὰ ἀκολουθοῦσεν ἡ κρεμαστή, συνθεμένη ἀπὸ ξύλινα πατήματα καὶ σχοινοδεμένα.

Νηστικὸς ὀκτὼ ἡμέρας, ἄυπνος, κατακουρασμένος [ἀπὸ τὸν κόπον] καὶ ἀσυνείθιστος νὰ ἀνεβαίνω εἰς τοιαῦτα ὕψη, ὁ ὁδηγὸς μὲ συμβούλευσεν νὰ βλέπω, εἰς τὴν ἀνάβασίν μου, πάντα τὸν ἀνήφορον.

---

1) Τοὺς καταγγέλλω στοὺς Τούρκους.

2) Ἀρματωλῶν στ' ἀπάνω (βόρεια) Χάσια.

3) Πλάγιος λόγος νὰ δώσουν χρήματα γιὰ ν' ἀγοράσουν ὅ,τι χρειαζόνταν.

Τὸ χάος, ὁποῦ ἀκολουθοῦσεν ὑποκάτω τῆς ἀκουμβησμένης σκάλας, μὲ τρόμαξεν, πλὴν ἔπρεπε νὰ ριψοκινδυνεύσω ἅπαξ, διὰ νὰ σωθῶμεν.

Προβαίνων ἐγὼ καὶ ἀκολουθῶν με ὁ ὁδηγός, φθάνοντας εἰς τὸ ὕψος τῆς ξυλίνης σκάλας, ἡ κρεμαστὴ σκάλα διευθύνετο κατὰ κάθετον, μία ἥμισυ πῆχυ παρακεῖθεν· ἐδῶ πλέον ἀπελπίσθηκα, ὅταν εἶδα ὅτι μέλλω νὰ ἐκτεθῶ εἰς τὸν ἀέραν.

Σύρω τὴν σκάλαν πρὸς ἐμέ, τρέμων χεῖρας καὶ πόδας, ἐπάτησα εἰς ἐκείνην, ἀφέθην εἰς τὴν διάκρισιν καὶ εἰς τὸν κο<υ>νησμόν της <ἕως> νὰ ἔλθῃ (327) εἰς τὴν θέσιν της· ἔμεινα <κρεμασμένος> ὁ μισός· ὁ ὁδηγός μου συνειθισμένος ἀνέβαινεν ὡσὰν νὰ ἦτον σκάλα παλατίου· πρόφθασεν καὶ μὲ βαστοῦσεν ἀπὸ τὰ πόδια, καὶ μὲ ἐνθάρρυνεν. Ὁ τρόμος ἐκεῖνος εἰσέτι εὑρίσκεται εἰς τὴν ψυχήν μου.

Ἀναβάντες οὕτως μετὰ πολλοῦ κόπου ἕως εἰς τὸ ὕψος, ἐμβήκαμεν εἰς μίαν σπηλιὰν τρυπημένην ὡς κουβούκλιον, καὶ ἀπ' ἐκεῖ ἦτον ἡ σκάλαις λιθότομαις ἕως εἰς τὴν θύραν τῆς μονῆς[1]).

Μὲ ὠδήγησεν ἕως εἰς τὸν ἄρτηκα[2]), εἰδοποίησεν τὸν ἡγούμενον περὶ ἡμῶν ὅλα, καὶ τὰ ἄθλα μας. Ἐξῆλθεν ὁ ἡγούμενος, μὲ ἀσπάσθη, καὶ μὲ φιλοφρόνησεν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν· διώρισεν ἀμέσως νὰ σταλθῇ ψωμὶ καὶ προσφάγι καὶ διὰ τοὺς λοιπούς, καὶ ἐμένα μὲ ἐβάσταξεν εὐχαριστηθεὶς νὰ μάθῃ τὰ διατρέξαντα.

Κατὰ συγκαιρίαν εὑρέθησαν <καὶ> οἱ δύο ἀρχιερεῖς ἐκεῖ, ὁ Τρίκκης καὶ ὁ Φαναρίου (Ἀγράφων[3])· ὁ μὲν Φαναρίου, εἰδήμων καὶ φιλογενής, μὲ προσκάλεσεν ἰδιαιτέρως νὰ τοῦ διηγηθῶ (328) τὰ τελευταῖα μας· ὁ Τρίκκης[4]), γέρων καὶ ὕποπτος, κοίταζεν τὴν ὥραν πότε νὰ <τοὺς> ξεφορτωθῶ ἀπ' ἐκεῖ, καὶ οὔτε μὲ πλησίασεν.

Συνγευματίσαντες μετὰ τοῦ ἀρχιερέως Φαναρίου καὶ <τοῦ> ἡγουμένου, ἐλάβαμεν εὐκαιρίαν νὰ τοὺς εἰπῶ καὶ νὰ μὲ εἰποῦν ὅσα συνέβησαν καὶ συμβαίνουν εἰς τὰς περιστάσεις αὐτάς, εἰς τὰ πέριξ τῆς Λαρίσσης καὶ Τρικκάλων.

Διασκεδάσας ἀρκετὰ μὲ τοὺτους, μετὰ τὸν ἑσπερινὸν διώρισεν ἄνθρωπον ὁ ἡγούμενος νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ εἰς τὸν πόρον τοῦ ποταμοῦ Σαλαμβριᾶς, καὶ κατεβάσαντές μας μὲ τὸ δίκτυον, ὅπου εἶχον <ἐργαζόμενον> μὲ ἀργάτην, ἐπήγαμεν εἰς τὸ λημέρι, ὅπου ἦτον καὶ οἱ λοιποί.

Ξεκινήσαντες μὲ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, διὰ τοῦ εὐθέος δρόμου, χωρὶς νὰ ἀπαντήσωμεν κανέναν, διαβάντες ὑποκάτωθεν τῆς Καλαμπάκας ἐφθάσαμεν πρὸς τὰς δύο ὥρας τῆς νυκτὸς εἰς τὸν πόρον, καὶ διέβημεν ἀβλαβῶς (329).

Μᾶς εἶπαν[5]) πλέον ὅτι μετέβημεν εἰς τὸ τμῆμα τοῦ Κπ. Στορνάρη, καὶ καμίαν

---

1) Φαίνεται, ὁ λόγος εἶναι γιὰ τὸ μοναστῆρι τῆς Ἁγίας Τριάδας. Ὡς τὰ 1868 ἡ ἀνάβαση γινότανε μὲ σκάλα ξύλινη, ἑκατὸ μέτρων ψηλή, καὶ πειὸ πάνω ἀρχιζε σκάλα κρεμαστή. Ἀλλὰ στὰ 1868 ἔσκαψαν μέσα στὸ βράχο πέρασμα, καὶ ἔτσι ἡ σκάλα ἔγινε πειὸ σύντομη κατὰ τὰ $^2/_3$, δηλ. τῆς κόψανε 40 σκαλιά.

2) Νάρθηκα.

3) Τὸ χειρόγρ. Φαναρίων. Ἐπίσκοπος τὸ 1821 ἦταν ὁ Ἰωακείμ.

4) Τρίκκης τὸ 1821 ἦταν ὁ Διονύσιος.

5) Τοὺς εἶπε ὁ ὁδηγός, ἢ τοὺς τὸ εἶπανε πρὶν ξεκινήσουν.

ὑποψίαν δὲν εἴχαμεν ἀπὸ Τούρκους. Ὁ ὁδηγὸς ἐπίστρεψεν.

Ἡμεῖς ἀνέβημεν ἐπάνω εἰς τὸ βουνόν, πρόποδας τοῦ Κόζιακα, μέσα εἰς τὸν περιφανῆν καὶ κρυπτόκλεπτον λόγκον[1]· ἀνάψαμεν φωτιά, καὶ ζεσταθέντες μόνον ἐκεῖ[2]), ἐκοιμήθημεν ὡσὰν εἰς τὸν παράδεισον. Ξεγνοιάσαντες πλέον ἀπὸ τοὺς κινδύνους, ἐδόξασα τὸν θεόν, ὅστις μᾶς ἀγαποῦσεν καὶ <διὰ τοῦτο> διεσώθημεν ἀπὸ τόσους κινδύνους.

Μόνον ἓν μᾶς ἔβλαπτεν, ὁποῦ εἴμασθον ἄοπλοι· καὶ μᾶς ἔτυπτεν τὸ συνειδός, πῶς νὰ παρουσιασθῶμεν εἰς τόσους ἄνδρας στρατιώτας ὡσὰν γυναῖκες, ἐνδυμένοι <ἐκεῖνοι> ὅλοι πολυτελῶς[3]).

Τρέχοντες <ὅπου μᾶς ἔφερον> τὰ πατήματα τῶν ἀλόγων εἰς τὸν λόγκον, ἔξαφνα εὑρέθημεν εἰς τὸ μοναστήριον Βετουμᾶ[4]), εὑρισκόμενον ἀντικρυ τῶν Τρικκάλων.

Κρυφθέντες ὅλοι οἱ λοιποί, πῆγεν ὁ Τζῖνος μόνος νὰ παρατηρήσῃ ὁποῖοι ἦτον εἰς τὸ μοναστῆρι καὶ πῶς ὀνομάζεται—νὰ ἰδοῦμεν ποῦ εὑρισκόμεθα.

Ὁ ἡγούμενος πάντῃ[5]) ἐνθουσιασμένος (330), ἔχων ὁδηγίας <καὶ> ἀπὸ τὸν Στορνάρην, ὅτι ὅσοι φανοῦν κατατρεγμένοι νὰ τοὺς περιθάλπῃ καὶ νὰ τοὺς στέλνῃ ὅπου αὐτός, ἅμα εἶδεν τὸν Τζῖνον ἐκατάλαβεν· τὸν ἠσπάσθη, τὸν ὑποδέχθη καὶ εἰδοποίησεν καὶ ἡμᾶς νὰ κατεβοῦμεν ἐκεῖ.

Καταβάντες ἀμέσως, μᾶς ἑτοίμασεν τράπεζαν μὲ διάφορα ψητά, γάλατα καὶ κρασιά, καὶ καθίσαμεν νὰ φάγωμεν μαζί του.

Τοῦ διηγήθημεν τὰ δεινά μας· μᾶς παρηγόρησεν, καὶ μᾶς ἐνθάρρυνεν ὅτι ὀγλήγορα παίρνομεν καὶ τὰ ἅρματά μας.

Δειπνήσαντες, τὴν αὐγὴν ἐσηκώθημεν, καὶ μὲ ἕναν ὁδηγόν του <νὰ μᾶς περάσῃ> ἀπάνω ἀπὸ τὸν Κόζιακα, τρέχοντες τὰ μονοπάτια ὁλημερίς, ἐφθάσαμεν εἰς χωρίον Τύρνα[6]).

Ὁ Καπιτὰν Νικόλαος Στορνάρης, οἱ ἀδελφοί του, οἱ συγγενεῖς του καὶ ὅλοι οἱ στρατιῶται του εὑρίσκοντο εἰς τὸ χωρίον Καλογέρους, ἀντικρυ μία ὥρα.

Καίτοι κουρασμένοι, πλὴν <ἐγὼ> δὲν ἐβάσταξα, καὶ ἀμέσως ξεκίνησα πρὸς πρὸς αὐτόν, ὁποῦ ἄκουγα καὶ τύμπανα γάμου.

Φθάσαντες κατὰ τὴν μίαν (331) ὥραν τῆς νυκτός, μᾶς ὑποδέχθη ὁ τζιαούσης (φροντιστὴς) καὶ μὲ ὡδήγησεν εἰς τὴν οἰκίαν του.

Καθήμενοι ὅλοι οἱ ἀξιωματικοί <του> γύρωθεν μὲ σέβας, μόλις διέκρινα τὸν Ν. Στορνάρη, καὶ ἀσπασθέντες μὲ ὅλους ἐκάθισα.

---

1) Κρυφῶνα τῶν Κλεφτῶν.

2) Αὐτὴ τὴ φορὰ μοναχὰ χαρήκανε τὴ ζέστη, ὕστερα ἀπὸ τόσο βασανιστικὴ κακοτοπιά.

3) Μὲ τὴν πλούσια ἁρματωλικὴ φορεσιὰ καὶ τ' ἅρματα.

4) Ἡ Γέννηση τῆς Θεοτόκου.

5) Τὸ χειρόγρ. *παντί*.

6) Ἀριστερὰ καὶ ψηλότερα ἀπὸ τὶς Πόρτες, γιὰ νὰ φαίνεται κάθε κίνηση τῶν Τούρκων κάτω στὴ Θεσσαλία. Τὸ χωριὸ σὲ ἀπότομη θέση χτισμένο.

—Τὰ νέα εἶναι περιττόν, λέγει, νὰ σὲ βαρύνω νὰ μὲ τὰ εἰπῇς, διότι πρωτύτερά σου ἦλθεν ὁ Σάλας καὶ οἱ λοιποί, καὶ τὰ ἔμαθα. Ἡσύχασε, ἀδελφέ μου, ξεκουράσου, καὶ αὔριον ὁμιλοῦμεν—ὅποῦ θέλομεν γνωρισθῇ καὶ <καλύτερα> προσωπικῶς.

Ἀμέσως κατάλαβα τὸν φρόνιμον καὶ σκεπτικὸν ἄνδραν καὶ ἀπὸ τὸ ὕφος τῆς ὁμιλίας του καὶ ἀπὸ τὸν τρόπον τῶν περιεστώτων <πρὸς αὐτόν>.

Κανέναν δὲν ἐγνώρισα ἄλλον. Πῆγα ἔπειτα εἰς τὸν Σάλαν· ηὗρα ὅλους τοὺς αὐλικοὺς σωστούς, πλὴν κακὰ συντελεμένους[1]) ἀπὸ τοὺς κόπους, καὶ μὲ ἑλληνικὰ φορέματα ἐνδυμένους[2]).

Ὁ Κος Θεόφιλος Καΐρης[3]) ἔκλαυσεν ἀπὸ τὴν χαράν του καθὼς ἀνταμώθημεν· ἐσυμπαρηγορήθημεν· μὲ διηγήθησαν τὰ ὅσα τράβηξαν μετὰ τὴν ἔξοδόν τους ἀπὸ τὸν πύργον Μηλιᾶς (332)· ὅτι ντουφεκήσαντές τους <οἱ Τοῦρκοι> εἰς τὰ Νερά, ὅποῦ πῆγαν νὰ λημεργιάσουν, ὁ Γούλας Δράσκου τοὺς διέσωσεν ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα καὶ παγωμένα μέρη τοῦ Ὀλύμπου· ὅτι φθάσαντες εἰς τὰ Χάσια—εἰς τὸ τμῆμα τοῦ συνδρόφου του Κπ. Μάντζιαρη—ἐστάθησαν εἰς ἓν μετόχι· ὅτι ὁ Μάντζιαρης πῆγεν νὰ τοὺς κτυπήσῃ, καὶ ὁ Γούλας τὸν ἀντιστάθη, καὶ ἐτραβήχθη ἔχων σέβας πρὸς τὸν ἄνδρα· ὅτι ὁ αὐταδελφός μου Μῆτρος, κουρασθεὶς καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ἀκολουθήσῃ, ἔμεινεν εἰς τοὺς Μπζιωταίους, καὶ ὅτι μερικοὶ Γερμανοὶ γλιστρήσαντες εἰς τοὺς πάγους ἐχάθησαν εἰς τὰς φάραγγας, καὶ ἄλλα τόσα δεινά, καὶ ὅτι ὁ Γούλας συνοδεύσας αὐτοὺς ἕως εἰς τὸν πόρον τοῦ ποταμοῦ <Σαλαμπριᾶ> ἐπίστρεψεν νὰ εὕρῃ τοὺς ἄλλους Καπιταναίους καὶ τὴν φαμιλιάν του.

Ὅλα τὰ στρατόπεδα τῶν Τουρκῶν συνήρχοντο εἰς Νάουσαν ἔκτοτε, ἀφοῦ ἐσκορπίσθημεν ἡμεῖς· καμμίαν (333) εἴδησιν ὅμως θετικὴν ὁ Στορνάρης δὲν εἶχεν, παρὰ ὅτι πολεμοῦν ἀνδρεῖα.

Ἀναπαυθεὶς ὅλην τὴν νύκτα, τὴν αὐγὴν ἐπῆγα εἰς τὸν Στορνάρην νὰ <τὸν> συμβουλευθῶ πλέον διὰ ὅλα.

Ὁ Σάλας ἦταν ἕτοιμος νὰ ἀναχωρήσῃ, καὶ ἤθελεν ὥστε νὰ εἶμαι κ' ἐγὼ μαζί του, <ὥστε> νὰ μοιράσωμεν τὴν εὐθύνην <ἐμπρὸς> εἰς τὴν νεοσυσταθεῖσαν Διοίκησιν.

Ὁ Στορνάρης μὲ συμβούλευσεν ὄχι πλέον νὰ ἀκολουθήσω τὸ ἀρχηγεῖον του, παρὰ τὸ ὀγληγορώτερον νὰ προφθάσω εἰς τὴν Διοίκησιν νὰ ἀναγγείλω τὸν χαλασμὸν <τοῦ Ὀλύμπου, διὰ> νὰ προφθάσῃ μὲ ἄλλην βοήθειαν τὴν Νάουσαν, τοὺς δὲ λοιποὺς <ἐδικούς μου> νὰ ἀφήσω ἐκεῖ ἕως νὰ ἐπιστρέψω.

Ὅλοι οἱ ἄλλοι ἔμειναν, καὶ <ἐγὼ> μαζὶ μὲ τὸν Τζῖνον καὶ ἀδελφόν μου

---

1) Παράκουσμα ἴσως τοῦ συγγρ., ποὺ δὲν εἶχε ἰδεῖ γραφτὸ τὸν τύπο «κατεξηντλημένους». Ἴσως ὅμως νὰ εἶναι καὶ ἰδιωματικὴ ἡ φράση τῆς Μακεδονίας, ἀπὸ τὸ τελεύω, συντελεύω, συντελεμένος=ἀποτελειωμένος.

2) Εἶχαν ἀλλάξει κι' αὐτοὶ τὰ μακεδονικά, καὶ εἶχάν φορέσει ρουμελιώτικα, τράγια καπότα, μαύρη σκούφια, πρόβιες βλαχόκαλτσες, φουστανέλλα.

3) Τὸ χειρόγρ. «Φιλόθεος Καΐρος».

Γεώργιον καὶ μὲ ἓξ στρατιώτας ἀκόμη, <ὅλοι> ὡπλισμένοι ἀπὸ τὸν Στορνάρην, τὴν αὐγὴν εἰς τὰς.... ξεκινήσαμεν μαζὶ μὲ τὸν Κον Σάλαν διὰ τὴν Πελοπόννησον —καὶ μὲ ὅσους τὸν ἀκολούθησαν καὶ αὐτόν.

Ὁ Λιτζίνσκ καὶ Ρόσνερ πυρομηχανικοὶ (334) Γερμανοὶ[1]) ἔμειναν ἐκεῖ.

Τὸ ἑσπέρας ἐφθάσαμεν εἰς Παλαιοκαργιαίς. Τὴν αὐγὴν διαβάντες εἰς τὰ δουνὰ τῶν Ἀγράφων (Πωλημένον Διάσελλον) μὲ ἀπαράλλακτον εὐθὺν κατήφορον[2]), μετέβημεν εἰς Μπουκουβίτζαν.

Ὁ ἀγαθὸς ἄνδρας Κος Θεόφιλος δὲν ἐδύνατο νὰ χορταίνῃ τὰ σκληρὰ καὶ ἀπότομα ὄρη, στολισμένα μὲ ἔλατα καὶ <ἄλλα> διάφορα δένδρα, καὶ τὰ χωριὰ εὑρισκόμενα περιτριγυρισμένα ἀπὸ τόσας ὀχυρὰς θέσεις τῶν ὀρέων.

Ἐκοιμήθημεν εἰς Μπουκουβίτζαν, καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὸν δρόμον καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὸ διάσελλον ἀπεράσαμεν εἰς τὸ Λιάσκοβον, καὶ γευματίσαντες <ἐκεῖ>, τὸ ἑσπέρας διαβάντες ἀπὸ τὸ γεφύρι Λιασκόβου, τὰ Πέντε Ἀδέρφια, καὶ Κοράκου γεφύρι ἐφθάσαμεν εἰς Βρεστενίτζαν, εἰς τὸ τμῆμα τοῦ Κπ. Γώγου Μπακόλα[3]).

Ἔχοντες ἀνθρώπους, Ἀρματωλοὺς ἀρκετοὺς τοῦ Στορνάρη διὰ ὁδηγοὺς καὶ συστατικὰ πρὸς τὸν Καπ. Γῶγον Μπακόλαν (335), οἱ συγγενεῖς του Ἀρματωλοὶ εἰς Βρεστενίτζαν μᾶς ὑποδέχθησαν πολλὰ φιλοφρόνως.

Κοιμηθέντες ἐκεῖ, τὴν ἄλλην ἐγευματίσαμεν, καὶ τὸ ἑσπέρας μετέβημεν εἰς τὰ Καλύβια τῶν ζευγαριῶν τοῦ Μάλιου, διαβάντες ἀπὸ τὸν ὀχυρὸν πύργον τοῦ χωριοῦ, τὸν ὁποῖον εἶχαν καταστρέψει πρὸ ἓξ μηνῶν ὁ Γῶγος καὶ Καραϊσκάκης, εὑρεθέντες <ἐκεῖ> κλεισμένοι ἕως 40 Τοῦρκοι.

Ἀπὸ χωρίον εἰς χωρίον τρέχοντες, ἐφαινόμασθον ὡς περιηγηταὶ Φράγκοι εἰς τὰ μάτια ἐκείνων τῶν Ἑλλήνων[4]).

Συνοδευμένοι οὕτως πάλιν[5]), τὴν αὐγὴν ἀπεράσαμεν ἀπὸ τὸ στενὸν Κανάλια, Κάμπροβον βουνό, καὶ πρὸς τὸ ἑσπέρας ἐφθάσαμεν ἔξωθεν τῆς Σκουληκαργιᾶς[6]).

Ὁ Γῶγος Μπακόλας μᾶς ἔστειλεν θροφὴν καὶ μᾶς ὑποδέχθη μὲ ὅλην τὴν φιλοξενίαν.

Ἐστάθημεν ἐκείνην τὴν νύκτα· ἦλθεν καὶ ὁ ἴδιος ἐκεῖ, καὶ ἄρχισεν νὰ ἐξηγῆται μετὰ τοῦ Σάλα.

Ὅσον ἀνδρεῖος μ' ἐφαίνετο ὁ χαρακτῆρας του καὶ γενναῖος, ἀπὸ τὰς πράξεις του, ἄλλον τόσον μ' ἐφάνη χονδρὸς καὶ ἀπολίτευτος (336).

---

1) Ὁ Lezinsky ἦτανε Πολωνός.

2) Ὅπως ἐκεῖνος ὁ κατήφορος τοῦ Ὀλύμπου, ποὺ τὸν κατεβήκανε γλιστρῶντας.

3) Τὰ Πέντε Ἀδέρφια εἶναι βουνὸ ἀνατολικὰ ἀπὸ τοῦ Κοράκου τὸ γεφύρι, καὶ μεσημβρινώτερα ἀπ' αὐτὸ εἶναι ἡ Βρεστενίτσα. Μπήκανε δηλ. οἱ ὁδοιπόροι στὸ Ραδοβίτσι, Ἀρματωλίκι τοῦ Γώγου.

4) Οἱ Γερμανοὶ καὶ ὁ Σάλας φορούσανε φράγκικα.

5) Μὲ ὁδηγοὺς ποὺ τοὺς ἔδωσε ὁ Γῶγος.

6) Ἡ Σκουληκαριὰ εἶναι πρωτοχώρι τοῦ Ραδοβιτσιοῦ (ὁ λαὸς προφέρει Ραδοβύζι).

Ἀφοῦ τελείωσαν τὴν διήγησιν, καὶ ὁ εἷς καὶ ἄλλος, τῶν παρελθόντων καὶ τὴν τότε κατάστασιν τῆς ἀντιπολιτεύσεως μὲ τοὺς Τούρκους[1]), ὁ Γῶγος λέγει τὸν Σάλαν:

— Ἐγὼ ἀφοῦ ἔκαμα τὸν σταυρόν<μου>, καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς εἰς τὸν πόλεμον τοῦ Σταυροῦ (θέσις[2]) ἐχάλασα μὲ 60 συνδρόφους 3 χιλ. Τούρκους, καὶ πάλιν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς μὲ 150—τοὺς διπλοὺς<ἀπὸ πρῶτα>—εἰς τὴν Λαγκάδα[3]), μὰ τί διάφορο<εἶδα;> Οἱ ἄλλοι τοῦ Καρελιοῦ τρώγουν καὶ πίνουν τὸν κατήφορον, καὶ εἰς βοήθειαν δὲν ἔρχονται. Εἶδα ὁποῦ εἶδα[4]) κ' ἐγώ, ἔβαλα ἕνα ψευδοκάπακο μὲ τοὺς Τούρκους, καὶ σύμμασα τὴν ὀρφάνεια εἰς τὰ καλύδια της· πλὴν νὰ τὸ εἰπῇς εἰς ὅλους<αὐτούς>: Ἂν δὲν ἔλθουν δώδεκα χιλιάδες Μοσκόβοι νὰ ἔβγουν ἔξω, Ρωμαίικο δὲν κάμνομεν ἡμεῖς μὲ τὰ κεφάλια μας[5]).

Τὴν ἰδίαν ἡμέραν ἐτραβήχθημεν, μὲ ὁδηγούς του, καὶ διαβάντες (337) εἰς τὸν Βάλτον, τὴν αὔριον ἐφθάσαμεν καὶ ἐγευματίσαμεν εἰς τὸ χωρίον....τὸ δὲ ἑσπέρας εἰς τὸ... Τὴν αὐγὴν εἰδοποιήθημεν τὴν τοποθέτησιν τοῦ Ἀνδρέου Ἴσκου, καὶ μετέβημεν εἰς τὸν Πλατανιάν, μῦλον τῆς...[6]) ὁποῦ ἦταν στρατοπεδευμένος.

Εἰς προϋπάντησίν μας ἐβγῆκεν ὁ Γιαννάκης Στράτος ἐξαδελφός του.

Φθάσαντες εἰς τὸ λημέρι τοῦ Καπ. Ἀνδρέα, ἀνασπασθέντες [μὲ ὅλους] καθίσαμεν ὅλοι.

Τὸ ἀλλόκοτον εἶδος τῶν φορεσιῶν μας καὶ τὸ ἀνόμοιον κινοῦσεν ὅλους τοὺς περιεστῶτας στρατιωτικοὺς εἰς γέλωτα.

---

1) Ἡ λέξη εἶναι παρανοημένη, δάνεισμα ἀπὸ τὴς ἐφημερίδες· θέλει βέβαια νὰ πῇ ἐξεγέρσεως, ἐπαναστάσεως.

2) Ὁ συγγρ. θέλει μὲ τὴν παρένθεσή του νὰ ἐξηγήσῃ πῶς τὸ «Σταυροῦ» εἶναι τοπωνυμικό. Βλ. π. π. σ. 141.

3) Ὁ συγγρ. ἀντίστροφα βάνει τὶς δυὸ μάχες· ἡ μάχη τῆς Λαγκάδας ἔγινε στὶς 18 Ἰουν. 1821 (Μακρυγιάννη Ἀπομνημ. σ. 28—29), ἡ μάχη τοῦ Σταυροῦ ἔγινε τριγύρω στὶς 10—14 Σεπτ. 1821 (Μακρυγιάννη Β' σ. 31). Φαίνεται πῶς καὶ οἱ δυὸ μάχες συμπέσανε μέρα Παρασκευή, καὶ ὁ προληπτικὸς Γῶγος ταυτίζει τὸ ὄνομα τῆς μέρας μὲ τὸ ὄνομα τῆς Ἁγίας.

4) Ὁ συγγρ. μεταφράζει τὸ λαϊκὸ «εἶδα κι' ἀπόειδα».

5) Γιὰ νὰ φαίνεται ἐδῶ ὁ Γ. Μπακόλας προσκυνημένος, εἶχε γίνει ἡ καταστροφὴ τοῦ Πέτα, καὶ ἡ σφαγὴ τῶν ταχτικῶν τοῦ Φιλελ. λεγεῶνα. Οἱ ἄταχτοι Καπιταναῖοι, ποὺ πολεμήσαν ἐκεῖ συντροφιὰ μὲ τοὺς ταχτικούς, τοὺς συσταίνανε στενά, πρὶν ἀπὸ τὴ μάχη, «νὰ πολεμήσουν ἄταχτα» (νὰ πιάσουνε θέσεις ὀχυρές, ν' ἀνοίξουνε ταμπούρια), ἀλλὰ ἐκεῖνοι δὲν τοὺς ἄκουσαν καὶ πολεμήσαν ἀνοιχτὰ καὶ ξέσκεπα. Ἡ καταστροφή τους, καὶ γενικὰ ἡ μωρία τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους αὐτῆς τῆς ἐκστρατείας προξένησε τρομερὴ ἀγανάχτησή καὶ ἀποκαρδίωση στοὺς μαθημένους ἀπὸ ἄταχτον πόλεμο παλιοὺς ὁπλαρχηγούς. Τὰ «καπάκια» ἦταν ἡ μόνη καταφυγή, Βλ. Τρικούπη ἐκδ. γ' Β' σ. 196 γιὰ τὰ παιγνίδια αὐτὰ τὰ πολεμικὰ τοῦ Γώγου. Καὶ ἀφοῦ ἡ καταστροφὴ τοῦ Πέτα ἔγινε 4 Ἰουλίου 1822, ἡ συνάντηση τοῦ Κασομούλη μὲ τὸ Γῶγο ἔγινε βέβαια λίγες ἢ πολλὲς μέρες μετὰ τὴν 4 Ἰουλίου.

6) Ὁ Πλατανιὰς εἶναι παραπόταμο τοῦ Ἀσπροποτάμου· ὅσο γιὰ τὰ χωριὰ ποὺ ὁ συγγρ. δὲ θέλει νὰ τὰ σημειώσῃ, εἶναι ἀδύνατο ν' ἀναπληρωθοῦνε τὰ κενά, γιατὶ ἀπὸ τὴ Σκουληκαριὰ δὲν εἶναι ἕνα μονοπάτι μοναχὰ ποὺ μπαίνει στὸ Βάλτο.

Ὅλοι ψιθυρίζοντες μᾶς ἔλεγχον: «Ἰδοὺ ἀπὸ ποίους θὰ γίνῃ τὸ Ρωμαίικον». Περίεργοι <οἱ> Βαλτινοὶ καὶ πολυπράγμονες, ἄξιοι δὲ καὶ ἐπιτήδειοι νὰ εἰρωνεύουν τὸν ξένον μὲ τρόπον ὑποκριτικόν[1]), ἔλαβεν ὁ καθεὶς ἕναν ἐξ ἡμῶν, καὶ ἐρωτοῦσαν νὰ μάθουν: Πῶς ἐλευθερώσαμεν ἐκεῖνον τὸν τόπον; Πόσοι ἦτον; Ποῖοι, μὲ ποίους; Ἐταλάνιζαν τὴν τύχην <των>, διότι τοιαύτη βοήθεια δὲν τοὺς ἐφάνη εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτήν, εἰδ' ἂν τὴν εἶχαν, χαλνοῦσαν καὶ τὸ ὀρδὶ τῶν Ἰωαννίνων καὶ προχωροῦσαν (338) ἕως τὰ Πέντε Πηγάδια (πρῶτον σύνορον τῶν Βαλτινῶν[2]).

Ὀλίγον εἶδα <καὶ ἤκουσα>, καὶ διεπέρασεν ὁ νοῦς μου τὸ πνεῦμα των· προσαρμόσθηκα μὲ αὐτοὺς—γελῶντες ὅλοι τὴν ἀνοησίαν τῶν Ἑταιριστῶν.

Αὐτοὶ ἀναθεματοῦσαν καὶ περιγελοῦσαν κάποιον <Ἤθον> Ρήγαν[3]), ὅστις ἐφάνη μεγάλος ἀπόστολος, καὶ ἐδείχθη ὁ μικρότερος καὶ ἐλάχιστος ἄνδρας· ὅστις εὑρίσκετο εἰσέτι εἰς Μεσολόγγι.

Μ' ἐρωτοῦσαν ἂν ὁ Σάλας εἶναι συγγενής του, ἢ ἂν εἶναι μεγαλύτερος ἀπόστολος <ἀπὸ ἐκεῖνον>, καὶ ἄλλα.

Οὕτως ἀστεϊζόμενοι, ἐγὼ ὁποῦ εἶχα <καὶ> αὐτὴν τὴν διάθεσιν[4]), ἄρχισα νὰ ἐκθέτω μόνος μου τὰς παρεκτροπάς μας εἰς τὴν ἀποστασίαν μας.

Ὁ Ἀνδρέας Ἴσκου, ὀλιγόλογος καὶ συνηθισμένος περισσότερον ν' ἀκούγῃ, ἐπρόσεξεν εἰς τὴν ὁμιλίαν μας· ἐρώτησεν νὰ μάθῃ λεπτομερῶς, καὶ οὕτως ἐμβήκαμεν <πάλιν> εἰς τοὺς εἰρωνισμοὺς τῆς ἀποστασίας τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Ἀνδρέας μ' ἐφάνη μὲ πνεῦμα· σκεπτικός, μεγαλοπρεπής (339), εὐπροσήγορος, πλὴν προληπτικὸς ὑπὲρ παλαιῶν Καπιταναίων (Οὐτζιακιῶν). Κάπου-κάπου ἤθελεν νὰ ἀσμενίζεται μὲ ὅλους[5]), καὶ ἐνόμιζεν ὅτι ἐστοχάζετο βαθύτερα ἀπὸ τοὺς ἄλλους.

Ἐνοστιμεύθη περισσότερον νὰ ἀκούγῃ ἀπὸ ἐμένα τὰ συμβεβηκότα μας, ὁποῦ τὰ διηγούμην ἀστεϊζόμενος, παρὰ ἀπὸ τὸν Κον Σάλαν καὶ λοιποὺς, ὁποῦ τὰ ἐδιηγοῦντο σπουδάζοντες.

Διασκεδάσαντες ὅλην τὴν ἡμέραν ὑπὸ τὰς σκιὰς τῶν ὡραίων πλατάνων, οὕτως τὸ δειλινόν, μὲ ὁδηγούς του, ξεκινήσαντες μετέβημεν εἰς τὸ μοναστῆρι...[6]), καὶ τὴν αὐγὴν ἐξελθόντες, πρὸς τὸ ἑσπέρας ἐφθάσαμεν εἰς ταὶς Πόρταις[7]), λεγό-

1) Εἶναι διαδομένη στὴ δυτικὴ Ἑλλάδα ἡ βαλτινὴ ἐξυπνάδα καὶ πονηριά.

2) Ἀπώτατο. Τὸ ὀρδὶ (στρατόπεδο) τῶν Γιαννίνων συναζότανε στὴν Ἄρτα καὶ Πρέβεζα.

3) Ὁ Ἴδιος Ρήγας ἀπὸ Ἀμπελάκια, λογιώτατος Φιλικός. Διορίστηκε ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντη ἀπὸ τὸν πρῶτο χρόνο, καὶ πρὶν πάῃ ὁ Μαυροκορδάτος, νὰ διευθύνῃ τὰ πράματα τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδας. Χρηστὸς ἄνθρωπος, καὶ τέλεια ἄπειρος πολέμου, βέβαια δὲν ἦταν ὁ κατάλληλος οὔτε νὰ ἐπιβληθῇ στοὺς παλιοὺς στρατιωτικούς, οὔτε νὰ ὀργανώσῃ διοίκηση.

4) Ποῦ εἶχε τὴν ἐπιθυμία νὰ διηγηθῇ τὴν περιπέτειά του, γιὰ νὰ ξαλαφρωθῇ.

5) Εὕρισκε εὐχαρίστηση νὰ εἰρωνεύεται τοὺς ἄλλους.

6) Ἀδύνατο νὰ ὁρίσῃ κανεὶς ποιὸ ἀπὸ τὰ τέσσερα μοναστήρια τοῦ Βάλτου ἐννοεῖ ὁ συγγρ., καὶ τὰ τέσσερα διαλυμένα· μονὴ Ἀρέθα, μονὴ Ἅγ-Νικόλα, μονὴ Συγγενᾶ καὶ μονὴ Κοίμηση τῆς Θεοτόκου.

7) Καὶ τὸ τοπωνυμικὸ αὐτὸ εἶναι πρόβλημα, καὶ μπορεῖ νὰ ἐξηγηθῇ μοναχὰ ἂν τὸ το-

μενον πόρον τοῦ ποταμοῦ Ἄσπρου, ὑποκάτω ἀπὸ Λεπινοῦ χωρίον.

Μὲ ἄλογα ἐπίτηδες, τὰ ὁποῖα εἶχον ἐκεῖ οἱ περάται, ἀπεράσαμεν. Ἐμάθαμεν ὅμως ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ Βόνιτζαν ἐκστράτευσαν κατὰ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Τζιόγκα, καὶ ὅτι ὁ Τζιόγκας πολεμῶν ἤδη ζητοῦσεν βοήθειαν ἐπαρχιακήν.

Διαβάντες τὸν ποταμὸν ἀδλαβεῖς, ἀπεράσαμεν εἰς τὸ (340) Ζαπάντι. Ἐκεῖ μᾶς νύκτωσεν, καὶ πρὸς τὰς δύο ὥρας τῆς νυκτὸς ἐφθάσαμεν εἰς Βραχῶρι.

Ἐδῶ πλέον ἦτον ὁ ὀμφαλὸς τοῦ Ρωμαϊκου <τῆς Δυτ. Ἑλλάδος> καὶ ἡ Γερουσία, καὶ ἔβλεπες κάποιον ἰσχιον πολιτικῆς ἀρχῆς.

Μᾶς μοίρασαν τὰ καταλύματα τακτικά, μᾶς ἔδωσαν τακτικὴν θροφὴν ἀπὸ τὸν <δημόσιον> φοῦρνον, καὶ ἄλλα.

Ἐγὼ αὐτοῦ δὲν ἐγνώρισα κανέναν, διότι οὔτε ἀρχὴν εἶχα, οὔτε ὑπόθεσιν νὰ γνωρισθῶ.

Περιῆλθον ὅμως τὴν πόλιν, καὶ ἔμαθα ἀπὸ τὸν μὲν καὶ δὲ πῶς ἁλώθη ἡ πόλις αὐτή, πῶς τὸ Ζαπάντι, ποῖοι ἔλαβαν τὰ λάφυρα, καὶ ἄλλα πολλά.

Ὁ Ἀλεξάκης Βλαχόπουλος ἦτον ἐκεῖ τότες, πλὴν γνωριμίαν δὲν ἔλαβα.

Ὁ Πάνος Μέγα[1]) προεστὸς ἐσήμαινεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐπαρχίαν Βλοχοῦ. Ἀπὸ αὐτὸν αὐτοῦ εἰδοποιήθημεν ὅτι ἡ Νάουσα ἐχαλάσθη, αἰχμαλωτίσθη, κατεστράφη, καὶ ὅτι ὁ Καρατάσιος διαβὰς τὸν ποταμὸν Βίστριτζας μὲ κίνδυνον <καὶ> μὲ ὅσους γλύτωσεν, ἀπέρασεν ἐδῶθεν, καὶ ἔρχεται πρὸς τὸν Στορνάρην[2]). Αὕτη ἡ εἴδησις μὲ κατατάραξεν, καὶ δὲν ἤξευρα τί νὰ κάμω.

Καθίσαντες δύο ἡμέραις εἰς τὸ Βραχόρι, ἦλθεν εἴδησις πάλιν ὅτι οἱ Τοῦρκοι εἰς Βόνιτζαν ἐχαλάσθηκαν ἀπὸ τὸν Τζιόγκα. Οὕτως, λαβόντες ζῶα ἀνάλογα καὶ θροφήν, εἰς τὰς.... ἐκινήσαμεν, καὶ τὸ γεῦμα ἐφθάσαμεν (341) εἰς τὸ μοναστῆρι Ἅγιον.... ἀπάνω ἀπὸ τὴν λίμνην[3]). Ὁ ἡγούμενος Δαμιανός, φιλογενὴς εἰς τὸ ἄκρον, μᾶς ἐχάρη καὶ μᾶς ἐπεριποιήθη καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν ἀπὸ θροφὰς καὶ ἄλλα.

ποθετήσωμε στὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλης Στράτου (ὅπου θὰ στέκεται ὀρθὴ καμιὰ πέτρινη πόρτα) μισὴ ὥρα καὶ περισσότερο πειὸ κάτου ἀπὸ τὸ χωριὸ Λεπενοῦ καὶ κοντὰ στὴν ἀκροποταμιά, ὅπου τὸ πέραμα καὶ οἱ περάτες.

1) Πάνος Μέγα, καὶ ὁ γιός του Γαλάνης Μεγαπάνου, κατὰ τὴ γλωσσικὴ συνήθεια τῆς βόρειας Ἑλλάδας. Ἀντρέας Βλάχος, καὶ γιὸς π. χ. Σπῦρος Βλαχαντρέας.

2) Γιὰ τὴν ὑποχώρηση τοῦ Γέρο-Καρατάσσου, ποὺ πολεμῶντας στὸ δρόμο του, ἔλαβε μέρος καὶ στὸ Κομπότι καὶ στὴν Πλάκα καὶ τέλος ἔφτασε στὸ Μεσολόγγι, βλ. Ν. Πανταλέοντος Λόγος στὸ μνημόσυνο τοῦ Δ. Τσάμη Καρατάσσου, 1864, σ. 7. Τὴς 12 Ἰούν., 1822 στρατιῶτες του Καρατάσσου περνοῦν ἀπὸ τὸ Βάλτο καὶ ληστεύονται ἀπὸ ἀνθρώπους του Ράγκου. Ἰούν. 29 τοῦ ἰδιου χρόνου οἱ Μακεδόνες τοῦ Καρατάσσου βρίσκονται στὸ Μεσολόγγι καὶ κινᾶνε γιὰ τὸ Καρπενῆσι. Βλ. καὶ Σπηλιάδη Α' σ. 312. Δὲν ἄργησε ν' ἀκουστῇ πολεμῶντας στὸ Τρίκερι. (Ἐφημ. «Φιλόπατρις» 29 Μαρτ. 1857.

3) Ὁ συγγρ. θυμᾶται τὸν ἡγούμενο καὶ λησμονεῖ τ' ὄνομα τοῦ μοναστηριοῦ. Θὰ εἶναι ἡ διαλυμένη μονὴ Βλοχοῦ, $1^1/_2$ ὥρα ἀπὸ τὸ Ἀγρίνιο, μπορεῖ ὅμως νὰ εἶναι καὶ ἡ πειὸ δυτικὰ πρὸς τὸ Ἀπόκουρο μονὴ τοῦ Ἁγι-Γιάννη.

Μετὰ τὸ γεῦμα ἀναχωρήσαμεν ἀπὸ αὐτοῦ, καὶ τὸ βράδυ ἐφθάσαμεν εἰς Πετροχῶρι[1]). Μᾶς ὑποδέχθησαν καὶ ἐκεῖνοι πολλὰ εὐπροσήγορα.

Τὴν αὐγὴν ξεκινήσαντες, τὸ γεῦμα ἐφθάσαμεν εἰς Χρυσὸν (ἐπαρχία Ἀποκούρου[2]). Ἀπ' ἐκεῖ πληροφορηθεὶς ὁ Σάλας ὅτι ὁ Ὑψηλάντης εὑρίσκεται εἰς Σάλωνα, ἠθέλησεν νὰ ὑπάγῃ κατ' εὐθεῖαν πρὸς αὐτόν.

Ἐμένα ὁ τόπος δὲν μὲ χωροῦσεν, πότε νὰ φθάσω εἰς τὴν Διοίκησιν· διὰ νὰ μὴ πάθω <τὸ> τῶν νησιῶν[3]), ἐχώρισα μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου καὶ μὲ τὸν Τζῖνον καὶ ἀδελφόν μου Γεώργιον.

Κατηφορίσαντες ἐδιέβημεν τὸν ποταμὸν Φείδαρην, καὶ ἀπεράσαμεν εἰς Βελβίτζιανα ἐπαρχίαν Κραβάρεως[4]). Ἀπὸ ἐκεῖ διαβάντες τὸν ποταμὸν Ναυπάκτου, μετέβημεν εἰς τοῦ Οὐμὲρ Ἐφέντη[5]) καὶ ἐκοιμήθημεν παρακεῖθεν εἰς τὸ χωρίον ....ὁποῦ ἦτον ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τοῦ στρατοπέδου τῆς πολιορκίας (342) Ναυπάκτου ἀπὸ τὸν Καπ. Δῆμον Σκαλτζᾶν.

Ἐκβάντες ἀπὸ τὸ χωρίον, μετέβημεν εἰς τὸ γενικὸν στρατόπεδον, ὁποῦ ἐπὶ κεφαλῆς ἦτον ὁ Τριαντάφυλλος....[6]) ἀξιωματικὸς τοῦ εἰρημένου.

Παρουσιασθέντες εἰς αὐτόν, μᾶς ἐδέχθη μὲ τὴν ἀπαιτουμένην πρὸς ἡμᾶς εὐπροσηγορίαν.

Εἰς ὅλους γενικῶς τοὺς Λιδορικιώτας, ἄνδρας καὶ γυναῖκας, εἶδα χαρακτῆρα γενναῖον, στρατιωτικὸν καὶ φιλόξενον.

Ξενυκτήσαντες εἰς ἐκεῖνο τὸ στρατόπεδον, τὴν αὐγὴν μᾶς ὡδήγησαν ἕως τὸ χωρίον Ξυλογαϊδάραν[7]), ὁποῦ ἐλάβαμεν μεγαλυτέραν ὑποδοχήν.

Τὴν ἰδίαν ἡμέραν μετέβημεν εἰς τὰ Τριζόνια, εἰς τὸν μῦλον τοῦ Παπᾶ-Γεωργίου Πολίτου[8]) προεστοῦ Σεργούνας.

Ὁ προεστὸς οὗτος καὶ ἱερεύς, ἔχων τὸν υἱόν του Χαράλαμπον Βουλευτήν, ἐκατέβη εὐθὺς πρὸς ἀντάμωσίν μας μὲ θροφήν· μᾶς παρηγόρησεν, καὶ μὲ τὸ ἴδιόν του πλοιάριον (γαΐταν) μᾶς εὐκόλυνεν τὴν δίοδον διὰ Βοστίτζαν, δίδοντάς μας καὶ γράμματα πρὸς τὴν ἐκεῖ δημογεροντίαν.

---

1) Τὸ Πετροχῶρι βρίσκεται κατὰ τὴν ἀνατολικὴ ἄκρη τῆς λίμνης καὶ πολὺ κοντὰ σ' αὐτή, 40 λεπτὰ τῆς ὥρας ἀπὸ τὸ Κεφαλόβρυσο τοῦ Ἀποκούρου.

2) Χρυσό, δὲν ὑπάρχει χωριὸ μ' αὐτὸ τὸ ὄνομα. Γρ. Χρυσοβίτσα (πρωτεύουσα τοῦ δήμου Παμφίας) μιὰ ὥρα μακρυὰ ἀπὸ τὸ Κεφαλόβρυσο. Ἀπ' ἐδῶ οἱ ὁδοιπόροι τραβᾶνε βορεινότερα, γιὰ ν' ἀποφύγουν τὸ κάστρο τοῦ Ἐπάκτου.

3) Ὅπου χασομέρησε μῆνες ὁλάκερους.

4) Βελβίτσαινα, χωριὸ στὰ ὀρεινὰ τῶν Κραβάρων, σιμὰ στὸ χωριὸ Σίμου, πρωτεύουσα τοῦ δήμου Παλλήνης.

5) Ποταμὸ Ναυπάκτου ἐννοεῖ τὸ Μόρνο, ποὺ χωρίζει τὴ Ναυπακτία ἀπὸ τὴ Δωρίδα. Τὸ χωριὸ Ὁμερεφέντη βρίσκεται στὴν α. ἄκρη τῆς πεδιάδας τοῦ Μόρνου, λοιπὸν οἱ ὁδοιπόροι περάσανε πειὰ στὴ Δωρίδα.

6) Ἐννοεῖ βέβαια τὸν Τριαντάφυλλο Ἀποκορίτη.

7) Τὸ ὀρεινὸ αὐτὸ χωριὸ εἶναι ψηλότερα καὶ δυτικὰ ἀπὸ τὰ μικρὰ νησιὰ ποὺ λέγονται Τριζόνια καὶ ἀντικρίζουν τὸ Ἅγιο (Βοστίτσα).

8) Παπᾶ-Γιώργης Πολίτης, πατέρας τοῦ Χαράλαμπου Παπαπολίτη.

Ἐμβαρκαρισθέντες, εἰς μίαν ὥραν ἀπεράσαμεν εἰς Βοστίζαν (343) καὶ ἐπαρουσιάσθημεν εἰς τὰς ἀρχάς. Μᾶς ἐπεριποιήθησαν, καὶ δίδοντάς μας καὶ ζῶα μᾶς εὐκόλυναν τὴν μετάβασίν μας διὰ Κόρινθον.

Ἀπ' ἐδῶ ἄρχισα νὰ βλέπω ἐθνισμὸν συστηματικόν, οἷον ἤλπιζα νὰ ἰδῶ[1]).

Ἐκοιμήθημεν εἰς τὸ Μετόχι τοῦ Μέγα Σπηλαίου[2]), καὶ τὴν ἄλλην κινήσαμεν διὰ Κόρινθον οἱ μὲν πεζοί, οἱ δὲ καβάλλα. Εἰς τὸν δρόμον ἐμάθαμεν τὸν ἀποσυρμὸν τοῦ στρατοπέδου τῆς Ἁγίας Μαρίνης παρὰ τοῦ Ὀδυσσέως[3]).

Μὲ τὴν μεγαλυτέραν ταχύτητα καὶ ἡσυχίαν τῆς ὁδοιπορίας μας ἐφθάσαμεν κατὰ τὰς.... εἰς Κόρινθον.

Ἡ παρουσία μας προξένησεν λύπην καὶ περιέργειαν.

Ἡ Κυβέρνησίς μας ἦτον συνθεμένη ἀπὸ τὸ Βουλευτικόν, ὁποῦ προέδρευεν ὁ Ὑψηλάντης, καὶ ἀπὸ Ἐκτελεστικόν, ὁποῦ πρόεδρος ἦτο ὁ Α. Μαυροκορδάτος.

Ὁ Θεόδωρος Νέγρης Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας καὶ τλ., ὁ δὲ Κος Κωλέττης, ἐπέχων τὸν τόπον τοῦ <ἀπόντος> Νότη Μπότζιαρη, προσωρινὸς ὑπουργὸς τοῦ Πολέμου.

Ἐπαρουσιάσθην εἰς τὸ Ἐκτελεστικὸν (344), τοὺς διηγήθην ἐν συνόψει τὰ διατρέξαντα, καὶ τὰς ὑστερινὰς θλιβερὰς εἰδήσεις περὶ τῆς πτώσεως τῆς Ναούσης. Μὲ παρηγόρησαν, καὶ μὲ ἀνήγγειλαν ὅτι πρέπει νὰ γροικηθῶ μὲ τὸν Ἔπαρχον τοῦ Ὀλύμπου Κον Γεώργιον Δέληγιαννην, τὸν ὁποῖον εἶχαν προετοιμάσει νὰ στείλουν νὰ μᾶς προφθάσῃ μὲ ὅσα ἀπαιτούσαμεν διὰ τῶν ἀναφορῶν μας μὲ τὸν Σωτῆρην Ἰωάννου.

Ἐπαρουσιάσθην εἰς τὸν Κον Κωλέττην ὡς ὑπουργόν. Μὲ παρηγόρησεν καὶ αὐτός.

Ἀνταμώθημεν καὶ μὲ τὸν Κον Δέληγιαννην· τοῦ εἶπα τὴν κατάστασίν μας, <καὶ> νὰ λάβῃ ἀνάλογα μέτρα περὶ τῆς βοηθείας τῶν ὅσων ἔμειναν ἐκεῖ—νὰ προφθάσωμεν, ὥστε νὰ μὴ παύσῃ ὁ πόλεμος ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ μέρος ἐκ τῆς ἐλλείψεως τῶν ἀναγκαίων.

Ὁ Κος Γεώργιος Δέληγιαννης, πατριώτης καὶ πρόθυμος, ἔδειξεν τὴν μεγαλυτέραν προθυμίαν διὰ μίαν δευτέραν ἐκστρατείαν κατ' ἐκεῖνα τὰ μέρη[4]).

Ἡ Διοίκησις ἐπλήρωνεν τακτικὰ τὰ σιτηρέσια τῶν στρατευμάτων, ὅσων ἦτον (345) συγκεντρωμένα <ἐκεῖ, σύμφωνος> μὲ τὸ Βουλευτικὸν εἰς Κόρινθον. Ἔβλεπες πανταχόθεν συρρέοντας Ἕλληνας καὶ Φιλέλληνας.

Εἰς ταύτην τὴν περίστασιν ψιθυρίζετο ὅτι ὁ Ὑψηλάντης, ἑνωμένος μὲ τοὺς παλαιοὺς Ἀρματωλοκαπιταναίους, ζητοῦσαν νὰ διοργανίσουν μίαν πολεμικὴν διοί-

---

1) Ταχτικώτερη ὀργάνωση πολιτειακή, ποὺ διψοῦσε νὰ γνωρίσῃ.

2) Πολὺ κοντὰ στὴν ἀρχὴ τοῦ δρόμου τοῦ Διακοφτοῦ, δεξιά.

3) Τὸ στρατόπεδο τοῦ Ὀθ. Ἀνδρούτσου στὴν Ἁγιὰ Μαρίνα βάσταξε ἀπὸ 1—15 Ἀπρίλη 1822. Σπουδαία περιγραφὴ τῶν ἐκεῖ μαχῶν μὲ τοὺς Τούρκους βλ. Βλαχογιάννη «Ἀθην. Ἀρχεῖον» Α' σ. 252 (ἀναμνήσεις Ἀντ. Γεωργαντᾶ).

4) Ὁ Γ. Δέλης ἦταν ἀπὸ τὸ Καρπενήσι, ἀλλὰ εἶχε μορφωθῇ στὰ Ἑφτάνησα.

κησιν, καὶ δὲν ἄκουγες ἄλλο ἀπὸ τοὺς ὀπαδούς των παρὰ τὴν λέξιν «Γκοβέρνο Μιλιτάρε». Δὲν ἠξεύρω ὅμως ἂν ἐννοοῦσαν <ἀκριβῶς> ταύτην τὴν λέξιν, <καὶ εἶχαν> καὶ τὴν δύναμιν. Ὥστε ὁ Ὑψηλάντης ὑποπτεύετο ὡς ἀρχηγέτης[1]).

Εἶχα τὴν τύχην νὰ σχετισθῶ αὐτοῦ μὲ τὸν μακαρίτην Μάρκον Βότζιαρην, Παλάσκαν, Ἀλέξην Νοῦτζον, Ἀναγνώστην Κομπότην Ρουμελιώτας[2]) καὶ ἄλλους πολλοὺς τῆς αὐτῆς τάξεως.

Ἤὖρα τὸν ἐκ νεότητός μου φίλον μου Γρηγόριον Βέρβελη καὶ πολλοὺς ἄλλους γνωρίμους πανταχόθεν ὁποῦ διέτριψα[3]).

Ἐκείναις ταῖς ἡμέραις εἶχαν φθάσει καὶ οἱ Φιλέλληνες Γερμανοὶ μὲ τὸν Κεφάλαν Ὀλύμπιον.

Ἀπὸ ὅλους <τοὺς Φιλέλληνας> ἐσχημάτισαν ἓν τάγμα· ὅλοι, ἀξιωματικοὶ ὄντες, ἐδέχθησαν νὰ ὑπηρετήσουν ὡς στρατιῶται, καὶ σχημάτισαν τὸ τάγμα μὲ τοὺς ἀνήκοντας ἀξιωματικοὺς καὶ λοχαγούς· ὁ στρατηγὸς Νορμὰνδ διωρίσθη ἀρχηγὸς τοῦ σώματος.

Πολλοὶ Ἕλληνες ἐκατατάχθησαν εἰς αὐτὸ τὸ σῶμα[4]), ἐνώσαντες καὶ τὰ ἀπομεινάρια τοῦ Τακτικοῦ τοῦ Ὑψηλάντου.

Ὡρκίσθησαν ἔμπροσθεν τοῦ παλατίου[5]) νὰ δουλεύσουν πιστὰ τὴν πατρίδα Ἑλλάδα (346). Καὶ αὐτὴ ἦτον ἡ πρώτη μου φορά, ὁποῦ εἶδα πῶς ὁρκίζονται τὰ τακτικά.

Μ' ὅλα τὰ δεινά μου καὶ ταῖς λύπαις, ἔκλαυσα ἀπὸ τὴν χαρὰν μου βλέπων ὁπωσοῦν συστηματικὰ πράγματα.

Εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν ἤφεραν τὴν φαμελιὰν τοῦ Μάρκου Βότζιαρη καὶ τὸν Κον Νικόλαον Νάκου ἀπὸ Λειβαδιὰν καὶ τοὺς ἄλλαξαν μὲ τὴν σύζυγον τοῦ Χουρσὶτ Πασιᾶ[6]).

Ὁ Γεωργάκης Μαυρομιχάλης, οἰκειοποιημένος αὐτὴν τὴν φαμελιάν, ἀπαιτοῦσεν ἑβδομῆντα χιλ. γρόσια, καὶ νὰ τὰ λάβῃ ἢ ἀπὸ τὸν Βεζίρην <Χουρσὶτ> ἢ ἀπὸ τὴν Διοίκησιν[7]).

Τοῦτο ἐνόχλησεν ὅλους τοὺς Ρουμελιώτας, καὶ μελέτησαν νὰ τὸν βιάσουν, πλὴν ἐπείσθη δὲν ἠξεύρω πῶς, καὶ οὕτως ἔγινεν ἡ ἀλλαγή.

---

1) Ὥστε=ὁπωσδήποτε.

2) Καὶ οἱ τρεῖς Ἠπειρῶτες.

3) Ποὺ τοὺς ἐγνώρισε πανταχοῦ ὅπου διέτριψε.

4) Μπορεῖ νὰ εἶχαν καταταχθῆ στὸ σῶμα Ἕλληνες σὲ βοηθητικὲς ὑπηρεσίες, ὅμως κατὰ τὴν τραγικὴ καταστροφὴ τοῦ Πέτα ὅσοι ἔπεσαν ἦταν ὅλοι ξένοι, μάλιστα Γερμανοί.

5) Παλάτι θὰ ἦταν τὸ παλιὸ κονάκι τοῦ Τούρκου διοικητῆ.

6) Ὕστερα ἀπὸ τὶς διαπραγματεύσεις οἱ οἰκογένειες τοῦ Μάρκου Μπότσαρη καὶ τοῦ Νικ. Νάκου σταλθῆκαν ἀπὸ τὴ Λάρισσα μὲ συνοδεία καὶ παραδοθῆκαν ὡς ἀνταλλαγμα τῶν χαρεμιῶν τοῦ Χουρσὶτ πασσᾶ.

7) Ἡ ὑπόθεση τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν χαρεμιῶν παρουσιάζει θλιβερὰ κι' ἀξιοκατάκριτα περιστατικά,

Μετὰ τὴν ἀλλαγὴν ἤρχισαν νὰ προετοιμάζουν ἐκστρατείαν εἰς βοήθειαν τοῦ Σουλιοῦ.

Ἐδιορίσθη ὁ μὲν Α. Μαυροκορδάτος διευθυντής, ὁ δὲ Μάρκος ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας.

Ὡς φαίνεται, ἓν μέρος τῶν προυχόντων τῆς Λειβαδιᾶς δυσαρεστεῖτο ἀπὸ τὸν Ὀδυσσέαν· εἰς τοῦτο τὸ κόμμα ἐφαίνετο ὁ<Ἰω.>Λογοθέτης βουλευτὴς<Λειβαδιᾶς>ἐπὶ κεφαλῆς (347). Ὁ Κος Θάνος Κανακάρης Πατραῖος ἦτον ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ[1]).

Τὰ πάντα ἑτοιμάσθησαν διὰ τὴν ἐκστρατείαν, καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ μὲν Μαυροκορδάτος καὶ Μάρκος ἀναχώρησαν γιὰ τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, οἱ δὲ Ἀλέξης Νοῦτζος καὶ Παλάσκας διὰ τὴν Ἀνατολικήν.

Ἡ γερουσία τοῦ Ἀρειοπάγου εἰς Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ἀντενεργοῦσεν εἰς τοὺς σκοποὺς τοῦ Ὀδυσσέως, ἀφ' ἧς στιγμῆς ὑποχώρησεν τὸ στρατόπεδον εἰς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ζιτουνιοῦ ὁ Ὀδυσσεύς[2]).

Ἐφημίσθη ὅτι οἱ προύχοντες μελέτησαν τὸν θάνατον τοῦ Ὀδυσσέως μέσον τοῦ Νικηταρᾶ, ὅστις εὑρίσκετο μαζί του[3]).

Ἐφημίζετο ὅτι οἱ παλαιοὶ Καπιταναῖοι συνώμοσαν κατὰ τῶν Ἀρχόντων· τὸ μέρος τῶν Καπιτανείων ζητοῦσεν τὴν Διοίκησιν πολεμικήν (248). Τοῦτο τὸ ἀπέδιδαν ὅτι εἰσήχθη εἰς τὴν γνώμην τους ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντην, ὅστις δὲν εὐαρεστεῖτο εἰς τὸν κοινοβουλευτικὸν τρόπον τῆς κυβερνήσεως ἐκείνης.

Μερὰ ὀλίγας ἡμέρας ἦλθεν καὶ ὁ Ὑψηλάντης ἀπὸ Σάλωνα, καθὼς καὶ ὁ Σάλας.

Παρουσιασθεὶς εἰς τὸν Ὑψηλάντην, μὲ ἐδέχθη μὲ ψυχρὸν νεῦμα λέγοντάς μου ποῦ εἶναι αἱ ὑποσχέσεις ὁποῦ τοῦ ἔδωκα καὶ ποῦ εἶναι αἱ 20 χιλ. ὅπλα, ὁποῦ τοῦ ἔγραφαν ὅτι ἦσαν ἕτοιμα[4]).

Τοῦ παρέστησα ἐν συνόψει τὰ λάθη καὶ τὴν ἀφροντισίαν τοῦ ὑπαλλήλου του Κου Σάλα.

Ὁ Σάλας παρών, ἀκούσας νὰ τὸν κατηγορῶ, ἀναφέρθη εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τοῦ Πολέμου ἀπαιτῶν νὰ δώσω λόγον τῶν πράξεών μου καὶ λογαριασμόν.

Ἀπάντησα εἰς τὴν ἀναφοράν του· οὔτε μ' ἔδωσεν<αὐτὸς χρήματα>, οὔτε ἔχω νὰ [τοῦ] δώσω λόγον. Μάλιστα ζητοῦσεν<τότε>, ὡς πληρεξούσιος<ἐγὼ τοῦ Ὀλύμπου>, νὰ μὲ δώσῃ (349) λογαριασμόν, καὶ νὰ δώσῃ καὶ τὰ πρακτικά του εἰς

---

1) Ἀφοῦ ὁ Α. Μαυροκορδάτος παραιτήθηκε, πηγαίνοντας ἀρχηγὸς ἐκστρατείας.

2) Τὸ στρατόπεδο τῆς Ἁγιὰ-Μαρίνας ἦταν ἀνάγκη ἀπόλυτη νὰ διαλυθῇ, ἀλλοιῶς οἱ Τοῦρκοι θὰ τὸ αἰχμαλωτίζαν ἢ θὰ τὸ ρίχναν στὴ θάλασσα. Ὅμως ὁ λογιώτατος Ἀρεοπαγίτης Δρόσος Μανσόλας Θεσσαλός, ἀπὸ τ' Ἀμπελάκια, ἔσκαζε ἀπὸ τὸ κακό του γιατὶ θὰ χανόταν ἡ Θεσσαλία μέσ' ἀπὸ τὰ χέρια του τὰ πατριωτικά.

3) Ἡ διάδοση ἦτανε ψεύτικη. Ὁ ἀγνότατος καὶ ἡρωϊκὸς Νικηταρᾶς θαύμαζε τόσο τὸν Ἀντρούτσο—καὶ μαζί του πολεμοῦσε—ποὺ ἦτανε μανιασμένος μὲ τὴ διαγωγὴ τῶν Ἀρεοπαγιτῶν.

4) Εἴκοσι χιλ. «ντουφέκια» (=ἄντρες ἁρματωμένοι).

Ἡ Διοίκησις πρὸ καιροῦ μὲ προκήρυξίν της ἐσύναξεν τὰ ἀσήμια τῶν ἐκκλησιῶν <διὰ> νὰ τυπώσῃ νόμισμα[1]).

Τῆς Οἰκονομίας ὑπουργὸς ἦτο ὁ Κος Πανοῦτζος Νοταρᾶς (354), καὶ αὐτοῦ εἶχαν φέρει μέρος[2]), ἄρχισαν <ὅμως> καὶ διὰ αὐτὰ νὰ ἀντενεργοῦν.

Ἀπὸ τοὺς διορισθέντας γραμματεῖς νὰ καταγράψουν ἦταν ἕνας καὶ ὁ φίλος μου Γρηγόριος Βέρβαλης[3]).

Ἐνῷ διέτρεχεν ἡ ἔριδα αὐτή, ἠκούσθη ὅτι (δὲν ἠξεύρω ποῖοι) μερικοὶ προύχοντες ἠθέλησαν νὰ φαρμακεύσουν τὸν Κολοκοτρώνην εἰς τὸ στρατόπεδον τῆς πολιορκίας φρουρίου Παλαιῶν Πατρῶν, καὶ ξεσκεπάσας <οὗτος> τὴν συνωμοσίαν διέλυσεν τὸ στρατόπεδον καὶ ἔρχεται νὰ ζητήσῃ ἱκανοποίησιν ἀπὸ ἐκείνους· ρητῶς δὲ ἔλεγαν τοὺς Ντελῃγιανναίους[4]).

Εἰς αὐτὸ τὸ ἀναμεταξὺ ἦλθεν καὶ ἡ εἴδησις ὅτι ὁ Δράμαλης μὲ 60, ἄλλος <ἔλεγεν> 80, ἄλλος 40 χιλ. στράτευμα προχώρησεν εἰς Λειβαδιάν.

Εἰς τὰ <Μεγάλα> Δερβένια, εἰς τὸν Ἀέρα[5]), ἦτον ὁπλαρχηγοὶ τοποθετημένοι ὁ <Γεώργ.> Ἀγαλλόπουλος <καὶ> Ρήγας Παλαμίδης, καὶ δὲν ἠξεύρω ποῖοι ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτας· αὐτοὶ εἰδοποίησαν τὴν Διοίκησιν[6]).

Ἡ Διοίκησις διέταξεν (355) ὅλους τοὺς παρευρισκομένους εἰς Ἄργος ὁπλαρχηγοὺς νὰ ἐκστρατεύσουν <καὶ> νὰ προκαταλάβουν τὰς θέσεις· καὶ ἦτον περίπου ἀπὸ ἓξ χιλιάδες στράτευμα.

Κανένας δὲν ἐκινεῖτο· ἄλλοι ἔλεγον ὅτι τὰ ἐβγάζουν ψεύματα διὰ νὰ λάβουν τὰ λάφυρα τοῦ Ναυπλίου, καὶ ἄλλοι ἄλλα—μύριαις προφάσεις.

Καθήμενος μίαν ἡμέραν εἰς τὸν καφφενέ, ἰδοὺ ὁ ὀχλαγωγὸς <Ν.> Κανούσης καὶ κάποιος Δράμεσης Ναπολιτάνος Χειμαρραῖος[7]) φωνάζοντας· «Τί καθήμεθα; Ἰδοὺ καιρὸς νὰ φανοῦμεν νὰ ἐβγωμεν νὰ φωνάξωμεν «ὅσοι πιστοί», νὰ προφθάσωμεν τὰ Δερβένια».

Ἑκατὸν γρόσια ἀκόμη εἶχα ἀπὸ τὴν περιουσίαν μου· μ' ἄρεσεν ἡ φωνή των, <καὶ> βλέπων τὴν ἀδράνειαν τῶν στρατευμάτων—μὲ βεβαίωσαν ὅτι δυνάμεθα νὰ ἐβγωμεν 600 περίπου ἐθελονταί, καὶ τίποτες ἄλλο νὰ μὴ ζητήσωμεν ἀπὸ τὴν Διοίκησιν παρὰ τζαρούχια[8]).

---

1) Δοκίμασε νὰ κόψῃ νόμισμα, ἀλλὰ πάλι ἄφησε τὸ πρᾶμα νὰ περάσῃ. Φαντάζεται κανεὶς καὶ τὴν τύχη τῶν ἀσημικῶν.

2) Μέρος ἀπὸ τ' ἀσημικά.

3) Δὲν ἦταν ἁπλοῖ γραμματικοί, ἦταν ἐπίσημοι πληρεξούσιοι, ποὺ θὰ εἶχανε βέβαια καὶ γραμματικούς. Βλ. Τρικούπη ἔκδ. γ' Β' σ. 187.

4) Χυδαία φήμη, ποὺ καμμιὰ ἱστορικὴ πηγὴ δὲν τὴν ἀναφέρει.

5) Γνωστὴ τοποθεσία τῶν Μεγαρικῶν στενῶν, ποὺ εἶχε καὶ τ' ὄνομα Μυζγες.

6) Ὅτι ἔρχεται ὁ Δράμαλης, καὶ προκαλέσαν πανικό.

7) Γνωστὸς στρατιωτικὸς ἀπὸ τοὺς Χειμαριῶτες ποὺ ὑπηρετοῦσαν ἀπὸ παλιὰ χρόνια στὸ βασίλειο τῆς Νεαπόλης. Ἄλλες μαρτυρίες τονὲ λένε Ἰταλό, ἄλλες Ἕλληνα. Γρ. Μιχ. Γράμεσης.

8) Ἦταν ἕτοιμος ὁ συγγρ. νὰ δώσῃ τὰ γρόσια, ἀλλὰ δὲν τἄδωσε, φαίνεται,

Ἐπείσθην, <καὶ> μαζὶ μὲ αὐτοὺς ἐπαρρησιάσθημεν εἰς τοῦ Μπερούκα[1]) τὴν οἰκίαν, ὁποῦ ἦτον συνεδριασμένον (356) τὸ Ἐκτελεστικόν.

Λαμβάνω <ἐγὼ> τὸν λόγον· λέγω τὴν αἴτησίν μας. Αὐτοί, οἵτινες ἦσαν εἰς τὰ πράγματα, εἶδαν τὸν Κανούσην καὶ Δράμεσην πόθεν κινοῦνται καὶ πῶς, καὶ προσκαλέσας με κατὰ μέρος ὁ Κος<Ἰω.>Ὀρλάνδος[2]) μ' εἶπεν μυστικὰ νὰ μὴ ἀνακατώνωμαι μὲ τοιούτους. Ἀμέσως ἀποσύρθην καὶ τοὺς ἄφησα.

Τριγυρίζοντας εἰς τὸ Ἄργος, κάποιος μ' εἶπεν ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ μακαρίτου Νίκου Τζιάρα Ὀλυμπίου <Παναγιώτης> εὑρίσκεται εἰς Ἄργος μαζὶ μὲ τὸν <Θεόδωρον> Ζαχαρόπουλον[3]).

Ἀμέσως ἔτρεξα καὶ τὸν εἶδα—τὸν ἅρπαξα ἀπὸ τὸ χέρι:

—Σήκω, τοῦ λέγω, σὲ ζητοῦμεν οἱ πατριῶται νὰ σὲ τιμήσωμεν, καὶ ἀκολούθα με!

Τὸν παρουσίασα εἰς τὸν Κον Κωλέττην· τὸν ἐχάρη[4]). Ὁ Κωλέττης μὲ ἐπίπληξεν διὰ τὴν χθεσινὴν πρᾶξιν τῶν ὀχλαγωγῶν· τοῦ εἶπα ὅτι εἶμαι ἀθῶος, καὶ λέγοντάς μου ὅτι ἡ Κυβέρνησις εἶναι ἀκουμβισμένη εἰς βάσεις στερεὰς (357), μὲ συμβούλευσεν ὅτι νὰ ἀπέχω ἀπὸ ὀχλαγωγοὺς καὶ ἐναντίους τῆς Κυβερνήσεως. Τὸν εὐχαρίστησα διὰ τὴν συμβουλήν.

Ἐκτὸς τῶν ὅσους εἶχαν ἔλθει ἀπὸ Αἴγυπτον Ρουμελιῶτας, σπάνια ἔβλεπεν κανένας Ρουμελιώτην στρατιώτην· καὶ ἂν ἦταν κανένας, ἀμέσως ἀπὸ τὸ στάσιμον, ἀπὸ τὸ βάδισμα, ἀπὸ τὸν τρόπον τοῦ ἐνδύματος τὸν διέκρινες.

Ὁ Δράμαλης προχωροῦσεν, ἡ διχόνοια αὐξάνεν, καὶ οὐδένας ἐκστράτευεν διὰ τὰ Δερβένια.

Ἐνῷ ἡ Διοίκησις ἐσκέπτετο πῶς νὰ προλάβῃ τὸν κίνδυνον, ὁ Κολοκοτρώνης εἶχεν φθάσει εἰς Τριπολιτζάν.

Εἰς τὰς *8 Ἰουλίου 1822* τὸ ἑσπέρας ἔφθασεν ὁ Ἀγαλλόπουλος δρομαίως μὲ τὸ ἄλογόν του, ἐκφώνησεν εἰς τὰς ἀγυιὰς ὅτι πλάκωσκν οἱ Τοῦρκοι—κ' ἐκείνην τὴν ὥραν ἐστάθη τὸ ἐλεεινότερον θέαμα.

Οἱ Βουλευταὶ εὑρεθέντες εἰς τὰς οἰκίας των ἔφυγεν ὁ καθεὶς ὅπου ἠδυνήθη —μόνον μὲ τὸ κορμί του.

Οἱ Ἐκτελεσταὶ παρομοίως· οἱ πολῖται, ἀμέριμνοι ὅλοι (348) καὶ ἐκθεμένοι εἰς τὰς οἰκίας των, δὲν ἐπῆραν οὔτε τὰ παπούτζια των φεύγοντες πρὸς τοὺς Μύλους.

Ὁ Κος Κωλέττης ἔμεινεν ἀτάραχος ἐκείνην τὴν στιγμήν· ἐπροφυλάχθη ἀπὸ τὴν ὀχλαγωγίαν τῶν στρατευμάτων καὶ σύναξεν τὰ ἀρχεῖα μὲ ἡσυχίαν[5]).

Ὅλη ἡ περιουσία τῶν πολιτῶν, ὅλα τὰ φαγώσιμα, ὅλα τὰ ἐμπορικὰ ἐργα-

---

1) Σημαντικὴ οἰκογένεια προεστῶν τοῦ Ἄργους.

2) Μέλος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, Ὑδραῖος, γαμπρὸς τῶν Κουντουριωταίων.

3) Βλ. π. π. σ. 63 σημ. 4.

4) Τὸν συνεχάρη· τοῦ εἶπε «χαίρομαι».

5) Ὅμως σημαντικὸ μέρος ἀπὸ τ' ἀρχεῖα χάθηκε.

στήρια ἔμειναν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν στρατευμάτων, καὶ ὁλημύκτα ὅλοι ἐκουβαλοῦσαν.

Ὁ Ὑψηλάντης, ἱππεὺς τρέχων εἰς τοὺς δρόμους, ἐφώναζεν τὸ «ὅσοι πιστοὶ διὰ τὴν πατρίδα νὰ τὸν ἀκολουθήσουν», καὶ ἐξῆλθεν κατὰ τὸ Κουτζοπόδι μὲ ὅσους τὸν ἀκολούθησαν.

Ἐγώ, εὐγνωμονῶν πρὸς τὸν Γεώργιον Νικολάου (ὅστις συνεισέφερεν τὸν καπνὸν εἰς Ὕδραν διὰ τὴν ἐκστρατείαν μας[1]) καὶ πρὸς τὸν Σωτήρην <Ἰωάννου>, ἐστάθην ὁλονυκτὶς καὶ ἐπροφύλαξα τὴν περιουσίαν του, τὴν ὁποίαν σήκωσεν τὴν αὔριον μὲ ἡσυχίαν, καὶ μαζὶ ὅλοι μετέβημεν εἰς Μύλους.

Ὁ λαός, μὴ ἔχων πλοῖα νὰ ἐμβαρκαρησθῇ, ἐστέκετο (359) ἐξαπλωμένος εἰς τὴν ἀκρογιαλιάν. Οἱ Σπαρτιᾶται[2]), διὰ νὰ τὸν ἀπογυμνώσουν, πολλάκις ἔβγαζαν πλαστὰς σημαίας οἱ μέν, οἱ δὲ ἐφώναζαν «Τοῦρκοι», ὁ λαὸς ἔτρεχεν, καὶ πολλοὶ ἀδύνατοι ἐπνίχθησαν.

Εἰς τοιαύτην κατάστασιν ὃν τὸ ἐσωτερικόν μας, μήτε ἀρχηγὸς εἰσακούγετο, μήτε στρατιώτης ὑπήκουγεν.

Διὰ τοὺς ἰδίους λόγους συνώδευσα τὴν φαμιλιὰν τοῦ Κου Γεωργίου Νικολάου ἕως εἰς τὸ Λενίδι λιμένα, ὁποῦ ἐστάθη τὸ ὁρμητήριον τῶν πολιτῶν, διὰ θαλάσσης καὶ ξηρᾶς τρέχοντες.

Ἔσωσα τὰ χρήματά μου, καὶ ὁ φίλος μου Σωτήρης Ἰωάννου μὲ ἐδάνεισεν τέσσαρες ρουμπιέδες, καὶ ἄλλους δύο τὸν Τζῖνον.

Ἐμελετήσαμεν μὲ τὸν Τζῖνον νὰ μεταβοῦμεν εἰς τὴν Ρούμελην, ὁποῦ ἦτον οἱ γνώριμοί μας ὅλοι, κ' ἐκεῖ νὰ ἀποθάνωμεν.

Μετέβημεν εἰς Ὕδραν. Ἡ Ὕδρα ἐσέβετο τὴν Διοίκησιν, καὶ δὲν ἐσυγχώρει τὰς ἐναντιώσεις. Ὁ Τζῖνος εἰς μερικὰς συναναστροφὰς ὕβρισεν καὶ ἀναθεμάτισεν ἀδιακρίτως τὸν μὲν (360) καὶ τὸν δέ, συμφωνήσας μὲ μερικοὺς Ὑδραίους ὀχλαγωγούς. Ἐνῶ εὑρισκόμην εἰς τοῦ Φραγκίσκου Φόνου τὸ μαγαζί, ἔξαφνα μὲ προσκαλεῖ ἡ ἀστυνομία (τὴν ὥρα ὁποῦ καὶ ὁ Κος Κωλέττης ἔφθασεν ἐκεῖ εἰς Ὕδραν διὰ ὑποθέσεις) καὶ μὲ λέγει ὅτι ἀμέσως νὰ ἀναχωρήσω, διότι ἠμπορεῖ νὰ μὲ συνέβῃ ἐντροπή.

Μ' ἐξήγησεν ὅτι ὁ Τζῖνος ὡμίλησεν εἰς πολλὰ μέρη ἐναντίον τῶν καθεστώτων, καὶ ἄλλα.

Ἐμβαρκαρησθέντες μετέβημεν εἰς Μύλους.

Ἡ πολιορκία Ναυπλίου διελύθη τὴν πρώτην ἡμέραν[3]).

Ὁ Δράμαλης πανστρατιᾷ καταδίωξεν ἕως εἰς Κόρινθον τοὺς στρατοπεδευμένους εἰς τὰ Δερβένια, κατέσφαξεν πολλοὺς ἀποσταμένους εἰς τὸν δρόμον φεύ-

---

1) Βλ. π. π. σ. 164.

2) Μανιάτες.

3) Τὴν πρώτη μέρα ποὺ χύθηκε ὁ στρατὸς τοῦ Δράμαλη στὴν πεδιάδα τοῦ Ἄργους. Οἱ δημηροι καὶ τῶν δύο μερῶν ἔμειναν ὅπου εἶχαν παραδοθῆ ἀπὸ τὰ δυὸ μέρη.

γροντες πρὸς τὸν Ἰσθμὸν<καὶ>ἄφησεν φρουρὰν καὶ 4 πυροβόλα εἰς τὸ στενὸν Ἀέρα.

Κάποιος Ἀχιλλεὺς ἢ Δημήτριος Κριεζῆς ἱεροδιάκονος, φρούραρχος <Ἀκρο>κορίνθου καὶ ἡ φρουρά, ἀφοῦ ἐφόνευσαν τὸν Κιαμήλμπεη[1]) πρὶν φθάσῃ ὁ Δράμαλης εἰς τὴν Κόρινθον, ἄφησαν τὸ φρούριον καὶ ἀναχώρησαν ὅλοι[2]).

Ἀφήσας τὴν ἀναγκαίαν φρουρὰν ὁ Δράμαλης εἰς τὸ φρούριον ἐκεῖνο (361), μὲ ὅλον τὸν στρατόν του ἐκατέβη εἰς Ἄργος, <καὶ> ὁ μὲν Ἀλήπασιας διευθύνθη εἰς Ναύπλιον ὡς Ναυπλιώτης, ὁ <δὲ>Δράμαλης στρατοπέδευσεν εἰς τὴν πόλιν Ἄργους καὶ εἰς ὅλα τὰ χωριά.

Ὁ <Δ.>Ὑψηλάντης, μὲ ὅσους εἶχεν καὶ ἄλλους, ἐβάσταξεν τὸ φρούριον ἀπάνω, τὸ ὁποῖον ἦτον ἐφωδιασμένον δι' ἓν μῆνα, καὶ ἐστάθη διὰ μερικὰς ἡμέρας <ἐκεῖ>, καὶ ἔπειτα ἐξῆλθεν, καὶ ἔμειναν <μέσα>οἱ ὁπλαρχηγοὶ μὲ ἕως 300 ἄνδρας.

Ὁ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης εὑρίσκετο εἰς Μύλους, ὁποῦ ἦτον τὸ γενικὸν στρατόπεδον.

Ὁ Κολοκοτρώνης ἐφάνη ὁ πλέον δραστήριος ἀρχηγὸς εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν. Ἀμέσως σύναξεν τοὺς ὡπλισμένους ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας, καὶ κατέβαινεν πρὸς τοὺς Μύλους.

Ὁ Κολιόπουλος ἄκουγα ὅτι προκατάλαβεν τὸ στενὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου [κατὰ τὸν Ἅγιον Γεώργιον εἰς τὰ στενὰ ἐκεῖνα] μὲ ἓν ἄλλο σῶμα.

Οἱ Γιατρακαῖοι, ὁ Κεφάλας, ὁ Παπᾶ-Ζαφειρόπουλος ὅλοι ἔτρεξαν, καὶ ἐσυγκέντρωσαν τὸ στρατόπεδον εἰς τὸ Κεφαλάρι (362) τοῦ Ἄργους.

Ἐκθεμένον οὕτως τὸ στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων, ἐξέπληξεν διὰ τὴν τόλμην του τὸν Δράμαλην, καὶ χωρὶς νὰ κάμῃ κανὲν ἄλλο κίνημα, ὅλον του τὸ στράτευμα τὸ μεταχειρίσθη εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ φρουρίου Ἄργους.

Ὁ καλὸς στρατηγὸς εὔκολα συμπέραινεν <ἀπὸ>τὴν ἀδράνειαν ταύτην, ἥτις προήρχετο ἀπὸ ἀπειρίαν τοῦ <Δράμαλη>.

Εἰς τὰς....*Αὐγ.*[3]) ἡμέρα Κυριακὴ (1822), ἐνῶ πολιορκοῦσεν γύρωθεν στενὰ

---

1) Ὁ συγγρ. ἐδῶ ἀπὸ δύο πρόσωπα πλάθει ἕνα. Ἄλλος ἦταν «ὁ Ἰάκωβος Θεοδωρίδης ὁ καὶ Ἀχιλλεὺς αὐτονομασθείς, δύο ἔτη πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως», ποὺ δάσκαλος στὴν Ὕδρα διορίστηκε ξαφνικὰ φρούραρχος στὸν Ἀκροκόρινθον· τοῦ δόθηκε ὅμως σύντροφος καὶ ὁ Δ. Κριεζῆς, κι' αὐτὸς ἀληθινὰ φρουράρχησε. Ὁ λογιώτατος Ἀχιλλέας αὐτοκτόνησε ἔπειτα ἀπὸ τὴ ντροπή του. Βλ. Δ. Ι. Κριεζῆ Ἐπανόρθωσις κλπ. (σ' ὅσα ἔγραψε ὁ Φωτάκος), 1847, σ. 47.

2) «Μ' ὅλον ὁποῦ ἡ Κυβέρνησις ἔπαυσεν ἔξω νὰ διοικῇ, οἱ στρατιῶται ἔτρεξαν ἔπειτα ὑπὸ τοὺς ἀρχηγούς. Ἔπονται σκέψεις καὶ ἐνθυμήσεις». Ἡ σημ. αὐτὴ τοῦ συγγρ. εἶναι μεταγενέστερη προσθήκη (σελ. 360 τοῦ χειρογρ.), καὶ εἶχε αὐτὸς σκοπό, φαίνεται, νὰ καταπιαστῇ πάλι τὸ ζήτημα τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη. Ἔξω, γιατὶ ἡ Κυβέρνηση ἦτανε στὰ πλοῖα.

3) Ἀρχὲς Αὐγούστου οἱ Τοῦρκοι εἶχαν ἀδειάσει τὸν κάμπο τὸν Ἀργείτικο. Ἡ μάχη ποὺ ὁ συγγρ. θὰ περιγράψῃ πειὸ κάτου, μὲ περιστατικὰ ποὺ πρώτη φορὰ μᾶς γίνονται γνωστά, ἔγινε στὶς *19 Ἰουλ. 1822*. Ὁ Τρικούπης ἔκδ. γ' Α' σ. 212 αὐτὴ τὴν ἡμερομηνία μᾶς δίνει, περιγράφει ὅμως τὴ μάχη πολὺ φτωχικά. Τὴν ὕπαρξη Ρουμελιώτικου σώματος στὶς κρίσιμες

τὸ φρούριον, οἱ στρατηγοὶ Ἕλληνες ἠθέλησαν νὰ δοκιμάσουν τὴν τύχην των μὲ ἕναν γενικὸν πόλεμον.

Συρρεύσαντες πανταχόθεν οἱ ὁπλαρχηγοὶ τῆς Πελοποννήσου καὶ τὰ στρατεύματα <αὐτῶν>, ἐφάνη ἓν σῶμα ἑνωμένον ἕως ἀπὸ 500 στρατ. Ρουμελιώτας ξένους, οἵτινες ἦλθον ἀπὸ διάφορα μέρη.

Κάποιος Γεώργιος Κουμαρτζῆς Μπιτολιάνος μὲ ἔξοδά του βαστοῦσεν ἕως 150, τοὺς ὁποίους ἔφερεν ἀπὸ Αἴγυπτον.

Ἐγὼ καὶ ὁ Τζῖνος ἐσυναθροίσαμεν πλησίον μας ὅσους ηὕραμεν φυγάδας ἀπὸ τὴν πατρίδα μας, Ναουσαίους.

Ἐστάθην ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ <Π.>Ζαφειροπούλου, νὰ λαμβάνω <ἐγὼ> τὰς μερίδας <τοῦ σώματος>.

Ὁ στρατός μας ὅλος σύγκειτο (363) ἕως ὀκτὼ χιλιάδες.

Κατὰ τὰς 8 ὥρας ἑσπέρας ἐδόθη ἡ διαταγὴ νὰ ἑτοιμασθοῦμεν ὅλοι νὰ κινηθοῦμεν.

Ἀμέσως ἐν ροπῇ ὀφθαλμοῦ, ὅλοι ἐνθουσιασμένοι, κατ' ἐπαρχίαν σώματα-σώματα, ὅλοι πεζοί, ἐσκεπάσαμεν τὸν κάμβον ἀπὸ τὰς πολλὰς σημαίας. Ὁ Τζιόκρης ἱππεὺς μὲ τοὺς Ἀργείους προώδευεν[1]).

Ὁ Κεφάλας μὲ τὸ μεγάλον <σῶμα ἐπήγαινε> σύρραχα ἑνωμένος μὲ τοὺς Ἀρκαδίους ὅλους καὶ μὲ Φαναρίτας· ὁ Τζόκρης <καὶ> Πέτροβας διευθύνθησαν ἴσια τὸν δρόμον καὶ προκατάλαβον τὰ τείχη τῶν ἀμπελιῶν. Οἱ Σπαρτιᾶται, οἱ Ὀλυμποχωρῖται, Τριπολιτζιῶται καὶ οἱ λοιποὶ διευθύνθημεν κατευθεῖαν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ φρουρίου[2]).

Οἱ Σπαρτιᾶται μετὰ πέντε ἡμέραις <ὁποῦ ἔμειναν> εἰς Κουτζοπόδι, ἐκτυπήθησαν μὲ ἓν σῶμα τοῦ Δράμαλη.

Τὸ σῶμα τῶν ξένων καὶ Ρουμελιωτῶν ἀπέρασεν τὸ διάσελλον καὶ διευθύνθη ἀπ' ὄπισθεν τοῦ φρουρίου κατὰ τοῦ Προφήτου Ἠλία τὸ ὀχύρωμα, ὁποῦ εἶχαν στημένα τὰ 4 πυροβόλα οἱ Τοῦρκοι καὶ κτυποῦσαν τὸ φρούριον.

Ὁ πόλεμος ἄρχισεν, καὶ ἀνάπτων πανταχόθεν, ὅλαις αἱ μοίραις μας προώδευον.

Ἔξωθεν τοῦ φρουρίου, ἀντικρυ τῆς θύρας οἱ Τοῦρκοι εἶχον ὀχύρωμα καὶ σκηνήν.

Τὸ σῶμα τῶν Ρουμελιωτῶν (364) μὲ τὴν πρώτην ὁρμὴν κυρίευσεν τὴν θέσιν τοῦ Προφήτου Ἠλία, τὰ 4 πυροβόλα, καὶ ἐδίωξεν τοὺς Τούρκους ἕως εἰς Ἄργος.

ἐκεῖνες ἡμέρες τοῦ Δράμαλη καὶ τὸ σημαντικὸ μέρος ποὺ ἔπαιξε αὐτὸ τὸ σῶμα στὶς 19 Ἰουλ., τέλεια τὴν ἀγνοοῦν ὅλοι ὅσοι ἔχουνε γράψει γιὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821.

1) Πήγαινε μπροστινός.

2) Τὸ χειρόγρ. μὲ νεώτερες διαγραφὲς τοῦ συγγρ. ἀπελπιστικὰ συγχυσμένο. Τὸ «Φαναριώτας» διορθώθηκε. «Ὀλυμποχωρίτας», εἶναι ἀμφίβολο τί θέλει νὰ πῇ. Τὰ κάτου χωριὰ τῆς ἐπαρχίας Ἄργους, πέντε ὅλα-ὅλα, εἶχαν τ' ὄνομα Ὀλυμποχώρια, αὐτὰ ὅμως εἶχαν Καπετάνο τὸν Τσόκρη. Ὁ συγγρ. θὰ ἐννοεῖ τὴν ἐπαρχία Ὀλυμπίας, ποὺ τότε εἶχε τὸ ὄνομα Φανάρι, καὶ οἱ κάτοικοι Φαναρῖτες. Λοιπὸν τότε ταυτολογεῖ.

Εἰς τὰ ὀχυρώματα γύρωθεν τοῦ φρουρίου οἱ Τοῦρκοι ἀντιστέκοντο, καὶ δὲν ἐσάλευσαν, ἐνῷ ὅλος ὁ στρατὸς εἰς Ἄργος ἐσείσθη.

Τὸ πολυάριθμον <Τουρκικὸν> ἱππικὸν καὶ πεζικὸν τρὶς πανστρατιᾷ ὥρμησεν ἐναντίον τῆς μοίρας τῶν ἀμπελώνων, καὶ ἀπεκρούσθη.

Μία μοῖρα ἄλλη πεζῶν καὶ ἱππέων Τούρκων ἀπεσπάσθη ἀπὸ τὸν στρατὸν καὶ ὥρμησεν κατὰ τῶν Ρουμελιωτῶν εἰς Προφήτην Ἠλίαν.

Οἱ Ρουμελιῶται, ἐκθεμένοι εἰς τὸ ἐπίπεδον, ὑποχωροῦσαν μὲ τάξιν.

Ἕνας Τοῦρκος ἐφάνη, ἱππεύς, ἔξωθεν τοῦ ὀχυρώματος τῆς θύρας τοῦ φρουρίου ὁρμῶν κατὰ τῶν ἐδικῶν μας, καὶ ἐφονεύθη. Τρέχουν οἱ Τοῦρκοι νὰ τὸν λάβουν, τρέχουν οἱ ἐδικοί μας· προλαμβάνουν οἱ Τοῦρκοι, ἐπιστρέφουν οἱ Τριπολιτζιῶται—δὲν ἠξεύρω πῶς διεδόθη λόγος ὅτι ἐχαλάσθη τὸ ὄπισθεν μέρος· τόσον μόνον ἐχρειάζετο νὰ ἀκουσθῇ, καὶ ἀμέσως ἄρχισαν νὰ ὀπισθοδρομοῦν οἱ Ἕλληνες καὶ νὰ προχωροῦν (365) οἱ Τοῦρκοι πανταχόθεν.

Ἀλλεπαλλήλως, ἀπὸ τὸ φρούριον καὶ κάτω, ὅσοι κατεῖχαν τοὺς ζυγοὺς τοῦ βουνοῦ ἔφευγον ὅλοι· εἰς μάτην προσπαθοῦσαν οἱ ὁπλαρχηγοὶ νὰ τοὺς βαστάξουν.

Ταχύποδες οἱ Βλάχοι[1]), μόλις ἐστράφησαν—καὶ ἕως νὰ καλοκοιτάξω, τοὺς εἶδα ἀναβαίνοντας τὸ ἀπέναντι μέρος τοῦ βουνοῦ.

Τρεῖς ὧρες ἐβάσταξεν ὁ κρίσιμος πόλεμος· εἰς τὰς ἕνδεκα καὶ μισὴ ἐχαλάσθημεν πανταχόθεν[2]).

Οἱ εἰς τὰ ἀμπέλια <πολεμοῦντες> μὲ τοὺς λοιποὺς <Τούρκους> ἐκθεμένοι, φεύγοντες, μόλις ἡ νὺξ τοὺς διέσωσεν, οἱ Τοῦρκοι μᾶς ἐδίωξαν μὲ τὰ πυροβόλα ἕως εἰς τὸ ἀπέναντι βουνόν, καὶ ἐπίστρεψαν ἀμέσως.

Ἄλλο κακὸν ἀναρχίας τὴν νύκτα, αἱ φωναὶς «Γιάννη, Κώστα, Πέτρο, Γεώργη» εἰς ὅλον τὸν δρόμον ἀντηχοῦσαν, βαδίζοντες πρὸς τὸ Κεφαλάρι.

Ηὕραμεν εἰς τὸν δρόμον μερικοὺς φονευμένους Ἕλληνας, διαβαίνοντες κατὰ τὸ Κεφαλόβρυσον.

Κατὰ δυστυχίαν τὸ Κεφαλόβρυσον ἔστιψεν, καὶ μόλις ἐξαρκοῦσεν τὸ νερὸν διὰ τὸν στρατόν· συμβεβηκὸς σπάνιον, καὶ σχεδὸν ἀμνημόνητος ἡ στέρησις αὕτη.

Ἐσυνάχθησαν οἱ ὁπλαρχηγοί· ἄρχισαν πλέον, ἐτοῦτος ἔπταισεν (366), ἐκεῖνος, ἄλλος. Καθένας ὑπερασπίζετο τὸν ἑαυτόν του.

Ἀποδείχθη ὅμως ὅτι τὸ κίνημα τῆς ῥάχης[3]) καὶ ἡ φωνὴ ἦτον ἡ πρώτη αἰτία <τοῦ πανικοῦ, ὅστις> διεδόθη[4]) καὶ εἰς τοὺς λοιπούς, καὶ ἐθραύσθη ὁ στρατὸς ὅλος.

Τὴν νύκτα ἦλθεν καὶ ὁ Κολιόπουλος μὲ τοὺς περὶ αὐτοῦ, καὶ ἐνθαρρύνθημεν πάλιν.

Ἡ ποσότης τῶν φονευμένων Ἑλλήνων—ἦτον ἕως 250—ἐφάνη πολλὰ ἐπαι-

---

1) Ἀδιάκριτα, βουνίσιοι Μοραΐτες.

2) Ἀρχίζοντας νὰ βραδειάζῃ. Τουρκ. ὥρα.

3) Διαγρ. ἡ φράση· «ὅποῦ κατεῖχαν οἱ Τριπολιτζιῶται».

4) Τὸ χειρόγρ. *ἡ πρώτη αἰτία, ἥτις διεδόθη*...

σθητή, πλὴν ὁ ζῆλος εἰς τοὺς λοιποὺς ἦτο πολύς, καὶ οὕτως ἀλησμονήθη ἡ θραῦσις.

Τὴν αὐγὴν τὸ ἱππικὸν τῶν Τουρκῶν ἐκινήθη ζητῶν εἰς τὴν πλαταίαν[1]) πτώματα. Οἱ ὁπλαρχηγοὶ ἐστοχάσθησαν ὅτι ἦτον κίνημα καθ' ἡμῶν, καὶ εὐθὺς διεμοιράσθησαν εἰς τὰς θέσεις <μὲ σκοπὸν> νὰ ἀνθέξουν[2]).

Ὅπως καὶ ἂν ἠκολούθησεν τὸ δυστύχημα εἰς αὐτὴν τὴν μάχην, οἱ ὁπλαρχοὶ ἔλαβαν γενικώτερα μέτρα, καὶ στερέωσαν τὸ στρατόπεδον[3]).

---

1) Στὴν πιάτσα, στὸ πεδίο τῆς μάχης, φράση τοῦ ταχτικοῦ στρατοῦ.

2) Ἀντισταθοῦν.

3) Ὁ συγγρ., ἀπὸ φυσικὴ φιλοτιμία, ἀφοῦ στὸν ἀγῶνα τοῦ Ὀλύμπου πρωτοστάτησε, ἀφοῦ καὶ ὁ προσωπικός του χαρακτῆρας καὶ ἡ κοινωνική του τάξη, ἀλλὰ καὶ τὰ πατριωτικά του ὄνειρα δὲν τὸν ἀφήνανε νὰ λάβῃ μέρος στὸν πόλεμο ὡς ἁπλὸς στρατιώτης, οὔτε καὶ ἡ κρίσιμη στιγμὴ τοῦ ἔδινε καιρὸ νὰ στρατολογηθῇ κάτου ἀπὸ Μοραΐτη ὁπλαρχηγό, ἔνοιωθε σὰν ξένο τὸν ἑαυτό του μέσα σ' ἐκείνη τὴ μεγάλη πολεμικὴ σκηνή. Τὰ χρηματικὰ μέσα τοῦ λείπανε γιὰ νὰ στρατολογήσῃ σῶμα δικό του· ὁ ἀνήσυχος καὶ ἄστατος, ὅπως πάντα, νοῦς του ἀναζήτησε τὴ βορεινὴ Ἑλλάδα. Τὸ στάδιό του τὸ στρατιωτικὸ κατόπι, τοῦ Μεσολογγιοῦ ἡ πολιορκία, ὅπου πῆγε πρόθυμος καὶ κλείστηκε, ἀφοῦ τὸ Μεσολόγγι πειὰ ἤτανε κλεισμένο, δείχνουν τὸν Κασομούλη ἄντρα πού δὲ φοβώτανε τὸν κίνδυνο. Μάζεψε λοιπὸν μαζί του κι' ἄλλους λίγους Ρουμελιῶτες, ὄχι βέβαια μισθωτούς, καὶ τράβηξε γιὰ τὴ Ρούμελη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

Ὁ συγγραφεὺς ἐπιστρέφει εἰς τὴν βόρειον Ἑλλάδα—Ἀναχώρησις εἰς Ἀθήνας διὰ Πόρου, Αἰγίνης, Κέας, Ἀλιβερίου. Περιπέτειαι κατὰ θάλασαν—Ὀδ. Ἀνδρούτσου καὶ Ἀρείου Πάγου ἀνταγωνισμοὶ—Ἀναχώρησις διὰ ξηρᾶς εἰς Ἀταλάντην—Στρατόπεδον Λιθάδας—Θεόκλ. Φαρμακίδης—Ἀναχώρησις εἰς Σάλωνα—Στρατόπεδον Πανουριᾶ—Μετάβασις εἰς Λιδορίκι—Στρατόπεδον Σκαλτσᾶ—Ἀναχώρησις εἰς Ἄγραφα—Καραϊσκάκης—Ἄφιξις εἰς Ἀσπροπόταμον.

Ἐγὼ βλέπων τὸν ἑαυτόν μου τόσον ἀδύνατον καὶ ἀσήμαντον ὡς πρὸς τὰς ποσότητας τῶν Πελοποννησιακῶν στρατευμάτων, δὲν εὐχαριστούμην νὰ συμπολεμῶ μὲ ἀνθρώπους ὁποῦ δὲν ἐγνωριζόμην καὶ νὰ περιφέρωμαι ἀγνώριστος <μεταξὺ αὐτῶν>.

Τρέχων εἰς τὸν πρῶτον σκοπόν <μου> νὰ μεταβῶ εἰς τὴν Ρούμελην, ἤδρα πάλιν τὸν (367) Τζῆνον σύμφωνον καὶ ἄλλους 30 πατριώτας· μὲ αὐτοὺς ὅλους πῆρα καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Νίκου Τζιάρα Παναγιώτην μαζί μου, καὶ ἐμβαρκαρισθεὶς εἰς Μύλους ἀπέρασα εἰς Πόρον.

Οἱ Βουλευταί, οἱ Ἐκτελεσταὶ καὶ οἱ Ὑπουργοὶ ἦσαν εἰς πλοῖα, τὰ δύο τῶν Σπετζῶν τὰ ὁποῖα πολιορκοῦσαν διὰ θαλάσσης τὸ Ναύπλιον. Τὰ ἐνέχυρα τῶν Τουρκῶν παρομοίως.

Οἱ Τοῦρκοι Ναυπλίου, βοηθηθέντες ἀπὸ τὴν εἰσβολὴν τοῦ Δράμαλη, μ' ὅλον ὁποῦ θροφὰς δὲν ἐδυνήθησαν νὰ προμηθεύσουν <ἀπὸ αὐτόν>, ἀπεποιήθησαν τὴν συνθήκην, καὶ ζητοῦσαν <ὀπίσω> τὸ Βοῦρτζι καὶ τοὺς Τούρκους <ὁμήρους>, καὶ νὰ δώσουν <καὶ αὐτοὶ> τοὺς <Ἕλληνας> γραμματικούς. Ἡ Κυβέρνησις δὲν τὸ ἐδέχθη, τί ἔγραψεν ὅμως <εἰς αὐτοὺς> δὲν ἤξευρα.

Μὲ κανέναν τρόπον δὲν εὐχαριστούμουν εἰς τῆς ξηρᾶς τὴν ἀναρχίαν, ἀφοῦ αἱ πολιτικαὶ ἀρχαὶ ἀποσύρθησαν, καὶ ὁδρίζοντο ἀπὸ τὸν στρατόν[1]).

Κάθε <στρατιωτικὴν> τιμὴν τὴν θεωροῦσα <προερχομένην> ἀπὸ τὴν ὕπαρξιν τοῦ <πολιτικοῦ> συστήματος ἐκείνου—ἢ ἄλλου ὁποιουδήποτε—καὶ ὄχι ἀπὸ τοὺς ὁπλαρχηγούς.

Φθάσας εἰς Πόρον μὲ τοιαύτας ἰδέας, εἰς τάς.... ἀπέρασα διὰ Αἴγιναν νὰ

1) «Τῶν πρώην προεστώτων καὶ Ἀρματωλῶν ἡ κενοδοξία πάλευεν <μεταξύ των> κάθε ὥραν, καὶ ἐκ τούτου προήρχετο ὅλη ἡ ἀντίκρουσις εἰς τὴν πρόοδον» <τῶν πραγμάτων> σημ. συγγρ.—Οἱ «πρώην...», γιατὶ Προύχοντες καὶ Κάποι ἦταν ἀναγνωρισμένοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους, πρὶν ἀρχίσῃ ἡ ἐπανάστασις. Οἱ παλαιοὶ Κάποι σηκῶσαν κεφάλι ἀτοὺς παλαιοὺς ἀφεντάδες τους, καὶ στὸ τέλος ἡ διαίρεσις πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν κατάντησε γενικὴ στὸ Μοριά.

ὑπάγω (368) διὰ Σαλαμῖναν. Εἰς Αἴγιναν ἐξελθόντες ηὗρα τὸν καπετὰν Μαργαρίτην Κούταβον, διοικητὴν τοῦ βρικίου ὁποῦ εἶχα ταξιδεύσει <μὲ αὐτὸ> διὰ Αἴγυπτον[1]), καλὰ ἁρματωμένον καὶ μὲ διαταγάς, μαζὶ μὲ τοῦ καπ. Γιάννη....[2]) νὰ πολιορκοῦν διὰ θαλάσσης τὴν Εὔριπον.

Εἰς Αἴγιναν ἔμαθα ὅτι μερικοὶ Δερβενοχωρῖται κτύπησαν τὴν φρουρὰν τῶν Τουρκῶν εἰς τὰ <Μεγάλα> Δερβένια, τοὺς ἐδίωξαν κατὰ τὴν Κόρινθον καὶ ἔλαβαν ὅλας τὰς ἀποσκευὰς καὶ τὰ τέσσαρα <τουρκικὰ> πυροβόλα <τῆς θέσεως Ἀέρας>, καὶ ὅτι ἡ θέσις αὕτη εἶναι εὔκαιρος. Συγχρόνως ἄκουσα ὅτι ὁ Νικηταρὰς μὲ ἓν σῶμα ἔμελλεν νὰ ἔβγῃ νὰ προκαταλάβῃ τὴν θέσιν ἐκείνην.

Ὁ καπ. Μαργαρίτης μὲ κατέπεισεν νὰ πηγαίνω μαζί του μὲ τὸ πλοῖον καὶ μὲ τοὺς στρατιώτας <μου>, ὡς στρατιώτης <καὶ ἐγὼ> τοῦ πλοίου, καὶ νὰ μεθέξωμεν ἀπὸ τὰ τυχηρά του[3]).

Μερικὰ μέλη τῆς γερουσίας τοῦ Ἀρείου Πάγου, καταφυγόντα εἰς Αἴγιναν, ἐμβῆκαν εἰς τὸ πλοῖον αὐτὸ <διὰ νὰ ὑπάγουν> νὰ ἀνταμωθοῦν καὶ μὲ τοὺς ἄλλους, καὶ νὰ προφυλαχθοῦν ἀπὸ τὸν Ὀδυσσέαν, ὅστις τοὺς ἐδίωκεν[4]). Ἦτον ὁ Ταλαντίου <Νεόφυτος>, ὁ Κος Λάμπρος Ἀλεξάνδρου καὶ ὁ... Θηβαῖος καὶ ὁ γραμματεὺς <τοῦ Ἀρείου Πάγου> Νικολαΐδης Σαλωνίτης (369[5]). Τὸ ἴδιον ἑσπέρας ἐκπλεύσαντες ἀπὸ Αἴγιναν, τὴν αὐγὴν ἐφθάσαμεν εἰς τὸν λιμένα Τζέας· ἀνέβημεν εἰς τὴν πόλιν· μᾶς ὑποδέχθησαν αἱ ἀρχαὶ καὶ οἱ πρῶτοι [μου] γνώριμοί μου μὲ ὅλας τὰς περιποιήσεις.

Ἐφοδίασεν τὸ πλοῖον του ὁ καπ. Μαργαρίτης, καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἐκπλεύσαμεν· ἀπὸ σφοδρὸν ἐνάντιον ἄνεμον ἐπιστρέψαμεν εἰς τὸν.... λιμένα· ἐκεῖ ἐστάθημεν ἄλλαις δύο ἡμέραις ἕως ὅτου ξέπεσεν ὁ ἄνεμος, καὶ ἐκπλεύσαμεν διὰ τὸν κόλπον τῆς Εὐρίπου εἰς πολιορκίαν <αὐτῆς>. Προχωροῦντες μὲ ἐνάντιον ἀέραν, ἀπὸ τὴν ζέσταν δὲν ἐδυνάμην νὰ εὕρω ἄλλοῦ ἀνάπαυσιν παρὰ εἰς τὴν κάμαραν. Ἐκεῖ εἶχεν γεμάτα βαρέλια μὲ ἀλεῦρι τῆς Ἀμερικῆς, λυτά· ἕνας σίφων ἔξαφνα ἔστρεψεν τόσον τὸ πλοῖον, ὥστε ἔγυρεν παραπολύ. Ἐγὼ κοιμώμενος <ἐκεῖ> μέσα, ὑποκάτω τῶν βαρελιῶν, κυλίσθη ἕνα ἀπάνω μου καὶ μὲ κτύ-

---

1) Βλ. π. π. σ. 131.

2) Μὲ διπλώματα καταδρομῆς, ποὺ τὰ παίρνανε σπάνια οἱ Ἕλληνες ναυτικοί, ἂν δὲν ἦταν ἀπὸ τὰ τρία Ναυτικὰ νησιά. Γρ. καπετὰν Ἀναγν. Τζώρτζη Ψαριανοῦ τὸ καράβι.

3) Τὸ ὅτι ὁ συγγρ. ἀποφάσισε νὰ μπῇ μαζὶ μὲ τοὺς συντρόφους του ὡς ἄγημα καταδρομικοῦ, δείχνει ὅτι βρισκότανε χωρὶς χρήματα. Καὶ δὲν ἤξερε πῶς τὰ κέρδη βγαίνανε συχνὰ ὄχι ἀπὸ Τούρκους μοναχά, ἀλλὰ τζιμπαθε.

4) Ἡ κίνηση αὐτὴ τῶν Ἀρεοπαγιτῶν εἶχε ἀπὸ πίσω τὴν ὑποστήριξη τῆς Κεντρικῆς ἀρχῆς, ποὺ προστάτευε τὸ Διαμαντῆ Νικολάου καὶ τὸ στρατόπεδό του στὰ ὄδ. τῆς Εὐβοίας, γιὰ νὰ τὸν ἀντιτάξῃ στὴ δύναμη τοῦ Ἀνδρούτσου.

5) Ὁ Λ. Ἀλεξάνδρου ἦτανε πληρεξούσιος Ταλαντίου, ὄχι ὅμως Ἀρεοπαγίτης, ἀλλὰ θανάσιμος ἐχθρὸς τοῦ Ἀνδρούτσου. Ἀρεοπαγίτης ἀντιπρόσωπος τῆς Θήβας φαίνεται στὴν ἀρχὴ ὁ Πανούσης Σαπουντζῆς, ἀργότερα ὅμως πῆρε τὸν τόπο του ὁ Ἀδαμ. Δούκας, ποὺ δὲν ἦτανε Θηβαῖος. Γραμματέας τοῦ Ἀρείου Πάγου ἦταν ὁ Ν. Σαλωνιτίδης, καὶ ὕστερα ὁ Ἀδὰμ Δούκας.

πησεν τόσον δυνατὰ εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ εἰς τοὺς ὤμους, ὁποῦ εἰς μισὴν ὥραν μόλις αἰσθάνθην ὅτι ἤμουν ζωντανός. Μὲ πρόφθασαν (370) μὲ βρεξίματα, μὲ πλακώματα, πλὴν <αὐτὸ> ἦτον συμβεβηκὸς ὀλέθριον δι' ἐμένα εἰς ἐκείνην τὴν περίστασιν, διότι ὀκτὼ ἡμέραις δὲν ἐδυνάμην νὰ σεισθῶ ἀπὸ καταγῆς.

Τέλος πάντων προχωρῶντες ἐλιμενίσαμεν εἰς τὸν κόλπον Μαραθῶνος. Ὁ πατὴρ τοῦ καπ. Μαργαρίτου, ἀμαθής, σκληρὸς καὶ βάρβαρος, ἐξελθὼν εἰς τὴν ξηρὰν μὲ τοὺς ναύτας καὶ στρατιώτας μου, ἄπληστος δέ, ἀνάγκασεν τοὺς στρατιώτας καὶ σκότωσαν ἕως δέκα ὁΐδια νὰ κάμῃ παστρουμᾶν, καὶ οὕτως οἱ χωρικοὶ ἀναστέναζαν κλαίγοντες <διὰ> τὴν ἀπανθρωπίαν. Ἐσυγχύσθη ὁ υἱός του, ἐπίπληξεν καὶ τὸν πατέρα καὶ τοὺς ναύτας, πλὴν τὸ κακὸν ἔγινεν.

Ἀρασμένοι ἐκεῖ, ἰδοὺ βλέπομεν ἄντικρυ κατὰ τὰ Στοῦρα ἐξερχόμενα μία γολέττα καὶ ἕν μίστικον, πολεμικὰ <τοῦ μπέη> τῆς Καρύστου.

Ἀμέσως ὁ καπ. Μαργαρίτης ἐβάλθη εἰς τὰ πανιὰ κατ' αὐτῶν. Βλέποντες οἱ Τοῦρκοι τὴν <κατ'> εὐθεῖαν πορείαν <μας>, ἐπίστρεψαν εἰς τὸν λιμένα, ἔβγαλαν ὅλα τὰ πυροβόλα εἰς τὴν ξηρὰν (371), ὠχύρωσαν τὴν θέσιν, τὰ δὲ πλοῖα τὰ ἔδεσαν.

Δύο ἡμέραις τριγυρίσαμεν, καὶ μὲ κανέναν τρόπον δὲν ἐδυνήθημεν νὰ τὰ λάβωμεν. Οὕτως ἀναχωρήσαμεν πρὸς τὸν λιμένα Ἀλιβερίου[1]), χωρίον, νὰ προμηθευθοῦμεν καὶ ἀπὸ θροφήν, ὁποῦ ἐσώθη.

Φθάσαντες ἐκεῖ τὴν νύκτα ἀράξαμεν, καὶ τὴν αὐγὴν μερικοὶ ναῦται καὶ στρατιῶται <ἰδικοί> μου ἐξῆλθον εἰς τὴν ξηρὰν νὰ εὕρουν τί ἀπὸ [τὰ] ζῶα.

Ἕν ἀπόσπασμα Τουρκῶν ἕως 300 ἦτον τοποθετημένον εἰς τὸ Λιβέρι <ἑτοιμαζόμενον> νὰ διαβῇ διὰ τὸν Εὔριπον. Ἐξαφνα βλέπομεν ὅτι ἐκινήθησαν κατὰ τῶν ἐξελθόντων ἐδικῶν μας. Μόλις ἐφάνησαν εἰς τοὺς ἐδικούς μας, καὶ τρέχων νὰ σωθῇ ὁ καθεὶς εἰς τὴν ἀκροθαλασσιάν, ὀλίγον ἔλειψεν νὰ τοὺς συλλάβουν ὅλους ζῶντας, καὶ ἦλθαν μισοπνιγμένοι. Ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς ἦτον καὶ ὁ πλεονέκτης καὶ ἄπληστος <Γέρο-> Κούταβος, ὅστις ἦλθεν τρέμων.

Ἐκδικήθην ὀπωσοῦν, διότι ἔτυχεν ἔμπροσθεν τῶν <περὶ λαφύρων> ἐλπίδων του <νὰ εὕρῃ> Τούρκους, καὶ ἔμαθεν πῶς νὰ περιορίζῃ τὴν κατάχρησίν του (372). Τὴν ἄλλην μετέβημεν εἰς τὸν λιμένα Βάθειας.[2]). Ἐκεῖθεν τὴν αὐγὴν εἴδαμεν τοὺς Τούρκους διαβαίνοντας.

Πρὸς τὸ ἑσπέρας ἔφθασαν εἰς τὴν ἀκροθαλασσιὰν ὁ <Ν.> Γριζιώτης[3]) καὶ ὁ Βάσσος· λημέργιασαν ἐκεῖ. Ἐβγῆκα κ' ἐγώ, καὶ ἀνταμώθημεν. Εἶχαν αὐτοὶ οἱ δύο ἕως ἑβδομῆντα στρατιώτας.

Ἕνας ἀξιωματικὸς Τοῦρκος μὲ ἕως 30 ἄνδρας ἦτον εἰς τὸ χωρίον Βαθύ,

---

1) Τὸ χειρόγρ. *Λιβέρου*.

2) Ἐννοεῖ τὸ μικρὸν κόλπο τῆς σημερινῆς Ἐρέτρειας. Στὴ δεξιὰ πλευρὰ μπαίνοντας εἶναι τὸ χωριὸ Βαθὺ κι' ὄχι Βάθεια. Λοιπὸν ἀνέβηκαν ξηλότερα, πρὸς τὰ στενὰ τοῦ Εὐρίπου.

3) Ὁ Νικ. Κριεζώτης, ἀπὸ τὰ Κριεζὰ τῆς Εὐβοιας. Ὁ ἴδιος ὑπογράφεται Γκριτζιώτης κατὰ τὴν ἀρβανίτικη προφορά. Τὸ χειρόγρ. *Γιρζιώτης*.

εἰς ἕναν πύργον. Διὰ νὰ ἀνοίξωμεν τὴν κοινωνίαν τοῦ νησιοῦ ἀποφασίσαμεν νὰ τοὺς πολεμήσωμεν, καὶ νὰ τοὺς πάρωμεν ἐξ ἐφόδου, ἂν δυνηθοῦμεν.

Ἐβγάλαμεν ἓν μικρὸν πυροβόλον τῶν ἓξ λιτρῶν· ἐκινήθημεν, τοὺς στενοχωρήσαμεν, πλὴν ἡ θέσις ἦτον δυνατή, καὶ δὲν ἐδυνήθημεν νὰ κατορθώσωμεν περισσότερον. Ὅθεν ὁ Γριζιώτης καὶ Βάσσος ἀναχώρησαν διὰ τὸ ἐκεῖθεν μέρος πρὸς τὴν Κούμηνα ἐπὶ λόγῳ νὰ στρατολογήσουν, καὶ ἐγὼ πάλιν ἔμεινα μέσα. Ὁ Τζῖνος, μόνος του, διὰ ξηρᾶς ἀπέρασεν εἰς τὰ Βρυσάκια (373), ὁποῦ εἶχεν τὸ στρατόπεδον ὁ Καπ. Διαμαντὴς Νικολάου Ὀλύμπιος[1]).

Μετὰ δύο ἡμέρας ἠθέλησα κι' ἐγὼ μὲ τοὺς στρατιώτας μου νὰ μεταβῶ ἐκεῖθεν διὰ ξηρᾶς, καὶ μόλις ἔφθασα ἕως εἰς τὸ διάσελλον, καὶ ἰδοὺ βλέπω ἐκ διαλειμμάτων <τρέχοντας> στρατιώτας τοῦ Καπ. Δημήτρη Κριεζῆ Ὑδραίου, οἵτινες μὲ εἶπαν νὰ ἐπιστρέψωμεν, διότι ὁ Γριζιώτης καὶ Βάσσος καὶ αὐτοὶ ὁμοῦ πολεμήσαντες τὴν παρελθοῦσαν ἡμέραν εἰς τὸ χωρίον.... πεισματικῶς, ἐστενοχωρήθησαν οἱ ἐδικοί μας, καὶ ἀφοῦ ἐφονεύθησαν καὶ ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἀπὸ τοὺς ἐδικούς μας ἀρκετοί, ἐτραβήχθησαν οἱ μὲν διὰ Βλαχοχώρια—καὶ ἡμεῖς διὰ τὸν λιμένα νὰ διαβοῦμεν ἀντικρυ εἰς τὸν Κάλαμον.

Ἀκούσας ταῦτα ὅλα, διὰ νὰ μὴ πέσω ἀπὸ ἀπειρία εἰς κανὲν σῶμα Τουρκικὸν μοναχὸς μὲ τόσους ὀλίγους, ἐπίστρεψα εἰς τὸ πλοῖον <διὰ> νὰ μεταβῶ ἐκεῖθεν κ' ἐγὼ πρὸς τὸν Ὀδυσσέαν, καὶ ἀπὸ ἔξω[2]) νὰ διαβῶ εἰς τὸν Διαμαντὴν εἰς Ξηροχῶρι (374).

Διαβάντες εἰς τὸν Κάλαμον μὲ τὸ πλοῖον, μὲ ταῖς φελούκαις ἐβγήκαμεν εἰς τὸν Ρωπόν[3]). Ἐκεῖ αἱ βίγλαις διὰ τοῦ συνθήματος εἰδοποίησαν ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐκστράτευσαν πρὸς τὸ μέρος αὐτὸ <διὰ ξηρᾶς διὰ> νὰ αἰχμαλωτίσουν καὶ νὰ ἁρπάξουν, ἔχοντες τὴν πληροφορίαν ὅτι ὅλαι <ἐκεῖναι> αἱ θέσεις ἦτον κεναί[4]).

Ἀκούσας ὁ Κούταβος, πτερὰ ἔβγαλεν <εἰς τοὺς πόδας του>· ἐμβαίνει εἰς τὴς βάρκαις, καὶ κἂν οὔτε μᾶς ἐρώτησεν τί θὰ κάμωμεν <ἡμεῖς[5]>.

Οὕτως ξενυκτήσαντες <ἐκεῖ>, οἱ μὲν Τοῦρκοι ἦλθαν ἕως εἰς ἓν μέρος καὶ ἐπίστρεψαν.

Τὴν ἄλλην ἀντάμωσα τὸν Μίνον Κατζικογιάννην εἰς ἓν λημέρι, ὅστις κατηγοροῦσεν τὸν Ὀδυσσέα ὅτι παραμέλησεν ὅλως διόλου τὴν στρατιωτικήν του, καὶ ἐδόθη εἰς ἄλλας φροντίδας καὶ ὅτι καταχράσθη τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ ἔθνους[6]).

1) Ὁ Δ. Νικολάου εἶχε τοποθετηθῆ ἐκεῖ ἀπὸ τὴ Διοίκηση. Βλ. π. π. σ. 228 σημ. 1. Τέλη τοῦ Μάη 1822, Ἀντροῦτσος καὶ Διαμαντὴς βρίσκονται ἐχθρικὰ χωρισμένοι. Σπηλιάδη Α΄σ. 519.

2) Ἀπὸ τὴν ξηρά.

3) Πιάσανε πρῶτα στὸν Κάλαμο, θέση ἀνοιχτὴ στὸ ἀντικρινὸ μέρος τῆς Ἀττικῆς, καὶ ἔπειτα βγήκανε μὲ τὶς βάρκες στὸ δυτικώτερον Ὠρωπό, ὅπου εἶναι μικρὸς ἥσυχος ὅρμος.

4) Οἱ Τοῦρκοι τῆς Χαλκίδας βγαῖναν ξαφνικὰ στὴν Ἀττικὴ γιὰ διαρπαγὴ καὶ αἰχμαλωσία.

5) Οἱ ἐπιβάτες σύντροφοι τοῦ συγγρ.

6) Οἱ Κατσικογιανναῖοι Στάθης, Μίνιος κ.λ.π., ἀπόγονοι παλιῶν Ἀρματωλῶν τῆς Βόνιτσας, ἀφήνοντας τὸν τόπο τους ἀφοσιωθήκανε πρῶτα στὸν Ἀντροῦτσο, ὅταν ἄρχισε ὁ πόλεμος, καὶ ὕστερα κολλήσανε στὸ Γκούρα.

Διαβὰς μὲ ὅλους τοὺς στρατιώτας μου διὰ Ἀθήνας, ἀπέρασα ἀπὸ τὴν θέσιν.... ὁποῦ στρατοπέδευεν ὁ Στάθης Κατζικογιάννης, ὅστις μὲ ὑποδέχθη φιλοφρόνως.

Τὴν αὐγὴν ἐκίνησα διὰ τὰς Ἀθήνας, ὅπου ἠῦρα καὶ (375) τὸν Ὀδυσσέαν. Ὁ Ὀδυσσεὺς μὲ ἐφάνη κατὰ πρώτην προσβολὴν πονηρός, <ἀλλὰ> μὲ νοῦν ὑγιῆν[1]).

Ἦτον σκυθρωπός, ὀλιγόλογος, καὶ σιγανὸς εἰς τὴν ὁμιλίαν του.

Ἄοκνος εἰς τὴν ὑπερεσίαν του, πλὴν ἀργοκίνητος. Ὕποπτος δὲ ἐκείναις ταῖς ὥραις ὅσον ἠμπορεῖ νὰ φανταχθῇ ὁ ἄνθρωπος, <φοβούμενος> ἀπὸ δολοφονίαν. Ἀπλησίαστος μὲ τὸν τυχόντα· εἰς δὲ τοὺς δρόμους περιστοιχίζετο ἀπὸ προδιατεθειμένους πιστούς του συνδρόφους στρατιώτας. Ὑπόπτευεν τὰ φαγητά, τὰ πιοτὰ καὶ κάθε εἶδος ὁποῦ <ὑπέθετεν> ὅτι <ἠμποροῦσε νὰ> ἐμπεριεῖχε θάνατον.

Ἀνταμωθέντες, καὶ ἔχοντες τὴν παρελθοῦσαν ἀνταπόκρισίν μας εἰς τὴν μνήμην, ἐγνωρίσθημεν ὀγληγορώτερα, καὶ ἀμέσως ἐμβήκαμεν εἰς τὰς ὁμιλίας <περὶ> τῶν διατρεχόντων.

Αὐτός, ἀφοῦ ἐκυριεύθη ἡ Ἀθήνα ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, προσπάθησεν νὰ λάβῃ τὸ φρούριον εἰς τὴν ἄμεσον ἐξουσίαν του[2]). Ἐκείναις ταῖς ἡμέραις ἐκαταγίνετο νὰ συμβιβάσῃ τοὺς πολιορκητὰς τῶν Ἀθηνῶν[3]) <Ἀθηναίους> μὲ τοὺς στρατοπεδευμένους εἰς τὰς Θερμοπύλας διὰ τὴν διανομὴν τῶν λαφύρων τῶν Τουρκῶν Ἀθηναίων[4]), τοὺς ὁποίους, ἀφοῦ παραδόθησαν ἀπὸ ἔλλειψιν νεροῦ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Ἑλλήνων καὶ τοὺς ἐφύλαξαν κάμποσον καιρὸν ἀνενοχλήτους, εἰς τὴν εἰσβολὴν τοῦ Δράμαλη τοὺς ἐφόνευσαν ὅλους, διότι δὲν ἤξευραν πῶς νὰ ἀσφαλισθοῦν οἱ Ἕλληνες[5]). Ἐδιοικοῦσεν <δὲ ὁ Ὀδυσσεὺς> στρατιωτικῶς καὶ αὐθαιρέτως.

Ἐπαραπονεῖτο ἀπὸ τὰς ἀντενεργείας τῶν μελῶν τῆς γερουσίας τοῦ Ἀρείου Πάγου. Μὲ διηγήθη τὸ ἀξιέπαινον τράβηγμα τοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὴν Στυλίδα, καὶ κατηγοροῦσεν τὸν Μαντζιόλαν ρητῶς, ὁποῦ ἔλεγεν (376) νὰ μὴ τραβηχθῇ, ἀλλὰ νὰ μεταβῇ διὰ τῶν βουνῶν τῆς Γούρας μὲ ὅλον τὸν στρατὸν εἰς Πατρατζίκι[6]).

---

1) Ὁ Ἀντροῦτσος ἔφτασε στὴν Ἀθήνα καὶ παράλαβε τὸ Κάστρο *21 Αὐγ. 1822.*

2) Δὲν «προσπάθησε», ἀλλὰ δέχτηκε τὴν προσφορὰ τοῦ Κάστρου ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, ποὺ τὸ εἶχαν κυριέψει 9 Ἰούν. 1822.

3) Γρ. Ἀκροπόλεως (ποῦ εἶχε πειὰ παραδοθῆ).

4) Ἀρχὲς τοῦ Αὐγ. 1822 ὁ Ἀντροῦτσος, ὁ Δυοβουνιώτης, ὁ Γκούρας κ.λ.π. πολεμούσανε μὲ τὸν Κιοσὲ Μεχμέτ, ποὺ εἶχε εἰσβάλει ἐδῶθε ἀπὸ τὴν Ἀλαμάνα, καὶ εἴχανε δώσει μάχες γύρω στὴ Φοντάνα, νοτιώτερα ἀπὸ τὴ Μπουντουνίτσα. Ζητούσανε λοιπὸν μερίδιο καὶ οἱ πολεμιστὲς ἐκεῖνοι ἀπὸ τὰ λάφυρα τῶν Ἀθηναίων, ποῦ τὰ πῆραν ἀπὸ τοὺς Τούρκους τοὺς κλεισμένους στὴν Ἀκρόπολη, ἀφοῦ τοὺς σφάξαν. Αὐτὰ τὰ δίκια καὶ σωστὰ ὑποστήριζε ὁ Ἀντροῦτσος ἅμα ἔφτασε στὴν Ἀθήνα.

5) Ἂν ἔστελνε ὁ Δράμαλης στρατὸ κατὰ τὴν Ἀττική, θὰ κινδυνεύαν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ τοὺς ἴδιους αἰχμαλώτους καὶ συμπολίτες τους Τούρκους.

6) Ὁ λόγος εἶναι γιὰ τὸ Δρόσο Μανσόλα, Ἀρεοπαγίτη, ποὺ ἀπαιτοῦσε ἀπὸ τὸν Ἀντροῦτσο νὰ τὸν ἀκούῃ στὰ πολεμικά. Τὸ κοινὸ ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου «Μαντζόλας».

Μὲ παρέσταινεν ὅτι, διὰ νὰ ἀποτύχῃ <ἐκεῖ> ὁ Ὀδυσσεύς, ἀποφάσισαν νὰ θυσιάσουν ὅλον τὸν στρατὸν οἱ Καλαμαράδες, καὶ οὕτως <ὅμως, πάλιν αὐτὸς> ἐβάσταξεν τοὺς πλοιάρχους ἕξω ἕως νὰ ἐμβαρκαρήσῃ τὸ στράτευμα ὅλον[1]). Ἐπαραπονεῖτο ἀπὸ τοὺς πρώην <ἐπὶ Τουρκίας> προεστοὺς ὅτι τὸν ἀντενεργοῦν, διότι τοὺς ἔκοψεν τὴν χουλιάραν ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας, καὶ ὅτι αὐτοὶ ραδιουργοῦν ἐναντίον του νύκτα-ἡμέρα καὶ ἐπιθυμοῦν τὸν θάνατόν του. Τοὺς ἔλεγεν ὅτι εἶναι ἕνας σωρὸς φαγάδων, ὁποῦ καρτεροῦν ἀπὸ τὴν χῦσιν τοῦ αἵματος τῶν στρατιωτῶν νὰ ζοῦν, καὶ εἰς πόλεμον νὰ μὴ εὑρίσκωνται[2]).

—Ἰδού, λέγει, ἕως ποῦ μᾶς ἔφεραν, νὰ σκοτωθοῦμεν μὲ τὸν Παλάσκα καὶ Ἀλέξην Νούτζου. Καὶ δὲν ἔφθασεν ἐκεῖνο, παρὰ τώρα, μαθαίνω, ἀπέρασαν μερικοὶ εἰς Ξηροχῶρι πρὸς τὸν Καπ. Διαμαντή· τὸν ὑπόσχονται (377) φούρνους <μὲ> καρβέλια, τὸν τριγύρισαν—καὶ ὁ σκοπός των εἶναι νὰ διαιρέσουν τὰ Οὐτζιάκια <ἐ>μας τῶν Καπιταναίων, καὶ νὰ εὑρίσκουν καιρόν, εἰς τὴν διχόνοιάν μας, νὰ ἐντρυφοῦν αὐτοὶ καὶ τὴν δόξαν καὶ ὅλα τὰ καλὰ τῆς πατρίδος, καὶ ἡμεῖς νὰ δουλεύωμεν διὰ αὐτοὺς τοὺς κερατάδες.

Ἰδοὺ ὁ Νικήτας, ἂς μαρτυρήσῃ ἂν ἔχω δίκαιον <ἐκφραζόμενος> κατ' αὐτούς. Εἰς <αὐτὸν> τὸν ἴδιον <δὲν> ἔπεμψαν πρόσκλησιν νὰ μὲ φονεύσῃ, ὄντες εἰς Βουδονίτζαν στρατοπεδευμένοι, ὅστις ἀπὸ εἰλικρίνειαν μὴ δεχθεὶς νὰ φανῇ ὄργανον τῆς ἀπιστίας των—δολοφονίας!—μὲ ἐμαρτύρησεν τὴν διαταγήν; Πῶς ἠμποροῦσα νὰ ὑπερετήσω <ὑπ' αὐτούς>, ὅταν ἡ ἀρχὴ αὐτὴ φροντίζει τὸν θάνατόν μου νύκτα-ἡμέρα—καὶ <ἀκόμη> φροντίζουν; Ταύτην τὴν διαταγὴν τὴν μαρτυρεῖ καὶ ὁ Καπ. Ἀναστάσης Κουτρουμπῆς Σπετζιώτης, ὅστις ἦτον πάντα ὡς ὑπασπιστὴς τοῦ Νικήτα, ὅτι ἦτον [προσ]ὑπογραμμένη ἀπὸ τοὺς τρεῖς Ἀρειοπαγίτας καὶ ἀπὸ τὸν γραμματέαν.

Ἀπὸ ὅσα εἶδα κ' ἐγὼ εἰς Κόρινθον, εἰς Ἄργος καὶ λοιπὰ <μέρη> ὁποῦ διέτρεξα ἤμουν πολὺ ἀγανακτησμένος ἐναντίον τῶν πολιτικῶν μας, καὶ ὅλα τὰ στραβὰ τὰ ἔδιδα εἰς αὐτούς. Ὀγλήγορα ἐσυμφωνήσαμεν <μὲ τὸν Ὀδυσσέα>, καὶ ἐπειδὴ ἔμελλον νὰ μεταβῶ εἰς Εὔριπον, μὲ εἶπεν νὰ εἰπῶ τὸν Καπ. Διαμαντῆν ποῦ θέλει ἐκεῖνος νὰ ἔβγῃ νὰ ἀνταμωθοῦν καὶ νὰ τὰ συμβιβάσουν· καὶ νὰ μὴ ἐνδώσῃ, ἀλλ' οὔτε νὰ δεχθῇ τοὺς Ἀρειοπαγίτας πλησίον του[3]).

Ἐκείναις ταῖς ἡμέραις ἐκλέγετο ἡ Δημογεροντία ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους. Ὁ δῆμος ὅλος συνῆλθε εἰς τὸ χάνι[4]), κ' ἐκεῖ ἔκλεξαν τὸν Κύριον Λογοθέτην [καὶ]

---

1) Γιὰ τὸ θαυμάσιον τρόπο, ποὺ ἄδειασε ὁ Ἀντροῦτσος τὸ στρατόπεδο ὄχι τῆς Στυλίδας, ἀλλὰ τῆς Ἁγιὰ-Μαρίνας βλ. «Ἀναμνήσεις» Ἀντ. Γεωργαντᾶ στὸ βιβλίο· Βλαχογιάννη «Ἀθην. Ἀρχεῖον» Α' σ. 253.

2) Ἔτρωγαν τὰς ἐθνικὰς προσόδους μὲ τὴν πρόφαση ὅτι συντηροῦν τὸν ἐπαρχιακὸ στρατὸ («ἐπαρχιακὰ ἅρματα»), καὶ τὸν ἀφήνανε νηστικὸ νὰ σκοτώνεται.

3) Ἡ πρόταση ἦταν ἴδια καὶ προσταγή. Καὶ ὁ Διαμαντὴς δὲν ἦταν ἀπὸ κείνους ποὺ θ' ἄκουγε ἄλλον παρὰ τὸ «ντοβλέτι», δηλ. συντηρητικὸς ἀπὸ τὴν Ἀρματωλικὴ ζωή του, δὲν ἀναγνώριζε παρὰ τὸ κράτος.

4) Ὁ συγγρ. θὰ ἤθελε ἴσως νὰ γράψῃ «κονάκι», τὸ παλιὸ τούρκικο διοικητήριο.

μὲ τὴν γνώμην τοῦ Ὀδυσσέως. Ὁ Κος Βλάχος ἀδιαφοροῦσεν, καὶ ἐνῷ ἡσύχαζεν (378) εἰς τὸ ἐργαστήριόν του, ὅλος ὁ λαὸς ἐπῆγεν καὶ τὸν ἐσήκωσαν, καὶ ἐναντίον τῆς θελήσεώς του τὸν ὑποχρέωσαν νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ χρέος τοῦτο[1]).

Ἐνθυμήθην τὸν δῆμον τῶν παλαιῶν Ἀθηνῶν, πλὴν δὲν ἐγνώριζα τὸ πνεῦμα πόθεν ἐκινεῖτο ὁ λαός[2]).

Τὸν Γούραν εἶχεν διορίσει φρούραρχον, καὶ τοῦτο τὸ ἔκαμεν μὲ δύο σκοπούς· διότι ὑπόπτευεν τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Γούρα εἰς τὰς ἐπαρχίας <καὶ ἤθελε> νὰ περιορισθῇ εἰς τὸ φρούριον, καὶ ἄλλως ὅτι <μὲ> τὸν Γούραν, ὡς παλαιὸν ἐδικόν του καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης του, ἀσφάλιζεν τὸ φρούριον. Ἔπειτα θὰ φανῇ ὅτι ἀπατήθη.

Ἐνῶ τακτοποιοῦσεν οὕτως τὰς στρατιωτικὰς (379) καὶ πολιτικὰς ἀρχὰς κατὰ τὴν ἀρέσκειάν του, ἀναχώρησα μὲ συστατικά του γράμματα πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν στρατοπέδων καὶ λοιπὰς ἀρχὰς νὰ μὲ εὐκολύνουν τὸν δρόμον διὰ τὸ Ταλάντι <καὶ> εἰς Ξηροχῶρι.

Ἄφησα τὸν υἱὸν τοῦ Νίκου Τζιάρα—τὸ Οὐτζιάκι εἰς τὸ Οὐτζιάκι—κ' ἐγὼ ξεκίνησα νὰ ἀνταμώσω τὸ ἄλλο Οὐτζιάκι τοῦ Διαμαντῆ <Νικολάου[3]>. Ἐκαπνίσθηκα ἀρκετὰ ἀπὸ τόσα ὀτζιάκια ἕως τότες, καὶ ἔβλεπα τὴν ὀλεθρίαν κατάστασίν [μας] τῆς πατρίδος <ἀφ' ἑνὸς> ἀπὸ τοὺς προύχοντας καὶ <ἀφ' ἑτέρου τοὺς> Καπιταναίους, ὁποῦ ἤλπιζεν ὁ λαὸς τὴν σωτηρίαν του <ἀπ' αὐτούς>.

Πεζός, εἰς 12 ὥραις ἔφθασα εἰς Ζαγαρὰ πρὸς τὸν Γεῶργον Μοραΐτην, ὅστις ἀρχηγοῦσεν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦτο[4]). Τὸ στρατόπεδον ἦτον καλὰ προμηθευμένον, πλὴν πολὺ ὑψηλὰ τοποθετημένον[5]), καὶ τοῦτο <διότι> ἦτον ἀξίωμα τοῦ

---

1) Ἐκλογὴ δημογεροντίας ἔγινε *1 Σεπτ. 1822* καὶ δημογέροντες ἔγιναν οἱ: Θωμᾶς Λογοθέτης Χωματιανός, Γιαννακὸς Βλάχος κ.λ.π. Βλ. Σουρμελῆ «Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν» ἔκδ. α', 1834, σ. 60 σημ. Ἔχουμε λοιπὸν ἐδῶ μιὰ χρονολογία, ποὺ κατατοπίζει τὴ διαμονὴ τοῦ συγγρ. στὴν Ἀθήνα. Ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκλογὴ τῆς δημογεροντίας, στὶς *18 Σεπτ.* ἔγινε αὐτοκάλεστη συνέλευση ἀπὸ τοὺς δυσαρεστημένους κατὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου, καὶ ἀνακήρυξε τὸν Ἀντροῦτσο ἀρχιστράτηγο, ἐνῶ κατάργησε μαζὶ τὸν Ἄρειο Πάγο. Τρικούπη ἔκδ. γ' Α' σ. 256. Τὴ συνέλευση αὐτὴ τὴν τόσο σημαντικὴ δὲν τὴν ἀναφέρει ὁ συγγρ. Λοιπὸν ἀνάμεσα *1—18 Σεπτ.* ὁ συγγρ. εἶχε φύγει ἀπὸ τὴν Ἀθήνα.

2) «Ὁ Ὀδυσσεὺς ἐφρόντισεν καὶ ἄνοιξεν τὸ παλαιὸν πηγάδι <ὑποκάτω> εἰς τὸ φρούριον ἀπὸ τὴν διήγησιν ἑνὸς Εὐρωπαίου (ὡς ἔλεγον), ὅστις τοὺς ὡδήγησεν νὰ σκάψουν, καὶ εὑρέθη. Ἄρχισεν ἀμέσως τὴν ἐπισκευήν του, καὶ διὰ ὀχυρώματος τὸ συμπερίλαβεν εἰς τὸ φρούριον» σημ. συγγρ.—Γιὰ τὴν ἀνακάλυψη τῆς πηγῆς Κλεψύδρας βλ. Σουρμελῆ π. π. σ. 42.

3) Τὴ σημασία ποὺ εἶχανε στὸ Μοριὰ οἱ κοτζαμπασῆδες καὶ τὸ μεγαλεῖο τους τὸ εἶχανε στὴ βόρεια Ἑλλάδα τὰ «οὐτζάκια» τ' Ἀρματωλικὰ (τζάκι=σπίτι, περιληπτικά).

4) Στρατόπεδο ἀπάνω στὸ να. κλάδο τοῦ Ἑλικῶνα (Ζαγαρά), θέση στρατηγικώτατη, ποὺ φύλαγε τὸ δρόμο Λιβαδιᾶς—Θηβῶν καὶ ὅλο τὸν κάμπο τῆς Τοπόλιας (Κωπαΐδας), ἀπ' ὅπου οἰκονομοῦσαν καὶ τὶς τροφές. Στὴν πλάτη ἀπὸ πίσω ἦταν ἡ Ντομπραίνα μὲ τὴ θάλασσα τοῦ Κορινθιακοῦ. Ἀπὸ Ζαγαρὰ κινῶντας καὶ περνῶντας τὰ μυστικὰ μονοπάτια τοῦ βάλτου τῆς Τοπόλιας φτάσανε στὴ Σκριπού, βδ. πλευρὰ τῆς λίμνης.

5) Τὸ χειρόγρ. *στρατοπεδευμένον*.

Ὀδυσσέως, προσαρμοζόμενον μὲ τὴν ἀπειρίαν τῶν πολιτῶν ὡς πρὸς τοὺς πολέμους, νὰ μὴ τοὺς ριψοκινδυνεύσῃ (380).

Ἔμεινα τὸ ἑσπέρας ἐκεῖ μὲ τὸν Γεῶργον· μ' εἶπεν καὶ αὐτὸς τὰ ἀπερασμένα ὅσα ἀκολούθησαν ἀναμεταξὺ Ὀδυσσέως καὶ Λειβαδιτῶν <προυχόντων>, Κυβερνήσεως, Ἀλέξη Νούτζου καὶ Παλάσκα, καὶ δικαιώνει καθ' ὅλα τὸν Ὀδυσσέα. Κατηγοροῦσεν δὲ <καὶ> τοὺς Κατζικογιανναίους ὡς ἀπίστους πρὸς τὸν Ὀδυσσέα, καθὼς καὶ τὸν Μποῦζγον συναξιωματικόν του[1]).

Μὲ στρατιώτας του μετέβην εἰς Σκριπού, ἐκοιμήθην ἐκεῖ ὀλίγον, καὶ ὁλονυκτὶς ἐτραβήξαμεν διὰ τὸ Ταλάντι. Διότι οἱ Τοῦρκοι στρατοπέδευον ἕως 10 χιλ. εἰς Εὐρούπολιν, καὶ ὑπώπτευα μήπως <συν>τύχω κανὲν ἀπόσπασμα καὶ μὲ συλλάβουν[2]).

Ξημέρωσα ἀντικρυ τοῦ Ταλαντονησίου. Ἐκεῖ ἦτον πολὺς λαὸς συγαγμένος τῆς ἐπαρχίας ταύτης, καθὼς καὶ ἡ δημογεροντία[3]).

Ἔδωσα τὸ διαβατήριόν μας, καὶ μᾶς ἑτοίμασαν πλοῖον εὐθὺς νὰ μεταβῶ εἰς τὰ Γιάλτρα (380[4]). Εἰς τὸ Ταλαντονῆσι δυσφημοῦσαν τὸν Ὀδυσσέαν μερικοὶ ὡς φοβιτσιάρη ἀρχηγὸν καὶ ἀνάξιον νὰ διοικῇ στρατεύματα, καὶ τοῦτοι ἦτο προεστοί· ἀπὸ ὅλους ἐγνώρισα τὸν Κον Ἀλέξανδρον προεστὸν Ταλαντίας[5]).

Μεταβὰς ἐγκαίρως εἰς τὰ Γιάλτρα, εἶδα καὶ τὰ ἀξιόλογα θερμὰ <λουτρά>, τὰ ὁποῖα σχηματίζουν ἕνα ποταμάκι θερμότατον εἰς τὴν ἀκροθαλασσιάν.

Μετέβην εἰς τὸ Ξεροχῶρι, ὁποῦ ἦτον στρατοπεδευμένος ὁ Διαμαντής, τὸ Οὐτζάκι, καὶ εἶχεν πλησίον του καὶ τὸν Θεόκλητον <Φαρμακίδην> Ἀρειοπαγίτην, <μαζί του> καὶ ὁ Ἄνθιμος ὁ Γαζῆς[6]).

Ὁ Διαμαντὴς δὲν μὲ εἶδεν μὲ εὐχαρίστησιν· εἶχεν τὰς αἰτίας του· δὲν ἐπεί-

---

1) Ὁ Ὀδ. Ἀντροῦτσος ὡς τὰ 1820 εἶχε τὸ μεγάλο Ἀρματωλίκι τῆς Λιβαδιᾶς, καὶ εἶχε τὸ Βασίλη Μποῦσγο κολιντζή, στὸ κόλι τῆς Θήβας. Ὁ συγγρ. θὰ μποροῦσε νὰ τὸν πῇ, ὅπως συνειθίζει, πολιτάρχη.

2) Κάποιος ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, βέβαια ὁ Ἀντροῦτσος, ὡδήγησε τὸν Κασομούλη νὰ κάμῃ αὐτὸν τὸ μεγάλο γῦρο μέσο Ἐλικῶνα, Κωπαΐδας καὶ βουνῶν τῆς ἐπαρχίας Ταλαντίου γιὰ ν' ἀποφύγῃ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ τοὺς Τούρκους τοῦ Γριπονησιοῦ (Εὐβοίας) κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸ στρατόπεδο τοῦ Κιοσὲ Μεχμέτ, ποὺ εἶτανε στημένο στὴ νότια πλευρὰ τῆς Καλλιδρόμης, ἀπάνου στὴ βουνίσια Νευρόπολη (δυτικὰ ἀπὸ τὴ Μπουντουνίτσα) καὶ ἁπλωνε τὴ δράση του τριγύρω.

3) Τὸ Ταλαντονῆσι, βαθιὰ σ' ἕναν ὅρμο τοῦ Εὐβοϊκοῦ, ἦταν τὸ καταφύγιο τῶν πληθυσμῶν τῆς ἀντικρινῆς χώρας, ἀνάλογο μὲ τὸν Κάλαμο τῆς δυτ. Ἑλλάδας. Ἐκεῖ ἦταν ἐγκαταστημένες καὶ οἱ ἀρχὲς τῆς ἐπαρχίας Ταλαντίου, κέντρο τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ἀντρούτσου.

4) Ἔφτασε λοιπὸν ὁ συγγρ. στὴ χερσόνησο τῆς Λιθάδας, ὅπου τὸ Ἑλληνικὸ στρατόπεδο. Γιάλτρα εἶναι χωριὸ τῆς Λιθάδας, ποὺ ἀντικρίζει τὴ Λῆψὸ (Αἰδηψό).

5) Ὁ κυριώτερος λόγος τῆς ἔχθρας τῶν προυχόντων τῆς ἀνατολ. Ἑλλάδας κατὰ τοῦ Ἀντρούτσου ἦτανε γιατὶ τοὺς ἔπαιρνε τὰ ἐπαρχιακὰ εἰσοδήματα, ποὺ οἱ δημογεροντίες τὰ θέλανε δικά τους, καὶ τὰ ξόδευε στὰ διάφορα στρατόπεδα.

6) Ὁ Θ. Φαρμακίδης δὲν ἦταν Ἀρεοπαγίτης, ἀλλὰ βέβαια εἶχε τὴν προστασία τοῦ φίλου καὶ συμπατριώτη του Ἀνθ. Γαζῆ, Ἀρεοπαγίτη. Βλ. Τρικούπη ἔκδ. γ' Β' σ. 222.

ραζεν· δὲν ἠμποροῦσεν ὅμως ὅλως διόλου νὰ φανῇ ξένος <πρὸς ἐμὲ> καί, ὡς εἶναι εὔκολον εἰς αὐτοὺς <τοὺς ἀφελεῖς στρατιωτικοὺς> νὰ ἐξηγοῦνται τὰ πάθη των, καὶ μάλιστα ὅταν εὐτυχοῦν, μὲ ἐξήλεγξεν διατί τοῦ πῆρα τοὺς συνδρόφους καὶ ἔφυγα ἀπὸ τὸν Ὄλυμπον. Τοῦ εἶπα κ' ἐγώ: «Ἔκαμα κακὰ βέβαια διότι δὲν τοὺς ἄφησα εἰς τὸ χασαπωλεῖον (382[1]) ὁποῦ μᾶς ἄφησες» (νὰ γλυτώσῃ αὐτὸς καὶ ἡ φαμιλιά του μὲ τὴν θυσίαν μας). Τοῦ ἐπανάλαβα τὰς ἐλλείψεις του ἐκείνης τῆς ὥρας καὶ ὅτι ἦτον καλύτερον τὴν βοήθειαν ταύτην νὰ μὴ τὴν πρόσφερνα εἰς τὴν γενναιότητά του[2]). Ἐψυχράνθη, πλὴν τί μὲ ἔμελλεν; Ὁ Θεάκλητος Φαρμακίδης ἀπὸ τὰς διηγήσεις μου, ἀπὸ τοὺς <πρώτους> λόγους ἐκατάλαβεν ὅτι ἔμελλον μὲ τὸν Διαμαντὴν νὰ συνομιλήσωμεν καὶ ἰδιαίτερα, καὶ καιρὸν δὲν μᾶς ἔδιδεν. Αὐτός, καὶ προκομμένος καὶ σπουδαγμένος σπουδαρχίδης καλόγερος, καὶ ἐκ νεότητος <ζήσας> εἰς τὴν Εὐρώπην, συνείθισεν καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν τοῦ Ἀρείου Πάγου· ποῦ τὰ ἔβγαζα <ἐγὼ> πέρα, καὶ ποῦ στὸ.... <διάβολο;> χωρεῖ ἕνωσις.

Ἐλάβαμεν μ' ὅλον τοῦτο ὀλίγης ὥρας εὐκαιρίαν[3])· εὐχαριστήθη <ὁ Διαμαντὴς> ἀπὸ τοὺς ἀσπασμοὺς τοῦ Οὐτζακιοῦ, τοῦ Ὀδυσσέως, ἐνέκρινεν τὰς γνώμας τοῦ Ὀδυσσέως, ὅτι πρέπει νὰ βασταχθοῦν ἕνας τὸν ἄλλον ἀπὸ τὴν καταδρομὴν τῶν Κοτζαμπασήδων, πλὴν ὁ Διαμαντὴς πρόσμενεν τὴν ἀρχηγίαν τῆς Εὐρίπου, ὁποῦ τοῦ εἶχαν ὑποσχεθῆ, καὶ ἰδοὺ ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἔφθασεν καὶ ἡ διαταγὴ—καὶ τότες (383) ἡ πίττα δὲν ἄφηνεν νὰ συνδιαλλαγοῦν. Εἶδα κι' ἐγὼ ὅτι μάταια προσπαθῶ νὰ ἑνώσω τὰ ἀντίθετα, καθόσον ἐννοοῦσα—ἐτράβηξα <ἀπὸ αὐτοὺς> χέρι.

Ὁ Ὀδυσσεὺς περίθαλπεν μίαν ἱκανὴν φατρίαν του αὐτοῦ[4]), καὶ τὴν ἐνθάρρυνεν νὰ ἀντικρούσῃ τοιαύτας ἀνεξαρτήτους ἀπὸ αὐτὸν ἀρχηγίας, <μαζί> μὲ ἓν μέρος ἐντοπίων καὶ ξένων στρατιωτῶν.

Ἕνα μέρος λοιπὸν χωρικοί, ἐναντίοι τῆς γερουσίας τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἦλθαν καὶ τοποθετήθηκαν παραπάνω ἀπὸ τὸ Ξηραχῶρι, καὶ ἀντενεργοῦσαν εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Διαμαντῆ, καθὼς καὶ ὁ Γιρζιώτης καὶ ὁ Βάσος.

Ἅμα ἔφθασεν ἡ «Ἀρχηγία»[5]) ὁ Θεόκλητος ἔκρινεν εὔλογον νὰ κτυπηθοῦν· ἐρέθισεν ἀπ' ἐδῶ ἀπ' ἐκεῖ τὸν Διαμαντήν, θέτων ὑπ' ὄψιν του τὰς περιφρονήσεις ἐκείνων τῶν «παλιανθρώπων». Ἔστειλεν ὁ Διαμαντὴς νὰ σηκωθοῦν, δὲν ἐδέχθησαν· ἀμέσως ἐκστράτευσεν ὁ ἴδιος κατ' ἐκείνων, κ' ἐκεῖνοι ὀλίγοι ὄντες, ἅμα ἄρχισεν ὁ πόλεμος, ἐτραβήχθησαν[6]).

---

1) Δὲν ἀρέσει στὸ σύγγρ. ἡ «χυδαία» λέξη χασάπικο, ἀλλὰ προτιμάει νὰ «ἐξελληνίσῃ» τὸ «χασαπουλειό», «χυδαῖο» κι' αὐτό.

2) Νὰ μὴν τὴ εἶχα προσφέρει.

3) Τὸ χειρόγρ. *ὀλίγην ὥραν εὐκαιρίαν*.

4) Στὸ στρατόπεδο τοῦ Διαμαντῆ.

5) Ὁ διορισμὸς τοῦ Διαμαντῆ ἀπὸ τὸν Ἄρειο Πάγο.

6) Γιὰ τὶς σκηνὲς αὐτὲς βλ. Ναθ. Ἰωάννου «Ἐθοτικά», 1858, σ. 45. Ὁ Διαμαντὴς Νικολάου, κατὰ τὰ ἁρματωλικὰ ἤθιμα, φιλοδοξοῦσε νὰ κάμῃ τὴ 6. Εὐβοια Ἁρματωλίκι του, καὶ ἄρχισε νὰ καταπιέζῃ τὸ λαό, ξέναν ἀπὸ τὰ στρατιωτικὰ ἤθιμα.

Ἐδόθη λοιπὸν ὁ Διαμαντὴς (384) εἰς τὸ σχέδιον νὰ καθαρίσῃ τοὺς ἐναντίους του, καὶ ἄρχισεν νὰ εὑρίσκῃ καὶ συνωμότας κατ' αὐτοῦ[1]). Ἐνθυμοῦμαι ἕναν χρυσικόν, ἀφοῦ τὸν ἀπογύμνωσεν, τὸν ἔδεσεν ἀπὸ ἕναν στῦλον καὶ ἔβαλεν δύο καὶ τὸν ξύλισαν τόσον δυνατά, ὁποῦ ἔσταζεν αἷμα ἀπὸ τὸ κορμί του, <διὰ> νὰ μαρτυρήσῃ καὶ ἄλλους συνωμότας ὁποῦ εἶχαν διὸ (πλούτη)—νὰ τὸ κυβερνήσῃ.

Ὁ Θεόκλητος, ὅταν ἔβλεπεν <αὐτὰ[2]>, τραβοῦσεν ταμπάκον καὶ σφούγγιζεν τὴν μύτην μὲ τὸ γαλάζιο μανδήλι, πλὴν δὲν ἠξεύρω ἂν ἔλαβεν μερίδιον <καὶ αὐτὸς> ὁ δυστυχής[3]), καθὼς ἤλπιζεν.

Ὁ Θεόκλητος ἐρέθιζεν νὰ κτυπήσῃ <ἀκόμη> ὁ Διαμαντής, πλὴν ἀλησμόνησεν ὅτι ὁ χρυσοχόος ἦτο Ἕλλην, φευγάτος καὶ αὐτὸς <διὰ> νὰ σωθῇ ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς φιλανθρωπίας τῶν σεβαστῶν μελῶν τούτων τοῦ Ἀρείου—Πάγου.

Ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς πάντοτε ἐκοιμᾶτο· εὐχαριστεῖτο μόνον ὅτι ἐγλύτωσεν ἀπὸ τὸν αἱμοβόρον Ὀδυσσέαν, καὶ δὲν τὸν ἔμελεν (385)—«κακὸν χρόνον νὰ ἔχῃ καὶ ὁ Ἄρειος Πάγος καὶ οἱ προεστοὶ καὶ οἱ ἀρχηγοί», ἔλεγεν.

Ἐπῆγα νὰ ἰδῶ καὶ τοὺς ἥρωας τὰ Οὐτζάκια Συραίους· καθὼς μὲ εἶδαν:

—Ἄχ! διάολε, μᾶς πῆρες εἰς τὸν λαιμόν σου! λέγουν, καὶ ἐβγήκαμεν ἀπὸ τὰ βιλαέτια μας!

Εἶμουν <ἐγὼ> καλύτερα φορεμένος <ἀπὸ αὐτούς>, καὶ ἀποτειγόμενος ὁ Πορδο—Θανάσης, ἀδελφὸς τοῦ Γεώργη, ἠθέλησε νὰ τοῦ δώσω τὸ χρυσὸ τζιαμαντάνι μου, διότι ἐμένα δὲν μ' ἔπρεπεν, ἐπειδὴ δὲν ἤμουν παλαιόθεν Κλέφτης. Ἐλογοφέραμεν καὶ μὲ αὐτοὺς ἀρκετά. Ὁ Τζῖνος φθάσας πρωτύτερά μου ἐκεῖ, συνήργησαν <οἱ Συραῖοι> δι' ἀνδραπόδων των γαϊδάρων στρατιωτῶν, Κλεφτοπορδίλων κακοναθρεμμένων[4]), χωρὶς αἰτίαν νὰ τὸν κτυπήσουν τέσσαραις—πέντε <ἄνδρες> ὁμοῦ εἰς τὴν κεφαλήν, καὶ ἰατρεύετο. Ἄλλος ἀπὸ αὐτοὺς ἔκλαιγεν τὸ γουροῦνι του ὁποῦ ἔχασεν, ἄλλος τὸ ἀλέτρι του, ἄλλος τὸν τζιαλμά του (κεφαλόδεμά του), ἄλλος τὸ σαμάρι του καὶ ἄλλος τὸ παλαιοσαράγι—τὴν ἀχυροκαλύβα του, ὁποῦ κάμνει κάθε στιγμὴν ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ 10[5]). Μᾶς εἶπαν ὅτι ἔκλαιγεν καὶ ἡ Λιόλαινα Λάζου τὸν πύργον της (386) εἰς τὸ Σκόπελον νύκτα—μέρα, καὶ ἀναθεματοῦσεν <πῶς> καὶ κρέας θὰ ἔτρωγεν ἀπὸ ἡμᾶς, ἂν μᾶς ἔβλεπεν[6]).

Εἴδαμεν τὴν διάθεσίν των κ' ἐγὼ καὶ ὁ Τζῖνος ἀρκετά· ἦ ἔπρεπεν λοιπὸν

---

1) Ν' ἀνακαλύπτῃ, μὲ τὸ νοῦ του.

2) Ἐνῷ ἔβλεπε τὸν ἄνθρωπο νὰ βασανίζεται.

3) Ὁ κακομοίρης, ὁ Φαρμακίδης.

4) Κλεφτο-πορδίλας=Κλέφτης ἄνανδρος. Οἱ Συραῖοι, φαίνεται, ἔβαλαν ἀπὸ τὰ παληκάρια τους νὰ χτυπήσουν, ἄνανδρα, τὸ Τζῖνο.

5) Οἱ συντρόφοι τῶν Συραίων κλαιγόντανε ποὺ χάσαν τὰ καλὰ τοῦ τόπου τους στὴ Μακεδονία.

6) Ἔκλαιγε καὶ ἡ γυναίκα τοῦ Λιόλιου Λάζου, ποῦ ἔμενε στὴ Σκόπελο, γιὰ τὸ σπίτι ποὺ ἄφησε στὸν τόπο της. Στὶς βόρειες Σποράδες εἶχαν καταφύγει χιλιάδες Μακεδόνες πρόσφυγες. Οἱ ντόπιοι φωνάζανε γιὰ ἀδικίες καὶ τυραννίες, ὅμως ἡ ἀνάγκη γεννοῦσε τὸ κακό. Δεύτερο ἀποτέλεσμα ἦταν, ποὺ ἄνθισε πάλι ἡ Ἀρματωλικὴ πειρατεία ἡ παλιά.

νὰ μείνωμεν καὶ νὰ κτυπηθοῦμεν, ἢ ἔπρεπεν νὰ λάβωμεν τὸ ἐναντίον μέρος· νὰ <μὴ>τοὺς ἐναντιωθοῦμεν. Διὰ νὰ λείψωμεν ἀπὸ ταῖς ἁρπαγαῖς τῆς ἀρχηγίας, ἀπὸ τὴν συνέργειαν ὄχι <περὶ> πατρίδος παρὰ ἰδιοτελείας[1]), ἐφύγαμεν καὶ μετέβημεν εἰς Λιθάδαν.

Ἐκεῖ εὑρίσκετο ὁ Ἀδὰμ Δούκας γραμματεὺς τοῦ Ἀρείου Πάγου καί, ὡς πολιτικὴ ἀρχή, εἰς τὸ ὑγειονομεῖον[2]) καὶ λοιπά. Ἐξηγήθημεν μὲ τὸν ἄνδρα μὲ ὅλην τὴν εἰλικρίνειαν· ἐδυσαρεστεῖτο ἀπὸ τὰ φερσίματα τοῦ Διαμαντῆ καὶ Θεοκλήτου προβλέπων τὴν μέλλουσαν ἐσωτερικὴν διχόνοιαν. Ἀφοῦ ἐγνωρίσθημεν ἀμφότεροι, εὐχαριστημένοι ἡμεῖς ἀναχωρήσαμεν διὰ τοῦ Ταλαντονησίου <εἰς τὸ> ἄντικρυ μέρος, καὶ ὁλονυκτὶς μετέβημεν εἰς Καρνέσι καὶ Δαύλειαν (387ᵃ). Ἕως 8 χιλ. Τοῦρκοι ἐστρατοπέδευον εἰς τὴν Εὐρούπολιν, καὶ ἐνῷ οἱ χωριάται εὑρίσκοντο εἰς τὰ ἁλώνια τῆς ὀψιμιᾶς[4]) ὑπόπτευον τὴν εἰσβολήν των, διότι στρατόπεδον ἀλλοῦ ἀπὸ Ζαγαρὰν δὲν εἶχαν στημένον.

Ἀπὸ τὴν Δαύλειαν ἔγραψα τοῦ Ὀδυσσέως τὰ ὅσα ἀπάντησα εἰς τὴν διατριβήν μου αὐτήν, καὶ τὸν εἰδοποιοῦσα ὅτι πηγαίνω ζητῶντας νὰ μάθω τί θετικὸν διὰ τὸν πατέρα μου καὶ λοιποὺς τῆς οἰκογενείας μου εἰς Μεσολόγγι.

Διαβάντες ἀπὸ Ἀράχωβαν, ἐλάβαμεν τὴν καλυτέραν ὑποδοχὴν ἀπὸ τὴν φιλοξενίαν των.

Φθάσαντες διὰ τοῦ Καστριοῦ καὶ Χρισσοῦ εἰς Σάλωνα, παρουσιάσθημεν εἰς τὸν Καπ. Πανουργιὰν γέροντα[5]).

Ὁ Πανουργιὰς μᾶς ἐξέτασεν περὶ πάντων· ὅσον ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς ὁμιλίας του μὲ ἐφαίνετο ἄγροικος, τόσον ἦτο φιλογενὴς καὶ προβλεπτικὸς (388) εἰς τὰ στρατιωτικά του χρέη καὶ εἰς τὴν ἡσυχίαν καὶ εὐταξίαν τῆς ἐπαρχίας, ὁποῦ προστάτευεν.

Εἶχεν διωρισμένον στρατόπεδον εἰς Ἀμπλιανην, τὸ προμήθευεν, καὶ ἐκείναις ταῖς ὥραις παρακινοῦσεν νὰ ἔβγουν καὶ ἄλλοι ὡπλισμένοι εἰς ἐνδυνάμωσιν <αὐτοῦ>.

Μὲ τὴν δημογεροντίαν ἐπήγαινεν σύμφωνα, καὶ ὅλοι συνέπραττον μὲ ζῆλον διὰ τὴν ὑπεράσπισίν των.

Τὸ ἑσπέρας, νύκτα, ἦλθεν ἡ εἴδησις ὅτι ὁ Βαρνακιώτης, Γῶγος Μπακόλας, Ἀνδρέας Ἴσκου καὶ Ῥάγκος τὸ γύρισαν μὲ τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς ὁδηγοῦν κατὰ

---

1) Γιὰ νὰ λείψουμε ἀπὸ τὶς ἁρπαγὲς καὶ ἀδικίες τοῦ «Ἀρχηγοῦ» Διαμαντῆ, καὶ ἀπὸ τὸ συνερισμὸ (ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς δυό, Ἀνδροῦτσο καὶ Διαμαντῆ) ὄχι γιὰ τὸ καλὸ τῆς πατρίδας, ἀλλὰ γιὰ τὰ προσωπικὰ συμφέροντα.

2) Ὁ Α. Δούκας ἦταν Ἠπειρώτης Φιλικὸς καὶ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1821 ἔγινε γραμματέας τοῦ Ἀρείου Πάγου, ποὺ εἶχε ἕδρα του τὸ μικρὸ στρατόπεδο τῆς Λιθάδας στὴ δ. Εὔβοια. Ἀργότερα ἔκαμε ὑπουργὸς τοῦ πολέμου, καὶ ἐπὶ Ὄθωνα γερουσιαστής.

3) Λοιπὸν προχωρήσανε πρὸς τὰ Σάλωνα. Γρ. *Κασνέσι*.

4) *Ὀψιμιά*, ἀραποσίτια κ.λ.π., ποὺ θερίζονται *τέλη τοῦ Σεπτ.* ἂν εἶναι ξερικά. Λοιπὸν αὐτὸν κάπου τὸν καιρὸ ἦταν ὁ συγγρ. στὰ Σάλωνα.

5) Γέρο-Πανουριά. Νάκος, ὁ γυιός του,

τῆς Δ. Ἑλλάδος[1]). Ὁ Οὐμὲρ πασιὰς μὲ τὸν Κιουταχὴν Ρεσίτην[2]), μὲ ἕως 20 χιλ., διαβάντες ἀπὸ τὸν Καρβασαρὰν προχώρησαν ἕως εἰς τὸν πόρον τοῦ Ἀσπροποτάμου (Ἀχελώου), οἱ δὲ Ἕλληνες ἔκαυσαν τὸ Βραχόρι καὶ ἀποσύρθησαν εἰς Ἀγγελόκαστρον καὶ Κεράσοβον, καὶ προκατάλαβαν τὰ γεφύρια τῆς λίμνης[3]), καὶ ἄλλας εἰδήσεις πολλὰ θλιβερὰς[4]).

Ὁ πολὺς ζῆλος τῶν (389) δημογερόντων <Σαλώνων> καὶ ὁ τρόπος[5]) ἔκαμνεν νὰ δυσπιστοῦν διὰ ὅλα αὐτά, καὶ ἐπειδὴ ὁ Κος Γεώργιος Αἰνιὰν εἶχεν φθάσει ἐκεῖνο τὸ ἑσπέρας ἀπὸ Πατρατζίκι, συνελθόντες εἰς τὸ κατάστημα <τῆς δημογεροντίας> τὸν ἐπροσκάλεσαν καὶ αὐτὸν νὰ τὸν ἐρωτήσουν, καὶ νὰ ἴδοῦν ἂν ἀπὸ τὰ διδόμενά του ἐβγάζουν ἀληθῆν τὴν εἰσβολὴν εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα τῶν Τουρκῶν.

Ἔφθασεν <λοιπὸν> ὁ Αἰνιὰν (μέλος τοῦ Ἀρείου Πάγου)· τὸν ἐρώτησαν. Τοὺς εἶπεν, ὅπως καὶ ἂν εἶναι, νὰ πέμψουν ἀμέσως ἀνθρώπους ταχύπους πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο νὰ βεβαιωθοῦν· ἐν τοσούτῳ πρέπει νὰ ἀσφαλίσουν τὰ στενὰ τῆς Ἀμπλιανης καὶ Ζεμενοῦ.

Αὐτοῦ ἐγνώρισα τὸν Αἰνιάν, καὶ εἶδα τὴν φρόνησίν του· καὶ ἐμαγεύθη ἡ ψυχή μου ἀπὸ τὸ ὑποκείμενόν του.

Ὁ Καραϊσκάκης ἀπὸ Ἄγραφα ἔπεμψεν γράμματα μὲ τὸν Κώσταν Γαλῆν εἰς τὸν Πανουργιὰν καὶ ζητοῦσεν εἰδήσεις ἀπὸ τὰ ἐνδότερα θετικάς· καὶ (390) τὸν εἰδοποιοῦσεν ὅτι διαπραγματεύθη προσωρινῶς μὲ τοὺς Τούρκους νὰ ἀρχηγεύῃ τὰ Ἄγραφα, Τοῦρκοι εἰς τὰ Ἄγραφα νὰ μὴ ἐμβαίνονν, καὶ τὰ δικαιώματα νὰ τὰ στέλνῃ ὁ ἴδιος πρὸς αὐτούς. Ὥστε ἑνωθέντες οἱ τρεῖς Καραϊσκάκης, Στορνάρης καὶ Γρηγόρης Διακατάς, εἶχον τὴν αὐτὴν συμφωνίαν μὲ τὸν Χουρσὶτ πασιᾶ Ρούμελην Βαλισί· ὥστε καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ ἐξαγόραζον τὸν καιρὸν περιμένοντες τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐκστρατειῶν κατὰ τοῦ Μεσολογγιοῦ, κατὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καὶ <τῆς> τοῦ Δράμαλη, καὶ ὅτι ἐπειδὴ αὐτοὶ ἔχουν Καπάκι ἐκεῖ, ἂν χρειάζονται στρατιωτικὴν βοήθειαν νὰ τοὺς πέμψῃ κ.τ.λ.

Ἡμεῖς ἀκούσαντες τὴν εἰσβολὴν τῶν Τουρκῶν εἰς Μεσολόγγι καὶ ὅτι καὶ

---

1) Εἶναι παραμονὲς τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ὀμὲρ Βρυώνη κ.λ.π., ποὺ τελείωσε μὲ τὴν πολιορκία τοῦ Μεσολογγιοῦ καὶ τὴν ἀποτυχία της. Κατατρομαγμένοι οἱ παλιοὶ Ἀρματωλοὶ καὶ ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τοῦ Πέτα, βάλανε Καπάκια, κατὰ τὰ παλιὰ συνήθεια τους.

2) Τὸ χειρόγρ. *Χουρσίτ*. Ὁ Μεχμὲτ Ρεσὶτ πασσᾶς δὲν ἦταν ἀκόμα Ρούμελη Βαλεσί, ἀλλὰ εἶχε ἀνώτερο τὸν Ὀμὲρ Βρυώνη κατὰ τὴν ἐκστρατεία.

3) Τὰ γεφύρια τοῦ Ἀλάϊμπεη. *Πόρον*, νοτιώτερα ἀπὸ τὴ σημερινὴ μεγάλη γέφυρα.

4) Ἡ εἰσβολὴ τῶν Τούρκων στὴ δυτ. Ἑλλάδα εἶχε ἀρχίσει καὶ προχωροῦσε ἀπὸ ἀρχὲς τοῦ Νοέμβρη 1822 καὶ τελείωσε τέλος τοῦ Δεκέμβρη. Ἐδῶ ἔχει τὴ θέση της μιὰ σημείωση τοῦ συγγρ. ἀπὸ τὴ σελ. τοῦ χειρογρ. 35: «Εἰς τὰς 26 Νοεμβρίου <1822> ἦλθεν ὁ ἀδελφός μου Ἰωάννης εἰς Τζιαφέραγα <χωρίον τοῦ Ἄργους> τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἦτον ἐκεῖ» (εἰς τὸ Ἄργος;).

5) Ἡ ὑπερβολικὴ φήμη γιὰ τὸ μεγάλον ἀριθμὸ τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ. Οἱ δημογέροντες τὰ παραλέγαν.

ἐκεῖθεν <τὸ μέρος> ἦτον ἐλεύθερον[1]), ἀποφασίσαμεν νὰ τραβηχθοῦμεν <πρὸς τὰ> ἐκεῖ, νὰ μείνωμεν τὸν χειμῶνα εἰς ἕναν ἀπὸ ἐκείνους τοὺς Καπιταναίους νὰ ζήσωμεν, καὶ εὑρισκόμενοι εἰς τὰ σύνορα νὰ βλέπωμεν καλύτερα τὰς δυνάμεις τῶν Τουρκῶν, ἀφοῦ ἠξεύραμεν τὰς ἐδικάς μας[2]). Μαζὶ μὲ τὸν Κώσταν Γαλήν, ἀποσταμένοι <ἡμεῖς καὶ> κακῶς ἔχοντες[3]), τὴν αὐγὴν ἐκινήσαμεν ἀπὸ Σάλωνα, ἀπεράσαμεν τὸν μεγάλον ἀνήφορον τὸ διάσελλον εἰς τὸν Ἔλατον[4]), μετέβημεν διὰ τῶν ὡραίων κοιλάδων εἰς ταὶς Καρούταις χωρίον, ἐγευματίσαμεν <ἐκεῖ> καὶ τὸ ἑσπέρας διαβάντες ἀπὸ Λιδορίκι ἐγνώρισα εἰς τὴν οἰκίαν του τὸν Ἀναστασάκην Λιδορίκην, ὅστις μᾶς βεβαίωνεν τῶν Τουρκῶν τὴν προχώρησιν ἕως εἰς Βραχόρι.

Τὸ ἑσπέρας ἐκοιμήθημεν ὀλίγον εἰς τὰ χωράφια Λιδορικοῦ[5]), καὶ ξημερώσαμεν εἰς τὸ Μακρυκάμπι, ὁποῦ εἶχεν τὸ στρατόπεδόν του ὁ Σκαλτζᾶς[6]).

Ἀκόμα δὲν εἶχα ἰδεῖ στρατόπεδον εἰς τοιαύτην τάξιν στημένον. Συνίστατο ἕως ἀπὸ 600 ἢ 800 ἄνδρας ἀτρομήτους, ἀταράχους· μὲ (392) ὅλας τὰς πικρὰς εἰδήσεις ὁποῦ ἐλάμβανον, τίποτες ἄλλο δὲν ἔβλεπες παρὰ τραγούδια, χορούς, ἐνωματίαις-ἐνωματίαις, ἀδιαφορία, καὶ ποῖος πρωτύτερα νὰ κάμῃ καλύτερον τὸ λημέρι του εἰς τὸν Ἔλατον καὶ ὑψηλότερον· τὸ ἠθικὸν ὅλων ἐτούτων τῶν στρατιωτῶν δὲν ἦτον ἄλλο παρὰ γενναιότης, τόσον τῶν ἀξιωματικῶν <ὅσον> καὶ <τῶν> στρατιωτῶν. Ἐφαίνοντο ὡς μία οἰκογένεια ὅλοι διὰ τὴν ὁμόνοιάν των. Ὁ Σκαλτζᾶς ἔλειπεν.

Μᾶς ἐξέτασαν περιπλέον νὰ τοὺς εἰποῦμεν ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον τὰ τοῦ Δράμαλη, καὶ ἀφοῦ τοὺς εἴπαμεν, ἀποροῦσαν πῶς εἰσέτι δὲν τὸν ἀφάνισαν τόσοι Πελοποννήσιοι καὶ Σπαρτιᾶται.

Τὴν αὐγὴν μὲ τὴν μεγαλυτέραν ἐντύπωσιν καὶ εὐχαρίστησιν ἀναχωρήσαμεν. Ἀκολουθοῦντες τὸν Κώσταν Γαλὴν ἐφθάσαμεν τὸ γεῦμα εἰς τὴν <Γραμμένην> Ὀξυάν, ὁποῦ ἦσαν στρατοπεδευμένοι (393) κάμποσοι Κραβαρίταις, καὶ ἐπικεφαλῆς των ἦτον ὁ Μιχαλόπουλος προεστὸς <αὐτῶν>. Ἀπείθειαν ὅσην ἤθελες καὶ ἀταξίαν· τὸ ἔλεγαν στρατόπεδον, πλὴν οὔτε σκιὰ στρατοπέδου δὲν ἐφαίνετο,

---

1) Τὸ βόρειο μέρος, ἀπ' ὅπου ἦρθαν τὰ γράμματα τοῦ Καραϊσκάκη.

2) Νὰ καταταχθοῦν, ὁ συγγρ. καὶ οἱ ἀκόλουθοί του, σὲ κανένα ἀπὸ τὰ σώματα τῶν Καπιταναίων τῆς βόρειας Ἑλλάδας γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ ζήσουν περνῶντας τὸ χειμῶνα, καὶ ἐπειδὴ θὰ βρίσκωνται στὰ βουνίσια σύνορα, (ἀπ' ὅπου ἄρχιζε κατὰ κανόνα ὁ πόλεμος) θὰ μποροῦν νὰ κρίνουν καὶ ν' ἀποφασίσουν τί θὰ κάμουν παρακάτου.

3) Καὶ ὁ Κ. Γαλής, μόλις ἔφτασε στὰ Σάλωνα καὶ ἔμαθε τὰ νέα κ.τ.λ., κίνησε πάλι γιὰ τ' Ἄγραφα.

4) Ὁ Ἔλατος εἶναι βουνὸ β. ἀπὸ τὰ Σάλωνα. Καροῦτες χωριὸ α. ἀπὸ τὸ Λιδορίκι.

5) Εἶναι περίεργο, ἐνῶ ταξιδεύουν *Ὀχτώβρη μῆνα τοῦ 1822* (ν.ἡ.)—τὸ Μεσολόγγι εἶναι πολιορκημένο—οἱ ὁδοιπόροι δὲ φιλοξενηθῆκαν μέσα στὴν κωμόπολη, ἀλλὰ κοιμηθήκανε στὰ χωράφια. Οἱ διαταγὲς ποὺ εἶχε ὁ Γαλῆς ἀπὸ τὸν Καραϊσκάκη θὰ ἦτανε πολὺ στενές, καὶ βαδίζοντας μέρα-νύχτα, σταματήσανε μέσ' τὶς καλαμποκιὲς σὲ κανένα καλύβι γιὰ νὰ πάρουνε λίγον ὕπνο.

6) Τὸ Μακρυκάμπι εἶναι ὀνομαστὸ ὀροπέδιο τοῦ βουνοῦ Ἔλατος.

καὶ ἐστέκοντο τοιουτοτρόπως ὡσὰν νὰ ἦσαν ἕτοιμοι κάθε στιγμὴν νὰ φύγουν. Κανὲν ἠθικὸν γενναιότητος δὲν εἶδα, παρὰ κλαψίματα ἀπὸ τὸν Μιχαλόπουλον, ἀπὸ τὰς ἀρχάς, ἀπὸ τοὺς προεστοὺς καὶ ἀπὸ τὸ πᾶν. Μὲ ἕναν λόγον κραβαρίτικα πράγματα, μ' ὅλον ὁποῦ <ἡ ἐπαρχία> ἔχει πολλοὺς ἄνδρας γενναίους[1]).

Τὸ ἑσπέρας μετέβημεν εἰς τὰ Βλαχοχώρια τῆς ἐπαρχίας Πατρατζικίου[2]), ὁποῦ λημέριαζεν ὁ Νικολάκης υἱὸς τοῦ Μήτζιου Κοντογιάννη μὲ ἕως 20 ἢ 30 ἀνθρώπους· ἐπεριφέρετο εἰς τὰ χωριά. Ἔλεγον προσέτι ὅτι ὁ Μήτζιος, σχετισμένος παλαιόθεν μὲ τοὺς Τούρκους Πατρατζικίου, εἶχεν μυστικὴν ἀνταπόκρισιν μὲ αὐτοὺς καὶ ἐπροφύλαττεν τὴν ἐπαρχίαν αὐτὴν ἀπὸ τὰς προσβολὰς τῶν <ξένων> στρατευμάτων <τῶν> Τούρκων (394). Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Νικολάκη, τὸ εὐπροσήγορόν του, τὸ εἰρηνοποιὸν ὕφος του καὶ ἄλλα προτερήματα ἔδειχναν ὅτι ἦτον νέος φρόνιμος καὶ καλός, ὄχι ὅμως καὶ φιλοπόλεμος· τοὐλάχιστον τοιαύτην κρίσιν ἔκαμα ἐγώ, ὅσον τὸν εἶδα, καὶ ἂν ἀπατῶμαι, ἀπατῶμαι πολλὰ ὀλίγον[3]).

Κανένα ἱστορικὸν τοῦ Μήτζιου, ἐπίσημον πολεμικὸν χωριστόν, δὲν ἄκουγα παρὰ ὅτι εἶναι γέρων φρόνιμος καὶ πολιτικὸς κατ' αὐτούς, ὁ δὲ Νικολάκης ὅτι ἦτον νέος <ἀκόμη>.

Ἀφοῦ περιηγήθημεν καὶ αὐτοὺς μετέβημεν εἰς Μαυρίλου <κατὰ> τὸ γεῦμα. Μᾶς ἔδωσαν κατάλυμα, ἐπειδὴ πλησιάζαμεν εἰς τὰ σύνορα τοῦ Καραϊσκάκη.

Αὐτοῦ ἔμαθα τὴν τραγικὴν σκηνὴν <τῆς σφαγῆς τῶν> τεσσάρων ἀδελφῶν Δημακαίων, προυχόντων <Ὑπάτης> θανατωθέντων ἀπὸ τὴν ὠμότητα τῆς πλησιεστέρας <πρὸς αὐτοὺς> οἰκογενείας τῶν Κοντογιανναίων, ἐπὶ προφάσει ὅτι ἐπρόδιδεν τὴν πατρίδα· τοὺς ἐφόνευσαν, καὶ ἀφοῦ ἐλεηλάτησαν τὰς οἰκίας των, ὁ Σπῦρος πῆρεν (395) διὰ σύζυγόν του μίαν ἀπὸ τὰς θυγατέρας τῶν φονευθέντων παρ' αὐτοῦ[4]).

Τὸ ἑσπέρας ἀπεράσαμεν ἄντικρυ εἰς τὸ Ἀγραφιώτικον σύνορον, χωρίον Νιχῶρι Τριάδος. Ὅσην δυστυχίαν δύναται νὰ ὑποθέσῃ κανένας τὴν ἔβλεπεν εἰς τούτους τοὺς χωρικοὺς ἀπὸ τὰ ἀλλεπάλληλα βάσανα τῶν καταδρομῶν τῶν Τουρκῶν καὶ Κλεπτῶν.

---

1) Τὰ Κράβαρα καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ 1821 καὶ κατὰ τὴν Ἐπανάσταση ἀποτελοῦσαν μέρος τῆς περιφερείας τοῦ Καρπενησιοῦ. Εἶναι τὸ φτωχότερο καὶ τραχύτερο μέρος τῆς Ρούμελης. Οἱ πολεμισταὶ Κραβαρῖται ἦταν ἀπὸ τοὺς καλύτερους καὶ στὴν πολιορκία τοῦ Μεσολογγιοῦ καὶ στὴ μεγάλη ἐκστρατεία τοῦ Καραϊσκάκη, 1826—7. Ὁ συγγρ., ὄχι σωστά, συγκρίνει τὸ μεγάλο Ἀρματωλίκι τοῦ Λιδορικιοῦ, πλούσιο γιὰ νὰ θρέψῃ σημαντικοὺς Ἀρματωλούς, μὲ ἕνα φτωχὸ καὶ ἄπορο κόλι, καὶ μάλιστα μ' ἕνα μικρὸ σῶμα κακοπληρωμένο καὶ κακοθρεμμένο ἀπὸ ἕναν ἄγνωστο στὴν ἱστορία προεστὸ χωριοῦ. Τὸ «ἠθικὸν γενναιότητος» φαίνεται στὸν πόλεμο.

2) Ἡ ὀρεινὴ περιφέρεια τῆς ἐπαρχίας μεσημβρινὰ ἀπὸ τὴ χώρα Νέα Πάτρα (Πατρατσίκι).

3) Βλ. π. π. σ. 128 σημ. 3.

4) Περιγραφὴ τῆς σφαγῆς βλ. π. π. σ. 125. Ὁ συγγρ, ἐδῶ φαίνεται πειὸ αὐστηρός, ἐνῶ ὕστερα ἀπὸ χρόνια ποὺ ἔγραψε τ' Ἀρματωλικιά του («Ἐποχὴ Πρώτη») εἶχε γνωρισθῇ μὲ τὸ Μ. Κοντογιάννη, καὶ ἀπ' ὅσα γράφει ἐκεῖ φαίνεται ὅτι μὲ λύπη του τὰ γράφει.

Μετέβημεν ἔπειτα εἰς Φουρνὰ <πόλιν ἀποτεφρωμένην[1]> ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν τῶν Γκαβοστεργαίων καὶ λοιπῶν Ἀγραφιωτῶν, καθὼς καὶ τὰ μεγαλοπρεπῆ σπίτια τῶν Γκαβοστεργαίων <ἀποτεφρωμένα καὶ αὐτά>. Αὐτοῦ ηὕρα τὸν Τασιούλαν, φευγάτον ἀπὸ Σιάτισταν, εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν, καὶ μαζί του ἐκινήσαμεν.

Ἀπὸ Φουρνὰ μετέβημεν εἰς Κλειτζόν· κ' ἐκεῖ εἶδα τὰ ἴδια. Τὸ ἑσπέρας ἐφθάσαμεν εἰς Καστανιάν, ὁποῦ ἦτον στρατοπεδευμένος ὁ Καραϊσκάκης μὲ ἕως 400 στρατιώτας[2]).

Ἔδωσεν τὰ γράμματα ὁ Γαλής, ἐπαρουσιάσθημεν καὶ ἡμεῖς. Μᾶς διώρισεν ἀμέσως κατάλυμα, καὶ ἐμένα μὲ βάσταξεν εἰς τὸν δεῖπνον.

Ἡ δραστηριότης του, τὸ ὀξύθυμον, τὸ ἀστεῖον τού (396), τὸ προβλεπτικόν του καὶ τὸ παρρησιαστικὸν εἰς τὸ νὰ δίδῃ ἀπολογίας εἰς τὰς ἀναφορὰς τόσον τῶν στρατιωτῶν καθὼς καὶ τῶν ἐπαρχιωτῶν, ἔδειχναν τὸν μέγαν ἄνδραν, ὅστις <μίαν ἡμέραν> ἔπρεπεν νὰ φανῇ, καθὼς ἐφάνη[3]).

Περίεργος νὰ μάθῃ ὅλην τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν τοῦ κέντρου, ἄκουσεν μὲ μεγάλην προσοχὴν ὅσα τοῦ ἐδιηγήθην μετὰ τὸν δεῖπνον, ἀπὸ καλωσύνην του. Μὲ ἐρώτησεν ὁποῖον σκοπὸν εἶχα· τοῦ ἐξηγήθην ὅτι θέλω μεταβῆ ἕως εἰς τὸν Στορνάρην νὰ ἐξετάσω διὰ τὴν οἰκογένειάν μου τί ἔπαθεν καὶ νὰ ζητήσω καὶ τὰ ἅρματα. Μὲ ἐπρόβαλεν, ἂν θέλω, νὰ μείνω μαζί του, καὶ ὅλα τὰ ἐπρόβλεπεν αὐτός, ὁποῦ εἶχεν καλύτερα τὰ μέσα τῶν ἀνταποκρίσεων καὶ <ἕνεκα> τῆς ἐπιρροῆς ὁποῦ ἀπέκτησεν διὰ τῆς σπάθης του εἰς τοὺς Τούρκους καὶ ραγιάδες.

Εἶχεν γραμματέαν κάποιον Γαζῆν Δελβιν <ακ>ιώτην, ἁρμόδιον (397) κατὰ πολλὰ εἰς αὐτόν, διότι δυσκόλως ἠμποροῦσεν νὰ ὑποφέρῃ ὁ τυχὼν μερικὰ ἰδιώματά του.

Δὲν ἠθέλησα νὰ τὸν ὑποσχεθῶ οὔτε νὰ μείνω, οὔτε ὅτι θέλω ἐπιστρέψει πρὸς αὐτόν, παρὰ ἄφησα τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν περίστασιν. Μὲ εἶπεν ὅτι· «Ὅποτε ἀγαπᾷς, τὸ κατάλυμά μου <σοῦ> εἶναι ἀνοικτὸν, καὶ τράβα τὰ ἴσια»[4]).

---

1) Τὸ χειρόγρ. *Φουρνὰ τεταφρωμένην*. Εἶναι τὸ χωριὸ τῆς οἰκογένειας Ζωταίων (Γκαβοστεργαίων).

2) Λοιπὸν οἱ ὁδοιπόροι ἀφοῦ ἀφῆσαν ἀριστερὰ τὸ Καρπενίσι, βάνοντας στὶς πλάτες πίσω τὸ Βελοῦχι, μπήκανε στ' Ἄγραφα ἀπὸ τὸ χωριὸ Τριάδα (ἴσως κοντὰ σ' αὐτὸ τὸ χωριὸ βρίσκοτανε κανένας νέος συνοικισμὸς Νιοχώρι), καὶ βαδίζοντας ἴσα κατὰ τὸ βοριὰ φτάσανε στὸ Φουρνά, ἀπὸ 'κεῖ βδ. στὸ Κλειτσὸ καὶ ἀπὸ 'κεῖ πάλι βδ. σκαρφαλώσανε στὴν ὀρεινότατη Μεγάλη Καστανιά, κατὰ τὰ τελευταῖα ἀκροβούνια τῶν Ἀγράφων, ἀπ' ὅπου προβάλλει βα. ὁ κάμπος ὁ Θεσσαλικός.

3) «Νὰ προηγηθῇ ἡ περίστασις, ἥτις ἔφερεν τὸν Καραϊσκάκην εἰς Ἄγραφα, καὶ κατέστη Καπιτάνος <αὐτῶν> μὲ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Ράγγου καὶ τῶν Καπιταναίων υἱῶν τοῦ Βουκοβάλα. Τὴν 9 Ἰουνίου 1850. Παλαμίδι.» σημ. συγγρ. πολὺ μεταγενέστερη.—Εὐχάριστο εἶναι ποὺ ἡ σύσταση αὐτὴ τοῦ συγγρ. πρὸς τὸν ἑαυτό του δὲ λησμονήθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιον. Πιὸ κάτω γίνεται λόγος γιὰ τὸ ζήτημα.

4) Καὶ πῆρε μιὰν ἀπόφαση.

Εἰς ἐκείνην τὴν περίστασιν[1]) διωργάνωσεν τὴν δημογεροντίαν τῶν Ἀγράφων, ἐσύστησεν τράπεζαν οἰκονομικὴν τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων[2])· ἐπίτροπον εἰς τὴν ληψοδοσίαν εἶχεν διορισμένον τὸν λογιώτατον Κερασοβίτην, ὅστις ἐχαίρετο ὅλην τὴν ὑπόληψιν τῆς ἐπαρχίας καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην του. Ὁ καιρὸς δὲν μὲ συγχωροῦσεν νὰ μάθω περισσότερον τὸν τρόπον τῆς διοικήσεώς του, οὔτε πῶς ἔλαβεν τὴν ἐπαρχίαν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του, οὔτε ἄλλο τί.

Τὸ πρωΐ, εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν ἐπιείκειάν του, τοῦ ἄφησα τὴν ὑγείαν καὶ ἀναχώρησα διὰ τὸν Ἀσπροπόταμον, πρὸς τὸν <Νικ. >Στορνάρην (398).

Ὁ Ταση ούλας, διὰ ἰδικάς του ὑποθέσεις, ἀκολούθησεν καὶ αὐτός.

Ἀπὸ τὴν δυστυχίαν τὴν μεγάλην ὅλοι εἴχαμεν ἀνάγκην ἐνδυμάτων, πλὴν ὁ Τζίγος δοκίμαζεν περισσότερον τὴν γύμνωσιν, διότι φυσικὰ ἦτον ἐπίμων καὶ ἀκατάδεκτος εἰς τὸν καθένα[3]).

Ἐφθάσαμεν τέλος πάντων μετὰ δύο ἡμέρας εἰς Κούτζιανα Ἀσπροποτάμου, χωριὸ τῶν Στορναραίων, ὁποῦ ἦτον καὶ ὁ ἴδιος <ὁ Νικ. Στορνάρης ἐκεῖ >τοποθετημένος[4]).

Εὐχαριστήθη ὅτι ἐπίστρεψα <εἰς Ἀσπροπόταμον>, πλὴν ἔκρυπτεν τὸν ἑαυτόν του ἐξωτερικῶς ἀπὸ πολλούς, οἵτινες ἐφθονοῦσαν τὴν θέσιν του καὶ ἠμποροῦσαν νὰ γράψουν εἰς τοὺς Τούρκους ὅτι πάλιν συμμαζώνει ἐπαναστάτας, μάλιστα ἀπὸ μερικοὺς συγγενεῖς του περισσότερον.

Ἅμα μᾶς εἶδεν ἐνασπάθημεν, καὶ καμμίαν ἐρώτησιν δὲν μᾶς ἔκαμεν παρρησίᾳ τῶν περιεστώτων συγγενῶν καὶ ἀξιωματικῶν του, ἀλλ' οὔτε (399) ἐκεῖνοι ἔδωσαν ἀφορμὴν ὁμιλίας.

---

1) Ὅταν πῆρε τὰ Ἄγραφα συντροφιὰ μὲ τὸ Γιαννάκη Ράγγο, καὶ ὕστερα τὸν ἔδιωξε κ' ἔμεινε μοναχός του.

2) Ὁ συγγρ., ποὺ συχνὰ πέφτει σὲ ἀκυρολεξίες, ἴσως κάτι ἄλλο ἤθελε νὰ πῇ· λογιστικὸ γράφετο, κράτημα βιβλίων «μὲ δόσιμο καὶ πάρσιμο», ὅπως εἶναι ἡ ἐμπορικὴ φράση, ἢ πειὸ σωστά, κανένα εἶδος ἀποθεματικοῦ ταμείου.

3) Ὥστε δὲν ἤθελε νὰ ζητήσῃ δανεικὰ φορέματα.

4) Πρωτεύουσα τοῦ Ἀρματωλικιοῦ, ἀντίκρυ καὶ ἔξω ἀπὸ τὸν αὐλῶνα Πόρτες, ποὺ χωρίζει τὰ δυὸ Ἀρματωλίκια Ἀσπροπόταμο καὶ Ἄγραφα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

Ὁ συγγραφεὺς ἐγκαθίσταται εἰς Ἀσπροπόταμον—Στρατιωτικὴ κατάστασις εἰς Ἄγραφα καὶ Ἀσπροπόταμον—Συνθῆκαι ἀνακωχῆς μὲ τοὺς Τούρκους— Οἱ ἐκ Μακεδονίας πρόσφυγες—Ἀρματωλικὴ σύναξις—Ὀργάνωσις καὶ ἱεραρχία Ἀρματωλικιῶν—Πολεμικαὶ εἰδήσεις ἐκ Μεσολογγίου—Νικ. Στουρνάρης—Ἐγκατάστασις Καραϊσκάκη εἰς Ἄγραφα—Μάχη εἰς Σοβολάκου— Πολεμικαὶ παρασκευαὶ—Ἀποστολὴ οἰκογενειῶν εἰς Ἐπτάνησον

Ἕως ἐδῶ ὁ ἀναγνώστης τῶν Ἐνθυμημάτων ἔχει ἰδεῖ[1]) ὅσα διέτρεξα ἐμπερδευμένος <εἰς τὸν ἀγῶνα> ὑπὸ τὴν ἄμεσον διεύθυνσιν τῆς Διοικήσεως τοῦ ἔθνους μου[2]). Ἐσωτερικῶς, τὸ στάδιον [πλέον] τῆς ζωῆς μου ἄλλαξεν <πλέον>, ἐπειδὴ ἕως εἰς ἕνα καιρὸν προσηρμόσθην[3]) μὲ τὴν πολιτικὴν ἐκείνων τῶν Καπιταναίων, καὶ μάλιστα τοῦ Στορνάρη, ἐξωτερικῶς[4]).

Ἀρκετὰ εἶπα διὰ τὸ ἠθικὸν τοῦ Νικολάου Στορνάρη εἰς τὸ παρελθόν[5]). Ἐμπιστευθεὶς εἰς τὸν ζῆλον του καὶ φρόνησίν του, τοῦ ἐξηγήθην πλατύτερα τὰ διατρέξαντα, καὶ τὰ πάθη ὁποῦ διέτρεχαν ἀναμεταξὺ τῶν προκρίτων τῶν Ἑλλήνων <ἐν Πελοποννήσῳ> καὶ εἰς ποίαν κατάστασιν ἔφεραν τὰ πράγματα αἱ διάφοραις φατρίαις καὶ ἡ διχόνοια <μεταξὺ> τῶν παλαιῶν Ἀρματωλῶν καὶ προεστώτων (κοτζαμπασήδων). Τοῦ ἐξηγήθην καὶ τὸν σκοπὸν διὰ τὸν ὁποῖον ἐπίστρεψα πρὸς αὐτόν.

Αὐτός, θέλων νὰ δικαιώσῃ τὸν ἑαυτόν του πρὸς τὸ ἔθνος καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους, <ἀλλὰ> καὶ εἰς (400) ἐμένα, δικαιολογοῦσεν τὰς πράξεις του ὅτι ἦτον σύμφωναις ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν ὁποῦ προέθεσεν τὸ Ἔθνος καὶ ἡ Ἑταιρία διὰ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ Ἔθνους[6]). Μὲ εἶπεν ὅτι:

—Ἡ κακοήθεια τῶν στρατιωτῶν εἶναι ἀπερίγραπτος. Μόλις λαμβάνομεν τὸν σκοπὸν νὰ πολεμήσωμεν τὸν ἐχθρόν, καὶ ἰδοὺ ἡ ἀπείθεια, ἰδοὺ ἡ κλεψιὰ

---

1) Τὸ χειρόγρ. *θέλει εἰδῆ*.

2) Ἐννοεῖ ὅτι ἡ ἐπανάστασις τοῦ Ὀλύμπου ἔγινε μὲ τὴν ἄδεια τῆς (ποὺ δὲν ὑπῆρχε τότε) διοικήσης. Ὁ συγγρ. ὅμως θέλει νὰ γνωρίζῃ ὡς διοικήσην τὸ Δημ. Γφηλάντη. Καὶ ἐπειδὴ αὐτὸς τοῦ ἔδωσε ἀρχηγὸ στὸν Ὄλυμπο τὸ Γρηγ. Σάλα, νὰ καὶ ἡ «ἄμεσος διεύθυνσις».

3) Τὸ χειρόγρ. «τὸ στάδιον ἄλαξεν πλέον τῆς ζωῆς μου ἕως εἰς ἕνα καιρὸν προσαρμωσθεὶς».

4) Μοναχὰ ὁ ἴδιος ὁ συγγρ. θὰ μποροῦσε νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἔννοια τῶν φράσεων «ἐσωτερικῶς...ἐξωτερικῶς». Ἴσως: προσωπικῶς... ἐπαγγελματικῶς...

5) Βλ. π. π. σ. 87—94 καὶ 218.

6) Ἡ ἀπολογία τῶν Καπακιῶν ἕνα μοναχὸ ἐπιχείρημα ἔχει· τὴ σκληρὴν ἀνάγκη.

(εἰς τὸ παρόν), ἰδοὺ τὸ λιτάρι καὶ ἡ ἐξαγορὰ (διὰ ἐκείνους ὁποῦ σκοπεύομεν νὰ ἐλευθερώσωμεν[1]). Γνωρίζεις πόσον ἡ ἐπαρχία ἐτούτη εἶναι ἐκθεμένη ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐχθρῶν. Ἔχει εἰς ταὶς πλάταις τὰ Ἄγραφα, τὸ Ραντοβούζι καὶ εἰς τὰ πλευρὰ τὰ Τζιομέρκα[2]).—

Ἐβγῆκεν ὁ Καραϊσκάκης, ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀναχώρησίν σας, μὲ τὸν Ράγκον εἰς Ἄγραφα. Ὁ Καρατάσιος—<μαζὶ>μὲ ὅσους ἀπέρασαν ἐδῶ, ἀφοῦ ἀσφάλισαν ταὶς φαμιλιαὶς των εἰς Μιρόκοβον<μαζὶ>μὲ ταὶς ἐδικαίς μας—ἔτρεξεν εἰς βοήθειάν των· ἐπολέμησαν (401) εἰς τὴν Εὐρόπολιν καὶ εἰς τὴν.... πλὴν τί ἔγινεν; Ὁ Ράγκος καὶ αὐτὸς[3]), διὰ ἰδιαιτέρους λόγους περὶ<κατοχῆς τῶν>Ἀγράφων, ἐσυγχύσθησαν, μόλις τελείωσαν τὸν πόλεμον μὲ τοὺς Τούρκους, καὶ ἄρχισαν νὰ μάχωνται διὰ τὴν πίτταν[4]).—

---

1) Μόλις ἔλειψε ὁ νόμος τοῦ Τούρκου, ὁ παλιὸς Κλέφτης, στὶς ὀρεινὲς ἐπαρχίες τῆς β. Ἑλλάδας, ρίχτηκε στὴν ἁρπαγὴ καὶ τὴν ἀδικία· δὲν εἶχαν πειὰ τοῦ Ἀλήπασσα τὸ φόβο. Ἔπεφταν μέσα στὰ χωριὰ (ξένων Ἀρματωλικιῶν), δένανε χωριάτες εὐκατάστατους, τοὺς πηγαίνανε στὰ λημέρια τους καὶ μὲ λύτρα (ξαγορὰ) τοὺς ἀπολοῦσαν. Λιτάρι=σκοινί.

2) Ὁ τοπογρ. ὁρισμὸς τοῦ συγγρ. εἶναι σκοτεινός· ὁλάκερη τὴ δ. πλευρὰ τοῦ Ἀσπροποτάμου τὴν κρατοῦν τὰ Τσουμέρκα καὶ τὸ Ραδοβίτσι, στὴ σειρά· τὴ μισὴ κατώτερη α. πλευρὰ τὴν κλείνουν τ' Ἄγραφα, καὶ τὴν ἄλλη μισὴ τὴν κλείνει ὁ Κόζακας ὁ ἀπάτητος, ποὺ εἶναι κι' αὐτὸς μέρος τοῦ Ἀρματωλικιοῦ. Γι' αὐτοὺς λοιπὸν τοὺς λόγους τὸ Ἀρματωλίκι τοῦ Στουρνάρη κάθε ἄλλο παρὰ εἶναι «ἐκθεμένο» στὴ μέση τῶν ἐχθρῶν. Τὰ γύρωθε βουνά, ποὺ κλείνουν τὸν Ἀσπροπόταμο, εἶναι τὰ δυνατὰ στηρίγματά του, ὅμως καὶ ὁ ἴδιος μοναχὸς εἶναι ἕνα τεράστιο πύργωμα βουνῶν. Ὁ Ν. Στουρνάρης, ἀφοῦ ἄφησε στὴν ἀρχὴ τοῦ 1821 νὰ πατήσουν οἱ Ἀρβανιτάδες, χωρὶς ἀντίσταση, καὶ νὰ ντροπιάσουν τὸ τόσο δυνατό, φυσικά, Ἀρματωλίκι, διατυπώνει ἐδῶ μιὰ ἀπολογίαν ἀβάσιμη.

3) Ὁ Καραϊσκάκης.

4) Ὁ γενναῖος Καρατάσος, ἀφίνοντας τὴ Μακεδονικὴ προσφυγιὰ στὸ Μερόκοβο (ὁ ἴδιος ὅμως εἶχε χάσει τὴ γυναῖκα του στὸν Ἀγῶνα τῆς Μακεδονίας) ἔδωσε ἕνα χέρι στὸ Ράγκο καὶ Καραϊσκάκη γιὰ νὰ καθαρίσουν τὰ τουρκοπατημένα Ἄγραφα. Ὁ ἴδιος ὅμως ὁ Ν. Στουρνάρης γιατὶ δὲν ἔδωσε τὴ βοήθεια του; Ὁ Καραϊσκάκης πῆγε πρώτη φορὰ στ' Ἄγραφα τέλη τοῦ 1820 ἡ ἀρχὲς τοῦ 1821, ὅταν ὁ πόλεμος κατὰ τοῦ Ἀλήπασσα εἴτανε στὴν ἀκμή του, καὶ ὁ Καραϊσκάκης πολεμοῦσε μὲ τὸ μέρος τοῦ Ἀλῆ. Ἀρχὲς τοῦ Αὐγούστου 1821 ξαναπῆγε γιὰ λίγες ἡμέρες. Ὁ νοῦς του καὶ ἡ ψυχή του ἤτανε στ' Ἄγραφα· ἔπρεπε ν' ἀποχτήσῃ κι' αὐτὸς Ἀρματωλίκι γιὰ νὰ μπορῇ νὰ στρατολογῇ ἀπὸ τὰ εἰσοδήματά του. Ὁ Γιαννάκης Ράγκος, παλιὸς εὐνοούμενος τοῦ Ἀλῆ, πολὺ πρωτύτερα εἶχε πιάσει τ' Ἄγραφα· 9 Σεπτ. 1821 διορίστηκε κι' ἀπὸ τοὺς προεστοὺς (διορισμὸς ποὺ ὁ ἴδιος τὸν ὠργάνωσε) ἀρχηγὸς τῶν Ἀγράφων γιὰ νὰ βάλῃ τάξη στὸ «βιλαέτι» τὸ δυστυχισμένο· πλούσιο βιλαέτι καὶ περιζήτητο, ποὺ ὁ Ράγκος χαιρότανε τὰ εἰσοδήματά του ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Ἀλῆ. Ἂν καὶ ἀνίκανος νὰ τὸ κρατήσῃ μακρυὰ ἀπὸ τοὺς Τούρκους, διορίζεται στὶς 20 τοῦ Μάρτη 1822 κι' ἀπὸ τὴ Γερουσία τῆς Δυτ. Ἑλλάδας ἀρχηγὸς ἐκστρατείας γιὰ τ' Ἄγραφα (κάτου ἀπὸ τὸ διορισμό του ἤτανε κρυμμένη ἡ πολιτικὴ εὔνοια τοῦ Μαυροκορδάτου), ἐνῷ βρίσκεται ἀπὸ τὸν περασμένο χρόνο στ' Ἄγραφα καὶ τἄχει φτειάσει μὲ τοὺς Τούρκους, σὰν παλιὸς γραμματικὸς Τούρκων πασσάδων ποὺ εἶχε χρηματίσει. Ὁ Καραϊσκάκης βράζοντας ἀπὸ τὸ κακό του, παρακινημένος καὶ ἀπὸ τοὺς ἐναντίους τοῦ Μαυροκορδάτου, πέταξε στ' Ἄγραφα γοργά. Γράμμα τοῦ Ν. Κασομούλη, πρὸς τὸ Γ. Πρατζὴ γεν. γραμματέα τῆς Γερουσίας, ἀπὸ Ἀσπροπ. 21 τοῦ Μάη 1822, ὑπαγορευμένο βέβαια ἀπὸ τὸ Ν. Στουρνάρη, ποῦ εἶπε προσφέρει τὴν ἀφοσίωσή του στὸ Μαυροκορδάτο, καὶ τώρα ἀνησυχεῖ

Μία ἐλπίδα εἶχα, τὴν πρόοδον τοῦ Μάρκου <Μπότζαρη> καὶ λοιπῶν τοῦ Καρελιοῦ[1]) εἰς τοῦ Πέτα· ἐματαιώθη <καὶ αὐτή, καὶ> μὲ τὸν χαλασμὸν τῆς ἐκστρατείας τῶν Πελοποννησίων εἰς Σπλάντζαν[2]), εἰς τὸ βάσταγμα τοῦ Σουλιοῦ— καὶ τοῦτα δὲν εὐδοκίμησαν[3]), καὶ κατὰ τὰς συμφωνίας μας, ἑτοιμάσθημεν νὰ κινηθοῦμεν κατὰ τὰ Τρίκκαλα. Ἐχαλάσθη ἐκεῖνο τὸ στρατόπεδον[4]), ἐπεριορίσθη τὸ Σοῦλι καὶ ἔπεσεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Τουρκῶν, ἑτοιμάσθη ὅλον τὸ Τούρκικον στράτευμα κατὰ τοῦ Μεσολογγιοῦ, καὶ ἡ συνέπεια ὅλων ἐτούτων τῶν δυστυχημάτων ἔφερεν τὴν Κλεψιάν. Ὅλοι οἱ Ραντοβυζινοὶ Γωγαῖοι, καὶ Τζιομερκιῶτες Κουταλιδαῖοι ἐσηκώθησαν Κλέφταις καὶ ὥρμησαν—ποῦ; Εἰς Ἀσπροπόταμον[5]). Οἱ Βαλτινοὶ εἰς τὰ Ἄγραφα ἐνώθησαν μὲ τὸν Καραϊσκάκην[6]). Εἶδα ὅτι σκοπὸς ἐλευθερίας δὲν ὑπάρχει, ἀλλ᾽ οὔτε εἴμασθον εἰς κατάστασιν νὰ κινηθῶμεν. Διὰ νὰ προφυλαχθοῦν οἱ (402) Ἀγραφιῶται εἰς τὴν ἐπαρχίαν <των> ταύτην ἀπὸ τοὺς Κλέπτας, διὰ νὰ ἀσφαλίσω <καὶ ἐγὼ> τὴν ἐπαρχίαν <μου>, ἄρχισα νὰ πολιτεύωμαι ἅπαξ[7]) τὸν Σούλτζια Κόρτζιαν δερβέναγαν <Τρικκάλων>, ὁποῦ καὶ τὸν ηὗρα ἕτοιμον, διὰ τὴν ἡσυχίαν τοῦ τόπου. Συνήργησα δέ, διὰ νὰ ἀσφαλίσω ταῖς πλάταις, νὰ δοθῇ τὸ Καπιτανάτο τῶν Ἀγράφων εἰς τὸν Καραϊσκάκην[8]), ὅστις θέλει ἐπιτροπεύει καὶ προστατεύει τὴν ἐπαρχίαν ἀντὶ τοῦ Γιαννάκη Μπουκουβάλα, ἀνοήτου, καὶ Κώστα καὶ Χριστάκη ἀδελφῶν, ὁποῦ <εἰς αὐτοὺς> ἀνήκει ἡ ἐξουσία, <ἀνθρώπων> ἀναξίων[9]).—

ἀπὸ τὴ γειτονιὰ τοῦ Καραϊσκάκη, πληροφορεῖ ὅτι ὁ Κ. σύστησε ἕνα σῶμα πλιατζικατζήδων ἀπὸ Ἀρτινοὺς τοῦ Γώγου Μπακόλα ἕως 600 καὶ τράβηξε γιὰ τ᾽ Ἄγραφα προσφέροντας λουφέδες καὶ καπιτανλίκια σ᾽ ὅσους τὸν ἀκολουθήσουν κ.λ.π. Ὁ Στουρνάρης τοῦ ἄρχισε πόλεμο, καὶ μ᾽ ὅλα αὐτὰ ὁ Καραϊσκάκης στὸ τέλος ἔδιωξε τὸ Ράγκο ἀπὸ τ᾽ Ἄγραφα. Ἂν ἔκαμε κακὰ νὰ πάῃ, ὁ ἴδιος ὁ Στορνάρης θὰ τὸ πῇ πειὸ κάτου. Φαίνεται πῶς ὁ Ράγκος στὴν ἀρχὴ τονὲ δέχτηκε φιλικά, καὶ δώσανε μαζὶ κάποιες μάχες μὲ τοὺς Τούρκους. Ἀπὸ τὸ χωρισμό τους ἀρκετὰ ὑποφέραν τ᾽ Ἄγραφα.

Νευρόπολη εἶναι βουνίσια περιφέρεια, ποὺ βλέπει κατὰ τὴν Καρδίτσα, ἀπ᾽ ὅπου πέρασε καὶ ὁ Σκόντρα πασσᾶς μέσα τοῦ 1823. Ἄλλη εἶναι ἡ Νευρόπολη τῆς Καλλιδρόμης.

1) Κάρελι=Ἀκαρνανία. Ἐννοεῖ τὴν ἐκστρατεία τῶν Φιλελλήνων κλπ., ποῦ τελείωσε μὲ τὴν καταστροφὴ τοῦ Πέτα, Ἰούν. 1822.

2) Μάχη στὴ Σπλάντσα, περιφέρεια Φανάρι, ἀπέναντι ἀπὸ τὸ Σοῦλι, ὅπου σκοτώθηκε ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης ἀρχὲς τοῦ Ἰουλ. 1822.

3) Καὶ τὴν ἀντίσταση τοῦ Σουλιοῦ, ποὺ στὸ τέλος παραδόθηκε.

4) Βλ. π. π. σ. 141.

5) Ἀφοῦ οἱ Τοῦρκοι πάτησαν τὸν Ἀσπροπόταμο, ἄρχισε ἡ ληστεία μέσα στὸ πλούσιο αὐτὸ Ἀρματωλίκι. Τὸ Ραδοβίτσι καὶ τὰ Τσουμέρκα, προσκυνημένα μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ Πέτα, Ἰούνιο τοῦ 1822, τὸ ρίξανε στὸ παλιὸ ἔθιμο τῆς Κλεφτουριᾶς μὲ τὴν ἀδιαφορία τῶν Τούρκων, ποὺ θέλανε νὰ τιμωρηθῇ ὁ Ἀσπροπόταμος γιὰ τὸ κίνημά του.

6) Ὁ Καραϊσκάκης πάντα ἔπαιρνε βοήθεια ἀπὸ τὸν Κάτω Ζυγὸ τοῦ Βάλτου, Ἀρματωλίκι τοῦ Ἀντρέα Καραΐσκου.

7) Ἐπὶ τέλους.

8) Ἀπὸ τὸ Σοῦλτσε Κόρτζα (Γκιόρτσα) ἢ τὸ Χουρσὶτ πασσᾶ.

9) Ὁ Κώστας καὶ ὁ Χριστάκης ἦταν παιδιὰ τοῦ Θανάση ἀδερφοῦ τοῦ Γιαννάκη. Βλ. π. π. σ. 100.

Τὸ ἐπρότεινα εἰς τὸν Καραϊσκάκην· εὐχαριστήθη, (εὐχαριστήθη καὶ ὁ Σούλτζιας) μὲ τὴν συμφωνίαν Τοῦρκος ἀπὸ τὸ ποτάμι Σαλαμβριᾶς καὶ ἐδῶθε εἰς Ἀσπροπόταμον καὶ Ἄγραφα νὰ μὴ διαβαίνῃ, τὰ δὲ χαράτζια καὶ λοιπὰ δικαιώματα βασιλικὰ νὰ τὰ συνάζωμεν ἡμεῖς καὶ νὰ τὰ στέλνωμεν[1]).—

Εἰς τὰς συμφωνίας αὐτὰς ἐμποδίσαμεν καὶ τοὺς (403) Ἀλβανοὺς δανειστὰς τοῦ λαοῦ[2])—οἵτινες εἶναι ἕνας στρατὸς καὶ τὰ χρέη τόσα ὁποῦ καὶ νὰ πωληθοῦν οἱ πολῖται δὲν πληρώνωνται—νὰ μὴ πλησιάσουν, ἀλλ' οὔτε νὰ ζητήσουν τί κατὰ τὸ παρόν[3]).—

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Καραϊσκάκης, ἅμα ἔλαβεν τὸν ὁρισμὸν διὰ διαταγῆς τοῦ Χουρσὶτ πασιᾶ, ἄρχισεν νὰ βάνῃ τὴν εὐταξίαν, ἀπὸ τὸ ἓν μέρος αὐτός, ἀπὸ τὸ ἄλλον ἐγώ, καὶ συνῆλθεν ὁ λαὸς εἰς τὰς καμένας ἑστίας του ὡς τὸν εἶδες, <ὁποῦ νὰ ἠμπορέσῃ> κἂν νὰ φάγῃ ψωμὶ μόνον.—

Ὁ Καραϊσκάκης διορισθεὶς ἀρχηγὸς Ἀγράφων, ἔχων πολλοὺς ἀξιωματικοὺς οἱ ὁποῖοι τὸν ἐβοήθησαν, καὶ οἱ ὁποῖοι ἔσερναν μαζί τους ἄλλος 50 ἄλλος 100 στρατιώτας, διὰ νὰ ἐλαττώσῃ τὴν δύναμιν <των, ὥστε> νὰ ἐλαφρυνθῇ ἡ ἐπαρχία ἀπὸ τὰ ἔξοδα, τοὺς εἶπεν πρῶτον νὰ διώξουν τοὺς ψυχογυιούς των, διώξας αὐτὸς τὸν ἐδικόν του—ἠξεύρων ὅτι τοῦτο δὲν θὰ τὸ κάμουν, τὸ πρόσταξεν—καὶ ὁ σκοπός του ἦτον νὰ φύγουν καὶ οἱ ἴδιοι ἐκεῖνοι, τῶν ὁποίων ὑπόπτευεν τὴν ἐπιρροήν.—

Ἔφυγαν σχεδὸν ὅλοι οἱ μισθωτοὶ καὶ ἀπέρασαν εἰς Πελοπόννησον, καὶ ἔμεινεν μὲ τοὺς περισσοτέρους ἀξιωματικούς, Βαλτινοὺς καὶ Ἀγραφιώτας[4]).—

Αὕτη ἡ συμπάθεια <ὁποῦ εἶχα> πρὸς τὸν λαὸν μὲ παρακίνησεν νὰ πάρω τὸ μέτρον τοῦτο προσωρινῶς[5]). Καμμίαν στιγμὴν ὅμως δὲν μὲ λανθάνει καὶ ἐμένα καὶ τὸν Καραϊσκάκην ὅτι οἱ Τοῦρκοι μᾶς ἐπολιτεύθησαν <καὶ αὐτοὶ> ἕως νὰ πά-

---

1) Καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὸ πρῶτο μέρος τοῦ βιβλίου, τὸ Ἀρματωλικό, πρῶτος καὶ κύριος ὅρος τῶν Ἀρματωλῶν ποὺ ἀπαιτοῦσαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, πρὶν πάρουν τὸ διορισμό τους, ἦτανε νὰ μὴ μπαίνουν Τοῦρκοι στὸ σύνορο τοῦ Ἀρματωλικιοῦ.

2) Τὸ χειρόγρ. «δανειστὰς Ἀλβανοὺς τοῦ λαοῦ».

3) Οἱ Ἀρβανίτικες χρεωστικὲς ὁμολογίες ἦτανε μιὰ ἀπὸ τὶς μεγάλες πληγὲς τοῦ σκλαβωμένου λαοῦ. Ἕνας Ἀρβανίτης σούμπασης (ἐπιστάτης Τούρκου σπαῆ) δάνειζε ὁποχρεωτικὰ μὲ τόκο 40 % καὶ περισσότερο, καὶ ἅμα ἔλεγε ἡ προθεσμία, ἔπαιρνε ἀπὸ τὸ χωριάτη ἢ τὸν καρπό του στ' ἀλῶνι, ἢ σκλάβωνε τὰ παιδιά του, καὶ τὸν ἴδιον ἀκόμα καὶ τοὺς πουλοῦσε σ' ἄλλον Ἀρβανίνη. Ἡ τυρανία αὐτὴ τοῦ παραδόπιστου Ἀρβανίτη βασάνισε σκληρὰ τὸ λαὸ τοῦ Μοριᾶ. Βλ. Βλαχογιάννη μελέτη στὴν ἐφημ. «Πρωΐα» 4 Σεπτ. 1933. Τώρα πρώτη φορὰ βλέπουμε πῶς τὸ ἴδιο αὐτὸ κακὸ κρατοῦσε καὶ στὴ βόρεια Ἑλλάδα.

4) Κάθε μικροκαπετάνος Ἀρματωλὸς γιὰ μεγαλεῖο ἔσερνε μαζί του ἕναν ἢ περισσότερους ψυχογυιούς, ποὺ τοῦ βαστοῦσαν τ' ἅρματα, τὸ ταγάρι κ.λ.π. Ἔτσι ὁ πονηρότατος Καραϊσκάκης ἔδιωξε ἀπὸ κοντά του γιὰ οἰκονομία τὸ περιμάζεμα τῶν ἀντρῶν (πλιατσικατζήδων), ποὺ εἶχε σύρει μαζί του βοήθεια γιὰ νὰ καλοκαθίσῃ στ' Ἄγραφα. Ἔτσι ἔκαμε κι' ἄλλο καλό· τοὺς ἀνάγκασε νὰ πᾶνε στὸ Μοριᾶ καὶ νὰ δουλέψουνε στὸν πόλεμο μισθωτοὶ (λουφετζήδες) τῆς Διοίκησης.

5) Τὸ μέτρο τοῦ προσκυνήματος στοὺς Τούρκους, τὰ Καπάκια.

ρουν τὸ Μεσολόγγι, καὶ ἔπειτα νὰ κάμουν τὸ χρέος τους καὶ πρὸς ἡμᾶς. Ἐλάβαμεν <δμως> καὶ ἡμεῖς ἀναλόγως τὰ μέτρα μας διὰ τὴν προφύλαξιν τῆς χώρας. Τὸν Δράμαλην ἐλπίζω οἱ Πελοποννήσιοι ὅτι ἐντὸς ὀλίγου τὸν τελειώνουν, ἀφοῦ βοήθεια δὲν δύναται νὰ τοῦ πηγαίνῃ διὰ ξηρᾶς ἄλλη (404[1]).—

Τοιαῦτα πράττοντες, νομίζω ὅτι ἀρκετὰ πληρώνομεν τὸ χρέος μας πρὸς τὸ ἔθνος, [διὰ] τὸ ὁποῖον ὡρκίσθημεν νὰ ἐλευθερώσωμεν[2]).—

Καθημερινῶς δὲ ἔχομεν εἰδήσεις ἕνας <πρὸς> τὸν ἄλλον ἕως ποῦ εὑρίσκονται οἱ Τοῦρκοι, καὶ φρονοῦμεν νὰ τοὺς ἀποκλείσωμεν[3]).—

Ὁ Ἀνδρέας Ἴσκου δὲν ἀκολούθησεν τοὺς Πασιάδες· ἔμεινεν εἰς τὸν Βάλτον, καὶ μᾶς ἐνθαρρύνει μὲ τὰ γράμματά του ὅτι προσωρινῶς ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἐδέχθη <καὶ αὐτὸς> τὴν προσκύνησίν του, διότι δὲν ἐδύνατο νὰ βαστάξῃ τὸ πλῆθος <τῶν Τούρκων>, καὶ βεβαιώνει ὅτι καὶ οἱ ἄλλοι πολιτεύονται ἕως νὰ τοὺς ἐμβάσωμεν μέσα, καὶ ἔπειτα νὰ τοὺς ἀποκλείσωμεν γύρωθεν[4]).—

Αὐτὰ εἶναι τὰ μέτρα ὁποῦ ἐλάβομεν, καὶ ἐπειδὴ ἦλθες ἐδῶ, ὅσον δύνασαι κρύψε τὸν ἑαυτόν σου ἀπὸ τοὺς Τούρκους διὰ κάμποσαις ἡμέραις, νὰ μὴ λάβουν ἀφορμὴν καὶ κινηθοῦν παράωρα ἐναντίον μας, καὶ μᾶς χαλάσουν τὸ σχέδιον[5]).

Κατὰ συγκαιρίαν ὑπανδρεύετο καὶ ἕνας τῶν συγγενῶν του, καὶ ἦτον προσκαλεσμένοι (405) ὅλοι οἱ ἐπίσημοι τῆς ἐπαρχίας, καθὼς καὶ οἱ Καπιταναῖοι Τόλιος Λάζου, Γούλας Δράσκου, Ὀλύμπιοι, καὶ Νάσιος Μάνταλος, Χασιώτης, οἵτινες εἶχον καταφύγει φαμελλικῶς ἐκεῖ καὶ ξεχείμαζον <εἰς Ἀσπροπόταμον>.

Ἀνταμωθέντες καὶ μὲ αὐτοὺς ἐκλαύσαμεν πικρῶς τὴν <εἰς Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν> κατάστασίν μας.

Ὁ Γούλας μὲ διηγήθη ὅτι ὁ αὐταδελφός μου Μῆτρος, μὴ δυνηθεὶς νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὴν κακοπάθειαν, ὅταν ἐτραβήχθησαν ἀπὸ τὸν Ὄλυμπον, τὸν ἄφησεν

---

1) Μ' αὐτὰ ποὺ βάνει ὁ συγγρ. στὸ στόμα τοῦ Ν. Στορνάρη δὲν ἐννοεῖ τὴν καθαυτὸ εἰσβολὴ τοῦ Δράμαλη στὴν πεδιάδα τοῦ Ἄργους. Ὁ πόλεμος ἐκεῖ εἶχε τελειώσει τέλη Ἰουλίου, ἀλλὰ ξακολούθησε καὶ γύρω στὴν Κόρινθο καὶ πρὸς τὴν Ἀκράτα, καὶ τέλος ἄδειασε ὁ Μοριὰς ἀρχὲς τοῦ Φλεβάρη 1823.

2) Τὸ ὅτι οἱ Ἀρματωλοὶ τῆς βόρειας Ἑλλάδας πάτζαν αὐτὸ τὸ παιγνίδι τῆς ψεύτικης ὑποταγῆς δὲν ἦτανε «χρέος πρὸς τὸ ἔθνος», ἦτανε σκληρὴ ἀνάγκη, ἀφοῦ τὸ νεοσύστατο κράτος καὶ τότε, τέλη τοῦ 1822, καὶ κατόπι ποτὲ δὲ στάθηκε ἄξιο νὰ δείξῃ ὡς ἐκεῖ τὴν παρουσία του στέλνοντας ἂν ὄχι σώματα στρατιωτικά, ἀλλὰ βόλια καὶ μπαρούτι.

3) Σὲ τί σημεῖο βρίσκεται ἡ πολιορκία τοῦ Μεσολογγιοῦ, καὶ ἐλπίζουμε νὰ ἀποκλείσουμε τοὺς ἐκεῖ Τούρκους.

4) Ὁ Α. Καραΐσκος ἄρχισε νὰ παίρνῃ θάρρος βλέποντας τοὺς Τούρκους ἀνίκανους νὰ βάλουνε στὸ χέρι τὸ Μεσολόγγι. Ὡς Ἀρματωλὸς τοῦ Βάλτου ἦτανε κι' αὐτὸς προσκυνημένος, καὶ εἶχε λόγο δυνατώτερο, ἀφοῦ κάθε εἰσβολὴ τούρκικη δὲ μποροῦσε παρὰ νὰ περάσῃ ἀπὸ τὸ Μακρυνόρος.

5) Μ' ὅλα αὐτά, ὁ ψυχρὸς καὶ ὑπολογιστικὸς Στορνάρης, γυμνασμένος ἀπὸ τὶς περασμένες φιλίες του μὲ τοὺς Τούρκους—νὰ πηγαίνῃ πάντα μὲ τὸ δυνατώτερο—δὲ θὰ χαλάσῃ τὰ Καπάκια, καὶ μοναχὰ κάποια ἀνάγκη δυνατώτερη θὰ τὸν ἀναγκάσῃ· ἡ εἰσβολὴ τοῦ Σκόντρα πασσᾶ.

εἰς τοὺς Μπζιωταίους, <ἀλλὰ> καὶ ἀπ' ἐκεῖ ἔμαθεν ὅτι ἔφυγεν, πλὴν δὲν ἤξευρεν ποῦ ἐπῆγεν.

Μὲ εἶπαν καὶ τὸν φόνον τοῦ πατρός μου καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν λοιπῶν <μελῶν τῆς οἰκογενείας>, πλὴν ἐξηκριβωμένως δὲν ἤξευραν πῶς ἀκολούθησεν <τὸ δυστύχημα> καὶ ποῦ εὑρίσκονται <οἱ ἄλλοι>.

Μὲ ἐδιηγήθησαν ὅτι ὅλον τὸ ἀπερασμένον καλοκαῖρι διέτριψαν λησταὶ εἰς τὸν Ὄλυμπον, κτυπῶντες ἐδῶ κ' ἐκεῖ, καὶ ὠφελήθησαν[1]), καὶ ὅτι πάλιν τὸν αὐτὸν δρόμον θὰ πιάσουν τὴν ἐρχομένην ἄνοιξιν. Μὲ παρηγόρησαν νὰ μὴ ἀγανακτῶ[2]), καὶ ὅλοι μαζὶ πάλιν ἀπερνῶντες εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη ἐκδικούμεθα τοὺς ἐχθρούς μας, καὶ Τούρκους καὶ Ρωμαίους.

Εἰς τὴν ὁμιλίαν μας λαβὼν μέρος ὁ Κος Νικόλαος Νάκης Κρανιδιώτης, ὅστις πρὸ καιροῦ ἦτον φευγάτος ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἐκεῖ φαμελλικῶς (406), ἔλαβεν συμπάθειαν, ἀφοῦ εἶδεν καὶ ἄκουσεν τὰ παθήματά μου. Μὲ ζήτησεν εἰς τὴν οἰκίαν του, μὲ φιλοξένησεν καὶ ἐμένα καὶ τὸν Τζῖνον, καὶ μᾶς παρηγόρησεν[3]).

[ἐν τῷ] Μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν τοῦ Ἀσπροποτάμου διέπρεπεν <ὁ Ν. Νάκης> διὰ τὴν προκοπήν του καὶ καλὴν διαγωγήν· εἶχεν σχετισθῆ μὲ ὅλην τὴν φαμελλιὰν τῶν Στορναραίων· εἶχεν κομπάρον τὸν Γρηγόρην Λιακατὰν γαμβρὸν τοῦ Στορνάρη, καὶ ἐχαίρετο ὅλην τὴν ὑπόληψιν ἀπὸ ὅλους, διότι τοῦ ἔπρεπεν.

Εἰς αὐτὸν διηγούμενος ἅπαξ τοὺς σκοπούς μου καὶ ὅσα ἔπαθα, ἠῦρα τὴν μεγαλυτέραν συμπάθειαν, καὶ τὸν ἐκλεξα ὡς σύμβουλον καὶ παρηγορητὴν τῶν δυστυχιῶν μου.

Ἔσωσα πλέον τὸ χρηματικὸν ὅλως διόλου, καὶ ὀβολὸν δὲν εἶχα οὔτε ἐγώ, οὔτε ὁ Τζῖνος, οὔτε ὁ ἀδελφός μου. Ἀγόρασα μία κάπα διὰ 10 γρόσια νὰ σκεπασθῶ, καὶ διὰ νὰ ἀποσώσω τὴν πληρωμὴν ἐδανείσθην ἀπὸ τὸν Χριστόδουλον Χ". Πέτρου, τὸν ὁποῖον ἐγνώριζα παιδιόθεν ἀπὸ Σερρῶν, ἕνα ρουμπιὲν (φλωρί).

Εἰς μίαν τοιαύτην δυστυχίαν εὑρεθείς, δὲν ἤξευρα πῶς νὰ οἰκονομήσω τὸ παρόν, καὶ ὀλίγον ἐφρόντιζα διὰ τὸ μέλλον.

Ἐνθυμήθην πολλάκις τὰς γνώμας τῶν Ἠθικῶν, ὅτι (407) ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ὁποφέρῃ μὲ γενναιότητα τὰς δυστυχίας του καὶ νὰ μὴ ξιππάζεται εἰς τὰς εὐτυχίας του, καὶ καταγινόμην ὅλοὲν εἰς αὐτό[4]) παραβάλλων δὲ τοὺς παρελθόν-

---

1) Ἀπὸ τὶς ληστεῖες, κατὰ τὰ παλιὰ Κλέφτικα συνήθεια.

2) Ἡ λαϊκὴ σημασία τῆς λέξης· ἀπογοητεύομαι, ἀπελπίζομαι.

3) Ὁ Ν. Νάκης, γυιὸς τοῦ καπετὰν Ἀντώνη προεστοῦ ἀπὸ Κάτω Ναχαγιὰ (ἐπαρχ. Ἐρμιονίδας), βρίσκεται γραμματικὸς τοῦ πασσᾶ τῶν Τρικκάλων (ἐπαρχία Μολλαλίκ) κατὰ τὰ 1816. Στὰ 1818 εἶναι γραμματικὸς τοῦ καϊμακάμη τοῦ βεζύρη τοῦ Μοριᾶ. Στὰ 1819 γυρίζει πάλι στὸν πασσᾶ τῆς Θεσσαλίας ὡς γραμματικός, θιερμηνέας καὶ ταμίας τοῦ πασσαλικιοῦ. Στὰ 1821 παράτησε ἀξιώματα καὶ συμφέροντα, καὶ ἔφυγε στὸν Ἀσπροπόταμο, ὅπου ἔμεινε δυὸ χρόνια. Ἡ συνέχεια τῆς ζωῆς του δὲν ἔχει τὸν τόπο της ἐδῶ. (Γεν. Ἀρχεῖα).

4) Σ' αὐτὴ τὴ σκέψη. Ὁ συγγρ. ἔχει στὸ νοῦ του κάποια μετάφραση λαϊκὴ γνωμικῶν τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων, ποὺ εἶναι περιττὸ νὰ ζητήσῃ κανεὶς τὸν τίτλο της.

τας κινδύνους καὶ συμφορὰς μὲ τὴν τότε κατάστασιν, εὑρισκόμην εὐτυχέστερος, διότι ἡσύχασα ὁπωσοῦν.

Ἐπροσπάθησα μὲ τὴν διαγωγήν μου ἀμέσως νὰ ἑλκύσω τὴν ἀγάπην τοῦ στρατηγοῦ Στορνάρη, τῶν συγγενῶν του καὶ τῶν λοιπῶν πολιτῶν ἐκεῖ, μ' ὅλον ὁποῦ ἦσαν πληροφορημένοι περὶ τοῦ ὑποκειμένου μου πρὸ πολλοῦ.

Μαζὶ μὲ τὸν Στορνάρην καὶ μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους μετέβημεν εἰς Βετερνίκον κωμόπολιν, πατρίδαν τοῦ Χριστοδούλου Χ''. Πέτρου[1]).

Τὰ χωριὰ ὅλα αὐτὰ ἐσώζοντο[2])· τὰ ὀσπίτια τῶν Χατζῆ-Πετραίων προεστῶν ἐστόλιζαν τὴν κωμόπολιν διὰ τὴν ὡραίαν κατασκευήν των καὶ εὐρυχωρότητα.

Ὁ Κος Γούσιος Χ''. Πέτρου, πατὴρ τοῦ Χριστοδούλου, γέρων σεβάσμιος, χρηματίσας πολλάκις προεστὼς Τρικκάλων· ἀναθρεμμένος καὶ ἀπὸ τοιοῦτον πατέρα, καὶ ἀνώτερον ἴσως εἰς τὰς γνώσεις, <ὁ Χριστόδουλος> ἐφαίνετο ἕνας τῶν εἰδημονεστέρων ἐκεῖ, καὶ ὁπωσοῦν στολισμένος μὲ τὰ γράμματά του καὶ λοιπὰ χαρίσματα τοῦ πολιτισμένου ἀνδρός.

Αὐτὸς ἐκ πρώτης ὄψεως ἐπιθύμησεν τὴν συναναστροφήν μου, καὶ ὅσον ἐστάθημεν εἰς τὸ χωριὸ (408), δὲν ἐχωρίσθημεν.

Ἐγὼ ἐφρόντιζα νὰ σπουδάζω τὸ ἠθικὸν τῶν πολιτῶν ἐκείνων, νὰ ὠφεληθῶ[3])· ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἐκέρδιζα τὴν ἀγάπην ὅλων, καὶ τοῦτο ἦτο μία παρηγορία.

Ὁ Καπιτάνος ἔμελλεν νὰ κάμῃ τὸν γῦρον του εἰς τὰ χωριά, κατὰ τὴν συνήθειαν <ποῦ εἶχε> νὰ ἐξετάζῃ τὰς διαφορὰς τοῦ λαοῦ καὶ τὰ παράπονα[4]).

Μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὐτὴν περιηγήθην ὅλα τὰ χωριὰ μαζί του, Πύραν, Καμαίους(;), Τυφλοσέλι καὶ Γαρδίκι, Βλαχοχώρια, τὰ ὁποῖα κατοικοῦντο ἀπὸ διαφόρων εἰδῶν ἀνθρώπους, ἐμπόρους, ποιμένας, τεχνίτας τῶν καπότων καὶ ἄλλους· ἐν ἑνὶ λόγῳ ἀπὸ ἀνθρώπους τῆς διομηχανίας.

Μετέβημεν ἔπειτα εἰς τὰ Παλαιοχώρια· αὐτὰ ἦτον κατοικημένα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ παλαιοὺς Ἀρματωλούς, στρατιώτας τῶν Στορναραίων, καὶ ἀπὸ συνδρόφους γεωργοὺς τῶν ἰδίων[5]).

Ὅλα αὐτὰ τὰ χωριὰ Βαρδάρι, Βιτζίτζα, Κορνέσι, Βαλκάνου, Κοθώνη καὶ Μιρόκοβον εὑρίσκονται προφυλαγμένα ἀπὸ πολλοὺς στενοὺς τόπους τῶν <γύρωθεν> ὑψηλῶν βουνῶν, ρεύματα, καὶ περισσότερον ἀσφαλισμένα ἀπὸ τὰ Βλαχοχώρια, καὶ γύρωθεν τοῦ ὑψηλοῦ ὄρους Ἀλαμάνου, καθὼς καὶ ἄλλο ἓν <βουνὸν> ὀνομαζόμενον Γκαβαλιώρα (409). Φθάσαντες ἡμέραν παρ' ἡμέραν εἰς τὸ Μιρόκοβον, ὁποῦ ἦσαν συναθροισμέναι αἱ περισσότεραις φαμελλιαὶς τῶν Στορναραίων καὶ

---

1) Γιὰ τὸ χωριὸ καὶ τὴν οἰκογένεια Χατζηπέτρου βλ. Heuzey: Excursion dans la Thessalie turque en 1858», Paris, 1927, σ. 105.

2) Τὰ χωριὰ ὅλα αὐτὰ τῆς περιφέρειας δὲν εἶχαν καταστραφῆ, ὅπως ἄλλα κατὰ τὴν εἰσβολὴ τῶν Ἀρβανιτῶν, ἀρχὲς τοῦ 1821.

3) Νὰ ὠφεληθῇ ἠθικῶς.

4) Συνήθεια γενικὴ κάθε Ἀρματωλοῦ νὰ ξετάζῃ κ.λ.π.

5) Κολλήγους τῶν Στορναραίων.

τῶν φυγάδων, ἐστάθημεν<ἐκεῖ>ὀκτὼ ἡμέρες[1]).

Αὐτὸ τὸ χωριὸν εὑρίσκεται πλησίον τοῦ ποταμοῦ Ἄσπρου, καὶ τὸν χειμῶνα ἀσφαλίζεται ἀπὸ τὸν ποταμόν, τὸ δὲ καλοκαῖρι μόνον εἰς τοὺς πόρους δύναται νὰ διαβῇ κανεὶς<διὰ νὰ τὸ ἐπισκεφθῇ>.

Ἔχει[2]) σύνορον ἄντικρυ τὸ Ραντοβούζι καὶ Τζιομέρκα. Περιηγούμενος τὰ ἀπότομα λιθάρια—βουνὰ ὅλα αὐτά, τοὺς φάραγγας, ταῖς σπηλιαίς, τὰ στενὰ καὶ τὰ ὡραῖα καὶ ἄπειρα νερὰ καὶ δάση, εἶπα ὅτι ἡ ἐλευθερία <ἀληθῶς> ἐνυπάρχει ἀφ' ἑαυτοῦ της εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη· διότι τοιαύτας χάριτας δὲν εἶχαν ὅσα<βουνὰ>ἀπέρασα καὶ εἶδα ἕως τότες, ἢ<τουλάχιστον> ὅτι δὲν τὰ διέτρεξα <λεπτομερῶς>, καθὼς αὐτοῦ[3]).

Ἐσυμπέρανα δὲ<ὅτι>τὸ ἠθικὸν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς παλαιᾶς Κλεψιᾶς γεννᾶται[4]) ἀπὸ τὴν ἠθικὴν ἀναθροφὴν ἐκείνων τῶν ἀνδρῶν.

Ἀπὸ τὸ Μιρόκοβον ἐπιστρέψαμεν εἰς τὰ Κούτζιανα, καὶ αὐτὴν τὴν διάβασιν τὴν εἶδα δυνατωτέραν.

Ἔχων τὴν προσωπικήν μου ἀσφάλειαν, κερδίζων καὶ ἡμέραν παρ' ἡμέραν τὴν ἀγάπην τοῦ Στορνάρη, ἐστοχάσθην μὲ τὸν ἀδελφόν μου νὰ μείνωμεν ἐκεῖνον τὸν χειμῶνα ἐκεῖ, ἕως νὰ ἰδοῦμεν καὶ τὸ ἀποβησόμενον τοῦ Μεσολογγίου, καὶ τότες νὰ μεταστοχασθοῦμεν (410). Εἰς τὰ Κούτζιανα μὲ διώρισεν χωριστὸν κατάλυμα ὁ Ν. Στορνάρης διὰ περισσοτέραν ἀνάπαυσιν καὶ ὑπόληψιν· καὶ ἐπειδὴ ἤξευρεν ὅτι δὲν ἠμποροῦσα νὰ ζήσω μὲ ξερὸ ψωμί, ἔστελνεν ἀπὸ τὸ τραπέζι του κατὰ καιροὺς <φαγητόν>.

Ἀπὸ αὐτοῦ ἔπεμψεν ἐγκύκλιον καὶ προσκάλεσεν ὅλους τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ συγγενεῖς καὶ ὅλους τοὺς πολιτάρχας νὰ συναχθοῦν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ντούσικου, νὰ<τοὺς>μοιράσουν τὸν μισθὸν ὁποῦ ἐλάμβαναν ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν, τὸν ὁποῖον εἶχον ἀμοίραστον πρὸ ἓξ χρόνια.

Συνελθόντες, ἰδοὺ κατὰ ποῖον τρόπον ἔγινεν ἡ διανομή:

Ἀνέκαθεν πατροπαράδοτος κατάλογος, εὑρισκόμενος εἰς χεῖρας τοῦ Στορνάρη, ἐμπεριεῖχεν τοὺς διαπρέψαντας πιστοὺς τῆς Καπιτανίας, γηραλέους καὶ νέους Ἀρματωλούς· Αην σκάλαν, Βαν, καὶ τοὺς λοιποὺς Γην. Οἱ καταχωρημένοι εἰς τὸν κατάλογον αὐτὸν ἐχαίροντο τὰ δίκαια τοῦ Ἀρματωλοῦ. Χαράτζι δὲν ἔδιδαν οὔτε οἱ πατέρες, οὔτε τὰ τέκνα των κατὰ διαδοχήν, ἀλλ' οὔτε δεκατιὰ ἀπὸ τὰ προϊόντα των.

---

1) *Φυγάδων*=προσφύγων. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ βουνά, καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ χωριὰ δὲ σημειώνονται σὲ χάρτες. *Ἡμέραν παρ' ἡμ.*=τὴν ἀκόλουθη μέρα.

2) Τὸ χειρόγρ. *εἶχεν*.

3) Ἀπὸ τὸν Ἀσπροπόταμο μιὰ περιφέρεια ἑλληνόφωνη μὲ πρωτεύουσα τὸ χωριὸ Τύρνα λέγεται Ξυλοχώρια. Ἄλλη περιφέρεια μὲ πρωτεύουσα τὸ χωριὸ Κούτσανα ἔχει τὸ ὄνομα Παλιοχώρια. Τὰ ἄλλα χωριὰ τοῦ Ἀσπροποτάμου, ὅλα 32, πλούσια καὶ μὲ μεγάλα σπίτια, λέγονται Βλαχοχώρια. Heuzey π. π. σ. 404.

4) Τὸ χειρόγρ. *γεννᾶται τὸ ἠθικὸν τῆς ἐλευθερίας κ.λ.π.*

Εἰς τὰς πολιταρχίας <κόλια>, ἂν καὶ κατ' ἐκλογὴν διώριζεν ὁ Καπιτάνος κανέναν (411) ἀπὸ τοὺς ξένους ὁποῦ τὸν περιστοιχοῦσαν <ὡς> ἀξιώτερον, ἐξάπαντος ὅμως ἔπρεπεν νὰ διορίσῃ καὶ ἀπὸ τὴν Αην σκάλαν ἐκείνων[1]), ἀλλάζοντάς τους εἰς κάθε ἓξ μῆνες εἰς τὰς διαφόρους ὑποδιαιρέσεις τῆς ἐπαρχίας[2]), νὰ κυβερνῶνται, καὶ τοῦτο ἦτον μία ἀμοιβὴ περισσοτέρα τῶν προνομίων των ὁποῦ παρέλαβον ἀπὸ τοὺς πατέρας των[3]).

Φυλαττομένη ἡ ἀρχαιότητα τοιουτοτρόπως, οἱ τῆς Αης σκάλας ἐπρότειναν τοὺς ἔχοντας τὸ δίκαιον τοῦ προβιβασμοῦ, καὶ <ὁ Καπιτάνος> ἐπροβίβαζεν ἀπὸ κάθε καιρὸν τρεῖς—τέσσαρες ἀπὸ τὴν Γην εἰς τὴν Βαν, καὶ ἀπὸ τὴν Βαν εἰς τὴν Αην <σκάλαν>.

<Οἱ> τῆς Αης σκάλας μόνον εἶχον τὴν ἄδειαν νὰ κάθωνται ἔμπροσθεν τοῦ Καπιτάνου καὶ νὰ συνδιαλέγωνται· ἡ δὲ Βα καὶ Γη δὲν εἶχεν τὴν ἄδειαν. Ἐὰν δὲν προβιβάζετο <κανεὶς[4]> εἰς τὴν Δην σκάλαν, πολιτάρχης δὲν ἐδιορίζετο.

Χαιρόμενοι τοιαῦτα προνόμια, ἐνέμοντο τοὺς καρποὺς τῶν ἔργων των σώους, καὶ οὐδέποτε εἶχαν τὴν ἀνάγκην τοῦ μισθοῦ· ἔπειτα περίμεναν καὶ τὸ εἰσόδημα ἀπὸ τὰς πολιταρχίας, καὶ ἐζοῦσαν[5]) (412). Ἔξοδα εἶχαν πολλὰ ὀλίγα, διότι τὰ φορέματά των συνίσταντο περισσότερον ἀπὸ <ἐντόπια> βαμπακερινὰ καὶ μάλλινα[6]). Πλουσίους δὲν εὕρισκες, πλὴν οὔτε πτωχούς.

Ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν τῶν 600 <ἀνδρῶν> ἕως 200 ἔμβαιναν εἰς τὴν ἐνέργειαν, καὶ ζοῦσαν ἀπὸ τὰ χωριὰ ὁποῦ περιτριγύριζαν, καὶ τοὺς ἔθρεφεν ὁ λαός, καὶ ὠφελοῦντο καὶ ἀπὸ ποδοκόπια καὶ ἄλλα δικαιώματα[7]).

---

1) Καὶ ἀπὸ ἐκείνους τῆς πρώτης σκάλας, τοὺς ντόπιους Ἀρματωλούς.

2) Ἀλλάζοντας τοὺς ξένους μὲ ντόπιους «πολιτάρχας» (κολιτζῆδες) κάθε ἓξ μῆνες, γιὰ νὰ «κυβερνιῶνται»=οἰκονομοῦν τὰ ἔξοδά τους.

3) Καὶ αὐτὴ ἡ ἀλλαγὴ τῶν ἓξ μηνῶν ἦτανε, γιὰ τοὺς ντόπιους Ἀρματωλούς, μιὰ ἀμοιβὴ παραπανιστὴ ἀπὸ τὰ προνόμια ποὺ εἶχανε. Μποροῦσε δηλ. ὁ Καπιτάνος νἄχῃ σ' ὅλο τὸ σῶμα του (ταϊφᾶ) ξένους Ἀρματωλούς. Ξένους Ἀρματωλούς, ὄχι ὅμως ἀποκλειστικά, εἶχανε τ' Ἄγραφα (Μπουκουβαλαῖοι, ἀπὸ τὸ Βάλτο), ἡ Νεαπάτρα (Κοντογιανναῖοι, Βαλτινοί). Ἀπὸ ἀνάγκη ὁ ντόπιος Καπιτάνος Ν. Στορνάρης προτιμοῦσε πατριῶτες του.

4) Τὸ χειρόγρ. *προβιβάζοντο*.

5) Λοιπὸν τὸ πλούσιο Ἀρματωλίκι τοῦ Ἀσπροπατάμου, μὲ πληθυσμὸν ἐργατικὸ καὶ βιομήχανο, δὲν εἶχε Ἀρματωλοὺς μὲ ἐπάγγελμα ἀποκλειστικὸ τ' ἄρματα, ἀλλὰ πολίτες ποὺ δὲν ἀφῆναν τὴ δουλειά τους, καὶ ζοῦσαν ἀπ' αὐτή, ἀλλὰ εἶχαν τὸ λουφὲ τὸν Ἀρματωλικό, καθένας στὸ κόλι ὅπου εἶχε καὶ τὸ σπίτι του, σὰν ἐπίδομα, σὰν κέρδος πρόσθετο. Ἔτσι ἐξηγεῖται τὸ πῶς ἔξι χρόνια εἶχανε νὰ πάρουνε λουφέ. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἀκόμα καὶ ἡ εὐκολία τῶν Ἀρβανιτῶν, ποὺ πατῆσαν καὶ γυμνῶσαν τὸν Ἀσπροπόταμο, ἀρχὲς τοῦ 1821, καὶ ποὺ θὰ τὸν πατήσουν ἄλλη μιὰ φορὰ χειρότερα, βλ. π. κ. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἀκόμα καὶ ἡ ἀπειθαρχία τῶν παληκαριῶν τοῦ Ν. Στορνάρη. Ὁ Καραϊσκάκης ἔκανε τ' ἀντίθετο, πιάνοντας τ' Ἄγραφα. Στρατολογοῦσε κάθε καρυδιᾶς καρῦδι, ἔφτανε μοναχὰ οἱ στρατολογούμενοι νὰ ἦταν παληκάρια καὶ φτωχοί.

6) Ἴσα-ἴσα ἡ βιομηχανία τοῦ τόπου ἦταν ὀφαντὰ σκουτιά, καπότα κ.λ.π.

7) Διακόσιοι μοναχὰ εἶχαν κανονικὴ στρατ. ὑπηρεσία (φυλάγαν τ' Ἀρματωλίκι). Αὐτοί

Ἡ διανομὴ ἔγινεν, καὶ ἔλαβαν 13 γρόσια ἡ Αη σκάλα, 9 γρόσια ἡ Βα, 6 γρόσια ἡ Γη [1]).

Κανένας δὲν ὠμίλησεν <παραπονούμενος> διὰ τὴν ὀλιγότητα, παρὰ ἐρωτοῦσαν ποῖος ἐπροβιβάσθη εἰς τὴν Βαν καὶ Αην σκάλαν.

Ἀφοῦ ἐμοίρασεν οὕτως τὸν μισθόν, ἔβγαλεν καὶ εἰς τὸν Κύριον Νικολάκην <Νάκην> τὸ μερτικόν του καὶ εἰς τὸν Κον Τζάτζιον....[2]), οἵτινες εὑρίσκοντο ἐκεῖ, καὶ εἰς ἄλλους μερικοὺς ξένους ἐν ὑπολήψει.

Εὐχαριστήθην βλέπων φυλαττομένην μίαν τοιαύτην ἀρχαιότητα καὶ ἱεραρχίαν, διὰ τὴν τάξιν, τὴν ὁποίαν δὲν συνέπεσεν νὰ τὴν ἰδῶ εἰς τοὺς ἄλλους (413)· εὐχαριστήθην τρόπον τινά, καὶ ἀποροῦσα πῶς ἐπικράτησεν μία τοιαύτη συνήθεια ἱεραρχίας[3]).

Τέλος πάντων διώρισεν τοὺς κολτζῆδες (ἀποσπασματάρχας) μὲ τοὺς ἀναγκαίους στρατιώτας, ἀναλόγως τῆς θέσεως ὁποῦ περιήρχετο ὁ καθεὶς καὶ <ἀναλόγως> τοῦ <ἐπι>κινδύνου<αὐτῆς>. Τοὺς δὲ λοιποὺς τοὺς διέλυσεν <διατάξας> νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰς οἰκίας των ἕως δας διαταγῆς.

Ὁ Στορνάρης ἐφύλαττεν <μαζί του συντηρῶν> καὶ ἕως 300 ξένους, οἵτινες συνέρρευσαν ἀπὸ διάφορα μέρη ἐκεῖ, διὰ σκοποὺς τοὺς ὁποίους ἔπειτα κατάλαβα, καὶ ἔδανεν <ἀπὸ> ἕναν σύνδροφον τοῦ <κάθε> πολιτάρχου, <ὥστε> νὰ ὠφελοῦνται κ' ἐκεῖνοι καὶ νὰ θεωροῦν τὰς διαφοράς <ὁ ξένος> μαζί μὲ τὸν ἐντόπιον, καὶ <ἔπειτα> νὰ ἀναφέρωνται.

Τοῦτο ἐνοχλοῦσεν πολὺ τοὺς ἐντοπίους, πλὴν εἰσέτι <ἐγὼ> δὲν [τὸ] ἐκατα-λάμβανα <τὴν αἰτίαν>.

Αἱ διαπραγματεύσεις ἐτελείωσαν ἀναμεταξὺ Ρούμελη <βαλισί> καὶ Καραϊσκάκη[4]), καὶ συνεννοηθέντες ὁ Σούλτζιας Κόρτζιας, Καραϊσκάκης, Στορνάρης καὶ

κάνανε κονάκι στὰ χωριά, καὶ τὰ χωριὰ πληρῶναν τὰ ἔξοδα τοῦ δρόμου γιὰ τὴν ὑπηρεσία τοῦ Καπιτάνου (ποδοκόπια). Τὸ χειρόγρ. *παιδοκόπια*.

1) Ἡ πληρωμὴ ἐννοεῖται ἴσως γιὰ ἕνα χρόνο, καὶ ὄχι γιὰ ἑξ.

2) Πειὸ κάτω γίνεται λόγος γι' αὐτόν.

3) Γιὰ τὴν ὀργάνωση τῶν Ἀρματωλῶν σὲ τάξεις ἔγραψε καὶ ὁ Θ. Κολοκοτρώνης, ὁ ἐπίσημος Ἀγωνιστὴς τοῦ Εἰκοσιένα, στὴν αὐτοβιογρ. του, σ. 40. Ἐκεῖ βρίσκουμε κι' αὐτά: «Ὅταν ἔσφαλλον, ἦτον τὸ κόψιμον τῶν μαλλιῶν, τὸ ξαρμάτωμα». Ὁ Κολ. ἔχει τὶς πληροφορίες του ἀπὸ παλαιοὺς Ἀρματωλοὺς Ρουμελιῶτες, ποὺ τοὺς γνώρισε στὰ Ἐφτάνησα. Ὁ Βλαχογιάννης, στὴ μελέτη του «Κλέφτες τοῦ Μοριᾶ» σελ. 42 σημ., νόμισε πὼς ἡ ντροπὴ τοῦ κοψίματος τῶν μαλλιῶν, ποὺ ὁ Κολοκοτρώνης τὴ βεβαιώνει, ἦτανε πολὺ βαρειά, καὶ λοιπὸν ὄχι πιστευτή. Νὰ ὅμως ποὺ ὁ Ν. Κασομούλης τὴν ἐπιβεβαιώνει. Σελ. 402 τοῦ χειρογρ. αὐτοῦ τοῦ βιβλίου γράφει: «Ἡ ποινή, τὴν ὁποίαν ἔκαμνον οἱ Καπιταναῖοι εἰς τοὺς ἀτάκτους στρατιώτας, ἦταν ἡ μεγαλυτέρα (γρ. ἡ μεγαλυτέρα ποινή... ἦταν') νὰ κόψουν τὰ μαλλιὰ τοῦ ἐγκληματία ἐμπρὸς εἰς τὸν στρατόν, νὰ τὸν διώξῃ ἀπ' ἐκείνην τὴν ἐπαρχίαν ὁ Καπιτάνος, χωρὶς νὰ τὸν ἀφοπλίσῃ· καὶ τοῦτο τὸ ἔκαμναν διὰ νὰ ζήσῃ καὶ ἀλλοῦ, νὰ μὴ χάσῃ τὰ ὅπλα του.— Εἰς τὸ ντουφέκι του μόνον κρέμεται, ἔλεγαν (τὸ χειρόγρ. *λέγει*), καὶ τὴν ἐλπίδα του δὲν πρέπει νὰ τὴν κόψωμεν» (σημ. στὸ περιθώριο).

4) Γιὰ νὰ φτάσουνε σὲ διαπραγματεύσεις, καὶ ν' ἀποφασίσῃ ὁ Χουρσὶτ πασσᾶς νὰ δεχθῇ τὴν ὑποταγή τους (πλαστή), θὰ πῇ πὼς εἶχανε πολεμήσει πρῶτα, δηλ. ὁ Καραϊσκάκης·

Γρηγόρης Διακατὰς ἀπέρασαν εἰς τὸ χωρίον Βουνέσι, καὶ ἀνταμώθησαν καὶ ἔδεσαν στερεώτερα τὰς συμφωνίας των πρὸς ἡσυχίαν τοῦ λαοῦ, οὕτως[1]):

Ὁ μὲν Σούλτζιας νὰ ἐνεργῇ ὥστε νὰ μὴ βαρύνουν τὰ στρατόπεδα τοὺς κατοίκους εἰς ὅλον (414) τὸν νομὸν τοῦ Τρικκάλου, οἱ δὲ Καπιταναῖοι νὰ φυλάξουν ἀπὸ τὰ βουνὰ νὰ <μὴν> εἰσχωροῦν <εἰς αὐτὰ> οἱ λησταί[2]) ἢ ἄλλο σῶμα ἄτακτον. Ἂν ὅμως ἤθελον ἀποφασίσει ἢ ὁ Ρούμελης ἢ ἡ Διοίκησις τῶν Ἑλλήνων νὰ κάμῃ γενικὴν ἐκστρατείαν κατὰ τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου μέρους, <τότε> νὰ κάμουν τὰ χρέη των, καὶ ὁ μὲν ὡς Τοῦρκος, καὶ οἱ δὲ ὡς Ἕλληνες.

Οὕτως ἑνώσαντες τὰ συμφέροντά των κατὰ τῶν ἀνάρχων στρατευμάτων, Τουρκῶν καὶ Ἑλλήνων, <οἱ ὁποῖοι> λιποτακτοῦντες ἀπὸ τὰ στρατόπεδα δυγάστευον τὸν λαόν, ἀναχώρησαν ὁ καθεὶς εἰς τὸ τμῆμα του· καὶ ἔπεμψαν ὁ μὲν Στορνάρης, ὡς ἐκ μέρους του καὶ ἐκ μέρους τοῦ Γρηγόρη Διακατᾶ καὶ Νάσιου Μάνταλου, ἕναν δυστυχῆν—τὸν πλέον μακρινὸν συγγενῆ του—ὡς ἐνέχυρον, τὸν Ἀποστόλην Ντηργκίνην, καὶ τὸν συμφώνησαν πέντε χιλ. γρόσια τὸν χρόνον καὶ μίαν ἐνδυμασίαν φορέματα· ὁμοίως καὶ ὁ Καραϊσκάκης ἐσυμφώνησεν ἕναν ἄλλον πολλὰ ἐπιτήδειον· τὸν ἐστόλισεν καὶ τὸν σύστησεν ὡς ἀνεψιόν του, υἱὸν τοῦ Μαντζούφα ἢ Μαντζούφαινας[3]).

Ὁ Σούλτζιας, μ' ὅλον ὁποῦ ἤξευρεν ὅτι οὗτοι <οἱ ὅμηροι> δὲν εἶναι οὔτε συγγενεῖς των, οὔτε κἂν σήμαιναν τί ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν <τῆς συμφωνίας>, τοὺς ὑποδέχθη (415) εἰς Τρίκκαλα, τοὺς τίμησεν, καὶ εἰς μάτην ἐφώναζον οἱ Ἀλβανοὶ ὅτι ὀλίγον μέλει τὸν Καραϊσκάκην καὶ Στορνάρην διὰ δύο τοιούτους Γύφτους κ.τ.λ.

Αὐτὴ ἦτον ἡ ἰδιαιτέρα συμφωνία, <συμφωνία> διὰ τὸ φαινόμενον. Πλὴν διακεκριμένως οὔτε οἱ Καπιτανάκοι ἐμπιστεύοντο εἰς τὸν Σούλτζιαν, οὔτε αὐτὸς εἰς αὐτούς· διότι καὶ παλαιόθεν γνωρισμένοι ἐπὶ Ἀλῆ πασᾶ, καὶ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην κάθε ἕνας εἶχεν τὰς φυλακάς του, <ἕτοιμος> νὰ ἀντικρούσῃ μεγάλην δύναμιν, χρείας τυχούσης[4]).

Ἐνῷ ἐτοῦτοι καταγίνοντο εἰς τὰς συνθήκας, τὰ γράμματα δὲν ἔπαυαν <φθάνοντα> [καὶ] τὸ Μισολόγγι ἐπολιορκήθη ἀπὸ τὸν Κιουταχήν, Οὐμὲρ πασιάν, Πλιάσαν, Ἰουσοὺφ πασιὰν Σέρρεζλην, ὅστις μετέβη <εἰς Μεσολόγγι> ἀπὸ Πάτρας[5]).

γιατὶ ὁ Στορνάρης, σὰν παλιὸς Ἀρματωλός, ἀπὸ τὸν πρῶτο χρόνο εἶχε ὑποταχθῆ, καὶ ἡ ὑποταγή του ἦταν ἀληθινή, καὶ μοναχὰ ἡ παρουσία τοῦ Καραϊσκάκη στ' Ἄγραφα ἔμπλεξε καὶ τὸ Στορνάρη, καὶ τὸν ἔβγαλε στὸ μεϊντάνι (τὸν κομπρομετάρισε) ἀπέναντι στὸ Χουρσὶτ πασσᾶ. Ἐδῶ βλέπουμε τὸν περήφανο Στορνάρη ἀναγκασμένο νὰ δώσῃ τὰ πρωτεῖα στὸν Καραϊσκάκη.

1) Τὸ χωριὸ Βουνέσι βρίσκεται πρὸς τὰ χαμηλώματα τῶν βουνῶν ἀντίκρυ ἀπὸ τὴν Καρδίτσα (ποὺ δὲν ὑπῆρχε τότε, ἢ εἶτανε μικρὸ χωριό).

2) Ὁ συγγρ. ἔσβυσε πρῶτα τὸ «Κλέφται», γιατὶ προτιμάει τὴν ἄλλη λέξη.

3) Φαίνεται πῶς τὸ ἐπώνυμό του ἦτανε Μαντζούφαινας, μητρωνυμικό, π.χ. ὁ Τριανταφυλλίνας, ὁ Μήτσαινας.

4) Καθένας διατηροῦσε φρουρὲς ἕτοιμες κ.λ.π.

5) Παραλείπεται ἀσήμαντη ἀπὸ 3 στίχους σημ. τοῦ συγγρ. γιὰ τὴ σύγχρονη πολιτικὴ κατάσταση.

Οἱ πολιορκημένοι ἔγραψαν πρὸς τοὺς ἔξω νὰ [τοὺς] κλείσουν<εἰς τοὺς πολιορκητὰς>τὰ στενὰ ἀπὸ ὄπισθεν, <διὰ>νὰ τοὺς κοπῇ ἡ θροφή, καὶ νὰ ἑτοιμάσουν<καὶ>οἱ Καπιταναῖοι ὅλοι ἓν σῶμα νὰ<τὸ>πέμψουν εἰς βοήθειάν των, καὶ ὅτι ὁ Ἀνδρέας Ἴσκου καὶ ἐπίλοιποι ἀπὸ τοὺς προσκυνήσαντας συνεννοήθησαν, καὶ θὰ τοὺς κτυπήσουν μαζὶ μὲ τὰς ἐπαρχίας Ξηρόμερον καὶ Βάλτον (416).

Ἐνῷ οἱ ἐν τῷ Μεσολογγίῳ ἐπροσκαλοῦσαν<αὐτὴν>τὴν βοήθειαν, ἐπερίμεναν βοηθείας καὶ ἀπὸ Πελοπόννησον, καὶ ἐπραγματεύοντο καὶ μὲ τοὺς Τούρκους ἐξαγοράζοντες τὸν καιρόν.

Ὁ Χουρσὶτ πασιὰς ἑτοίμαζεν ἓν σῶμα ἕως ἀπὸ 15 χιλ. καὶ περίμενεν, ἅμα ἀκούσῃ τὴν ἅλωσιν τοῦ Μεσολογγίου, διὰ τοῦ ὁποίου εἶχεν τοιαύτας πληροφορίας, νὰ κινηθῇ κατὰ τῶν Καπιταναίων τούτων καὶ τῶν λοιπῶν—νὰ τοὺς ἐξοντώσῃ ὅλως διόλου[1]).

Δὲν ἐλάνθανεν τοὺς Καπιταναίους ἐτοῦτος ὁ σκοπός, μ' ὅλον ὁποῦ ἡ ἀλληλογραφία<των μὲ τοὺς Τούρκους>ἦτον πολλὰ εὐνοϊκή[2]).

Ἀνταποκρίθησαν, καὶ ἑτοιμάσθησαν <ὁρίσαντες> ἓν σῶμα βοηθητικὸν ὁ καθείς. Ὁ Στορνάρης μετέβη εἰς τὸ Μιρόκοβον[3]) νὰ εἶναι πλησιέστερα· ὁ δὲ Καραϊσκάκης ἔγυρεν πρὸς τὸ τμῆμα Ὀρτὰ κόλι ὀνομαζόμενον, καὶ καιροφυλακτοῦσαν[4]).

Ὅλον τὸν Ὀκτώμβριον μῆνα<1822, οἱ ἐν Μεσολογγίῳ>ἐνασχολοῦντο εἰς τὰς διαπραγματεύσεις· τὸν Νοέμβριον προσπαθοῦσαν νὰ βασταχθοῦν ἀπὸ μίαν ἀπάτην τῶν Τουρκῶν[5]).

Ἐγὼ εἶχα μείνει μὲ τὸν πολιτάρχην του εἰς τοῦ Ριζοῦ τὸ τμῆμα. Ὁ Στορνάρης (417) ἔστειλεν κατάλογον ζητῶν ὀνομαστὶ τοὺς στρατιώτας <ὅσους ἐπροτίμα>, καὶ σύναξεν ἕως 300[6]).

Ὁ Τζῖνος, μὴ εὐαρεστηθεὶς εἰς αὐτὸ τὸ μέρος, ἀπέρασεν μὲ τὸν Νάσιον Μάνδαλον εἰς τὰ Χάσια, ὅστις μετὰ τὴν συνθήκην[7]) μετέβη εἰς τὴν ἐπαρχίαν του, καὶ τὸν εἶχεν πλησίον του, βοηθόν.

Εἰς αὐτὸ τὸ διάστημα ἐφρόντισα καὶ ἔγραψα εἰς τοὺς ἀδελφοὺς τῆς μητρός μου, καὶ ἦλθεν ἕνας ἐξ αὐτῶν, κακῶς ἔχων.

---

1) Τῶν Καπιταναίων, ποὺ παῖζαν τὰ Καπάκια, καὶ ἅμα εὕρισκαν εὐκαιρία χτυποῦσαν τοὺς Τούρκους. «Καὶ τῶν λοιπῶν», ἐπαναστατῶν.

2) Ἡ ἀλληλογραφία τῶν προσκυνημένων Ἀρματωλῶν μὲ τοὺς Τούρκους ἦτανε πολὺ φιλική (διπλωματική).

3) Τὸ Μερόκοβο εἶναι στὸ δρόμο ποὺ φέρνει ἀπὸ τὰ Κότσανα στὸ Ραδοβίτσι.

4) Εἶναι τὸ διαμέρισμα τοῦ Πετρίλου, τὸ πειὸ βδ. ἀπὸ τὰ πέντε κόλια τῶν Ἀγράφων, ποῦ ἀγναντεύει τὸν κάμπο πρὸς τὴ Θεσσαλία.

5) Οἱ μυστικὲς ὁμιλίες τῶν πολιορκημένων μὲ τοὺς Τούρκους εἶχανε σκοπὸ νὰ τοὺς ξεγελάσουν, γιὰ νὰ κερδήσουν καιρό.

6) Παράγγειλε νὰ στρατολογήσουν ἕνα σῶμα ἀπὸ διαλεχτούς, τρακόσιους, καὶ νὰ τοῦ στείλουν κατάλογο. *Ριζοῦ*, πρὸ τὸν κάμπο τῶν Τρικκάλων.

7) Τὴν πλαστὴ συμφωνία περὶ ὑποταγῆς, ποὺ τὴν εἶχε ὑπογράψει καὶ ὁ Μάνταλος.

Μὲ διηγήθη ὅτι ὁ πατήρ μου, πολεμῶν δύο ἡμέρας κλεισμένος εἰς ἓν οἰκίσκον, μετὰ τὴν ἔφοδον τῶν Τουρκῶν εἰς Νάουσαν, μόνος μὲ τὸν ἀδελφόν μου Γιάννην καὶ μὲ τὴν μητέρα μου καὶ ἀδελφαὶς καὶ ἄλλαις φαμελλιαὶς συγγενικαίς, πολεμῶν ἀνδρείως ἐφόνευσεν 18 ἐχθροὺς καὶ ἔλαβεν τρεῖς πληγάς. Ἔπειτα ἀπὸ μίαν τοιαύτην πάλην, γνωρισθεὶς μὲ κάποιον Μεχμέτμπεην Διβόλην παλαιὸν φίλον του[1]), παραδόθη εἰς τὴν τιμήν του. Ὁ Μπέης ἐφύλαξεν τὴν φιλίαν (μ' ὅλον ὁποῦ ἐφονεύθησαν τόσοι ἀπὸ τοὺς συνδρόφους του), καὶ λαβὼν αὐτὸν τὸν ἐπεριποιήθη ὡς ἀδελφόν, ἀντισταθεὶς δὲ εἰς λοιποὺς Τούρκους, οἵτινες ἤθελαν νὰ μοιράσουν τὰ κορίτζια καὶ λοιπὰς ὡς αἰχμαλώτους, πῆρεν καὶ αὐτὸν (418) καὶ ταὶς γυναίκαις μαζί του, μὲ ὅλον δὲ τὸ φιλικὸν σέβας ταὶς ἔβγαλεν ἀπὸ μέσα. Ὁ πατήρ μου ζήσας 4-5 ὥρας ἔπειτα, ἀπόθανεν ἔξωθεν τῶν Βοδενῶν εἰς....καὶ ἐτάφη εἰς τὴν <ἐκεῖ> ἐκκλησίαν.

Εἰς ὅλην του τὴν περίστασιν ἐτήκετο, διότι δὲν ἤξευρεν τί δρόμον πήραμεν ἡμεῖς οἱ τρεῖς ἀδελφοί· μάλιστα παράγγειλεν, ἂν ζοῦμεν καὶ ἀνταμωθῶμεν, μὲ προσοχὴν νὰ τρέχωμεν, διότι εἴμασθον ἄπειροι, καὶ ἄλλα τοιαῦτα.

Δὲν ἐβάσταξα ἀπὸ τὰ δάκρυα, ὑστερηθεὶς τοιοῦτον πατέραν γενναῖον, ἀχώριστον <ἀπὸ ἡμᾶς> μικρόθεν καὶ μὲ τοιαῦτα αἰσθήματα ἐθνικά.

Μ' εἶπεν <ὁ θεῖος μου> ὅτι:

—Ἔπειτα ἀπὸ τὸν θάνατόν του ὁ Μεχμέτμπεης, φυλάττων τὴν πίστιν πρὸς τὸν φίλον του, ἐπῆρεν ταὶς ἀδελφαίς σου, τὸν Γιάννην καὶ τὴν μητέραν σου καὶ τοὺς πῆγεν εἰς τοὺς θείους σου εἰς Πισοντέρι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐζήτησεν 25 χιλ. γρόσια ὡς ἐξαγορά, καὶ <ἐκεῖνοι> ἐγγυήθησαν. Οἱ φίλοι σας ὅλοι σύντρεξαν εἰς τὴν δυστυχίαν <των> ταύτην ὅσον ἐδύνατο ὁ καθεὶς, μένει ὅμως καὶ εἰς ἐσᾶς πλέον κάτι νὰ κάμετε εἰς τὴν ἀπελευθέρωσίν των. Διότι ἐσὺ εἶσαι, λέγει, ὁ πατήρ <των> πλέον.

Μ' εἶπεν <ἀκόμη> ὅτι:

—Ἡ κινητή σας κατάστασις, ὁποῦ εἶχαν ἀφήσει (419) εἰς Σιάτισταν, μερικοὶ κηφῆνες προδόται προεστοὶ ἐπρόδωσαν τὰ κιβώτια, καὶ τὰ ἔβγαλαν <οἱ Τοῦρκοι> ἀπὸ τὴν κοινὴν κρυψώναν[2]), καὶ ἐπώλησαν ὅλα τὰ εἰδίσματά σας ἐπὶ δημοπρασίας ὡς ἀποστατῶν. <Αὐτὰ ἔκαμεν> ὁ....ἀπὸ Καστοργιὰν καὶ οἱ ἐχθροί σας προεστοί, ὥστε καμμία ἐλπὶς δὲν σᾶς μένει ἀπὸ τὴν περιουσίαν ὁποῦ εἴχετε.

Ἡ ποσότης ὅλων τούτων ἀναβαίνει ἕως 300,000 γρόσια, <ἀπὸ> τὰ ὁποῖα ἐδύναντο νὰ ἐλευθερωθοῦν, καὶ νὰ ζήσουν καὶ νὰ ὑπανδρευθοῦν <οἱ ἰδικοί μου>.

Ὅλα αὐτὰ μ' ἔκαμαν νὰ ζαλισθῶ· πλὴν ἐδόξασα τὸν Θεὸν ἐνθυμηθεὶς τόσους ἄλλους ὁποῦ ἔπαθαν <ὁμοίως>.

Ἔγραψα πρὸς τὸν Τοῦρκον <μπέην[3]>) φιλικὸν εὐχαριστήριον, ὑποσχόμε-

---

1) Λοιπὸν ἔπρεπε νὰ γράψῃ «ἀναγνωρισθείς».

2) Φαίνεται ὅλοι οἱ Σιατιστινοὶ εἶχαν κρύψει τ' ἀκριβά τους σὲ κοινὸν κρυφῶνα.

3) Ἀρβανίτης βέβαια ἦταν ὁ Μεχμὲτ Διβόλης (Ντεβόλης).

νος ἀμοιβὴν ἂν ἡ περίστασις δοθῇ καὶ εἰς ἐμένα· ἐνθάρρυνα δὲ τὸν θεῖον μου, πλὴν μόνον μὲ λόγια.

Ἔπρεπεν ἀπὸ τοῦτα ὅλα νὰ πάρω ἓν μέτρον, κοντὰ εἰς ταῖς φροντίδαις ταῖς ἐθνικαῖς[1]), πῶς νὰ ἀπαλλάξω καὶ ταῖς ἀδελφαίς μου ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίαν.

Ὁ Στορνάρης, διορίσας ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ βοηθητικοῦ σώματος[2]) τὸν Καπ. Τζιάτζιον γαμβρὸν τῶν Βοτζιαραίων καὶ τὸν Καλλίνικον Τζιάρα (ἀδελφὸν τοῦ περιφήμου Νίκου Τζιάρα[3]), τοὺς ἔπεμψεν βοήθειαν εἰς τὰ ἀπ' ἔξω στρατόπεδα[4]).

Ἀκούσθη καὶ ἡ κρύφιος (420) φυγὴ τοῦ Ράγκου ἀπὸ τοὺς Τούρκους, καὶ ἡ ἀναστάτωσις[5]) τῶν ἐπαρχιῶν Βάλτου καὶ Ξηρομέρου.

Ὁ Βαρνακιώτης καὶ ὁ Γῶγος ἔμειναν μὲ τοὺς Τούρκους. Ὅλαις αὐταῖς αἱ εἰδήσεις δὲν εὐχαριστοῦσαν τὸν Χουρσίτην Ρούμελην<βαλισί>· δὲν ἤξευρεν τί περίμενεν<ἀκόμη[6]>.

Ἀκούσθη ὅτι ἔφθασαν καὶ Πελοποννησιακὰ στρατεύματα ἐντὸς τοῦ Μεσολογγιοῦ, καὶ ὅτι τὸ Μεσολόγγι ἀσφαλίσθη, καὶ παύει ἡ διαπραγμάτευσις μὲ τοὺς Τούρκους.

Χιόνια ἔπεσαν συγχρόνως τόσον πολλά, ὁποῦ ἐσκεπάσθησαν τὰ βουνά[7]).

Ὁ Στορνάρης ἔστειλεν τὸν ἀδελφόν του Στέργιον (ἄνδρα γενναῖον μὲ ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ στρατιώτου) εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο νὰ μᾶς συνάξῃ καὶ νὰ προσέχῃ τὰ κατὰ τὸ μέρος τοῦ κάμπου κινήματα τῶν Τουρκῶν, μήπως ἀναγκασμένοι θελήσουν νὰ κινηθοῦν νὰ βοηθήσουν τὸν στρατόν των[8]), τὸν ὁποῖον θεωροῦσαν ὡς κλεισμένον πλέον ἀπὸ θροφάς.

Ἔγραψεν πρὸς τὸν Νάσιον Μάνδαλον νὰ ἀφήσῃ τοὺς πολιτάρχας του μὲ μερικοὺς εἰς τὰ Χάσια, καὶ ὁ ἴδιος μὲ τοὺς λοιποὺς νὰ μεταβῇ εἰς Ἀσπροπόταμον.

Εἰδοποίησεν καὶ τὸν Γ. Λιακατὰν νὰ εἶναι ἐγνοιασμένος.

Πρόλαβα <κ' ἐγὼ> καὶ ἔγραψα πρὸς τὸν Θανάσην Μπλαχάβαν νὰ στείλῃ

---

1) Ὁ συγγρ. ἦτανε πολὺ φιλόδοξος, γι' αὐτὸ κι' ἀνάλαβε τὴν τρομερὴ εὐθύνη τῆς ἐπανάστασης τοῦ Ὀλύμπου. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ἔγραψε καὶ τὰ Ἐνθυμήματά του. Ἡ Ἱστορία τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνα πρέπει νὰ χρωστᾷ μεγάλη χάρη στὴ φιλοδοξία του.

2) Γρ. κινητοῦ σώματος ἀπὸ τοὺς ξένους, π. π. 262.

3) Δὲν εἶναι κανένας γνωστὸς μὲ τ' ὄνομα Τσάτσος· γαμπρὸς τοῦ Μάρκου Μπότσαρη ἀπὸ ἀδερφή του ἦταν ὁ Καπ. Λιόλιος (Ξερολιβαδίτης). Νοῦτσος Κονταξῆς, ἦτανε στενὸς συγγενὴς τῶν Μποτσαραίων, γέρος κατὰ τὴν Ἐπανάσταση. Ἴσως ἦταν αὐτός. *Καλλίνικος*, τὸ κοσμικό του ὄνομα Κώστα, π. π. 64.

4) Τοὺς ἔστειλε νὰ πᾶνε πειὸ κοντά, κατὰ τὸ Μεσολόγγι.

5) Ἐξέγερση. Φαίνεται, ὁ Ράγκος, προσκυνημένος, ἔκανε καὶ συντροφιὰ μὲ τοὺς Τούρκους.

6) Τὸ χειρόγρ. *ἠξεύρω*. Ἐννοεῖ τὸ τέλος τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγιοῦ καὶ τὰ ἄλλα δυσάρεστα στὸ Χουρσίτ, ποῦ θ' ἀκολουθοῦσαν.

7) Τέλη τοῦ Δεκ. 1822.

8) Κατὰ τὸ μέρος ἐκεῖνο, κατὰ τὶς Πόρτες πρὸς τὸν κάμπο τὸ Θεσσαλικό, γιὰ ν' ἀγναντεύουν τὰ Τρίκκαλα, μήπως οἱ Τοῦρκοι θελήσουνε νὰ βοηθήσουν τοὺς κλεισμένους στὸ Μεσολόγγι χτυπῶντας τὸ Στορνάρη καὶ τὸν Καραϊσκάκη, γιὰ νὰ μὴν τοὺς ἀφήσουνε νὰ χτυπήσουν ἀπὸ πίσω τοὺς Τούρκους ποὺ πολιορκοῦσανε τὴν πόλη.

τὰ ἅρματά μου καὶ τὰ ἅρματα ὅλων τῶν στρατιωτῶν, ὁποῦ ἀφήσαμεν εἰς τὴν διάβασίν μας <ἐκεῖ>, καὶ ἔστειλεν ὅλα τὰ ἐδικά μου, καὶ μόνον 15 στρατιωτῶν <τὰ ὅπλα>.

Ἀπὸ αὐτὰ ἐπώλησα μερικά, καὶ ἐξοικονομήθην.

Ὁ Στέριος, ὡς ἐφάνη, ἐζήλευεν τὴν ὑπεροχὴν τοῦ αὐταδελφοῦ του· ἐπροσπαθοῦσεν νὰ φανῇ καὶ αὐτός, πλὴν ἐπειδὴ δὲν εἶχεν τόσον νοῦν ὅσον ὁ Νικόλαος ἀδελφός του, τοῦ ἔδιδεν τὰ πρωτεῖα εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν <τοῦ Ἁρματωλικιοῦ>.

Ἀπὸ <τοὺς> τρεῖς υἱοὺς τοῦ Γέρου Στορνάρη Εὐθύμιον, Ζαρκαλὴν καὶ Γιαννάκην ἐγεννήθησαν ἕως 15 ἄλλα <παιδιά>, ὁποῦ ἦτον ἐξαδέλφια 15 πρῶτα <ὅλα>.

Ὁ Εὐθύμιος ἦτον ὁ πρῶτος[1]) Καπιτάνος· εἶχεν πέντε υἱούς, τὸν Νικόλαον, Στέριον, Κώσταν, Γεώργιον καὶ Μῆτρον.

Ὁ Νικόλαος διεδέχθη τὸν πατέρα του. Ἀπὸ τὸν ἴδιον κλάδον τοῦ Εὐθυμίου οἱ καλύτεροι ἦτον[2]) ὁ Νικόλαος, ὁ Στέριος καὶ ὁ Μῆτρος· ἀπὸ δὲ τοὺς κλάδους τῶν δύο <ἄλλων ἀδελφῶν> Ζαρκαλῆ καὶ Γιαννάκη ἦτον ἕνας μόνον καλός, ὁ Γιακωβάκης, τὰ δὲ λοιπὰ ἐξαδέλφια, ἂν καὶ δὲν εἶχαν στάδιον νὰ φανοῦν, προτέρημα ὅμως <ὁπωσδήποτε> κανένα δὲν εἶχαν <τὸ ὁποῖον> νὰ τοὺς <ξε>χωρίζῃ ἀπὸ τοὺς λοιποὺς· ὥστε καὶ ἐλπίδας δὲν ἔδωσαν, ὅσαις φοραὶς καὶ ἂν τοὺς διώρισαν εἰς ὑπερεσίας (422).

Οἱ τρεῖς τοῦτοι κλάδοι τῶν πρωτεξαδελφῶν <Σταρναραίων>, ὁπανδρευμένοι, ὅλοι μὲ υἱοὺς καὶ θυγατέρας ἀνηλίκους, συμποσοῦντο ἕως 80.

Ἂς ἐξηγηθοῦμεν <ἀναλυτικῶς> καλύτερα. Ὁ Καπιτάνος Νικόλαος Στορνάρης εἶχεν τέσσαραις θυγατέραις καὶ τρεῖς υἱούς· καὶ ἀπὸ τοὺς λοιποὺς[3]) ἄλλοι τρεῖς υἱοὺς καὶ ἄλλοι πέντε, <ὥστε> συμποσοῦντο ἕως 120 ψυχαὶς μόνον <τὰ μέλη> τῆς οἰκογενείας των.

Ὁ Στέριος εἶχεν σύζυγον τὴν θυγατέραν τοῦ Γώγου Μπακόλα ἀπὸ Ραντοβούζι.

Ὁ Γιακωβάκης εἶχεν τὴν ἀδελφὴν τῶν Κουτελιδαίων ἀπὸ Τζιομέρκα.

Ὁ Γρηγόρης Λιακατᾶ, <κολιτζῆς> τοῦ τμήματος Κλινοβοῦ, εἶχεν σύζυγον τὴν θυγατέραν τοῦ Νικολάου Στορτάρη.

Ὁ υἱὸς τοῦ Νάσιου Μάνταλου εἶχεν τὴν θυγατέραν τοῦ Ζαρκαλῆ <Στορνάρη>, ἀδελφὴν τοῦ Γιακωβάκη.

Αἱ τέσσαρες αὐταὶς συμπεθεριαὶς ἔδεναν τοὺς Στορναραίους συγγενικῶς μὲ τὸ Ραδοβούζι, μὲ τὰ Τζιομέρκα, μὲ τὸ Κλινοβὸν καὶ μὲ τὰ Χάσια.

Ὁ Καραϊσκάκης κατάγετο ἀπὸ τὸ Ραδοβούζι[4])· ἡ καλογραία μητέρα του ἦτον

---

1) Τὸ χειρόγρ. *πρώην*.
2) Τὸ χειρόγρ. *ἦτον οἱ καλύτεροι*.
3) Τὸ χειρόγρ. *καὶ οἱ λοιποί*.
4) Ἡ μάννα του ἦταν ἀπὸ τὴ Σκουληκαριά, πρωτοχῶρι τοῦ Ραδοβιτσιοῦ.

ἐκ τῆς γενεᾶς τῶν Ψαρογιανναίων[1]), καὶ οἱ συγγενεῖς του περιορίζοντο μόνον εἰς αὐτὸ τὸ τμῆμα (423), καὶ τὸ περισσότερον μέρος τῶν πιστῶν του ἦσαν οἱ συγγενεῖς του αὐτοί, τὰ Ψαρογιαννόπουλα καὶ ἄλλοι μερικοί.

Ὁ Κώστας καὶ Χριστάκης Μπουκοβαλόπουλα, ἀδυνατίσαντες καὶ ἀπὸ συγγενεῖς καὶ ἀπὸ συνδρόφους πρὸ καιροῦ, ἀκολουθοῦσαν τὸν Καραϊσκάκην, ὅστις ἐπιτρόπευεν[2]), μηδὲν σημαίνοντες.

Ὁ τίτλος <Καπιτάνος> εἰς τὴν Ρούμελην σχεδὸν ὅλην σήμαινεν ἀρχηγὸς [τῆς] <μιᾶς> ἐπαρχίας. Λέγοντας Καπιτάνον, ἀμέσως ἐννοοῦσες τὸν βαστῶντα τὰς ἡνίας τῆς κυβερνήσεως, καὶ <ὅτι> οὐδένας ἄλλος ἠδύνατο νὰ λεχθῇ Καπιτάνος, ἢ νὰ φέρῃ σφραγῖδα <Καπιτάνου> καὶ νὰ σφραγίζῃ εἰς διορισμούς, καὶ λοιπά.

<Διὰ τοῦτο> οὔτε τὸν ὠνόμαζεν εἰσέτι κανένας τὸν Καραϊσκάκην <Καπιτάνον, ἀλλὰ> οὔτε αὐτὸς ἐδέχετο αὐτὸν τὸν τίτλον εἰσέτι. Καὶ τοῦτο ὄχι διὰ ἄλλο, παρὰ νὰ μὴ φανῇ ὅτι ἀναφανδὸν ἁρπάζει τὸ δικαίωμα τῆς Καπιτανίας τῶν Μπουκοβαλαίων εἰς τὰ Ἄγραφα.

Τὸ στήριγμα <τῆς ἐπιτυχίας> του ὁ Καραϊσκάκης, ὡς πρὸς τὸ μέλλον, τὸ θεωροῦσεν <ἐνυπάρχον> εἰς τὴν ἱκανότητά του, <ἀλλὰ> καὶ εἰς τὸν δεσμὸν <του μετὰ> τοῦ Στορνάρη, ὁποῦ <εἰς αὐτὸν> ὑπάγοντο τόσοι ἄλλοι δεσμοί[3]).

Ὁ Στορνάρης, ἀναγκασμένος ἀπὸ τὴν ἀναξιότητα τῶν Μπουκοβαλαίων, ἐνέδωσεν εἰς τὴν ὕψωσιν τοῦ Καραϊσκάκη, ὄχι δι' ἄλλον λόγον (424[4]).

Ὁ Στορνάρης καὶ <οἱ> ἄλλοι Καπιταναῖοι, οἵτινες ἐκ διαδοχῆς ἐλάμβανον τὰ Καπιτανάτα, δὲν ἐπιθυμοῦσαν νὰ ἰδοῦν νέον ἄλλον <Ἀρματωλὸν μέσα> εἰς τὴν σειράν των· καὶ μάλιστα ἀντενεργοῦσαν, ἕως νὰ τὸν ῥίψουν, ὅπως ἐδύναντο[5]).

---

1) Ὁ συγγρ. κάνει λάθος· ἡ γυναῖκα του ἦταν ἀπὸ τοὺς Ψαρογιανναίους, ποῦ κρατοῦσαν ἀπὸ τὸ Βάλτο· ἡ μάννα του ἄγνωστο ἀπὸ ποιὰ οἰκογένεια ἦταν, ἀλλὰ συγγένευε στενὰ μὲ τοὺς Ἀρματωλοὺς Γωγαίους καὶ τὸν Ἀρματωλὸ Ντιμισκή. Ἀπὸ τὴ γυναῖκα του ὁ Καραϊσκάκης εἶχε πολλὲς ἀλλὰ μακρινὲς συγγένειες σ' ἄλλα Ἀρματωλίκια.

2) Κατεῖχε, ἀνεπίσημα, τὴν ἄδεια θέση τοῦ Ἀρματωλικιοῦ τῶν Ἀγράφων. Τὰ παιδιὰ Μπουκουβαλόπουλα τὰ προστατεύανε δυνατοὶ συγγενεῖς, ὁ Βαρνακιώτης πρῶτος, γαμπρὸς τῶν Μπουκουβαλαίων, καὶ γι' αὐτὸ ὁ Καραϊσκάκης, ἀπὸ ἀνάγκη, τοὺς εἶχε μαζί του, τοὺς ἔδιωξε ὅμως ἀργότερα, ἀφοῦ ἀνάλαβε τὴν προστασία τους ὁ Μαυροκορδάτος καὶ βγῆκε ἀπὸ τὴ μέση ὁ Βαρνακιώτης.

3) Τὸ Ἀρματωλίκι τοῦ Ἀσπροποτάμου εἶχε πολλοὺς δεσμοὺς μὲ τὸ ἄλλο τῶν Ἀγράφων.

4) «Ἐνέδωκε», χωρὶς νὰ θέλῃ, ἀφοῦ καὶ πόλεμο τοῦ ἄνοιξε στὴν ἀρχή. Ἔπειτα ἦτανε βέβαιος ὁ Στορνάρης πῶς, μὲ τὴν παρουσία τοῦ Καραϊσκάκη, τ' Ἄγραφα θὰ γινόντανε προπύργιο τοῦ Ἀσπροποτάμου, καθὼς θὰ φανῇ πειὸ κάτου.

5) Τὸ συντηρητικὸ πνεῦμα τῶν κληρομικῶν Ἀρματωλῶν, ποὺ τὸ σεβάστηκε ὁ Μαυροκορδάτος ὅταν ὠργάνωσε στρατιωτικὰ τὴ Δυτ. Ἑλλάδα (καὶ γι' αὐτὸ διώρισε ἁπλὸ πεντακοσίαρχο τὸν Καραϊσκάκη) ἐξηγεῖ τὴ γενικὴ ἀντίδραση καὶ ἀντιπάθεια τῶν Ἀρματωλῶν κατὰ τοῦ Καραϊσκάκη· εἶχε ὅμως καὶ ἄλλο λόγο τὸ ἀργοκίνητο, ἀλύγιστο καὶ φθονερὸ αὐτὸ πνεῦμα τῶν παλαιῶν Ἀρματωλῶν· ἦταν ἡ ὑπεροχὴ ἡ ἀσύγκριτη καὶ σ' αὐτοὺς ἀνήσυχη τοῦ Καραϊσκάκη.

Τὸ ξαναλέγομεν—διότι θέλει φανῇ πόσον συνήργησεν αὐτὴ ἡ ἰδέα εἰς τὴν ἐθνικὴν ὀπισθοδρόμησιν ἔπειτα—ὅτι τὸν Καραϊσκάκην κανένας δὲν τὸν ἤθελεν τόσον δυνατὸν παρὰ ἐξ ἀνάγκης.

Αἱ περιστάσεις ὅμως ἐβγάζουν τοὺς ἄνδρας, καὶ ὅσον καὶ ἂν ἐμποδίζουν <τυχὸν> τὴν πρόοδόν του, καθαυτὸ πάλιν αὐταῖς μὲ τὴν <ἰδίαν του> ἱκανότητα τὸν συντρέχουν <νὰ ἀναδειχθῇ>.

Ἀκούραστος ὁ Καραϊσκάκης, νύκτα - ἡμέρα εἰς τὰ χιόνια, εἶχεν προσηλώσει τὸν νοῦν του ὅλως διόλου εἰς τὸ πολιορκητικὸν στράτευμα <τὸ κατὰ> τοῦ Μεσολογγίου.

Αὐτὰ ὡμιλοῦντο πάντα, καὶ τὰ ἤξευραν ὅλοι[1]).

Ὁ Στέριος διορισθείς, ὡς εἴπαμεν, νὰ μᾶς συνάξῃ καὶ νὰ προσέχῃ τὰ κινήματα τοῦ Σούλτζια ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ <Θεσσαλικοῦ> κάμπου, <ὀρθῶς> ὡς ἐφάνη <κατόπιν>, λαβὼν συνομιλίαν μὲ τὸν Νικολάκην Νάκη, <αὐτὸς> τὸν συμβούλευσεν νὰ μὲ ζητήσῃ πλησίον του, καὶ ὅπως δύναται νὰ μὲ πείσῃ νὰ συνδεθῶ ἐπὶ ζωῆς μὲ αὐτόν, καὶ ὅτι ἐγὼ εἶμαι ἐκεῖνος ὅστις θέλει τὸν βοηθήσω <εἰς> τοὺς σκοποὺς <του διὰ> (425) νὰ δοξασθῇ.

Ἅμα πλησίασεν[2]), μ' ἔγραψεν ἀμέσως νὰ εὑρεθῶ εἰς Λάντζου, χωρίον ὅπου ἦτον αὐτός.

Ἔτρεξα ἀμέσως· ἅμα ἀνταμώθημεν, χωρὶς νὰ γνωριζώμεθα, μ' εἶπεν εὐθὺς νὰ κρεμάσω τὸ ντουφέκι του εἰς τὸ οἰκημά του καὶ νὰ μένω μαζί του[3]).

Ἐπαρατήρησα ὅτι ὅσοι πλησίαζαν τοὺς Καπιταναίους, τοὺς θεωροῦσαν οἱ ἀπ' ἔξω ὡς κόλακας καὶ <ἀρχο>λιπάρους.

Μὲ δυσαρέσκειάν μου τὸ ἐδέχθην, καὶ ἤμουν πάντοτε κατηφής· καὶ τὸ περισσότερον, ὅπου ζοῦσα ἐγὼ καλύτερα εἰς τὸ τραπέζι του ἀπὸ τὸν ἀδελφόν μου καὶ στρατιώτας μου, καὶ <ἐπὶ τέλους> δὲν τὸ ἐπιθυμοῦσα νὰ φαίνωμαι δοῦλος[4]).

Μετὰ τρεῖς ἡμέρας, παρρησίᾳ καὶ ἄλλων, μὲ ἐξηγήθη καλύτερα· ὅτι αὐτὸς μὲ ἀγάπησεν διὰ τὰ προτερήματά μου καὶ ὅτι ἐπιθυμοῦσεν νὰ συνδεθοῦμεν μέχρι θανάτου φιλικῶς—νὰ βοη[θη]θοῦμεν ἕνας τὸν ἄλλον· ἐγὼ νὰ γίνω ἐκεῖνος, καὶ ἐκεῖνος ἐγώ· ὅτι τὴν ἐπιτυχίαν του, τὴν δόξαν του τὴν κρεμᾷ εἰς τὴν θέλησίν μου. Ρίπτει ἀπάνω μου καὶ τὴν σφραγῖδα του[5]), καὶ μὲ ὑποχρεώνει νὰ τοῦ δώσω τὸν λόγον τῆς τιμῆς.

Ἐκατάλαβα ποῦ βάδιζεν ὁ σκοπός του διακεκριμένως· ἐπιθυμοῦσεν νὰ πε-

---

1) Ἐνῷ οἱ ἄλλοι προσκυνημένοι Ἀρματωλοὶ ἀκολουθούσανε ψυχρά, ἀπὸ μακρυά, τὴν περιπέτεια τῆς πολιορκίας, ἐκεῖνος βρισκότανε σὲ ἀγωνία, καὶ μὲ τὴν προσήλωσή του στὸν κίνδυνο τοῦ Μεσολογγιοῦ ἔδειχνε σὰ νὰ ἤτανε κι' αὐτὸς ἐκεῖ μαζί τους.

2) Ἅμα ἔφτασε πλησιέστερα στὸ μέρος ποὺ ἔμενε ὁ συγγρ., τὰ Κούτσανα.

3) Παροιμ. φράση· «στὸ παλάτι κρέμασες τὴν καπότα σου», ἔγινες φίλος τῆς αὐλῆς.

4) Ὑπηρέτης του.

5) «Εἶχεν τὴν ἄδειαν μόνον αὐτὸς νὰ σφραγίζῃ ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ αὐταδελφοῦ του» σημ. συγγρ.

ριστείλη τὸν ἀδελφόν του Νικόλαον, ὅστις τοὺς ἀδικοῦσεν (426) εἰς <τὰ> μερικὰ συμφέροντα.

Διὰ τὴν ἁπλότητά του, διὰ τὸ μεταδοτικόν του, τὴν ἀγαθότητα καὶ τόσα ἄλλα ἠθικά, φιλάνθρωπα καὶ στρατιωτικὰ προτερήματα ὅλοι οἱ ἄνωθεν συγγενεῖς ἐσέβοντο περισσότερον αὐτὸν παρὰ τὸν Νικόλαον.

Τοῦ ἔλειπεν ὅμως τὸ παρρησιαστικὸν καὶ τὸ προβλεπτικόν, καὶ ἐστοχάζετο ὅτι, ἔχοντας ἐμένα σύμβουλον, ἠμποροῦσεν νὰ φθάσῃ εἰς τὸν σκοπὸν τῆς δόξης, ὁποῦ ὑπερεπιθυμοῦσεν.

Τὴν πίστιν ὁποῦ μ' ἔδωσεν ἀμέσως, ἤθελα φανῇ ἀχρεῖος ἂν τὴν ἀπέρριπτα. Τοῦ ἐξηγήθην ὅμως τὰς ἀνάγκας μου, τὴν δυστυχίαν τῆς οἰκογενείας μου καὶ ὅτι, χαιρόμενος μίαν τοιαύτην ἀτομικὴν ὑπόληψιν πλησίον του ἐπὶ ζωῆς, χάνω ὅσην μὲ τὰς θυσίας μου καὶ κόπους ἀπόκτησα ἀμέσως ἀπὸ τὸ ἔθνος μου[1]).

Ἔπειτα τοῦ εἶπα ὅτι δὲν δύναμαι νὰ μείνω <ἐκεῖ> ὅπου εἶναι <δαλμένα> Καπάκια μὲ τοὺς Τούρκους, παρὰ μόνον τὸν χειμῶνα[2]).

Τέλος πάντων ἐδέχθην νὰ εἶμαι ἀδελφός του—ὁρκισθέντες καὶ οἱ δύο[3]).

Οἱ κατάσκοποι τοῦ ἀδελφοῦ του τὸν εἰδοποίησαν ὅλα ταῦτα, καὶ δὲν ἠξεύρω πῶς τὸ ὑπόλαβεν (427).

Περιφερόμενοι ἐγράψαμεν εἰς τὸν <Νικ.> Στορνάρην τὰ διατρέχοντα, ὁποῦ ἐμαθαίναμεν ἀπὸ τὰ στρατόπεδα τῶν Τουρκῶν. Τὸν *Δεκέμβριον μῆνα* <1822> τὸν περάσαμεν μαζί.

Ἦλθαν γράμματα εἰδοποιητικὰ τῆς ἐφόδου τῶν Τουρκῶν εἰς Μεσολόγγι *ἀνήμερα τῶν Χριστουγεννῶν*, καὶ τῆς ἀποτυχίας αὐτῶν μὲ μεγάλην των ζημίαν· καὶ ὅτι ὠπισθοδρόμησαν ἔπειτα, στενοχωρημένοι ἀπὸ τὴν πεῖναν, εἰς Βραχόρι.

Ὁ ποταμὸς Ἄσπρος ἦτον δυσκολοπέραστος. Αἱ ἐπαρχίαι ἀμέσως ἀνάλαβαν τὰ ὅπλα φανερά.

Ὁ μέγας ἄνδρας ὁ Καραϊσκάκης, ἀφήσας τὸν γραμματέαν του μὲ τὴν σφραγῖδαν του νὰ ἀνταποκρίνεται μὲ τὸν Χουρσίτην καὶ Σούλτζιαν—ἄφησεν καὶ μερικοὺς νὰ περιφέρωνται εἰς τὰ τμήματα—καὶ ὁ ἴδιος ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἄλλων, ὡς ἀετὸς σχίσας τὰ χιονισμένα βουνά, ἔχων πλησίον του ἓν σῶμα ἀπὸ 800, ἐπειδὴ ὁ Ἀγαλινὸς ποταμὸς δὲν περνοῦσεν, ἀπέρασεν ἀπὸ τὸ γιοφῦρι τοῦ Κοράκου εἰς τὸν Βάλτον[4]), καὶ ἀπὸ τὴν στενὴν θέσιν Κρεμαστὰ λεγόμενον[5]) ἀπέρασεν

---

1) Ὁ συγγρ. εἶχε σκοπὸ νὰ μὴ διακόψῃ τὸ πολεμικό του στάδιο, παίρνοντας ἰδιωτικὴ ὑπηρεσία.

2) Τὸ χειμῶνα, κατὰ παλιὸ ἔθιμο, καὶ οἱ Τοῦρκοι σταματοῦσαν κάθε πολεμικὴ ἐπιχείρηση.

3) Ἔγιναν ἀδερφοποιτοί.

4) Ὁ δρόμος ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Ἀγαλιανοῦ, ποὺ εἶναι συνέχεια τοῦ κλάδου τῆς Μέγδοβας καὶ χύνεται στὸν Ἄσπρο, ἦταν ὁ συντομώτερος πρὸς τὸ Μεσολόγγι. Ἀναγκάστηκε ὅμως ν' ἀνεβῇ πολὺ φηλότερα, κάνοντας τεράστιο γῦρο, νὰ πέσῃ στὸ Ραδοβίτσι, Βάλτο κ.λ.π.

5) Ἐκεῖ τοῦ ποταμοῦ ἡ κοίτη στένευε τόσο, ποὺ ἕνα κομμένο δένδρο ἂν ἔρριχνε κανεὶς ἀπάνω, περνοῦσε. Ὁ συγγρ. διάγραψε τὴν ὑπόμνηση «νὰ ἐξηγηθῇ».

εἰς Σουδουλάκου (428), καὶ ἐτοποθετήθη ἀπὸ τὰ κάτω εἰς τὰ ἄνω, κατέχων μίαν γραμμὴν ἑνὸς ζυγοῦ καὶ μίαν σπηλιάν, εἰς τὴν ὁποίαν τοποθετήθη αὐτός[1]).

Οἱ Τοῦρκοι, μὴ δυνηθέντες νὰ διαβοῦν τὸν ποταμὸν εἰς τὸ Ζαπάντι, ἠθέλησαν νὰ διαβοῦν ἀπὸ τὰ Ἄγραφα πρὸς τὰ Τρίκκαλα, καὶ ἔπεμψαν ἕως 6 χιλ. μὲ τὸν ἀρχηγὸν Ἄγον Βασιάρην καὶ ἄλλους νὰ ἀνοίξουν τὸν δρόμον.

Φθάσαντες ἕως εἰς Σουδουλάκου[2]), ὀκτὼ ὥραις διάστημα[3]), ἠῦραν ἔμπροσθέν των τοποθετημένον τὸν Καραϊσκάκην.

Ὁ Ἄγος, θαρρῶν εἰλικρινῆ τὸν Καραϊσκάκην ὡς πρὸς τὰς συνθήκας τῶν Τουρκῶν<μὲ αὐτόν>, τοῦ ἔστειλεν ἀνθρώπους νὰ ἀνταμωθοῦν, νὰ τὸν πείσῃ νὰ τοὺς ἀφήσῃ ἐλεύθερον τὸν δρόμον. Ὁ Καραϊσκάκης ἔλεγεν ὅτι τοὺς θεωρεῖ ὡς ληστάς, ὡς ἀχαρίστους τοῦ Σουλτάνου, ὁποῦ ὀπισθοδρομοῦν[4]), καὶ δυνάμει τῶν συνθηκῶν θὰ τοὺς κτυπήσῃ, μόνον νὰ μὴ κάμουν βῆμα παρακεῖθεν.

Ὁ Ἄγος ἐστοχάσθη ὅτι τὸ κάμνει διὰ χρήματα· τοῦ ἐπρόσφερεν καὶ πεντακόσιαις χιλιάδαις γρόσια νὰ ἀφήσῃ τὴν θέσιν (429). Ἀφοῦ δὲν ἐδέχθη καμμίαν ἀπὸ τὰς προτάσεις αὐτάς, οἱ Τοῦρκοι ἐκινήθησαν, ὁ δὲ Καραϊσκάκης ἑτοιμάσθη.

Ἄρχισεν ὁ πόλεμος[5]) κατὰ μέτωπον, πανταχόθεν. Οἱ Τοῦρκοι, ὠδηγημένοι ἴσως, ἠῦραν μίαν θέσιν καὶ ἀνέβησαν ἀνακέφαλα εἰς τοὺς ἐδικούς μας, ἀπὸ τὰ χιόνια—ἐτζάκισαν τὸ ἀριστερόν, ἐτζακίσθη καὶ τὸ δεξιόν· ἡ σπηλιὰ ἦτον ἀπότομος, καὶ δὲν ἐδύνατο κανεὶς νὰ φύγῃ. Ἐκεῖ ἦτον τὸ κέντρον.

—Ἐδῶ νὰ πεθάνωμεν ὅλοι, ὅσοι ἐμείναμεν! λέγει ὁ ἀρχηγός.

Στρώνει ὁ πόλεμος. Ἀνακαλεῖ ὁ σαλπιγκτὴς τοὺς τζακισθέντας. Συνέρχεται ὁ στρατὸς ἀκούγων τὸν ἀρχηγὸν ὀπίσω· σταματᾷ, δέχεται τὴν ὁρμήν· τὴν

---

1) «Ὁ Στορνάρης ἔστειλεν καὶ βαν βοήθειαν μὲ τὸν Τόλιον Ἀάζον καὶ Γούλαν Δράσκου μαζί του» σημ. συγγρ.—Λοιπόν, εἶχε τάχα δώσει καὶ πρώτη βοήθεια στὸν Καραϊσκάκη; Ὄχι, ἀλλὰ εἶχε στειλει σῶμα νὰ κατασκοπεύσῃ πρὸς τὸ Μεσολόγγι, πρὶν ἀπὸ τὴν ξαφνικὴ ἐκστρατεία τοῦ Καραϊσκάκη. Ἴσως ἐκεῖνο ἐνώθηκε μ' αὐτόν. Βλ. π. π. Καὶ τώρα ὅμως, ὁ τετραπέρατος στὸ παιγνίδι τῶν Καπακιῶν Στορνάρης ἔστειλε Καπιτάνους Μακεδόνες, κι' ὄχι ντόπιους, γιὰ νἄχῃ πρόφαση νὰ ὑπερασπίζεται ἀντίκρυ ἀπὸ τὸ Σοῦλτσε Κόρτσα, πῶς δὲν ξέρει τίποτε.

2) Σοβολάκο εἶναι ἡ περιφέρεια (κόλι) Ἀρματωλικιοῦ (τῶν Ἀγράφων). Ἡ μάχη ἔχει καὶ τὸ ὄνομα τῆς περιφέρειας, λέγεται καὶ τοῦ Ἀη-Βλάση (χειτονικὸ χωριό), λέγεται καὶ τῆς Κορομηλιᾶς.

3) Ὀχτὼ ὧρες βορεινότερα, ἀπὸ τὸ Ζαπάντι βέβαια.

4) Καταχθόνια εἰρωνεία ἡ πρόφαση τοῦ Καραϊσκάκη, ποὺ ἤθελε νὰ δώσῃ τάχα μάθημα πατριωτισμοῦ στοὺς Τούρκους, βγαίνοντας αὐτὸς ὑπερασπιστὴς τῶν «συνθηκῶν» (Καπακιῶν), ἐνῷ ἀπὸ μέσα του τὶς ἔφτυνε χίλιες φορές.

5) Ὁ Τρικούπης ὁρίζει χρονολογία τῆς μάχης 15 τοῦ Γενάρη 1823. Ὁ γραμματικὸς τοῦ Καραϊσκάκη Γ. Γαζὴς ὁρίζει τὴ μάχη 1 Γενάρη<1822>στὰ χειρόγρ. σημειώματά του. Ὅμως ἀπὸ ἀνέκδοτο γράμμα τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, 11 Φλεβ. 1823, βγαίνουν αὐτὰ τὰ στοιχεῖα: Στὶς 2 τοῦ Γενάρη ἀφῆσαν οἱ Τοῦρκοι τὸ Μεσολόγγι· 2 μέρες ὡς ποὺ νὰ φτάσουν στὸ Βραχόρι, καὶ 30 «περίπου»μέρες ποῦ μεῖναν ἐκεῖ, ἔτσι φτάνουμε στὶς *πρῶτες μέρες τοῦ Φλεβάρη 1823*. Λοιπὸν οἱ Τοῦρκοι δὲ φύγανε μὲ πανικὸ ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι.

ἀπαντᾷ, καὶ ὁρμοῦν ὅλοι ἅπαξ κατὰ τῶν Τουρκῶν. Ἐμβαίνουν εἰς ἀταξίαν οἱ Τοῦρκοι.

Χεὶρ Κυρίου· ἐκείνην τὴν στιγμὴν πίπτει ἓν νέφος καταχνιᾶς μόνον εἰς τὸ κέντρον, ὁποῦ πολεμοῦσεν ὁ ἀρχηγός. Κερδίζει τὴν περίστασιν τοῦ σκότους[1]), ἐξέρχεται ἀπὸ τὰ ὀχυρώματά του, πηδᾷ ἔξω. Φονεύεται ὁ γενναῖος Ἀλβανός....[2]), δειλιάζει ὁ στρατὸς τῶν ἐχθρῶν, καὶ ἐκ μιᾶς πανταχόθεν πηδήσαντες οἱ Ἕλληνες τοὺς ἐδίωξαν ἕως εἰς τὸ Βραχόρι. Διεδόθη ὁ τρόμος εἰς ὅλον (430) τὸ στρατόπεδον. Ἐφονεύθησαν πολλοὶ τῶν Τουρκῶν, καὶ ἐγέμισαν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ λάφυρα. Ἐφονεύθη ὁ ἐπιστήθιος τοῦ Καραϊσκάκη Μπακογιάννης, ὅστις διὰ τὰς στρατιωτικάς του ἀρετὰς καὶ ἀγαθότητα ἔχαιρεν ὅλην τὴν ὑπόληψιν τοῦ ἀρχηγοῦ[3]). Εἰς τὴν θέσιν του διώρισεν ἔπειτα τὸν Ἀντώνην Ζαραλήν, ὅστις δὲν ἔχαιρεν ὀλιγωτέραν ὑπόληψιν.

Βιασμένοι οἱ Πασιάδες ἀπὸ τὴν πεῖναν, προβλέποντες ὅτι ἔμελλον νὰ κλεισθοῦν πανταχόθεν <καὶ> νὰ σωθοῦν ἐκεῖ ὅλοι[4]), ἀποφασίσαν τὴν διάβασίν τους.

Ὁ Γῶγος Μπακόλα[5]) εἶχεν ἀνθρώπους, οἵτινες ἤξευραν τὸν πόρον <τοῦ ποταμοῦ>· ἐμβῆκαν ἐκεῖνοι ἐμπροστά, τὸ ἱππικὸν κατόπιν, τὸ πεζικὸν ὑπὸ τὸ ἱππικὸν — ὅσοι ἐβάσταξαν ἐσώθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐπνίχθησαν εἰς τὸν ποταμόν. Μάλιστα 800, ὅλοι μαζὶ δεθέντες, ἕνας τὸν ἄλλον, νὰ μὴ τοὺς σύρῃ, καὶ πνιγοῦν, ὁ ποταμός, τοὺς πῆρεν ὅλους μαζὶ δεμένους, πεσόντες εἰς μίαν στροφὴν τοῦ ρεύματος[6]). Ἰδοὺ καὶ ἄλλη ἀνοησία, προερχομένη ἀπὸ φόβον καὶ κακὴν διοίκησιν[7]).

[Ἀπὸ ὄπισθεν] Τοὺς κατάλαβαν καὶ τοὺς πλησίασαν ἀπὸ τὸ ἀπέναντι μέρος[8]), ὅμως δὲν ἐπρόφθασαν οἱ Ἕλληνες, καὶ προκατάλαβαν οἱ <Τοῦρκοι> ἱππεῖς τὸν κάμπον.

Ἀγκαλά, καθὼς ἔλεγον, ἀπὸ τὸ <τουρκικὸν> πεζικὸν κανενὸς ὅπλον δὲν

---

1) Ἐπωφελεῖται.

2) Ἐνῷ πρώτη φορὰ ἀποχτοῦμε περιστατικὴ κάπως περιγραφὴ τῆς μάχης, γνωρίζαμε μοναχὰ τὸ ἐπεισόδιο τῆς παράξενης μονομαχίας τοῦ Καραϊσκάκη μὲ τὸν Ἀρβανίτη καπετάνο Χατζῆ-Μπέντο, ποὺ προκάλεσε, μέσα στὸ βρασμὸ τῆς μάχης, τὸ θανάσιμον ἐχθρό του, γνωστὸν ἴσως ἀπὸ τὰ Γιάννινα. Τὴ μονομαχία τὴν περιγράφει ὁ ποιητὴς Γ. Ζαλοκώστας στὸ ποίημά του «Ἡ μάχη τοῦ Σοβολάκου», ἔκδ. α' 1859 σ. 291, ἔκδ. β' 1873 σ. 247, καὶ ὁ ποιητὴς Γ. Παράσχος, ποὺ ἐπιμελήθηκε τὴν α' ἔκδοση, βεβαιώνει σὲ σημείωσή του ὅτι ὁ Ζαλοκώστας φίλος του πολλὲς φορὲς τοῦ διηγήθηκε τὴ μάχη «μὲ ἄπληστον ἐνθουσιασμόν».

3) Ὁ Ζαλοκώστας ἀναφέρει ποιητικὰ τὸ θάνατο τοῦ ἥρωα μὲ τὸ ὄνομα Δῆμος, καὶ προσθέτει καὶ ἄλλο ἐπεισόδιο νέου παληκαριοῦ μὲ τὸ ὄνομα Λυγαριάς.

4) *Σωθοῦν*, λυώσουν, ἐξαφανισθοῦν.

5) Μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ Πέτα καὶ τὴν κατηγορία ποὺ τοῦ κολλήσαν, πῶς εἶχε προδώσει, ὁ Γῶγος, ἔξοχος καὶ στρατηγικὸς παλιὸς πολεμιστής, ἀγαναχτησμένος καὶ ἀηδιασμένος προσκύνησε στοὺς Τούρκους, καὶ πειὰ δὲν ξαναφάνηκε. Φαίνεται, εἶχε συντροφέψει τοὺς Τούρκους καὶ στὸ Μεσολόγγι, θέλοντας ἢ μή.

6) Καὶ ὁ Τρικούπης περιγράφει παραστατικὰ τὸν πνιγμὸ (ἔκδ. γ', Β', σ. 274).

7) Ἐδῶ κρίνει ὁ συγγρ. ὡς ἔμπειρος ἀξιωματικὸς τοῦ πεζικοῦποῦ εἶναι.

8) Ἀπὸ τὴν ἀντικρινὴ πλευρὰ τοῦ Ἄσπρου πρὸς τὴ Λεπενοῦ.

εἶχεν μείνει ἀπὸ (431) ὅσους ἐσώθησαν<ἄθικτον>, καὶ ἂν βάσταξεν <τὸ ὅπλον του>καὶ κανένας<σωματικῶς>δυνατός, ἐβρέχθη τόσον ὥστε δὲν ἦτον εἰς κατάστασιν νὰ πυροβολήσῃ.

Οἱ σωθέντες, εἰς τὸν Καρβασαρᾶ ἐστάθησαν καὶ πῆραν ἀναπνοήν.

Νικητὴς καὶ τροπαιοῦχος ὁ Καραϊσκάκης ἐπιστρέφει εἰς τὴν θέσιν του. Λαβὼν καὶ 11 (κἂν 13) κεφαλὰς Τουρκῶν, ἔβαλεν ταὶς ἔγδαραν καὶ ταὶς ἔστειλεν τὸν Κιουταχήν[1]).

Ἀφοῦ τὸν εἰδοποιοῦσεν τὸ συμβάν, τοῦ ἔγραφεν νὰ λάβῃ καὶ αὐτὸς τὰς κεφαλὰς τῶν «ληστῶν καὶ ἀχαρίστων τοῦ Σουλτάνου, οἵτινες διαλύσαντες τὸν στρατόν, ἠθέλησαν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὰς ἐπαρχίας, νὰ πατήσουν τὰς ἀναμεταξὺ ἡμῶν συνθήκας καὶ νὰ γυμνώσουν καὶ αἰχμαλωτίσουν τὸν λαόν». Ἐδόξαζεν τὸ θεὸν ὅτι ἡ εὐχὴ τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ Βεζίρη τὸν βοήθησαν—καὶ ἄλλα διακεκριμένα, τὰ ὁποῖα ἰδὼν ὁ Χουρσίτης [αὐτά], πρὶν εἰδοποιηθῇ ἐπισήμως τὴν καταστροφὴν καὶ τὴν ζημίαν, κατέπιεν ἕν φόρτωμα φαρμάκι[2]).

Ἁπαντῶν εἰς τὸν Καραϊσκάκην, τὸν εὐχαρίστησεν διὰ τὴν δραστηριότητά του ὁποῦ πρόλαβεν τὸ κακόν[3]), πλὴν πλάγια τὸν ἔλεγεν ὅτι μέλει μίαν φορὰν νὰ τὰ πληρώσῃ (432).

Ἐπίστρεψαν νικηταὶ καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Καπιτὰν Στορνάρη, οἵτινες μᾶς διηγήθησαν ὅσα ἔπαθον εἰς Γαβαλοῦν, εἰς τὸ Κεράσοβον καὶ εἰς ἄλλα μέρη ὁποῦ πολέμησαν[4]).

---

1) Γρ. Χουρσίτ. Ὁ συγγρ. δὲν εἶναι ὁ μόνος ποὺ παθαίνει τὴ σύγχυση, γιατὶ τοῦ Κιουταχῆ (Κιουτάχια) τ' ὄνομα ἦτανε Ρεσίτ.

2) Νὰ ὀνομάζῃ ὁ Καραϊσκάκης ἔτσι ὑβριστικὰ τὸ στρατὸ τοῦ ἴδιου Κιουταχῆ, ποὺ ἦταν ὁ κύριος ἀρχηγός του ἔξω ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι, ἦτανε χλευασμὸς ποὺ ὅμοιος δὲν ἀκούσθηκε. Ὁ Καρ. βέβαια καταλάβαινε τὴν προσβολὴ ποὺ ἔκανε καὶ στὸ Χουρσίτ, ἀλλὰ τὴ σκέπαζε μὲ τὰ λόγια τὰ γεμάτα ζῆλο ποὺ ἔγραφε, στέλνοντας μαζὶ καὶ τὰ κεφάλια. Ὁ Χουρσὶτ φαρμακώθηκε ἀπὸ τὴν εἴδηση τῆς καταστροφῆς, ποὺ πρώτη φορὰ τὴ μάθαινε· τὸ φαρμάκι ὅμως γίνηκε πικρότερο, ἅμα κατάλαβε καὶ τὸ χλευασμὸ τὸν κοροϊδευτικὸ τοῦ Καραϊσκάκη. *Διακεκριμένα*, ἄξια λόγου, ἐνδιαφέροντα.

3) Καὶ ὁ Καραϊσκάκης βέβαια, ὅταν ἀνάλαβε τὴν καταπληχτικὴ ἐκείνη, ἀκόμα καὶ γιὰ τὴν πορεία της, ἐκστρατεία, κύριο σκοπὸ εἶχε νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς Ἀρβανιτάδες νὰ πατήσουν τ' Ἄγραφα, νὰ χαλάσουν τὴν τάξη ποὖχε βάλει αὐτὸς ἐκεῖ, καὶ ἀπ' Ἀρματωλὸ σημαντικὸ νὰ τὸν ξαναρίξουν στὴν παλιὰ κακομοιριὰ καὶ ἀδυναμία.

4) Ἀπὸ τὴ φράση «μᾶς διηγήθησαν» φαίνεται πῶς ὁ συγγρ. ἄκουσε, ἀλλὰ δὲν εἶδε τὴ μάχη τοῦ Ἄη - Βλάση. Καὶ ὅμως βρίσκεται αὐτόγραφο σημείωμα δικό του (συλλογὴ Βλαχογιάννη), ὅπου ὑπάρχει αὐτὴ ἡ φράση: «Μετὰ τὴν ἦτταν μας εἰς Ὄλυμπον... προσελθόντες εἰς τὴν ἐν Κορίνθῳ... Κυβέρνησιν συσσωματωμένοι νὰ ἀνανεώσωμεν τὴν ἐκστρατείαν καὶ νὰ βοηθήσωμεν τὴν εἰσέτι μαχομένην Νάουσαν, τότε μὴ δυνηθέντες νὰ ἐνεργήσωμεν περισσότερον, ἐπανῆλθον... εἰς Ἀσπροπόταμον, ὅπου μοὶ ἐδόθη τὸ ἄνωθεν διαβατήριον νὰ εἰσέλθω εἰς Μεσολόγγι, πολιορκούμενον, καὶ μὴ δυνηθεὶς εὑρέθην εἰς τὴν ἐν Σουβουλάκῳ μάχην μὲ τὸν Καραϊσκάκην κατὰ τοῦ Ὀμὲρ πασσᾶ». Στὴ μάχη ἐκείνη δὲν ξέρουμε ἂν βρέθηκε καὶ ὁ Ὀμὲρ Βριώνης, ἢ ἔμεινε πίσω στὸ Βραχόρι. (Τρικούπη ἔκδ. γ', Β', σ. 243). Τὸ διαβατήριο ἔλεγε—δοσμένο στὸ Ν. Κασομούλη ἀπὸ τὸ Στέλιο Στορνάρη ἀπὸ Πόρτα, 12 Νέμ. 1822—ὅτι περνάει γιὰ Μεσολόγγι κ.λ.π. Ἐδῶ παρουσιάζεται ἕνα πρόβλημα ἠθικὸ γιὰ τὸ χαρακτῆρα τοῦ συγγρ. Φιλο-

Ἔπειτα ἀπὸ ὀλίγαις ἡμέραις ἦλθεν εἰς τὰ Κούτζιανα καὶ ὁ <Νικ.> Στορνάρης χαρούμενος[1]). Εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν ἐθανατώθη καὶ ὁ Χουρσὶτ πασιὰς ἀπὸ τὸν Σουλτάνον[2]).

Ἀποθανόντος τούτου τοῦ <ἐπισήμου> Ἀρχηγοῦ, ὅλα τὰ στρατόπεδα τῶν Τουρκῶν παραλύθησαν, καὶ ἔτρεχαν ὅπου καὶ ὅπως ἤθελεν ὁ καθείς[3]).

Ὁ Σούλτζιας ἄρχισεν νὰ συχνογράφῃ <πρὸς τὸν Στορνάρη> εὐνοϊκῶς, παραγγέλλων νὰ βαστάξουν τὴν ζυγαριὰ τῆς δικαιοσύνης καλὰ ἀπὸ τὰ βουνά, νὰ μὴ χαλασθῇ ὁ λαὸς ἀπὸ τοὺς λῃστάς, Τούρκους καὶ Ρωμαίους.

Ὁ Καραϊσκάκης πλέον μὲ τὴν νίκην του, ὡς θριαμβευτής, ἐχαίρετο προσωπικῶς τὴν ὑπόληψιν τῶν ὁπλαρχηγῶν καὶ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος[4]), οἱ δὲ Τοῦρκοι ἀπὸ τὸν φόβον <των> ἄρχισαν νὰ τὸν κολακεύουν.

Ἄνθρωπος τῶν περιστάσεων (433[5]) δὲν ἔχασεν καιρόν· ἀμέσως ἔστειλεν καὶ ἐζήτησεν πολεμοφόδια ἀπὸ τὴν Διοίκησιν. Ἡ φήμη διέσπειρεν παντοῦ ἀμέσως ὅτι, ὅταν ἦλθεν ἡ ὥρα, ὁ Καραϊσκάκης ἔρριξεν τὸ προσωπεῖον, καὶ προσωπικῶς κινδυνεύσας ἀφάνισεν τοὺς ἐχθρούς[6]).

Ἐστήριξεν τὸν ἑαυτόν του μὲ τὴν ἐθνικὴν εὐχήν[7]). Ὀλίγον τὸν ἔμελεν ἂν εἶχεν μπουργιουρντὶ διὰ τὰ Ἄγραφα[8]). Αἱ διαταγαὶ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς κυβερνήσεως[9]) τὸν διώριζαν νὰ ἀρχηγεύῃ εἰς τὰ Ἄγραφα, νὰ προσέχῃ καὶ νὰ κάμῃ τὸ χρέος του, καὶ τὰ λοιπά.

Ὁ Στορνάρης ἐχαίρετο παρομοίως ὑπόληψιν καὶ ἐμπιστοσύνην ἀπὸ μέρους τοῦ Ἔθνους[10]). Εἶχεν τὴν ἀνταπόκρισίν του μὲ τὸν Κον Μαυροκορδάτον, μὲ τὸν Μάρκον Μπότζιαρην καὶ μὲ ὅλους τοὺς λοιποὺς Καπιταναίους, οἵτινες τὸν ἐσέβοντο καὶ διὰ τὸν πατριωτισμόν του καὶ διὰ τὰς γνώσεις του[11]).

δόξησε νὰ λάβῃ μέρος στὴν ἐκστρατεία μαζὶ μὲ τὸ σῶμα τὸ Ἀσπροποταμίτικο, καὶ ἂν μπορέσῃ νὰ μπῇ καὶ στὸ Μεσολόγγι; Αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ τὸ διαβατήριο. Ὅταν, ἐπὶ βασιλείας Ὄθωνα, ζητοῦσε ἡ δημόσια ὑπηρεσία ἀπὸ τοὺς Ἀγωνιστὲς στοιχεῖα ἱστορικὰ γνωστῶν μαχῶν, ὅπου βρέθηκε ὁ κάθε Ἀγωνιστὴς (ἐκεῖνος ποὺ ζητοῦσε τὰ «δικαιώματά του») τότε, φαίνεται, ὁ συγγρ. ἔπλασε τὴν ἀθῶα ἀλλὰ χρήσιμη ψευτιὰ τῆς παρουσίας του στὴ μάχη τοῦ Σοβολάκου.

1) Γιὰ τὴ νίκη.

2) Θανατώθηκε Νοέμβρη τοῦ 1822, κατὰ τὸ Finlay (ἔκδ. β', τόμ. Β' σ. 306). Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Χουρσὶτ φαίνεται νὰ γράφῃ στὸν Καραϊσκάκη μετὰ τὴ μάχη τοῦ Ἄη - Βλάσση, ὁ θάνατός του πέφτει ἀργότερα.

3) «Ἤλθον καὶ γράμματα, καὶ εἰδοποιοῦσαν τὴν ἅλωσιν τοῦ Ναυπλίου καὶ τὸν ἀφανισμὸν τοῦ στρατοῦ τοῦ Δράμαλη». Βλ. π. π. σ. 257 σημ. 1.

4) Τοῦ Ἀλεξ. Μαυροκορδάτου, ποὺ ἦτανε πολὺ μὲ τὸν Καραϊσκάκη θυμωμένος, γιατὶ ἔδιωξε ἀπὸ τ' Ἄγραφα τὸ φίλτατό του Ράγκο.

5) Τὸ χειρόγρ. *τῆς περιστάσεως*.

6) Λοιπὸν δὲν εἶχε βάλει τὰ Καπάκια στ' ἀληθινά.

7) Μὲ τοὺς γενικοὺς ἐπαίνους. «Εὔχομαι»=συγχαίρω.

8) Ἐπίσημη ἀναγνώρισή του ὡς Ἀρματωλοῦ στ' Ἄγραφα ἀπὸ τὸ Χουρσίτ.

9) Τοῦ Διευθυντῆ τῆς Γερουσίας τῆς Δυτ. Ἑλλάδας.

10) Ἂν καὶ ἐξακολουθοῦσε, στὸ φανερό, νὰ φυλάῃ τὰ Καπάκια.

11) Ἦτανε τεχνίτης σ' αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὴ στρατιωτικὴ διπλωματία ἀπὸ τὰ παλιά

Τὰ στρατόπεδα τὰ Τουρκικὰ ἀφοῦ διελύθησαν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη, μὲ τοὺς Τούρκους οἱ Ἕλληνες ἔλαβαν περισσότερον θάρρος, καὶ ἀνταμώνοντο πάντοτε εἰς τὰ παζάρια, καὶ ἐδιηγοῦντο ποῦ ἐνικήθησαν καὶ ποῦ ἐνίκησαν <ἕκαστοι[1]>.

Περιερχόμενοι τὰ χωριὰ μὲ τὸν Στέριον <Στορνάρην>, ἐφθάσαμεν εἰς τὰ Κούτζιανα, εἰς τὰ σπίτια των <Στορναραίων>, ὁποῦ περίμενεν ὅλους νὰ συναχθοῦν ὁ (434) Καπιτάνος.

Ὁ Νικόλαος Στορνάρης ἐπρόβλεπεν ὅτι εἶναι ἀδύνατον μὲ τοὺς Τούρκους νὰ συζήσουν, καὶ ὅτι ὅσα καὶ ἂν ἔκαμαν <αὐτοὶ> καὶ κάμνουν, εἶναι ὅλα προσωρινά.

Ἐπρόβαλεν εἰς ὅλους τοὺς ἀδελφούς του καὶ στενοὺς συγγενεῖς· ἐπειδὴ εἶδαν τὸν ἑαυτόν τους πόσον κακὰ ἦτον ἐκθεμένοι ἐνῷ ἐπολιορκεῖτο τὸ Μεσολόγγι, καὶ ἑτοιμάζετο ὁ Ρούμελης[2])· ὑπανδρευμένοι καὶ μὲ ἀδύνατα τέκνα ὅλοι—καὶ εἶδαν προσέτι ὅτι ἦτον ἀδύνατον νὰ ἀντισταθοῦν εἰς πόλεμον ἔχοντες τὸν νοῦν των εἰς ταῖς φαμελλιαίς των—ταῖς μὲν φαμελλιαῖς ὅλαις μαζὶ νὰ ταῖς πέμψουν εἰς τὸν Κάλαμον[3]) ἢ εἰς ἄλλο νησὶ ἀπὸ τὰ Ἑπτὰ Νησιά, καὶ νὰ διορίσουν ἕναν ταμίαν οἰκονόμον νὰ ταῖς προστατεύῃ (καὶ αὐτὸς νὰ εἶναι ὁ Γέρο-Ζαρκαλής), οἱ δὲ ἄλλοι νὰ περιφέρωνται ἐλεύθεροι, καὶ πάντοτε νὰ εὑρίσκωνται εἰς ἐμπόλεμον θέσιν[4]). Τοὺς ἐνθύμιζεν δὲ ὅτι τὴν ἄνοιξιν ὁ Σουλτάνος ἔμελλεν νὰ ἀνανεώσῃ τὴν ἐκστρατείαν του.

Τὸ πρόβλημα ἔγινεν μυστικά, ἀναμεταξύ των[5])· ὁ Στέριος ὅμως μὲ τὸ κοινοποίησεν, καὶ μὲ ἐσυμβουλεύθη· μὲ ἐξηγήθη καὶ τὸν πόνον <τὸν ἰδικόν> του.

— Εἶναι καλόν, λέγει, αὐτὸ ὁποῦ ζητεῖ· πλὴν ἐνῷ <αὐτὸς> ἔχει τριακόσιαις χιλιάδαις γρόσια, δὲν ἐνθυμεῖται ὅτι ἡμεῖς <οἱ ἄλλοι> ὅλοι μόλις ζοῦμεν ἐδῶ (435), ὁποῦ ἀπολαμβάνομεν κάτι τι—πολλῷ μᾶλλον ἐκεῖ[6]).

Ὅλοι οἱ ἄλλοι ἔβλεπαν τὸν Στέριον, τί θέλει ἀποφασίσει. Ὁ Στέριος ἐσέβετο περισσότερον τὴν γραῖαν μητέραν του[7]), καὶ ἔμεινεν νὰ ἐρωτήσῃ καὶ αὐτήν,

---

χρόνια. Πάντα «πήγαινε μὲ τὸ ντοβλέτι». Πιστὸς καὶ στὸ Μαυροκορδάτο, γίνηκε ἀργότερα ἐχθρὸς τοῦ Καραϊσκάκη, γι' ἀγάπη ἐκεινοῦ.

1) Ἐξακολουθοῦσε λοιπὸν ἡ εἰρήνη ἀκόμα στ' Ἀγραφα καὶ τὸν Ἀσπροπόταμο. Οἱ Τοῦρκοι ἀνεβαῖναν ἀπὸ τὸν κάμπο στὰ γειτονικὰ χωριά, ψωνίζαν, καὶ μιλοῦσαν φιλικὰ μὲ τοὺς χριστιανούς.

2) Ὅσο ἐξακολουθοῦσε ἡ πολιορκία τοῦ Μεσολογγιοῦ, ἡ κατάσταση καὶ στὶς γύρω ἐπαρχίες τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Ρούμελη - Βαλισῆ ἦταν ἀνήσυχη, καὶ νὰ πῇ κανεὶς πολεμική.

3) Νησὶ ἀνάμεσα ἀπὸ τὴν Ἀκαρνανία καὶ τὴ νότια ἄκρη τῆς Λευκάδας, κέντρο προσφυγικὸ σημαντικὸ κατὰ τὴν Ἐπανάσταση.

4) Ἡ οἰκογενειακὴ κατάσταση, τ' ἀμέτρητα συγγενολόγια, ὁ ἀποχτημένος παλιὸς πλοῦτος καὶ ἡ πολυχρόνια καθιστικὴ εὐμάρεια ἔδαναν τὸ Ν. Στορνάρη καὶ τὸν πατριωτισμό του σὲ τραγικὸ δίλημμα.

5) Ἀναμεταξὺ τῶν ἀδερφῶν Στορνάρη.

6) Πολὺ χειρότερα ἡ ζωή τους θὰ εἶναι δύσκολη στὰ νησιά.

7) Γυναῖκα τοῦ Θύμιου Στορνάρη.

ἐνῷ ὁ Καπιτάνος ἀγαποῦσεν ἀπὸ κάθε ἄλλο<περισσότερον>τὰ τέκνα του καὶ σύζυγόν του περισσότερον.

Συνδεδεμένοι ἀδέλφια καὶ ἐξαδέλφια, κομπάροι καὶ παρακομπάροι, ἡ συμπάθεια δὲν ἄφινεν τὸν Στέριον νὰ παρατήσῃ τόσους ἄλλους ἐδικούς[1]).

Ἐγὼ—ἀφοῦ ἐσυνδέθην μὲ τὸν Στέριον—δὲν πλησίαζα εἰς τὸ οἴκημα τοῦ <Νικ.>Στορνάρη, διότι τὸ ἦθος του μὲ ἐφαίνετο βαρύ, καὶ ἐνόμιζα μήπως τὸν ἐνοχλῶ.

Μίαν ἡμέραν (πρᾶγμα ὁποῦ δὲν τὸ εἶχεν κάμει ἀπὸ ἀφροντισίαν) ἦλθεν<ὁ Καπιτάνος> αὐγὴ-αὐγὴ εἰς τὸ οἴκημα τοῦ Στέριου· τὸν ἐσεβάσθην[2])· ἐκαθίσαμεν. Ἄρχισεν νὰ μὲ ὁμιλῇ περὶ τῆς προόδου μας[3]), ὅτι ὁ θεὸς μᾶς ἀγαπᾷ, ὅτι ἡμεῖς, ἂν εἴχαμεν γνῶσιν, ἔπρεπεν ἕως τότες νὰ εἴμεθα πέραν τῆς Θετταλίας, εἰς τὴν Αἰκατερίνην. Ἀναφέραμεν ὅλα τὰ παρελθόντα λάθη, πῶς ἔγινεν ἐδῶ, πῶς ἐκεῖ, καὶ ἄλλα πολιτικά (436).

Ἐπιθύμησεν νὰ συμφάγωμεν μαζί, καὶ ἐγευματίσαμεν εἰς τὴν τράπεζαν τοῦ Στέριου.

Ἐγὼ ἔπλεκα τὰ τζαρούχια μου, καὶ ἐνασχολούμην μὲ αὐτά[4]), χαιρόμενος καὶ διὰ τὰς νίκας τοῦ Ἔθνους, τραγουδῶν μόνος μου.

Αὐτοὶ ὅλοι<εἶχον ἕνα σκοπόν>· συνήρχοντο νὰ συσκεφθοῦν περὶ τῆς μεταθέσεως τῶν φαμελλιῶν· ὅλη ἡ δυσκολία ἦτον διὰ τὴν οἰκονομίαν, καὶ πῶς νὰ κάμουν ταὶς φαμελλιαὶς τῶν Ἀρματωλῶν συνδρόφων τους, οἵτινες κρέμονται ἀπὸ αὐτούς[5]).

Τὸ ἑσπέρας ἐβάσταξεν τὸν Στέριον ἐκεῖ καὶ ζήτησεν καὶ ἐμένα. Ἐπῆγα εἰς τὸ τραπέζι, καὶ αὕτη ἦτον ἡ πρώτη φορὰ ὁποῦ ἐξηγήθησαν, παρρησίᾳ καὶ εἰς ἐμένα,<οἱ δύο ἀδελφοὶ>τὴν διάθεσιν καὶ τὰς δυσκολίας[6]).

Ὁ<Νικ.>Στορνάρης πεπεισμένος ὅτι ἐγὼ συμφωνῶ περισσότερον μὲ αὐτόν, ὡς ἀπὸ τὴν ἐλευθέραν διάθεσιν, μὲ ἔβανεν κριτήν[7]).

Τῆς γνώμης αὐτῆς ἦτον καὶ ὁ Κος Νικολάκης Νάκη, νὰ σηκώσουν ταὶς φαμελλιαὶς των· μάλιστα τοὺς παρακινοῦσεν νὰ μεταβοῦν εἰς τὸ Κρανίδι, ὁποῦ μποροῦσαν νὰ ζήσουν μὲ ὅλην τὴν οἰκονομίαν.

Τέλος πάντων, μετὰ ἱκανὴν συζήτησιν, ὁ Στορνάρης ἔδειξεν ἓν γράμμα τοῦ Βαρνακιώτη, ὁποῦ τὸ εἶχεν πρὸ καιροῦ. Τὸν ἔλεγεν:

---

1) Νὰ ἀφήσῃ πίσω, νὰ χωρισθῇ.

2) Τοῦ πρόσφερα τὰ σέβη μου.

3) Προόδους στὸν πόλεμο.

4) Τὰ τσαρούχια τότε ἦταν ἀπὸ πάνου ὅλα πλεχτὰ μὲ φιλὲς δερμάτινες λουρίδες. Ὁ συγγρ. ἀφοῦ μίλησε μὲ τὸ Ν. Στορνάρη, καὶ πήρανε τὸ γεῦμα τους, τραβήχτηκε, καὶ κοίταζε τὴ δουλειὰ τῶν τσαρουχιῶν.

5) Δυσκολία ἦτανε γιὰ τὰ ἔξοδα καὶ τὶς ἄλλες οἰκογένειες ποὺ θὰ μέναν πίσω. *Οἵτινες*, γρ. αἵτινες.

6) *Διάθεσιν*, πῶς νὰ διαθέσουν, νὰ οἰκονομήσουν τὴν ὑπόθεση τῆς μετανάστευσης.

7) Ἀπὸ τὴν ἐλευθερία τῆς γνώμης, ποὺ εἶχε.

«Ἂν, ἀδελφέ, ἀποφάσισες νὰ ἀφήσῃς τὸ δικό σου τὸ κεφάλι (437) εἰς τοὺς Τούρκους, τί σὲ πταίουν τὰ τέκνα σου, νὰ τὰ πάρῃς εἰς τὸν λαιμόν σου; Στεῖλε τα εἰς τὰ Νησιά, καὶ στάσου μὲ τὸ ντουφέκι εἰς τὸ χέρι ἔπειτα».

Ἡ γνώμη μου ἔκλινεν καθ' ὅλα μὲ τὸν Καπιτάνον, πλὴν ἀπὸ τὰ παράπονα τῶν ἄλλων ἔβγαζα ὅτι ἡ ἀντιζηλία τῶν γυναικῶν ἦτον μεγίστη· καὶ αὐτοὶ ἂν τὸ ἤθελαν, ποτὲ αἱ γυναῖκες των δὲν ἤθελαν τὸ δεχθῇ νὰ περιτριγυρίζουν τὴν Μάρων, σύζυγον τοῦ Στορνάρη, καὶ νὰ βασιλεύῃ ἀπάνω των αὐτὴ μὲ ὅλα τὰ καλά, καὶ αὐταῖς νὰ τὴν περιστοιχίζουν γυμναὶς καὶ μὲ ταῖς κάπαις.

Ἄφησαν μετὰ ταῖς Ἀποκριαῖς νὰ ξανασκεφθοῦν.

Ὁ Καπιτάνος, ἥσυχα-ἥσυχα, μ' εἶπεν ὅτι νὰ λάβω τὸν κόπον νὰ πηγαίνω μαζί του εἰς Βαλκάνι[1]), ὁποῦ εἶναι ἡ φαμελλιά του, ἐπειδὴ ἔχει μερικὰ γράμματα νὰ γράψῃ εἰς τὴν Κυβέρνησιν, νὰ τὸν βοηθήσω.

Τοῦ εἶπα εἰλικρινῶς ὅτι κρατοῦμαι κατὰ τὸ παρὸν ἀπὸ ἕναν δεσμὸν ὁποῦ ἔκαμα μὲ τὸν ἀδελφόν του, καὶ μὲ τὸν χωρισμόν μου δὲν θέλω νὰ δυσαρεστήσω ἐκεῖνον, ὁποῦ εἴπαμεν νὰ πεθάνωμεν μαζί.

— Ζητῶ λοιπόν, λέγει, καὶ τὴν συγκατάθεσίν του· ἐν τοσούτῳ ἀγαπῶ νὰ ἔλθῃς μαζί μου.

Τοῦ εἶπα:

— Ἀρκεῖ νὰ συγκατατεθῇ· ἐγὼ ὅλους<σᾶς>θεωρῶ ὡς πατέρας καὶ ἀδελφούς, διότι ἀπαντήθην δὶς ἐδῶ[2]), καὶ εὐγνωμονῶ πρῶτον εἰς ἐσένα καὶ ἔπειτα εἰς τοὺς ἄλλους (438).

Ἐγὼ κατάλαβα ἀμέσως ὅτι θέλει νὰ μὲ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὸν Στέριον, διότι εὕρισκεν καὶ αὐτὸς εἰς τὸ ἠθικόν μου, φαίνεται, κάποιαν ἀναψυχήν.

Μ' ὅλον ὁποῦ ἦτον ψυχραμένος<μ' αὐτὸν>ὁ Στέριος ἀπὸ χρηματικὰς αἰτίας καὶ ἐλλείψεις, ἐσέβετο παραπολὺ τοῦτον τὸν ἀδελφὸν καὶ ἀγαποῦσεν καὶ ὅλους τοὺς ἄλλους.

Διαβάντες ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα μέρη τῶν βουνῶν τούτων (θεέ μου, θέσεις καὶ ἄσυλα) μετέβημεν εἰς Βαρδάρι, ὁποῦ ἦτον ἡ μητέρα των καὶ ἡ φαμελλιὰ τοῦ Στέριου[3]).

Ὡμίλησαν πολλὰ κ' ἐκεῖ οἰκιακά, πλὴν δὲν ἔδωσα προσοχήν.

Εἰς τὸν χωρισμόν μου, ἐπρόλαβα<καὶ>εἶπα τὸν Στέριον:

— Στέριο! συγκατατέθης, μὲ κακοφανισμόν μου, νὰ πηγαίνω μὲ τὸν Καπιτάνον· ὁ Καπιτάνος θὰ βάλῃ τὰ δυνατά του νὰ μὲ βαστάξῃ. Ἐσὺ παράβλεψες τὸ συμφέρον μας,<ἀλλὰ>καὶ ἐμένα μὲ ἔθεσες κακά[4]).

---

1) Ὀρεινότατη περιοχὴ καὶ χωριό, ποῦ νδ. ζώνεται ἀπὸ τὸν Ἄσπρο, πειὸ β. ἀπὸ τὴ Βρεστενίτσα.

2) Δυὸ φορὲς ποῦ ἤρθα στὸν Ἀσπροπόταμο «ἀπαντήθην»=ηὗρα βοήθεια.

3) Μικρὸ χωριὸ τρεῖς ὧρες ἀπὸ τὴ Βιτζίτσα. Ἡ σειρὰ στὸ χειρόγρ. εἶναι αὐτή· «διαβάντες εἰς Βαρδάρι (θεέ μου, θέσεις καὶ ἄσυλα) ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα μέρη τῶν βουνῶν τούτων, μετέβημεν εἰς Βαρδάρι....». *Ἄσυλα*, βουνίσια καταφύγια τῶν Κλεφτῶν.

4) Μ' ἔβαλες σὲ δύσκολη θέση.

— Τὸ ἴδιον εἶναι, μὲ λέγει, ἀδελφέ, μαζὶ θέλει εἴμεθα πάντα.

Φθάσαντες εἰς τὸ Βαλκάμι, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Καπιτάνου, μαζὶ μὲ τὸν ἀδελφόν μου, διὰ περισσοτέραν ἐμπιστοσύνην καὶ ἀνάπαυσιν μὲ ἔβαλεν <αὐτὸς> εἰς τὸ οἴκημα, ὁποῦ ἐστέκοντο οἱ σωματοφύλακές του.

Ἐμβαινοεβγαίνοντας ἡ Μάρω σύζυγός του ἔλαβεν, ὡς ἐφάνη, συμπάθειαν εἰς ἡμᾶς, τὸ ἴδιον (439) καὶ τὰ κορίτζια καὶ τὰ παιδιά. Τὸ ἓν σηκώνονταν ἀπὸ πλησίον μου, τὸ ἄλλο ἐκάθητο.

Τὴν ἄλλην ἡμέραν <ὁ Καπιτάνος> μὲ ζήτησεν εἰς τὴν τράπεζάν του, ὁποῦ συνέτρωγεν φαμελλικῶς. Ἐξηγούμενοι καθημερινῶς, αὔξανεν ἡ ἀγάπη ὅλων πρὸς ἐμᾶς, καθὼς καὶ ἐμένα πρὸς <αὐτοὺς> ὅλους.

Εἰς ὅλην αὐτὴν τὴν φαμελλιὰν εὕρισκα μίαν χάριν περισσοτέραν καὶ ἐξευγενισμὸν ὀπωσοῦν ἀπὸ ταὶς φαμελλιαὶς τῶν ἄλλων.

Ἐκεῖ κατοικοῦσεν καὶ ὁ Γρηγόρης Λιακατᾶ μὲ τὴν σύζυγόν του Εὐαγγελὴν Στορνάρη.

Ὅλα τὰ τέκνα τοῦ Καπ. Νικολοῦ ἦτον ὡραῖα· ἐστόλιζον τὴν ἐρημίαν <ἐκείνην τῶν βουνῶν> μὲ τὴν παρουσίαν των καὶ εὐαισθησίαν.

Δὲν ἤλπιζα[1]) τίποτες κατὰ πρῶτον, οὔτε μὲ ἀπέρασεν ἰδέα νὰ μείνω <ἐκεῖ> διὰ πάντα, διότι τὸ συμφέρον μου τὸ ἔβλεπα δεμένον εἰς τὸ ἔθνος μου.

Ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἡ ἀγάπη αὔξανεν, καὶ ἐξηγούμασθον καλύτερα ἀναμεταξύ <μας>· αὐτὴ ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ὑποχρέωσις μὲ πλησίασαν ἔπειτα εἰς τὸν πολιτικὸν θάνατον[2]). Ὁ ἀναγνώστης θέλει ἰδεῖ μὲ ἀπορίαν του τὰ μέλλοντα συμβεβηκότα μου.

Εἴλκυσα τόσον πολὺ τὴν συμπάθειαν τῆς Καπιτάνισσας καὶ τῶν λοιπῶν, ὥστε ἄφιναν κάθε ὁμιλίαν, (440) καὶ εἰς ἐμένα εὕρισκαν τὴν μεγαλυτέραν εὐχαρίστησιν.

Ποῦ καὶ ποῦ μ' ἔλεγεν ἡ Καπιτάνισσα ὅτι, ἀφοῦ μίαν φορὰν ἀνταμώθημεν, νὰ μὴ χωρισθῶ πλέον ἀπὸ αὐτούς. Δὲν ἀπεκρινόμην.

Τέλος συνελθόντες ἅπαξ ὅλοι οἱ συγγενεῖς, δὲν ἐσυμφώνησαν ὅλοι νὰ μεταθέσουν ταὶς φαμελλιαίς των, παρὰ μόνον ὁ Καπιτάνος καὶ ὁ γαμβρός του Λιακατάς, ὅστις ἦτον κυβερνημένος[3]).

Βλέπουσα ἡ Καπιτάνισσα ὅτι ἄλλη φαμελλιὰ δὲν <θὰ> τὴν συνοδεύῃ, ἄρχισεν νὰ ὀπισθοδρομῇ, μὴ θέλουσα νὰ χωρισθῇ <ἀπὸ τοὺς ἄλλους>.

Ὁ Καπιτάνος <τόσον> τὴν στενοχώρησεν, ὥστε τῆς εἶπεν, καὶ μὲ τὴν βίαν πρέπει νὰ ἀναχωρήσῃ.

---

1) Τὸ χειρόγρ. *ἤλπισα*.

2) Ἡ ἀμοιβαία ἀγάπη καὶ ἡ χάρη ποὺ χρωστοῦσε στὴν οἰκογένεια γιὰ τὴν προστασία της τὸν ἔφεραν σὲ κίνδυνο νὰ παραλείψῃ τὸ χρέος του στὴν πατρίδα (ν' ἀφήσῃ τὸ στάδιο τοῦ πολέμου). Αὐτὴ τὴν παράλειψη τὴν ὀνομάζει «πολιτικὸ θάνατο». Ἡ φράση ἦτανε κοινὰ γνωστὴ ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες τῶν χρόνων τῆς Ὀθωνικῆς βασιλείας.

3) Εἶχε τὰ οἰκονομικὰ μέσα.

Ἡ Εἰρήνη θυγατέρα του ἦτον ἀνύπανδρος, ἕως 12 χρονῶν· εἶχεν φυσικὸν νοῦν· σκεπτική, εὐαίσθητος, καὶ ἄλλα πολλὰ φυσικὰ χαρίσματα.

Ἡ Φώτω[1]), ἥτις ἐστάθη ἡ μνηστευμένη μου ἔπειτα, ἦτον ἕως 8 ἢ 9 χρονῶν.

Εἰς τὴν Εἰρήνην εὕρισκα ὅλον-σοβαρὰ προτερήματα, εἰς τὴν Φώτων ἁπλᾶ, χαρίεντα καὶ ὀξέα.

Ἀνεπαισθήτως, ἔλαβα κλίσιν ἀπαθῆν περισσοτέραν[2]) εἰς τὴν Φώτων, ἀνάλογον <ἄλλως τε> ὡς πρὸς τὴν ἡλικίαν της· πηδοῦσεν μαζὶ μὲ τὰ παιδιά, ἀνησυχοῦσεν, καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ ἔβλεπα ὡς προερχόμενα ἀπὸ (441) ἐξυπνάδαν φυσικήν.

Τὰ προσωπικά της προτερήματα ἦτον πολλά. Τὰ μάτια της ἦτον γαλανά, τὰ δὲ τζίνορα καὶ ὀφρύδια καστανά. Λευκὴ εἰς τὸ ἄκρον, καὶ μὲ ἀέραν πολλὰ γλυκὺν καὶ ἐλκυστικὸν (φυσιογνωμίαν). Τὸ ἀνάστημά της ἀνάλογον μὲ τὴν ἡλικίαν. Μὲ ἕναν λόγον ἔφερεν ἀπάνω της ὅλας τὰς χάριτας, καὶ ἐφαίνετο ὡσὰν μία θυγατέρα μιᾶς θεᾶς, ἥτις ἔμελλεν, μὲ τὴν ἡλικίαν, νὰ τεθῇ εἰς τὴν θέσιν τῆς πρώτης ὡραιότητος.

Ἐπαναλαμβάνω ὅτι ὅλη ἡ οἰκογένεια αὕτη ἦτον ὡραία, καὶ κάθε ἓν ἀπὸ τὰ μέλη της μὲ τὰ χαρίσματά του[3]).

Ὁ μεγαλύτερός <του> υἱὸς ἦτον ὁ Γιαννιός, μὲ πνεῦμα πολύ, νέος 13 χρονῶν· ἦτον γλυκὺς τὴν ὄψιν καὶ μελαχροινὸς πολύ.

Ὁ Εὐθύμιος, ἕως 10 χρονῶν, ἔδειχνεν ἁπλούστερος νέος καὶ εἰλικρινέστερος· παρομοίαζεν μὲ τὸν πατέραν του καὶ μὲ τὴν Φώτων περισσότερον. Εἰς αὐτὸν τὸν νέον ἔλαβα περισσοτέραν κλίσιν.

Ὁ Κώστας ἦτον πέντε-ἓξ χρονῶν, καὶ παρομοίαζεν ὅλως διόλου τὸν πατέραν του.

Οἰκοιώθημεν, εἰς τὸ μικρὸν διάστημα τοῦτο, τόσον, ὁποῦ ἡ νύκτα μᾶς ἐφαίνετο χάρος ὁποῦ μᾶς χώριζεν, καὶ δὲν ἐβλέπαμεν τὴν ὥραν πότε νὰ φέξῃ νὰ ἀνταμωθοῦμεν (442).

Εἰς τὸν <Νικ.> Στορνάρην ἡ ὑπόληψίς μου αὔξανεν κάθε στιγμήν, καὶ εὕρισκεν τὴν μεγαλυτέραν εὐχαρίστησιν εἰς τὴν συνομιλίαν μου. Τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἀπολάμβανεν καὶ ὁ αὐταδελφός μου.

Ἦλθεν ἡ ἡμέρα, καθ' ἣν ἔπρεπεν νὰ κινήσουν. Συνδέων σφικτότερα τὰ συμφέροντά του μὲ τὸ Ἔθνος, ἔγραψεν ὁ Στορνάρης πρὸς τὸν Μαυροκορδάτον καὶ Μάρκον Βότζιαρην συσταίνων τὴν οἰκογένειάν των <καὶ παρακαλῶν> νὰ τὴν στείλουν εἰς ὅποιον ἀπὸ τὰ Ἑπτὰ Νησιὰ γνωρίζουν ὅτι ἠμποροῦν νὰ ἀπεράσουν οἰκονομικώτερα. Τὸ ἴδιον ἔκαμεν καὶ ὁ Καπ. Γρηγόρης Λιακατὰς διὰ τὴν σύζυγόν του Εὐαγγελήν.

Κάποιος Μιχάλης Κούτζικος Πελοποννήσιος, χρηματίσας ἀντιγραφεὺς ποτὲ εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ Δημήτρη Ἀποστολοπούλου γραμ <ματέως τοῦ> Βελῆ πα-

1) Τὸ χειρόγρ. «Φώτω (ἢ Φωτεινή)».

2) Κλίση, περισσότερο ἀπὸ ψυχρὴ σκέψη.

3) Τὸ χειρόγρ. «καὶ κάθε μία μὲ τὰ χαρίσματά της».

σιᾶ, ἔλαβεν τὴν τύχην νὰ πλουτήσῃ καὶ κατέφυγεν ἐκεῖ πρὸ καιροῦ· ἐφέρετο ὅμως τόσον ξευτελισμένα καὶ χαμερπῆ εἰς τὸ Ἀσπροπόταμον, ὥστε ἔσερνεν ἀπάνω του ὅλων τὴν ἀγανάκτησιν.

Ἐζήτησεν καὶ αὐτὸς νὰ πηγαίνῃ μαζί, καὶ τὸν εὐκόλυνεν <ὁ Καπιτάνος> τὴν πορείαν μὲ ζῶα καὶ ἄλλα ἀναγκαῖα.

Ἐπίτροπον τῆς φαμελλιᾶς του ἔπεμψεν τὸν γυναικαδελφόν του Δημητράκην Δραμεζινόν, ἄπειρον ὅλως διόλου ἀπὸ τὸν κόσμον.

Ξεκίνησαν τέλος πάντων· ταῖς ξεπροβοδήσαμεν ἕως εἰς (443) ἕνα μέρος. Παράδοξον! Ἔκλαυσα τόσον εἰς τὸν χωρισμόν των, ὅσον δὲν ἐνθυμούμην νὰ ἔκαμα οὔτε ὅταν χώρισα ἀπὸ τὸν πατέρα μου, οὔτε ἀπὸ ταῖς ἀδελφαίς μου· δὲν ἔπαυαν τὰ δάκρυά μου ἕως ὅτου ταῖς ἔβλεπα.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, τὸ ἴδιον ἔβλεπα καὶ ἀπὸ αὐτὰς ὅλας· δὲν ἐχορταίναμεν νὰ φιλούμεθα εἰς τὸν δρόμον πότε μὲ τὸν ἕναν, πότε μὲ τὸν ἄλλον.

Κλαίγων ὁ Καπιτάνος ἕως ὅτου σκαπέτησαν ἀπὸ τὸ διάσελλον[1]), ἅμα ἐκρύβησαν ἔπεσεν νὰ λιγοθυμήσῃ.

Τὸν ἐβάσταξα, πλὴν ἔκλαιγα περισσότερον ἐγώ[2]).

Ἀπέρασεν ἕως μία ὥρα σκεπτόμενος· ἔπειτα ἀναλαβὼν μὲ λέγει:

— Παιδί μου Νικόλα, ὀλίγον ἐστάθης μαζί μου, πλὴν πολὺ κατάλαβα· εἴλκυσες τὴν καρδιάν μου,—καὶ τὴν καρδιὰν ὅλης τῆς φαμελλιᾶς μου, σὲ ἐξηγοῦμαι αὐτὴν τὴν στιγμήν.—

Εἶδες ὅτι τὰ ἀδέλφια μου, ἢ ἀπὸ ζηλείαν ἢ ἀπὸ ἄλλα συμφέροντα ὁποῦ στοχάζονται νὰ ἀπολαύσουν, δὲν ἐνέδωσαν νὰ μεταθέσουν ταῖς φαμελλιαίς των μὲ τὸν τρόπον ὁποῦ τοὺς ἔδειξα. Ὁ σκοπός τους δὲν εἶναι καλός, ἀλλ' οὔτε εἰλικρινὴς—οὔτε σύμφορος πρὸς τὸ Ἔθνος. Ὁ καιρὸς θέλει δείξει τὴν ἀλήθειαν <ὥστε> νὰ βεβαιωθῇς.—

Αὐτοὶ ὅλοι εὑρίσκονται μετανοημένοι διατὶ νὰ ἐφονεύσαμεν τοὺς 70 Τούρκους εἰς τὰς ἀρχὰς <τοῦ πολέμου>, καὶ νὰ ἀνοίξαμεν ἔχθραν μὲ τοὺς Καστρινούς[3])·—

Ἂν ἦσαν (444) βέβαιοι ὅτι ἀσφαλίζονται ἀπὸ τοὺς Τούρκους μὲ τὴν θυσίαν μου μόνον, τὸ ἔκαμναν[4]).—

Τὰ ἐξαδέλφια μου ἐπιθυμοῦν ὅλως διόλου ἢ τὴν ἀναχώρησίν μου ἀπ' ἐδῶ, ἢ τὴν ἐξόντωσίν μου· τὰ δὲ ἀδέλφια μου, διὰ νὰ μὴν πέσουν εἰς διαφιλονικήσεις <μεταξύ των περὶ> τῆς Καπιτανίας, ἐπιθυμοῦν νὰ εἶμαι καὶ νὰ μὴ εἶμαι

1) Ξεμακρήνανε καὶ χαθῆκαν πίσω ἀπὸ τὴ ράχη.

2) Ἀπὸ ἀνέκδ. ἔγγραφα βγαίνει πῶς, *Μάρτη τοῦ 1823*, οἰκογένειες τοῦ Στορνάρη καὶ ἄλλες ἀπὸ Ἀσπροπόταμο καὶ Ἄγραφα φαίνονται στὴν Κεφαλλωνιά. Τὴ φροντίδα τους ἀνάλαβε ὁ Ἔπαρχος τοῦ νησιοῦ, Ἕλληνας πατριώτης, καὶ ὁ κόντες Δ. Δελλαδέτσιμας, σημεῖο πῶς εἶχε γίνει ἐνέργεια ἀπὸ τὸ Μαυροκορδάτο. Ὁ Ν. Στορνάρης ἀπὸ τότε, καὶ πρωτύτερα, εἶχε ἀφοσιωθῆ στὸ Μαυροκορδάτο.

3) Τούρκους τοῦ Κάστρου (πρωτεύουσας) τῶν Τρικκάλων.

4) Μὲ ἔβγαναν ἀπὸ τὴ μέση, μὲ σκότωναν.

<Καπιτάνος>, ὁποῦ θὰ εἰπῇ νὰ ἁρπάζουν, νὰ θύουν<καὶ>νὰ ἀπολλύουν τὸν λαόν, καὶ<ἐγὼ>νὰ παραβλέπω.—

Τὰ πλούτη δὲν τὰ ἀπόκτησα ἀπὸ ἁρπαγάς, παρὰ ἀπὸ ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις,<ἐνοικιάσεις>προσόδων,προβατονομίων καὶ<ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα>τῶν ζευγαριῶν μου ἐπὶ Ἀλήπασια[1]). Ἐστάφνισα μίαν φορὰν ὅλα τὰ οἰκονομικὰ μέσα, καὶ<εἶδα ὅτι>τίποτες δὲν ὠφελοῦμαι ἀπὸ τὸ κοινόν[2]).—

Εἶναι ὀκνηροί· θέλουν νὰ ζήσουν ὅλοι ἀπὸ τὰς ἀδικίας. Δὲν τοὺς ἀφήνω<ἐγώ>, καὶ τοῦτο εἶναι ὁποῦ τοὺς πειράζει, καὶ ἄλλοτε ἐνοχλοῦν τοὺς πολίτας, ἄλλοτε ἐνοχλοῦν τὴν ὑπόληψίν μου[3]).

Ἀπὸ ὅλους<τοὺς ἀδελφούς μου>μόνον ὁ Στέριος εἶναι φιλάνθρωπος καὶ ὁ Μῆτρος· ὁ Γεῶργος καὶ ὁ Κώστας εἶναι αὐτάρκειες, καὶ ζοῦν. Ὁ θεὸς ὅμως νὰ σὲ φυλάξῃ ἀπὸ τὰ ἐξαδέλφια μου· συνείδησιν δὲν ἔχουν διόλου.—

Ἔχων αὐτὰς τὰς ἐσωτερικὰς ἀντικρούσεις, ποτὲ δὲν ἐδυνήθην νὰ φανῶ ὠφέλιμος εἰς τὸ ἔθνος μου (445) καθὼς ἤλπιζα καὶ ἤλπιζεν<καὶ αὐτό>. Ὅ,τι καὶ ἂν ἔκαμα τὸ ἔκαμα διισχυριζόμενος[4]) καὶ ἀντιβαδίζων εἰς τοὺς σκοπούς των.—

Ἰδοὺ <δια>τί ἐστοχάσθην νὰ φύγω τὴν φαμελλιάν μου[5]), νὰ μείνω ἐλεύθερος, καὶ νὰ ἀντικρούσω τοὺς σκοπούς των.—

Σύμφωνον καθ' ὅλα ἔχω μόνον τὸν Καπ. Γρηγόρην γαμβρόν μου καὶ τοὺς ἐξωτερικοὺς<Ἀρματωλούς[6]>.—

Οἱ Γωγαῖοι, οἱ Κουτελδαῖοι, προσκυνημένοι ὄντες, πάντοτε συνεργοῦν ὥστε καὶ τοῦτο τὸ τμῆμα[7]) νὰ εἶναι σύμφωνον μὲ αὐτούς, καὶ ἔχουν ὄργανα τοὺς γαμβρούς των <των> ἐξαδελφόν μου Γιακωβάκην καὶ Στέριον αὐταδελφόν μου[8]).—

Συνήργησα νὰ λάβῃ τὰ Ἄγραφα ὁ Καραϊσκάκης, διότι αὐτὸς<μόνος>δύναται νὰ τὰ βαστᾷ καὶ ἐλεύθερα. Ἂν βοηθοῦσα τοὺς Μπουκοβαλαίους, ὡς ἀνάξιοι ἤθελαν πρὸ καιροῦ τὰ παραδώσει εἰς τοὺς Τούρκους, <ὥστε ἐκεῖνοι>καὶ αὐτοὺς νὰ κυνηγήσουν, καὶ ἡμᾶς ἔπειτα νὰ μᾶς ἐξοντώσουν.—

Οἱ ἐξάδελφοί μου δὲν τὸν εἶδαν μὲ καλὸ μάτι<τὸν Καραϊσκάκην>ἀπ' ἀρχῆς, πλὴν τί νὰ κάμουν; Καὶ θαρρεῖς ὅτι εἶναι<αὐτοὶ>κἂν ἀπὸ ἐκείνους οἵτινες<θὰ ἠμποροῦσαν>νὰ φροντίσουν νὰ ἐξαπλώσωμεν τὴν δύναμίν μας καὶ εἰς

---

1) Ζευγάρια=ζευγοστάσια, ζευγολατειά, τσιφλίκια.

2) *Σταφνίζω*=ζυγίζω, ὑπολογίζω· στάφνη=ζυγαριά, στάθμη. Εἶχε λογαριάσει ἔσοδα καὶ ἔξοδα τοῦ Ἀρματωλικιοῦ, καὶ δὲν τοῦ περίσσευε τίποτε «ἀπὸ τὸ κοινόν», δηλ. ἔξω ἀπ' ὅσα κέρδιζε μὲ τοὺς τρόπους ποὺ εἶπε.

3) Ἄλλοτε κερδίζουν ἄδικα ἀπὸ τοὺς πολίτες, ἄλλοτε μὲ κατηγοροῦν πῶς πλουτίζω κ' ἐγὼ ἄδικα, καὶ δὲν τοὺς δίνω.

4) *Διισχυριζόμενος*=ἐπιμένοντας στὶς γνῶμες καὶ ἀποφάσεις μου.

5) Νὰ χωρισθῶ.

6) Τοὺς ὄχι ντόπιους.

7) Τὸ Ἀρματωλίκι τοῦ Ἀσπροποτάμου.

8) Βλ, π. π. σ. 267.

ἄλλας ἐπαρχίας[1]); Ὄχι· ὅλοι περιμένουν νὰ ζήσουν ἀπὸ τὰ δέκα χωριά, ὁποῦ ἔμειναν <καὶ αὐτὰ> νὰ μᾶς φυλάττουν τὴν ὑπόληψιν[2]).—

Εἶναι καὶ μερικοὶ προεστοὶ <κακο>συνειθισμένοι[3]), ὁποῦ ὑστερήθησαν τὰς προσφοράς, πλὴν ὀλίγον εἶναι (446) ἐκείνων τὸ κακόν.—

Πολιτεύομαι <ὅλους αὐτούς[4]>· δὲν ἐπιθύμησα καμμίαν στιγμὴν νὰ τοὺς βλάψω· ἐπιθυμῶ νὰ τοὺς διορθώσω. Τὸ ἔχω εὔκολον νὰ τοὺς διώξω κάθε στιγμήν, πλὴν γνωρίζω ὅτι, ἅμα μεταχειρισθῶ ξένην βοήθειαν, ἡ ἰδία <ἐκείνη> βοήθεια θέλει φέρει περισσοτέραν βλάβην εἰς ὅλους, καὶ κύριος οἶδεν τὸ τέλος[5]).—

Εἰς τοιαύτην θέσιν εὑρισκόμενος, αὐτὴν τὴν ὥραν, μὲ τοὺς συγγενεῖς μου, ἐπιθυμῶ τὴν συνδρομήν σου. Σὲ ὠνόμασα υἱόν μου, καὶ σὲ νομίζω ἕναν ἀπὸ τοὺς υἱούς μου. Ἀφιέρωσε τὸν ἑαυτόν σου, καὶ σὺ καὶ ὁ ἀδελφός σου, εἰς ἐμένα, καὶ θέλω φροντίσει ὡς πατήρ σας διὰ τὸ καλόν σας. Σὲ εἶπα ὅτι ἄλλον <βοηθὸν> δὲν ἔχω.

Δὲν ἄκουσα νὰ εἰπῇ τίποτε διὰ τὸν Στέριον[6]).

Ὅλα τὰ προβλήματά του τὰ ἄκουσα μὲ μεγάλην προσοχήν. Εἶδα ὅτι μὲ τὴν προσκόλλησιν ταύτην θὰ σύρω τὴν μισὴν ὀργὴν ὅλων τούτων τῶν ἀντιπραττόντων συγγενῶν του[7]), καὶ εὑρισκόμην εἰς δεινὴν θέσιν τί νὰ τὸν εἰπῶ. Μάλιστα δὲν ἐπιθυμοῦσα νὰ φανῶ <ὅτι γίνομαι> τὸ ἀντικείμενον τῆς διαιρέσεως τῆς οἰκογενείας, τῆς ὁποίας τὸ ἐσωτερικὸν ἕως τώρα ἀγνοοῦσα.

Ἀφοῦ ἐστοχάσθην, τοῦ ἐπρόβαλα κ' ἐγὼ (447) ὅσα ἔπρεπεν <κατάλληλα ὥστε> νὰ προλάβω[8]) διὰ τὴν προσωπικὴν ἀσφάλειάν μου καὶ ὑπόληψίν μου.

— Γνωρίζω, Καπιτάνε μου, ὅτι μὲ νομίζεις υἱόν σου, πλὴν ὁ τίτλος αὐτὸς μὲ ὑστερεῖ τὴν ἄμεσον ὑπόληψιν ὁποῦ ἀπόκτησα εἰς τὸ ἔθνος μου, ἡ ὁποία συντείνει πολὺ διὰ τὴν μέλλουσαν εὐτυχίαν μου[9]).—

Ἔπειτα δέκα χιλιάδες γρόσια ζητοῦν προσέτι διὰ ἐξαγορὰν τῶν αἰχμαλωτισμένων ἀδελφιδῶν μου[10]).—

Αὐτὴ ἡ αἰτία μὲ κάμνει νὰ πλησιάσω πάλιν πρὸς τὴν Κυβέρνησιν <διὰ> νὰ ὠφεληθῶ ἀπὸ καμμίαν ἀλλαγὴν ἐπισήμων Τουρκῶν, νὰ ταὶς ἐλευθερώσω.

— Σὲ ὑπόσχομαι, μὲ λέγει, νὰ συνεργήσω ὥστε νὰ φυλαχθῇ ἡ ὑπόληψίς σου

---

1) Ὥστε νὰ πάρουμε καὶ τ' Ἄγραφα.

2) Τὰ μόνα χωριὰ ποὺ δὲ χαλαστῆκαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, καὶ δικαιολογοῦν τὸ ὄνομα τοῦ Ἀρματωλικιοῦ.

3) Δυσαρεστημένοι κι' αὐτοί.

4) Τοὺς φέρνομαι μὲ ὅσους καλοὺς τρόπους μπορῶ.

5) Ἂν καλέσω δύναμη ἀπὸ ἄλλα Ἀρματωλίκια, ὕστερα δὲ θὰ φεύγουν.

6) Λέγοντας πῶς δὲν ἔχει ἄλλον ἀπὸ μένα, παράλειψε τὸ ὄνομα τοῦ Στέριου.

7) Θὰ μοιρασθῶ μὲ τὸ Ν. Στορνάρη τὴν ὀργὴ τῶν ἀντιθέτων του συγγενῶν.

8) Νὰ φροντίσω, ὅσο ἦταν ἀκόμα καιρός. Ἴσως ὁ συγγρ. ἤθελε νὰ γράψῃ «προβάλω».

9) Ξέρω πῶς ἡ διαμονή μου κοντά σου θὰ μοῦ ἀφαιρέσῃ τὴν πολεμικὴν ὑπόληψη ποὺ ἀπόχτησα, καὶ ποὺ αὐτὴ θὰ μὲ βοηθήσῃ ν' ἀποχτήσω καὶ ἄλλη μεγαλύτερη, στὸν πόλεμο.

10) Νὰ ἐξαγοράσω τὶς μικρὲς ἀδερφές μου. Βλ. π. π. σ. 265.

εἰς τὴν Κυβέρνησιν, καὶ σὲ δίδω τὸν λόγον τῆς τιμῆς μου ὅτι δὲν θέλω σὲ κακομεταχειρισθῆ, ὥστε νὰ πειράξω τὴν φιλοτιμίαν σου καὶ τὴν ἀξιοπρέπειάν σου, μάλιστα νὰ φροντίσω νὰ αὐξηθῆ.—

Διὰ δὲ τὴν ἐξαγοράν, ρίπτομεν ἕναν μικρὸν ἔρανον εἰς τὰ χωριὰ ἀμέσως ὡς βοήθειαν, καὶ στέλνομεν καὶ ἐξαγοράζεις ταῖς ἀδελφαίς σου καὶ ταῖς φέρνεις ἐδῶ.

Ὅ,τι καὶ ἂν ἐπρόβαλλα, μὲ τὰ εὐκόλυνεν. Δυσπιστῶν, εἶπα:

—Ἄκουγε, πατέρα μου, εἰλικρινῶς σὲ τὸ λέγω· τὰς ἄνωθεν ὑποσχέσεις— πέντε χρόνια κάθομαι μαζί σου· εἰς τὰ τρία χρόνια τίποτες δὲν θέλω (448) ἀπὸ χρηματικόν, παρὰ νὰ ἐλευθερώσω ταῖς ἀδελφαίς μου· καὶ <ὅσον διὰ> νὰ συνεργήσῃς εἰς τὴν δόξαν μου, <αὐτὴ εἶναι δόξα> ἡ ὁποία θὰ εἶναι συνέπεια τῆς <ἰδικῆς> σου δόξης.—

Εἰς τὰ τέσσαρα χρόνια ἐπιθυμῶ τὰ ἰδῶ τὰ σημεῖα ὅλα αὐτὰ <πραγματοποιούμενα, καὶ> εἰς τὰ πέντε νὰ εὑρεθῶ εἰς ἔντιμον θέσιν, πλησίον σου καὶ εὐτυχῆν.

Ἀποφάσισα πέντε <ἔτη, ὥστε> ἂν εὑρεθῶ ἢ ἀπατημένος ἢ ἄλλως πως, νὰ ἔχω καιρὸν ἀπὸ τὰ <18> 28 ἕως τὰ <18> 35 νὰ συνεργήσω καὶ ἰδιαιτέρως[1]).

—Ἡμέραις δὲν περνοῦν, καὶ θέλεις ἰδεῖς, μὲ λέγει, τὴν διάθεσίν μου.

Αὐτὴ ἦτον ἡ συμφωνία μας, <γενομένη> κατὰ τὰς *8 Φεβρουαρίου 1823*. Ἡ ἀπόφασίς μου αὕτη τοῦ ἐφάνη ἡ μεγαλυτέρα παρηγορία.

Ἄνοιξεν τὴν πλάκαν του[2])· ἄρχισεν νὰ παρατηρῇ τί πρέπει νὰ κάμῃ.

Ἐδιόρισεν ὅλην τὴν ὑπερεσίαν, καὶ μαζὶ μὲ τὸν Γρηγόρην μετέβημεν εἰς Κορνέσι[3]), ὁποῦ κατοικοῦσεν ὁ θεῖος του Γιαννάκης καὶ πολλοὶ ἄλλοι συγγενεῖς. Ἦλθαν ὅλοι πρὸς παρηγορίαν[4]).

---

1) Ὁ συγγρ., ἀφοῦ βρίσκεται στὰ 1823 καὶ προσθέτει πέντε χρόνια, φθάνει στὰ 1828, ὅσο λογαριάζει ὅτι θὰ μείνῃ κοντὰ στὸ Στορνάρη. Γιατὶ ὅμως ἔπειτα βάνει ἀνώτατο ὅριο τὸ 1835, μένει μυστήριο.

2) Θὰ ἦτανε κανένα μεγάλο βιβλίο λογιστικό, «μάννα» ἢ «πρόχειρο». «Πλάκα» ἔλεγε ὁ λαὸς καὶ τὸ ἐπίσημο εὐρετήριο ἰδιοκτησίας, ὅπου ἦτανε γραμμένη ἡ γῆ ἡ Ἑλληνική, ἰδιωτικὴ καὶ δημόσια, βιβλίο ποῦ ἦτανε φυλαγμένο στὸ Μιρί (ὑπουργεῖο Οἰκονομικῶν) τῆς Πόλης.

3) Χωριὸ πειὸ πάνω καὶ βδ. ἀπὸ τὸ Βαλκάνι.

4) Γιατὶ ἦτανε λυπημένος, ἀπὸ τὸ χωρισμὸ τῆς γυναίκας καὶ παιδιῶν του,

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ

Ὁ συγγραφεὺς γραμματικὸς τοῦ Νικ. Στορνάρη—Νέαι ἀνησυχίαι καὶ νέα σύναξις Ἀρματωλῶν—Ὁ Καραϊσκάκης στερεοῦται εἰς Ἄγραφα—Φθόνος καὶ ραδιουργίαι κατ' αὐτοῦ—Ἄφιξις Σουλιωτῶν εἰς Ἄγραφα καὶ Ἀσπροπόταμον—Μάχαι κατ' αὐτῶν—Εἰσβολὴ Ἀλβανῶν καὶ λεηλασία Ἀσπροποτάμου—Προετοιμασίαι πολέμου καὶ ἀπότομος συνδιαλλαγὴ—Δυσαρέσκειαι κατὰ τοῦ Καραϊσκάκη—Ὁ Ν. Στορνάρης ἐκθέτει τὴν ἱστορίαν τῆς οἰκογενείας του—Κοινωνικὴ κατάστασις καὶ ἐσωτερικαὶ προστριβαὶ εἰς Ἀσπροπόταμον.—

Γροικηθέντες μὲ τὸν Καραϊσκάκην, πλησίασαν πρὸς τὰ σύνορά των καὶ ἀνταμώθησαν, <πρώτην φορὰν>μετὰ τὰς νίκας[1]), εἰς τὸ χωρίον Πορτί (449[2]). Ὡμίλησαν κατὰ σειρὰν δυὸ ἡμέραις μὲ τὸν Καραϊσκάκην καὶ ἔβαλαν βάσεις ἀσφαλεστέρας διὰ τὸν μέλλοντα δεσμὸν ἀναμεταξύ των, νὰ βοηθοῦνται ἀμοιβαίως εἰς κάθε περίστασιν, καὶ ἐχωρίσαμεν.

Ὁ Καραϊσκάκης δὲν ἦτον πλέον τόσον ταπεινός· ἄρχισεν νὰ ὑψηλοφρονῇ· καὶ εἰς τὴν ὁμιλίαν του καὶ εἰς τὸ στάσιμόν του· ἔβλεπες τὸν ἄνδρα πλέον ὅτι ἄλλαξεν ὕφος. Μάλιστα οἱ περὶ αὐτοῦ, δὲν ἠξεύρω διὰ ποίους λόγους, μερικοὶ τὸν κατέκριναν κηρύττοντές τον σφετεριστὴν καὶ καταχρηστικόν[3]).

Αἱ ἡμέραις ἀπερνοῦσαν, τὰ χιόνια ἄρχισαν νὰ ἀναλύουν, καὶ τὰ ἀκρώρεια (ριζοὶ[4]) νὰ στολίζωνται μὲ ταὶς πρασινάδαις.

Ὁ Καπιτάνος, εἰς ὅλον αὐτὸ τὸ διάστημα, ἔβαλεν εἰς τάξιν τὰ ζευγάρια του[5]), τὰ πρόβατά του καὶ ἄλογα.

Χωρὶς νὰ ἔχῃ πλέον τὴν ἔγνοιαν τῆς φαμελλιᾶς του, ἐφρόντιζεν πῶς νὰ αὐξήσῃ τοὺς πόρους του, μὲ ἔντιμον τρόπον.

Δὲν τὸν ἔμελεν πλέον <νὰ φροντίζῃ ὥστε>νὰ περιορίσῃ καὶ τὰς καταχρήσεις, διότι ἠμποροῦσεν περισσότερον τώρα νὰ βιάσῃ τοὺς συγγενεῖς του παρὰ

---

1) Τὴ νίκη τοῦ Σολοβάκου.

2) Ὄχι τὸ γνωστὸ χωριὸ Πόρτες, μέσα στὸν αὐλῶνα καὶ ἀπάνω στὸ δρόμο, ποῦ φέρνει ἀπὸ τὰ Τρίκκαλα στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ Ἀσπροποτάμου, ἀλλὰ ἄλλο καὶ μέσα στὸ σύνορο τὸ Ἀγραφιώτικο, πρὸς τὸ Μουζάκι.

3) Ἡ παράδοση τῆς Ἀρματωλικῆς ἱεραρχίας ἦτανε νόμος ἄγραφος, ὅμως βοηθοῦσε καὶ ὁ φθόνος. *Καταχρηστικόν*, καταχραστὴ τῶν κληρονόμων τοῦ Ἀρματωλικιοῦ ἀδερφῶν Μπουκουβαλαίων. *Περὶ αὐτοῦ*, περὶ αὐτόν.

4) Ὁ συγγρ., καὶ πειὸ πάνω ἀρκετὲς φορές, παρανόησε τὴ λέξη, καὶ νομίζει πῶς σημαίνει τὰ ριζά, τὰ ριζοβούνια.

5) Κτήματα συντροφικά. Π. π. σ. 281 σημ. 1.

πρῶτα[1]), καθὼς καὶ οἱ ἴδιοι ἄρχισαν νὰ τὸν φοβοῦνται (450).

Ὅλον τὸν Φεβρουάριον <1823> τὸν ἀπεράσαμεν ἀπὸ χωριὸ εἰς χωριό, ἐντρυφῶντες μὲ τοὺς πολίτας[2]). Ἐγὼ ἤμουν ἀχώριστος πλέον νύκτα-ἡμέρα ἀπὸ πλησίον του. Ὁ κόσμος εἰσέτι δὲν ἤξευρεν τί σημαίνω πλησίον του· ἄλλος ἔλεγεν ὅτι ἔμεινα γραμματικός του, ἄλλος σύμβουλος, καὶ ἄλλος ἄλλα[3]). Ηὔχοντο ὅλοι νὰ εὑρεθῶ καλὸς ἄνθρωπος, νὰ μὴ διαφθείρω τὸ ἠθικὸν τοῦ Καπιτάνου—καὶ χαλάσωμεν τὴν ἐπαρχίαν μὲ καμμίαν ἀποστασίαν δευτέραν.

Ἐγὼ περιωρίσθην μόνον εἰς τὸ νὰ ἀκούγω, ὅταν πρόκειτο λόγος περὶ γενικῶν πραγμάτων· δὲν ἐπιθυμοῦσα νὰ ἐπεμβαίνω οὔτε εἰς τὰς λογοτριβὰς <μετὰ> τῶν Προεστῶν, οὔτε εἰς τὰς <μετὰ> τῶν συγγενῶν.

Ἔβλεπα μόνον τί προστάζει ὁ πατέρας μου καὶ Καπιτάνος, καὶ ἂν ἦτον βλαβερόν, νὰ τὸν κάμω παρατήρησιν, μὲ σεμνότητα.

Ἐφρόντιζα[4]) νὰ μάθω ποῖος ἦτον ὁ φιλογενής, ποῖος φιλότουρκος καὶ ποῖος οὐδέτερος· ὀγλήγορα <τὸ> πληροφορήθηκα ἀπὸ τὸν ἴδιον, καὶ ἐξηγούμην μὲ τὸν καθέναν ἀπὸ αὐτοὺς τόσον ὅσον ἔπρεπεν εἰς αὐτόν.

Ὀγλήγορα κέρδησα ὅλων τὴν ἀγάπην, καὶ ἐδόξαζον <αὐτοὶ> τὸν θεὸν πῶς πλησιάζει ἕνας καλοήθης καὶ μὲ πνεῦμα ἄνθρωπος (451[5])· καὶ ὁ φόβος των δὲν ἦτον ἄλλος παρὰ μήπως ὁ Καπιτάνος, διὰ ἐκδίκησιν τῶν μὴ θελησάντων νὰ ἀκολουθήσωσιν μὲ τὴν φαμελλιάν του, ἐνεργήσῃ καὶ σύρῃ τὸν πόλεμον εἰς τὴν ἐπαρχίαν—καὶ ταράξῃ τὴν ἡσυχίαν των.

Καὶ οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ τρέχοντες τὸ ἐμπόριον καὶ οἱ ποιμένες αὐτὸ ἐπιθυμοῦσαν, καὶ ὡς πλησιάζοντα μὲ ὡδηγοῦσαν νὰ τὸν ἐμπνέω τοιαῦτα φρονήματα.

Ἔβλεπα τὸ ἠθικὸν τῶν ἀνθρώπων <αὐτῶν> τόσον δοσμένον εἰς τὸ συμφέρον, ὁποῦ ὀλίγον τοὺς ἔμελεν ἂν ὑπάρχει ἀποστασία. Μόνον ὁ <Νικ.> Στορνάρης ἦτο ὅστις ἔμελλεν νὰ κινήσῃ τὴν μηχανὴν πάλιν, χρείας τυχούσης, ἐναντίον <τῆς γνώμης> ὅλων ἐτούτων.

Καὶ ἂν δὲν ἐφρόντιζεν νὰ βάλῃ εἰς τὸ αἷμα τῶν 70 Τουρκῶν[6]) — ὁποῦ <τοὺς> θανάτωσαν — καὶ πολίτας καὶ Ἀρματωλούς, <ὥστε> νὰ φοβοῦνται τὴν πλησίασιν τῶν Τουρκῶν, ἤθελαν <ἐκεῖνοι> πρὸ πολλοῦ μεταχειρισθῆ ὅλα τὰ μέσα πρὸς καταδίωξιν τοῦ φιλελευθέρου <τούτου> Καπιτάνου των καὶ τῶν ὀπαδῶν <του>.

Πολλάκις ἐνθυμοῦταν τοῦτο τὸ στρατήγημα ὁ Στορνάρης, καὶ χρεωστοῦσεν

---

1) Ἔλειπε ἡ γυναῖκα του, ποὺ τὸν συγκρατοῦσε.

2) Ἐντρυφῶντες=διασκεδάζοντες.

3) Ὁ ἴδιος ὁ συγγρ. δὲ θέλει νὰ νομίζῃ τὸν ἑαυτό του γραμματικό.

4) Τὸ χειρόγρ. *ἐφρόντισα*.

5) Δοξάζαν τὸ θεὸ ποὺ βρίσκεται κοντὰ στὸν Καπιτάνο («πλησιάζει») ἕνας τίμιος ἄνθρωπος.

6) Ἂν δὲν εἶχε φροντίσει «νὰ βάλῃ στὸ αἷμα» (γρ. στὰ αἵματα)=νὰ ἐκθέσῃ ὡς συνενόχους, καθὼς τὸ ἔκαμε, ἀρχὲς τοῦ 1821, καὶ τοὺς ἔβαλε νὰ σκοτώσουν τοὺς Τούρκους. Τὸ χειρόγρ. *ἐφρόντισεν*.

μεγάλην χάριν[1]) εἰς τὴν<δῆθεν>ἄρνησίν του πρῶτον εἰς Κόρμπου, καὶ εἰς τὴν ὁρμὴν ἔπειτα τῶν πολιτῶν καὶ Ἀρματωλῶν μετὰ τὴν συνηγορίαν του (452[2]). Περισσότερον ἄρχισαν νὰ παρατηροῦν ἐμένα πλέον, ἀφοῦ ἤφερα ἀπάνω μου τὰ ἱστορικὰ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ὀλύμπου, παρὰ τὸν Καπιτάνον[3]).

Ἐναντίον τῆς θελήσεώς μου, ἔπρεπεν νὰ ὑποφέρω, καὶ νὰ ἀκούγω πολλά.

Ὁ Στορνάρης, διὰ νὰ τοὺς ἡσυχάσῃ, ἔδωσεν κεφάλαια καὶ ἔκαμεν συνδροφιὰ μὲ τοὺς Γαρδικιώτας νὰ συνάζουν φλοκάταις νὰ ταῖς ἐμπορευθοῦν[4]).

Ἐπώλησεν ὅμως ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὅλα τὰ ποίμνιά του, ἄλογα καὶ βόϊδια ἐπὶ λόγῳ ὅτι τὴν ἄνοιξιν οἱ Τοῦρκοι <συνειθίζουν νὰ> ἐκστρατεύουν ἄφευκτα, καὶ ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποφύγουν τὴν ὀργήν των πλέον[5]).

Ὁ Σούλτζιας<Κόρτζας>, ἀφ' ἧς ὥρας ἔπεμψεν<ἔξω>τὴν φαμελλιάν του ὁ Στορνάρης, δὲν ἡσύχαζεν<ἀναφερόμενος>εἰς τὴν διοίκησίν του· ἐπιθυμοῦσεν <ἀφ' ἑτέρου>περισσότερον νὰ ἀνταποκρίνεται μὲ τὸν Στέριον παρὰ μὲ τὸν Καπιτάνον. Μάλιστα τὸν κατηγοροῦσεν ὅτι δὲν ἔπρεπεν νὰ τὸ κάμῃ αὐτό[6]),ἕνας παλαιὸς Καπιτάνος, καὶ νὰ χαλάσῃ τὴν φωλεάν του, νὰ βάνῃ εἰς ὑποψίας μεγαλυτέρας τοὺς Βεζιράδες, καὶ ἄλλα.

Ὁ Στορνάρης ἐπροσποιεῖτο, καὶ ἄλλοτε τὸν ἀνταποκρίνονταν, ἄλλοτε ὄχι.

Πρὶν πλησιάσω[7]), τὰ γράμματα τοῦ Στορνάρη πρὸς τὸν Σούλτζιαν (453), <γράμματα>χωρὶς πνεῦμα, ἤφεραν ὅλας τὰς συνειθισμένας ὑποκλίσεις ἑνὸς ραγιᾶ πρὸς τὸν ἀγᾶν Σούλτζιαν<Κόρτζαν>.

Ἐσήκωσα τὸ «σὲ προσκυνῶ» καὶ τὸ «σοῦ φιλῶ τὸ χέρι», καὶ τὰ λοιπά.

Ὁ γραμματικὸς τοῦ Σούλτζια, οὐτιδανὸς γραμματικὸς Τούρκου, μὲ ὀλίγην πρᾶξιν γραμμάτων, ἐνῷ μᾶς ἔκαμνεν τὸν φιλογενῆν, μυστικὰ τοῦ ἐξήγησεν ὅτι ὁ Στορνάρης τὸν περιφρονεῖ μὴ φέρων τὰς συνειθισμένας ὑποκλίσεις, <τῶν ὁποίων αἱ παραλείψεις >ἔκρυπτον ὑποψίας.

Τὰ γράμματα τοῦτα ἦτον τὸ ἀντικείμενον τῶν Δημογερόντων[8]) εἰς τὰ Τρίκκαλα, καὶ πολλάκις μὲ παρήγγειλαν ὅτι διὰ πολιτικὴν[9]) κἂν νὰ ἀλλάξω ὕφος καὶ νὰ μὴ ἀπαιτῶ τὰ δίκαια ἀποτόμως.

---

1) Αὐτὸ τὸ «στρατήγημα» δὲν εἶναι μοναδικό· τὸ κάμαν κι' ἄλλοι, ἀρχὲς τῆς Ἐπανάστασης.

2) Στὴν ἀρχὴ ἔκανε πῶς ἤθελε νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ, καὶ ἔπειτα συμφώνησε μαζί τους· (συνηγορία=συγκατάθεση).

3) Ἄρχισανε νὰ τὸν προσέχουν περισσότερο ἀπὸ ὑποψία, γιατὶ κ.λ.π.

4) Τὸ περίφημο καὶ ὀρεινότατο Βλαχο-Γαρδίκι, κέντρο τῆς βιομηχανίας τῶν μαλλίνων ὑφασμάτων, ἀντίπερα καὶ δ. ἀπὸ τὸν Ἄσπρο. Ἔτσι θὰ κερδίζαν ὅλοι ἀπὸ τὶς φλοκάτες ποὺ θὰ πουλούσανε στὴν ἐμπορικὴ συντροφιά.

5) Καὶ ὅμως ὁ Ν. Στορνάρης κράτησε πολλά, καθὼς φαίνεται ἀπὸ ἀνέκδοτο γράμμα του·

6) Νὰ διώξῃ τὴν οἰκογένειά του.

7) Πρὶν γίνω ἔμπιστός του.

8) Ἀφορμὴ δυσαρεσκείας κατὰ τοῦ Ἀρματωλοῦ.

9) Γιὰ λόγο κοινωνικῶν τρόπων.

Τοὺς παρήγγειλα, ἐγὼ γραμματεὺς δὲν εἶμαι· διὰ καμμίαν φοράν, ὁποῦ ζητεῖ ὁ Καπιτάνος νὰ γράψω, τότες γράφω· οὔτε ἠξεύρω ἀλλέως, οὔτε συνείθισα, οὔτε ἡ διάθεσίς του εἶδα νὰ εἶναι τοιαύτη[1]).

Παρέστησαν εἰς τὸν Σούλτζιαν καὶ τὸ ὑποκείμενόν μου ὁποῖον ἦτο.

Ὁ Σούλτζιας, βεβαιωθεὶς ὅτι ὁ Στορνάρης περιθάλπει ἕναν πρῶτον ἐπαναστάτην[2]) τοῦ Σουλτάνου καὶ ὅτι νύκτα-ἡμέρα εὑρίσκεται μαζί του ἢ ὡς γραμματικὸς ἢ ὡς σύμβουλος, ἔκοψεν τὴν ἀνταπόκρισιν μὲ τὸν Στορνάρην δυσπιστῶν καὶ ἄρχισεν νὰ παραπονῆται εἰς τοὺς συγγενεῖς <αὐτοῦ> καὶ <τοὺς> δημογερόντους <454> ὅτι ὁ Στορνάρης παραβαίνει τὰς συνθήκας, ὅτι δὲν φυλάττει τοὺς ὅρους <αὐτῶν>, ὅτι ζητεῖ νὰ πάρῃ τοὺς πτωχοὺς (τὸν φακὶρ φουκαρὰν) εἰς τὸν λαιμόν του.

Οἱ δημογέροντες τοῦ Τρικκάλου, τουρκολάτραις καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν, εἶχαν σύρει καὶ ἕναν Χ''. Περτούλην Ἀσπροποταμίτην[3]) μὲ τὸ πνεῦμα τους. Μόνον αὐτὸς δὲν ἐγνωμοδότησεν νὰ φονεύσουν τοὺς 80 Τούρκους εἰς τὴν ἀποστασίαν των <τοῦ 1821[4]>.

Αὐτὸν τὸν ἔπεμψαν <ὡς> ἐκ μέρους του <Σούλτζια> νὰ καθησυχάσῃ τὸν Στορνάρην, νὰ τὸν κατηχήσῃ, στοχαζόμενοι ὅτι <ἐκεῖνος> τὸν σέβεται διὰ τὰ γηρατεῖα του.

Ὁ Χ''. Περτούλης, ἀπ' ἀρχῆς ἐνάντιος τῆς ἐπαναστάσεως, δὲν συμφωνοῦσεν μὲ τοὺς <ἄλλους> Προεστούς, ὁποῦ μολύνθησαν εἰς τὸ αἷμα <συνένοχοι> μὲ τὸν Καπιτάνον <τὸ 1821>.

Αὐτὸς συμβούλευεν τὸν Στορνάρην νὰ ἀφοσιωθῇ ὅλως διόλου εἰς τοὺς Τούρκους, καθὼς καὶ ὁ Νάσιος Καστανιώτης <συμβούλευε> τὸν Γρηγόρην.

Ὁ Κος Γούσιος ὅμως καὶ Ἀδὰμ Πυργιώτης καὶ λοιποὶ ἐπιθυμοῦσαν τόσον μόνον τὴν σχέσιν τῶν Τουρκῶν, ὅσον νὰ ἡσυχάζουν εἰς τὰς οἰκίας των καὶ νὰ μὴ κλονισθοῦν <διωκόμενοι> ἀπὸ τὰς ἑστίας των, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ ἐπίσημοι τοῦ Ἀσπροποτάμου <ἐπιθυμοῦσαν τὸ αὐτό>.

Συντρέχοντες μὲ αὐτὸ τὸ πνεῦμα τὸν Καπιτάνον, ὁ Σούλτζιας δὲν ηὕρισκεν φατρίαν νὰ ραδιουργήσῃ, οὔτε ἐμένα νὰ ἀποβάλῃ πολιτικῶς[5]), οὔτε τὸν λαὸν νὰ συνεργήσῃ <ὥστε> νὰ διώξουν τὸν Καπιτάνον.

Ὁ Καραϊσκάκης μὲ τὸ ἰδίωμά του <455> ἄλλοτε τοὺς ἔλεγεν εἰς τὰ γράμματα νὰ ἐρωτήσῃ τὸν σύνδροφόν του (καὶ ἐννοοῦσεν τὸν ποῦτζον του), καὶ ἄλλοτε τοὺς φιλοῦσεν τὰ μέστια[6]), κατὰ τὴν διάθεσιν ὁποῦ εὑρίσκονταν.

---

1) Ἡ διάθεση τοῦ Καπιτάνου.—«Ἐγὼ ἤμουν ὁ δυνατώτερος καὶ εἰς τὸ γράφειν καὶ εἰς τὰς ἰδέας ἐκεῖ, εἰς αὐτὰς τὰς περιστάσεις» σημ. συγγρ.

2) «Πρώην» ἐπαναστάτη.

3) Ὑπάρχει χωριὸ Περτούλι στὸν Ἀσπροπόταμο πίσω καὶ δ. ἀπὸ τὸ βουνὸ Κόζακα.

4) Δὲν εἶχε γνωμοδοτήσει νὰ σκοτωθοῦν οἱ Τοῦρκοι. Οἱ σκοτωμένοι τοῦ 1821 πειὸ πάνω σ. 280 λέγονται 70.

5) Μὲ καλὸν τρόπο νὰ κάμῃ τὸν Καπιτάνο νὰ διώξῃ τὸ γραμματικό του.

6) Γιὰ τὴ λέξη βλ. π. π. σ. 154 σημ. 2.

Ὁ Γρηγόρης Λιακατᾶ καὶ Νάσιος Μάνταλος ἐθεωροῦντο ὅτι ἐκρέμαντο ἀπὸ τὰ νεύματα τοῦ Στορνάρη, καὶ οὕτως ἦτον.

Τρέχοντες πότε ἐδῶ, πότε ἐκεῖ μὲ αὐτὰς τὰς ἀνταποκρίσεις <μὲ τοὺς Τούρκους>, γροικήθηκαν πάλιν μὲ τὸν Καραϊσκάκην νὰ πλησιάσουν νὰ ἀνταμωθοῦν.

Ἀνταμωθέντες εἰς Βατζινιάν[1]), ἔμεινα κ' ἐγὼ εἰς τὸ τραπέζι των.

Ὁ Καραϊσκάκης, βλέποντάς με εἰς τὸ τραπέζι μαζί των, δυσαρεστήθη βλέπων τὸν Στορνάρην νὰ συντρώγῃ μὲ τὸν γραμματικόν, ὡς <αὐτὸς μὲ> νόμιζεν[2]).

Ἐσιωποῦσα εἰς ὅλην τὴν ὁμιλίαν των. Ὁ Καραϊσκάκης, διὰ νὰ λάβῃ ἀφορμὴν νὰ μὲ ἐλέγξῃ, μὲ ἐρέθιζεν· κατέκρινεν, ὕβριζεν ἀπολύτως ὅσους γνωρίζουν γράμματα, καὶ ὅτι αὐτοὶ εἶναι δειλοὶ καὶ ἄχρηστοι[3]).

Εἶχα τὸ σπαθί μου, ἀσημένιο, κρεμαστόν, παρὰ τὴν συνήθειαν ἐκείνων ὁποῦ εἰσέτι τὰ ἔζωναν εἰς τὴν μέσην, καὶ τὸ ὠνόμαζεν <αὐτὸς> σήμανδρον[4])· μὲ λέγει:

—Τί τὸ θέλεις <αὐτὸ τὸ σήμαντρο>;

Ἐσφίχθηκα παραπολύ, τοῦ εἶπα:

—Τὸ θέλω, τὸ πῆρα μὲ πόλεμον ἀπὸ λαιμὸν Τούρκου, καὶ ἠξεύρω νὰ τὸ μεταχειρισθῶ ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα.

—Ἐσὺ <εἶσαι ποῦ τὸ κάνεις αὐτό;> λέγει (456).

—Ναί, ἐγώ, τοῦ ἀποκρίθην, καὶ αὔριον εἰς τὸν πόλεμον, ἂν πᾷς ἓν βῆμα παρεμπρὸς ἀπὸ ἐμένα, τότες σὲ νομίζω γενναιότερον.

Ἐπιάσαμεν <τὰ> χέρι <α>.

Τὸν γραμματικόν του τὸν ἐμεταχειρίζετο ὡς ἕναν ἀπὸ τοὺς ὑπερέτας τοὺς λοιπούς, μ' ὅλον ὁποῦ <ἐκεῖνος> εἶχεν ὅλην τὴν ὑπόθεσιν <τοῦ Ἀρματωλικιοῦ> ἀπάνω του.

Καλὸς καὶ γενναῖος στρατιώτης, ὑπόφερνεν ὅλα τὰ ἰδιώματά του, ἴσως ἀπὸ αἰσχροκέρδειαν[5]).

1) Λοιπὸν ὁ Στορνάρης πέρασε κατὰ τὸ Ἀγραφιώτικο, χωριὸ Βατσινιά, ποὺ ἀντικρίζει τὸ Φανάρι, περιφέρεια πρὸς τὸν κάμπο τὸ Θεσσαλικό.

2) Ὁ Καραϊσκάκης εἶχε δίκιο· νέο παληκάρι ὁ συγγρ., καὶ ξένος μάλιστα, μπορεῖ νὰ μὴν τοῦ κινοῦσε τὴν ἐμπιστοσύνη. Ὁ Καρ. δὲν εἶχε μαζί του τὸ δικό του γραμματικό.

3) Ἀπὸ τοὺς ἀμέτρητους γραμματικοὺς τῶν στρατιωτικῶν, κατὰ τὴν Ἐπανάσταση, κανένας δὲν ἀκούστηκε νὰ πληγώθηκε ἢ νὰ σκοτώθηκε.

4) Κατὰ τὰ χρόνια τῆς Ἐπανάστασης ἄλλαξε ἡ συνήθεια τοῦ ζωσμένου στὴ μέση σπαθιοῦ. Τὸ κρεμαστὸ σπαθὶ (πάλα) ἀπὸ τὸν ὦμο, σωστὰ ὁ Καραϊσκάκης τὸ παρόμοιαζε μὲ σήμαντρο κρεμαστό, ποὺ πάει κι' ἔρχεται. Τὸ γιαταγάνι ὁ πολεμιστὴς τὸ φοροῦσε στὸ σιλάχι. Τὸ ἴδιο, κατάκρινε ὁ Καρ. κι' ἄλλους νεωτερισμοὺς τῆς πολεμικῆς φορεσιᾶς. Γι' αὐτὸν ἦταν ἄτοπο καὶ κωμικὸ ἕνας γραμματικὸς νὰ σπαθοφορῇ ἐμπρὸς στὸν Καπιτάνο του.

5) Ὁ συγγρ. δὲ νοιώθει τὴν καθαυτὸ σημασία τῆς ἑλληνικούρας του· θέλει νὰ πῇ ἀνάγκη χρηματική. Καὶ οἱ γραμματικοὶ τῶν στρατιωτικῶν, οἱ περισσότεροι, ἦτανε συνειθισμένοι στὴν τραχειὰ ζωὴ τοῦ πολέμου. Ἂν ὁ Καραϊσκάκης μιλοῦσε ἀπότομα καὶ πρόσταζε, τὰ παληκάρια του πεθαίνανε στὴν προσταγή του, καὶ μοναχὰ ὁ λογιώτατος Γ. Γαζῆς δὲ λησμόνησε τοὺς τρόπους τοῦ Καραϊσκάκη, ἀφοῦ σ' ἕνα ἀπὸ τ' ἀνέκδοτα σημειώματά του, γράφοντας γιὰ τὴ μάχη τοῦ Σοβολάκου, λησμονάει καὶ τ' ὄνομα ἀκόμα τοῦ Καραϊσκάκη. Ὅσο γιὰ τὸ Ν. Κασομούλη, ἀπ' ὅλο τὸ ἔργο του βγαίνει ἡ ἀδυναμία του στοὺς «καλοὺς τρόπους».

Πειραχθέντες κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, μετὰ τὸ τραπέζι ἐπῆγα εἰς τὸ κατάλυμά μας, ἡσύχασα. Ἔκτοτε ἔλαβα μίαν ἀντιπάθειαν εἰς αὐτόν, ὁποῦ κάθε πρᾶξις του μὲ ἐφαίνονταν ἡ πλέον σοφιστικὴ καὶ βάρβαρος[1]).

Ὁ Στορνάρης ἐπειράχθη διότι μὲ ἐνόχλησεν, καὶ φιλονίκησεν ἀρκετὰ <μὲ αὐτόν>. Ὡμολόγησεν ὁποῖος ἦμουν καὶ ὅτι δὲν μὲ ἔμαθεν ἐμὲ μίαν βραδειὰν μόνον ὁποῦ εἴδαμεν ἕνας τὸν ἄλλον, καὶ τί σημαίνω, τί ἐπέμεινα καὶ τὰ λοιπά[2]).

Ἔπειτα θέλει φανῇ ἡ αἰτία τῆς προσβολῆς του[3]).

Ὁμιλήσαντες τὰ μεταξὺ τῶν Τουρκῶν καὶ αὐτῶν διατρέχοντα, ἔλαβαν τὰ μέτρα των πάλιν πῶς πρέπει νὰ φερθοῦν.

Ὁ Καραϊσκάκης τὰς <μεταξύ των> ἀνταμώσεις τὰς ζητοῦσεν νὰ γίνωνται εἰς Ἄγραφα ὁποῦ ἦτον αὐτός, ὥστε νὰ ἀκούγεται καὶ εἰς τοὺς Τούρκους (457) καὶ εἰς τὴν <Ἑλληνικὴν> Κυβέρνησιν ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ μόνος, ὅστις ἐπηρεάζει εἰς ὅλους τοὺς ἄλλους, καὶ ὅ,τι θελήσῃ γίνεται, <ὥστε> μὲ αὐτὸ νὰ κερδίζῃ τὴν εὔνοιαν τοῦ ἑνὸς μέρους καὶ νὰ προξενῇ φόβον εἰς τὸ ἄλλον[4]).

Τὸ ἐννόησα, πλὴν ἀργά· ὁ Στορνάρης, διὰ νὰ μὴ θλίβῃ τὸν λαὸν μὲ ταὶς συχναὶς ἀνταμώσεις εἰς τὴν ἐπαρχίαν του, παρέβλεπεν τὸν κόπον καὶ τὴν ὑπόληψιν[5]).

Διὰ νὰ βεβαιώσῃ ὁ Καραϊσκάκης τὰ παλιὰ Καπιτανάτα ὅτι δὲν ἐσφετερίσθη τὰ Ἄγραφα, ὠνόμασεν διὰ γαμβρόν του τὸν Χριστάκην μικρότερον ἀδελφὸν τοῦ <Κώστα> Μπουκοβάλα[6]).

---

1) Ὁ θυμὸς τοῦ συγγρ. μοιάζει λίγο ὑστερικός, νὰ λησμονάῃ πῶς τότε ἦτανε παληκάρι πρωτόγαλτο ἀντίκρυ σ' ἕναν ἄνθρωπο, ποὺ πέρασε τὴ ζωή του μέσ' τὸν πόλεμο, κι' ἦταν ἀκράτητος καὶ στὸν κίνδυνο, ὅσο καὶ στὸ θυμό, στὰ χωρατὰ καὶ τὰ πειράγματά του. «Βάρβαρες» πράξεις εἶχε ὁ Καραϊσκάκης, ἀλλὰ ἀπὸ τὴς «σοφιστικές» του πράξεις τί νόημα μπορεῖ νὰ βγῇ;

2) Βεβαίωσε τὸν Καραϊσκάκη τί ἄνθρωπος ἦταν ὁ γραμματικός του, καὶ ὅτι δὲ μποροῦσε νὰ τὸν καταλάβῃ σὲ μιὰ βραδειὰ μοναχὴ τί ἀξίζει, πῶς ἐπέμεινε (νὰ φέρνεται ὁ Στορνάρης πρὸς τὸ Σοῦλτσε Κόρτσα) κ.τ.λ.

3) Κρῖμα ποὺ ὁ συγγρ. δὲ δίνει ἀμέσως τὴν ἐξήγηση, ἂν καὶ πειὸ κάτω δὲ θὰ τὴ λησμονήσῃ. Ὁ Καρ. ἀφορμὲς ζητοῦσε νὰ ξεσπάῃ σὲ πειράγματα, καὶ βλέποντας τίποτε παράξενο νὰ τὸ σατυρίζῃ. Ἴσως κ' ἐδῶ, τὸ ἐπιδεικτικὸ ζώσιμο τοῦ σπαθιοῦ ἀπὸ ἕνα τρυφερὸ παληκάρι τοῦ χτύπησε κακά. Ὅμως τὸ ὅτι ἔδωσε τὸ χέρι ἱπποτικὰ σημαίνει πῶς μὲ τὸ πείραγμά του δὲν εἶχε κακὸ σκοπό. Ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος χαίρεται κανεὶς γιατὶ τοῦ συγγρ. ἡ «ἀντιπάθεια» θὰ δώσῃ, ἴσως, ἀφορμὴ στὸν ἴδιο νὰ εἶναι μεροληπτικός. Ἡ ἱστορία πολλὰ χρωστάει στὴ μεροληψία, γιατὶ μαθαίνει ἀπ' αὐτὴ πράματα, ποὺ μ' ἄλλον τρόπο δὲ θὰ μποροῦσε νὰ τὰ μάθῃ.

4) Μὲ τὴν Ἑλλην. κυβέρνηση ὁ Καραϊσκάκης βρισκότανε πειὰ στὰ μαχαίρια, καὶ μάλιστα μὲ τὸν παλιὸ Διευθυντὴ τῆς Γερ. τῆς Δυτ. Ἑλλάδας. Καθὼς καὶ παρακάτω θὰ φανῇ, τ' Ἄγραφα ὡς στάδιο τοῦ πολέμου ἦτανε πολὺ σημαντικώτερα ἀπὸ τὸν Ἀσπροπόταμο, ποὺ ἔπεφτε παράμερα. Ὁ Καρ. ποτὲ δὲν ἦτανε ματαιόδοξος. Ἦταν ἀρρωστιάρης. Ταξειδι δυὸ ἡμερῶν τὸν κούραζε. Πρώτη αὐτὴ ἄδικη κρίση τοῦ συγγρ.

5) Εἶχε πολὺ περισσότερους λόγους, καὶ αὐτοὺς στρατιωτικούς, ὁ Καραϊσκάκης νὰ μὴ λείπῃ οὐδὲ στιγμὴ ἀπὸ τ' Ἄγραφα, παρὰ ὅσους ὁ Στορνάρης κ.λ.π.

6) Κατὰ τὸ παλιὸ ἔθιμο, ποὺ ἀναγνώριζε ἀρραβῶνες ἀνηλίκων, ὁ Καραϊσκάκης καὶ ἄλλες φορές, κατὰ τὴν Ἐπανάσταση, θέλησε νὰ δέσῃ συμπεθεριὲς γιὰ τ' ἀνήλικα κορίτσια του.

Τὰ ἀδέλφια τοῦτα ἐπαραπονέθησαν εἰς τὸν Στορνάρην ὅτι τοὺς κακομεταχειρίζεται, καὶ ὅτι οὔτε τὸ «γαμβρὸς» σημαίνει τί, οὔτε τὸ δικαίωμα τοῦ Καπιτανάτου <αὐτοὶ> χαίρονται, ἀλλ' οὔτε κἂν τὴν ἀνάλογον τιμὴν ἀπὸ αὐτόν. «Μάλιστα, ἔλεγαν <καὶ> περιφρονήσεις ὑποφέρομεν».

Ὁ Καραϊσκάκης τὰ μεταχειρίζετο ἐπίτηδες μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον, <διὰ> νὰ τραβηχθοῦν ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν, νὰ λείψουν ὅλως διόλου τὰ ἀγκάθια τῆς κληρονομοκαπιτανίας, <καὶ ἡ Καπιτανία> νὰ χρησιμεύσῃ διὰ τὸν ἑαυτόν του.

Ἄρχισεν νὰ ἀκούγῃ πλέον μὲ εὐχαρίστησιν τὸ «Καπιτάνε», καὶ οὕτως τὸν ἔκραζαν ὅλοι πλέον.

Ὁ Ράγκος εἶχεν ἓν μέγα μέρος κόμματος εἰς τὰ Ἄγραφα (458) ἐδικόν του, καὶ ἀντενεργοῦσεν ἀπὸ τὸν Βάλτον[1]). Ὁ Γιαννάκης Μπουκοβάλας, θεῖος τῶν παιδιῶν, τριγύριζεν εἰς τὸν Ἀνδρέαν Ἴσκου. Ὁ Ἀνδρέας Ἴσκου τὸν περίθαλπεν διὰ μίαν ὥραν[2]), διότι ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ ψυχρανθῇ κατὰ τοῦ Καραϊσκάκη ἔπειτα, ὁποῦ πολέμησεν τοὺς Βαλαορίσιους καὶ τοὺς ὑποχρέωνεν [ὁ Καραϊσκάκης] νὰ ἀπερνοῦν <αὐτοὶ καὶ> ὅλοι οἱ Βαλτινοὶ μὲ συστολὴν εἰς Ἄγραφα <καὶ> νὰ κοιτάζουν τὴν δουλειάν τους[3]). Ἐφρόντιζεν δὲ νὰ ῥίξῃ τὴν ἐπίρροιαν τῶν Βαλτινῶν καὶ τὸ νὰ θεωροῦν ὡς ὑποτελεῖς τοὺς Ἀγραφιώτας, <καὶ αὐτὸ> τὸ κατώρθωσεν μετὰ τὸν πόλεμον τῆς Βαλαόρας.

Ὁ Ράγκος, ἅμα γύρισεν ἅπαξ μὲ τὸ Ἔθνος[4]), ἄρχισεν νὰ ἐνεργῇ κατὰ τοῦ Καραϊσκάκη <ἐνδιαφερόμενος> διὰ τὰ Ἄγραφα[5]).

Μὲ τὸν Ἀνδρέαν Ἴσκου <ὁ Ράγκος>, ἂν καὶ δὲν ἐσυμφωνοῦσαν ἀναμεταξύ των ἐσωτερικῶς[6]), διὰ νὰ κυνηγηθῇ ὅμως ὁ Καραϊσκάκης ἀπὸ τὰ Ἄγραφα ἦσαν ὅλοι σύμφωνοι, καὶ ἐφάνη <τοῦτο> μετὰ καιρόν.

Ὁ Στορνάρης, ἐμβριθὴς καὶ μέτριος, ἐπιθυμοῦσεν τὸν περιορισμόν του, ὄχι ὅμως νὰ ἔμβῃ ἄλλος εἰς τὰ Ἄγραφα, ἀνάξιος νὰ ἀντέχῃ εἰς τοὺς Τούρκους· ἔκλινεν δέ, ἂν εὑρίσκετο τοιοῦτος <ἱκανός>, νὰ διωχθῇ ὁ Καραϊσκάκης. Διότι <δὲ> μὲ περιφρόνησεν, ἄρχισα νὰ τὸ ἐπιθυμῶ κι' ἐγώ. Καὶ πλέον εὑρισκόμασθον μὲ τὸν Στορνάρην εἰς τὴν ἐκλογὴν (459) ἑνὸς ἄλλου[7]), ἢ <μᾶλλον> μιᾶς ἐθνικῆς ἐκ-

---

1) «Οἱ Βαλτινοὶ ἀνέκαθεν, οἱ περισσότεροι, ἐζοῦσαν ἀπὸ τὸ Ἀρματωλίκι τῶν Ἀγράφων» σημ. μεταγενέστ. τοῦ συγγρ.

2) Προσωρινά.

3) Βλέπει λοιπὸν κανεὶς τὸν ἄντρα τὸ δυνατό, ποὺ ἤξερε νὰ παραβλέπῃ καὶ παλιὲς ἀγάπες γιὰ τὸ καλό. Ἡ Βαλαόρα εἶναι χωριὸ τοῦ Βάλτου.

4) Ἅμα χάλασε τὰ Καπάκια, μετὰ τὴ λύση τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγιοῦ.

5) Ὁ Γιαννάκης Ράγκος, εὐνοούμενος τοῦ Ἀλήπασσα, χαιρόταν τὰ εἰσοδήματα τῶν Ἀγράφων ἔχοντας ἐκεῖ τοποθετημένον τὸ Σταμούλη Γάτσο, ἀπὸ τὸ Βάλτο κι' αὐτόν. Ἀφοῦ ἔπεσε ὁ Ἀλήπασσας, βρέθηκε ὁ Γάτσος στ' Ἄγραφα, καὶ τώρα ἦταν πάλι ὑποψήφιος τῶν Ἀγράφων, κρυμμένος πίσω ἀπὸ τὸ Ράγκο. Ὅμως οἱ Μπουκουβαλαῖοι ἦταν ἀπὸ τὸ Βάλτο κι' αὐτοί.

6) Ὁ Ράγκος εἶχε Ἀρματωλίκι τὸν Ἀπάνου Ζυγὸ τοῦ Βάλτου, ὁ Ἴσκος τὸν Κάτου.

7) Θὰ φανῇ λίγο πειὸ κάτου πῶς οὔτε τὸ δικό τους Ἀρματωλίκι, ὁ Στορνάρης καὶ ὁ γραμματικός του, δὲ σταθῆκαν ἄξιοι νὰ τὸ φυλάξουν, ὄχι νὰ ξεριζώσουν τὸν τρομερὸ Καραϊσκάκη ἀπὸ τ' Ἄγραφα.

στρατείας εἰς Ἄγραφα, νὰ στηθῇ <ἐκεῖ> ἓν γενικὸν στρατόπεδον, τὸ ὁποῖον ἦτον ἡ καλυτέρα ἰδέα καὶ διὰ τὴν ἁρμόδιον δυνατὴν θέσιν τῆς Ὀξυᾶς, καὶ διὰ νὰ προμηθεύεται <εὐκολώτερον τ' ἀναγκαῖα[1]>.

Ἐπιθυμήσαμεν <νὰ ἱδρυθῇ> τὸ στρατόπεδον, πλὴν διὰ νὰ ἔμβῃ εἰς πρᾶξιν ἔπρεπεν ἡ Κυβέρνησις νὰ τὸ ἀποφασίσῃ, ὁποῦ ἦτον ἡ ἀνωτέρα δύναμις.

Ρούμελης Βαλεσὶ ἀπὸ τὸν Σουλτάνον, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Χουρσὶτ πασιᾶ, ἐδιορίσθη ὁ Δερβὶς πασιάς. Τὰ στρατεύματα ἄρχισαν νὰ συνάζωνται· ἔφθασεν καὶ ὁ Ἰσοὺφ πασιὰς Περκόφτζαλης. Ὅλα τὰ στρατεύματα ἐσυγκεντρώνοντο εἰς τὴν Λάρισσαν.

Διὰ τὰ Τρίκκαλα καὶ τῶν πέριξ ἐδιορίσθη ὁ Σιλιχτὰρ Μπόδας μὲ ἓξ χιλ. μισθωτούς.

Οἱ Ἀλβανοί, εὑρόντες τὸ συμφέρον των εἰς τὰς καταχρήσεις τῶν μισθῶν, τὸ εἶχαν σῦρε-κ' ἔλα· πότε γίνοντο 10 χιλ., πότε 3, πότε σκορποῦσαν, πότε λεηλατοῦσαν ἓν μέρος καὶ ἔφευγαν· ἄλλην δουλειὰν γενικωτέραν δὲν ἐφρόντιζαν[2]).

Ὀλίγον τοὺς ἔμελεν ἂν ἐ[ν]δυνάμωνεν ὁ Καραϊσκάκης ἢ ὁ Στορνάρης. Μισθὸν ζητοῦσαν καὶ βαθμόν.

Ὁ Οὐμὲρ πασιάς, συνεννοημένος μὲ τοὺς Καπιταναίους Κουτηλδαίους καὶ Ἀνδρέαν Ἴσκου, εἶχεν μυστικὰ τὰς αὐτὰς συνθήκας, ὁποῦ εἴχαμεν καὶ ἡμεῖς μὲ τὸν Σούλτζιαν Κόρτζια, καὶ ἐχαίρετο νὰ ἡσυχάζῃ εἰς τὰ Ἰωάννινα.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ *Ἀπριλίου 1823* (460) <ὁ Σιλιχτὰρ Μπόδας> ἔφθασεν καὶ ἐτοποθετήθη εἰς τὰ Τρίκκαλα, ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας ἐκείνων τῶν μερῶν, μὲ ἕως πέντε χιλιάδες.

Ἀμέσως ἐζήτησεν τὸν Καραϊσκάκην εἰς προσκύνησίν του. Ὁ Καραϊσκάκης τὸν ἀπεκρίθη περιφρονητικῶς, καὶ δὲν ἄφινεν αἰσχρολογίαν ὁποῦ νὰ μὴ τοῦ τὴν προσφέρῃ.

Ἔστειλεν καὶ εἰς τὸν Στορνάρην, πλὴν ἄκουσεν τὰ ἴδια[3]).

Ὁ Κίτζιος Τζιαβέλα μὲ ἄλλους Σουλιώτας εἶχαν ἔβγει εἰς Μισολόγγι ἀπὸ

---

1) Ὀξυὰ εἶναι ἡ Καράβα, βουνὸ πρὸς τὸ σύνορο τοῦ Θεσσαλ. κάμπου, ποῦ φυλάει δεξιὰ τὰ περάσματα τῆς Νευρόπολης κι' ἀριστερὰ τὶς Πόρτες. «Ἐθνικὴ» ἐκστρατεία καὶ στρατόπεδο στ' Ἄγραφα, εἶναι ἁπλῆ φαντασία τοῦ συγγρ., ποὺ σοβαρεύεται στὰ στρατιωτικά. Τὸ κράτος στάθηκε ἀπόλυτα ἀνίκανο νὰ ὀργανώσῃ τέτοια πολεμικὰ ἐπιχειρήματα. Αὐτὸ δείχνει ἡ Ἱστορία.

2) Ἡ κατάχρηση τῶν μισθῶν (λουφέδων) εἶχε καταντήσει ἀπὸ παλιὰ χρόνια νόμος ἄγραφος στὰ Σουλτανικὰ στρατεύματα, ὄχι μοναχὰ τ' Ἀρβανίτικα. Κάθε πασσᾶς ἢ κατώτερος ἀρχηγὸς ἔπαιρνε π.χ. 30 χιλ. «χάρτσια» (τὸ ἀντίτιμο τῆς στρατολογίας 30 χιλ. ἀντρῶν), καὶ στρατολογοῦσε πολὺ λιγώτερον ἀριθμό. Ἡ ἐκστρατεία πάλι, ἅμα τελείωνε ἡ ρητὴ προθεσμία της, ἔπρεπε χωρὶς ἄλλο νὰ τελειώσῃ. Οἱ «λουφετζῆδες», μὲ τὸ ἔτσι-θέλω, φεύγαν ἀπὸ τὸ στρατόπεδο γιὰ τὰ σπίτια τους, καὶ στὸ δρόμο πέφτανε στὴν ἁρπαγή. Αὐτὲς οἱ καταχρήσεις ἤτανε πολὺ μεγαλύτερες στ' Ἀρβανίτικα σώματα. Κάθε ἐκστρατεία ἄρχιζε τέλη τοῦ Ἀπρίλη καὶ τελείωνε τέλη τοῦ Ὀχτώβρη.

3) Ἄρνηση μοναχά, ὄχι βρισιές.

τὰ Νησιά[1]).

Οἱ Τζιαβελαῖοι, μὴ ὑποφέροντες τὴν δόξαν τοῦ Μάρκου Μπότζιαρη, εὑρόντες ἀντιζήλους <αὐτοῦ> τὸν Ἀνδρέαν Ἴσκου καὶ ἄλλους [ἐκείνου] ἐντοπίους[2]), ἀπέρασαν εἰς τὸν Βάλτον.

Ὁ Ράγκος καὶ λοιποί, οἵτινες ἀντενεργοῦσαν εἰς τὸν Καραϊσκάκην, συνήργησαν ὥστε αὐτοὶ νὰ ἔβγουν εἰς τὰ Ἄγραφα, γνωρίζοντες ὅτι ἡ φήμη <τῆς ἀφίξεως> τοῦ Τζιαβέλα ἔπρεπεν νὰ σύρῃ τὴν ὀργὴν τῶν Τουρκῶν, <ὥστε> νὰ χαλάσουν τὰς συνθήκας μὲ τὸν Καραϊσκάκην, καὶ τὰ Ἄγραφα νὰ μείνουν ἔρμαιον τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἄλλου—παρὰ νὰ ἀρχηγεύῃ ὁ μοῦλος[3]).

Ἐπροσκολλήθη καὶ ὁ Γιαννάκης Μπουκοβάλα μὲ τὰ Οὐτζιάκια, ὁ δὲ Νιάφας ἀνεψιὸς τοῦ Ράγκου ἐκ μέρους του[4]).

Ὁ Καραϊσκάκης, τὸν ὁποῖον ἡ φύσις εἶχεν προικίσει μὲ ὅλα τὰ χαρίσματα τοῦ ἀρχηγοῦ, εὐθὺς (461) ἐκατάλαβεν τὸν σκοπόν, καὶ ἔστειλεν καὶ προκατάλαβεν τοὺς πόρους <τοῦ Ἄσπρου>, καὶ δὲν τοὺς ἐδέχθη, λέγων ὅτι 200 καὶ 300 ἄνδρες ἐλευθερίαν δὲν φέρνουν[5]).

Ὁ Καραϊσκάκης εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν πάλιν ἐζήτησεν <ἀπὸ> τὸν Στορ-

---

1) Ὁ Κ. Τζαβέλας ἔφτασε στὸ Μεσολόγγι, 18 Ἰούν. 1822, καὶ φτάνοντας ἀμέσως μελέτησε ἐκστρατεία γιὰ τὴ Σπλάντσα (Φανάρι), δρμον ἠπειρωτικό, ποὺ ἀντικρίζει τὸ Σοῦλι. Αὐτὸ δείχνει τὴ μεγάλη οἰκονομικὴ ἀνάγκη ποῦ εἶχε ὁ Τζαβέλας, φεύγοντας ἀπὸ τὴν Κεφαλλωνιά. Σοῦλι πειὰ δὲν ὑπῆρχε, καὶ ὁ σκοπὸς ἦτανε τὰ λάφυρα.

2) Ὁ Μ. Μπότσαρης, ἀφοῦ ἔπεσε τὸ Σοῦλι, δὲν πέρασε πρόσφυγας στὰ Ἑφτάνησα. Ἀπὸ τὴν Κόρινθο, ὅπου πῆγε νὰ φροντίσῃ γιὰ τὴν οἰκογένεια καὶ τὸν ἀδερφό του Κώστα, αἰχμάλωτους τοῦ Ἀλήπασσα, δηλ. ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ Μάη 1822, ἔδεσε στενὴ φιλία καὶ ἀφοσίωση, αὐτὸς καὶ ὅλη ἡ φάρα ἡ Μποτσαραίικη, μαζὶ καὶ οἱ ἄλλες φάρες ποὺ ἀκολουθούσανε, μὲ τὸ Μαυροκορδάτο. Ὁ δεσμὸς ἦτανε τόσο στενός, ποὺ οἱ Τζαβελαῖοι, ἀπὸ ἀνάγκη φυσική, περάσανε στὴ μερίδα τὴν ἀντιμαυροκορδατική.

3) Ὁ σκοπὸς ἦτανε καταχθόνιος· πρῶτα ὁ Μαυροκορδάτος ἔδιωχνε ἀπὸ κοντά του τοὺς πεινασμένους αὐτοὺς Σουλιῶτες, ποὺ ἦταν ἐχθροὶ τῶν φίλων του· ἔπειτα ἄνοιγε ἐπικίνδυνο καβγᾶ τοῦ Τζαβέλα καὶ τοῦ Καραϊσκάκη. Ὁ Γιαννάκης Ράγκος, ἂν καὶ Ἀρματωλὸς μὲ δύναμη, ἀνίκανος νὰ τὰ βγάλῃ πέρα μὲ τὸν Καραϊσκάκη, φαίνεται πῶς ἦταν ὁ δάσκαλος ποὺ κανονάρχησε στὸ Μαυροκορδάτο τὸ μάθημα. Τέλος οἱ Τζαβελαῖοι, φτωχοὶ καὶ πεινασμένοι, κάπου ἔπρεπε νὰ πᾶνε νὰ βοσκήσουν, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν στρατῶν τοῦ Σουλτάνου, ποὺ ἅμα δὲν εἶχε νὰ πληρώσῃ, ἄφηνε νὰ «διαγουμισθῇ» κάποια πλούσια ἐπαρχία. Ὁ Α. Ἴσκος, 16 Ἀπρίλ. 1823, ἔγραφε στὸ φίλο του Γιαννάκη Στάικο γιὰ τὸ σῶμα τοῦ Τζαβέλα, ποὺ πέρασε ἀπὸ τὸ Βάλτο τραβῶντας γιὰ τ' Ἄγραφα: «Ἦλθαν οἱ Σουλιῶτες ἐδῶ, καὶ δὲν ἔχουν τί νὰ φᾶν....». Πειὸ κάτω ὁ Καραϊσκάκης θὰ τοὺς ὀνομάσῃ «Παλιοτσάρουχα». Φαντάζεται κανεὶς τὴν κατάντια τους, καὶ τὴν τυφλὴ ἀπελπισιὰ ποὺ τοὺς ἔσπρωξε ν' ἀνοίξουν πόλεμο μὲ τὸν Καραϊσκάκη.

4) Συνόδεψε ὁ πρῶτος τὸ σῶμα τοῦ Ἀρματωλικοῦ Οὐτζακιοῦ (Ράγκου) μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ πάρῃ τὸν τόπο τοῦ Καραϊσκάκη, κἀὶ ὁ δεύτερος ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Ράγκου. Ὁ ἴδιος ὅμως ὁ Ράγκος δὲν πήγαινε μαζί.

5) Ὁ σκοπὸς ἦτανε νὰ δώσουν τάχα βοήθεια στὸν Καραϊσκάκη (ποὺ δὲν εἶχε ἀνάγκη) κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ μ' αὐτὸ ν' ἀποδείξουν ἄπιστο τὸν Καραϊσκάκη, ποὺ τάχα δὲ θὰ φύλαγε τὶς συμφωνίες τῆς ἀνακωχῆς (Καπάκια) μὲ τοὺς Τούρκους.

νάρην νὰ ἀνταμωθοῦν εἰς Καστανιὰν ἢ εἰς Ρεντίναν, πλὴν <αὐτὸς> ἀποκρίθη ὅτι δὲν εἶχεν καιρόν, καὶ ἂν ἀγαποῦσεν ὁ Καραϊσκάκης, ἂς ἔλθῃ εἰς Ἀσπροπόταμον. Ὅλα τὰ ἀδέλφια τοῦ Στορνάρη δὲν ἤξευραν πῶς νὰ τὸν εὐχαριστήσουν, διότι ἐννόησεν ὁ ἄνθρωπος καὶ φύλαξεν τὴν ἀξιοπρέπειάν του[1]).

Ὁ Καραϊσκάκης ἀπαντᾷ ὅτι· «δὲν φταίγεις ἐσύ, ἀδελφέ, παρὰ ἀνάθεμα ταὶς σκούφιαις ταὶς μεγάλαις ὁποῦ σὲ πλησίασαν», ἐννοῶν ἡμᾶς <τοὺς Μακεδόνας>, ὅσους φορούσαμεν φέσια βαθέα, ἀσυνείθιστα τότες ἐκεῖ[2]).

Ἀποτυχόντες <οἱ Σουλιῶται> νὰ διαβοῦν εἰς τὰ Ἄγραφα διὰ τῆς ἐπαρχίας Ραντοβυζιοῦ[3]), μετέβησαν ἄντικρυ εἰς τὸ Μιρόκοβον, καὶ χωρὶς νὰ εἰδοποιήσουν κανέναν, ἐμβῆκαν εἰς τὸ Μιρόκοβον διαβάντες τὸν πόρον[4]). Οἱ Μιροκοβῖται καὶ τὰ ἀδέλφια τοῦ Στορνάρη, ἰδόντες ὅτι ἐμβαίνουν μὲ τόσον θάρρος, ἐνόμισαν ὅτι ἦσαν προσκλημένοι ἀπὸ τὸν Καπιτάνον. Τοὺς ἐφιλοφρόνησαν καθ' ὅλα, καὶ εἰδοποίησαν εὐθὺς καὶ τὸν Στορνάρην.

Ὁ Σιλιχτάρης <Μπόδας> δὲν εὗρισκεν ἀνάλογον τὴν δύναμίν του νὰ κινηθῇ καθ' ἡμῶν, διότι δὲν ἤξευρεν τὴν τύχην του <ἀπὸ τὸν πόλεμον>. Ἐπαριθμοῦσεν τὸν Καραϊσκάκην μόνον μὲ 2000, καὶ ἄλλους τόσους ἡμᾶς. Ὅθεν ἀπόφευγεν τὴν προσβολὴν διὰ ἄλλην περίστασιν.

Ὁ <Νικ.> Στορνάρης λαβὼν τὰ γράμματα ἔξαφνα, ἀκούγων καὶ τὸν Νιάφαν μαζί των, κατάλαβεν ἀμέσως τὸν σκοπόν των.

Εἰς μὲν τὸν Καραϊσκάκην ἔγραψεν τὸ φθάσιμόν των, καὶ πῶς θέλει καὶ αὐτὸς νὰ τοὺς μεταχειρισθοῦν, μὲ τὸν στοχασμὸν ὅτι μόλις εἰς δύο ἡμέρας λαμβάνομεν ἀπάντησιν, καὶ εἶχεν καιρὸν νὰ στοχασθῇ περὶ τῶν εἰσελθόντων εἰς τὴν ἐπαρχίαν[5]).

Θέλων δὲ νὰ ἔχῃ εἰς τὸ πλάγι του μίαν βοήθειαν διὰ κάθε ἐνδεχόμενον, ἔγραφεν πρὸς τοὺς ἀδελφούς του νὰ διαιρεθοῦν εἰς δύο, καὶ οἱ μὲν νὰ περιέλθουν τὰ μισὰ <χωριὰ> τὰ Παλαιοχώρια πρὸς τὴν Γκαβαλιώρα (462), οἱ δὲ νὰ περιέλθουν εἰς τὰ λοιπά, καὶ νὰ σταθοῦν εἰς αὐτὰ τὰ μέρη προσωρινῶς.

---

1) Ἂν ὁ παλιὸς Ἀρματωλὸς Στορνάρης (μεγάλο Οὐτζάκι) καταδεχότανε νὰ πάῃ ἕναν τόσο μεγάλο δρόμο ὡς τὴ Μεγάλη Καστανιὰ γιὰ χάρη τοῦ Καραϊσκάκη, θὰ ζημίωνε τὴν ἀξιοπρέπειά του τὴν ἁρματωλική. Ὅμως ὁ Καραϊσκάκης θὰ εἶχε αἰτία ἀληθινὴ ποῦ τὄκανε, ἀρρώστεια ἴσως.

2) Αὐτὴ λοιπόν, φαίνεται, ἦταν ἡ αἰτία ποῦ ὁ Καρ. ἀντιπαθοῦσε τὸ συγγραφέα· ἔκανε ὅ,τι ἤθελε τὸ Στορνάρη μὲ τὴν ἐπιρροή του. Εἶχε δίκιο ὅμως ὁ Καρ., γιατὶ ἤξερε τὸν ἀδύνατο χαρακτῆρα τοῦ φίλου του καί, σὰ θελητικὸς αὐτὸς καὶ γενναῖος, τοῦ τὸ χτύπησε ἐπιγραμματικά, ὥστε νὰ τὸ μάθῃ καὶ ὁ νεαρὸς γραμματικός του.

3) Οἱ Ἀρματωλοὶ τοῦ Ραδοβιτσιοῦ ξέρανε πῶς πηγαίναν οἱ Σουλιῶτες ὄχι γιὰ ἄλλο τίποτε παρὰ γιὰ νὰ «κυβερνηθοῦν» (πλιάτσικο).

4) Πέρασαν τὸν Ἄσπρο καὶ μπῆκαν στὸ Ἀρματωλίκι τοῦ Στορνάρη. Γρ. «Μερόκοβο».

5) Ὁ Στορνάρης ζητοῦσε τὴ γνώμη τοῦ Καραϊσκάκη πῶς νὰ φερθοῦνε στοὺς Σουλιῶτες, γιατὶ ἤξερε πῶς ἡ ἀπάντηση θ' ἀργοῦσε δυὸ μέρες νὰ φτάσῃ, λοιπὸν εἶχε κι' αὐτὸς καιρὸ νὰ σχηματίσῃ γνώμη.

Ἓν ἄλλο ἀπόσπασμα Σουλιωτῶν, ἕως 80, ἀπέρασαν ἀπὸ τὰ Τζιομέρκα, ἀπὸ τὴν Σιουμερούν, εἰς τὰ Γρεβενά, καὶ ἔγυραν πρὸς τὸ τμῆμα τοῦ Καπ. Γρηγόρη Λιακατᾶ[1]).

Εἰς αὐτὸ τὸ ἀπόσπασμα ἦτον μαζὶ καὶ ὁ Χρίστος Ροκάς[2]), ὅστις παλαιόθεν εἶχεν τὸ δικαίωμα τὴν Καπιτανίας Κλινοβοῦ, καὶ ἅμα ἔφθασεν ἐσκόρπησεν τεσκερέδες <συλλογῆς ἀναγκαστικοῦ> ἐράνου.

Ὁ Καραϊσκάκης, ἀντὶ νὰ εἶναι μακράν, ὁποῦ νόμιζεν ὁ Στορνάρης <ὅτι εἶχεν ἀνάγκην> νὰ λάβῃ καιρὸν νὰ ἀνταμωθῇ, συνέπεσεν καὶ ἦτον εἰς τὴν Βατζινιάν, δύο ὥραις πλησίον μας, μὲ ἕως 80 στρατιώτας[3]).

Ἰδοὺ τὰ γράμματά του ἐν περιλήψει:

*Ἀδελφὲ Καπ. Νικόλα.—Εἶδα ὅσα μὲ γράφεις περὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν κερατάδων. Στεῖλε τους τὸ ἐσώκλειστον[4]), ἑτοίμασε τοὺς συνδρόφους σου, καὶ τὸ γιόμα εἶμαι αὐτοῦ.—<**Καραϊσκάκης**>.*

Εἰς δὲ αὐτοὺς ἔγραφεν:

*Κίτζιο Τζιαβέλα καὶ λοιποί.—Ἔμαθα τὸ ἀπέρασμά σας εἰς Ἀσπροπόταμον. Ποῦ πᾶτε, κλέφτες, λησταὶ τῆς πατρίδος καὶ προδότες, παλιοτζάρουχα; Τρακόσιοι ἄνθρωποι θὰ μᾶς φέρετε τὴν ἐλευθερίαν (463); Ἢ θαρρεῖτε, δὲν ἠξεύρομεν τοὺς σκοπούς σας; Ἐπουλήσατε τὴν πατρίδα σας, προδόται[5]), καὶ τώρα τρέχετε ἐδῶ κ' ἐκεῖ νὰ χαλνᾶτε τὸν κόσμον; Ὄχι· ἂν εἶναι τὸ Ρωμαίικον νὰ μᾶς τὸ φέρνετε ἐσεῖς οἱ 200 ἄνθρωποι, δὲν σᾶς θέλομεν. Ἔχομεν καὶ στράτευμα καὶ ἄλλας δυνάμεις, ὅταν μᾶς διορίσῃ τὸ Ἔθνος, νὰ βαρέσωμεν. Διὰ τοῦτο, ἅμα λάβετε τὸ γράμμα, ἀμέσως νὰ φύγετε διότι—νὰ μὴ μᾶς κάμετε ἀπίστους[6]). 20 Ἀπριλίου 1823.—**Καραϊσκάκης**».*

Ἐμπερδεύθημεν. Κοντὰ εἰς τὸ γράμμα πρόφθασεν καὶ ὁ ἴδιος.

Ὁ Κος Κίτζιος Τζαβέλας[7]) καὶ λοιποὶ δὲν εὐαρεστήθησαν νὰ μείνουν εἰς τὸ Μιρόκοβον ἕως νὰ φθάσῃ ἡ ἀπάντησις τοῦ Στορνάρη, ἀλλὰ προχώρησαν ἕως τὸ Εἰκόνισμα, λεγόμενον καὶ Τράπεζαν, ἴσια εἰς τὰ μανδριὰ τοῦ Ζοβλέρη, καὶ ἄρχισαν νὰ ψήνουν. Ἔχοντες καὶ μικρὰς ὑποψίας, ἔβγαλαν καὶ φυλακὰς γύρωθεν.

---

1) Ἀπὸ τὸ χωριὸ Σουμερού β. ἀπὸ τὸ Βάλτο προχωρῆσαν ὅλο τὴ δεξιὰ πλευρὰ τοῦ Ἄσπρου, καὶ δὲν περάσανε στ' Ἀρματωλίκι τοῦ Στορνάρη. «*Εἰς τὰ Γρεβενά*», κατὰ τὴ διεύθυνση τῶν Γρεβενῶν· μὲ τὸ γῦρο αὐτὸν μπήκανε στὸ μικρὸ τ' Ἀρματωλίκι τοῦ Λιακατᾶ, παρακινημένοι ἀπὸ κάποια αἰτία. Βλ. π. κ.

2) «Ἐφονεύθη εἰς Νεόκαστρον, ἐπὶ Ἰμπραΐμη» σημ. συγγρ.

3) Δηλ. τοὺς χώριζε ὁ Πορταΐτικος ποταμός.

4) Τῶν Σουλιωτῶν.

5) Ἡ προσβολὴ ἦταν ἄδικη καὶ πικρή, ἀλλὰ ὁ Καραϊσκάκης ἅμα θύμωνε ἔφτανε σὲ παραλογισμό. Οἱ Σουλιῶτες παραδώσανε τὸ Σοῦλι μὲ τιμὴ καὶ δόξα.

6) Νὰ μὴ χτυπηθοῦμε μὲ σᾶς, ποὺ εἴσαστε δμόθρησκοί μας.

7) Τὸν ὀνομάζει Κύριο, γιατὶ ὅταν ἔγραφε, ὁ Τζαβέλας ἦταν ἐπίσημος Ἀγωνιστὴς καὶ στρατηγός.

Ἦτον καιρὸς γεύματος· ἔβαλαν τὸ τραπέζι· ἁρπάξαμεν μὲ βίαν ὁ καθεὶς ἀπὸ ὀλίγον. Οἱ στρατιῶται περίμεναν τὸ κίνημα, καὶ μᾶς τριγύριζαν[1]) εἰς τὴν τράπεζαν.

Ὁ Καραϊσκάκης παίρνει τὸ γιαούρτι, τὸ χύνει ὅλον εἰς τὴν πίτταν, καὶ τὸ ἀνακατώνει φωνάζων, ἀστειζόμενος καὶ δημηγορῶν. Λέγει:

—Ἕλληνες, βλέπετε αὐτὴν (464) τὴν πίτταν; Τὴν κερδήσαμεν μὲ τὸ σπαθί μας ἀπὸ τοὺς Τούρκους· σήμερα ἦλθαν ἄλλοι, ὁποῦ θέλουν νὰ μᾶς τὴν φάγουν —ὄχι νὰ τοὺς φιλεύσωμεν. Ὅποιος θέλει νὰ τρώγῃ τὴν πίτταν, σήμερον θὰ τὸν ἰδῶ: Καπνὸς νὰ γίνουν οἱ κερατάδες!

Ὅλοι ἐφώναξαν:

—Ὁρισμός σου, Καπιτάνε! Μᾶς βλέπεις σήμερον ἂν εἴμεθα ἄξιοι νὰ τὴν τρώγωμεν<τὴν πίτταν>ἢ ὄχι!

Προστάζει τὸν σαλπιγκτὴν νὰ κτυπήσῃ ἀνάκλησιν(!), καὶ ἀμέσως ἐκινήθημεν, ἕως 300 ὅλοι—καὶ ἡμεῖς.

Ὁ Καραϊσκάκης ἔγραψεν εἰς ὅλα τὰ τμήματα τοῦ <Ἀρματωλικιοῦ> νὰ στρέψουν ὅλοι πρὸς ἐτοῦτα τὰ μέρη<τρέχοντες>νύκτα-μέρα, καὶ ὅπου εὕρουν <κανέναν>ἀπὸ αὐτοὺς—σκότωμα!

Ὁ Στορνάρης ἔγραψεν εἰς τὸν Γρηγόρην<Λιακατὰν>νὰ ἔχῃ ἔγνοιαν· καὶ δὲν ἠξεύραμεν ὅτι αὐτὸς τοὺς εἶχεν πολιορκημένους ἐκείνους<τοὺς ὀγδοήκοντα Σουλιώτας>εἰς ἓν στενόν.

Φθάσαντες εἰς τοῦ Ψάρου τὴν βρύσιν, βρύσιν περίφημον[2]), ὁ Καραϊσκάκης ἐξηγήθη εἰς τὸν Στορνάρην ὅτι θέλει ὑπανδρευθῇ τὴν θυγατέραν τοῦ Τζιολάκογλου (τῆς ὁποίας τὴν εἰκόνα ἤφερεν εἰς μίαν ταμπακέλλαν) εἰς Ρεντίνα, διότι ἔμαθεν ὅτι ἡ γυναῖκα του τοῦ πάτησεν τὴν τιμὴν εἰς τὰ Νησιά. Καὶ τοῦ ἔδειξεν τὴν εἰκόνα της[3]).

---

1) Τὸ χειρόγρ. *τριγύρησαν*.

2) Ἡ βρύση αὐτὴ θὰ εἶχε κάποια ἱστορία, μπορεῖ κανέναν Κλέφτικον πόλεμο, ἀλλὰ ὁ συγγρ. δὲν ἀποφασίζει νὰ δώσῃ τὴν ἐξήγησιν. Ψάρος Σουλιώτης, περίφημος γιὰ τὴν παληκαριά του, ἔδρασε κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν.

3) Σταματήσανε λοιπὸν στοῦ Ψάρου τὴ βρύση, φάγανε ἴσως κι' ἤπιανε, κι' ἄρχισε ὁ Καραϊσκάκης τὰ δαιμονισμένα χωρατά του· καὶ σ' αὐτὰ τοῦδωσε ἀφορμὴ ἡ μικρὴ ταμπακιέρα, ποὺ θὰ ἦταν ἀσημένια, στελμένη ἀπὸ τὴν Πόλη (ὅπου οἱ Τσολάκογλοι εἶχανε συγγενεῖς ἀποκαταστημένους) καὶ ἡ εἰκόνα τοῦ κοριτσιοῦ θὰ ἦταν ἁπάνου χτυπητὴ μὲ τεχνικὸν τρόπο, γνωστὸ μὲ τ' ὄνομα «σαμπάτι». Ἡ προφορικὴ παράδοση (ἀπὸ χειρόγρ. σημειώματα τοῦ συγγραφέα Ἀντρέα Καρκαβίτσα) λέει πῶς ὁ Καραϊσκάκης, πατῶντας τ' Ἄγραφα (στὰ 1821;) ἔκαψε τ' ἀρχοντικὰ τοῦ Τσολάκογλου στὴ Ρεντίνα. (Εἶναι γνωστὸ πῶς ὁ Γέρο-Τσολάκογλους, ἀρχίζοντας ἡ Ἐπανάσταση, ἔφυγε κατὰ τὴ Λάρισσα, ὅπου ἡ μοῖρα του ἦταν τραγική). Προστάτεψε ὅμως ὁ Καρ. τὰ κορίτσια, καὶ τἄστειλε στὴν οἰκογένεια Ζαΐμη. Ὁ Καρ. μισοῦσε θανάσιμα τὸν κοτζάμπαση Τσολάκογλου, γιατὶ ἔγινε αἰτία τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου τοῦ Κατσαντώνη καὶ τῆς καταδρομῆς ἔπειτα τῶν συντρόφων του (ἀπ' αὐτοὺς ἕνας ἦταν καὶ ὁ Καραϊσκάκης). Ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῶν πύργων τῆς ἐπίσημης, καλλιεργημένης, ἀλλὰ καὶ στοὺς Τούρκους ἀφωσιωμένης οἰκογένειας φύλαξε ἕνα θυμητικό, τὴ μικρὴ ταμπακοθήκη, καὶ γιὰ νὰ τὴν κρατῇ ἀπάνω του, θὰ πῇ πῶς ἔπινε ταμπάκο (τῆς μύτης), καὶ λοιπὸν δὲν κάπνιζε.

Ἀκούγοντας ὁ Στορνάρης τὰ παιδαριώδη λόγια του (465) καὶ [τὰ] ἐναντία εἰς τὴν ὑπόληψίν του, τὸν ἐξήλεγξεν κατηγορῶντας τὰς ἀδυναμίας αὐτάς, νὰ ἀκούγῃ τὰς φλυαρίας κατὰ τῆς γυναικός του καὶ <νὰ θέλῃ> νὰ παρανομήσῃ ἀναφανδόν. Τὸν ἀπέδειξεν δὲ ὅτι εἶναι ὁ ἀφανισμός του αὐτὴ ἡ πρᾶξις καὶ ὁ θάνατός του. Θυμωθεὶς <διότι ἐπίστευσεν> εἰς τοὺς ψιθυριστάς, ἔρριψεν τὴν ταμπακέλλαν εἰς τὸν σωρὸν τῶν Ἑλλήνων <στρατιωτῶν> λέγων:

—Ὅποιος τὴν πρωτοπάρῃ, νὰ τὴν ἔχῃ! Νὰ τὴν χέσω, λέγει, τὴν πουτάνα![1]).

Αὐτοῦ μᾶς ἔφθασεν ἡ ἀπάντησις τοῦ γράμματός μας, ὅτι αὐτοὶ διὰ λόγους πολλοὺς δὲν ἐδυνήθησαν νὰ σταθοῦν ἐκεῖ, καὶ ἀπέρασαν αὐτοῦ εἰς ταῖς στάναις[2]).

Ἀκούσας ὁ Καραϊσκάκης ὅτι εἰσχώρησαν εἰς τὸ κέντρον, καὶ ὅτι ἀπὸ αὐτοῦ εὔκολα διάβαιναν καὶ εἰς Ἄγραφα, ἄφρισεν· ἀνασκουμπώθη ταῖς δύο ποδιαῖς τὰ μανίκια[3]), πῆρεν τὸν σαλπιστὴν μαζί του καὶ τρέχει δρομαίως.

Ἅμα ἐβγῆκεν ἀντικρύ των, εἰς τὴν Κυδωνιά, εἶδεν τοὺς καπνοὺς τῶν ψητῶν.

Τρέχομεν μὲ τὸν Στορνάρην τὸν φθάνομεν, τὸν λέγει ὁ Στορνάρης:

—Ἂν ἔχομεν σκοπὸν νὰ τοὺς πολεμήσωμεν πρὶν τοὺς ὁμιλήσωμεν, τὸ σχέδιον πρέπει νὰ τὸ κάμωμεν ἀπὸ ἐδῶ, διότι ἡ θέσις ὁποῦ λημεργιάζουν εἶναι δυνατή, καὶ θὰ μᾶς βλάψουν.

—Ὅ,τι ἠξεύρεις κάμε, λέγει ὁ Καραϊσκάκης, ἐγὼ θὰ πέσω ἀπάνω τους— ἢ τοὺς γαμῶ τὰ κέρατα (466) ἢ πεθαίνω σήμερον!

Ἔπεμψεν ἓν ἀπόσπασμα ὁ Στορνάρης τὰ ἴσια[4]) νὰ ἔβγῃ νὰ τοὺς κεφαλώσῃ. Οἱ δὲ λοιποὶ ὅλοι μαζὶ διευθύνθημεν ἀπάνω τους.

Ἅμα ἐβγήκαμεν εἰς τὸ τζιογκρὶ τοῦ δρόμου, Παπᾶ ὀνομαζόμενον, καὶ τοὺς εἶδεν <ὁ Καραϊσκάκης>, προστάζει νὰ σαλπίσῃ τὸ «ἀπάνω τους». Μία παταργιὰ ντουφέκια <ἔπειτα>, καὶ ἴσια κατ' αὐτούς.

Βλέποντες αὐτοὶ τὴν ὁρμήν, δρομαίως τρέχοντες προκατάλαβαν τὸ σπανὸν τοῦ βουνοῦ τοῦ Εἰκονίσματος καὶ τοποθετήθησαν εἰς τοὺς βράχους, διότι δὲν εἶχαν καιρὸν νὰ ὀχυρωθοῦν[5]).

Ὁ Καραϊσκάκης διαίρεσεν ὅλους γύρωθεν τοῦ βουνοῦ[6]), πλὴν ἐπειδὴ ἦτον

---

1) Μὲ τί νὰ γελάσῃ κανεὶς περισσότερο· μὲ τὸ σατυρικό, ξετσίπωτο πνεῦμα τοῦ Καραϊσκάκη, ποὺ καὶ τῆς γυναικός του τ' ὄνομα δὲ ντρεπότανε νὰ τὸ κάνῃ θέμα κωμικὸ γιὰ νὰ κινήσῃ τῶν ἀκροατῶν τὰ γέλια, ἢ τοῦ σοβαροῦ καὶ ψυχροῦ Στορνάρη τὸ θυμό, ποὺ πίστεψε τὴ θεατρικὴ παράσταση γι' ἀληθινή; Ὁ κοινωνικὸς κανόνας τῆς ἐποχῆς ἀπαγόρευε νὰ γίνεται ἡ γυναῖκα (σύζυγος) θέμα δημόσιας συζήτησης. Ὁ Καραϊσκάκης, στὰ πνευματικά του αὐτὰ ξεσπάσματα, ἔγραφε ἀπὸ κάτου στὰ τσαρούχια του τοὺς νόμους τῆς καλῆς ἀνατροφῆς.

2) Οἱ Σουλιῶτες, ἀπὸ ἀνάγκη τροφῶν, δὲ μπορούσανε νὰ σταθοῦν ἐκεῖ (στὸ κάτω μέρος τοῦ Ἀρματωλικιοῦ, ποὺ πρωτομπῆκαν), καὶ προχώρησαν ψηλότερα, καὶ πειὸ κοντὰ στὸ Στορνάρη («αὐτοῦ»), δηλ. στὶς στάνες, ὅπου θὰ βρίσκανε τροφή.

3) Ἔχωσε τὶς ἄκρες τῶν μανικιῶν στὶς ἁμασκάλες, γιὰ νἄχῃ ἐλεύθερα τὰ χέρια. Συνειθισμένο κίνημα ἀνθρώπου ποὺ ἑτοιμάζεται γιὰ πόλεμο.

4) Ἴσα κατ' ἀπάνου στὸ βουνό.

5) Νὰ κάμουν ταμπούρια.

6) Τοὺς μοίρασε ὅλους τριγύρω στὸ βουνό.

ἡ ἀπόστασις μεγάλη, <οἱ στρατιῶται> ἐπήγαιναν σκορπιστά.

Τὸ <ἰδικόν μας> ἀπόσπασμα τοὺς ἀνακεφάλωσεν, ἐκτύπησεν τὴν φυλακὴν ἔξαφνα[1]), ἔλαβεν δύο ζωντανοὺς καὶ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Νιάφα Λόζιον· τοὺς ἀπάτησεν ὅμως <αὐτὸς> καὶ ἔφυγεν, καὶ <τὸ ἀπόσπασμά μας> προκατάλαβεν τὸ διάσελλον τῆς <μόνης ἕως τότε δυνατῆς> διαβάσεώς των.

Ὥστε δρόμος δὲν [τοὺς] ἔμεινεν <εἰς τοὺς Σουλιώτας ἄλλος> παρά, ἢ νὰ πέσουν, νὰ τζακισθοῦν <περνῶντες> ἀπὸ τὸ ὄπισθεν μέρος κατὰ τὸ Βαλκάμι, ἢ νὰ σωθοῦν πολεμῶντες—ἢ νὰ παραδοθοῦν[2]).

Ὁ ὀξύθυμος καὶ δραστήριος Καραϊσκάκης δὲν ἐδάσταζεν νὰ (467) ὁρμᾷ προσωπικῶς[3]), ἀλλὰ προχωρῶν—ἀναβαίνων μὲ ἀλαλαγμούς, ἔφθασεν ἕως εἰς τὴν θέσιν πλησίον, <ἐκεῖ> ὁποῦ ἐσωρεύθησαν ὅλοι[4]).

Τὰ πυρά των λοιπὸν <τώρα> ἦτον περισσότερα καὶ εὐστοχώτερα ἀπὸ τὰ ἐδικά μας, ὁποῦ <οἱ ἰδικοί μας> περιτριγύριζαν ὅλον τὸ βουνόν, καὶ εἵμασθον ἐκθεμένοι εἰς τὸ σπανὸν <ἔδαφος> καὶ χωρὶς προφύλαξιν,

Ἀπὸ τὸ μέρος ὁποῦ προχωρήσαμεν ἡμεῖς, ντουφέκι δὲν μᾶς ἔρριξαν, παρὰ κυλοῦσαν ἀπότομα, μεγάλα λιθάρια, ὁποῦ ἀνασήκωναν τὸν τόπον <πίπτοντα> εἰς τοὺς χαλιάδες καὶ γκρέμιζαν ὁλόκληραις ὀξυαίς[5]).

Ὁ πόλεμος ἄναψεν πεισματικά· ἐφονεύθησαν πέντε ἀπὸ ἡμᾶς, εἰς δύο ὥρες, καὶ δύο ἐπληγώθησαν.

Ἐκεῖνοι πολεμῶντες προφυλαγμένοι καὶ καθήμενοι, οἱ ἐδικοί μας ἀναβαίνοντες μπρούμυτα τὸν ἀνήφορον, πῶς ἠμπορούσαμεν νὰ προοδεύσωμεν;

Μετὰ δύο ὥραις πόλεμον, ἐβγῆκαν ἀπὸ ταὶς θέσεις των, ὥρμησαν κατὰ τοῦ Καραϊσκάκη· ἄρχισαν νὰ ὑποχωροῦν οἱ πλησίον τοῦ Καραϊσκάκη. Ὁ Χριστάκης Συντεκνιώτης, παλαιὸς Ἀρματωλὸς καὶ περίφημος ληστὴς ἐπὶ Τουρκίας, ἐστέκετο μὲ ὅλον τὸ θάρρος ὡσὰν <νὰ ἤθελε> νὰ ὁμιλήσῃ—ἕνα βόλι εἰς τὸ κεφάλι, καὶ ἐτελείωσεν αὐτοῦ, εἰς τὴν στάνην ἡ ζωή του. Ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐδικούς μας φονεύει ἕναν Σουλιώτην. Πλησίαζεν[6]) νὰ βασιλεύσῃ ὁ ἥλιος, καὶ τότε ὁρμήσαντες πρὸς τὸν Καραϊσκάκην, τὸν τζάκισαν. Ἡμεῖς ἐμείναμεν περιτριγυρισμένοι (468) εἰς ταὶς ὀξυαίς, καὶ μόλις ἐλευθερώθημεν ὑγιεῖς ἀνάμεσα ἀπὸ δύο φωτιαὶς καὶ τόσαις πέτραις.

Ἡ νύκτα μᾶς ἔκοψεν τὸν πόλεμον. Ὁ Καραϊσκάκης δὲν εἶχεν <μαζί του>

---

1) Τὰ καραούλια, τὰ βαλμένα πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος ἀπὸ τοὺς Σουλιῶτες.

2) Νὰ καταστραφοῦν πολεμῶντας. Σουλιῶτες ὅμως νὰ παραδοθοῦνε μὲ ντροπή, ἤτανε πρᾶμα ἀδύνατο.

3) Δὲ μποροῦσε νὰ συγκρατηθῇ, καὶ ριχνόταν κλπ. Τὸ χειρόγρ. *προσεκτικῶς*.

4) Ὅπου ὅλοι οἱ Σουλιῶτες εἶχανε συγκεντρωθῇ.

5) *Χαλιάς*, ἔκταση σκεπασμένη ἀπὸ κινητὰ λιθάρια· ὑπάρχουν τέτοιες βουνοπλαγιὲς γεμάτες ἀπ' αὐτά. Λοιπὸν πέφτοντας ἐκεῖ τὰ κοτρόνια (μεγάλες πέτρες), ποῦ ρίχναν οἱ Σουλιῶτες, «σήκωναν τὸν τόπον», ἀναστατώναν τὰ λιθάρια καὶ τὰ σέρνανε στὸ δρόμο τους μαζὶ μὲ τὰ δέντρα.

6) Τὸ χειρόγρ. *πλησίασεν*.

τὴν βούλαν του. Ὁ Στέριος Στορνάρης ἔφκειασεν εὐθὺς μίαν μὲ τὸ κονδυλομάχαιρον[1]).

Ὁ Καραϊσκάκης δὲν τὸν ἔμελεν, διότι ἤξευρεν ὅτι τὴν αὔριον θὰ τοὺς ἔχῃ[2]). Ἀνάψαμεν φωτιαίς.

Μᾶς ἐδιηγήθη ὅτι τὸν γνώρισαν, καὶ εὐθὺς ἐνδύθη ἕνα φλοκωτὸν νὰ μὴ ρίπτουν ἐπάνω του. «Μ' ἔκαμαν λαγὸν», ἔλεγεν, καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἀστεϊζόμενος[3]).

Τὸν ἐρώτησα ποῦ σκόπευεν νὰ σταθῇ, ἂν τὸν ἔπαιρναν τὸ κοντό.

—Τέσσαραις ὥραις, λέγει, οὔτε θὰ κοίταζα ὀπίσω μου. Πᾶρε γράψε τώρα, λέγει, Νικόλα· αὐτὰ ἦτον παιγνίδια· αὔριον τοὺς βλέπω <τί γίνονται> τὰ Παλιοτζάρουχα[4]).

Ἀντιπρόσωπόν του πάντοτε εἶχεν τὸν Ἀντώνην Ζαραλῆ εἰς τὰ Ἄγραφα. Ἔγραψεν εἰς αὐτὸν ὅσα ἀκολούθησαν καὶ τὸν θάνατον τοῦ Χριστάκη[5]) καὶ τῶν συνδρόφων· τοῦ ἔγραφεν νὰ παρηγορήσῃ τὸν Σωτήρην Συντεκνιώτην, καὶ νὰ τοῦ εἰπῇ, ἐκδίκησιν ἂν δὲν πάρῃ ὁ Καραϊσκάκης ἀπὸ αὐτούς[6]), πεθαίνει μόνος του· καὶ ὅτι ἀμέσως ὅλους τοὺς πολιτάρχας[7]) νὰ τοὺς κινήσῃ εὐθὺς καὶ νὰ ἔβγουν κατὰ τὸ Λιάσκοβον καὶ Κοράκου Γεφύρι[8]), καὶ ὅτι ἡμεῖς δὲν τοὺς χωριζόμεθα ἀπὸ τὸ κοντόν (468[9]). Ὁ Στορνάρης ἐναντίον τῆς θελήσεώς του ἐκινήθη· ἐπει-

---

1) Ὁ Σ. Στορνάρης ἔφερνε μαζί του, μέσα στὸ θηκάρι τῆς καλαμαριᾶς, βαλμένης στὸ σιλάχι, καὶ τὸ μικρὸ μαχαῖρι γιὰ νὰ ξύνῃ τὸ μολύβι. (Τὰ «μολύβια» τότε ἦταν ἀπὸ τὸ μέταλλο τοῦ μολυβιοῦ).

2) Δὲν τὸν ἔμελε ποῦ «τσακίστηκε»=νικήθηκε, γιατὶ ὡς τὴν αὐριανὴ μέρα κλπ.

3) Ἡ λαϊκὴ φράση· «μὲ κάμανε λαγὸ»=μὲ πήρανε γιὰ λαγό, μὲ βάλανε στὸ σημάδι ἀπ' ὅλες τὶς μεριές.

4) *Σημ.* μεταγενέστ. τοῦ συγγρ: «Οἱ Κρασοκανάτες <Σουλιῶται>, Τζὰπ - Τζὰπ <παρονομαζόμενοι> γνωρίζουν αὐτοὶ μὲ τὸ κονέττον <νὰ ροφοῦν τὸ ρακί>. Τὸ μέτρον τῶν ρακοπούλων ἦτον [ἀπὸ] ἓν κονέττον στενὸν εἰς τὸ στόμιον, τὸ ὁποῖον τελείωνεν ἕως τὸν πάτον <τοῦ βαρελιοῦ, ἐφαρμοζόμενον>. Βυζαίνων (γρ. βυζαίνοντες) ἐκτυποῦσαν <οἱ Σουλιῶται> τὰ χείλη ὀρεκτικά, καὶ τοῦτο <τὸ> ἔλεγαν τζὰπ-τζάπ».—Λοιπόν, ἅμα οἱ Σουλιῶτες, στὸν πόλεμο, πέφτανε μέσα σὲ κανένα χωριό, ἁρπάζαν τὸ κονέττο (λέξη ἰταλ., εἶδος μακρουλοῦ σωλῆνα) καὶ ρουφοῦσαν ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ βαρέλι τὸ πιοτό, καὶ ὕστερα χτυπούσανε τὰ χείλη ἡδονικά. Μ' αὐτὰ ὁ συγγρ. μπερδεύεται νὰ τοὺς πῇ. Ὅμως κάθε ἄταχτος πολεμιστής, σκασμένος ἀπ' τὸ δρόμο, τὸν πόλεμο, τὴ δίψα, γινότανε μπερδεμένος, καὶ δὲ μποροῦσε ἀλλοιῶς νὰ κάμῃ, πολὺ περισσότερο οἱ Σουλιῶτες, ποῦ περνοῦσαν τὴ ζωή τους στὸν πόλεμο. Τὸ πιοτὸ ἦταν ἡ μόνη παρηγοριά, τὰ χρόνια ἐκεῖνα τὰ σκληρά. Τὸ μολυβένιο ἀγγεῖο τοῦ ρακιοῦ (παγοῦρι) ἦταν ἀχώριστο ἀπὸ τὸ σακκοῦλι τοῦ ἄταχτου πολεμιστῆ. Ὅμως ὁ συγγρ. θάχει κάποιο λόγο ποὺ δὲ χωνεύει τοὺς Σουλιῶτες. *Οὔτε θὰ κοίταζα ὀπίσω μου*, εἰρωνεία γιὰ τὸ ἀδιάκριτο ρώτημα.

5) Τοῦ Χ. Συντεκνιώτη.

6) Τοὺς Σουλιῶτες.

7) Ὅλους τοὺς κολιτζῆδες ἀπὸ τὰ διάφορα τμήματα (κόλια) τοῦ Ἀρματωλικιοῦ. Τὰ Ἄγραφα εἶχαν πέντε κόλια· Ρεντίνα κόλι, Κούτσορο κόλι, Νευρόπολη κόλι, Σιὰμ κόλι (Φανάρι) καὶ Ὀρτὰ κόλι (Πετρίλο).

8) Μ' αὐτὸ τὸ κίνημα ὁ Καραϊσκάκης δείχνει ὅτι εἶχε σκοπὸ νὰ πάρῃ τοὺς Σουλιῶτες ἀπὸ τὶς πλάτες.

9) Διατηροῦμε ἐπαφὴ μ' αὐτούς.

δὴ ὅμως τοὺς ἐπολέμησεν, καὶ ἐμολύνθη ἡ ἐπαρχία του ἀπὸ τὸν πόλεμον τοῦτον ἔγραψεν ἀμέσως ὅλους τοὺς ἐδικούς του νὰ τρέξουν πανταχόθεν νὰ προκαταλάβουν τὰ στενά, καὶ ὅπου τοὺς ἰδοῦν νὰ τοὺς κτυπήσουν· διότι αὐτοὶ ἐχθρεύθησαν πλέον[1]).

Τὴν νύκτα ἦλθαν οἱ ποιμένες καὶ μᾶς εἶπαν ὅτι <οἱ Σουλιῶται> ἐτραβήχθησαν πρὸς τὸ Λιάσκοβον καὶ Κοράκου γεφύρι[2]).

Τὴν αὐγὴν ἐγευματίσαμεν εἰς ταῖς στάναις. Μᾶς ἦλθαν εἰδήσεις ὅτι ὅλα τὰ ἀποσπάσματα συνάχθησαν, πλὴν αὐτοὶ ἔφυγαν μὲ μεγάλην βίαν καὶ ἐπέρασαν εἰς Βρεστενίτζαν[3]).

Ἄρχισεν ὁ Καραϊσκάκης νὰ τοὺς ὑβρίζῃ.

Μὲ αὐτὴν τὴν πρᾶξιν[4]) ὁ Καραϊσκάκης ἠθέλησεν νὰ ἐξιλεώσῃ τὸν Ρούμελην διὰ ὅσα ἔπραξεν εἰς Σουβουλάκον κατὰ τῶν Τουρκῶν καὶ τρόπον τινὰ νὰ λύσῃ κάθε ὑποψίαν ὁποῦ ἔθρεφαν οἱ Τοῦρκοι ἐναντίον αὐτοῦ καὶ ἡμῶν· μὲ ἄλλους λόγους νὰ διώξῃ τὴν καθ' ἡμῶν <ἑτοιμαζομένην> ἐκστρατείαν τῶν Τουρκῶν.

Ἠθέλησεν νὰ σκοτώσῃ τὸν συλληφθέντα ζωντανὸν <Σουλιώτην>, πλὴν δὲν τὸν ἄφησαν ὅλοι. Ἀποφάσισεν ἐν τοσούτῳ νὰ στείλῃ τὸν ζωντανὸν δεμένον εἰς τὴν Λάρισσαν <μαζὶ> καὶ τὸ κεφάλι τοῦ Σουλιώτου <διὰ> νὰ δείξῃ δούλευσιν καὶ νὰ ἑλκύσῃ (470) περισσοτέραν ἐμπιστοσύνην. Ὅλα αὐτὰ [τὸν] ἐφαίνοντο παράξενα εἰς τὸν Στορνάρην, πλὴν καὶ εἰς τίποτε δὲν ἀντίτεινεν, ἀλλ' οὔτε ἠθέλησεν νὰ συμμεθέξῃ εἰς αὐτὴν τὴν πρᾶξιν, νὰ ἑλκύσῃ <τουρκικὴν> εὔνοιαν.

Ὁ Στέριος <Στορνάρης> ἐξήλεγξεν αὐτὴν τὴν πρᾶξιν ὡς οὐτιδανὴν καὶ ἐναντίαν εἰς τὸν χαρακτῆρα τὸν στρατιωτικόν, νὰ στείλῃ <ὁ Καραϊσκάκης> ζωντανὸν Ἕλληνα καὶ κεφάλι <εἰς τοὺς Τούρκους>.

Ὁ Καραϊσκάκης, ὡς παράφρων μαινόμενος, ἄρχισεν νὰ [τοὺς] ἐλέγχῃ <τοὺς περὶ τὸν Στορνάρην> ὡς ἀναξίους, διότι τοὺς ὑποδέχθησαν[5]) καὶ νὰ τοὺς ἐπιπλήττῃ θανάσιμα. Μὴ ὑποφέροντες ὅθεν καὶ οὗτοι τὰς ὕβρεις του, τὸν ἤλεγξαν ἀναφανδὸν ὅτι εἶναι ἄπιστος καὶ Τοῦρκος, ἐν ἑνὶ λόγῳ, καὶ ὅτι ὅσα καὶ ἂν ἔκαμεν ὑπὲρ τοῦ Ἔθνους, τὰ ἔκαμεν μᾶλλον ἀπὸ φόβον καὶ ἀνάγκην παρὰ ἀπὸ οἰ-

---

1) Στὴν ἀρχὴ ὁ Στορνάρης τοὺς πολέμησε, ἀλλὰ ὕστερα δὲν ἤθελε νὰ συνεχίσῃ τὸν πόλεμο· ἀφοῦ ὅμως μὲ τὴν εἰσβολὴ τῶν Σουλιωτῶν οἱ Τοῦρκοι θεωρῆσαν χαλασμένα τὰ Καπάκια («ἐμολύνθη ἡ ἐπαρχία»), ἀποφάσισε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν πόλεμο γιὰ νὰ δείξῃ σ' αὐτοὺς ὅτι αὐτὸς φυλάει ἀκόμα τὰ Καπάκια. Ὁ Καραϊσκάκης χτυποῦσε ἀδίσταχτα τοὺς Σουλιῶτες, κι' ἔδειχνε καθαρὰ τὸ σκοπό του. *Ἐχθρεύθησαν*, κηρύχτηκαν φανερὰ ἐχθροὶ τῶν Σουλιωτῶν.

2) Λοιπὸν οἱ Σουλιῶτες προλάβανε τὸ σχέδιο τοῦ Καραϊσκάκη, καὶ περάσαν.

3) «Μετὰ δύο ἡμέρας ἀναχώρησεν καὶ ὁ Κύριος Νικολάκης Νάκης· ἔπεμψα <μετ' αὐτοῦ> καὶ τὸν ἀδελφόν μου Γεώργιον μὲ ἀναφορὰν τῶν Καπιταναίων καὶ <ἑτέραν> ἐδικήν μου πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, <παρακαλουμένην> νὰ φροντίσῃ διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς μητρός μου καὶ τῶν ἀδελφῶν μου» σημ. συγγρ.

4) Ὄχι τῆς βρισιές, ἀλλὰ τὴν ἐπίθεση κατὰ τῶν Σουλιωτῶν. Τὰ αἴτια βλ.π.π.σ.292 σημ.3.

5) Ἀφῆσαν τοὺς Σουλιῶτες οἱ ἄνθρωποι τοῦ Στορνάρη νὰ μποῦν εἰρηνικὰ στὸ Ἀρματωλίκι τους.

κείαν προαίρεσιν[1]).

Ἐξακολουθοῦσα ἡ διένεξις αὕτη μετὰ πικρίας, καὶ λαβόντες <εἰς αὐτὴν> μέρος καὶ ἀνὰ ἕκαστος τῶν μπουλουκτζήδων (ἢ σωματαρχῶν), ὁ δὲ Στορνάρης σιωπῶν, ὀλίγον ἔλειψεν νὰ ἔλθουν εἰς σύγκρουσιν[2]).

Οὕτως ὁ Καραϊσκάκης, ἀναχωρήσας δυσαρεστημένος ἀπὸ τοὺς ἀδελφοὺς τοῦ Στορνάρη, ἐπῆρεν καὶ τὸ κεφάλι μαζί του καὶ τὸν ζωντανόν.

Ἐξελθόντες δὲ μαζὶ ἕως εἰς τὸ Κελετόρι[3]), σύνορον τῶν <δύο> ἐπαρχιῶν, αὐτὸς τράβηξεν διὰ τὴν Μπουκοβίτζαν, καὶ ἡμεῖς διὰ τὸ Μαρτινσκὸ νὰ ἔβγωμεν εἰς τὰ Παλαιοχώρια.

Μᾶς ἔφθασαν καὶ τὰ γράμματα τοῦ Γρηγόρη <Λιακατᾶ>, ὅστις ἐδιηγεῖτο ὅτι, ἀφοῦ τοὺς ἀπόκλεισεν τοὺς 80 (471), ἐκείνους <Σουλιώτας>, ὡμολόγησαν ὅτι δὲν ἐπήγαιναν οὔτε διὰ κυριαρχίαν ἐπαρχίας, οὔτε βοηθοὶ ἦτον κανενός. Μάλιστα κατέκριναν τὸν Χρίστον Ροκᾶν, ὅστις κρυφὰ ἀπὸ αὐτοὺς ἐσκόρπησεν προκηρύξεις, καὶ [ὅτι] ἀπαιτοῦσαν νὰ εἶναι βοηθοὶ <τοῦ Γρηγόρη>, ἂν συμπέσῃ πόλεμος, καὶ ἦλθαν νὰ ὠφεληθοῦν <τοῦ πολέμου>, διότι ἄκουσαν πῶς μέλλει νὰ κινηθῇ ὁ Σιλιχτὰρ Μπόδας ἐναντίον μας, καὶ ἄλλα τοιαῦτα· καὶ ὅτι <ὁ Γρηγόρης> τοὺς ἐβάσταξεν μαζί του καὶ περιφέρονται [μαζὶ] εἰς τὸ τμῆμα[4]).

Ὁ <Κίτζος> Τζιαβέλας καὶ λοιποὶ ἐπιστρέψαντες εἰς τὸν Βάλτον, παραπονούμενοι κατὰ <τοῦ> Στορνάρη καὶ τοῦ Καραϊσκάκη, καὶ τὸ περισσότερον διότι ἔστειλαν τὸν ζωντανὸν καὶ τὸ κεφάλι εἰς τοὺς Τούρκους, τὰ μύρια ἐξέφραζον κατ' αὐτῶν <θέλοντες> νὰ τοὺς δυσφημήσωσιν ὡς τουρκολάτρας[5]).

---

2) Τὰ ἔκαμε ἀπὸ φόβό μὴν περάσουν οἱ Τοῦρκοι, οἱ ἐρχόμενοι ἀπὸ Μεσολόγγι στ' Ἀγραφα, καὶ τοῦ χαλάσουν τ' Ἀρματωλίκι· δὲ μποροῦσε λοιπὸν νὰ κάμῃ ἀλλοιῶς παρὰ νὰ τοὺς πολεμήσῃ. Ὅμως ἄλλη ἦταν ἡ θέση τῶν Στορναραίων, ποὺ κανένας δὲν τοὺς φιλονικοῦσε τὸ δικό τους Ἀρματωλίκι. Ὁ Καραϊσκάκης πάλευε πότε μὲ Τούρκους, πότε μὲ Ἕλληνες, καὶ ὁ μόνος φόβος ποῦ ἔνοιωσε ποτὲ ἕνας τέτοιος ἄντρας, ἦταν ὁ φόβος μὴ χάσῃ τ' Ἀρματωλίκι, καὶ τότε δὲ θὰ εἶχε τόπο νὰ σταθῇ. Στὸ Μεσολόγγι τὸν καρτεροῦσαν οἱ θανάσιμοι ἐχθροί του, ἡ κεντρικὴ διοίκηση τὸν κατάτρεχε. Ἴσως μεγάλωνε, μὲ τὴν ἐξαλλη φαντασία του, τοὺς κινδύνους ποὺ τὸν τριγυρίζαν. Ὅμως τὴν ἐκστρατεία τῶν Σουλιωτῶν τὴ νόμισε σὰ μιὰν ἀληθινὴ ἐπίθεση στελμένη ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι, βλέποντας μάλιστα πῶς οἱ Σουλιῶτες τὸν εἶχανε βάλει στὸ σημάδι γιὰ νὰ τονὲ σκοτώσουνε (καὶ νὰ βροῦνε χάρη στοὺς ἐχθρούς του, ποὺ φωλιάζανε στὸ Μεσολόγγι). Τοῦ σκοτῶσαν καὶ ἕνα ἀπὸ τὰ πρωτοπαλήκαρα. Ἔτσι βλέποντας ἐχθροὺς τριγύρω καὶ παντοῦ, ἄρχισε νὰ παίζῃ τὸ παιγνίδι τῆς φιλίας του μὲ τοὺς Τούρκους, σὰ νὰ μὴν τὸν ξέραν ἐκεῖνοι καλὰ ποιὸς ἦταν. Ὅμως, φύση νευρικὴ καὶ εὔκολη στὴν ὑποβολὴ τῆς πρώτης ἐμπνευσης, ὁ Καραϊσκάκης καταντοῦσε νὰ γελάῃ τὸν ἑαυτό του καὶ νὰ πιστεύῃ πράματα παράλογα.

2) Ἦταν ἀπόλυτα διάφορος ὁ χαρακτῆρας τοῦ Στορνάρη ἀπὸ τὸ χαρακτῆρα τοῦ Καραϊσκάκη. Ἦταν ἄνθρωπος μὲ κρύο αἷμα, χωρὶς σφοδρὰ πάθη καὶ ξαφνικὲς ὁρμές.

3) Ὁ Καραϊσκάκης καὶ ὁ Ν. Στορνάρης μὲ τὶς προσωπικές τους συνοδεῖες.

4) Στὸ Ἀρματωλικὸ τμῆμα τοῦ Κλινοβοῦ, τὸ βορεινότερο ἀπὸ τ' ἄλλα τοῦ Ἀσπροποτάμου. Τὸ Σουλιώτικο ἐκεῖνο σῶμα ἦτανε χωριστὸ ἀπὸ τὸ ἄλλο τοῦ Τζαβέλα.

5) Οἱ Σουλιῶτες ὅλοι εἶχαν ἀποστροφὴ φανερὴ κατὰ τῶν Καπακιῶν, γιατὶ δὲν εἶχανε πατρίδα χωριστὴ νὰ φυλάξουνε. Σὲ λίγον καιρὸ ἡ εἰσβολὴ τῶν Σουλιωτῶν ἔδειξε τοὺς καρ-

Ὅσα καὶ ἂν ἔπραξεν εἰς Σουβουλάκου λοιπὸν καὶ ὅσαις βοήθειαις ἂν ἐπέμψαμεν καὶ ἡμεῖς[1]), οἱ ὁπλαρχηγοὶ τῶν κάτωθεν μερῶν, οἵτινες δὲν συμμετεῖχον, ἢ δὲν εἶχον Καπιτανάτα[2]), δὲν ἠμποροῦσαν νὰ μᾶς νομίζουν πλέον τόσον εἰλικρινεῖς καθὼς <ἡμεῖς γράφοντες> παρασταίναμεν, διότι αὕτη ἡ πρᾶξις[3]) ἦτον ἀρκετὴ νὰ φανερώσῃ τὸν [δια]κεκρυμμένον[4]) σκοπόν, ὅτι ἠθέλαμεν νὰ παίζωμεν τὰ δύο μέρη, καὶ νὰ ὠφελούμεθα ἀπὸ τὴν ἀδυναμίαν των.

Τί ἀκολούθησεν ὕθεν; Ὁ <ἀποσταλεὶς> ζωντανός, ἐρωτηθεὶς ἐδιηγήθη ὅσα εἶδεν καὶ τὴν ἀδυναμίαν καὶ ἡμῶν καὶ τοῦ Καραϊσκάκη, ὁποῦ <οἱ Σουλιῶται διὰ τοῦτο> εἶχαν ἔλθει εἰς βοήθειάν μας δῆθεν, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐλευθερώθη[5]). Δὲν συνετέλεσαν λοιπὸν <εἰς τίποτε> οὔτε ἡ ἀποστολὴ τῆς κεφαλῆς, οὔτε τοῦ ζωντανοῦ εἰς τὴν αὔξησιν τῆς ἐμπιστοσύνης <τῶν Τούρκων πρὸς ἡμᾶς>· καὶ ἑτοιμασμένοι ὄντες <οὗτοι> εἰς Λάρισσαν καὶ Τρίκκαλα, προσποιηθέντες ἐφιλοφρόνησαν μὲν τοὺς ἀπεσταλμένους <τοῦ Καραϊσκάκη> μὲ μικρὰ δῶρα, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ Μακεδόνες Καπιταναῖοι, Καρατάσιος καὶ ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι εὑρίσκοντο εἰς τὰ νησιά, ἐβγῆκαν εἰς τὰ Τρίκερι καὶ ἐτοποθετήθησαν, μὲ ἕναν πόλεμον ὁποῦ ἔκαμαν εἰς τὸ στενὸν καὶ ὠχυρώθησαν, ἔλαβαν <οἱ Τοῦρκοι> τοῦτο ὡς ἀφορμὴν (472)—καὶ οἱ μὲν κινήθησαν κατὰ τῶν ἐξελθόντων εἰς τὸ στενὸν <τῶν> Εἴκοσι

πούς της. Γράμμα τοῦ Καραϊσκάκη καὶ ἄλλων ὁπλαρχηγῶν ἀπὸ Ἄγραφα, 5 Ἰουν. 1823, πρὸς τὸ ὑπουργεῖο τοῦ Πολέμου ἐκθέτει πῶς οἱ Σουλιῶτες «μὲ ὀλέθριον σκοπόν, διὰ νὰ χαλάσουν τὸν Ἀσπροπόταμον καὶ τὰ Ἄγραφα, ἔδωσαν αἰτίαν ἀμέσως εἰς τὸν ἐχθρόν, καὶ ὥρμησεν ἐξαίφνης εἰς τὰς δύο ἐπαρχίας, ὥστε ἡ ἔξαφνος ὁρμὴ των ἐπροξένησε τὴν αἰχμαλωσίαν 800 φαμελλιῶν». Ἡ εἰσβολὴ αὐτὴ περιγράφεται πειὸ κάτου.

1) Ὅσα καὶ ἂν ἔκαμε ὁ Καραϊσκάκης μὲ τὸ σῶμα του στὴ μάχη τοῦ Σολοβάκου καὶ ὅσες βοήθειες καὶ ἂν ἔστειλε ὁ Στορνάρης, μυστικά, πρὸς τὰ νότια μέρη.

2) Οἱ ὁπλαρχηγοὶ τῶν μεσημβρινῶν ἐπαρχιῶν ὅσοι, ἐνῷ εἶχαν Καπιτανάτα, δὲν εἶχανε βαλμένα Καπάκια («δὲν συμμετεῖχον») καὶ οἱ ἄλλοι ποῦ δὲν εἶχαν Καπιτανάτα.

3) Ἡ πράξη τῆς ἀποστολῆς αἰχμαλώτου κ.λ.π. στὸ Χουρσὶτ πασσᾶ.

4) Ὁ συγγρ. ἀπὸ τὴ μετοχὴ «διακεκριμένος» ἔπλασε ἄλλη παράξενη.

5) Ἡ τόσο ταπεινὴ, ὅσο καὶ περιττὴ αὐτοταπείνωση ἀνθρώπου σὰν τὸν Καραϊσκάκη θὰ κινοῦσε τὸν οἶκτο, ἀκόμα καὶ τὴν ἀηδία, ἂν δὲν ἤξερε κανεὶς τὰ ψυχολογικά του ἐλατήρια. Τὸ πρῶτο ἦτανε βέβαια ἡ ὑπέρτατη ἀνάγκη ποὺ εἶχε ὁ ἄνθρωπος, νὰ μὴ χάσῃ τὸ Ἀρματωλίκι, γιατὶ ἦτανε θεμελιωμένες πάνω σ' αὐτὸ ὅλες οἱ φιλοδοξίες τῆς ζωῆς του. Ὑπῆρχε ὅμως καὶ δεύτερο, ποὺ πρώτη φορὰ θὰ γίνῃ ἐδῶ γνωστό, ἡ παλιὰ ἀλησμόνητη ἔχθρα του μὲ τοὺς Σουλιῶτες. Στὴν ἀρχὴ τοῦ σταδίου τοῦ Κατσαντώνη, Κλέφτη φοβεροῦ ποὺ τὸν τρόμαξε ἡ Ρούμελη, ἀρχηγὸς τοῦ σώματος τῶν Κλεφτῶν ἦταν ὁ Δίπλας θεῖος του. Σὲ κάποια κρίσιμη ὥρα, κι' ἐνῷ οἱ Ἀρβανιτάδες βρισκόνταν ὄχι μακρυά, τὸ σῶμα τοῦ Δίπλα μαζὶ μὲ τὸ σῶμα τοῦ Σουλιώτη Κασμᾶ, πρὶν ἀκόμα ἀρχίσῃ ὁ πόλεμος, ἀρχίσανε νὰ μαλλώνουν. «—Αὐτὸ τὸ πόστο ποὺ θὰ πιάσουμε δὲν εἶναι καλό. Νὰ πᾶμε ἀλλοῦ!» εἶπε ὁ Δίπλας. — «Οἱ Σουλιῶτες δὲ φεύγουν!» εἶπε ὁ Κασμᾶς. Ἄρχισε ὁ πόλεμος, καὶ τότε οἱ Σουλιῶτες καταλάβανε τὸ λάθος τους.«—Νὰ φύγουμε!» εἶπε ὁ Κασμᾶς. — «Ὁ Δίπλας δὲ φεύγει!». Σ' αὐτὸν τὸν πόλεμο σκοτώθηκε ὁ Δίπλας, πληγώθηκε ὁ Κατσαντώνης καὶ ὁ Καραϊσκάκης. Δεύτερη φορὰ λοιπὸν Σουλιῶτες τοῦ βγήκανε μπροστά, καὶ τονὲ βάλανε σὲ κίνδυνο νὰ χάσῃ καὶ ζωή, καὶ τῆς ζωῆς του κάθε ὄνειρο. Στέλνοντας ζωντανὸ Σουλιώτη στοὺς Τούρκους, ἤθελε ὁ Καρ. νὰ τὸ μάθουν οἱ Σουλιῶτες.

τεσσάρων χωρίων, <τὸ>Τρίκερι, ὁ δὲ Σιλιχτὰρ Μπόδας κατὰ τοῦ Στορνάρη καὶ Καραϊσκάκη μὲ ἕως 4 χιλ. ἄνδρες[1]).

Εἴπαμεν τί ἄνδρες συνιστοῦσαν τὸν στρατὸν τοῦ Στορνάρη[2]). Μόλις ἐκινήθησαν οἱ Τοῦρκοι, καὶ οἱ περισσότεροι ἔτρεξαν νὰ ἀσφαλίσουν ταὶς φαμελλιαίς των. Ὥστε ἀπὸ ἐκεῖνο ὁποῦ φοβούμασθον καὶ ἐσυλλογούμασθον νὰ προλάβωμεν, δὲν ἐγλυτώσαμεν[3]).

Ὅθεν ὁ Στορνάρης <καὶ> ὁ Γρηγόρης Διακατᾶ, μὴ ἠξεύροντες τὸ σχέδιον τῶν Τουρκῶν, προκαταλάβαμεν[4]) τὴν Πέτραν, ἀπάνω ἀπὸ τὰ Κούτζιανα, δρόμον ὅστις καλοῦσεν νὰ διευθυνθῶσιν <οἱ ἐχθροὶ> καθ' ἡμῶν, ὁποῦ ἦτον αἱ φαμελλιαὶς ὄπισθεν—νὰ ὠφεληθοῦν. Ὀχυρωθέντες ὅμως εἰς Πέτραν, ὁμοῦ δὲ καὶ οἱ μείναντες Σουλιῶται, οἵτινες ἔδειξαν τὴν μεγαλυτέραν προθυμίαν, κατασκευάσαντες οἱ ἴδιοι καὶ τὰ ὀχυρώματά των, οἱ Ἀλβανοί, λαβόντες ἄλλην διεύθυνσιν, καὶ προχωρήσαντες ἀπὸ τὸν δρόμον Κόρμπου πρὸς τὰ Πετρούλια καὶ Βιτρινίκου[5]), ἀφεθέντα ἔρημα, ἕως εἰς χωρίον Πύραν, ἔβαλαν φωτιὰ καὶ ἔκαυσαν πολλὰς οἰκίας ἐξ αὐτῶν, καὶ τὰς καλυτέρας[6]). Ἀπαντήσαντες δὲ ἐρχόμενον τὸν Νάσιον

1) Στενὸ τῶν 24 χωριῶν ἐννοεῖ τὸ στόμιο τοῦ κόλπου τοῦ Βόλου· ἡ χερσόνησος τοῦ Πηλίου (24 χωριῶν) καταλήγει, μὲ μιὰν ἀπότομη στροφή, στὸ στρατηγικώτατο Τρίκερι. Οἱ Μακεδόνες ὁπλαρχηγοί, ἀφοῦ χάσαν τὴν πατρίδα τους, πιάσαν τὸ Τρίκερι μὲ ἀρχηγὸ τὸν Καρατάσσο, καὶ χωρὶς καμιὰ βοήθεια κρατική, παρὰ λόγια ἐνθουσιαστικὰ τοῦ Μαυροκορδάτου· ἀφοῦ συστήσανε στρατόπεδο, κάνοντας ἐπιδρομὲς τριγύρω, δώσανε σπουδαῖες μάχες, Ἰούλιο τοῦ 1823. Οἱ Τοῦρκοι εἶχαν ἀρχηγὸ τὸν Κιουταχῆ. Τὶς μάχες αὐτὲς καὶ ὅλη τὴν ἐκστρατεία δὲν τὴν ἀναφέρει ὁ Τρικούπης. Βλ. Χ. Περραιβοῦ: «Πολεμικὰ Ἀπομνημονεύματα» Β', 1836, σ. 19. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ βοήθεια ποὺ ζητήθηκε ἀπὸ τὴ Λάρισσα καὶ στάλθηκε στὰ περίχωρα τοῦ Βόλου.

2) Ἄνδρες ἀπόλεμοι κ.λ.π. Βλ. π. π. σελ. 261.

3) Ἀπὸ τὴ διπλὴ αὐτὴ ἐκστρατεία τῶν Ἀρβανιτῶν κατὰ τοῦ Στορνάρη καὶ τοῦ Καραϊσκάκη θὰ φανῇ ἡ στρατιωτικὴ ἀξία τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου. Ἦτανε δεύτερη τούτη ἡ καταστροφὴ τοῦ Ἀσπροποτάμου μέσα σὲ δυὸ χρόνια, καὶ ὁ Στορνάρης, ὁ σοβαρὸς καὶ φλεγματικός, ποῦ ξέρει νὰ στέκεται καμαρωτὸς ἀντίκρυ ἀπ' τὸν Καραϊσκάκη καὶ ν' ἀποδοκιμάζῃ τὰ τρελλά του, στὴν ἐπιφάνεια, φερσίματα, ποὺ κρύβουν ἀπὸ κάτου, μ' ὅλα αὐτά, πεῖρα πολεμικὴ καὶ θέληση ἀλύγιστη, ὁ Στορνάρης θὰ πάθῃ καὶ δεύτερη ντροπή, καθὼς φαίνεται πειὸ κάτου.

4) Ὁ συγγρ. μιλεῖ ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Στορνάρη, γιατὶ εἶναι γραμματικός του.

5) Γρ. Περτούλι καὶ Βετερνίκο.

6) Ἐννοεῖ τὸ δρόμο ποὺ κινάει ἀπὸ τὴν Καλαμπάκα, ἀφήνει ἀριστερὰ τὸν ἀπάτητο Κόζακα καὶ μπαίνει στ' Ἀρματωλίκι ἀπὸ τὸ ἀκρότατο κόλι τοῦ Κλινοβοῦ. «Πέτρα», τοπωνυμ. στοὺς χάρτες δὲ φαίνεται· «ὄπισθεν» ἐννοεῖ τὸ νοτιώτερο μέρος, δηλ. πειὸ κάτω ἀπὸ τὴν Πέτρα. Οἱ Ἀρβανῖτες ὅμως δὲν κάμαν τόσο μεγάλο γῦρο, ἀλλὰ περάσανε πειὸ μέσα, καὶ πέσανε σὲ πυκνότερα χωριά, ὅπου δὲν ἦταν ἐκεῖ ὁ πληθυσμὸς ὅλος, Ἰούνιος μῆνας, ἀλλὰ ξεκαλοκαίριαζε ψηλότερα, ἴσα-ἴσα ἐκεῖ ποὺ ἦταν ὁ φόβος τοῦ Στορνάρη κ.λπ. Οἱ Τοῦρκοι ὅμως προτιμήσανε λάφυρα, κι' ὄχι σκλάβους. *Βιτιρνίκου*, γρ. Βετερνίκο. Ὁ Νικ. Στορνάρης δὲν εἶχε πολλὴ δύναμη νὰ βάλῃ καραούλια γιὰ νὰ φυλᾶν ὅλα ἐκεῖ τὰ μονοπάτια. Ὁ συγγρ. ἔχει στὸ περιθώριο τὴν προσθήκη «χωρίον Πύραν», καὶ ἐννοεῖ βέβαια ὅτι κάηκε κι' αὐτό, ἂν καὶ δὲ βρίσκεται στὸ δρόμο τῆς εἰσβολῆς, ἀλλὰ πολὺ δυτικώτερα. Λοιπὸν ἡ ἐπιδρομὴ εἶχε φτάσει **ὡς ἐκεῖ.**

Μάνταλον πρὸς ἡμᾶς εἰς μίαν στενὴν σκάλαν καὶ τουφεκισθέντες, ἔδωσαν τὰ νῶτα καὶ τζακίσθησαν ἕως νὰ περάσουν τοῦ Κόρμπου τὰ στενὰ καὶ Δραμιζίου, <νὰ προλάβουν> νὰ φύγουν μὴ κλεισθοῦν[1]). Ἰδοὺ ὁποίους ἤρωας ἐπροσμέναμεν νὰ μᾶς ριφθοῦν, καὶ δὲν τὸ προνοήσαμεν. Ἀγκαλὰ ἀνοητότεροι ἐφάνησαν (473) οἱ Καπιταναῖοι, ὁποῦ δὲν ἐφρόντισαν καλύτερα.

<Ἀφ' ἑτέρου> μὲ τὸ μεγάλον σῶμα ὁ Σιλιχτάρης ἐτοποθετήθη εἰς τὴν Εὐρούπολιν, εἰς ἓν τζιφλίκι <Ἑλληνικόν[2]>, θέσιν δυνατήν, καὶ αἰχμαλώτισεν καὶ λεηλάτησεν τοὺς περισσοτέρους Ἀγραφιώτας τῶν χωριῶν τοῦ ριζοῦ, ὁποῦ τὸν προσκύνησαν[3]).

Ἀφοῦ δὲν ἀπέρασαν αἱ διπλωματίαις τοῦ Καραϊσκάκη, συνῆλθεν <αὐτὸς> εὐθὺς[4]· ἔγραψεν πρὸς ὅλους τοὺς Καπιταναίους <τῶν κάτω Ἀρματωλικιῶν> Μήτζιον Κοντογιάννην, <Δῆμον> Σκαλτζάν, <Γέρο-> Πανουργιάν, Ὀδυσσέαν <Ἀνδροῦτσον, Ἀνδρίτσον> Σιαφάκαν, Γιολδασαίους, <Γεώργιον> Πεσλῆν νὰ καταφθάσουν μὲ ὅσην δύναμιν ἠμπορέσουν. Ὅλοι ἔστειλαν δύναμιν εὐθύς, καὶ ὁ Σιαφάκας ἦλθεν μόνος του.

Ὁ Γρηγόρης <Διακατὰς> τὸ ἴδιον ἑσπέρας[5]), λαβὼν μαζί του ὅλον τὸ σῶμα τῶν Σουλιωτῶν καὶ λοιποὺς ἐδικούς του καὶ <ἀπὸ> τοῦ Στορνάρη ἕως 400, διευθύνθη κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸ στενὸν Κρύας Βρύσης[6]) <μὲ σκοπὸν> νὰ κόψῃ τὴν ἀνταπόκρισιν μὲ τὰ Ἰωάννινα[7]). Ὁ Νάσιος Μάνδκλος ἀπέρασεν εἰς τὰ Χάσια ὡς πολέμιος. Ὅλοι οἱ Καπιταναῖοι ἐμβῆκαν εἰς ἐμπόλεμον θέσιν. Οἱ Κουτηλδαῖοι καὶ

---

1) Κατὰ καλὴ τύχη ἐρχόταν ἀπὸ τὰ Χάσια, Ἀρματωλίκι του, ὁ Θανάσης Μάνταλος, ἀκολουθῶντας τοὺς Τούρκους καταπόδι, χωρὶς ἐκεῖνοι νὰ τὸ ξέρουν, καὶ ἔτσι κυνηγῶντας τους ξαφνικά, τοὺς ἔβγαλε ἀπὸ τὸν αὐλῶνα Πόρτες πρὸς τὸν κάμπο τῶν Τρικκάλων.

2) Κτῆμα τοῦ Τσολάκογλου.

3) Τὸ κίνημα κατὰ τῶν Ἀγράφων ἦταν πολὺ σοβαρώτερο, γιατὶ ἐκεῖ φύλαγε ὁ Καραϊσκάκης. Ἂν ὅμως οἱ Τοῦρκοι γυμνώσανε καὶ χωριὰ προσκυνημένα, ἐνῶ πηγαίνανε γιὰ πόλεμο, δὲν ἦτανε λάθος τοῦ Καραϊσκάκη. Ἡ περιφέρεια τῆς Νευρόπολης εἶναι ἴσα-ἴσα στὴ γραμμὴ τῶν ριζοβουνιῶν, ποὺ βλέπουνε κατὰ τὸν κάμπο τῆς Καρδίτσας.

4) Ὁ συγγρ. δὲ θέλει νὰ πῇ ὅτι ὁ Καραϊσκάκης ἄρχισε νὰ λαβαίνῃ μέτρα μόνο ἀφοῦ φτάσαν οἱ Τοῦρκοι στὰ ριζοβούνια τῶν Ἀγράφων· γιὰ νὰ γράψῃ, καὶ νὰ ἑτοιμασθοῦν οἱ βοήθειες καὶ νὰ φτάσουν, θὰ χρειαζόντανε βδομάδες.

5) Ἴσως ἐννοεῖ τὸ ἴδιο βράδυ ποὺ φύγαν οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὸν Ἀσπροπόταμο.

6) Ἐδῶ προβάλλει ἡ ὑποψία μήπως αὐτὴ εἶναι ἡ Κρύα Βρύση, ποὺ φαίνεται π. π. σελ. 215, καὶ ὄχι ἡ ἄλλη.

7) Νὰ κόψῃ τὴν κοινωνία Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου. Τὸ τόλμημα ἦταν ἄξιο τοῦ γενναίου Διακατᾶ. Ἡ Κρύα Βρύση εἶναι πειὸ δ. τῆς Καλαμπάκας, ἀνάμεσα βουνῶν Χασιώτικων καὶ Κόζακα. Κρῖμα, τέτοιοι γενναῖοι ἄντρες νὰ μέναν ἀβοήθητοι ἀπὸ τ' ἀνίκανο Κράτος, καὶ νὰ μὴν εἶχαν ἕναν ἀρχηγό, ποὺ νὰ συντονίζῃ τὰ κινήματά τους τὰ πολεμικά. Ἡ Γερουσία τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδας, πρὶν διαλυθῇ τέλη τοῦ 1822, ἤθελε ὅλη τὴν πολεμικὴ δύναμη νὰ τὴ συγκεντρώσῃ στὰ χέρια τοῦ Διευθυντῆ της. Ἕνας Καραϊσκάκης ὑπῆρχε, καὶ κάθε μέρα στιγματιζότανε στοὺς δρόμους τοῦ Μεσολογγιοῦ. Αὐτὴ ἡ κατάσταση ἔκαμε τοὺς Καπιταναίους τῆς Ἄρτας (Ραδοβιτσιοῦ καὶ Τσουμέρκων) νὰ μὴ θέλουν πειὰ νὰ πιστέψουν ὅτι ποτὲ «θὰ γίνῃ Ρωμέϊκο».

Γωγαῖοι ἔμειναν ἀτάραχοι, καὶ <μόνον> ὡς λησταὶ ἦσαν <πρόθυμοι> νὰ γυμνώνουν τοὺς κατατρεγμένους λαούς.

Οἱ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Καραϊσκάκη ἐπίσημοι <ὁπλαρχηγοὶ> καὶ <προσωπικὰ> στηρίγματά του ἀπὸ τάξεως ἦσαν: Ὁ Σωτήρης Σεντεκνιώτης, ὁ Ἀντώνης Ζαραλὴς καὶ ὁ <Γιάννης> Φραγκίστας. Δευτερεύοντες ἦσαν πολλοί, καὶ ἐντόπιοι καὶ ξένοι.

Ἰδὼν τὸ λάθος ὁποῦ ὑπέπεσεν, εὐθὺς <ὁποῦ> ἐσύναξεν τὸ στράτευμά του εἰς τὴν Ὀξυάν, συγκεντρώθη, καὶ εἰς τὰς... κατὰ τὸ ἑσπέρας κινήθη (474) κατὰ τοῦ στρατοπέδου τῶν Τουρκῶν εὑρισκομένων εἰς Εὐρούπολιν[1]).

Διαίρεσεν τακτικὰ τὸν στρατὸν <ὥστε> νὰ εἰσπηδήσουν ἀπὸ τρία μέρη ἀπάνω τους. Αὐτὸς ἐστάθη εἰς τὸ κέντρον.

Οἱ Τοῦρκοι, πρῶτον δειλιάσαντες, τοὺς καρτέρεσαν εἰς τὰ ὀχυρώματά των· ἔχοντες καὶ ἱππικόν, ἐβοηθήθησαν, κάμπος ὤν, ἐδίωξαν τὴν δεξιὰν πτέρυγα ὁποῦ διοικοῦσεν ὁ <Γιάννης> Φραγκίστας. Βαλόντες εἰς ἀταξίαν μὲ τὸ ἱππικὸν τὸ κέντρον καὶ τὸ ἀριστερόν, ὀπισθοδρόμησεν ὁ Καραϊσκάκης μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς του.

Ἐβράδυασεν, καὶ ἡ νὺξ διεσκέδασεν τὴν λύπην του.

Ἐτοποθετήθη <πάλιν> εἰς τὸν Ὀξυάν, προμηθεύων τὰς ἀναγκαίας θροφάς, καὶ περίμενεν τὰς ἐπικουρίας νὰ κάμῃ καὶ δεύτερον κίνημα.

Οἱ Στορναραῖοι, ἀφοῦ ἀσφάλισαν ταῖς φαμιλιαίς των, καὶ εἶδεν ὁ <Ν.> Στορνάρης ὅτι οἱ Τοῦρκοι συγκεντρώθησαν εἰς τὴν Εὐρούπολιν, ἔπεμψεν βοήθειαν τὸν ἀδελφόν του Στέριον καὶ τὸν Ἀναγνώστην Ζαρκαλήν, ἐξαδελφόν του μὲ ἕως 300.

Τὸ στρατόπεδον ἡμέραν παρ' ἡμέραν ηὔξανεν, καὶ συστήθη ἕως ἀπὸ 4 1)2 χιλ. στρατιῶτας καλούς.

Ἐνῷ <ὁ Καραϊσκάκης> ἑτοίμαζεν τὸ κίνημα, ἰδοὺ ἕνας πεζὸς ἀπὸ τὸν Σιλιχτάρην <Μπόδαν> μὲ γράμμα του πρὸς τὸν Καραϊσκάκην, γράφων ὅτι τὸ κίνημα τοῦτο δὲν ἦτον μὲ τὴν θέλησίν του, ὅτι ἦτον ἀπὸ λάθος καὶ ὅ,τι ἔγινεν <τώρα> ἔγινεν—νὰ ἀναλάβῃ τὴν θέσιν του εἰς τὴν ἐπαρχίαν καὶ νὰ σκορπήσῃ τὰς ἐπικουρίας.

Οἱ Τοῦρκοι ἔλαβαν ἀνάγκην <ἀποστολῆς> βοηθητικοῦ σώματος εἰς τὸ Τρίκερι, καὶ ἔγραψαν πρὸς τὸν Σιλιχτάρην νὰ κλείσῃ εἰρήνην μὲ ἡμᾶς, καὶ νὰ τρέξῃ ὅσον τάχος εἰς βοήθειάν των ἐκεῖ.

Ὁ Καραϊσκάκης, κατέχων τὴν αὐτὴν θέσιν[2]), ἔπασχεν ἠθικῶς καὶ διότι δὲν ἐπέτυχεν <διὰ πολέμου> τὴν εἰρήνην ἀπὸ μέρος τῶν Τουρκῶν, καὶ διότι ἔβλεπεν τοὺς ἀντιζήλους του ὁποῦ τὸν ἀντενεργοῦν <μὲ σκοπὸν> νὰ ἀδυνατίσῃ[3]). Κο-

1) Τὸ ὄνομα Ὀξυὰ βρίσκεται μοναχὰ στὸν ἐπίσημο χάρτη τῶν παλαιῶν συνόρων, ποὺ συντάχθηκε στὰ 1834, Ἄργος, καὶ τυπώθηκε στὴν Ἀθήνα, 1837, Βασιλικὴ Λιθογραφία. Ἡ Ὀξυὰ-Καράβα βρίσκεται πρὸς τὸ βδ. πλάι τοῦ αὐλῶνα τῆς Νευρόπολης. Τὸ λάθος τοῦ Καραϊσκάκη εἶναι ὅτι βιάστηκε ν' ἀρχίσῃ τὸν πόλεμο.

2) Ἔχων τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν.

3) Ἡ πρώτη ἀφορμὴ ποῦ δόθηκε ἦταν ἀπὸ τὸ Γιάννη Φραγκίστα, ἕναν ἀπὸ τοὺς κολιτζῆδες τοῦ Καραϊσκάκη. Τὸ ζήτημα θὰ ἐξηγηθῇ πειὸ κάτου.

πιάσας παραπολὺ εἰς τὸν πόλεμον, ἀσθένησεν. Λαβὼν τὴν εὐκαιρίαν τοῦ προβλήματος τῆς εἰρήνης[1]) ἀπὸ μέρος τῶν Τουρκῶν, ἄφησεν τὸν στρατὸν εἰς τὴν Ὀξυὰν καὶ ἐτραβήχθη ὑποκάτω εἰς τὸ μοναστῆρι[2])...ἕως νὰ ἀναλάβῃ.

Ἀπάντησεν δὲ εἰς τὸν Σιλιχτάρην ὅτι, τότε δέχεται εἰρήνην, ὅταν <αὐτὸς> τραβηχθῇ ὅλως διόλου ἀπὸ (476) τὰ σύνορα, καὶ ἐπιστρέψῃ ὅλους τοὺς αἰχμαλώτους[3]).

Ἔστειλεν εὐθὺς πεζὸν εἰς τὸν Στορνάρην παρασταίνων τὴν ἀσθένειάν του καὶ ὅτι νὰ παρευρεθῇ εὐθύς, νὰ συσκεφθοῦν περὶ γενικῶν πραγμάτων <οἱ δύο> μαζὶ μὲ τοὺς ὁπλαρχηγοὺς τῶν βοηθητικῶν σωμάτων[4]).

Τὸ σῶμα τὸ ὁποῖον πῆγεν, μαζὶ μὲ τὸν Γρηγόρην, εἰς τὴν Κρύαν Βρύσιν, καρτέρεσαν ἕνα καρβάνι συνοδευμένον ἀπὸ μίαν φρουρὰν Τουρκῶν, τοὺς ἐκτύπησαν, καὶ ἀφοῦ τοὺς ἐδίωξαν, πῆραν φορτωμένα ὅλα τὰ ζῶα ἕως 150, καὶ ἐπίστρεψαν.

Τὰ φορτώματα αὐτὰ ἦταν πολύτιμον πρᾶγμα, μεταξωτά, πανικὰ καὶ χρυσάφι[5]).

Οἱ Σουλιῶται, δυστυχισμένοι, ἅμα ἔλαβαν αὐτὰ <τὰ λάφυρα>, ἄφησαν καὶ τὸν Γρηγόρην καὶ τοὺς ἄλλους, καὶ ὡς ἀγωγιάται συνοδεύοντες τὰ <φορτωμένα> ζῶα ἐπίστρεψαν <εἰς Ἀσπροπόταμον>, καὶ τραβοῦσαν διὰ Μεσολόγγι νὰ τὰ πωλήσουν, καὶ ὀπίσω τους τί μέλλουν νὰ κάμουν οἱ Τοῦρκοι μὲ τοὺς λοιποὺς, οὔτε ἐρωτοῦσαν—οὔτε γύρισαν νὰ ἰδοῦν[6]).

Ἀπέρασαν ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ λημέρι μας. Ὁ Στορνάρης δὲν ἐδέχθη νὰ τοὺς ἐνοχλήσῃ, νὰ <τοὺς> τὰ πάρῃ ὀπίσω· τοὺς ἐπίπληξεν ὅμως ὅτι ἐφάνησαν ἄπιστοι (477), καὶ τοιοῦτοι ὡς τοὺς ὠνόμαζεν καὶ ὁ Καραϊσκάκης[7]).

Αὐτοὶ ἐπροφασίσθησαν ὅτι, ἐπειδὴ ἔμαθον ὅτι εἰς τὸν ἀναμεταξύ μας πόλεμον ἐφονεύθησαν συγγενεῖς των, πηγαίνουν νὰ ἰδοῦν ὁποῖοι εἶναι[8]).

Ἐπίστευσα καθόλα τὸν Καραϊσκάκην, ὅστις <τόσον αὐστηρὰ> τοὺς κατέ-

---

1) *Προβλήματος* εἰρήνης=προτάσεως ἀνακωχῆς.

2) Στὸ σημερινὸ δῆμο Ἀργιθέας, ὅπου περιέχεται ἡ ὀρεινὴ περιφέρεια τῶν Ἀγράφων, ποῦ γέρνει πρὸς τὸν κάμπο τὸ Θεσσαλικό, καὶ ὅπου βρίσκεται τὸ Ἑλληνικὸ στρατόπεδο, ὑπάρχουν τὰ μοναστήρια Ἅη-Βλάσης, Βραγκιανῶν, Κόσθης, Μεσοβουνιοῦ, Μπουκοβίτσας, Πετρίλου, Σπηλιᾶς, λοιπὸν εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀναπληρωθῇ τὸ κενὸ ποὺ ἄφησε ὁ συγγρ. Τὰ περισσότερα ἀπέχουν ἀπὸ τὴ σημερινὴ Καρδίτσα 12—20 ὧρες.

3) Ποῦ τοὺς εἶχε πιάσει ἀπὸ τὰ χαμηλὰ χωριά, τὰ προσκυνημένα πρωτύτερα.

4) Τῶν σωμάτων ποὺ εἶχανε φθάσει βοήθεια ἀπὸ τὶς μεσημβρινὲς ἐπαρχίες.

5) Ἴσως ἐννοεῖ χρυσοΰφαντα.

6) Οἱ Σουλιῶτες ἦτανε φοβεροὶ στὸ «διαγούμισμα», καὶ αὐτῆς τῆς ἐκστρατείας αὐτὸς ἦταν ὁ κύριος σκοπὸς («νὰ ὠφεληθοῦν»). Βλ. π. π. σελ. 292. Γιατί ὅμως ἔπρεπε νὰ φροντίζουν «τί μέλλουν νὰ κάμουν οἱ Τοῦρκοι μὲ τοὺς λοιπούς», ἀφοῦ εἶχανε βρεῖ τόσο κακὴν ὑποδοχὴ ἀπὸ τοὺς τελευταίους;

7) Ἄπιστοι, καὶ κάτι ἀκόμα χειρότερο, ὅπως τοὺς χαρακτήριζε ὁ Καραϊσκάκης.

8) Ἡ ἀπάντηση ἐννοεῖ τὸ χωριστὸ σῶμα τοῦ Τζαβέλα, ποὺ πολέμησε μὲ τὸν Καραϊσκάκη καὶ τὸ Ν. Στορνάρη. *Ἀναμεταξύ μας*, τοῦ σώματος τοῦ Τζαβέλα καὶ τῶν σωμάτων Στορνάρη-Καραϊσκάκη.

κρινεν, καὶ ἀπὸ ἐκείνην τὴν ὥραν εἶδα ὅτι μήτε αὐτοὶ ἔχουν σκοποὺς φιλελευθέρους, παρὰ εἶναι ἅρπαγες καὶ τυχοδιῶκται[1]).

Ὁ Καραϊσκάκης ἔστειλεν <δύναμιν> νὰ τοὺς προκαταλάβῃ, πλὴν δὲν τοὺς ἐπρόφθασεν.

Ὅλοι οἱ στρατιῶται ἀγανάκτησαν ἐναντίον των, <διατί>, ἐνῷ ὅλοι ἦσαν συγκεντρωμένοι, αὐτοὶ νὰ ἐπιστρέφουν ὡς ἔμποροι <φορτωμένοι> μὲ λάφυρα[2]).

Ἔγραψεν ἀμέσως καὶ ὁ Καραϊσκάκης καὶ ὁ Στορνάρης πρὸς τὸν Διευθυντήν· ἰδοὺ ἡ βοήθεια ὁποῦ ἔμελλε νὰ μᾶς δώσῃ τὸ περίφημον σῶμα[3]).

Ἐν τοσούτῳ κινήσαμεν, καὶ εἰς 16 ὥρας, κατὰ τὰς...ἐφθάσαμεν ὅπου <διέμενεν> ὁ Καραϊσκάκης.

Ὁ Καραϊσκάκης ἀνεπαισθήτως ἐτράβηξεν ὅλον τὸν στρατὸν ἐκεῖ, ὅπου καὶ αὐτός[4]).

Ἐκεῖ ηὕραμεν ἀπεσταλμένον ἀπὸ τοὺς Τούρκους κάποιον Καραταΐρην, πολιτάρχην τοῦ Σούλτζια Κόρτζια[5]), τὸν ὁποῖον εἶχεν συγχωρήσει ὁ Καραϊσκάκης, <κατὰ> τὰς πρώτας συνθήκας, νὰ περιφέρεται μὲ 8 ἀνθρώπους πλησίον του καὶ νὰ λαμβάνῃ τὸ δικαίωμα τῶν Τουρκῶν[6]).

Αὐτὸν ὡς φρόνιμον <καὶ τοῦ Καραϊσκάκη> γνώριμον, καὶ ἔχων φιλικὰς σχέσεις μὲ ὅλους ἔπεμψαν νὰ συνδιαλλαγῇ[7]) περὶ εἰρήνης (478). Ηὕραμεν τὸν Καραϊσκάκην ἀσθενῆ καὶ πάσχοντα ἀπὸ ἕναν ξηρόβηχαν. Παραχώρησεν τὴν καλύβαν του εἰς τὸν Στορνάρην καὶ ἐτραβήχθη εἰς ἕναν ὄνδᾶν[8]).

Ἐσυνάχθησαν ὅλοι οἱ ὁπλαρχηγοὶ τῶν βοηθητικῶν σωμάτων, πλὴν <ἐγὼ> μόνον τὸν Σιαφάκαν καὶ Πεσλῆν ἐγνώριζα[9]).

Ὁ Καραϊσκάκης μόνον διὰ τὸ φαινόμενον συγκάλεσεν συνεδρίασιν, εἰδέ, ὡς

---

1) Τὸ πολίτευμα τῶν πολεμικῶν φτωχῶν λαῶν εἶναι ἡ ἁρπαγή, τὸ λάφυρο, ὅμως αὐτὸ καθόλου δὲν ἐμποδίζει τοὺς πολεμικοὺς λαοὺς ν' ἀγαποῦν καὶ νὰ πεθαίνουνε γιὰ τὴ λευτεριά τους. Ἴσα-ἴσα, ἐπειδὴ ζοῦν ἀπὸ τὴν ἁρπαγή, γίνονται ἄξιοι νὰ ζοῦνε μὲ τὸν πόλεμο.

2) *Ὅλοι αὐτοὶ συγκεντρωμένοι*, τὸ στρατόπεδο τῆς Ὀξυᾶς μὲ τὸν Καραϊσκάκη ἀρχηγὸ καὶ μὲ τὰ σώματα ποὺ εἶχανε στείλει ὁ Στορνάρης καὶ οἱ Ἀρματωλοὶ τῶν κάτω ἐπαρχιῶν.

3) Μέσα τοῦ Ἰούν. 1823 ἦτανε διορισμένος γενικὸς ἔπαρχος Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας ὁ Κ. Μεταξᾶς, χρηστὸς ἄνθρωπος ἀλλὰ ὄχι ἄξιος νὰ ὀργανώσῃ στρατιωτικὰ τὴ Δυτ. Ἑλλάδα. Ὁ Μαυροκορδάτος ἀπὸ τὸν περασμένο Ἀπρίλη εἶχε ἐκλεχθῆ στὸ ἀξίωμα τοῦ Ἀρχιγραμματέα τοῦ Ἐκτελεστικοῦ.

4) Λοιπὸν ἀπὸ τὸ συστημένο στρατόπεδο τῆς Ὀξυᾶς ἔσυρε τὰ στρατ. σώματα γύρω στὸ μοναστήρι ὅπου ἔμενε, ὁ Καραϊσκάκης. *Ἀνεπαισθήτως*, σιγὰ-σιγά.

5) Κολίτζῃ τοῦ γενικοῦ ντερβέναγα τοῦ πασσαλικιοῦ (Τρικκάλων).

6) Νὰ εἰσπράττῃ τὰ δικαιώματα τοῦ ντερβέναγα. Τώρα ὅμως ἦτανε στελμένος ὄχι ἀπὸ τὸ Σοῦλτσε-Κόρτσα, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ Σιλιχτάρη.

7) Νὰ συνδιαλεχθῇ. Ὁ συγγρ. παρανοεῖ τὴ λέξη.

8) Λοιπόν, ἀφοῦ εἶχε συναχθῆ ὁ στρατὸς τριγύρω του, ἔκαμε κι' αὐτὸς ἐκεῖ τὴν καλύβα του, στὸ στρατόπεδο· ἀφοῦ ὅμως ἔφθασε ὁ Στορνάρης, τραβήχθηκε σ' ἕναν «ὀντᾶ» τοῦ μοναστηριοῦ.

9) *Τὸ χειρόγρ. ἐγνώρησα.*

ἐφάνη, τὰ εἶχεν προετοιμασμένα.

Ἰδοὺ τί εἶπεν εἰς τοὺς Καπιταναίους ἰδιαιτέρως:

—Ἀδελφοὶ Καπιταναῖοι, σᾶς εἶμαι εὐχάριστος διότι μὲ ἐπροφθάσατε μὲ τὴν βοήθειάν σας. Παρατηρῶ ὅμως τὸν ἑαυτόν μου κακὰ<ἢ ὥστε>νὰ κινήσω τὸν πόλεμόν, ἐνῶ μᾶς προβάλλουν εἰρήνην οἱ ἴδιοι ἐχθροί,<καὶ ἡ πρότασίς μου γίνεται>δι' αὐτὰς τὰς αἰτίας: α') Διότι εἶμαι ἀσθενής, καὶ μὲ κανέναν τρόπον δὲν βλέπω<πῶς ἠμποροῦν τὰ πράγματα>νὰ προοδεύσουν, ἂν δὲν εἶμαι παρών. Παρόντος ἐμοῦ, ὁ κερατὰς ὁ Φραγκίστας προχθὲς ἔκαμεν τὴν ἀρχήν, καὶ ἐτζάκισεν χωρὶς αἰτίαν[1]), καὶ τὸν ἔχω ἀρεστάδον. Καὶ<φαντασθῆτε> τί θὰ γίνῃ ὅταν λείψω<ἐγώ>. β') Βλέπω ὅτι οἱ ραδιουργοὶ δὲν παύουν νὰ σκανδαλίζουν τοὺς συνδρόφους, καὶ ὑποπτεύω μήπως, κινῶντες τὸν πόλεμον διὰ τρεῖς-τέσσαρας ἡμέρας (479), ἀρχίσουν καὶ σκορπήσουν, καὶ ἔβγουν Κλέπται ἀπεριόριστοι. Καὶ τώρα εἶναι ἄνοιξις, καὶ θέλει βλάψουν τὸν λαὸν μᾶλλον ἢ τοὺς Τούρκους, οἱ σαποκοιλιαίς[2]). Καὶ πόλεμον γενικὸν εἰς κανένα μέρος δὲν θὰ δυνηθοῦμεν νὰ κάμωμεν.—

Ἰδοὺ οἱ Σουλιῶται— οἱ προδόται τῆς πατρίδος<των>—καρτέρεσαν ἕως ὅτου ἐχθρεύθημεν μὲ τοὺς Τούρκους<ἐξ αἰτίας των>, ἅρπαξαν τὰ λάφυρα, καὶ ἔφυγαν.—

Ὥστε ἡμεῖς θέλει εὑρισκόμεθα συγκεντρωμένοι διὰ πόλεμον, καὶ αὐτοί, ἴσως καὶ ἄλλοι, θὰ ἀπερνοῦν<ἐμπρὸς>ἀπὸ ταῖς μύταις μας ὡς ἄναρχοι[3]) καὶ θὰ τρέχουν διὰ λάφυρα.—

Οἱ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν μας, ὅσον πιστοὶ καὶ εὐπειθεῖς ἂν εἶναι, παραδειγματιζόμενοι<ἀπὸ αὐτούς>, ἢ θὰ ζητοῦν νὰ πολεμοῦν ἐκείνους, ἢ θὰ τρέξουν καὶ αὐτοὶ νὰ πράξουν τὰ ἴδια, καὶ ἀνάθεμα τὸ στρατόπεδον ὁποῦ θὰ ἰδοῦμεν, παρὰ ἀποσπάσματα πλῆθος τρέχοντα νὰ γυμνώσουν τὸν λαόν, τὸν ὁποῖον<ὅλοι ἡμεῖς>λέγομεν ὅτι προσπαθοῦμεν νὰ ἐλευθερώσωμεν.—

Αὐταῖς αἱ αἰτίαις, καὶ τόσαις ἄλλαις δυσκολίαις ὁποῦ ἀπαντῶ, συλλογιζόμενος ὡς ἐκ τῆς ἀσθενείας μου, μὲ κάμνουν νὰ ἐνδώσω εἰς μίαν προσωρινὴν εἰρήνην, ἂν ἐπιστρέψουν τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τὰ ζῶα καὶ λοιπὰ ὁποῦ ἅρπαξαν ἀπὸ τὸν ριζόν, καὶ ἂν τραβηχθοῦν ἀπὸ τὰ σύνορα. Ὁποίας γνώμης εἶσθε καὶ ἡ ἀφεντειά σας;

Ὅλα τὰ προβληθέντα ὁ Στορνάρης,<ἀπαντῶν>ὡς ἐκ μέρους τῶν<λοιπῶν>Ἑλλήνων, τὰ ἔβλεπεν ὡσὰν εἰς τὸν καθρέπτην (480). Ἀκόμη ἔβλεπεν ὅτι· ὅ,τι στρατόπεδον καὶ ἂν στήσουν εἰς τὰ Ἄγραφα, χωρὶς τὴν παρουσίαν του<Καραϊσκάκη>δὲν ἤθελεν τελεσφορήσει. Ἐδικαίωσεν<λοιπὸν>τὸν συλλογισμὸν τοῦ Καραϊσκάκη, πλὴν τὸν ἐνθύμισεν ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ καλωσύνην των

---

1) Ὁ Καραϊσκάκης τὴν ὑποχώρηση (τσάκισμα) τοῦ κολιτζῆ του Γιάννη Φραγκίστα τὴ νόμισε ραδιουργία. Βλ. π. π. σ. 304.

2) Σάπιες κοιλιὲς=ἄθλιοι, φράση συνειθισμένη τοῦ Καραϊσκάκη.

3) Μὴ ἀναγνωρίζοντες ἀρχή, ἐξουσία, καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα Καπιτάνους στ' Ἀρματωλίκια.

εἰρήνην δὲν μᾶς ἐπρότειναν.

—Εἰρήνην ἀρκετὴν εἴχαμεν ἀναμεταξύ μας[1]), Καραϊσκάκη, καὶ ἐστείλαμεν <ἀκόμη> καὶ ζωντανὸν καὶ κεφάλι <σκοτωμένου διὰ> νὰ τοὺς ἀπατήσωμεν· ὅταν ὅμως τοὺς ἤλθεν ὁ καιρός, εἶδες τὰ κερατοπροβλήματά τους. Εἶναι Τοῦρκοι, εἶναι ἄπιστοι, καὶ ζητοῦν εἰρήνην διὰ ἄλλην καμμίαν κωλοσφίξιν ὁποῦ ἔχουν[2]). Τὸ προλέγω ὅτι, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους θέλει μᾶς τάξουν νὰ μᾶς τοὺς ἐπιστρέψουν καὶ ὅ,τι καὶ ἂν τοὺς εἰποῦμεν, διότι εἶναι ἀδύνατοι· εὐθὺς ὅμως ὁποῦ δυναμώσουν, οὔτε θέλει ἐνθυμηθοῦν ἂν ὑπάρχει συνθήκη.

—Ἔχεις δίκαιον, λέγει, ἀδελφὲ Στορνάρη· χάριν ὅμως τῆς ἀσθενείας μου, ἕως νὰ ἀναλάβω, ἂς κλείσωμεν μίαν εἰρήνην.

—Εἶναι ἄλλο <ζήτημα> τοῦτο· πλὴν αὕτη ἡ βοήθεια ἠμπορεῖ νὰ πηγαίνῃ καὶ νὰ ἔρχεται ἐμπρὸς-ὀπίσω;

Ὁ Σιαφάκας, ἀπὸ συμπάθειαν ἰδιαιτέραν πρὸς τὸν Καραϊσκάκην, ἐπείσθη εἰς τὴν αἴτησίν του καὶ εὐκόλυνεν τὰς δυσκολίας λέγων, ὅτι ὀλίγον τοὺς πειράζει νὰ πηγαινοέρχωνται, φθάνει ὁ σκοπὸς ὁ γενικὸς νὰ ἐβγαίνῃ καλὰ (481).

—Τέλος πάντων, λέγει ὁ Στορνάρης, ἂν διὰ αὐτὰς τὰς ἀνάγκας ἀποφάσισες νὰ κλείσωμεν μίαν προσωρινὴν εἰρήνην, ὁποῖα εἶναι τὰ ζητήματά μας <ἀπὸ τοὺς Τούρκους;>. Εἶμαι γνώμης, ἐπαναλαμβάνει, τώρα ὁποῦ ηὕραμεν τὴν ἀδυναμίαν των, νὰ κάμωμεν κἂν τοιαύτας συνθήκας ὥστε, χρείας τυχούσης, τὴν παραμικρὰν ἔλλειψιν ἂν ἰδοῦμεν, νὰ κινηθῶμεν. Δηλαδὴ νὰ ἔχωμεν ἕν ἄρθρον: Ὀψέποτε ἤθελαν παραβῆ ἓν ἐκ τῶν κεφαλαίων τῆς συνθήκης μας, ἡ συνθήκη νὰ εἶναι διαλυμένη.

—Ὄχ, ἀδελφὲ Στορνάρη, φωνάζει, ὡσὰν νὰ διαπραγματεύεται ἡ Ρωσσία μὲ τὴν Τουρκιά! Κλείω τὴν εἰρήνην τώρα· δὲν μὲ ἄρεσεν μεθαύριον, τὴν χέζω κ᾽ ἐγώ, κ᾽ ἐσύ, καὶ ὅλοι μας!

—Ἔ! λέγει <ὁ Στορνάρης>, [ὅτι] ὅταν εἶναι ὁ σκοπὸς αὐτός, εἶναι ἄλλο.

Ἐν τοσούτῳ ἔκραξαν καὶ τὸν Ταΐραγαν.

—Ἔλα, Σκατότουρκε, τὸν λέγει ὁ Καραϊσκάκης· ἔλα, Ἑβραῖε, ἀπεσταλμένε ἀπὸ τοὺς Γύφτους· ἔλα νὰ ἀκούσῃς τὰ κέρατά σας—γαμῶ τὴν πίστιν σας καὶ τὸν Μωχαμέτη σας! Τί θάρευσέτε, κερατάδες, εἶναι ὁ πόλεμος, καὶ τὸν κινεῖτε <χωρὶς νὰ τὸ συλλογισθῆτε>; Δὲν ἐντρέπεσθε νὰ ζητῆτε <ἀπὸ ἡμᾶς> συνθήκην μὲ <ἕναν> κοντζιὰ σκατο-Σουλτὰν Μαχμούτην—νὰ τὸν χέσω καὶ αὐτόν, καὶ τὸν Βεζίρην σας καὶ τὸν Ἑβραῖον τὸν Σιλιχτὰρ Μπόδα τὴν πουτάνα!

---

1) Μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν Τούρκων.

2) Στὴ Λάρισσα καὶ τὸ Μοναστῆρι συναζόταν μὲ μεγάλη μυστικότητα ἡ ἐκστρατεία τοῦ Σκόντρα πασσᾶ· ἅμα λοιπὸν ὁ Καραϊσκάκης, μὲ ἀπίστευτη ταχύτητα, σύναξε σημαντικὸ στρατόπεδο πολὺ σιμὰ στὸ μεγάλο δρόμο, ἀπ᾽ ὅπου θὰ περνοῦσε ἡ ἐκστρατεία (αὐλῶνας τῆς Νευρούπολης), τότε εἶδαν οἱ Τοῦρκοι ὅτι ἡ εἰσβολὴ θάβρισκε μεγάλο πρόσκομμα. Λοιπὸν μὲ τὶς προτάσεις περὶ φιλίας, ποὺ κάμανε στὸν Καραϊσκάκη, ἐλπίζανε νὰ διαλύσουν ἐκεῖνο τὸ στρατόπεδο, σὰν περιττὸ ποὺ θὰ ἦτανε πειά. Στὸ σκοπό τους βοήθησε ἡ ἀρρώστεια τοῦ Καραϊσκάκη.

Καὶ ἄλλαις μύριαις αἰσχρολογίαις κατὰ τῶν Τουρκῶν ὅλων καὶ τῆς θρησκείας των (482). Ὅλοι ἐγελούσαμεν ὁποῦ θύμωνεν <πεσμένος> εἰς τὸ στρῶμα.

Τὸν λέγει:

—Θὰ σηκωθῶ νὰ φάγω κρέας ἀπὸ ἐσένα, βρωμερέ, νὰ πάρω τὸ δίκαιόν μου, ὁποῦ μὲ τὴν <πρὸς ἐμὲ> φιλίαν ἤλθες εἰς τὸ στρατόπεδον ἴσια, χωρὶς νὰ ρωτήσῃς <κανέναν>, ἄπιστε, καὶ σὺ καὶ οἱ ἀφεντάδες σου![1]).

—Ἔ, ὠρὲ Καραϊσκάκη, λέγει <ὁ Καραταΐρης>, φθάνει! Μὲ ἔβρισες ἐμένα καὶ τὴν Τουρκιά· τί θὰ κάμωμεν, λέγει, καὶ ἄφησε τὰ λόγια.

—Νά! λέγει <ὁ Καραϊσκάκης>, μὲ αὐτοὺς τοὺς πουτζαράδες κάμε συνθήκην· ἐγὼ εἶμαι ἄρρωστος, καὶ δὲν ἠμπορῶ νὰ ἀκούγω ταὶς φλυαρίαις σας.

Ἐρωτᾷ ὁ Στορνάρης:

—Ὁποῖα εἶναι τὰ ζητήματά σας, Καραταΐρη;

Ἀποκρίνεται ὁ <Καραταΐρης> ὅτι:

—Οἱ Ἀγάδες ἐπιθυμοῦν τὴν εἰρήνην τοῦ λαοῦ, ὅτι ἐπιθυμοῦν τὴν ἀναμεταξύ σας ἀγάπην. Καὶ ἐπειδὴ μερικοὶ σκανδαλοποιοὶ ἐρέθισαν τὸν Βεζίρην νὰ γίνῃ αὐτὸ τὸ κίνημα, διέταξεν <αὐτός>, καὶ ὁ Σιλιχτάραγας καὶ ὁ Σούλτζιας ἐκινήθησαν, <ὅμως> χωρὶς τὴν θέλησίν των. Τώρα ἔγραψαν εἰς τὸν Βεζίρην ὅτι ἦτον ἄδικον τὸ κίνημα τοῦτο, καὶ θέλουν νὰ φέρουν τὴν πρώτην τάξιν. Καὶ εἶναι καὶ αὐτοὶ μεσάζοντες <εἰς τὸν σκοπὸν> τῆς εἰρήνης.

—Ὅλα εἶναι ψεύματα, Καραταΐρη! <λέγει ὁ Στορνάρης>. Τὴν ηὔρετε χοντρὴν ἐμπροστά σας—καὶ θέλει χοντρήνει ἀκόμα, καὶ τὸ προβλέπετε, καὶ ζητεῖτε τὴν εἰρήνην (483). Ἡμεῖς, πονοῦντες τὴν πατρίδαν μας καὶ τὸν λαόν, πάντοτε ἐνδώσαμεν εἰς τὰς θελήσεις τῶν Ἀγάδων ὄχι ἀπὸ [τὴν] ἀδυναμίαν μας, ἀλλὰ ἀπὸ πόνον πρὸς τὴν πατρίδαν μας. Τώρα ὅμως, καθὼς τὸ ἔκαμέτε, ὁ πόλεμος θρέφει ἡμᾶς, καὶ βλάπτει ὑμᾶς. Τί εἰρήνην ζητοῦν, ἀφοῦ ἔκαυσαν τὰ καλύτερα χωριὰ τοῦ Ἀσπροποτάμου; Δὲν εἶδαν ὅτι ὑποχώρησα <διὰ> νὰ μὴ λάβουν ἀφορμὴν καὶ πειράξουν τὸν ἀθῶον λαὸν καὶ τὰ σπίτια, ὁποῦ ἦταν κτισμένα πρὸ 300 χρόνια[2]); Τί ἄφησέτε τώρα εἰς τὰς ἐπαρχίας μὲ τὰς λεηλασίας σας καὶ τί ζητεῖτε <ἀκόμα> ἀπὸ τὸν κόσμον; Ἡμᾶς τοὺς Ἀρματωλούς, ὁποῦ ἤθελέτε νὰ ἐκδικηθῆτε, τί <κακὸ> μᾶς ἔκαμέτε;

Λαμβάνει τὸν λόγον ὁ Καραϊσκάκης:

—Κερατάδες! αὐτουνοὺς ὁποῦ αἰχμαλώτισέτε ἦτον ἐδικοί σας, ἦταν Τοῦρκοι, ἦτον Ἑβραῖοι, διότι ραγιᾶς αὐτὸ θὰ εἰπῇ. Ἰδοὺ οἱ Ἕλληνες! Αὐτοὶ σᾶς χέζουν, καὶ τώρα καὶ πάντα!

Ἀρχίζει ὁ Στορνάρης:

—Ἐγὼ ποτὲ δὲν ἤθελα συγκατανεύσει εἰς μίαν τοιαύτην πομπιωμένην εἰ-

---

1) Ὁ Καραϊσκάκης, μέσα στὸ ὑβρεολόγιό του, δὲν ἀναφέρει τὸ Σκόντρα πασσᾶ, γιατὶ δὲν ξέρει τίποτε, πῶς ἦταν ἕτοιμος νὰ κινήσῃ ἐκστρατεία μεγάλη κατὰ τῆς ἐπανάστασης.

2) Τοὺς ἄφησε νὰ εἰσβάλουν, μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ μὴν κάμουν κακό· ἐπιχείρημα πολὺ ἀδύνατο.

ρήνην, χωρὶς ἐκδίκησιν. Ἡ ἀσθένεια ὅμως τοῦ Καραϊσκάκη μὲ παρακινεῖ νὰ ἐνδώσω<καὶ ἐγὼ>εἰς τὴν αἴτησίν του—πότε ὅμως; Ὅταν ἐπιστρέψετε τοὺς αἰχμαλωτισμένους ἀθώους, μὲ τὰ εἰδίσματά των ἕως εἰς τὸ βελόνι, καὶ νὰ τραβηχθῆτε ὅλως διόλου ἀπὸ τὰ σύνορα, καὶ δικαίωμα νὰ μὴ ζητήσετε διὰ πέντε χρόνους<ἕως>νὰ ἀναλάβουν οἱ χαλασθέντες (484).

Ὁ Τοῦρκος ἀποκρίθη:

—Ὅλα γίνονται, μόνον νὰ εἰρηνεύσωμεν καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη· νὰ τρῶτε ἥσυχα καὶ ἐσεῖς τὸ ψωμί, ὁποῦ τὸ ἔχετε ἀπὸ τοὺς παππούδες σας—νὰ φυλάξετε τὰ Οὐτζιάκια σας—καὶ οἱ Ἀγάδες δὲν εἶναι ξένοι νὰ θέλουν τὸν χαλασμὸν τοῦ λαοῦ. Ἐγεννήθησαν καὶ αὔξησαν μαζί σας ἀπὸ πάππον πρόσπαππον. Καὶ πάλιν, ἰδέτε νὰ μὴ χαλάσετε τὰ σπίτια σας καὶ τὸν κόσμον. Ἔγινεν ἕνα λάθος· ὁ θεὸς μοναχὰ δὲν κάμνει λάθη[1]).

Μετὰ ἱκανὴν συζήτησιν ἔκαμαν τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸν Σελιχτάρην καὶ εἰς τὸν Σούλτζιαν μὲ αὐτὰ τὰ προβλήματα, ὡς ἄνωθεν. Τὰ ὑπόγραψαν μόνον ὁ Στορνάρης καὶ ὁ Καραϊσκάκης.

Ὁ Σούλτζιας <ἐν τῷ μεταξὺ> προδιάθετεν τὰ πράγματα εἰς τοὺς Τούρκους, καὶ τοῦτο δὲν μᾶς ἐλάνθανεν, ὅτι ἐπιθυμοῦσαν τὴν εἰρήνην[2]).

Ἀφήσαντες τὴν ὑπόθεσιν ἔπειτα νὰ τὴν τελειώσῃ ὁ Καραϊσκάκης ἀναχωρήσαμεν, ἀφήσαντές τον κατάκοιτον.

Εἰς τὴν σκηνήν μας<πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως>ἦλθεν ὁ<Γιάννης>Φραγκίστας καὶ ὅλοι οἱ περὶ τὸν Καραϊσκάκην.

Ὁ Φραγκίστας, τροπολογῶν τὸ τζάκισμά του, ἔδιδεν τὴν αἰτίαν τοῦ χαλα-

---

1) «Ρούμελης Βαλεσὶ ἦταν ὁ αἱμοβόρος Λουμποὺτ πασιὰς» σ. συγγρ.—Ὁ Ἀμποῦ-Λουμπούντ, ὁ σφαγέας τῆς Κασσάντρας, ἦταν Ἀράπης. Γι' αὐτὸ ὁ Καραϊσκάκης βρίζει μὲ τὸ «Γύφτους».

2) *Σημείωμα* συγχρονιστικὸ τοῦ συγγρ.: «Ὁ Καρατάσιος, εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν, ἐβγῆκεν μὲ ὅλους<τοὺς Μακεδόνας>ἀπὸ τὰ νησιὰ καὶ προκατάλαβεν τὸ Τρίκερι, καθὼς καὶ τὸ στενὸν<τοῦ κόλπου>, καὶ ἐνίκησεν τὸν Ταχὶρ πασιὰν εἰς ὅλους τοὺς πολέμους.—Ὁ Ἰσοὺφ πασιὰς Περκόφτζαλης εἶχεν ἀπεράσει εἰς Εὔριπον καὶ ἐκινήθη κατὰ τοῦ στρατοπέδου, ὁποῦ διοικοῦσεν ὁ Διαμαντὴς Νικολάου.—Ὁ Διαμαντής, ἀμελήσας καὶ αὐτοῦ τὰ χρέη του, ἐχαλάσθη ὁ στρατός<του>μετὰ δύο ἡμερῶν μάχην, καὶ ἔχασεν καὶ μερικοὺς καλοὺς ἀξιωματικούς.—Ὁ Περραιβός, Ὑπουργὸς τοῦ Πολέμου, ἦτον εἰς Τρίκερι <καὶ> αὐτὸς μὲ τὸν Καρατάσιον.—Ὁ Κος Κωλέττης ἦτον Γενικὸς Ἔπαρχος τῆς Εὐβοίας. Ἀφοῦ ἐσκορπίσθη ὁ πολιορκητικὸς στρατὸς τῆς Εὐρίπου, ἔλειψαν αἱ προμήθειαις τοῦ στρατοῦ τοῦ Καρατάσιου.—Οἱ Τοῦρκοι βιασμένοι, ἀπὸ ἀδυναμίας, ἄρχισαν νὰ διαπραγματεύωνται τὴν ὑποχώρησιν τοῦ στρατοῦ, ἐπὶ λόγῳ νὰ ἡσυχάσῃ ὁ λαός.—Ὁ Καρατάσιος δυσκολευμένος <καὶ αὐτός>, ἀναγκασμένος καὶ ἀπὸ τὸν στρατὸν ἐνέδωσεν εἰς μίαν συνθήκην ὁποῦ ἔκαμαν ἀναμεταξύ των, καὶ ἐτράβηξεν τὸ στράτευμα εἰς τὰ νησιὰ Σκιάθον καὶ λοιπά.—Ὁ Κος Κωλέττης ἀναχώρησεν διὰ τὴν Βουλήν, ἀφοῦ εἶδεν ὅτι κοπίασαν ματαίως.—Ὁ Περραιβὸς ἐστάθη μαζὶ μὲ τὸ στράτευμα ἕως εἰς τὸν Ὀκτώβριον<1823>, ὁποῦ πολέμησαν καὶ χάλασαν τὸν Τοπάλπασιαν εἰς τὴν<ἀποπειραθεῖσαν>ἀπόβασιν τοῦ Σκιάθου. Περὶ τούτων ὅλων ὁ Κος Περραιβὸς γνωρίζει λεπτομερέστερα τὰ διατρέξαντα».—Βλ. π. π. σελ. 301. Βλ. καὶ Χριστοφ. Περραιβοῦ Πολεμικὰ Ἀπομνημ. Β' σελ. 1 κ. κ.

σμοῦ του εἰς τὸ ἄσκεπτον τοῦ Καραϊσκάκη καὶ ὀξύθυμον, καὶ ὄχι εἰς τὴν<ἰδικήν του>ἀδυναμίαν. Εἶπεν μάλιστα παρρησίᾳ ὅτι:

—Καθὼς ἄρχισεν, θὰ πάρ' ὁ διάολος καὶ αὐτὸν καὶ τὰ Ἄγραφά του. Ἀρκετὰ τὸν ὑποφέραμεν, κ' ἐγὼ καὶ<οἱ;>ἄλλοι.

Μάλιστα εἶπεν<ἀκόμη>:

—Ἐρώτησεν κανέναν ἀπὸ ἡμᾶς καὶ κάμνει συνθήκας; (485). Ἢ μήπως δὲν γνωρίζομεν διατί ταῖς ἐπιθυμεῖ; Ἂς κάμῃ<ὅμως>ὅπως θέλει, καὶ<τότε>θὰ ἰδοῦμεν ποῖος θὰ μετανοήσῃ. Δὲν ἐντρέπεται νὰ λέγῃ μὲ ἔχει ἀρέστο, ἐνῷ ἔχω 400 ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν μου, καὶ τὸν πολιορκῶ αὐτὴν τὴν στιγμὴν καὶ τὸν καίγω; Φροντίζει, λέγει<ὁ Φραγκίστας>, νὰ μᾶς σηκώσῃ τὴν ἐπιρροήν—πόθεν; Ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς μας;<Ὅμως>ἀκούγει τοὺς ραδιούργους σαχανογλύπτας[1]) καὶ περιφρονεῖ ὅλους ὅσους τὸν στήριζαν καὶ τὸν στηρίζουν.

Εἶδαμεν ὅτι ἡ κυριαρχία τοῦ Καραϊσκάκη<ἐπὶ τῶν Ἀγράφων>ἐσωτερικῶς ἄρχισεν νὰ κλονίζεται. Ὁ ἄνδρας ἐμβῆκεν εἰς ὑποψίας πολλὰς καὶ προσέτι εἰς<τὴν>τῆς δολοφονίας<του>. Τὸ ἠθικόν του ἦτον ταραγμένον· ἐπομένως ὅλοι οἱ καταστήσαντές τον ἀρχηγὸν ἄρχισαν νὰ τὸν κατακρίνουν ὡς ἄπιστον, ὡς θρασύδειλον, ὡς ἀδύνατον νὰ διοικῇ ἀξίους ἄνδρας καὶ ἐπισήμους[2]).

Τὸ ἐσωτερικόν του τὸ ἔβλεπεν ὁ Καραϊσκάκης ταραγμένον καὶ ἔβλεπεν τὴν

---

1) Ποῦ γλίφουν τὰ σαχάνια (πιάτα χάλκινα). Λέγεται καὶ «τσανακογλίφους», κολακευτικούς. Ὁ συγγρ. ἔκαμε πάλι τὴ σόλοικη ἑλληνικούρα του.

2) Ὁ Φραγκίστας μιλεῖ πικρὰ γιὰ τὴν προσβολὴ ποὺ τοῦκαμε ὁ Καραϊσκάκης. Μένει ὅμως ἡ ἀπορία πῶς τὸν «ἔβαλε ἀρέστο». Τάχα ἀπομάκρυνε τὸ σῶμα του ἀπὸ τὸ στρατόπεδο; Μένει ἀκόμα καὶ ἡ δυσάρεστη ἐντύπωση ἀπὸ τὸ Φραγκίστα, ποὺ καταδεχόταν, πίσω ἀπὸ τὸν Καραϊσκάκη, νὰ κάνῃ τὰ παράπονά του σ' ἄλλον Καπιτάνο καὶ νὰ βρίζῃ τὸ δικό του. Αὐτὸ θὰ πῇ πῶς δὲ μποροῦσε νὰ σταθῇ μπροστὰ στὸ δικό του, γιατὶ καταλάβαινε ὁ ἴδιος τὸ βαρὺ λάθος του. Ὁ Φραγκίστας ρίχνει ἀκόμα κι' ἕναν ὑπαινιγμό, πῶς ξέρει γιατὶ ὁ Καραϊσκάκης ἔκαμε συνθήκες. Ἡ πειὸ βαρειὰ ὑποψία, ποὺ μπορεῖ κανεὶς νὰ βάλῃ μὲ τὸ νοῦ του, εἶναι αὐτή· ὁ Καραϊσκάκης ἤξερε καλὰ πῶς ὁ πόλεμος στὸ τέλος δὲ θὰ τελείωνε καλά. Πόσον καιρὸ θὰμενε κοντά του ἡ βοήθεια ἀπὸ τὴ μεσημβρινὴ Ἑλλάδα; Σὲ γράμμα του πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο τοῦ Πολέμου, *5 Ἰουν. 1823*, ὁ Καρ. γράφει: «Ἐγὼ ἐπάνω εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν ἔτυχε νὰ εὑρεθῶ χωρὶς ἐφόδια πολεμικά.... μὲ κατέφθασαν βοηθοὶ ὅσοι μπόρεσαν, οἱ Γιολδασαῖοι, Λαμπραῖοι, ὁ Πεσλῆς καὶ τελευταῖος ὁ Καπ. Σιαφάκας.... οἱ ἄλλοι δύο (*σημ.* Γιολδασαῖοι καὶ Λαμπραῖοι) ἐμίσευσαν μὲ τὸ νὰ ἔμαθον ὅτι ἐσυνάχθη μία μεγάλη ποσότης ἐχθρῶν εἰς Ζιτοῦνι.. Τί ἠμπορούσαμεν νὰ κάμωμεν ὄντες ὑστερημένοι ἀπὸ πολεμικὸν τζεπχανὲν καὶ τροφάς;... Ἔχω ἐξοδευμένα ἀρκετὸν ἀριθμὸν ἄσπρων ἐδικῶν μου καὶ τῶν συντρόφων μου...». Ὅμως καὶ μὲ κοινὴ ἀναφορὰ πρὸς τὴ Διοίκηση ἀπὸ Ἄγραφα, 12 Ἰούν. 1823 ὁ Ν. Στορνάρης, ὁ Ἀνδρίτσος Σαφάκας, Γρηγ. Διακατᾶ, Γ. Πεσλῆς, Νάσος Μάνταλος καὶ Καραϊσκάκης ἐξηγήσανε τοὺς λόγους ποὺ ἀναγκαστήκανε νὰ κάμουν τὴ συνθήκη. Τὸ κείμενο αὐτῆς τῆς ἀναφορᾶς δὲν ἔχει τὸν τόπο του ἐδῶ. Ἔτσι, ὅσα γράφει ὁ συγγρ. φαίνονται αὐστηρότερα ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἀλήθεια. Λοιπὸν ἐκστρατεία μεγάλη καὶ συστηματική, ποὺ νὰ κρατήσῃ μῆνες, ἦταν ἀδύνατο νὰ γίνῃ, καὶ ὁ Καρ. ἤξερε καλύτερα ἀπὸ τοὺς ἄλλους πῶς θ' ἀκολουθοῦσε ἡ καταστροφὴ τῶν Ἀγράφων. Ὅμως κι' αὐτὴ δὲν ἄργησε ν' ἀκολουθήσῃ, καθὼς θὰ φανῇ πειὸ κάτου. *Λαμπραῖοι*, κλάδος τῶν Ἀρματωλῶν Συκάδων (Βλαχοπούλων). Π. π. σ. 103.

ἀσφάλειάν του[1]) μόνον εἰς τὴν εἰρήνην, καὶ διὰ τοῦτο τὴν ὑπερεπιθυμοῦσεν. Ἐγλυκάνθη ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Ἀγράφων.

Τὸν ταμίαν τῆς ἐπαρχίας τὸν ἔστειλεν πληρεξούσιον εἰς τὴν ἐν Ἄστρει συνέλευσιν[2]). Ὥστε παράλυσεν τὸ σύστημα ἐκεῖνο τὸ πρῶτον, ὁποῦ ὑποσχέθη εἰς τοὺς Ἀγραφιώτας νὰ <τὸ> φυλάξῃ μόνος του πλέον, <καὶ> ἤξευρεν τὸ ἔσοδον καὶ ἔξοδον <τοῦ Ἀρματωλικιοῦ>. Οἱ πολῖται ἦταν ψυχραμένοι διὰ τοῦτο, πλὴν εἰσέτι δὲν ξεμυστηρεύοντο. Καὶ μόνον ὁ Φραγκίστας ὡμιλοῦσεν καὶ τὸν κατέκρινεν παρρησίᾳ διὰ τοὺς σφετερισμοὺς τούτους καὶ ἄλλους τῆς ἐπαρχίας[3]).

Ἀναχωρήσαμεν μετὰ δύο ἡμέραις <διαρκέσασαν> συνέντευξιν τέλος πάντων, καὶ ἀπήλθαμεν εἰς Ἀσπροπόταμον.

<Ἐκεῖ> εἰδοποιήθημεν ὅτι ὁ Σελιχτάρης ἀμέσως ἐτραβήχθη, καὶ ἀπῆλθεν (486) εἰς Λάρισσαν <καὶ> ὅτι ἡ εἰρήνη ἔμεινεν ἀπάνω εἰς τὸν Σούλτζιαν νὰ <τὴν> τελειώσῃ.

Ὁ λαὸς πάλιν ἔλαβεν τὸ θάρρος καὶ ἐπίστρεψεν νὰ ἰδῇ τὰς καταδαφισμένας ἑστίας του[4]).

Ἀπεράσαμεν εἰς τὰ Βλαχοχώρια Περτοῦλι καὶ Βετερνίκου, καὶ δὲν τὰ ἐγνωρίσαμεν· γῆς Μαδιὰμ ἔγιναν ἀπὸ τὴν φωτιάν. Οὔτε ἐγνώριζες ποῦ ἦτον τὰ μεγαλοπρεπῆ τῶν Χατζῆ-Πετραίων οἰκήματα καὶ ποῦ τῶν πτωχῶν αἱ καλύβαις. Ἐκλαύσαμεν βλέποντες τὸν λαὸν ξαπλωμένον ἔξω εἰς τὸν ἥλιον, προσπαθοῦντα νὰ κάμῃ <καμμίαν> καλύβαν ἀπὸ φλούδαις ἐλάτων.

Εἰς τὴν Πύραν χωρίον ἐστάθημεν. Ἐκεῖ ἐσυναθροίσθησαν ὅλοι οἱ παθόντες —καὶ τί παρηγορίαν νὰ τοὺς δώσῃ ὁ Καπιτάνος;...

Ὁ Κος Γούσιος κατέκρινεν τὸν Καπιτάνον ὡς ἀπρόβλεπτον, ἢ ὅτι ἤθελεν νὰ καταδαφισθοῦν τὰ ὀσπίτια των ἀπὸ πάθος, καὶ δὲν ἠθέλησεν νὰ στείλῃ νὰ τοὺς πολεμήσῃ. Τὸ ἔλεγεν, τὸ ἐπαναλάμβανεν ὡσὰν ἡ δεκοχτούρα[5]). Πολλάκις μὲ ἐνοχλοῦσεν τόσον, ὥστε ἤθελα ἄφευκτα νὰ εἰπῶ κ' ἐγὼ ὅτι <ναί>, ἠμποροῦσεν νὰ τὰ σώσῃ, πλὴν δὲν ἠθέλησεν[6]).

---

1) Τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ Ἀρματωλικιοῦ.

2) Τὸν Ἀναγνώστη Ζωρογιαννόπουλο, ποὺ στάλθηκε παραστάτης Ἀγράφων καὶ στὴν Α' καὶ στὴ Β' Ἐθν. Συνέλευση. Ὁ συγγρ. π. π. σ. 252 τὸν ὀνομάζει Κερασοβίτη.

3) Ὁ συγγρ. γράφει «τοὺς σφετερισμοὺς τούτους», σὰ νὰ ἔχῃ μιλήσει πειὸ πάνω γιὰ καταχρήσεις, ἐνῶ μίλησε μόνο γιὰ λογιστικὲς ἀταξίες, ἀποτέλεσμα κι' αὐτὲς τῆς ἀπουσίας τοῦ Ζωρογιαννόπουλου. Πειὸ κάτου θὰ λυθῇ ἡ ἀπορία.

4) Ἐννοεῖ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς εἰσβολῆς τῶν Ἀρβανιτῶν στὸν Ἀσπροπόταμο. Βλ. π. π. σ. 302. Νὰ λοιπὸν ποὺ εἶχε καὶ ἡ εἰρήνη τὰ καλά της.

5) Εἶδος ἄγριου περιστεριοῦ, ποὺ τὰ κελαδήματά του εἶναι πολὺ μονότονα καὶ συχνά.

6) Μὲ τὸ ὄνομα Γούσιος Θεοδώρου καὶ μαζὶ μὲ τὸ Γιαννάκη Χατζηπέτρου φαίνονται δυὸ πληρεξούσιοι Ἀσπροποτάμου στὴν Δ' Ἐθν. Συνέλευση τοῦ 1829. Μάμουκα τόμ. ΙΑ' σ. 16. Ὁ Ἀσπροπόταμος εἶναι πειὰ προσκυνημένος καὶ σκλαβωμένος, καὶ γιὰ νὰ φαίνωνται πληρεξούσιοι, θὰ πῇ πῶς οἱ δυὸ ἐκεῖνοι πατριῶτες ἦταν πρόσφυγες, ἀφοῦ ἀγωνισθήκανε, καὶ μείνανε πειὰ στὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα.—Εἶναι ἐδῶ περίεργο τὸ θάρρος τοῦ κοτζάμπαση Γούσιου (Θεοδώρου;) ἀντίκρυ ἀπὸ τὸν Καπιτάνο, κι' αὐτὸ γίνεται ὄχι ἐπὶ Ἀλήπασσα, ἀλλὰ σὲ χρόνια

Αὐταῖς αἱ ἐπαναλήψεις μ' ἔδωσαν ἀφορμὴν νὰ ἐρωτήσω τὸν Καπιτάνον ἂν εἶχαν <οἱ δύο των> πάθος παλαιὸν ἀναμεταξύ των, ἢ ἀπὸ τοὺς πατέρας των, καὶ φωνάζει <ὁ Γούσιος> ὅτι ἀδιαφόρησεν ὁ Καπιτάνος <διὰ> νὰ ἐκδικηθῇ αὐτὴν τὴν οἰκογένειαν.

—Ἂν θελήσω, λέγει, νὰ σὲ ἐξιστορήσω (487) λεπτομερῶς τὰ αἴτια, πόθεν πηγάζουν αὐτὰ <τὰ πάθη, θὰ> εἶναι σχοινοτενὴς ἱστορία, πλὴν διὰ νὰ σὲ ἐμβάσω εἰς τὴν ὑπόθεσιν θέλω σὲ διηγηθῇ τὰ οὐσιωδέστερα.—

Προεστὼς καὶ Καπιτάνος [τῆς] <μιᾶς> ἐπαρχίας, λέγει, ἀνέκαθεν εἶναι δύο ἄκρα ἀντικείμενα.—

Οἱ Καπιταναῖοι, οἵτινες κυριαρχοῦν εἰς τὰς ἐπαρχίας, ἐφαντάζοντο <πάντοτε> ὅτι μὲ τὸ σπαθί των ἐκέρδισαν τὸ «ψωμί» των. Οἱ Προεστοί, τὸ ἀνάπαλιν, ὅτι αὐτοὶ συνεργοῦσαν καὶ τοὺς βαστοῦσαν <ὡς Ἀρματωλούς>.—

Ὁ Στρογγύλης ζῇ· εἶναι 120 χρονῶν ἄνδρας· εἶναι σύγχρονος τοῦ περιφήμου Λάππα, ψυχογυιοῦ τοῦ Ζίντρου, μεγάλου ἀνδρὸς Ὀλυμπίου, καὶ ὀπαδὸς ἐκείνου. Ἰδοὺ τί μᾶς λέγει, ἀπὸ τὰ ἱστορικὰ <τῆς ζωῆς> του:—

Ἐπὶ Κοὺρτ πασιᾶ, συνεργοῦντες οἱ Προεστοί, καταδιώχθησαν οἱ Καπιταναῖοι πανταχόθεν.—

Οἱ ἐπισημότεροι <τῶν Καπιταναίων> ἦτον· ὁ Γέρο-Κοντογιάννης ἀπὸ Πατρατζίκι, ὁ Γέρο-Σταθᾶς ἀπὸ Βάλτον, ὁ <Γιάννης> Βαρνακιώτης ἀπὸ Ξερόμερον, ὁ <Γιάννος> Μπουκοβάλας ἀπὸ Ἄγραφα καὶ ἄλλοι ἀπὸ ἄλλαις ἐπαρχίαις, ὅλοι 12. Αὐτοὶ ἐπαναστάτησαν ἐπὶ τῆς Ἀλλέρτας[1]) καὶ ἐκλείσθησαν εἰς Ἀνατολικόν. Χαλασθέντες ἐχεῖ ἐγλύτωσαν, καὶ ἔμειναν μόνον οἱ 12 μὲ ἕναν ψυχογυιὸν καὶ ξεχείμασαν εἰς τὰ Νησιά[2]). Ἡ Πρέβεζα διοικοῦνταν ἀπὸ Εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις, <τὸ ἴδιον> καὶ ἡ Πάργα[3]). Ἐκεῖ[θεν] εἶχαν τὸ ἄσυλόν τους καὶ ξεχείμαζαν. Οἱ 12 αὐτοὶ κινηθέντες μὲ τοὺς δαυλοὺς εἰς τὰς χεῖρας, ἄρχισαν νὰ καίγουν τὰ χωριὰ ἀπὸ τὸ Πατρατζίκι (488), Καρπενίσι, Ἄγραφα καὶ ἕως ἐδῶ· ἐρήμωσαν τὸν τόπον[4]).—

Διὰ νὰ τοὺς ξαναησυχάσουν τοὺς ἔδωσαν οἱ Τοῦρκοι τὰ λεγόμενα «ψωμιά»[5]).

τῆς Ἐπανάστασης, ποὺ οἱ παλαιοὶ Καπιταναῖοι «κόβανε κεφάλια». Αὐτὸ δείχνει τὸν ἀδύνατο καὶ μαλακὸ χαρακτῆρα τοῦ Ν. Στορνάρη. Ὁ Γούσιος Θεοδώρου ἦταν ἀπὸ κλάδο τῆς οἰκογενείας τῶν Χατζηπετραίων, ἴσως. Ἔξω ἂν εἶναι ὁ ἴδιος ὁ πατέρας τοῦ Γιαν. καὶ Χ. Χατζηπέτρου· Γούσιος λεγότανε κι' αὐτός.

1) Ἰταλ. all' èrta=ἐξέγερση. Ἐννοεῖ τὴν ἐπανάσταση τῆς Δυτ. Ἑλλάδας τέλη τοῦ ιη' αἰῶνα, ποῦ ἔμεινε στὸ λαὸ γνωστὴ μὲ τὸ ὄνομα Ἀλλαμπάντα. Καὶ ἡ λέξη «ἀλέρτα» μὲ τὸν τύπο «ἀλέστα» σώζεται στὸ λαὸ=στὰ ὅπλα. Ὁ λόγος εἶναι γιὰ τὰ Ὀρλωφικά.

2) Ὁ συγγρ. ἐδῶ συνοπτικὰ σημειώνει τὴν τύχη τῶν μεγάλων Ἀρματωλῶν, ποὺ στὸ πρῶτο μέρος τοῦ βιβλίου, τὸ Ἀρματωλικό, τὴν περίγραψε σ' ὁλάκερα κεφάλαια. *Μὲ ἕναν ψυχογυιόν*, αὐτοὶ μοναχὰ γλυτώσανε μαζὶ μ' ἕναν ἀπὸ τοὺς ψυχογυιούς των.

3) Ἡ περιληπτικὴ αὐτὴ φράση ἐννοεῖ τὴ μεγάλη χρονικὴ περίοδο τῆς διοίκησης τῆς Ἑπτανήσου ἀπὸ τὴ Βενετία, Γαλλία, Ἀγγλία κ.λ.π.

4) Οἱ μὲ σκοπὸ στρατηγικὸ πυρκαϊὲς αὐτὲς ἔγιναν μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς Ὀρλωφικῆς ἐπανάστασης, 1769—1770. Βλ. π. π. σ. 21—22. *Ἕως ἐδῶ*, ὡς τὸν Ἀσπροπόταμο.

5) Ὥρισαν τὸν ἀριθμὸ τῶν παληκαριῶν γιὰ κάθε Ἀρματωλίκι,

Τὸ πάθος ἀναμεταξὺ Προεστῶν καὶ Καπιταναίων αὔξανεν ἀντὶ νὰ σβύσῃ. Οἱ Καπιταναῖοι μόνον τὸ καλοκαῖρι ἔβγαιναν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, καὶ τὸν χειμῶνα ἐτραβῶντο εἰς ἄσυλα μέρη, κάτω εἰς τὰ χειμαδιά[1]).—

Ὁ Λάππας εἶχεν κομπάρον ἕναν Σουλιώτην ἀπὸ τοὺς Μποτζιαραίους, καὶ ἐκεῖ κατέφευγεν. Μάλιστα προδοθείς[2]), ἦλθεν φερμάνι ἐκεῖ καὶ ἐσυλλήφθη. Οἱ κομπάροι του Μποτζιαραῖοι ἐβγῆκαν εἰς τὸν δρόμον καὶ ἐντουφέκισαν τὸν ἀπεσταλμένον <τοῦ Λάππα>, καὶ ἐπειδὴ φοροῦσεν κόκκινον καπότον, καὶ αὐτοὶ κατὰ λάθος ἐβάρεσαν καὶ αὐτὸν μαζὶ μὲ ἐκεῖνον[3]), ἔκτοτε ἐμβῆκεν εἰς ἔχθραν τὸ σπίτι τῶν Βοτζιαραίων μὲ τοὺς Τούρκους, καὶ ἐκστράτευσαν κατ' αὐτῶν. Οἱ Σουλιῶται τοὺς ἀντίκρουσαν καὶ τοὺς ἐχάλασαν, καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν αἰτίαν πήγασεν ἡ ἔχθρα τῶν Σουλιωτῶν μὲ τοὺς ἡγεμόνας τῶν Ἰωαννίνων, κατὰ διαδοχήν—καὶ ἐπὶ Ἀλήπασια, ὁποῦ τοὺς ἐχάλασεν[4]).—

Ὁ Λάππας λαβὼν βοήθειαν ἦλθεν ἄπαξ εἰς Ἀσπροπόταμον, καὶ ἀφοῦ ἔλαβεν τὸ «ψωμί», διὰ προδοσίας τὸν πλάκωσαν ἔξαφνα εἰς τὸ Δραμίζι, καὶ πολεμῶν εἰς τὸν Κόζιακα 13 ὥραις ἐφονεύθη καὶ αὐτὸς καὶ ἄλλοι 33. Ἐγλύτωσεν ὁ Στρογγύλης καὶ ὁ πάππος μου Στορνάρης[5]).—

Τὸ Καπιτανάτο ἔπιπτεν εἰς τὸν Στρογγύλην, πλὴν <αὐτὸς> τὸ παραχώρησεν εἰς τὸν Στορνάρην ὡς ἱκανώτερον (489). Ὁ Στορνάρης λαβὼν τὸ «ψωμί», ἐνώσας τὰ συμφέροντά του μὲ τὸν πατέραν τοῦ Κου Γούσιου Χ''. Πέτρον, ἔζησαν <ἔκτοτε> πολλὰ ἥσυχα ἕως εἰς τὸν θάνατόν των.—

Ἐπομένως ἐδέχθη τὴν Καπιτανίαν ὁ πατήρ μου Εὐθύμιος, καθὼς καὶ ὁ Γούσιος τὸ προεστώς[6]), καὶ ἔζησαν καὶ αὐτοὶ ἀναμεταξύ των καλά.—

Ὁ πατήρ μου ἦτον γενναῖος <ἄνθρωπος> καὶ εὐσυνείδητος. Ὁ Ἀλήπασιας ἐ[ν]δυνάμωσεν, δὲν ἠμποροῦσεν πλέον νὰ περιθάλπῃ τὴν Κλεψιάν[7]). Τοὺς πολέμησεν <λοιπὸν ὁ πατήρ μου τοὺς Κλέφτες>, τοὺς ἐξόντωσεν, πλὴν ἀπόκτησεν πολ-

---

1) Κατεβαίνανε μαζὶ μὲ τὰ κοπάδια στὰ ξεχειμαδιὰ (πεδινὲς βοσκὲς) γιὰ νὰ τὰ φυλᾶνε καὶ νᾶχουν καὶ τὴν τροφή τους. Ἐκεῖ ὅμως ζούσανε κρυμμένοι (ἄσυλα μέρη) γιατί, ἂν καὶ ἀναγνωρισμένοι ἐπίσημα ἀπὸ τοὺς Τούρκους, κινδύνευε ἡ ζωή τους. Τὸν ἴδιον τρόπο ζωῆς εἶχαν καὶ οἱ Κλέφτες, ποὺ ἀκολουθοῦσαν τοὺς σκηνίτες βοσκοὺς στὶς μετακινήσεις τους.

2) *Μάλιστα*=καὶ δυστυχῶς.

3) Σύγχυση κι' ἐδῶ. Τὸ Λάππα καὶ τὸ σύντροφό του Τρίψα μιὰ συνοδεία Ἀρβανίτικη τοὺς πηγαίνανε στὰ Γιάννινα· ἐπειδὴ ὅμως ἔτυχε ὁ Τρίψας νὰ φορῇ κόκκινο καπότο, ὅπως ἦτανε κοκκινοφορεμένοι καὶ οἱ Ἀρβανῖτες, οἱ Σουλιῶτες τονὲ σκότωσαν μαζὶ μ' αὐτούς, ἀλλὰ ὁ Λάππας λευτερώθηκε. Βλ. περιστατικὴ περιγραφὴ π. π. σ. 23.—*Μαζὶ μ' ἐκεῖνον*, γρ. μὲ ἐκείνους, τοὺς Ἀρβανῖτες, ποῦ συνοδεύανε τὸ Λάππα.

4) Ποῦ χάλασε τὸ Σοῦλι.

5) Σ' ὅσα γράφει π. π. σ. 24 γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Λάππα ὁ συγγρ. παραλείπει τὰ περίεργα αὐτὰ περιστατικά. Δὲ φροντίζει ἀκόμη νὰ σημειώσῃ ἐκεῖ τ' ὄνομα τοῦ γενάρχη τῶν Στορναραίων, ἀλλὰ οὔτε κ' ἐδῶ τὸ σημειώνει.

6) Τὴ θέση τοῦ προεστοῦ, προεστιλίκι. Ἡ λέξη κατὰ τὸ «καθεστώς».

7) Ὁ Ἀλήπασσας βοηθοῦσε τὴ ληστεία ὅσο ἤτανε κι' αὐτὸς ληστής. Ἀφοῦ ὅμως γίνηκε πασσᾶς κ.λ.π.

λοὺς ἐχθρούς· εὑρεθεὶς ἀναμεταξὺ Ἀλήπασια καὶ φίλων παλαιῶν<Κλεφτῶν>, δὲν ἠμποροῦσεν νὰ φερθῇ ἀλλέως[1]).—

Συνεννοημένος εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῶν Μπλαχαβαίων, κατὰ τὸ 1808, κινδύνευσεν ἕως νὰ ἀποφύγῃ τὸν θάνατον καὶ τὸν κατατρεγμόν. Οἱ ἐνάντιοι τῶν Χατζῆ-Πετραίων Προεστοὶ ἀπὸ Τρίκκαλα, μάλιστα κάποιος Οἰκονόμος, τὸν διέβαλαν ὅτι ἦτον ὁ πρῶτος συνεργὸς ἐκείνης τῆς ἐπαναστάσεως[2]).—

Ὁ πατήρ μου δὲν ἐγνώριζεν ἄλλον πόρον παρὰ πρόσμενεν τὰ τυχηρὰ ἀπὸ τὸ Ἀρματωλίκι καὶ τὸν ὀλίγον μισθόν[3]). Ἐγὼ παιδιόθεν ἐφρόντισα καὶ ἔβαλα ζευγάρια, καὶ εἰς δύο χρόνους προμήθευσα καὶ τὸν πατέραν μου (490[4]).—

Ὁ πατήρ μου εἶχεν κερδήσει ὀπωσοῦν τὴν εὔνοιαν τοῦ Ἀλήπασια μὲ τὴν διαγωγήν του[5]). Δὲν ἠμποροῦσεν ὅμως νὰ ἀντέχῃ, νύκτα-ἡμέρα, ἀπὸ τὸ ἕν μέρος <εἰς> τὰς διαβολὰς τῶν Προεστῶν, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο <εἰς> τοὺς Κλέπτας, ὁποῦ τὸν ἔγγιζαν· μάλιστα οἱ Κατζιαντωναῖοι τὸν ἐνοχλοῦσαν παραπολύ.—

Πάσχων ἠθικῶς, λαβὼν καὶ μίαν πληγὴν εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Κίτζιου Μπότζιαρη καὶ λοιπῶν εἰς Κλινοβὸν καὶ μὴ θεραπευθείς, ἀσθένησεν καὶ ἀπέθανεν[6]).—

Τὸ Ἀσπροπόταμον, εἰς τὰ Τρίκκαλα, ἐστάθη τὸ μῆλον τῆς ἔριδος <ἀνάμεσα> εἰς τοὺς Προεστούς, καὶ κάθε Προεστὸς λογάριαζεν νὰ προβάλῃ ἕναν ἐδικόν του, ἢ <τοὐλάχιστον> νὰ διαιρέσουν τὴν Καπιτανίαν εἰς πολλούς[7]).—

Ἤμουν εἰς ἡλικίαν πλέον[8]) αἰσθανόμην ὅλα τὰ κακά. Ὁ Κος Γούσιος καὶ αὐτάδελφοί του, διὰ μερικὰς καταχρήσεις ὁποῦ ἔκαμαν, καὶ διότι δὲν ἐνέδωσαν εἰς μερικὰς θελήσεις του, δὲν τοὺς ἐμπιστεύετο ὁ Ἀλήπασιας, καὶ τοὺς ἄφησεν χωρὶς δουλειάν, καὶ ἔφθασαν εἰς ἄκραν δυστυχίαν. Δὲν τοὺς εἶχεν πλέον βοηθούς, παρὰ μὲ λόγους[9]).—

---

1) Ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ὁ Ἀλῆς ἀπαιτοῦσε νὰ κυνηγηθοῦν οἱ Κλέφτες, ἀπὸ τ' ἄλλο οἱ Κλέφτες ἦτανε παλαιοὶ φίλοι τοῦ Στορνάρη. Καὶ γιὰ τὸ ζήτημα τοῦτο, τοῦ κατατρεγμοῦ τῶν Κλεφτῶν ὁ συγγρ. δὲ γράφει τίποτε ἐκεῖ ποὺ κάνει λόγο γιὰ τὸ θῦμιο Στορνάρη, π. π. σ. 24 καὶ 88.

2) Γιὰ τὴν προδοσία τοῦ κινήματος τοῦ Βλαχάβα ἀπὸ τὸν Θύμιο Στορνάρη βλ. π. π. σ. 84—89.

3) Ποδοκόπια (ἔξοδα γιὰ τὴν ἀποστολὴ ταχυδρόμων στὰ χωριά), τζερεμέδες (πρόστιμα), ποῦ ὁ Καπιτάνος ὡς δικαστὴς τ' ἀποφάσιζε σὲ ζητήματα ἀστυνομικὰ κ.λ.π.

4) Ἄρχιζε νὰ καλλιεργῇ κομμάτια γῆς, καὶ ἀπ' αὐτὰ τὰ καλλιεργημένα χωράφια ἔδωσε καὶ στὸν πατέρα του. Ἡ καλλιέργεια γινότανε «συντροφική», μὲ συνειθισμένους ἀγρονομικοὺς ὅρους, κατὰ παράδοση.

5) Ὀπωσοῦν, γιατὶ ὁ Ἀλῆς τοῦ βάσταγε θυμό, ποῦ δὲν τοῦ μαρτύρησε ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὴ συνωμοσία τοῦ Βλαχάβα.

6) Γιὰ τὸ πλήγωμά του βλ. π. π. σελ. 89, γιὰ τὸ θανατό του π. π. σελ. 90.

7) Οἱ Προεστοὶ τῆς πρωτεύουσας τοῦ πασσαλικιοῦ εἶχαν μεγαλύτερη δύναμη ἀπὸ τοὺς ἐπαρχιακούς. Κοντὰ στὸ νοῦ πῶς ἡ δωροδοκία ἦταν ὁ πρῶτος μοχλὸς στὸ ζήτημα τῆς ἐκλογῆς Ἀρματωλοῦ. Βλ. π. π. σελ. 5 σημ. 2.

8) Ὁ συγγρ. διάγραψε τὴ φράση· «24—25 χρονῶν».

9) Τὸ Ἀρματωλίκι ἦτανε πολὺ πλούσιο, καὶ ἔκανε ἐξαγωγὴ ὑφασμάτων γιὰ καπότα

Οἱ θεῖοι μου Ζαρκαλὴς καὶ Γιαννάκης ἐπρόβλεψαν, καὶ μὲ πῆραν μαζί των καὶ πήγαμεν εἰς τὸν Ἀλήπασσιαν, μὲ ἐπαρρησίασαν· τὸν εἶπαν τὸν θάνατον τοῦ πατρός μου, καὶ νὰ συγκατανεύσῃ νὰ γνωρίσῃ διὰ Καπιτάνον ἐμένα (491). Ὁ Ἀλήπασιας, εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν δούλευσιν τοῦ πατρός μου [μὲ εὐχαρίστησιν] μὲ ἔδωσεν τὴν διαταγὴν τῆς Καπιτανίας, συμβουλεύοντάς με νὰ φανῶ ἀξιώτερος τοῦ πατρός μου, καὶ ὅτι θέλει μὲ τιμήσει.—

Διὰ ἐνέχυρον ἐπέμψαμεν τὸν ἀδελφόν μου Γεώργιον. Καὶ οὕτως ἄρχισα νὰ ἐνεργῶ.—

Κάποιος Ζαχαριάς, γαμβρός μας ἀπὸ ἐξαδέλφην, βαλμένος ἀπὸ τοὺς δημογέροντας δὲν ἡσύχαζεν, ὅσα καλὰ καὶ ἂν ἔκαμα εἰς αὐτόν. Τὸ ἔβλεπα, καὶ δὲν ἤξευρα πῶς νὰ φερθῶ. Ὑποπτευόμουν μήπως ὁ ἴδιος <ὁ Ἀλήπασσας> τὸν ἔβαλεν νὰ ἀντενεργῇ κατ' ἐμοῦ.—

Ἀναφέρθην εἰς τὸν Ἀλῆ πασιὰ προσωπικῶς, καὶ ζητῶν τὴν ἄδειάν του[1]). Μ' εἶπεν ὅτι: «Σ' ἔδωσα τὴν ἐξουσίαν· γίνου ἄξιος»· καὶ κινῶν τὴν χεῖρα παντοειδῶς, μ' ἐσχημάτιζεν ὅτι πρέπει νὰ τὸν κόψω[2]). Δὲν μὲ ὡμίλησεν ἄλλο.—

Ἀπῆλθον εἰς Ἀσπροπόταμον. Εἰς μάτην ἐκοπίασα νὰ τὸν διορθώσω· εἶδα ὅτι πανταχόθεν ἤμουν στενά. Καιροφύλαξα, καὶ ἔβαλα καὶ τὸν ἐφόνευσαν. Ἔστειλα τὸ κεφάλι του εἰς τὸν Ἀλῆ πασιάν.—

Περισσοτέραν δούλευσιν ἀπὸ ἐμένα δὲν καρτεροῦσεν ὁ Ἀλήπασιας· διότι τὸν εἶχεν <τὸν Ζαχαριὰν> ἀπὸ τὸν καιρὸν τῶν Μπλαχαβαίων εἰς τὸ στομάχι[3]). Ἐξεδικήθη δι' ἐμοῦ, καὶ ἔκτοτε ἄρχισεν νὰ μὲ γράφῃ «υἱὸν» καὶ «ἀγαπητόν»[4]).—

Κερδίζων ἡμέραν παρ' ἡμέραν τὴν εὔνοιάν του, μὲ ἐπιφόρτισεν νὰ συνάζω

κ.λ.π. (π. π. σ. 88). Φαίνεται λοιπὸν πῶς ὁ Ἀλήπασσας δὲν ἔκανε πειὰ τίς παραγγελίες του γιὰ ὑφάσματα, ζῷα, ὕλη οἰκοδομικὴ κ.λ.π. μὲ τὸ μέσο τῶν Προεστῶν, ἀλλὰ τοῦ Ἀρματωλοῦ, καί, πρῶτα ἀπ' ὅλα, δὲν εἰσπραττε τὰ «δικαιώματά του» μὲ τὸ δικό τους μέσο. Βλ. π. κ.

1) Τὴν ἄδεια νὰ σκοτώσῃ τὸ Ζαχαριᾶ. Ὁ συγγρ. κανένα λόγο δὲν κάνει, σκόπιμα, γιὰ τὸ περιστατικὸ τοῦτο στὸ κεφάλαιο περὶ Στορναραίων, π. π. σ. 90.

2) Κινοῦσε τὸ χέρι σὲ σχῆμα σὰ νὰ βαστοῦσε μαχαῖρι καὶ νἄκοβε κεφάλι. Ἀφίνει τὸν ἴδιο νὰ τὸ καταλάβῃ.

3) Φαίνεται πῶς ὁ Ζαχαριᾶς, παλιὸς συμπολεμιστὴς τοῦ Μπλαχάβα, θὰ χτυποῦσε κατὰ πρόσωπο τοῦ Ν. Στορνάρη τὴν προδοσία τοῦ πατέρα του (ἀποκάλυψη τῆς συνωμοσίας πρὸς τὸν Ἀλήπασσα), βλ. π. π. σ. 71 σημ. 3.

4) *Σημείωμα* μεταγενέστερο τοῦ συγγρ.: «Ὁ Στέργιος ἐδγῆκεν (*σημ.*=ἀπεκαλύφθη) εἰς κάποιον, κατηχημένον ἀπὸ αὐτόν, νέον Ἀρματωλὸν (δερβέναγαν παρονομαζόμενον), τὸν ὁποῖον εἶχαν διορίσει οἱ Τοῦρκοι εἰς Λιτόχωρον μισθωτόν, καὶ τὸν εἶχαν ὡς ὁδηγὸν εἰς τὰ ὀρεινὰ μέρη <τοῦ Ὀλύμπου>. Αὐτὸς μὴ δυνηθεὶς νὰ τὸν κρύψῃ, τὸν παρέδωσεν εἰς τοὺς Τούρκους καὶ τὸν ἐθανάτωσαν εἰς Λάρισσαν, καθὼς καὶ τὸν ἰατρὸν Ἐλαιών».—Ὁ λόγος εἶναι γιὰ τὸν Ὀλυμπίτη Ἀρματωλὸ Στέργιο, βλ. π. π. σ. 179, 180, 185—7. Ὁ συγγρ. ἔβαλε τὸ σημείωμα στὴ σελ. 491 τοῦ χειρογρ. ἴσως γιατὶ ἔλαβε τὴν εἴδηση τοῦ θανάτου τοῦ Στέργιου κατὰ τὸ διάστημα ποὺ ὁ Στορνάρης τοῦ διηγῶταν τὴν ἱστορία τῆς οἰκογενείας του, δηλ. *τέλη Ἰουν.-ἢ ἀρχὲς Ἰουλ. 1823. Ἐλαιών*, ἄγνωστο τ' ὄνομά του. Κατὰ τὴν ἐπανάσταση ζῇ ὁ Ἀναστ. Ἐλαιών, Ὀλύμπιος. Βλ. ἐφημ. «Αἰῶνα» 7 Φλεβ. 1852. Πρβ. καὶ Σπηλιάδη Β', σ. 331,

καὶ τὰ δικαιώματά του (492[1]). Τοῦτο ἦτον ἔργον τῶν Προεστῶν, πλὴν δὲν ἐδυνάμην νὰ τὸ ἀποφύγω. Ὁ Βελησπασιάς, ἐπιστρέφων ἀπὸ Πελοπόννησον, ἔλαβεν τὸ πασιαλίκι Τρικκάλων καὶ τὰ Δερβένια ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του[2]).—

Ὁ Ἀλήπασιας μὲ ὑποχρέωσεν νὰ δεχθῶ εἰς τὸ τμῆμα τοῦ Κλινοβοῦ Καπιτάνον τὸν Γρηγόρην Λιακατάν, γαμβρόν μου<τώρα>, τοῦ ὁποίου εἶχεν τὴν ἀδελφήν του εἰς τὸ παλάτι[3]), καὶ διότι, νέος ὤν, ἐφόνευσεν εἰς τὴν στάνην των ἕναν περίφημον Κλέπτην, τὸν ἔδωκεν τὴν Καπιτανίαν[4]). Μετὰ ἕναν χρόνον μὲ ὑποχρέωσεν <ὁ Ἀλῆς> νὰ δώσω καὶ τὴν θυγατέρα μου Εὐαγγελὴν εἰς αὐτόν[5]).—

Ἢ ἔπρεπεν νὰ φύγω, ἢ ἔπρεπεν νὰ ἐνδώσω. Ἂν καὶ ὁ Γρηγόριος ἦτον ἕνα Βλαχάκι, δὲν μὲ ἐφάνη τόσον παράξενον νὰ δώσω τὴν θυγατέραν μου<εἰς αὐτόν>, διότι τὸν θεωροῦσα τίμιον νέον καὶ ὅστις ἀπὸ τὴν στάνην του ἔλαβεν τὸν τίτλον, καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν αὐλὴν <τοῦ Ἀλήπασσα>. Τὸ ὑποσχέθηκα· μὲ τοῦτο ἐ[ν]δυνάμωσα περισσότερον, καὶ ὅλας τὰς ὑποθέσεις του ὁ Ἀλήπασιας τὰς ἐπιφόρτιζεν εἰς ἐμένα[6]).—

Τὰ δίκαια τῶν Προεστῶν τὰ καταπάτησα, κατέχων<ἐκ τούτου>πολιτικήν, <ἀλλὰ>καὶ πολεμικὴν θέσιν. Ὅλοι λοιπὸν<οἱ Προεστοὶ>ἐσυμφώνησαν κατ' ἐμοῦ καὶ ἄρχισαν νὰ μὲ διαβάνουν εἰς τὸν Βελησπασιάν, ὅτι καταχρῶμαι (493) τὰ εἰσοδήματα τοῦ πατρός του, ὅτι φέρω δυσκολίας εἰς τὰς προσταγάς του, καὶ ἄλλα. Ἔπρεπεν<αὐτὰ>νὰ τὰ ἀπαντήσω[7]). Ἔκαμα φίλον τὸν Δημήτρην Μωραΐτην γραμματέαν του[8]), ὅστις εἶχεν ὅλην τὴν ἰσχύν· <εἶχα> καὶ μερικοὺς Τούρκους Ἀλβανοὺς φίλους παλαιοὺς τοῦ σπιτιοῦ μας.—

Συνέπεσεν ἡ ὑπόθεσις τοῦ Πασιόμπεη, ὁποῦ ἔστειλεν ὁ πατήρ του[9]) νὰ τὸν φονεύσῃ, καὶ δὲν ἐδυνήθη, εἰς τὴν Λάρισσαν, καὶ ἀμέσως<οἱ Προεστοὶ>κατηγόρησαν καὶ ἐμένα ὅτι συνήργησα τὸ περισσότερον μέρος<εἰς τὴν ἀπόπειραν>. Ἔγινεν ἀναφορὰ κατ' ἐμοῦ ἀπὸ ὅλους τοὺς Προεστούς, καὶ καλέσθην ἀπὸ τὸν Βελήπασιαν.—

Ὁ Βελήπασιας, ἅμα παρουσιάσθηκα, μὲ ὕβρισεν <ἐρωτῶν>πῶς βάνω χέρι καὶ ἀντενεργῶ εἰς τὰς διαταγάς του. Ἐπῆρα τὴν ἄδειάν του, νὰ λάβῃ ὑπομονὴν νὰ τοῦ ἐξηγηθῶ.—

---

1) Νὰ μιὰ ἀπὸ τὶς αἰτίες ποὺ δυστυχοῦσαν οἱ κοτζαμπασῆδες τοῦ Ἀσπροποτάμου.

2) Γενικὸς ντερβέναγας ὅλης τῆς Ρούμελης, Αὔγ. 1812, ἀξίωμα ποὺ ὡς τότε τὸ εἶχε ὁ πατέρας του. Βλ. π. π. σ. 77, σημ. 2. Πρβ. καὶ σελ. 24 σημ. 5.

3) Τὴν περίφημη γιὰ τὴν ὁμορφιά της Δέσπω τοῦ Λιακατᾶ, γνωστὴ ἀπὸ τὸ τραγοῦδι. Ὅμως καὶ ὁ Γρηγόρης ἀδελφός της, ποὺ σκοτώθηκε στὸ Μεσολόγγι, ἦταν ἄντρας πανέμορφος.

4) Ἀφοῦ ἦταν περίφημος Κλέφτης ὁ σκοτωμένος, θ' ἄξιζε νὰ σημειώσῃ ὁ συγγραφέας τ' ὄνομά του.

5) Τὸ Γρ. Λιακατᾶ. Βλ. π. π. σ. 93.

6) Γιὰ τὸ γάμο τοῦ Γρ. Λιακατᾶ βλ. π. π. σ. 90.

7) Νὰ τ' ἀντικρούσω· ἡ σημασία τῆς λέξης λαϊκή.

8) Δημ. Ἀποστολόπουλο.

9) Ὁ Ἀλήπασσας, πατέρας τοῦ Βελῆ.

Τοῦ ἐξήγησα ὁποίας ὁδηγίας εἶχα τοῦ πατρός του, καὶ ὅτι ἐγὼ δὲν ἔκάμνα ἄλλο παρὰ ὅ,τι μὲ πρόσταζεν ἐκεῖνος. Τὸν παρακάλεσα ἔπειτα νὰ ἐξομαλίσῃ τὰς ὑποθέσεις του μὲ τὸν πατέρα του διὰ τὰ δικαιώματα τῶν ζευγαριῶν[1]) καὶ νὰ σηκώσῃ <ἀπὸ ἐμὲ> τὴν ὀργήν του.—

Ὁ Βελήπασιας ἀκούσας τὴν ἀλήθειαν, κράζει τὸν <ἐκ τῶν προυχόντων> Ἀδάμην Πυργιώτην, ὅστις τοῦ ἔφερεν τὴν ἀναφοράν, τὸν ὑβρίζει, τὸν φοβερίζει νὰ τὸν κόψῃ, καὶ τὸν διώχνει—νὰ μὴ <ξανα> φανῇ ἐκεῖ <πλέον[2]>.—

<Οὕτως> ἐκέρδησα καὶ τὸν Βελήπασιαν. Ἔμειναν <οἱ Προεστοὶ> ὅλοι νεκροὶ πλέον—χωρὶς (494) χουλιάρα. Τὴν χουλιάρα τὴν ἔλαβα ἐγώ, καὶ ἐπειδὴ ἦτον γλυκὸς ὁ τζιορβάς, ἄρχισα καὶ τὴν βαστοῦσα καλά, καὶ ὅποτε ἤθελα τοὺς ἔδιδα ἀπὸ ὀλίγον νὰ ροφήσουν καὶ αὐτοί.—

Βλέπων ὅμως τὴν δυστυχίαν τῶν Χατζῆ-Πετραίων, συνήργησα νὰ δίδεται ἕνα χρονικὸν εἰσόδημα εἰς τὸ σπίτι <αὐτὸ> διὰ πατρικὰς εὐγνωμοσύνας[3]). Ὁ Ἀλήπασιας προσδιώρισεν ἕνα ἐτήσιον εἰσόδημα <ἀπὸ τὸ Ἀρματωλίκι> διὰ τὸν Κον Γούσιον <προσωπικῶς>, καὶ ὄχι διὰ τοὺς ἀδελφούς του.—

Ἀποκηρύχθη ὁ Ἀλήπασιας <ἀπὸ τὸν Σουλτάνον>, ἐνῷ <ἐγὼ> ἤμουν ἐπίτροπος ὅλων τῶν εἰσοδημάτων <τοῦ Ἀρματωλικιοῦ>, καὶ εὑρέθην μὲ ὀλίγα χρήματα εἰς χεῖρας. Ἅμα εἶδα ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ τὸν προδίδουν καὶ ὑποχωροῦν[4]), ἔγραψα τὸν Πασιόμπεην, ὅστις ὑπῶπτευεν νὰ εἰσέλθῃ <εἰς Θεσσαλίαν> γνωρίζοντάς με ὠφελημένον <ἀπὸ τὸν Ἀλῆν>, νὰ κινηθῇ, καὶ τοῦ γίνομαι ὁδηγὸς <ἐγώ>.—

Ὁ Οὐμὲρ Κομπάρος ἦτον εἰς Ἄγραφα καὶ ἀποσύρθη μαζὶ μὲ τὸν Καραϊσκάκην[5]).

Ὁ Πασιόμπεης ἔστειλεν <εἰς Ἀσπροπόταμον> τὸν Μαξούταγαν ἀντιπρόσωπόν του μὲ ἕως 500, καὶ ἑνωθέντες <ἡμεῖς μετ' αὐτοῦ>, μὲ ἕναν πόλεμον ὁποῦ ἐκάμαμεν εἰς Γαρδίκι καὶ Κριθάρια, ὑποχώρησεν ὁ Οὐμὲρ Κομπάρος, καὶ <ἡμεῖς> ἐμβήκαμεν εἰς τὸ Καλάρι[6]).

Εἰδοποίησα τὸν Γρηγόρην <Λιακατὰν γαμβρόν μου> εἰς Ἰωάννινα, καὶ ἔβγαλεν τὴν Εὐαγγελὴν <σύζυγόν του>, καὶ ἦλθεν καὶ αὐτὸς ἐκεῖ[7]).—

Ἑνωθέντες ὅλοι ἐκστρατεύσαμεν (495) εἰς Ἰωάννινα κατὰ τοῦ Ἀλήπασια, <ὄντες ἡμεῖς> οἱ πρῶτοι, ὁποῦ ἐπιστρέψας καὶ ὁ Οὐμὲρ πασιὰς μὲ τὰ Βασιλικὰ

---

1) Τοὺς φόρους τῆς καλλιεργείας τῆς γῆς.

2) Στὰ Τρίκκαλα.

3) Τὴ χάρη ποῦ χρωστοῦσε ὁ πατέρας τοῦ N. Στορνάρη πρὸς τὸ γέρο-Χατζῆ-Πέτρο.

4) Ἡ λαϊκὴ φράση «μὲ λίγα χρήματα»=καμπόσα, ἀρκετά. *Ὑποχωροῦν*, λιποταχτοῦν.

5) Ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης εἶχε βγῆ μαζὶ μὲ τὸν Καραϊσκάκη στ' Ἄγραφα γιὰ νὰ σηκώσουν τὸν τόπο καὶ νὰ στρατολογήσουν ὑπὲρ τοῦ Ἀλῆ· ὅμως, ἀπὸ ψυχρὴν ὑποδοχὴ ποὺ βρήκανε στ' Ἄγραφα, κι' ἀφοῦ χτυπηθῆκαν ἀπὸ τὸ Στορνάρη, τραβηχτήκανε στὰ Γιάννινα.

6) Εἰσβάλανε στὸ διαμέρισμα τῶν Καλαριτῶν.

7) Ὁ Ἀλήπασσας κρατοῦσε, γιὰ ἀσφάλειά του, στὰ Γιάννινα τὶς οἰκογένειες ὑπόπτων Ἀρματωλῶν, ὅμως ἀδῶ, ἴσως, ἡ Βαγγελὴ ἦταν φιλοξενημένη ἀπὸ τὴν ἀδερφὴ τοῦ ἀνδρός της Δέσπω, ποῦ ζοῦσε στὰ χαρέμια τοῦ πασσᾶ, χανούμισσα χριστιανή.

στρατεύματα[1]), ἐπολιορκήθη ὁ Ἀλήπασιας.—

Ὁ Ἀλήπασιας ἤλπιζεν πολὺ ἀπὸ ἐμένα καὶ τὸν Γρηγόρην· ἀλησμόνησεν καὶ ὑποχρεώσεις καὶ βίας, καὶ ζητοῦσεν καὶ δούλευσιν ἀκόμη[2]).—

Μὲ αὐτὴν τὴν δούλευσιν εὐχαρίστησα τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ Σουλτάνου[3]), καὶ <ἐγὼ ὅμως> πάλιν ἀπὸ αὐτοὺς ἐχαιρόμουν μεγαλυτέραν ὑπόληψιν. Ὀλίγον ὅμως τώρα ἀπερνοῦσαν αἱ κατακρίσεις τῶν Προεστῶν, διότι ἦτον ἄλλη ἀνάγκη, καὶ ποῖος τοὺς ἄκουγεν[4]);—

Μένει ἄλλοτε νὰ σὲ διήγηθῶ ἔπειτα πόσα ἐκάμαμεν μὲ τὸν Μάρκον Μπότζιαρην καὶ λοιποὺς εἰς Ἰωάννινα, ἀφοῦ ἐλάβομεν τὸ πνεῦμα τῆς ἐπαναστάσεως <καὶ ἀπεφασίσαμεν> νὰ ἐκπληρώσωμεν τοὺς ὅρκους μας[5]).—

Ἔχει δίκαιον λοιπὸν ὁ Κος Γούσιος νὰ παραπονῆται, ὄχι ὅμως ὅτι ἐγὼ ἠθέλησα τὴν δυστυχίαν του ποτὲ ἢ τὸ κακόν του· μάλιστα εὐγνωμονῶν εἰς τὴν <μεταξύ των φιλικὴν> διαγωγὴν τῶν πατέρων μας, πάντοτε τὸν σύντρεξα.—

Δὲν εἶναι αὐτὸ ὅμως <τὸ αἴτιον τῆς δυσαρεσκείας του>. Ἰδοὺ τί εἶναι· ἀφ' ὅτου ἐπαναστατήσαμεν, ἐτζακίσθη ὅλως διόλου ἡ <προεστικὴ> χουλιάρα των, καὶ μένει εἰς ἡμᾶς <τοὺς στρατιωτικοὺς> πλέον νὰ ἀποφασίζωμεν[6]), καὶ <ἄλλη> καμμία ἐλπὶς δὲν τοὺς μένει. Αὐτὴ εἶναι ἡ <ἄδικος ἐναντίον μας> ἀγανάκτησίς των.—

Ἰδοὺ ὁ Μήτζιος Κοντογιάννης· καθάρισεν τέσσαραις ἀδελφοὺς <προύχοντας> τοῦ Πατρατζικιοῦ, οἵτινες ἄλλοτε συνήργησαν τὸν ἀφανισμὸν τοῦ σπιτιοῦ του, καὶ ἡσύχασεν[7]). Ἡμεῖς ὅμως καμμίαν ἀφορμὴν δὲν ἐλάβομεν νὰ φανοῦμεν αἱμοβόροι εἰς ἀδυνάτους καὶ ἀόπλους ἀνθρώπους (496).—

Ἕνας ἀπὸ τοὺς φονευμένους ἀδελφοὺς ἐκείνους εἶναι γαμβρός του[8]). Ἡ θυγατέρα του εἶναι ἐδῶ καὶ τὰ ἐγγόνια του. Τὰ ἀγαπῶ ὡσὰν τὰ παιδιά μου.—

---

1) *Ἐπιστρέψας*, προσχωρήσας· ἀφοῦ λιποτάχτησε ἀπὸ τὸν Ἀλῆ, ἐνώθηκε μὲ τὰ Σουλτανικὰ στρατεύματα.

2) Λησμόνησε ὅσα ἄλλα χρωστοῦσε στὸ Στορνάρη, λησμόνησε ἀκόμα καὶ ὅσα ἄλλα τυραννικὰ πράματα τοῦ εἶχε κάμει.

3) Μὲ τὴν ὑπηρεσία ποὺ πρόσφερε πηγαίνοντας μὲ τὸ μέρος τῶν Σουλτανικῶν.

4) Δὲν εἶχαν ὅμως πέραση πειὰ τὰ παράπονα τῶν Προεστῶν, γιατὶ ἦτανε στὴ μέση ἄλλη ἀνάγκη· οἱ Σουλτανικοὶ χρειαζόνταν τὴν πολεμικὴ βοήθεια τοῦ Στορνάρη.

5) Ὁ Μ. Μπότσαρης, ἔχοντας τὴ γυναῖκα του καὶ τὰ παιδιά του, ἀκόμα καὶ τὸν ἀδερφό του Κώστα, δμήρους στὰ χέρια τοῦ Ἀλῆ, ἦτανε στὸ φανερὸ καὶ σύμμαχός του, ὅμως ἔσμιγε μυστικὰ μὲ τὸ Στορνάρη καὶ τοὺς ἄλλους Ἀρματωλούς, τοὺς Ἀντιαλπασσαλικούς. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς πολιορκίας τοῦ Ἀλῆ, ἀρχὲς τοῦ 1820—ἀρχὲς τοῦ 1822 κατηχηθῆκαν αὐτοὶ καὶ στὴ Φιλική.

6) Τὸ χειρόγρ. *ἀποφασίσομεν*.

7) Ἔβγαλε ἀπὸ τὴ μέση (καθάρισε) τοὺς προεστούς, ποὺ ἦτανε πρόσκομμα στὶς πολεμικές του φιλοδοξίες.

8) Ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀδερφοὺς Χατζηδημάκη (Χατζίσκου) ἦτανε γαμπρὸς τοῦ Γούσιου Χατζῆ-Πέτρου, καὶ ἡ γυναῖκα του, θυγατέρα τοῦ Γούσιου, ἦτανε κοντὰ στὸν πατέρα της μαζὶ μὲ τὰ παιδιά της. Ἡ κοινὴ τύχη ἔκαμε ν' ἀγαπήσουν οἱ δυὸ οἰκογένειες ἀργότερα. Σεπτέμβρη

Ἐκείναις ταῖς ὥραις, <ἀλλὰ> καὶ τώρα ἴσως ὑποθέτουν ὅτι γενικῶς οἱ Καπιταναῖοι φρονοῦν τὴν ἐξόντωσιν τῶν ἐπισήμων Προεστῶν. Ἴσως ἄλλοι, ποτὲ ὅμως ἡ οἰκογένειά μας δὲν συνέλαβεν αὐτὸν τὸν σκοπόν[1]).

—Πῶς ὑποφέρεις, τὸν λέγω, τὸν Ἀδὰμ Πυργιώτην, ὅστις σὲ ἔφερεν εἰς τὸν θάνατον ἐπὶ Βελῆ πασιᾶ, καὶ ἔπειτα ἀκόμη;

—Ἔχομεν ἀνέκαθεν παραγγελίαν ἀπὸ τοὺς πάππους μας, εἰς τὸν ἐχθρόν μας ὅσον δυνάμεθα καλὸν νὰ κάμνωμεν, καὶ ποτὲ κακὸν νὰ μὴ ζητῶμεν νὰ τὸν γίνῃ. Αὐτὸ τὸ ἐβάσταξαν <οἱ ἰδικοί μου> ὅλοι, καὶ τὸ βαστῶ κ' ἐγώ.

Τοῦτο τὸ Εὐαγγελικὸν <καὶ> ἠθικὸν <ἀξίωμα> μ' εὐχαρίστησεν ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα περισσότερον. Διότι τί ἄλλο ἀνώτερον <ὑπάρχει> εἰς ἕναν ἐξουσιαστὴν —καὶ εἰς ποῖον <μάλιστα>; Εἰς <ἕναν> Κλεφτοκαπιτάνον <εἴτε> Ἀρματωλὸν <ὁδηγούμενον> ἀπὸ αὐτὸ <τὸ ἀξίωμα> νὰ συγχωρῇ τοὺς ἐχθρούς του[2]);

Ὁ Κος Γούσιος, ἰδιαιτέρως παραπονούμενος, ἔλεγεν ὅτι ὁ Στορνάρης ἀλησμόνησεν τὰς εὐεργεσίας τῆς οἰκογενείας των, καὶ ὅτι καμμίαν συνδρομὴν δὲν ἔλαβεν <ἡ οἰκογένειά του> οὔτε ἐπὶ Ἀλήπασια, ὅπου εἶχεν <ἐκεῖνος> τὸ πᾶν ἀπάνω του, οὔτε τώρα, ὅπου εἶναι ἐξουσιαστὴς τοῦ τόπου καθόλου.

Ἐμένα μὲ ἐστοχάζετο <ὡς ὀφείλοντα νὰ εἶμαι> μᾶλλον μὲ τὸ μέρος τῶν Προεστῶν, ὡς νοικοκυρόπουλον, παρὰ μὲ τὸ πνεῦμα τῶν Καπιταναίων Ἀρματωλῶν. Μὲ ἐξηγοῦνταν ἐλευθερώτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον (497), καὶ ὡς τοιοῦτον τῆς σειρᾶς των καὶ ὡς φίλον παλαιὸν τῶν υἱῶν του Γιαννάκη καὶ Χριστοδαύλου.

Γνωρίζων τὰ πάθη τῶν Προεστῶν καὶ Καπιταναίων ἕως εἰς' ποίαν κατάστασιν ἔφεραν τὸ Ἔθνος ἐσωτερικῶς, δὲν ἠμποροῦσα νὰ συμφωνήσω καθόλου μὲ αὐτόν· μάλιστα, γενικῶς, τοὺς Καπιταναίους τοὺς θεωροῦσα εἰλικρινεστέρους τῶν Προεστῶν ἐπὶ Τουρκίας.

<Ὁ Γούσιος> ποτὲ τὸν Στορνάρην δὲν τὸν ἔκραζεν «Καπιτὰν Νικόλα», ἀλλὰ «Κὺρ Νικολό».

Ἐδυνείθιζεν προσέτι νὰ λέγῃ πάντοτε, παρρησίᾳ καὶ εἰς τὸν Καπιτάνον, ὅτι προηγεῖται ὁ ἀριθμὸς ἑπτὰ ἀπὸ τὸν ὀκτώ, ἐννοῶν τοὺς <ἑπτὰ> Προεστούς. Τὸν ἔλεγα:

τοῦ 1829 ὁ Χριστόδ. Χατζηπέτρος πῆρε γυναῖκα τὴν Εἰρήνη κόρη τοῦ μακαρίτη στρατηγοῦ Ν. Στορνάρη καὶ ὁ Καποδίστριας τὴν προίκισε μὲ 3 χιλ. γρόσια.

1) *Ἐκείναις ταῖς ὥραις,* ὅταν οἱ Κοντογιανναῖοι σφάξαν τοὺς Χατζίσκους· *καὶ τώρα ἴσως,* ὑποθέτουν οἱ Προύχοντες πῶς κινδυνεύουν.

2) Ἀκολουθεῖ σημείωμα τοῦ συγγρ. στὸ περιθώριο: «Ἁρμοσταί: Ἀλεξάκης <Βλαχόπουλος>, <Τάτσης> Μαγκίνας, <Ἰω. Ν.> Παπαδάκης. Τοὺς διεδέχθη ὁ Κωνσταντῖνος Μεταξᾶς, ὁ δὲ Ἀλεξάκης ὑπουργὸς τοῦ Πολέμου».—Οἱ τρεῖς πρῶτοι ἦτανε μέλη τῆς ἐπιτροπῆς, ποὺ πῆρε τὸν τόπο τῆς Γερουσίας τῆς Δυτ. Ἑλλάδας, 7 Μαρτ. 1823. Ἡ Γερουσία μὲ τὴν πολιορκία τοῦ Μεσολογγιοῦ διαλύθηκε, καὶ τὰ πράματα τῆς Δυτ. Ἑλλάδας τὰ διοικοῦσε αὐτὴ ἡ Ἐπιτροπὴ τῶν Ἁρμοστῶν ὥσπου ἔφτασε ὁ Κ. Μεταξᾶς, ἀρχὲς τοῦ Ἰουν. 1823 γενικὸς Ἔπαρχος Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας. Τὴ στιγμὴ ἐκείνη ποὺ ὁ συγγρ. ἔγραφε, ὁ Μεταξᾶς εἶχε φτάσει στὸ Μεσολόγγι.

—Μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ὁ ὀκτὼ ἀριθμὸς εἶναι ἀνώτερος τοῦ ἑπτά.

Δὲν τὸν ἄρεζεν ὅμως ἡ γνώμη μου, καὶ ἀποροῦσεν πῶς ἐγὼ <νοικοκυρόπουλον> νὰ κλίνω περισσότερον μὲ τὸ μέρος τῶν Ἀρματωλῶν.

Παμπάλαιαις ἀπαιτήσεις <δανείων> εἶχαν οἱ ἀδελφοί του ἀπὸ τὰ χωριά, καὶ ζητοῦσαν νὰ τοὺς δικαιώσῃ ὁ Στορνάρης. Ἔβλεπεν <αὐτὸς> τὴν πτωχείαν των, πλὴν δὲν ἐνέδιδεν εἰς τὴν ἀδικίαν. Ἦτον Καπιτάνος, <λοιπὸν> ἦτον κριτὴς ὅλων· πῶς ἠμποροῦσεν νὰ τὸ κάμῃ;

Συστηματικῶς ἀποφάσισα ποτὲ νὰ μὴ ἐπέμβω εἰς ὁμιλίαν, ἂν δὲν μὲ ἔδιδεν ἀφορμὴν ἢ ὁ Καπιτάνος ἢ τὸ κοινόν[1]).

Καθημερινῶς ἐνοχλοῦσαν καὶ ἄλλοι τοκισταί, <αὐτοὶ ὅμως> Ἀρματωλοὶ (498) τὸν Καπιτάνον νὰ τοὺς συγχωρέσῃ νὰ γδάρουν τὸν λαόν.

<Ἕνας ἐκ τῶν Ἀρματωλῶν> Σπῦρος Χειμῶνας ὀνομαζόμενος, ἐδάνειζεν εἰς τοὺς πτωχοὺς μὲ τόκον πρὸς 10 τὰ % τὸν μῆνα· ἀφοῦ ἀπόκτησεν ἕως 100 χιλ. γρόσια, ζητοῦσεν νὰ ἀλλάξῃ ταὶς ὁμολογίαις προσθέτων τὸν τόκον χρόνων πολλῶν[2]). Ὁ Στορνάρης ὅλα αὐτὰ τὰ ἐμπόδιζεν ὡς ἀναγόμενα εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν τουρκικῶν χρεῶν[3]).

Ὅλοι οἱ τοκισταὶ ἦσαν δυσαρεστημένοι διὰ τοῦτο. Ὁ Σπῦρος Χειμῶνας, καὶ ὄνομα καὶ πρᾶγμα Ἰούδας, ἔφερεν ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ ἑνὸς φιλαργύρου· τὸν παράβλεπεν ὅμως ὁ Στορνάρης, διότι ἦτον πενθερὸς τοῦ ἐξαδελφοῦ του Θανάση Ζαρκαλῆ.

Δουλειὰ πλέον δὲν εἴχαμεν παρὰ <νὰ μεταβαίνωμεν> ἀπὸ λημέρι εἰς λημέρι[4]).

Λημεργιάζοντες μία τῶν ἡμερῶν εἰς Κόρμπου, ὁ Κος Γούσιος ἐζήτησεν τὴν θυγατέραν τοῦ Στορνάρη Εἰρήνην εἰς τὸν υἱόν του Πετράκην[5]), ὅστις ἦτον εἰς τὴν Βιέννην· ἐστοχάσθη, ὅταν συνδεθῇ μὲ ἓν τοιοῦτον συνοικέσιον, νὰ ὠφεληθῇ. Ὁ Στορνάρης τὸ ἀπέφυγεν ἐπὶ λόγῳ ὅτι: «Ὅταν ὁ πατήρ μου ἐζήτησεν ἀπὸ τὴν οἰκογένειάν των, δὲν καταδέχθησαν νὰ δώσουν μίαν ἀδελφήν των διὰ ἐμένα· τώρα δὲν δέχομαι κ' ἐγὼ νὰ δώσω οὔτε σκῦλον, ὄχι κόρην μου» (499[6]). Ὁ Κος

---

1) Θέλει νὰ πῇ ἴσως τὸ ἀκροατήριο ποὺ παραστεκότανε στὶς ὁμιλίες Καπιτάνου καὶ Προεστῶν.

2) Ἀφοῦ εἶχε νὰ λαβαίνῃ τόκους πολλῶν χρόνων, ἤθελε νὰ ὑπογράφουν οἱ χρεωφειλέτες του νέες ὁμολογίες μὲ τοὺς παλαιοὺς τόκους κεφαλοποιημένους.

3) Ἐπειδὴ ἡ Ἐπανάσταση δὲ σύστησε δικαστήρια, τὰ ἰδιωτικὰ δάνεια πρὶν ἀπὸ τὸ 1821 ἀποφασίστηκε νὰ κριθοῦν ὕστερα ἀπὸ τὸν πόλεμο. Ὁ Στορνάρης, φαίνεται, εἶχε γνώση αὐτῆς τῆς ἐπίσημης ἀναβολῆς.

4) Περίεργη ἀδυναμία τοῦ συγγραφέα νὰ ὀνομάζῃ «λημέρια» τοὺς σταθμοὺς τῶν κολιτζήδων (ὑποκαπιταναίων).

5) Ὁ Ἀρχηγὸς τῆς εὐπορης οἰκογένειας Γούσιος Χατζηπέτρος εἶχε σχέσεις μὲ τοὺς Ἕλλην. ἔμπορ. οἴκους τῆς Βιέννης, καὶ ἔστελνε ἐκεῖ τὰ παιδιά του γιὰ ἐμπόριο (Γούδα Βίοι Παράλληλοι Η', σελ. 301).

6) Αὐτὰ τὰ λόγια τὰ ἐμπιστεύτηκε βέβαια στὸ γραμματικό του Ν. Κασομούλη. Καὶ

Γούσιος ὅμως πάντοτε ἔθρεφεν αὐτὴν τὴν ἐλπίδαν.

Ἡ Μαρία, σύζυγος τοῦ Στορνάρη, ἐπιθυμοῦσεν νὰ συνδεθοῦν μὲ αὐτὸ τὸ σπίτι, ἔχουσα μέρος καὶ αὐτὴ ἀπὸ πατέραν Προεστόν· εὗρισκεν ἁρμόδιον τὸν Χριστόδουλον, πλὴν ἦτον ὑπανδρευμένος τὴν θυγατέραν τοῦ <Προεστοῦ> Οἰκονόμου ἀπὸ Κλινοβόν, καὶ εὕρισκεν δυσκολίας[1]).

Ἐπειδὴ ὁ Κος Γούσιος ἀπότυχεν ἀπὸ αὐτοῦ, ἔδωσεν μίαν ἀνεψιάν του εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Στορνάρη τὸν Μῆτρον, καὶ οὕτως ἐνώθησαν αἱ δύο τοῦται οἰκογένειαι καὶ διακεκριμένως ἀντιφερόμεναι.

ὅμως ὁ ἱπποτικὸς Χριστόδ. Χατζηπέτρος στεφανώθηκε τὴν Εἰρήνη ὀρφανὴ καὶ δυστυχησμένη, βλ. π. π. σ. 319 σημ. 8.

1) Καὶ δὲν ἤθελε νὰ τὴ χωρίσῃ. Ὅμως κι' αὐτὸ ἦτανε τιμὴ στὸ Χριστόδουλο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

Ἐκστρατεία Σκόδρα πασσᾶ — Κατάστασις βορείας Ἑλλάδος — Τελεσίγραφον τοῦ πασσᾶ εἰς Ἄγραφα καὶ Ἀσπροπόταμον — Μέτρα προστασίας τοῦ πληθυσμοῦ καὶ φυγὴ αὐτοῦ ἐξ Ἀσπροποτάμου — Εἰσβολὴ εἰς Ἀσπροπόταμον καὶ Ἄγραφα — Ἐκκένωσις Ἀσπροποτάμου — Κατάληψις Ἀγράφων — Περιπέτειαι ἀόπλου πληθυσμοῦ — Ληστεῖαι εἰς Βάλτον — Τὰ περὶ τὸ Καρπενήσιον — Ἡρωϊσμὸς Τσάκα — Μάχη Καλιακούδας — Ἀσθένεια Καραϊσκάκη καὶ ἀναχώρησις εἰς Κεφαλληνίαν — Κατάληψις Ἀγράφων ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων τοῦ Καραϊσκάκη — Προσκύνημα Ἀσπροποτάμου.

Μόλις ἀναπνεύσαμεν<ἀπολαύσαντες> 30 ἡμέραις ἡσυχίαν[1]), καὶ ἡ φήμη μᾶς ἔφερεν ὅτι κατὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ρητῶς τοῦ Μισολογγίου ἐδιορίσθη ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας ὁ Μαχμοὺτ πασιὰς Σκόδρας μὲ 20 χιλ. Σκοδράνους καὶ Λατίνους[2]), καὶ ὅλοι οἱ Ἀλβανοὶ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν του.

Ἐν τοσούτῳ ὁ Καραϊσκάκης πρόλαβεν καὶ ἐσύναξεν τὰ προβατιάτικα, ἕως 100 χιλ. γρόσια, καὶ ἦτον ὅλη ἡ δουλειὰ διὰ αὐτὸ καὶ μόνον—<διὰ> τὸ πάπλωμα[3]).

Νέος ἀγὼν μᾶς περιμένει, καὶ τοῦτος θὰ εἶναι[4]) ὁ δεινότερος ἀπὸ ὅσους <ἕως τώρα> ἀπεράσαμεν.

1) Ἂν πάρουμε χρονικὸ σημεῖο, ἀπ' ὅπου λογαριάζει ὁ συγγρ. τὶς 30 ἡμέρες του, τὸ Μάη ποῦ γενῆκαν οἱ συνθῆκες, τότε ἡ φήμη τῆς ἑτοιμαζομένης ἐκστρατείας τοῦ Σκόντρα ἔφτασε Ἰούνιο. Σὲ διαγραμμένη φράση ὁ συγγρ. γράφει «*τὸν Ἰούνιον 1823* ἀκούσθη ὅτι ὁ Μαχμοὺτ... ἐδιορίσθη» κ.λ.π. Ὁ Μαχμοὺτ πασσᾶς Σκόντρας διορίστηκε ἀπὸ τὸ Σουλτάνο Ἀπρίλη· μέσα τοῦ Ἰουν. ἔφτασε στὰ Τρίκκαλα, ὅπου ἔμεινε 25 ἡμέρες· μέσα τοῦ Αὐγούστου ἄρχισε ἡ ἐκστρατεία, ποῦ, ἴσα-ἴσια γιὰ τὴν ἀργοπορία της (ποὺ δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ ἦτανε σκόπιμη, βλ. π. π. σ. 291 σημ.2) ἦτανε προωρισμένη νὰ ἀποτύχῃ. Τὸ γράμμα πρὸς τὸν Καρ. τοῦ Σκόντρα πασσᾶ, ποῦ θὰ τὸ δῆτε ποιὸ κάτου, ὁ συγγρ. δὲν τὸ χρονολογεῖ, ἀφοῦ ὅμως ὁ πασσᾶς μέσα σ' αὐτὸ τὸ γράμμα δίνει προθεσμία 15 ἡμερῶν στὸν Καραϊσκάκη γιὰ ν' ἀπαντήσῃ, τὸ γράμμα θὰ τὄστειλε ὄχι φτάνοντας στὰ Τρίκκαλα (μέσα Ἰουνίου), ἀλλὰ ἀφοῦ ἑτοιμάστηκε, καὶ πλησίαζε ἡ μέρα νὰ κινήσῃ, λοιπὸν μέσα Ἰουλ. (Γ. Κρέμου Ἱστορ. σημειώματα στὸ περιοδ. «Ἀπόλλων» Α'—1884, σ. 186).

2) Λατίνους ἐννοεῖ τοὺς Μιρντῖτες καθολικούς, ποῦ ξεγυμνῶναν τοὺς αἰχμαλώτους, ἀλλὰ δὲν τοὺς σκοτῶναν.

3) Ἡ φράση εἶναι ἀκατανόητη καὶ δείχνει μοναχὰ τὴν κακία τοῦ συγγρ., ἀφοῦ δὲ σημειώνει ἂν ὁ Καραϊσκάκης, γιὰ νὰ προλάβῃ νὰ συνάξῃ τὸ προβατιάτικο, ἔπεσε σὲ καμιὰ πράξη ἀντιπατριωτική. Ἴσως ἐννοεῖ πῶς ὁ Καρ. ἔκαμε βιαστικὴ τὴν εἰσπραξη τοῦ φόρου γιὰ νὰ προλάβῃ τὴν εἰσβολὴ τοῦ Σκόντρα. Πῶς ὅμως μεταχειρίστηκε αὐτὰ τὰ χρήματα, ποῦ βέβαια δὲ θὰ τὰ παράδινε στοὺς Τούρκους, φαίνεται π. χ.

4) Ὁ συγγρ. *ἦτον*.

Ἡξεύροντες ὅλοι τὸ ἀνδρεῖον τοῦτο στράτευμα[1]), ἐκερώσαμεν. Δὲν ἠξεύραμεν πῶς ἔχομεν νὰ ἀποφύγωμεν τὸν κίνδυνον.

Εἰδοποιήσαμεν ἀμέσως τὴν ἑτοιμασίαν εἰς τὴν Κυβέρνησιν <διὰ> νὰ προλάβῃ μὲ τὰς ἀναγκαίας βοηθείας, πλὴν οὔτε ἀπάντησιν δὲν ἐλάβαμεν. Καὶ ποῖος νὰ ἀπαντήσῃ, εἰς τὴν κατάστασιν ὁποῦ εὑρίσκοντο ἀπὸ τὰς διχονοίας;[2]).

Δραστήριος πασιὰς <ὁ Σκόδρας μὲ> ἀνδρεῖον στράτευμα, ἁρμόδιον διὰ τὰ βουνὰ καὶ διὰ ταὶς θέσεις μας, ἐκστράτευσεν ἀμέσως (500[3]).

Ὁ Ράγκος, ἐπιστρέψας ἀπὸ Πελοπόννησον <ὅπου μετέβη> διὰ νὰ ρίψῃ τὴν ἐπίρροιαν τοῦ Μάρκου, ὅστις εἶχεν μόνος τὸν βαθμὸν τῆς στρατηγίας εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, ἔβγαλεν ὅλων τῶν Καπιταναίων [τὰ] διπλώματα [τῆς] στρατηγίας καὶ [τὸ] ἐδικόν του, καὶ γράφων πρὸς τὸν Στορνάρην τὸ τέλος τῆς Συνελεύσεως περίκλειεν καὶ τὸ δίπλωμα τῆς στρατηγίας ἀπὸ τὸ Ἐκτελεστικόν[4]).

Ὁ Μαυροκορδάτος, περιπλεχθεὶς εἰς Πελοπόννησον, δὲν ἐπίστρεψεν <πάλιν εἰς Μεσολόγγιον>. Γενικὸς Ἔπαρχος τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ἦτον ὁ Κωνσταντῖνος Μεταξᾶς μετὰ τὴν ἀναχώρησιν ἐκείνου, πλὴν δὲν τὸν ἐγνώριζα οὔτε ἐγώ, οὔτε ἄλλος κανένας ἀπὸ ἡμᾶς.

Ὁ Καραϊσκάκης, ἀσθενὴς ὢν καὶ θέλων νὰ προλάβῃ, ἔπεμψεν τὸν Σωτήρην Συντεκνιώτην μὲ ἕνα ἄτι (ἵππον καλὸν) καὶ ἓν μουλάρι δῶρον <πρὸς τὸν Σκόδραν> ἕως εἰς τὰ Μπιτόλια, χάριν προσκυνήσεως[5]).

Ὁ Σκόδρας ἔτρεχεν ὡς ποταμός. Τὴν *ἰην Ἰουλίου* <1823> τοποθετήθη ἐδῶθεν τοῦ ποταμοῦ Σαλαμπριᾶς δύο ὥραις.

Ἀμέσως ἔγραψεν πρὸς τὸν Στορνάρην διαταγὴν ἀμνηστείας τῶν παρελθόντων, καὶ τὸν καλοῦσεν νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ μὲ ὅσους ἔχει ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν του.

---

1) Τὴν ἀνδρειότητα αὐτοῦ τοῦ στρατεύματος, ποῦ ἦταν ἀκόμα καὶ πολὺ γυμνασμένο στὴν ἄταχτη πολεμικὴ τέχνη.

2) Ἡ Ἑλλ. Διοίκηση ἔλαβε τὶς πρῶτες εἰδήσεις ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ Μάη (Ἀρχεῖα Ἑλλην. Παλιγγ. Β', σ. 45). Στὶς 4 Ἰουλ. ἀποφασίστηκε νὰ σταλθοῦνε, μαζὶ μὲ τὸ Γ. Αἰνιᾶνα «διευθυντὴν Ἀγράφων καὶ Ἀσπροποτ.», 15 χιλ. δεκάρια φυσέκια καὶ 200 λεπίδες σπαθιῶν, κανεὶς ὅμως δὲν ξέρει ἂν ἔγινε καὶ ἡ ἀποστολή. Ὁ Γ. Αἰνιᾶνας ποτὲ δὲν ἔφτασε στ' Ἄγραφα. Ἀρχεῖα κλπ. Β', σ. 105.

3) Τὰ μπροστινὰ σώματα μαζὶ μὲ τὸν ἴδιο τὸν πασσᾶ φτάσανε στὴ Νευρόπολη (πύλες τῶν Ἀγράφων) *26 Ἰουλ. 1823.* «Ἀπόλλων» σ. 146.

4) Τὸ δίπλωμα στρατηγίας τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, μῆλο τῆς ἔριδας ποῦ ὁ Μαυροκορδάτος, ἂν καὶ γνώριζε καλὰ τὴν ψυχολογία τῶν φαντασμένων Καπιταναίων τῆς Δυτ. Ἑλλάδας, δὲν κρατήθηκε ἀπὸ ἀγάπη στὸ Μ. Μπότσαρη νὰ τὸ προκαλέσῃ, κι' ἔτσι νὰ σπείρῃ τὸ συναδελφικὸ χωρισμό, τὸ μῖσος καὶ τὴν ἀποχὴ ἀπὸ τὸν πόλεμο, ἐκεῖνο τὸ δίπλωμα τ' ἀκολούθησε ἡ αἰσχρὴ διανομὴ τῶν ἄλλων διπλωμάτων, ἔργο καὶ τοῦτο τοῦ Μαυροκορδάτου, ποὺ ὁ ἀνάξιος σύντροφός του Ράγκος τοῦ τὸ κανονάρχησε.

5) Αὐτὸ βέβαια θἄγινε Μάη τοῦ 1823, πρὶν ἀκουσθῇ ἀκόμα ἡ φήμη τῆς ἐκστρατείας. Ὁ Σκόντρας ἦτανε διορισμένος Ρούμελη-Βαλισί, καὶ ὁ κρυφὸς σκοπὸς τοῦ Καρ. θὰ ἦτανε ν' ἀνανεώσῃ τὸ μπουγιουρδὶ τοῦ διορισμοῦ του στ' Ἄγραφα. Ἂν ὁ Καραϊσκάκης εἶχε ἀκούσει τὴ φήμη τῆς ἐκστρατείας, δὲ θὰ κυνηγοῦσε τὸν πασσᾶ ὡς τὸ Μοναστήρι (Μπιτόλια).

Εἰς τὸν Καραϊσκάκην ἔγραψεν εἰς ἀπάντησιν[1]):

Μὲ λέγουν Μαχμοὺτ πασιὰ Σκόδρα. Εἶμαι πιστός, εἶμαι τίμιος (501). Τὸ στράτευμά μου τὸ περισσότερον σύγκειται ἀπὸ χριστιανούς[2]). Ἐδιορίσθην ἀπὸ τὸν Σουλτάνον νὰ ἡσυχάσω τοὺς λαούς· δὲν θέλω νὰ χύσω αἷμα· μὴ γένοιτο· ψευτιαὶς δὲν ἠξεύρω. Ὅποιος θέλει νὰ εἶναι μὲ ἐμένα, πρέπει νὰ εἶναι πλησίον μου. Ὅποιος δὲν θέλει, ἂς καρτερῇ τὸν πόλεμόν μου (κλπ.) Δέκα πέντε ἡμέραις σᾶς δίδω καιρὸν νὰ σκεφθῆτε[3]).

Ὁ Καραϊσκάκης ἀμέσως ἔδωσεν τὴν εἴδησιν νὰ τραβηχθοῦν τὰ χωριὰ εἰς τοὺς δυνατοὺς τόπους[4]), καὶ περικλείσας τὴν ἀπάντησιν τοῦ Σκόδρα πρὸς τὸν Στορνάρην τοῦ ἔγραφεν:

Σὲ περικλείω τὸ γράμμα τοῦ Μαχμοὺτ πασιᾶ. Ἰδὲς τί γράφει ὁ σαλεπτζὴς ὁ κερατάς. Ἐγὼ διώρισα ὅλον τὸν λαὸν νὰ τραβηχθῇ εἰς ταὶς δυναταὶς θέσεις, καὶ μόνος μου, ἐπειδὴ εἶμαι ἀσθενής, θέλει τραβηχθῶ εἰς τὰ Παλούκια, ἐκεῖ νὰ τοὺς καρτερέσω, καὶ ἀκοῦς εἰδήσεις<μου>ἔπειτα. Κάμε τὸ χρέος σου λοιπόν, ἀδελφέ, καὶ ἐμένα ἐκεῖ νὰ μὲ ἠξεύρῃς.

Ὁ Στορνάρης, πρὸ ἡμερῶν, καὶ ὁ Γρηγόρης εἶχαν τραβήξει τὸν λαὸν σχεδὸν καὶ<μαζί>μὲ τὰ ποντίκια τοῦ σπιτιοῦ τους φορτωμένα.

Ἐστοχάσθη ὅμως<πρῶτον>νὰ συσκεφθῇ, νὰ ἴδῃ ὁποίαν προαίρεσιν εἶχαν· ἔγραψεν πρὸς ὅλους τοὺς ἀδελφούς του καὶ συγγενεῖς νὰ συναχθοῦν εἰς τὴν Φτελιά, ὑποκάτω ἀπὸ τὴν πέτραν Κούτζιανα[5]). Ἐσυνάχθησαν ὅλοι, Προεστοί, λαὸς καὶ Ἀρματωλοί. Τοὺς ἔδειξεν τὰ γράμματα τοῦ Σκόδρα, τοὺς ἔδειξεν τοῦ Καραϊσκάκη, καὶ τοὺς ζήτησεν τὴν γνώμην<των>(502).

Ἀκούσαντες τὰς ἐκφράσεις<τοῦ Πασσᾶ>περὶ<διδομένης>τιμῆς, ὅλοι ἦσαν πεπεισμένοι ὅτι εὕρισκαν ἀσφάλειαν εἰς τὴν τιμὴν τῶν Σκοδράνων[6]) καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκστρατείας, πλὴν ἠξεύροντες τὴν διάθεσιν τοῦ Στορνάρη, κανένας δὲν τολμοῦσεν νὰ [τὸ] εἰπῇ κατευθεῖαν<τὴν γνώμην του[7]>.

---

1) Γιὰ τὸ γράμμα ποὺ τοῦ εἶχε στείλει στὰ Μπιτόλια.

2) *Εἶμαι πιστός*, ὁ πασσᾶς θἄγραφε «φυλάω τὴ μπέσα μου».

3) Εἶναι καλὴ ἡ τύχη ποῦ, καὶ ἄλλη περίληψη αὐτοῦ τοῦ γράμματος ἔχει σωθῇ ἀπὸ τὸ Γ. Χ. Βουλπιώτη, λόγιον ἄνθρωπο ποὺ ἀκολουθοῦσε γραμματικὸς συνοδεία τοῦ πασσᾶ.

4) Ἡ πρώτη φροντίδα τοῦ Καραϊσκάκη γιὰ τοὺς ἀθώους πληθυσμοὺς δείχνει τὸν ἄνθρωπο. Ἂς παραβάλῃ ὁ ἀναγνώστης αὐτὸ τὸ φρόνιμο μέτρο μὲ τὰ τραγικὰ παθήματα τῶν λαῶν τοῦ Ἀσπροποτάμου τὴν ἴδιαν ἐποχή. Βλ. π. κ.

5) Τὸν ψηλὸ βράχο, ὅπου εἶναι χτισμένα τὰ Κότζανα.

6) Τὸ λόγο τιμῆς (μπέσα) τὸν ἔδωσε ἕνας, ὁ πασσᾶς, ὅμως ὁ πληθυντικὸς σημαίνει ὅτι ὅλοι οἱ Ἀρβανῖτες Σκοντριάνοι φυλᾶν τὴ μπέσα, ἅμα τὴ δώσουν. Γιὰ τὴν πίστη τῶν Γκέγκηδων στὴ «μπέσα τους» βλ. Ibr.—Manzour Eff. Mémoires sur la Gréce et l' Albanie, Paris, 1828, σελ. XIV.

7) Ὅτι πρέπει νὰ προσκυνήσουν.

Μισὴ ὥρα κυρίευσεν ἄκρα σιωπὴ τὴν συνέλευσιν, καὶ ὅλοι κρέμασαν τὰς κεφαλάς των [κάτω].

Ἐγὼ ἐξαπλώθηκα εἰς τὸ λημέρι[1]), καὶ παρατηροῦσα ὁποία ἤθελεν εἶναι ἡ πρώτη γνώμη καὶ ὁποία ἡ ἀπόφασις.

Εἴκοσι χιλ. ψυχαὶς ἐκρέμοντο εἰς αὐτὴν τὴν ἀπόφασιν, <ψυχὲς> μὲ ὅλα τὰ ζῷα των καὶ ποίμνιά των, <ἀκόμη> καὶ εἰδίσματα κινητά.

Ἐπομένως καὶ ἡ σκέψις ἔπρεπεν νὰ εἶναι ἐμβριθής. Εἶχαν <ὅμως> καιρὸν ἕνδεκα ἡμέραις ἀκόμη ἕως <ὅτου ἀρχίσῃ> τὸ κίνημα <τῆς ἐκστρατείας>.

Ὁ Στέριος <πρῶτος> ἔδωσεν ἀφορμὴν <εἰς τὴν συζήτησιν>. Ἰδοὺ ὁ λόγος του:

—Εἶναι ἀληθινὸν ὅτι οἱ Σκοδράνοι εἶναι τίμιοι, ὅτι καμμίαν βλάβην δὲν δοκιμάζομεν, ἂν [τὸν] προσκυνήσωμεν <τὸν Σκόδρα πασσᾶν>, πλὴν ἐνῷ εἶναι τόσος λαὸς τὸν κατήφορον[2]), ὁποῦ προσμένει τὸ παράδειγμά μας, δὲν ἠξεύρω τί θὰ μᾶς εἰποῦν ἔπειτα: <Ὁ Στορνάρης> «ἄφησεν τὸν λαόν, <προτιμήσας ὄχι ἄλλους> παρὰ ἡμᾶς ὁποῦ φοροῦμεν τὰ ἅρματα». Εἶμαι γνώμης λοιπόν, οἱ μὲν πολῖται νὰ στείλουν ἐπιτροπὴν <πρὸς τὸν Πασσᾶν καὶ> νὰ προσφέρουν τὴν ὑπακοήν των, καὶ ὅλοι ἡμεῖς οἱ Ἀρματωλοὶ νὰ τραβηχθοῦμεν ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν— νὰ μὴ γίνωμεν αἰτία τῆς αἰχμαλωσίας <τοῦ λαοῦ> (503).

Μὲ ἕνα στόμα ὅλοι:

—Ἔπειτα, ὅταν μείνῃ ἡ ἐπαρχία μόνη της καὶ ἔρημος, ποῖος μᾶς ἀπαντᾷ ἀπὸ τοὺς Κλέφτας;

—Καὶ τοῦτο κακόν, λέγει ὁ Στέριος.

Ὁ Κος Γούσιος λέγει:

—Παιδί μου Κὺρ Νικόλα, (σημ. «Καπιτάνε» οὐδέποτε τὸν ἔλεγεν, καὶ ἡ αἰτία ἦτον διότι τὸν θεωροῦσεν πολιτικὸν μᾶλλον <παρὰ στρατιωτικὸν>) διὰ νὰ σώσωμεν ἐτοῦτον τὸν λαόν, σήκω νὰ πηγαίνωμεν μαζί, καὶ ἂς ἔλθῃ καὶ ὁποιος ἄλλος θέλῃ! Καὶ βεβαιώσου ὅτι ὀγλήγορα ἐπιστρέφομεν· τὸ ἐνεργοῦμεν[3]).

Ὁ Καπ. Νικόλας:

—Ὅλα ἠμπορῶ νὰ τὰ κάμω, μόνον αὐτὸ <ὄχι>, νὰ πηγαίνω προσωπικῶς.

—Ἂς εἶναι, λέγει <ὁ Γούσιος>, πηγαίνω ἐγὼ μὲ τὸν Στέριον καὶ μὲ ἄλλους συγγενεῖς σου, καὶ τὸ τροπολογοῦμεν διὰ τὴν ἀφεντειά σου[4]).

—Ἂν θέλουν <αὐτοί>, εἶναι ἐλεύθεροι, λέγει <ὁ Νικόλας>[5]).

---

1) Περίεργη εἶναι ἡ ἔννοια ποὺ δίνει ὁ συγγρ. στὴ λέξη. Ἀφοῦ ἦταν ὁ σκοπὸς νὰ γίνῃ μιὰ πολυάριθμη σύναξη, θὰ ἦτανε χλωρὰ κλαριὰ ριγμένα κατὰ γῆς τριγύρω, καὶ σχηματισμένα γιατάκια κλπ. Κάθισε λοιπὸν καὶ ὁ συγγρ. στὸ «λόζο» ἢ τὸ γιατάκι του.

2) Τὸ εἶπε δείχνοντας μὲ τὸ χέρι, ἀπὸ τὰ ψηλὰ Κότζανα πρὸς τὰ κάτω, ὅπου ἁπλωνόταν κατηφορίζοντας ἡ χώρα τοῦ Ἀρματωλικιοῦ.

3) *Ἐνεργοῦμεν*, καταφέρνουμε τὸ σκοπό μας.

4) Βρίσκουμε τρόπο νὰ σὲ δικαιολογήσουμε.

5) Ὁ ἴδιος ὁ Καπιτάνος τοῦ Ἀρματωλικιοῦ νὰ ἀφήνῃ στὸν ἀδύνατο λαὸ τὴν ἀπόφαση, ἦτανε τὸ ἴδιο καὶ νὰ παραιτοῦσε τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τ' ἀξίωμά του.

—Πηγαίνουν ἀπὸ ἡμᾶς! λέγουν οἱ συγγενεῖς του, πλὴν ὅταν μᾶς βεβαιώσῃ ὁ Καπιτάνος ὅτι δὲν θέλει κινηθῇ ἔπειτα.

—Οὔτε αὐτὸ δύναμαι νὰ σᾶς τὸ εἰπῶ, λέγει· τί θὰ κάμω ἔπειτα αἱ περιστάσεις θέλουν μὲ ὁδηγήσει.

Ἕνας Προεστὸς ἑνὸς χωρίου Τύρνας, Μῆτρος ὀνομαζόμενος, αὐθαδείασεν περισσότερον:

—Ἔ! λέγει, τὸ ἕνα δὲν τὸ κάμνεις, τὸ ἄλλο ὄχι—δὲν χανόμεθα τόσος λαὸς ἡμεῖς διὰ ἐσένα, ὁποῦ εἶσαι ἕνας μόνον!

—Φλυαρεῖς, γάϊδαρε! τὸν λέγει· (ἐβγάζει τὸ δίπλωμα τῆς στρατηγίας) τὸ βλέπεις αὐτό; λέγει· εἶμαι στρατηγὸς τῆς Κυβερνήσεως. Ὅ,τι σημαίνει ὁ Σκόδρας πρὸς τὸν Σουλτάνον (504), σημαίνω κ' ἐγὼ εἰς τὴν Κυβέρνησίν μου. Ὄχι 20 χιλ. λαός, ἀλλὰ 100 χιλ. ὡσὰν ἐσᾶς δὲν σημαίνουν τίποτες νὰ χαθοῦν, παρὰ <νὰ μὴ χαθῶ> ἐγώ! Σκορπήσατε ἀμέσως, καὶ ὅποιος θέλει, ὁ δρόμος εἶναι ἀνοικτὸς καὶ διὰ τοὺς Τούρκους καὶ διὰ τοὺς Ρωμαίους! Ἐγὼ τώρα θέλω πολεμήσει, διότι τώρα ἦλθεν ὁ ὁμοιός μου! Ἀρκετὰ σᾶς ὑπόφερα τρία χρόνια ταῖς κοπριαίς σας[1]).

[ἀμέσως;] Ἐν ροπῇ ὀφθαλμοῦ τζακίσθησαν φεύγοντες, <ἀλλὰ> καὶ κανένας πρὸς τοὺς Τούρκους δὲν ἐπήγαινεν. Τοὺς ὡδήγησεν ἔπειτα· ὅποιος εἶναι μὲ αὐτόν, νὰ τραβήξῃ εἰς τὸ Μερόκοβον[2]).

Τί νὰ ἴδῃς; Ἐγέμισεν τὸ βουνὸ Ἀλαμάνος γύρωθεν ἀπὸ τὰ ποίμνια· ἡ Κοθώνη καὶ ὅλα τὰ λαγκάδια <γεμάτα> ἀπὸ φαμελλιαὶς ἕως εἰς τὸ Μερόκοβον[3]).

Ἀμέσως ὁ Στορνάρης εἰδοποίησεν καὶ τὴν ἐδικήν του ἀπόφασιν <νὰ πολεμήσῃ> εἰς τὸν Καραϊσκάκην, καὶ ἔγραψεν καὶ εἰς τὸ Μισολόγγι πρὸς τὸν Μάρκον <Μπότσαρην> νὰ ἀφήσουν ὅλα, καὶ νὰ τρέξουν ἐκεῖθεν βοήθεια πρὶν <ὁ ἐχθρὸς> σπάσῃ τὰ στενά· καὶ νὰ μᾶς στείλῃ καὶ πολεμοφόδια.

Ἀπὸ ὅλον τὸν λαὸν μόλις 400 λαγαρίσαμεν <ἱκανοὺς> εἰς τὰ ὅπλα. Οἱ ἄλλοι ὅλοι βαστοῦσαν ταῖς γυναῖκες των ἀπὸ ταῖς βρακοζώναις[4]).

Ἀφήσαμεν τὸν λαὸν <ὀπίσω> καὶ ἐπλησιάσαμεν πρὸς τὴν Πόρταν (505) νὰ

---

1) Ὁ λόγος αὐτός, ὁ γεμάτος καύχηση, φανερώνει τὸν ἀδύνατο χαρακτῆρα τοῦ Στορνάρη· ἦτανε καὶ πολὺ ἁπλὸς νὰ καμαρώνῃ μὲ τὸ δίπλωμα τῆς στρατηγίας—δίπλωμα ποὺ δὲν τὸ ἀκολουθοῦσε καμμιὰ ἄλλη βοήθεια—καὶ νὰ φοβερίζῃ τοὺς χωριάτες μὲ τὸν πόλεμο. Ἂν ἦταν ἐκεῖνοι τόσο ταπεινὰ δεμένοι μὲ τοὺς Τούρκους, ποιὸς ἄλλος ἦταν ὁ ἔνοχος παρὰ αὐτὸς ὁ ἴδιος; Τοὺς βρίζει τώρα, ἀφοῦ τοὺς παραχάιδεψε σ' ὅλη τὴ ζωή του.

2) Πρὸς τὰ μεσημβρινὰ τοῦ Ἀρματωλικιοῦ.

3) Μὲ τέτοιον ἥμερο καὶ πειθαρχικὸ λαὸ πόσο μεγάλα ἔργα πολεμικὰ δὲ θὰ μποροῦσε ἕνας ἄξιος ἀρχηγὸς νὰ πράξῃ.

4) Συντροφεῦαν τὰ γυναικόπαιδα. Καὶ ποῦ ὁδηγοῦσε ὅλον αὐτὸ τὸ λαὸ μὲ τ' ἀμέτρητα κοπάδια του; Καλοκαίρι ἦτανε, καὶ προτιμότερο ὁ λαὸς νὰ εἶχε σκορπισθῆ στ' ἀπάτητα καλοκαιρινὰ βοσκοτόπια, βουνίσιους κρυφῶνες καὶ σπηλιές, ἀντὶ νὰ σέρνεται στοὺς δρόμους ἀπάνου, ἀπ' ὅπου θὰ περνοῦσαν οἱ Τοῦρκοι, ἂν θὰ περνούσανε. Γιατί, ἀλήθεια, θὰ φανῇ πῶς ἀπὸ τὸν Ἀσπροπόταμο δὲ θὰ περνούσανε. Τὸ κινημά τους ἦτανε μιὰ ἁπλῆ ἐπίδειξη, γιὰ νὰ κρατήσουν τὸ Στορνάρη νὰ μὴ στείλῃ βοήθεια στὸν Καραϊσκάκη, μὲ τὴν ὑποψία πῶς ἡ βοήθεια αὐτὴ θὰ ἦτανε σημαντική. Ὅμως καὶ ὁ Καραϊσκάκης τάχα εἶχε σκοπὸ ν' ἀντισταθῇ;

μάθωμεν τί[1]). Ἐκεῖ εἶχεν φθάσει ὁ χιλίαρχος Λατῖνος Τόντος[2]), καὶ ζητοῦσεν νὰ ἀνταμωθῇ μυστικὰ μὲ τὸν Στορνάρην. Δὲν ἐπέτυχεν τὴν ἀντάμωσίν των, πλὴν παράγγειλεν νὰ μὴ προσκυνήσωμεν, καὶ μᾶς ἐνθάρρυνεν.

Ὁ Στορνάρης τὸν Τόντον τὸν εἶχεν στενὸν φίλον ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ.

Ἔφθασαν αἱ 15 ἡμέραις <τῆς προθεσμίας>· *20 Ἰουλ. 1823.* <Ὁ Σκόδρας> διαίρεσεν τὸν στρατὸν εἰς τρία σώματα· 4 1/2 σχεδὸν 5 χιλιάδες ἔστειλεν καθ' ἡμῶν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Σούλτζια Κόρτζια.

Ἓξ χιλιάδες ἔστειλεν κατὰ τοῦ Καραϊσκάκη διὰ τῆς Ὀξυᾶς. Τὸ δὲ λοιπὸν σῶμα μὲ τὸ ἱππικὸν τὸ ἔστειλεν ἀπὸ τὴν Ρεντίναν[3]) νὰ ἔβγῃ εἰς τὰ Καγκέλλια Καρπενησίου.

Ὁ Οὐμέρπασιας ἑτοιμάσθη εἰς Ἄρταν καὶ ἀπέρασεν εἰς τὸν Καρβασαρὰν διὰ θαλάσσης, καὶ τοποθετήθη<ἐκεῖ>. Οἱ Κουτηλδαῖοι καὶ οἱ Γωγαῖοι ἔμειναν ἀνενόχλητοι[4]).

Ἡμεῖς ὠχυρώθημεν εἰς τὴν πέτραν ἀπάνω ἀπὸ τὰ Κούτζιανα, ὁποῦ στένευεν ὁ τόπος.

Εἰς τὰς *23 Ἰουλ.*, ἡμέρα Τρίτη πρὸς τὸ μεσημέρι, κινηθέντες οἱ Τοῦρκοι, οἱ μὲν προχώρησαν κατὰ τὴν Ὀξυὰν Ἀγράφων, ὁ δὲ Σούλτζιας ἔφθασεν εἰς Κόρμπου πηγάδι, κ' ἐκεῖ κατεσκήνωσεν[5]).

Τὸ μέρος, ὁποῦ τοποθετήθησαν, ἦτον κοιλὰς ὡραία· περιστοιχίζετο ἀπὸ ἔλατα καὶ ἀπεῖχεν ἀπὸ ἡμᾶς μία βολὴ κανονίου, πλὴν τοὺς ἔκρυπτεν ὁ τόπος.

Ὁ Μῆτρος καὶ Στέριος ἀδελφοὶ τοῦ Στορνάρη, <ἄνδρες> γενναῖοι, μὲ ἕως 30 (506) πλησίασαν ἀγάλι-ἀγάλι νὰ κατασκοπεύσουν τὸ <ἐχθρικὸν> στρατόπεδον.

Πλησιάσαντες εἰς μίαν βρύσιν, εἶδαν ὅτι πολλοὶ Τοῦρκοι πλύνονται <ἐκεῖ> καὶ πίνουν νερόν.

Δὲν ἐδυνήθησαν νὰ προχωρήσουν περισσότερον· ντουφέκισαν ἐκείνους[6]).

---

1) Ἡ ἔνοπλη ὀπισθοφυλακὴ ἄφησε τὸ λαὸ νὰ προχωρῇ πρὸς τὰ κάτω, καὶ γύρισε κατὰ τὸ χωριὸ Πόρτες, πειὸ β. ἀπὸ τὰ Κότσανα, ὅπου ἀνοίγεται ὁ αὐλῶνας τῶν «Μεγάλων Ηυλῶν».

2) Ντόντος, ἀπὸ τοὺς καθολικοὺς Μιρντίτες.

3) Ἡ Ρεντίνα εἶναι τὸ πειὸ μα. μέρος τῆς Θεσσαλίας, ποῦ πλησιάζει περισσότερο στὸ Καρπενίσι· ὁ δρόμος φέρνει ἀπὸ τὸ διάσελλο τοῦ Βελουχιοῦ, ποὺ λέγεται Καγκέλλια, καὶ εἶναι τὸ κλειδὶ τοῦ δρόμου ἀνάμεσα Φουρνὰ καὶ Καρπενίσι. Ἀπ' δσα ὁ συγγρ. γράφει πειὸ κάτω, τὸ σῶμα τοῦ Σοῦλτσε Γκόρτσα ἤτανε πολὺ πειὸ μικρὸ κατὰ τὸν ἀριθμό.

4) Ἡ εἰσβολὴ τοῦ Ὀμὲρ Βριόνη σχημάτιζε τὸ ἀκρότατο δεξιὸ τῆς ἐκστρατείας. Ὁ πασσὰς αὐτός, γιὰ νὰ μὴν περάσῃ ἀπὸ τὸ ἐπικίνδυνο Μακρυνόρος, κατέβηκε σὲ κάποιο σκάλωμα τοῦ κόλπου τῆς Ἄρτας (Ἀμβρακικοῦ) καὶ πέρασε ἀπ' ἐκεῖ στὸν Καρβασαρᾶ, ὅπου καὶ ἔμεινε. Κατεβαίνοντας λοιπὸν ἀπὸ τὴν Ἄρτα δὲν πείραξε τὸ προσκυνημένο Ἀρματωλίκι τοῦ Γώγου (Ραδοβίτσι) κ.λ.π.

5) Λοιπὸν καὶ τὸ σῶμα ποῦ τραβοῦσε γιὰ τὸν Καραϊσκάκη μπῆκε ἀπὸ τὸν αὐλῶνα τῶν Πορτῶν καὶ ἔστριψε α. κατὰ τὸ βουνὸ Καράβα (Ὀξυά), συνειθισμένο κατάμερο τοῦ Καραϊσκάκη. Δὲν ξέρουμε ἂν ἄλλο μέρος τοῦ στρατοῦ εἶχε μπῆ ἀπὸ τὴ Νευρόπολη.

6) Τὸ ντουφέκισμά δείχνει τὴν ἀπειρία τους, γιατὶ τοὺς πρόδωσε.

Ἐκεῖνοι τρομαγμένοι ἔφυγαν πρὸς τὸ στρατόπεδόν των. Ὁ Σρύλτζιας ἐννόησεν ὅτι εἴμασθον πλησίον· ἀμέσως φωνάζει παντρατιᾷ νὰ κινηθοῦν.

Ἄρχισαν νὰ πολεμοῦν· ἐτρέξαμεν καὶ ἄλλοι εἰς βοήθειάν των, πλὴν ηὕραμεν ὅτι οἱ ἐδικοί μας ὑποχωροῦσαν, οἱ δὲ Τοῦρκοι προχωροῦσαν δρομαίως.

Ἐγὼ μὲ τὸν Χριστόδουλον Χ'' Πέτρου διευθυνόμασθον τὰ ἴσια εἰς τὸν δρόμον· ἀπαντήθημεν εἰς τὸ διάσελλον, πυροβολήσθημεν καὶ ὠπισθοδρομήσαμεν καὶ ἡμεῖς τὸν ἀνήφορον[1]);

Τρέχοντας <κοντὰ >νὰ προλάβω πέτραν, <ὥστε >νὰ μὲ κρύπτῃ, ἐκόπη ἡ βρακοζώνα μου—μᾶς ἔζωσαν πανταχόθεν. Ἐγώ, μὲ τὰ βρακιὰ εἰς τὰ χέρια, τρόμαξα νὰ καταφθάσω εἰς τὸ ὀχύρωμα. Οἱ Τοῦρκοι πλησίασαν ὑπὸ τὰ ὀχυρώματά μας· ὥρμησαν ἀνδρείως τρὶς καθ' ἡμῶν, πλὴν ἀπεκρούσθησαν. Οὕτως ἐστάθημεν <ἐκεῖ >ἀμυνόμενοι, ἕως ὁποῦ νύκτωσεν, ἀμφότερα τὰ μέρη.

Οὔτε ἡμεῖς εἴχαμεν εὔκολον θέσιν νὰ τοὺς πάρωμεν τὰ ὄπισθεν, οὔτε αὐτοί. Τοῦτο ἦτον τῆς μεγάλης ἡμέρας ἔργον (507), νὰ διωχθοῦμεν ἢ ἡμεῖς ἢ ἐκεῖνοι.

Τελειώσαμεν ὅλως διόλου τὰ πολεμοφόδια· καὶ τὸ χειρότερον ὁποῦ ἄλλα δὲν εἶχεν ὁ Στορνάρης παρὰ ὅσα μᾶς ἔμειναν εἰς ταῖς παλάσκαις.

Κανένας δὲν ἐπίστευεν νὰ εἶναι τόσον ἀπρόβλεπτος, ἂν δὲν εἶχεν ἐθνικά, κἂν ἐξ ἰδίων του νὰ προμηθεύσῃ[2]).

Ἀποσύρθημεν τὴν νύκτα σιγὰ-σιγά. Οἱ Τοῦρκοι δὲν κατάλαβαν, καὶ ἐστάθημεν νὰ ξεκορασθοῦμεν εἰς τὸ Εἰκόνισμα.

Οἱ Τοῦρκοι τὴν αὐγήν, πυροβολήσαντες τρὶς εἰς σημεῖον χαρᾶς, ἐπίστρεψαν εἰς τὰ Κούτζιανα, καὶ στρατοπέδευσαν[3]) καὶ ἔπεμψαν πολλὰ ὀλίγους νὰ ἰδοῦν ποῦ ἐστάθημεν. Ἐν τοσούτῳ πολεμήσαντές τους, ὠπισθοδρόμησαν καὶ αὐτοί.

Οἱ Τοῦρκοι, ὡς ἐφάνη ἔπειτα, δοκίμασαν μεγάλην ζημίαν. Εἶδαν ὅτι δὲν παίζουν οἱ Ἕλληνες, καὶ οἱ Σκοδράνοι ἄρχισαν νὰ μουδιάζουν καὶ διὰ τοὺς ἄνδρας καὶ διὰ ταῖς στεναῖς θέσεις καὶ δυναταίς[4]).

---

1) Πρὸς τὸ πέτρινο ὄφωμα τῶν Κοτσάνων.

2) Καὶ τότε, τί λόγο εἶχαν οἱ διακηρύξεις του στὸ λαὸ πῶς θὰ πολεμήσῃ πόλεμο ἄξιον τοῦ Σκόντρα πασσᾶ, σὰ στρατηγὸς ἰσότιμος μ' ἐκεῖνον;

3) Λοιπὸν τοὺς εἶχαν κυνηγήσει πρὸς τὸ δρόμο ποὺ φέρνει κατὰ τοῦ Κοράκου τὸ γεφύρι, τὸν ἴδιο δρόμο ποὺ πηγαίνανε, μπροστινοί, οἱ κακόμοιροι πληθυσμοί.

4) Ὁ συγγρ. ἐνῷ θέλει νὰ παραστήσῃ τὴ μάχη σημαντική, λησμονάει νὰ ὁρίσῃ τὸν ἀριθμὸ τῶν Ἑλλήνων, ἂν ὄχι καὶ τῶν ἐχθρῶν. Λησμονάει ἀκόμα νὰ σημειώσῃ καὶ τὶς ζημιές. Οἱ Σκοντριάνοι ἦτανε πολὺ δυνατοὶ πολεμιστάδες, καθὼς θὰ φανῇ ἀπὸ τὶς μάχες ποὺ δώσανε γύρω στὸ Καρπενίσι. Τὰ παρακάτω ποὺ γράφει ὁ συγγρ. γιὰ τὸν «περίφημον» πόλεμο τὰ συμπέρανε ἀπὸ τὴν ἀνεξήγητη γι' αὐτὸν διακοπὴ τοῦ πολέμου ἀπὸ τὸ μέρος τῶν Ἀρβανιτάδων, καθὼς θὰ φανῇ πειὸ κάτω. Ἡ εἰσβολὴ τοῦ Σοῦλτσε Γκόρτσα στὸν Ἀσπροπόταμο δὲν ἦταν τίποτε ἄλλο παρὰ «ἀντιπερισπασμός». Ἔπειτα, ἂν προχωροῦσανε λίγο ἀκόμα, θὰ μπαίνανε σὲ προσκυνημένα Ἀρματωλίκια, Τσουμέρκα, Ροδοβίτσι, Βάλτο καὶ θὰ τ' ἀναγκάζανε νὰ σηκωθοῦνε πιάνοντας τ' ἅρματα. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο καὶ ὁ Ὀμὲρ Βριόνης δὲν πέρασε ἀπὸ τὸ Βάλτο, καὶ στάθηκε ἔπειτα στὸν Καρβασαρᾶ φοβερίζοντας πῶς θὰ προχωρήσῃ.

Εἰδοποίησαν τὸν Σκόδραν τὸν περίφημον πόλεμον, καὶ τοῦ ἔβαλαν τὰς δυσκολίας ὑπ' ὄψιν.

Ἀπὸ τὸν Καραϊσκάκην οὔτε φωνή, οὔτε λόγος περὶ πολέμου—οὔτε ἀπέρασεν κανένας ἐδῶθεν νὰ μᾶς ἀναγγείλῃ<τίποτε>.

Ἐτοποθετήθημεν εἰς τὸ στενὸν Ἀλαμάνου, καὶ προκατάλαβεν καὶ τὴν σκάλαν τῆς Κοθώνης ὁ Στορνάρης (508[1]). Ξανάγραψεν πάλιν εἰς τὸν Ἔπαρχον <Κωνστ. Μεταξᾶν>καὶ εἰς τὸν Μάρκον<Μπότσαρην>, ἀναφέρων τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ, νὰ μᾶς προφθάσουν μὲ πολεμοφόδια. Ἐγράψαμεν καὶ εἰς τοὺς Γωγαίους νὰ μᾶς στείλουν, καὶ μᾶς ἔστειλαν τέσσαρα φορτώματα[2]).

Εἰς τὸ γράμμα του ὁ Στορνάρης ἐνθάρρυνεν τὸν Μάρκον ὅτι δὲν εἶναι τοιοῦτοι καθὼς φημίζονται οἱ Σκοδράνοι, περιγράφων λεπτομερῶς τὸν πόλεμον. Πρόσθετεν δὲ ὅτι, ἂν δὲν μᾶς καταφθάσουν τὰ πολεμοφόδια, κατὰ χρέος ἔπρεπεν νὰ πολεμήσωμεν καὶ μὲ ταὶς πέτραις, ὁποῦ εἴχαμεν πολλαίς, καὶ ἔπειτα ὅλοι μαζὶ θέλομεν συσσωρευθῆ εἰς Μισολόγγι, μόνον, τὸ ὀγλιγορώτερον νὰ ἔβγουν, καὶ τὰ λοιπά.

Μᾶς ἀποκρίθη ὁ Μάρκος ὅτι, κατόπιν τοῦ γράμματός του, προφθαίνουν, καὶ ὅτι ἐβγαίνουν καὶ αὐτοί. Πλήν, τί ἀκολούθησεν; Ὁ Στορνάρης ἀσθένησεν ἀπὸ τὴν πίκραν του[3]).

Τὸ σῶμα, ὁποῦ κινήθη κατὰ τοῦ Καραϊσκάκη, προχώρησεν ἕως εἰς τὰ Παλούκια καὶ ἕως εἰς τὴν Τατάρναν, καὶ ἀνθίστασιν πουθενὰ δὲν ηὗρεν[4]). Ἔσυρεν

---

1) Σκάλα θὰ ἐννοεῖ καμιὰ κακοτράχαλη κατηφοριά, ποὺ ἡ φυσική της μορφὴ θᾶμοιαζε μὲ σκάλα. Ἔξω ἂν ἦτανε κανένα τεχνικὰ φτειασμένο λιθόστρωμα, τὸ λεγόμενο τούρκικα καλντιρίμι, ἔργο ἀνθρώπου ποὺ φρόντισε γιὰ τὴν ψυχή του. Οἱ φιλάνθρωποι τότε, μάλιστα οἱ Τοῦρκοι, νομίζανε θεάρεστο ἔργο νὰ χτίζουνε γεφύρια, βρύσες, καλντιρίμια.

2) Ἂν καὶ προσκυνημένος ὁ Γέρο-Γῶγος Μπακόλας, δὲν ἀρνήθηκε τὴ μυστικὴ βοήθεια του.

3) Ὁ συγγρ. δὲ θέλει νὰ πῇ πῶς τὸ σοβαρὸ περιστατικὸ ποὺ ἀκολούθησε ἦταν ἡ ἀρρώστεια τοῦ Στορνάρη· ἐννοεῖ ἄλλα πολὺ σοβαρώτερα πράματα, ποῦ ἀμέσως θὰ τὰ περιγράψῃ. Ἡ φράση περὶ ἀρρώστειας εἶναι προσθήκη γραμμένη στὸ περιθώριο. Καὶ τὰ παρακάτω σύντομα περὶ Καραϊσκάκη ἔχουν σκοπὸ μοναχὸ νὰ συγχρονίσουν τὴν περιγραφὴ τοῦ πολέμου στὸν Ἀσπροπόταμο.

4) Ὅ,τι μπορεῖ κανεὶς νὰ ὑποθέσῃ γιὰ τὴ στάση τοῦ Καραϊσκάκη εἶναι αὐτό: Τὸν εἴδαμε πειὸ πάνω (σ. 303) νὰ στρατολογῇ ἀπὸ τὰ μεσημβρινὰ Ἀρματωλίκια ὡς 4000 στρατό. Τώρα ὅμως οἱ παλιοὶ σύντροφοι καὶ βοηθοί του Ἀρματωλοὶ ἔχουν τὸν ἐχθρὸ μέσα στὸν τόπο τους, καὶ βοήθεια σὲ κανένα δὲ θὰ δώσουν. Ὁ Καραϊσκάκης μὲ τὸ δικό του σῶμα μοναχό, ἂν ἀντιστεκότανε, ἤξερε καλὰ (καλύτερα ἀπ' ὅ,τι ἤξερε ὁ Στορνάρης) πῶς οἱ Σκοντριάνοι, καὶ περισσότεροι καὶ στὴν πεῖρα τὴν πολεμικὴ ἴσοι, θὰ τονὲ χαλοῦσαν «ἄδικα» (τοῦ κάκου). Ὁ Καραϊσκάκης, ποῦ στὸν πόλεμο κάθε στιγμὴ ἔτρεχε κίνδυνο θανάτου, δὲν ἔβανε σκοπὸ τῶν πολέμων ποῦ ἀναλάβαινε τὸ θάνατο, ἀλλὰ τὴ νίκη. Νὰ πολεμήσῃ καὶ νὰ νικηθῇ ντροπιασμένα δὲν τὄθελε. Τραβήχτηκε στὴ μεσημβρινὴ πλευρὰ τῶν Ἀγράφων, βέβαιος πῶς κάθε ἀντίσταση ἦτανε παραπανιστή (καθὼς τὄδειξε ὁ Ἀσπροπόταμος μὲ τοὺς ἀσήμαντους πολέμους του, ὁ θάνατος τοῦ Μάρκου, ὁ χαλασμὸς τῆς Καλιακούδας, ὁ χαλασμὸς τοῦ περίφημου Τσάκα ἦρωα ἀπὸ τὰ χρόνια τὰ Κατσαντωναίικα. Τραβήχτηκε λοιπὸν ὁ Καρ., ἀλλὰ ἔσωσε πρῶτα τοὺς

ἔπειτα ἀπὸ τὴν Βούλπην πρὸς τὸ Καρπενίσι, ἀφοῦ τζαλαπάτησεν ὅλα τὰ δυνατὰ μέρη.

Ὁ Σούλτζιας περίμενεν νέας ὁδηγίας <ἀπὸ τὸν Σκόδραν> καὶ ἔλαβεν ὅτι, ἐπειδὴ τὸ <ἄλλο> σῶμα ἐκεῖνο ἐδίωξεν τὸν Καραϊσκάκην, νὰ κινηθῇ καὶ αὐτὸς νὰ διώξῃ ἡμᾶς (509). Εἰς τὰς *30 Ἰουλ.* <1823> ἐκινήθησαν ἅπαξ[1]).

Αὐταῖς ταῖς ὀκτὼ ἡμέραις[2]) ὁ Κος Γούσιος μαζὶ μὲ τοὺς λοιποὺς, συμφωνήσαντες, διεπραγματεύοντο μέσον τῶν συμπεθέρων Γωγαίων νὰ προσκυνήσουν εἰς τὸν Οὐμὲρ πασιάν, καὶ νὰ γίνῃ αὐτὸς ἐγγυητής, τὸ δὲ Καπιτανάτον νὰ δοθῇ εἰς τὸν Στέριον <Στορνάρην>.

Οἱ λησταί, διαβαίνοντες τὸν ποταμόν, ἅρπαζαν ὅ,τι ἠμποροῦσαν ἀπὸ τὸν κατατρεγμένον λαόν, καὶ γύμνωναν ὅποιον ἐδύνοντο[3]).

Ἔγραψεν, ξανάγραψεν ὁ Στορνάρης εἰς τὸν Κοτελίδαν Μῆτρον, τίποτες δὲν ἔγινεν.

Ἀγανάκτησεν ὁ ἄνδρας διὰ αὐτὴν τὴν ἀπανθρωπίαν τῶν Τζιομερκιώτων καὶ παρακαλοῦσεν τὸν θεὸν—ἐκδίκησιν.

Ἐνῷ ἦτον ἀσθενής, καὶ ἄρχισεν ἡ φιλονεικία περὶ τῆς προσκυνήσεως, παρακινοῦντες[4]) <πολλοὶ> τὸν Καπιτάνον νὰ ἐνδώσῃ, αἱ ἐμπροσθοφυλακαὶ πυροβόλησαν κατὰ τὸ σύνθημα[5]).

Ἀκούσας ὁ λαὸς τὸ σύνθημα, ὅτι κινήθησαν οἱ Τοῦρκοι, ὥρμησεν πρὸς τὸν πόρον <τοῦ ποταμοῦ> νὰ διαβῇ τὸ ἐκεῖθεν μέρος. Οἱ Γωγαῖοι τοὺς ἐμπόδιζαν. Πῆγεν ὁ Στέριος <Στορνάρης> καὶ ἄνοιξεν τὸν τόπον[6]). Ἄρχισεν ὁ λαὸς νὰ διαβαίνῃ εἰς τὴν Μσιούντα (Μισιούντα) καὶ Ἁγίαν Παρασκευήν.

Εἰς μάτην ἐφώναζεν ὁ Μῆτρος <Στορνάρης> νὰ τρέξουν νὰ προκαταλάβουν τὰ στενὰ τοῦ Ἀλαμάνου καὶ Κοθώνης (510). Ὁ λαός, οἱ Ἀρματωλοί, ὅλοι φορ-

---

ἀδύνατους πληθυσμούς. Ἡ τρομερὴ δυστυχία ποῦ πλάκωσε τοὺς πληθυσμοὺς τοῦ Ἀσπροποτάμου δὲν ἔδειξε τὸ ἄσκημο πρόσωπό της στ' Ἄγραφα καὶ στὸ Καρπενίσι. Μένει πειὸ κάτου νὰ λυθῇ ἡ ἀπορία, ἂν ὁ Καρ., πρὶν τραβηχτῇ, πρόβαλε ἀντίσταση στὴν εἰσβολή. Ὁ Καραϊσκάκης προχώρησε κάτω ἀπὸ τὸ χωριὸ Ἄγραφα καὶ στάθηκε στὸν ὀρεινὸ ζυγὸ τῆς Φτέρης, ὅπου εἶναι τὰ χωριὰ Πιγκιανά, Γρανίτσα, Μοναστηράκι κλπ. Ἐκεῖ εἶναι καὶ μετόχι τῆς μοτῆς Τατάρνας. Ὅλο τὸ ὀρεινὸ αὐτὸ σύστημα ἦταν μιὰ φορὰ τὸ λημέρι τῶν Κατσαντωναίων. Ἀπὸ τὴν ὀχυρώτατη θέση Παλούκια, κοντὰ στὰ Πιγκιανά, ὁ Καρ. κατασκόπευε τ' Ἄγραφα, τὸ Βάλτο καὶ τὸ Καρπενίσι. Ἀπ' ἐκεῖ τὸ γεφύρι τῆς Τατάρνας ἀπέχει 3—4 ὧρες, ὅσες καὶ ἡ μονὴ Τατάρνας.

1) *Ἅπαξ*, μιὰ καὶ καλή, ὅλοι μαζί, «πανστρατιᾷ».

2) Ἀπὸ τότε ποῦ ἄρχισε ἡ ἐκστρατεία τῶν Τούρκων, 23 Ἰούλ.

3) Κλέφτες ἀπὸ τὰ Τσουμέρκα καὶ Ραδοβίτσι, σκασμένοι γιὰ λάφυρα (πλιάτσικο), ἀφοῦ ἦτανε προσκυνημένοι.

4) Τὸ χειρόγρ. *παρακινῶν*.

5) Λοιπὸν «ὀπισθοφυλακή», ἀφοῦ λαὸς καὶ στρατεύματα ὑποχωροῦσανε μεσημβρινά, καὶ οἱ ἐχθροὶ ἀκολουθοῦσαν.

6) Τὸ Ἀρματωλίκι, προσκυνημένο, ἦταν ἔδαφος τουρκικό. Καμώματα ἦταν αὐτά,

τωμένοι κόταις, γάταις, σκύλους, ζῶα, πρόβατα, ἐπόρευαν[1]), καὶ οὔτε γύριζαν ὀπίσω νὰ ἴδοῦν.

Ἐπρόλαβεν ὁ Στορνάρης καὶ ἔπεμψεν ἐμπροστὰ ἓν σῶμα νὰ βλέπῃ μήπως τὸ <Τουρκικὸν> σῶμα, ὁποῦ κινήθη διὰ Ἄγραφα, διέβῃ τοῦ Κοράκου τὸ γεφύρι[2]).

Εἰδοποιήθη ὁ Μῆτρος Γώγου ὅτι ὁ λαὸς ἐμβῆκεν εἰς τὸ Ραδοβόζι· ἔτρεξεν εἰς τὴν Ἁγίαν Παρασκευὴν νὰ προλάβῃ[3]).

Ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ νύκτα ὁ λαὸς ἐτραβήχθη· μερικὰ ποίμνια μόνον εἶχαν μείνει πλησίον[4]). Πρόφθασαν οἱ Τοῦρκοι, ἀπέρασαν μερικοὶ ἐδῶθεν, πλὴν τοὺς ἐβάσταξαν οἱ Γωγαῖοι, ὡς προσκυνημένοι, μὲ πόλεμον ἕως ὅτου γροικήθησαν καὶ ἐστάθησαν[5]).

Τὴν ἄλλην, καταβαίνοντες ἀπὸ ταὶς Καταβόθραις[6]) εἰς τοῦ Μάλιου τὸ τζιφλίκι μερικοὶ πλιασκατζῆδες Γωγαῖοι[7]) γύμνωσαν μερικούς· αὐτοὶ ἀντιστάθηκαν· ἔπεσαν πέντε-δέκα ντουφέκια, «Τοῦρκοι», ἠκούσθη, «ἔφθασαν ἀπὸ ὄπισθεν», «Τοῦρκοι!», ἄλλος, «ἀπὸ ἔμπροσθεν» —μπερδευμένοι λαός, ζῷα, πρόβατα, βόϊδια—θεέ μου, ἐβγῆκεν μία φωνὴ κλαύματος γενικοῦ, ὁποῦ τρόμαζεν ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὅσον σκληρὴ καὶ ἂν ἦτον.

Ἀπέρασεν <τὸ κακόν>, δὲν ἦτον τίποτες. Καὶ ἂν ἦτον, ποῦ τάξις, ποῦ ὑπακοή, ποῦ στρατιώτης, ποῦ ἠθικὸν στρατιώτου πλέον. Ὅλοι γυναῖκες ἔγιναν (511).

Διακόσιοι Βλάχοι, σύνδροφοι στρατιῶται τοῦ Καπ. Γρηγόρη <Λιακατᾶ> καὶ ἕως διακόσιοι ἐλεύθεροι, ὁποῦ <τοὺς> εἶχεν ὁ Στορνάρης, αὐτοὶ <μόνοι> ἦτον ἡ ψυχὴ ὅλων· οἱ μισοὶ <ἀπὸ αὐτοὺς> ἦτον ἐμπροσθοφυλακὴ καὶ οἱ μισοὶ ὀπισθοφυλακή.

Ἐν τοσούτῳ αἰχμάλωτον δὲν ἔλαβαν κανέναν οἱ Τοῦρκοι, παρὰ μόνον ἕναν γέροντα παράλυτον, καὶ τὸν ἀποκεφάλισαν.

Διαβάντες <ἡμεῖς> τοῦ Μάλιου τὸ τζιφλίκι, οἱ Βλάχοι τοῦ Καπ. Γρηγόρη ἐζήτησαν νὰ ἐπιστρέψουν ἐπὶ λόγῳ ὅτι τότες εἶχαν καιρὸν διὰ Κλεφτιάν. Δηλαδή, ἀντάρα θέλ' ὁ λύκος.

Ἐπείσθησαν <ὅμως> νὰ ἀκολουθήσουν ἕως τὸν Βάλτον, μὲ συμφωνίαν νὰ τοὺς δοθοῦν ἀνὰ 3 γρόσια εἰς τὴν ψυχὴν δωρεά[8]).

Εἰς τὰς 2 *Αὐγούστου* <1823> ἀπεράσαμεν τὸ στενὸν Γκάμπροβον καὶ τὰ Κανάλια, καὶ κλίναμεν πορεύοντες[9]) ἀριστερά, ὁποῦ <ὁ δρόμος> ἔβγαινεν εἰς τὸ

1) *Ἐπόρευαν*, προχωροῦσαν.
2) Μήπως δηλ. γύρισε πίσω καὶ πέρασε τὸν Ἄσπρο καὶ τοὺς πῆρε ἀπὸ τὶς πλάτες.
3) Νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ νὰ μποῦνε στὸ προσκυνημένο Ἀρματωλίκι.
4) Εἶχαν μείνει κοντὰ στὸ ποτάμι, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Ἀσπροποτάμου.
5) Ἀφοῦ οἱ Γωγαῖοι ἐξήγησαν στοὺς Τούρκους ὅτι ἦτανε φίλοι καὶ ὄχι ἐχθροί.
6) *Καταβόθρες*, εἶναι χωριὸ τοῦ Ραδοβιτσιοῦ ν. ἀπὸ τὸ χωριὸ Βουλγαρέλι.
7) Ἀπὸ τ' Ἀρματωλίκι τοῦ Γώγου.
8) Μικρὸ δῶρο, μπαχτσίτσι. *Εἰς τὴν ψυχήν*, κατὰ κεφαλή.
9) Προχωροῦντες.

Μιλογκίζι (Σακαρέτζι[1]) διὰ τῶν κοιλάδων τῶν βουνῶν Γκάμπροβου.

Οἱ Γωγαῖοι, εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν, ἅρπαξαν ἕως τρεῖς χιλ. πρόβατα τοῦ μοναστηρίου Μεροκόβου, τοῦ Χριστοδούλου <Χατζηπέτρου> καὶ μερικὰ τοῦ Στορνάρη.

Ἄπαξ[2]) ἀκούσθη φωνή· «Τοῦρκοι!». Τότε εἶδα Ἕλληνας ἀγριωμένους· ὅλοι ἄφησαν ταῖς φαμελλιαίς των, καὶ ἔτρεξαν ὀπίσω—τί νὰ ἰδῇς; Ἕως 5 χιλιάδες ἄνδρας, οἵτινες, ἂν μὲ αὐτὸν τὸν ἐνθουσιασμὸν ἔτρεχαν <ὅταν εὑρίσκοντο> εἰς τὸ Ἀσπροπόταμον, χαλούσαμεν τὸν Σκόδραν ὁλόκληρον.

Ἐμάθαμεν ὅτι τὸ σῶμα ἐκεῖνο τὸ κατὰ τοῦ Καραϊσκάκη, προχωρῆσαν ἕως εἰς τὴν Βαλαώραν, ἀποσύρθη εἰς Καρπενίσι[3]).

Τὸ ἑσπέρας ἐφθάσαμεν εἰς Μιλογκίζι[1]) Σακαρετζιοῦ (512), πεδιάδα ἔχουσα ἐξ πηγάδια περιστοιχισμένα ἀπὸ τὰ ὑψηλὰ βουνά, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν βόσκουν τὰ ζῶα των οἱ Σακαρετζιάνοι.

Ἀπάνω εἰς τὸ διάσελλον, ὁποῦ κατηφοροῦσεν ὁ λαὸς <ἐκεῖ> νὰ κατασκηνωθῇ, ἐμείναμεν <ὀπίσω> οἱ δύο μὲ τὸν Στορνάρην, καὶ ἐπροσμέναμεν ἕως νὰ διαβοῦν ὅλοι σχεδόν, καὶ τότες νὰ καταβοῦμεν καὶ ἡμεῖς.

Ἐξαπλώθη ὁ λαὸς εἰς ὅλην αὐτὴν τὴν κοιλάδα, τὰ ζῶα παντὸς εἴδους καὶ τὰ ποίμνια. Ὁ Στορνάρης, βλέποντας τὴν κατάστασιν, ἐνθυμήθη τὸν Μωϋσῆν, καὶ μὲ λέγει:

—Δὲν ὁμοιάζομεν τώρα, παιδί μου, μὲ τὸν Μωϋσέαν ὅστις ἔφευγεν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον μὲ ὅλον τὸν λαόν, χωρὶς νὰ βλαφθῇ ψυχή; Τί 20 χιλ. λαός, τί 60. Τὰ δεινὰ ὅλα τὰ ὑποφέραμεν καὶ ἡμεῖς, καθὼς καὶ ἐκεῖνοι, καὶ ἐλευθερώθημεν ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ λύκου. Ὅ,τι <ὅμως> καὶ ἂν ἐπάθαμεν, εὐχαριστῶ τὸν θεὸν ὁποῦ δὲν αἰχμαλωτίσθη οὔτε ψυχή. <Ἐγὼ> τοὺς ἔφερα ἕως ἐδῶ, καὶ ἀπ' ἐδῶ κ' ἐκεῖθεν καθεὶς δύναται νὰ ἐκλέξῃ <δι' ἑαυτὸν> τόπον <τοὐλάχιστον> καὶ ἥσυχον καὶ ἐλεύθερον.

Ὁ <Νικ.> Στορνάρης εὑρισκὲν τὴν μεγαλυτέραν εὐχαρίστησιν διότι δὲν αἰχμαλώτισθησαν, ἐνῷ ὅλοι ἐγόγγυζαν καὶ ἔκλαιγαν πικρῶς <κατ' αὐτοῦ>, ὁποῦ ἄφησαν τὰς ἑστίας των—καὶ Κύριος ἤξευρεν τὸ μέλλον (513).

Ὁ λαὸς ἐκοιμήθη μὲ ὅλην τὴν ἡσυχίαν αὐτοῦ. Τὴν αὐγὴν ἐκινήσαμεν, καὶ ἀπάνω ἀπὸ τὸ Σακαρέτζι διαβάντες, μετέβημεν εἰς τὰ Ρεσιόρια πεδιάδαν, ὁποῦ ηὕραμεν καὶ τὸν Ράγκον <ἐκεῖ[4]>.

---

1) *Γκάμπροβον*, πολὺ κοντὰ στὰ βα. σύνορα τοῦ Ἀπάνου Ζυγοῦ τοῦ Βάλτου. *Σακαρέτσι*, κατὰ τὸ κέντρο καὶ α. τοῦ Ἀρματωλικιοῦ. *Μιλογκίζι*, γρ. Μελιγοῦστι, λιβαδότοπος βουνίσιος τοῦ Σακαρετσιοῦ.

2) *Κάποτε*, ξαφνικά.

3) Πλησίασε στὰ σύνορα τοῦ Βάλτου, ἀλλὰ ηὗρε, φαίνεται, τὸν Ἄσπρο ἀδιάβατο. Δὲν εἶχε τελειώσει ὁ πόλεμος τοῦ Καρπενισιοῦ. Ὁ Μάρκος, 7 Αὐγ., εἶχε σκοτωθῇ. Ὁ σκοπὸς τῶν Τούρκων ἦταν, ἴσως, νὰ πάρουν τὶς πλάτες τῶν Ἀσπροποταμιτῶν, ποῦ κατεβαίνανε κατὰ τὸ Βάλτο, καὶ νὰ τοὺς σκλαβώσουν.

4) Ὡραῖα πεδιάδα, μὲ τὸ Σακαρέτσι β., τὸν Ἐμπεσὸ ν., τὸν Ἄσπρο α., καὶ πρὸς δ. τὰ βουνά.

Ἐκεῖ ἐμάθαμεν ὅτι ὁ Μάρκος ἐκστράτευσεν διὰ τὸ Καρπενίσι, καθὼς καὶ ὁ <Κίτσος> Τζιαβέλας καὶ λοιποὶ ὁπλαρχηγοὶ τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ προκατάλαβαν τὰς θέσεις Καλιακούδαν, Μικρὸ χωριὸ καὶ Χελ<ιδ>όνα, ὁποῦ ἦτον καὶ ὁ Καραϊσκάκης[1]), <καὶ> ὅτι ὁ Οὐμὲρ πασιὰς ἔπεμψεν τὸν Στράτον εἰς τοὺς Βαλτινοὺς <παραγγέλλων> νὰ προσκυνήσουν, καὶ αὐτὸς εἰσέτι δὲν ἐκινήθη, παρὰ περιμένει τὸν Σκόδραν νὰ σπάσῃ[2]), καὶ ἔπειτα νὰ ἑνωθοῦν εἰς τὸ Βραχόρι.

Ὁ Ράγκος ἔδιδεν γνώμην, ὅλαις ταῖς φαμελλιαῖς νὰ ταῖς συνάξωμεν εἰς τὴν Μηλιάν, ὁποῦ ἦτον καὶ ὅλων τῶν <ἄλλων> Βαλτινῶν, καὶ ἑνωμένοι μὲ τοὺς Βαλτινοὺς ὅλοι εἰς τὸ γελέκι νὰ βαστάξωμεν τὴν θέσιν, ἂν κινηθοῦν οἱ Τοῦρκοι κατὰ τῆς θέσεως αὐτῆς· εἰδὲ τοὐναντίον καὶ δὲν κινηθοῦν, νὰ βοηθήσωμεν τὸ στρατόπεδον Καρπενισίου[3]).

Οἱ Βλάχοι <τοῦ Γρηγ. Διακατᾶ> ἀναχώρησαν, ἀφοῦ ἔλαβαν τὴν <συμφωνημένην> δωρεάν, οἱ περισσότεροι ὅμως ἔμειναν μὲ τὸν Γρηγόρην [Διακατάν].

Ὁ <Νικ.> Στορνάρης πλέον στρατιῶτας ἐλευθέρους δὲν εἶχεν παρὰ 50 ἢ 60· οἱ ἄλλοι ἦτον ὅλοι (514) ὑπανδρευμένοι. Ἔγινεν δευτέρα συνέλευσις ὅλων πάλιν αὐτοῦ· τοὺς ἐπρόβαλεν ὡς συμφέρον νὰ μὴ χωρισθοῦν, παρὰ ὅλαις ταῖς φαμελλιαῖς νὰ ταῖς ἀσφαλίσουν εἰς τὸ πλέον ἄσυλον μέρος, νὰ ἀφήσουν <ἐκεῖ> τοὺς ἀδυνάτους ἄνδρας μὲ τὰς οἰκογενείας των καὶ ζῷα, καὶ οἱ ἄλλοι ὡπλισμένοι νὰ τρέξουν ὅπου εἶναι ἡ ἀνάγκη.

---

1) Ὁ συγγρ. ἐδῶ ἐννοεῖ τὰ προοίμια τοῦ θανάτου τοῦ Μάρκου. Καθὼς καὶ ὁ ἴδιος παιὸ κάτου γράφει, ὁ Μ. Μπότσαρης πρὶν πολεμήσῃ στὸ Κεφαλόβρυσο, μίλησε ἄσχημα στὸν Κίτσο Τζαβέλα, καὶ ἀφορμὴ ἦτανε τὸ καταραμένο δίπλωμα τῆς στρατηγίας. Ἡ προφορικὴ παράδοση βεβαιώνει πῶς ὑβριστικὰ φέρθηκε καὶ στοὺς Ρουμελιῶτες ὁπλαρχηγούς. Ὁ Καραϊσκάκης θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ συμπράξῃ μὲ Σουλιῶτες, ὕστερα ἀπ' ὅσα ἔκαμε σ' αὐτοὺς ἀπάνου στ' Ἄγραφα. Ἔτσι ἀκόμα μπορεῖ νὰ ἐξηγηθῇ καὶ τὸ ὅτι οἱ Ρουμελιῶτες Ἀρματωλοὶ δὲ λάβανε μέρος στὴ μάχη τοῦ Κεφαλοβρύσου, ἀλλὰ θώσανε δική τους μάχη χωριστά, στὴν Καλιακούδα, χωρὶς ὅμως τὸν Καραϊσκάκη, ἄρρωστο, ὁποῦ καὶ χαλαστῆκαν. Ὁ Τρικούπης (ἔκδ. γ', Γ', σ. 47) γράφει πῶς ὀχτὼ μέρες πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Μάρκου, δηλ. 30 Ἰούλ. 1823, οἱ Ρουμελιῶτες ὁπλαρχηγοὶ συναχτήκανε στὸ χωριὸ Σοβολάκου (ποὺ σημαίνει, παραμερίσαν ἀπὸ τὴν ὁρμὴ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Σκόντρα)· «ἐκεῖ συνήντησαν τὸν Καραϊσκάκην πάσχοντα βαρέως καὶ ἀπερχόμενον πρὸς θεραπείαν εἰς Προυσόν». Ἐννοεῖ τὴ μονὴ Προυσοῦ. Λοιπὸν θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ ὑποθέσῃ πῶς ἡ ἀρρώστεια ἀνάγκασε τὸν Καραϊσκάκη ν' ἀφήσῃ τ' Ἀγραφιώτικα ψηλώματα στὰ Παλούκια καὶ νὰ κατεβῇ στὸν Προυσό. Τὸ βουνὸ Χελιδόνα, μὲ τὸ Μικρὸ χωριὸ β. ἀπ' αὐτό, πέφτει να. ἀπὸ τὸ Καρπενίσι, ἡ Καλιακούδα να. ἀπὸ τὴ Χελιδόνα.

2) Νὰ περάσῃ ἀπὸ τὰ βουνὰ σπάζοντας κάθε ἀντίσταση.

3) Φαίνεται, ὁ λαὸς τοῦ Βάλτου ἦτανε τραβηγμένος καὶ περνοῦσε τὸ καλοκαῖρι ἄφοβα στὰ ὀροπέδια τῆς Μηλιᾶς, μὲ τὸν Ἄσπρο α. προστάτη του. Λοιπὸν ὁ Ράγκος κάνει ἀβάσιμες ὑποθέσεις, πῶς τάχα οἱ Τοῦρκοι μπορεῖ νὰ τρέχανε νὰ κυνηγᾶνε τοὺς φοβισμένους πληθυσμοὺς στὰ κατσάβραχα, γιὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἀποχή του ἀπὸ τὸν πόλεμο ποὺ ἔβραζε πέρα καὶ ἀ. ἀπὸ τὰ σύνορα τοῦ Βάλτου. Ἡ λογική του, νὰ περιμένῃ τοὺς Τούρκους νὰ κινηθοῦν κατὰ τὸ Βάλτο, εἰδεμὴ νὰ κινηθοῦν αὐτοὶ κατὰ τῶν Τούρκων, ἦταν ἁπλὸ σόφισμα. Ὁ Γιαννάκης Ράγκος θὰ περιμείνῃ νὰ περάσῃ τὸ μεγάλο τὸ κακὸ τοῦ Σκόντρα, καὶ τότε θὰ πάῃ στ' Ἄγραφα, ἔρημα ἀπὸ τὸν Καραϊσκάκη.

Τὰ ἀδέλφια του, τὰ ἐξαδέλφια του καὶ ὅλοι οἱ συγγενεῖς του, καὶ οἱ περισσότεροι τῶν ἐπισήμων <πολιτικῶν> καὶ Ἀρματωλῶν ἀποφάσισαν νὰ μεταβοῦν <σπεύδοντες> νύκτα-μέρα εἰς Πελοπόννησον, κ' ἐκεῖ πλέον ἀφοῦ ἀσφαλίσουν ταὶς φαμελλιαίς, <αὐτοὶ> νὰ ἔβγουν ἔξω, εἰς τὴν Ρούμελην.

Ἕνα μέρος πτωχῶν πολιτῶν, διὰ νὰ εὑρίσκεται πλησίον εἰς τὴν ἐπαρχίαν των, ἀποφάσισαν νὰ μείνουν εἰς τὴν Μηλιὰν — ὅπου καὶ τῶν Βαλτινῶν αἱ φαμελλιαίς — ἕως 500-600 οἰκογένειαις, τεχνῖται καὶ ποιμένες.

Οὕτως λοιπόν, εἰς τὰς *4 Αὐγούστου 1823* ἐχωρίσαμεν· οἱ μὲν ἀπῆλθον πρὸς τὸ Μισολόγγι, οἱ δὲ ἐπίστρεψαν εἰς τοὺς ἀδελφούς των καὶ ἀδελφάς των Βαλτινοὺς νὰ εὕρουν ἀνάπαυσιν καὶ περίθαλψιν τῶν κόπων των — τῆς γυμνώσεώς των ἀπὸ τοὺς φιλανθρώπους Βαλτινούς.

Ἀπὸ τοὺς Βαλτινούς, ἂν καὶ μερικοὶ ἐξεπλήρωσαν τὸ χρέος των (515) μὲ τὸ αἷμα των, ὑπηρετήσαντες εἰλικρινῶς τὴν πατρίδα, τὸ περισσότερον μέρος ἐξ αὐτῶν ὄχι μόνον δὲν ὠφέλησαν, ἀλλὰ καὶ ἔβλαψαν εἰς πολλὰς περιστάσεις τὴν πατρίδαν. Ἡ ἀλάνθαστος ἱστορία θέλει βραβεύσει τοὺς πιστοὺς καὶ θέλει κατακρίνει τοὺς ἀσεβεῖς καὶ ἀπανθρώπους.

Ἀπὸ τὴν κάτωθεν <περιγραφομένην> πρᾶξιν φαίνεται ὁποῖα τέρατα τῆς φύσεως ἐμφώλευαν εἰς αὐτὴν τὴν ἐπαρχίαν.

5 Αὐγούστου <1823> εὑρέθημεν ὅλοι εἰς τὴν Μηλιὰν οἱ <ἐξ Ἀσπροποτάμου> κατατρεγμένοι[1]).

Ἀρχηγοὶ <ἡμῶν> ἦσαν μόνον ὁ Στορνάρης καὶ Γρηγόρης Λιακατάς. Τὴν μόνην περιποίησιν ὁποῦ ἐλάβαμεν <ἀπὸ τοὺς Βαλτινοὺς> ἦτον μία κουλούρα ψωμί, ὁποῦ μᾶς ἔστειλεν ὁ οἰκονόμος[2]), <ἄνθρωπος> ὁπωσοῦν πολιτισμένος, διὰ τὸ τραπέζι μας.

Ηὕραμεν καὶ τὸν <Γεώργιον> τὸν Πράσινον αὐτοῦ, στελμένον ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν ἔπαρχον Ἀσπροποτάμου, μὲ ὀκτὼ φορτώματα πολεμοφόδια[3]).

Οἱ στρατιῶται ἀπέρασαν μὲ ὅ,τι εἶχεν ὁ καθεὶς εἰς τὸν τροβάν του, καὶ οἱ πολῖται, ἂν εἶχεν εἰς τὸ σακκί του <τίποτε κανείς>.

Οἱ Βαλτινοί, τραβηγμένοι πρὸ καιροῦ ἐκεῖ, εἶχαν ὅλοι τὰ ἀναγκαῖα των, <καθὼς> καὶ τὰ καλύβια των <ἀπὸ λάφυρα;> τοῦ Ἀσπροποτάμου.

Ὁ λαός <μας> ἔμεινεν ἔξω, καὶ ἄρχισεν τὰ τοποθετῆται καὶ παρηγορῆται εἰς τὸ ἄσυλον τῶν συναδελφῶν[4]).

Ἐμείναμεν ἐκεῖ ὅλην τὴν ἡμέραν παρηγορῶντες τους[5]).

---

1) Ὁ συγγρ. κάνει ἀναδρομή, καὶ χρονολογεῖ τὴν ἡμέρα τοῦ ἐρχομοῦ τους στὴ Μηλιά.

2) Ὁ παπᾶς ποὺ εἶχε τὸ βαθμὸ τοῦ Οἰκονόμου.

3) Ὁ Γ. Πράσινος εἶχε διορισθῆ μέσα Ἰούν. 1823 (Ἀρχεῖα Ἑλλην. Παλιγγ., Β', σ. 77). Ἐδῶ ὁ συγγρ. εἶχε χρέος νὰ σημειώσῃ πότε εἶχε φθάσει στὴ Μηλιὰ τοῦ Βάλτου ὁ Πράσινος, καὶ ἂν χασομέρησε, γιατί δὲν ἔστελνε μπροστὰ τὰ πολεμοφόδια.

4) Ὅτι ηὗρε καταφύγιο κοντὰ στοὺς ἀδελφούς (Βαλτινούς).

5) Τὴν παρηγοριὰ τὴν ἔκανε ὁ Ν. Στορνάρης μὲ τὸ γραμματικό του στὸν κυνηγημένον ἀπὸ τὸν τόπο του λαό.

Οἱ Βαλτινοί, συνειθισμένοι νὰ ἀσμενίζωνται <πειράζοντας> τοὺς ἄλλους τῶν ἐπαρχιῶν[1]), ἄρχισαν νὰ τοὺς φαρμακώνουν μὲ τὰ ψυχρά των λόγια, μὲ τὸ «ἤθελέτε ἐλευθερία» καὶ μὲ ἄλλα <τὰ ὁποῖα> ἀκούσαμεν πολλοὺς <νὰ μᾶς κεντοῦν>, καὶ εὐθὺς (516) ὁ Στορνάρης μετανόησεν, ὁποῦ δὲν τοὺς συμβούλευσεν νὰ πηγαίνουν μὲ τοὺς ἄλλους <εἰς Μεσολόγγι>. Δὲν ἦτον καιρὸς πλέον. Πλὴν δὲν ἤλπιζεν νὰ ἀκούσῃ ἔπειτα τόσην ἀπανθρωπίαν[2]), καὶ ἐστοχάσθη· <εἶθε> μόνον τὴν χλεύασίν των νὰ ὑποφέρουν οἱ πολῖται <καὶ ὄχι τίποτε χειρότερον>.

Ὁ Ἀνδρέας Ἴσκου, ἀρχηγὸς τοῦ <κάτω> Βάλτου, ἦτον εἰς τὸ πλέον ὑψηλότερον μέρος τῆς Μηλιᾶς τοποθετημένος.

Τὴν *6 Αὐγούστου* <1823>, ἡμέραν <τῆς Μεταμορφώσεως> τοῦ Σωτῆρος, ἐπήγαμεν μὲ τὸν Ράγκον εἰς ἀντάμωσίν του.

Ἐφιλήθησαν μὲ τὸν Στορνάρην καὶ Γρηγόρην <Λιακατάν>· ἑτοίμασεν σφαχτὰ διὰ τὸ γεῦμα. Ἐκεῖ κατὰ περίστασιν ηὕραμεν καὶ τὸν Κον Γιαννάκην Στράτον, σταλμένον ἀπὸ τὸν Οὐμὲρ πασιὰν νὰ πείσῃ τὸν Ἀνδρέαν καὶ τοὺς Βαλτινοὺς νὰ προσκυνήσουν, καὶ ἤφερεν καὶ ἓν γράμμα πρὸς αὐτοὺς προτρεπτικόν.

Ὁ Στορνάρης ἐφρόντιζεν[3]) διὰ τὸν λαὸν καὶ ζήτησεν ἀπὸ τὸν Ἀνδρέαν θροφήν. Ὁ Ἀνδρέας εἶδεν τὴν καταπείγουσαν ἀνάγκην, καὶ ἀμέσως διώρισεν νὰ δώσουν ἀπὸ τὰ σιτοδοχεῖα του, καὶ νὰ τὸ πληρώνουν πέντε παράδες παρακάτω (20 παράδες τὴν ὀκὰ) ἀπὸ ὅ,τι ἔτρεχεν[4]). Δὲν ἠμποροῦσεν νὰ κάμῃ κανένας τότες φιλανθρωπότερον ἔργον ἀπὸ αὐτό. <Καὶ ὅμως>, ἐνῷ λίμαζεν ὁ κόσμος, τὸν Αὔγουστον <μῆνα[5])>, διὰ ψωμί, καὶ <αὐτὸς> δὲν τὰ ἄνοιγεν <οὔτε> διὰ ἀνάγκας πολεμικάς[6]).

Ἐφιλοφρονήθημεν ἀπὸ τὸν Ἀνδρέαν· ἀγκαλὰ φιλοφρονοῦσεν <αὐτὸς ἕναν Νικόλαον> Στορνάρην, τὸν ὁποῖον ἐσέβοντο ὅλοι (517).

Ἀφοῦ γευματίσαμεν, ὡμίλησαν κατὰ μέρος <διὰ> τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων. Ὁ Ἀνδρέας, ὡς πλησιέστερος εἰς τὸ Μισολόγγι καὶ λοιπὰ <μέρη> ἔχων καθημερινὰς εἰδήσεις, ἤξευρεν τὴν συμβᾶσαν λογομαχίαν τοῦ Μάρκου Μπότζιαρη καὶ Κίτζιου Τζαβέλα καὶ λοιπῶν Σουλιωτῶν, καὶ ὅτι ὁ Μάρκος Βότζιαρης, ἐρεθισθεὶς παρὰ πολύ, ἐξέσχισεν τὸ δίπλωμα τῆς στρατηγίας ἔμπροσθεν ὅλων, λέγων πρὸς τὸν Τζιαβέλαν καὶ Σουλιώτας ὅτι: «Ἰδοὺ τὸ δίπλωμα, τὸ ὁποῖον σᾶς

---

1) Τοὺς ἀπὸ ἄλλες γειτονικὲς ἐπαρχίες.

2) Ὅταν σήκωσε τὴν ἐπανάσταση, δὲν ἔλπιζε ἀργότερα νὰ βρῇ τέτοια ὑποδοχή, αὐτὸς καὶ ὁ λαός του.

3) Τὸ χειρόγρ. ἐφρόντισεν.

4) Δὲ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ πῇ ἂν οἱ 20 παράδες (μισὸ γρόσι) ἦταν ἡ τρέχουσα τιμὴ καὶ ὄχι ἡ ἐλαττωμένη μετὰ τὸν ξεπεσμὸ τῶν πέντε παράδων.

5) Τὸ μῆνα ποὺ ἔχει τελειώσει ὁ θερισμός.

6) Φιλανθρωπότερο ἔργο δὲν ἦτανε παρὰ νὰ δώσῃ κανεὶς λίγο σιτάρι σὲ πεινασμένο λαό. Καὶ ὅμως ὁ Α. Ἴσκος, φιλάργυρος ὅπως ὅλοι οἱ παλαιοὶ στρατιωτικοί, ἀλλὰ καὶ πολὺ πλούσιος σὲ κτήματα καὶ ποίμνια, δὲν ἀποφάσισε νὰ δώσῃ χάρισμα λίγο σιτάρι. Καὶ ὅμως βρέθηκε φτωχὸς μετὰ τὸν Ἀγῶνα.

ἐνοχλεῖ (καὶ τὸ ἐξέσχισεν), καὶ ὅποιος εἶναι παληκάρι εἰς τὸν Σκόδραν φαίνεται», καὶ ἄλλα. Καὶ ὅτι ὅλοι ἐκίνησαν κατὰ τοῦ Σκόδρα ἀμιλλώμενοι[1]).

Ὅλοι τὸν ἐσέβοντο τὸν Μάρκον, κανεὶς ὅμως δὲν ἤθελεν τὴν ὑπεροχήν του.

Περὶ τὰς 3 ὥρας, 8 τούρκικα, μετὰ τὸ γεῦμα συνῆλθαν οἱ ἐπισημότεροι Βαλτινοὶ ἐκεῖ ἐπάνω<εἰς Μηλιάν>.

Παρόντων ὅλων καὶ τοῦ <Γιαννάκη> Στράτου, ὁ Ἀνδρέας ἐξέφρασεν τὰς παραινέσεις τοῦ Οὐμὲρ πασιᾶ καὶ<τὸ περιεχόμενον>τοῦ γράμματος πρὸς ὅλους. Τὸ ἄκουσαν μὲ προσοχήν, τίποτες ὅμως δὲν ἀποκρίνοντο, ἀλλὰ<μὲ>ἐσκυμμένα τὰ κεφάλια των πελεκοῦσεν ὁ καθεὶς ἀπὸ ἓν ξυλάκι, καὶ ἄλλος ἔτριβεν καπνὸν εἰς τὴν ἀπαλάμην νὰ κάμῃ ταμπάκον.

Ὡραία σκηνή. Ὁ Ἀνδρέας ἄναψεν τὸ τζιμπούκι του καὶ ἐξαπλώθη· ὁ Στράτος, ἀπεσταλμένος <τοῦ Ὀμὲρ, ἀν>ἐλαβεν τὴν ὁμιλίαν.

— Πατριῶται Βαλτινοί! Ἠξεύρετε (518) ὅτι δύο ἀδελφοὺς μᾶς ἐστειλέτε ἐνέχυρον[2]), καὶ δὲν ἐφυλάξετε τὴν ὑπόσχεσίν σας· καὶ μᾶς ἐθυσιάσατε. Ἡμεῖς, ὡς ἀπὸ τὴν συνθήκην ἐκείνην[3]), νομιζόμεθα ἀποθαμμένοι, καὶ ἡ ζωὴ ἐτούτη ἀνήκει εἰς ἐκείνους ὁποῦ μᾶς τὴν χάρισαν, ἀφοῦ μὲ τὸ γέλασμά σας εἴχαν χίλια δίκαια νὰ μᾶς φονεύσουν. Ἡμεῖς<οἱ ἀδελφοὶ Στράτοι>ἀνεξίκακοι πρὸς ἐσᾶς, δὲν ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἐκδικηθοῦμεν, καὶ προσπαθοῦμεν νὰ σώσωμεν τὴν πατρίδαν εἰς τοῦτον τὸν κίνδυνον. Ὁ ἀφέντης μου ὁ Οὐμὲρ πασιάς, ἔχων χίλια δίκαια νὰ κινηθῇ καὶ νὰ ἐκδικηθῇ διὰ τὴν ἀπιστίαν σας[4]), δὲν τὸ κάμνει διότι ἠξεύρει ὁποῦ δὲν φταίγετε ὅλοι· ἐπιθυμεῖ τὴν σωτηρίαν σας, ἐπιθυμεῖ τὴν ἡσυχίαν σας. Εἰδὲ τοὐναντίον, ἔχοντας καὶ αὐτὸς ἀνώτερον, ἔχοντας καὶ παράπονα ἀπὸ τοὺς Βαλτινούς, μὲ εἶπεν νὰ σᾶς εἰπῶ ὅτι, ἐὰν ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν ἢ πέντε δὲν προσκυνήσετε, τὸ κρῖμα ἂς εἶναι εἰς τὸν λαιμόν σας.

Ἕνας γέρος ἀνάμεσα ἀπὸ ὅλους ἐφώναξεν:

—Πές του νὰ μὴ τζαμπουνᾷ (φλυαρῇ).

Ἐγέλασαν ὅλοι.

—Γέρων, λέγει ὁ Στράτος, μὲ φαίνεται ὅτι ἐσὺ θέλεις εἶσαι ὁ πρῶτος, ὁποῦ

---

1) Ἡ μάχη τῆς Καλιακούδας ἦταν ἕνα ξεσυνέρισμα τῶν Ρουμελιωτῶν μὲ τὸ Μάρκο, ποῦ πολέμησε μοναχὸς στὸ Κεφολόβρυσο. Τόσο ἄγρια ἦταν τὰ πάθη ἀνάμεσα.

2) Τὸ Γιαννάκη, ποῦ τὸν ἔστειλε ὁ Ὀμὲρ Βριόνης, καὶ τὸ Νικολάκη, ποῦ τὸν κράτησε γι' ἀσφάλεια. Ὁ ρήτορας ἐδῶ παίξει μιὰ θεατρικὴ παράσταση, γιατὶ εἶναι βέβαιος πῶς θὰ μάθῃ ὁ Ὀμὲρ Βριόνης τὰ λόγια του.

3) Συνθήκη εἶναι τὰ περίφημα Καπάκια. Μαζὶ μὲ τὴν ὑποταγὴ ποῦ ἔγινε γραφτή, γιὰ νὰ εἶναι στερεώτερη, ὁ Ὀμὲρ ζήτησε καὶ δυὸ «ρεμία» (δμήρους). Ἔτσι εἴδαμε πειὸ πάνω τὸ Στορνάρη καὶ Καραϊσκάκη, σ. 263, νὰ στέλνουν κι' αὐτοὶ τὰ δικά τους. Οἱ Στραταῖοι ἦτανε συγγενεῖς τοῦ Ἴσκου, καὶ γι' αὐτὸ ἡ συμφωνία ἦτανε σοβαρώτερη. Καὶ ὅμως ὁ Ὀμέρ, φαίνεται, κατηγοροῦσε τὸν Ἴσκο ὅτι πάτησε τὴ συμφωνία. Λοιπὸν μποροῦσε αὐτὸς καὶ νὰ σκοτώσῃ τοὺς δμήρους. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὁ Γιαν. Στράτος λέει «νομιζόμεθα ἀποθαμμένοι κ.λ.π.».

4) Ἡ ἀπιστιὰ ἔγινε μετὰ τὴ λύση τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγιοῦ, Γενάρη τοῦ 1823, ὅταν «τὸ σήκωσε» καὶ ὁ Βάλτος.

θέλεις προσκυνήσει, καὶ τὰ χαμπέρια σου βάλε τα ἀποκάτω σου[1]). Τί λέγετε ἐσεῖς οἱ ἄλλοι; ἐπανάλαβεν ὁ Στράτος (519).

—Τί νὰ εἰποῦμεν; εἶπον· θὰ στοχασθοῦμεν. Δὲν εἶναι μίας ὥρας δουλειὰ αὐτή.

—Ἔ! λέγει ὁ Στράτος, συλλογὴ πολλὴ δὲν χρειάζεται· ὁ καιρὸς δὲν καρτερεῖ· ἐγὼ ἀναχωρῶ, καὶ θέλω ἀπάντησιν. Πλὴν σᾶς λέγω καὶ τοῦτο:—

Εἴδα τὰ ταμπούρια σας (ὀχυρώματα), εἴδα τὴν κατάστασίν σας. Τὰ ταμπούρια σας εἶναι καμωμένα ὡσὰν ἐκεῖνα ὁποῦ κάμνουν τὰ μικρὰ παιδιά, ἢ οἱ κυνηγοὶ διὰ ταῖς πάπιαις καὶ κοσσύβια. Πάλιν τὸ λέγω—καὶ τώρα σᾶς ὁμιλῶ ὡς πατριώτης—θέλω νὰ ἀνθέξετε, νὰ νικήσετε, καὶ νὰ χαλάσετε ὅλην τὴν Τουρκιάν, πλὴν σᾶς λέγω καὶ τοῦτο· ὅτι τὸν κῶλον αὐτὸν δὲν τὸν ἔχετε (δηλαδὴ δὲν εἴσθε δυνατοί, οὔτε ἀρχηγὸν τοιοῦτον ἔχετε) νὰ ἀντισταθῆτε εἰς τόσαις χιλιάδες Ἀλβανοὺς καὶ Καρατούρκους[2]). Ἂν ὅμως θέλετε, ἰδοὺ τί νὰ κάμετε:—

Οὔτε τὸν Ἀνδρέαν φοβοῦνται οἱ Τοῦρκοι, οὔτε τὸν Ράγκον, οὔτε ἄλλον <κανέναν>ἀπὸ ἐδῶ· τρέμουν μόνον τὸν Μάρκον Μπότζιαρην (κρύπτετο<εἰς αὐτοὺς τοὺς λόγους πλάγιος>σκοπός[3]), καὶ ἂν προλάβετε, καὶ τὸν φέρετε, καὶ ἀκουσθῇ ὅτι εἶναι αὐτὸς ἐδῶ, τότε κίνημα, ἴσως, δὲν κάμνουν, διότι ἠξεύρουν τὸν Κύριόν τους[4]).—

Ἀρκετὰ σᾶς ὡμίλησα καὶ ὡς ἀπεσταλμένος καὶ ὡς πατριώτης, καὶ κάμετε τὸ καλύτερον.

Ὁ Ἀνδρέας εἶπεν πρὸς τὸν Στορνάρην ὅτι θέλει ἀπαντήσει εἰς τὸν Οὐμὲρ πασιάν, ὅτι διὰ νὰ μὴν τὸν γελάσῃ καὶ αὐτὸς καὶ οἱ Βαλτινοί (520), θέλει παραδειγματισθοῦν ἀπὸ τὰς λοιπὰς ἐπαρχίας διὰ νὰ μὴ πέσουν εἰς τὸ αον ἔγκλημα τῆς ἀπιστιᾶς τῶν δύο μερῶν[5])· ὅθεν οἱ Βαλτινοὶ θέλουν εἶναι οἱ ὕστεροι ἀπὸ τοὺς ἄλλους.

—Ἂν δυνηθῶ νὰ ἀποφύγω τὴν καταδρομήν, καλῶς, εἰδέ, φεύγω μόνος μου, καὶ οἱ ἐπαρχιῶται ἂς κάμουν ὅπως θέλουν. Ὁ διάολος, λέγει, τοὺς ὑποφέρει; Μήπως εὑρίσκεις μίαν γνώμην νὰ ἀποφασίσῃς, νὰ πάρῃς μέτρα ἀνάλογα[6]);

---

1) Καὶ μάζεψε τὴ φουστανέλλα σου νὰ μὴ φαίνωνται τὰ «χαμπέρια σου».

2) Φοβεροὺς Τούρκους· τὸ πρῶτο συνθετικὸ καρὰ=μαῦρος, ἄγριος, φοβερός, τουρκ.

3) Ἡ παρένθ. τοῦ συγγρ. Ποιὸς ἦταν αὐτὸς ὁ «σκοπός;» Ὁ Στράτος, Βαλτινὸς μὲ πνεῦμα πικρόχολο, θέλει νὰ ἐξαγριώσῃ τοὺς Βαλτινοὺς ἐνάντια στὴν Ἑλλην. Διοίκηση, ποῦ προτίμησε νὰ κάμῃ στρατηγὸ ἕναν καὶ μοναχόν, τὸ Σουλιώτη Μπότσαρη καὶ ὄχι π. χ. τὸν Ἴσκο ἢ τὸ Ράγκο.

4) Τὸν ἀφέντη, ποῦ θὰ τοὺς δώσῃ τὸ μάθημα ποῦ ἀξίζουν. Εἰρωνεία.

5) Τοῦ Ἴσκου καὶ τῶν Βαλτινῶν.

6) Ὁ Α. Ἴσκος ἔμοιαζε μὲ τὸ Στορνάρη στὴν ἀδυναμία τοῦ χαρακτῆρα, στὴν ἐπίδειξη τοῦ Ἀρματωλικοῦ μεγαλείου, στὰ παιγνίδια τὰ διπρόσωπα, τῆς φιλίας μὲ τοὺς Τούρκους καὶ τῆς ὑπακοῆς στὸ νοσούστατο κράτος, ποῦ βαθιὰ τὸ καταφρονούσανε καὶ οἱ δυὸ γιὰ τὴν ἀνικανότητα καὶ «ἀπραγιά» του στὰ πολεμικά. Ὅμως ὅλοι, γενικά, οἱ ἐπίσημοι παλαιοὶ στρατιωτικοὶ ἦταν ἄνθρωποι χωρὶς ἐνθουσιασμὸ γιὰ τὸν πόλεμο, ἀργοκίνητοι καὶ δύστροποι, κακομαθημένοι ἀπὸ τὴ μακροχρόνια εἰρηνικὴ ζωὴ μὲ τοὺς Τούρκους. Ἡ μόνη τους ἀπολογία εἶναι ἡ ἀπαισιοδοξία τους γιὰ τὸ τέλος τῆς Ἐπανάστασης.

Ἐν τοσούτῳ ὁ Στορνάρης, συστήσας ὑπὸ τὴν ὑπεράσπισίν του τοὺς Ἀσπροποταμίτας, ἀποχαιρετίσθη, καὶ ἀναχωρήσαμεν.

Καταβάντες εἰς τὴν ἐκκλησίαν, θέσιν..., μὴ δυνάμενοι νὰ προμηθευθοῦμεν ἀπὸ θροφήν, μαζὶ μὲ τὸν ἀρχηγὸν Γιαννάκην Ράγκον, μετέβημεν πέραν τοῦ ποταμοῦ εἰς τὰ Τοπόλιανα καὶ ἐσυνάζαμεν ρόκαις καλαμπόκι, τὸ ἐψήναμεν καὶ μὲ αὐτὸ ἐζήσαμεν τρεῖς ἡμέραις.

Ὁ Ράγκος, διὰ νὰ εἰσχωρήσωμεν ὀλίγον εἰς τὰ Ἄγραφα, τὰ ὁποῖα ὑπερεπιθυμοῦσεν, ἐγνωμοδότησεν νὰ μεταβοῦμεν εἰς τὴν Βούλπην ἀπάνω, ἀπ' ἐκεῖ νὰ γράψωμεν εἰς τὸ στρατόπεδον Καρπενισίου νὰ μᾶς φανερώσουν τὴν κατάστασίν των καὶ νὰ μᾶς ὁδηγήσουν (521) πῶς ἠμπορούσαμεν νὰ τοὺς φανῶμεν ὠφέλιμοι.

Ἀπελθόντες εἰς τὴν Βούλπην, εἰς ὅλον τὸν δρόμον εἴδαμεν τὰ σημάδια τῆς διαβάσεως τῶν Τουρκῶν· εἰς ἓν μέρος εὑρήκαμεν σουβλισμένα πέντε σφαχτὰ μαζὶ μὲ τὰ τομάρια των, καὶ σχισμένα μόνον ταῖς κοιλιαῖς [εἰς ταῖς σπούβλαις], καὶ ὡς ἐφαίνετο, τὰ ἄφησαν ἀπὸ βίαν. Ἤβραμεν καὶ 6 φονευμένους εἰς ἕνα διάσελλον....

Μαθὼν ὁ γέρων Τζιάκας[1]) ὅτι εὑρισκόμεθα ἐκεῖ, ἦλθεν καὶ μᾶς ἐδιηγήθη τὴν εἰσβολήν των καὶ πῶς δὲν ἐστάθη ὁ Καραϊσκάκης εἰς Λεοντίτου, οὕτως:

—Ὁ Καραϊσκάκης, ἀσθενὴς ὤν, δὲν ἐδύνατο νὰ τρέχῃ μοναχός. Τὸν λαὸν ὅλον καὶ τὰ ζῶα ἕως ἕναν καιρὸν τὰ διεύθυνεν εἰς Λεοντίτου καὶ εἰς τὰ Παλούκια· ἀπ' ἐκεῖ πάλιν τοὺς παράγγειλεν νὰ ἀναχωρήσουν καὶ νὰ τραβηχθοῦν εἰς Σουβουλάκου[2]). Ὁ λαὸς <λοιπὸν> ἐμπροστά, οἱ Τοῦρκοι κατόπι, ἐσκλάβωσαν ὅσους ἔφθασαν. Οἱ Λατῖνοι ὅμως τοὺς ἔπαιρναν ὅ,τι εἶχαν, καὶ τοὺς ἔδιωχναν <λέγοντας> νὰ φύγουν κρυφά[3]).—

Ἐγὼ κατεῖχα τὴν Σπηλιάν[4])· διαβαίνοντες <πλησίον οἱ Τοῦρκοι> ἔπεμψα καὶ τοὺς ἔκαμα μίαν χωσιάν, καὶ τοὺς ἐσκότωσα <ἀνθρώπους>· ἐθύμωσαν ἔπειτα, καὶ ἦλθαν ὅλοι ἀπάνω μου. Εὑρισκόμην μὲ ἕως 150 φαμιλλιαίς. Ὁ διάβολος δὲν ἀνέ-

---

1) «Ἐφημίζετο πολλάκις ἀπὸ τὸν Καραϊσκάκην ὅτι ἦτον ἕνας ἀπὸ τοὺς γενναιοτέρους τῶν Ἀγραφιωτῶν, μ' ὅλον ὁποῦ ζοῦσεν ὡς χωρικός», σημ. συγγρ.—Ὁ Τσάκας ἔλαβε μέρος καὶ στὴ μάχη τοῦ Σοβολάκου. Σὰν ἀληθινὸ παληκάρι δὲν ἤθελε νὰ ζῇ ἀπὸ τὸ «πλιάτσικο» ὡς ἐπαγγελματικὸς στρατιωτικός, ἀλλὰ προτιμοῦσε νὰ βόσκῃ τὰ λίγα γίδια του κλπ. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἀγῶνα γίνηκε τσοπάνος πάλι. Βλαχογιάννη «Ἱστορικὴ Ἀνθολογία», 1927, σ. 175.

2) Ἀπὸ τὸ Λεοντίτου, χωριὸ ποῦ βρίσκεται στὸ δυτικὸ Ἀγραφιώτικο κόλι τοῦ Πετρίλου, κατέβασε τὸ λαὸ στὸ σύνορο τοῦ Καρπενισιοῦ, βουνὸ ποῦ ἕνας χάρτης τ' ὀνομάζει μὲ τὸ ὄνομα Φτέρη, καὶ οἱ κορφές του περνοῦνε τὶς 2 χιλ. μέτρα· ἀπὸ 'κεῖ, ἀφοῦ ἁπλωμένοι οἱ Τοῦρκοι σὲ μεγάλο μέτωπο, κατεβαίνανε γοργά, ὡδήγησε τὸν κόσμο κατὰ τὸ πειὸ ν. κόλι τοῦ Καρπενισιώτικου Ἀρματωλικιοῦ, τὸ Σοβολάκο. Αὐτῆς τῆς λαϊκῆς πλημμύρας τὰ σημάδια ἀνάφερε ὁ συγγρ. π. π., σουβλισμένα σφαχτά, σκοτωμένους ἀνθρώπους κλπ.

3) Οἱ καθολικοὶ Γκέγκηδες, γνωστοὶ μὲ τὸ ὄνομα Μιρντῖτες, δὲ θανατῶναν χριστιανοὺς αἰχμαλώτους.

4) Ἡ θέση τῆς Σπηλιᾶς βρίσκεται κι' αὐτὴ στὰ Παλούκια. Ὁ Τσάκας συνόδευε προσφυγικὲς οἰκογένειες. Ἀφοῦ ὁ Καραϊσκάκης ἀρρώστησε, καὶ διάλυσε τὸ στρατ. σῶμα του, ὁ Τσάκας ἀκολούθησε δικό του δρόμο. Ἡ μάχη τῆς Σπηλιᾶς ἔγινε πρὶν ἀπὸ τὴ μάχη τοῦ Κεφαλοβρύσου. Περιοδ. «Ἀπόλλων», 1884, σ. 146.

δαινεν ἀπὸ τὴν σκάλαν[1]). Αὐτοὶ ἐπῆγαν ἀπὸ ὄπισθεν, καὶ πατῶν ἕνας <ἐπάνω εἰς> τὸν ἄλλον, ἀπὸ σπηλιὰ εἰς σπηλιά—πῶς διάβολον ἔκαμαν; —ἀνέβηκαν. Ἐγώ, ποτὲ ὁ νοῦς μου δὲν τὸ ἔβανεν νὰ ἀνεβοῦν ἀπὸ ἐκεῖ, καὶ προσεῖχα ἔμπροσθέν μου (522). Ἐξαφνα ἀκούγω ντουφέκια καὶ φωναὶς ἀπὸ ταὶς πλάταις, καὶ τὴν ἀδυναμιὰ φεύγοντας. Μὴ ἠμπορῶντας νὰ βαστάξω[2]), ἐπήδησα κάτω ἀπὸ τὸν βράχον κ' ἐγὼ καὶ ἄλλοι 13 ὁποῦ εἴμασθαν, καὶ ἐγλυτώσαμεν[3]). Τί ἔγινεν ὅμως εἰς ταὶς φαμελλιαὶς δὲν ἠξεύρω.

Σταθέντες ἕως εἰς τὰς *15 Αὐγούστου* <1823> ἐκεῖ[4]) καὶ προμηθευόμενοι μὲ καλαμπόκι ξηρὸν καὶ κρέας ἀπὸ τὰ ζῷα τῶν πολιτῶν, ὁποῦ περιφέροντο ἔρημα εἰς τοὺς λόγκους, ἦλθεν ἕνας καὶ μᾶς εἰδοποίησεν ὅτι ὁ Μάρκος Μπότζιαρης εἰς μίαν ἔφοδον νυκτικὴν ἐφονεύθη· δὲν τὸ ἐπιστεύσαμεν. Ἔπειτα ἀπὸ δύο ἡμέραις ἐλάβαμεν γράμματα ἀπὸ τὸν Καραϊσκάκην καὶ λοιπούς, καὶ μᾶς βεβαίωναν τὸν θάνατον τοῦ Μάρκου· μᾶς ἐνθάρρυναν ὅμως, ὅτι μὲ τὴν ἔλλειψίν του τὸ στρατόπεδον δὲν ἐσείσθη· ὅτι μ' ὅλον τὸν θάνατον τοῦ Μάρκου, ἡ νίκη ἦτον τῶν Ἑλλήνων· ὅτι ἐλπίζουν εἰς τὸν θεὸν καὶ εἰς τὴν προθυμίαν τοῦ στρατεύματος νὰ μὴ τὸν ἀφήσουν <τὸν Σκόδραν> νὰ σπαράξῃ ἀπὸ τὸ Καρπενίσι παρακεῖθεν, καὶ προσέτι ὅτι ἐκεῖ δὲν ἀναγκαιοῦσαν <οἱ περὶ τὸν Στορνάρην> παρὰ νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰς ἐπαρχίας ἐκείνας, νὰ φανοῦν, νὰ ἐνθαρρύνουν τὸν λαὸν καὶ νὰ βλάψουν ἀπὸ ταὶς πλάταις τὸν ἐχθρόν[5]).

Ἀφορμὴν δὲν εἴχαμεν <δυσαρεσκείας>, κι' ὁ θεὸς τὴν ἔπεμψεν[6]) ἡ ἀπάντησις αὐτὴ (523) ἦλθεν κατ' εὐχὴν καὶ ἀπὸ τὸν Βάλτον[7]). Δέκα πολῖται <ἐξ Ἀσπροποτάμου> γυμνωμένοι, ξυπόλυτοι, ξεσκούφωτοι ἔτρεξαν <πρὸς ἡμᾶς> ζητοῦντες θεραπείαν εἰς τὰ παράπονά των. Κλαίγοντες, ἰδοὺ τί θλιβερὰν ἀγγελίαν ἔφερον.

Ταὶς φαμιλλιαὶς ὅλαις, ὁποῦ ἐμπιστεύθημεν εἰς τὴν φιλανθρωπίαν τῶν Βαλτινῶν, κακοὶ ἄνθρωποι, σκληραὶς καρδιαίς, ἀπάνθρωποι, τέρατα τῆς φύσεως, μερικοὶ Βαλτινοὶ τῆς φαμελλιᾶς τῶν Ρο<μ>ποταίων ἀπὸ Σακαρέτζι ἔκαμαν ἀρχὴν καὶ ἐγύμνωσαν μερικαὶς γυναῖκες, καὶ ἀφοῦ ταὶς λεηλάτησαν, ταὶς ξέσχισαν καὶ ταὶς διέφθειραν[8]), διὰ νὰ μὴ μείνουν ὀπίσω καὶ οἱ ἄλλοι, ἔτρεξαν ὅλοι εἰς τοὺς

---

1) Ἀπὸ τὴν ἀνηφορικὴ κακοτοπιά, ποῦ ἔφερνε στὴ Σπηλιά.

2) *Ἀκούγω....φωνές....*καὶ βλέπω τὸν ἀδύνατο κόσμο (τὶς φαμιλλιές, ποὺ μίλησε πειὸ πάνω).... *Νὰ βαστάξω*, ν' ἀντισταθῶ.

3) Ὥστε δεκατρία παληκάρια ἦταν ὅλο-ὅλο τὸ σῶμα τοῦ Τσάκα.

4) Στὰ Τοπόλιανα, σύνορο Καρπενισιώτικο πρὸς τὸ Βάλτο, α. ἀπὸ τὸν Ἄσπρο.

5) Ἡ μάχη τοῦ Κεφαλοβρύσου ἔγινε στὶς 9—10 Αὐγούστου. Ὁ Καραϊσκάκης, κατὰ τὶς ἡμέρες ἐκεῖνες, βρισκόταν ἄρρωστος στὸ βουνὸ Χελιδόνα, βουνὸ πολὺ πειὸ κάτω ἀπὸ τὸ Καρπενίσι.

6) Ὁ συγγρ. γράφει· κ' ὁ θεός.

7) Δὲν τοὺς ἔφτανε ἡ δυσάρεστη εἴδηση τοῦ θανάτου τοῦ Μάρκου Μπότσαρη κλπ. «Κατ' εὐχήν», πικρὴ εἰρωνεία.

8) Τοὺς ξέσχισαν τὰ ροῦχα, γιὰ νὰ τὶς βιάσουν. Βιασμὸς γυναικῶν ἦτανε πρᾶμα πολὺ σπάνιο καὶ πρίν καὶ κατὰ τὰ χρόνια τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνα. Ὁ συστηματικὸς ἄτακτος πολεμιστὴς τὸ νόμιζε μεγάλη ἁμαρτία· τὸ βιαστὴ τὸν κυνηγοῦσε τὸ βόλι.

λοιποὺς<ἀόπλους πρόσφυγας>καὶ τοὺς ἅρπαξαν ὅ,τι καὶ ἂν εἶχαν· τοὺς ἐγύμνωσαν ὅλους ἀπὸ ἕναν-ἕναν· καὶ αἱ γυναῖκαις των ἀκόμη, ὡσὰν σκύλαις[1]), ἔτρεξαν καὶ ἅρπαζαν καὶ γύμνωναν καὶ αὐταίς. Ἐξακόσια ζῶα, μουλάρια, μόνον ἐπαριθμοῦσαν ὅτι πῆραν, καὶ χωριστὰ τὰ λοιπὰ ζῶα καὶ κινητά των πράγματα, καὶ χρήματα ὅσα ἔφεραν ἀπάνω των, <αἱ>γυναῖκες<εἴδη>τῆς στολῆς των καὶ ὅσα εἶχεν κάθε ἄνδρας νὰ ζήσῃ.

Ἐκτρώματα τῆς φύσεως, ἀνθρωπόμορφα θηρία, ἐγύμνωσαν καὶ τὸν ἔπαρχον Πράσινον καὶ ἅρπαξαν καὶ τὰ πολεμοφόδια. Προδόται τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, ἀφοῦ τοὺς ἐγύμνωσαν, τὴν ἄλλην ἡμέραν καταδίκαζεν ἕνας τὸν ἄλλον, καὶ τὸ σφάλμα τὸ ἀπέδιδαν εἰς ἐκείνους ὁποῦ ἔκαμαν τὴν ἀρχὴν αὐτήν, καὶ ὄχι εἰς ἑαυτούς, ὁποῦ κατακρατοῦσαν τὰ πράγματα, σωρούς. Καὶ<ἂν ἤθελαν>, διατί οἱ ἀπάνθρωποι δὲν ἔτρεχαν νὰ τοὺς ἀπαντήσουν ἀπὸ τὰ βάρη τῆς γῆς[1]), ἀλλὰ παραδειγματίσθηκαν <καὶ αὐτοὶ> καὶ ἀμιλλῶντο ποῖος νὰ γυμνώσῃ, νὰ φθείρῃ καὶ νὰ ξεσχίσῃ περισσότερον τοὺς συναδελφούς του κατατρεγμένους καὶ ἀφιερωμένους εἰς αὐτούς; (524).

Ἔπεμψεν ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἀνδρέας Ἴσκου νὰ συλλάβῃ τοὺς πρωταιτίους, πλὴν ἔβγανεν ὁ κόρακας τοῦ κοράκου τὸ μάτι; Δὲν ἔφθαναν<ὅμως>ἐκείναις αἱ ἀπάνθρωπαις πράξεις, ἀλλὰ εἰς τὰς συναναστροφάς των, ἀσμενίζοντες καὶ περιγελοῦντες τοὺς ἀγαθοὺς πολίτας[2]), εὔχονταν ἕνας τὸν ἄλλον· «χρόνους πολλοὺς τὸ πανηγῦρι»[3]), καὶ τοῦτο ἐπικράτησεν ἀπὸ τὸν καιρὸν<τῆς καταστροφῆς>τῶν Καλαριτῶν.

Ὅταν ἐκεῖνοι<οἱ>δυστυχεῖς φεύγοντες, τοὺς ἔσωσεν ἡ μάχη τοῦ Γώγου Μπακόλα εἰς τὸν Σταυρὸν καὶ ἔτρεχαν νὰ εὕρουν ἄσυλον, οἱ περισσότεροι τῶν Βαλτινῶν τοὺς καρτεροῦσαν εἰς τὰ στενὰ καὶ τοὺς γύμνωναν. Ὠνόμασαν λοιπὸν <τότε>περιγελοῦντες τὴν καταστροφὴν ἐκείνην πανήγυριν, καὶ ἠῦχοντο· «καὶ τοῦ χρόνου». Τὰ ἴδια ἔκαμαν καὶ εἰς τοὺς Ἀρτινούς· ὅταν ἐξ ἐφόδου ἐμβῆκαν εἰς Ἄρταν σύμφωνοι οἱ Σουλιῶται καὶ λοιποὶ Ἕλληνες καὶ Ἀλβανοὶ Τοῦρκοι κατὰ τὸ 1821, οἱ Βαλτινοὶ ὡδήγησαν τοὺς<φεύγοντας>χριστιανοὺς Ἀρτινοὺς νὰ τραβηχθοῦν εἰς τὸν Βάλτον, μετακομίσαντες ὅλα τὰ πράγματά των εἰς τὰς οἰκίας των. Γροικημένοι<μεταξύ των>οἱ Βαλτινοί, ὁ ἕνας γύμνωνεν τὸν γείτονά του, καὶ ὁ ἄλλος τὸν ἄλλον νὰ ἐκδικηθῇ[4]), ὥστε γυμνώσαντές τους ὅλους, τοὺς ἐδίω-

1) *Ἀπαντήσουν*, βοηθήσουν. Γιατί, ἀφοῦ ἤθελαν ν' ἀπολογηθοῦν ὅτι δὲν ἔφταιγαν, δὲν ἔτρεχαν νὰ «ἀπαντήσουν» τοὺς πρόσφυγες καὶ τοὺς γλυτώσουν ἀπὸ τοὺς κακούργους (βάρη τῆς γῆς) κλπ.

2) Ὅσοι τοὺς κατακρίνανε γιὰ τὴν ἀπανθρωπία τους.

3) Καὶ τοῦ χρόνου λάφυρα (πλιάτσικα).

4) Ὁ ἕνας Βαλτινὸς ἔκλεβε τὰ ξένα πράματα, ποὺ φύλαγε ὁ ἄλλος στὸ σπίτι του· ὁ «κλεμμένος» πάλι, γιὰ ἐκδίκηση (ἀνταπόδοση τοῦ κακοῦ, ποῦ τάχα τοῦ κάναν) ἔκλεβε κι' αὐτὸς ἀπὸ ἄλλο σπίτι. Ἡ συστηματικὴ κλεψιὰ στοὺς πολεμικοὺς φτωχοὺς λαούς, ποῦ ζοῦν ἀπὸ τὴν ἁρπαγὴ (Μανιάτες, Βαλτινοί) ἦταν ἐπάγγελμα, παράδοση παλιὰ καὶ νόμος ἀλύπητος. Οἱ Αἰτωλοὶ ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα χρόνια ἀκολουθοῦσαν αὐτὸ τὸ στάδιο τὸ βιοποριστικό. Ἐπί

ξαν ἔπειτα, καὶ ψωμοζητοῦσαν[1]).

Ἠὔχοντο καὶ τότες· «καὶ τοῦ χρόνου τὸ <ἴδιο> πανηγῦρι» (525).

Ὁ στρατηγὸς Ράγκος, καὶ ὡς πατριώτης Βλτινὸς καὶ ὡς ἀπὸ οἰκογένειαν καλαναθρεμμένην, ἀκούσας ταύτην τὴν ἀπανθρωπίαν, ἔπεσεν νὰ πεθάνῃ ἀπὸ τὴν λύπην του, ὁποῦ ἔγινεν <αὐτὸς> αἰτία νὰ σταθῇ ὁ λαὸς ἐκεῖνος <τοῦ Ἀσπροποτάμου> ἐκεῖ, ὅλα δὲ τοῦτα τὰ ἀπέδιδεν εἰς τὴν ἀδιαφορίαν τοῦ Ἀνδρέα Ἴσκου καὶ τῶν λοιπῶν, ὁποῦ εἶχαν ἐπιρροὴν εἰς ἐκείνους[2]). Ζητῶν νὰ <ἀπο>ρίψῃ αὐτὴν τὴν κηλῖδα ἀπὸ τοὺς πατριώτας του ὅλους, παρακινοῦσεν τὸν Στορνάρην καὶ Γρηγόρην <Λιακατᾶν> νὰ κινηθοῦν μὲ τὰ ὅπλα κατ' ἐκείνων, καὶ αὐτὸς ὑπέσχετο ὅλους τοὺς Συντεκνιώτας βοηθούς[3]), <καθὼς> καὶ τοῦ κάτω ναχαγιὲ Βαλτινοὺς νὰ ἐξολοθρεύσουν ἀπὸ τὸν Βάλτον ὅσαις οἰκογένειαις ἤξευραν ὅτι εἶναι καθάρματα καὶ κηφῆνες εἰς τὸν Βάλτον. Δύο ἡμέραις ἐπίμενεν εἰς τοῦτο, ἐνῷ ὁ Στορνάρης μὲ τὸν Γρηγόρην ἐσκέπτοντο πῶς <ἄλλως> νὰ ἐκδικηθοῦν[4]).

Ἐστοχάσθησαν ὅτι οὔτε κριτήρια ἦτον νὰ ἐνάξουν καὶ τὸν Ἀνδρέαν καὶ ἐκείνους, οὔτε καιρὸς ἦτον νὰ ἀνοίξουν ἕναν ἐμφύλιον πόλεμον. Ἄφησαν τὴν ἐκδίκησιν εἰς ἄλλην ἁρμοδιωτέραν περίστασιν.

Τέλος πάντων ὁ μὲν Ράγκος ἔμεινεν <ἐκεῖ> περισσότερον <μὲ σκοπὸν> νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ νὰ ἰδῇ ἀπὸ ποῖον καὶ πῶς ἔγινεν αὐτὴ ἡ μιαρὰ πράξις, οἱ δὲ (526) <προ>χωρήσαντες ἀπῆλθομεν διὰ τοῦ δρόμου Ραφτόπουλου—Βραγκιανὰ—διάσελον Πέντε Ἀδελφιῶν—Λιασκόβου—Μαρτενσκὸν εἰς τὰ σύνορα Ἀσπροποτάμου, *εἰς τὰς 26 Αὐγούστου 1823*[5]).

Ἕως νὰ φθάσωμεν ἡμεῖς, ὁ λαὸς εἶχεν φθάσει <ἦτο> χωρὶς ὑποκάμισα, καὶ ἔτρεχεν[6]) νὰ σκεπασθῇ ἄλλως ἐδῶ καὶ ἄλλος ἐκεῖ, ἀπὸ ἐκεῖνα <τὰ ἐνδύματα>

συνταγματ. βασιλείας τοῦ Ὄθωνα οἱ βουλευτὲς τοῦ Βάλτου ὑποβάλανε νομοσχέδιο «περὶ συνοικισμοῦ τῶν Βαλτινῶν». Λοιπὸν οἱ Βαλτινοί, ὡς τὰ 1862, ζούσανε χωρὶς σπίτια καὶ χωριά, σκορπισμένοι σὲ καλύβια, καὶ σκοπὸς τοῦ ὑποχρεωτικοῦ συνοικισμοῦ ἦτανε νὰ χτίσουνε σπίτια καὶ χωριά, δηλ. ν' ἀποχτήσουν ἀκίνητη ἰδιοκτησία, γιὰ νὰ μὴν πέφτουνε σὲ ληστεῖες, καὶ ἅμα ἔφτανε ὁ στρατὸς ν' ἀφήνουν ἢ νὰ κατῖνε τὰ καλύβια τους καὶ νὰ χάνωνται στοὺς λόγγους. Τὴν τρωγλοδυτικὴ αὐτὴ ζωὴ τὴν ἤρε καὶ στὴ Μάνη ὁ γιατρὸς Ν. Γαλάτης κατὰ τὰ 1842. Βλ. Βλαχογιάννη μελέτη στὴν ἐφημ. «Πρωΐα» 27 Μαρτ. 1932. Στὸ Ἄργος, κατὰ τὴν εἰσβολὴ τοῦ Δράμαλη, οἱ Μανιάτες φωνάζαν «Τοῦρκοι» γιὰ νὰ ἁρπάζουν ἐλεύτερα (π. π. σ. 232). Τὸ ἴδιο κάναν καὶ οἱ Βαλτινοὶ στοὺς κατατρεγμένους τῆς Ἄρτας. (Μακρυγιάννη Β',σελ. 49).

1) Γιὰ τὸ ξεγύμνωμα τῶν πληθυσμῶν τῆς Ἄρτας ἀπὸ τοὺς Βαλτινοὺς τέλη τοῦ 1821 βλ. «Ἀρχεῖον Μακρυγιάννη», 1907, Β', σ. 47-49.

2) Οἱ «πλατσικολόγοι» ἦταν ἀπὸ τὸν Κάτου Ζυγὸ τοῦ Βάλτου, Ἀρματωλίκι τοῦ Ἴσκου.

3) Σύντεκνο, πρωτεύουσα τοῦ Ἀπάνου Βάλτου.

4) Λοιπὸν ὁ Ράγκος τόσο λίγο γνώριζε τοὺς συντοπίτες του, ὥστε νὰ ξαφνίζεται ὕστερα καὶ νὰ θυμώνῃ, σὰ νἄγινε τὸ πρᾶμα πρώτη φορά;

5) Ἀνεβῆκαν τὴν ἀριστερὴ πλευρὰ τοῦ Ἄσπρου, ἔδαφος Ἀγραφιώτικο, μὲ σκοπὸ νὰ μὴν ἀνταμωθοῦνε μὲ τὸν ξεγυμνωμένον πληθυσμό, ποῦ προχωροῦσε ἀνεβαίνοντας τὴ δεξιὰ πλευρὰ τοῦ ποταμοῦ, καὶ βέβαια θὰ καταριῶταν τὸ Στορνάρη ὡς αἴτιο τῆς καταστροφῆς του.

6) Τὸ χειρόγρ. *ἔτρεξε*.

ὁποῦ εἶχεν κρυμμένα ὁ καθεὶς εἰς ταὶς σπηλιαίς. Τί νὰ ἔβλεπα; Καὶ τὸ πλέον ἀνήμερον θηρίον ἔπρεπεν νὰ κινηθῇ εἰς συμπάθειαν, βλέπων γέροντας, παιδία, <γυναῖκες>γραίαις καὶ νέαις ξυπόλυταις, ἐνῷ ἦτον φορτωμένος <ἀπὸ εἰδίσματα>ὁ καθεὶς εἰς τὴν<πρὸς τὸν Βάλτον>φυγήν μας, καὶ αὐτὸς καὶ τὰ ζῶα του.

Αὐτὴ ἡ πρᾶξις <τῶν Βαλτινῶν> ἐψύχρανεν τόσον τὸν Στορνάρην, ὥστε ἀναθεμάτισεν τὴν ὥραν ὁποῦ ἠθέλησεν νὰ μετατοπίσῃ τὸν λαόν.

—Ἴδού, μ' ἔλεγεν, ἀδελφέ, ἴδού, παιδί μου, ἴδοὺ μὲ ποίους<βοηθοὺς>ζητοῦμεν ἐλευθερίαν, ἴδοὺ τί σύνδροφοι μὲ περιστοιχοῦν[1]). Μ' ὅλον τοῦτο, ὁ θεὸς θέλει μὲ ἀξιώσει νὰ τοὺς ἐκδικηθῶ ὀγλήγορα.

Ἀπὸ τοὺς στρατιώτας<μας>ἐβεβαιώθημεν ἔπειτα ὅτι, ἐνῷ εὑρισκόμασθον εἰσέτι ἐκεῖ, μελέτησαν <οἱ Βαλτινοὶ> νὰ <μᾶς> δολοφονήσουν καὶ τοὺς δύο, καὶ νὰ κάμουν<ἀκόμη>ὅ,τι δύνωνται ἔχοντες τὸ παλαιὸν πάθος, ὁποῦ τοὺς κυνήγησαν, Κλέπταις ὄντες εἰς Ἀσπροπόταμον, ὁ πατήρ του <Εὐθύμιος> καὶ ὁ <πάππος του>Στορνάρης, καὶ τοὺς σκότωσαν. Πλὴν δὲν τοὺς ἔδωσεν χέρι<ἀπὸ φόβον>μὴ ἀνακατωθοῦν[2]), καὶ ἦτον αἱ φαμελλιαίς των πλησίον, καὶ πάθουν<αὐτοὶ>ὅ,τι μελετοῦσαν νὰ κάμουν, ἀπὸ ἡμᾶς.

Διὰ ὅλας αὐτὰς τὰς αἰτίας καὶ οἱ δύο<Στορνάρης καὶ Λιακατὰς>ἠθέλησαν νὰ ἀλλάξουν πολιτικὴν ἐξωτερικῶς, πλὴν δὲν ἔδιδαν ἀφορμὴν πρῶτοι (527[3]).

Ἐμάθαμεν μὲ θλῖψιν μας τὸν πόλεμον τοῦ Σκόδρα εἰς τὴν Καλιακούδα καὶ τὸν χαλασμὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, πλὴν λεπτομερῶς δὲν ἠξεύραμε πῶς καὶ τί[4]).

Ὁ Βελιάγας Γρεβενίτης[5]) ἦτον διωρισμένος ἀρχηγὸς τῶν Δερβενιῶν εἰς Τρίκκλα[6]). εἶχεν μάθει τὴν εἰσβολήν μας, καὶ ὅλο ὑπώπτευεν ἀπὸ ἐχθροπραξίας <ἐκ μέρους μας>· ἡμεῖς περιφερόμασθον προφυλαγμένοι ἀπὸ τόπον εἰς τόπον, διότι οὔτε δύναμιν ἱκανὴν πλέον εἴχαμεν νὰ <ἀντι>παραταχθοῦμεν, οὔτε τὰ ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου[7]).

Οἱ Τοῦρκοι<κατὰ κανόνα>εἰς τὰς ἀδυναμίας των σιωποῦσαν, καὶ οὔτε φωνὴν ἄκουγες, <ἀλλὰ> μάλιστα περιποιήσεις εἰς τὴν λαὸν πλῆθος ἐπρόσφερον.

---

1) Συντρόφους ἐννοεῖ τοὺς συναδέλφους του Ἀρματωλούς, ποῦ ἦτανε τριγύρω στὸ δικό του Ἀρματωλίκι, Βαλτινούς, Ραδοβιτσιῶτες, Τσουμερκιῶτες.

2) Ἀπὸ ὑποψία μήπως σκοτώσουν ἀθώους Βαλτινούς, καὶ σκοτωθοῦν ἀπὸ τοὺς ἴδιους. Ἡ φορεσιὰ τῶν ἀντρῶν ἦταν ἡ ἴδια.

3) Θελήσανε νὰ προσκυνήσουν στοὺς Τούρκους, λοιπὸν τ' Ἀρματωλίκια τους ν' ἀλλάξουν πολιτικὴ στάση ἐπισήμως (ἐξωτερικῶς), ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ὅμως δὲ θέλανε νὰ κάμουν αὐτοὶ πρῶτοι τὸ διάβημα.

4) Ἡ μάχη τῆς Καλιακούδας ἔγινε *28 Αὐγ. 1823*. Ἡ θέση εἶναι ὀχυρώτατη· τὸ βουνὸ ποῦ ἔχει αὐτὸ τ' ὄνομα βρίσκεται πολὺ πειὸ ν. ἀπὸ τὸ Καρπενήσι. Λοιπὸν ὁ Σκόντρα πασσᾶς προχωρεῖ ἀργὰ κατὰ τὸ Μεσολόγγι, ὅπου εἶναι ὁ τελικὸς σκοπός του.

5) Ἀγᾶς Ἀρβανίτης ἀπὸ τὰ Γρεβενά.

6) Ὁ Σοῦλτσε Κόρτσας συνόδευε ὡς ἕνα σημεῖο τὸ Σκόντρα στὴν ἐκστρατεία του, καὶ στὸ τόπο τοῦ γενικοῦ Ντερβέναγα τοῦ πασαλικιοῦ μπῆκε ἄλλος.

7) Λοιπὸν ἡ λέξη «εἰσβολὴ» εἶναι ὑπερβολική.

Τοὐναντίον, εἰς τὴν πρόοδόν των ξιππάζοντο, καὶ γίνονταν θηρία ἀνήμερα· ὔβριζαν, σκότωναν καὶ ὅ,τι ἠμποροῦσαν ἔκαμναν.

Ὁ Βελιάγας, Γραικὸς <σχεδόν, ὡς μετὰ Γραικῶν> ἀναθρεμμένος, ἡμέρα-νύκτα μὲ τοὺς Ἕλληνας, ἂν καὶ Τοῦρκος εἰς τὴν θρησκείαν, δὲν ἦτο τόσον φανατικός, καὶ μάλιστα πολλὰ συγκαταβατικός. Φίλος παλαιὸς τοῦ Στορνάρη ἀπὸ τὴν αὐλὴν τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ, ἐγνώριζεν καλὰ καὶ τὴν οἰκογένειάν του καὶ τὰ αἰσθήματά του. Ἅμα ἄκουσεν τὴν πρόοδον τοῦ Σκόδρα καὶ τὸν χαλασμὸν τῶν Ἑλλήνων, πρόλαβεν νὰ εἰδοποιήσῃ ὅλα αὐτὰ τὸν Στορνάρην μὲ σκοπὸν νὰ τὸν φοβίσῃ. Ἰδοὺ τὸ γράμμα του:

Ἀδελφὲ Καπ. Νικολό,

Ἔμαθα ὅτι ἐπίστρεψες πάλιν ὀπίσω (528)· ἔγινες <ἐσὺ> αἰτία, καὶ πῆρες τόσον κόσμον εἰς τὸν λαιμόν σου. Δὲν ἠξεύρω μὲ τί σκοπὸν ἦλθες, πλὴν ἐγὼ ὡς φίλος τοῦ σπιτιοῦ σου θὰ σὲ συμβουλεύσω νὰ ἀφήσῃς ταὶς παλιαίς σου γνώμαις, καὶ νὰ στρωθῇς εἰς τὸν τόπον σου, νὰ ἦσαι καθὼς ἦσουν, καὶ καλύτερα. Καὶ κεφίλης ἐγὼ γίνομαι διὰ ἐσένα[1]).—

Ἤξευρε καὶ τοῦτο ὅτι, προχθὲς εἰς τὰς...ὁ ὑψηλότατος βεζίρης Μαχμοὺτ πασιὰς ἐχάλασεν τοὺς Κλέφταις εἰς τὴν Καλιακούδαν, ἔπιασεν πολλοὺς ζωντανούς, ἐπῆραν τὸ κεφάλι τοῦ Ζυγούρη <Τζαβέλα> καὶ τοῦ Νικολάκη Κοντογιάννη καὶ ἄλλων Καπιταναίων· ἐσκοτώθη ὁ ἀδελφὸς τῆς Βασιλικῆς[2]), καὶ ὁ Βεζίρης τράβηξεν διὰ τὸ Μισολόγγι.—

Ὁ Καραϊσκάκης ἐπροσκύνησεν, καὶ πῆρεν καὶ 150 Γκέγκηδες μαζί του, καὶ ἔδωσεν ὑπόσχεσιν εἰς τὸν Βεζίρην, μὲ αὐτοὺς μαζὶ νὰ καθαρίσῃ τὸ βιλαέτι Ἄγραφα ἀπὸ τοὺς Κλέφτας, καὶ νὰ ἐμβάζουν καὶ τοὺς ζαχερέδαις[3]).—

Ἐγὼ γνωρίζοντας τὸ σπίτι σας θέλω τὸ καλόν σου, καὶ γράψε μου, ἂν ἀγαπᾷς νὰ μεσιτεύσω νὰ σταθῇς εἰς τὸν τόπον σου ἥσυχος, νὰ μαζωχθῇ ὁ φακὶρ φουκαρὰς εἰς τὰ σπίτια του.

Ἡ κακὴ φήμη ἐβεβαιώθη, καὶ πλέον ἔπρεπεν νὰ ἀλλάξωμεν πολιτικὴν καὶ διὰ τὰς δυσαρεσκείας ὁποῦ ἐλάβομεν (529[4]) ἀπὸ τοὺς Βαλτινοὺς καὶ τὴν ἀδυνα-

---

1) Ἐγγυητής.

2) Ἡ κυρὰ Βασιλικὴ εἶχε τρία ἀδέρφια, τὸν περίφημο Γιώργη Κίτσο, τὸ Δῆμο καὶ τὸ Νικόλα, παιδιὰ τοῦ Κίτσου Κονταξῆ. Ὁ Δῆμος σκοτώθηκε στὴν Καλιακούδα.

3) Νὰ ἀναλάβουν καὶ τὸ ἔργο τῆς συνοδείας τῶν τροφῶν ἀπὸ τὸ κέντρο (Λάρισσα) καὶ ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ δουνὰ πρὸς τὸ Μεσολόγγι. Δὲν εἶχαν ὅμως πέραση οἱ θεατρικὲς αὐτὲς κοροϊδεῖες τοῦ Καραϊσκάκη· μὲ τοὺς Γκέγκηδες μπορεῖ νἄδωσε τὴν μπέσα του καὶ νἄκαμε παρέα, γιὰ νὰ τοὺς πάρῃ μαζί του βοηθοὺς στ' Ἄγραφα, προσωρινά, γιὰ τὸ σκοπό του. Βλ. π. κ. Ὁ Καραϊσκάκης δὲν ἄργησε, ἄρρωστος ἐλεεινά, νὰ φύγῃ γιὰ τὴν Κεφαλλωνιά, καὶ ἴσα-ἴσα ἡ ἀρρώστεια του ἡ σοβαρὴ δὲ θὰ τὸν ἄφηνε νὰ μείνῃ πειὰ στ' Ἄγραφα. Καὶ πάλι ὅμως, δὲν ἤθελε νὰ τὰ χάσῃ. Ἤθελε νὰ τὰ παραδώσῃ, ψευτοπροσκυνημένα, στὸ πρωτοπαλήκαρό του τὸν Ἀντώνη Ζαραλή. Γιὰ τοὺς Γκέγκηδες βλ. π. κ. σελ. 346 σημ. 2.

4) Ἔπρεπε νὰ βάλουν πάλι τὰ Καπάκια (ἀλλάξωμεν πολιτικήν).

μίαν μας, νὰ οἰκονομήσωμεν-νὰ συναθροισθῇ καὶ ὁ δυστυχὴς λαός.

Ἀπάντησεν ὁ Στορνάρης, ὅτι αὐτὸς ποτὲ δὲν ἐστάθη αἴτιος τῆς ἀποστασίας· ὅτι πάντοτες τὸν διέβαλαν εἰς τοὺς διαφόρους ἀρχηγούς, καὶ ὅτι ὅ,τι καὶ ἂν ἔκαμεν, τὸ ἔκαμεν ἀπὸ βίαν[1]).

Ἔλαβεν πάλιν γράμματα <ἀπὸ τὸν Βελιάγαν> νὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ συνάζῃ τὸν λαόν, καὶ νὰ ἡσυχάσῃ.

Ὁ Ράγκος ἔγραφεν ἐκ τοῦ ἄλλου νὰ κινηθοῦμεν κατὰ τῶν κακούργων Βαλτινῶν, καὶ ὑπέσχετο ὅλην τὴν βοήθειαν τῶν Συντεκνιώτων καὶ μερικῶν κατωμερίσιων Βαλτινῶν[2]).

Ἐνῷ εἴχαμεν αὐταῖς ταῖς φροντίδες, ἠκούσαμεν ὅτι ὁ Καραϊσκάκης μὲ 150 Σκοδράνους ἐπίστρεψεν εἰς τὰ Ἄγραφα, ὅτι συνέλαβεν μερικοὺς ὁποῦ ἔκλεψαν εἰδίσματα τῶν πολιτῶν ἀπὸ μίαν σπηλιάν, καὶ ὅτι ἐσκότωσεν κάποιον Βλάχον Καραμπὰν[3]) καὶ ἄλλους, καὶ τοὺς ἔστειλεν τὰ κεφάλια εἰς τοὺς Τούρκους, καὶ ὅτι πλησίαζεν πρὸς τὰ σύνορά μας. Ὅτι καὶ ὁ Σιαδήμας ἐπροσκύνησεν εἰς τοὺς Τούρκους μὲ ὅλην τὴν ἐπαρχίαν Ἀποκούρου[4]).

Διὰ τὸ ἀκατάστατόν του πνεῦμα ὑπώπτευσεν ὁ Στορνάρης· μετὰ δύο ἡμέρας <ὁ Καραϊσκάκης> ἔφθασεν εἰς Βατζινιάν[5]). Ὁ Στορνάρης ἀμέσως ἔστειλεν ἐπίτηδες ἄνθρωπον πιστὸν πρὸς ἀντάμωσίν του μὲ γράμμα νὰ τοῦ φανερώσῃ τί φρονεῖ καὶ ποῦ πηγαίνει (530[6]).

Ὁ Καραϊσκάκης ἦτον ἡμιθανής· ἀποκρίθη καὶ ζητοῦσεν τὸν Στορνάρην νὰ μεταβῇ εἰς τὴν μονὴν....κ' ἐκεῖ τὸν προσμένει, διότι δὲν ἐμπιστεύεται νὰ ὁμιλήσῃ εἰς κανέναν ἄλλον τὸν σκοπόν του.

---

1) Ἀνάγκη.

2) Κατωμερίσιοι εἶναι οἱ Βαλτινοὶ τοῦ ν. Βάλτου μὲ πρωτοχῶρι τὴ Ντούνιστα. Στὸ β. Βάλτο ἦταν Ἀρματωλὸς ὁ Ράγκος. Ραδιοῦργος ἀπὸ φυσικό του, ἤθελε τώρα νὰ μπλέξῃ τὸ Ν. Στορνάρη στὰ ἄθλια τοπικὰ τοῦ Βάλτου.

3) Σκηνίτης Σαρακατσάνος, ποῦ ζοῦσε στὰ Βραγκιανά.

4) Ὁ Κ. Σαδήμας εἶχε λάβει μέρος στὴ μάχη τῆς Καλιακούδας· ἐκεῖ ἀναγκάστηκε ν' ἀφήσῃ τὴν ὀχυρὴ θέση ποῦ κρατοῦσε, καὶ ποῦ οἱ Ἀρβανιτάδες, μὲ μιὰ ξαφνική τους ὁρμή, τὴν πήρανε. Αὐτὴ ἡ ἐπιτυχία ἔκρινε τὴ μάχη, τὴν καταστρεπτικὴ γιὰ τοὺς Ἕλληνες. Ἀμέσως ἡ λαϊκὴ ὑποψία τοῦ κόλλησε τὴν κατηγορία ὅτι ὁ Σαδήμας σκόπιμα ἄδειασε τὸ πόστο του. Ἡ κατηγορία ἦταν ἄδικη, καὶ δὲν ἔχει καμμιὰ σχέση μὲ τὸ προσκύνημα τοῦ Ἀποκούρου. Καθὼς προχωροῦσε ὁ στρατὸς τοῦ Σκόντρα ἀπὸ τὸ Καρπενίσι ἴσα κάτω, δὲ μπορούσανε παρὰ νὰ προσκυνήσουν πρῶτα τὰ Κράβαρα καὶ ὕστερα τ' Ἀπόκουρο, τελευταῖο Ἀρματωλίκι, ποῦ ἀκουμπάει στὸν πλατύτατο καὶ πλούσιον κάμπο τοῦ Βραχορίου.

5) Λοιπὸν ὁ Καρ. ἄφησε τὴν περιφέρεια τοῦ Καρπενισιοῦ, πέρασε πάλι στ' Ἄγραφα, κι' ἔφτασε στὰ βδ. τῶν Ἀγράφων, ὅπου τὸ χωριὸ Βατσινιὰ δὲν ἀπέχει παρὰ λίγες ὧρες ἀπὸ τὰ Κότσανα, ἕδρα τοῦ Ν. Στορνάρη.

6) Παραλείπονται δύο σύντομα σημειώματα τοῦ συγρ., γραμμένα στὸ περιθώριο τῆς σ. 529· τὸ πρῶτο κάνει λόγο γιὰ τοὺς προκρίτους τῆς Ὕδρας, ποῦ συστήσανε στὸ Ἐκτελεστικὸ νὰ συνέλθῃ, «νὰ μὴ περιφρονῇ τὸ Βουλευτικόν» κλπ. Τὸ δεύτερο σημειώνει τὴ ναυτικὴ ἐκστρατεία τοῦ Χοσρὲφ πασσᾶ στὴν Πάτρα, Ἅγιον Ὄρος καὶ Σκίαθο.

Ὑποπτευθεὶς ὁ Στορνάρης ἀπὸ καμμίαν ἀπιστιὰν δὲν ἠθέλησεν νὰ πηγαίνῃ. Ὁ Καραϊσκάκης τοὺς Τούρκους τοὺς ἄφησεν εἰς Ρεντίναν[1]). Ἀντιπρόσωπόν του ἄφησεν τὸν Ἀντώνην Ζαραλὴν εἰς τὰ Ἄγραφα, καὶ ὁ ἴδιος μετέβη εἰς τὰ Ἑπτὰ Νησιὰ πρὸς τὴν φαμελλιάν του νὰ ἰατρευθῇ· ἐσύσταινεν δὲ τὸν Ἀντώνην ἀντιπρόσωπόν του, <ὅστις> ὑπὸ τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ Στορνάρη νὰ κυριαρχῇ τὰ Ἄγραφα, μετὰ τὴν μάχην καὶ νίκην τῆς Καλιακούδας[2]).

---

1) Ἐννοεῖ τοὺς Γκέγκηδες, ποῦ τοὺς εἶχε συντροφιά του.

2) Λοιπὸν μετὰ τὴ μάχη τῆς Καλιακούδας, 28 Αὐγ. 1823, ὁ Καρ. ἀποφάσισε νὰ φύγῃ στὰ Ἐφτάνησα. Καὶ ὅμως τονὲ βρίσκουμε στὸ Λαζαρέττο τοῦ Ἀργοστολιοῦ 22 τοῦ Ὀκτώβρη, καὶ 25 τοῦ ἰδίου μῆνα ἔχει βγῆ στὴν πόλη. Αὐτὰ φαίνονται ἀπὸ ἀνέκδοτα ἔγγραφα. Τίποτε δὲν ξέρουμε τί ἔκανε ὁ Καραϊσκάκης καὶ ποῦ ἔμενε ἀπὸ τέλη Αὐγούστου ὡς τέλη Ὀκτώβρη. Ἀπὸ τὴν ἐπιμονὴ ποῦ ἔδειξε νὰ θέλῃ νὰ ἀνταμώσῃ τὸ Στορνάρη, καὶ ὄχι νὰ τοῦ γράψῃ, φαίνεται πῶς ὁ Καρ. εἶχε κάποιο μυστικὸ νὰ τοῦ πῇ. Ἄλλο δὲ μποροῦσε νὰ εἶναι αὐτὸ τὸ μυστικὸ παρὰ ἡ φροντίδα τοῦ Καρ. νὰ κρυφτῇ ὡς ποῦ νὰ περάσῃ ἡ ἀνεμοζάλη τῆς ἐκστρατείας τοῦ Σκόντρα. Ὁ Καρ. ἦτανε βέβαια πρόθυμος νὰ ἐμπιστευθῇ τὸν ἑαυτό του στὴν ἔγνοια τοῦ Στορνάρη, ἐνῷ ἐκεῖνος, πρᾶμα ἀνάξιο στὸ χαρακτῆρα του, φοβᾶταν ἀπὸ καμμιὰν ἀπιστιὰ τοῦ Καραϊσκάκη. Μένει λοιπὸν καὶ πάλι σκοτεινὸ τὸ ζήτημα, ποῦ ἔμενε ὁ Καραϊσκάκης κρυμμένος δυὸ μῆνες ὁλάκερους. Φαίνεται περίμενε ὁ ἄνθρωπος, ἂν καὶ ἄρρωστος βαριά, νὰ συγκεντρωθῇ ἡ ἐκστρατεία τοῦ Σκόντρα στὸ Μεσολόγγι, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ περάσῃ ἀπὸ τὶς προσκυνημένες ἐπαρχίες Ἀσπροπόταμο, Τζουμέρκα, Ροδοβίτσι, Βάλτο καὶ νὰ φτάσῃ σὲ κανένα ἀκρογιάλι τῆς Ἀκαρνανίας, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ νὰ περάσῃ στὸν Κάλαμο, ὅπου ἡ οἰκογένειά του.

Ἡ συντροφιὰ τῶν Γκέγκηδων. Πρὶν εἰσβάλῃ ὁ Σκόντρας, τὸ Ἀρματωλικὸ σῶμα τοῦ Καραϊσκάκη φαίνεται νὰ στασιάζῃ ἐνάντια στὸν Καπιτάνο του. Ἡ εἰσβολὴ τοῦ Σκόντρα, τὸ πρόβλημα τῶν προσφύγων, ἡ ἀρρώστεια τοῦ Καρ. καὶ οἱ ραδιουργίες οἱ κομματικὲς τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ράγκου, εἶναι τέσσαρα αἴτια ποῦ φέρανε τὴ διάλυση τοῦ σώματος τοῦ Καραϊσκάκη. Στὸ Κεφαλόβρυσο δὲν πολέμησε, γιὰ τὴν παρουσία ἐκεῖ τῶν Σουλιωτῶν, ἐχθρῶν του. Ὅμως καὶ στὴν Καλιακούδα, ὅπου πολεμοῦσε ὁ Ζυγούρης Τζαβέλας θεῖος τοῦ Κίτσου, ὁ Καραϊσκάκης δὲν ἔλαβε μέρος. Ἡ ἀπουσία του εἶχε κι' ἄλλο λόγο· τὴν ἀρρώστεια του. Ἔτσι βλέπουμε τὸν πιστὸ τοῦ Καρ. καὶ γενναῖον Τσάκα νὰ πολεμᾷ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν ἀρχηγό του. Ὁ ἴδιος ὁ Καρ. βέβαια τὸν ἀπόλυσε. Στὸ διάστημα τῆς ἀρρώστειας καὶ ἀπουσίας τοῦ Καραϊσκάκη ἀπὸ τ' Ἄγραφα, ἡ ἀταξία καὶ ἡ λῃστεία σήκωσαν κεφάλι. Τί ἄλλο σκοπὸ θὰ εἶχε ὁ Καραϊσκάκης ὅταν ἔκανε τὸ φίλο καὶ τὸν πιστὸ στοὺς Τούρκους, καὶ κατάφερνε ἕνα μικρὸ σῶμα Γκέγκηδων νὰ τὸ πάρῃ μαζί του καὶ νὰ γυρίσῃ πίσω στ' Ἄγραφα, παρὰ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν τάξη τὴν παλιὰ καὶ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς κακούργους; Πειὸ πάνω φαίνεται μὲ τί τρόπο ὁ Καρ. φέρθηκε ἐκεῖ πέρα. Ἀφοῦ ἔκαμε τὸ σκοπό του, παραίτησε τοὺς Γκέγκηδες στὸ πειὸ να. μέρος τοῦ Ἀρματωλικιοῦ, τὴ Ρεντίνα, κι' αὐτὸς βρέθηκε στὸ πειὸ βδ., τὴ Βατσινιά, ζητῶντας βοήθεια ἀπὸ τὸ Στορνάρη. Ἐκεῖνος ὅμως, ἀπὸ ὑποψία παράλογη, τοῦ τὴν ἀρνήθηκε.

Πολέμησε ὁ Καραϊσκάκης; Λίγο πρὶν ὁ Σκόντρας πατήσῃ τ' Ἄγραφα ὁ Ν. Στορνάρης ἔγραφε, 15 Ἰούλ. 1823, στὸ Μ. Μπότσαρη: «....Ὁ Καραϊσκάκης ἀρρώστησε, καὶ ἀπὸ τὴν ἀσθένειάν του ἴσως δὲν ἠξεύρει πόθεν νὰ τσακωθῇ, καὶ μᾶς γράφει ἄλλα ἀντ' ἄλλων φοβερίζοντας ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ τὸν ἀντισταθοῦμεν (*σημ.* στὸ Σκόντρα) καὶ πρέπει νὰ τραβηχθοῦμεν ἄφευκτα χωρὶς ντουφέκι....». Ὅμως γράμμα ἀνέκδ. τοῦ ἰδίου Καρ. πρὸς τὸ Σαφάκα, 19 Ἰούλ. 1823, λέγει: «....Τώρα εἰς τὴν ἀνάγκην μου νὰ μὲ καταφθάσῃς....ἔμαθες ὅτι ὁ Σκόντρας μὲ ἐπλάκωσε....ὅτι σήμερον ἢ αὔριον πολεμοῦμε μὲ αὐτόν....». Γράμμα πρὸς τὸ Σαφάκα ἀνέκδ., 25 Ἰούλ., χωρὶς ὑπογραφὴ λέει: «....σήμερον ἔλαβα γράμμα ἀπὸ τὸν Καπιτάνον, καὶ μᾶς γράφει ὅτι χθὲς Τρίτην ἐπίασεν τὸν πόλεμον ὁ Καπιτάνος εἰς Λεοντίτου, καὶ μᾶς πα-

Ὁ Σκόδρας προχώρησεν ἄνευ πολέμου εἰς Βραχόρι· ἀφοῦ εἶδεν δύσκολον τὴν ἅλωσιν τοῦ Μισολογγίου, στρατοπέδευσεν εἰς τὸ Ἀνατολικὸν τὴν *27 Σεπτεμβ.* ἀφήσας δὲ μίαν φρουρὰν μόνον εἰς τὸ Καρπενίσι, ἐστοχάσθη ὅτι καταδάμασεν τὸ πᾶν διότι διέβη ἀνενόχλητος τὰ στενὰ τοῦ Κραβάρεως καὶ λοιπὰ ἕως εἰς τὸ Βραχόρι. Ἀφιχθεὶς τὴν 27 Σεπτ. 1823 εἰς Ἀνατολικόν, *μέχρι τῶν 17 Ὀκτωμβρίου* κουβαλῶν τὰ πολεμοφόδια, τὰ ὁποῖα μετεκόμιζεν ὁ Καπ. Πασιᾶς[1]), ἄρχισεν τὴν 17 νὰ τὸ βομβοβολῇ.

Οἱ Ἕλληνες ἀμέσως ἔκοψαν τὴν ἀνταπόκρισίν του ἀπὸ τὸ μέρος ἐτοῦτο. Ὁ Οὐμὲρ πασιὰς <Βριόνης> ἐνώθη καὶ αὐτὸς εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀνατολικοῦ. Ἔστησαν τὰ κανονοστάσιά των, καὶ πολεμοῦσαν ἀκαταπαύστως μὲ τοὺς πολιορκημένους. Ἄλλος, ὅστις ἦτον παρών, ἂς εἰπῇ <τὰ τῆς πολιορκίας> λεπτομερέστερα.

Τὸ λάθος τούτου τοῦ <ἐπισήμου> Ἀρχηγοῦ, <προερχόμενον> ἢ ἀπὸ ἄγνοιαν ἢ ἀπὸ ἀντεργείας τῶν λοιπῶν ἀρχηγῶν <διὰ> νὰ ἀποτύχῃ, ἐστάθη μέγα· διότι ἐσυγκέντρωσεν τὸ στρατόπεδόν του ὅλον (531) πέραν τοῦ Ἀνατολικοῦ, ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, ὁ δὲ δρόμος ἀπὸ Ἀνατολικὸν εἰς Μισολόγγι ἔμεινεν ἐλεύθερος, <ἀλλὰ> καὶ τὸ Μισολόγγι ὅλως διόλου ἐλεύθερον, ἐνῷ ἠμποροῦσεν μὲ τὸ στράτευμά του νὰ πολιορκήσῃ καὶ τὰς δύο πόλεις <ὁμοῦ[2]>.

Αὐτὸ τὸ ἀνόητον σχέδιον <τοῦ Σκόδρα> ἐνθάρρυνεν ὅλας τὰς ἐπαρχίας, προβλεπούσας[3]) ὅτι τὸν χειμῶνα θέλει χαλασθῇ ἀπὸ τὰς ἐλλείψεις.

Ἐκτὸς τοῦ στρατοπέδου του εἰς κανὲν ἄλλον μέρος <στρατιωτικὸν> σῶμα δὲν εἶχεν τοποθετημένον <ὁ Σκόδρας>, ὥστε αἱ ἐπαρχίαι ὅλαι ἦτον ἐλεύθεραι[4]).

ραγγέλλει νὰ δώσωμεν εἴδησιν.... εἰς ὅλους τοὺς Καπιταναίους....ὁποῦ ὅσοι πιστεύουν Χριστὸν νὰ τρέξουν εἰς βοήθειάν των». Γράμμα ἀνέκδ. πρὸς τὸν Α. Ζαΐμην, χωρὶς τέλος, 26 Ἰούλ. 1823: «....ἀμέσως κινῶ κατ' εὐθεῖαν διὰ Ἄγραφα, μὲ 200 στρατ. ὁποῦ ἔχω, πρὸς βοήθειαν τοῦ Καραϊσκάκη, ὁ ὁποῖος φωνάζει ὁ δυστυχὴς....ὁ Σκόντρας ὁ ἴδιος ἐπῆγεν εἰς Ἄγραφα, μὲ ὅλην τὴν δύναμίν του, καὶ ἐπιάσθη τὸ ντουφέκι εἰς τὰς 23 τοῦ τρέχοντος, καὶ σήμερον εἶναι τρεῖς ἡμέρες ὁποῦ πολεμᾷ, ὅμως εἶναι ἀδύνατον νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ ἐπειδὴ ἦτον ὑστερημένος καὶ ἀπὸ ἐφόδια καὶ ἀπὸ ἀσκέρι· μόνον 500 καλοὺς στρατιώτας ἔχει, καὶ τοὺς Ἀγραφιώτας τοὺς ἀπόλυκεν διὰ νὰ κυβερνήσουν τὰς φαμελλίας των....». Λοιπὸν ὁ Καραϊσκάκης πολέμησε, ἂν καὶ ἄρρωστος, καὶ πολὺ βαρειὰ εὐθύνη πέφτει στὸ συγγρ. αὐτοῦ τοῦ βιβλίου, ποῦ σημειώνει, ἁπλὰ καὶ ξερά, διάφορα περιστατικὰ κινήματα τοῦ Καρ., χωρὶς νὰ θέλῃ νὰ τὰ ξηγήσῃ καὶ τὰ δικαιολογήσῃ. Ὑπάρχει καὶ ἄλλη μάχη, ποῦ ἔδωσε ὁ Καραϊσκάκης κοντὰ στὸ χωριὸ Βράχα, γνωστὴ ἀπὸ προφορικὴ παράδοση.

1) Μεταφορικὰ τοῦ στόλου τοῦ Καπ. Πασσᾶ μετακομίζαν τὶς τροφὲς κλπ. ἀπὸ τὴν Πάτρα, ὅπου εἶχε τὴν ἕδρα του ὁ δυνατὸς Ἰσοὺφ πασσᾶς ἀπὸ τὶς Σέρρες, στὸ Κρυονέρι.

2) Παραλείπονται σημειώματα συγχρονιστικὰ τοῦ συγγρ., γραμμένα ἀργότερα στὸ περιθώριο τῶν σελ. 530—1, ποῦ κάνουν λόγο γιὰ τὴ φιλονικία Βουλευτ. καὶ Ἐκτελεστ., τὴν ἔκπτωση τοῦ Ἀνδρ. Μεταξᾶ, ἁρπαγὴ τῶν ἀρχείων, φτάσιμο τοῦ λόρδου Βύρωνα στὴν Κεφαλλωνιὰ κ.λ.π.

3) Τὸ χειρόγρ. *προβλέποντες*.

4) *Προσθήκη* διαγραμμένη ἀπὸ τὸ συγγρ.: «Ὁ Στορνάρης ἔρριξεν ἕνα μικρὸν ἔρανον, 40 χιλ. γρόσια, πρὸς ἐξοικονόμησιν τῶν στρατιωτῶν του».

Οἱ Ἀσπροποταμῖται[1]), καὶ ὅσοι εἶχαν μεταβῆ εἰς τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ Μορέως καὶ Λιδορικιοῦ, ἅμα ἔμαθον τὴν συγκέντρωσιν τοῦ Σκόδρα εἰς τὸ Ἀνατολικὸν καὶ τὴν δίοδον ἐλευθέραν διὰ τὸ Ἀσπροπόταμον, οὔτε ψυχὴ δὲν ἔμεινεν εἰς Πελοπόννησον καὶ εἰς τὰς λοιπὰς ἐπαρχίας. Ἐτοῦτοι<ὅμως>ὅλοι μόνον ἐκοπίασαν, πλὴν ὅλα των τὰ πράγματα τὰ ἔφεραν ὀπίσω[2]). Συναχθέντες ὅλοι οὗτοι *ἐντὸς τοῦ Σεπτεμβ.* μηνός, ὁ Στορνάρης ἐπέβαλεν εἰς ὅλους ἕνα μικρὸν ἔρανον, πρὸς ἐξοικονόμησιν τῶν στρατιωτῶν, ἕως 40 χιλ. γρόσια, τὰ ὁποῖα ἐντὸς 15 ἡμέρας τὰ ἐσύναξεν[3]).

[Οἱ ἀδελφοί του, δυσαρεστηθέντες δι' αὐτό, διὰ νὰ τὸν ἐνοχοποιήσουν περισσότερον<εἰς τοὺς Τούρκους>ἐκατέβηκαν εἰς τὸν κάμπον<τὸν Θεσσαλικόν>, ἅρπαξαν ἕως πέντε χιλιάδες (532) πρόβατα τουρκικὰ—ὁλόκληρα ποίμνια—καὶ τὰ ἐμοίρασαν<μεταξύ των>. Ἀπὸ αὐτὰ ἔλαβεν καὶ αὐτὸς<ὁ Ν. Στορνάρης>τὸ μερίδιόν του, διότι ἔμελλεν νὰ φύγῃ ἐκείνας ταῖς ἡμέραις[4]].

Ἅμα ἐτραβήχθη ὁ Καραϊσκάκης, ὁ Ράγκος, γροικηθεὶς μὲ τὸν Σούλτζιαν καὶ Σταμούλην Γάτζον γαμπρὸν τῶν Μπουκοβαλαίων πατριώτην του[5]) μυστικά, ἐκινήθη κατὰ τῶν Καραϊσκαίων συγχρόνως μὲ τὸν Σταμούλην Γάτζον.

Ὁ Βελιάγας ἐξώ<σ>θη ἀπὸ Δερβέναγας, καὶ πάλιν ἐδιωρίσθη ὁ Σούλτζιας Κόρτζια.

Ὁ Σούλτζιας, δυσαρεστημένος ἀπὸ τὸν Καραϊσκάκην—μὴ ὑποφέρων νὰ βλέπῃ ἕναν δυνατὸν Ἕλληνα ἀντικρύ του—ἔδωσεν βοήθειαν εἰς τὸν Σταμούλην μυστικήν, εἰς δὲ τὸν Ἀντώνην<Ζαραλήν, πρωτοπαλήκαρον τοῦ Καραϊσκάκη>διὰ νὰ τὸν ἀποκοιμίσῃ, τοῦ ἔγραφεν: «Παιδί μου Ἀντώνη κλπ. Δὲν ἤξευρα ὅτι μόνον τὸ ντουφέκι τοῦ Καραϊσκάκη ἦτον εἰς τὰ Ἄγραφα, καὶ ὅτι ἐσεῖς φορεῖτε καλάμια. Τί ἀφίνετε καὶ προχωροῦν οἱ ἐχθροί σας εἰς τὴν ἐπαρχίαν;»[6]). Ὁ Ἀντώνης τὸ γράμμα τὸ ἔστειλεν τὸν Στορνάρην καὶ ζητοῦσεν συμβουλήν.

Ἡ καταδρομὴ αὕτη τῶν Καραϊσκαίων ἀκολουθοῦσεν ἔπειτα καὶ εἰς ἡμᾶς[7]). Ὁ Στορνάρης καὶ Γρηγόρης<Λιακακάς>, προβλέποντες αὐτά, ἄφησαν τοὺς αὐ-

---

1) Ὁ λόγος εἶναι γιὰ κείνους ποῦ χωριστῆκαν ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἀσπροποταμῖτες καὶ προτιμήσανε νὰ πᾶνε στὸ Μοριᾶ, νὰ μποῦνε στὴ δούλεψη τῆς Διοίκησης. Ἀπ' αὐτοὺς πάλι μερικοί, φαίνεται, μείνανε στὸ Λιδορίκι κοντὰ στὸ Σκαλτσᾶ. Βλ. π. π. σ. 335.

2) Ὑποφέρανε κόπους σ' ἐκστρατεῖες, ἀλλὰ δὲν ξεγυμνωθῆκαν ἀπὸ τοὺς Βαλτινούς.

3) Εἶναι ὁ ἴδιος ἀναγκαστικὸς ἔρανος, ποῦ ὁ συγγρ. κάνει λόγο γι' αὐτὸν σὲ διαγραμμένη φράση, π. π. σ. 347 σημ. 4

4) Τὴν περικοπὴ αὐτή, πολὺ προσβλητικὴ γιὰ τοὺς Στορναραίους, ἀφοῦ περιγράφει πράξη τους ληστρική, ὁ συγγρ., ὁ τόσο αὐστηρὸς στοὺς ἄλλους, τὴν ἔσβυσε μὲ μιὰ διαστικὴ μονοκοντυλιά, ἀπὸ συμπάθεια πρὸς τὸ Ν. Στορνάρη.

5) Ὁ Στ. Γάτσος ἦταν ἀπὸ τὸν Κάτω Βάλτο.

6) Ὁ Σοῦλτσε Γκόρτσας θέλει νὰ φιλοτιμήσῃ τὸ Ζαραλή, καὶ νὰ τὸν κάμῃ ν' ἀντισταθῇ στὴν εἰσβολὴ τῶν Ραγκαίων, ποῦ ὁ Ἀρβανίτης Ντερβέναγας τοὺς βοηθοῦσε μυστικά. Ὁ σκοπός του ἦτανε νὰ δώσῃ ἀφορμὴ ὥστε ν' ἀρχίσῃ πρῶτος ὁ Ἀντ. Ζαραλὴς τὴν ἐπίθεση, καὶ νὰ μὴν ἔχῃ ὕστερα παράπονα γιὰ τὸ χαλασμό του.

7) Ἦτανε φυσικὸ νὰ στραφῇ καὶ κατὰ τὸν Ἀσπροπόταμο.

ταδελφούς των, ὁ μὲν τὸν Στέριον<Στορνάρην>, ὁ δὲ τὸν Μῆτρον<Λιακατὰν> νὰ ἐνεργοῦν ἐξ ὀνόματός των<καὶ>ἀναχώρησαν ἅπαξ[1]) κατὰ τὰς.... γράψαντες <προηγουμένως>εἰς τὸν Σούλτζιαν<μὲ σκοπὸν>νὰ μάθουν τὴν ἀλήθειαν.<Ὁ Ν. Στορνάρης ἔγραφε>:

Σουλεημάναγα,

Μανθάνω εἰς τὰ Ἄγραφα ὅτι ἐβγῆκεν ὁ ἀποστάτης Ράγκος, ὅτι οἱ Καραϊσκαῖοι ἔδεσαν τοὺς προεστοὺς καὶ ζητοῦν πάλιν νὰ ταράξουν τὴν ἡσυχίαν· ὁ Σταμούλης Γάτζου κινεῖται κατὰ τὰ Ἄγραφα. Φανέρωσέ μου ὁποῖον ἀγαπᾷς νὰ στηρίξῃς, νὰ τὸν βοηθήσω<καὶ ἐγὼ>, διότι<φοβοῦμαι>μὴ γίνῃ κανὲν λάθος καὶ πέσω εἰς σφάλμα (533).

<Ὁ Σοῦλτζε Κόρτζας>βιασμένος μήπως βοηθήσωμεν τοὺς Καραϊσκαίους, καὶ δὲν δυνηθοῦν νὰ τοὺς διώξουν, ἀναγκάσθη νὰ φανερώσῃ τὴν διπλωματικήν του. Εὐχαριστῶν τὴν προθυμίαν τοῦ Στορνάρη, τὸν ἔγραφεν νὰ βοηθήσῃ λόγῳ καὶ ἔργῳ τὸν Σταμούλην Γάτζου, τοὺς δὲ Καραϊσκαίους νὰ τοὺς διώξῃ, καὶ ὅτι καὶ ὁ Ράγκος εἶναι βοηθὸς τοῦ Γάτζου,<ὥστε>νὰ διωχθῇ ὁ ἅρπαξ τῆς Καπιτανίας τῶν Μπουκοβαλαίων Καραϊσκάκης.

Ὁ Στορνάρης ἀμέσως ἔγραψεν εἰς τὸν Ἀντώνην<Ζαραλὴν>νὰ τραβηχθῇ εἰς δυνατὰ μέρη καὶ νὰ βασταχθῇ.

Δύο λόγοι παρακίνησαν τὸν Στορνάρην καὶ Γρηγόρην Λιακατὰν νὰ τραβηχθοῦν ἀπὸ Ἀσπροπόταμον ἅπαξ· ὁ ἕνας, διὰ νὰ φανοῦν βοηθοὶ εἰς τὸ Ἔθνος κατὰ τοῦ πολιορκητοῦ Σκόδρα, καὶ ὁ ἄλλος, νὰ πλησιάσουν καὶ εἰς ταῖς φαμελλιαῖς των ὁποῦ<τὰς>ὑπερεπιθυμοῦσαν[2]).

Μὲ τὴν πρόφασιν δὲ τοῦ ὅτι θέλουν κτυπήσει τοὺς Καραϊσκαίους ἐνόμισαν <ὅτι ἠμποροῦσαν>νὰ ἀσφαλίσουν πάλιν ταῖς θέσεις των ἀπὸ μέρος τῆς Τουρκίας, καὶ νὰ νέμωνται τὰ ἴδια δίκαια οἱ τοποτηρηταὶ ἀδελφοί των (534).

Ἀναχωρήσαντες περὶ τὸν *Ὀκτώμβριον* μῆνα, διὰ τῆς ὁδοῦ Πωλημένου Διάσελλου—[εἰς] Μπουκοβίτσας (τῆς ἰδίας ὁποῦ ἦλθον[3])—Πέντε Ἀδελφιῶν—Βραγκιανῶν—Ραφτόπουλου καὶ Βούλπης, ἀπήλθαμεν εἰς Φραγκίσταν, καὶ ἀπ' ἐκεῖ

---

1) Ὁριστικά. Καμμιὰ βοήθεια δὲν ἔδωσαν κατὰ τοῦ Σκόντρα.

2) Οἱ οἰκογένειές τους ἦτανε στὰ Ἐφτάνησα, λοιπὸν οἱ δυὸ Καπιταναῖοι ἀποφασίσανε ν' ἀφήσουν τ' Ἀρματωλίκια τους, ἀπὸ πρόβλεψη — καὶ ἡ ἀπόφαση ἦτανε τοῦ φρόνιμου Ν. Στορνάρη—καὶ νὰ κατεβοῦνε χαμηλότερα, καὶ πειὸ κοντὰ στὰ Νησιά. Ὁ συγγρ. δὲ λέει τίποτε ἂν τοὺς ἀκολουθοῦσε καὶ σῶμα στρατιωτικό, φαίνεται ὅμως πῶς μικρὸ τοὺς ἀκολουθοῦσε.—*Περικοπὴ* διαγραμ. ἀπὸ τὸ συγγρ.: «Διὰ νὰ μὴ ἐνοχληθοῦν οἱ ἀντιπρόσωποι ἀδελφοί των, ἔπειτα, ἀπὸ τοὺς Τούρκους, εἰδοποίησαν ὅτι αὐτοὶ μὲ τριακοσίους κινοῦνται ἐναντίον τῶν Καραϊσκαίων ἀπὸ τὸ μέρος τῶν Βραγκιανῶν νὰ προκαταλάβουν τὰς θέσεις, νὰ μὴ διαβοῦν πρὸς τὸν Βάλτον καὶ τοὺς ἔχῃ φόρτωμα κάθε ἡμέραν. Ὁ Σούλτσιας εὐαρεστηθείς, ἀναχωρήσαμεν μὲ κοπάδια πρόβατα, μὲ ἀγέλες (*σημ.* τὸ χειρόγρ. *ἀγέλιαις*), βόιδια ἀγοραστὰ <κατάλληλα>διὰ ζευγάρια εἰς τὰς....».

3) Τὸν ἴδιο δρόμο ποὺ κάμαν ἀνεβαίνοντας ἀπὸ τὸ Βάλτο πρὸς τὸν Ἀσπροπόταμο, τὸν κάνουν τώρα ἀντίθετα, κατεβαίνοντας.

εἰς Μαραθιάν[1]).

Εἰς Μαραθιὰν ἐμάθαμεν ὅτι οἱ Καραϊσκαῖοι κατέχουν τὸ χωρίον Ἁγίαν Τριάδα[2]), ὁ δὲ Ράγκος καὶ Σταμούλης Γάτζος μὲ τοὺς Τούρκους τοὺς πολιορκοῦν μακρόθεν καὶ τοὺς προβάλλουν νὰ τραβηχθοῦν ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν.

Μείναντες μίαν νύκτα ἐκεῖ, διὰ τοῦ γεφυρίου Βίγκιανης ἀπεράσαμεν εἰς τὰ Πολιτοχώρια, Καπιτανία τῶν Λαμπραίων[3]).

Ὁ Ράγκος ἔγραψεν εἰς τὸν Στορνάρην νὰ ἀνταμωθοῦν, πλὴν <αὐτὸς> ἀπέφυγεν τὴν ἀντάμωσίν του ἐπὶ λόγῳ ὅτι βιάζεται νὰ τραβηχθῇ εἰς τὰ κάτω μέρη. Ἔμεινεν εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν οὐδέτερος ὡς πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τῶν Ἀγράφων[4]).

Ἀπὸ χωρίον εἰς χωρίον <διαβαίνοντες> ἀνταμώθημεν μὲ τοὺς Λαμπραίους, οἵτινες ἐλάμβανον μέρος μὲ τοὺς Καραϊσκαίους καὶ τοὺς ἐνθάρρυναν. Περὶ τὰς *15 Νοεμβρίου*, ἀναβάντες εἰς τὸν ζυγὸν Κορακοβοῦνι[5]), διήλθαμεν διὰ <τοῦ βουνοῦ> τῆς Χελιδόνας—ὅπου <κατὰ τὴν εἴσοδὸν> ἦτον τοποθετημένος ὁ Καραϊσκάκης, στρατοπεδευμένου τοῦ Σκόδρα εἰς Καρπενίσι—καὶ ξενυχτήσαμεν εἰς τὸ Μικρὸ Χωριόν (535[6]).

Μόλις ἐφθάσαμεν ἐκεῖ, καὶ μᾶς ἦλθεν ἡ χαροποιὰ εἴδησις ὅτι ὁ <Σκόδρας> ἀποσύρθη ὅλως διόλου <ἀπὸ τὸ Ἀνατολικόν>, ὅτι ἀπέρασεν τὸν ποταμὸν Ἄσπρον τὴν *19 <Νοεμβρίου* 1823>, ὅτι οὐδένας ἔμεινεν ὀπίσω καὶ ὅτι φεύγει μὲ μεγάλην βίαν. Δύο ἡμέραις ἐστάθημεν ἐκεῖ, μίαν εἰς τὴν Παναγίαν, μοναστῆρι περίφημον <τῆς> Μπρουσιότζας, καὶ ἄλλην μίαν εἰς τὸ χωρίον <Μπρουσόν>, καὶ τὴν τρίτην διευθύνθημεν διὰ Βραχόρι[7]).

Εἰς τὸ Μικρὸν Χωρίον καὶ <εἰς> Προυσὸν μᾶς βεβαίωναν ὅτι ὁ Καπ. Σια-

---

1) Ὁ δρόμος αὐτὸς ποῦ ἀκολουθοῦνε, τοὺς ἔφερνε ἀπὸ τ' Ἄγραφα στὴν περιφέρεια Σοβολάκου, καὶ ἀπὸ 'κεῖ στὸ Βραχόρι.

2) Δηλ. βγῆκαν ἀπὸ τ' Ἄγραφα καὶ πιάσαν τὸ χωριό, στὶς βορεινὲς πλαγιὲς τοῦ Βελουχιοῦ, πέντε ὧρες μακρυὰ ἀπὸ τὸ Καρπενίσι, ποῦ πέφτει στὴν α. πλαγιὰ τοῦ Βελουχιοῦ.

3) Κόλι στὰ ν. τοῦ Καρπενισιοῦ μὲ πρωτοχῶρι τὸ Μεγάλο Χωριό. Γιὰ τοὺς Λαμπραίους βλ. π. π. σ. 112—3.

4) Ὅσο ἦτανε δυνατὸς ὁ Καραϊσκάκης, ὁ Στορνάρης ἦτανε μαζί του· τώρα ποῦ ἐκεῖνος κατατρέχεται, αὐτὸς εἶναι «οὐδέτερος».

5) Ὁ συγγρ. ἐδῶ μεταφράζει τὸ ὄνομα τοῦ βουνοῦ Καλιακούδα.

6) Ἐδῶ οἱ ὁδοιπόροι κάμανε περίεργες στροφὲς ἀνεβαίνοντας πάλι κατὰ τὸ βοριὰ καὶ γυρεύοντας ν' ἀνταμώσουν τοὺς Λαμπραίους. Τὸ Μικρὸ Χωριὸ βρίσκεται στὶς β. πλαγιὲς τῆς Χελιδόνας.—Παραλείπονται προσθῆκες μεταγενέστ. τοῦ συγγρ. στὸ περιθώριο τῆς σ. 534 τοῦ χειρογρ., ποῦ κάνουνε λόγο γιὰ τὴν πολιτικὴ κατάσταση καὶ τὶς διαιρέσεις τῶν κομμάτων.

7) Ἀρχὲς τοῦ Ὀχτ. ἔφτασε ὁ Σκόντρας στὸ Αἰτωλικό, καὶ ἄρχισε τὴν πολιορκία, ἐνῷ πλάκωνε ὁ χειμῶνας· δὲν εἶναι λοιπὸν παράξενο ὅτι ἔφυγε μέσα τοῦ Νοέμβρη. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ της ἡ ἐκστρατεία αὐτή, ἡ μεγαλόπρεπη καὶ ἀργοκίνητη, φάνηκε πῶς ἔγινε μὲ τὸ σκοπὸ νὰ φαγωθοῦν οἱ λουφέδες τοῦ Σουλτάνου ἀπὸ τὴν Ἀρβανιτιά. Τὸ τέλος τῆς ἐκστρατείας ἔπρεπε νὰ γίνῃ τὴν 25 τοῦ Ὀκτώβρη, δηλαδὴ τὸν Ἅη-Δημήτρη, κατὰ τὴν παραδομένη ἀρχή. Νὰ ὅμως ποῦ ὁ Σκόντρα πασᾶς ἔδειξε τὸ ζῆλο του μένοντας πίσω ἕνα μῆνα ἀκόμα...

δήμας Ἀποκορίτης <εἰς Καλιακούδαν> ἐπρόδωσεν τὴν θέσιν του καὶ <ὅτι> ἀπὸ τὴν προσκύνησίν του βεβαιώνεται ἡ πρᾶξις του. Διαβάντες οἱ Τοῦρκοι <κατὰ τὴν μάχην> ἀπὸ ἕνα μονοπάτι κυρίευσαν ταῖς πλάταις τῶν ἐδικῶν μας, καὶ ἐχαλάσθησαν. Δὲν ἦτο ὅμως ἀληθινὸν <τὸ λεγόμενον>, ἂν καὶ εἶχαν δίκαιον νὰ ὑποπτεύουν εἰσέτι τὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν διαγωγήν του[1]). Τὰ αὐτὰ ἔλεγον καὶ διὰ τὸν Καραϊσκάκην, διὰ τὴν ἀδιαφορίαν του καὶ συχνὰς ἀνταποκρίσεις καὶ συνομιλίας μὲ τοὺς Τούρκους πρὶν χαλασθοῦν[2]).

1) Ἐπειδὴ προσκύνησε κατὰ τὴν εἰσβολὴ τοῦ Σκόντρα εἶχαν ἕνα λόγο («δίκαιον») νὰ τὸν ὑποπτεύωνται ὅτι πρόδωσε κιόλα. Π. κ. θὰ φανῇ ἡ ἀλήθεια.

2) Ποιὰ εἶναι αὐτὴ ἡ «ἀδιαφορία» τάχα; Ὁ Καραϊσκάκης δὲν ἔκρυβε τὸ σκοπό του νὰ τἄχῃ καλὰ μὲ τοὺς Τούρκους, καὶ μάλιστα θεατρικὰ τὸ διαλαλοῦσε. «Ἀδιαφορία», ἴσως ἐννοεῖ ὁ συγγρ. τὸ ὅτι δὲν ἔλαβε μέρος οὔτε στὴ μάχη τοῦ Κεφαλοβρύσου, οὔτε τῆς Καλιακούδας. «Συνομιλία», ἐννοεῖ βέβαια τὴ συντροφιὰ ποῦ ἔκαμε μὲ τοὺς Γκέγκηδες, πρὶν χαλαστοῦν= πρὶν διαλυθῇ ἡ ἐκστρατεία τοῦ Σκόντρα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ

Ἄφιξις τοῦ συγγραφέως εἰς Αἰτωλικὸν—Κοινωνικὰ—Αἱ εἰς Ἄγραφα διαιρέσεις—Στρατιωτ. συνέλευσις ἐν Μεσολογγίῳ—Περιπέτειαι προσφυγικῶν οἰκογενειῶν ἐν Κεφαλληνίᾳ—Ὁ Βύρων ἐν Μεσολογγίῳ—Ἐπαρχιακὰ Ἄρματα Ἀποκούρου—Ἄφιξις Καραϊσκάκη εἰς Αἰτωλικὸν—Ἔκρηξις τῆς περὶ Ἀγράφων διαιρέσεως—Σχέδια στρατιωτικὰ—Διάλογος μὲ τὸν Βύρωνα—Ἔξοδος ὁπλαρχηγῶν—Καραϊσκάκη σατυρικὴ προσφώνησις—Ἀντίδρασις αὐτοῦ κατὰ τῆς σχεδιαζομένης ἐκστρατείας—Ἔκρηξις τῆς περὶ προδοσίας αὐτοῦ κατηγορίας—Ἀνάκρισις κατ' αὐτοῦ—Κωμικὴ κατάθεσις μάρτυρος—Δίκη—Τὸ κατηγορητήριον—Ἡ συζήτησις—Κωμικὸν τέλος τῆς δίκης—Ἀποκήρυξις τοῦ Καραϊσκάκη—Πομπώδης αὐτοῦ ἀναχώρησις ἐξ Αἰτωλικοῦ.

Εἰς τὰς 23<*Νοεμβρίου 1823*>ἐφθάσαμεν εἰς Βραχόρι, τὸ ὁποῖον ἦτον ἔρημον εἰσέτι· εἰς δὲ τὰς 24 <τοῦ αὐτοῦ> εἰς Ἀνατολικόν[1]). Τὴν 30 <Νοεμβρίου> εἶχεν φθάσει καὶ ὁ Πρόεδρος τοῦ Βουλευτικοῦ <Ἀλέξ.> Μαυροκορδάτος μὲ 5 πλοῖα ὑπὸ τὸν Παν. Βότασην Ἐκτελεστὴν[2]) ἀπὸ Πελοπόννησον, <ἀποστελλόμενος> πάλιν ἐκ μέρους τοῦ Βουλευτικοῦ ἀπὸ Ὕδραν[4]) κατ' αἴτησιν τῶν Μισολογγιτῶν <ὑποβληθεῖσαν> πρὶν τῆς φυγῆς τοῦ Σκόδρα, <διὰ>νὰ διευθύ-

---

1) Λοιπὸν ἀρχὲς τοῦ Ὀκτ. κινῆσαν ἀπὸ τὰ Κότσανα, πρωτοχῶρι τοῦ Ἀσπροποτάμου, καὶ φτάσανε στὸ Μικρὸ Χωριὸ τοῦ Καρπενησιοῦ στὶς 19 Νοέμβρη· δηλαδὴ κάμαν 1 1/2 μῆνα, κι' αὐτὸ γιατὶ προχωροῦσανε βόσκοντας τὰ κλεμμένα κοπάδια τους στὸ δρόμο. Δηλ. ὁ Στορνάρης γίνηκε τσέλιγκας, ἀφοῦ ἦταν ἀναγκασμένος νὰ φύγῃ ἀπὸ τὸν τόπο του. Ἔτσι, φροντίζοντας γιὰ τὰ γιδοπρόβατά του, ἀργοποροῦσε ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριό, ὥς ποῦ ν' ἀπαντήσῃ τοὺς Λαμπραίους. Ὄχι ὅμως γιὰ τὸ λόγο πῶς ἦταν παραζαλισμένος ἀπὸ τὴ φροντίδα τῶν κοπαδιῶν του, ἀρνήθηκε ν' ἀνταμωθῇ μὲ τὸ Ράγγο, ἀλλὰ γιὰ νὰ μένῃ οὐδέτερος. Τὰ κοπάδια τοῦ Στορνάρη, ἂν καὶ ὁ συγγρ.δὲ μᾶς λέει τίποτε γιὰ τὴν τύχη τους (εἶναι φίλος τῶν Λαμπραίων-Βλαχοπούλων-Γιολδασαίων) πάθανε πολλὰ στὸ δρόμο τους. Λίγα προφτάσανε νὰ μποῦνε στὸ Μοριᾶ γιὰ νὰ πουληθοῦνε.

2) Τὸ χειρόγρ. *Δεκεμβρίου*.

3) Μέλος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ.

4) Ὁ Μαυροκορδάτος εἶχε ἐκλεχθῇ Πρόεδρος τοῦ Βουλευτικοῦ, ἀλλὰ δὲν εἶχε δεχθῇ τὴν ἐκλογή, καὶ ἔμενε παραιτημένος, ἐνῶ ἡ Βουλὴ τὸν θεωροῦσε πρόεδρο. Ἡ ἐκλογή του εἶχε γίνει στὶς 10 Ἰουλ. 1823. Ὁ ἴδιος εἶχε ἐνεργήσει, καὶ ἔφτασε ἀναφορὰ ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι, 20 Σεπτ. 1823, πρὶν ἀκόμα ἀποσυρθῇ ὁ Σκόντρα πασσᾶς. Ἀφοῦ ἀποφασίστηκε πάλι Διευθυντὴς στὴ Δυτ. Ἑλλάδα, πέρασε ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο στὴν Ὕδρα καὶ ἀπὸ τὴν Ὕδρα μὲ τὴ συνοδεία μιᾶς μοίρας τοῦ στόλου ἔφτασε στὸ Μεσολόγγι.

νη τὰ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, μὲ τὰ ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου, καὶ ἐσήκωσαν τὸν Γενικὸν ἔπαρχον Κ. Μεταξᾶν, ὅστις <κομματικῶς> βαστοῦσεν τὸ μέρος τῶν ἄλλων <φίλων> τοῦ Κολοκοτρώνη, καὶ ὅστις ἀπὸ Μισολόγγι μετέβη εἰς Τρίπολιν.

Ἡ δημογεροντία Ἀνατολικοῦ καὶ ὅλαι αἱ ἀρχαὶ ἔδειξαν τὰς μεγαλυτέρας περιποιήσεις εἰς τὸν Στορνάρην καὶ Γρηγόρην <Λιακατὰν>, νεοφανεῖς <ὄντας> εἰς τὸ ἔδαφος τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος (536).

Εἰς τὸ Μισολόγγι ἑτοίμασαν <διὰ τὸν Ν. Στορνάρην> καταλύματα, καὶ τὸν ἐπρόσμεναν μὲ τὴν μεγαλυτέραν ἀνυπομονησίαν νὰ ἰδοῦν τὸν ἄνδραν, ὅστις ἐκθειάζετο ἀπὸ ὅλους <ὡς ἄνθρωπος> μὲ τόσας φυσικὰς ἀρετάς. Ὅλοι οἱ δημόσιοι <ὑπάλληλοι> καὶ <οἱ> πρόκριτοι ἄνδρες ἦλθαν εἰς ἐπίσκεψίν του καὶ ὅλοι ἔμειναν εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὸ φέρσιμόν του καὶ εὐπροσηγορίαν[1]).

Ὁ Λὸρδ Βυρὼν καὶ ὁ Συνταγματάρχης Στανχόπ, καθὼς καὶ ὁ Κόντε Γάμπας εὑρίσκοντο εἰς Κεφαλληνίαν καὶ ἐπροσμένοντο ἡμέραν παρ' ἡμέραν νὰ ἔλθουν εἰς Μισολόγγι[2]).

Ἦλθεν <εἰς Μεσολόγγι> καὶ ὁ Νότης Μπότζιαρης, ὅστις ἔλειπεν εἰς τὰ Νησιά.

Ἐσύχναζεν <εἰς ἡμᾶς> περισσότερον ὁ Κίτζιος Τζιαβέλα. Ὁ Κώστας Μπότζιαρη εὑρίσκετο αὐτοῦ. Πλὴν ὁ Κίτζιος δὲν ἔβλεπεν μὲ καλὸν ὀμμάτι τὰς ὑποδεξιώσεις τοῦ Στορνάρη, ἔχων παράπονα ὅτι τὸν ἐδίωξεν <αὐτὸς> μαζὶ μὲ τὸν Καραϊσκάκην ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν του.

Ὁ Στορνάρης καὶ Γρηγόρης, μὲ τὴν παρουσίαν των εἰς Μισολόγγι, ἔρριψαν ὅλας τὰς κατ' αὐτῶν πρὸ καιροῦ κατηγορίας διὰ τὸν <πατριωτικὸν> δρόμον ὁποῦ διέτρεχαν εἰς ταῖς ἐπαρχίαις των, καὶ ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἡ ὑπόληψις τοῦ Στορνάρη ηὔξανεν τόσον ἀπὸ τὸν Διευθυντὴν Κον Μαυροκορδάτον, καθὼς καὶ ἀπὸ τοὺς προκρίτους καὶ πολίτας Μεσολογγιοῦ· ὁ Κος <Θανάσης Ραζῆ> Κότζικας μάλιστα, ἄνθρωπας μὲ νοῦν, αὐτόχθων <Μεσολογγίτης> ἦτον ἀχώριστος <ἀπὸ αὐτοὺς> νύκτα-ἡμέρα (537).

Ἐκτὸς ὅτι ἦτον Διευθυντὴς <τῆς Δυτ. Ἑλλάδος> ὁ Κος Μαυροκορδάτος, καὶ <ὁ Ν. Στορνάρης> τὸν ἐσέβετο, τὸν ἐσέβετο <ἀκόμη> καὶ διὰ τὰς ὑποχρεώσεις ὁποῦ ἔλαβεν <παρ' αὐτοῦ> διὰ τὴν μεγάλην ὑποδεξίωσιν καὶ σύστασιν τῶν φαμελλιῶν των εἰς τοὺς ἄρχοντας τῆς Κεφαλληνίας.

Περὶ <πολιτικῆς καταστάσεως> τοῦ ἐσωτερικοῦ μας διόλου ἰδέαν δὲν εἶχα-

---

1) Ἡ τόσο θερμὴ ὑποδοχὴ ἔγινε γιατὶ ὁ Ν. Στορνάρης ἦτανε πιστὸς πολιτικὸς φίλος τοῦ Μαυροκορδάτου, καὶ ἡ παρουσία του ἦταν ἀπόδειξη ὅτι τὸ μεγάλο Ἀρματωλίκι τοῦ Ἀσπροποτάμου πήγαινε πειὰ ὁριστικὰ μὲ τὸ κόμμα τὸ Μαυροκορδατικό. Ἂν ὅμως λογαριάσῃ κανεὶς πῶς ὁ Ν. Στορνάρης παράδωσε τὸ Ἀρματωλίκι του προσκυνημένο στοὺς Τούρκους, καὶ ὁ ἴδιος ἀπὸ φόβο μὴ δολοφονηθῇ παραίτησε τὸ ἐπίσημο ἀξίωμά του, καὶ ἔφυγε φτωχὸς καὶ ταπεινωμένος, καὶ χωρὶς καμμιὰ μεγάλη δύναμη στρατιωτικὴ μαζί του, τότε θὰ παραδεχτῇ πῶς οἱ ἔπαινοι τοῦ γραμματικοῦ του εἶναι παραπανιστοὶ καὶ παρατεντωμένοι.

2) *Κεφαλληνίαν*, τὸ χειρόγρ. Ζάκυνθον. Ὁ Βύρων ἔφτασε στὴν Κεφαλλωνιὰ 24 Ἰουλ. καὶ στὸ Μεσολόγγι 24 Δεκέμβρη 1823.

μεν εἰσέτι. Ὁ Κος Διευθυντής, ἀπορρίψας τὴν Γ. Γραμματείαν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ[1]), ἅμα ἦλθεν καὶ ηὗρεν ἐλευθέρας τὰς πόλεις καὶ τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὰς Τουρκικὰς ὁρδάς, μὲ ἐγκύκλιόν του ἐπροσκάλεσεν ὅλους τοὺς Καπιταναίους, ἀπὸ Πατρατζίκι κ' ἐδῶθεν, νὰ <συνέλθουν διὰ νὰ> συσκεφθοῦν περὶ τοῦ μέλλοντος.

Οἱ Καραϊσκαῖοι, ἀφοῦ συνέλαβαν μερικοὺς ἀπὸ τοὺς προκρίτους Ἀγραφιώτας[2]), ὑποχώρησαν τὰ Ἄγραφα εἰς τὸν Ράγκον καὶ Σταμούλην Γάτζον, καὶ ἐτραβήχθησαν εἰς τὰ Πολιτοχώρια <μαζὶ> μὲ <τοὺς συμμάχους των> τὸν Σπῦρον καὶ Γιαννάκην Λαμπρόπουλα[3]). [Τὸ δὲ σῶμα τοῦ Καραϊσκάκη ἐσύγκειτο καὶ ἀπὸ ἐντοπίους καὶ <ἀπὸ> Βαλτινοὺς οἵτινες, <ἐνῷ> πάντοτε διεδέχοντο <καὶ ὑπηρετοῦσαν τοὺς ἐναλλασσομένους> ἀρχηγούς, καὶ <αὐτοὶ> ἔμενον παντοτινοί, συνενώνοντες τὰ συμφέροντά τους μὲ τὸν δυνατώτερον, ἀποσπάσθησαν <καὶ τώρα> καὶ γύρισαν μὲ τὸν Ράγκον. Οἱ Καραϊσκαῖοι <ὅσοι> ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὴν συντροφιάν των, ἕως 150, [οἵτινες] ἀπέρασαν εἰς τὰ Πολιτοχώρια καὶ <ἐκεῖ> περίμεναν ὁδηγίας][4]).

Ὁ Ράγκος ἐσυμφώνησεν μὲ τὸν Σταμούλην <Γάτσον> οὕτως: Ἔχοντες τὸν ζυγὸν τῆς Ὄξυᾶς ὡς δροθετικὴν γραμμήν, ὁ Ράγκος νὰ νέμεται ὅσον μέρος ἔχυνεν τὰ νερὰ πρὸς τὸν Ἄσπρον (538), ὁ δὲ πρὸς τὴν Θετταλίαν.

Τὰ Ἄγραφα ἦτον τὸ ἀντικείμενον <τῆς ὁμιλίας> εἰς ὅλας τὰς συνεντεύξεις τῶν εἰς Μεσολόγγι παρευρεθέντων[5]). Ἅμα ἠκούσθη ἡ συμφωνία τοῦ Ράγκου, ἄρχισαν νὰ κατακρίνουν τὸν Ράγκον καὶ νὰ δικαιώνουν τὸν Καραϊσκάκην γενικῶς.

Ὁ Καραϊσκάκης ἐθεραπεύετο εἰς Κεφαλληνίαν[6]). Ἅμα ἔμαθεν τὰ διατρέξαντα ἀπὸ τὸν Ράγκον, ἔγραψεν εἰς τὸν Στορνάρην νὰ ζητήσῃ τὴν ἄδειαν ἀπὸ τὸν Διευθυντὴν νὰ συνέλθῃ καὶ αὐτὸς εἰς Μισολόγγι μὲ τοὺς λοιποὺς, μὲ τὴν προσθήκην νὰ τοῦ δώσουν τὸν λόγον τῆς τιμῆς <των> ὅτι δὲν θέλει ἐνοχληθῇ, οὔτε

---

1) Γρ. «ἀπορρίψας τὴν προεδρείαν τοῦ Βουλευτικοῦ».

2) Ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Καραϊσκάκη Ἀντώνης Ζαραλῆς, κατὰ τὶς ὁδηγίες βέβαια τοῦ Καπετάνου του, κράτησε μερικοὺς δημογέροντες, δηλ. τοὺς πειὸ ζωηροὺς ἢ δυνατοὺς ἀπὸ τοὺς ἀντιπολιτευόμενους τὸν Καραϊσκάκη, ὡς ἐγγύηση ὅτι οἱ ἄλλοι δὲ θὰ κακοποιήσουν ἢ σκοτώσουν κανέναν ἀπὸ τοὺς «Καραϊσκαίους». Τὸ μέτρο ἦτανε τῆς ἀπόλυτης ἀνάγκης.

3) Ἀπὸ γράμμα τοῦ Α. Ζαραλῆ, 25 Νοεμβρ. 1823, βγαίνει πῶς τὸ σῶμα του τὸ χτύπησε ξαφνικὰ ὁ Ράγκος καὶ Στ. Γάτσος, ἀλλὰ ἔχασαν τέσσερες σκοτωμένους καὶ ἄλλους τόσους λαβωμένους. Ὁ Ράγκος εἶχε πάρει φανερὸ σύμμαχο τὸ Σοῦλτσε Κόρτσα, καὶ πολεμούσανε συντροφικὰ οἱ δυὸ τοὺς «Καραϊσκαίους».

4) Διαγραμμένη ἀπὸ τὸ συγγρ. ἡ φράση ἡ κλεισμένη σὲ ὀρθογώνιες ἀγκύλες· «τὸ δὲ σῶμα τοῦ Καρ.....—περίμεναν ὁδηγίας».

5) Τῶν στρατιωτικῶν, ποῦ ἦταν καλεσμένοι σὲ τοπικὴ συνέλευση.

6) Ὡς ἐκεῖ, στὴν Κεφαλλωνιὰ καὶ στὶς δημόσιες ἀρχὲς τῆς Ἀγγλ. Διοίκησης, τὸν κατάτρεξε τὸ μῖσος τοῦ Ράγκου. Στὸ ἀρχεῖο Μαυροκορδάτου σώζεται γράμμα ἀπὸ Ἄγραφα χωρὶς ὑπογρ. πρὸς τὸν Κ. Βουλπιώτη καὶ Δ. Γούζιο (προύχοντα Καστανιᾶς Ἀγράφων), ποῦ μένουνε πρόσφυγες στὸν Κάλαμο. Ἀπ' αὐτὸ τὸ γράμμα, 2 Δεκ. 1823, φαίνονται οἱ τίμιες ἐκεῖνες ἐνέργειες ποῦ ἔγιναν στὸ Διοικητὴ τῆς Κεφαλλωνιᾶς, γιὰ νὰ φυλακίσῃ τὸν Καραϊσκάκη γιὰ κακοῦργο.

ἀπὸ τοὺς Τζιαβελαίους ὁποῦ τοὺς πολέμησεν, οὔτε ἀπὸ τοὺς λοιποὺς διότι ἀδιαφόρησεν εἰς τὴν Χελ<ιδ>όναν, πρὶν ἐκθέσῃ τὰ δίκαιά του ὑπ' ὄψιν τοῦ Διευθυντοῦ καὶ τῶν λοιπῶν[1]).

Ὁ Διευθυντὴς ἀποβλέπων εἰς ἕνα γενικὸν καλὸν ἐσυγκατάνευσεν, καὶ τὸν ἔγραψεν· νὰ ἔλθῃ χωρὶς ὑποψίαν, καθὼς καὶ ὁ Στορνάρης καὶ ὁ Νότης Μπότζιαρης τὸν βεβαίωσαν μὲ τὸν λόγον τῆς τιμῆς των.

Ἕως *15 Δεκεμβ.*<1823>εἶχαν (539) φθάσει καὶ οἱ περιμενόμενοι· ἰδοὺ ὁποῖοι ἦσαν ὅλοι, ἀρχίζοντας κατ' ἐπαρχίαν[2]):

Ρουμελιῶται

Γρηγόρης Λιακατὰς	Κλινοβοῦ
Νικόλαος Στορνάρης	Ἀσπροποτάμου
Ἀνδρέας Ἴσκου	Βάλτου
Γεώργος Τζιόγκας	Βονίτσης καὶ Ξηρομέρου (τὸ Ξηρόμερον χηρεύει[3])
Δημ. Μακρῆς	Ζυγοῦ
Ἀλεξάκης Βλαχόπουλος Χρ. Στάϊκος	Βλοχοῦ, φιλονικούμενος
Κ. Σιαδήμας Χρίστος Μακράκος	Ἀποκούρου, φιλονικούμενον
Γ. Καραϊσκάκης Ἰω. Ράγκος (δὲν ἦλθεν)	Ἀγράφων, φιλονικούμενα
Γ. Πεσλῆς (δὲν ἦλθεν)	Σοβολάκου
Σπῦρος Λάμπρος	Πολιτοχωρίων
Γιαννάκης Γιολδάση	Καρπενίσι καὶ μέρος Κραβάρεως

1) Ὁ Καραϊσκάκης εἶχε γράψει ὁ ἴδιος στὸ Μαυροκορδάτο ἀπὸ τὴν Ἰθάκη, 7 τοῦ Δεκ. 1823. Τὸ γράμμα του εἶναι ταπεινὸ καὶ συμβιβαστικό. "Ενα πρᾶμα ζητεῖ μ' ἐπιμονὴ ἀπ' αὐτόν· ἐνῷ ἀδιαφορεῖ γιὰ τὸ Ἀρματωλίκι, ποῦ τοῦ τὸ πῆρε ὁ Ράγκος, ἂν καὶ ἦτανε διορισμένος ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Μαυρ. («κατὰ τοὺς διορισμοὺς καὶ διαταγάς σας, ὁποῦ ἔχω εἰς χεῖρας»), ἐπιμένει νὰ δικασθῇ ὁ Ράγκος γιατὶ σκότωσε τοὺς ἀνθρώπους του, «ἐκείνους ὁποῦ ἔκαμαν τόσαις δουλεῖαις καὶ ἐθυσιάστηκαν διὰ τὴν πατρίδα τό αἷμα τῶν ἀθώων ἀνθρώπων μου πρέπει νὰ ἐκδικηθῇ». Ἴσως ὁ Ράγκος σκότωσε ὀπαδοὺς τοῦ Καρ. γιὰ νὰ ἐκδικηθῇ ἐκείνους ποῦ ὁ Καρ., γυρίζοντας πίσω στ' Ἄγραφα ἀπὸ τὸ Καρπενίσι, μαζὶ μὲ τοὺς Γκέγκηδες (π.π.σ. σ.346 σημ.)τιμώρησε σκληρὰ γιατί, στὴν ἀπουσία του, εἶχανε χαλάσει τὴν τάξη, πέσανε σὲ λῃστεῖες κ.λ.π. καθὼς ὁ Καράμπας, Σαρακατσάνος ἀπὸ τὰ Βραγκιανά. Αὐτοὶ οἱ τιμωρημένοι θὰ ἦταν ὀπαδοὶ τοῦ Ράγκου. Ὅσο γιὰ τὸ λαμπρὸ πρωτοπαλήκαρό του τὸν Ἀντ. Ζαραλή, αὐτὸς σκοτώθηκε σὲ μάχη μὲ τοὺς Ραγκαίους. Βλ. π. κ.

2) «Διὰ νὰ μὴ εἰσχωρήσῃ τὸ πνεῦμα τῶν «ἀντιβουλευτῶν» εἰς τοὺς Δυτικοελλαδίτας, ἀμέσως προσκάλεσεν ὅλους τοὺς ὁπλαρχηγοὺς τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, καὶ συνῆλθον εἰς Μισολόγγι. Ὁ Πάνος Ράγκος ἔφθασεν μὲ γράμματα τοῦ Κολοκοτρώνη, πλὴν ἀπεδλήθη ἀπὸ ὅλους». σημ. συγγ.—Ἀντιβουλευταί, ἐχθροὶ τοῦ Βουλευτικοῦ, ποῦ ἐξακολουθοῦσε νὰ θεωρῇ πρόεδρό του τὸ Μαυροκ., ἂν καὶ παραιτημένο.

3) Γιὰ τὴν ἀποουσία τοῦ Γ. Βαρνακιώτη.

Ἀνδρίτσος Σιαφάκας	Κραβάρεως
Μήτζιος Κοντογιάννης	Πατρατζικίου
Δῆμος Σκαλτσᾶς	Λιδορικίου

Οὗτοι ὅλοι εἶχαν ἐπαρχίας <Ἀρματωλικὰς> καὶ ἐνέμοντο τὰ δίκαια ἄλλοι παλαιόθεν, καὶ ἄλλοι νεώτεροι.

Σουλιῶται

Νότης Μπότζιαρης καὶ	μὲ τοὺς συγγενεῖς καὶ ὀπα-
Κώστας <Μπότζιαρης>	[δούς των
Κίτζιος Τζαβέλας	μὲ τοὺς συγγενεῖς καὶ ὀπαδούς του
Γιώτης Νταγκλῆς	Ἄλλης τάξεως[1])
Λάμπρος Βεΐκου	
Γεωργάκης Δράκου	

Ζερβάτες, τοὺς ὁποίους ἐγνώρισα τότε <ὅλους πρώτην φορὰν[2]>

Πολιτικοὶ διαπρέποντες

Γ. Αἰνιάν, Γαλάνης Μεγαπάνου, Τάτσης Μαγκίνας, <Ἀθ. Ραζῆ> Κότζικας[3]).

Συναχθέντες, πρὶν ἀρχίσῃ ἡ συζήτησις περὶ ὅσων ἔπρεπεν νὰ σκεφθοῦν, ἔξαφνα ἔφθασεν <ἐκ Κεφαλληνίας> ἀπεσταλμένος ὁ Κώστας Ζήση Σουλιώτης ἀπὸ ταῖς φαμελλιαῖς τοῦ Στορνάρη, αἵτινες ἔγραφον, τὸ ὀγληγορώτερον, ὅπως στείλῃ νὰ ταῖς σηκώσῃ ἀπὸ τὴν σκλαβιάν (540[4]).

Ὁ Κος Μαυροκορδάτος καὶ Μάρκος Μπότζιαρη, γνωρίζοντες τὸν Κον Δελλαδέτζιμαν φιλογενῆν καὶ φίλον τους, ὅταν ἔπεμψαν ταῖς φαμελλιαῖς <τῶν Στορναραίων>, ταῖς ἐσύσταιναν ὑπὸ τὴν ἄμεσον προστασίαν του. Φθάσασαι[5]) εἰς τὸν λι-

---

1) Β' τάξεως. Καὶ ὅμως ἦταν ἐπίσημοι κι' αὐτοί.

2) Στὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικά», πρῶτο φύλλο τῆς 1 τοῦ Γενάρη 1824, ὅπου δημοσιεύεται: ὁ κατάλογος τῶν στρατ. ἀντιπροσώπων, σημειώνονται, λησμονημένοι ἀπὸ τὸ συγγρ., καὶ οἱ: Γιαννάκης Μπουκοβάλας, Σπῦρος Κοντογιάννης, Ἀντρ. Ζαγκανᾶς (Βενέτικο), Κωνστ. Βλαχόπουλος (Βλοχός), Σωτ. Κοτζαμάνης, Μῆτρος Χαλκούνης ἐπίτρ. τοῦ Πεσλῆ. Ὁ Κοτζαμάνης φιλονικοῦσε τὸ Ἀρματωλίκι τοῦ Σοβολάκου μὲ τὸν Πεσλῆ. Ὁ Κ. Βλαχόπουλος, ἀδερφὸς τοῦ Ἀλέξη, φιλονικοῦσε γιὰ τὸ Βλοχὸ μὲ τὸ Χρ. Στάϊκο. Λοιπὸν ὁ Ἀλέξης δὲ φαινότανε, γιατὶ ἦταν ὑπουργὸς τῶν Πολεμικῶν στὸ κέντρο. Ὁ συγγρ. ἔδωσε κατάλογο ὄχι σωστό.

3) Ὁλάκερος ὁ κατάλογος τῶν πολιτικῶν ἀντιπροσώπων φαίνεται στὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικά», φύλλο ἀριθ. 8 τῆς 26 Γενάρη 1824. Ὁ συγγρ. σημείωσε ὅσα ὀνόματα τοῦ ἦτανε συμπαθητικά.

4) Διαγραμμένη ἡ φράση: «Εἰς τὴν Κεφαλληνίαν ὁ Ἔπαρχος Κος Π. Καρύδης καὶ ὁ <Δημ.> Δελλαδέτσιμας εἶχαν ἀναμεταξύ των τὰς ἀντιζηλίας των. Εἰς τὰς ὑποθέσεις ὁποῦ συνέβαινον <μεταξὺ> τῶν Ἑλλήνων ὁ Δελλαδέτσιμας ἐλάμβανεν μέρος περισσότερον ἀπὸ τὸν Κον Π. Καρύδην. Φιλογενὴς κηρυχθεὶς ὁ Κος Δελλαδέτσιμας, ἐχαίρετο περισσοτέραν ἐμπιστοσύνην ἀπὸ τὸν Κον Μαυροκορδάτον. Ὁ Κος Καρύδης, ὡς Ἔπαρχος, ἂν καὶ ἐπιθυμοῦσεν ἴσως, δὲν ἐδύνατο, ὡς δημόσιος <ἄνθρωπος> τῆς Βρετανικῆς ἐξουσίας». — Στὸ κείμενο ὁ συγγρ. γράφει *Δελαδέσμας* ἢ *Δελαδέζμας*. Γρ. Δαλλαδέτσιμας.

5) Τὸ χειρόγρ. *φθάσαντες*.

μένα Ἀργοστολιοῦ, ὁ Κος Π. Καρύδης Ἔπαρχος, φιλοτιμηθεὶς νὰ δείξῃ ὑπεράσπισιν αὐθορμήτως, χωρὶς καμμίαν σύστασιν, παρὰ ἁπλῶς ἀπὸ τὴν μεγάλην ὑπόληψιν πρὸς τὸν Στορνάρην, πρὶν ἀναδεχθῇ τὸ βάρος ὁ Κος Δελλαδέτσιμας, ἐπρόλαβεν καὶ ἐπρόσφερεν εἰς ταὶς φαμελλιαὶς ὅλην τὴν περιποίησιν καὶ ὡς Ἔπαρχος, καὶ ὡς Καρύδης, καὶ δὲν ἄφηνεν τίποτες νὰ κάμῃ καὶ ὁ προστάτης <Δελλαδέτσιμας>.

Ὁ Δελλαδέτσιμας βλέπων τοῦτο, ἔπεσεν εἰς ἀντιζηλίαν, καὶ (541) προσπαθοῦσεν νὰ τὸν ὑπερβαίνῃ[1]). Ἀπὸ αὐτὰ τὰ <ἑκατέρωθεν> κινήματα προέκυψεν μία ἀμιλλα ποῖος νὰ ταὶς περιποιηθῇ περισσότερον καὶ ποῖος νὰ ταὶς ὁδηγήσῃ καλύτερα ὡς πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν γραμμάτων καὶ παραγγελιαὶς τοῦ Στορνάρη, νὰ φυλαχθῇ ἡ ὑγεία των.

Ἡ πολιτικὴ τῆς Ἀγγλίας βαΐζει[2]) ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Κος Π. Καρύδης —ὅστις περίμενεν περίστασιν νὰ δείξῃ τὴν φιλογένειάν του ὡς δημόσιος <ὑπάλληλος>— λοιπὸν ἐναγκαλίσθη ταὶς φαμελλιαίς, ταὶς φιλοξένησεν, ταὶς συμβούλευσεν ὡς πατὴρ καὶ ταὶς ὑπεσχέθη ὅλην τὴν ὑπεράσπισιν, διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ Στορνάρη, ὡς ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεως.

Ὁ ἐπίτροπος τοῦ Στορνάρη γυναικαδελφός του Δημητράκης, εὐγνωμονῶν καὶ εἰς τοὺς δύο τούτους φιλογενεῖς, δὲν ἤξευρεν ποῖον <πρῶτον> νὰ ἀκούσῃ.

Ὁ μὲν Δελλαδέτσιμας ἐσυμβούλευεν νὰ σταθοῦν εἰς Ἀργοστόλι, ὁ δὲ ρεγέντης[3]) νὰ τραβηχθοῦν εἰς Μπύλαρον, ὁποῦ ἦτον ὁ ἀὴρ καθαρώτερος.

Ἐνέδωσεν εἰς τὰς συμβουλὰς τοῦ Κου Π. Καρύδου ὁ ἐπίτροπος, ὁποῦ ἦσαν σύμφωναις μὲ τὸ πνεῦμα των <ὁδηγιῶν>, ἐδυσκρεστήθη ὁ Δελλαδέτσιμας—καὶ ἀδιαφόρησεν (542). Καὶ ὁ μὲν καὶ ὁ δέ, εἰς Ἀσπροπόταμον διατρίβοντες <ἡμεῖς>, ἔγραψαν πρὸς τὸν Στορνάρην.

Ὁ μὲν Ἔπαρχος ἐξέφραζεν τὴν εὐχαρίστησιν ὁποῦ τοῦ ἐδόθη ἀφορμὴ νὰ δείξῃ τὰ φιλογενῆ αἰσθήματά του εἰς φαμελλίας τοιούτων ἀνδρῶν, προσθέτων <ὅτι> νὰ μένῃ ἥσυχος καθόλου.

Ὁ Δελλαδέτσιμας κατηγοροῦσεν τὸν Δημητράκην ὡς ἀπολίτευτον καὶ παρασυρμένον <ἀπὸ τὸν Ἔπαρχον>, ἔγραφεν δὲ ὅτι <αἱ οἰκογένειαι> ἤθελαν εὐαρεστηθῇ περισσότερον κτλ., [καὶ] ἂν τὸν ἄκουγεν ἐκεῖνος· ἀπαιτοῦσεν δὲ πλαγίως[4]) νὰ ἀναγνωρισθῇ δι' ἑνὸς ἐγγράφου ἐπίτροπος τῶν φαμελλιῶν, μὲ τοῦτο <ἀποβλέπων εἰς τὸ >νὰ ἀντικρούσῃ τὴν μετοχὴν τοῦ Κου Ἐπάρχου.

Ὁ Στορνάρης καὶ Γρηγόρης <Διακατάς>—καθὼς κ' ἐγώ—μὴ γνωρίζοντες τὰς ἀναμεταξὺ αὐτοῦ καὶ Ἐπάρχου ἀντιζηλίας, ἐδιώρισαν[5]) ἐκεῖνον ὡς ἐπίτροπον καὶ προστάτην ρητῶς, τὸν δὲ Ἔπαρχον ὡς ὑπερασπιστήν.

---

1) Τὸ χειρόγρ. *ὑπεραίβῃ*.

2) Κλίνει. Στὸ χειρόγρ. διαγραμμένη ἡ λέξη, χωρὶς νὰ μπῇ ἄλλη.

3) Ἰταλ. regente, τὸ λαϊκὸ ὄνομα τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἐπάρχου.

4) Τὸ χειρόγρ. *πλαγίως δέ*.

5) Τὸ χειρόγρ. *ἐδιόριζαν*.

Ὁ Δελλαδέτσιμας ταὶς μετέφερεν εἰς ἓν μοναστῆρι διὰ καλύτερα. Ἐκεῖ ἀσθένησαν ὅλαις <αἱ γυναῖκες>, μάλιστα ἡ Εἰρήνη.

Ἐδιώρισεν [εἰς] διδάσκαλον <διὰ> τὸν Εὐθύμιον καὶ Κώσταν ἁδρὰ πληρωμένον, <καὶ πρὸς τοῦτο> νὰ κατοικοῦν εἰς τὸ Λιξοῦρι. Ἀσθένησαν καὶ τὰ παιδιά (543). Τέλος ἀφοῦ ἀπόκαμαν ἐξοδεύοντες εἰς ἰατροὺς καὶ λοιπά, ταὶς μετακόμισεν εἰς Ἀργοστόλι.

Αὐτὸς <ὁ Δελλαδέτσιμας> εἶχεν ἕναν ἀδελφὸν ἀνύπανδρον· συνέλαβεν τὴν ἰδέαν νὰ πάρῃ τὴν Εἰρήνην <κόρην Νικ. Στορνάρη>, διὰ νύμφην του. Περιώρισεν ταὶς φαμελλιαὶς τόσον στενά, ὥστε ἐζήτησεν ἀπὸ τὴν φυλακὴν σκοπόν, καὶ <τὸν> ἔβαλεν εἰς τὴν θύραν των διὰ νὰ ἐμποδίζῃ τὴν κοινωνίαν των.

Γράμματα ὅσα ἔγραφαν τὰ ἐμπόδιζεν. Καὶ ἐμπόδιζεν καὶ τοῦ Στορνάρη ὅσα ἔγραφεν εἰς τὸν Κον Π. Καρύδην.

Ἀπὸ Μεσολόγγι ἔστειλεν <πρὸς αὐτὸν> ὁ Στορνάρης καὶ ἐζήτησεν τὴν ἄδειαν τῆς εἰσόδου του εἰς Κεφαλληνίαν. Ὁ Δελλαδέτσιμας ἀπάντησεν ὅτι εἶναι ἡ μεγαλυτέρα δυσκολία νὰ ἔμβῃ, τὸ δὲ γράμμα τοῦ Ἐπάρχου δὲν τὸ ἔδωσεν.

Θεραπευόμενος ἐκεῖ ὁ Καραϊσκάκης, ἐπῆγεν εἰς ἐπίσκεψιν τῆς φαμελλιᾶς. Ἡ <Μάρω> Στορνάρα ἐξηγήθη τὰ διατρέχοντα καὶ ὅσα πάσχει. Προσωπικῶς ὁ Καραϊσκάκης ἐξήλεγξεν τὸ φέρσιμον τοῦ Δελλαδέτσιμα, τὸν ἐπίπληξεν καὶ τὸν φοβέρισεν ὅτι θέλει ἀναφερθῇ εἰς τὸν Στρατ. Διοικητήν.

Ἑβδομήντα χιλ. γρόσια ὁ <Νικ.> Στορνάρης καὶ ἄλλα τόσα ὁ Γρηγόρης <Λιακατὰς> εἶχαν ἐμβάσει διὰ ἐξοικονόμησίν των [ὁ Στορνάρης], καὶ τελειώσαντές τα ἐζήτησαν <αἱ γυναῖκες> καὶ ἓξ χιλ. γρόσια δάνεια ἀπὸ τὸν Καραϊσκάκην, ὅστις ταὶς τὰ ἔδωσεν (544).

Ὁ Δελλαδέτσιμας, φοβούμενος ἀπὸ τὸν Καραϊσκάκην μήπως ἀναφερθῇ καὶ τὸν κατηγορήσῃ, προσπάθησεν νὰ τὸν κερδήσῃ. <Ὁ Καρ.> ὑποσχέθη τὴν φιλίαν του, πλὴν ἀπὸ τὸ σπίτι νὰ τραβήξῃ χέρι ἕως νὰ εἰδοποιηθῇ ἀπὸ τὸν Στορνάρην. Ὁ Ἔπαρχος ἀδιαφοροῦσεν, διότι γράμματα δὲν ἐλάμβανεν <ὥστε> νὰ οἰκειοποιηθῇ τὴν ὑπόθεσιν.

Τέλος ὁ Στορνάρης, ἰδὼν ὅτι ἐξώδευσαν ὅλον τὸ χρηματικὸν καὶ ὅτι ἐδανείσθησαν καὶ ἓξ χιλ. γρόσια ἀπὸ τὸν Καραϊσκάκην, ἐτρόμαξεν, ἐσυλλογίσθη, ἄρχισεν νὰ κλαίγῃ πλέον ἀπὸ τὴν ἀγανάκτησίν του παραπονούμενος ὅτι εἰς αὐτὸ τὸ χρηματικὸν ἐκρέματο ὅλη ἡ ζωή του. Περιπλέον μὲ παρακαλοῦσεν (ὡς ἐκτὸς τῆς ὑπηρεσίας μου) νὰ τὸν συντρέξω· δηλαδή, διὰ νὰ μὴ περιπλεχθῇ ἡ φαμελλιά του ἀπὸ τὸν Δελλαδέτσιμαν, νὰ πηγαίνω ἀμέσως καὶ νὰ ταὶς μεταφέρω εἰς Κάλαμον.

Ἐγὼ ἀπ' ἀρχῆς ἐννόησα τὸ πνεῦμα <του>, πλὴν ἀποφεύγων νὰ [μὴ] ἐπεμβαίνω εἰς τὰ οἰκιακά του ἐσιωποῦσα.

Ἐζήτησα λοιπὸν δύο γράμματα συστατικά, ἓν πρὸς τὸν Δελλαδέτσιμαν, εἰδοποιητικὸν μόνον ὅτι μὲ στέλνει νὰ σηκώσω ταὶς φαμελλιαὶς, καὶ ἄλλο πρὸς τὸν Κον Καρύδην αἰτιολογῶν ὅτι, ἐπειδὴ δὲν ἔλαβεν ἀπάντησιν τῶν γραμμάτων του

περὶ τοῦ εἰσερχομοῦ του[1]), παρακαλῶν ἀπαιτοῦσεν τὴν διοικητ. (545) συνδρομήν του καὶ προστασίαν ἀπὸ Ἀργοστόλι ἕως τὸν λιμένα Μπύλαρου, νὰ μὲ παραδώσῃ ταῖς φαμελλιαίς—προφυλαγμέναις σχεδὸν καὶ τὴν ὕστερην δούλαν[2])—συνοδευμέναις ὡς αὐτὸς ἐγνώριζεν· τοὺς ἔπεμπεν καὶ δύο μουλάρια δῶρον διὰ εὐγνωμοσύνην τῆς συνδρομῆς των[3]).

Εἰς τὰς *20 Δεκεμ. 1823*[4]) ἐκίνησα καὶ ἔφθασα διὰ τοῦ Δραγαμέστου εἰς τὰς *26* ἐκεῖ. Ἐπαρρησιάσθην εἰς τὸν Κον Τούλ, Ἄγγλον φιλογενέστατον, ὅστις μὲ ὑποχώρησεν τὴν ἐκεῖ ἐκκλησίτζαν τοῦ Λιμεναρχείου νὰ σταθῶ· ἐζήτησα δύο ἀνθρώπους, τὸν ἕναν νὰ στείλω κατευθεῖαν εἰς τὸν Κον Καρύδην καὶ τὸν ἄλλον εἰς τὸν Δελλαδέτσιμα. Πρὶν δὲ τούτου, ἐπαρήγγειλα μυστικὰ εἰς ταῖς γυναῖκες, ὅτι εἰς κάθε ἐρώτησιν νὰ εἰποῦν ὅτι ἐπιθυμοῦν νὰ ἀναχωρήσουν, καὶ ὅλα τὰ εἰδίσματά των νὰ εἶναι δεμένα καὶ ἕτοιμα.

Ἔγραψα καὶ εἰς τοὺς δύο <Καρύδην καὶ Δελλαδέτσιμαν ὅτι>, ἐπειδὴ ὁ στρατηγός μου μ᾽ ἔστειλεν μὲ [τὰ] μικρὰ δῶρα, νὰ στείλουν ἀνθρώπους των ὁ καθεὶς νὰ λάβουν τὰ πρὸς αὐτοὺς γράμματα καὶ δῶρα.

Ἔπεμψαν [καὶ οἱ δύο] <546> ἀπὸ ἕναν, καὶ οἱ δύο ἦλθαν φορτωμένοι μὲ φροῦτα[5]) τῆς Κεφαλληνίας καὶ γλυκὰ διάφορα· μ᾽ ἔφεραν καὶ ἀπὸ ἓν γράμμα συγχαρητικὸν τοῦ ἐρχομοῦ μου[6]).

Μὲ τὴν ἀπάντησίν μου εἰς αὐτοὺς εὐγνωμονοῦσα διὰ τὰς <πρὸς τὰς οἰκογενείας> περιποιήσεις, καὶ συνοδεύων τὰ γράμματα <τοῦ Στορνάρη> ἔγραψα καὶ εἰς τὸν μὲν καὶ εἰς τὸν δὲ μὲ τὸ πνεῦμα τῶν γραμμάτων τοῦ στρατηγοῦ μου.

Ὁ Ἔπαρχος, ἅμα εἶδεν ὅτι <ὁ Στορνάρης> τὸν εἶχεν γράψει καὶ ἄλλα γράμματα περὶ τοῦ <σκοπουμένου> εἰσερχομοῦ του καὶ λοιπά, μέσον τοῦ Δελλαδέτσιμα, ἀμέσως ἔστειλεν καὶ τὸν ζητοῦσεν ἐξελέγχοντάς τον καὶ ζητῶν ἱκανοποίησιν διὰ τὰς πράξεις του.

Ἐν τοσούτῳ, χωρὶς νὰ ἐρωτήσῃ πλέον τὸν Δελλαδέτσιμαν, ἑτοίμασεν τὰ ἀναγκαῖα ζῷα· ταῖς εἰδοποίησεν νὰ ἑτοιμασθοῦν καὶ νὰ μεταβοῦν εἰς τὴν οἰκίαν

---

1) Ὅταν τοῦ ἔγραφε ζητῶντας τὴν ἄδεια νὰ μπῇ στὸ Ἀργοστόλι. Περίεργη εἶναι ἡ λέξη «εἰσερχομός», ἀπὸ τὸ ἐρχομός.

2) Σχεδὸν προφυλακισμένες ὡς καὶ τὴν τελευταία δούλα τους (ὑπηρέτρια).

3) «Ἡ δὲ πρόφασις <τοῦ Ν. Στορνάρη> ἦταν, ἐπειδὴ δὲν τοῦ ἐδόθη ἡ ἄδεια νὰ εἰσέλθῃ εἰς Κεφαλληνίαν καὶ ὅτι μὲ λύπην του ταῖς σηκώνει», φράση διαγραμμένη τοῦ συγγρ.

4) «Εἰς ταύτην τὴν περίστασιν τῆς ἀπουσίας μου, *τὴν 23 Δεκέμβρ. 1823* ἄρχισεν ἡ <τοπικὴ> συνέλευσις.—Τὴν αὐτὴν <ἡμέραν> ἀφίχθη ὁ Λόρδ Βυρὼν εἰς Μισολόγγι μὲ τὸν Κόμη Γάμβαν, οἵτινες ἐκινδύνευσαν ἀπὸ τὰ ὀθωμ. πλοῖα, ἐκκινήσαντες τὴν 15 ἀπὸ Κεφαλληνίαν», σημ. τοῦ συγγρ.—Ὁ λόρδος Βύρων ἔφθασε στὸ Μισολόγγι ὄχι τὶς 23, ἀλλὰ τὶς 24 τοῦ Δεκέμβρη 1823.

5) Τὸ χειρόγρ. *φροῦδα*. Ὁ συγγρ. κάνει σχολαστικὴ παρετυμολογία ἀπὸ τὸ ἐπίθετο φρούδος. Καὶ σ᾽ ἄλλα μέρη τοῦ χειρογρ. του πέφτει στὴν ἴδια πλάνη.

6) «*Τὴν 26 Δεκέμβρ. 1823*, φαίνεται ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς ἐκστράτευσεν δι᾽ Ἀλιβέρι τῆς Εὐρίπου καὶ κατέλαβεν τὸν πύργον. Ἐπολέμησεν μὲ τοὺς ἐχθρούς, χωρὶς τινος εὐτυχοῦς ἐκβάσεως», σημ. συγγρ.

τοῦ νὰ σταθοῦν μὲ τὴν οἰκογένειαν τούτου δύο-τρεῖς ἡμέραις, καὶ νὰ ταῖς πέμψῃ.

Εἰς τὰς *4 Ἰανουαρ. 1824* μᾶς ταῖς ἔπεμψεν μὲ ἓν ἀπόσπασμα Ἄγγλων ἕως εἰς τὸν αἰγιαλόν.

Τὸ πρὸς ἐμὲ γράμμα τοῦ Ἐπάρχου ἦτον τόσον εὐπροσηγορικόν, ὥστε καταταινόντας με εἰς τὸν ἀριθμόν, διὰ τὸ ἑξῆς, τῶν υἱῶν του ἀδημονοῦσεν εἰς τὴν τύχην, ὁποῦ ἡ ποδαλγία δὲν τὸν συγχωροῦσεν νὰ ἔλθῃ καὶ μόνος του νὰ μὲ γνωρίσῃ προσωπικῶς κτλ.

Ὑποδέχθην τέλος ταῖς φαμελλιαίς. Ἡ Φώτω ἀλησμόνησεν καὶ τὸ ὑγειονομεῖον (547) καὶ ὅλα ἅμα ἀνταμώθημεν, καὶ πηδήσασα ἀπάνω μου δὲν ἐχωρίσθη πλέον <ἀπὸ ἐμὲ> ἕως ὁποῦ ἀναχωρήσαμεν.

Ὁ Κος Τοὺλ μᾶς ἐφιλοξένησεν περισσότερον καὶ ἀπὸ ὅ,τι δὲν θὰ ἐστοχαζόμασθον.

Εἰς τὰς *5 Ἰανουαρ.* <1824> ἐμβαρκαρησθέντες μετέβημεν μὲ μέγαν κίνδυνον εἰς Μακρυνῆσι[1]), καὶ ἀπ' ἐκεῖ εἰς Κάλαμον[2]).

Ἀπέρασα εἰς Μισολόγγι, καὶ πλέον ὁ Στορνάρης δὲν ἤξευρεν πῶς νὰ μὲ εὐχαριστήσῃ, καθὼς καὶ ὁ Γρηγόρης Λιακατάς.

Ὁ Λὸρδ Βυρών, ὁ Στανχὸπ καὶ ὁ Κόντε Γάμπας εἶχαν ἔλθει <εἰς Μισολόγγι> ὅταν ἔλειπα[3]).

Ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τοῦ Διευθυντοῦ δύναται ὁ ἀναγνώστης νὰ ἰδῇ λεπτομερέστερα ταῖς πράξεις τῆς συνελεύσεως, αἱ βάσεις ὅμως περιστρέφοντο πάντοτες εἰς τὸ νὰ ἔμβουν εἰς μίαν τάξιν ἡ διοικητ. μηχανὴ [τῆς διοικ.] εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα (548[4]).

Ἀποφάσεις τῆς συνελεύσεως:

---

1) Ἄντικρυ καὶ α. ἀπὸ τὴν Πύλαρο εἶναι τὸ νησάκι Μακρύ. «Μακρυνῆσι», εἶναι πλάσμα τοῦ συγγρ.

2) «Τὸ σέβας τῆς οἰκογενείας <Στορνάρη> πρὸς ἐμὲ αὔξανεν, καθὼς καὶ ἡ ἐμπιστοσύνη· ἐθεωρούμην πλέον ὡς ἕνας υἱὸς μέσα εἰς τὸν οἶκον <αὐτῆς> χωρὶς ἐξαίρεσιν. Ἐμένα, τὸ ἀντικείμενόν μου, τὸ παιγνίδι μου νύκτα-ἡμέρα, ἦτον ἡ μικρὴ Φωτεινή μου. Ὅλα τὰ ἀθῶα της κινήματα μὲ ἐφαίνοντο οὐρανοκατέβατα.—Διέτριψα ἕως εἰς τὰς *25 Ἰανουαρίου* αὐτοῦ, καὶ μὲ ἐφάνησαν 25 ὧραις. Ἀναχώρησα, πλὴν ὁ νοῦς μου εἶχεν προσκολληθῆ εἰς τὴν Φώτων. Ἀπολάμβανα περισσότερα τεκμήρια ἀγάπης ἀπὸ μέρος της».—Ἡ τρυφερὴ αὐτὴ ἐρωτολογία βγῆκε ἀπὸ τὸ κείμενο, ὡς παρέκβαση περιττή. Λοιπὸν ὁ συγγρ. ἄφησε τις οἰκογένειες Στορνάρη κ.λ.π. στὸν Κάλαμο, μικρὸ νησὶ ποῦ ἀνῆκε στὸ Ἐπαρχεῖο Ἁγιὰ-Μαύρας, καὶ ὅπου χιλιάδας γυναικόπαιδα βρίσκανε καταφύγιο καὶ φιλάνθρωπην ὑποδοχὴ ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους.

3) Παραλείπονται σύντομα σημειώματα τοῦ συγγρ. στὸ περιθώριο τῆς σ. 547 τοῦ χειρογρ., ποῦ δίνουν περίληψη τῆς πολιτικῆς κατάστασης στὸ Ναύπλιο.

4) Ὁ συγγρ. μὲ τὴν περίεργη φράση «ἱστορία τοῦ Διευθυντοῦ» ἐννοεῖ ἴσως τὰ σχετικὰ μὲ τὴ δράση τοῦ Μαυροκορδάτου, ποῦ ἀναγράφονται κατὰ σειρὰ στὰ «Χρονικὰ τοῦ Μεσολογγίου» ἀπὸ τὸν πρῶτον ἀριθμὸ τοῦ φύλλου, 1 τοῦ Γενάρη 1824, καὶ κάτω. Στὸ περιθώριο τῆς σελ. 545 τοῦ χειρογρ. βρίσκεται αὐτὸ τὸ σημείωμα: «*Αἱ προτάσεις* τοῦ Μαυροκορδάτου ἦσαν: 1) Πῶς ἠμποροῦν νὰ παύσουν αἱ καταχρήσεις εἰς τὰς ἐπαρχίας. 2) Πόσοι στρατιῶται χρειάζονται, καὶ πόθεν δύνανται νὰ πληρωθοῦν. 3) Πῶς νὰ γίνωνται σύμφωνα τὰ κινήματά μας κατὰ τῶν Τουρκῶν. 4) Πῶς δύνανται νὰ παύσουν αἱ διχόνοιαι τῶν στρατηγῶν καὶ Κα-

Α'. Ἀναγνώρισαν τὸν Κον Α. Μαυροκορδάτον Διευθυντὴν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ὅλοι οἱ ὁπλαρχηγοὶ (ἐκτὸς τοῦ Καραϊσκάκη[1]).

Β'. Σύστησαν δύο συμβούλια, ἓν πολεμικὸν καὶ ἓν πολιτικόν, <τὰ ὁποῖα> νὰ διατρίβουν πλησίον τοῦ Διευθυντοῦ καὶ νὰ συσκέπτωνται.

Β'. Τρεῖς χιλδ. στρατεύματα προσδιώριζαν, ἀεικίνητα· αἱ μὲν 2400 νὰ σύγκεινται ὑπὸ τοὺς παλαιοὺς Ἀρματωλούς, οἱ Καπιταναῖοι νὰ ἀπονέμουν ἀναλόγως τοὺς μισθούς, ὡς πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ κάθε Καπιτάνου, <καὶ> 600 μισθοὺς ἔδιδαν εἰς ὅλους τοὺς Σουλιώτας, νὰ τοὺς διανέμουν καὶ αὐτοὶ εἰς ἑαυτοὺς καὶ εἰς ὅσους ἤθελαν στρατολογήσει <μὴ Σουλιώτας>.

Αὐταῖς αἱ τρεῖς χιλιάδαις στρατιῶται πληρωνόμενοι ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν, νὰ παραχωρήσουν τὰ εἰσοδήματα οἱ Καπιταναῖοι τῶν ἐπαρχιῶν εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ὅταν δὲ φανῇ ἀνάγκη μεγαλυτέρα <ἀνδρῶν>, νὰ ἐβγάζουν εἰς τὰ ὅπλα καὶ τοὺς λοιποὺς πολίτας. Οἱ πολῖται, ἐν καιρῷ ἡσυχίας, νὰ ἀκολουθοῦν τὸ ἔργον των.

Δ'. Στρατολογία νέα εἰς κανέναν νὰ μὴ δοθῇ, παρὰ ἂν ἡ Κυβέρνησις θελήσῃ νὰ αὐξήσῃ τὸ στράτευμα πάλιν, νὰ <τὸ> αὐξήσῃ <ὑπαγόμενον> εἰς ἐκεῖνα τὰ ὀνόματα ὁποῦ ἐψηφίσθησαν.

Αὐτὰ ἦτον τὰ οὐσιωδέστερα. Ἰδιαιτέρως δὲ ὡρκίσθησαν ὁ <Ν.> Στορνάρης, Ἀνδρέας Ἴσκου, Μήτζιος Κοντογιάννης, <Γ.> Τζιόγκας, <Δ.> Σκαλτζάς, Νότης Μπότζιαρης (549) νὰ φυλάξουν τὰ γενικὰ δίκαια τοῦ Ἔθνους καὶ ἰδιαιτέρως τῶν οἰκογενειῶν των ἐναντίον πάσης προσβολῆς. Ὁ συνθέτης τοῦ ὅρκου ἦτον ὁ Κος <Γ.> Αἰνιάν[2]).

Σύμβουλοι πολεμικοὶ ἦταν ὁ Νότης Μπότζιαρης, <Ν.> Στορνάρης, Μήτζιος Κοντογιάννης, Ἀνδρέας Ἴσκου, <Γ.> Τζιόγκας καὶ <Δῆμος> Σκαλτζάς[3]).

πιταναίων τῶν ἐπαρχιῶν. 5) Ποῖα μέτρα πρέπει νὰ ληφθοῦν <διὰ> νὰ γίνῃ ἡ γενικὴ ἕνωσις.—*Τὴν 24 Δεκεμβρίου* <1823> ἀποφασίσθη νὰ γίνῃ καταγραφὴ τῶν ἐθνικῶν εἰσοδημάτων. *Τὴν 25* περὶ πτώσεως τῶν καταχρήσεων καὶ πόσα ἀπαιτοῦνται. Ἔγινεν κατάλογος. *Τὴν 26* ὑποθετικὸς λογαριασμὸς διὰ χιλίους στρατιώτας. *Τὴν 27* ἀποφασίσθη νὰ διορισθῶσι 3 χιλ. μισθοί· 600 Σουλιῶται καὶ 2400 ὑπὸ τοὺς Καπιτανάιους.—*13 Ἰανουαρίου 1824,* ὁ Βότασης καὶ τὰ πλοῖα ἀναχώρησαν».—Ἐπίσημη περιγραφὴ τῶν πρακτικῶν μαζὶ μὲ τὸ μακρότατο λόγο τοῦ Μαυροκορδάτου βλ. «Χρονικὰ Μεσολογ.» ἀριθ. 4 τῆς 12 τοῦ Γενάρη 1824. Ὁ συγγρ. δὲν καταγράφει σωστὰ τὰ πρακτικὰ τῆς τοπ. συνέλευσης.

1) Ὁ Καραϊσκάκης ἔλαβε παθητικὸ μέρος στὴ Συνέλευση, ἀφοῦ δὲν ἀντιπροσώπευε Ἀρματωλίκι (κατὰ τὴν προκαταβολικὴ ἀπόφαση τοῦ Μαυροκορδάτου). Γιὰ νὰ λείψῃ τὸ σκάνδαλο, εἰδοποιήθηκε καὶ ὁ Ράγκος νὰ μὴν ἔρθῃ ἀπὸ τὰ Ἄγραφα, ὡς πολιτικός, τάχα.

2) Οἱ ἀναφερόμενοι εἶναι τὰ διπλὰ μέλη τοῦ πολεμικοῦ συμβουλίου, σὰ νὰ λέμε ἐπιτελείου, ποῦ ἐκλεχθῆκαν ἀπὸ τὴ Συνέλευση γιὰ νὰ παρακαθίζουν ἀνὰ τρία στὸ Διευθυντή. Καὶ ὅμως, ὁ συγγρ. τὰ μέλη αὐτὰ τ' ἀναφέρει ἄλλη μιὰ φορά, ἀμέσως π. κ. Περίεργη ὅμως εἶναι ἡ μνεία ποῦ γίνεται τῶν «οἰκογενειῶν» μέσα στὸν ὅρκο. Αὐτὸ δείχνει τὴν ἀνησυχία τῶν παλαιῶν Ἀρματωλῶν, μήπως ὁ Διευθυντὴς τῆς Δ. Ἑλλ. ἐννοῇ ὅτι ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τοὺς παύῃ ἀπὸ τ' Ἀρματωλίκια τους.—«Ὁ Στορνάρης πλέον δὲν εἶχεν κρυπτὸν τίποτε ἀπὸ ἐμένα». Ἡ φράση αὐτὴ τοῦ συγγρ. βγῆκε ἀπὸ τὸ κείμενο.

3) Ἀπ' αὐτοὺς πρῶτοι διοριστῆκαν οἱ Ν. Μπότσαρης, Μ. Κοντογιάννης καὶ Ν. Στορνάρης, εἶδος τριμελοῦς ὑπουργείου στρατιωτικῶν.

Πολιτικοὶ ἦσαν οἱ Κοι Γαλάνης Μέγα-Πάνου, Τάτζης Μαγκίνας <καὶ Γ.> Αἰνιάν[1]).

Οἱ πολεμικοὶ <Σύμβουλοι> ἐσυμφώνησαν διὰ 3 μῆνες νὰ σταθοῦν <οἱ τρεῖς> ἐξ αὐτῶν [αὐτοὶ] νὰ ὑπηρετήσουν καὶ ἔπειτα νὰ ἔλθουν καὶ οἱ <ἄλλοι> τρεῖς, <διὰ> νὰ ἰδοῦν καὶ αὐτοὶ τὰς ὑποθέσεις των[2]).

Ὁ Ράγκος ἔμεινεν ἐκτὸς τῆς ἐκκλησίας τῶν παλαιῶν Καπιταναίων, καθὼς καὶ ὁ Ἀναγνώστης Καραγιάννης, ὡς οἰκογένειαις <καὶ αἱ δύο> ὑπαγόμεναις εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν πολιτικῶν, μ' ὅλον ὁποῦ ἐπαγγέλλοντο τὸν στρατιώτην καὶ ὑπη-

---

1) Αὐτοὶ εἶναι τὸ πολιτικὸ τοπικὸ συμβούλιο μαζὶ μὲ τὸ Γιάννη Τρικούπη.

2) Ἡ ἀπόφαση, ἄρθρ. γ', τῆς Συνέλευσης δὲν ὥριζε οὔτε διπλὰ διαθέσιμα μέλη τοῦ πολεμ. συμβ., οὔτε χρόνο ὑπηρεσίας. Καὶ ὅμως ἀμέσως, γιὰ εὐκολία τους, τὰ ἓξ μέλη (3 ἐνεργὰ καὶ 3 διαθέσιμα) ηὗραν τὸν τρόπο, κατὰ τὴ δική τους κρίση, νὰ μὴν κουράζωνται πολύ. Ὥρισαν λοιπὸν ὑπηρεσία τριῶν μηνῶν γιὰ τὰ τρία. — Ὁ συγγρ. περίληψη μοναχὰ ἔδωσε αὐτοῦ τοῦ εἴδους στρατ. συντάγματος, ποῦ ψήφισε ἡ Συνέλευση, καὶ τυπώθηκε στὰ «Χρονικὰ» ἀριθ. 6, 19 τοῦ Γενάρη 1824. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ περίεργο κείμενο εἶναι κρυμμένες οἱ αὐταρχικὲς φιλοδοξίες τοῦ Μαυρ., ποῦ δὲ θέλησε νὰ σεβασθῇ τὸ σύστημα τόσων αἰώνων τὸ Ἀρματωλικό, παρὰ προτίμησε νὰ ὀργανώσῃ πολιτικὸ κράτος, ὄργανο τῆς φιλαρχίας του, ἐνῶ ὁ πόλεμος δὲν περίμενε, καὶ γιὰ νὰ ὀργανωθῇ συστηματικὸς κρατικὸς στρατὸς θὰ χρειαζόντανε χρόνια. Ἐνῶ κάθε Ἀρματωλίκι μποροῦσε νὰ δώσῃ 1—2 χιλ. ντουφέκια καὶ νὰ τὰ συντηρήσῃ, ἡ Συνέλευση κατάργησε τὸ δικαίωμα τῆς στρατολογίας ἀπὸ τοὺς Ἀρματωλούς, καὶ «κανένας στρατηγός, χωρὶς τὴν ἄδειαν τοῦ πολεμ. συμβουλίου (γρ. Μαυροκορδ.) νὰ μὴν ἠμπορῇ νὰ ἐκστρατεύσῃ...». Ἔδωσε ἀκόμα τὸ δικαίωμα νὰ εἰσπράττῃ ἡ τοπικὴ διοίκηση τὰ εἰσοδήματα τῶν Ἀρματωλικιῶν, καὶ νὰ πληρώνῃ αὐτὴ τοὺς μισθοὺς τῶν 1400 στρατιωτῶν (καὶ τοὺς 600 Σουλιῶτες). Καὶ ὅσο γιὰ τὶς χιλιάδες τ' ἄλλα παληκάρια, ποῦ θὰ μέναν ἄνεργα, αὐτὰ «νὰ καταγίνωνται εἰς τὰς ἐργασίας των». Ποιὰ ἐργασία μπορεῖ νἄχῃ ἕνας πολεμιστὴς ἄλλη παρὰ τὰ ἅρματα; Ἀπαγόρεψε ἀκόμα στοὺς Ἀρματωλοὺς «νὰ μὴν κάμνουν συνθήκας μὲ τὸν ἐχθρόν». Κατάργησε ἀπὸ τοὺς Ἀρκατωλοὺς τὸ δικαίωμα νὰ δικάζουν, νὰ εἰσπράττουν πρόστιμα καὶ ἄλλα δοσίματα ἀπὸ τὸ λαό. Ἂς πάρουμε τώρα ἕναν Ἀρματωλό, π. χ. τὸν Καραϊσκάκη, ποῦ μὲ 800 παληκάρια ἑτοιμοπόλεμα χτύπησε τοὺς Τούρκους στὸν Ἄη-Βλάση, ποῦ σὲ μιὰ ξαφνικὴν ἐκστρατεία τῶν Ἀρβανιτάδων σύναξε βιαστικὰ 4 χιλιάδες ἄντρες. Τώρα θὰ εἶχε 100—150 παληκάρια. Ἡ πολιτικὴ ἀρχὴ θὰ φρόντιζε γιὰ τοὺς μισθοὺς καὶ τὴ διατροφή. Τὰ παληκάρια, στὸ δρόμο ἢ τὴν ἐκστρατεία, ἔπρεπε νὰ περιμένουν ἀπὸ τὶς πολιτικὲς ἀρχὲς τὴ διατροφή τους. Ἂν ξαφνικὰ ἔμπαινε ὁ ἐχθρὸς στὴν ἐπαρχία, ὁ Καπετάνος ἔπρεπε νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι τὴν ἄδεια νὰ χτυπήσῃ. Νὰ βάλῃ Καπάκια δὲν εἶχε τὴν ἄδεια κλπ. Τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς στρατ. ὀργάνωσης θὰ ἦταν αὐτό· νὰ παραδοθοῦν οἱ ὀρεινὲς ἐπαρχίες στὸν Τοῦρκο (καθὼς καὶ παραδοθήκανε) καὶ ὁ Διευθυντὴς τῆς Δ. Ἑλλ. νὰ ἔχῃ 2000 Ἕλληνες καὶ Σουλιῶτες, σῶμα κατὰ τὸν ἀριθμὸ ἀσήμαντο, ἀλλὰ τὸ σῶμα αὐτὸ νὰ συντηρῆται ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ νὰ διευθύνεται ἀπὸ τὸ Μαυροκορδ. ὡς γεν. στρατ. ἀρχηγό. Καρπὸς αὐτῆς τῆς ὀργάνωσης ἦταν τὰ ἀσήμαντα στρατόπεδα, ποῦ πότε ὁ Μαυροκορδ. τὰ σύσταινε, πότε αὐτὰ τὰ ἴδια διαλυόντανε. Μάχη αὐτὰ τὰ στρατόπ. δὲ δώσανε καμμιά, δῶσαν ὅμως δύναμη στὸ Μαυροκορδ. γιὰ νὰ στερεώσῃ τὸ μικρό του αὐτὸ πολιτικὸ κράτος, τὸ ἄγουρο, ποῦ ἔκαμε τόσο κακὸ στὸ σκοπὸ τοῦ ἱεροῦ Ἀγῶνα. Πῶς ὑπογράφαν οἱ Ἀρματωλοί; Τὸ ξέρανε καλὰ πῶς τὸ σχέδιο θ' ἀποτύχῃ, πῶς τὰ ἄρθρα τοῦ πολεμ. συντάγματος θὰ μένανε μονάχα στὸ χαρτὶ γραμμένα.

ρετοῦσαν οὕτως[1]). Εἰς αὐτὴν τὴν κατηγορίαν ὑπάγετο καὶ ὁ Γιαννάκης Στάικου, <ἀλλὰ>καὶ ἄλλων προεστῶν υἱοί. Μὲ ἕναν λόγον εἰς<κανένα>Προεστοῦ υἱὸν οὔτε ἀρχηγία ἐσυγχωρήθη, οὔτε στρατολογία.

Ὁ Μαυροκορδάτος ἦταν μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ Βουλευτικοῦ, τὸ ὁποῖον εὑρίσκετο εἰς Ἑρμιόνην ὅταν ἀναχώρησεν[2]).

Ὁ Λὸρδ Βυρὼν ἠθέλησεν νὰ μισθώσῃ τακτικώτερα τὰ παρεπιδημοῦντα στρατεύματα τῶν Σουλιωτῶν εἰς Μισολόγγι· διώρισεν ὡς ἐπιθεωρητὴν τὸν Κον Γάμπαν νὰ τὰ διοργανίσῃ· ἐζήτησεν ἀπὸ κάθε ὁπλαρχηγὸν ἕναν κατάλογον· ἔγινεν, τὸν ἔδωσαν, πλὴν συνειθισμένοι εἰς τὴν κατάχρησιν, ἔφευγον (550) ὅσον ἐδύναντο τὴν τάξιν μὲ τὰς μεταβολὰς καθημερινῶς[3]).

Σήμερον ἐμετροῦντο οἱ στρατιῶται εἰς ἑτοῦτον, αὔριον εἰς τὴν ἐπιθεώρησιν εὑρίσκοντο μὲ τὸν ἄλλον[4]). Ὥστε, σβύσε τὸν<ἕναν>ἀπ' ἐδῶ, ἀπέρνα τὸν ἄλλον ἐκεῖ, οἱ κατάλογοι καταντοῦσαν σβυσμένοι, καὶ ὅλοι μὲ νέας μεταβολάς, ὥστε ποτὲ ὄνομα<στρατιώτου>δύο ἡμέραις εἰς ὄνομα<ὁπλαχηγοῦ>δὲν εὕρισκες.

Ὁ Λὸρδ Βυρὼν ἄρχισεν νὰ κηρύττῃ ὅτι θέλει ἐκστρατεύσει νὰ πολιορκήσῃ τὸν Ναύπακτον. Ἐπλήρωνεν ἐν τοσούτῳ τοὺς Σουλιώτας[5]).

Εἶχεν σχηματίσει καὶ λόχους τακτικούς, καὶ γυμνάζοντο πολλοὶ στρατιῶται. Εἶχεν καὶ μίαν μικρὴν φρουρὰν πλησίον του, ἀρχηγὸν δὲ αὐτῆς εἶχεν τὸν Γεώργην Λάμπρου Σουλιώτην.

Διὰ τὰ τόσα δεινὰ ὁποῦ ὑπόφεραν οἱ Σουλιῶται καὶ διὰ τὴν ὑπόληψιν ὁποῦ εἶχεν ὁ Λόρδος πρὸς αὐτούς, ἔδειξεν ὅλην τὴν ἐπιείκειαν καὶ περίθαλψιν, πλὴν ποῦ νὰ χορτάσουν τόσοι γυμνωμένοι[6]);

---

1) Ὁ Ράγκος, συνεννοημένος, δὲν παρουσιαστάστηκε στὴ συνέλευση (ἐκκλησία) πρῶτα γιατὶ προτιμοῦσε νὰ μένῃ ὁ ἴδιος στ' Ἄγραφα τ' ἀνυπόταχτα, καὶ ὕστερα γιὰ νὰ δείχνῃ ὁ Μαυρ. ὅτι τὸ θεωρεῖ τὸ Ἀρματωλίκι ἐκεῖνο φιλονικούμενο, καὶ γι' αὐτὸ δὲν ἔπρεπε νὰ παρασταθῇ οὔτε ὁ Ράγκος, οὔτε ὁ Καραϊσκάκης. Πρόφαση τῆς ἀπουσίας τοῦ Ράγκου ἦταν ὅτι αὐτὸς εἶναι πολιτικός, καὶ ὄχι στρατιωτικός. Τότε, πῶς ἦταν Καπ. Ἀρματωλικιοῦ; Ὁ Α. Καραγιάννης, προύχοντας Βαλτινός, πρόβαλλε κι' αὐτὸς φιλοδοξίες πολεμικές.

2) «Τὴν 21 Ἰανουαρ. ὁ Λὸρδ Βυρὼν ἐπῆγεν εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ Στανχὸπ μὲ τὸν Μαυροκορδάτον», σημ. συγγρ.

3) Μὲ τὰς καθημερινὰς μεταβολές· ἄλλοι δηλ. στρατιῶτες ἐρχόντανε νὰ καταταχτοῦνε κι' ἄλλοι ἔφευγαν. — Παραλείπονται σύντομα σημειώματα τοῦ συγγρ. στὸ περιθώριο τῆς σ. 549, ποῦ κάνουνε λόγο γιὰ τὴ γενικὴ πολιτικὴ κατάσταση.

4) Τὴ μιὰ μέρα βρισκόντανε μετρημένοι στὸν κατάλογο τοῦ δεῖνα ὁπλαρχηγοῦ, τὴν ἄλλη ὁ ἐπιθεωρητὴς τοὺς εὕρισκε καταταγμένους σ' ἄλλον.

5) Ἡ πρώτη ἰδέα ἦταν τοῦ Μαυροκορδάτου. Τὴν 22 τοῦ Γενάρη 1824 τὴν πρότεινε μὲ γράμμα του στὸ Βύρωνα. Ὡς στρατιωτικὴ ἐπιχείρηση ἦταν ἀνόητη· ἕνα μεγάλο κάστρο δὲν κυριεύεται χωρὶς πυροβολικὸ καὶ στενὸν ἀποκλεισμό. Ἔπρεπε ὅμως ὁ πλούσιος Ἄγγλος νὰ καταγίνεται μὲ κάτι πολεμικό, ποῦ νὰ κολακεύῃ τὶς φιλοδοξίες του, γιὰ ν' ἀναγκάζεται νὰ μένῃ στὸ Μεσολόγγι. Τὴν ἀνόητη ἰδέα τὴν καταλαβαίνανε καλὰ οἱ Σουλιῶτες, ἀλλὰ εἶχαν ἀνάγκη κι' αὐτοὶ ἀπὸ «λουφέδες», ἀφοῦ ἦτανε σὲ δυστυχία μεγάλη.

6) Οἱ Σουλιωτικοὶ πόλεμοι εἶχανε γεμίσει τὴν Εὐρώπη μὲ τὴ φήμη τους. Ἡ ἱστορία τοῦ Περραιβοῦ, α' ἔκδ. τῶν Παρισίων, 1803 καὶ β' Βενετίας, 1815, εἶχε μεταφρασθῇ σ' ὅλες

Ἠξεύρω ὅτι ὁ Ν. Στορνάρης μεσίτευσεν εἰς τὸν Μαυροκορδάτον νὰ προσδιορίσῃ ἕναν μηνιαῖον μισθὸν εἰς τὸν Νότην <Μπότσαρην>, διότι ὑστερεῖτο, καὶ συγκατατέθη νὰ τοῦ προσδιορίσῃ ἀνὰ 500 γρ. τὸν μῆνα. <Οἱ Σουλιῶται> ὅλοι γυμνοί, δυστυχεῖς καὶ τετραχηλισμένοι ἐβγῆκαν ἀπὸ τὰ Νησιά.

Ὁ <Ν.> Στορνάρης, διὰ τὰ καλὰ ἤθη του, αὔξανεν ἡ ὑπόληψίς του, καὶ ὁ Λόρδ Βυρὼν καὶ Στανχὸπ ἐπιθυμοῦσαν καθημερινῶς νὰ συνομιλοῦν μετ' αὐτοῦ.

Διηγούμενος μίαν ἡμέραν ὁ Στορνάρης <πρὸς τὸν Στάνοπ> περὶ τῆς εὐκάρπου Θετταλίας, ἀφοῦ τοῦ παρέστησεν (551) τὸ πλῆθος τῶν ζώων ὁποῦ θρέφει καὶ τὰ <ἄφθονα> προϊόντα, τοῦ εἶπεν: «Εἶναι μερικὰ τουρκοχώρια, Κισιρλιὰ <ὀνομαζόμενα> εἰς τὸν Κίσσαβον· εἰς ἐκεῖνα τὰ χωριὰ ἄνθρωπον νὰ φυτεύσῃς εἰς τὴν γῆν γίνεται[1])». Ὁ Συνταγματ. Στανχὸπ ἐσημείωνεν, καὶ δὲν ἐχόρταινεν νὰ βλέπῃ τὸν ἄνδρα[2]).

Μίαν τῶν ἡμερῶν ἕνας Σουλιώτης, Γιώτης ὀνομαζόμενος, ἀπὸ τὸ κόμμα τῶν Βοτζιαραίων, ἐπῆγεν νὰ περιδιαβάσῃ τὰς μηχανὰς καὶ πυροτεχνάσματα εἰς τὸ παλάτι, ὁποῦ ἦτον ὅλη ἡ ἀποσκευὴ ὁποῦ ἔφερεν ὁ Λόρδος[3]).

Ὁ σκοπὸς <δὲν> τὸν ἄφησεν νὰ εἰσέλθῃ· αὐτὸς <παρακαλοῦσε> τὸν σκοπόν. Ὁ σκοπὸς ἐφώναξεν τὸν ἀξιωματικὸν τῆς ἡμέρας· ὁρμᾷ ὁ ἀξιωματικὸς—ὑβρίζονται ἐναλλάξ, σύρει τὸ σπαθὶ ὁ ἀξιωματικός, [τραβᾷ], τὸν κτυπᾷ ὀλίγον. Τραβᾷ ὁ Γιώτης μὲ τὴν πιστόλαν, τὸν παίρνει εἰς τὸν λαιμόν, καὶ τὸν φονεύει. Φεύγει ὁ Γιώτης κτυπημένος· λαμβάνουν τὸν φονευμένον Γερμανὸν <Sasse> ἀπάνω[4]). Διαδίδεται ἡ φήμη ὅτι ἐσκότωσεν τὸν Γιώτην ἕνας Φράγκος· ὁρμοῦν οἱ Σουλιῶται· κλείονται ἐκεῖνοι μέσα[5]). Ἐμβαίνει εἰς ὑποψίαν ὁ Λόρδος καμμιᾶς ὀχλαγωγίας, καὶ προστάζουν νὰ σύρουν τὰ πυροβόλα εἰς τὴν ἀγυιάν[6]), καὶ εἰς τὸ σπίτι του νὰ μὴ πλησιάσῃ κανένας ἕως νὰ ἰδῇ τὴν ταραχὴν <ποῖος πταίει>. Προλαμβάνει ὁ Στορνάρης <καὶ> τρέχει εἰς τὸ παλάτι, λύει <τὴν πολιορκίαν καὶ διώχνει> τοὺς πολιορκητὰς <Σουλιώτας> ἀπὸ ἐκεῖ, ἐμβαίνει μέσα, παρατηρεῖ τὸν πληγωθέντα Γερμανόν, καὶ ἐνεργεῖ εὐθὺς τὴν ἡσυχίαν ὅλων (552[7]). Τρέχει εἰς τὸν Λόρδον καὶ Στανχὸπ νὰ τοὺς βεβαιώσῃ ὅτι αὐτὸ δὲν ἦτον προμελετημένον τί, παρὰ

τις Εὐρωπ. γλῶσσες. Ἀρκετοὶ περιηγητὲς τὴ βάναυσαν ὡς παράρτημα στὰ ταξιδιωτικὰ βιβλία τους. Τέλος τὸ ταξίδι τοῦ Βύρονα στὴν Ἤπειρο, στὰ 1809, τὸν ἔκαμε νὰ πιστέψῃ περισσότερα ἀπ' ὅσα εἶχε διαβάσει.

1) Ὡριμάζει, πληθαίνει.

2) Ὁ Stanhope κάνει λόγο γιὰ τὴ γνωριμιά του στὸ βιβλίο του, ἀλλὰ δὲν ἀναφέρει τὸ ἀνέκδοτο.

3) Ἐμπρηστικὲς ὀβίδες ἢ βολίδες. Ὁ Βύρων κρατοῦσε τὸ παλαιὸ τούρκικο διοικητήριο (κονάκι), ὅπου ἦτανε τὸ νεοσύστατο μηχανουργεῖο, ὁπλοστάσιο, ἀποθήκη ὑλικοῦ πολέμου κλπ. ἐγκαταστημένα.

4) Στὸ δεύτερο πάτωμα, ὅπου κατοικοῦσε ὁ Βύρων (;)

5) Ἡ λιγοστὴ ἀπὸ Φιλέλληνες φρουρά. Ὁ Βύρων εἶχε ὀργανωμένη στρατιωτικὰ τὴν κατοικία του.

6) Τὸ χειρόγρ. *ἀγιάν*.

7) Ὁ φόνος τοῦ Sasse ἔγινε στὶς 7 Φλεβ. 1824.

<προῆλθεν> ἀπὸ ἄγνοιαν τῶν χρεῶν τοῦ Γιώτου καὶ ἀπὸ τὴν πρὸς τὰ καθήκοντά του πίστιν τοῦ Γερμανοῦ ἀκολούθησεν αὐτό[1]).

Ἐπανάλαβεν ἐρωτήσας ὁ Λὸρδ Βυρὼν τὸν Στορνάρην, παρόντος καὶ τοῦ Κου Μαυροκορδάτου, ἂν ἠμπορεῖ νὰ μείνῃ ἥσυχος καὶ χωρὶς ὑποψίας. Ὁ Στορνάρης τοῦ ἔδωσεν τὸν λόγον τῆς τιμῆς του ἀπὸ ὅλους, ὡς μέλος τοῦ πολεμ. Συμβουλίου.

Ἔκτοτε ἄρχισεν νὰ ψυχραίνεται κατὰ τῶν Σουλιωτῶν ὁ Λόρδος, καὶ δὲν ἔβλεπεν τὴν ὥραν πότε νὰ ἔβγουν εἰς ἐκστρατείαν.

Τὸ πολεμικὸν <τριμελὲς> Συμβούλιον ἐξέτασεν καὶ ἔκρινεν τὴν προδοτικὴν κατηγορίαν τοῦ <Κώστα> Σιαδήμα[2]). Εἰς τὸ κριτήριον τοῦτο ἤμουν διωρισμένος προσωρινῶς γραμματεύς. Ἀπὸ τὰς μαρτυρίας ὁποῦ ἐλάβαμεν τοῦ Κίτζου Κώστα <Σουλιώτη> καὶ ἄλλων δύο ἀποδείχθη ἄμοιρος πάσης κατηγορίας, καὶ ἀθωώθη.

Διὰ τὴν προσκύνησίν του ὁ Σιαδήμας ἀπολογήθη ὅτι τὸν ἐβίασαν οἱ πολῖται καὶ ὅτι τὸ ἔκαμεν ἐξ ἀνάγκης. Εἶχεν καὶ διὰ τοῦτο μερικὰ ἔγγραφα <πρὸς> ἀπόδειξιν[3]).

Ὁ Σιαδήμας ζητοῦσεν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἐπαρχίαν, πλὴν αὐτὴ ἡ ἄδεια δὲν τοῦ ἐδόθη. Μάλιστα τὸν διέταξαν νὰ ἀκολουθῇ ὑπὸ τὸν Στορνάρην[4]).

Διὰ νὰ παύσῃ ἡ ἔριδα τῆς ἐπαρχίας <μεταξὺ τοῦ Σαδήμα> [αὐτοῦ] καὶ τοῦ Μακράκου ἐδιόρισαν ἀρχηγὸν τῶν ὅπλων τῆς ἐπαρχίας Ἀποκούρου τὸν <Ἀνδρέαν> Ζαγκανάν[5]), τὸν δὲ Δῆμον Τζέλιου ἀρχηγὸν τῆς πολιορκίας Ναυπάκτου.

Ὁ Καραϊσκάκης, ἐβγαίνοντας ἀσθενὴς ἀπὸ τὴν Κεφαλληνίαν εἰς Μεσολόγγι, ἐφιλοφρονήθη ἀπὸ ὅλους τοὺς ὁπλαρχηγούς.

Ὁ Ράγκος συνήργησεν νὰ σταλθῇ εἰς τὸν Διευθυντὴν καὶ <τὴν> Συνέλευσιν τῶν πατριωτῶν μία ἐλεεινὴ ἀναφορὰ κατὰ τοῦ Καραϊσκάκη ἀπὸ τοὺς Ἀγραφιώτας, οἵτινες ἀπαιτοῦσαν νὰ ἀπολύσῃ τοὺς προκρίτους καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ 500 χιλ. γρόσια, τὰ ὁποῖα ἅρπαξεν ληστρικῶς ἀπὸ τὸν μὲν καὶ δέ[6]).

1) Παραλείπονται σημειώματα τοῦ συγγρ. στὸ περιθώριο τῆς σελ. 551 τοῦ χειρογρ., ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὴ γενικὴ πολιτικὴ κατάσταση.

2) Γιατὶ ἄφησε τὴ θέση του καὶ προκάλεσε τὴν καταστροφὴ στὴ μάχη τῆς Καλιακούδας. Ὁ Μαυροκορ. εἶχε συστήσει καὶ στρατ. δικαστήριο μὲ βάση τὸ «σύνταγμα» ἄρθρ. γ', ποῦ εἶχε ψηφίσει ἡ τοπικὴ Συνέλευση.

3) Γιατὶ ἔβαλε Καπάκια στὸ Ἀρματωλίκι του, Ἀπόκουρο, μὲ τοὺς Τούρκους.

4) Εἶχε κερδήσει τὴν εὔνοια τοῦ Μαυρ. ὁ Χρίστος Μακρὴς (ἢ Μακράκος, γιὰ τὸ μικρό του ἀνάστημα) καὶ πῆρε αὐτὸς τὸ Ἀρματωλίκι τοῦ Ἀποκούρου. Ἄνοιξε ἔτσι ἄλλη διαίρεση τοπικὴ ἀνάμεσα Μακράκου καὶ Σαδήμα, στὴ γειτονιὰ τοῦ Βλοχοῦ, ὅπου φιλονικοῦσαν οἱ ἀδερφοὶ Βλαχόπουλοι μὲ τὸ Γιαν. Στάικο. Ἂν θυμηθοῦμε ὅτι ὁ Μαυρ. ἔβαλε στ' Ἀγραφα τὸ δικό του φίλο Ράγκο στὸν τόπο τοῦ Καραϊσκάκη, τότε βλέπουμε ὅτι τὸ πολιτικὸ ρουσφέτι μπῆκε βαθιὰ στὶς ἀρχαῖες παραδόσεις καὶ τὶς κλόνιζε ὄχι ἀπὸ κανέναν ἀνώτερο λόγο ἀνάγκης στρατιωτικῆς, ἀλλὰ ἀπὸ φιλοδοξία πολιτική.

5) Δηλ. καθιέρωσε νέα ἀρχὴ ὁ Μαυρ., νὰ διορίζωνται Ἀρματωλοὶ κατὰ τὸν τρόπο τοῦ διορισμοῦ π.χ. ἐπάρχων. Ὁ Ζαγκανὰς ἦταν Ἀρματωλὸς τοῦ μικροῦ γειτονικοῦ Ἀρματωλικιοῦ τοῦ Ἐπάχτου (Βενέτικο). Σήκωσε λοιπὸν τὸ Ζαγκανά, κι' ἔβαλε τὸ Δῆμο Τσέλιο, στρατιωτικὸν ποῦ δὲν εἶχε ποτὲ Ἀρματωλίκι, ἦταν ὅμως ἱκανός.

6) Κάθε Ἀρματωλὸς μποροῦσε νὰ βγάλῃ ὅσες ἤθελε ὑπογραφὲς ἀπὸ τοὺς πρωτόγερους

Όλοι ἀποφάσισαν νὰ ἀπολύσῃ τοὺς Προεστούς[1]), τὰ δὲ χρήματα εἰς ἄλλην περίστασιν ἃς κρισολογηθοῦν.

Ὁ Καραϊσκάκης ἐπιμένων, μὲ κανέναν τρόπον δὲν ἐνέδωσεν, ἀφοῦ καὶ ὁ Στορνάρης καὶ ὁ Νότης<Μπότζιαρης> (553) καὶ ὁ Τζιόγκας τὸν παρακίνησαν νὰ τοὺς ἀπολύσῃ. Ἀφοῦ εἶδαν ὅτι δὲν πείθεται, τὸν ἀπόκλεισαν ἀπὸ τὰς συνεδριάσεις, καὶ οὔτε ἐμέτρησαν ἂν ὑπῆρχεν ἐκεῖ[2]).

Ὁ δὲ λόγος ἦτον ὅτι δὲν ἐδύναντο νὰ δεχθοῦν ἕναν, ὅστις ἔχει δεμένους πολίτας—καὶ νὰ εἶναι μέλος εἰς τὴν θεσμοθεσίαν τοῦ γενικοῦ καλοῦ.

Ὁ Καραϊσκάκης, ἐπιτήδειος, ἔκαμεν φίλον τὸν<Κίτζον>Τζιαβέλαν ρίψας τὸ σφάλμα τοῦ<μεταξύ των>πολέμου, κατ' αὐτόν, εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ Στορνάρη. Ὁ Τζιαβέλας, ὅστις εἶχεν ἀνάγκην κόμματος, διότι ἦταν ἀδύνατος, ἐπρόσφερεν τὴν φιλίαν του καὶ ἕνωσεν τὰ συμφέροντά του μὲ τὸν Καραϊσκάκην. Ὁ Στορνάρης, ἀθῶος καὶ δυνατὸς ἀπὸ ὅλα, ὀλίγον τὸν ἔμελεν ἐὰν <ὁ Καραϊσκάκης>ἀποσπάσθη[3]).

Ὁ Καραϊσκάκης σχετισθεὶς μὲ αὐτούς[4]), μετέβη<ἂν καὶ>ἀσθενὴς εἰς Ἀνατολικόν, καὶ ἐκεῖ ἄρχισεν νὰ ραδιουργῇ ἐναντίον τοῦ Διευθυντοῦ, νὰ λέγῃ τὰ μύρια καὶ διὰ τοὺς ἐκλέκτορας καὶ<τοὺς μὴ>ἀναγνωρίσαντας αὐτόν. Διὰ νὰ τὸν ἡσυχάσουν τὸν διώρισαν νὰ ἔχῃ 100 μισθωτούς[5]).

Ὁ Διευθυντής, ὀξυδερκὴς εἰς τὰ τοιαῦτα, ἐπρόλαβεν νὰ κινήσῃ τὰ στρατεύματα, πλὴν ἔπρεπεν νὰ προκύψουν ὅσα ἀκολούθησαν, πηγάζοντα ἀπὸ τὸ σχέδιον τῆς ἐκστρατείας[6]).

καὶ παπάδες τῶν χωριῶν. Μιὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς ἀναφορὲς ἔχει χρονολογία 27 Φλεβ. 1824. Ὁ Μαυροκ. σύστησε στὸ Ράγκο νὰ πάῃ στὸν Κάλαμο, ὅπου ἡ οἰκογένεια τοῦ Καραϊσκάκη, καὶ νὰ ἐνεργήσῃ δικαστικὰ στὶς ἐκεῖ Ἀγγλικὲς ἀρχές, ὅπου θὰ γράψῃ καὶ ὁ ἴδιος.

1) Γιατί τοὺς κρατοῦσε βλ. π. π. σ. 354, σημ. 2.

2) Ὁ Μαυρ. ἄφηνε τὸν Καραϊσκάκη νὰ παρακαθίζῃ στὴ Συνέλευση γιὰ νὰ φαίνεται ὅτι ὁ Ράγκος δὲν κρατοῦσε τὰ Ἄγραφα μὲ τὴ γνώμη του, τάχα. Ἂν ἦτανε παρὼν ὁ Ράγκος, δὲ θὰ γινότανε δεχτός, ὡς πολιτικός, τάχα.

3) Ἀθῶος δὲν ἦτανε, τεχνίτης μάλιστα στὴν πολιτική, ἦταν ὅμως δυνατὸς ἀφοῦ μποροῦσε νὰ στρατολογῇ ὅσους ἤθελε ἀπὸ τὸν Ἀσπροπόταμο. Ἡ φιλία Καραϊσκάκη — Τζαβέλα θὰ μείνῃ ἀθάνατη στὴν ἱστορία τοῦ ἱεροῦ Ἀγῶνα· μαζὶ πολεμήσαν τὴν περίφημη μάχη στὰ Πέντε Ὄρια, μαζὶ τὴ μάχη στὸ Κρεμμύδι, μαζὶ στὸ Καρπενήσι, μαζὶ πατήσαν τὸ στρατόπεδο τοῦ Κιουταχῆ, μαζὶ δώσανε τόσους πολέμους ἔξω ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι, ὡς ποῦ ὁ Καρ. ἀποφάσισε νὰ στείλῃ τὸν Κίτσο βοήθεια στὸ κλεισμένο Μεσολόγγι καὶ χωρίστηκε ἀπ' αὐτόν, ὅμως μαζὶ πάλι πολεμήσανε στὴν περίφημη ἐκστρατεία τοῦ Πειραιᾶ.

4) Τοὺς «Τζαβελαίους» Σουλιῶτες.

5) Ἴσα-ἴσα ὁ διορισμὸς αὐτὸς ἦταν ἡ τελευταία καὶ χειρότερη βρισιὰ στὸν ἄνθρωπο, ποῦ εἶχε δείξει ὅτι ἦταν ἄξιος νὰ διοικῇ χιλιάδες, καὶ μ' αὐτοὺς νὰ νικᾷ. Ὁ Καρ. ἐκείνη τὴ στιγμή, ποῦ λάβαινε τὸ διορισμὸ τῶν ἑκατὸ μισθωτῶν, εἶχε μαζί του στρατολογημένο σῶμα ἀπὸ πεντακόσιους. Ὅμως ἡ πρώτη προσβολὴ καὶ μεγαλύτερη τοῦ Μαυρ. ἦταν ποῦ τὸν ἔδιωξε ἀπὸ τ' Ἄγραφα.

6) Παράγγειλε στὰ διάφορα σώματα νὰ βγοῦν ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι καὶ τὸ Αἰτωλικό, λοιπὸν νὰ βγῇ καὶ ὁ Καρ. καὶ νὰ πάῃ μαζί τους στὸ στρατόπεδο, ποῦ ἦταν τὸ σχέδιο νὰ συστηθῇ, βλ.π.κ. Ἐκεῖ θὰ ὑπηρετοῦσε μὲ τοὺς ἑκατό, ποῦ τοῦ εἶχαν ὁρίσει, σὰν κανένας «μπουλουξῆς».

Εἶπαμεν ὅτι τὰ Ἄγραφα ἦταν ἡ πέτρα<ἡ>πρώτη<τοῦ>σκανδάλου.

Δύο σχέδια τῆς<μελετωμένης>ἐκστρατείας ἦτον ὑπ' ὄψιν· <τὸ> ἕνα, νὰ γένῃ ἡ ἐκστρατεία εἰς τὰ Ἄγραφα, καὶ τὸ ἄλλο, κατὰ τῆς Ἄρτας.

Ὁ Λὸρδ Βυρὼν <καὶ> ὁ Διευθυντὴς (554) εἶχαν ἀνταποκρίσεις μυστικὰς ὅτι τὸ φρούριον Ἄρτης μὲ πρώτην προσβολὴν κυριεύεται, ἐνῷ ὁ Ὁμὲρ πασιὰς ἠρεμεῖ εἰς Ἰωάννινα καὶ καμμίαν ἑτοιμασίαν δὲν ἔχει στρατιωτικήν[1]).

Ὁ Γιαννάκης Μπουκοβάλας ἐπῆγεν[2]), ἀφοῦ ἐζήτησεν ἀναξίως τὴν συνδρομὴν τῶν παλαιῶν<Ἀρματωλικῶν>οἴκων διὰ<νὰ>ἐξώσῃ τὸν Ράγκον ἀπὸ τὰ Ἄγραφα καὶ νὰ καταταθῇ<αὐτὸς>εἰς τὴν δικαίως<ἄλλωστε>ἀνήκουσαν εἰς αὐτὸν πατρικὴν ἐπαρχίαν, καὶ δὲν ἐπέτυχεν τὴν<ζητηθεῖσαν>συνδρομήν· γροικηθεὶς μὲ μερικοὺς<ἀσημάντους καὶ ἀνικάνους>ὡσὰν αὐτόν, ἐπῆγεν ἕως εἰς τὴν Τατάρναν. Ὁ Ράγκος, μαθὼν αὐτὸν ἐκεῖ, τὸν ἐδίωξεν κακῶς ἔχων, ὥστε κατεστάθη ἡ σάτυρα τῶν παλαιῶν Καπιταναίων.

Τὸ σχέδιον ἦταν μυστικὸν—<τὸ>τῆς Ἄρτας—καὶ ἡ φωνὴ ἦτον διὰ τὴν Ναύπακτον.

Ὁ διαπεραστικὸς νοῦς τοῦ Καραϊσκάκη τὸ ὑπόθεσεν καὶ αὐτό, καὶ ἄρχισεν νὰ ἀντενεργῇ τὴν ἐκστρατείαν (555[3]).

Ἔκραζεν ἀνὰ ἕναν τοὺς ἀξιωματικοὺς τῶν ἄλλων Καπιταναίων καὶ τοὺς ἐξηγοῦσεν ὅπως ἤθελεν τὰ πράγματα. (Εἰδοποίησεν τὸν Ἀνδρέαν Ἴσκου, τοὺς Γωγαίους καὶ Κοτελῃδαίους τὸ<μελετώμενον>κίνημα νὰ λάβουν τὰ μέτρα τους). Τοὺς ἔλεγεν ὅτι:

—Οἱ παλαιοὶ Καπιταναῖοι ὡρκίσθησαν νὰ σᾶς κάμουν σκλάβους[4]), καὶ ἂν

---

1) Γιὰ νὰ κυριευθῇ καὶ διατηρηθῇ ἕνα κάστρο σημαντικό, ποῦ βρίσκεται πολὺ κοντὰ σὲ μεγάλα στρατ. κέντρα τοῦ ἐχθροῦ, χρειάζεται πυροβολικό, καὶ ἀκόμα μεγάλη ποσότητα τροφῶν καὶ ὁλικοῦ πολέμου γιὰ νὰ ἐφοδιασθῇ καὶ νὰ ἀντισταθῇ σὲ πολιορκία. Τὰ γραφόμενα ἦτανε λόγια Ἠπειρωτῶν λογιωτάτων, καθὼς τοῦ Ψαλλίδα κ.λ.π., ποῦ δὲν εἶχαν καμμιὰ βάση καὶ δῶσαν ἀφορμὴ στὴν ἐκδικητικὴ «ἐκστρατεία τῆς Ἄρτας».

2) Διαγραμμένη ἡ φράση: «Χωρὶς τὴν ἄδειαν τοῦ Διευθυντοῦ». Δὲν ἄργησε ὅμως ὁ Διευθυντής, 3 Ἀπρίλ. 1824, νὰ διορίσῃ τὸ Μπουκ. ἀρχηγὸ τῶν Ἀρμάτων τῆς ἐπαρχίας Ἀγράφων μὲ σῶμα 200 παληκαριῶν καὶ νὰ γράψῃ στὸ Ράγκο νὰ παραδώσῃ τὴν ἀρχή, χωρὶς νὰ φύγῃ ἀπὸ τ' Ἄγραφα, καὶ τὰ δυὸ σώματα ἑνωμένα νὰ χτυπήσουν τὸν Καραϊσκάκη, ποῦ πήγαινε τότε στ' Ἄγραφα. Ὁ διορισμὸς ἦτανε στὸ χαρτὶ μοναχά, καὶ ὁ σκοπὸς ἡ ἐνίσχυση.

3) Οἱ Ἠπειρῶτες λογιώτατοι πολλὰ προτείνανε καὶ στὸ Μαυροκορδάτο καὶ τὸν Κωλέττη γιὰ τὴν Ἄρτα, Πρέβεζα, ἀκόμα καὶ Ζαγόρι, τότε ποῦ ὁ Ὁμὲρ πασᾶ-Βριόνης εἶχε πέσει στὴ σουλτανικὴν ὀργή, καὶ καθόταν ἄνεργος στὰ Γιάννινα πλέκοντας συνωμοσίες μὲ Ἕλληνες πατριῶτες. Ὁ Μαυρ., μὲ τὴ φιλοδοξία ποῦ εἶχε στὰ πολεμικά, ἔκανε σχέδια ἀρασιτεχνικὰ ἐκστρατειῶν στὴν Ἤπειρο. Τώρα ὅμως, κάτω ἀπὸ τὸ σοβαρό, τάχα, σχέδιο γιὰ τὸ κάστρο τῆς Ἄρτας, ἦτανε κρυμμένη ἄλλη ἐκστρατεία ὄχι γιὰ τὸ κάστρο, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἐπαρχία, ποῦ εἶχε πάθει τόσα πολλὰ στὰ 1821, καὶ ἠσύχαζε προσκυνημένη στοὺς Τούρκους. Λοιπὸν ὁ ἀληθινός του σκοπὸς ἦτανε νὰ ρίξῃ τὰ κακοπληρωμένα καὶ λιμασμένα γιὰ πλιάτσικο κοπάδια τῶν πολεμιστῶν νὰ βοσκήσουνε στὸ Ραδοβίτσι, ἐπαρχία Ἀρτινή, Ἀρματωλίκι τῶν συγγενῶν τοῦ Καραϊσκάκη.

4) Μὲ τὴν τυφλὴν ὑπακοή τους στὸ Μαυροκορδάτο.

θέλετε ζητήσατε στρατολογίαν, νὰ ἰδῆτε — σᾶς συγχωρεῖτα[1]ι); Ἐμένα μὲ ὠργίσθησαν διότι δὲν ἠθέλησα νὰ συμφωνήσω μὲ αὐτοὺς—νὰ πνίξω τὰ δίκαιά σας. Ἀνοίξατε τὰ ὀμμάτιά σας, ἰδέτε ποίους ἀκολουθᾶτε καὶ εἰς τὶ γκρημνὸν<σᾶς> ἑτοιμάζουν νὰ σᾶς ρίψουν.

Οἱ Τζαβελαῖοι, ποῦ καὶ ποῦ, ἔδειχναν ὅτι δὲν ὑπακούγουν<εἰς τὸν Διευθυντὴν>καὶ ἀνταποκρίνοντο μὲ τὸν Καραϊσκάκην, πλὴν πολλὰ πλάγια.

Εἰς τὸ κατὰ τῆς Ἄρτας σχέδιον ἦσαν σύμφωνοι ὁ Διευθυντής, ὁ Λόρδος, ὁ Στανχὸπ (ὅστις ἐκείναις ταῖς ἡμέραις ἀναχώρησεν[2]), οἱ Σύμβουλοι ὅλοι[3]) καὶ ὅλον τὸ κόμμα τῶν Μποτζιαραίων, ὁ Ἀλεξάκης<Βλαχόπουλος>καὶ ὁ Τζιόγκας. <Ὅλοι>ἐσυλλογίζοντο πῶς νὰ ἐβγάλουν τὰ στρατεύματα ἀπὸ τὸ Μισολόγγι, διότι οἱ Τζαβελαῖοι καὶ ἄλλοι δὲν τὸ ἐπιθυμοῦσαν, ἠξεύροντες ὅτι δὲν τοὺς μεταέμβαζαν εἰς τὴν χώραν.

Οἱ πολῖται<τοῦ>Μεσολογγιοῦ εἶχον βαρεθῆ ἀπὸ τὰ στρατεύματα καὶ ἐνοχλήσεις τῶν στρατιωτῶν (556[4]).

Ὁ Στορνάρης ἔλαβεν μέρος<ὑπὲρ τῆς ἐξόδου>ἀπὸ συμπάθειαν πρὸς τοὺς πολίτας καὶ<διὰ>νὰ δώσῃ ἄνεσιν εἰς τὴν Διεύθυνσιν νὰ ἐξακολουθῇ ἥσυχα τὰς ἐργασίας\της, καθὼς καὶ εἰς τὸν Λόρδον. Συνέλαβεν τὴν ἰδέαν νὰ ἔβγῃ αὐτὸς <πρῶτος διὰ>νὰ δώσῃ τὸ παράδειγμα καὶ νὰ πείσῃ καὶ τοὺς Μποτζιαραίους καὶ<τὸν Γ.>Τζιόγκαν. Τοὺς δὲ Τζαβελαίους ἔπειτα, ἂν δὲν θελήσουν νὰ ἐλαφρώσουν τὴν πόλιν<ἐξερχόμενοι>, νὰ τοὺς βιάσουν.

Ὁ Στορνάρης καὶ Γρηγόρης τὸ ἐπιθυμοῦσαν περισσότερον, διότι μὲ αὐτὴν τὴν ἐκστρατείαν ἠμποροῦσαν νὰ λάβουν μίαν ἱκανοποίησιν τῶν ὅσων ἔπαθον ἀπὸ τοὺς Βαλτινούς, καὶ ἐβάλθησαν μὲ ὅλα τὰ δυνατά των<ὑπὲρ τῆς ἐκστρατείας> κατὰ τῆς Ἄρτας[5]).

Ὁ Νότης<Μπότσαρης>ἐπιθυμοῦσεν καὶ αὐτὸς<τὴν ἐκστρατείαν>, διότι ἐπιθυμοῦσεν νὰ ἐκδικηθῇ τὸν Γῶγον<Μπακόλαν, Ἀρματωλὸν Ραδοβιτσίου>, ὁποῦ ἐφόνευσεν τὸν αὐταδελφόν του Κίτζιον Μπότζιαρην ἐπὶ Ἀλήπασια[6]).

---

1) Σύμφωνα μὲ τὸ «στρατ. σύνταγμα», ποῦ ὥριζε μοναχὰ 1400 ἄντρες ἀνώτατο ὅριο στρατολογίας, ποῦ θὰ μοιραζόταν ἀπὸ τοὺς Καπιταναίους. Οἱ ἄλλοι παλαιοὶ πολεμιστὲς θὰ καταγινόνταν στὶς ἐργασίες τους κατὰ τὸ ἄρθρ. α', ἅμα δὲν ἦταν πόλεμος.

2) Ὁ Stanhope ἔφυγε ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι *9 τοῦ Φλεβ. 1824.*

3) Τὰ μέλη τοῦ στρατ. καὶ πολιτ. Συμβουλίου.

4) Οἱ Μεσολογγῖτες ἦτανε στενὰ ἀφοσιωμένοι στὸ Μαυρ., γιατὶ τοὺς χάιδευε πολύ. Ὄχι μοναχὰ οἱ Τζαβελαῖοι, ἀλλὰ καὶ οἱ Μποτσαραῖοι, μαθημένοι ἀπὸ τὰ Ἑφτάνησα νὰ πληρώνωνται ταχτικά, δὲ θέλανε νὰ βγοῦν ἀπὸ τὴ χώρα πρὶν πληρωθοῦν. Οἱ Μποτσαραῖοι ὅμως εἶχαν ἐμπιστοσύνη στὸ Μαυροκορδάτο, σὰ φίλοι του δὰ πιστοί.

5) «Ὁ Στορνάρης εἶχεν βάλει ὑπ' ὄψιν τῆς Διευθύνσεως ἀναφορὰν κατὰ τοῦ Ἀνδρέα <Ἴσκου>καὶ Βαλτινῶν, ἀπαιτῶν ἱκανοποίησιν καὶ τὴν ἀπόδοσιν τῶν ὅσων ἅρπαξαν, καὶ ἔλαβεν διαταγὴν νὰ τὰ λάβῃ», σημ. συγγρ.—Πῶς νὰ τὰ πάρῃ ἀλλοιῶς, παρὰ μὲ πόλεμο; Ἡ «Διεύθυνσις» ἔσπρωχνε τοὺς φίλους της Ἀρματωλοὺς νὰ χτυπηθοῦνε μὲ τοὺς ἐχθρούς της (Στορναραίους μὲ Ἰσκαίους).

6) Νὰ ποῦ ἡ ἐκστρατεία ἦτανε γιὰ τὸ Ραδοβίτσι, καὶ ὄχι γιὰ τὸ κάστρο τῆς Ἄρτας.

Ὁ<Γ.>Τζιόγκας παρομοίως, διότι ἤθελεν νὰ ἀδυνατίσῃ τὸν Ἀνδρέαν Ἰσκου, ὅστις ἐνδυνάμωνεν τὸν Γιαννάκην Στάικου κατὰ τοῦ Βλαχοπούλου Ἀλεξάκη, Καπιτάνου Βλοχοῦ[1]).

Ἐπείσθη<τέλος>ὁ Νότης Μπότζιαρης, ὁ Κώστας<Μπότσαρης>καὶ λοιποὶ οἱ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν των, καθὼς καὶ ὁ Τζιόγκας, νὰ ἔβγουν ἔξω πρὸς τὸ Ξερόμερον (Μαχαλὰν) νὰ συγκεντρώσουν στρατόπεδον, κ' ἐκεῖ νὰ στέλνωνται αἱ θροφαὶ καὶ τὰ λοιπὰ ἀναγκαῖα.

Ὁ Λὸρδ Βυρὼν ἢ ἀπὸ τὰς<πολλὰς>ἐνασχολήσεις του ἢ ἀπὸ τὴν ἀδημονίαν διότι περιεπλέχθη μὲ ἀνθρώπους, τοὺς ὁποίους τὸν ἠθικόν του δὲν ἐσυμφωνοῦσεν, ἢ διότι δὲν ἐδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ τὸν διοργανισμὸν<τῶν πραγμάτων, τὸν ὁποῖον ἐπεθύμει>, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ξένου<ἀξιωματικοῦ>, τὴν 3 Φεβρ. ἀσθενήσας ὀλίγον, ἔβαλεν ὅλους εἰς ὑποψίας[2]).

Ὁ Διευθυντής, ὁ Στορνάρης, ὁ Κώστας Βότζιαρης καὶ ὁ Τζιόγκας—ἀκολουθῶν κ' ἐγὼ χαιρόμενος τὴν ἐμπιστοσύνην<των>—ἐπήγαμεν εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ Λόρδου καὶ νὰ προβάλουν ὅτι αὐτοὶ μὲ τοὺς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν των ἀποφάσισαν νὰ τραβηχθοῦν εἰς Μαχαλάν, <ἐκεῖ>νὰ συγκεντρωθοῦν, καὶ ὅ,τι κίνημα γίνῃ νὰ γίνῃ ἀπ' ἐκεῖ.

Ὁ Διευθυντὴς ἦτον ὁ διερμηνεὺς τῶν αἰσθημάτων<ἡμῶν ὅλων>.

—Ἂν δὲν τὸ ἰδῶ, λέγει ὁ Λόρδος, δὲν τὸ πιστεύω, ὅτι θέλει κινηθῆτε. Δύο μῆνες ἔχομεν ὅλο μὲ αὐτά. Βαρέθηκα! εἶπεν, καὶ σιώπησεν.

Ὁ Στορνάρης ἀμέσως εἶπεν:

—Λόγον τιμῆς σὲ δίδω, ὅτι ἐγὼ ἀναχωρῶ, καὶ ὅποιος θέλει ἂς ἔβγῃ.

—Εἶμαι βέβαιος διὰ ἐσένα, Στορνάρη, δὲν ἀμφιβάλλω, <εἶπεν ὁ Λόρδος>.

Τὸ ἴδιον<ὑπεσχέθη>καὶ ὁ Τζιόγκας (557). Τὸ ἴδιον καὶ ὁ Κώστας Μπότζιαρης, μὲ τὴν προσθήκην· παρακαλῶν νὰ περιθάλψῃ ταῖς δυστυχεῖς φαμελλιαῖς τῶν Σουλιωτῶν.

Ὁ Λόρδος, χαμογελῶν, ἐρώτησεν ἕως πόσαις ψυχαῖς εἶναι. Εἶπεν ὁ Κώστας:

—Γίνεται κατάλογος, καὶ ὅσαις εὑρεθοῦν.

—Ἀκούσατε! λέγει<ὁ Βύρων>. Ὁ Ἀλήπασιας; ὅταν ἐγκολπώθη τοὺς Λιάπηδες, ἔλαβεν ἀνάγκην νὰ τοὺς συνάξῃ νὰ ἐκστρατεύσουν κατὰ τοῦ Ἰμπραΐμ πασιᾶ, εἰς τὸ Μπεράτι· οἱ Λιάπηδες ἐζήτησαν ταΐνια διὰ ταῖς φαμελλιαῖς των. Ὁ ἐπιστάτης δὲν ἠῦρεν σύμφωνον τὴν δόσιν<κατ' ἀριθμὸν>μὲ τὰς ψυχάς. Οἱ Λιάπηδες τοῦ εἶπαν ὅτι ψυχαὶ ἐννοοῦνται καὶ τὰ ζῷα των, ἄλογα-γαϊδούρια-πρόβατα-γάταις καὶ ὅσα ἄλλα περιστοιχίζουν τὸν τόπον των. Ὁ Ἀλήπασιας, βιασμένος,

---

1) Ἡ «Διεύθυνσις», σ' αὐτὴ τὴ φιλονικεία, ἤτανε μὲ τὸν πιστό της Ἀλ. Βλαχόπουλο, μὰ καὶ ὁ Τσόγκας ἀκόμα περισσότερο ἤτανε μὲ τὴ Διεύθυνση.

2) Ἀνησυχίες μὴν πεθάνῃ. Κατὰ τὸ ἡμερολόγιο τοῦ Gamba, ὁ Sasse σκοτώθηκε στὶς $^{7}/_{19}$ τοῦ Φλεβ. Ἡ ἀδιαθεσία τοῦ Βύρονα φάνηκε στὶς $^{17}/_{1}$ Μαρτ. Λοιπὸν ἡ χρονολογία τοῦ συγγρ. πρέπει νὰ διορθωθῇ *3 Μαρτ.* Στὸ ἡμερολ. Gamba δὲ φαίνεται καμμιὰ ἐπίσκεψη ἐπισήμων Ἑλλήνων πρὸς τὸ Βύρονα πουθενά. Ὁ Gamba δὲν εἶναι πολὺ περιστατικός.

ἐπρόσταξεν τὸν ἐπιστάτην νὰ τὰ δώσῃ. Μήπως, λέγει, πάθωμεν, τὰ ἴδια <καὶ ἡμεῖς τώρα>;

Ὁ Κώστας, <προσβληθείς, ἀλλὰ> ὑπερήφανος πλὴν καὶ φρόνιμος, τὸ ὑπόφερεν <ἂν καὶ> μὲ μεγάλην του πίκραν, καὶ δὲν ἀπολογήθη· κοκκίνισεν δὲ ὡσὰν ρόιδο ἀπὸ τὴν ἐντροπήν του. Ὅλα τὰ ἄφησαν εἰς τὸν Διευθυντὴν νὰ τὰ διορθώσῃ, καὶ ἐνασπάσαντές τον, τὸν ἄφησαν ὑγείαν.

Εἰς τὴν φυγήν των[1]), ἐγὼ ἐτόλμησα νὰ ζητήσω μίαν σάλπιγγα ἀπὸ <τὰς> πέντε-ξξ ὁποῦ εἶχεν κρεμασμένες <εἰς τὸ γραφεῖον του> ὁ Μαυροκορδάτος· ἐξήγησα τὴν θέλησίν μου. Ἀμέσως μ' ἔδωσεν μίαν· εἶπεν μάλιστα ὅτι:

—Ὅλαις ταὶς ἔφερα διὰ ἐσᾶς, πλὴν αἱ ἀλλεπάλληλαι ταραχαὶ δὲν μ' ἔδωσαν εὐκαιρίαν νὰ ταὶς προσφέρω, καὶ περισσότερον ὁποῦ δὲν ἐπιτύχαιγα[2]) ὁπωσοῦν εἰς μίαν μικρὰν τάξιν στρατιωτικήν (558). Πλὴν τὰ ἀλλεπάλληλα κακά, ὁποῦ ὑπέφερα κ' ἐγὼ μαζί σας, μ' ἔκαμαν νὰ λησμονήσω <εἰς> ποῖον νὰ ταὶς προσφέρω.

Ἐπρόσφερα τὰ σεβάσματά του λέγων, νὰ μὲ εὐχηθῇ νὰ τὴν λαλήσωμεν εἰς τὸ αὐτὶ τοῦ Σουλτάνου.

—Εἴθε! λέγει μὲ ὅλην τὴν καρδιάν του.

Ὅλην τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἑτοιμάσθημεν, καὶ πρὸς τὸ ἑσπέρας οἱ ἱερεῖς ἱεροφορεμένοι ἐπρόσφεραν δοξολογίαν ὑπὲρ τοῦ ἐκστρατεύοντος στρατοῦ καὶ λοιπῶν κατὰ τὰς... 1824[3]).

Εἰς τὴν πόρταν ἀπ' ἔξω, ἐπιστρέψας ὁ Στορνάρης[4]) καὶ ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς πολίτας εἶπεν:

—Πολῖται, ἡμεῖς ἀναχωροῦμεν· ἐσεῖς εἶσθε ἄνδρες—χαράμι νὰ σᾶς γίνῃ ἂν δὲν τοὺς ἐβγάλετε μὲ τὴν βίαν· ὅσους <ἄλλους> ἔμειναν.

Οἱ Μισολογγῖται αὐτὸ καρτεροῦσαν, καὶ τὴν αὐγὴν ἀνασκουμπώθηκαν[5]).

Τὸ ἑσπέρας μετέβημεν εἰς Ἀνατολικόν, ὁποῦ ἐμφώλευεν ὁ Καραϊσκάκης· ὁ Καραϊσκάκης εἶδεν ὅτι τελείωναν τὰ ψεύματα, ἡ ἐκστρατεία γίνεται, καὶ αὐτὸς εἰσέτι εὑρίσκετο κατάκοιτος <ὥστε νὰ τὴν ἐμποδίσῃ[6]>.

Ὁ Τζιόγκας τράβηξεν διὰ τὸν Ξηρόμερον νὰ προδιαθέσῃ τὰ πράγματα. Τὴν

---

1) Κατὰ τὴν ἀναχώρησή τους ἀπὸ Μεσολόγγι.

2) Ἡ λέξη ἀμφίβολη στὸ κείμενο. Ὁ συγγρ. δέ μπορεῖ νὰ σχηματίσῃ τὸν ἀόριστο τοῦ ἐπιτυχαίνω.

3) Ὁ τόπος τῆς χρονολογίας γιὰ τὴν ἡμέρα κενός, ὁ μῆνας ἀμφίβολος. Τὰ στρατεύματα βγῆκαν ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι τὶς τελευταῖς ἡμέρες τοῦ Φλεβάρη 1824.

4) Ἀφοῦ ξεκίνησε γιὰ τὸ στρατόπεδο, γύρισε πίσω, στάθηκε ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ κλπ.

5) Ἡ δημοκοπικὴ αὐτὴ προτροπὴ μποροῦσε νὰ ἦταν ἀπὸ καλὴ καρδιά, σὰν ἀποχαιρετισμὸς φιλικός, ἀλλὰ κιντύνευε νὰ φέρῃ πολὺ κακὸ στὸ Μεσολόγγι. Οἱ κάτοικοι ὅμως ἦταν φρονιμώτεροι, γιατὶ ξέρανε καλὰ τὸν κίνδυνο.

6) Τὸ κακὸ εἶναι ποῦ ὁ Καραϊσκάκης πίστεψε ἀληθινὰ πῶς ἄρχιζε ἡ ἐκστρατεία, ἐνῶ θὰ περνοῦσε πολὺς καιρὸς ν' ἀρχίσῃ· τὸ πίστεψε καὶ γίνηκε θεριό.

αὐγὴν ἐπῆγαν εἰς ἐπίσκεψίν [του] <τοῦ Καραϊσκάκη> ὁ Νότης καὶ ὁ Στορνάρης μὲ τοὺς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν των ἀξιωματικούς. Ἄρχισαν νὰ τὸν ἐρωτοῦν περὶ τῆς ὑγείας του καὶ τὸν συλλυποῦνται ὡς φίλοι του. Ὁ Καραϊσκάκης δὲν περίμενεν ἄλλο, παρὰ τοὺς λέγει:

—Καπιταναῖοι, ἐκστρατεύετε· δὲν σᾶς ἐρωτῶ διὰ ποῦ ἔχετε νὰ ἐκστρατεύετε (559).

—Καὶ ἡμεῖς δὲν ἠξεύρομεν, εἶπον· πηγαίνομεν εἰς τὸν Μαχαλάν, καὶ ὅπου μᾶς διορίσῃ ἡ Κυβέρνησις ἐκεῖ θέλει ἐκστρατεύσωμεν.

—Ποία Κυβέρνησις, Καπιτὰν Νότη; Τὸ τζιογλάνι τοῦ Ρεΐζ ἐφέντη[1]), ὁ τεσσερομμάτης; Ποῖοι τὸν ἔκαμαν Κυβέρνησιν; Ἐγὼ καὶ ἄλλοι δὲν τὸν γνωρίζομεν! Ἢ σύναξεν δέκα ἀνοήτους, καὶ τὸν ὑπέγραψαν, διὰ τὰς ἰδιοτελείας των; Ἰδοὺ ποῖοι τὸν ὑπέγραψαν: Πρῶτον ἐσύ, ὅποῦ ὅλα τὰ πράγματα θέλεις νὰ ἔρχωνται μὲ τὸ ζουρνά[2])· ὁ Σκαλτζᾶς, ὅποῦ δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ καμπάνα μπάγκ-μπάγκ[3]), ὁ Μακρὴς ὁ μακρολαίμης, ὁ κρεμασμένος ὅποῦ μόνον τὸ κεφάλι ἠξεύρει νὰ ταράζῃ[4])· ὁ Μήτζιος Κοντογιάννης, ἡ πουτάνα, ὅποῦ ἂν ἦτον γυναῖκα, δὲν ἐχόρταινεν μὲ 80 χιλ. φοραῖς[5]) τὴν ὥραν, ὁ ξεινογαλο-Γιῶργος Τζιόγκας[6]), ὅποῦ στραβώνει τὰ χείλια μὲ τὸ τζιμποῦκι καὶ δὲν ἠξεύρει τί τοῦ γίνεται, καὶ ὁ ἀδελφός μου ὁ Στορνάρης, ὁ ψεύστης[7]); Δὲν τὸν ὑπέγραψεν ὁ ποῦτζος μου, καὶ νὰ ἰδῶ τὴν ἐκσκρατείαν σας!

—Ὅ,τι καὶ ἂν ἔκαμες, Καραϊσκάκη, τὸν ἑαυτόν σου ἔβλαψες, καὶ ὅ,τι καὶ ἂν κάμῃς, πάλιν τὸν ἑαυτόν σου θὰ βλάψῃς! εἶπεν ὁ Νότης.

—Ἂς ὑγιάνῃ, λέγει ὁ Στορνάρης χαμογελῶν, καὶ ἔρχεται εἰς τὸν δρόμον καὶ αὐτός (560[8]).

Ὁ Καραϊσκάκης, ὀξύθυμος καὶ περισσότερον ἀπὸ τὴν ἀσθένειαν, ἐπανάλαβεν:

—Διὰ τὴν Ἄρταν ἐκστρατεύετε... Πηγαίνετε, καὶ ἐγὼ τὸ ντουφέκι σᾶς τὸ βάνω ἀπὸ ταῖς πλάταις. Σᾶς γάμησα τὰ κέρατα, καὶ θὰ σᾶς τὰ γαμήσω καὶ πάλιν!

Ὁ Νότης σιώπησεν· τὸ ἀπόδωσεν εἰς τὸν παροξυσμόν του. Ὁ Στορνάρης σηκωθεὶς νὰ φύγῃ:

—Δὲν φταίγεις ἐσύ, λέγει, φταίγομεν ἡμεῖς ὅποῦ σοῦ δίδομεν τὴν τιμὴν αὐτὴν μὲ τὴν ἐπίσκεψίν μας, καὶ εἰς ἀνταμοιβὴν ἀκούγομεν τὰς ὕβρεις σου. Ἤξευρε

---

1) *Ρεΐς ἐφέντης*, ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τοῦ Σουλτάνου.

2) Θέλει νὰ γίνωνται τὰ πράματα εὔκολα καὶ πανηγυρικά.

3) Ἀκούει καὶ ξαναλέει ὅ,τι τοῦ ὑπαγορεύουν.

4) Ὁ Δ. Μακρής, πολὺ ψηλὸς καὶ γιὰ τὸ ψηλό του ἀνάστημα σκυμμένος, καὶ κουνοῦσε τὸ κεφάλι σὰν «κρεμασμένος»· ἔλεγε πάντα τὸ ναί στὸ Μαυροκορδάτο. Τὸ πρῶτο ἐπώνυμό του ἦταν Πραγγέλης.

5) Ὁ συγγρ. θέλησε ν' ἀποφύγῃ τὴ λέξη ποῦ κυριολεχτεῖται.

6) Ὁ Γ. Τσόγκας καταγόταν ἀπὸ Σαρακατσάνους. Λοιπὸν ἦτανε «ξεινογαλάς».

7) Ποῦ τὸν ἐγέλασε, καὶ δὲν πῆγε μαζί του. Ὅμως ὁ Στορνάρης γι' αὐτὸ δὲν ἦτανε ψεύτης· ἦταν ἐπιτήδειος.

8) Τὸ χειρόγρ. «εἰς τὸν δρόμον καὶ αὐτός, χαμογελῶν».

λοιπὸν ὅτι κανενοῦ δὲν ἐγάμησες τὸ κέρατον, παρὰ ὅλοι σοῦ ἐγαμήσαμεν τὸ κέρατο, καὶ πάλιν θὰ σὲ τὸ γαμήσωμεν!

Καὶ ἔφυγεν. Τὸ γυρίζει εἰς τοὺς ἀστεϊσμοὺς ὁ Καραϊσκάκης, φωνάζει:

—Ἀδελφὲ Νικολό, βρὲ ἀδελφέ, τί μὲ ξεσυνερίζεσαι;

Πλὴν εἰς μάτην· οὔτε τὸν πλησίασεν πλέον[1]). Ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ Καραϊσκάκη εἶδον ἐτοῦτοι ὅλοι ὅτι θέλουν ἀπαντήσει δυσκολίας εἰς τὴν ἐκστρατείαν αὐτήν.

Ἀναφέρθη ὁ Στορνάρης εἰς τὴν Διεύθυνσιν καὶ ζήτησεν μίαν ἄδειαν δεκαπέντε ἡμερῶν νὰ ἀπέλθῃ εἰς Κάλαμον πρὸς τὴν φαμελλιάν του μὲ τὸν Γρηγόρην<Διακατὰν>ἕως ὅτου νὰ κινήσουν καὶ οἱ ἄλλοι, ὁποῦ ἔμειναν εἰς Ἀνατολικὸν καὶ Μισολόγγι.

Ἐκστρατεύσαμεν ἀπὸ Ἀνατολικὸν εἰς τὰς—*Φεβρ.*<1824>καὶ μετέβημεν εἰς Μπαμπίνι καὶ Μαχαλάν[2]). Ἐκεῖ συγκεντρώσαμεν τὸ στράτευμα, συγκείμενον ἕως ἀπὸ 1500, καὶ<ἔπειτα ἡμεῖς>μετέβημεν (561) εἰς Κάλαμον, ὁποῦ εἰς τὸ ὑγειονομεῖον ἀπεράσαμεν[3]) ὡς ἁπλοῖ πολῖται.

Καθήμενοι εἰς τὸν Κάλαμον, ἐδέχθη ὅλων τὰς ἐπισκέψεις ὁ Στορνάρης καὶ ἐπεσκέφθη<καὶ αὐτός>. Ὁ Ἀναγνώστης Καραγιάννης[4]) εὑρίσκετο ἐκεῖ, εἰς τὴν

---

1) Ἂν δὲν ἦταν οἱ περασμένες φιλίες, καὶ ὁ Καρ. δὲν ἦτανε γνωστὸς φαφλατὰς (ἡ Ρούμελη γενναίει, ὄχι σπάνια, αὐτοῦ τοῦ εἴδους τοὺς ἀνθρώπους, τύπους περίφημους γιὰ τὰ παχιά τους χωρατά, τοὺς ἀγριωπούς θυμούς, κούφιες καὶ τὶς ἀθῶες φοβέρες, ποῦ στὸ τέλος ἡ λαϊκὴ δόξα καὶ ἀγάπη τοὺς κάνει ἀθάνατους) οἱ τελευταῖες βρισιὲς μὲ τ' ἀμοιβαῖα «κέρατα» θὰ φέρνανε σὲ φόνους. Ὅμως τοῦ Σορνάρη ὁ θυμὸς δὲν εἶχε λόγο τὶς βρισιὲς τοῦ φίλου του, ποῦ τὸν ἤξερε ἄρρωστο, ποῦ *ἔπρεπε* νὰ τὸν ξέρῃ κι' ἀδικημένο, ἀλλὰ τὸ φοβέρισμα πῶς θὰ τοὺς «βάλῃ τὸ ντουφέκι ἀπὸ τὶς πλάτες». Ὁ Στορ. ἔκανε τὸ ζηλωτὴ τῶν σχεδίων τοῦ Μαυροκορδάτου, ποῦ κατάφερε νὰ κατεβάσῃ τὸν πόλεμο ἀπὸ τὰ βουνὰ ὡς ἔξω ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι, γιὰ νὰ γίνῃ αὐτὸς ὁ πολέμαρχος, καὶ ξαρμάτωσε δυὸ πολύτιμες ὀρεινὲς μεγάλες ἐπαρχίες· τὴ μιὰ μὲ τὴ θέληση τοῦ ἀρχηγοῦ της Στορνάρη (ποῦ βρῆκε στὸ Μαυρ. τὸ τελευταῖο του καταφύγιο), καὶ τὴν ἄλλη χωρὶς τὸ θέλημα τοῦ ἀρχηγοῦ της Καραϊσκάκη (γιὰ νὰ βάλῃ τὸν ἀπόλεμο, στὴν πολιτικὴ δυνατὸ Ράγκο), καὶ τέλος τώρα, μὲ τὶς μυστικὲς ἐκστρατεῖες του, κιντύνευε νὰ καταστρέψῃ κι' ἄλλη ὀρεινὴ ἐπαρχία, γιατὶ δὲν εἶχε τὴ δύναμη νὰ μεταφέρῃ τὸν πόλεμο ἀπὸ τὸν κάμπο στὰ βουνά, στὰ στενοτόπια, ἀπάτητα περάσματα, ὑποχρεώνοντας τοὺς παλιοὺς Ἀρματωλούς, ἀπὸ τὴν Ἄρτα ὡς τὴ Λαμία, σ' ἕνωση ἐθνική, ποῦ ἀληθινὰ θὰ ἦταν ὁ τρόμος τῆς τρανὸς στὴν Ἤπειρο καὶ στὴ Θεσσαλία. Ναί, ἀλλὰ ὁ φιλόδοξος Μαυροκ. δὲ μποροῦσε νὰ τρέχῃ στὰ κατσάβραχα· ἤθελε τὸν πόλεμο στὸ ἰσάδι, στὸ κατάκαμπο, καὶ νἄχῃ ἀπὸ πίσω τὴν τρύπα τοῦ Μεσολογγιοῦ.—Δὲ μπορεῖ ὅμως κανείς, ὁποιος λατρεύει κάθε ὡραῖο κίνημα τῆς φαντασιᾶς, παρὰ νὰ θαυμάσῃ τὰ σατυρικὰ ἐπιγράμματα τοῦ Καραϊσκάκη· δείχνουν αὐτὰ μιὰ πλαστικὴ φαντασία παιγνιδιάρικη, ποῦ δὲν τρομάζει τοῦ νοῦ τὴν ἄγρια τρικυμιά (ὁ Καρ., καὶ τρομερὰ θυμωμένος, δὲ χάνει τὴ διάθεσή του τὴ διονυσιακή) καὶ κάνουν κανένα νὰ συλλογιστῇ, τί ἔργο θαυμαστὸ θὰ μποροῦσε νὰ βγῇ, ἀνώτερο ἀπὸ τοῦ Μακρυγιάννη, ἂν ἀποφάσιζε ὁ κακοκέφαλος καλαμαρὰς γραμματικός του νὰ καθίσῃ καὶ νὰ γράψῃ τοῦ Καραϊσκάκη τὴν αὐτοβιογραφία.

2) Δυὸ θέσεις ὀρεινές, ν. ἀπὸ τὸ δρόμο ποῦ πάει ἀπὸ τὸ Βραχόρι στὸν Καρβασαρά. Στὸ ἀντικρινὸ β. μέρος εἶναι ἡ Λεπενού.

3) Τὸ χειρόγρ. *ἀπέρασαν*.

4) Ἦταν ὁ πειὸ δυνατὸς προύχοντας τοῦ Βάλτου. Κάποια παράπονα θὰ εἶχε μὲ τὸ Μαυ-

φκμιλλιάν του, δυσαρεστημένος καὶ αὐτός[1]).

Ὁ Στορνάρης δὲν ἠσθάνθη τὴν χαρὰν τῆς οἰκογενείας του, μὴ δυνάμενος νὰ ἐξιχνιάσῃ ποῦ ἐξώδευσεν ἡ σύζυγός του τοσα χρήματα. Δέκα πέντε ἡμέρας <ὁποῦ> ἐστάθημεν, περισσότερον μέλαγχόλησεν παρὰ ἐχάρη.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτων τῶν ἡμερῶν λαμβάνει <ὁ Στορνάρης> ἓν γράμμα τοῦ Τάτζη Μαγκίνα[2]) βιάζοντάς τους νὰ ἐξέλθουν ὅσον τάχος, διότι ὁ Καραϊσκάκης ἀνακάτωνεν τὰ πράγματα εἰς Ἀνατολικόν.

(554) Γνωρίζων τὰς ἀδυναμίας μερικῶν καὶ τὰ ἀπ' ἀρχῆς συμφέροντά των, εἰς μὲν τὸν <Δημ.> Μακρὴν Ζυγιώτην παράγγειλεν μυστικῶς ὅτι δὲν εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας οὔτε διὰ τὸν Ναύπακτον, οὔτε διὰ τὰ Ἄγραφα, παρὰ ἐβγαίνουν ἔξω νὰ ἐξώσουν τοὺς Καπιταναίους τῶν ἐπαρχιῶν[3]) καὶ νὰ βάλῃ ὁ Διευθυντὴς <π. χ. ἀντ' αὐτοῦ> ἄλλον, καὶ μάλιστα νὰ ἔχῃ ἔγνοιαν νὰ μὴ τὸν δολοφονήσουν (διότι ἐμελετήθη καὶ αὐτὸ εἰς ἓν συμβούλιον[4]).

Ὁ Μακρὴς τόσον ἤθελεν, καὶ (555) οὔτε πίστευεν ἄλλο πλέον, οὔτε πλησίαζεν κανέναν· ἐτρύπωσεν εἰς ταὶς συνειθισμέναις σπηλιαίς του <εἰς τὸν Ζυγόν>. Παρομοίως παρήγγειλεν <ὁ Καραϊσκάκης> καὶ τὸν Τζιόγκαν, ὅτι διὰ τὴν Βόνιτζαν καὶ Ξερόμερον <ὁ Μαυρ.> διόρισεν Καπιταναίους Σουλιώτας. Τράβηξεν καὶ αὐτὸς εἰς τὴν Πούντα, καὶ ἔκοψεν τὴν ἀνταπόκρισιν[5]).

(561) Ἐβγήκαμεν ἀμέσως εἰς Μύτικαν· ἀνταμώθημεν μὲ τὸν Τάτζην Μαγκίνα εἰς Δραγαμέστον.

Ὁ Τζιόγκας, παραπονούμενος ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν, ἔλεγεν ὅτι <αὐτὴ> μελετᾷ νὰ μᾶς δολοφονήσῃ ὅλους, καὶ ἔκρυπτεν τὸν φίλον ὁποῦ τὸν εἰδοποίησεν. Ἔπειτα μαρτύρησεν ὅτι τὸν παρήγγειλεν ὁ Καραϊσκάκης ὅλα τὰ σχέδια τὰ κατὰ Καπιταναίων.

Ὁ Στορνάρης ἐμεταχειρίσθη ὅλην τὴν πειθὼ νὰ βεβαιωθῇ ὁ Τζιόγκας ὅτι

ροκορδάτο· ἤθελε νὰ βαφτιστῇ πολεμικὸς καὶ νὰ λάβῃ ἄδεια στρατολογίας. Θὰ γίνῃ ὀπαδός του καὶ θὰ τὴ λάβῃ.

1) «Ἐγώ, μὲ τὴν Φώτων εἰς τὸ πλευρόν μου, δὲν αἰσθανόμην καθόλου τὴν ἡμέραν πῶς ἀπερνᾷ. Ἡ ἀγάπη μας ἐστάθη ἐπαισθητὴ εἰς ὅλους, καθὼς καὶ εἰς τὸν ἴδιον Στορνάρην· ἐρωτικὴ ἀγάπη πλὴν ἀθῶα, καθ' ὅλα». Ἡ φράση αὐτὴ τοῦ συγγρ. βγῆκε ἀπὸ τὸ κείμενο.

2) Μέλους τοῦ τριμελοῦς πολιτικοῦ Συμβουλίου τοῦ Μαυροκορδάτου.

3) Ὁ Δημ. Μακρὴς ἦταν Ἀρματωλὸς τοῦ Ζυγοῦ (Ἀρακύνθου), καὶ τὸ δικό του Ἀρματωλίκι ἦτανε τὸ πειὸ κοντινὸ στὸ Μεσολόγγι.

4) Ἡ φράση μέσα στὴν παρένθεση δὲν εἶται λόγια τοῦ Καρ., ἀλλὰ τοῦ συγγρ. κατὰ τὴν ἀνακοίνωση τοῦ Τσάτση Μαγκίνα. *Εἰς ἓν συμβούλιον*, σὲ μιὰ συνεδρίαση τοῦ πολιτικοῦ Συμβουλίου εἶπαν ὅτι τρέχει λόγος πῶς ὁ Μαυρ. θέλει νὰ δολοφονήσῃ κλπ.

5) Μήπως δὲν εἶχε διορίσει τὸ Μάρκο Μπότσαρη ἀνώτερον ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἀρματωλούς; Μήπως, χωρὶς καμμιὰ πολεμικὴν ἀνάγκη, δὲν ἔβγαλε τὸν Καραϊσκάκη ἀπὸ τ' Ἄγραφα; Λοιπὸν καὶ ὁ Καρ. εἶχε δικαίωμα νὰ ὁποφιάζεται χειρότερα, καὶ οἱ ἄλλοι νὰ δέχωνται τὶς ὁποψίες του. Ἔπειτα ἡ ἐκστρατεία, ἂν καὶ μυστική, εἶχε σκοπὸ νὰ ξεσηκώσῃ τοὺς Ἀρματωλοὺς τοῦ Ραδοβιτσιοῦ, ποῦ ἂν ἤτανε προσκυνημένοι, τὸ κάναν αὐτὸ ἀπ' ἀνάγκη.

αὐτὰ εἶναι ἀνύπαρκτα, καὶ εἶναι ραδιουργίαις τοῦ Καραϊσκάκη<διὰ>νὰ τὸν κάμῃ ἀπλησίαστον[1]).

Τετραγωνικῶς τὸν ἀπέδειξεν ὅτι· «ἡ Κυβέρνησις στηρίζεται εἰς ἡμᾶς, καὶ ἀπὸ ἡμᾶς περιμένει τὴν ἐλευθερίαν τοῦ Ἔθνους· ποίους ἄλλους ἔχει ἀνωτέρους;»

Εἰς τὸν Γρηγόρην Διακατὰν ὅμως<ὁ Τσόγκας>ἔβανεν περισσοτέραν βάσιν· τίποτες δὲν ἔκαμεν ὁ Τάτζης καὶ Στορνάρης εἰς τὸν Τζιόγκαν. «Πᾶμε», τοῦ εἶπεν μόνον ὁ Γρηγόρης: «Ἐμ', πᾶμε», λέγει. Καὶ κινήσαμεν διὰ Μαχαλάν.

(561) Οἱ Μισολογγῖται, ἅμα ἐβγήκαμεν ἡμεῖς, μετὰ δύο ἡμέραις ἐπιάσθηκαν μὲ τοὺς Τζιαβελαίους. Ὁ Κίτζιος παραχώρησεν, καὶ ἐξῆλθεν μὲ ὅλον τὸ σῶμα του, καὶ ἀπέρασεν εἰς Ἀνατολικόν[2]).

Εἰς αὐτὰς τὰς 15 ἡμέρας τί ἔκαμεν ὁ Καραϊσκάκης[3]); Ἔδωσεν διαβατήριον ἰδιαίτερον εἰς τὸν<Κώσταν>Βουλπιώτην νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Σκουληκαριὰν [καὶ]<παρακαλῶν>νὰ τοῦ εὐκολύνουν<ἐκεῖθεν>τὸν δρόμον διὰ τὰ Ἰωάννινα.

Ἐκίνησεν ὁ Βουλπιώτης χωρὶς (562) τὴν εἴδησιν τῶν δημοσίων ἀρχῶν. Ἐπιστρέψας ἐσυλλήφθη ὡς ὕποπτος εἰς Μισολόγγι καὶ ἐξετάζετο[4]).

Ὁ Οὐμέρπασιας μὲ ἕως τρεῖς χιλ. προκατάλαβεν τὴν Ἄρταν.

Ὁ Διευθυντής, θέλων νὰ εὐαρεστήσῃ καὶ τὸν Καραϊσκάκην ὡς ἀσθενῆν, ὑποσχέθη νὰ τὸν διορίσῃ ἀρχηγὸν τῶν δύο θέσεων[5]), καὶ νὰ ἡσυχάζῃ. Διαπραγματευομένη ἡ ὑπόθεσις αὕτη καὶ<τοῦ δανείου>τῶν ἑκατὸν χιλ. γροσίων[6]), ἔπεμψεν<ὁ Καρ.>τὴν *19 Μαρτίου* τὸ Ψαρογιαννόπουλον εἰς Μισολόγγι· αὐτός, λαβὼν μίαν ἀπάντησιν[7]), ἐπῆγεν εἰς τὴν σκάλαν νὰ πιάσῃ ἓν πλοιάριον νὰ προφθάσῃ ὀγλήγορα εἰς Ἀνατολικόν. Ὁ Μισολογγίτης δὲν ἤθελεν νὰ κινήσῃ μαζί του, αὐτὸς τὸν ἐβίαζεν· ἀπὸ λόγον εἰς λόγον ὑβρίσθηκαν. Ὁ Ψαρογιάννης ἐκτύπησεν τὸν κωπηλάτην· οἱ Μισολογγῖται πῆραν μέρος· πιάνουν τὸν Ψαρογιάννην καὶ τοῦ ρίπτουν ἕνα ξύλον, ὅσον ἄξιζεν διὰ αὐτὸν νὰ στρώσουν τὰ βραγκαλίδια τοῦ μεδουλαρίου, ὁποῦ τὰ εἶχεν κρεμάσει ἕως τὰ γόνατα[8]).

---

1) Νὰ τὸν κάμῃ φιλύποπτο.

2) Ὁ ἡρωϊκὸς Κίτσος δὲν καταδέχτηκε. Ἅμα ὁ Καρ. ἀγρίεψε, οἱ παληκαράδες τοῦ Μεσολογγιοῦ λουφάξαν.

3) Ἀπὸ τήν, ἄγνωστη σ' ἐμᾶς, ἡμέρα ποῦ ὁ Στορνάρης ἄφησε τὸ Μεσολόγγι.

4) Ὁ Κ. Βουλπ. πιάστηκε τὸ βράδυ τῆς *24 τοῦ Μαρτ. 1824*. «Ἕλλην. Χρον.» 2 Ἀπριλ.

5) Τοῦ Μεσολογγιοῦ καὶ τοῦ Αἰτωλικοῦ. *Ὑποσχέθη*, εἶχε ὑποσχεθῆ.

6) Ἐπειδὴ ὁ Καραϊσκάκης εἶχε πολλὰ χρήματα μαζί του, τοῦ ἔγινε πρόταση νὰ δανείσῃ τὸ Διευθυντή, καὶ εἶχε δεχτῆ. Αὐτὸ σημαίνει πῶς, ἅμα πρώτη φορὰ ἔφτασε στὸ Μεσολόγγι ὁ Καρ. ἀπὸ τὴν Κεφαλλωνιά, δὲν εἶχε ἄλλον κανένα σκοπό, παρὰ τὰ παράπονα γιὰ τοὺς φόνους τοῦ Ράγκου στ' Ἄγραφα. Τὰ χρήματα τὰ θέλανε γιὰ νὰ τὰ δώσουν «εἰς τὸ στράτευμα τοῦ Τζιαβέλα διὰ νὰ ἐκστρατεύσῃ», σημ. συγγρ.—Παλαιοὺς μισθούς.

7) Ἡ ἀπάντηση ποῦ ἔφερνε ὁ Ψαρ., ἀνιψιὸς τοῦ Καραϊσκάκη, εἶχε νὰ κάμῃ, ἴσως, μὲ τὸ σχέδιο τοῦ δανείου, ποῦ ἡ ραδιουργία τὸ ματαίωσε.

8) *Βραγκαλίδια*, εἶναι τὰ διάφορα ἀσημένια στολίδια, τὰ κρεμασμένα ἀπὸ τὶς ἁλυσίδες, ἀπ' ὅπου ἦταν κρεμασμένο καὶ τὸ μελουδάρι, μικρὸ μπουκαλάκι μετάλλινο, ποῦ εἶχε μέσα τὸ

Ἐπῆγεν εἰς τὸν Καραϊσκάκην παραπονούμενος. Ὁ Καραϊσκάκης ἀμέσως, τὴν *20 Μαρτίου*, διορίζει 150 ἄνδρας διὰ ξηρᾶς <εἰς Μεσολόγγι> καὶ 50 διὰ θαλάσσης νὰ κατα λάβουν τὸ Βασιλάρι[1]).

Οἱ μὲν 150, ἐμβάντες εἰς Μεσολόγγι μὲ ἄδειαν, πρῶτον ἔτρεξαν εἰς τῶν Προεστῶν τὰ ὀσπίτια Καραπιπέρη, Καρβούνη καὶ Πάνου Παντελεΐνας [καὶ ἄλλων], καὶ δέσαντές τους ὡς ληστάς, τοὺς μετέφεραν εἰς τὸ Ἀνατολικόν[2]).

Οἱ δὲ 50 διὰ θαλάσσης (563) προκατάλαβαν τὸ Βασιλάρι, καὶ ἐδίωξαν τὴν φρουράν[3]).

Τὸ κίνημα τοῦτο, ὅσον ἀθῶον καὶ ἂν ἦτον ἀπὸ τὸν Καραϊσκάκην, διὰ τὰς δυσαρεσκείας ὁποῦ ἤξευραν ὅτι ὁ Καραϊσκάκης ἔχει καὶ διὰ τὴν ἀκαταστασίαν του, ὑπώπτευσαν γενικῶς ὅτι εἶναι σχέδιον προδοτικόν[4]).

Ἐνῷ ἐτοῦτοι κατακρατοῦσαν τὸ φρούριον Βασιλαρίου καὶ Μισολόγγι, κατὰ περίστασιν ἐφάνησαν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις <ἀντικρυ> [τὰ] 51 Τουρκικὰ πλοῖα ὑπὸ τὸν Μαχμούτην, διευθυντὴν τοῦ στολίσκου(!) Πάτρας· ἐξ ἄλλου δέ, ἤτοι ἐκ περιστάσεως ἤτοι ἐκ σχεδίου, ἓν σῶμα Τουρκικόν, ἐξελθὸν ἀπὸ Ναύπακτον, ἕως 300 πεζοὶ καὶ καβάλλα, ἐδιευθύνθησαν πρὸς τὸ Μισολόγγι καὶ ἔφθασαν ἕως εἰς τὴν Κακὴν Σκάλαν[5])· καὶ τοῦτο τὸ ἀπόδωσαν εἰς [τὴν] ἀνταπόκρισίν του <μὲ τοὺς Τούρκους>.

Ὁ Διευθυντὴς ἀμέσως εἰδοποίησεν ὅλα τοῦτα <πρὸς τὸ στρατόπεδον>, καὶ ἔγραφεν ἐπομένως μὲ βαν διαταγὴν ὅτι πρέπει νὰ ἐπιστρέψωμεν.

Ὁ Ἀνδρέας Ἴσκου εἶχεν ἔλθει καὶ αὐτὸς εἰς Μαχαλὰν μὲ σκοπὸν νὰ ἀνατρέψῃ τὸ σχέδιον τῆς ἐκστρατείας κατὰ τὴν Ἄρτα· καὶ εἰς τοῦτο ἦτον σύμφωνος καθ' ὅλα μὲ τὸν Καραϊσκάκην.

Τὸ μέρος τοῦ Διευθυντοῦ ἦτον τὸ δυνατώτερον· ἐπομένως ἐζήτησαν νὰ συσκεφθοῦν ὅλοι μαζὶ (564) οἱ στρατηγοί, καὶ συνῆλθον εἰς Μπαμπίνι. Εἰς τὴν αὐτὴν ὁμιλίαν ὁποῦ ἔλαβον κατάλαβαν ὅτι καὶ ὁ Ἀνδρέας Ἴσκου ἦτον σύμφωνος μὲ τὸν Καραϊσκάκην ἡ ἐκστρατεία νὰ γίνῃ πρὸς τὰ Ἄγραφα. Ὁ δὲ λόγος του ἦτον, <διὰ> νὰ μὴ χαλάσουν καὶ τὰς λοιπὰς ἐπαρχίας, ἐνῷ τὰ Ἄγραφα ἦταν χαλασμένα[6]).

μελοῦδι, λῖπος γιὰ τὸ ἄλειμμα τῶν ὅπλων. Μὲ τὸ ξύλο λοιπὸν αὐτὰ τὰ στολίδια θὰ «στρῶναν» θὰ γινόντανε πλάκα ἀπάνου στὸ κορμὶ τοῦ δαρμένου. Ὁ συγγρ. εἶναι εἰρωνικός. Τὸ *μελοῦδι* λέγεται καὶ μεδοῦλι, μεδουλάρι.

1) Βασιλάρι, τύπος λαϊκός. Τὸ νησὶ αὐτὸ εἶναι τὸ κλειδὶ τοῦ Μεσολογγιοῦ ἀπὸ τὴ θάλασσα. Τὸ πιάσιμό του εἶχε σκοπὸ νὰ βιάσῃ τοὺς Μεσολογγίτες νὰ δώσουν ἱκανοποίηση. Τὰ περιστατικὰ τῶν σκηνῶν αὐτῶν βλ. «Ἕλλην. Χρονικὰ» 7 Ἀπριλ. 1824.

2) Τὰ «Χρονικὰ» π. π. ἀναφέρουν δυὸ προκρίτους μοναχά.

3) Ἀκολουθεῖ ἡ προσθήκη στὸ περιθώριο «Γιαννάκης Τζαβέλλας», ποῦ δὲν ἔχει τὸν τόπο της ἐδῶ. Βλ. π. κ.

4) Ἀλήθεια, ὁ Καραϊσκάκης εἶχε κάτι τὸ «ἀκατάστατο», ἀλλοπρόσαλλο, καθὼς τὸν χαρακτηρίζει καὶ ὁ Περραιβός. Ὅμως καὶ τὰ λόγια καὶ τὰ ἔργα του ποτὲ δὲν ἦτανε παράλογα. Ἀποβλέπανε σὲ σκοπό. *Ὑπώπτευσαν γενικῶς*, γρ. σκοπίμως.

5) Χτυπηθῆκαν, καὶ γυρίσαν πίσω. Καὶ ὁ στόλος γιατὶ δὲν ἔκαμε ἀπόβαση;

6) Στ' Ἄγραφα εἶχανε μπῆ πειὰ οἱ Τοῦρκοι συντροφιὰ μὲ τὸν Ράγκο καὶ ἡ ἐπαρχία,

Ὅλοι οἱ ἄλλοι ἀντίτειναν εἰς τὸν Ἀνδρέαν· ὁ δὲ λόγος αὐτῶν ἦτον <διότι>, ἐπειδὴ πάντοτε τὸ μέρος τῶν Ἀγράφων καὶ λοιπά[1]) ὑπόφεραν, αἱ δὲ ἐπαρχίαι Βάλτος, Ραντοβύζι καὶ Τζιομέρκα ὠφελοῦντο ἀπὸ τὴν καταδρομὴν ἐκείνων[2]), <ἔπρεπεν> νὰ ὑποφέρουν καὶ αὐτοὶ[3]) τὸ ἐθνικὸν βάρος τοῦ στρατοῦ[4]). Ὁ Ἀνδρέας, μετὰ μακρὰν ὁμιλίαν, δὲν ἐσυμφώνησεν. Οὕτως ἐδιαλύθησαν.

Μετὰ τὴν συνέλευσιν[5]) ἔφθασεν καὶ ἡ βα διαταγὴ τοῦ <Διευθυντοῦ>, ὅσον τάχος τὰ στρατεύματα νὰ <κατα>φθάσουν, καὶ τὰ μὲν νὰ μείνουν ἔξω, τὰ δὲ νὰ εἰσέλθουν εἰς Ἀνατολικόν. Διότι <ὁ Μαυροκορδάτος> δὲν ἤξευρεν ἕως ποῦ ἐκτείνεται ἡ ἀπείθεια αὕτη, μ' ὅλον ὁποῦ <ὁ Καραϊσκάκης> τράβηξεν τοὺς ἀνθρώπους του ἀπὸ Μισολόγγι καὶ Βασιλάδι.

Τὴν *26 Μαρτίου 1824*, ἐκκινήσαντες ἀμέσως <ἐμπρὸς> οἱ στρατηγοί, διώρισαν <τὰ στρατεύματα> νὰ κινηθοῦν, καὶ ἐντὸς ὀκτὼ ὡρῶν κατάφθασαν εἰς τὸ Ἀνατολικόν. <Ἔφτασεν> καὶ ὁ Μακρὴς <ὅστις>, διαταχθεὶς ἐγκαίρως, ἑτοιμάζετο νὰ τοὺς καταδιώξῃ ἀπὸ Μισολόγγι[6]).

Ὁ Καραϊσκάκης ἠθέλησεν νὰ ἐναντιωθῇ, πλὴν παραχώρησεν ἰδὼν τὴν ἀδυναμίαν του, καὶ οὕτως ἐμβῆκαν ὅλοι μέσα χωρὶς ἀνθίστασιν[7]).

Ὁ Καραϊσκάκης εἶχεν ἀναλάβει, καὶ οἰκειοποιήθη τὸ Ἀνατολικόν, <τὸ ὁποῖον> σχεδίαζεν νὰ [τὸ] ὀχυρώσῃ).

[Ἦλθεν <ἀπὸ Μεσολόγγι[8])> καὶ ὁ στρατ. Μακρὴς μὲ ὅλους τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ στρατιώτας] (565).

ἀπὸ τὶς ἁρπαγὲς καὶ τοὺς φόνους, ἦτανε «χαλασμένη». Ἂν τὰ Ἑλλην. στρατεύματα μπαίνανε καὶ στὴν ἐπαρχία Ἄρτας, θὰ μπαίνανε καὶ οἱ Τοῦρκοι, καὶ ἡ ἐπαρχία ἀπὸ τὶς ἁρπαγὲς καὶ τῶν δυὸ μερῶν καὶ τὴ φυγὴ τοῦ πληθυσμοῦ θὰ χαλιώτανε κι' αὐτή.

1) Καὶ ὁ Ἀσπροπόταμος.

2) Ἀπὸ τὶς διαρπαγὲς ποῦ κάνανε στ' ἄλλα δυὸ Ἀρματωλίκια.

3) Οἱ κάτοικοι τῶν τριῶν Ἀρματωλικιῶν τὴς ἁρπαγές. Κυνικὴ ὁμολογία.

4) Νὰ ὑποφέρουν, ἀλλὰ γιὰ πειὸ σκοπό; Ἀφοῦ τὸ Ἑλλην. κράτος θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ κρατήσῃ ἐπαρχίες τόσο κοντινὲς στὰ σημαντικὰ στρατ. κέντρα τῶν Τούρκων, Ἄρτα, Πρέβεζα, Γιάννινα, δὲν ἔμενε ἄλλος σκοπὸς παρὰ ἡ διαρπαγή, ποῦ θὰ ὠφελοῦσε μοναχὰ τὰ κακοπληρωμένα Ἑλλην. στρατεύματα, καὶ ἡ ἐκδίκηση.

5) Ἁπλὴ σύναξη τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐκστρατείας στὸ Μπαμπίνι.

6) Εἶχε φτάσει, πρὶν ἀπὸ τὰ ἄλλα στρατεύματα (ἐγκαίρως), καὶ ὁ Δημ. Μακρὴς στὸ Μεσολόγγι. *Καταδιώξῃ*, ὅσους δὲ θέλουν νὰ ἐκστρατέψουν.

7) Ὁ Καραϊσκάκης δὲν εἶχε κάμει καμμιὰ ὀχύρωσή, δὲ μελετοῦσε λοιπὸν καμμιὰ προσβολή· ἅμα τοὺς εἶδε, ξαφνίστηκε, κι' ἔδειξε πῶς ἤθελε νὰ ἐναντιωθῇ. Μὲ τοὺς πεντακόσιους ποὺ εἶχε μαζί του, ἂν εἶχε σκοπὸ ν' ἀντισταθῇ, θὰ εἶχε ὀχυρώσει καὶ τὴν πόλη, καὶ θὰ ἦταν ἀρκετὰ δυνατὸς τότε. Ὁ Καρ. ἔκανε ἐπίδειξη, ἀλλ' ὄχι ἀληθινὴ ἀντίσταση. Τὸ στρατ. σῶμα ποῦ εἶχε μαζίτου ἦτανε τὸ ὄργανο αὐτῆς τῆς ἐπίδειξης, τὸ χρειαζόταν ὅμως καὶ γιὰ τὴν προστασία τῆς ζωῆς του. Ἂν ἦτανε χωρὶς δύναμη, ὅλοι οἱ ἐχθροί του Καπιταναῖοι, ποῦ μαθημένοι, ἀπὸ τὰ παλιά τους, νὰ προσκυνᾶνε τὸ ντοβλέτι (νὰ μένουνε πιστοὶ στὸ κράτος) βρῆκαν ἄλλο ντοβλέτι τώρα, καὶ συνεριζόντανε μεταξύ τους ποιὸς νὰ δείξῃ ζῆλο ἐπιδεικτικώτερο, ζῆλο ὑποκριτικό, ἀφοῦ ἦταν ἀναγκασμένοι νὰ τὰ παίζουνε καὶ μὲ τοὺς Τούρκους, τώρα ποῦ ὁ Καρ. ἦταν ἀδύνατος, καὶ πολλὲς ντροπὲς θὰ πάθαινε, καὶ ἡ ζωή του θὰ κιντύνευε.

8) Ἂν εἶχε σχέδιο ν' ἀντισταθῇ εἴτε νὰ χτυπήσῃ, χωρὶς ἄλλο θὰ τὸ εἶχε ὀχυρώσει,

Ἀφοῦ ἐσυσσωρεύθη<εἰς Αἰτωλικὸν>ὅλος ὁ στρατός, ἦλθεν καὶ ὁ Διευθυντὴς μὲ τοὺς πολιτικοὺς Συμβούλους<του>τὴν *27 Μαρτίου*[1]), καὶ ἤφεραν καὶ τὸν Βουλπιώτην[2]).

Ὁ Καραϊσκάκης ἔβλεπεν ὅτι εὑρίσκεται εἰς κακὴν θέσιν, καὶ δὲν ἤξευρεν πῶς νὰ ἀποφύγῃ τὸν κίνδυνον.

Εἶχεν πλησίον του ὅλον τὸ χρηματικόν του, ἕως 200 χιλ. γρόσια[3])· τὸ ἐμεταχειρίσθη, καὶ ἐκέρδησεν ἓν μέρος ἀξιωματικῶν, πλὴν <αὐτοὶ> δὲν ἠμποροῦσαν ἀναφανδὸν νὰ τὸν ὑπερασπισθοῦν[4]).

Ὁπλαρχηγοὶ καὶ στρατιῶται ἦσαν τόσον ἐρεθισμένοι κατ' αὐτοῦ καὶ κατὰ τῶν ὁμοφρόνων του, ὥστε δὲν ἔβλεπαν τὴν ὥραν καὶ τὸν τρόπον νὰ τὸν ἐκδικηθοῦν[5]).

Ἄλλος ἔλεγεν νὰ πηγαίνουν νὰ τὸν φονεύσουν εἰς τὸ σπίτι, ἄλλος νὰ τὸν διώξουν ἀπὸ τὸ Κράτος, ἄλλος ἄλλο, κατὰ τὸ πάθος ὁποῦ εἶχεν καὶ <τὴν> δόξαν περὶ αὐτοῦ ὁ καθείς.

Ἐγώ, ἔχων κατ' αὐτοῦ ἀντιπάθειαν πρὸ καιροῦ[6]), μὲ τὴν πρᾶξιν αὐτὴν ἐδεκαπλασιάσθη τὸ πάθος μου· ἐπιθυμοῦσα κάθε στιγμὴν τὴν καταστροφήν του, καὶ δὲν ἔβλεπα τὴν ὥραν νὰ ἰδῶ τὴν καταδίκην του.

Τρεῖς-τέσσαραις ἡμέραις ἀπέρασαν, καὶ ἄλλο δὲν ἔβλεπες παρὰ συμβούλια εἰς τοῦ Διευθυντοῦ καὶ εἰς τὰ καταλύματα τῶν στρατηγῶν καὶ εἰς τοῦ Δεσπότου Ἄρτης Πορφυρίου.

Μίαν τῶν ἡμερῶν, εὑρισκόμενοι εἰς τοῦ στρατ. Τζιόγκα τὸ οἴκημα, ἦλθεν ὁ Καραϊσκάκης, ἀσθενής, εἰς ἐπίσκεψίν του. Ἐκαλημέρισεν κατὰ τὴν συνήθειαν, πλὴν δυσάρεστος ἐστάθη ἡ ὑποδοχή του (566).

Ὁ Στορνάρης<οὔτε>τὸ παραμικρὸν δὲν τὸν ὡμίλησεν, παρὰ σκυθρωπὸς ἔπινεν τὸν καπνόν του.

Ὁ Τζιόγκας σιωποῦσεν,<καθὼς>καὶ ὅλοι οἱ περιεστῶτες ἀξιωματικοί.

Ὁ Καραϊσκάκης ἄρχισεν τὴν ὁμιλίαν· ἐρώτησεν:

—Διατί ἐχαλάσατε τὴν ἐκστρατείαν, καὶ ἐπίστρεψέτε ἐδῶ μὲ τέτοιον τρόπον, ὡσὰν νὰ ἦσαν Τοῦρκοι εἰς την πόλιν;

---

1) Τὸν Πᾶνο Γαλάνη, Γιάννη Τρικούπη, Γ. Αἰνιᾶνα καὶ Τάτση Μαγκίνα, μέλη τοῦ πολιτικοῦ Συμβουλίου.

2) Βλ. π. π. σελ. 374, σημ. 4.

3) Ἄλλη μαρτυρία θέλει 400 χιλ.

4) Εἶχε «βουλήξει» ὁ κόσμος ἀπὸ τὴ φήμη, ὅτι ὁ Καρ. κουβαλοῦσε μαζί του ἕνα τόσο μεγάλο ποσό, σὲ νομίσματα χρυσὰ κι' ἀσημένια. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποῦ τὸ ἔμαθε καὶ τὸ ἔβλεπε ὁ πεινασμένος στρατός, ὁ Καρ. ἂν δὲ δωροδοκοῦσε, ἤτανε χαμένος.

5) Ἀφοῦ μάλιστα χάνανε τὴν εὐκαιρία νὰ πλουτήσουν ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία, ποῦ δὲν ἔγινε ἀμέσως καὶ ποῦ αὐτὸς ἦταν ὁ σκοπός της.

6) Γιατὶ ὁ Καρ. τὸν εἶχε πειράξει, ποῦ φοροῦσε ἐπιδειχτικὰ ἕνα σπαθί, βλ. π. π. σ. 288—9. Ἐπίδειξη εἶναι κι' αὐτὴ τοῦ συγγρ. διὰ τὸ μῖσος ποῦ εἶχε, ἀντὶ νὰ ἔχῃ συμπόνεση σ' ἕναν ἀδικημένον ἄνθρωπο. Ὅμως ἡ ἀτμόσφαιρα τοῦ μίσους, ἡ σχηματισμένη ἀπὸ τὴν ἀνάντρη κολακεία τῶν παλαιῶν Καπιτανλίων, τῶν γυμνασμένων στὰ παιγνίδια τ' αὐλικὰ τῶν πασσάδων, δὲ μποροῦσε παρὰ νὰ ζαλίσῃ καὶ τὸ συγγρ., ἀκόμα καὶ τοὺς ἁπλοὺς στρατιῶτες.

Ὁ Τζιόγκας λέγει:

—Ἄμ', αὐτὸ ἐσὺ τὸ ξέρεις καλύτερα· ποῦ ἠξεύρομεν ἡμεῖς τί κάμνετε ἐσεῖς ἐδῶ;

Καραϊσκάκης, φοβισμένος:

—Σᾶς θαυμάζω, λέγει, ἀδελφὲ Καπετὰν Γιωργάκη, νὰ καταντήσετε νὰ χαλάσετε τὴν ἐκστρατείαν ἀπὸ λόγια τῶν μοναφίκηδων (σκανδαλοποιῶν).

—Ἄμ, δὲν εἶναι λόγια, Καραϊσκάκη, λέγει ὁ Τζιόγκας, εἶναι ἔργα.

—Τί ἔκαμα; λέγει· διότι ἠθέλησα νὰ ὑπερασπισθῶ τὴν τιμὴν τῶν στρατιωτικῶν, ἔβλαψα μὲ τοῦτο;

—Ὄχι, δὲν εἶναι αὐτό· ἠξεύρεις μὲ πόσην δυσκολίαν σὲ ἐφέραμεν εἰς Μεσολόγγι.

—Σᾶς εἶμαι εὐχάριστος! λέγει ὁ Καραϊσκάκης.

—Ἠξεύρεις πόσα σοῦ εἶπα κ' ἐγὼ καὶ ὁ Καπ. Νικόλας Στορνάρης, διὰ τὸ καλόν σου. Δὲν μᾶς ἄκουσες· σὲ ἀφήσαμεν ἕως νὰ τὸ καταλάβῃς μόνος σου. Ἐσὺ ἀπὸ ἐκείνην τὴν στιγμὴν δὲν ἡσύχασες. Μ' ὅλον ὁποῦ τὸ ἐβλέπαμεν, τὸ ἀποδώσαμεν εἰς τὴν ἀρρώστειαν σου (567), καὶ δὲν ἐγνοιασθήκαμεν τίποτες <κακόν>, ὡς φίλοι σου· σὲ ἀφήσαμεν εἰς τὸ Ἀνατολικόν. Τί ἔκαμες; Σ' ἐρωτῶ. Ἀντενεργοῦσες μὲ γράμματα τὴν ἐκστρατείαν· τὸ ἠξεύραμεν καὶ τοῦτο, πλὴν δὲν μᾶς ἔμελεν. Εἶδες ὅτι δὲν ἐπιτυχαίνεις—ἐπιχειρίσθης ὅσα κακὰ ἠμπόρεσες κατὰ τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς Διευθύνσεως.

—Τί ἔκαμα; <λέγει ὁ >Καραϊσκάκης.

—Τί ἔκαμες; Καὶ τὸ λέγεις; Ἄμποτες νὰ μὴν εἶναι ἀλήθεια διὰ ὅσα κατηγορεῖσαι· πλὴν αἱ πράξεις σου βεβαιώνουν τὰς ὑποψίας μας. Τί δουλειὰ εἶχες νὰ πιάσῃς τὸ Βασιλάρι; Τί δουλειὰ εἶχες εἰς τὸ Μισολόγγι νὰ στείλῃς νὰ δέσῃς τοὺς προκρίτους;

—Μ' ἔδειραν τὸν ἄνθρωπον, τὸν ἀνεψιόν μου, λέγει <ὁ Καραϊσκάκης>.

—Καὶ δὲν ἦτον Διευθυντὴς νὰ ἀναφερθῇς;

—Εἰς αὐτὸ ἔσφαλα, λέγει· καὶ ἐγὼ ἄνθρωπος εἶμαι, θύμωσα, δὲν καρτέρεσα. Δὲν ὑπόφερα οἱ ψαράδες νὰ δέρνουν στρατιώτας ὁποῦ πολέμησαν καὶ πολεμοῦν.

Τζιόγκας.—Ἄφησέ τα αὐτά, Καραϊσκάκη· ἡμεῖς ξεύρομεν ἕνας τὸν ἄλλον. Πῶς δὲν καρτεροῦσες νὰ ἰδῇς τί θὰ κάμῃ ὁ Διευθυντής;

Καραϊσκάκης.—Εἶπα, σ' αὐτὸ ἔφταιξα, καὶ ἐπειδὴ ἔμαθα ὅτι <ὁ Διευθυντὴς >ἔλαβεν τὰ μέτρα <του >νὰ παιδεύσῃ ἐκείνους, ἐτράβηξα τοὺς ἀνθρώπους μου ἀμέσως καὶ ἀπὸ Βασιλάδι καὶ Μισολόγγι καὶ ἔστειλα καὶ τοὺς προκρίτους ὀπίσω, χωρὶς νὰ τοὺς ἐνοχλήσω. Καὶ ἐνῷ καρτεροῦσα ἱκανοποίησιν, βλέπω ὅτι ἔρχεται τὸ στράτευμα ὀπίσω (568).

Τζιόγκας.—Σὲ ξεύρω, Καραϊσκάκη, φίλον, <ἀλλὰ> καὶ ἀδελφὸν σ' ἔχω, ὅταν ἀγαπᾷς τὸ Ἔθνος. Εἰδὲ ἀλλέως, εἶμαι πρῶτος ἐχθρός σου.

Ὁ Στορνάρης ἐσηκώθη καὶ ἀναχώρησεν χωρὶς νὰ ὁμιλήσῃ γρύ.

Ὁ Καραϊσκάκης ἄρχισεν νὰ προστρέχῃ εἰς τὰς φιλικὰς σχέσεις, προσπα-

θῶν καὶ διὰ τῶν χρημάτων νὰ κερδήσῃ ἀξιωματικοὺς καὶ στρατιώτας σχετικούς.

Ἔφεραν τέλος πάντων καὶ τὸν συλληφθέντα Βουλπιώτην εἰς τὸν Μητροπολίτην Ἄρτας, διὰ νὰ τὸν ἐξετάσῃ καὶ αὐτός.

Ἐπεμψαν καὶ ἐμένα ἐκεῖ νὰ παρευρεθῶ εἰς τὴν ἐξομολόγησίν του.

Ἐμβῆκα εἰς τὸν ὀνδάν, τὸν εἶδα, ἐκάθισα. Ἄρχισεν ὁ Μητροπολίτης ὡς πατὴρ νὰ τὸν καθοδηγῇ <διὰ> νὰ εἰπῇ τὴν ἀλήθειαν.

Ὁ Βουλπιώτης ἔλεγεν:

—Διὰ νὰ εἰπῶ τὴν ἀλήθειαν, πρῶτον πρέπει νὰ μὲ ἀφορίσῃ ὁ ἅγιος Δεσπότης, καὶ ἔπειτα <νὰ τὴν εἰπῶ>.

Τοῦ λέγω καὶ ἐγώ:

—Καὶ ποῖος μᾶς βεβαιώνει πρῶτον ὅτι, <καὶ> ἀφοῦ σὲ ἀφορέσῃ, δὲν θέλεις μᾶς εἰπεῖς ψεύματα;

Τοῦτο ἦτον ἕνα σόφισμα τοῦ Βουλπιώτου. Ἤθελεν μὲ τὸν ἀφορισμὸν νὰ κλείσῃ κάθε ἄλλην ἐξέτασιν, ἢ καλῶς ἢ κακῶς ἤθελεν ἐξηγηθῇ[1]).

Ἦτον καὶ ἄλλο· φοβούμενος <ὁ Βουλπιώτης> τὸν Καραϊσκάκην, ἂν ποτὲ ἤθελε τὸν βάλει εἰς τὸ χέρι, νὰ ἔχῃ λόγον πρὸς ἐκεῖνον ὅτι· «βιασμένος ἀπὸ τὸν ἀφορισμὸν εἶπα τὴν ἀλήθειαν» (569), καὶ ὄχι ἀπὸ κακὴν θέλησιν πρὸς ἐκεῖνον[2]).

Ἐν τοσούτῳ, <ἐκτὸς> ἀπὸ τὸν ἀφορισμὸν ἄλλο δὲν μᾶς ἔλεγεν, οὔτε ἐπρόβαινεν <εἰς ὁμολογίαν>.

Ἀνήγγειλα ὅλα τοῦτα εἰς τὸν Διευθυντὴν καὶ στρατηγούς.

Τὸ πρᾶγμα ὅσον ἀργοποροῦσεν, τόσον ὁ Καραϊσκάκης ἔσβενεν τὴν φωτιὰν μὲ τὰς ὑποχρεώσεις του[3]).

---

1) Ἡ ἐξήγησι τοῦ συγγρ. εἶναι παράλογη. Ὁ Βουλπιώτης φοβώτανε νὰ πῇ τὴν ἀλήθεια, καὶ γιὰ νὰ τὴν πῇ ἤθελε νἄχῃ μιὰ πρόφαση σοβαρή, πῶς δηλ., γιὰ νὰ μὴ μείνῃ ἀφωρισμένος, ἀναγκάστηκε νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἀλήθεια. Ἐννοεῖται ἀπὸ ποιὸ μέρος ἐρχόταν ὁ φόβος του. Ἀπὸ τοὺς φίλους ποῦ τὸν εἶχαν κατηχήσει, καὶ τώρα θὰ τοὺς πρόδινε. Στὸ ἀρχεῖο τῆς Ἱστορ. Ἑθν. Ἑταιρείας βρίσκεται α', ἕνα γράμμα τοῦ Ράγκου, 3 τοῦ Γεν. 1824, Μεσολόγγι, ὅπου ὁ Γ. Μπαλωμένος προστάζεται· «οἱ δὲ ἐδικοί μου στρατιῶται νὰ ἀπεράσουν εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀδελφοῦ μας Κωνσταντῆ» <Βουλπιώτη>, β', γράμμα τοῦ ἰδίου πρὸς τὸν Κωστ. Βουλπιώτη ἀπὸ Ἄγραφα, 12 τοῦ Γεν. 1824, ὅπου ὁ Ράγκος γράφει: «Προσκυνῶ. Ἰδοὺ ὅποῦ ἔρχεται ὁ Κ. Σπαθογιάννης στελμένος ἀπὸ τὸ βιλαγιέτι μὲ γράμματα πρὸς τὸν Πρίγκηπα...καὶ ὅπως καταλαβαίνετε ἐνεργεῖτε». Αὐτὰ τὰ γράμματα δείχνουν τὴ στενὴ σχέση τοῦ Ράγκου μὲ τὸν Κ. Βουλπιώτη· νομίζω ἦταν καὶ ξαδέρφια. Οἱ Βουλπιωταῖοι χρωστοῦσαν καὶ τὴ ζωὴ τους στὸ Ράγκο, βλ. π. κ. Λοιπὸν ὁ Καραϊσκάκης θὰ ἦταν ἠλίθιος νὰ διαλέξῃ ἕναν τέτοιον ἄνθρωπο γιὰ τὰ «προδοτικὰ» σχέδιά του. Καὶ γιατί ὁ Σεβ. Ἄρτας Πορφύριος, σύντροφος τοῦ Μαυροκ., δὲν τὸν ἀφώριζε; Γιατί φοβῶταν τὰ χειρότερα. Ἀφορισμὸς ἔβγαινε τότε γιὰ κάθε ἀσήμαντη ἀφορμή.

2) Τότε, ἂν φοβῶταν περισσότερο τὸν Καραϊσκάκη, θὰ πῇ ὅτι μὲ τὴν κατάθεσή του θὰ τὸν ἀδικοῦσε, ἐνῷ ἂν ἡ κατάθεσή του ἦταν ἄδικη, θὰ τραβοῦσε τὴν ἀγάπη τῶν δυνατῶν φίλων καὶ συγγενῶν του (τοῦ Βουλπ.). Ἡ φανερὴ ἀπείτηση ἀφορισμοῦ ἀπὸ τὸ Βουλπιώτη καὶ ἡ ἄρνηση τοῦ Δεσπότη δείχνει πῶς, ἐνῷ φοβῶταν ἐκεῖνος, νὰ πῇ τὴν ἀλήθεια, καὶ οἱ ἄλλοι τὸν φοβώντανε μήπως τὴν πῇ.

3) Μὲ τὶς δωροδοκίες του.

Ἐξάπλωσεν ὅλους τοὺς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν του εἰς ὅλον τὸν στρατόν, καὶ εἰς κάθε ἕναν ὑπέσχετο ὅ,τι ἐδύνατο.

Ὁ Κίτζιος Τζαβέλας, ἂν καὶ δὲν ἐφαίνετο ἀναφανδὸν βοηθός, ἐμμέσως τὸν βοηθοῦσεν μὲ ὅλα τὰ δυνατά του[1]).

Ὁ Καραϊσκάκης, ὑποπτευθεὶς ἀπὸ ἔξαφνον προσβολήν, ὠχυρώνετο εἰς τὴν οἰκίαν του. Οἱ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Κίτζιου, ὠφελῃθέντες ὁ καθείς, προχωροῦσαν πείθοντες καὶ ἄλλους, ὅτι ὁ Καραϊσκάκης ὅλα τὰ ἔκαμνεν πρὸς τιμὴν τῶν στρατιωτῶν.

<Ὁ Μαυροκ.>, ἀφοῦ διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 1129 τῆς *30 Μαρτίου* δηλοποιήσεως πρὸς τοὺς πατριώτας <Ἕλληνας> ἐκτύλιξεν τὴν κατηγορίαν <κατὰ> τοῦ Καραϊσκάκη (ἴδε «Ἕλλην. Χρονικὰ» ἀριθ. 27, 1824) προσκαλῶν αὐτοθελήτους μάρτυρας[2]), τὴν 30 Μαρτ. 1824, Ἀνατολικόν, διώρισεν, δυνάμει τοῦ ὑπ' ἀριθ. 314 τῆς 15 Ὀκτ. 1823 θεσπίσματος τοῦ Βουλευτικοῦ, διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 1125 διαταγῆς, τοὺς Γ. Τζιόγκαν, Δῆμον Σκαλτζάν, Ἀλεξ. Βλαχόπουλον <στρατηγούς>, Γρηγ. Λιακατὰν καὶ Ἀνάγν. Καραγιάννην <χιλιάρχους> δικαστὰς νὰ δικάσουν τοὺς ἐνόχους[3]). Ἔπειτα ἐδιώρισεν, τὴν 30 Μαρτ. <1824> τὸν Πορφύριον Ἄρτης, στρατ. Ν. Στορνάρην, Πᾶνον Γαλάνην, Τάτζην Μαγκίναν καὶ Σωτ. Γιώτην συνηγόρους τῆς Κυβερνήσεως (εἰσηγητάς[4]).

[καὶ] Εἰς τὰς— Μαρτίου[5]) ἐδιορίσθη ἡ δικάσιμος ἡμέρα, καὶ προσεκλήθη ὁ Καραϊσκάκης νὰ ἀπολογηθῇ.

Ἄρχισαν αἱ διαφιλονικήσεις ἂν πρέπει <ὁ Καρ.> νὰ τὸ δεχθῇ <νὰ δικασθῇ> ἢ ὄχι. Κοινῶς ὅλα τὰ στρατεύματα ἐπιθυμοῦσαν νὰ κριθῇ, οἱ μὲν εὐχαριστημένοι (570) <ἀπὸ αὐτὸν> ἐλπίζοντες τὴν ἀθώωσιν, οἱ δὲ ἐναντίοι τὴν <καταδίκην καὶ> καταδρομήν του.

Δὲν ἐδυνήθη νὰ ἀποφύγῃ τὸ κριτήριον. Τέλος ἐσυνεδρίασαν οἱ εἰρημένοι εἰς τὴν ἐκκλησίαν[6]).

Ὁ Μητροπολίτης ἐστάθη εἰς τὸν θρόνον του· οἱ ἄλλοι κριταὶ <ἐκάθισαν> εἰς τὰ στασίδια καὶ εἰς τὸ ἔδαφος.

Τραγικὴ σκηνή. Ἐμπόδισαν τὴν εἴσοδον ὅλων, καὶ ἐστέκοντο φύλακες εἰς τὰς θύρας.

---

1) «Διότι ὁ Μαυροκορδάτος <ὑπο>στήριζεν τοὺς Μποτζιαραίους, ὁ Κίτζιος ἐλάμβανεν τὸ ἐναντίον μέρος αὐτῶν καὶ αὐτοῦ», σημ. συγγρ.— Γιατί ὅμως νὰ ὑποστηρίζῃ ἀποκλειστικὰ μιὰ φάρα Σουλιώτικη, κι' ὄχι ὅλους τοὺς Σουλιῶτες;

2) Τὸ χειρόγρ. «αὐτοθέλητοι μάρτυρες».

3) Βλ. τὸ διάταγμα «Ἑλλ. Χρονικὰ» ἀριθ. 29 τῆς 7 Ἀπριλ. 1824.

4) «Ἑλλ. Χρονικὰ» π. π.

5) Ἀφοῦ στὶς 30 τοῦ Μαρτ. 1824 συστήθηκε τὸ δικαστήριο καὶ στὶς 2 τοῦ Ἀπριλ. βγῆκε ἡ ἀποκήρυξη (εἶδος παράνομης καταδίκης, «Ἕλλην. Χρονικὰ» ἀριθ. 30 τῆς 12 Ἀπριλ.), ἡ δίκη πρέπει νὰ ἔγινε τὴν *πρώτη τοῦ Ἀπρίλη 1824*.

6) Ἡ φυγοδικία τοῦ Καρ. θὰ ἦταν ὁμολογία τῆς ἐνοχῆς του. Τὸ δικαστήριο συνεδρίασε στὴν ἐκκλησία τῆς Παναγίας.

Ὁ Καραϊσκάκης, ὑποπτεύων δολοφονίαν τινά, ἔπεμψεν πρωτύτερα κάμποσους ἐδικούς του, καὶ εὑρίσκοντο μέσα, ἄλλοι δὲ τὸν συνώδευσαν ἕως εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ἐμβῆκεν ὁ Καραϊσκάκης, ἐπροσευχήθη πρὸς τὰς ἁγίας εἰκόνας, καὶ μὲ ὅλον, τὸ θάρρος ἐζήτησεν τὴν εὐχὴν τοῦ Δεσπότου.

(Ἐν τοσούτῳ φοροῦσεν τὰ πιστόλια του εἰς τὸ σελιάχι, καὶ εἰς τὸ σελιάχι, γιομάτο, ἀραδιασμένα φουσέκια[1]). Ἀγκαλὰ εἶχεν δίκαιον, διότι ὅλοι ὁπλοφορούσαμεν. Καὶ πῶς ἦτον δυνατὸν νὰ μὴ ὁπλοφορῇ κανένας;)

Τὸν ἀντευχήθη ὁ Δεσπότης.

—Εἰπέτε μοι, λέγει, ὀρθὸς θὰ σταθῶ, ἢ θὰ καθίσω;

—Κάθισε, τοῦ εἶπεν ὁ Δεσπότης, διότι εἶσαι ἀσθενής.

Τοῦ ἔφεραν καὶ ἓν προσκέφαλον, διότι τὸ ἔδαφος ἦτον πλάκαις μάρμαρα, νὰ μὴ βλαφθῇ ἀπὸ τὸ ψύχος.

Ὁ Δεσπότης:—Καραϊσκάκη, λέγει, ἡ πατρὶς ἐσχάτως (571), λαβοῦσα ὑποψίαν ἀπὸ τὰ κινήματά σου, ἔχουσα καὶ διδόμενα ἀπὸ μερικάς σου ἀνταποκρίσεις, σήμερον σὲ προσκάλεσεν εἰς τὸ κριτήριον. Καραϊσκάκη, ἀφοῦ μὲ τόσας ἀνδραγαθίας ἐδόξασες τὸν ἑαυτόν σου, καὶ ἡ πατρὶς σὲ ἀντάμειψεν ἀναλόγως τῆς ὑπολήψεώς σου, ἐφάνης ἀχάριστος ἐσχάτως.—

Κανένας ἐξ ἡμῶν δὲν ἐπιθυμεῖ τὸ κακόν σου. Εἴθε νὰ εἶσαι ἀθῷος· οἱ λόγοι σου ὅμως, τοὺς ὁποίους ἔλεγες[2]) εἰς τὸν μὲν καὶ εἰς τὸν δέ, καὶ αἱ ὑστεριναὶ πράξεις σου δίδουν δικαίας ὑποψίας εἰς τὸ Ἔθνος ἐναντίον σου.—

Ἔστειλες τὸν<Κωνστ.>Βουλπιώτην μὲ διαβατήριόν σου κρυφά, καὶ πῆγεν εἰς Ἰωάννινα. Τί δουλειὰ εἶχεν ὁ Βουλπιώτης εἰς Ἰωάννινα, καὶ τί διαβατήριον ἔπρεπεν νὰ δώσῃς εἰς αὐτὸν χωρὶς τὴν ἄδειαν τῶν δημοσίων ἀρχῶν;[3])—

Ἕως νὰ ἐπιστρέψῃ ὁ Βουλπιώτης, προκαταλαμβάνει τὴν Ἄρταν ὁ Οὐμὲρ πασιάς.—

Ἐνῷ ὁ Βουλπιώτης συλλαμβάνεται, καὶ ὁ Διευθυντὴς παραβλέπει τὸ λάθος σου, πρὶν καρτερέσῃς τὴν ἱκανοποίησίν σου ἀπὸ τὴν Διεύθυνσιν μὲ τὴν παιδείαν τῶν πταισάντων κατὰ σοῦ, ἁρπάζεις τὸ Βασιλάδι ἐξ ἐφόδου, ὡσὰν ἀπὸ ἐχθρούς[4]), στέλνεις εἰς τὸ Μισολόγγι τοὺς στρατιώτας σου, καὶ ἐνῷ τοὺς ὑποδέχονται οἱ πολῖται, δένουν τοὺς προκρίτους αὐτῶν καὶ σοὶ τοὺς φέρνουν, καὶ ἐσὺ ζητεῖς<κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον>καὶ ἄλλην ἐκδίκησιν. Παρρησιάζονται τὰ πλοῖα τὰ ἐχθρικὰ

---

1) Τὸ χειρόγρ. «εἰς τὸ σελιάχι ἀραδιασμένα γιομάτο φουσέκια».

2) Τὸ χειρόγρ. «οἱ ὁποῖοι ἔλεγες».

3) Προσωπικὰ διαβατήρια, ὑπογραμμένα ἀπὸ γνωστοὺς ἀνθρώπους, ἦταν τότε πολὺ συνειθισμένα. Διαβατήριο πῆρε ὁ ἴδιος ὁ συγγρ. Π. π. σ. 156.

4) Γιὰ τὴ στρατηγικὴ σημασία τοῦ Βασιλαδιοῦ βλ. Τρικούπη ἔκδ. γ' Β', σ. 265. Ὁ σκοπὸς τοῦ Καρ. ἦτανε τάχα νὰ ἐνεργήσῃ εἶδος ἀποκλεισμοῦ; Δὲν τὸκανε ὅμως στὰ σοβαρά, γιατὶ οὔτε προμήθεια νεροῦ εἶχε στείλει μαζὶ μὲ τὰ παληκάρια του. Ἅμα βάρκες ἁρματωμένες φανήκανε κοντά, οἱ δικοί του ἀφῆσαν τὸ νησὶ καὶ βγήκανε στὴν ξηρά. Ἦταν ἕνα κίνημα τῆς πρώτης ψυχικῆς ὁρμῆς. Τὴν ἐξήγηση, βλ. λίγο π. κ.

<ἔξω τοῦ Βασιλαδίου[1]>καὶ οἱ Τοῦρκοι εἰς (572) τὴν Κακὴν Σκάλαν.—

Τὰ ἐναντία λοιπὸν λόγια σου, αἱ πράξεις σου αὐταὶς ὅλαις σὲ ἔφεραν εἰς τὸ κριτήριον τοῦτο. Λοιπόν, τί ἀπολογίαν ἔχεις εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς κατηγορίας;

<*Καραϊσκάκης*>: —Ἀπὸ ὅσα μὲ κατηγοροῦν καμμίαν εἴδησιν δὲν ἔχω· τοῦ Βασιλαδίου τὸ κίνημα εἶναι ἁπλοῦν, καὶ θέλησα νὰ ἐκδικηθῶ εἰς ἐκείνους ὁποῦ ἔδειραν τὸν ἄνθρωπόν μου, διὰ νὰ μὴ φύγουν[2]· ἐθύμωσα, δὲν καρτέρεσα· ἐκεῖνο στοχάσθηκα νὰ κάμω εἰς τὴν ὥραν τοῦ θυμοῦ μου τὸ ἔκαμα. Εἶδα <ἔπειτα> ὅτι ἡ Διεύθυνσις ζητοῦσεν νὰ τοὺς παιδεύσῃ, ἐμετανόησα κ' ἐγὼ διὰ <τοῦτο μου> τὸ κίνημα.—

Τὸν Βουλπιώτην ἐγὼ δὲν τὸν ἔστειλα· ἐπῆγεν διὰ δουλειά του. Μόνος του μὲ ἐζήτησεν ἓν διαβατήριον· ἡμεῖς μίαν φορὰν δὲν ἐδώσαμεν—τοῦ ἔδωσα. Ἠξεύρων ὅμως τὸν ἑαυτόν μου ἀθῶον καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν κατηγορίαν, τὸ κριτήριον ἂς ἐξετάσῃ τὸν Βουλπιώτην, καὶ ἐγὼ ὅ,τι καὶ ἂν πάθω ἀπὸ τὰς μαρτυρίας ἐκείνου, καὶ τὸν θάνατον, καὶ τὸ παλοῦκι τὸ δέχομαι μὲ εὐχαρίστησιν[3].—

Λόγια δὲν ἠξεύρω νὰ εἶπα εἰς κανέναν πρωτύτερα.

Ἐβγάζουν μίαν μαρτυρίαν τοῦ Γιάνκου Σούτζιου, ὅστις ὁμολογοῦσεν ὅτι μίαν τῶν ἡμερῶν ὁ Καραϊσκάκης εἰς τὸ ἴδιον ὀσπίτι του, παρόντος (573) αὐτοῦ καὶ ἄλλων, εἶπεν ὅτι: «Ποῦ πηγαίνουν; Ἐγὼ καὶ εἰς τὸν Οὐμὲρ πασιὰ ἔγραψα, καὶ εἰς Πάτρας, καὶ εἰς Ναύπακτον, καὶ τὸ Μισολόγγι θὰ τὸ πάρ' ὁ διάβολος, πλὴν ἐκστρατεία δὲν κάμνουν αὐτοὶ διὰ τὴν Ἄρταν». Καὶ ὥβριζεν ὅλους τοὺς Καπιταναίους[4]).

Ἐπαρουσιάσθη καὶ προσωπικῶς ὁ ἔπαρχος Κος Γιάνκος Σούτζιος καὶ τὰ εἶπεν.

—Ἐγώ, μωρέ, λέγει ὁ Καραϊσκάκης, σὲ τὰ εἶπα ἐσένα;

---

1) Οἱ δυὸ αὐτὲς σοβαρώτατες κατηγορίες πέφτανε μοναχές τους, ἀλλὰ εἶχανε σκοπὸ νὰ κολλήσῃ ἡ ρετσινιὰ γερὰ στὸ μέτωπο τοῦ Καρ., καὶ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐξοντωθῇ. Ὁ Σεβασμ. Πορφύριος ἔψελνε ὅ,τι τοῦ κανοναρχοῦσαν ἀπὸ πίσω, ψάλτης ἀδέξιος. Ὁ περιηγητὴς Millingen (Memoirs, 1831) βεβαιώνει ὅτι ὁ Ἄγγλος γιατρὸς τοῦ Ἰσοὺφ πασσᾶ τῆς Πάτρας Sibbert, κατὰ τὰ χρόνια ἐκεῖνα, ἔμαθε ἀπὸ τὸν πασσᾶ ὅτι ποτὲ δὲν εἶχε αὐτὸς καμμιὰν ἀνταπόκριση γραφτὴ οὔτε μὲ τὸν Καραϊσκάκη, οὔτε μὲ κανέναν ἄλλον Ἕλληνα. Ὅσο γιὰ τῆς Κακῆς Σκάλας τὴν περίσταση, 300 Τοῦρκοι θὰ μποροῦσανε νὰ πατήσουν μιὰ πόλη ὀχυρωμένη;

2) Ὁ κατηγορούμενος δίνει ἐξήγηση πολὺ ἁπλή· ἁπλούστερη ἀπὸ κάθε ἄλλη σοβαρὴ ὑπόθεση. Οἱ ψαράδες, ποῦ δείρανε τὸν ἀνιψιό του, θὰ φεύγανε κατὰ τὴ θάλασσα.

3) Ὁ κατηγορούμενος θέλει νὰ φιλοτιμήσῃ τὸ Βουλπιώτη, κηρύττοντάς τον ἀνίκανο νὰ πῇ ψέματα. Γνωρίζει λοιπὸν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ καιρό.

4) Ἂν ἡ κατηγορία ὅτι ὁ Καρ. εἶχε συνεννοηθῇ μὲ τοὺς Τούρκους τῆς Πάτρας καὶ τοῦ Ἐπάρχου δὲ μποροῦσε παρὰ νὰ εἶναι ψεύτικη, τότε ἡ μαρτυρία τοῦ Σούτσου ἤτανε σκόπιμα πλαστή, καὶ εἶχε σκοπὸ νὰ μὴν ἀφήσῃ κανένα δισταγμὸ στὸ δικαστήριο, ἀφοῦ ἡ μαρτυρία τοῦ Βουλπιώτη ἦταν ἀδύνατη καὶ ἀναξιόπιστη. Τότε ὁ Γιάγκος Σοῦτσος ἔπεσε σὲ μιὰ πράξη ὄχι ἄξια τιμῆς, ποῦ δὲν τοῦ τὴν ὑπόβαλε ἄλλος, ἐκεῖνος ποῦ ἐπιθύμησε τὸ θάνατο τοῦ Καραϊσκάκη, ἀλλὰ μόνος του, ὁ Σοῦτσος, μέσ' στὴ συνείδησή του, τὴν ἔπλασε γιὰ νὰ τὸν ὑπηρετήσῃ.

—Μάλιστα, λέγει ὁ Σούτζιος.

Ὁ Στορνάρης λέγει:

—Κύριοι κριταί, ἂν ἔχομεν ἄλλα διδόμενα θετικὰ νὰ καταδικάσωμεν τὸν ἄνθρωπον, καλῶς· εἰ δέ, μὲ λόγια ὁποῦ εἶπεν — εἶναι ἀληθινὸν ὅτι ἠμπορεῖ νὰ εἴπεν, καὶ περισσότερα ἴσως εἰς ἡμᾶς. Μ' ὅλον τοῦτο ὁ Καραϊσκάκης συνειθίζει νὰ λέγῃ λόγια πολλά· τὸν ἠξεύρομεν. Τώρα νὰ ἰδοῦμεν ἂν εἶναι πράξεις.

Ἐκοίταξεν μὲ βλέμμα συμπαθητικὸν ὁ Καραϊσκάκης τὸν Στορνάρην.

Γρηγόρης Λιακατᾶς:—Ἀκόμη δὲν τελείωσεν ἡ κρίσις, κύριοι, εἰδέ, ἕως αὔριον πόσαις μαρτυρίαις θέλουν ἔβγει; Πρώτη ἡμέρα εἶναι αὐτή[1]).

Ἐπικράθη <ὁ Καραϊσκάκης> εἰς τὴν ὁμιλίαν τοῦ Γρηγόρη.

Καραϊσκάκης.—Ἂν βάλετε θεμέλιο εἰς τὰ λόγια μου, ἑκατὸ ζωαὶς νὰ ἔχω, δὲν γλυτώνω. Πλὴν ποτὲ ἔργον δὲν ἔκαμα.

Γαλάνης Μεγαπάνου.—Βρέ, ἠξεύρομεν, Καραϊσκάκη, ὁποῦ λέγεις ὅλο λόγια, μὰ διατί νὰ τὰ λέγῃς ἔτζι;

Καραϊσκάκης.—Τὸ ἔχω χούϊ (συνήθεια), Κύριε Πᾶνο (574).

<Μεγα>Πάνος.—Μά, γιατί νὰ τὸ ἔχῃς αὐτὸ τὸ χούϊ (τὴν συνήθειαν), ἐνῷ εἶσαι 50 χρονῶν;

Καραϊσκάκης.—Ἀμ', δὲν ἠμπορῶ νὰ τὸ κόψω τώρα, Κὺρ Πᾶνο. Κ' ἐσύ, Κὺρ Πάνο, εἶσαι ὀγδόντα χρόνων, μὰ τὸ χούϊ δὲν τ' ἀφήνεις, νὰ γαμῇς—καὶ δὲν μὲ ἀκοῦς[2])....

Τοῦτο λέγοντας ὁ Καραϊσκάκης, ἐκτύπησαν τὰ γέλοια ὅλοι, καὶ κριταὶ καὶ [ὁ] λαός, καὶ πῆγαν πολλοὶ νὰ λιποθυμήσουν, καθὼς κ' ἐγὼ ὁ ἴδιος.

—Ἀφήσατέ το σήμερον, λέγει ὁ Στορνάρης· τὸ καταντήσαμεν Τζιορτζίνα (δηλαδὴ μίαν σκηνὴν γελοιώδη) τὸ κριτήριον.

Καὶ οὕτως διελύθησαν[3]). Οἱ ὑπὲρ τοῦ Καραϊσκάκη ἄρχισαν πλέον ἀναφαν-

---

1) Ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχαν ἄλλες μαρτυρίες παρὰ τοῦ Βουλπιώτη, ὁ Λιακατὰς μὲ τὴ γνώμη του πρόσφερε δούλεψη στὸν κατηγορούμενο, χωρὶς νὰ θέλῃ.

2) Σὲ ἀνέκδ. χειρόγρ. τοῦ Γ. Γαζῆ βρίσκω αὐτὰ τὰ περίεργα γιὰ τὸ Γ. Μεγαπάνο· «ἦτο Ἀκαρνάν, ἀπὸ τὸ χωρίον Μαχαλάν....ἐμισεῖτο ὅμως καὶ ἀπὸ τὴ γυναῖκα του καὶ ἀπὸ τὰ παιδιά του....διὰ τὰ ἀνυπόφορα ἐλαττώματά του».

3) Τὸ κυριώτερο ἄρθρο κατηγορίας κατὰ τοῦ Καρ. εἶναι ὅτι συνεννοήθηκε μὲ τὸν Ὁμὲρ Βριόνη· ἀπόδειξη ὅτι ὁ Ὁμὲρ κατάλαβε τὴν Ἄρτα. Καὶ πρῶτα, τὸ Ἑλλην. στρατόπεδο ἤτανε γεμάτο ἀπὸ κατασκόπους ἢ παλαιοὺς φίλους τοῦ Ὁμὲρ Βριώνη. Λίγο π. κ. θὰ φανῇ ὅτι ἕνας ἀπὸ τοὺς δικαστάδες τοῦ Καρ. εἶχε μυστικὴ ἀνταπόκριση μὲ ἄλλον ἐπίσημον Τοῦρκο, ἐνῷ ὡς δικαστὴς θ' ἀποφάσιζε γιὰ κατηγορία, ποῦ κι' αὐτὸς ἔπρεπε νὰ καθίσῃ στὸ σκαμνὶ γι' ἄλλη ἀνάλογη. Ὁ Καραϊσκάκης, χωρὶς ἄλλο, εἰδοποίησε τοὺς φίλους καὶ συγγενεῖς στὸ Ραδοβίτσι, κι' αὐτοί, προσκυνημένοι, εἰδοποιῆσαν τὸν Ὁμέρ. Ὁ Καραϊσκάκης, ναί, ἤρθε σὲ σχέση μὲ τὸν Ὁμὲρ Βριόνη, γιὰ νὰ βοηθηθῇ νὰ πάρῃ τ' Ἄγραφα. Πῶς ὁ Ράγκος ζήτησε τὴ βοήθεια τοῦ Ἀρβανίτη Σοῦλτσε-Κόρτσα γιὰ νὰ καταλάβῃ τ' Ἄγραφα; Καὶ πῶς ὁ Μαυρ. δὲν κατηγόρησε τὸ Ράγκο γιὰ προδοσία, ἀλλὰ τοῦ ἔγραφε μαλακά· «συνεννοεῖσαι μὲ τοὺς Τούρκους» κ. τ. λ.; (Ὑπάρχει τὸ γράμμα). Καὶ ἡ διαφορὰ ἤτανε πῶς ὁ Ράγκος παράδωσε τ' Ἀρματωλίκι στοὺς Τούρκους, ἐνῷ ὁ Καρ. θὰ τὸ λευτέρωνε. Ὁ Καρ., ναί, συνεννοήθηκε μὲ τὸν Ὁμὲρ πρὶν ἀπὸ τὴν

δὸν νὰ φωνάζουν, ἄλλος ὅτι ἀθωώθη, ἄλλος ὅτι ἀποκρίθηκεν ἐξαίρετα καὶ ἀποστόμωσεν τοὺς κριτάς· ἄλλος ἐκθείαζεν τὸ παρησιαστικόν του, ἄλλος τὴν ἑτοιμολογίαν του<ἕνας>καὶ ταὶς ἀστειότηταίς του. Ἄλλος φώναζεν: «Μωρέ, ποῦ μεταγίνεται ἄλλος τέτοιος πουτζιαράς;» Τὸ πᾶν ἐμβῆκεν εἰς κίνησιν, καὶ δὲν ἄκουγες ἄλλο παρὰ λογομαχίας καὶ ἔριδας μέχρι θανάτου ὑπὲρ καὶ κατά, ὥστε καὶ οἱ κρυμμένοι ὑπὲρ αὐτοῦ, ἕως τότε, ἐφανερώθησαν. Ὁ ἐπισημότερος τούτων ἦτον ὁ Κωσταντὴς Βέργης Ξηρομερίτης, ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ στρατηγοῦ Τζιόγκα (575α[1]).

Παράδοξον πρᾶγμα. Εἰς τὴν ὥραν τοῦ δείπνου, νύκτα, ἰδοὺ παρουσιάζεται εἰς τὸν Στορνάρην ὁ ἀνεψιός του Ψαρογιάννης· τεταπεινωμένος, προσφέρει τοὺς ἀσπασμοὺς τοῦ Καραϊσκάκη καὶ τὴν εὐχαρίστησιν ἐκ μέρους του, διότι ὡμίλησεν ὑπὲρ αὐτοῦ εἰς τὸ κριτήριον—ἐνταυτῷ τοῦ προσφέρει καὶ εἰς ἓν μανδῆλι δωρεὰν ἕως 300 ρουμπιέδαις, λέγοντάς του νὰ ταὶς δεχθῇ ὡς σημεῖον τῆς εὐγνωμοσύνης του.

Ὁ Στορνάρης ἐταράχθη. Τὸν ἀποκρίθη· «Εἰπὲς τοὺς ἀσπασμούς μου<εἰς τὸν Καραϊσκάκην>, καὶ ὅτι, ἂν ὡμίλησα, δὲν ὡμίλησα χαριζόμενος οὔτε εἰς τὴν φιλίαν του, οὔτε εἰς τὰ δῶρα του· ὡμίλησα ἐκεῖνο ὁποῦ ἦτον δίκαιον,<ἀλλὰ> καὶ ἀκόμη θέλω ὁμιλήσει τὸ δίκαιον, ὅταν ἔλθῃ λόγος. Τὸν ἔχω φίλον, τὸν ἀγαπῶ· ἐπιθυμῶ ὅμως νὰ εἶναι ἀθῶος, ὡς λέγει. Τοὐναντίον, οὔτε ἐγώ, οὔτε ἄλλος δύναται νὰ τὸν ὑπερασπισθῇ—οὔτε τὰ δῶρα τὰ ὁποῖα προσφέρει.

Ἀναχώρησεν πολλὰ συνεσταλμένος ὁ ἄνθρωπος[2]).

Ὁ Στορνάρης ἀπὸ τὸ δῶρον τοῦτο πρὸς αὐτὸν ἐκατάλαβεν ἕως ποῦ ἐδύνατο νὰ προχωρήσῃ ὁ Καραϊσκάκης μὲ τὴν διαφθορὰν τῶν χρημάτων καὶ πόσον ἐδύνατο νὰ ἐπηρεάσῃ εἰς τὸ στρατιωτικόν[3]).

ὑπόθεση τῆς δίκης του. Ἀπὸ τὸν Ὁμὲρ Βριόνη, παλαιὸ φίλο του, ἔλαβε γράμμα μὲ προτάσεις συμμαχίας μὲ τοὺς Ἕλληνες. Τὸ γράμμα αὐτὸ τὸ παράδωσε στὸ Μαυροκορδάτο, καὶ ἀπὸ τότε ἄρχισε ὁ Μαυροκ. μυστικὴ ἀλληλογραφία μὲ τὸν Ὁμὲρ (ἔγγραφα 11—12 Μαρτ. 1824 στὸ Ἀρχεῖο Μαυροκορ., Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους). Τὸ μυστικὸ δὲν ἔτρεχε στοὺς δρόμους, καὶ ὁ Μαυρ. ηὗρε στήριγμα τὴν παλιὰ ἐκείνη σχέση Καρ.—Ὁμὲρ γιὰ νὰ κολλήσῃ τὴ ρετσινιὰ στὸν ἐχθρό του, βέβαιος πῶς ὁ ἐχθρός του αὐτός, ἄντρας σοβαρός, ποτὲ δὲ θ' ἀποφάσιζε ν' ἀπολογηθῇ βγάζοντας στὴ μέση τὸ ὄνομα τοῦ Ὁμέρ, ἄπιστα, μὲ κίνδυνο νὰ τοῦ κόψῃ ὁ Σουλτάνος τὸ κεφάλι. Ὅμως ὁ Μαυρ. τόλμησε κι' ἔρριξε στὴ μέση τοῦ Ὁμὲρ Βριόνη τ' ὄνομα. Βλ. Γ. Βλαχογιάννη σχετικὴ μελέτη στὴν ἐφημ. «Πρωΐα» 18 Δεκ. 1932, 1, 8, 15 Γεν. 1933.

1) Ἄξιος λόγου Ἀγωνιστής, ἐπὶ Ὄθωνα συνταγματάρχης καὶ στρατ. νομοεπιθεωρητής. Ἔγινε Φαλαγγίτης, μὲ τὸ βαθμὸ τοῦ ἀντιστρατήγου. Δὲ θὰ ἦταν τόσον ἀνόητος, ἕνας σημαντικὸς πολεμιστής, νὰ μαλλώσῃ μὲ τὸ νεαρὸ καὶ ἄγνωστό του Κασομούλη μέσα στὸ δικαστήριο.

2) Μένει ἡ ἀπορία· κράτησε τὰ χρήματα ὁ Στορνάρης; Ὁ συγγρ. δὲ θὰ τὄλεγε, ἂν τὰ κρατοῦσε· ἂν ὅμως ἀρνήθηκε νὰ τὰ δεχτῇ, ὁ συγγρ., γραμματικὸς καὶ στενὰ ἀφοσιωμένος, χωρὶς ἄλλο θὰ τὄλεγε. Λοιπὸν τὰ κράτησε. Ρουμπιέδες εἶναι πολὺ μικρὸ χρυσὸ νόμισμα, ἀξίας 2,50 χρ. φράγκων.

3) Ὁ Καρ., ὅταν δάνειζε, δανεικὰ κι' ἀγύριστα, τὴ γυναῖκα τοῦ Στορνάρη στὴν Κεφαλωνιά, ὅπου δυστυχοῦσε, δὲν ἤξερε πῶς μιὰ μέρα θὰ δικαστῇ, καὶ θὰ λάβῃ τὴν ἀνάγκη τοῦ

Τὴν αὐγὴν τὸ ἠθικὸν τῶν στρατιωτῶν ἄλλαξεν· οἱ <κατὰ τοῦ Καραϊσκάκη> ὠργισμένοι ἐφαίνοντο ἀδιάφοροι (5756), οἱ δὲ βοηθοί του ἐπέταξαν ταὶς γλώσσαις ἔξω. Ἡ κρίσις <ὅμως> δὲν εἶχεν τελειώσει. Συνῆλθον εἰς τὸν Διευθυντὴν τὰ μέλη <τοῦ κριτηρίου> καὶ οἱ λοιποὶ ὁπλαρχηγοί, καὶ εἰς τὴν κατάστασιν ὁποῦ εἶχεν φθάσει τὸ πρᾶγμα, ὁ Καραϊσκάκης ἠμποροῦσεν νὰ εἰπῇ καὶ ὅτι δὲν ξαναπαρρησιάζεται ἤ, ἂν παρρησιασθῇ, νὰ γίνῃ παίγνιον τὸ κριτήριον χειρότερα ἀπὸ τὴν παρελθοῦσαν ἡμέραν.

Ἀποφασίσθη λοιπὸν νὰ συνέλθουν ὅλοι οἱ στρατηγοὶ καὶ λοιποὶ ἀξιωματικοὶ τὴν αὔριον εἰς τοῦ Σωτήρη Γιώτη τὴν οἰκίαν.

Δὲν ἤμουν εἰς αὐτὴν τὴν ἐξέτασιν· δὲν ἠξεύρω τί ἔκαμαν, καὶ τί μέσα ἐπιχειρίσθησαν εἰς τὸν Βουλπιώτην[1]). Ὁ Κώστας Μπότζιαρης ἔκαμεν τὴν ἐξομολόγησιν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἀνεγνώσθη <αὐτὴ ἔπειτα>.

Δύο ἐξομολογήσεις εἶχεν <δώσει> ἕως τότες ὁ Βουλπιώτης· μίαν εἰς τὴν Ἀστυνομίαν Μεσολογγίου, ἄλλην εἰς <τὴν τοῦ> Ἀνατολικοῦ· καὶ τρίτην <ἔδωσεν τώρα> εἰς τὸν Κώσταν Μπότζιαργν.

Αἱ δύο πρῶται ἔδιδαν ὑποψίας <μυστικῆς πρὸς τὸν Ὁμὲρ> ἀποστολῆς, πλὴν δὲν ἐνοχοποιοῦσαν τὸν Καραϊσκάκην.

Ἡ τρίτη, ὁποῦ ἔδωσεν <ὁ Κ. Βουλπιώτης> εἰς τὸν Κώσταν Μπότζιαργν ἐνοχοποιοῦσεν τὸν Καραϊσκάκην εἰς ὅλας τὰς κατηγορίας ὁποῦ προσῆψαν εἰς αὐτόν, καὶ ὅτι ὅσα ἔγιναν ἔγιναν ἐκ προμελέτης καὶ σχεδιασμένα, ὡς ἔγιναν (575γ). Πρόσθετεν δὲ <ὁ Βουλπιώτης> ὅτι <ὁ Καραϊσκάκης> εἶχεν ὁμιλίαν νὰ συλλάβῃ τὸν Μαυροκορδάτογ καὶ τὸν Λὸρδ Βυρών, νὰ τοὺς βάλῃ ὑπὸ φύλαξιν, νὰ ζητήσῃ χρήματα καὶ ὅ,τι ἄλλο ἤθελεν, ἂν <δὲν> ἀποτύχαινεν ἡ ἐκστρατεία[2]).

Ἀμέσως ὁ Διευθυντὴς κοινοποίησεν ὅτι ὁ Καραϊσκάκης εἶναι ἔνοχος προδοσίας, κατὰ τὰς ἐξομολογήσεις τοῦ Βουλπιώτου. Διαδοθεῖσα ἡ φωνὴ αὕτη, ἀμέσως ὅλοι οἱ βοηθοί του <Καραϊσκάκη> ἐσυστάλθησαν, καὶ ἄκρα σιωπὴ κυρίευσεν τὸ στράτευμα, προσέχων καθεὶς νὰ ἰδῇ τὸ τέλος αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως[3]).

παλαιοῦ φίλου του. Τὸ μικρὸ ποσό, ποῦ πρόσφερε τώρα στὸ Στορνάρη, πλούσιο μιὰ φορὰ καὶ γενναιόκαρδον ἄνθρωπο, τὸ πρόσφερε ὕστερα ἀπὸ τὴ δίκη. Γιατὶ οἱ δικαστὲς δὲν εἶχανε σκοπὸ νὰ συνεδριάσουν πάλι. Ἀπ' ὅ,τι ἔγινε στὴν πρώτη συνεδρία ὁ Διευθυντὴς τὸ κατάλαβε ἀμέσως πῶς ὁ Καραϊσκ. τοὔφευγε ἀπὸ τὰ χέρια. Μένει ὅμως βέβαιο πῶς ὁ Καρ. μοίρασε μὲ τὴ χούφτα τὰ λεφτὰ γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ γλυκάνῃ τὰ μίση τὰ προσωπικὰ καὶ τὰ κομματικά, ποῦ μανίζανε τριγύρω του.

1) Ὑπαινιγμὸς ὅτι τὸν βασανίσαν.

2) Ὁ Κ. Μπότσαρης ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του στάθηκε πιστὸς τυφλὰ καὶ ταπεινὰ στὸ Μαυροκορδ. Τέτοια ὅμως πίστη ἄλλος Σουλιώτης θὰ τὴν καταφρονοῦσε. Ὁ Περ. Ἀργυρόπουλος, γυναικάδερφος τοῦ Μαυροκ., ὕμνησε στὸν ἐπιτάφιο τοῦ Κ. Μπότσαρη, αὐτή του τὴν ἀφοσίωση. *Δὲν ἀποτύχαινεν*, δὲν ἐματαιώνονταν.

3) Τί ἀνακατεύεται ὁ Ἀλ. Μαυροκορδάτος, ἄνθρωπος ποῦ σ' ὅλη τὴ ζωή του παρουσίαζε σεμνὸ καὶ δίκαιο τὸν ἑαυτό του, στὰ ἔργα τοῦ στρατιωτ. δικαστηρίου, καὶ πῶς βγάνει ἀπόφαση, ποῦ δὲν τὴν ἔβγαλε τὸ ἴδιο ἐκεῖνο δικαστήριο; Τὸ λιγώτερο, ἔπρεπε νὰ δημοσιέψῃ

Εἴπαμεν ὅτι τὸ κριτήριον δὲν ἐδύνατο πλέον νὰ συνέλθῃ. <Λοιπόν>, τί ἔγινεν; Ἐκρίθη εὔλογον νὰ συναχθοῦν ὅλοι οἱ ὁπλαρχηγοὶ εἰς τοῦ Σωτήρη Γιώτη τὸ σπίτι, νὰ ἀναγνωσθοῦν <ἐκεῖ> αἱ κατηγορίαι δημοσίως εἰς ὅλους, καὶ ἡ συνέλευσις αὕτη νὰ ἀποφασίσῃ τὴν τύχην του, καὶ <τότε> νὰ ἀναφερθοῦν <ὥστε> νὰ ἐκτελέσῃ ἡ Διεύθυνσις <τὴν ἀπόφασιν[1]>.

Συνῆλθαν εἰς τὰς—<Ἀπριλ.>1824 εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Σωτηράκη[2]). Ἐγιόμισεν ἡ σάλα ἀπὸ ὅλους τοὺς στρατηγοὺς καὶ ἀξιωματικούς.

Ὁ Νικόλαος Λουριώτης εἶχεν τὰς ἐξομολογήσεις <τοῦ Βουλπιώτη> πλησίον του. Ἀμέσως τὸν προσκάλεσαν νὰ παρρησιάσῃ τὴν <τρίτην> ἐξομολόγησιν τοῦ Βουλπιώτου.

Αὐτὸς ταῖς εἶχεν ὅλαις μαζὶ εἰς τὸ καπέλλο του· ἀπὸ τὴν βίαν του, καθήμενος πλησίον τοῦ Ἀλεξάκη Βλαχόπουλου, ἀντὶ νὰ δώσῃ <εἰς αὐτὸν πρὸς ἀνάγνωσιν> τὴν τρίτην ἐξομολόγησιν, ἔδωσεν τὴν πρώτην, ἥτις δὲν ἐμπεριεῖχεν κατ' αὐτοῦ μηδέν (576). Ἄρχισεν ὁ Ἀλεξάκης νὰ διαβάζῃ· ὅλοι ἀκροάζοντο, νὰ ἰδοῦν.

Ἐννόησεν <ὅμως> ὁ Ἀλεξάκης ὅτι δὲν ἦτον ἐκείνη <ἡ τοῦ Κώστα Μπότσαρη>, καὶ ἀμέσως τὴν ἐπιστρέφει εἰς τὸν Λουριώτην[3]), καὶ ζητεῖ τὴν τρίτην.

Ἐγὼ ἔβραζα πλέον ἀπὸ τὸν θυμόν μου, καὶ μ' ἔρχονταν νὰ σκάσω διὰ τὰς παραδρομάς[4]).

Ὁ Καπ. Ζώης <Πάνου> θεῖος τοῦ <Κίτσου> Τζαβέλα, ἔχων ἰδέας ὁπωσοῦν πολιτικὰς ὡς ἀναθρεμμένος εἰς τὰ μέρη τῆς Εὐρώπης, ἐπρόλαβεν:

—Κύριοι, λέγει, δύο εἶναι αἱ μαρτυρίαις, ἐναντία <ἡ> μία τῆς ἄλλης· ὁ μάρτυς ἄρα εἶναι ψεύστης, ὁ δὲ κατακρινόμενος ἀθῶος. Καὶ ὁ μάρτυρας πρέπει νὰ παιδευθῇ καὶ ὡς προδότης κυρίως, καὶ ὡς συκοφάντης.

Ὅλοι ἐσιώπησαν· κανεὶς δὲν ἀπολογήθη. Ἡ ζυγαριὰ ἔγυρεν ἐκεῖθεν, καὶ εἶδα ὅτι ὁ Καραϊσκάκης κερδίζει.

Ἀφοῦ εἶδα ὅτι δὲν ὠμίλησεν κανένας τῶν ἀνωτέρων, ἀποκρίθην εἰς τὸν Ζώην ὅτι:

—Τὸ κριτήριον δέχεται μόνον ἐκείνας τὰς ἐξομολογήσεις ὅσαι συμφωνοῦν

τις δυὸ πρῶτες καταθέσεις τοῦ Βουλπιώτη. Τὴν τρίτη βέβαια θὰ ντρεπότανε κι' ὁ ἴδιος νὰ τὴ δώσῃ στὴν ἐφημερίδα, καὶ δὲν τὴν ἔδωσε, ἀλλὰ ἔδωσε τὸ συμπέρασμα—τὴν ἀποκήρυξη.

1) Νέο τοῦτο δικαστήριο, ποῦ ὅμοιο του δὲ στάθηκε ποτέ. Ὁ Διευθυντής, τὴ βγαλμένη ἀπὸ τὸν ἑαυτό του ἀπόφαση, τὴν ἔδωσε στ' ἀνάξια ὄργανά του νὰ τὴ μασκαρέψουν, κάνοντάς τη νὰ μοιάζῃ ἀπόφαση δικαστική. Κι' αὐτό, γιὰ τὸ μῖσος ἑνὸς ἀριστοκράτη σ' ἕναν ἀγράμματον, ἀπελέκητο, βουνίσιον ἄνθρωπο, ποῦ τὸ μόνο του ἄδικο ἦταν ὅτι ζητοῦσε τὸ δίκιο του σκαιά, σὰν ἄνθρωπος τῆς φύσης, ποῦ δὲν ξέρει ἄλλα κατατόπια μυστικὰ καὶ καταχθόνια, παρὰ τὰ κατατόπια τῶν βουνῶν καὶ τῶν ἀγριότοπων, ὅπου ἔζησε.

2) Ἂν ἡ δίκη ἔγινε τὴν 1 τοῦ Ἀπρίλη, καὶ ὁ Καρ. ἔφυγε ἀπὸ τὸ Αἰτωλικὸ στὶς 3, τότε τὸ νέο αὐτὸ καὶ πρωτάκουστο δικαστήριο συνεδρίασε στὶς 2 τοῦ Ἀπρίλη, ἢ καὶ στὴν πρώτη τοῦ ἴδιου μῆνα.

3). Τὸ χειρόγρ. *Βουλπιώτην*. Ὅμως αὐτὸν οὔτε τολμούσανε νὰ τονὲ στήσουνε μπροστά τους, ἀπὸ φόβο μήπως γίνουν καὶ χειρότερα.

4) Γειά σου, ἀμερόληπτε θαυμαστὴ τοῦ Καραϊσκάκη, γιὰ τὸ θυμὸ καὶ τὸ βρασμό σου.

μὲ τὰ πράγματα[1]). Ἡ ἐξομολόγησις εἶναι σύμφωνος μὲ τὰς πράξεις καὶ μὲ τὰ λοιπὰ διδόμενα ὁποῦ ἔχομεν[2]).

Ὁ<Κωνστ.) Βέργης ἐκάθητο πλησίον μου:

—Πῶς ὁμιλεῖς ἐσύ; λέγει.

—Ἐσὺ πῶς ὁμιλεῖς, τὸν λέγω (577), καὶ πῶς μὲ ἐρωτᾶς;

Ἀγριεύσαμεν τὰ μάτια καὶ οἱ δύο. Ἐκ τούτου πήγασεν θόρυβος ἀναμεταξὺ ὅλων. Ὁ Νότης <προεδρεύων;> εἶπεν εὐθὺς νὰ σιωπήσουν νὰ ἀναγνωσθῇ ἡ τρίτη ἐξομολόγησις εἰς ἀκρόασιν πάντων.

Ὁ Τζιαβέλας δὲν ἐδέχθη, ἀλλὰ σηκωθεὶς ὄρθιος καὶ<μὲ>τὸ πλέον τονικὸν ὕφος λέγει:

—Στρατηγοί, βλέπω ὅτι ἀδίκως θέλετε νὰ βάψωμεν τὰ χέρια μας εἰς τὸ αἷμα τοῦ ἀθώου Καραϊσκάκη μὲ τὰς ψευδεῖς ἐξομολογήσεις τοῦ Ψευδοβουλπιώτου. Ἐγὼ δὲν εἶμαι σύμφωνος, καὶ ἂν ἐσεῖς ἀποφασίσετε τὸν θάνατόν του, τὸ ἀθῶον αἷμα του εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν πρωταιτίων καὶ εἰς τὰ τέκνα των.

Ἀμέσως ἀναχώρησεν καὶ αὐτὸς καὶ οἱ ἐδικοί του[3]) καὶ ὁ Βέργης.

Ὁ Σκαλτσὰς καὶ ὁ Στορνάρης δὲν ἦτον τῆς γνώμης νὰ θανατωθῇ, οὔτε ὁ Ἀλεξάκης <Βλαχόπουλος>· ὁ Σκαλτσὰς μάλιστα ὡμίλησεν πρῶτος, καὶ οἱ δύο ἔπειτα. Οἱ ἄλλοι σιώπησαν[4]).

Ἦλθεν καὶ ὁ Διευθυντὴς νὰ ἰδῇ τὸ ἀποσοβησόμενον. Ἄκουσεν ὅσα εἰρέθησαν. Καὶ οὕτως ἀποφάσισαν τὴν ἐξωσίν του ἀμέσως ἀπὸ Ἀνατολικόν.

Ἡ προκήρυξις ἐξεδόθη εἰς τὰς *2 Ἀπριλίου 1824* μὲ τὰς αἰτιολογίας της. Ὁ Νικόλαος Λουριώτης τὴν ἐσύνθεσεν ἐπὶ τοῦ προχείρου, καὶ ἀμέσως ἀντεγράφη καὶ τοιχοκολλήθη. <Δι' αὐτῆς> διώκεται ὁ Καραϊσκάκης ὡς προδότης, μὲ τὴν πρόσθεσιν ὅτι ἡ Κυβέρνησις, [ἐλπίζουσα τὴν μετάνοιάν του] ὀγλήγορα ἐλπίζει ὅτι θέλει λάβει καὶ νέα τεκμήρια <πατριωτικὰ> τοῦ ἀποπλανηθέντος τέκνου της, καὶ <τότε πάλιν> θέλει τὸν θεωρεῖ ὡς υἱόν της κτλ[5]).

---

1) Θεωρία ἀνόητη· ἡ ἀλήθεια τῶν πραγμάτων βγαίνει ἀπὸ τὶς μαρτυρίες. Ἂν προϋπάρχουν τὰ «πράγματα», τί χρειάζεται ἡ ἀνάκρισις;

2) Ἀπὸ τὸ ἄγριο αὐτὸ πάθος τοῦ συγγρ., νέου ἀνθρώπου, καταλαβαίνει κανεὶς τὰ πάθη τ' ἀγριώτερα τῶν ἐχθρῶν τοῦ Καραϊσκάκη.

3) Τὸ θάρρος τοῦ Τζαβέλα, ἂν καὶ ἐχθροῦ τοῦ Καρ. λίγους μῆνες πρωτύτερα, τιμάει τὸ ἡρωϊκό ὄνομά του καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Σουλιοῦ.

4) Οἱ ἐχθροὶ τοῦ Καρ. πιστεύανε πῶς θὰ δεχόταν αὐτὸς τὴν ἀπόφαση, σὰν πρόβατο ποῦ τὸ πᾶνε στὸ χασάπη. Ὁ Μαυροκ., 25 Ἀπρίλη 1824, ὅταν ὅλα εἶχαν τελειώσει, ἔγραφε στὸ Ἐκτελεστικό: «Ὁ Καρ. ἐξώδευσεν ὑπὲρ τὰ τριακόσια πουγγία διὰ νὰ αὐξήσῃ τὸ σῶμα του ... εἰς 600 καὶ ἐπέκεινα στρατιῶτας. Αὗται αἱ δύο χῶραι (*σημ.* Μεσολόγγι καὶ Ἀνατολικὸ) ἔπρεπε νὰ γενοῦν παρανάλωμα πυρός, ἐὰν ἐγίνετο τουφέκι μέσα εἰς αὐτάς. Ὁ στρατ. Α. Ἴσκου, μανθάνων τὸ κλείσιμον τοῦ Καρ. εἰς Ἀνατολικόν, ἔτρεξε μὲ ἱκανὴν δύναμιν...».

5) Ἡ ἀξιοκατάκριτη αὐτὴ ἀποκήρυξη («Ἕλλην. Χρον.» ἀριθ. 30, 12 Ἀπριλ. 1824) φέρνει τὶς ὑπογραφὲς μοναχὰ τῶν στρατ. δικαστῶν καὶ «συνηγόρων», δηλ. δὲν ὑπογράψαν ὁ Π. Γαλάνης καὶ ὁ Τ. Μαγκίνας. Εἶναι περίεργο ὅτι δὲν ὑπόγραψε καὶ ὁ Σουλιώτης «συνήγορος» Σ. Γιώτης. Κοντὰ σ' αὐτοὺς ὅλους ποῦ ὑπογράψαν ὑπόγραψε καὶ ὁ Γιαν. Γιολντάσης, Δ. Μακρῆς

Κ. Βλαχόπουλος, ἀδερφὸς τοῦ Ἀλέξη, Γ. Σουλτάνης καὶ Σταμ. Κατσαρός. Ἡ ἀπόφαση, ἂν καὶ συνταγμένη «ἐπὶ τοῦ προχείρου», ἔγινε κατὰ διαταγή. Τὸ κείμενο προσθέτει κι' ἄλλες κατηγορίες, ὅτι ὁ Καρ. ἔδινε ὑπόσχεση στὸν Ὀμὲρ νὰ ὀγῇ στὴν Τατάρνα μὲ χίλιους στρατιῶτες (γιὰ νὰ πάῃ στ' Ἄγραφα βέβαια). Εἶναι ἀνάγκη ἐδῶ νὰ δοθοῦνε σύντομα βιογρ. στοιχεῖα τῶν ἀνθρώπων, ποῦ εἶχαν τὴν κακὴ τύχη, γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ζωῆς τους, νὰ ριχτοῦνε τυφλὰ στὴν καταδρομὴ τοῦ Καραϊσκάκη μὲ τὸν ἁπλὸ μὰ καὶ ταπεινὸ σκοπὸ νὰ πουλήσουνε χάρη σ' ἕναν ἰσχυρὸ πολιτικό. **Πορφύριος Ἄρτας:** Ἦταν τόσο φίλος τοῦ Μαυροκορδ. ὥστε κίνησε τὸ μῖσος τῶν ἀντιθέτων. Ὁ Θ. Κολοκοτρ., ὁ Ν. Σπηλιάδης κλπ. τονὲ χτυπᾶνε. Ὁ Πορφύριος κατέβηκε μαζὶ μὲ τὸ Μαυροκορδ. στὴ Δυτ. Ἑλλάδα, π. π. σ. 352, κ' ἔλαβε μέρος στὴν πανηγυρικὴν ὑποδοχή. Ἀνέκδοτη πηγὴ βεβαιώνει πῶς ὁ Π. διάβασε, μυστικά, ἀπροσκάλεστος, εὐχὴ συγχωρητικὴ ἀπάνου στοὺς τάφους τῶν φονιάδων τοῦ Καποδίστρια, «πρὸς εὐχαρίστησιν δῆθεν ὅτι ἐφόνευσαν τὸν Κυβερνήτην Καποδίστριαν ὡς τύραννον τῆς Ἑλλάδος» (Γεωργ. Γαζῆ χειρόγρ.) Ὁ Π. ἦταν ἀπὸ τὰ Μουντανιὰ τῆς Προποντίδας. Θεωρητικός, πολυέξοδος, πονόψυχος, ἀλλὰ εἶχε τὸ ὕφος ἀσιατικὸ καὶ ἀγέρωχο.— **Πᾶνος Γαλάνης:** Γυιὸς τοῦ Λάλα-Γαλ., δυνατοῦ κοτζάμπαση, ποῦ παράδωσε τὸ Ξερόμερο στὸν Ἀλήπασσα καὶ κατάτρεξε τὸν ἐχθρό του Μαυρομμάτη. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Ἀλῆς τοῦ χάρισε τὸ κοτζαμπασιλίκι τοῦ Βλοχοῦ καὶ τὴν κληρονομιὰ κάποιου διοικητῆ (μουσελίμη) τοῦ Βραχοριοῦ, ποῦ τὸν ἠὖρε ἄπιστο. Πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀλή, χρημάτισε γραμματικὸς τοῦ Ἰσοὺφ ἀγᾶ, διοικητῆ τοῦ Βραχοριοῦ. (Τὸ Βραχόρι ἦταν πρωτεύουσα τῆς Ἀκαρνανίας). Ὁ Ἰσοὺφ τοῦ χάρισε πολλὰ χτήματα μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ Βραχόρι. Μαθημένος νὰ προσκυνάῃ τὸ ντοβλέτι, προσκύνησε καὶ τὸ ντοβλέτι τὸ νεοελληνικό.—**Γ. Τσόγκας:** Ἀρματωλὸς τῆς Βόνιτσας ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Ἀλῆ. Ὕστερα κόλλησε στὸ Μαυροκορδ. Πονηρότατος βλάχος, ἤξερε νὰ κερδίζῃ τὴ φιλία τῶν δυνατῶν. *Δίπλωμα στρατηγίας (ἀπὸ κεῖνα ποῦ ἔβγαλε ὁ Ράγκος).*—**Δῆμος Σκαλτσᾶς:** Πλούσιος Ἀρματωλὸς τοῦ Λιδορικιοῦ· δύσκολα μετατόπιζε ἀπὸ τ' Ἀρματωλίκι του. Πρόθυμος νὰ δουλέψῃ τοὺς δυνατούς. *(Δίπλωμα στρατηγίας ποῦ τοῦ ἔβγαλε ὁ Ράγκος).*— **Δ. Μακρής:** Ἁπλοϊκός, ἀρχαϊκός, ἀπονήρευος (Φιλήμονας Γ', σ. 329), ὅμως καὶ κακοκέφαλος. Σὰν παλιὸς Κλέφτης, δὲν εἶχε ἀκίνητη περιουσία ἅμα ἄρχισε ὁ ἀγῶνας, καὶ ἄλλο δὲ συλλογιζότανε παρὰ πῶς νὰ πλουτήσῃ. Φιλοχρήματος πολύ, καὶ γι' αὐτό, ἂν καὶ ἀφοσιωμένος στὸ Μαυροκορδ., δὲν τὰ πηγαίνανε καλά. Ἔφτασε, αὐτὸς ἕνας γενναῖος ἄντρας, στὸ σημεῖο νὰ φεύγῃ τὸν πόλεμο. Ὅμως ὅλη ἡ στρατ. ὀργάνωση ἀπὸ τὴν ἀρχή της εἶχε παραλύσει, καὶ κανένα ἔργο δὲν κατάφερε. Ὁ Φίνλαϋ (ἔκδ. β', σ. 340) τὸν κατηγορεῖ πῶς ἔλαβε μέρος στὴ σφαγὴ τῶν Ἑβραίων καὶ Τούρκων τοῦ Βραχοριοῦ γιὰ τὰ λάφυρα, ὅτι πλούτησε ἀπὸ τὰ δάνεια, καὶ μ' ὅλο του τὸν πλοῦτο, ἐνῷ εἶχε π. χ. 50 παληκάρια μαζί του, ἤθελε νὰ πληρώνεται 150. Ἂν καὶ χαϊδεμένος ἀπὸ τοὺς Μεσολογγίτες, κάποτε μάλλωσε ἄσχημα μαζί τους. Μὲ τὸν Καρ. ποτὲ πειὰ δὲν ξαναφιλιώθηκε. Στὸ Β' τόμο αὐτοῦ τοῦ βιβλίου θὰ φανοῦν οἱ σχέσεις τῶν δυὸ αὐτῶν ἀντρῶν σὲ μιὰ σπουδαία περίσταση.—**Γιαννάκης Γιολντάσης:** Ἀφελὴς καὶ τέλεια ἀγράμματος, ὅπως ὁ Σκαλτσάς. Γέρος καὶ βουλευτὴς ἐπὶ Ὄθωνα, ἔλεγε στὴ Βουλή: «Ἐγὼ εἶμαι μὲ τὴν παλιοψηφία». Συγγενὴς τῶν Βλαχοπούλων. Ντοβλετλὴς ὅπως καὶ ὁ Σκαλτσοδῆμος.—**Ἀλ. Βλαχόπουλος:** Μορφωμένος, δούλεψε στὰ ἄταχτα σώματα ἐπὶ Ἀγγλοκρατίας στὰ Ἑφτάνησα. Ἀγγλομαθής. Καθὼς τὰ εἶχε καλὰ μὲ τὸν Ἀλήπασσα, ἔτσι τἄφτειασε καὶ μὲ τὸ Μαυροκορδ. *Ἀπὸ τοὺς στρατηγοὺς τῶν διπλωμάτων τοῦ Ράγκου.* Γενάρη τοῦ 1823, ὁ Μαυροκορδ. τοῦ χάρισε μέσα στὸ Μεσολόγγι ἕνα σπίτι κ' ἕνα φοῦρνο τούρκικα. Λίγες μέρες πρὶν ἀπὸ τὴ δίκη τοῦ Καρ., ἐνῷ ἦταν ὑπουργὸς τῶν Πολεμικῶν στὸ κέντρο, ὁ Μαυρ. τὸν εἶχε καλέσει στὸ Μεσολόγγι γιὰ νὰ βοηθήσῃ στὰ «πολεμικὰ» (βέβαια καὶ κατὰ τοῦ Καρ.), καὶ κατόπι ζήτησε νὰ τὸν κρατήσῃ ἐκεῖ. Ὕστερα ἀπὸ τὴ μάχη στὸ Ζαπάντι, 1821, ὁ Α. Βλαχ. ἔπεσε στὴν πολιτική. Κόλλησε στὸ Μαυροκ. Ὑπουργὸς τῶν Στρατ. πρὶν ἀπὸ τὸ 1843. Συγγενὴς τοῦ Καρ. ἀπὸ τὴ μάνα του, καὶ γι' αὐτὸ ἴσως δὲ φαίνεται πολὺ στὴ δίκη.— **Κ. Βλαχόπουλος:** Ἀδερφὸς τοῦ Ἀλέξη, πιστὸς στὰ χνάρια του.—**Γ. Σουλτάνης:** Δὲν εἶναι ὁ

Αὕτη ἡ προκήρυξις, ὡς ἐκ μέρους τῆς Ἀρχῆς τοῦ Ἔθνους, ἀπόσπασεν ὅλους πλέον<ἀπὸ τὸν Καραϊσκάκην>, καὶ κανεὶς δὲν τολμοῦσεν νὰ πάρῃ μέρος<ὑπὲρ αὐτοῦ>, ἀλλ' οὔτε νὰ τὸν πλησιάσῃ, μήπως μολυνθῇ (578).

Τοιοῦτον ἦτο τὸ ἠθικὸν τοῦ στρατιώτου· ἢ δικαίως ἢ ἀδίκως, ὁ Καραϊσκάκης κατηγορήθη<ὡς>προδότης, ὅλοι τὸν ἐμίσησαν.

Ὁ Καραϊσκάκης ἐζήτησεν νὰ σταθῇ 5-6 ἡμέρας ἕως νὰ διορθώσῃ τὰ ἀναγκαῖα τοῦ δρόμου<διὰ>νὰ προφυλαχθῇ ἀπὸ τὴν βαρεῖαν ἀσθένειάν του. Δὲν τοῦ ἐσυγχωρήθη, παρὰ 48 ὥραις μόνον.

Εἰς τὰς *3 Ἀπριλίου 1824*, συναθροισμένοι οἱ στρατηγοὶ καὶ λοιποὶ εἰς τοῦ Διευθυντοῦ τὸν οἶκον<εἰς τὸ Αἰτωλικόν>, ὁ Καραϊσκάκης ἔβαλεν ἐμπρὸς ἕως 80 στρατιώτας παλαιοὺς πιστούς του, καὶ μόνος του ἦλθεν εἰς τὸ Διευθυντήριον καὶ παρουσιάσθη νὰ ἀφήσῃ ὑγείαν[1]). Ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς στρατηγοὺς εἶπεν:

ἥρωας Γιαννάκης, ποῦ σκοτώθηκε στὴ Ντομβραίνα, ἀλλὰ ὁ μεγαλύτερός του ἀδερφὸς Γιωργάκης, ἀντιστράτηγος κατὰ τὰ 1825, ἐνῷ ὁ Γιαννάκης ἦταν ἑκατόνταρχος στὰ 1824. Δὲν ξέρουμε τὰ ἐλατήρια τοῦ Γεωργ. Ἐπειδὴ ἦταν ἀπὸ τὸ Μοναστηράκι τῆς Βόνιτσας, ἴσως ἄκουγε τὸν Τσόγκα, Καπιτάνο τῆς ἐπαρχίας.—**Ἀναγν. Καραγιάννης:** Κοτζάμπασης στὸ Βάλτο ἐπὶ Ἀλήπασσα, πρόθυμος νὰ δουλέψῃ καὶ τὸ Μαυροκ. ὡς στρατιωτικός (γιὰ νὰ νέμεται εἰσοδήματα ἐπαρχιακά). Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Μαυρ. τὸν διώρισε χιλίαρχο νὰ στρατολογῇ ἑκατό, ἴσα-ἴσα ὅσους εἶχε διοριστῇ καὶ ὁ Καραϊσκάκης. Ἂν καὶ γαμπρὸς τοῦ Βαρνακιώτη, θυσία γινότανε γιὰ τὸ Μαυροκορδάτο.—**Γιάγκος Σοῦτσος:** Τὸ ἐπάγγελμά του ἔπαρχος, μὲ τὶς εὐχὲς πάντα τοῦ Μαυροκορδάτου. Ὁ Millingen (Memoirs, σελ.182) τὸν ὀνομάζει διεφθαρμένο (1824). Ὡς ἔπαρχος Καλαβρύτων, τέλη τοῦ 1824—25 ἔβγαλε προκηρύξεις καὶ καλοῦσε τοὺς «ἀντιπατριῶτες» νὰ ὑποταχτοῦν, εἰδεμὴ θὰ κάψῃ τὰ σπίτια τους (καήκανε τὰ Ζαΐμαίικα). Ὁ Μακρυγιάννης, στὰ Ἀπομνημ. σ. 286, πολὺ μικρὴ ἰδέα ἔχει γι' αὐτὸν (1832). Βλ. βιογραφία του στὴν ἐφημερίδα «Αἰῶνα» 25 Ὀκτώβρη 1852. —**Α. Λουριώτης:** Ὁ Μαυροκορδ. κατεβαίνοντας στὴν Ἑλλάδα ἔφερνε μαζί του καὶ τὸ ἐπιτελεῖο του τὸ πολιτικό, πολλοὺς πεινασμένους λογιώτατους, ποῦ ἢ τοὺς διώρισε σὲ ἀξιώματα τῆς Δυτ. Ἑλλάδας, ἢ τοὺς ἔστελνε πληροφορητάδες στὴν Κεφαλλωνιά, Ζάκυνθο, Τρίπολιτσά, Ναύπλιο. Ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀφοσιωμένους αὐτοὺς ἀνθρώπους ἦταν ὁ Λουριώτης· καὶ στὰ 1822 στάλθηκε ἀπὸ τὸ Μαυροκ. στὴν Εὐρώπη κι' ἀργότερα ξαναπῆγε μέλος της ἐπιτροπῆς τοῦ Λονδίνου. Στὸ Ἀρχεῖο Μαυροκ. (Γεν. Ἀρχεῖα) βρίσκονται τὰ γράμματα τῶν πιστῶν αὐτῶν, ἀφοσιωμένων καλαμαράδων, ποῦ δέσανε τῆς ζωῆς τους τὶς ἐλπίδες μὲ τὶς φιλοδοξίες τοῦ Μαυροκορδ.—**Κ. Βουλπιώτης:** Τὸ σπίτι του τὸ χάλασε ὁ Ἀλήπασσας, καὶ ὅσοι Βουλπιῶτες γλυτώσανε χρωστοῦσαν τὴ ζωή τους στὸ Γιανν. Ράγκο, πιστὸν τοῦ Ἀλῆ. Ὅλα τὰ μέλη δουλεύανε σ' ἐπισήμους Τούρκους. Ὕστερα ἀπὸ τὴ δίκη, γράμμα ποῦ βρίσκεται στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Ράγκου (Ἱστορ. Ἐθνολ. Ἑταιρ.) παραγγέλνει μὲ τὸ μέσο τρίτου νὰ δώσῃ ὁ Ράγκος τὰ χρήματα, ποῦ εἶχε ὑποσχεθῇ στὸ Βουλπιώτη. Τὰ χρήματα δὲ δοθήκανε καὶ ὁ Β. «τὰ γύρισε» μὲ τὸν Καραϊσκάκη. Ὁ Χριστάκης Ράγκος, ἀδερφὸς τοῦ Γιαννάκη, 11 Ἀπριλ. 1824, μὲ γράμμα του πρὸς τὸ Μαυροκ. βρίζει τὸ Βουλπιώτη, ἀλλὰ ἐλπίζει «ἐκστρατείας ὄχι κατὰ ἀδελφῶν καὶ συμπατριωτῶν. ἀποβλεπούσας μόνον πρὸς ἰδιοτελῆ κέρδη, ἀλλὰ πρὸς τὴν κοινὴν σωτηρίαν».—**Σ. Κατσαρός:** ἄγνωστος Ξερομερίτης, ἀλλὰ χρήσιμος φαίνεται στὸν πατριωτικὸ σκοπὸ τῶν ἄλλων «συνυπογραφομένων».—Ὁ συγγρ. ἀντίγραφε, στὴ σελ. 577 τοῦ χειρογρ., τὸ κείμενο τῆς ἀποκήρυξης, ἀλλὰ κρίνεται περιττὸ νὰ μπῇ ἐδῶ.

1) Εἶπε, φαίνεται, στὰ παληκάρια του νὰ τραβήξουνε μπροστὰ καὶ νὰ τὸν περιμένουν, ἴσως, στὴν ἄκρη τῆς χώρας.

—Ἀδελφοὶ Καπιταναῖοι· ἂν μὲ καταδικάσετε δικαίως, ὁ Θεὸς νὰ μὲ τὸ στείλῃ εἰς τὸ κεφάλι εὐθὺς—αὐτοῦ ὁποῦ ἐβγαίνω· καὶ ἂν ἀδίκως, ὀγλήγορα νὰ σᾶς τὸ πέμψῃ εἰς τὸ <ἰδικόν σας> κεφάλι.

Εἰς τὸν Διευθυντὴν εἶπεν:

—Ἔ, ὠρὲ Μαυροκορδάτε, ἐσὺ τὴν προδοσίαν μου μὲ τὴν ἔγραψες εἰς τὸ χαρτί, καὶ ἐγὼ ὀγλήγορα ἐλπίζω νὰ σοῦ τὴν γράψω εἰς τὸ μέτωπόν σου, <διὰ> νὰ φανῇ ποῖος εἶσαι! (καὶ κτύπησεν τὸ μέτωπόν του μὲ τὰ τέσσαρα δάκτυλα, δείχνων τὸν Μαυροκορδάτον)—ἐδῶ! λέγει. Ἔχετε ὑγείαν.

Τὸν ἀποκρίθησαν:

—Ὥρα σου καλή (579[1]).

---

1) *Σημ.* μεταγεν. τοῦ συγγρ. στὸ περιθώριο τῆς σελ. 578: «Ἤθρεν τὸν Βουλπιώτην εἰς τὸ τραπέζι <μετὰ τῶν ἄλλων, καὶ τοῦ εἶπεν>:—«Φάγε, Βουλπιώπη, καὶ σύ, φάγε μαζὶ μὲ τὸν Πριντζιπα καὶ μὲ τοὺς Στρατηγούς, διὰ νὰ θανατώσῃς τὸν Καραϊσκάκη. (Ἀποτανθεὶς ἔπειτα εἰς τὸν Διευθυντήν, τὸν λέγει:) — Δὲν ἐντράπεσαι, ἐσὺ κἂν νὰ ἔχῃς εἰς τὸ τραπέζι σου ἕναν ψεύστην καὶ προδότην;».—Ἡ τιμὴ αὐτὴ ἔγινε στὸ Βουλπιώτη γιὰ τὴν τρίτη κατάθεση, ποῦ ἔβγαλε ἀπὸ τὴ δυσκολία τὸ Μαυροκορδάτο. Αὐτὴ χρησίμεψε ὡς βάση γιὰ νὰ κηρυχτῇ μὲ τὴν περίφημη ἀποκήρυξη ποῦ τοιχοκολλήθηκε (καὶ δημοσιεύτηκε στὰ «Ἕλλην. Χρον.») ὅτι ἀποδείχτηκε ἡ ἐνοχὴ τοῦ Καραϊσκάκη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

Ἀναχώρησις Καραϊσκάκη ἐξ Αἰτωλικοῦ—Νομικαὶ ἀπόψεις τῆς δίκης—Στρατολογία προκλητικὴ τοῦ Καραϊσκάκη—Ἐκστρατεία εἰς Ἄγραφα—Ἀντεκστρατεία κατ' αὐτοῦ—Ἐξάπλωσις τῶν τοπικῶν ἐρίδων—Ἐπαρχιακὰ Ἄρματα Βλοχοῦ—Ἑλληνοτουρκικὴ σύμπραξις κατὰ Καραϊσκάκη—Ἐπὶ τὰ ἴχνη αὐτοῦ—Συγκρούσεις ἀλλεπαλλήλοι—Ἐκπληκτικὴ διαφυγὴ τοῦ Καραϊσκάκη—Ὑποχώρησις αὐτοῦ καὶ τέλος ἐμφυλίου σπαραγμοῦ—Ὁ Καραϊσκάκης μεταβαίνει εἰς Ναύπλιον—Ληστεῖαι μετὰ τὸν πόλεμον—Μπίνος ὁ κακοποιὸς—Γ. Τσόγκα μάχη εἰς Χελώναν—Τουρκικαὶ ἀντεκδικήσεις καὶ λεηλασίαι.

Ὁ Καραϊσκάκης διώρισεν τοὺς σαλπιγκτάς του νὰ λαλοῦν πένθιμα, καὶ ὁ ἴδιος μὲ ἓν μανδῆλι φλωριὰ εἰς τὸ χέρι, ἀποχαιρετῶν τοὺς στρατιώτας, ἐμοίραζεν ἀπὸ ἐκεῖνα εἰς ὅσους ἀπαντοῦσεν εἰς τὸν δρόμον, ἕως ὁποῦ ἐμβαρκαρίσθη καὶ ἀπέρασεν εἰς τὸ ἄντικρυ μέρος.

Φθάσας εἰς τὴν Γουργιὰν νὰ διαβῇ τὸν ποταμόν, ἐπειδὴ δὲν εἶχεν διαβατήριον, οἱ φύλακες τὸν ἐμπόδισαν. Ἡ φρουρὰ ἦτον τοῦ στρατηγοῦ Τζιόγκα· ἐπομένως ἔγραψεν πρὸς αὐτόν:

«Ἀδελφὲ Καπ. Γεωργάκη Τζιόγκα, δὲν σὲ ἠξεύρω ἄπιστον, καὶ ἂν εἴχετε σκοπὸν νὰ μὲ φονεύσετε μὲ ἀπιστιά, ἠμπορούσετε καὶ αὐτοῦ <εἰς τὸ Ἀνατολικὸν> νὰ τὸ κάμετε. Φθάνει τόσον πλέον, καὶ γράψε νὰ μοῦ φέρουν τὴν περαταργιὰν νὰ διαβῶ μὲ τοὺς συνδρόφους μου, νὰ πηγαίνω νὰ ἡσυχάσω».

Ὁ Ἀνδρέας Ἴσκου εἶχεν κινηθῇ ἀπὸ Βάλτον πρὸς τὸ Ἀνατολικὸν μὲ ἕως 400 εἰς βοήθειάν του, πλὴν δὲν κατάφθασεν τὴν σκηνήν. Ἦλθεν μὲ πολλὰ ὀλίγους ἔπειτα.

Ὁ Τζιόγκας ἔγραψεν νὰ τοῦ συγχωρέσουν τὴν διάβασιν. Ὁ Καραϊσκάκης διαβὰς διευθύνθη κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸ Λιγκοβίτζι νὰ ξιαποστάσῃ[1]).

Εἰς τὸ Ἀνατολικὸν ἐνεργοῦντες ὑπὲρ αὐτοῦ οἱ Τζιαβελαῖοι, συνήργησαν καὶ ἀπέρασαν ἕως 200 στρατιῶται ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν του[2]).

---

1) Τὸ Λιγοβίτσι πέφτει στὸ γεωγρ. ὕψος τοῦ Βραχορισοῦ, ἀλλὰ πολὺ δυτικώτερα καὶ στὴ δεξιὰ πλευρὰ τοῦ Ἄσπρου, σὲ ὕψωμα ὑγιεινό, ὅπου ἐκεῖ κοντὰ εἶναι καὶ μοναστήρι.

2) *Προσθ.* τοῦ συγγρ. διαγραμμένη: «Εἶναι ἀληθινόν, εἰς ὅλην αὐτὴν τὴν περίστασιν, ὅτι περισσότερον ὡδηγήθημεν ἀπὸ τὰ πάθη, παρὰ ἀπὸ τὴν δικαιοσύνην.—Ὁ Καραϊσκάκης ἐκρίθη· πῶς ἐσχηματίσθη τὸ κριτήριον; Κατὰ τοὺς πολεμικοὺς τύπους ἢ κατὰ τοὺς πολιτικούς; Ἡμεῖς δὲν ἠξεύραμεν· «κριτήριον» ἐφωνάζαμεν. Ποῖα ἦσαν τὰ μέλη; Ἀρχιερεύς, Προεστοί (κοτζιαμπασῆδες) καὶ Καπιταναῖοι. — Ποῖος ὁ Εἰσηγητής; Δὲν ἠξεύραμεν. Ποῖος ὁ Ἐπίτροπος τῆς Ἐπικρατείας; Μήτε.—Κριτήριον μόνον ἀφηρημένως <ὑπῆρχεν> καὶ ὅλως διόλου ἀνάρ-

Ὁ Καραϊσκάκης ἐκήρυξεν ὅτι ἐβγαίνει τὸν ἀνήφορον κατὰ τὸ Ἀσπροπόταμον καὶ Ἄγραφα, καὶ ὅποιος θέλει λάφυρα νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ. Ἡ φωνὴ διεδόθη, τὰ στρατεύματα ἀπλήρωτα, ἄρχισαν οἱ στρατιῶται νὰ τρέχουν σωρηδὸν πρὸς αὐτόν (580).

Ἐπαναλήφθη ἡ ὑπόθεσις περὶ τῆς ἀρχηγίας τῆς ἐπαρχίας Βλοχοῦ, καὶ ἐδιορίσθη ἀρχηγὸς τῶν ὅπλων τῆς ἐπαρχίας ὁ Ἀλεξάκης Βλαχόπουλος, ἀναγνωρισθεὶς καὶ ἀπὸ ὅλους τοὺς παλαιοὺς Καπιταναίους.

Ὁ Γαλάνης Μεγαπάνου[1]) ἕως ἐδῶ ἦτον σύμφωνος <μὲ τὸν Διευθυντήν>, ἅμα ὅμως ἀποφασίσθη ὁ Ἀλεξάκης ἀρχηγὸς <τῆς ἐπαρχίας>, ἐδιαιρέθη, καὶ ἐνώθη μὲ τὸν Ἀνδρέαν Ἴσκου. Μάλιστα μίαν ἡμέραν αὐθαδίασεν ἐναντίον τοῦ Στορνάρη λέγων ὅτι, ὡς ξένος [τῆς ἐπαρχίας], δὲν πρέπει νὰ ἐπεμβαίνῃ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἐπαρχίας των.

Ἐδιαιρέθησαν <οὕτω> κατὰ τοῦ Διευθυντοῦ καὶ καθ' ἡμῶν: <*Ρουμελιῶται*>: Καραϊσκάκης, Ἀνδρέας Ἴσκου, Γωγαῖοι, Κουτηλδαῖοι, Γιαννάκης Στάικος καὶ Μακράκος Ἀποκορίτης. *Σουλιῶται* δέ: Κίτζιος Τζαβέλα, μὲ ὅλους τοὺς συγγενεῖς του καὶ τοὺς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν του, καὶ Γεώργης Δράκου, μὲ τὸν ὁποῖον ἦτον καὶ ὁ γέρων Περραιβὸς (ὅστις εἶχεν διωχθῆ ἀπὸ Μισολόγγι[2]). Ὁ Τζιόγκας ἦτο ὁ μόνος ὅστις, εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν, ἐπηρέαζεν εἰς τὸν στρατὸν καὶ διὰ τὴν ὑπερέχουσαν δύναμίν του καὶ διὰ τὴν ὑπόληψιν τὴν ἰδιαιτέραν ὁποῦ ἐχαίρετο, ὡς αὐτόχθων ἐκείνων τῶν μερῶν.

Ὁ Γιαννάκης Στάικος, κατὰ μίμησιν τῶν παλαιῶν Καπιταναίων (ἐπειδὴ αὐτὸς ἦτον υἱὸς Προεστοῦ-κοτζιάμπαση), ἐσύναξεν (581) τοὺς πολίτας τῆς ἐπαρ-

μοστον ὡς πρὸς τοὺς πολεμικοὺς τύπους καὶ πολιτικούς· ἕνας κυκεὼν μᾶλλον παρὰ κριτήριον.—Ὁ Διευθυντής, φαίνεται, εἰσέτι δὲν εἶχεν ἰδέας κριτηρίων (!) <ὥστε> νὰ τὸ συνθέσῃ τακτικά.—Ποῦ καταφύγαμεν ἔπειτα; <Εἰς τὸ> νὰ ἐξετάσῃ καὶ ἀποφασίσῃ ὁ δῆμος. Ὁ δῆμος ἦτον ὅλον φωτιαὶς καὶ πάθη. Τὸ κριτήριον τοῦτο ὡμοίαζεν ἀπαράλλακτον <μὲ τὸ> τῶν Ἀθηναίων κατὰ τοῦ (580) Ἀριστείδου. Στηριζόμενος ὁ δῆμος εἰς μίαν ἁπλῆν ἐξέτασιν τοῦ Βουλπιώτου τὸν καταδίκασεν· ὅμως ἡ ἀνάγκη δὲν ἐμπόδιζεν νὰ σχηματισθῇ κατὰ τοὺς τύπους τῶν Γάλλων ἢ ἄλλου ἔθνους τὸ κριτήριον· πλήν, καθὼς βλέπω, ἢ καὶ ὁ Γ. Διευθυντὴς δὲν ἤξευρεν περισσότερον ἀπὸ ἡμᾶς τότες(!), ἢ ἤθελεν νὰ γίνῃ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ κρίσις. Ἡ κατηγορία δὲν ἐσαφηνίσθη, μ' ὅλον ὁποῦ ἐβγῆκεν ἡ ἀποκήρυξις. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ στράτευμα, πεπεισμένον εἰς τὰς προτερινὰς ἐκδουλεύσεις καὶ πατριωτικὴν διάθεσιν καὶ <τὸ> μάχιμον τοῦ Καραϊσκάκη, ἔτρεχεν τυφλῶς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν του. Ὅσα δὲ ἔπραξεν τὰ ὀνόμαζαν ἀξιότητα. Ἐγὼ ἴσως ἤμουν ὁ μεγαλύτερος ἐχθρὸς τοῦ Καραϊσκάκη διὰ τὰς προρρηθείσας αἰτίας, πλὴν τὸ συνειδός μου μ' ἔτυπτεν ὅτι διδόμενα καταδίκης δὲν εἴχαμεν. Ἤμουν <ὅμως> βέβαιος καὶ πεπεισμένος, ἠξεύρων τὸ ἀκατάστατόν του, ὅτι αὐτὸς ἐνῷ <παραδ. χάριν> ἔκαμνεν ἕνα μεγάλον καλόν, ἦτον εὔκολος πολὺ νὰ κάμῃ καὶ τὸ μεγαλύτερον κακόν. Ἐπίστευα ὅτι ἔπεμψεν εἰς τὸν Οὐμὲρ πασιὰν διὰ νὰ ἀντενεργήσῃ τὴν ἐκστρατείαν, ποτὲ ὅμως νὰ προδώσῃ τὴν πατρίδαν. Καὶ εἶχα ὅλα τὰ παρελθόντα διδόμενα νὰ πεισθῶ εἰς τοῦτο, μ' ὅλον ὁποῦ συνεργοῦσα παραπολὺ <εἰς> τὴν καταδρομήν του (581). Μὲ καιρὸν κατάλαβα ὅτι τὸ ὁλέθριον σύστημα τῆς <στρατιωτικῆς> Ἀριστοκρατίας ἦτον ὁποῦ καταδίωκεν τὸν ἄνδρα, <ἀλλὰ> καὶ ἡ ἰδιοτέλεια.

1) Τὸ χειρόγρ. «μέγα πάνου Γαλάνης».

2) Καί, φαίνεται, ἀκολούθησε τὸν Ἴσκο.

χίας, καὶ ἀφοῦ τοὺς ἐφίλευσεν, ἐδόξασαν τὴν ἡμέραν τῆς ἐνθρονίσεώς του εἰς τὴν ἐπαρχίαν <ὡς> Καπιτάνον. Ἰδοὺ ὁ τρόπος <τῆς ἐνθρονίσεως>:

Ἐξάπλωσαν μίαν κάπαν καταγῆς, ἐξαπλώθη ἐπάνω εἰς τὴν κάπαν [καὶ] ὁ Γιαννάκης Στάικος, καὶ ὅλοι οἱ Βλοχαῖται τοῦ μέρους του[1]) ἔπιασαν τὴν κάπα γύρωθεν καὶ τὸν ὕψωσαν τρὶς <φωνάζοντες:> «Ἄξιος, ἄξιος, ἄξιος Καπιτάνος ἡμῶν καὶ τῆς ἐπαρχίας!» Εἰς κάθε <δὲ> ὕψωσιν ἔρριπτον καὶ ἀπὸ μίαν παταργιὰ ντουφέκια.

Ὀνομασθεὶς Καπιτάνος ὁ Στάικος κατὰ <τὸν> τῶν παλαιῶν [τῶν] Ἀρματωλῶν τρόπον, ἀπέρριψεν τὸ «Κύριος» <προτιμήσας τὸ «Καπιτάνος»>.

Θέλετε δὲ νὰ μάθετε τὸν Γιαννάκην <Στάικον> ποῖος ἦτον; Δὲν ἦτον ἀμαθὴς διόλου, <ἀλλὰ> πολιτευμένος ὀπωσοῦν· δειλὸς εἰς τὸ ἄκρον· ὑπερήφανος, φιλάργυρος, φθονερὸς καὶ ὅλως διόλου μάταιος. Ἀπὸ τὴν πρᾶξιν του ταύτην φαίνεται τὸ ἠθικόν του[2]).

Διεδόθη ἡ φήμη αὕτη, καὶ λιποθύμησεν ὁ κόσμος ἀπὸ τὰ γέλια. Ἀγκαλά, τί νὰ κάμῃ <ἄλλο παρὰ νὰ γελάσῃ;>. Ἡ συνωμοσία τῶν Καπιταναίων[3]) δὲν συγχωροῦσεν δίπλωμα καὶ στρατολογίαν διὰ αὐτοὺς <τοὺς φιλοδόξους προύχοντας>.

Ἐνῷ ἀποφασίζετο ἡ τύχη τοῦ Βλοχοῦ καὶ τοῦ Ἀποκούρου, καὶ ἐλάμβαναν μέτρα περὶ τῆς <εἰς Ἄρταν> ἐκστρατείας[4]), ὁ Καραϊσκάκης, δημηγορῶν κατὰ τοῦ Διευθυντοῦ καὶ τῶν στηριγμάτων του, αὔξανεν καθημερινῶς τὴν δύναμίν του.

Ὁ Τζιόγκας εἰδοποιηθεὶς ὅτι <ὁ Καραϊσκάκης>, μέσον τοῦ Κωνσταντῆ Βέρε, προσπαθοῦσεν νὰ ἑλκύσῃ καὶ ἄλλους Ξηρομερίτας, τὸν ἔγραψεν ἀμέσως νὰ τραβηχθῇ ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν <του> καὶ νὰ μὴν τὸν κάμῃ ἄπιστον ἔπειτα (582[5]).

Ὁ Καραϊσκάκης ἀναβαίνων <πρὸς τὰ ὄρη>, αἱ πρὸς αὐτὸν συρρέουσαι βοήθειαι τὸν διαδέχοντο. Εἰς τὸν Βάλτον εὑρέθη μὲ 750 στρατ. ἐκλεκτούς.

Ὁ Ράγκος, ἂν καὶ δὲν ἔκοπτεν τὴν ἀνταπόκρισίν του μὲ ἡμᾶς καὶ μὲ τὸν Διευθυντήν, καὶ εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις αὐτάς, τρύπωνεν <τώρα> νὰ ἰδῇ τί διάβολος θὰ γίνῃ. Ἅμα ἔμαθεν τὸν διωγμὸν τοῦ Καραϊσκάκη, ἐχάρη μὲν διὰ τοῦτο, πλὴν τὸ μέλλον δὲν τὸ ἔβλεπεν εὐτυχὲς δι' αὐτόν. Ἔστειλεν καὶ προκατάλαβεν τὰ γεφύρια Τατάρνας καὶ Κοράκου, καὶ τριγύριζεν καὶ αὐτὸς πρὸς αὐτὰ τὰ μέ-

---

1) Ὅσοι ἦταν μὲ τὸ κόμμα του. Τὸ φαινόμενο αὐτό, γενικὸ σ' ὅλη τὴν ἐπαναστατημένη χώρα, κοτζάμπαση ποῦ φιλοδοξεῖ νὰ γίνῃ στρατ. ἀρχηγὸς (τῶν Ἐπαρχιακῶν Ἀρμάτων) εἶχε χώρα, κοτζάμπαση ποῦ φιλοδοξεῖ νὰ γίνῃ στρατ. ἀρχηγὸς (τῶν Ἐπαρχιακῶν Ἀρμάτων) εἶχε τὴν αἰτία του στὴν ἐπιθυμία νὰ διαχειρίζεται ὁ κοτζάπασης τὰ ἐπαρχιακὰ εἰσοδήματα, καὶ ὄχι ὁ ὁπλαρχηγός.

2) Καὶ ὁ Μαυροκορδάτος ἀνάφερε μὲ ἔγγραφό του στὸ Ἐκτελεστικὸ τὴν κωμικὴ αὐτὴ σκηνή.

3) Σφιχτὴ ἕνωση.

4) Ἐνῷ κανονιζόταν ἡ ὑπόθεση τῶν ἐπαρχιῶν Βλοχοῦ καὶ Ἀποκούρου, δηλ. διοριζόνταν Ἐπαρχιακοὶ ὁπλαρχηγοί.

5) Νὰ φύγῃ ἀπὸ τὸ Λιγοβίτσι (ποῦ ἦτανε στὴν περιφέρεια τοῦ Ξερόμερου, ἐπαρχίας τοῦ Τσόγκα) γιὰ νὰ μὴν τὸν ἀναγκάσῃ καὶ παραδῇ τὴν παλιὰ φιλία (τὸν κάμῃ ἄπιστον). — Παραλείπονται μεταγενέστ. πολιτικὰ ἐρανίσματα τοῦ συγγρ. στὸ περιθώριο.

ρη. Ὁ Ράγκος ἐπιθυμοῦσεν περισσότερον τί νὰ κάμωμεν εἰς τὸν Καραϊσκάκην, δηλαδὴ νὰ [τὸν] ἐλευθερώσωμεν <τὸν Ράγκον> ἀπὸ κάθε ὑποψίαν προσωπικὴν κατὰ τοῦ Καραϊσκάκη, <διὰ> νὰ ἡσυχάζῃ καλύτερα εἰς τὰ Ἄγραφα[1]).

<Ὅμως> καὶ τὰ στοιχεῖα ὡπλίσθησαν ἐναντίον τοῦ Καραϊσκάκη[2]). Ὅλα τὰ καταπάτησεν ὁ μέγας ἄνδρας. <Δυστυχῶς> δὲν τὸν ἐγνώριζαν οἱ στρατιῶται ἀπὸ τότες <ὅτι ἦτο τοιοῦτος>, νὰ κάμουν θαύματα εἰς τὴν πατρίδαν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν του.

<Ἡμεῖς> ἀκολουθούσαμεν συνωμότας <κατὰ τοῦ Καραϊσκάκη> ἀριστοκράτας πολεμικοὺς <ἄνδρας>, οἵτινες ἐκαταγίνοντο <εἰς τὸ> νὰ ἀσφαλίσουν τὰ συμφέροντά των καὶ ὄχι τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος[3]).

Προσκολλημένος <ἐγὼ> μὲ τὸν Στορνάρην, ἀκολουθοῦσα τυφλῶς εἰς τὸ πνεῦμα του ὡς πρὸς τὰς διοικητικὰς δοξασίας (583[4]).

Ἐφάνησαν δύο <πολιτικὰ> κόμματα πλέον <εἰς τὴν Δυτ. Ἑλλάδα>, ὑπὲρ τοῦ Κου Μαυροκορδάτου καὶ κατά.

Οἱ πλησιέστεροι καὶ ἐπισημότεροι εἰς τὰ πιστὰ[5]) ἦσαν ὁ Τζιόγκας, ὁ Στορνάρης, ὁ Σκαλτζάς, ὁ Κώστας Μπότζιαρης, ὁ Νότης καὶ ὁ Ἀλεξάκης Βλαχόπουλος, καθὼς καὶ ὁ Μήτζιος Κοντογιάννης, ἂν καὶ ἔλειπεν[6]).

Ὁ Μακρὴς καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἐφαίνοντο οὐδέτεροι πλέον.

Ἐνῷ ἡμεῖς διετρίβαμεν εἰς τὸ Ἀνατολικόν, ὁ Καραϊσκάκης προώδευεν, μὲ ὅλην τὴν σωματικήν του ἀσθένειαν καὶ τὴν κακοπάθειαν. Δὲν ἠμπορούσαμεν νὰ σταθοῦμεν περισσότερον, διότι διευθύνετο κατ' εὐθεῖαν εἰς Ἀσπροπόταμον.

Ἔγινεν σκέψις, καὶ ἀποφάσισαν ὁ Στορνάρης καὶ Γρηγόρης Λιακατᾶ νὰ μεταβοῦν εἰς Βραχόρι, ἀπὸ ἐκεῖ νὰ παρατηροῦν τὰ κινήματα τοῦ Καραϊσκάκη καὶ νὰ στηρίξωμεν καὶ τὸν Κώσταν Βλαχόπουλον εἰς τὴν ἐπαρχίαν Βλοχοῦ, ἂν <τυχὸν> εὕρῃ ἀνθίστασιν[7]).

Ἓν σῶμα βλάχων ἕως 300, ἀνδρεῖοι πλὴν καλύτεροι διὰ Κλέφταις παρὰ διὰ στρατόπεδα, ἐσυναθροίσθη εἰς Λεπενοῦ καὶ ἑτοιμάζετο καὶ αὐτὸ διὰ ἐκεῖνα τὰ μέρη, νὰ λαφυραγωγήσουν τὰς ἐπαρχίας[8]).

---

1) Ἐπιθυμοῦσε κάτι ἀκόμα περισσότερο νὰ κάμουν στὸν Καραϊσκάκη (νὰ τὸν ξεκάμουν).

2) Φαίνεται θὰ εἶχανε πιάσει ἀνοιξιάτικες βροχὲς κι' ἀνεμοζάλες.

3) Ὁ συγγρ. μιλεῖ γιὰ τὸν ἑαυτό του σὲ πληθυντικό, καὶ θέλει νὰ πῇ· λυπηρὸ εἶναι ποῦ ἤμουν κ' ἐγὼ ὁπαδὸς τοῦ κόμματος τῶν στρατιωτικῶν ἀρχόντων (παλαιῶν Ὀὐτζακιῶν), ποῦ συνωμοτοῦσαν κατὰ τοῦ Καραϊσκάκη, ἀπὸ φόβο μήπως κλονισθοῦν τὰ παλιά τους Ἀρματωλίκια μὲ τὴν παράβαση τοῦ ἀρχαίου νόμου τῶν κληρονομικῶν Καπιτανάτων.

4) Τὰ πολιτικά του φρονήματα.

5) Στὴν πιστή τους ἀφοσίωση.

6) «Ὁ Πεσλὴς ἀπὸ Σουβουλάκου, ἂν καὶ ὕποπτος καὶ τρυπιάς, ἦταν ὑπὲρ τοῦ Καραϊσκάκη».—Ὕποπτος γιὰ τὰ φρονήματά του, καὶ γι' αὐτὸ ἦταν τρυπωμένος.

7) Ὁ Κώστας ἀδερφὸς τοῦ Ἀλέξη ἦταν τοποτηρητής του στὴν ἐπαρχία. Ὁ Ἀλέξης, Ὑπουργὸς τῶν Πολεμικῶν, ἔμενε στὸ Μεσολόγγι καὶ βοηθοῦσε τὸ Μαυροκ. στὰ πολιτικά.

8) Ἦταν ἴσως Σαρακατσάνοι, κι' ὄχι ἀληθινοὶ Βλάχοι (Κουτσόβλαχοι), καὶ ξεχειμάζανε στὴ Λεπενοῦ, ἀλλὰ δὲν εἶχανε γυρίσει ἀκόμα στὰ βουνά.

Οἱ βλάχοι τοῦτοι, συνιστάμενοι ἀπὸ ποιμένας[1]), τὸ χειμῶνα ξεχείμαζαν εἰς τὴν Βόνιτζαν[2]) ὑπὸ τὸν Τζιόγκαν <προστάτην>, καὶ τὸ καλοκαῖρι ὑπὸ τὸν Λιακατάν.(584).

Συγκείμενον τοῦτο τὸ σῶμα ἀπὸ συγγενεῖς καὶ σχετικοὺς τοῦ Γρηγόρη Λιακατᾶ καὶ Τζιόγκα, δὲν ἐνώθη μὲ τὸν Καραϊσκάκην, καὶ ἔμενεν περιμένον τὸν Γρηγόρην.

Εἰς τὰς 7 *Ἀπριλ.* <1824> ἐκστρατεύσαμεν νὰ μεταβοῦμεν εἰς Βραχόρι· φθάσαντες ἕως τὰ γεφύρια τοῦ Ἀλάμπεη, τὰ ηὕραμεν προκατειλημμένα ἀπὸ τὸν Γιαννάκην Στάικον. Οἱ φύλακες μᾶς εἶπαν νὰ μὴ τολμήσωμεν νὰ προχωρήσωμεν, διότι θέλουν μᾶς κτυπήσει[3]).

Ἔγραψεν ὁ Στορνάρης πρὸς τὸν Γιαννάκην Στάικον, καὶ ἐπειδὴ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν δὲν τὸν ἔλεγεν «Καπιτάνον» ἀλλὰ «Κύριον», εἰς τὴν ἀπόκρισίν του ὠνόμαζεν καὶ αὐτὸς «Κύριον» τὸν Νικολὸν Στορνάρην.

Ἡ ἀνταπόκρισίς μας <μὲ αὐτὸν> ἦτον ὅλως διόλου ἐρεσχελία καὶ ὕβρεις <αὐτοῦ> κατὰ τοῦ Διευθυντοῦ καὶ τῶν στηριζόντων <αὐτόν>.

Ἀναφέρθη ὁ Στορνάρης εἰς τὸν Διευθυντὴν καὶ εἰς τὸ πολεμικὸν Συμβούλιον, καὶ ἔλαβεν ἀπάντησιν ὅτι νὰ σταθῇ ἐκεῖ ἕως νὰ κινηθοῦν καὶ τὰ λοιπὰ στρατεύματα[4]).

Ὁ Ἀνδρέας Ἴσκου, εὑρισκόμενος εἰς Ἀνατολικόν, ὑποσκάπτων <μαζὶ> μὲ τὸν Γαλάνην Μεγαπάνου καὶ <τὸν> Πορφύριον[5]), τὸ γύρισεν καὶ αὐτὸς—ἐζήτησεν τὴν ἄδειαν νὰ πηγαίνῃ <νὰ> τὸν καταπείσῃ <τὸν Στάικον> νὰ τραβηχθῇ (585[6]). Ἀπέρασεν ὁ Ἀνδρέας Ἴσκου, πλὴν ἀντὶ νὰ τὸν πείσῃ, τὸν ἐνθάρρυνεν.

Εἶδαν πλέον <οἱ ἐνδιαφερόμενοι> ὅτι αἱ ἀντενέργειαι προχωροῦν ἀπὸ τὸ ἐνάντιον κόμμα, καὶ ἔπρεπεν νὰ μεταχειρισθοῦν τὴν βίαν <διὰ> νὰ βαστάξουν τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς διευθύνσεως τοῦ Ἔθνους.

Ἀμέσως διώρισαν τὸν Τζιόγκαν καὶ Μακρὴν εἰς βοήθειάν μας. Μόλις <οἱ περὶ τὸν Στάικον> ἔμαθαν τὴν ἀπόφασιν καὶ τὸ κίνημα, [καὶ] ὑποχώρησαν ἀπὸ τὴν θέσιν <τῶν Γεφυρίων>, καὶ μετέβησαν καὶ ἐσυγκεντρώθησαν εἰς τὴν Σπο-

---

1) Τὸ χειρόγρ. *καταγόμενοι*.

2) Τὸ χειρόγρ. *Βόντζαν*. Ὁ Τσόγκας ἦτανε κι' αὐτὸς Σαρακατσάνος.

3) *Σημ.* διαγραμμένη ἀπὸ τὸ συγγρ. στὸ περιθώριο τῆς σελ. 583 τοῦ χειρογρ. «*Τὴν 5 Ἀπριλίου*, Μεγασάββατον, ἐκινήσαμεν ἀπὸ τὸ Ἀνατολικόν· φθάσαντες εἰς τὰ Γεφύρια, μετὰ δύο ἡμέρας ἐμποδίσαμεν (*γρ.* ἐμποδίσθημεν). Ἐκεῖ εἰδοποιήθημεν τὸν θάνατον τοῦ Λόρδ Βυρών, ὅστις ἀκολούθησεν τὴν 7 Ἀπριλίου».

4) Ἐδῶ φαίνονται τὰ ἀποτελέσματα τὰ γραφειοκρατικὰ τοῦ Μαυροκ. Δὲν εἶχε αὐτὸς τὸ θάρρος νὰ διατάξῃ βία, καὶ ἔτσι ταπείνωνε καὶ ἀποκαρδίωνε τὸ ζῆλο ἑνὸς ἐπίσημου ὁπλαρχηγοῦ, φίλου του μάλιστα.

5) Ραδιουργῶν κατὰ τοῦ Μαυροκορδάτου.

6) Παραλείπονται πολιτικὰ ἐρανίσματα τοῦ συγγρ. μεταγενέστ. στὸ περιθώριο τῆς σελ. αὐτῆς.—*Σημ.* τοῦ συγγρ: «Τὴν 23 Ἀπριλ. ὁ Μαυροκορδάτος ἀπέρασεν εἰς Βραχόρι διὰ νὰ συμβιβάσῃ τὰς ἀταξίας».

λάιταν<διὰ>νὰ εἶναι ἀντικρυ τοῦ Βάλτου.

Διήλθαμεν τὰ Γεφύρια καὶ ἐστάθημεν εἰς Βραχόρι.

Ἔγραψαν πρὸς τὸν Ἀνδρέαν Ἴσκου ἢ νὰ ἔλθῃ νὰ ἑνωθῇ μὲ τὸν στρατόν, ἢ νὰ τραβήξῃ ἀπὸ ἐκεῖ διὰ ὅπου θέλῃ, καὶ νὰ διαλύσῃ ὁ Στάικος τὸ σῶμα του. Τοιαύτη ἦτον καὶ ἡ διαταγὴ<τοῦ πολεμ. Συμβουλίου>.

Ὁ Περραιβός,<ἱκανὸς>συνθέτης, ἔκαμεν τὴν ἀπολογίαν τοῦ Ἀνδρέα Ἴσκου καὶ τροπολογοῦσεν τὸ στάσιμόν του, ὅτι εἶναι ἀβλαβές[1]).

Δύο ἡμέραις ἐστάθημεν, καὶ οὔτε ἔρχονταν<ὁ Ἴσκος>εἰς ἀντάμωσιν, οὔτε ἔφευγεν. Ὁ Τζιόγκας ἐπίμενεν νὰ τὸν πολεμήσωμεν· ὁ Μακρὴς καὶ ὁ Στορνάρης δὲν ἐπιθυμοῦσαν, ἐπὶ λόγῳ νὰ μὴ ἀνοίξωμεν ἕναν ἐμφύλιον πόλεμον, ὅστις<συνήθως>δυσκόλως ἔπαυεν εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, καὶ νὰ μένῃ αἰωνία ἔχθρα εἰς τὰς οἰκογενείας μας.

—Καλόν, ἔλεγεν ὁ Τζιόγκας· κάμετε λοιπὸν μὲ τὰς ὁμιλίας ὅ,τι θέλετε. Ἐγὼ μόνον ὅταν (586) ἀποφασισθῇ ὁ πόλεμος<ἐναντίον>του, τότες θέλω ὁμιλήσει[2]). Διότι τὸν ἠξεύρω τί πουτάνα εἶναι, τί πορδήλας (φοβιτζιάρης), καὶ θέλει νὰ δείξῃ στῆθος.

Οἱ περὶ τὸν Ἀνδρέαν<Ἴσκου>ἦσαν μόνον ἕως 300, ἐνῷ ἡμεῖς εἴμασθον ἕως 1500, καὶ ἠμποροῦσαν νὰ ἔλθουν καὶ ἄλλοι.

Οἱ Τζιαβελαῖοι δὲν ἐδύναντο νὰ πέμψουν <πρὸς αὐτὸν>βοήθειαν, διότι εἶχαν τοὺς Βοτζιαραίους ἀντικειμένους[3]).

Οἱ πόροι τοῦ ποταμοῦ δὲν περνοῦσαν πλέον<ὥστε>νὰ ἐλπίζῃ<ἀπὸ τὸν Βάλτον>βοήθειαν ὁ Ἀνδρέας. Ἡ βοήθεια μόνον ἀπὸ τὰ Κρεμαστὰ ἠμποροῦσεν νὰ περάσῃ. Ἔγραψεν<ἐπομένως>πρὸς τὸν Καραϊσκάκην<ζητῶν βοήθειαν>, πλὴν ἀργὰ καὶ ἀνωφελῆ.

Ἐνῷ γίνονταν αὐτὴ ἡ ὁμιλία, <οἱ ἀντίθετοι, βαδίζοντες>ὅλη-νύκτα, μετέβησαν εἰς τὸ μοναστῆρι Βλοχοῦ, κ' ἐκεῖ ἐσύναξαν πολλὰ ζῶα, βόιδια καὶ πρόβατα διὰ θροφήν.

Τοῦ Βλοχοῦ ἡ μονὴ εἶναι θεμελιωμένη ἐπάνω εἰς ἕναν μονομερῆν λόφον

---

1) Τὴν ἔκθεση, φαίνεται, θὰ τὴν ἔκαμε γραφτὴ πρὸς τὸ Διευθυντή.

2) Μὲ τὸ ντουφέκι.

3) Τότε θὰ λαβαίνανε μέρος μὲ τοὺς ἀντίθετους (τοὺς κυβερνητικοὺς) οἱ Μποτσαραῖοι.—*Σημ.* τοῦ συγγρ. στὸ περιθώριο τῆς σελ. 585: «Ἐκείναις ταὶς ἡμέραις ἦλθεν ἕνας χωρικὸς μὲ ἕνα γράμμα πρὸς τὸν Τζιόγκαν. Τὸ γράμμα ἔτυχεν νὰ τὸ λάβω ἐγὼ εἰς χεῖρας μου· τὸ ἔδωσα τοῦ Τζιόγκα· αὐτός, χωρὶς νὰ ἠξεύρῃ πόθεν εἶναι, μὲ εἶπεν νὰ τὸ ἀναγνώσω νὰ τὸ ἀκούσῃ.—Τὸ γράμμα ἦτον τοῦ Βεκὶρ Τζιογαδούρου ἀπὸ Πρέβεζαν· ἀφοῦ τὸν χαιρετοῦσεν τὸν εἰδοποιοῦσεν ὅτι τὰ μανδριάτικα ὅπου τοῦ χρεωστοῦσεν τὰ ἔμβασεν μέσον ἑνὸς φίλου του εἰς τάλλαρα.—Τὸν ἐρώτησα: «Τί δουλειὰ ἔχεις μὲ τοὺς Τούρκους, ἀρχηγέ;—Κάτι...ἕνα ντουφέκι (λέγει) εἶχα παραγγείλει, καὶ... μοῦ γράφει νὰ στείλω τοὺς παράδες.—Κατάλαβα (τὸν εἶπα), τὰ μανδριάτικα...— Ἔ, (λέγει)...», καὶ χαμογέλασεν. Τὸ ἀφήσαμεν ἕως αὐτοῦ, διότι ἦτον πολλοὶ ἐκεῖ. Ὥστε καὶ ὁ Τζιόγκας εἶχεν τὴν ἀνταπόκρισίν του. Μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι εἶχεν ἄλλον φίλον αὐτός.

ὑψηλὸν καὶ γύρωθεν δυσανάβατον.

Ἕως τὸ ἑσπέρας ἐμάθαμεν τὴν μετατόπισίν των· ἀκολουθήσαμεν καὶ ἡμεῖς τὸν δρόμον των, καὶ τοποθετήθημεν ὑποκάτω εἰς τὰ χωράφια μὲ σκοπὸν νὰ τοὺς πολιορκήσωμεν.

Ἔσβυσεν πλέον τὸ ὄνομα τοῦ Γιαννάκη Στάικου. Ἀνδρέας <Ἴσκου> ἀκούγεται καὶ ἀνταποκρίνεται.

Ὁ Διευθυντὴς ζητοῦσεν τὸν Γιαννάκην Στάικον ὡς ἀπειθῆν (587), νὰ μεταβῇ εἰς τὸ Μισολόγγι, ὁ δὲ Ἀνδρέας Ἴσκου νὰ μεταβῇ εἰς τὸ Πατρατζίκι εἰς τὸν Μήτζιον Κοντογιάννην, καὶ ἐκεῖ τοῦ στέλνονται καὶ τὰ πολεμοφόδια.

Λαβόντες αὐτὴν τὴν διαταγήν, ἀφοῦ εἶδαν ὅτι καὶ καμμίαν ἄλλην βοήθειαν δὲν ἔχουν, ὁ Ἀνδρέας Ἴσκου ἐζήτησεν τὸν Μακρὴν νὰ ὁμιλήσουν καὶ τὸν Στορνάρην. Ἀνταμώθησαν.

—Τί παλαβωθήκετε, λέγει, ὁ Ἀνδρέας, καὶ πήρατε τὸν κόσμον ζβάρνα; Ἔτζι θὰ κάμωμεν ἐλευθερίαν;

—Ὄχι, λέγει ὁ Στορνάρης, Καπιτὰν Ἀνδρέα, ἐσὺ θέλεις καὶ ἀνακατώνεσαι. Ἔσφαλεν ὁ Γιαννάκης Στάικου, τί τὸν ὑπερασπίζεσαι; Παράδωσέ τον εἰς τοὺς νόμους, ἂς παιδευθῇ. Πῶς, Καπ. Ἀνδρέα, τὸ δέχεσαι πάλιν νὰ ἔβγῃ—ποῖος; ὁ Γιαννάκης Στάικου νὰ [μὲ] ἐμποδίζῃ τὸν δρόμον <τίνος; ἐμένα> τοῦ Στορνάρη. Ἔτζι θὰ βαστάξωμεν ὅρκους καὶ συνθήκας; Ἂν εἶναι οἱ ὅρκοι μας τέτοιοι, ἂς τοὺς φάγῃ ὁ λύκος, κ᾽ ἐγὼ πλέον δὲν συμφωνῶ μαζί σου.

—Ἔχεις δίκαιον, Καπιτὰν Νικόλα, μὰ τί νὰ τὸν κάμω; Ἔκαμεν μίαν τρέλλαν, τὸν ἔχω γαμβρόν· τὸ δέχεσαι νὰ τὸν ἀφήσω νὰ τὸν σέρνουν ἐδῶ κ᾽ ἐκεῖ;

—Οὔτε αὐτὸ δὲν τὸ δεχόμεθα. Ὁ σκοπὸς εἶναι νὰ ἡσυχάσῃ ἡ ἐπαρχία· ἔπαρέ τον μαζί σου εἰς τὴν ἐκστρατείαν, καὶ ἂς μὴ πηγαίνῃ εἰς τὸ Μισολόγγι (588).

—Αὐτὸ εἶναι καλὸ νὰ γίνῃ, λέγει καὶ ὁ Μακρής· ἡμεῖς εἴμεσθε ἀδέλφια, καὶ δὲν πρέπει νὰ σκοτώνομέσθε διὰ τὸ χατίρι τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἄλλου.

Καὶ ὁλοένα ἔκλειεν τὰ μάτια, καὶ βεβαίωνεν τοὺς λόγους μὲ τὸ συχνοτάραγμα τῆς κεφαλῆς καὶ μὲ τὰς χειρονομίας του.

Ἔμειναν σύμφωνοι λοιπόν· τὸ ἴδιον ἑσπέρας ἡμεῖς νὰ τραβηχθοῦμεν ἀπὸ τὸν δρόμον, καὶ αὐτοὶ νὰ διαβοῦν ἐκεῖθεν πρὸς τὸ Ἀπόκουρον, νὰ μεταβοῦν εἰς Πατρατζίκι—νὰ πάρουν καὶ τὸν Στάικον μαζί τους[1]).

Ἐκοινοποιήθη <αὐτὴ> ἡ ὁμιλία εἰς τὸν Τζιόγκα· ὁ Τζιόγκας δυσαρεστήθη διατί νὰ τοὺς ἀφήσωμεν νὰ <δια> φύγουν, ἐνῷ τοὺς συλλαμβάναμεν ὅλους. Ἐν τοσούτῳ ἡμεῖς ἐπιστρέψαμεν εἰς Βραχόρι, οἱ δὲ Ἀνδρέας Ἴσκου καὶ λοιποὶ βιασμένοι, μὲ τὴν ἐπιταγὴν τοῦ Διευθυντοῦ, μετέβησαν κατὰ τὸ Πατρατζίκι[2]).

---

1) Ἡ στάση αὐτὴ τοῦ Α. Ἴσκου εἶχε σκοπὸ νὰ σταματήσῃ τὰ κυβερνητικὰ στρατεύματα νὰ μὴν ἀκολουθήσουν ἀπὸ πίσω τὸν Καραϊσκάκη. Ἀφοῦ ὅμως ὁ ποταμὸς πλημμύρησε, οὔτε ἐκεῖνα μπορούσανε νὰ κινηθοῦν κατὰ τὸ δρόμο ἐκεῖνον. Ὁ Ἴσκος πάλι, καὶ ἀπὸ τὰ Σάλωνα, ὅπου δέχτηκε νὰ πάῃ, θὰ μποροῦσε νὰ δώσῃ τὴ βοήθεια του στὸν Καραϊσκάκη, στ᾽ Ἄγραφα.

2) Ἡ ἐπαρχία αὐτὴ ἦταν προσκυνημένη, καὶ ἡ φράση γι᾽ αὐτὸ ἀόριστη.

Ὁ Ἀλεξάκης Βλαχόπουλος εἶχεν τὴν φατρίαν του εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτὴν <τὸν Βλοχόν>. Συνῆλθον λοιπὸν<οἱ ὁμόφρονες>ὅλοι, καὶ κατεστάθη ἀρχηγὸς τῶν ὅπλων <αὐτός>, διακεκριμένος δὲ Καπιτάνος ὁ Κώστας ἀδελφός του τοποτηρητής του[1]).

Ὑποτάξαντες καὶ τούτους, διαλύσαμεν καὶ ταύτην τὴν σκηνὴν τοῦ ἀναφερομένου<κατὰ τοῦ Διευθυντοῦ>κόμματος· διότι ἀπὸ τὸν Βάλτον ἔλειψεν ὁ Ἀνδρέας, ἀπὸ Βλοχὸν ὁ Στάικος, ὁ<δὲ>Πεσλὴς εἰς Σουβουλάκου καὶ <ὁ Χρίστος>Μακράκος εἰς Ἀπόκουρον τρύπωσαν εἰς ταὶς σπηλιαίς των (589[2]).

Εἰς ταὶς *10 Ἀπριλ.*<1824>ἐκστρατεύσαμεν, ὁ Στορνάρης καὶ Λιακατάς, διὰ Ἀσπροπόταμον, θριαμβευταὶ τοῦ κόμματός μας[3])· διέβημεν εἰς Σουβουλάκου· ὁ Ἀγαλινὸς ποταμὸς εἶχεν πλημμυρίσει, καὶ μ᾽ ὅλον ὁποῦ μᾶς ἀπερνοῦσαν ἀπὸ ἕναν-ἕναν οἱ περάται βαστακτὰ ἀπὸ τὰς χεῖρας, ἀνὰ δύο τὸν ἄνδραν, μᾶς ἐπνίγησαν δύο καλοὶ στρατιῶται, ἐκ τῶν ὁποίων<εὐτυχῶς>ὁ εἷς, ἠξεύρων τὴν κολυμβητικήν, ἐβαστάχθη ἀπὸ ἕναν θάμνον[4]) εἰς τὴν ἄκραν, καὶ τὸν ἐπροφθάσαμεν.

Ἐδῶ εἶδα πόσον ἄξιζεν ἡ κολυμβητική, τὴν ὁποίαν μικρόθεν δὲν ἐγνώριζα· μ᾽ ὅλον ὁποῦ ἤμουν ἄφοβος εἰς τὰς διαβάσεις τῶν πατητῶν ποταμῶν[5]).

Διὰ σαλπιγκτὴν ἐπήραμεν πλησίον μας ἕναν νέον Γρηγόριον, Μισολογγίτην· ὁ σαλπιγκτὴς σημαίνων τὰς συναθροίσεις, ἑτοιμασίας καὶ τὸ νυκτερινὸν καὶ ἑωθινόν, ἀφοῦ φθάσαμεν ἕως εἰς Τατάρναν καὶ δὲν ἀπαντήσαμεν ἄνθρωπον, ἕνας στρατιώτης Θανασιὰς λέγει:

—Θέλετε νὰ εὕρωμε ψωμί; Ἂς παύσῃ ἡ τρουμπέττα· διότι κτυπῶντας αὐτή, οἱ τρυπολόγοι ἀκούγοντες φεύγουν, καὶ δὲν θὰ εὕρωμεν κανέναν[6]).

Ἡ ἰδέα του ἦτο ἄριστος, καὶ τεθεῖσα εἰς ἐνέργειαν ἐδυνήθημεν νὰ προκαταλάβωμεν μερικοὺς τρυπωμένους νὰ μᾶς δώσουν ὀλίγον ἀλεῦρι.

Διαβάντες καὶ τὸν ποταμὸν Ἀγραφιώτην μὲ ὀλιγωτέραν δυσκολίαν, ξενυκτήσαμεν ὑποκάτω τοῦ μοναστηρίου Τατάρνας, ἀναμεταξὺ τῶν δύο ποταμῶν[7]).

Ὁ τόπος ἄνθιζεν, καὶ ἦτον ἡ ὡραιοτέρα θέα εἰς ὅλον τοῦτον τὸν δρόμον. Ὅποιος ταξίδευσεν ἀπὸ Βραχόρι διὰ Σουβουλάκου καὶ Τατάρνας τὴν ἀκροπο-

---

1) *Διακεκριμένος*, φανερός.

2) «*4 Μαΐου*, ὁ Ἀνδρέας <Ἴσκος>, ὁ<Γεωργ.>Δράκος καὶ ὁ<Χρ.>Μακράκος ἔφθασαν εἰς Κράβαρα», σημ. συγγρ.

3) Γι᾽ αὐτὸ ἡ ἐκστρατεία αὐτὴ πρέπει νὰ στιγματιστῇ· γιατὶ εἶχε σκοπὸ νὰ ἐπικυρώσῃ μιὰ παρανομία τοῦ Μαυροκ., καὶ νὰ ὑποδουλώσῃ μιὰ ἐπαρχία ἐλεύτερη. Τ᾽ Ἄγραφα πειά, γιὰ τὴν κομματικὴ θέλησιν ἑνὸς πολιτικοῦ, θὰ μείνουν σκλαβωμένα ὡς τὸ τέλος τῆς Ἐπανάστασης, ὡς τὸ τέλος τοῦ Καποδίστρια, τῆς βασιλείας Ὄθωνος κ.λ.π.

4) Τὸ χειρόγρ. *ἓν θάμνος*.

5) Καὶ ὄχι πλευστῶν.

6) Τρυπιάς, τρυπολόγος, τρυποφράχτης, τρυποκάρυδο σημαίνει τὸ γνωστὸ μικρὸ πουλί. Ἐδῶ μεταφορικὰ ἐννοοῦνται οἱ πονηροὶ χωρικοί, ποῦ κρύβονται ἀπὸ τ᾽ ἄταχτα στρατεύματα.

7) Τοῦ Ἀγραφιώτικου α. καὶ τοῦ Ἄσπρου δ.

ταμιὰν<τοῦ Ἄσπρου>γνωρίζει τὴν σπάνιαν θέαν ὅλου τοῦ τόπου ἐκείνου τὸν Ἀπρίλιον καὶ Μάιον.

Τὸ σῶμα τῶν βλάχων ἔφθασεν καὶ αὐτὸ ἀπὸ πέραν τοῦ ποταμοῦ <Ἄσπρου>, γεφύρι Τατάρνας[1]).

Ἀρχιφύλακας τῆς γεφύρας[2]) ἦτον ὁ Γεωργάκης Βελῆ· εἶχεν τοιαύτας ὁδηγίας[3]). Ἅμα ἐφθάσαμεν εἰς Τατάρναν, ἦλθεν εἰς ἀντάμωσιν τοῦ Στορνάρη. Μᾶς ἐδιηγήθη ὅτι ὁ Καραϊσκάκης, συνάζων στρατιώτας, μὲ περίπου τῶν 1000 διευθύνεται εἰς τὰ ἀπάνω μέρη (590)· εὑρίσκετο εἰς τὴν Ἁγίαν Παρασκευὴν καὶ Βρεστενίτζαν.

Ἀνταποκρίθημεν μὲ τοὺς βλάχους, καὶ <μᾶς> ἔγραψαν ὅτι, ἂν δὲν τοὺς συγχωρέσουν τὴν <εἰς τὴν γέφυραν> διάβασιν, εἰς δύο ἡμέρας ἀναχωροῦν διὰ τὸν Καραϊσκάκην. Σῶμα ὅλως διόλου κατάλληλον διὰ ἐκεῖνα τὰ μέρη, ἦτον ἀνοησία νὰ τὸ ἀφήσωμεν.

Ἐγράψαμεν τὸν Ράγκον νὰ δώσῃ τὴν ἄδειαν, καὶ ζήτησεν ἐγγύησιν ἀπὸ τὸν Γρηγόρην, ὅτι εἰς τὰ Ἄγραφα ἐμβαίνοντες θέλουν ἀκολουθήσει τὸν Γρηγόρην καὶ ὅτι καμμία κατάχρησις δὲν θέλει γίνει[4]).

Ἔδωσεν ἐγγύησιν ὁ Γρηγόρης, καὶ οὕτως ἀπέρασαν καὶ αὐτοί, καὶ ἐνώθημεν. Συμπληρώθη τὸ σῶμα μας ἕως 700.

Ὁ Ράγκος μᾶς περίμενεν ὡσὰν <τὸ> Πάσχα, νὰ ἐμψυχωθῇ· διότι εὑρίσκετο <ὡσὰν> ἀπεθαμμένος. Ἤλθεν, ἀνταμώθημεν.

Βιάσαντες τὴν ὁδοιπορίαν μας μαζὶ μὲ τὸν Ράγκον, ἐφθάσαμεν εἰς 24 ὥραις εἰς Κοράκου γεφύρι, ἕως 1200 <ὄντες ὅλοι>.

Ὁ Καραϊσκάκης ἐζήτησεν νὰ ἐπισκευάσουν τὸ ξυλογέφυρον Λεσιά, εἰς τὸν πόρον Μιροκόβου, πλὴν <οἱ κάτοικοι> δὲν τὸν ἐδέχθησαν νὰ μεταβῇ ἐκεῖ[5]).

Εἰς Κοράκου γεφύρι ἐλάβαμεν γράμμα τοῦ Στέριου <Στορνάρη>, καὶ μᾶς βίαζεν νὰ καταφθάσωμεν τὸ ὀγληγορώτερον, διότι ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τοῦ Καραϊσκάκη προκατάλαβεν τὸ αὐτοῦ διάσελλον, καὶ <περνῶντας> ἀπάνω ἀπὸ τὰ χιόνια κατεβαίνουν εἰς τὸ Γρεβενόν[6]).

---

1) Οἱ Βλάχοι περάσαν ἀπὸ τὸ Βάλτο· ἀνεβαίνοντας τὴ δεξιὰ πλευρὰ τοῦ Ἄσπρου καὶ φτάνοντας στὸ γεφύρι, πῆραν τὴν ἀριστερὴ πλευρά. Ὁ Στορνάρης προτίμησε νὰ μὴν περάσῃ ἀπὸ τοὺς φίλους του Βαλτινούς. Ἡ εὐκαιρία ποῦ ζητοῦσε νὰ ἐκδικηθῇ ἦταν αὐτή· ὁ Ἴσκος ἔλειπε. Ὅμως ὁ ἄνθρωπος προτίμησε τὴν τάξη, καὶ ἦταν αὐτὸ τιμή του.

2) Τὸ χειρόγρ. *τῆς γέφυρος*.

3) Ἀπὸ τὸ Ράγκο, νὰ φυλάῃ τὸ γεφύρι. Ὁ Γ. Βελῆς ἦτανε γυιὸς τοῦ Κώστα Βελῆ, ποῦ σκοτώθηκε κατὰ τὸ 1821. Βλ. π. π. σ. 147 σημ. 2.

4) Οἱ βλάχοι ἦταν ὄχι Κλινοβίτες, πατριῶτες του, ἀλλὰ συμπεθέροι.

5) *Λεσιά*, τὸ χειρόγρ. *Λισιά*, ξύλινο πλεχτὸ κρεμαστὸ γεφύρι· ἀπὸ αὐτὴ τὴ λέξη πῆρε τὸ ὄνομα καὶ τὸ ξυλογέφυρο.

6) *Αὐτοῦ*, ἐκεῖ ποῦ βρίσκεται ὁ Στέριος, ἄγνωστο ποῦ. *Γρεβενόν*=Γρεβενίτικο, περιφέρεια τῶν Γρεβενῶν. Λοιπὸν πέρασε καὶ τὸ Κλινοβό, κι' ἔφτασε στὸ γεωγρ. ὕψος τῆς Καλαμπάκας.

Ἀμέσως κινήθημεν ἡμεῖς διὰ Ἀσπροπόταμον, ὁ δὲ Ράγκος ἔγραψεν νὰ συνάξῃ ὅλα τὰ<εἰς Ἄγραφα>ἀποσπάσματα, καὶ<αὐτὸς>ἔμεινεν εἰς Λιάσκοβον (591).

Εἰς 24 ὥραις ἐφθάσαμεν διὰ τῶν<χωρίων>Μαρτενσκὸν[1]) καὶ Βαλκάνου εἰς Βιτζίσταν[2]). Αὐτοῦ ἐμάθαμεν ὅτι ὁ Καραϊσκάκης, ἀναβὰς [πάλιν] ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα μέρη τῆς Κακαρδίτζας (Πίνδος ὄρος τὸ ὑψηλότερον), εἰσῆλθεν εἰς τὸ Γαρδίκι καὶ Μουτζιάρα, χωριὰ φυσικὰ ὠχυρωμένα· ἔπεμψεν δὲ τὴν ἐμπροσθοφυλακήν του καὶ προκατάλαβεν τὸ Βλαχοκρανιά, εἰς τὸ τμῆμα τοῦ Γρηγόρη Λακατᾶ, καὶ ὅτι οἱ συγγενεῖς τοῦ Στορνάρη ἐσυγχώρησαν<εἰς αὐτοὺς>τὴν διάβασίν των εἰς τὸ γεφύρι τοῦ δρόμου<τοῦ>Γαρδικιοῦ[3]).

Μαθόντες τούτην τὴν εἴδησιν καὶ τὴν ἀδιαφορίαν τῶν συγγενῶν τοῦ Στορνάρη, ὅλαις αἱ ἐσωτερικαὶς συγγενικαὶς ὑποψίαις καὶ ἀντενέργειαις μᾶς ἦλθαν εἰς τὸν νοῦν[4]).

Ὁ Σούλτζιας Κόρτζα, μαθὼν ἔξαφνα τοῦτο, ζαλίσθη<εὑρισκόμενος>εἰς τὰ Τρίκκαλα· διότι ποτὲ δὲν ἤλπιζεν, ἠμιθανὴς ὁ Καραϊσκάκης εἰς τὸν κράββατον[5]), μὲ 1500 στρατιώτας νὰ διαβῇ τὰ πλέον ὑψηλότερα μέρη καὶ νὰ εἰσχωρήσῃ<τόσον πολύ>.

Ἀπὸ τὸ ἄλλον μέρος ἄκουγεν τὸν Στορνάρην καὶ Γρηγόρην προχωροῦντας μὲ ἄλλους τόσους, καθὼς καὶ τὸν Ράγκον.

Ὁ Σούλτζιας, στοχαζόμενος διὰ στρατηγήματα ὅλα ἐτοῦτα τὰ κινήματα, συμπέραινεν ὅτι ὅλα εἶναι προσποιήσεις—τάχα κυνηγοῦντες τὸν Καραϊσκάκην καὶ διώκοντές τον, αὐτὸς ἐμπρὸς καὶ ἡμεῖς κατόπι, νὰ εἰσβάλωμεν εἰς τὰ Τρίκκαλα—ἐσυγκέντρωσεν ὅλην τὴν δύναμίν του εἰς Τρίκκαλα (592), καὶ εὑρίσκετο εἰς τὸν μεγαλύτερον ἀγῶνα πῶς νὰ κάμῃ νὰ ξεσκεπάσῃ τὸ μυστικόν.

Ὁ Ράγκος, διὰ τοῦ Σταμούλη Γάτζου συνδρόφου του, ἐνθάρρυνεν τὸν Σούλτζιαν νὰ μὴ ὑποπτεύῃ ἀπὸ ἡμᾶς. Ὁ Σούλτζιας δὲν ἐπίστευεν οὔτε αὐτόν.

Ὁ Στορνάρης ἐπληροφορήθη τὴν ἀδυναμίαν τῶν Τουρκῶν· εἶδεν<ὅμως>ὅτι μία τοιαύτη ἐκστρατεία <κατὰ τῶν Τρικκάλων>, καὶ σχεδιασμένη νὰ ἦτον, δὲν ἠμποροῦσεν νὰ γίνῃ[6]). Παράβλεψεν τὸ α΄ σχέδιον,<κατὰ τὸ ὁποῖον>ζητοῦσαν νὰ προφυλάξουν τὰς ἐπαρχίας αὐτὰς ἀπὸ τὴν φθορὰν τοῦ πολέμου, καὶ ἰδοὺ ὁ Καραϊσκάκης ἀνακαλοῦσεν τὸν πόλεμον εἰς αὐτὰς μὲ τὴν δραστηριότητά του[7]).

---

1) Γρ. *Μαρτιντσικόν*.

2) Βελτζίτσα ἢ Βετζίτσα, καὶ κατὰ τὴ βορειοελλην. προφορὰ Βιτζίτσα. Ἔφτασαν δηλ. δ. ἀπὸ τὰ Κότσανα.

3) Λοιπὸν ἔφτασε ψηλὰ πολύ, στὸ γεωγρ. ὕψος τῶν Καλαριτῶν.

4) Δηλ. ὅτι οἱ συγγενεῖς τοῦ Στορνάρη ἐξεπίτηδες ἀφῆσαν τὸν Καρ. νὰ περάσῃ. Μποροῦσαν ὅμως νὰ κάμουν ἀλλοιῶς;

5) Ἄρρωστος στὸ κρεββάτι.

6) Καὶ προσχεδιασμένη.

7) «Πρῶτο σχέδιο» (σκοπὸς) ἦταν ἡ ἀποχώρησή τους ἀπὸ τ' Ἀρματωλίκια γιὰ νὰ ἱκανοποιήσουν τοὺς Τούρκους. Τὸ δεύτερο σχέδιο θὰ τὸ ἰδῇ ὁ ἀναγν. ἀμέσως π. κ.

Εἶδεν ὁ Στορνάρης ὅτι ἡ ἕνωσίς μας ἐδύνατο νὰ προξενήσῃ μεγάλον ὄφελος—νὰ κυριεύσωμεν τὰ Τρίκκαλα ἐξ ἐφόδου καὶ νὰ κινήσωμεν ὅλον τὸν λαὸν τῆς Θετταλίας εἰς τὰ ὅπλα πρὸς τὴν Λάρισσαν[1]).

Ὅλος ὁ λαὸς ἤλπιζεν ὅτι ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἦτον συστηματική[2]), καὶ ἦσαν πρόθυμοι πάλιν νὰ ὁπλισθοῦν, διὰ τὰ πολλὰ κακὰ ὁποῦ δοκίμαζαν ἀλλεπαλλήλως ἀπὸ τὰ στρατεύματα τῶν Τουρκῶν. Πολλοὶ πρόκριτοι ἔπεμψαν ἀνθρώπους νὰ μάθουν περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου. Ὁ Στορνάρης, θέλων νὰ ὠφεληθῇ τὸ Ἔθνος ἀπὸ αὐτὴν τὴν περίστασιν, ἔγραψεν πρὸς τὸν Καραϊσκάκην:

Ἀδελφέ μου Καραϊσκάκη,

Γνωρίζεις ὅτι ἤμουν καὶ εἶμαι φίλος σου (593). Ἐπιθύμησα καὶ ἐπιθυμῶ τὸ καλόν σου. <Αὐτὴ> εἶναι <ἡ> περίστασις, ὁποῦ ἠμποροῦμεν νὰ φανοῦμεν ὠφέλιμοι εἰς τὸ Ἔθνος, μάλιστα περισσότερον ἐσύ, ὁποῦ ἐκατηγορήθης.

Ἐπειδὴ εἶσαι κατάκοιτος, καὶ τρέχεις εἰς τὰ χιόνια, ἀπάνω εἰς τὸ κρεββάτι, καὶ ἐκ τούτου ἠμπορεῖς νὰ κινδυνεύσῃς, σὲ συμβουλεύω νὰ μείνῃς αὐτοῦ εἰς τὸ Γαρδίκι, ὁποῦ εἶσαι ἀπὸ ὅλα ἀσφαλής· βάστα μερικοὺς συνδρόφους σου, τοὺς δὲ λοιποὺς στεῖλε τους νὰ ἑνωθοῦν μὲ ἡμᾶς, νὰ ριχθοῦμεν μιὰν νύκτα εἰς τὰ Τρίκκαλα νὰ τὰ καύσωμεν, νὰ πετάξωμεν τοὺς Τούρκους ἀπὸ αὐτοῦ, νὰ τοὺς χαλάσωμεν τὴν φωλεὰν καὶ νὰ προχωρήσωμεν πρὸς τὴν Λάρισσαν. Μὴ χάνωμεν αὐτὴν τὴν εὐκαιρίαν, ἀδελφέ. Διὰ ἀσφάλειάν σου, νὰ σηκώσῃς κάθε ὑποψίαν ἐκ μέρους μου, σοῦ στέλνω τὸν υἱόν μου Γιαννιὸν ἐνέχυρον, καὶ ἄκουσέ με, ἂν θέλεις· εἰδὲ τοὐναντίον καὶ ἔχεις ἄλλους σκοπούς, γράψε μου πάλιν[3]).

Τῇ 15ῃ Ἀπριλ. <1824>, Βιζίτζα

Ὁ φίλος καὶ ἀδελφὸς
Ν. Στορνάρης

Ἀπάντησις τοῦ Καραϊσκάκη:

Γενναιότατε ἀδελφὲ Καπετὰν Νικόλα,

Ἔλαβα τὸ γράμμα σου· εἶδα ὅσα μὲ γράφεις. Ἔχει καὶ τουμπλέκια

---

1) Ἁπλή, ξαφνικὴ καὶ ἐρασιτεχνικὴ φαντασία τοῦ Στορνάρη. Ἀπὸ ὅσα εἶχε πράξει κατὰ τὰ τρία πρῶτα χρόνια τῆς Ἐπαναστ. ἔδειξε ὅτι, ὡς στρατιωτικὸς ἦταν ἄξιος γιὰ πολὺ μικρά. Καὶ πῶς τώρα ξαφνικὰ ἕνας ἀριθμὸς ξεθεριεμένων ἀνθρώπων, καὶ τῶν δυὸ μερῶν, θἄδινε τὰ χέρια τόσο εὔκολα σὲ ἀδερφικὴ ἕνωση;

2) Ὁ λαὸς νόμιζε τὴν ἐκστρατεία «συστηματικὴ» (γενική, πατριωτική), λοιπὸν ὄχι κατὰ τοῦ Καραϊσκάκη. Καὶ θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι, ἂν ἔλειπαν τὰ θανάσιμα πάθη.

3) Ζητεῖ ὁ Στορνάρης νὰ στεῖλῃ ὁ Καρ. βοήθεια, ἀλλὰ νὰ μὴν πάῃ ὁ ἴδιος, γιὰ νὰ μὴν ἀνταμωθῇ μὲ τὸ Ράγκο καὶ Γάτσο. Ἔξυπνη καὶ ὄχι ταπεινωτικὴ πρόταση... Σ' ἐκείνους ὅμως γιατί δὲν ἔκαμε τὴν ἴδια πρόταση; Καὶ τέλος ἡ μεγαλόπρεπη αὐτὴ φανταστικὴ ἐκστρατεία θὰ γινότανε, χωρὶς τὴν παρουσία τοῦ Καρ., ἀπὸ κείνους ποῦ ποθούσανε τὸ θάνατό του. Καὶ αὐτοί, οἱ ἐχθροί του οἱ θανάσιμοι, οἱ καλοκαθισμένοι στ' Ἄγραφα, θὰ τὰ θυσιάζανε κι' αὐτά, γιὰ νὰ κάμουν ἐκστρατεία ὡς τὴ Λάρισσα. Καὶ δὲ ντρεπόταν ὁ Ν. Στορνάρης νὰ ὀνομάζῃ φίλο τὸν Καρ., ἐνῷ ἦτανε σταλμένος νὰ τὸν ἐξοντώσῃ;

ὁ ποῦτζος μου (τουρκικὰ ὄργανα τοῦ ἱππικοῦ), ἔχει καὶ τρουμπέτταις <ἑλληνικὰ ὄργανα>. Ὅποια θέλω <ἀπὸ τὰ δύο> θὰ μεταχειρισθῶ. Ταῦτα εἰς ἀπάντησιν τοῦ γράμματός σου.

Γαρδίκι, τὴν 15 Ἀπριλίου <1824>.

<***Καραϊσκάκης***>

Ἐννοοῦσεν μὲ τοῦτο, ὅτι μὲ ὅ,τι μέσον ἐδύνατο νὰ κυριεύσῃ τὰ Ἄγραφα, ἤθελε <τὸ> μεταχειρισθῇ· ἢ μὲ τὸ μέσον τῶν Τουρκῶν, ἢ μὲ <τὸ μέσον> τῶν Ἑλλήνων, τὰ Ἄγραφα ἐφρόντιζεν νὰ ἐξουσιάσῃ. Καὶ κινήσας εὐθὺς μετέβη εἰς Κρανιάν, ὅπου μὴ εὑρὼν κανέναν εἰς τὰς οἰκίας, τὴν λεηλάτησαν (594[1]).

Τοῦ ξανάγραψεν ὁ Στορνάρης ὅτι·

Ἐπειδὴ ἔχεις τουμπλέκια καὶ τρουμπέτταις, βάστα λοιπόν, διότι ὁ ποῦτζος μας καὶ μὲ τούμπλέκια καὶ μὲ τρουμπέτταις θέλει σὲ κυνηγήσει.

Ἀμέσως ἔγραψεν πρὸς τὸν Σούλτζιαν:

Σουλεϊμάναγα,

Ἰδοὺ τέλος πάντων, ξεχειμάσαντες, ἐπιστρέψαμεν εἰς τὴν πατρίδαν μας· καὶ δὲν ἠθέλαμεν ἔβγει ἀκόμη, ἂν ὁ ταραχοποιὸς Καραϊσκάκης μὲ τὰ κινήματά του πρὸς αὐτὰ τὰ μέρη δὲν μᾶς ἔσερνεν τὴν προσοχήν.

Ἐπιθυμῶ νὰ μάθω, ἂν ἔχεις σκοπὸν νὰ δώσῃς τὰ Ἄγραφα εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Καραϊσκάκη, νὰ μὲ γράψῃς εἰλικρινῶς, νὰ μὴ τὸν πολεμήσω, καὶ μείνῃ ἔχθρα μεταξύ μας. Εἰδὲ καὶ δὲν ἔχεις σκοπόν, φανέρωσέ μου <πάλιν>. Ἂν ὅμως παρακινηθῇς ἀπὸ φόβον καὶ τὰ δώσῃς, ἀφοῦ τὸν πολεμήσωμεν, μὲ τὴν γνῶσιν νὰ μᾶς βάλῃς εἰς διχόνοιαν[2]), νὰ ἠξεύρῃς ὅτι ἑκατὸν <νέοι> Καραϊσκάκηδες θέλουν φανῇ, οἱ ὁποῖοι θέλουν ταράζει πάντοτε τὴν ἡσυχίαν τοῦ λαοῦ.

<***Ν. Στορνάρης***>

Ἕως νὰ φθάσῃ τὸ γράμμα τοῦτο, ὁ Καραϊσκάκης προκατάλαβεν τὴν Καστανιάν[3]). Ἐκεῖ εὑρέθη μὲ ὀλίγους ὁ Χουσεΐν Τζιούρης, πολιτάρχης τοῦ Σούλτζια· ἀνταποκρίθη <μὲ αὐτόν>. Διπλωματικὸς Τοῦρκος (595), ἔδειξεν, ὡς ἐκ μέρους τοῦ Σούλτζια, τὴν μεγαλυτέραν ὑποδοχὴν εἰς τοὺς ἀνθρώπους του.

Ὁ Καραϊσκάκης ἔμεινεν ἀπάνω ἀπὸ τὴν Καστανιὰν στρατοπεδευμένος μὲ σκηνάς, μὲ ζῶα, μὲ τρουμπέτταις, μὲ τούμπανα, ὡσὰν ἕνας Τοῦρκος πασιάς[4]). Ἔστειλεν καὶ ἤφεραν τὸν Χουσεΐν Τζιούρη νὰ παρουσιασθῇ. Τὸν ὑποδέχθη μὲ ὅλην τὴν παράταξιν καὶ ἀνήκουσαν τιμήν. Τὸν κάθισεν πλησίον του· ἄρχισαν νὰ ὁμιλοῦν.

---

1) Τὸ ἄδειασμα τοῦ χωριοῦ ἦταν ἐχθρικὸ σημάδι· ἔπρεπε νὰ μείνουν, καὶ νὰ δώσουνε «κονάκι», κατὰ τὴν παράδοση τὴν Κλέφτικη, εἰδεμὴ ἦταν ἐχθροί. Μπορεῖ ὅμως νὰ λεῖπαν οἱ χωριάτες στὰ ξεχειμαδιά. *Εὑρών*, γρ. εὑρόντες.

2) Μὲ τὴν κρυφὴ σκέψη.

3) Πολὺ ψηλότερα ἀπὸ τὴ Βλαχο-Κρανιά, κι' ἀπάνου στὸ βουνὸ Δοκίμι. Ἀπὸ 'κεῖ ὁ δρόμος φέρνει δεξιὰ καὶ ἴσα στὴν Καλαμπάκα.

4) Ἡ ἐπίδειξη ἦτανε σκόπιμη, γιὰ νὰ τρομάξῃ τὸν Κόρτσα.

—Ἰδού, λέγει, ὁ ἀφέντης σου μὲ ηὗρεν ἄρρωστον, καὶ ἐδίωξεν ἀπὸ τὰ Ἄγραφα τοὺς ἀνθρώπους μου, καὶ τὰ ἔδωσεν εἰς τοὺς πορδαλάδες, τὸν Ράγκον καὶ Σταμούλην Γάτζον. Ἰδού, ὁποῦ ἤλθα <τώρα> δυνατώτερος καὶ ἀπὸ ὅ,τι ἤμουν <πρωτύτερα>. Ἢ τὰ Ἄγραφα λοιπόν, ἢ θὰ τὸ κάμω στάχτη ἀπὸ τὴν μίαν ἄκραν ἕως εἰς τὴν ἄλλην, καὶ ὁ τόπος δὲν θέλει σᾶς χωρέσει!

Ὁ Χουσεῖν Τζιούρης, ὄχι τὰ Ἄγραφα μόνον ὑποσχέθη, ἀλλὰ καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, διὰ νὰ ἐλευθερωθῇ. Ὑποσχέθη νὰ τοῦ δώσῃ καὶ ἀνθρώπους του νὰ πηγαίνουν μαζὶ <εἰς τὸν Κόρτζαν>, τοῦ ἔκαμεν ὅρκον τῆς πίστεώς του, τὸν ἔδωσεν καὶ τὸν λόγον τῆς τιμῆς ὅτι ἄφευκτα τελειώνει, καὶ ὅτι δὲν ἦτον θέλησις τοῦ Σούλτζια, οὐδὲ τότες, νὰ κυνηγηθῇ, παρὰ οἱ ραδιοῦργοι εἰσχώρεσαν, καὶ τὸ περισσότερον, ὁποῦ τὸ γύρισαν οἱ περισσότεροι τῶν συνδρόφων του μὲ τοὺς ἐναντίους του, <καὶ δι' αὐτὸ> ἐνέδωσεν ὁ Σούλτζιας.

Τέλος, ἀφοῦ ἔφαγαν καὶ ἔπιαν, ἄφησεν τὸν Χουσεῖν Τζιούρην ἐλεύθερον μὲ ὑπόσχεσιν, εἰς δύο ἡμέραις νὰ τοῦ στείλῃ τὸ μπουγιορντὶ (τὴν διαταγὴν) (596). Συγχρόνως, φαίνεται, ἔφθασεν <εἰς τὸν Σοῦλτζε καὶ> τὸ γράμμα μας, μὲ τὸν Χουσεῖν Τζιούρην. Ἰδοὺ ἡ ἀπάντησις τοῦ Σούλτζια:

Παιδί μου Καπετὰν Νικολό,

Ἔλαβα τὸ γράμμα σου, καὶ ἐχάρηκα τὸν ἐρχομόν σου. Εἶδα ὅσα μοῦ γράφεις περὶ τοῦ Καραϊσκάκη.

Ἐγὼ αὐτουνοῦ τοῦ γύφτου καὶ τοῦ χαΐνη[1]) δὲν τοῦ δίδω οὔτε καλύβα, ὄχι Ἄγραφα. Μόνον ἐσεῖς κοιτάξετε νὰ μὴ μὲ γελάσετε.

Πολεμήσατέ τον ἐσεῖς <ἀπὸ> ἀπάνω, ρίξατέ τον εἰς τὸν κάμπον, καὶ <τότε> ἀκοῦτε τὴν νίλαν του. Ἄνθρωπον ὁποῦ τὸν κυνηγᾷ τὸ ἔθνος του, ψωμὶ δὲν τοῦ δίνω ἐγώ[2]).

Διὰ περισσοτέραν σας βεβαιότητα, διώρισα καὶ τοὺς ἐδικούς μου Σταμούλην Γάτζον καὶ Καραταΐρην[3]) νὰ ἑνωθοῦν μαζί σας, καὶ ὁ θεὸς καὶ ἡ εὐχή μου μαζί σας.

Τῇ—Μαΐου 1824.

Σούλτζιας Κόρτζα Δερβίνας[4])

Ἀμέσως κινήθημεν· διὰ τοῦ Πλόπιου διάσελλον[5]) κατηφορίσαμεν εἰς Μουτζιάρα[6]).

---

1) Ληστῆ, προδότη.

2) Θέλει νὰ τάχῃ καλὰ μὲ τὸ νεοσύστατο κράτος γιὰ νὰ μὴν τοῦ βάλῃ σὲ κίνδυνο τ' Ἄγραφα. Ἴσα-ἴσα τώρα αὐτὰ ἦταν Ἑλληνοτούρκικα, ἂν καὶ μὲ χριστιανοὺς Ἀρματωλοὺς τουρκοπροσκυνημένους.

3) Καραταΐρης, εἶναι ὁ γνωστὸς Ἀρβανίτης, βλ. π.π. σ. 308 — 309. Ὁ Γάτσος ὡς τὸ τέλος τῆς Ἐπανάστασης ἔμεινε προσκυνημένος στοὺς Τούρκους. Καὶ μ' αὐτὸν ὁ Ν. Στορνάρης θάκανε τὴν περίφημη ἐκστρατεία τῆς Λάρισσας...

4) *Δερβίνας*, πρέπει νὰ γραφῇ «Δερβέναγας».

5) Τὸ χειρόγρ. *Πλόπλου*, διάσελλο τοῦ χωριοῦ Πλόπι.

6) Λοιπὸν γυρίσαν πίσω, μὲ σκοπὸ νὰ ἑνωθοῦνε μὲ τοὺς ἄλλους τῶν Ἀγράφων.

Ὁ Σταμούλης Γάτζου καὶ Καραταΐρης, μὴ ἠξεύροντες ὅτι ἔχομεν καὶ ἡμεῖς τρουμπέτταις, ἅμα ἄκουσαν τὴν τρουμπέτταν ἐτρόμαξαν μήπως ὁ Καραϊσκάκης τοὺς πολιόρκησεν· εἰς τὸ ποδάρι ἐστέκοντο νὰ φύγουν. Τέτοιος φόβος τοὺς κυρίευσεν ἀπὸ ἐκεῖνον τὸν ἄνδραν[1]).

Πλησιάσαντες εἰς Τυφλοσέλι, μᾶς εἶπαν ὅτι εὑρίσκονται ἐκεῖ, καὶ ἀμέσως ἔστειλεν ἄνθρωπον ὁ Στορνάρης νὰ τοὺς ἐνθαρρύνῃ νὰ μὴ φύγουν (597).

Τὸ περισσότερον στράτευμα τοῦ Καραϊσκάκη συνίστατο ἀπὸ Βαλτινούς, Γωγαίους (Ραντοβυζινοὺς) καὶ Κουτελδαίους (Τζιομερκιώτας), τρέχοντες ὅλοι διὰ λάφυρα καὶ «πίττα».

Ἐπομένως ὡς συγγενεῖς<αὐτοὶ>τῶν ἀδελφιῶν καὶ λοιπῶν τοῦ<Ν.>Στορνάρη, ὁ ἀδελφός του Στέριος καὶ πολλοὶ ἄλλοι δὲν ἐπιθυμοῦσαν τὴν καταστροφὴν τοῦ Καραϊσκάκη· μάλιστα ἤθελαν νὰ διωχθῇ ὁ Ράγκος.

Ἑνωθέντες εἰς χωρίον Πύρας ὅλοι μαζί, μὲ τὸν Σταμούλην καὶ Καραταΐρην, ἐδιηγήθησαν καὶ αὐτοὶ τὰς προλεχθείσας ὑποψίας καὶ τὸ γέλασμα τοῦ Καραϊσκάκη ἀπὸ τὸν Χουσεΐν Τζιούρην[2]).

Ὁ Καραϊσκάκης, περιμένων τὴν διαταγὴν<τοῦ διορισμοῦ του>, διέτριψεν τὰς δύο ἡμέρας ἐκεῖ, διὰ νὰ βιασθῇ δὲ ὁ Σούλτζιας περισσότερον νὰ τὸν διορίσῃ, προχώρησεν ἕως εἰς τὴν Κουρούνα, βουνὸν ἀπάνω ἀπὸ τὴν Καλαμπάκαν, καὶ<ἐκεῖ>ὠχυρώθη.

Ἀκούγων ὁ Σούλτζιας ὅτι ὀχυρώνεται, ἕνα κοντὰ εἰς τ' ἄλλο[3]) ἔστελνεν πρὸς ἡμᾶς τὰ γράμματα νὰ καταφθάσωμεν[4]).

Ἐβγήκαμεν εἰς τὰ Περτουλιώτικα λιβάδια[5])· ἐκεῖ ἀνταμώθημεν, κατὰ τὰς *23 Ἀπριλ. 1824,* καὶ μὲ τὸν Ράγκον, ὅστις ἔφθασεν μὲ ἕως 500.<Οὕτω>ἐσυναθροίσθη ὁ στρατός μας ἕως 2500.

Διευθυνόμενοι τὸν δρόμον τῆς Καστανιᾶς[6]) βλέπομεν ἀντικρύ μας, μέσα εἰς τοὺς θάμνους, στρατιώτας. Ὁ Καραϊσκάκης διὰ νυκτὸς ἔφθασεν εἰς Περνιάγκου,

---

1) Ὁ ἀνάξιος διεκδικητὴς τῶν Ἀγράφων, ἀκούοντας τὸν Καραϊσκάκη νὰ προχωρῇ πολὺ πειὸ πέρα ἀπὸ τὰ βορεινὰ τοῦ Ἀσπροποτάμου, τότε μοναχὰ τόλμησε νὰ μπῇ σ' αὐτὸ τ' Ἀρματωλίκι, ἀλλὰ προχωρῶντας πολὺ μακρυὰ καὶ πίσω ἀπὸ τὸν ἐχθρό του, κι' ἐκεῖ ὅμως ἀκόμα ἔτρεμε.

2) Νὰ ποῦ συμπράττει καὶ ὁ σεμνὸς πατριώτης Στορνάρης μὲ τὸν Ἀρβανίτη Καραταΐρη. «Ἐδιηγήθησαν καὶ αὐτοί», ὁ Γάτσος καὶ ὁ Καραταΐρης, πληροφορημένοι ἀπὸ τὰ Τρίκαλα. Τὸ «γέλασμα» τοῦ Καραϊσκάκη ἦταν ὅτι ἔχασε δυὸ μέρες, καὶ τὸν προφτάσαν οἱ ἐχθροί. Τόσο ὁ πόθος τοῦ Ἀρματωλικιοῦ τοῦ θόλωνε τὸ νοῦ, ἀφοῦ πίστευε<ἀκόμα>πῶς μποροῦσε νὰ ξαναπάρῃ τ' Ἄγραφα.

3) «Ἕνα κοντὰ εἰς τ' ἄλλο», γράμματα ἀπανωτά.

4) Τὰ γράμματα, ποῦ τοὺς ἔφερε ὁ Καραταΐρης.

5) Λιβάδια τοῦ χωριοῦ Περτούλι.

6) Ἀφοῦ δυναμῶσαν, τραβήξανε πάλι κατὰ τὸ βοριᾶ, ἀκολουθῶντας τὸ δρόμο ποῦ εἶχε πάρει καὶ ὁ Καραϊσκάκης. Ὅμως ἐκεῖνος, ἀφοῦ κατάλαβε τὴν ἀπάντηση τὴν ἀπελπιστική, ἔφυγε ἀπὸ τὴν Καλαμπάκα, ἀλλὰ δὲν πῆγε κατὰ τὸν κάμπο, παρὰ γύρισε στὸ δρόμο ποῦ εἶχε περάσει πρῶτα, καὶ κατηφορίζοντας ἔπεσε ἀπάνω στὸν ἐχθρό.

ὁ δὲ σκοπός του ἦτον νὰ νυκτώνῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ ξημερώνῃ ἄλλοῦ[1]).

—Ὀγλήγορα, λέγει ὁ Στορνάρης, νὰ προκαταλάβωμεν τὸ διάσελλον, νὰ μὴ διαβοῦν εἰς τὰ <Περτουλιώτικα> λιβάδια, καὶ πουθενὰ δὲν δυνάμεθα νὰ τοὺς βαστάξωμεν ἔπειτα (598).

Ἐπιστρέφουν οἱ στρατιῶται, τρέχουν, προκαταλαμβάνουν τὴν θέσιν ἐκείνην· ἐφθάσαμεν καὶ ἡμεῖς. Εἴδαμεν ἄντικρυ εἰς μίαν χούνην ἐλατώδη τοὺς καπνούς· ἐκαταλάβαμεν τὴν τοποθέτησίν των.

Ἀμέσως ὁποῦ ἐσυνάχθημεν ὅλοι, τοὺς εἰδοποιήσαμεν μὲ μίαν παταργιὰν ντουφέκια <διὰ> νὰ ἐννοήσουν τὴν δύναμίν μας[2]).

Ὁ Καραϊσκάκης ἀκούσας τὴν παταργιάν, ἀνταποκριθεὶς <μὲ ἄλλην;> μᾶς γράφει:

Εἰς ἐλόγου σας ὁποῦ ρίχνετε τὴν παταργιά, εἰς τὴν ράχην.

Τὶ σᾶς χρειάζεται <ἡ> παταργιά, κερατάδες, ἢ θέλετε νὰ γυρίσω ὀπίσω νὰ κάψω ἐσᾶς καὶ τὰ παιδιά σας[3]); Νὰ γκρεμνισθῆτε ἀπὸ αὐτοῦ, νὰ μὴ σᾶς πάρῃ ὁ διάολος. Ὄχι ἄλλο.

Γ. Καραϊσκάκης

Ἀπόκρισις:

Κερατά,

Ὅλοι νὰ σοῦ γαμήσωμεν τὸ κέρατο. Τί παντυχαίνεις, μὲ καυ <χη> σίματα πολεμᾷς νὰ φοβερίζῃς; Αὐτοῦ ὁποῦ ἐμβῆκες, δὲν μᾶς γλυτώνεις[4]).

Στορνάρης, Ράγκος

Αὐτοὶ ἐσυνάζοντο διακεκομμένως, ἄλλοι μὲ ζῶα, ἄλλοι φορτωμένοι, ἀποσπάσματα-ἀποσπάσματα[5]). Μᾶς ἀνταποκρίθησαν προκαλοῦντες μας. Ὁ Ράγκος ἀμέσως διώρισεν τὸν πρῶτον πολιτάρχην τοῦ Σταμούλη Γάτζου, μὲ πολλὰ βραγκαλίδια στολισμένον, Μῆτρον Μούσιον ὀνομαζόμενον, νὰ προκαταλάβῃ τὸ χτένι (τζιογκρὶ ἀπάνω εἰς Περνιάγκου), ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἦτον ὁ δρόμος αὐτῶν πρὸς ἡμᾶς.

Ἕν ἀπόσπασμα αὐθαίρετον[6]) ἐκινήθη ἀλαλάζοντας κατευθεῖαν νὰ κτυπήσῃ ἐκείνους ὁποῦ συνόδευαν τὰ ζῶα καὶ πρόβατα νὰ τὰ ἐβγάλουν <πέρα[7]>.

---

1) Τὸ χωριὸ Περλιάγκου βρίσκεται ἀντίκρυ ἀπὸ τὴν Καστανιά, ἀλλὰ στὰ δ. ριζὰ τοῦ Κόζακα. Οἱ ἀντίπαλοι ἀκολουθούσανε δυὸ παράλληλους ἀντιθέτους δρόμους, ἐκεῖνος τὸν ἀριστερὸ κατεβαίνοντας καὶ οἱ ἄλλοι τὸ δεξιό, δὲ μποροῦσαν ὅμως παρὰ νὰ «μπλατσαστοῦν». Ὁ Καρ. φύλαγε τὸ νόμο τὸν Κλέφτικο, νὰ μὴν τονὲ βρίσκῃ ἡ μέρα σὲ νυχτερινὸ λημέρι.

2) Ἂν ἦταν ἀληθινὰ παληκάρια, ἔπρεπε νὰ τοὺς ριχτοῦν ἀμέσως, χωρὶς νὰ τοὺς δώσουν εἴδηση.

3) Ὁ Καρ. φαντάστηκε, ὅτι ἐκεῖνοι ποῦ τοῦ ρίξαν ἤτανε χωριάτες.

4) Ἐννοεῖ, τώρα ποῦ ὁ Καρ. βρέθηκε κλεισμένος μέσα στὴ χούνη.

5) Τὰ σώματα τοῦ Καρ. ἐρχόνταν ἀπὸ πολὺ μακρυά, ἀφοῦ ὑποχωρῆσαν ἀπὸ τὴν Καλαμπάκα· ἀφοῦ ἀκοῦσαν τὰ ντουφέκια, τρέχανε σκορπιστὰ νὰ προφτάσουν.

6) Σῶμα ἀνεξάρτητο.

7) Κάθε ἄταχτο σῶμα, στὶς πορεῖες του, ἔσερνε μαζί του κοπάδια ἀπὸ ζωντανά, γιὰ

Εἰς αὐτὰ τὰ δύο μέρη ἄρχισεν ὁ ἀκροβολισμός.

Ὁ Καραϊσκάκης, θυμωθείς, ἐζήτησεν νὰ τὸν βάλουν εἰς τὸ κρεββάτι νὰ τὸν ἐβγάλουν εἰς ἓν ὑψηλὸν μέρος νὰ ἀγναντεύῃ. Ἀπὸ ἐκεῖ παρατήρησεν ταῖς θέσεις· ἔδωσεν <εἰς> ἕναν τὰ φορέματά του καὶ τὰ ἐνδύθη (κόκκινα φοροῦσεν, Σκοδρανικα[1]), τοῦ ἔδωσεν καὶ τὸ μουλάρι του. Ἐκίνησεν ἐκεῖνος μὲ τὸ μουλάρι, μερικοὶ στρατιῶται ἐμπρὸς φωνάζουν μίαν φοράν:

—Σταθῆτε, κερατάδες, ἔφθασεν ὁ Καραϊσκάκης!

Ἀφίνει τὴν πλέον δυνατὴν θέσιν (599) ὁ πορδοβραγκαλὰς ἀσημοστολισμένος Μῆτρος Μούσιος, καὶ φεύγει ὡσὰν ὁ διάβολος ἀπὸ τὴν ἀστραπήν. Τοὺς παίρνουν ζδάρνα τοὺς ἐδικούς μας, καὶ τοὺς ἔρριξαν ἐδῶθεν τοῦ ρεύματος, πρὸς ἡμᾶς. Ὁ Ράγκος ὥρμησεν νὰ τοὺς ἐμψυχώσῃ, πλὴν ποῦ ψυχή. Ὁ δύσβατος τόπος ἐμπόδισεν νὰ δείξῃ τὸν νικητήν. Ἐν τοσούτῳ, οἱ μὲν πολεμοῦντες μακρόθεν ὅλην τὴν ἡμέραν, οἱ δὲ ρίπτοντες παταργιαὶς πρὸς ἐμψύχωσιν, ἡ ἀντήχησις τῶν λαγκάδων παρέσταινεν εἰς τὸν ἔξω ἀκροατήν, καὶ <ἕως> εἰς τὰ Τρίκκαλα, ὅτι κατεκόπημεν· καὶ ἡ ζημία ὅλη ἦτον δύο πληγωμένοι ἀπὸ ἡμᾶς ἐλαφρά, καὶ ἴσως κανένας ἀπὸ ἐκείνους.

Ἀποσύρθημεν καὶ ἡμεῖς καὶ αὐτὸς τὸ ἑσπέρας νὰ ξιαποστάσωμεν.

Ὁ Καραϊσκάκης δὲν καρτέρεσεν, παρὰ σχίζει τὸν Κόζιακαν, καὶ ἀπὸ τὰ δυσβατότερα μέρη κατεβαίνει εἰς τὴν Καρβουνο-Λεπενίτζαν, εἰς τὸν Ριζόν[2]). Ἐκεῖ σταμάτησεν ὀλίγον, παράγγειλεν νὰ ἀφήσουν τὰ ζῶα ὅλα ἴσια ἀπὸ τὸν κάμπον[3]), διαβαίνει ἀπὸ τὴν ἄκραν τοῦ χωριοῦ Ντούσκου καὶ τῆς Πόρτας[4]).

Ἐκεῖ <ἐνῷ ἐπροχώρουν> πῆρεν ἕνα ντουφέκι φωτιά· ἐφοβήθη τὸ στράτευμα· ὠπισθοδρόμησαν μερικοί, ἀνακατώθηκαν[5]). Ἐφώναξεν ὁ Καραϊσκάκης:

—<Δὲν εἶναι> τίποτες, ὠρὲ Ἕλληνες πουτζαράδες, τίποτες <δὲν εἶναι!>

Ἄκουσαν τὸν θόρυβον οἱ <ἐκεῖ φυλάσσοντες> Τοῦρκοι, ἐξύπνησαν· ἐκεῖ

διατροφή του. Ἐδῶ οἱ τσοπάνηδες τῶν γιδοπροβάτων, ἀκούοντας τὸν πόλεμο, σαλαγῆσαν τὰ ζωντανὰ νὰ τὰ βγάλουν πέρα ἀπὸ τὴν πολεμικὴ σκηνή.

1) Οἱ Σκοντριᾶνοι Ἀρβανῖτες φοροῦν κόκκινα. Βλ. π. π. σ. 314.

2) Ὁ Καραϊσκάκης δὲ θέλησε ν' ἀκολουθήσῃ τὶς πλαγιὲς τοῦ δ. Κόζακα, καθὼς τὸ μακρουλὸ αὐτὸ τραχύτατο βουνὸ κατεβαίνει πρὸς τὶς Μεγάλες Πόρτες, ἀλλὰ τὄκοψε στὴ μέση κάθετα, καὶ κατέβηκε στὴν ἀνατολ. πλευρά, ποῦ βλέπει κατὰ τὸν κάμπο τῶν Τρικκάλων. Ἡ Καρβουνο-Λεπενίτσα βρίσκεται στὸν πάτο τοῦ Ριζοῦ. *Ριζός*, ὅλη ἡ α. πλαγιὰ τοῦ Κόζακα πρὸς τὸν κάμπο.

3) «Ἴσια ἀπὸ τὸν κάμπον», νὰ τ' ἀπολύσουν νὰ φύγουν, γιὰ νὰ εἶναι ἐλεύτεροι στὰ κινήματά τους.—«Δερβὶς πασιάς, Ρούμελης Βαλισὶ ἦτον τότες», σημ. συγγρ.

4) Τὸ χωριὸ Ντοῦσκος βρίσκεται στὴ νότια ἄκρη τοῦ Κόζακα, ἀπ' ὅπου περνάει ὁ αὐλῶνας τῶν «Μεγάλων Πυλῶν»· πέρασε κάθετα τὸν αὐλῶνα καὶ βγῆκε στ' ἀντικρινὸ χωριὸ Πόρτες, κατὰ τ' Ἄγραφα. Τὰ δυὸ αὐτὰ χωριὰ φυλᾶνε σκοπὸ στὸν αὐλῶνα, ποῦ ἔρχεται ἀπὸ τὸν κάμπο τὸ Θεσσαλικὸ καὶ προχωρεῖ σχηματίζοντας τὸ σύνορο τῶν δυὸ Ἀρματωλικιῶν, Ἀσπροποτάμου καὶ Ἀγράφων.

5) Σὰ στρατηγικὸ πέρασμα ποῦ ἦταν, φυσικὸ νὰ ξαφνιστοῦνε, γιατὶ νομίσαν ὅτι ἐκεῖ ἦτανε χωσιὰ στημένη ἀπὸ τοὺς ἀντίθετους.

ἦτον· ὁ ἴδιος ὁ Σούλτζιας. Ἐκτύπησαν τὰ τουμπλέκια, ἑτοιμάσθησαν (600), πλὴν κανένας δὲν ἐβγῆκεν, ἀπὸ τὸν φόβον του, ἔξω.

Ὁ Καραϊσκάκης, <ὁδοιπορῶν> ὅλην τὴν νύκτα ξημέρωσεν εἰς τὸ Κούτζορον, κ' ἐκεῖ ἀνάπαυσεν τὸ στράτευμά του.

Ἀπὸ τὸ συμβὰν τῆς νυκτὸς ἀποσπάσθησαν ἕως 250 ἄνδρες, οἵτινες <κατ' ὀλίγον> ἤρχοντο καὶ ἑνώνοντο μὲ ἡμᾶς. Καὶ τοῦτοι ἦσαν ὅλοι ξένοι καὶ ἀσυνείθιστοι ἀπὸ νυκτερινὰς ὁδοιπορίας[1]).

Αὐτοὶ μᾶς διηγοῦντο τὴν σκληρότητα[2]) τοῦ ἀνδρός, τὴν ἐπιμονὴν <ὁμοῦ> καὶ τὴν δεινήν του θέσιν ἀπὸ τὴν ἀσθένειάν του.

Ὁ Καραϊσκάκης, τέλος πάντων, ὁ ἐπιχειρηματίας[3]), ἐμβῆκεν εἰς τὰ Ἄγραφα, καὶ ἐζάλισεν καὶ τὸν Ράγκον, καὶ τοὺς πολίτας, καὶ τὸν Σούλτζιαν[4]).

Ὁ Ράγκος δὲν ἔβλεπεν πῶς νὰ ἐκδικηθῇ[5]). Ὁ Στορνάρης ἦτον ἐνωχλημένος διατί νὰ ἐνεργήσῃ ὁ Ράγκος νὰ πηγαινοέρχωνται Τοῦρκοι εἰς τὸν στρατόν μας. Ὁ Ράγκος, ζητῶν τὸν Στορνάρην νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ εἰς τὰ Ἄγραφα, δὲν ἠθέλησεν <αὐτὸς> λέγων ὅτι:

—Μὲ Τούρκους μαζὶ δὲν πηγαίνω νὰ πολεμήσω. Ἂν τὸν πολεμούσαμεν μοναχοί μας ἕως νὰ τὸν διώξωμεν, καλῶς, εἰδὲ μὲ Τούρκους δὲν ἀνακατώνομαι[6]).

—Ἔ, Καπετὰν Νικολό, τὸν λέγει, καὶ μὲ Ἑβραίους θέλει ἑνωθῶ νὰ τὸν διώξω, τὸν κερατᾶ.

—Κάμε ὅπως θέλεις (601), τὸν λέγει ὁ Στορνάρης.

Ὁ Καραϊσκάκης δὲν ἐστάθη εἰς τὸ Κούτζορον, παρὰ <ὅλη-> νύκτα <σπεύδων> μετέβη εἰς Καστανιάν, ἀπὸ Καστανιὰν εἰς Κλειτζὸν, καὶ ἀπέρασεν ἄντικρυ εἰς τὸ μοναστῆρι Βράχας λεγόμενον, θέσιν ὁπωσοῦν δυνατὴν καὶ ἔχουσαν πάντοτε τὰ ὀπίσθιά του ἐλεύθερα <ὥστε> νὰ δεχθῇ τὸν πόλεμον μόνον ἀπὸ τὸ μέτωπον καὶ πλευρά[7]).

<Οἱ ἀντίθετοι βαδίζοντες> ἄλλοι ἀπὸ Ρενδίναν, πεζοὶ καὶ καβάλλα, ἄλλοι ἀπὸ Κλειτζὸν καὶ ἄλλοι μὲ τὸν Ράγκον ἀπὸ Φουρνά, ἐκινήθησαν ἀπὸ τρία μέρη <κατ' αὐτοῦ>.

---

1) Ἀπὸ τὶς ταχύτατες νυχτερινὲς πορεῖες καὶ ἀπὸ τὸ δρόμο ποῦ πήρανε κατὰ τὸ Καρπενίσι, τὰ παληκάρια τοῦ Καραϊσκάκη καταλάβαν πῶς ὁ ἀρχηγός τους, γιὰ νὰ μὴν κυκλωθῇ, εἶχε ἀποφασίσει νὰ φύγῃ ἀπὸ τ' Ἄγραφα. Γι' αὐτὸ λιποταχτῆσαν οἱ 250.

2) Ἀντοχὴ στοὺς κόπους.

3) Ὁ ἐπιχειρηματικός.

4) «Ὁ Σελιχτὰρ Βόδας ἐπεριμένετο εἰς τὰ Τρίκκαλα», σημ. συγγρ.

5) Ἔσκαζε ἀπὸ τὸ κακό του γιατὶ δὲ μπόρεσε νὰ ἐκδικηθῇ.

6) Συνειθισμένα σεμνολογήματα τοῦ Στορνάρη. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐκστρατείας, Ράγγος καὶ Ἀρβανιτάδες, κι' αὐτὸς ὁ ἴδιος, ἤτανε σύμμαχοι. Πολὺ ἀργὰ θυμήθηκε τοὺς Τούρκους. Μήπως καὶ τὸ Ἀρματωλίκι του δὲν ἤτανε προσκυνημένο, μὲ τὴ δική του γνώμη;

7) Ἡ τοποθεσία τοῦ μοναστηριοῦ φύλαγε τὶς πλάτες του ἐλεύτερες γιὰ νὰ δεχτῇ τὸν πόλεμο ἀπὸ μπρὸς καὶ ἀπὸ τὰ δυὸ πλευρά. Τὸ χωριὸ Κλειτσὸς καὶ π. κ. τὸ χωριὸ Βράχα βρίσκονται α. ἀπὸ τὸ ποτάμι Μέγδοβα, καὶ τὸ πρῶτο ἀνήκει στ' Ἀρματωλίκι τοῦ Καρπενισιοῦ. Ἄφησε λοιπὸν ὁ Καραϊσκάκης τ' Ἄγραφα πειά, γιὰ πάντα.

Ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ <αὐτῶν> μὲ τὴν ὀπισθοφυλακήν <του> ἐκτυπήθησαν εἰς τοῦ Λιάτζη τὸ μνῆμα. <Οὕτως> ἀκροβολούμενοι, μετέβη <ὁ Καραϊσκάκης> εἰς τὴν μονὴν Βράχας, χωρίον καὶ τζιογκρί[1]).

Ἀμέσως καὶ ὁ Καραϊσκάκης διώρισεν <τὸ ὑπ' αὐτὸν σῶμα[2]> νὰ ἀντικρούσῃ τὰ τρία μέρη. Ἀφοῦ ὁ Ἀντώνης Ζαραλής, ἀντιπρόσωπός του[3]), ἔτρεψεν τὸ δεξιὸν καὶ τὸ κέντρον <τῶν ἀντιπάλων> εἰς φυγήν, ὥρμησεν καὶ κατὰ τῆς ἀριστερᾶς <αὐτῶν> πλευρᾶς· ἐκεῖνοι ἦσαν εἰς ἕναν λόφον τοποθετημένοι, καὶ πληγωθεὶς ὁ Ἀντώνης Ζαραλὴς καὶ ἄλλοι ἓξ-ἑπτά, ὁ πόλεμος ἔπαυσεν, ὁ δὲ Ἀντώνης ξεψύχησεν[4]).

Ἀποθανόντος τοῦ Ἀντώνη, εἰς τὸ κεμέρι του ηὗραν γράμματα τοῦ ἑνὸς καὶ ἄλλου, ὁποῦ τοῦ ἔγραφαν νὰ ἐπιβουλευθῇ τὸν Καραϊσκάκην[5]).

Ὁ Καραϊσκάκης συρόμενος <ἕως τότε> εἰς τοὺς ὤμους, εἰς ὅλην τὴν ὁδοιπορίαν, ἀπὸ τὸν πιστὸν στρατόν του, δὲν ἐδειλίασεν[6])· ὁ θάνατος ὅμως τοῦ Ἀντώνη τὸν ἀδυνάτισεν[7]). Οὕτως ὑποχωρήσας <ἐκεῖθεν> ἐτραβήχθη, εἰς τὰς —, μὲ πόλεμον ἕως εἰς ταὶς Παπαδιαίς, εἰς τὰ Πολιτοχώρια, καὶ ἀπ' ἐκεῖ [εἰς τὸ Καρπενίσι] εἰς τὸ Μακρυκάμπι, ὁποῦ ἦτον τὸ στρατόπεδον τοῦ Σκαλτζᾶ[8]). Εἰς Γραμμένην Ὀξυὰν (602) ηὗρεν τὸν Ἀνδρέαν ὁποῦ ἔρχονταν εἰς βοήθειάν του μὲ ἕως

---

1) Μονὴ Βράχας, χωριὸ μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα καὶ βράχος (τσουγκρί). *Λιάτζη μνῆμα*, γρ. Λιάζη, Ἰλιὰζ ἁγάς, ποῦ σκοτώθηκε ἀπὸ τοὺς Κατσαντωναίους ἀπάνω στὸ δρόμο ἀπὸ Φουρνὰ-Βράχα. Ἀφοῦ οἱ ἀντίθετοι τὸν καταφτάσανε, καὶ τὸν ἀναγκάσανε νὰ δώσῃ μάχη, θὰ πῇ πῶς καὶ ἡ δική τους πορεία ἦτανε πολὺ βιαστική. Ὁ Καρ. ἔφτασε στὴ μονὴ Μεταμόρφωσης (Βράχας) στὶς *15 τοῦ Μάη 1824*. Στὶς *16* ἄρχισε ἡ μάχη.

2) Ἔδωσε διαταγὲς τέτοιες, ὥστε...

3) Ὁ συγγρ. δὲν ἀγαπάει τὴ «χυδαία» λέξη πρωτοπαλήκαρο.

4) Ὁ Ζαραλὴς ἦταν ἄντρας ἀτρόμητος, καὶ ἡ μοῖρα του ἦτανε νὰ πεθάνῃ πολεμῶντας τ' ἀδέρφια του. Ὁ Καραϊσκάκης διάλεγε γιὰ πρωτοπαλήκαρά του τοὺς πειὸ διαλεχτοὺς ἄντρες. Στὸ Σοβολάκου ἔχασε ἕνα, στὴ μάχη τῆς Βράχας ἔχασε ἄλλο, στὰ Πέντε Ὄρια ἔχασε τρίτο πρωτοπαλήκαρο. Ὁ Ζαραλὴς ἔζησε λίγες ὧρες στὸ μοναστῆρι.

5) Ὁ περήφανος ἥρωας δὲν καταδέχτηκε νὰ παραδώσῃ αὐτὰ τὰ γράμματα στὸν Καπετάνο του.

6) Ἡ κακοτοπιὰ δὲν ἄφηνε νὰ τονὲ φέρνουν σὲ κανένα πρόχειρο ξύλινο κάθισμα σηκωτό, ἀλλὰ «στοὺς ὤμους», ὅπως κουβαλάει κανεὶς ἕνα σακκί.

7) Δὲν ἔχασε τὸ θάρρος του· *ἀδυνάτισεν*, ὁ θάνατος τοῦ Ἀντώνη λιγόστεψε σημαντικὰ τὴν πολεμική του δύναμη.

8) Τὰ Πολιτοχώρια, περιφέρεια μὲ πρωτοχῶρι τὸ Μεγάλο χωριό, βρίσκονται πολὺ π. κ. ἀπὸ τὸ Καρπενίσι, καὶ εἶναι περίεργο γιατί ὁ Καραϊσκάκης γύρισε πίσω, ἐνῷ εἶχε τὸν ἐχθρὸ ἀπὸ κοντά του· ἔπειτα ἡ φράση φαίνεται σὰ νὰ ἐννοῇ πῶς τὸ ὀροπέδιο Μακρυκάμπι βρίσκεται κοντὰ στὸ Καρπενίσι. Καὶ προβάλλει ἡ ἀπορία· τί γυρεύει ἐκεῖ ὁ Ἀρματωλὸς Σκαλτζᾶς, ποῦ ὁ συγγρ. τὸν ηὗρε (βλ. π. π. σ. 249) στὸ βουνὸ Ἔλατος, β. ἀπὸ τὰ Σάλωνα. Ἐκεῖ λοιπὸν ἔφτασε ὁ Καραϊσκάκης τραβῶντας νὰ βγῇ στὰ Σάλωνα, καθὼς καὶ βγῆκε, δηλ. στὸ Μακρυκάμπι. Ἀλλὰ πολὺ πρὶν φτάσῃ στὸ Μακρυκάμπι ἀπάντησε ὁ Καρ. στὴ Γραμμένη Ὀξυὰ (σύνορο Φθιώτιδας, Καρπενισιοῦ καὶ Κραβάρων, βουνὸ ὡραιότατο) τὸν πιστό του Α. Ἴσκο, ποῦ μαθαίνοντας τὸν πόλεμο εἶχε προχωρήσει ψηλά, ὡς τὸ γεωγρ. ὕψος τοῦ χωριοῦ Κρικέλου. Ἐννοεῖται πῶς οἱ γενναῖοι ἀντίπαλοί του εἶχαν πάψει τὸ κυνηγητό. Λοιπὸν ὁ συγγρ.

300, πλὴν δὲν κατάφθασεν <εἰς τὸν πόλεμον[1]>.

Ὁ ἄνδρας, καὶ ἠθικῶς καὶ σωματικῶς πάσχων, ἀδυνάτισεν.

Ἐζήτησεν συστάσεις ἀπὸ τοὺς Καπιταναίους ὅλους πρὸς τὴν Διοίκησιν εἰς Ναύπλιον[2]) καὶ λαβών, ὡς πιστὸς υἱὸς τῆς πατρίδος ἀποδεδειγμένος καὶ ἀδικημένος, ἔτρεξεν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς ὑπερτάτης κυβερνήσεως τοῦ Ἔθνους, <μεταβὰς εἰς Ναύπλιον>. Ἀπὸ τὸν ἀνδρεῖον στρατόν του ἐδιαλύθησαν οἱ περισσότεροι, πρὶν ἀναχωρήσῃ· <τὸν> ἄφησεν ὁ Βέργης πρῶτος, ὅστις καὶ κατηγορήθη ἀπὸ πολλοὺς διὰ τοῦτο.

Οἱ δὲ πιστοὶ <εἰς αὐτὸν> ἔμειναν εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Σκαλτσοδήμου.

Διώξαντες καὶ τὸν Καραϊσκάκην ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ μέρη, ὁ Ράγκος διεδέχθη τὴν ἐξουσίαν γενικῶς τῶν Ἀγράφων καὶ περιώρισεν τὸν Σταμούλην Γάτζον μόνον εἰς τοῦ Κάμπου τὰ χωριά[3]).

Ἐφρόντισεν καὶ ὠχύρωσεν τὸ μοναστῆρι Σπηλιᾶς[4]), καὶ τὸ ἐφοδίασεν ὡς ἓν φρούριον ἀπὸ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα. Ὁ σκοπός του ἀπέβλεπεν, ἀφοῦ ἐλευθερώθη ἀπὸ τὸν ἀντίζηλόν του, νὰ κατασταθῇ αὐτὸς ἐκεῖνος· οἰκειοποιήθη λοιπὸν τὴν κυριαρχίαν <τῶν Ἀγράφων> καὶ ἐξακολουθοῦσεν τὸν δρόμον του.

Ἐπειδὴ ἐνώθησαν μὲ Τούρκους καὶ ἐδίωξαν τὸν Καραϊσκάκην, ὁ Σκαλτζὰς καὶ λοιποὶ κατηγόρησαν (603) τὴν διαγωγὴν τοῦ Στορνάρη καὶ Ράγκου, μ' ὅλον ὁποῦ δικαιολογούμασθαν ἀπὸ τὰ διδόμενα ὁποῦ εἴχαμεν, ὅτι καὶ αὐτὸς <ὁ Σκαλ-

---

δὲν κατέχει τὴν τοπογραφία ἐκείνων τῶν μερῶν, ἴσως γιατὶ δὲν τὰ γνώρισε ποτέ, ἢ ἔγραψε «εἰς τὸ Καρπενίσι» ἀπὸ λησμονησιά.—Σημ. τοῦ συγγρ: «Ὁ Ἀνδρέας Ἴσκου ἐδέχθη τὸν Καραϊσκάκην καὶ τὸν ἔπεμψεν εἰς Ναύπλιον». Ἡ παρατήρηση αὐτὴ δὲν εἶναι σωστή.

1) Παραλείπονται διάφορα ἐρανίσματα τοῦ συγγρ. ἀπὸ τὰ «Ἑλλην. Χρονικά», ποῦ δίνουν περίληψη γιὰ τὰ σύγχρονα κινήματα στὴ Δυτ. Ἑλλάδα, ἀρχὲς Ἰουν. 1824.

2) Ὁ συγγρ. εἶναι παραπολὺ σύντομος ἐδῶ, ἴσως γιατὶ δὲ γράφει παρὰ δσα βλέπει ὁ ἴδιος. Τὸν Καραϊσκάκη ὄχι μοναχὰ ὁ Σκαλτσάς, ἀλλὰ κι' ὁ Κ. Τζαβέλας, ποῦ ἔτρεξε βοήθεια του ἔξω ἀπὸ τὰ Σάλωνα, καὶ ὅλο τὸ στρατόπεδο τῶν Σαλώνων τονὲ δεχτήκανε μὲ χαρὰ μεγάλη ζωντανό. Ἐκεῖ αὐτὸς δὲν ἄργησε νὰ κερδήσῃ ὅλους τοὺς Καπιταναίους· διορίστηκε ἀπ' αὐτοὺς ἀρχηγὸς τοῦ στρατοπέδου μὲ ἀπόλυτα δικαιώματα. Ὁ ἴδιος ὁ Καρ. εἶδε τὴν κακὴ κατάσταση τοῦ πολυσύνθετου στρατοπέδου, τὴν ἔκαμε νὰ τὴν ἰδοῦν καὶ οἱ ἄλλοι, καὶ ἀνάλαβε ὁ ἴδιος τὴ διόρθωση. Τὸ πῶς μὲ μέσα πολλά, πρώτου τοῦ Κωλέττη, μὲ τόσες ἐναντιώσεις τῶν ἐχθρῶν του, κατάφερε νὰ «συγχωρηθῇ» τάχα ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση, εἶναι θέμα ποῦ δὲν ἔχει ἐδῶ τὸν τόπο του. Ὁ Καρ. ἔφτασε στ' Ἀνάπλι 25 Ἰουν. 1824, γύρισε στὰ Σάλωνα, ἔλαβε μέρος στὰ Πέντε Ὄρια, ὅπου ἔχασε τὸ πρωτοπαλήκαρό του. Ἔπειτα μαζὶ μὲ τ' ἄλλα Ρουμελ. στρατεύματα, τέλη τοῦ 1824, πέρασε στὸ Μοριά, *χωρὶς διαταγὴ κυβερνητική*, κι' ἔλαβε μέρος, ἀχώριστος ἀπὸ τὸν Κίτσο Τζαβέλα, στὴν ὑποταγὴ τῶν ἀνταρτῶν. Ὁ συγγρ. θὰ τὸν ἀπαντήσῃ π. κ. καὶ θὰ κάμῃ λόγο γι' αὐτὸν καὶ πάλι. Τέλος, σημειώνεται πῶς γιὰ τὸν πόλεμο κατὰ Καραϊσκάκη στ' Ἄγραφα, τὸν ἄγνωστο στὴν ἱστορία ὡς τώρα, ὑπάρχουν ἀνέκδοτα ἔγγραφα πολλά. *Τέλη τοῦ Μάη 1824*, ἔπαψε ὁ πόλεμος αὐτὸς κι' ἄρχισε ἀμέσως ἡ περίφημη «ἐκστρατεία» τῆς Ἄρτας.

3) «Ὁ Κωνσταντὴς Βουλπιώτης, κατήγορος <τοῦ Καραϊσκάκη>, ἐπῆγεν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Σκαλτζᾶ», σημ. συγγρ.—Παραλείπονται ἄλλα ἐρανίσματα ἀπὸ τὰ «Ἑλλ. Χρονικά».

4) Ἀπάνου στὸ βουνὸ Καράβα (Ὀξυά), 12 ὧρες δρόμο ἀπὸ τὴν Καρδίτσα.

τσοδῆμος> ἤθελεν πράξει τὰ ἴδια. Τὸ συμπέρασμα ἐκείνων <ὅμως καθ' ἡμῶν> ἦτον ὀρθόν· διότι, ἂν ἡμεῖς, δυνάμει τῆς Κυβερνήσεως, ἐδιώξαμεν τὸν Καραϊσκάκην, δὲν ἔπρεπεν νὰ πέσωμεν εἰς τὴν ἰδίαν κατηγορίαν <ὡς σύμμαχοι τῶν Τούρκων[1]>.

Τὰ ἐδικά μας ὅμως <«ἄδικα»> ἦτον δέκα, καὶ δὲν ἔκαμναν κρότον, διότι στηρίζονταν ἀπὸ τὸ κόμμα τοῦ Διευθυντοῦ[2]).

Ὁ Σούλτζιας ἠθέλησεν νὰ ἀνταμώσῃ τὸν Στορνάρην, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἤθελεν ὁ Στορνάρης νὰ ἀκουσθῇ ὅτι ἀνταμώθη, ἔστειλεν τὸν υἱόν του Γκέντζιαγαν εἰς τὴν Πόρταν Παναγιά.

Ὁ Γκέντζιαγας, αἰχμάλωτος ὢν εἰς Ναύπλιον, καὶ πρόσφατος εἰς τὰ Τρίκαλα, ἤξευρεν ἀκριβῶς τὰ τῶν Ἑλλήνων, καὶ <τὰ> τοῦ διοικητικοῦ συστήματός των, ἐγνώριζεν καὶ πολλοὺς ἐπισήμους.

Εἰς τὴν τράπεζαν, μὲ τὸν Στορνάρην δὲν ὡμιλοῦσαν ἄλλο παρὰ περὶ Ἑλλήνων, περὶ Βουλευτικοῦ, περὶ Ἐκτελεστικοῦ καὶ στρατευμάτων Ἑλληνικῶν καὶ πολέμων ἀναμεταξὺ Δράμαλη καὶ Ἑλλήνων καὶ καταστροφῆς τῶν Τουρκῶν εἰς Πελοπόννησον.

Οἱ συγγενεῖς τοῦ Στορνάρη ἐτρόμαξαν ἀκούγοντες τὸν Γκέντζιαγαν νὰ γνωρίζῃ τόσον <καλὰ> τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἔθνους, ὁποῦ αὐτοὶ οὔτε εἰς τὸν ὕπνον τους δὲν τὰ ἔβλεπαν.

Εἰς τὴν φυγήν του, ἐπρόσταξα αὐθαιρέτως τὸν σαλπιγκτήν <μας> νὰ σαλπίσῃ ἓν μέλος ὁδοιπορικόν, καὶ τὸν χαιρετίσαμεν καὶ μὲ ντουφεκισμούς (604[3]). Οἱ συγγενεῖς τοῦ Στορνάρη, νομίζοντες ὅτι ὁ Στορνάρης τούρκευσεν πλέον διότι συνέφαγεν μὲ τὸν Γκέντζιαγαν, ἐδυσαρεστήθησαν ὅλοι ἀπὸ ἐμένα, διατί νὰ διορίσω τὸν σαλπιγκτὴν νὰ λαλήσῃ, <καὶ οὕτω> νὰ φανῇ ὅτι ἡμεῖς μετέχομεν εἰσέτι ἀπὸ τὸ Ἔθνος[4]).

Ἐγὼ ἀντίτεινα, καὶ τοὺς ἐξήγησα ὅτι τοιοῦτος σκοπὸς εἰς ἡμᾶς, ὁποῦ ἤλθαμεν ἀπάνω, δὲν ὑπάρχει[5]), διότι <ἀληθῶς> εἴμεθα Ἕλληνες.

Ἄρχισαν λοιπὸν νὰ ἀγανακτοῦν ἐναντίον μου, ὅτι ἐγὼ εἶμαι ὁ πρωταίτιος τῆς διαφθορᾶς τοῦ Στορνάρη, <τοῦ> νὰ μὴ θέλῃ τὴν ἡσυχίαν των.

Δὲν μὲ ἔμελλεν <ὅμως> πλέον, διότι καὶ μὲ τὸν Στορνάρη ἤμουν καλὰ σχε-

1) Ἡ διαφορὰ εἶναι ὅτι οἱ Ἕλληνες τοῦ πῆραν τ' Ἀρματωλίκι ὄχι γιατὶ τὸ εἶχε ὁ Καραϊσκ. παραχωρημένο ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ γιατὶ οἱ ἐχθροί του ἤθελαν νὰ τὸ παραχωρήσουνε στὸ φίλο τους τὸ Ράγκο· καὶ τότε ὁ Καρ. δὲ συμμάχησε μὲ τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ πολέμησε μὲ Ἑλληνοτούρκους, καὶ νικήθηκε.

2) Ἐνῷ τὸ «ἄδικο» τοῦ Καραϊσκάκη ἦταν ἕνα.

3) *Αὐθαιρέτως*, ὁ συγγρ. δὲν ξέρει ἄλλη λέξη μαλακώτερη. Γρ. «χωρὶς ἄδειαν». Παραλείπονται ἐρανίσματα τοῦ συγγρ. ἀπὸ τὰ «Ἕλλην. Χρονικὰ» τοῦ Μεσολογγιοῦ», τοῦ μηνὸς Ἰουνίου.

4) Ἐπειδὴ ἄκουσαν οἱ Τοῦρκοι τῆς Θεσσαλίας τὰ σαλπίσματα, καταλάβαν ἀπ' αὐτὰ ὅτι τὸ Ἀρματωλίκι τοῦ Στορνάρη ἔμενε ἀκόμα πιστὸ στὰ ἐθνικά του φρονήματα (μετέχομεν εἰσέτι ἀπὸ τὸ ἔθνος).

5) Δὲν ἔχουμε κανένα σκοπὸ νὰ κρύφουμε τὰ φρονήματά μας.

τισμένος, καὶ στρατιώτας <ἰδικούς μου> εἶχα νὰ τοὺς ἀντικρούσω, ξένους φιλογενεῖς· τοὺς ἐξήλεγξα μάλιστα, καὶ οὔτε ἐδεχόμην πλέον στενὴν ὁμιλίαν μὲ αὐτούς.

Οἱ 300 βλάχοι, ἰδόντες τὰς συνεντεύξεις μας μὲ τοὺς Τούρκους, εἶδαν ὅτι ἀπὸ τὴν εἰρήνην ἡμῶν ὄφελος λαφύρων δὲν ἔβλεπον[1]), ὅθεν ἀποσπάσθηκαν ἀπὸ τὸν Γρηγόρην, καὶ διὰ νυκτὸς ἐπάτησαν τοῦ Συράκου χωμόπολιν, καὶ ὅ,τι παρανομίαις δὲν ἠκούσθησαν εἰς τὸν κόσμον ἐκεῖνον, <αὐτοὶ εἶναι ὁποῦ τὰς> [δὲν] ἔκαμαν· ἀφοῦ ἔφθειραν παρθένους, λεηλάτησαν τὰς οἰκίας των, ἐγύμνωσαν τὰς ἐκκλησίας, τόλμησαν νὰ βάλουν χέρι καὶ εἰς ἱεροφορεμένον ἱερουργοῦντα ἱερέαν —νὰ τὸν γυμνώσουν, νὰ πάρουν τὰ ἱερὰ— νὰ πιοῦν τὸν οἶνον τοῦ ἁγίου ποτηρίου καὶ νὰ ἁρπάξουν καὶ τὰ ἱερὰ (605) μυστήρια, καὶ ὅσα ἄλλα ἀσημικὰ ἀφιερώματα τῆς ἐκκλησίας, καὶ <ἀκόμη> 50 ἢ 60 μουλάρια.

Ἄρχηγὸς τούτων ἦτον κάποιος βλάχος Μπίνας, ἱερόσυλος, τέρας τῆς φύσεως καθ' ὅλα. Ἀφοῦ ἐγύμνωσαν τοὺς πολίτας οἱ ἀπάνθρωποι, ζητοῦσαν καὶ ἐξαγοράν, καὶ εἶχαν μερικοὺς εἰς τὸν λόζιον (σπηλιαὶς) δεμένους.

Τὴν ἄλλην ἡμέραν ἅρπαξαν ἕως πέντε χιλ. πρόβατα Τουρκῶν καὶ χριστιανῶν, καὶ τρέχοντες νύκτα-ἡμέρα νὰ μὴ τοὺς καταφθάσωμεν, ἐτράβηξαν διὰ τὸ κάτω μέρος[2]).

Τοῦτο ἐπροξένησεν νέαν ταραχὴν εἰς τοὺς Τούρκους· ἐπειδὴ ὅμως ἡ ζημία τῶν προβάτων ἔγινεν εἰς τὸν νομὸν τῶν Ἰωαννίνων, ὁ Σούλτζιας ἐφάνη οὐδέτερος.

Πόσαι αἰτίαι δυσκόλευαν ἕναν ἀρχηγὸν εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη νὰ ἀνοίξῃ πόλεμον. Μόλις ἔδιδες πολεμικὴν αἰτίαν, καὶ χύνονταν οἱ κηφῆνες νὰ φάγουν τὸν λαόν, τὸν ὁποῖον ἔπρεπεν νὰ ἐλευθερώσωμεν (6046').

Ὁ <Γ.> Τζιόγκας, προχωρῶν τὸν ἀνήφορον διὰ βοήθειαν — ἔμαθεν τὸν διωγμὸν τοῦ Καραϊσκάκη— μὲ ἕως 1200, διαβὰς ἀπὸ τὸν Βάλτον, προχώρησεν ἕως εἰς τὴν Χελώναν, ἀπάνω ἀπὸ τὴν Σκουληκαργιάν, καὶ ἐτοποθετήθη <ἐκεῖ>. Ὁ Ράγκος ἀπέρασεν μὲ ὅλον τὸ σῶμα <του> ἀμέσως εἰς τὴν Ἁγίαν Παρασκευήν, καὶ ἔγραψεν καὶ τὸν Στορνάρην καὶ Γρηγόρην <Λιακατὰν> νὰ κινηθοῦν κατὰ τὰ Τζιομέρκα. <Βαδίζοντες> νύκτα-ἡμέρα ἐφθάσαμεν ἀπὸ Πόρταν εἰς Μιρόκοβον· <ἐκεῖ> ὁ Ράγκος ἄφησεν γράμμα, καὶ τράβηξεν εἰς βοήθειαν τοῦ Τζιόγκα. Ἀπὸ τὴν θέσιν του ἄντικρυ, βλέπομεν <νὰ> διαβαίνουν Τοῦρκοι, τοὺς ὁποίους ἔμβασαν οἱ Κουτελδαῖοι. Ἐνωθέντες ἡμεῖς, ἰδόντες τούτους, καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ

---

1) Περίεργη εἶναι ἡ φραστικὴ ἀδυναμία τοῦ συγγρ. «ἰδόντες... εἶδαν... δὲν ἔβλεπον», παράδειγμα τοῦτο κανονικὸ ἀνθρώπου ποῦ προσπαθεῖ νὰ ἐκφρασθῇ σὲ γλῶσσα ποῦ δὲν τὴν αἰσθάνεται.

2) Ὁ Μπίνας μὲ τοὺς βλάχους του εἶχε περάσει πρῶτα ἀπὸ τὸν Ἀσπροπόταμο, καὶ ἀφοῦ ἔκαμε ἄπειρα κακά, ἀνάγκασε τώρα τὸ Ν. Στορνάρη νὰ τὸν κυνηγάῃ στὰ βόρεια τῶν Τσουμέρκων. Ὁ λόγος δὲν εἶναι γιὰ τοὺς Βλάχους ποῦ φαίνονται παραμονὲς τοῦ διωγμοῦ τοῦ Καρ., π. π. σ. 332, 334, οὔτε, γενικά, γιὰ Βλάχους (Κουτσοβλάχους), ἀλλὰ γιὰ Σαρακατσάνους, ποῦ κάνοντας τόσα ἄγρια πράματα, σχεδιάζαν ὕστερα νὰ φύγουνε σὲ κατατόπια μακρινά. Ὁ Στορνάρης δίνοντας ἀναφορὰ τῶν διαρπαγῶν τοῦ Μπίνα στὸ Μαυροκορδ., ζητεῖ νὰ τοῦ σταλθοῦν καὶ οἱ λουφέδες τῶν ἀνθρώπων του.

διαβοῦμεν <τὸν ποταμόν>, ἐμείναμεν. Ὁ Τζιόγκας πολεμήσας μὲ ἕως τρεῖς χιλ. Τούρκους εἰς Χελώναν, καὶ θριαμβεύσας ἀποσύρθη—ἀπὸ ἔλλειψιν θροφῆς προελθούσης ἀπὸ τὴν ἀντενέργειαν τῶν Βαλτινῶν—εἰς τὸν Βάλτον, καὶ ἀπ' ἐκεῖ εἰς τὸν Ἀετόν. Οἱ Τοῦρκοι ἀκολουθοῦντες, ἀδιακρίτως ἐλεηλάτησαν τῶν Βαλτινῶν τὰ λάφυρα (605β), ὁποῦ <τὰ> σύναξαν τόσους χρόνους, καὶ ἐπίστρεψαν πάλιν εἰς τὰ ἴδια. Οὕτως καὶ ἡ ἐκστρατεία <μας> αὕτη δὲν ἐπέτυχεν. Οἱ Βαλτινοὶ ὅμως δὲν ἐδυνήθησαν ν' ἀποφύγουν, μὲ ὅλην τὴν πολιτικήν των, τὴν ἁρπαγήν. Ἄρχισαν νὰ ἐπιθυμοῦν τὸν Ἀνδρέαν <Ἴσκον>, νὰ τὸν ζητοῦν νὰ ἐπιστρέψῃ μὲ ἀναφοράν τους ἀπὸ τὴν Διοίκησιν. Ὁ Ράγκος ἐτραβήχθη <πάλιν> εἰς τὰ Ἄγραφα[1]).

Ὁ Στορνάρης, ἔχων τὴν ἀνάγκην τοῦ Τζιόγκα ὡς ἀπὸ τὴν θέσιν Ξερομέρου, διὰ τὴν διάβασιν πρὸς τὴν φαμιλιάν του εἰς Κάλαμον, <ἀλλὰ> καὶ διὰ τὸν γενικὸν δεσμόν, δὲν ἐζήτησεν περισσοτέραν ἱκανοποίησιν, καὶ τὸ ἄφησεν εἰς ἄλλας περιστάσεις νὰ <τὴν> ζητήσῃ[2]).

Ἔγραψεν πρὸς τὸν Τζιόγκαν εἰς Χελώναν καὶ ὁ Στορνάρης καὶ ὁ Γρηγόρης νὰ [τά] λάβῃ <τὰ λάφυρα> καὶ νὰ δοθοῦν ὀπίσω εἰς τοὺς χριστιανούς. Ὁ Τζιόγκας ἀποκρίνετο: «Τί νὰ τοὺς κάμω; Ἀπάνω εἰς τὸ ντουφέκι <ἔγινε>· τὸ ἔκαμαν τώρα», καὶ ἄλλο δὲν ἦτον παρὰ διότι πρόσφεραν καὶ εἰς αὐτὸν μερικὰ <οἱ λαφυραγωγοί>. Ἔκοψεν τὴν ἀνταπόκρισίν του καὶ μ' αὐτὸν ὁ Στορνάρης, ἀφοῦ εἶδεν τὸν χαρακτῆρα του. Ἀναφέρθη καὶ εἰς τὸν Διευθυντήν, μὰ ποῦ ἠμποροῦσεν <ὁ Διευθυντὴς> νὰ παιδεύσῃ τὸν Τζιόγκαν; Μόνον διὰ τὸν Καραϊσκάκην ἦτον ὅλα τὰ κακά (606[3]).

---

1) Ὁ Τσόγκας γύρισε στὸ Ξηρόμερο· τὸ βουνὸ Ἀετὸς ἦταν τὸ λημέρι του. Ἂν ἐννόησε καλὰ ὁ ἀναγνώστης, ὁ λόγος εἶναι γιὰ τὴν περίφημη ἐκστρατεία, ποῦ ἔγινε ἀφορμὴ νὰ κυνηγηθῇ ὁ Καραϊσκάκης· καὶ πρὶν γίνῃ ὅμως αὐτὴ ἦτανε «τούμπανο». Ὕστερα ἀπὸ τὸν ἐμφύλιο σπαραγμὸ τοῦ Καραϊσκάκη, τὶς ἁρπαγὲς τοῦ Μπίνα, ἦταν ἀνάγκη πολεμικὴ νὰ γίνῃ καὶ ἡ ἐκστρατεία. Ἂν καὶ ὁ Τσόγκας τίμησε τ' ἁρματά του, ὁ σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας του—τὰ λάφυρα—δὲν πέτυχε, καὶ μάλιστα εἶχε ἀνάποδο ἀποτέλεσμα, τὴ διαρπαγὴ τοῦ Βάλτου. Αὐτὴ τὴν ἐκστρατεία τὴν ἀκολούθησε ὁλάκερη σειρὰ ἐκστρατειῶν καὶ ἀντεκστρατειῶν, γιὰ σκοποὺς ἁρπαγῆς. Τέλος ἡ Δυτ. Ἑλλάδα ὅλη παράλυσε γιατὶ ὁ Μαυροκορδ., ἀντὶ νὰ συγκεντρώνῃ τοὺς παλιοὺς Ἀρματωλοὺς σ' ἕναν κοινὸ σκοπό, τοὺς χώρισε, κι' ἔβαλε ἄλλους νὰ κυνήγᾶν τὸν Καραϊσκάκη, ἄλλους νὰ τιμωροῦν τάχα τὴν ἐπαρχία Ἄρτας γιατὶ δὲν ἤθελε νὰ σηκωθῇ, ἐνῷ ὁ ἀληθινὸς σκοπὸς ἦταν τὰ λάφυρα πάντα.

2) Ὁ συγγρ. δὲ λέει καθαρὰ γιατί ὁ Στορνάρης θὰ ζητοῦσε «ἱκανοποίηση» ἀπὸ τὸν Τσόγκα. Ὁ Τσόγκας πέρασε ἀπὸ τὸ Βάλτο, κ' ἔκαμε πλιάτσικο, δηλ. λάφυρα, ποῦ ἦταν Ἀσπροποταμίτικα. Ὁ Τσόγκας ἦταν ἐχθρὸς τῶν Βαλτινῶν καὶ τοῦ Α. Ἴσκου.

3) Παραλείπονται ἐρανίσματα πολιτικὰ καὶ στρατ. στὸ περιθώριο τῆς σ. 606.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ

Στρατόπεδον Λιγοβιτσίου— Συνοικέσια μεταξὺ παλαιῶν Ἀρματωλικῶν οἰκογενειῶν—Νέαι πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις καὶ ἀποτυχίαι—Τὰ συμβάντα εἰς Τσουμέρκα—Σκηναὶ Ἑλληνικοῦ στρατοπέδου—Ἀπαιτήσεις μισθῶν—Τοῦρκοι εἰς Βραχόρι—Στορνάρης κατὰ Τσόγκα—Τσόγκας, ὁ φιλομαθὴς καὶ ὁ φιλάρχαιος—Συζήτησις περὶ Ἀγαθαγγέλου—Δυσαρέσκειαι ἀπὸ τὰς ἐφημερίδας—Κατηγορίαι κατὰ Μαυροκορδάτου—Παλαιὸς σύντροφος τοῦ Κατσαντώνη—Δυσάρεστα ἐξ Ἰωαννίνων—Μάχη περὶ προβάτων εἰς Ἀσπροπόταμον—Ὁ πόλεμος, καὶ ποῖος ὁ σκοπὸς αὐτοῦ—Κοινωνικὰ εἰς Κάλαμον—Ἐκλογὴ πληρεξουσίου εἰς Ἀσπροπόταμον—Ἀρματωλικὸν ἐμπόριον καὶ γεωργία—Πλουτισμὸς ἐκ τῶν λαφύρων—Σύγκλησις νέας τοπικῆς συνελεύσεως.

Ὁ <Γενικὸς> Διευθυντής, ἥσυχος πλέον ἀπὸ κάθε ἀντενέργειαν εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, ἀλησμόνησεν τὰ ὅσα ἐσυμφώνησεν μὲ τοὺς Καπιταναίους.

Τοῦ ἐστάλησαν 800 χιλδ. γρόσια ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἀπὸ τὸ δάνειον, νὰ πληρώσῃ τοὺς μισθοὺς καὶ <δι'> ἄλλας ἀνάγκας ἴσως, καὶ ἔδωσεν εἰς μερικοὺς καὶ εἰς ἡμᾶς, ἀλλ' οὔτε εἰς πολλοὺς ἄλλους εἰσέτι· ἔδωσεν μερικὰ τὸν Μακρήν, τὸν Τζιόγκαν καὶ τὸν Ἀλεξάκην, <ἀνθρώπους> ὁποῦ ἦτον πλησίον του. Διέταξεν, ἐναντίον τῆς συνθήκης, νέους ὁπλαρχηγοὺς νὰ στρατολογήσουν· παραβίασεν, ἐν ἐνὶ λόγῳ, ὅσα εἶχαν συμφωνήσει ὅλοι μαζὶ εἰς Μεσολόγγι[1]).

10 Ἰουνίου <1824>. Ὁ Δερβὶς πασιὰς Ρούμελης <Βαλισὶ> μὲ ἕως 25 χιλ. εἶχεν κινηθῇ ἀπὸ Λάρισσαν διὰ τὸ Ζιτοῦνι. Κατὰ περίστασιν, πυρπολήθησαν ὅλα τὰ πολεμοφόδιά του εἰς Λιανοκλάδι, καὶ ἐμποδίσθη πρὸς καιρόν.

Ὁ Οὐμὲρ πασιὰς ἀπέρασεν εἰς Καρβασαρὰν μὲ ἕως 5 χιλ., καὶ πρόσμενεν πάλιν τὴν εἰσβολὴν ἐκείνου πρὸς τὰ Σάλωνα, καὶ ἔπειτα νὰ κινηθῇ καὶ αὐτός.

Ὁ Μαυροκορδάτος μόνος του, εἰς τὰς — <Ἰουνίου> 1824[2]), ἐκστράτευσεν καὶ προκατάλαβεν τὸ Λιγκοβίτζι, μὲ τὸν Μακρὴν καὶ Ἀλεξάκην Βλαχόπουλον καὶ Ἀναγνώστην Καραγιάννην Βαλτινόν, καὶ ὠχυρώθη. Ὁ Τζιόγκας ἐτοποθετήθη ἀντικρυ εἰς τὸν Ἀετόν, θέσιν ὀχυράν[3]).

---

1) Τὸ πνεῦμα τοῦ α' ἄρθρου τοῦ στρατ. συντάγματος ἦταν αὐτό· νὰ στρατολογοῦν οἱ παλαιοὶ ὁπλαρχηγοὶ στρατιῶτες παλαιούς. Λοιπὸν καὶ προύχοντες, καὶ παιδιὰ προυχόντων νὰ μὴ γίνωνται δεχτοὶ ὡς ὁπλαρχηγοί. Βλ. π. π. σ. 361.

2) Ἡ ἀναχώρηση τοῦ Μαυροκ. στὸ στρατόπεδο δὲ δημοσιεύτηκε στὰ «Ἕλλην. Χρονικὰ» τοῦ Μεσολογγιοῦ.

3) Καὶ τὰ δυὸ αὐτὰ στρατόπεδα, τοποθετημένα πέρα ἀπὸ τὸν Ἄσπρο, εἶχανε σκοπὸ

Εἰς τὸ Μισολόγγι ἄφησεν ἐπιτροπὴν ἀντιπροσωπεύουσαν <ἑαυτὸν> τὸν Κον Τ. Μαγκίναν, τὸν Μάγερ, συντάκτην τῆς ἐφημερίδος τῶν «Χρονικῶν», καὶ τὸν Κον <Γ.> Πραΐδην. Μὲ τὸν διορισμὸν τοῦ Μάγερ τὸ κόμμα τὸ ἐναντίον ἄρχισεν νὰ κατακρίνῃ ἀναφανδὸν τὰς πράξεις τοῦ Διευθυντοῦ καὶ νὰ ἐξάπτῃ τὰ πάθη ἐναντίον του.

Ὁ Ράγκος ἀνταμώθη μὲ τὸν Μήτζιον Κοντογιάννη εἰς τὰ Πέντε Δένδρα, καὶ κοντὰ εἰς τὰ γενικὰ ὁποῦ (607) ὡμίλησαν, ὡμίλησαν καὶ περὶ συνοικεσίου· νὰ δώσῃ ὁ Μήτζιος τὴν θυγατέρα του εἰς ἕναν τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ράγκου.

Μάλιστα εἶπεν εἰς τὸν Μήτζιον, ὅτι διαπραγματεύεται καὶ μὲ τὸν Στορνάρην νὰ λάβῃ μίαν θυγατέραν του εἰς τὸν <ἕναν> ἀδελφόν του.

Ὁ σκοπὸς τῶν συνοικεσίων τούτων ἀπέβλεπεν <εἰς τὸ> νὰ σχηματίσῃ ἕναν δεσμὸν συγγενικὸν ἀπὸ Πατρατζίκι ἕως εἰς τὰ Χάσια, <καὶ οὕτω> νὰ βαστάξουν ταῖς κυριαρχίαις των ἀπὸ κάθε προσβολὴν ἐναντίον αὐτῶν.

Ἐπιστρέψας εἰς τὴν Ὀξυὰν[2]) ὁ Ράγκος, ἔστειλεν εἰς τὸν Στορνάρην νὰ ὑπάγῃ εἰς ἀντάμωσίν του, καὶ ἂν δὲν δύναται, νὰ στείλῃ ἐμένα.

Ὁ Στορνάρης ἔστειλεν ἐμένα. Ἐπῆγα, ἀνταμώθημεν· εἰς τὸ τραπέζι ἀφοῦ ὡμιλήσαμεν πολλὰ περὶ γενικῶν πραγμάτων, μὲ ἐρώτησεν ὁ Ράγκος ἂν γράφουν <οἱ συγγενεῖς του> τὸν Καπ. Νικόλαον <Στορνάρην> περὶ ἑνὸς συνοικεσίου ὁποῦ διαπραγματεύονται εἰς Κάλαμον ἀναμεταξύ <των> αἱ <δύο> φαμελλιαίς[3]).

Ἐγὼ τοῦ εἶπα, ὅλα τὰ μυστικὰ τοῦ Στορνάρη μὲ εἶναι γνωστά· πλὴν τοιτον πρόβλημα οὔτε ὡμιλήθη, μάλιστα οὔτε εἰς τὴν ἰδέαν του ὑπάρχει.

Ὁ Ράγκος ἐβιάσθη νὰ μὲ εἰπῇ τὴν ἀλήθειαν· ὅτι ἐπιθυμεῖ τὸν συγγενικὸν δεσμὸν μὲ τὸν Στορνάρην, καὶ μάλιστα διότι τελείωσεν <ἡ συμπεθεριὰ> καὶ μὲ τὸν Μήτζιον Κοντογιάννην κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας, καὶ προβλήθη νὰ στοιχειωθοῦν[4]).

Τοῦ ἀποκρίθην ὅτι:

—Προξενίτης δὲν γίνομαι, διότι δὲν ἠξεύρω τὰ ἀποβησόμενα, πλὴν δύναμαι νὰ γράψω τὸν Στορνάρην νὰ ἔλθῃ νὰ ἀνταμωθῆτε.

Εὐχαριστήθη (608). Περὶ τὰς *ἀρχὰς Ἰουλίου, τὴν*—, ἀμέσως ἔγραψα πρὸς τὸν

νὰ ἐπιβλέπουν τὸ δρόμο ἀπὸ Καρβασαρᾶ—Βραχόρι. Ὁ Μαυροκορδάτος εἶχε στήσει τὸ στρατάρχειό του στὴ μονὴ Λιγοβιτσιοῦ, ὄψος 523 μέτρα.—«*Τὴν—Ἰουν. 1824* ὁ Κώστας Βότσιαρης ἐκινήθη διὰ Γαστούνην κατὰ διαταγὴν τῆς ὑπερτάτης Διοικήσεως διὰ νὰ παρατηρῇ τὸν Σισίνην», σημ. συγγρ. — Διατάχτηκε νὰ πάῃ νὰ μισθωθῇ ἀναγκαστικὰ ἀπὸ τὸ Σισίνη, γιὰ νὰ ξαλαφρωθῇ ὁ Διευθυντὴς ἀπὸ τοὺς λουφέδες. Οἱ Σουλιῶτες δὲ θέλανε νὰ λάβουνε μέρος στὶς λῃστρικὲς ἐκστρατεῖες, ποῦ τὰ λάφυρά τους ἀναπληρῶναν τοὺς μισθοὺς τοὺς ἀπλήρωτους.

1) «4 Ἰουλ. ἐκίνησεν ὁ Τζιαβέλας διὰ Σάλωνα» <ἀπὸ Μεσολόγγι>, σημ. συγγρ.

2) Τὴν Ὀξυὰ τῶν Ἀγράφων (Καράβα).

3) Γυναῖκες τοῦ Ράγκου καὶ τοῦ Στορνάρη.

4) Νὰ θεμελιώσουν τὴ συμφωνία· φράση· «στοιχειώνω σπίτι».—«Περὶ τὰς 10 Ἰουλ. ὁ Οὐμὲρ πασιᾶς ἀφίχθη εἰς Ἄρταν μὲ 3 χιλ.», σημ. συγγρ.

Στορνάρην νὰ ἔλθῃ ἄφευκτα, κατὰ τὰς ὁδηγίας του. Καὶ ἐντὸς δύο ἡμερῶν ἦλθεν μὲ τοὺς στρατιώτας[1]).

Ἀφοῦ ἀνασπάσθηκαν, ἐκάθισαν εἰς τὸ λημέρι καὶ συνεφάγαμεν· ἐμείναμεν ἔπειτα οἱ τρεῖς ἀποκάτω εἰς μίαν ὡραίαν ὀξυάν, ὁποῦ ἄρχισαν πρῶτον περὶ ἐσωτερικοῦ τῆς πατρίδος, καὶ ἐξωτερικοῦ μὲ τὴν Τουρκιάν.

Ἐγὼ ἔδωσα ἀφορμὴν νὰ <ἀνα>λάβουν τὴν κυρίως ὁμιλίαν, διὰ τὴν ὁποίαν συνῆλθον.

Ὁ Ράγκος ἀμέσως ἔδειξεν τὰ γράμματα, τὰ ὁποῖα τοῦ ἔγραφεν ὁ ἀδελφός του Χριστάκης ἀπὸ Κάλαμον <περὶ συνομιλιῶν> ἀναμεταξὺ <τῶν> γυναικῶν. Ἐρώτησεν τὸν Στορνάρην ἂν εἶχεν τοιαύτην ἰδέαν, καὶ <αὐτὸς> εἶπεν ὄχι. Πλὴν τὸν εἶπεν· ἂν εἶναι καὶ τοῦ θεοῦ θέλησις, ἐπιθυμοῦσεν <τὸ αὐτὸ> καὶ ἐκ μέρους του. Ἔμεινεν νὰ διορίσουν τὸ ὑποκείμενον <τοῦ γαμβροῦ>.

Ὁ Ράγκος εἶπεν:

—Ἐπειδὴ ὁ Πάνος, ὡς μεγαλύτερος ἀδελφός <μου>, ἠρραβωνίσθη τὴν θυγατέραν τοῦ Μήτζιου <Κοντογιάννη> κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας, εἶναι ἡ ἀράδα τοῦ Κωνσταντίνου, καὶ δι' αὐτὸν ἐπιθυμῶ νὰ γίνῃ <τὸ συνοικέσιον>.

Ἄρχισεν ἔπειτα νὰ τὸν ἐκθειάζῃ ὡς ἄνδραν φρόνιμον, στρατιωτικὸν καὶ πολιτικόν.

Εἰς τὴν ὁμιλίαν των ἀνάφεραν πολλάκις τὸ ὄφελος τὸ ὁποῖον ἔμελλεν νὰ προκύψῃ ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἐκτεταμένον (609) δεσμὸν τῶν <Ἀρματωλικῶν> κυριαρχιῶν, ὥστε ἐπείσθη ὁ Στορνάρης.

Ἐσκέφθησαν ἂν πρέπει νὰ τὸ κοινοποιήσουν, καὶ δὲν τὸ ἔκριναν εὔλογον, διὰ νὰ μὴ κινήσουν τὰς ἀντιζηλίας τῶν λοιπῶν Καπιταναίων ἐναντίον των, καὶ δὲν τελεσφορήσῃ, παρὰ νὰ τὸ ἀφήσουν μόνον εἰς τοὺς λόγους. Ἐρώτησαν καὶ ἐμένα· ἔπρεπεν νὰ εἰπῶ τὴν ἀλήθειαν.

Εἶπα λοιπόν· ἂν ὁ Καπιτὰν Στορνάρης δὲν βεβαιωθῇ τὴν θέλησιν τῆς φαμιλλιᾶς του[2]), νὰ μὴ δώσῃ λόγον, καὶ πέσουν εἰς παρεκτροπάς· καὶ ἀφοῦ βεβαιωθῇ, τότες ἀποφασίζουν, καὶ τὸν χειμῶνα κατεβαίνοντες εἰς τὸ Μισολόγγι, συνέρχονται καὶ αἱ φαμιλλιαίς, κ' ἐκεῖ ἀποφασίζεται. Ἔμεινεν λοιπὸν ἔτζι, καὶ ἐξακολουθοῦσαν βοηθούμενοι ἕνας τὸν ἄλλον.

Ὁ Διευθυντὴς εἶχεν διατάξει καὶ τὸν Ράγκον καὶ τὸν Στορνάρην καὶ τὸν Γρηγόρην Λιακατὰν νὰ ἑτοιμασθοῦν, καὶ μὲ πρώτην διαταγὴν νὰ κινηθοῦν διὰ ὅπου ἤθελεν διαταχθοῦν.

Μ' ὅλους τοὺς δεσμοὺς ὁποῦ ἔπλεξαν καὶ ἐφρόντιζον νὰ πλέξουν καθημερινῶς <οἱ δύο Καπιταναῖοι>, ἐνδομύχως εἰλικρινεῖς δὲν ἦτον ὁ εἷς πρὸς τὸν ἄλλον.

Ὁ Τζιόγκας <πάλιν> εἶχεν πολλὰ παράπονα ἐναντίον τοῦ Στορνάρη καὶ Γρηγόρη, διότι δὲν κινήθησαν ἐγκαίρως, ὅταν ἐβγῆκεν εἰς Χελώναν, πρὸς βοή-

1) Ἀπὸ τὸν Ἀσπροπόταμο ὡς τὴν Ὀξυὰ ἡ ἀπόσταση εἶναι ἴσως μιᾶς ἡμέρας.— «23 Ἰουλίου <1824>, ὁ Οὐμὲρ πασιὰς δὲν ἐκινήθη κατὰ τῆς Ἀκαρνανίας», σημ. συγγρ.

2) Γυναικός του.

θειάν του[1]), ἀλλὰ ἔπεσαν εἰς τὰς λογοτριβὰς τῶν λαφυραγωγῶν βλάχων, ἀδίκως (610), ἐνῶ ἐκεῖνοι λεηλατοῦσαν Τουρκικὰ σύνορα[2]).

Οἱ βλάχοι <ἔλεγεν ὁ Τσόγκας>, δικαιολογήθησαν[3]) λέγοντες ὅτι, ἅμα εἶδαν τὸν Γρηγόρην καὶ Στορνάρην ὅτι ἐνώθησαν μὲ τοὺς Τούρκους <συμμαχοῦντες κατὰ τοῦ Καραϊσκάκη>, αὐτοὶ ἔβλαψαν τὰ σύνορα <αὐτῶν διὰ>νὰ σηκώσουν τὴν ἐμπιστοσύνην <τῶν Τούρκων πρὸς αὐτούς>. Καὶ τῷ ὄντι οἱ Τοῦρκοι ποτὲ δὲν ἐπίστευσαν ὅτι ἔγειναν ἀπὸ ἐκείνους[4]). Ἠλὴν ὁ Σούλτζιας τὸ παράβλεψεν, διότι<ἡ ληστεία>ἔγινεν εἰς τὸ<ξένον>τμῆμα τοῦ Οὐμὲρ πασιᾶ.

Ὁ Στορνάρης τὰ ἄκουσεν ὅλα αὐτά. Ἤθελεν νὰ δείξῃ ἅπαξ δούλευσιν πρὸς τὸ Ἔθνος, καὶ ὄχι<νὰ προσφέρῃ ὑπηρεσίαν>εἰς τὴν φιλίαν τοῦ Τζιόγκα. Ἐξηγήθη καὶ ἐξωμολογήθη ὅλην τὴν θέσιν του<ἰδιαιτέρως>εἰς τὸν Διευθυντήν. Ὁ Διευθυντὴς εἶχεν ὑπόληψιν εἰς τὸν ἄνδρα, καὶ πάντοτε ἀντίτεινεν εἰς τὰς κατηγορίας τοῦ Τζιόγκα.

Διὰ τὴν καταστροφὴν ὁποῦ ἔλαβεν τὸ Ραδοβούζι ἀπὸ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Τζιόγκα[5]), ὁ Στέριος ἀδελφὸς τοῦ Στορνάρη, [ὁ]γαμπρὸς τῶν Γωγαίων, δυσαρεστήθη, καὶ ἀντενεργοῦσεν <κατ' αὐτοῦ> μὲ ὅλους τοὺς λοιποὺς συγγενεῖς. Εἰς μάτην κοπίαζεν ὁ Στορνάρης νὰ τοὺς παραστήσῃ ὅτι εἶναι συμφέρουσαι καὶ διὰ αὐτοὺς καὶ διὰ τὴν ἐπαρχίαν<των>, ὁποῦ ἔπαθεν πολλά, αἱ ἐκστρατεῖαι νὰ γίνουν ἐκεῖθεν, νὰ πάθουν καὶ ἐκείναις[6]), αἵτινες ὠφελήθησαν εἰς ὅλους τοὺς πολέμους τῶν Ἀγράφων καὶ Ἀσπροποτάμου (611).

Ἐνῷ καταγίνετο νὰ συναθροίσῃ τοὺς στρατιώτας νὰ εἶναι ἕτοιμοι, αὐτοὶ τοὺς ἐμπόδιζαν· εἶδεν ὅτι, ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα, θὰ ἐντροπιασθῇ. Οὕτως, ἀποφάσισεν καὶ τοὺς εἶπεν καθαρὰ ὅτι:

—Ἐγὼ ἀπὸ τὸ Ἔθνος χέρι δὲν τραβῶ. Θέλετε νὰ μὴ κινηθῶμεν κατὰ τῶν

---

1) Ἐννοεῖ τὴν εἰσβολὴ καὶ διαρπαγὴ στὸ Ραδοβίτσι, τὴν περίφημη «ἐκστρατεία τῆς Ἄρτας».

2) Τουρκικὰ σύνορα, ἀλλὰ χριστιανικοὺς καὶ Ἑλληνικοὺς πληθυσμούς. Ἡ πρόφαση τῶν ἁρπαγῶν, γιατὶ ἦτανε προσκυνημένοι. Λοιπὸν ἡ Διεύθυνση τῆς Δυτ. Ἑλλάδας, ἀντὶ νὰ ἐλευθερώσῃ—καὶ ἔπειτα ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐλευθερία τους—ἐπειδὴ ἦταν ἀνίκανη σ' αὐτό, τιμωροῦσε τοὺς πληθυσμοὺς μὲ τὴ διαρπαγὴ καὶ τὴ ληστεία.

3) Τὸ χειρόγρ. *δικαιώθησαν*.

4) Τοὺς βλάχους, ποῦ κάμαν τὴ μεγάλη ληστεία, βλ. π. π. σ. 411.

5) Δὲν ἦταν αὐτὴ μοναχὰ ἡ καταστροφή· ὁ Ράγκος μὲ ἀναφορά του στὸν ἴδιο τὸ Μαυροκορδ. διηγεῖται τὰ καμώματά του, 12 Αὐγ. 1824· τὰ στρατεύματά του «ἔκαυσαν τὰ χωριὰ καὶ τὰ κατεδάφισαν, ἔμασαν καὶ ὅλην τὴν περιουσίαν καὶ εἴδη τῶν Τουρκολάτρων» καὶ τὰ μαζέψαν στὴ Σκουληκαριά. (Αὐτὸς δὲν ἦταν τουρκολάτρης...). Ἔμαθαν αὐτὰ τὰ νέα οἱ Βαλτινοὶ μὲ τὸν Α. Ἴσκο, καὶ πῆγαν καὶ τοὺς πῆραν τὰ κλεμμένα, ὕστερα πέσανε καὶ στ' Ἄγραφα καὶ τὰ κάμανε «γῆς Μαδιάμ» κι' αὐτά. Ληστεῖες ἀπάνου σὲ ληστεῖες, γιὰ ἐκδίκηση, καὶ μὲ σημαία τὴν ἐθνικὴ μπροστά. Καὶ ὁ Ἀφέντης τους, ποῦ τοὺς ἔσπρωχνε σ' αὐτὸ τὸ τρομερὸ ἔργο, νὰ μὴν ἔχῃ τὴ δύναμη, οὔτε νὰ θέλῃ νὰ τοὺς συγκρατήσῃ.

6) Οἱ προσκυνημένες ἐπαρχίες Ραδοβίτσι καὶ Τσουμέρκα. Ὅμως εἶχανε κι' αὐτὲς πρωτύτερα πλουτήσει ἀπὸ τὰ πλιάτσικα τῶν Ἀγράφων καὶ τοῦ Ἀσπροποτάμου. *Ἐκεῖθεν, πρὸς τὰ ἐκεῖ.*

ἐπαρχιῶν τῶν συμπεθέρων σας; Συναχθῆτε νὰ σᾶς πέμψω <ὡς> βοήθειαν εἰς τὸ Λιγκοβίτζι, ὁποῦ εἶναι συγκεντρωμένος ὁ Διευθυντής, διότι ἀλλέως κατηγορίας δὲν δέχομαι, καὶ ἂν δὲν κινηθῆτε θέλω, ἐμβάσει ξένας δυνάμεις ἐδῶ <εἰς Ἀσπροπόταμον> καὶ θέλει βλαφθῆτε περισσότερον. Τοῦτο τὸ ἔστρεξαν ὅλοι, καὶ ἀποφάσισαν διὰ ἀρχηγὸν τὸν Μῆτρον <Στορνάρην> μικρότερον ἀδελφὸν νὰ τὸν πέμψουν μὲ 300 εἰς Λιγκοβίτζι[1]).

Ὁ Γρηγόρης Λιακατᾶ ἐσύναξεν ἕως 500 καὶ ἀνταποκρίνετο καὶ μὲ τοὺς Γοτζιστινοὺς <τῶν Τσουμέρκων>, οἵτινες ἦσαν ἕτοιμοι νὰ ἐπαναστατήσουν, πλὴν νὰ εὑρεθῇ ἀμέσως <αὐτὸς> βοηθός των, <διὰ> νὰ δυνηθοῦν νὰ σηκώσουν ταῖς φαμελλιαίς των καὶ τὸ πρᾶγμα των. Ὁ Γρηγόρης τοῦτα τὰ διοργάνιζεν μόνος του, καὶ μόνον ὁ Στορνάρης <τὰ> ἤξευρεν (καὶ ὁ Διευθυντής), ὅστις μὲ γράμματά του [τοὺς] ἐνθάρρυνεν <τοὺς Γοτζιστινοὺς ὑποσχόμενος>, ἂν κατατρεχθοῦν, νὰ τοὺς βοηθήσῃ μὲ ὅλα τὰ μέσα ὁποῦ τοῦ χορηγοῦσεν ἡ κυβέρνησις[2]).

Ἔσυρεν <ὁ Γρηγόρης> καὶ κάποιον Καφομούνην, γυρισμένον Τουρκοχριστιανὸν καὶ δήμιον τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ, εἰς τὸ πνεῦμα του, ὅστις ἐφύλαττεν <ἕως τότε> διωρισμένος ἀπὸ τοὺς Τούρκους, εἰς τὰ στενὰ τοῦ Μετζόβου, καὶ ἦσαν ὅλοι ἕτοιμοι[3]).

Ὁ Στορνάρης ἑτοιμάσας τὴν βοηθητικὴν <αὐτὴν> δύναμιν, μετέβημεν εἰς (612) Μπουκοβίτζαν Ἀγράφων[4]).

Ἀπ' ἐκεῖ ξέκοψεν τὸν ἀδελφόν του Μῆτρον μὲ ἕως 250, καὶ τὸν ἔπεμψεν βοήθειαν εἰς τὸ Λιγκοβίτζι. Μὲ τὸν Μῆτρον ἀδελφόν του ἔπεμψεν καὶ ἐμένα.

Φθάσαντες ἕως εἰς τὰ Λεπιανά[5]), ἔφθασεν πεζὸς τοῦ Στορνάρη κατόπι μας,

---

1) «*23 Ἰούλ.* <1824>, ὁ Ἀνδρέας προκαταλαμβάνει τὴν Τούρκαν, θέσιν εἰς Λαγκάδαν. *Τῇ αὐτῇ*, διετάχθη ὁ Μακρὴς καὶ Τζιόγκας νὰ προκαταλάβουν τὸ Λιγκοβίτζι.— Ὁ Μαυροκ. πλήρωσεν μισθοὺς ἀπὸ τὰ χρήματα ὁποῦ ἔλαβεν.—*26 Ἰούλ.*, διώρισεν ἐπιτροπὴν ὁ Μαυροκ. εἰς Μεσολόγγι <διὰ τὴν εἰς Λιγκοβίτσι ἀπουσίαν του>.—*28 Ἰούλ.*, ἐκστράτευσεν προσωπικῶς εἰς Λιγκοβίτζι μαζὶ μὲ τὸν ὑπουργὸν τοῦ Πολέμου Ἀλεξάκην» <Βλαχόπουλον>.—Ὅλα αὐτὰ τὰ σημειώματα τοῦ συγγρ. στὸ περιθώριο τῆς σ. 611 τοῦ χειρογρ. καὶ ἄλλα τῶν σ. 609—10, 612 εἶναι ἐρανίσματα ἀπὸ τὰ «Ἕλλην. Χρονικά», ὅπου ἀφθονοῦν οἱ πολεμικὲς εἰδήσεις, σκεπασμένες ὅμως, γιὰ νὰ μὴ φαίνεται ἡ ἀθλιότητα τῶν διαρπαγῶν καὶ ἀδερφικῶν σπαραγμῶν.

2) Νὰ δοῦμε ἂν θὰ μπορέσῃ νὰ τοὺς βοηθήσῃ.

3) Ὁ Νικόλας Καφομούνης, παλιὸς σύντροφος τοῦ Κατσαντώνη, εἶδος ἐκτελεστὴ τῶν θελημάτων του, μὲ τὸ προσκύνημα τῶν Κατσαντωναίων στὸν Ἀλήπασσα, ἔμεινε κι' αὐτὸς κοντά του ὡς δήμιος. Ἦταν ἀπὸ τὴν Ἀραχοβίτσα τῆς Εὐρυτανίας· ὑπηρέτησε στὸν Ἀγῶνα, καὶ ὡς ὑπολοχαγὸς τῆς Ὀροφυλακῆς σκοτώθηκε καταδιώκοντας τὴ ληστεία. *Τουρκοχριστιανόν*, τὸ σύνθετο αὐτὸ δὲ λέει τίποτε. Ποτὲ δὲν ἄλλαξε τὴ θρησκεία του ὁ τρομερὸς ἐκεῖνος καὶ πρωτόγονος ἄνθρωπος. Ἡ ζωή του κατὰ τὴν Ἐπανάσταση εἶναι γεμάτη ἀπὸ ἄγριες καὶ ὠμότατες πράξεις. Βλ. καὶ π. κ. σ. 427.

4) Δὲν ἤθελε ἡ βοήθεια αὐτὴ νὰ περάσῃ ἀπὸ τὸ Βάλτο. Τὸ γράμμα τοῦ Στορνάρη πρὸς τὸ Μαυροκορδ. εἶχε χρονολογία 1 Αὐγ. 1824.

5) Γιὰ νὰ μὴν περάσουν ἀπὸ τὸ Βάλτο. Τὸ χειρόγρ. *Λιπιανά*.

<παραγγέλλων>ὁ μὲν ἀδελφός του νὰ ἐπιστρέψῃ μὲ τοὺς 200, ἐγὼ δὲ μὲ τοὺς 50, ἢ ὅσους θελήσουν νὰ ἔλθουν<μαζί μου>, νὰ πηγαίνω μὲ τὰς ἀναφορὰς εἰς τὸν Διευθυντήν, νὰ πληροφορήσω τὰ περιστατικά, νὰ σταθῶ ἐκεῖ, ἂν εἶναι ἀνάγκη, καὶ νὰ λάβω καὶ τοὺς μισθοὺς 300 στρατιωτῶν τῆς ἀναλογίας τοῦ Στορνάρη καὶ 150 διὰ τὸν Γρηγόρην Λιακατάν[1]).

Ἐπειδὴ ὁ Σούλτζιας ἄκουσεν τὸν Ράγκον ὅτι ἐκινήθη καὶ τὸν Στορνάρην ὅτι ἔστειλεν βοήθειαν, ἑτοιμάσθη νὰ κινηθῇ<κατ' αὐτῶν[2]>.

Ὁ Ἀνδρέας Ἴσκου, κατὰ τὰς ἀναφορὰς τῶν Βαλτινῶν πρὸς τὴν ἐν Ναυπλίῳ κυβέρνησιν, ἔλαβεν τὴν διαταγὴν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν Βάλτον, καὶ εὑρίσκετο ἐκεῖ.

Ὁ Ράγκος ἀπέρασεν μὲ ἕως 500 εἰς τοῦ Λεπενοῦ καὶ ἑνωθέντες μὲ τὸν Ἀναγνώστην Καραγιάννην καὶ μὲ τὸν Ἀνδρέαν, ἐρρίφθησαν κατὰ τῶν Τουρκῶν εἰς τὴν Ἀγραπιδιὰν θέσιν, πλὴν ἀπότυχαν. Ὁ Ράγκος ἀπόδωσεν τὸν χαλασμὸν εἰς τὴν ἀδιαφορίαν τοῦ Ἀνδρέα Ἴσκου. Ὁ Ἀνδρέας δέ, κινδυνεύσας, κατηγοροῦσεν τὸν Ράγκον ὅτι ἐτζακίσθη πρῶτος[3]).

Ὅπως καὶ ἂν ἔγινεν, οἱ Ἕλληνες ἀπότυχον, καὶ ὁ αἴτιος τοῦ χαλασμοῦ εἰσέτι δὲν ἀποδείχθη (613[4]). Ὁ Ράγκος ἀνανεώσας τὰς διαταγὰς τοῦ Διευθυντοῦ πρὸς τὸν Στορνάρην καὶ Γρηγόρην Λιακατὰν καὶ χωρισθεὶς ἀπὸ τὸν Ἀνδρέαν Ἴσκου, [καὶ] τράβηξεν κατ' εὐθεῖαν ἀπὸ τὸ Σύντεκνον εἰς τὸ Γάβροβον καὶ ἀπέρασεν πάλιν εἰς τὴν Ἁγίαν Παρασκευήν, ἀντικρυ εἰς τὸ Μερόκοβον[5]).

---

1) Εἶναι καὶ κωμικὴ ἡ σχετικὴ διάταξη τοῦ περίφημου στρατ. συντάγματος, ποῦ ὑποχρέωνε παλαιοὺς Καπιταναίους, μὲ πλούσια Ἀρματωλίκια, νὰ ταπεινώνωνται ζητῶντας γελοίων ποσῶν μισθούς. Ὁ Στορνάρης ὅμως τὄκανε ἀπὸ ἐπίδειξη πειθαρχίας στὸ Μαυροκ.

2) *Ἄκουσεν*, τὸ χειρόγρ. ἀκούσας. Ὁ Σοῦλτσε Κόρτσας, ἂν καὶ σύμμαχος τοῦ Ράγκου, εἶδε ὅτι αὐτὸς πατάει τὰ Καπάκια, ἀφοῦ ἐκστρατεύει στὸ προσκυνημένο Ραδοβίτσι. Τὸ ἴδιο ἔκανε κι' ὁ Στορνάρης.

3) Γρ. «τὴν Λεπενού», κατώτατο γεωγρ. να. σημεῖο τοῦ Βάλτου. Ἄλλα εἶναι τὰ Λεπιανά, ποῦ βρίσκονται στὰ δ. Ἀγραφα πρὸς τὸ β. σύνορο τοῦ Βάλτου, ὅπου τὸ Σύντεκνο, κέντρο τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Ράγκου. Τὸ πολεμικὸ αὐτὸ κίνημα ἔγινε κατὰ τὸ γειτονικὸ Ραδοβίτσι, προσκυνημένο, ὅπου φυλάγαν καὶ Τοῦρκοι. Ὁ Ἴσκος συμπαθοῦσε τὸ Ραδοβίτσι (ὅπου οἱ συγγενεῖς τοῦ Καραϊσκάκη), ἔλαβε ὅμως μέρος γιὰ νὰ φαίνεται πῶς εἶναι πρόθυμος στὰ σχέδια τοῦ Μαυροκορδάτου. Αὐτὸ τὸ κίνημα ἔγινε *5 Αὐγούστου 1824*, καὶ εἶναι μέρος τῆς περίφημης ἐκστρατείας τῆς Ἄρτας.

4) Ἀκολουθοῦν ἐρανίσματα τοῦ συγγρ. ἀπὸ τὰ «Ἑλλην. Χρονικὰ» τοῦ μηνὸς Αὐγ: «Ὁ Τζιόγκας τοποθετήθη εἰς Βερσοβόν.—Κατὰ τῆς Βόνιτσας ἦτον ὁ Κουσιουρὴς καὶ Σερεπίσιος. —Εἰς Βαριτάδες καὶ Ἀγραπιδιὰν ὁ Ἀνδρέας Ἴσκου καὶ Ράγκος.—*4 Αὐγ.*, ὁ Στορνάρης ἐδιετάχθη νὰ κινηθῇ.—Ὁ Κώστας Βλαχόπουλος ἐδιετάχθη νὰ τοποθετηθῇ εἰς Δουγρὶ στενόν».

5) Ἔβγαλε καὶ πάλι διαταγὲς ἔντονες τοῦ Μαυροκορδ. νὰ τὸν ἀκολουθήσουνε στὴν ἐκστρατεία τὴ ληστρικὴ τοῦ Ραδοβιτσιοῦ. Τὸ Γάβροβο εἶναι πέρα ἀπὸ τὸ σύνορο τὸ Βαλτινὸ βα., καὶ στὸ δρόμο ποῦ ἔρχεται ἀπὸ τὸ Σύντεκνο. Ἀπὸ 'κεῖ προχώρησε στὴν ἐπαρχία τοῦ Ραδοβιτσιοῦ καὶ βγῆκε ψηλὰ καὶ ἀντίκρυ ἀπὸ τὸ χωριὸ τοῦ Ἀσπροποτάμου Μερόκοβο. Αὐτὴ ἡ πορεία δείχνει ὅτι τάχα εἶχε σκοπὸ νὰ εἰσβάλῃ ὄχι στὸ Ραδοβίτσι, ἀλλὰ στὰ Τζουμέρκα, πάντα γιὰ ληστρικὸ σκοπό.—«Εἰς τὰς *8 ἢ 9 Αὐγούστου* ὁ Ράγκος ἦτον εἰς τὸ Σύντεκνον», σημ. συγγρ. στὸ περιθώριο τῆς σ. 614 τοῦ χειρογρ.

Φθάνοντας καὶ ἐγώ, εἰς τὰς *7 Αὐγ. 1824*, εἰς Πλατανιάν, Ρισσόργια <θέσιν τοῦ Βάλτου>, ὁποῦ ἦτον ὁ Ἀνδρέας τοποθετημένος, καὶ ἀνταμωθέντες μ᾽ εἶπεν τοῦ<μετὰ τοῦ Ράγκου>πολέμου των τὰ συμβεβηκότα καὶ τὸν ἔξαφνον τραβηγμὸν τοῦ Ράγκου διὰ τὰ ἀπάνω μέρη, προσέτι καὶ τὴν δυσαρέσκειάν του ὅτι δὲν εἰδοποίησεν ὁ Διευθυντὴς καὶ αὐτὸν <ἐγκαίρως> νὰ τρέξῃ, ἐνῷ εἶδεν ὅτι κινδύνευσεν πολεμῶν<ἄνευ διαταγῆς του[1]>.

Μὲ ἐπαραπονέθη προσέτι <ὁ Α. Ἴσκος> ἀπὸ τὸν Στορνάρην ὅτι παρασύρθη ἀπὸ τὸν ὅρκον, ὅτι δὲν ἐφύλαξεν τὰς ὑποσχέσεις του καὶ ὅτι διὰ τὸ φέρσιμον ἑνὸς παλαβοῦ Γιαννάκη Στάικου, δὲν ἔπρεπεν αὐτὸς νὰ ἀρνηθῇ τὸ σύστημά του καὶ νὰ ἀφοσιωθῇ εἰς τὸν Τζιόγκαν καὶ Ράγκον[2]).

—Ἰδοὺ τί καλὸν ἔκαμεν ὁ Τζιόγκας, λέγει· ὑποθάλπει τοὺς βλάχους, ὁποῦ χάλασαν τὸν κόσμον, (ἀλλὰ καὶ πάλιν τὸν κατηγορεῖ ὡς Τουρκολάτρην[3]).

Τοῦ εἶπα κ᾽ ἐγὼ τὰ δίκαια τοῦ Στορνάρη ὡς ἐκ μέρους <αὐτοῦ[4]>. Τὸν ὑπενθύμισα τὴν πρᾶξιν τῶν Βαλτινῶν κατὰ τῶν Ἀσπροποταμιτῶν[5]), τὸν ὑπενθύμισα τὰς ἀντενεργείας <αὐτοῦ κατὰ> τῆς ἐκστρατείας <ἐναντίον τοῦ Καραϊσκάκη> καὶ τόσα ἄλλα, τὰ ὁποῖα ἀντίβαιναν ὡς πρὸς τοὺς σκοποὺς τοῦ Ἔθνους καὶ ὅτι —<τὸ Ἔθνος> «ἔπρεπεν νὰ σὲ ἀφήσῃ[6]), διότι ἀντέβαινες εἰς τὰ σχέδια» (καὶ ἄλλα) (614).

Ἐν τοσούτῳ μ᾽ εἶπεν νὰ τὸν γράψω, καὶ <τοῦ>γράφει καὶ αὐτός, ὅτι ἐπιθυμεῖ πάλιν νὰ εἶναι φίλοι, <ἀλλὰ>νὰ φυλάξουν τὰ δικαιώματά των ὡς παλαιὰ Σπίτια.

Κουρασμένος ἀπὸ τὸν δρόμον κ᾽ ἐγὼ καὶ οἱ στρατιῶται, ἀφοῦ μὲ φίλευσεν ὁ Ἀνδρέας καὶ ἐπέσαμεν νὰ κοιμηθοῦμεν, ἀσφαλισθέντες ὡσὰν εἰς τοῦ θεοῦ τὸν κόρφον πλησίον τοῦ λημεργιοῦ του[7]), ἐνῷ κοιμώμασθον, μᾶς ἔκλεψαν ἓν μουλάρι οἱ συνδρόφοι του ἀπὸ τὰ δύο ὁποῦ εἴχαμεν καὶ ἐφορτώναμεν ταὶς κάπαις μας.

Ξυπνῶ, τὸ ζητῶ, φωνάζει ὁ Ἀνδρέας, σκούζουν οἱ φύλακες, τὸ μουλάρι ἔγινεν ἄφαντον.

Τὸν εὐχαρίστησα διὰ τὴν μεγάλην περιποίησιν καὶ φιλοξενίαν· ἔκλαυσεν καὶ δι᾽ αὐτὸ <τὸ μουλάρι>ὅσον ἔκλαυσεν καὶ διὰ τὰ λοιπὰ 700[8]) καὶ φρόντισεν νὰ

---

1) Γι᾽ αὐτὸ καὶ ὁ Ράγκος ἔγραψε στὸ Διευθυντὴ νὰ «ἀνανεώσῃ» τὶς διαταγές του.—«Ὁ Πεσλὴς ἦτον εἰς Λιγκοβίτζι. Ἐς τὸ ταμποῦρι <τοῦ Πεσλῆ> ἔμεινεν ὁ <Ἀλέξης> Μορελλᾶς», σημ. συγγρ.—Ταμποῦρι τοῦ Πεσλῆ εἶναι τὸ Σοβολάκο.

2) Δὲ φύλαξε τὸν ὅρκο, δηλ. τὴν ἕνωσή του μὲ τὸ Μαυροκορδ., καὶ κοντὰ σ᾽ αὐτὸ ἑνώθηκε μὲ τοὺς ἐχθρούς του Τσόγκα καὶ Ράγκο. Ὅμως ὁ Τσόγκας καὶ Ράγκος καὶ ὁ Στορνάρης ἦσαν ἀφοσιωμένοι στὸ Μαυροκ. Ὁ Α. Ἴσκος ἦτανε γυναικάδερφος τοῦ Γιαν. Στάικου.

3) Ὁ Τσόγκας τὸν Ἴσκο. Ἡ παρένθεση εἶναι τοῦ συγγρ.

4) Τὸ χειρόγρ. «τὰ δίκαια ὡς ἐκ μέρους τοῦ Στορνάρη».

5) Π. π. σ. 340.

6) Νὰ σὲ ἀποκηρύξῃ. Ὁ συγγρ. μεταχειρίζεται μαλακώτερη φράση ἐπειδὴ μιλεῖ προσωπικὰ στὸν ἴδιο.

7) *Ἀσφαλισθέντες*, ἔχοντες τὸ αἴσθημα τῆς ἀσφαλείας.

8) Π. π. σ. 341 ὁ συγγρ. γράφει 600 μουλάρια.

τὰ λάβῃ καὶ νὰ τὰ ἀποδώσῃ.

Ἰδοὺ ἀπὸ τί συνδρόφους <ὁ Ἀνδρ. Ἴσκος> περιστοιχίζετο καὶ ἔλεγεν· «τί νὰ κάμω, δὲν δύναμαι νὰ τοὺς ὑποτάξω».

Δυσαρεστημένος ἀπὸ τὴν μεγάλην φιλοξένειάν του, ἔφυγα τὴν αὐγὴν χωρὶς νὰ τοῦ ἀφήσω ὑγείαν[1]).

Ὁ Οὐμὲρ πασιάς, εἰδοποιηθεὶς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ράγκου, ἔχων καὶ τὰς <φιλικὰς> εἰδήσεις τῶν Γωγαίων καὶ Κουτελδαίων <περὶ αὐτῆς>, ἴσως καὶ μερικῶν Βαλτινῶν, ὅτι ἐκστρατεύουν κατὰ τὸ Βουλγαρέλι καὶ λοιπά[2]), ἀμέσως διάλεξεν 600 ἄνδρας Ἀλβανοὺς ἐκλεκτοὺς (τζιοχανταραίους, ἐπιτελεῖς τῆς αὐλῆς τοῦ Ἀλήπασια ἢ ταξιαρχικοὺς[3]) καὶ τοὺς ἔπεμψεν εἰς Βουλγαρέλι, καὶ αὐτὸς ἐτοποθετήθη εἰς Καρβασαράν (615[4]). Αὐτὴν τὴν εἴδησιν τὴν ἔμαθα εἰς τὸν δρόμον. Κατηφορῶντας πρὸς τὸν Κούβελον, ἀνταμώθημεν εἰς ἓν διάσελλον μὲ τὸν Κώσταν Οἰκονόμου, ὅστις ἤρχετο ἀποκάτωθεν.

Ἰδοὺ τί συνέβη <εἰς ἡμᾶς>: Αὐτοὶ <οἱ περὶ τὸν Κώσταν Οἰκονόμου> ἦτον ἕως 50, καὶ ἀνέβαινον προσέχοντες. Ἡμεῖς παρομοίως, καὶ ἐμπρὸς ἤμουν ἐγώ. Ὄπισθέν μου, οἱ στρατιῶται εἶδαν δύο ζαρκάδια καὶ τὰ ἐντουφέκισαν. Ἐκεῖνοι ἀκούσαντες τὰ ντουφέκια, ἐνόμισαν ὅτι ἦσαν Τοῦρκοι καὶ ὥρμησαν νὰ προκαταλάβουν τὸ διάσελλον. Ἐγὼ προχωρῶντας, ἀπαντήθημεν· μόλις εἴδαμεν ἕνας τὸν ἄλλον, καὶ εὐθὺς καὶ ἐκεῖνος κ' ἐγὼ ἐσημαδεύσαμεν νὰ βαρεθοῦμεν φωνάζοντες συγχρόνως· «Τί εἶσθε, τί εἶσθε;—Ἕλληνες! (εἶπαν)—Ἕλληνες καὶ ἡμεῖς», καὶ οὕτως ἀνταμώθημεν ὅλοι καὶ ξιαποστάσαμεν.

Αὐτὸς μὲ διηγήθη ὅτι ἦτον εἰς τὸ Λιγκοβίτζι καὶ ὅτι διὰ διαταγῆς τοῦ Διευθυντοῦ μεταβαίνει εἰς τὸν Ἀνδρέαν <Ἴσκου>.

Ὁ Ἀνδρέας διετάχθη ν' ἀκολουθήσῃ τὰ βήματα τοῦ Ράγκου.

Αὐτὸς μὲ ὡδήγησεν ἀπὸ ποτον δρόμον νὰ πηγαίνω ἀσφαλῶς εἰς τὸ Λιγκοβίτζι. <Τέλος> διὰ τοῦ Κρικέλλου ἐφθάσαμεν εἰς τὰς *9 Αὐγ.* <1824> εἰς Λιγκοβίτζι.

---

1) «Τὴν αὐτὴν ἡμέραν <8 ἢ 9 Αὐγούστου>, κρυφίως ἐκστρατεύσας ὁ Οὐμὲρ πασιάς, ἀγνοεῖτο ἡ διεύθυνσίς του», σημ. συγγρ.

2) Ὁ Ράγκος καὶ Στορνάρης, βλ. π. κ. σ. 423-4.

3) Ὁ συγγρ. μᾶς χαρίζει ἀπὸ τὸ στρατ. στάδιό του ἀφθονία λέξεων γιὰ νὰ ἐξηγήσῃ τὸ ἴδιο πρᾶμα. Τὴν τελευταία λέξη τὴ δανείστηκε ἀπὸ τὸ Ταξιαρχικὸ Τάγμα, τὸ συστημένο ἐπὶ Καποδίστρια, ὅπου ὑπηρέτησε.

4) Ἀκολουθοῦν σημειώματα ἀπὸ τὰ «Ἑλλ. Χρον.» τοῦ Μεσολογ. 6 Αὐγ. 1924 κ. π. κ: «Εἰς τὰς *10 τοῦ Αὐγ.*, ἐκινήθη ὁ Οὐμὲρ πασιὰς κατὰ τοῦ Τζιόγκα.—*13 Αὐγ.*, ὁ Ἀναγν. Καραγιάννης μὲ τὸν Βελὴν μεταβαίνουν εἰς Βελαόραν, Λεπενοῦ εἰς βοήθειαν.—Ὀπαδοὶ τοῦ Ράγκου· Σωτ. Κοτζιαμάνης, Γιάν. Ἀραπογιάννης, Κ. Σιαδήμας, Κώστας Οἰκονόμου.—*15 Αὐγ.*, φθάνει ὁ Σούκας.—*16 Αὐγ.* <ὁ Ράγκος κ.λ.π.>, ἐβγῆκαν εἰς Ραδοβύζι. Ἐφονεύθη ὁ Γῶγος, ἀνεψιὸς <τοῦ Ράγκου>. Ἔκαυσαν τὸ Βολενσκό, τσιφλίκι τοῦ Μήτρου Γώγου, μὲ ἕως 50 συντρόφους». Παραλείπονται καὶ ἄλλα ἄσχετα.

Εἰς τὸν δρόμον, ἀπὸ τὴν ζέσταν καὶ ἀπὸ ταῖς φωτιαῖς τῶν λόγκων[1]) ἐσυγκάημεν τόσον, ὥστε δὲν δυνόμασθον νὰ σπαράξωμεν. Ἐνθυμήθην· εἰς μίαν τῶν ὁμιλιῶν ἔλεγον ὅτι οἱ Κατζιαντωναῖοι περιπατοῦσαν τὸ καλοκαῖρι ξεβράκωτοι, νὰ μὴ συγκαίωνται. Τὸ ἔκαμα κ' ἐγὼ καὶ οἱ στρατιῶται, καὶ δὲν αἰσθανόμασθον πλέον διόλου τὸν πόνον αὐτόν.

Εἰδοποίησαν αἱ φυλακὲς <τοῦ στρατοπέδου> τὸν ἐρχομόν μας, πλὴν δὲν μᾶς ἐγνώριζαν[2]).

Ὁ Διευθυντὴς ἐκάθητο ἔξω, εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ μοναστηρίου, μὲ (616) ὅλην τὴν ἀταραξίαν τῆς ψυχῆς, χαρούμενος. Ἅμα μὲ εἶδεν, ἐσηκώθη, μὲ ἐφίλησεν, μὲ ἐκάθισεν νὰ τοῦ εἰπῶ τὰ διατρέξαντα. Ἦτον πλησίον του ὁ Ἀλεξάκης <Βλαχόπουλος> καὶ Ἀναγνώστης Καραγιάννης. Ὁ δὲ στρατ. Μακρὴς κατεῖχεν τὸ ὑψηλότερον μέρος, ὁποῦ ἦτον τὰ ὀχυρώματα, καὶ ἦλθεν ἔπειτα[3]). Ἀφοῦ πρόσφερα τὰ σεβάσματα τοῦ στρατηγοῦ μου πρὸς τὸν Διευθυντήν, ἔδωσα καὶ τὰς ἀναφοράς, εἰς τὰς ὁποίας ἐξιστοροῦσεν εἰλικρινῶς τὰ αἴτια ὁποῦ <ὁ Ν. Στορνάρης> δὲν ἐξακολούθησαν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Τουρκῶν, καὶ τὸ δεύτερον γράμμα πρὸς ἐμέ, τὸ ὁποῖον μ' ἔγραφεν νὰ καταβῶ εἰς Λιγκοβίτζι καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ ὁ ἀδελφός του <Μήτρος>. Τὸ πνεῦμα τῆς ἀναφορᾶς ἀπόβλεπεν εἰς τὴν <προσωπικὴν> σύστασίν μου, καὶ περισσότερον νὰ στείλῃ <ὁ Διευθυντὴς> ἓν μικρὸν μέρος τῶν μισθῶν ὄχι δι' ἄλλο, παρὰ νὰ ἀκουσθῇ ὅτι τὸ Ἔθνος μας ἔχει χρήματα καὶ πληρώνει μισθούς· καὶ μὲ τοῦτο <ὁ Στορνάρης> ἐκέρδιζεν τοὺς περισσοτέρους συνδρόφους του καὶ αὔξαινεν καὶ ὁ φόβος καὶ ἡ ὑπόληψις τοῦ Ἔθνους μας πρὸς τοὺς Τούρκους.

Ἔγραφεν: «Δὲν θέλω τοὺς μισθοὺς δι' ἄλλον λόγον, παρὰ νὰ πιστεύσουν οἱ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν μου στρατιῶται ὅτι ὑπάρχομεν ἔθνος, καθὼς καὶ οἱ γείτονες Ἕλληνες καὶ Τοῦρκοι. Ὅσα δὲ δὲν φθάνουν, τὰ ἀποπληρώνω καὶ ἐξ ἰδίων μου, πλὴν νὰ ἀκουσθῇ ὅτι ἐδόθησαν ἐθνικὸς μισθός (617).

Εὐαρεστήθη ὁ Διευθυντὴς ἀπὸ τὰ αἰσθήματα τοῦ Καπ. Στορνάρη, καὶ μὲ ὑποσχέθη ὅτι θέλει μὲ ἐξοικονομήσει, πλὴν νὰ μεταβῶ εἰς Μισολόγγι πρὸς <τὴν ἐκεῖ> ἐπιτροπήν. Ἐν τοσούτῳ διώρισεν νὰ μᾶς δίδουν τὰς μερίδας <ἄρτου>, καὶ τοποθετήθημεν ἐκεῖ καὶ ἡμεῖς, τὴν *10 Αὐγούστου* <1824[4]>.

Ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἔγραψεν ὁ Τζιόγκας ἀπὸ τὸν Ἀετὸν θέσιν, ὅτι ἔβλεπεν τοὺς Τούρκους ὅτι ἐκινήθησαν κατ' αὐτοῦ, καὶ νὰ κινηθοῦν <καὶ οἱ εἰς τὸ Λιγοβίτσι> εἰς βοήθειάν των.

Ἀμέσως ὁ Κος Μαυροκορδάτος ἐπόδεσεν τὰ τζαρούχια του καὶ κάλεσεν τοὺς ὁπλαρχηγοὺς νὰ ἐκλέξουν ὁ καθεὶς ἓν μέρος στρατιωτῶν καὶ νὰ τρέξουν μαζί του

---

1) Ἀπὸ τὶς φωτιὲς ποῦ ἀνάβαν τὴ νύχτα στὰ βουνὰ νὰ ψήσουν τὸ φαΐ τους καὶ νὰ κοιμηθοῦν.

2) Τὸ χειρόγρ. *ἐγνώρισαν*.

3) «*15 Αὐγούστου*, ἦλθεν καὶ ὁ Τζιόγκας νὰ συσκεφθοῦν περὶ ἐπιθέσεως εἰς τὴν θέσιν τοῦ Καρβασαρᾶ», σημ. συγγρ.

4) «Τὴν *10 Αὐγ.*, ἔφθασεν καὶ ὁ <Γ.> Πεσλὴς μὲ ἕως 300 ἄνδρας», σημ. συγγρ.

εἰς βοήθειαν τοῦ Τζιόγκα. Πόλεμος ὅμως δὲν ἀκούγετο, ἀπὸ τὸν ἀέραν[1]). Ἐνῷ ἑτοιμάσθησαν νὰ ξεκινήσουν, καὶ τὸν ἐμπόδιζαν οἱ ὁπλαρχηγοὶ νὰ τρέξῃ ὁ ἴδιος <μαζί των>, ἔφθασεν ἄλλος πεζὸς <ἀγγέλλων> ὅτι οἱ Τοῦρκοι, μετὰ ἀκροβολισμόν, ἀναχώρησαν. Καὶ οὕτως ἐπιστρέψαμεν εἰς τὰ ἴδια.

[Ὁ λαὸς εἰς τὸ Βραχόρι, ἠξεύρων ὅτι ἦτον στρατόπεδον ἐμπρός, ἐκοίταζεν τὴν δουλειάν του εἰς τὰ ἀλώνια, μὲ μεγάλην ἀδιαφορίαν. Ὁ Οὐμὲρ πασιάς, μὲ ἕως 1000 περίπου ἐκλεκτούς, ἱππεῖς καὶ πεζούς, μίαν νύκτα <τῆς> *26 Αὐγούστου* <1824>, διαβὰς ἀπὸ τὴν Λάσπην χωρὶς νὰ τὸν ἐννοήσῃ ἡ φυλακή, προχώρησεν ἕως εἰς τὸ Ζαπάντι καὶ Βραχόρι, καὶ αἰχμαλώτισεν ὅσους ηὗρεν ἐκθεμένους εἰς τὰ ἀλώνια, καὶ ἐφόνευσεν καὶ ἕως 60, καθὼς εἶπαν τότες[2]] (618).

Ὁ Διευθυντὴς ἐξέτασεν ποῖοι ἦσαν οἱ φύλακες καὶ ὁ ἀρχιφύλαξ[3]), καὶ εὑρέθη <ὅτι ἦτον> ὁ Γαλάνης τοῦ Μεγαπάνου υἱός, διὰ τὸν ὁποῖον ὑπόπτευσαν ὅτι ἐπίτηδες δὲν εἰδοποίησεν τὸν Διευθυντήν, <διὰ> νὰ κατηγορηθῇ <αὐτὸς> ὅτι δὲν ἦτον ἄξιος νὰ διοικῇ στρατόν[4]).

Ἔπειτα ἀπὸ τρεῖς ἡμέρας ἐπανάλαβα τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Στορνάρη, διότι πληροφορήθηκα ἀπὸ πολλούς, ὅτι αἱ 800 χιλδ. γρόσια <τοῦ δανείου>, τὰ ὁποῖα ἐστάλησαν <ἀπὸ τὴν Διοίκησιν>, ἕως τότες εἶχαν ἐξοδευθῇ, καὶ πόρος ἄλλος δὲν ἦτον <ὥστε> νὰ δώσῃ εἰς ἡμᾶς μισθόν.

Τότες μὲ εἶπεν ὁ Διευθυντὴς ὅτι περιμένει τὸν στρατηγὸν Τζιόγκαν νὰ ὁμιλήσουν, καὶ ἔπειτα νὰ ἀποφασίσουν ἂν πρέπει νὰ πέμψουν μισθοὺς εἰς τὸν Στορνάρην καὶ Γρηγόρην <Λιακατάν>, διότι ἦτον εἰς ὑποψίαν μήπως, <ἀφοῦ> τοὺς δώσουν, καὶ πάλιν κίνημα δὲν κάμουν κατὰ τῶν Τουρκῶν.

Βλέποντας τὴν μεταβολὴν αὐτήν, μεταχειρίσθην ὅλους τοὺς τρόπους νὰ τὸν πείσω νὰ ἔβγῃ ἀπὸ τὴν ὑποψίαν αὐτὴν καὶ ἀπάτην· μάλιστα τοῦ εἶπα ὅτι:

—Ἂν τὸν Στορνάρην δὲν τὸν ἔχεις εἰς τὴν ἰδίαν ὑπόληψιν μὲ τὸν Τζιόγκαν, καὶ προσμένεις ἀπὸ τοῦ Τζιόγκα τὴν γνώμην νὰ ἀποφασίσῃς περὶ αὐτοῦ, ἐγὼ ποτὲ δὲν θέλω τὸν δεχθῇ τὸν μισθόν, ὡς εἰς ὑπόπτους δοσμένον (619)· ἠξεύροντας δὲ τὴν φιλογενῆν διάθεσίν του, ποτὲ δὲν θέλω συγκατατεθῇ εἰς τοῦτο. Χωρὶς νὰ ἐπέμβῃς εἰς ἐρωτήσεις καὶ εἰς ἄλλα δοκιμαστήρια, γράψε του ἅπαξ νὰ κι-

---

1) Ἀπὸ τὸν ἐνάντιον ἄνεμο ποῦ φυσοῦσε. Ἄλλος ὅμως ἦταν ὁ λόγος.

2) Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ὀμὲρ κατὰ τοῦ Τσόγκα ἦτανε πλαστή, γιὰ νὰ κινήσῃ τὴν προσοχὴ πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος. Ἡ φράση μέσα σὲ [....] διαγραμμένη ἀπὸ τὸ συγγρ. μὲ σκοπὸ ἢ νὰ τὴν ἀναπτύξῃ περισσότερο ἢ, τὸ ἀντίθετο, νὰ σβύσῃ ἀπὸ τὴν ἱστορία μιὰ ντροπή. Τὰ «Ἕλλην. Χρον.» 27 Αὐγ. ἀναγράφουν τὴν εἰσβολὴ σκεπασμένη, χωρὶς κανένα ἀπὸ τὰ δυσάρεστα.

3) Στὸ δρόμο ποῦ πάει ἀπὸ τὸν Κραβασαρᾶ στὸ Βραχόρι.

4) Λοιπόν, μ' ὅλες τὶς ἐνάντιες ἀποφάσεις τοῦ ἰδίου τοῦ Μαυροκορδ., ἕνα ἀπόλεμο παληκάρι, γιατὶ ἦτανε γυιὸς τοῦ δυνατοῦ πατέρα του, εἶχε ἀναδεχτῆ τὸ σοβαρὸ ἔργο νὰ φυλάῃ τὴν περιφέρεια τοῦ Ζαπαντιοῦ. Καὶ πῶς νὰ προλάβῃ μιὰ νυχτερινή, ἀποφασιστικὴ στὸ σχέδιό της εἰσβολή, ὥστε νἄχῃ τὸν καιρὸ καὶ νὰ εἰδοποιήσῃ; Τὸ κατόρθωμα ἦτανε κι' αὐτὸ μιὰ ἀπὸ τὶς ντροπὲς τῆς στρατ. ὀργάνωσης τοῦ Μαυροκ. Τί νὰ κάμῃ μόνη ἡ θεωρητικὴ ὀργάνωση, ὅταν ὁ σπόρος τῆς διχόνοιας εἶχε ριχτῆ καὶ καλλιεργηθῇ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ὀργανωτή;

νηθῇ, καὶ βλέπεις τοὺς λόγους μου· μάλιστα θέλω τοῦ γράψει καὶ ἐγώ.

—Πιστεύω, Κασουμούλη μου, λέγει, πλὴν νὰ σὲ εἰπῶ: Ὁ Τζιόγκας εἶναι τὸ δεξί μου ὀμμάτι.

—Ὁ Στορνάρης λοιπόν, τὸν λέγω, ἂς εἶναι τὸ ἀριστερόν σου, ἂν δὲν εἶναι τὸ δεξιόν· καὶ μὴ ἀμφιβάλλεις κατὰ τοῦτο, ὅτι εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις ἦτον καὶ φίλος σου ἰδιαίτερος καὶ <ἄνθρωπος> τῶν καθεστώτων.

Εἰς τὰς *15 Αὐγούστου* <1824> ἦλθεν καὶ ὁ Τζιόγκας, ἔπειτα ἀπὸ 4-5 ἡμέραις <ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς μου>, καὶ ἀφοῦ συσκέφθησαν, ἀποφασίσθη νὰ δώσῃ μίαν ἐξοικονόμησιν <καὶ> διὰ τοὺς δύο[1]), καὶ ὄχι νὰ ἐξοφλήσῃ <ὅλον> τὸν λογαριασμόν.

Ἀνταμωθέντες μὲ τὸν Τζιόγκαν καὶ ἐνασπασθέντες εἰς τοῦ στρατ. Ἀλεξάκη τὸν ὀδᾶν[2]), μὲ ἐρωτοῦσεν πῶς δὲν ἐτρέξαμεν εἰς βοήθειάν του[3]). Τὸν εἶπα τὴν ἀλήθειαν, τὴν δυσαρέσκειαν ὁποῦ ἔλαβαν <οἱ Στορναραῖοι> ἀπὸ τὴν πρᾶξιν τῶν βλαχῶν καὶ τὰ λοιπὰ αἴτια καὶ δυσκολίας ὁποῦ προανάφερα.

Ὁ Στορνάρης, ὅταν ἔλειπα ἐγὼ εἰς τὰ Ἄγραφα[4]), ἔγραψεν, δὲν ἠξεύρω <διὰ ποίας χειρός>, εἰς τὸν Α. Ἴσκου ἢ εἰς ἄλλον μερικὰ γράμματα, τὰ ὁποῖα ἔπιασαν οἱ βλάχοι <φίλοι τοῦ Τζιόγκα>· εἰς αὐτά, φαίνεται, ἀγανακτῶν κατηγοροῦσεν τὸν Τζιόγκαν <περιθάλποντα τοὺς βλάχους> καὶ ἄλλα πολλὰ κατὰ τῶν τοιούτων <λῃστρικῶν> πράξεων. Τοῦτα <τὰ γράμματα> λαβὼν ὁ Τζιόγκας, ἀμέσως τὰ ἔπεμψεν εἰς τὸν Διευθυντὴν (620) κατηγορῶν τὸν Στορνάρην ὡς ὕποπτον.

Διὰ αὐτὰ τὰ γράμματα λοιπὸν μὲ ἐρώτησεν ὁ Τζιόγκας, ἂν εἶχα εἴδησιν. Τὸν εἶπα, ὄχι.

—Ἀκοῦτε, λέγει <ὁ Τσόγκας>· εἰς τὸ Ἀσπροπόταμον μόνον ὁ Νικολάκης βαστᾷ τὸ Ρωμαίικο. Μία ὥρα νὰ λείψῃ ὁ Στορνάρης, τουρκεύει εὐθύς. Ἐγώ, ὅταν εἶδα τὰ γράμματα, ἐρώτησα τίνος εἶναι τὸ γράψιμον, τοῦ Νικολάκη <Κασομούλη> ἢ ἀλλουνοῦ; Ὁ Μόστρας[5]) μ' εἶπεν ὅτι ἦτον ἀλλουνοῦ. Εὐθὺς κατάλαβα ὅτι τὰ ἔγραψεν κρυφὰ ἀπὸ ἐσένα, <Νικολάκη>, καὶ ἐπειδὴ τὰ ἔγραψεν ἀπὸ ἐσένα κρυφά, τὸν ὑπόπτευα καὶ τὸν ὑποπτεύω ὅτι δὲν δουλεύει μὲ ἀνοικτὴν καὶ καθαρὰν καρδίαν τὸ Ἔθνος. Ἐγὼ ψεύματα δὲν ἠξεύρω, σὲ λέγω τὴν ἀλήθειαν.

Ἐξέτασα τὴν ἐποχήν, καὶ ηὕραμεν ὅτι ἔλειπα εἰς τὰ Ἄγραφα. Τότες λέγει <ὁ Τζιόγκας>:

—Νὰ ἦσουν ἐσύ, δὲν τὰ ἔγραφες ἐκεῖνα.

Ἐν τοσούτῳ δὲν εἶδα τὰ γράμματα ἐκεῖνα τί ἐμπεριεῖχαν. Κατὰ τὴν ἀπόφασίν των[6]), ὁ Διευθυντὴς ἔγραψεν ἐπίσημον διαταγὴν πρὸς τὸν Στορνάρην νὰ

1) Τὸ Ν. Στορνάρη καὶ Γρ. Λιακατά.

2) Τουρκ. ὀντᾶ, δωμάτιο, ἕνα ἀπὸ τὰ τοῦ μοναστηριοῦ, ὅπου ἦταν ἐγκαταστημένο τὸ ἐπιτελεῖο τοῦ Μαυροκορδάτου.

3) Ὅταν ὁ Τσόγκας ἔκανε τὴν εἰσβολὴ στὸ Ραδοβίτσι.

4) Στὴν καταδρομὴ τοῦ Καραϊσκάκη.

5) Ἀναστ. Μόστρας γραμματικὸς τοῦ Τσόγκα καὶ σύμβουλός του πολλὰ χρόνια.

6) Ἀπόφαση τοῦ Μαυροκ. καὶ τοῦ ἐπιτελείου του, Ἀλ. Βλαχόπουλου κλπ.

ἑνωθῇ μὲ τὸν Ράγκον καὶ νὰ κινηθοῦν μαζὶ κατὰ τῶν Τουρκῶν εἰς Βουλγαρέλι, καθὼς καὶ <ἕτερον γράμμα> εἰς τὸν Γρηγόρην <Λιακατὰν> κατὰ τὴν Γότζισταν[1]).

Ἰδιαιτέρως δὲ τὸν ἀπαντοῦσεν εἰς τὰ παράπονα μὲ ὅλην τὴν εὔνοιαν, λέγων ὅτι εἶναι φίλος του (621), ὅτι ἀγαπᾷ τὸ καλόν του καὶ τὴν τιμήν του, πλὴν πρέπει νὰ ἔχῃ καὶ ἐκ μέρους του διδόμενα, <τὰ ὁποῖα> νὰ στηρίζουν τὰς ὑπερασπίσεις του <ἀντικρυ> εἰς τοὺς ἐναντίους του. Μάλιστα τὸν ἔλεγεν ρητῶς, ὅτι νὰ παύσῃ νὰ δοξάζῃ ἀπὸ τὸ ἓν μέρος τὸ «ἐκ τοῦ κατὰ Λουκᾶν ἁγίου Εὐαγγελίου», καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο τὸ «Μπισμιλλιαὶ ραχμάνι ραχίμ», παρὰ νὰ ἀκολουθήσῃ μὲ ἀπόφασιν τὸ ἕν, <ὥστε> νὰ ἠξεύρῃ καὶ αὐτὸς πῶς νὰ φέρεται καὶ πῶς νὰ τὸν ὑπερασπίζεται[2]).

Ἐνῷ μ' ἔδειξεν <ὁ Μαυροκορδ.> ὅσα τοῦ ἔγραψεν, διὰ νὰ πηγαίνωμεν σύμφωνα, τοῦ ἔγραψα κ' ἐγὼ ὁποία ἦτον ἡ θέσις του ὡς πρὸς τὴν ἀρχήν, καὶ ὁποίαν ὑπόληψιν ἔχαιρεν.

Τὸν ἔγραψα ὅμως καὶ ὅσα διέτρεξαν περὶ μισθῶν. Ὅτι ἀπὸ ταὶς 800 χιλδ. γρόσια <ὁ Διευθυντὴς> ἔδωσεν τὸν Τζιόγκαν, τὸν Μακρήν, τὸν Βλαχόπουλον, Ἀναγνώστην Καραγιάννην καὶ ἄλλους μερικοὺς Καπιταναίους νέους, τοὺς ὁποίους ἔκαμεν <διορίσας> νεωστί, ἐναντίον τῶν συνθηκῶν <τῶν γενομένων> εἰς Μεσολόγγι[1]). Τὸ ἔδειξα τὸ γράμμα μου <πρὸς τὸν Στορνάρην> τὸν Διευθυντήν, πλὴν δὲν ἠξεύρω ἂν εὐαρεστήθη εἰς ταύτην τὴν ἔκθεσιν.

Τὸν ἔγραφα προσέτι ὅτι, ὅλα τὰ συμφέροντά του τὰ ἰδιαίτερα νὰ τὰ παραβλέψῃ, καὶ νὰ κινηθῇ κατὰ τὴν διαταγήν, διὰ νὰ μὲ δώσῃ καὶ ἐμένα εὐκαιρίαν νὰ ὁμιλῶ μὲ περισσότερον στῆθος τὰ δίκαιά μας (622). Ὁ Τζιόγκας, χαιρόμενος ὅλην τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Διευθυντοῦ, δὲν τὸν ἔμελλεν τίποτες, παρὰ ἐπιθυμοῦσεν <μόνον> συναναστροφαίς.

Μὲ ὅλην τὴν ἀμάθειάν του, εἶχεν κλίσιν εἰς τὰς ἀρχαιότητας· ἤθελεν νὰ μανθάνῃ ταὶς θέσεις πῶς ὠνομάζοντο ἐπὶ Ἑλλήνων, ἀνάφερνεν καμμίαν φορὰν παλαιὰ ὀνόματα μεγάλων ἀνδρῶν, πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν, τὰ ἔθιμά των, τοὺς

1) Στὰ ὀρεινότατα αὐτὰ μέρη, προσκυνημένα, δὲν ὑπῆρχαν Τοῦρκοι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ 1821, σταλθῆκαν ὅμως τώρα ἴσα-ἴσα γιὰ ν' ἀντικρούσουν τὶς εἰσβολὲς ποῦ γινόντανε μὲ τὴν πρόφαση νὰ τιμωρήσουν τοὺς λαοὺς γιατὶ δὲ σηκωνόνταν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ ὁ ἀληθινὸς σκοπός τους ἦταν ἄλλος.

2) «Στὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ σπλαχνικοῦ» (μπὶ-ἰσμ-'Αλλὰχ-ἐλ ραχμὰν-ἐλ ραχίμ). Κάθε κεφ. τοῦ Κορανιοῦ ἔχει ἐπικεφαλίδα αὐτὸ τὸ ρητό. Χωρατὸ ἴσο μὲ βρισιά· ὅμως ἡ ἀπαίτηση τοῦ Μαυροκορδ. νὰ σηκώσουν οἱ προσκυνημένοι 'Αρματωλοὶ τὶς ἐπαρχίες τους κατὰ τῶν Τούρκων ὁλοφάνερα, χωρὶς ἡ 'Επανάσταση νὰ μπορῇ ἔπειτα νὰ τοὺς προστατέψῃ, ἦτανε φρικτὰ σκληρὴ καὶ ἀπάνθρωπη. Ἡ ζωή, σὲ ἀνθρώπους ἀπολίτευτους, μὰ συχνὰ καὶ σὲ ἀνθρώπους καλλιεργημένους εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ κάθε τι ποῦ τ' ὀνομάζουμε χρέος. Νὰ ἕνα δεῖγμα τῆς ἀντίληψης τοῦ Μαυροκορδ. ἀπὸ τὰ «Ἑλλ. Χρον.» τοῦ Μεσολογγ. 20 Αὐγ. 1824: «*Γεν. στρατόπεδον* εἰς Λιγοβίτσι, 16 Αὐγ., ὁ στρατ. Ράγκος ἔβαλεν ἐντελῶς εἰς πρᾶξιν τὰς διαταγὰς ὁποῦ εἶχε λάβει· ἐσήκωσε ὅλον τὸν κόσμον ἀπὸ τὸ Ραδοβίτσι καὶ ἐρήμωσε τὸν τόπον,..», Ὅμως ὁ «σηκωμένος» κόσμος ἔφευγε κατὰ τὸ Τούρκικο,

πολέμους των και ἄλλα δσα ἄκουγεν καμμίαν φορὰν εἰς τὰς συναναστροφὰς ἀπὸ φιλολόγους καὶ ἱστορικούς. Ἐπίμενεν δτι <ἕνα πρᾶγμα> εἶναι ἔτζι, καθὼς αὐτὸς τὸ ἄκουσεν, καὶ κάκιωνεν κάποτες, ἂν ἀντίτεινεν κανένας. Ἐγὼ ἤξευρα καὶ ἀπὸ ἄλλοτε τὴν ἀδυναμίαν του, καὶ δὲν τὸν ἐνοχλοῦσα.

Τὸν Ἀγαθάγγελον, τὸν ἔσερνεν εἰς τὸν κόλπον μαζί του[1]· ὅποιον ἄκουγεν δτι ἠξεύρει γράμματα τὸν ἐπρότεινεν νὰ τὸν λύσῃ καμμίαν προφητείαν, καὶ νὰ τὴν προσαρμόσῃ μὲ τὰ ἐνεστῶτα τῆς Ἑλλάδος.

Ἐνθυμήθη δτι εἰς μίαν περίοδον ὁ Ἀγαθάγγελος λέγει· «γυνὴ γυμνή».

Κράζει τὸν Μόστραν, τὸν ἐρωτᾷ ποίαν ἐννοεῖ γυναῖκα γυμνὴν ὁ Ἀγαθάγγελος. Ὁ Μόστρας, ἀστεϊζόμενος, τὸν λέγει:

—Ἀναφέρει καμμίαν γυναῖκα γυμνήν;

—Ὄχι, λέγει <ὁ Τζόγκας>, πηγαίνομεν εἰς τὸν Διευθυντὴν νὰ μᾶς τὸ διαλύσῃ.

Ἐνῷ ἐκεῖνος ἔχανεν τὸ φῶς του (623) γράφοντας[2]), ὁ Τζιόγκας ἤθελεν νὰ μάθῃ τὴν προφητείαν ἀπὸ αὐτόν.

Ὁ Διευθυντής, διὰ νὰ τὸν ἐβγάλῃ ἀπὸ τὴν ἀπάτην αὐτήν, τὸν εἶπεν δτι, δσα ἔχει ὁ Ἀγαθάγγελος δὲν εἶναι <ὅλα> ἐδικά του, διότι πολλοὶ ἐπρόσθεσαν περιόδους ὁλοκλήρους, προλέγοντες διὰ τὴν παροῦσαν ἐπανάστασιν. Τὸν ἔφερεν καὶ παράδειγμα δτι, μίαν φορὰν εἰς τὴν Βλαχίαν, εἰς μίαν συναναστροφὴν τῶν Ἑταιριστῶν, ἔπλασαν κ' ἐκεῖνοι μίαν περίοδον.

Δὲν ἐπείσθη ὁ Τζιόγκας· ἔκλεισεν τὸ βιβλίον καὶ τὸ ἔβαλεν εἰς τὸν κόρφον του λέγων δτι:

—Ἢ δὲν ἠξεύρετε, ἢ δὲν θέλετε νὰ τὰ εἰπῆτε ἐσεῖς οἱ προκομμένοι.

Εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν ἤλθεν <εἰς τὸ στρατόπεδον> καὶ ἓν φύλλον τῆς ἐφημερίδος <«Ἕλλην.» Χρονικά»· [μέσα] ἐμπεριεῖχεν μίαν ἔνεδραν, ὁποῦ ἔγινεν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Τουρκῶν τὴν νύκτα, καὶ πῆραν μερικὰ καμήλια καὶ ἔβαλαν εἰς σύγχυσιν τὸν στρατὸν τῶν Τουρκῶν, <πρᾶξιν ἀποδιδομένην> εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἀναγνώστου Καραγιάννη.

Ὁ Γεωργάκης Βελῆ ἦτον ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν του, καὶ ἀνεψιός του ἀπὸ τὴν γυναῖκα του· διαβάζει ὁ νέος τὴν ἐφημερίδα, βλέπει τὸν Ἀναγνώστην Καραγιάννην γραμμένον, πηγαίνει εὐθὺς ἐκεῖ ὁποῦ ἦτον ὅλοι συναγμένοι:

—Θεῖε, λέγει, ἐσὺ πῆγες τὴν νύκτα εἰς τὴν ἔνεδραν καὶ πῆρες τὰ καμήλια, ἢ ἐγὼ μὲ τοὺς στρατιώτας μου (624);

—Ὄχι, παιδί μου, ἐσύ, λέγει.

—Διὰ ποίαν αἰτίαν λοιπὸν ἡ ἐφημερὶς λέγει δτι πῆγες ἐσύ, καὶ μὲ ἀδικεῖ;

—Ἤξεύρω κ' ἐγὼ τί νὰ σὲ εἰπῶ, παιδί μου; λέγει ὁ Ἀναγνώστης· ἐκεῖνος ὁποῦ γράφει ἠξεύρει.

---

1) Στὸν κόρφο, ἀπάνω του.

2) Ἴσως ὁ Μαυροκ. ὑπόφερνε ἀπὸ τὰ μάτια του, ἀπὸ τότε πέθανε τυφλός.

—Διὰ τοῦτο, λέγει<ὁ Βελής>, θὰ πάρ' ὁ διάβολος καὶ τὸ στρατόπεδον καὶ ὅποιον ὑπηρετεῖ τέτοιον στρατόπεδον[1]).

Καὶ ἐτραβήχθη παραπονούμενος ὅτι τὸν ἀδίκησαν, καὶ ὁρκιζόμενος ὅτι ἄλλοτε δὲν πηγαίνει<εἰς τὸν πόλεμον>.

Ὁ Ἀλεξάκης<Βλαχόπουλος>, φρόνιμος καθ' ὅλα, ἂν καὶ ἔβλεπεν<τὰ> παράξενα, ὑπόφερνεν. Ὁ Ἀναγνώστης Καραγιάννης, στόμα ἀπύλωτον, μὲ τὰ λόγια χαλνοῦσεν εἰς μίαν στιγμὴν τὸν κόσμον καὶ<πάλιν>τὸν ἔφκειανεν. Τίποτες ἠθικὸν δὲν ἠμποροῦσα νὰ μάθω ἀπὸ τὸν φρόνιμον<Ἀλεξάκην>καὶ ἀπὸ τὸν φωνακλὰν<Ἀναγνώστην>. Ὁ Μακρὴς εὑρίσκετο ἀπάνω εἰς τὸ ὀχύρωμα, καὶ σιωποῦσεν· εἶχεν καὶ αὐτὸς τὰς δυσαρεσκείας του διὰ τὰς προτιμήσεις ὁποῦ ἐλάμβανεν ὁ Τζιόγκας, πλὴν ὑπόφερνεν διὰ τὴν ἀνάγκην.

Τὸ στρατόπεδον, δυνατὸν νὰ ἀνθέξῃ εἰς ἐκείνην τὴν<ἀπὸ Καρβασαρὰν> δύναμιν τοῦ Οὐμὲρ πασιᾶ, εἶχεν<καὶ>τὴν ἐσωτερικήν του δυσαρέσκειαν<ὄχι ἀπὸ ἄλλο τι, ἀλλὰ>ἀπὸ τὰς πράξεις τοῦ Διευθυντοῦ.

Ὁ Διευθυντὴς ὅμως τὰ ἀπάντησεν ὅλα[2]), καὶ τίποτες ἄλλο δὲν ἦτον ἡ κατηγορία παρὰ ὅτι καταχράσθηκεν τὰ χρήματα, ὁποῦ τοῦ ἐμπιστεύθηκεν ἡ Κυβέρνησις, εἰς ἀνάγκας περιττάς. Προσάρμοσαν καὶ τὴν κατηγορίαν τῆς εἰσβολῆς τοῦ Οὐμὲρ πασιᾶ<ὡς προελθοῦσαν>ἀπὸ ἀμέλειαν καὶ ἀπειρίαν<αὐτοῦ> (625).

[Εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν ἦλθεν καὶ ἡ χαροποιὰ εἴδησις ὅτι ὁ Δερβὶς πασιὰς Ρούμελης εἰς Ἀμπλιανην ἐδιώχθη ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας μὲ μεγάλην ζημίαν καὶ ὅτι ἡ νίκη ἐδόθη περισσότερον<χάρις>εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ Τζιαβέλα]. Τὰ «Χρονικὰ» ὡμίλησαν τότες[3]), πλὴν δὲν ἦτον ἀλήθεια. Ὅμως ἀφοῦ ἐρώτησα πολλοὺς στρατιώτας καὶ ἀξιωματικούς, ὁποῦ ἦτον παρόν, τὴν ἀλήθειαν ὅμως ἐκείνης τῆς μάχης μόνον ἀπὸ τὴν περιγραφὴν τοῦ Κου Περραιβοῦ δύναται νὰ τὴν μάθῃ ὁ ἱστορικός, ὅστις<Περραιβὸς>ἦτον παρών[4]).

Ὁ Μάγερ, συντάκτης τῶν «Χρονικῶν» κηρύττων τὸν ἑαυτόν του δημο<κρα>τικώτατον, «Ἐκλαμπρότατον ἢ πρίγκηπα» τὸν Μαυροκορδάτον ποτὲς δὲν τὸν ὠνόμαζεν, παρὰ ἁπλῶς «ὁ Κος Μαυροκορδάτος», καὶ πάντοτε ἦτον ἕνας τῶν ἀντιπολιτευομένων τοῦ Κου Μαυροκορδάτου.

Δὲν ἠξεύρω πῶς ἐδέχθη νὰ γίνῃ μέλος τῆς ἀντιπροσωπικῆς Ἐπιτροπῆς αὐτοῦ[5]). Ἅμα ἔγινεν, ἔκτοτε ὅλους τοὺς τίτλους τοὺς ἔδωσεν<εἰς αὐτόν>.

Τὸ ἐνάντιον κόμμα ἀμέσως ἔρριψεν κατηγορίαν κατ' αὐτοῦ, καὶ ὁ συντάκτης αὐτῆς<τῆς διατριβῆς>ἦτον κάποιος Δ. Παυλίδης Σιατιστεύς, διδάσκαλος τῆς Ἑλλην. σχολῆς τῆς πόλεως.<Ὁ Μάγερ>δὲν ἤθελεν νὰ τὴν τυπώσῃ, καὶ ὑπο-

1) Βλ. «Ἑλλ. Χρον.» 24 Σεπτ. 1824.

2) Κατάφερε νὰ τὰ βάλῃ σὲ τάξη.

3) Φύλλο τῆς 23 Ἰουλ. 1824.

4) Περραιβοῦ «Πολεμ. Ἀπομνημ.» Β', σ. 38. Ἡ φράση ἡ κλεισμένη σὲ [...] διαγραμμένη ἀπὸ τὸ συγγρ.

5) Τῆς ἐπιτροπῆς, ποῦ διοικοῦσε τὰ τῆς Δυτ. Ἑλλάδας κατὰ τὴν ἀπουσία τοῦ Μαυροκ.

χρέωσαν τὸν τυπογράφον μὲ τὴν βίαν. Ἡ φατρία ἄρχισεν πλέον ἀναφανδὸν νὰ (626) ἀντενεργῇ κατὰ τοῦ Διευθυντοῦ καὶ Ἐπιτροπῆς· καὶ <οὕτως> ἦσαν διηρημένοι.

Ἀφοῦ, μὲ τὴν νίκην <τῆς Ἀμπλιανης> ἐδιώχθη ὁ Δερβὶς πασιάς, ἐματαιώθησαν καὶ τὰ σχέδια τῆς εἰσβολῆς τοῦ Οὐμὲρ πασιᾶ διὰ τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐστάθη <οὗτος> ἀμυνόμενος εἰς Καρβασαράν.

Εἰς τὰς *30 Αὐγ. 1824*, μ' ἔδωσεν διαταγὴν ὁ Διευθυντὴς πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν εἰς Μισολόγγι νὰ μεταβῶ νὰ λάβω ἕνδεκα χιλ. γρόσια διὰ τὸν Στορνάρην καὶ ἓξ διὰ τὸν Γρηγόρην Λιακατάν, καὶ νὰ ἀναχωρήσω εὐθὺς <εἰς Ἀσπροπόταμον>.

Ἐζήτησα κ' ἐγὼ μίαν διαταγὴν νὰ μοὶ δοθοῦν δύο χιλ. γρόσια διὰ περίθαλψιν τῶν αἰχμαλωτισμένων <συγγενῶν μου> νὰ στείλω <πρὸς αὐτούς>, καὶ μὲ τὴν ἔδωσεν, μὲ ὅλην τὴν προαίρεσιν. Χαρτὶ πλῆθος ἔδιδεν[1]).

Ἔφθασα εἰς Μισολόγγι, ἔδωσα τὴν διαταγήν. Μὲ εὐχαρίστησιν ὅλα τὰ μέλη ἠθέλησαν νὰ τελειώσουν τὴν πληρωμὴν αὐτήν, πλὴν τὰ χρήματα εἶχαν σωθῇ, καὶ περίμεναν ἀπὸ Ζάκυνθον 25 χιλ. γρόσια, καὶ ἀπὸ ἐκεῖνα νὰ λάβω.

Ἐν τοσούτῳ, ἐνῶ ἐγὼ διέτριβα αὐτοῦ, ὁ Ράγκος ἀποσυρθεὶς ἀπὸ τὸ Ραδοβούζι, παρ' οὗ[2]) ἐφοβέριζεν νὰ λάβῃ τὴν Ἄρταν, καὶ ἑνωθεὶς μὲ τὸν Στορνάρην εἰς τὴν Ἁγίαν Παρασκευήν, [καὶ] ἐσύστησαν στρατόπεδον ἕως ἀπὸ 1500 στρατιώτας[3]).

Ὁ Γρ. Λιακατᾶς, κινηθεὶς ὡσαύτως, κατὰ τὰς *26 Αὐγούστου*, <εἰς Τσουμέρκα>, μετὰ ἕναν πόλεμον, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Γότζισταν, προχώρησεν ἕως ἔξω ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα, ἔκλεισεν εἰς τὸν πύργον <τοῦ Παλάσκα> μερικοὺς Τούρκους καὶ συνέλαβεν τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Ταχὶρ Ἀμπάζη καὶ ἄλλους τρεῖς ἐπισήμους Μάνε Λιουζάτην, Καλὲμ Τεπελένη μὲ ἄλλους 10 [εἰς τὸν πύργον τοῦ Παλάσκα[4]] (627).

Ὁ Καφομούνης ἐμβῆκεν εἰς τὸ νησὶ τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἅρπαξεν τὴν σύζυγόν του καὶ τὰ παιδιά του, καὶ τοῦτο ἐτρόμαξεν τοὺς Τούρκους[5]).

στὸ στρατόπεδο. Τὰ μέλη Γ. Πρατζῆς, Γιάν. Τρικούπης καὶ Τάτσης Μαγκίνας. Γεν. Γραμ. Α. Νέγρης, Γεν. Φροντιστὴς τῆς Οἰκονομίας Ν. Λουριώτης.

1) Διαταγὲς στὸ χαρτὶ ἔβγανε πολλές.

2) Τὸ χειρόγρ. *παρ' οὗ*=τὸ ὁποῖο ὁ Ράγκος φοβέριζε (πρωτύτερα) ὅτι θὰ φτάσῃ ἀκόμα ὡς καὶ νὰ τοῦ πάρῃ τὴν Ἄρτα.

3) «Ἑλλ. Χρον.» Μεσολογ. 20 Αὐγ. 1824, ὅπου περιγράφονται περιστατικὰ ἀπὸ γράμμα τῆς *16 Αὐγ.* τὰ πράματα. Λοιπὸν ὁ συγγρ. περιγράφει ὅσα πέφτουν στὴν ἀνάμνησή του, καὶ κάποτε ὄχι κατὰ φυσικὴ σειρά.

4) «Ἑλλ. Χρον.» Μεσολογγ. 10 Σεπτ. 1824.

5) «Ὁ Ράγκος καὶ Στορνάρης ἔλαβον διαταγὴν νὰ τὸν ὑποστηρίζουν».— «Ἰωάννινα, 6 Ὀκτ. 1824. Τὰ κατὰ τὴν Γότζισταν συμβάντα καὶ ἡ προχώρησις τῆς φατρίας (γρ. συμμορίας) τοῦ Καφομούνη ἕως τὰ πέριξ τῶν Ἰωαννίνων ἐπροξένησαν πάνικὸν φόβον εἰς ταύτης τῆς πόλεως τοὺς κατοίκους... ἡ πόλις ἔμεινεν σχεδὸν ἔρημος, διότι αἱ πλειότεραι οἰκογένειαι ἢ ἐκλείσθησαν εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ἢ κατέφυγον εἰς τὴν ὑψηλὴν Ἀλβανίαν....». «Ἑλλ. Χρον.» Μεσολ. 20 Ὀκτ. 1824. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ χωριστὰ κατορθώματα δοξάζουν ἴσα καὶ τὸν εὐγενικὸν ἥρωα Λιακατὰ καὶ τὸν ἄγριο, ποῦ ἔκρυβε στὴν ἄκρη τῆς καρδιᾶς του τὴ στοργὴ γιὰ τοὺς δικούς του, καὶ δείχνουν τί ἔργα θαυμαστὰ θὰ μπορούσανε νὰ βγάλουν πέρα ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ ἄντρες, ἂν εἶχαν ἀπὸ πίσω τους ἕναν ἀρχηγὸ νὰ τοὺς ἑνώνῃ καὶ νὰ τοὺς ἐμπνέῃ.

Οἱ Τοῦρκοι Ἰωαννῖται ἐκστράτευσαν ἕως ἔξω, καὶ ἐνθυμούμενοι ὅτι ὀπίσω ἀφίνουν ταὶς φαμελλιαίς των εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ρωμαίων Γκιάτρηδων[1]) — Σκοταράδες[2]) τῷ ὄντι—ἐπίστρεψαν κατηγοροῦντες τοὺς Ἰωαννίτας ὅτι ἦσαν γροικημένοι νὰ ἀποστατήσουν καὶ αὐτοί.

Οἱ Ἰωαννῖται <Χριστιανοὶ> ἐκθεμένοι εἰς τὸν κίνδυνον, ἠξεύροντες καὶ τὰ Ρωμαίικά μας ἀπὸ ἄλλοτε, ἔπεμψαν πρὸς τὸν Γρηγόρην Διακατὰν παρακαλοῦντες, διὰ τὴν ἀγάπην τῶν ἀδελφῶν των χριστιανῶν, νὰ τραβηχθῇ διὰ νὰ μὴ κινδυνεύσῃ ὁ ἀθῶος λαός. Οὕτως ὁ Γρηγόρης, ἀφοῦ ἔσωσεν ὅσους Γοτζιστινοὺς ἤθελον τὰ τραβηχθοῦν μὲ τοὺς ἐλευθέρους Ἕλληνας <καὶ> εἶπεν εἰς τοὺς ἄλλους, ὅποιος θέλει ἂς ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια, ἔμειναν ἀπὸ ταὶς φαμελλιαὶς ἐκείναις μόνον ἕως 15, <δηλ.> ἡ οἰκογένεια τοῦ Χρίστου Παπᾶ ὀνομαζομένου μὲ ὅλα τὰ εἰδίσματα καὶ ζῶα.

Ὁ στρατὸς τοῦ Ράγκου καὶ Στορνάρη ἐφοβέριζεν τὸ Ραδοβύζι καὶ Τζιομέρκα. Ἐμβῆκαν καὶ ἐκεῖνοι ἔπειτα <μαζὶ> μὲ τοὺς Τούρκους εἰς ἐμπόλεμον θέσιν <ἐναντίον μας>, καὶ περίμεναν.

Οἱ ἐκλεγμένοι Τζιοχανταραῖοι (ταξιαρχικοὶ) τοῦ Οὐμὲρ πασιᾶ ἐτοποθετήθησαν εἰς Βουλγαρέλι, πλὴν περίμεναν τὸν πόλεμον[3]), διότι δὲν ἦσαν εἰς κατάστασιν ἐπιθετικήν (628).

Τὰ ἀδέλφια καὶ ἐξαδέλφια τοῦ Στορνάρη, γαμβροὶ <ὄντες> καὶ συμπέθεροι τῶν Γωγαίων καὶ Κουτελδαίων καὶ λοιπῶν Ἀρματωλῶν <τοῦ Ραδοβιτσίου> [ὄντες], ἔπασχον νὰ ἐμποδίσουν τὸ <εἰς Ραδοβίτσι> κίνημα ἐπὶ προφάσει, ἕως νὰ τραβήξουν τὴν ἀδυναμιὰν ἐδῶθεν, νὰ περιμείνουν, καὶ τότες νὰ κινηθοῦν ὅλοι μαζὶ <καὶ αὐτοί>.

Ὁ Σούλτζιας Κόρτζια, Δερβέναγας τοῦ νομοῦ Τρικκάλων, ἐπιθυμῶν τὴν ἡσυχίαν τοῦ τόπου του, καὶ ἔγραφεν καὶ προμήθευεν τὸν στρατὸν <τοῦ Στορνάρη καὶ Ράγκου> μὲ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα, ἀντιπολιτευόμενος τὸν Οὐμὲρ πασιάν[4]).

Ὁ Οὐμὲρ πασιᾶς πάλιν <βοηθοῦσε> ἐκείνους νὰ κινηθοῦν καθ' ἡμῶν.

Ἐν τοσούτῳ, ἀφοῦ ἀρκετὰς ἡμέρας ἐστάθησαν καὶ περίμεναν, ἀφιχθεὶς καὶ ὁ Γρηγόρης Διακατὰς μὲ ἕως 500 [καὶ] ἔγιναν ἕως 2000. Αὐτὸς τοὺς εἶπεν ὅτι τοὺς ἀπατοῦν· «καὶ θέλουν μᾶς ἀπατήσει ἕως νὰ φέρουν καὶ ἄλλους Τούρκους».

Τὸ στρατόπεδον, ἀπὸ τὴν ἀκινησίαν, ἄρχισεν νὰ ἐπιθυμῇ κίνησιν καὶ λάφυρα. Μ' ὅλην τὴν αὐστηρότητα τῶν ἀρχηγῶν, μερικοὶ τὴν νύκταν ἐπῆγαν ἐνεδρεύοντες νὰ πάρουν μίαν στάνην πρόβατα Τζιομερκιώτικα. Τὰ πῆραν. Οἱ ποιμένες εἰδοποίησαν τὸν Καπιτάνον εἰς τὸ Βουλγαρέλι καὶ τοὺς Τούρκους· ἐβγῆκαν

1) Πολλοὶ Γιαννιῶτες (ἔποικοι ἀπὸ τὸ Ζαγόρι) κάναν τὸν πραχτικὸ γιατρό. Εἶναι οἱ λεγόμενοι Κομπογιαννῖτες. *Γιάτρηδων*, γιατρῶν.

2) *Σκοταράδες* τῷ ὄντι = ἀληθινοὶ σκοταράδες. Τὸ ὄνομα σημαίνει χαροκόπος, φίλος τοῦ κρασιοῦ, ποῦ ἀγαπάει τοὺς ψητοὺς μεζέδες, κοκορέτσια, σπληνάντερα, γαρδοῦμπες κ.λ.π.

3) Περιμένανε νὰ πᾶν οἱ ἄλλοι (τοῦ Ράγκου καὶ Στορνάρη) νὰ τοὺς ἐπιτεθοῦν.

4) Φοβώτανε μὴ νικηθοῦν ὁ Στορνάρης καὶ Ράγκος, καὶ τότε ὁ στρατὸς τοῦ Ὀμὲρ λαφυραγωγήσῃ τὸν Ἀσπροπόταμο καὶ Ἄγραφα, ποῦ ἦτανε «δικά του» Ἀρματωλίκια,

νὰ τὰ πάρουν<ὀπίσω>. Ἐνῶ ἐντουφεκίζοντο εἰς τὸν δρόμον (629) φέρνοντες τὰ πρόβατα πρὸς τὸν στρατόν, ἐξετάζουν ποῖοι λείπουν <ἀπὸ τοὺς ἰδικούς των>, ἐμαθητεύθησαν[1]· ἔτρεξαν <καὶ ἄλλοι> νὰ ἰδοῦν τί τρέχει, ἄρχισεν ὁ πόλεμος, καὶ <βαθμηδὸν> αὔξανεν. Τότες ἐσηκώθη ὅλος ὁ στρατὸς καὶ ἐκινήθη. Μὲ πρώτην παταργιὰν τῶν ντουφεκιῶν ὑποχώρησαν οἱ Τοῦρκοι καὶ Ἀρματωλοί[2]). Οἱ στρατιῶται Ἕλληνες τρέχοντες, καὶ κυνηγῶντες τους κατὰ θέλησιν ὁ καθείς, τοὺς ἔμβασαν ἕως μέσα εἰς τὸ χωριόν. Τὴν *23 Σεπτεμβρίου* <1824> συνέβη ἡ μάχη[3]).

Οἱ Ἀλβανοὶ ἐρεθισθέντες ἀπὸ τοὺς <συμμάχους των> Ἀρματωλούς, ἄφησαν πλέον ὅλα, καὶ εἰς τὸ γελέκι μόνον, ἀφοῦ ἐτζάκισαν τὰ θηκάρια <τῶν σπαθιῶν, μὲ> τὰ ντουφέκια εἰς τὰ χέρια καὶ τὰ σπαθιὰ καὶ γιαταγάνια[4]), ἐφώναξαν:

—Ἀμὲτ Μωαμέτ! Τιμὴ δὲν μᾶς ἔμεινε <πλέον· ἐμπρὸς> ὅλοι νὰ ἀποθάνωμεν!

Ὥρμησαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων· ἐκεῖνοι ἦτον ὀλίγοι, ὠπισθοδρόμησαν· ὀπισθοδρομοῦντες [ἕνας τὸν ἄλλον] καθὼς ἦσαν σκορπησμένοι, ἄρχισαν νὰ φεύγουν πατῶντες ἕνας τὸν ἄλλον. Ἐκινήθη ἅπαξ τὸ <κεντρικὸν> σῶμα, προκατάλαβεν ἓν διάσελλον, κ' ἐκεῖ τοὺς ἐσταμάτησεν.

Ὁ Νιάφας ἀρίστευσεν αὐτὴν τὴν ἡμέραν, καὶ ἐδακτυλοδειχτήθη διὰ τὴν ἐπιμονήν του εἰς μίαν ἐπικίνδυνον θέσιν[5]).

Εὑρισκόμενος ὁ στρατὸς ἠθικῶς εἰς κακὴν κατάστασιν, ἔλειψεν καὶ ἡ πειθαρχία, ἡ μόνη ὁποῦ χαρακτήριζεν <ἕως τότε> τὸν στρατόν[6]).

Τὸ ἀπόσπασμα ὁποῦ ἔδωσεν τοῦτο τὸ παράδειγμα <τῆς φυγῆς> ἦτον τοῦ Ράγκου (630). Ὁ Γρηγόρης Διακατᾶ ἐδυσαρεστήθη διὰ τὴν ἀπείθειάν των. Τοὺς εἶπεν ὅτι:

—Ἐγὼ δὲν ἐντροπιάζομαι μαζί σας, οὔτε μολύνω τὸν στρατόν μου ἀπὸ τοιαῦτα αἰσθήματα. Διὰ τοῦτο ἀναχωρῶ.

Ὁ Στορνάρης ἔλεγεν νὰ τραβηχθοῦν, νὰ σταθοῦν εἰς Βρεστενίτζαν, καὶ νὰ συγκεντρώσουν τὸ στρατόπεδόν τους ἐκεῖ, διότι κατέχοντες ἐκείνην τὴν θέσιν, καὶ προμηθεύεται ὁ στρατὸς καλύτερα καὶ ἀντιστέκει εἰς κάθε προσβολήν, καὶ κινεῖ

---

1) *Ἐξετάζουν*, οἱ ἀρχηγοί. Ἔγινε γνωστὸ ποιοι ἀπὸ τὰ Ἑλλην. στρατεύματα εἶχανε βγῆ κρυφὰ κι' ἁρπάξανε τὰ πρόβατα.

2) Καὶ προσκυνημένοι Ἀρματωλοί.

3) Βλ. τὴν περιγραφὴ λογοκριτημένη «Ἑλλ. Χρονικὰ» Μεσολογγ., 28 Ὀκτ. 1824.

4) *Ἄφησαν ὅλα πλέον*, καὶ λάφυρα καὶ κάθε ἄλλη σκέψη· *σπαθιὰ καὶ γιαταγάνια*=πάλες καὶ γιαταγάνια. Τὸ γιαταγάνι δὲν εἶναι σπαθί, ἀλλὰ μεγάλο μαχαῖρι, καὶ μπαίνει στὸ σελάχι.

5) Ἦταν ἀπὸ τὸ Σύντεκνο τοῦ Βάλτου. — «Κατὰ τὰς 22 Σεπτ. 1824, [ὅπου] ἐφονεύθη καὶ ὁ ἐνάρετος Κώστας Κεχρινιώτης», σημ. συγγρ. στὸ περιθώριο.—Ὁ συγγρ. δὲ σημειώνει ἂν ἔγινε μάχη, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὸ «ὅπου».

6) Πειθαρχία «ὑπηρεσιακή», ἀπὸ ὑπακοὴ τάχα στὸ Διευθυντή. Ἔλειπε κάτω ἀπὸ τὸν τύπο τὸν ψυχρὸ ἡ οὐσία ἡ ζωντανή, τὸ κέντρο ποῦ θάχυνε στὶς καρδιὲς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων τὴν ὁρμὴ τὴ φλογερὴ πρὸς τὸ δρόμο τῆς νίκης.

<ται>ὅπως θέλει καὶ ὅταν θέλῃ, καὶ ἔχει καὶ ταὶς πλάταις ἀνοικταίς. Ἔλεγεν μάλιστα:

—Ράγκο, ἐγὼ πόλεμον μὲ τέτοιαις σιγχασιαὶς δὲν κάμνω, νὰ μὲ κυνηγοῦν καὶ νὰ μὲ ξεπλατίζουν φεύγοντας[1]) Ἰδοὺ ὁ τόπος διὰ στρατόπεδον, καὶ νὰ συμμάσωμεν καὶ τοὺς συνδρόφους <ἐκεῖ>. Ἂν μᾶς ἀκούγουν καλῶς, εἰδὲ ἂς πάγουν στὸ διάβολον!

—Τί ἐντροπὴ εἶναι, ὠρὲ Καπ. Νικολό; Ὁ πόλεμος αὐτὰ ἔχει· πότε θὰ κυνηγοῦμεν, πότε θὰ μᾶς κυνηγοῦν. Σάματι μᾶς πῆραν τὸ κάστρον ἢ, ἂν μᾶς κυνηγήσουν, σάματι θὰ μᾶς τὸ πάρουν; Σὲ κυνήγησαν ἀπ' ἐδῶ, πήγαινε ἐμπρὸς <ἀπ' ἀλλοῦ>· φεύγα ἀπ' ἐκεῖ, πήγαινε ἀλλοῦ ἕως νὰ τὸν ἐπιτύχῃς[2]).

—Ράγκο, δὲν συμφωνοῦμεν· ἐγώ, χωρὶς νὰ βεβαιωθῶ ὅτι (631) θὰ νικήσω ἢ, τὸ ὀλιγώτερον, ὅτι θὰ βαστάξω τὸν πόλεμον, πόλεμον δὲν κάμνω, καὶ <τὸν ἐχθρὸν>τὸν καλῶ εἰς ἐκείνην τὴν θέσιν ὁποῦ εἶμαι πεπεισμένος ὅτι θὰ βασταχθῶ, ἂν δὲν νικήσω ἄφευκτα.

Ἀσύμφωνοι εἰς τὰς ἰδέας, δὲν ἐδυνήθησαν νὰ μένουν καὶ μαζί· ἐχωρίσθησαν[3]).

Ὁ μὲν Γρηγόρης ἀπέρασεν εἰς τὸ τμῆμα του <Κλινοβόν>, ὁ Ράγκος εἰς τὰ Ἄγραφα καὶ ὁ Στορνάρης εἰς Ἀσπροπόταμον, τὴν *26 Σεπτ.* <1824>.

Ὁ Στορνάρης εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν ἔκλινεν καὶ ἔγραψεν εἰς ταὶς φαμελλιαίς <των> εἰς Κάλαμον νὰ τελειώσουν τὸ συνοικέσιον τῆς Εἰρήνης θυγατρὸς τοῦ Στορνάρη μὲ τὸν Κωνσταντὴν Ράγκον, μὲ πεζὸν ἐπίτηδες· καὶ τὸ ἔκαμεν μόνον καὶ μόνον νὰ φοβίσῃ τοὺς ἀδελφούς του καὶ συγγενεῖς προ[κατα]λαμβάνων τὰς ἀντενεργείας των[4]).

Ὁ Στορνάρης μ' ἔγραφεν ὅλα αὐτὰ <εἰς τὸ στρατόπεδον>, ἀφοῦ διέτριψα ἕναν μῆνα περίπου <ἐκεῖ>, καὶ δὲν ἐλάμβανα <τοὺς>μισθούς.

Ἐπειδὴ <ἐγὼ> δὲν ἤμουν σύμφωνος νὰ τελειώσῃ τὸ συνοικέσιον αὐτὸ τότες, ἔλαβα ἀφορμὴν ἀπὸ ἄνθρωπον τοῦ σπιτιοῦ, ὅστις ἦλθεν νὰ τοῦ δώσω ἐξοικονόμησιν[5]), νὰ γράψω εἰς τὸν Στορνάρην ὅτι καμμίαν ἀπόφασιν νὰ μὴ κάμῃ ἂν

---

1) Νὰ μοῦ βγαίνουν οἱ πλάτες ἀπὸ τὴν τρεχάλα.

2) Ἡ κυνικὴ αὐτὴ θεωρία εἶναι ἄξια τοῦ «φουτσί» Ράγκου. Βλ. π. π. σ. 148 σημ. 8.

3) Τὴν ὑποχώρηση καὶ φυγὴ τῶν Ἑλλήνων τὴν κρύβουν τὰ «Ἑλλην. Χρον.» 15 Ὀκτ. 1824. Σημειώνουν ὅμως τὴ νέα ἐκστρατεία τοῦ Λιακατᾶ κατὰ τὰ βορινὰ Τζουμέρκα, ὅπου χάλασε ἀρκετὰ χωριά. Ἀπ' αὐτὴ τὴν περιγραφὴ εἶναι ἐρανισμένη καὶ σημ. τοῦ συγγρ. στὸ περιθώριο τῆς σ. 631: «Εἰς τὰς 26 Σεπτ. 1824 <ἐξεστράτευσεν> ὁ Γρηγ. διὰ Μελισσουργούς, Τσομέρκα καὶ Πράμαντα. Κατεστράφησαν <παρ' αὐτοῦ> ἡ Μιάρα, Λαψίστα, Θοδώριανα κτλ».

4) Τ' ἀδέρφια τοῦ Ν. Στορνάρη, ποῦ δὲν προτιμοῦσαν τὸ «Ρωμαίικο», θέλανε νὰ ρίξουν τὴ δύναμή του γιὰ νὰ κρατήσουν τὸ Ἀρματωλίκι προσκυνημένο. Μὲ τὴ συμπεθεριὰ τοῦ Ράγκου ὁ Στορνάρης δυνάμωνε, γιατὶ καὶ ὁ Ράγκος ἐπιδειχτικὰ εἶχε τὰ ἴδια «πατριωτικὰ» φρονήματα (ἂν καὶ συνεννοημένος μὲ τὸ Σοῦλτσε Κόρτσα), καὶ ὁ «πατριωτισμός» του ἀκολουθοῦσε τὸ σχέδιο τῆς καταστροφῆς καὶ διαρπαγῆς τῶν προσκυνημένων Ἀρματωλικιῶν (σχέδιο Μαυροκορδατικό).

5) Ἀφοῦ ὁ Στορνάρης εἶχε ἀφήσει τὸ γραμματικό του στὸ στρατόπεδο νὰ φροντίζῃ γιὰ τοὺς μισθούς, εἶχε αὐτὸς καὶ χρήματα τοῦ Στορνάρη μαζί του.

δὲν ἀνταμωθοῦμεν. Αὐτὸς μὲ ἀποκρίθη ὅτι ἔδωσεν τὸν λόγον του, καὶ ὅτι ἔγραψεν κατ᾽ εὐθεῖαν εἰς τὴν φαμελλιάν του, πλὴν τῆς ἔλεγεν <τὸ πρᾶγμα> νὰ σταθῇ μυστικόν. Μ᾽ ἔγραφεν ὅμως νὰ γράψω ἀμέσως <πρὸς αὐτὴν[1]> νὰ μὴ κάμουν περισσότερον τί, παρὰ (632) μόνον νὰ περιορισθοῦν εἰς τὰ λόγια· μὲ ἐμπόδιζεν νὰ ταὶς στείλω ἐξοικονόμησιν ὡς πολυέξοδαις. Ἔπεμψα εὐθύς, πλὴν τί μ᾽ ἔγραψαν; Ἅμα πῆγαν τὰ γράμματα, οἱ Ραγκαῖοι, διὰ νὰ τὸ βεβαιώσουν εἰς τὸν κόσμον καὶ νὰ στηρίξῃ ὁ Ράγκος τὸν ἑαυτόν του, ἔβαλαν τὰ βιολιά, κάλεσαν φίλους καὶ φιλενάδαις, καὶ κίνησεν ὅλον τὸ συμπεθερολόγι καὶ πῆγεν εἰς τὸ σπίτι <τῆς οἰκογενείας Στορνάρη>. Ἡ Στορνάρα δὲν ἐδυνήθη νὰ τὸ διώξῃ· ἀφοῦ ἔγινεν τόση πομπή, τὸ ἐδέχθη[2]).

Ὅλαις αἱ φαμελλιαὶς τῶν ἐπισήμων Ρουμελιωτῶν εὑρίσκοντο ἐκεῖ, <ἐπίσης> καὶ τῶν πτωχῶν. Ἀμέσως, κηρυχθεὶς ὁ <τοῦ συνοικεσίου> δεσμός, ὅλοι οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ράγκου ἔγιναν <καὶ> τοῦ Στορνάρη ἐχθροί. Κοντὰ εἰς τοὺς ξένους τὸν ἐμίσησαν καὶ [ὅλοι] οἱ ἀδελφοί του καὶ ὅλοι οἱ λοιποὶ συγγενεῖς του, γυναῖκες καὶ ἄνδρες, καθὼς καὶ ὁ ἴδιος γαμβρός του Γρηγόρης Λιακατᾶ, κατὰ περισσότερον <λόγον> μάλιστα, διότι τὸ τελείωσεν μυστικὰ καὶ ἀπὸ αὐτόν.

Τὸ μεταεῖδεν ὁ ἄνθρωπος[3]), πλὴν ἦτον δύσκολος νὰ μετανοήσῃ ἀναφανδόν, χωρὶς πρόφασιν. Μ᾽ ἔγραψεν δ,τι κάμω νὰ κάμω, καὶ νὰ πηγαίνω ὀγλήγορα.

Ἐν τοσούτῳ, μὲ τὸ γράμμα του συγχρόνως, μ᾽ ἔδωσαν καὶ ταὶς ἔνδεκα (633) χιλιάδαις γρόσια, <ἀκόμα> καὶ ταὶς ἓξ διὰ τὸν Γρηγόρην, καὶ τίποτες περίθαλψιν διὰ ἐμένα. Εἰς τὰς *26 Σεπτ. 1824* ἀπέρασα πάλιν εἰς Ἀσπροπόταμον, καὶ ἀνταμώθημεν τὴν *29 Σεπτεμβρίου*.

Ὅλοι μὲ εἶχαν ἐπιθυμήσει· καὶ οἱ δυσαρεστημένοι καὶ οἱ εὐχαριστημένοι μὲ ὑποδέχθησαν ὡς ἕναν ἀδελφόν τους καὶ ὡς ἕναν ὅστις ἤξευρα νὰ κυβερνῶ τὸ πνεῦμα τοῦ στρατηγοῦ, καὶ ὅτι ἡ ἔλλειψίς μου τὸν ἔφερεν εἰς μύρια ἄτοπα. Ἄλλος ἀδελφὸς μ᾽ ἔκραζεν ἐδῶ, ἄλλος ἐξάδελφος ἐκεῖ, ἄλλος στρατιώτης παρακεῖθεν, καὶ ὅλοι εἶχαν παράπονα καὶ ἤλπιζαν τὴν διόρθωσίν των ἀπὸ ἐμένα. Ὅλους τοὺς παρηγόρησα κ᾽ ἐγώ, καὶ μάλιστα ἤφερα μίαν διαταγὴν τοῦ Διευθυντοῦ διαλαμβάνουσαν ὅτι ὅσαι τῶν φαμελλιῶν τῶν στρατιωτῶν τοῦ Στορνάρη τραβηχθοῦν εἰς Ἀπόκουρον, θέλει τοὺς δίδεται μερὶς ἄρτου καὶ θέλει χαίρονται καὶ ἄλλα πολλὰ προνόμια. Εἶδαν καὶ τὰ χρήματα, καὶ τοῦτο τοὺς ἐνθάρρυνεν παραπολύ, ὅτι τὸ Ἔθνος στηρίχθηκεν ἀπὸ τοὺς Βασιλεῖς καὶ βοηθεῖται. Ὁ Στορνάρης ἔρριξεν ἔρανον τριανταπέντε χιλδ. γροσίων, καὶ τὰ σύναξεν ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν

---

1) Τὴ γυναῖκα τοῦ Στορνάρη, «φαμελλιά».

2) «Κάποιος <Γιάννης> Σούκας <Σουλιώτης>, νεωστὶ <προσ>ελθὼν καὶ ὑποσχεθεὶς πολλὰ εἰς τὸν Διευθυντὴν ἀπέρασεν νὰ ἑνωθῇ μὲ τὸν Ράγκον καὶ Στορνάρην». (Ἐράνισμα ἀπὸ τὰ «Ἑλλ. Χρον.» 20 Αὐγ. 1824 κ. π. κ.).—«16 Σεπτ. <1824> ὁ Καραϊσκάκης πολέμησεν εἰς Γραβιάν, καὶ ἐφονεύθη ὁ Κώστας Χορμόβας» (ἐράνισμα ἀπὸ τὰ «Ἑλλ. Χρον.» 1 Ὀκτ. 1824, περιγραφὴ τῆς μάχης στὰ Πέντε Ὄρια, 15 Σεπτ.»). *Χορμόβας*, γρ. Γκιόκας, Χορμοβίτης. Αὐτὴ τὴ μάχη ἐννοεῖ ὁ συγγρ.

3) Τὸ «ματάειδε», μετανόησε.

ἐπὶ λόγῳ νὰ τὰ μοιράσῃ μὲ τοὺς ἀνωτέρους ἀξιωματικούς του, πλὴν τίποτες δὲν ἔδωσεν.

Ὁ Γρηγόρης Λιακατᾶ ἀπὸ συνεισφορὰς[1]), ἀπὸ ἄλλα τυχηρὰ (634), καθὼς ἔλεγαν, σύναξεν ἕως 300 χιλ. γρόσια, καὶ οὐδεμία κατάκρισις.

Ἄρχισεν ἡ λύσσα ἀναμεταξὺ ἀδελφῶν περὶ διανομῆς αὐτῶν καὶ τῶν μισθῶν[2]).

Ὁ Στορνάρης τοὺς ἔλεγεν ὅτι ὅποιος τὸν ἀκολουθήσῃ, ἐκεῖνος θέλει λάβει τὸ μέρος του. Ὁ Στέριος ἔλεγεν πολλάκις:

—Ὁ ἀδερφός μας δὲν προσπαθεῖ νὰ διορθώσῃ τὸ ἀμπέλι, νὰ τρώγωμεν ὅλοι ἀπὸ τὸν καρπόν του, <ἀλλὰ> τὸν θέλει μόνος του, καὶ δὲν πηγαίνει καλά.

Ὁ Στορνάρης ἀποκρίνετο ὅτι:

—Ἐπειδὴ δὲν ἀφίνετε οὔτε φυτειαίς, οὔτε τοὺς ἐργάτας νὰ δουλεύουν, θὰ τὸ ξεριζώσω. Διορθωθῆτε· μὴ πειράζετε τὸν λαόν, ἂν θέλετε νὰ τρῶτε τὸ ψωμί του. Ἐγὼ πλέον ἐτραβήχθην· κάμετε καλά, <ἂν θέλετε> νὰ φᾶτε τὸν καρπὸν τοῦ ἀμπελῶνος. Τὴν ἐπαρχίαν τὴν ηὕραμεν ἀπὸ πάππον πρὸς πάππον στολισμένην· <οἱ ἐπαρχιῶται> μᾶς ποτίζουν, μᾶς ἐνδύουν, καὶ ἡμεῖς τοὺς γυμνώνομεν. Δὲν τοὺς ἀφίνομεν <οὐδὲ> σάλι.

Ἄρχισαν ἔπειτα νὰ παραπονοῦνται ὅτι <ὁ Καπιτάνος> δὲν τοὺς ἄφησεν οὔτε ἐμπόριον, οὔτε Ἀρματωλίκι, οὔτε Κλεφτιά, ἀλλὰ ὅλα τὰ πῆρεν ἀπάνω του. Συγχυσθέντες <κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον[3]>, σηκώνεται ὁ αὐταδελφός του Μῆτρος μὲ 150 καὶ πηγαίνει ἔξω ἀπὸ τὰ Τρίκκαλα, καὶ παίρνει ἕως τέσσαραις χιλιάδαις πρόβατα τουρκικά. <Ἐπιστρέψας>:

—Ἰδού, λέγει, ἂν <τὸ> θέλετε ἔτζι, ἐγὼ <τώρα> τὸ κάμνω ρόιδο· ὄχι, νὰ γιομίζῃ ὁ Γρηγόρης δισάκκια φλωρί, <καὶ ὕστερα> νὰ πάγῃ νὰ γαμῇ (635) εἰς τὸν Κάλαμον καὶ Μισολόγγι[4]), καὶ τὴν ἄνοιξιν πάλιν νὰ ἔρχεται νὰ τὸ εὑρίσκῃ στρωμένον[5]).

Μὲ αὐτὴν τὴν πρᾶξιν <τῆς ἁρπαγῆς τῶν ποιμνίων> ὁ Σούλτζιας Κόρτζια ἐσυγχύσθη πολὺ καὶ κατὰ τοῦ Στορνάρη καὶ κατὰ τοῦ Γρηγόρη Λιακατᾶ, πλὴν πρόσμενεν τὸν καιρὸν νὰ ἐκδικηθῇ.

Ἐμελλεν νὰ ἀναχωρήσωμεν, γροικηθέντες μὲ τὸν Γρηγόρην Λιακατάν, καὶ ἑτοιμάζοντο νὰ τραβηχθοῦν <οἱ δύο ἀπὸ τὰ Ἀρματωλίκια των>. Ὁ Οὐμὲρ πασιὰς ἐτραβήχθη ἀπὸ τὸν Καρβασαρὰν εἰς Ἄρταν, ὁ δὲ Διευθυντὴς <ἀνεχώρησεν> εἰς Μεσολόγγι.

Ἦλθεν ἕνας μὲ γράμματα τοῦ Γιαννάκη Χ'' Πέτρου πρὸς τὸν πατέραν του

---

1) Ἀναγκαστικοὺς ἐράνους τοῦ Ἀρματωλικιοῦ του.

2) Γιὰ τὴ μοιρασιὰ τοῦ ἐράνου καὶ τῶν μισθῶν (λουφέδων) ὁ Ν. Στορνάρης εἶχε παρουσιάσει καταλόγους σώματος Ἀσπροποταμιτῶν, ἂν καὶ οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς μένανε στ' Ἀρματωλίκι, προσκυνημένοι μάλιστα.

3) *Συγχυσθέντες*, ἀφοῦ μαλλῶσαν.

4) *Γιομίσῃ, γιομίζῃ· πάγῃ*, πηγαίνῃ. Ἐννοεῖ τὴ συζυγική του σχέση.

5) Τὸ τραπέζι, μεταφορικά.

καὶ Στορνάρην, ὅστις ζητοῦσεν τὴν ἀντιπροσωπείαν διὰ τὸ Βουλευτικὸν <ἡ ὁποία> νὰ ὑπογραφῇ ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν ὅλην.

Ἐσυνάχθησαν εἰς Βαρδάρι ὅλη ἡ οἰκογένεια <Στορνάρη>, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκρέμοντο οἱ ψῆφοι ὅλοι, πλὴν δὲν ἤξευραν τί σημαίνει τὸ «παραστάτης», καὶ θεωρῶντας το ὡς ἓν Καπὶ-κεχαγιαλίκι ἢ μᾶλλον ρεχέμι[1]), ζητοῦσαν νὰ προσδιορισθῇ καὶ ὁ μισθός των.

Εἰς μάτην ἐκοπίασα νὰ τοὺς πληροφορήσω ὅτι ἦτον συμφέρον καὶ τῆς οἰκογενείας των καὶ τῆς ἐπαρχίας νὰ πηγαίνῃ καὶ ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς νὰ συν<παρ>ευρίσκεται μὲ τὸν Γιαννάκην. Τέλος πάντων, διότι (636) ἐσυμβιβάσθησαν νὰ —[2]) <καὶ εἶπαν ὅτι> δὲν πηγαίνει κανένας ἀπὸ τὴν οἰκογένειάν των, δὲν ἔστειλαν οὔτε ἄλλον, ἀλλ' οὔτε τὸν Γιαννάκην διώρισαν. Ὅλον τὸν Ὀκτώβρ. <1824> ἐδιατρίψαμεν ἐν ἄκρᾳ ἡσυχίᾳ εἰς Ἀσπροπόταμον. Ἀναχωρήσαμεν τέλος πάντων, ἀποχαιρετισθεὶς ὁ <Ν.> Στορνάρης μὲ τοὺς περισσοτέρους συγγενεῖς του[3]).

Μ' ἔδωσαν καὶ ἐμένα εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν τριάντα λιγέδες, 300 γρόσια, διὰ ἐξοικονόμησιν[4]). Μοίρασεν καὶ ἕως ἑπτὰ χιλ. ἀπὸ ἐκεῖνα τοῦ μισθοῦ εἰς ἐκείνους[5]) ὁποῦ ἔμελλεν νὰ τὸν ἀκολουθήσουν.

Ἀγόρασεν καὶ ἕως 1000 πρόβατα καλὰ ἀπὸ τὸ μερίδιον τῶν στρατιωτῶν[6]), 40 βόιδια καὶ ἕως 100 χοίρους, τὰ ὁποῖα <ὅλα> ἀγόρασεν διὰ κέρδος ἔπειτα[7]), <καθὼς> καὶ ἄλογα καὶ ἄλλα <ζῶα>. Ἀγόρασα κ' ἐγὼ ἓν βόιδι νὰ ἰδῶ τὴν τύχην μου ὡς πρὸς τὴν γεωργικήν[8]).

<Ὁ Ν. Στορνάρης> [τὰ] παράδωσεν τὰ μὲν πρόβατα εἰς τὸν ποιμέναν του (τζέλνικάν του), τὰ δὲ βόιδια καὶ γουρούνια τὰ πῆρεν ὁ υἱὸς του Γιαννιὸς καὶ τὰ κατέβασεν εἰς Βραχόρι πρὸ δέκα ἡμέρας.

Ἐφοδιασθεὶς κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Στορνάρης, κινήσαμεν καὶ ἀπεράσαμεν εἰς Βατζινιὰν Ἀγράφων, ὁποῦ μᾶς περίμενεν καὶ ὁ Ράγκος[9]).

---

1) Καπού-κεχαγιάς=ἀντιπρόσωπος π. χ. τοῦ Πατριάρχη κοντὰ στὴν Πόρτα. Κάθε καπού-κεχαγιὰς ἦταν ὑπεύθυνος γιὰ τὴ διαγωγὴ τοῦ προϊσταμένου του, π.χ. τοῦ πασσᾶ κλπ. Λοιπὸν ἦταν ὡς εἶδος ὅμηρος (ρεέμι) τοῦ Σουλτάνου. Ὁ παραστάτης δὲν εἶναι κοντὰ στὸ Βουλευτικό, ἀλλὰ στὴ Συνέλευση. Ἡ ἄρνηση τῆς ἀποστολῆς ἦταν πράξη ὄχι πατριωτική.

2) Κενὸ τοῦ συγγρ. *Ἐσυμβιβάσθησαν*, ἐσυμφώνησαν.

3) Λοιπὸν ἦταν καὶ συγγενεῖς, ποῦ δὲν τὸν ἀποχαιρετίσαν, καθὼς ὁ Στέριος Στορνάρης.

4) Νόμισμα τουρκ. ἀλιέ, πληθ. ἀλιέδες, κατὰ τὴ ρουμελ. προφορὰ ἀλιγιέδες, λιγιέδες.

5) Τὸ χειρόγρ. «διὰ ἐκείνους».

6) Ἀπ' ὅσα ἁρπαξε ὁ Μῆτρος Στορνάρης ἡ μοιρασιὰ ἔρριξε στὰ παληκάρια τοῦ Καπ. Νικόλα (ποῦ βοηθήσανε στὴν ἁρπαγὴ) χίλια πρόβατα, καὶ ἀπὸ τὰ παληκάρια τ' ἀγόρασε ὁ σεμνοπρόσωπος Καπιτάνος τους. Ἔκαμε καὶ πάλι πῶς δὲ λαβαίνει μέρος σὲ πράξη κακή, κι' ὕστερα ἤδρε τὸν τρόπο νὰ ὠφεληθῇ. Βλ. καὶ π. π. σ. 348—352.

7) Τὸ χειρόγρ. «χοίρους, τοὺς ὁποίους».

8) Νὰ τὸ δώσῃ συντροφικὸ σὲ κανένα γεωργό, ἐκεῖ ποῦ θὰ περνοῦσε, ἢ ἅμα θἄφτανε στὸ Μεσολόγγι.

9) «Ὁ Καραϊσκάκης, εὑρισκόμενος στρατοπεδευμένος εἰς Σάλωνα, ἔπεμψεν ἓν σῶμα εἰς τὰ σύνορα τῶν Ἀγράφων, εἰς τοὺς Γιολδασαίους, νὰ ἐνοχλῇ τὸν Ράγκον», σημ. συγγρ. — Ὁ

Τὸ πρόσχημα ὁποῦ τραβήχθημεν πάλιν <ἀπὸ Ἀσπροπόταμον> ἦτον ὅτι ἐκστρατεύομεν κατὰ τοῦ Καραϊσκάκη, ὅστις ἑτοιμάζετο νὰ ἀπεράσῃ ἀπὸ τὸ Πατρατζίκι διὰ Ἄγραφα, καὶ ὅστις εἶχεν στείλει ἓν σῶμα καὶ τὸν περίμενεν εἰς τοὺς Γιολδασαίους.

Ἀφοῦ ἑτοιμάσθησαν τὰ πάντα (637[1]), εἰς τὰς *10 Νοεμβρίου* <1824> κινήσαμεν, καὶ τὸ ἴδιον ἑσπέρας ἔφθασεν καὶ ὁ Γρηγόρης Λιακατᾶ ἀπέναντι ἡμῶν μὲ ἕως 400 Βλάχους[2]). Εἰς δὲ τὸ Ἀρματωλίκι του ἄφησεν <ὁ Λιακατὰς> τὸν ἀδελφόν του Μῆτρον μὲ τοὺς ἐντοπίους Ἀρματωλούς.

Ὁ Γρηγόρης Λιακατᾶ, δυσαρεστημένος ἀπὸ τὸ συνοικέσιον τοῦ πενθεροῦ του μετὰ τοῦ Ράγκου, ἀφοῦ φαγοπότισεν τὸ στράτευμά του, ἄρχισαν νὰ πυροβολοῦν καθ' ἡμῶν ἀστεϊζόμενοι, τὰ βόλια ὅμως διάβαιναν <ἀνάμεσα> ἀπὸ τὸν στρατόν μας, καὶ τοῦτο ἦτον, ὡς πρὸς τὰ <κοινωνικὰ> ἔθιμα, ἓν σημεῖον περιφρονητικόν. Ὁ Ράγκος ἕως ἕναν καιρὸν τὸ ὑπόφερεν· ἔπειτα ἀναγκάσθη νὰ παραγγείλῃ ὅτι ἦτο ἄτοπον, καὶ νὰ παύσῃ διότι ἐρεθίζεται τὸ στράτευμα—καὶ νὰ μὴ ἀνοιχθῇ κανένας πόλεμος ἐναντίον τῆς θελήσεώς των. Ἔπαυσαν, πλὴν ἡ δυσαρέσκεια δὲν ἐκρύπτετο[3]).

Τὴν αὐγὴν *29* <Νοεμβρίου>, ἑνωμένοι ὅλοι μετέβημεν εἰς τὸ Κούτζορον[4]), εἰς τὴν Εὐρούπολιν, ἀπ' ἐκεῖ μετέβημεν εἰς Καστανιάν, ἐδειπνήσαμεν, καὶ τὴν ἄλλην ἐκοιμήθημεν εἰς τὸ διάσελλον Τριφύλλας, βρύση Ζαχαράκη (638). Τὴν δὲ ἄλλην ἀπεράσαμεν εἰς τὸ Κλειτζόν[5]).

Τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Ράγκου συνέλαβαν πέντε-ἓξ στρατιώτας ἀπὸ τὸ σῶμα τῶν Γιολδασαίων, καὶ ὡς συμμάχους τοῦ Καραϊσκάκη τοὺς παρέδωσεν <ὁ Ράγκος> εἰς χεῖρας τοῦ αἱμοβόρου καὶ ἀπανθρώπου Καφομούνη νὰ τοὺς τιμωρήσῃ, ὅστις τοὺς ἔκαμεν τοιαύτας ἀνηλεεῖς τιμωρίας, ὥστε μᾶς ἀνάγκασεν νὰ τὸν βιάσωμεν νὰ τοὺς ἀπολύσῃ. Ἰδοὺ τί τοὺς ἔκαμεν: Ἀφοῦ ἔπιεν <ὁ ἴδιος> καὶ μέθυσεν καὶ αὐτοὺς τοὺς δυστυχεῖς, τοὺς βαστοῦσεν νηστικούς· τοὺς σήκωσεν ἔπειτα νὰ χορεύσουν μαζί του. Ἀφοῦ χόρευσαν, τοὺς ἔβανεν ἕναν ἀπάνω τοῦ ἄλλου, καὶ τοὺς βίαζεν νὰ φάγουν στάκτη καὶ φύλλα δενδρῶν.

Καραϊσκ. ἐνεργοῦσε στὴ Διοίκηση νὰ διοριστῇ πάλι στ' Ἄγραφα· σχέδια γινόντανε νὰ μοιραστῇ τ' Ἀρματωλίκι· τὸ στρατόπ. Σαλώνων ἀνησυχοῦσε μὲ τὶς ἀνησυχίες τοῦ Καρ., ὥσπου οἱ περισσότεροι ὁπλαρχηγοί, καὶ ὁ Καρ. μαζί, περάσανε στὸ Μοριά, γιὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμο.

1) *Πρόσχημα*, γιὰ νὰ μαλακώσῃ ὁ Κόρτσας τὸ θυμό του γιὰ τὴν ἁρπαγὴ ποῦ ἔγινε.

2) *Ἀπέναντι ἡμῶν*, σὲ γεωγρ. σημεῖο τοῦ Ἀσπροποτ. ἀντίστοιχο τῆς Βατσινιᾶς, χωριοῦ τῶν Ἀγράφων.

3) Ὁ Ράγκος ἤξερε βέβαια ὅτι ὁ Λιακατὰς δὲν ἐπιδοκίμαζε τὴ συμπεθεριά.

4) Βα. κόλι τοῦ Ἀρματωλικιοῦ τῶν Ἀγράφων.

5) Ἂν ἤθελαν νὰ κατεβοῦνε στὸ Μεσολόγγι, ὁ πειὸ σύντομος δρόμος ἦτανε τοῦ Κοράκου τὸ Γεφύρι—Ραδοβίτσι—Βάλτος· ὅμως ἀπὸ τὴς δυὸ αὐτὲς ἐπαρχίες βρισκόταν ἡ πρώτη σὲ κατάσταση πολέμου, καὶ τὴ δεύτερη ὁ Στορνάρης δὲν εἶχε μάτια νὰ τὴ δῇ. Ὁ Ράγκος λοιπόν, φιλοξενῶντας τοὺς φίλους του, μὲ τὰ κοπάδια τους μαζί, τοὺς ἔφερε ὡς τὴν Καστανιά, παλιὸ κατάμερο τοῦ Καραϊσκάκη, τοὺς κατέβασε ὡς τὴς β. ποδιὲς τῶν βουνῶν, ποῦ ἀγναντεύουν τὸν κάμπο πρὸς τὴ Λάρισσα, ὡς ποῦ φτάσανε κοντὰ στὰ σύνορα τοῦ Καρπενησιοῦ, τὸν Κλειστό.

Εἰς τὰς *15 Νοεμβρ.* <1824> ἔφθασεν καὶ ὁ Μήτζιος Κοντογιάννης μὲ τὸν ἀνεψιόν του Νικολάκην. Ἐκεῖ μᾶς ἦλθαν καὶ αἱ προσκλήσεις τοῦ Διευθυντοῦ, τὴν 6 Νοεμβρίου[1]), προσκαλῶν <εἰς> γενικὴν συνέλευσιν (639) πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικούς. Ἔγραφεν καὶ εἰς τὰς ὑπὸ τὴν Διεύθυνσίν του ἐπαρχίας νὰ διορίσουν πληρεξουσίους καὶ νὰ συνέλθουν καὶ αὐτοὶ εἰς Μισολόγγι (638).

Ὁ Μήτζιος Κοντογιάννης μᾶς ἤφερεν τὰς εἰδήσεις, ὅτι εἰς τὴν Πελοπόννησον πολεμοῦν οἱ Ἕλληνες ἀναμεταξύ των καὶ ὅτι ἐφονεύθη ὁ υἱὸς τοῦ Κολοκοτρώνη εἰς τὸν πόλεμον τὴν 11 Νοεμβρίου εἰς Τρίπολιν, προσθέτων ὅτι οἱ Προεστοὶ κατατρέχουν τὰς οἰκογενείας τῶν Καπιταναίων καὶ ὅτι <οἱ Καπιταναῖοι> δὲν πρέπει νὰ μείνουν ἀδιάφοροι, ἂν οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα, <ἀλλὰ> νὰ φυλάξουν τὴν ὕπαρξίν των καὶ τὴν ὑπόληψιν (639).

Ἀφοῦ ἔδεσαν πάλιν τὰ συμφέροντα τῶν <ἰδικῶν των> Ἀρματωλικιῶν καὶ λοιπῶν, ἐπειδὴ ἔμελλον νὰ συνέλθουν εἰς Μεσολόγγι ὅλοι, ἄφησαν κάθε ὁμιλίαν <νέου κατὰ τῶν Τούρκων> κινήματος νὰ τὴν κάμουν ὅλοι μαζὶ <ἐκεῖ>. Ἀπὸ ὅλα τὰ φαινόμενα ἔδειχνεν καὶ ὁ Μήτζιος Κοντογιάννης <ὅτι> ἦταν δυσαρεστημένος ἀπὸ τὸν Διευθυντήν[2]).

Ὁ Μαυροκορδάτος ἀσθενήσας καὶ ἀποσυρθεὶς εἰς Ἀνατολικόν[3]), εἰς τὸ στρατόπεδον Λιγκοβιτζίου ἔμειναν: <Ἀναγν.> Καραγιάννης, Δῆμος Τζέλιος, <φιλέλλην> Λιπτώφ[4]), Σπῦρος Μίλιου, Πριμικίρης <Κραβαρίτης> καὶ μερικοὶ ἄλλοι (638).

Ὁ <Ἰω.> Κωλέττης εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν, διὰ νὰ κινήσῃ καὶ τοὺς Πελοποννησίους εἰς ἐκστρατείας καὶ νὰ ἐλαφρώσῃ καὶ τὰς ἐπαρχίας ἀπὸ τοὺς φαγάδες τῶν εἰσοδημάτων μὲ τὸ δικαίωμα τοῦ στρατιώτου, συνέλαβεν τὴν ἰδέαν νὰ φέρῃ Ρουμελιώτας ὁπλαρχηγοὺς πολιτάρχας <εἰς Πελοπόν.[5]>, νὰ δώσῃ πλησίον τῶν Διοικητῶν ἐκτελεστικὴν δύναμιν, οἵτινες ἐπείθοντο, οἱ Πελοποννήσιοι νὰ ἐκστρατεύσουν εἰς Ρούμελην, καὶ νὰ μὴ ἔχουν τὴν ἄδειαν νὰ ἐμβαίνουν μέσα χωρὶς διαταγήν, ὥστε νὰ ἐνισχυθῇ ἡ Διοίκησις[6]). Τοῦτο τὸ σχέδιον τὸ εἶπεν <ὁ Κω-

---

1) Τὰ προσκλητήρια εἶχαν χρονολογία 6 Νδρ.—Ὁ συγγρ. βάνει ἄταχτα τὴς χρονολογίες· 10, 29, 15, 6 Νδρ.

2) *Ἔδειχνεν καὶ ὁ Μήτζιος ὅτι...*, τὸ χειρόγρ.: «ἔδειχνεν ὅτι καὶ ὁ Μήτζιος».

3) Τὴ «βαρεια» ἀσθένεια τοῦ Μαυροκορδ. τὴν ἀναφέρει ἔκθεση ἀπὸ τὸ στρατόπεδο 26 Ὀκτ. («Ἑλλ. Χρον.» 29 Ὀκτ. 1824).

4) Lubtow, von, Πρῶσσος. Σκοτώθηκε στὴν Ἔξοδο τοῦ Μεσολογγιοῦ.

5) Οἱ «φαγάδες» τῶν ἐπαρχιακῶν εἰσοδημάτων τοῦ Μοριᾶ Προεστοὶ δαπανοῦσαν τὰ εἰσοδήματα στὴ συντήρηση τοῦ ἐπαρχ. στρατοῦ (δικαίωμα τοῦ στρατιώτου), συχνὰ μάλιστα στρατολογοῦσαν καὶ Ρουμελιῶτες γιὰ νὰ καταπιέζουν τοὺς ἀντίθετους ὁπλαρχηγοὺς τῆς περιφέρειας. Αὐτῆς τῆς ἀντίθεσης καρπὸς ἦταν τὰ τοπικὰ μίση, σπαραγμοὶ καὶ δολοφονίες. Γιὰ νὰ περιορίσῃ ὁ Κωλέττης τὸ κακὸ ἤθελε νὰ βάλῃ Ρουμελιῶτες πολιτάρχες σὲ κάθε πρωτεύουσα ἐπαρχίας τοῦ Μοριᾶ μὲ μικρὴ στρατ. δύναμη, καὶ ἔτσι νὰ καταργήσῃ τὰ περιττὰ «ἐπαρχ. ἄρματα». *Οἵτινες ἐπείθοντο*, τὰ μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ἢ οἱ Διοικηταί.

6) Νὰ βγοῦν οἱ Μοραΐτες ὁπλαρχηγοὶ στὴ Ρούμελη, θὰ ἦταν ἀδύνατο. Ὁ Κολοκοτρώνης, ἀντίθετος τῆς Διοίκησης, θαῦρισκε λαμπρὴ ἀφορμὴ νὰ σηκώσῃ τὸ Μοριά. Στὴ Ρούμελη βγαῖ-

λέττης>εἰς τὸν<Γεώργιον Καναβόν[1]>· ὁ Καναβός, ἑνωμένος μὲ τοὺς Ἀνδρέηδες <Ζαΐμην καὶ Λόντον>, τὸ εἶπεν εἰς αὐτούς, καὶ τοῦτο ἐστάθη ἀφορμὴ νὰ ζητοῦν ἔπειτα<οἱ προύχοντες Πελοποννήσου>τὴν πτῶσιν τοῦ Κωλέττου, <ἐκείνου>ὁποῦ<ἀργότερα>τοὺς ἐνίκησεν (639).

Ὁ Ταχὶρ Ἀβάζης, εἰς τὸ σκάλωμα τῆς Παραμυθιᾶς, ἐμπόδισεν 150 φορτώματα σκουτὶ φλοκκάτα τῶν ἐμπόρων τοῦ τμήματος τοῦ Καπ. Γρηγόρη<Λιακατᾶ> Κλινοβοῦ καὶ τὰ βαστοῦσεν διὰ ἀσφάλειαν τῶν συγγενῶν των<Ἀλβανῶν>, ὁποῦ <ὁ Γρηγόρης>εἶχεν συλλάβει εἰς τὸν Πύργον<τοῦ Παλάσκα>, καὶ διεπραγματεύετο, ὥστε τελειώσασα ἡ συνθήκη, νὰ ἀπολύσῃ τοὺς Τούρκους ὁ Γρηγόρης, νὰ ἀφήσουν ἐλεύθερα τὰ φλοκκάτα <καὶ> οἱ Τοῦρκοι, καὶ νὰ στείλουν καὶ πέντε χιλ. γρόσια διὰ ἐξαγοράν[2]).

Οἱ Γωγαῖοι καὶ Κουτελδαῖοι, ἑνωμένοι μὲ τοὺς Τούρκους, εἰσέβαλον εἰς τὰ Βραγκιανά[3])· ἦλθεν αὔτη ἡ εἴδησις, καὶ ἀμέσως ὁ μὲν Ράγκος ἐκίνησεν κατ' αὐτῶν, ὁ δὲ Μήτζιος <ἀνεχώρησε> διὰ Πατρατζίκι, καὶ ἡμεῖς, διὰ τῆς Βράχας διάσελλον, μετέβημεν εἰς Πολιτοχώρια, καὶ ἀπ' ἐκεῖ, διὰ τῆς γέφυρας Βίγκιανης, εἰς Μαραθιάν· ἀπὸ τὸν Μαραθιὰν εἰς Φραγκίσταν καὶ ἀριστερά, διὰ τῶν βουνῶν, ἀπεράσαμεν τὸν Ἀγαλινὸν ποταμόν, ὑποκάτωθεν τοῦ χωρίου Σουβουλάκου, καὶ κοιμήθημεν τὴν νύκτα ἐκεῖ εἰς τὸ χωρίον (640[4]).

Διότι ἅρπαξεν ἕνας στρατιώτης ἓν πρόβατον ἀπὸ μίαν ποίμνην καὶ ἔφευγεν, ὁ Γρηγόρης τὸν ντουφέκησεν, καὶ ἐπληγώθη ὀλίγον. Ἐκ τούτου φόβος μέγας κυρίευσεν τοὺς Βλάχους, πλὴν<καὶ>δυσαρεστήθησαν διότι, διὰ ἓν ἀρνί, ἀποφάσισεν νὰ φονεύσῃ ἕναν στρατιώτην. Τόσον παραξενεύοντο εἰς τὴν εὐταξίαν.

Περὶ τὴν *25 Νοεμβρίου*<1824>τὸ ἑσπέρας μετέβημεν εἰς τὰ Καλύβια τῶν Σουβολακιώτων, εὑρισκόμενα εἰς ἓν ρεῦμα, ὁποῦ ἔχουν καλὴν γῆν <ἐκεῖ> καὶ κάρπιμον καὶ μερικὰ ἀμπέλια. Μᾶς ὑποδέχθησαν οἱ δυστυχεῖς πολῖται μὲ ὅλην τὴν εὐχαρίστησιν. Κοιμηθέντες ἐκεῖ, μετέβημεν τὴν ἄλλην, εἰς τὰς *27 Νοεμβρίου 1824*, εἰς τὴν στάνην τοῦ Στορνάρη καὶ Γρηγόρη, ταῖς ὁποίαις εἶχαν στήσει πλησίον τῆς λίμνης Βραχορίου εἰς ἕναν ὡραῖον τόπον[5]).

ναν καὶ πολεμοῦσαν, ἀκάλεστοι, μετρημένοι ὁπλαρχηγοὶ Μοραΐτες, πρῶτος ὁ γενναῖος Νικηταρᾶς. *Νὰ ἐνισχυθῇ*, τὸ χειρόγρ. νὰ ἐνισχύσῃ. Ὁ συγγρ. γελάστηκε ἀπὸ τὸ ἀμετάθ. «ἰσχύσῃ».

1) Γεώργ. Καναβὸς δὲν εἶναι ὁ Μπουλοβίτσας (Γ. Καναβὸς—) Προεστὸς τῶν Ἀγράφων, ἀλλὰ ὁ ἐπισημότερος Προεστὸς Κραβάρων.

2) Βλ. π. π. σελ. 427.

3) Ἀνταπόδοση τοῦ κακοῦ. Τὰ Βραγκιανὰ βρίσκονται στὰ δυτικὰ Ἄγραφα, π. κ. ἀπὸ τοῦ Κοράκου τὸ Γεφύρι.

4) Οἱ ὁδοιπόροι τραβοῦνε γιὰ τὸ Μεσολόγγι. Ὅσο γιὰ τὴν εἰσβολὴ στ' Ἄγραφα καὶ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Ράγκου δὲ γίνεται πειὰ λόγος οὔτε στὰ «Ἕλλην. Χρον.». Ἄγνωστο τὸ τέλος. Τὸ χειρόγρ. *τὴν Μαραθιάν*.

5) Εἶναι τὸ πλουτοπάροχο κτηνοτροφικὸ κεφάλαιο, ποῦ σχηματίσαν οἱ δυὸ Ἀρματωλοὶ—λαφυραγωγοὶ (πλιατσικατζῆδες)—ἔμποροι—τσελιγκάδες ἀπὸ τὶς ἁρπαγές, ἀλλὰ κι' ἀπὸ τὶς ἀγορές, κεφάλαιο σὲ εἴδη χρήσιμα γιὰ δυὸ σκοπούς· τὴν ἀνέξοδη διατροφὴ τῶν παληκαριῶν (ποῦ θὰ τὴν περνοῦσαν ἔπειτα στοὺς λογαριασμοὺς πρὸς τὸ Διευθυντὴ μὲ τὸν τίτλο «γε-

Ἔτρεξαν οἱ ποιμένες ὅλοι, καὶ αἱ βοσκοπούλαις μᾶς ἐπισκεύασαν καλύβια καὶ στρώματα.

Ὁ Στορνάρης καὶ Γρηγόρης εἶχαν δώσει ὁδηγίας εἰς τὸν Γιαννιὸ<Στορνάνάρη>νὰ ἐβγάλῃ ταὶς φαμελλιαίς των ἀπὸ τὸν Κάλαμον εἰς Μισολόγγι, ὁποῦ ἔμελλον πλέον νὰ κατοικήσουν<καὶ>νὰ ἀναπαυθοῦν, προσκολλημένοι ὅλως διόλου εἰς τὴν εὐτυχίαν τοῦ Ἔθνους, <τὸ ὁποῖον> νὰ ὑπηρετήσουν μὲ ὅλην των τὴν πίστιν (641).

Ἐπειδὴ εἰδοποιήθησαν<περὶ τῆς μετακομίσεως>, ὁ Στορνάρης μὲ ἔπεμψεν πρωτύτερα εἰς τὴν φαμελλιάν του νὰ προδιαθέσω τὰ τῆς οἰκονομίας τῆς οἰκογενείας του.

Τριάντα πέντε χιλ. γρόσια χρήματα ἔφερνεν ἀπάνω του<ὁ Ν. Στορνάρης>, πέντε ἔφερα ἐγὼ—καὶ αὐτὸ ἦτον ὅλον τὸ χρηματικόν του εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν, ἐκτὸς τοῦ πράγματος, ὁποῦ εἶχεν συνδροφιαὶς μὲ τοὺς ἐμπόρους καὶ τῶν ποιμνίων του κλπ.[1]).

Ὁ Καπ. Γρηγόρης<Λιακατὰς>ἔφερεν ἕως 300 χιλ. γρόσια, ὅλα εἰς φλοριά, ἐκτὸς τῶν λοιπῶν καὶ αὐτός[2]).

Μὲ αὐτὴν τὴν κατάστασιν ἐλογάριαζαν[3]) νὰ ζήσουν εὐτυχεῖς διὰ πολὺν καιρὸν χωρὶς νὰ πέσουν εἰς τὴν ἀνάγκην τῶν μισθωτῶν ὁπλαρχηγῶν[4]).

Ὕυρα ἐν τοσούτῳ καὶ τοὺς αὐταδέλφους μου Γεώργιον, τὸν ὁποῖον εἶχα στείλει εἰς Πελοπόννησον μὲ τὴν ἀναφοράν[5]), καὶ τὸν χαμένον ἀπὸ τὴν καταδρομὴν τοῦ Ὀλύμπου (642) Μῆτρον, ὅστις ὑπέφερεν ὅλα τὰ μαρτύρια ἀπὸ τοὺς Τούρκους εἰς τὰ Μπιτόλια, καὶ ἐσώθη ὡς ἐκ θαύματος καὶ μετέβη εἰς Σερβίαν, καὶ ἀπ' ἐκεῖ, διὰ τῆς Αὐστρίας καὶ λοιπῶν ἐπικρατειῶν, μαζὶ μὲ ἄλλους Ἕλληνας ἔφθασεν πρὸς ἡμᾶς.

Χαρᾶς κλαύματα καὶ δάκρυα ἔτρεξαν ἀρκετὴν ὥραν ἀπὸ τὰ μάτια μου. Ἐνθυμήθην καὶ τοὺς λοιποὺς<ἀπουσιάζοντας τῆς οἰκογενείας>, καὶ εὐχόμην νὰ τοὺς ἰδῶ, καθὼς<εἶδα>καὶ τοῦτον[6]).

μεκλίκια» = σιτηρέσια) καὶ τὸ χρηματισμὸ (πουλῶντας τὰ σφαχτὰ ἢ στὰ παζάρια ἢ στοὺς κτηνοτρόφους).

1) Σκουτὶ γιὰ καπότα καὶ φλοκκάτα συντροφικὰ κλπ.

2) Ἔξω ἀπὸ τὶς συντροφικὲς πραμάτειες κλπ. *Φλοριά*, ρουμπιέδες, π. π. σ. 384 σημ. 2.

3) Τὸ χειρόγρ. «ἐλογάριασαν».

4) Στὶς ἀνάγκες τῶν «λουφετζήδων» (μισθωτῶν), ποῦ ἀγιάτρευτα μαλλώνανε μὲ τὰ κακοπληρωμένα παληκάρια—καὶ γι' αὐτὸ καταντούσανε σὲ μύριες πονηριές, ψευτιές, ἀδικίες, ἁρπαγὲς γιὰ νὰ τὰ συντηρήσουν, ἐνῶ τώρα οἱ τρανοὶ Ἀρματωλοὶ εἶχανε «δέσει τὸ γάιδαρό τους» μιὰ καὶ καλή, σὰν ἄνθρωποι προνοητικοί.— Σημ. βγαλμένη ἀπὸ τὸ χειρόγρ. κείμενο: «Ἐγώ, ἅμα ἔλαβα τὴν προσταγὴν νὰ ἀναχωρήσω, πέταξα ἀπὸ τὴν χαρὰν μου ἕως νὰ φθάσω εἰς Μεσολόγγι νὰ ἀνταμωθοῦμε μὲ τὴν ἀγαπημένην μου Φωτεινήν.—Ἔφθασα, καὶ ἐφαινόμουν ἀχόρταστος εἰς τὰ ὀμμάτια ὅλης τῆς οἰκογενείας· ἀλησμόνησα ἂν εἶχα ἄλλους <ἀγαπητούς>, γονεῖς καὶ ἀδελφούς».

5) Ἡ ἀναφορὰ εἶχε χρονολ. 13 Ἀπριλ. 1823, Ἀσπροπόταμο.

6) Ἔλειπε ὁ μικρὸς Γιάννης, οἱ ἀδερφὲς καὶ ἡ μάνα.

Ὅλη ἡ οἰκογένεια τοῦ Στορνάρη ἐπρόσφερεν τὴν πρὸς ἐμὲ ἀγάπην της <ἐξ ἴσου> καὶ πρὸς αὐτούς, ὥστε ἐφαινόμασθον μεταξὺ αὐτῶν ὡς μία φαμελλιά, καὶ ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἀλησμονήσαμεν τὰ δεινά[1]).

1) «Ἤμουν ὁ πλέον εὐτυχὴς πλησίον τῆς ἐρωμένης μου καὶ τῶν ἀδελφῶν μου, χαιρόμενος καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην ὅλων τῶν λοιπῶν», — Ἡ φράση αὐτὴ βγῆκε ἀπὸ τὸ κείμενο. *Μεταξὺ αὐτῶν*, μαζί μ' αὐτούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Δευτέρα τοπικὴ συνέλευσις ἐν Αἰτωλικῷ—Δυσαρέσκειαι τῶν συνερχομένων κατὰ Ἀλ. Μαυροκορδάτου—Αἱ πρῶται συνεννοήσεις—Ἀπορία ποῖος ὁ σκοπὸς τῆς συνελεύσεως—Προκαταβολικὴ διατύπωσις παραπόνων—Ὀργανωτικὴ ἐπιτροπὴ—Ἀρχαιρεσίαι ἐξ ὑφαρπαγῆς—Ἔναρξις συζητήσεων—Ἀμφισβητήσεις περὶ εὐθύνης τοῦ Μαυροκορδάτου—Τὰ παράξενα καὶ εὔθυμα τοῦ Προέδρου—Μαυροκορδάτου ἀπολογία ἐν μέσῳ ἀντεγκλήσεων—Ἀπόδοσις λογαριασμοῦ Ἐπάρχων—Παρασυνέλευσις Μαυροκορδάτου—Λόγοι περὶ ἐκστρατείας εἰς Πελοπόννησον κατὰ τῶν ἀνταρτῶν—Προσφυγὴ ἐπισήμων ἀνταρτῶν εἰς Δ. Ἑλλάδα—Νέαι μομφαὶ κατὰ Μαυροκορδάτου—Στορνάρης, Ράγκος καὶ τὰ οἰκογενειακὰ αὐτῶν—Τέλος συνελεύσεως—Μαυροκορδάτου ἀναχώρησις εἰς Ναύπλιον—Συναναχώρησις τοῦ συγγραφέως.

Ἤρχισαν νὰ συνάζωνται <εἰς Μεσολόγγιον> οἱ ὁπλαρχηγοὶ καὶ οἱ πληρεξούσιοι, Νοέμβριον μῆναν <1824>, καὶ ἀποφασίσθη νὰ συνέλθουν εἰς Ἀνατολικόν, ὅπου ἔμελλεν νὰ παρευρεθῇ καὶ ὁ <Γενικὸς> Διευθυντής.

Ὁ Διευθυντὴς εὑρίσκετο εἰς Μεσολόγγι[1]). Ὁ Γρηγόρης Λιακατᾶ δὲν ἐπολιτεύθη διόλου, παρὰ ἀμέσως ὅποῦ πλησιάσαμεν, ρίπτοντας τὸ προσωπεῖον[2]), ἄρχισεν νὰ κατηγορῇ ἀναφανδὸν τὸν Διευθυντὴν Κον Μαυροκορδάτον ὅτι κατεχράσθη τὰ ἐθνικὰ χρήματα, ὅτι παρασύρθη ἀπὸ τοὺς θεσμοὺς τῆς συμφωνίας καὶ ἄλλα[3]), ἐξηγούμενος εἰς τὸν τυχόντα. Ἀπὸ τὸ φέρσιμον ἐτούτου ὑπωπτεύετο καὶ ὁ Στορνάρης· εἰδοποιήθη ὁ Διευθυντής[4]), καὶ διὰ νὰ ἐξηγηθῇ (643) ἔπεμψεν τὸν Κον Τάτζην Μαγκίναν πρωτύτερα νὰ προδιαθέσῃ τὰς γνώμας τῶν ὁπλαρχηγῶν, καὶ τότες νὰ ἐξηγηθῇ πρὸς αὐτούς[5]).

Ὁ Κος Τάτζης, μίαν νύκτα ἐλθὼν εἰς τοῦ Στορνάρη τὴν οἰκίαν, τὸν ἐρώ-

---

1) Καὶ ὄχι στὸ στρατόπεδο· γιατὶ ἦταν ἄρρωστος. Οἱ ἀντιπρόσωποι πήγανε στ' Ἀνατολικό.

2) Δὲ θέλησε, μόλις ἔφτασε, νὰ κρατήσῃ τὴ γλῶσσα του, κατὰ τοὺς κοινωνικοὺς τρόπους (δὲν ἐπολιτεύθη). *Ρίπτοντας τὸ προσωπεῖον* = χωρὶς κανένα δισταγμό· κοινοτοπία ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες.

3) Ἀπὸ τοὺς ὅρους τοῦ «στρατ. συντάγματος» τῆς πρώτης τοπ. συνέλευσης, π. π. σ. 361.

4) Γινόταν ὕποπτος καὶ ὁ Στορνάρης, ὅτι φρονοῦσε τὰ ἴδια μὲ τὸ Λιακατά. *Διὰ νὰ ἐξηγηθῇ*, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ δώσῃ ἐξηγήσεις, ὁ Διευθυντής.

5) Στὸ περιθώριο· «νὰ ἐρωτήσω τὸν Ἀλεξάκην». — Ἤθελε ὁ συγγρ., ἐνῷ ἔγραφε, κάποια ἐξήγησῃ νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν Ἀλεξ. Βλαχόπουλο.

τησεν ἂν εἶχεν κανένα παράπονον ἀπὸ τὸν Διευθυντήν. <Ὁ Στορνάρης> τὸν εἶπεν τὴν ἀλήθειαν, ὅτι:

—Κανὲν ἄλλο παράπονον δὲν ἔχω, παρὰ ὁποῦ ἀλησμόνησεν ὅσα εἴπαμεν καὶ ὅσα ἐσυμφωνήσαμεν, καὶ πῆρεν<μὲ τὸ>μέρος<του>μόνον τὸν Τζιόγκαν[1]).

Ὁ Κος Τάτζης προσπαθοῦσεν νὰ τὸν καταπείσῃ, ὅτι κάμποσαι ὁποῦ ἔγιναν παραβλέψεις εἰς μερικοὺς δὲν προῆλθαν ἀπὸ ἄλλο παρὰ<ἀπὸ>τὰς ἀνάγκας εἰς τὰς ὁποίας ὑπέπεσεν ὁ Διευθυντής, καὶ ὅτι πάντοτες τὸν Στορνάρην τὸν θεωροῦσεν ὡς τὸν πλέον φρόνιμον στρατηγόν, καθὼς καὶ τότες[2]).

Ὁ σκοπὸς τῆς συνελεύσεως αὐτῆς ἀγνοοῦνταν εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς ἐλθόντας διὰ αὐτήν.

Ἀφοῦ συμπληρώθη ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπιτρόπων τῶν ἐπαρχιῶν, οἱ δυσαρεστημένοι κατὰ τοῦ Διευθυντοῦ αὔξησαν, καὶ ἄρχισαν, εἰς τὰς ἰδιαιτέρας συνομιλίας, νὰ κρίνουν καὶ νὰ κατακρίνουν τὰς πράξεις του.

Ἄρχισαν νὰ κηρύττουν ὅτι ὁ Διευθυντὴς πρέπει νὰ δώσῃ λογαριασμὸν τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων τῶν δημοσίων χρημάτων. Αὐτὴν τὴν ἰδέαν ἔλαβαν οἱ περισσότεροι τῶν πολιτικῶν ἐπιτρόπων τῶν ἐπαρχιῶν καὶ οἱ ὁπλαρχηγοί (644).

[Εἰς μίαν προκαταρκτικὴν συνέλευσιν οἱ ὁπλαρχηγοί, διὰ νὰ μὴ γίνεται θόρυβος, ἀποφάσισαν νὰ ἐκλέξουν πέντε πολεμικοὺς νὰ συνέλθουν μετὰ τῶν πολιτικῶν (νὰ ἐκλέξουν καὶ ἐκεῖνοι ἄλλους πέντε) <διὰ>νὰ στοχασθοῦν—νὰ ἐρωτήσουν—ὁποῖος ὁ σκοπὸς τῆς συναθροίσεώς των καὶ ἀπὸ ποῦ πρέπει νὰ ἀρχίσουν· καὶ ταύτη ἡ ἐκλογὴ τῶν πολιτικῶν νὰ γίνῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν Παναγίαν, ἀφοῦ συναθροισθοῦν ὅλοι. Πολεμικοὺς ἀποφάσισαν πέντε: Τὸν Γ. Τζιόγκαν, Ἀλεξάκην Βλαχόπουλον, <Νικ.>Στορνάρην, <Δημ.>Μακρὴν Ζυγιώτην καὶ Ἀποστολάκην Κουσιουρήν, καὶ διὰ γραμματεῖς τῆς ἐπιτροπῆς αὐτῆς τὸν Ἀναγνώστην Μόστραν καὶ ἐμένα.

Ἐγὼ δὲν ἐδυνήθην νὰ καταλάβω οὔτε τί ἐκλογὴ ἦτον αὐτή, οὔτε τὸ ἔργον της ὁποῖον ἦτον, οὔτε ἡμῶν<τὸ ἔργον>τί νὰ γράψωμεν.

Ὁ Διευθυντὴς εἶχεν ἔλθει εἰς τὸ Ἀνατολικόν, *13 Νοεμβρίου*, καὶ περίμενεν νὰ ἰδῇ τί θέλουν ἐβγάλει<οἱ συνελθόντες>ἀπὸ τὰς μερικὰς συνεδριάσεις.

Οἱ ὑπὲρ τοῦ Διευθυντοῦ πολιτικοὶ ἦτον: Ὁ<Σπ.>Τρικούπης, ὁ<Γεώργ.>Λέλης, ὁ<Γεώργ.>Κανα βός, ὁ Τάτζης Μαγκίνας καὶ ὁ Ἀναγνώστης Καραγιάννης, οἱ ἐπισημότεροι. Οἱ κατὰ ἦτον: Ὁ Γαλάνης Μεγαπάνου, ὁ Πορφύριος Ἄρτης, ὁ <Ἀθαν. Ραζῆ> Κότζικας, Μισολογγίτης ἀπὸ τοὺς ἐπισημοτέρους, καὶ οἱ περισσότεροι ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας<πολιτικοὶ>ἐπίτροποι[3]] (645).

Οἱ ὁπλαρχηγοί, ἰδιαιτέρως, μελετοῦσαν εἰς τὴν συνέλευσιν αὐτὴν νὰ ζητήσουν τὸν λογαριασμὸν τοῦ Διευθυντοῦ, τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων· καὶ ἂν κανεὶς ἐξ

---

1) Πῆρε στὴν εὔνοιά του τὸν Τσόγκα. *Πῆρεν μέρος*, ἔκαμε συμμέτοχο στὸ κόμμα.

2) Στὴν ἀρχή, ὅταν ἔγινε ἡ πρώτη τοπικὴ συνέλευση.

3) Διαγραμμένο ἀπὸ τὸ συγγρ. τὸ μέρος τὸ κλεισμένο σὲ [—].

αὐτῶν[1]) ἔλαβεν περισσότερα ἀπὸ τὴν ἀναλογίαν τῶν μισθῶν των, νὰ τὰ καταθέσῃ <ὥστε> νὰ λάβουν ἀναλόγως ὁ καθεὶς κατὰ τὰ στρατολόγια. <Καὶ ταῦτα>, ἐνῷ ἠξεύραμεν ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ Κου Τάτζη Μαγκίνα, ὅτι ἡ πρόσκλησις <ὑπὸ> τοῦ Διευθυντοῦ <τῆς συνελεύσεως> ἀπέβλεπεν διὰ ὑψηλὰς ὑποθέσεις νὰ προβάλῃ διὰ τὸ γενικὸν ὄφελος τῆς Πατρίδος[2]).

Ὁ σκοπὸς δὲν ἄργησεν νὰ φανῇ[3]). [μίαν τῶν ἡμερῶν] Κατὰ τὴν *2 Δεκεμβρίου*, πρὸς τὸ δειλινόν, ἐσυναθροίσθησαν ὅλοι οἱ ὁπλαρχηγοὶ καὶ μικρότεροι ἀξιωματικοί, ὅσους χώρεσεν ὁ ὁδὸς εἰς τοῦ Τζιόγκα τὸ κατάλυμα· ἐκεῖ ἀφοῦ ἐξέφρασεν ὁ καθεὶς τὰ παράπονά του, οἱ δυσαρεστημένοι ὑπερίσχυσαν· οὔτε ἡ πολυλογία τοῦ Ἀναγνώστη Καραγιάννη ἔπεισεν κανέναν, οὔτε ἡ ἀδιαφορία τοῦ Τζιόγκα καὶ Ἀλεξάκη Βλαχοπούλου ὑπερίσχυσαν. Ὅλοι ζήτησαν νὰ μάθουν τί ἔγιναν τὰ χρήματα αἱ 800 χιλδ. γρόσια[4]) καὶ τὰ λοιπὰ ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τῶν ἐπαρχιῶν καὶ συνεισφορὰς τοῦ Λὸρδ Βυρῶνος καὶ λοιπῶν φιλογενῶν [τῶν] Ἑπτανησίων.

(643) Τὴν *13 Δεκεμβρίου* | 1824 | ἔφθασεν ὁ Μαυροκορδάτος εἰς Ἀνατολικόν (645).

Τὸ πρόσχημα ἐρρίφθη, καὶ <οἱ ἐνδιαφερόμενοι> ἔπρεπεν νὰ ἀναπαύσουν ὅλους τοὺς ἀξιωματικούς, οἵτινες παραπονοῦντο μεγάλως. Ἀποφασίσθη λοιπὸν νὰ ἐκλεχθοῦν πέντε πολεμικοὶ ἀπὸ ὅλην ἐκείνην τὴν ὁμήγυριν, οἵτινες <καὶ> διωρίσθησαν νὰ συνέλθουν τὴν αὔριον, τὴν *17 Δεκεμβ.* (646), εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας μετὰ τῶν <πολιτικῶν> ἐπιτρόπων τῶν ἐπαρχιῶν (νὰ ἐκλέξουν κ' ἐκεῖνοι ἄλλους πέντε) νὰ συνέλθουν εἰς ἓν νὰ συσκεφθοῦν καὶ νὰ ἐξετάσουν διὰ ὅλα καὶ νὰ πληροφορήσουν καὶ τοὺς ἄλλους τὴν ἀλήθειαν. Οἱ ἐκλεγμένοι ἦσαν: ὁ Τζιόγκας, ὁ Στορνάρης, ὁ Μακρής, ὁ Ἀλεξάκης, ὁ Κουσιουρής. Διώρισαν καὶ γραμματεῖς πλησίον των τὸν Ἀναγνώστην Μόστραν καὶ ἐμένα νὰ βαστάξωμεν πρακτικά[5]).

---

1) Τῶν ἰδιων ὁπλαρχηγῶν.

2) «Ὁ Νότης Μπότζιαρη καὶ μερικοὶ ἄλλοι ἀξιωματικοὶ Σουλιῶται, μεταβάντες ἀπὸ Γαστούνην εἰς Μισολόγγι, δὲν τοὺς ἐδέχθησαν οἱ Μισολογγῖται μέσα ἀπὸ τὸ Βασιλάδι, ἀλλὰ τοὺς εἶπαν νὰ τραβήξουν διὰ Ἀνατολικόν. Τοῦτο δυσαρέστησεν γενικῶς τοὺς Σουλιώτας, καὶ περίμεναν περίστασιν ἐκδικήσεως», σημ. συγγρ. στὸ περιθώριο τῆς σ. 443. — Ἔτσι, γιὰ τὴν ἀδυναμία τοῦ χαρακτῆρα τοῦ Μαυροκορδάτου, οἱ πολῖτες φτάσανε σὲ τέτοιο θάρρος, νὰ μὴ δίνουν κονάκι (κατάλυμα) στοὺς πολεμιστάδες. Αὐτὴ ὅμως τὴν ἀφιλοξενία τὴν πληρῶσαν ἀκριβά, μιὰ καὶ τελευταία, οἱ Μεσολογγῖτες κατὰ τὰ 1832, ὅταν ἀρνηθήκανε νὰ δεχτοῦνε τὸ Γαρδ. Γρίβα μὲ τὸ σῶμα του.

3) «Ἦλθεν καὶ ὁ Κος <Γεώργιος> Αἰνιὰν Γενικὸς Ἔφορος τῶν στρατευμάτων» <τῆς Στερεᾶς>, σημ. συγγρ. στὸ περιθώριο.—Ἡ ἵδρυση αὐτοῦ τοῦ ἀξιώματος ἦτανε μέτρο φρόνιμο μοναχὰ γιατὶ ὁ Γ. Αἰνιάνας, ἂν καὶ «καλαμαρὰς» καὶ ἀφωσιωμένος στὸ Μαυροκορδάτο καὶ τὴν κυβέρνηση Κουντουριώτη, γνώριζε ὅμως καλὰ τὴ Ρούμελη, Ρουμελιώτης ὁ ἴδιος καὶ φρόνιμος, μ' ὅλα τὰ ἐλαττώματα τῆς κολακείας καὶ ραδιουργίας ποῦ εἶχαν οἱ καλαμαράδες, ὅσοι περιτριγυρίζαν τοὺς δυνατοὺς στὰ πολιτικά. Ὁ Γ. Αἰνιάνας εἶχε λάβει μέρος καὶ στὴν πρώτη τοπικὴ συνέλευση. Βλ. π. π. σ. 361.

4) Τὸ τμῆμα ἀπὸ τὸ ἀγγλικὸ δάνειο ποῦ ἔστειλε ἡ Διοίκηση στὸ Μαυροκορδάτο.

5) Καθὼς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, ὁ συγγραφέας διάγραψε τὴν πρώτη περιγραφὴ τῆς προ-

Τὸ ἑσπέρας, τὴν *16 Δεκεμβρίου*, ἀποφασίσθη τοῦτο ἀπὸ τοὺς πολεμικούς· τὴν νύκταν προετοίμασαν ἄλλο σχέδιον, φαίνεται. Καὶ ἰδοὺ τί ἔγινεν :

Τὴν αὐγήν, *17 Δεκεμβρίου*, ἐπῆγα εἰς τὴν ἐκκλησίαν νὰ ἰδῶ ἂν συνάχθησαν ὅλοι, <διὰ>νὰ πηγαίνῃ καὶ ὁ στρατηγός μου· μόλις ἐμβῆκα, καὶ μὲ ἐρώτησεν ὁ Κος Τρικούπης ποῦ εἶναι ὁ Στορνάρης· τὸν εἶπα: «Εὐθὺς ἔρχεται, ἕως ὅτου νὰ ἐπιστρέψω». Μόλις ἐμβῆκα μέσα, καὶ ἤκουσα τὸν Τρικούπην ὁμιλῶντα καὶ προβάλλοντα τὸν Τζιόγκαν διὰ πρόεδρον τῆς Συνελεύσεως[1]). Οἱ πολιτικοὶ ἐπίτροποι, οἵτινες δὲν εἶχαν τὴν εἴδησιν περὶ τῆς <ἰδιαιτέρας> συνεδριάσεως καὶ ἀποφάσεως τῶν ὁπλαρχηγῶν, ἐπιθυμοῦντες νὰ ἀρχίσουν ὅσον τάχος, μόλις ἄκουσαν (647) τὴν φωνήν, δὲν ἐφρόντισαν ποῖος ἦτον ὁ προβαλλόμενος — ὀλίγον τοὺς ἔμελεν <ἄλλο>παρὰ νὰ φθάσουν<εἰς>τὸν σκοπόν τους[2]), καὶ ἀποφάσισαν διὰ πρόεδρον τῆς Συνελεύσεως τὸν Τζιόγκαν καὶ γραμματέα [τῆς Συνελεύσεως] τὸν Κ. Πολυχρόνην, παρατηρητὰς δὲ ἐκ μέρους τῶν ὁπλαρχηγῶν τὸν<Ἀναγν.>Μόστραν καὶ ἐμένα.

Ὁ Τζιόγκας ἔδωσεν τὴν εὐχαρίστησιν εἰς τὴν ἐκλογὴν ταύτην· ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἤξευρεν πολλὰ νὰ εἰπῇ, καὶ εἶχεν τὸν Στορνάρην πλησίον του, τὸν ἐρωτοῦσεν: «Τί νὰ εἰπῶ;». Τοῦ ἔλεγεν καὶ ὁ Στορνάρης ἀπὸ ἐκεῖνα ὁποῦ ἤξευρεν[3]).

Χειροτέρα καὶ<πλέον>ἀνάρμοστος ἐκλογὴ δὲν ἠμποροῦσεν νὰ γίνῃ· πλὴν ἔγινεν πλέον[4]).

καταβολικῆς αὐτῆς σύναξης, κι' ἔγραφε τὴ δεύτερη, ὅμως ὁ ἐκδότης νόμισε καλὸ νὰ φυλάξῃ καὶ τὴν πρώτη κλεισμένη σὲ ὀρθογώνιες ἀγκύλες, π. π. σ. 440.

1) Λοιπὸν ἡ Συνέλευση ἔκανε τὶς ἀρχαιρεσίες της βιαστικά, χωρὶς τὴν παρουσία τοῦ Στορνάρη κλπ. Τὸ κόμμα τοῦ Μαυροκ. πρόλαβε νὰ ματαιώσῃ τὴν παρασυνέλευση στὸ σπίτι τοῦ κουτοπόνηρου Τσόγκα, ποῦ τὰ εἶχε καλὰ καὶ μὲ τὴν ἀντιπολίτευση καὶ μὲ τὸ Μαυροκορδ. Μὲ τὴν παρασυνέλευση καταφέρανε ν' ἀπουσιάσουν ἀπὸ τὶς ἀρχαιρεσίες οἱ «φόρτσα» ἀντιπολιτευόμενοι. Γι' αὐτὸ καὶ ψηφίστηκε πρόεδρος βιαστικά, γιὰ νὰ ματαιωθῇ κάθε ἀπρόβλεπτη ἐνέργεια τῆς παρασυνέλευσης.

2) Τὸ χειρόγρ. «παρὰ τὸν σκοπόν τους νὰ φθάσουν».

3) Στὴν ἐφημ. «Ἑβδομάδα» 10 Φλεβ. 1855 βρίσκεται αὐτὸ τὸ ἀνέκδοτο: «Ὅταν κατὰ τὸ 1823 (*σημ. γρ.* 1824) εἰς τοπικήν τινα τῶν Δυτικοελλαδιτῶν συνέλευσιν ἐξελέχθη πρόεδρος αὐτῆς ὁ ὁπλαρχηγὸς Γεώργ. Τζόγκας, ἀναγγελθείσης αὐτῷ τῆς ἐκλογῆς του, ὁ γέρων οὗτος στρατιώτης, ὅστις εἶχε, φαίνεται, διατρίψει εἰς τὴν Ἑπτάνησον, ἐγερθεὶς ἠρώτησε τὴν συνέλευσιν ἐὰν τῷ ὄντι ἐξελέχθη Πρεζιδέντες· ἐπὶ τῇ καταφατικῇ δὲ ἀπαντήσει τῆς δημηγύρεως, ἔβγαλε τὸ φέσι του, καὶ ἀποκαλύψας τὴν πολιὰν κεφαλήν του ἐστρέφετο ὄρθιος πανταχόθεν καὶ ἔλεγεν πρὸς τοὺς ἐκλογεῖς του: «Μίλλε γκράτζιε, μίλλε γκράτζιε».

4) «Τὰ πρακτικὰ ταύτης τῆς συνελεύσεως τὰ εἶχα ὁλόκληρα ἀντιγραμμένα, πλὴν εἰς τὴν Ἔξοδόν μας ἀπὸ Μισολόγγι [τὰ ἔρριψα] ἐχάθησαν», σημ.συγγρ.—Ἡ φράση μέσα στὶς ἀγκύλες διαγραμμένη ἀπὸ τὸν ἴδιον. Ὁ συγγρ. στὸ περιθώριο τῆς σελ. 647 γράφει, ἀπὸ ἐράνισμα τῶν «Ἑλλην. Χρον.» τοῦ Μεσολογγ. 20 Δεκ. 1824 κ.π.κ.: «Ὁ σκοπὸς τῆς συνελεύσεως ἦτον: α' Νὰ παρατηρηθῇ ἐὰν φυλάχθησαν οἱ τύποι τῆς πρώτης συνελεύσεως, καὶ διατί δὲν ἐφυλάχθησαν.—β' Νὰ ἰδῇ τὰ ἔσοδα τῶν ἐπαρχιῶν καὶ <τὰ δοθέντα ὑπὸ>τῆς Διοικήσεως, πόσα ἐσυναθροίσθησαν, ποῦ ἐξωδεύθησαν, καὶ πόσα.—γ'. Νὰ εὑρεθῇ τρόπος τῆς προμηθείας τοῦ στρατοῦ,—δ'. Νὰ γίνῃ σκέψις νὰ διορθωθοῦν τὰ ἐθνικὰ πράγματα (*σημ. συγγρ.*: Ἐτοῦτο δὲν ἦτον,

Ἄρχισαν ἐκείνην τὴν ἡμέραν νὰ φιλονικοῦν περὶ διαφόρων πραγμάτων συγκεχυμένως[1]· ἄλλην ὁμιλίαν ἐπρόβανεν ἕνας, ἄλλην ἄλλος, καὶ τέλος μὲ μύριαις φωναὶς οἱ προκομμενέστεροι τοὺς ἔφερναν εἰς τὴν βάσιν τῆς ὁμιλίας.

Ὁ σκοπὸς τῶν περισσοτέρων ἀπέβλεπεν νὰ μάθουν τί ἔγιναν τὰ χρήματα. Ἰδοὺ ὅλη ἡ ὑπόθεσις:

Οἱ μὲν ἔλεγον· ὁ Διευθυντὴς πρέπει νὰ παρουσιάσῃ λεπτομερῆ λογαριασμόν, οἱ δὲ ἄλλοι ἔλεγον ὅτι δὲν ἦτον ἔργον τῆς Συνελεύσεως (648) αὐτῆς νὰ ἐξετάσῃ ἕναν <Γενικὸν> Διευθυντήν, ὅστις χρεωστοῦσεν νὰ δώσῃ λόγον μόνον εἰς τὴν Κυβέρνησιν.

Αὕτη ἡ πρότασις ἐσύγχυσεν ὅλους τοὺς ἐναντίους, καὶ ἐφώναξαν διὰ μιᾶς θορυβοῦντες, ὅτι πρέπει ἐξάπαντος ἐδῶ νὰ παρουσιάσῃ ὅλα τὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα. Ἐπρόβαλαν <ἀκόμη> νὰ ἔλθουν καὶ οἱ Ἔπαρχοι (διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν) νὰ δώσουν λόγον. Ἐκάλεσεν καὶ αὐτοὺς ὁ Διευθυντὴς—τί νὰ κάμῃ;

Εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν ἦλθεν καὶ ὁ Γιαννάκης Στράτος καὶ ἀδελφοί του, ἀπὸ τοὺς Τούρκους φυγάδες[2].

Ὁ Τζιόγκας, κοντὰ εἰς ταῖς παραξεναιὰς τῆς ἀπειρίας του, ἦτον καὶ μία κωμωδία τὸ φόρεμά του.

Αὐτὸς ποτὲ σκοδράνικον ντολαμὰν δὲν εἶχεν φορέσει, κόκκινον μὲ χρυσά, ἀλλὰ φοροῦσεν τὰ συνειθισμένα ἑλληνικὰ φορέματα, καθὼς καὶ οἱ ἄλλοι[3].

Τότες, δὲν ἠξεύρω ἀπὸ ποῖον ἀγόρασεν ἕναν ἕτοιμον, ὅστις οὔτε εἰς τὸ ἀνάστημά του ἦτον ἁρμοσμένος, οὔτε εἰς τὸ πλάτος ἀνάλογος <ἀλλὰ> καὶ τὸ ζώσιμον ὁποῦ ἔκαμεν τὸ ἔκαμεν παράλογον ὡς πρὸς τὴν συνήθειαν τῶν Σκοδράνων· [ἦτον καὶ ἐκ φύσεως κοντὸς καὶ χοντρός[4]]. Ἔπειτα σκάλτζαις φοροῦσεν χολέβαις ἄσπραις σκουτίσιαις, βλάχικαις[5]· <μὲ αὐτὰ> καὶ μὲ τὰ τζαρούχια εἰς τὰ ποδάρια, θηλυκωμένα μὲ ἀσημένιαις θηλειαίς, δὲν ἠμποροῦσεν οὔτε ὁ πλέον καλύτερος κωμωδὸς νὰ σχηματίσῃ, μὲ τὴν φαντασίαν του, τέτοιον πρόεδρον—ὡσὰν τὸν Τρικούπην, καὶ ὡσὰν τὸν Τζιόγκα, ὁποῦ ἐφκειάσθη μόνος του (649[6]).

ἔργον μας).—ε'. Νὰ δέχεται ἀναφορὰς καὶ νὰ δίδῃ γνώμας».—Ὁ συγγρ., στὴ σ. 646 τοῦ χειρογρ., πρόσθεσε ἀργότερα καὶ κατάλογο «τῶν πολεμικῶν μελῶν τῆς συνελεύσεως» δανεισμένον ἀπὸ τὰ «Ἑλλ. Χρον.» 26 Δεκ. 1824.

1) Μέσα σὲ θόρυβο.

2) Ἦταν ὁμηροι (ρεμία) τοῦ Α. Ἰσκου στοὺς Τούρκους, καὶ φύγανε.

3) Κάθε παλιὸς Καπιτάνος, γιὰ μεγαλεῖο φιλοδοξοῦσε νὰ φορέσῃ «σκοντριάνικα». Τὰ φοροῦσε καὶ ὁ Καραϊσκάκης.

4) Ἡ φράση μέσα στὶς ἀγκύλες διαγραμμένη ἀπὸ τὸ συγγρ.

5) Οἱ χολέβες, ἢ οὐδέτ. τὰ χολέβια, κουμπωνόνταν ἀπὸ πίσω, ὅπως τὰ πειὸ πλούσια τουσλούκια. Ὅμως καὶ κάθε εἴδους βλαχόσκαλτσα, ὄχι κουμπωτή, ἀλλὰ φορετή, λέγεται χολέβα στὴ β. Ἑλλάδα.

6) Ὁ Τσόγκας, μὲ τὴν περίεργη μεταμόρφωσή του, «φτειάστηκε» μόνος του, δηλ. ἔπλασε στολὴ προέδρου δική του. Ὁ Σπ. Τρικούπης, φαίνεται, ἔπαιζε τὸ μέρος ἀνεπίσημου προέδρου, ἀφοῦ δὲν ἦταν ὁ κύριος. Αὐτὸς πρωτοστάτησε στὴν ἐκλογὴ τοῦ Τσόγκα, ἀλλὰ καὶ τοῦ παραστεκόταν ὕστερα κατὰ τὶς συνεδρίες. Τέλος ἀπάγγειλε καὶ τὸν πανηγυρικὸ κατὰ τὸ τέ-

Αὐτὸς τὸ ἔρριξεν εἰς τὴν ἀδιαφορίαν τῆς<προεδρικῆς του>μεγαλειότητος, καὶ δὲν τὸν ἔμελεν. Ὁ κόσμος γελοῦσεν πῶς ἐπέτυχεν, καὶ ἠθικῶς καὶ πραγματικῶς, τοιοῦτον πρόεδρον· καὶ ἦτον μία ὡραία σάτυρα[1]).

Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὁπλαρχηγούς, καθήμενοι εἰς ταὶς πλάκαις, βαρέθηκαν, καὶ ἄναψαν καὶ τὰ τζιμπούκια.

Ἀφοῦ ὁ γραμματεὺς ἀνέγνωσεν τὰς βάσεις<τῶν ἔργων>τῆς Συνελεύσεως —αἴτιναι ἐμπεριεῖχαν καὶ τὸ ἄρθρον αὐτό· νὰ παρρησιάσῃ λογαριασμὸν [καὶ] ὁ Διευθυντὴς—ἀναπαύθησαν ὁπωσοῦν οἱ ἐπίτροποι καὶ ὁπλαρχηγοί.

Ὁ Γιαννάκης Γιολδάσης ἐφώναζεν περισσότερον ἀπὸ ὅλους διὰ νὰ παρουσιάσῃ τὴν ληψοδοσίαν ὁ Διευθυντής, καὶ αἱ φωναίς του προέρχονταν ὅτι δὲν ἔλαβεν καὶ αὐτὸς τὸ ἀνάλογόν του.

Ὁ Καπ. Μακρὴς Ζυγιώτης, ἐπειδὴ εἶχεν λάβει<τὸ ἀνάλογόν του>, τὸν ἀντίτεινεν. Ἡ ὑπόθεσις ἐπαναλήφθη καὶ ἀπὸ τοὺς λοιπούς· «τίς<εἶσαι>σὺ» ὁ εἷς, καὶ «τίς<εἶσαι>σὺ» ὁ ἄλλος· ἄρχισαν νὰ ἐξελέγχωνται ἀναμεταξύ των οἱ ὁπλαρχηγοί· ὁ ἕνας ἔλεγεν<τὸν ἄλλον>ὅτι «πῆρες ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν», ὁ ἄλλος τὸν ἄλλον<ὅτι σὺ ἐπῆρες>«ἀπὸ ἄλλο μέρος».—Τέλος ἔμελλον νὰ καταντήσουν καὶ εἰς τὸ χειρότερον, ἴσως καὶ εἰς τὰς χειρονομίας, ἐὰν δὲν τὸ προλάβαιναν οἱ φρονιμώτεροι.

Μετὰ τὸν θόρυβον τοῦτον ἄρχισαν μερικοὶ νὰ φεύγουν, καὶ ἐκ τούτου ἐσηκώθησαν ὅλοι εἰς τὸ ποδάρι· εἶχεν ἀπεράσει καὶ ἡ ὥρα. Λέγει ὁ Κος Λέλης (650), Καναβὸς (650) καὶ Τρικούπης:

—Κύριε Πρόεδρε, λῦσε τὴν συνέλευσιν!

<Ὁ Πρόεδρος>ἀποκρίθη:

—Ἄμ' αὐτὴ λύθηκεν μοναχή της, πάγει κατὰ διαβόλ'.

Καὶ τότες, ὅσα γέλια ἤθελες ἔγιναν.

Τοιούτης λογῆς ἐτελείωσεν<ἡ συζήτησις>τὴν πρώτην ἡμέραν.

Ἡ δευτέρα συνεδρίασις, τὴν *18 Δεκεμβρίου*<1824>, ἄρχισεν σοβαρωτέρα καὶ κατήντησεν καὶ αὐτὴ γελοιώδης.

Ἀφοῦ ἀναγνώσθησαν τὰ πρακτικὰ τῆς πρώτης<συνεδριάσεως τῆς>Συνελεύσεως, τὰ ὁποῖα εἶχον σκοπὸν τὰ ἔξοδα καὶ ἔσοδα, ἐσυζητήθη ἂν πρῶτον πρέπει νὰ δώσῃ λογαριασμὸν ὁ Διευθυντὴς ἢ οἱ Ἔπαρχοι, καὶ ἀποφασίσθη νὰ δώσουν οἱ Ἔπαρχοι, τοὺς ὁποίους<καὶ>παρήγγειλαν διὰ τὴν αὔριον νὰ φέρουν τοὺς λογαριασμούς των.

λος τῆς Συνέλευσης. Ὁ λόγος αὐτὸς «ἐπίλογος» ὀνομάζεται στὰ «Ἑλλην. Χρον.» 3 Γεν. 1825, ὅπου εἶναι δημοσιευμένος. Περίεργο ὅμως τί κωμικὸ εὗρισκε ὁ συγγρ. στὸ Σπ. Τρικούπη, πρωτόσκολο στὴν πολιτικὴ τοῦ Μαυροκορδάτου· ἴσως ἐννοεῖ κάτι ἄπρεπο καὶ μεροληπτικό, ὄχι καθαυτὸ γελοῖο.

1) Οἱ ἀντιπρόσωποι πειράζαν τὸν πρόεδρο σοβαρὰ τάχα, κι' αὐτὸς καμάρωνε· καὶ τὸ παιγνίδι αὐτὸ ἦτανε «μία ὡραία σάτυρα» (κωμωδία).

Ὁ Κος Μέγας Πάνος[1]) ἐπρόβαλεν νὰ παρευρεθῇ καὶ ὁ Διευθυντὴς νὰ λύσῃ μερικὰς ἀπορίας, καὶ ἐγνωμοδότησαν νὰ πέμψουν νὰ τὸν προσκαλέσουν δύο μέλη τῆς Συνελεύσεως· καὶ ἀποφάσισαν τὸν Κον Τρικούπην· ὁ Τρικούπης πρόβαλεν νὰ πηγαίνῃ <μαζὶ> μὲ τὸν Στορνάρην, καὶ οὕτως ἐπῆγαν εἰς τοῦ Διευθυντοῦ τὸ κατάλυμα καὶ καλέσαντές τον, ἦλθεν μαζί τους.

Ἀφοῦ ἄκουσεν τὰς ἔριδάς των, ὁ Διευθυντὴς ἐρώτησεν ὁποίαν ἀπορίαν εἶχαν, νὰ τοῦ τὴν προβάλουν.

Ὁ Κος Μέγας Πάνος, ὁ πρῶτος τῶν ἐναντίων, ὡμίλησεν πρῶτος· <λέγει> ὅτι ἐπιθυμοῦν νὰ μάθουν <οἱ ἀντιπρόσωποι> ἀπὸ τὸν Διευθυντὴν ποῦ ἐμεταχειρίσθη (651) τὰ σταλθέντα χρήματα ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν, <ὁμοίως> καὶ τὰς συνεισφοράς.

Ὁ Διευθυντὴς ἀποκρίθη:

—[διὰ] Τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν Κυβέρνησιν, νὰ δώσῃ <εἰς αὐτὴν> λόγον.

Ὅλοι οἱ δυσαρεστημένοι ἐφώναξαν ὅτι, ἐπειδὴ αὐτὰ ἀνήκουν ἰδιαιτέρως εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, καθὼς ἐστάλησαν, οὕτως καὶ οἱ Δυτικοελλαδῖται ἀπαιτοῦν νὰ μάθουν ποῦ ἐξωδεύθησαν, καὶ τίποτες περισσότερον.

Ὁ Διευθυντὴς εἶπεν ὅτι:

—Τὰ ἐξώδευσα διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς Πατρίδος.

—Εἰς ποίας ἀνάγκας τῆς Πατρίδος; λέγει ὁ Μέγας Πάνος· ἡμεῖς ὅλοι ταὶς γνωρίζομεν <αὐτὲς τὲς ἀνάγκες>.

Ὁ ἐπίτροπος Γρηγόρης Κερασοβίτης τῆς ἐπαρχίας Ζυγοῦ, παρασυρθεὶς ὡμίλησεν ἀποτόμως:

—Ποίας ἀνάγκας; Κανὲν ὄφελος ἡ Πατρὶς δὲν εἶδεν! Στρατοπέδευες εἰς τὸ Λιγκοβίτζι, καὶ μετακόμιζες τὰ ἀλεύρια διὰ θαλάσσης, ἐπλήρωνες <ὅμως> ἔξοδα θαλάσσης καὶ ξηρᾶς διὰ νὰ ὠφελήσῃς μερικούς, καὶ ἀντὶ ὄφελος ἐζημιώθη ἡ πατρίς. Οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὸ στρατόπεδόν σου ἀπέρασαν καὶ κατάσφαξαν τοὺς πολίτας εἰς τὸ Βραχόρι, οἵτινες εἶχον τὸ θάρρος <τῆς παρουσίας> τοῦ στρατοπέδου, καὶ ἦσαν ξαπλωμένοι εἰς τὰ ἀλώνια μὲ τὰ τέκνα των—καὶ εἶδες τί ἔγινεν.

Δὲν τὸν ἄφησαν νὰ ὁμιλήσῃ περισσότερον οἱ ὁπλαρχηγοί, διότι ἐβγῆκεν ἀπὸ τὰ ὅριά του (652[2]).

Ὁ Διευθυντὴς σιωποῦσεν, καὶ δὲν ὡμίλησεν περισσότερον διὰ νὰ μὴ δώσῃ ἀφορμὴν <πλέον> μεγάλης λογομαχίας.

Ὁ Μέγας Πάνος ἐπανάλαβεν τὰ δυστυχήματα, ὁμιλῶν ἀπολύτως καὶ κατηγορῶν τὴν Διεύθυνσιν τοῦ Κου Μαυροκορδάτου <καὶ τὸν ἴδιον> προσωπικῶς, ὥστε τὸν ἀνάγκασεν νὰ τοὺς εἰπῇ:

—Κύριοι ἐπίτροποι τῶν ἐπαρχιῶν καὶ ὁπλαρχηγοί. Τὰ χρήματα ἐξωδεύθησαν εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς Πατρίδος, τὸ ἐπαναλαμβάνω. Δὲν εἶναι μήτε τοῦ χαρα-

1) Εἰρωνικά, γρ. Μεγαπίνος· τὸν εἰρωνεύεται γιατὶ ἄλλαξε πολιτικὰ φρονήματα, ἐνῶ ὁ συγγρ. ἔμεινε πιστὸς στὰ δικά του.

2) Δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ θαυμάσῃ κανεὶς τὸ θάρρος τοῦ Κερασοβίτη. Βλ. π. π. σ. 442.

κτῆρος μου, μήτε ἐσᾶς συμφέρει νὰ παρρησιάσω ποῦ ἐξώδευσα τὰ χρήματα[1]). Σᾶς λέγω δὲ ὅτι μόνον εἰς τὴν Κυβέρνησιν ἀνήκει τοῦτο <τὸ δικαίωμα τοῦ ἐλέγχου>.

Ἀμέσως οἱ δυσαρεστημένοι ὁπλαρχηγοὶ ἐφώναξαν:

—Φανέρωσέ τους, ὁποίους τὰ ἔδωσες (καθὼς καὶ ὁ Μέγας Πάνος), καὶ εἰς ποίας ἀνάγκας! Ἡμεῖς καμμίαν <ἀνάγκην> δὲν γνωρίζομεν!

—Κύριε Πάνο, τὸν λέγει, μὴ μὲ βιάζεις νὰ εἰπῶ ἐκεῖνο ὁποῦ ἔτρεξεν.

—Εἰπέ το! λέγει ὁ Πάνος.

—Τὰ ἐξώδευσα, λέγει, εἰς τὸν στρατόν, ὁ ὁποῖος[2]) πολεμοῦσεν τὸν ἐχθρόν, καὶ ὅπου ἀλλοῦ μὲ ὠδήγησεν ἡ περίστασις[3]).

—Ὁποία περίστασις (653); Ἄλλη ἦτον <ἡ αἰτία>! λέγει ὁ Πάνος.

Ὁ Διευθυντὴς ἀποκρίθη ὅτι:

—Ἐκείνη, ἡ ὁποία—νύκτα-ἡμέρα ραδιουργῶν ἐναντίον τῆς Διευθύνσεως, ἀνακάτωσες τὸ πᾶν μὲ τοὺς συμφατριαστάς σου, καὶ μ' ἔβαλες εἰς <δύσκολον> θέσιν νὰ βαστάξω τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς Κυβερνήσεως[4]).

Καὶ θύμωσεν τόσον ὁ Διευθυντής, ὅσον ἐδάκρυσεν βλέπων νὰ τὸν ξευτελίζουν προσωπικῶς οἱ ἐνάντιοί του.

Τὸ ἄκρατον πνεῦμα τοῦ δήμου ἔπρεπεν νὰ συνεπιφέρῃ τοιαῦτα ἀποτελέσματα. Ἄρχισεν ὁ Μέγας Πάνου νὰ φωνάζῃ:

—Ὁποίας φατρίας εἶχα ἐγώ; (ἀποτεινόμενος <δὲ> εἰς τὸν Διευθυντὴν, εἶπεν): Ἀρχιφατριαστὴς εἶσαι ἐσύ, καὶ δὲν πταίεις ἐσὺ ὅσον ἡμεῖς ὁποῦ σὲ ἐβάλαμεν εἰς τὰ κεφάλια μας ἀπάνω—καὶ νὰ μᾶς κατατρέχῃς (καὶ ἄλλα μύρια).

Ἀφοῦ ἡ λογοτριβὴ μὲ τὸν Διευθυντὴν ἔφθασεν ἕως αὐτοῦ, ἡ Συνέλευσις ἔγινεν μία ἀηδία, καὶ οὔτε ἤξευρες τί ἔλεγεν ὁ καθείς.

Τέλος πάντων ἐτραβήχθη ὁ Διευθυντὴς εἰς τὴν οἰκίαν του, καταψυχραμμένος. Ἀφοῦ ἔγινεν ἔπειτα ἀρκετὴ συζήτησις, ἀποφασίσθη νὰ δώσῃ μόνον λογαριασμὸν τῶν ἐσόδων, τῶν δὲ ἐξόδων—Ποῦ; Καὶ πῶς; Διὰ [δὲ] νὰ μὴν πέσουν εἰς λογοτριβάς, ἄφησαν νὰ δώσῃ λόγον εἰς τὴν Κυβέρνησιν[5]).

---

1) Τὸ μυστικὸ δὲν ἦταν κανένας πατριωτικὸς σκοπός. Ὁ Διευθυντής, ἄνθρωπος μὲ χαρακτῆρα ἀδύνατο, «περνοῦσε τὰ κακὰ τῆς μοίρας του» ἀπὸ τὶς ἀπαιτήσεις, γιὰ κάθε λογῆς ἀφορμή, τῶν εὐνοουμένων ὁπλαρχηγῶν. Αὐτοὶ δὲν εἶχανε συμφέρον νὰ ξεσκεπαστοῦν. Ποιός λίγο ποιὸς πολὺ εἶχανε «φάγει», καὶ ὅσοι δὲ φάγανε ζηλεῦαν τώρα καὶ φωνάζαν, ἂν καὶ δὲ λέγαν ὀνόματα οὔτε αὐτοί, οὔτε ὁ Μαυροκορδ. θὰ τὸ τολμοῦσε. Ἂν ὀνομάζαν τοὺς «φαγάδες», θὰ γινότανε σκοτωμοί.

2) Τὸ χειρόγρ. «τὸν ὁποῖον».

3) Ὁ Μαυροκ. διατηροῦσε στὴ Ζάκυνθο μόνιμον ἀντιπρόσωπο, ἕναν ἢ δυὸ στὸ Ναύπλιο μυστικοὺς πληροφορητές, κοντά του εἶχε ὁλάκερο ἐπιτελεῖο ἀπὸ λογιώτατους φτωχούς, Πραΐδη, Πολυζωΐδη, Πολυχρόνη, Τρικούπη, Λ. Λυμπερόπουλο· καὶ ὅλοι αὐτοί, καθὼς καὶ τὸ ἐπιτελεῖο τοῦ στρατοπέδου, καὶ οἱ διορισμένοι σὲ δημόσιες θέσεις, τελωνεῖα, φροντιστήρια καὶ κεντρικὸ γραφεῖο, ἔπρεπε νὰ πληρώνωνται ταχτικά.

4) Ἡ ἀντικατηγορία, ἀντὶ τῆς ἀπολογίας, εἶναι ἀδύνατος τρόπος ὑπεράσπισης.

5) Ἀπ' ἐδῶ καὶ κάτω ὁ σύγγρ. λησμονεῖ νὰ σημειώσῃ ἡμέρες συνεδριάσεων. Ἀργότερα

Τῶν ἐπάρχων ἡ δυστυχὴς κατάστασις ἦτον γνωστὴ εἰς καθέναν.

Πρῶτος παρουσίασεν τὸν (654) λογαριασμὸν ὁ Φωκὰς Φραγκούλης, ἔπαρχος Ἀποκούρου, ὅστις ἀπέδειξεν ὅτι εἶχεν νὰ λάβῃ ὀκτὼ χιλδ. γρόσια περιπλέον (ἐνῷ δὲν εἶχεν ὀβολὸν ὅταν ἐδιορίσθη[1]). Ἀφοῦ ἀναγνώσθησαν τὰ κονδύλια ὅλα τῶν ἐξόδων καὶ ἐσόδων, ψιθύρισεν ὅλη ἡ Συνέλευσις[2]).

Ἔπειτα παράδωσεν λογαριασμὸν ὁ ἔπαρχος Ξηρομέρου Πράσινος· ἔμενεν καὶ αὐτὸς νὰ λαμβάνῃ μίαν ἀρκετὴν ποσότητα (ἐνῷ τὸν ἤξευραν ὅτι ζοῦσεν ἀπὸ τὸν στρατ. Τζιόγκαν, καὶ ἔκρυπτεν τοὺς σφετερισμοὺς τῶν ἐθνικῶν <κτημάτων παρὰ> τοῦ Τζιόγκα. Διὰ ἐτοῦτον ἐδυσαρεστήθησαν <φανερὰ> καὶ ἄρχισαν νὰ κατηγοροῦν τοῦ Ἐπάρχου τὴν παράβλεψιν[3]).

Ἔμεινεν νὰ ἐξετασθοῦν καὶ οἱ λογαριασμοὶ τοῦ Ἐπαμεινώνδα <Μαυρομμάτη> ἰατροῦ, ἀνδρὸς πατριώτου καὶ τιμίου, Ἐπάρχου Βλοχοῦ.

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀναγνώσεως τῶν κονδυλιῶν περὶ ἐξόδων, τὸν ἐκοίταξαν ὅλοι· διὰ νὰ μὴ πέσῃ ὅμως εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἄλλων, λέγει πρὸς τὸν γραμματέα:

—Γραμματέα, λέγει, παρατήρησε καλὰ τὸν λογαριασμόν, διότι τὰ γέλια τῆς Συνέλευσεως δείχνουν ὅτι οἱ Ἔπαρχοι καταχράσθηκαν τὰ χρήματα· καὶ (655) τοῦτο δὲν μὲ ἀρέζει.

Τούτη ἡ πρότασις ἔδωσεν αἰτίαν νὰ γελάσουν ὅλοι, ὥστε ξεκαρδίσθησαν λέγοντές τον:

—Ἂν εἶσαι ἀθῶος, μὴ φοβᾶσαι.

Ἐν τοσούτῳ ὁ πρόεδρος ἐμπόδισεν πλέον τὰ τζιμπούκια, νὰ πίνουν καπνὸν ἕως ὅτου συνεδριάζουν. Εἰς αὐτὴν τὴν συνεδρίασιν παρουσίασεν τὸν λογαριασμὸν τῶν ἐσόδων ὁ Διευθυντής[4]).

Εὑρέθη τὸ ὅλον τῶν εἰσοδημάτων ἕως δύο ἥμισυ μιλλιούνια γρόσια, ἀφ' ὅτου ἔλαβεν τὴν <Γενικὴν> Διεύθυνσιν ὁ Μαυροκορδάτος· ἀπὸ τὰ ὁποῖα, 800 χιλδ. γρ. ἦτον στελμένα ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν, ὅταν ἔλαβεν τὴν πρώτην δόσιν τοῦ δανείου τῆς Λόνδρας, τὰ δὲ λοιπὰ ἦσαν ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τῶν ἐπαρχιῶν, ἀπὸ

πρόσθεσε στὸ περιθώριο τῶν σ. 654-5 σύντομα ἐρανίσματα ἀπὸ τὰ «Ἑλλην. Χρον.»: «Εἰς τὴν ἀπὸ τὰς 19 Δεκ. συνέλευσιν ἀπαιτήθη νὰ παρουσιάσῃ ὁ Λουριώτης, Γεν. Φροντιστὴς τοῦ οἰκονομικοῦ [νὰ δείξῃ] τοὺς λογαριασμούς.—Εἰς τὴν ἀπὸ 20 Δεκ. ἀποφασίσθη νὰ ἀποσταλοῦν τρεῖς στρατιωτ. νὰ ἐπιθεωρήσουν τοὺς λογαριασμοὺς εἰς τὴν Διοίκησιν (γρ. Διεύθυνσιν).—21 Δεκ., ἐσυστήθη, διὰ τὴν εὐκολίαν, ἐνδεκαμελὴς ἐπιτροπὴ νὰ θεωρήσῃ τοὺς λογαριασμοὺς τῶν ἐπαρχιῶν, προεδρεύοντος τοῦ Γιαν. Ράγκου. Ἀναφέρθη ἡ συνέλευσις <πρὸς τὴν Διοίκησιν> ἀποποιουμένη (γρ. ἀποκηρύττουσα) τὴν πρᾶξιν τῶν ἀνταρτῶν, χωρὶς νὰ πράξῃ ἄλλο τι.—22 Δεκ., ἀποφασίσθη νὰ περιορισθῇ ἡ ἐπιτροπὴ ἐνδεκαμελὴς εἰς τὰ <ἐπαρχιακὰ> εἰσοδήματα. Νὰ ἐκλέξουν τριμελῆν ἐγκληματικὴν ἐπιτροπὴν στρατιωτικὴν ἀπὸ ἀρχηγούς, ἀλλὰ ἀποφασίσθη νὰ δμιλήσουν <πρῶτον> μὲ τὸν Διευθυντήν.

1) Λογάριαζε τοὺς ἀπλήρωτους μισθούς, γραμματέα ἢ γραφέα, νοίκι καὶ συντήρηση.

2) «Ψίθυροι ἀποδοκιμασίας», κατὰ τὴν κοινοβουλευτικὴ γλῶσσα.

3) *Διὰ ἐτοῦτον*, τὸν Τζόγκα.

4) Τὸ χειρόγρ. «τὸν λογαριασμὸν ὁ Διευθυντὴς τῶν ἐσόδων».

συνεισφορὰς φιλογενῶν καὶ τοῦ Λὸρδ Βυρῶνος, καὶ διὰ τὰ ὁποῖα λεπτομερῶς τὰ ὀνόματα δὲν τὰ ἐνθυμοῦμαι νὰ τὰ σημειώσω.

Οἱ ἀντιπολιτευόμενοι [τοῦ Διευθυντοῦ] ἐνήργησαν νὰ γίνουν ἀναφοραὶς ἐναντίον τοῦ Διευθυντοῦ εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ὅτι καταχράσθη τὰ χρήματα μὲ τὰς νέας στρατολογίας καὶ ἐπαρχιωτῶν καὶ στρατηγῶν[1]). Ὥστε ἄλλα <ἐκτὸς> ἀπὸ αὐτὴν τὴν δόσιν <τοῦ δανείου> δὲν ἔλαβεν ὁ Διευθυντὴς <ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν> καὶ προμήθευεν <μὲ τροφὰς καὶ μισθοὺς> τὸ στράτευμα ἀπὸ τὰς συνεισφορὰς τὰς ὁποίας ἐμπιστεύοντο πολλοὶ τὸν ἄνδραν.

Ἡ Συνέλευσις, καταντήσασα εἰς ὀχλαγωγίαν, ἀποπερατώθη ἀτελείωτος[2]).

Στράτευμα <εἰς τὸ Λιγοβίτσι> εἶχεν συναθροισθῆ σχεδὸν ἕως πέντε χιλδ., καὶ ἐλάμβανεν τὴν θροφήν του ἀπὸ τὴν Διεύθυνσιν.

Ὁ Διευθυντής, ἀφοῦ ἡσύχασεν ἀπὸ τὰς ἐνοχλήσεις τῶν ἐναντίων, συγκάλεσεν τοὺς ὁπλαρχηγοὺς μόνον[3]) τὴν—, εἰς τοῦ Σωτῆρη (656) Γιώτη τὴν οἰκίαν νὰ τοὺς ὁμιλήσῃ ἰδιαιτέρως.

Ἐκεῖ τὴν *24 Δεκεμβ.* <1824>, συναθροίσθησαν, <καὶ> ἄρχισαν νὰ ὁμιλοῦν ἐμβριθῶς περὶ τῶν διατρεχόντων εἰς Πελοπόννησον[4]).

[Περίπου τῶν 15 ἡμερῶν ἀπέρασαν[5]), καὶ ἔχοντας ὅλοι τὸν νοῦν τους προ-

---

1) Μὲ τὴ δημιουργία νέων στρατολογιῶν, ποῦ τὶς ἀνάθεσε σὲ πολιτικοὺς (ἐπαρχιωτῶν) καὶ σὲ παλαιοὺς Καπιταναίους ἔξω ἀπὸ τὴν ἐπαρχία τους. Ὅμως, ἐνῷ τὸ πρῶτο ἦτανε παράλογο, τὸ δεύτερο ἦταν ἀναγκαῖο.

2) Ἡ Συνέλευση διάκοψε τὶς ἐργασίες της 24 Δεκ. 1824. Ὁ Γεν. Διευθ. εἶχε συγκαλέσει τὴ Συνέλευση γιὰ τὶς 6 Δεκ. 1824. Στὰ «Ἑλλην. Χρον.» 17 Δεκ. 1824 ἀναγγέλλεται ὁ καταρτισμὸς τοῦ σώματος καὶ δημοσιεύεται κατάλογος τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν «ἀπεσταλμένων»· δημοσιεύεται καὶ τὸ πρόγραμμα τῶν ἐργασιῶν. Ἡ πρώτη συνεδρία ἔγινε 18 Δεκ. Πρώτη ἐργασία τῆς Συνέλευσης ἦτανε νὰ ἐξετάσῃ «ἂν αἱ ἀποφάσεις τῆς περισινῆς ἐν Μεσολογγ. Συνελεύσεως ἐφυλάχθησαν ἢ ὄχι». Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἡ Συνέλευση φαίνεται αὐστηρὴ στὸν ἔλεγχό της. Πρακτικὰ περιστατικὰ δημοσιεύονται στὰ φύλλα τῶν «Ἑλλην. Χρον.» 24, 27, 31 Δεκ. 1824. Στὸ φύλλο τῆς ἐφημ. 1 Γεν. 1825 δημοσιεύεται ὁ πανηγυρικὸς τοῦ Σπ. Τρικούπη, καὶ στὸ φύλλο τῆς 7 ἡ ἀνακήρυξη τοῦ Μαυροκορ. ὡς πολίτη τῆς Δυτ. Ἑλλάδας καὶ ἄλλα ἔγγραφα. Ἂν συγγκρίνει κανεὶς τὴν περιγραφὴ τῶν πρακτικῶν ἀπὸ τὸ Ν. Κασομούλη (π. π. σ. 439). μὲ τὰ ἐπίσημα, λογοκριτημένα καὶ ἀλύπητα πελεκημένα πρακτικὰ ποῦ δημοσιεύονται στὰ «Ἑλλην. Χρον.», θὰ νομίσῃ πῶς εἶναι δύο, διάφορες τέλεια, συνελεύσεις. Ὁ Γεν. Διευθυντής, καλῶντας τὴν τοπικὴ αὐτὴ Συνέλευση, εἶχε σκοπὸ νὰ περιβληθῇ ἀπ' αὐτὴ μὲ δλάκερη τὴν πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἐντολὴ τῆς Δυτ. Ἑλλάδας, γιὰ νὰ παρουσιασθῇ δυνατὸς στὸ Κένγρο, ὅπου τὸν ὑπονόμευε ὁ ἀντίπαλος Κωλέτης, δυνατώτερος μὲ τὴ δόξα ποῦ ἀποχτοῦσε ἀπὸ τὴν καταστολὴ τοῦ ἐμφύλιου πολέμου τοῦ Μοριᾶ.—Στὴν τελευταία συνεδρία ὁ Διευθυντὴς ζήτησε, καὶ διορίστηκε περίεργη ἐπιτροπή, χωρὶς κανένα νομικὸ μέλος, ποῦ θὰ εἶχε ἔργο νὰ συνεχίσῃ καὶ τελειώσῃ ὅσα νομοθετήματα δὲν ἀποτελείωσε ἡ Συνέλευση. Βλ. «Ἑλλ. Χρον.» 31 Δεκ. τὰ ὀνόματα τῶν μελῶν καὶ τὸ σύντομο πρόγραμμα τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐπιτροπῆς.

3) Τοὺς κάλεσε χωριστὰ ἀπὸ τοὺς πολιτικοὺς «πρῴην ἀπεσταλμένους».

4) Ἀφοῦ ἡ συνέλευση εἶχε διαλυθῇ στὶς 24 τοῦ Δεκέμβρη, ἡ μυστικὴ αὐτὴ σύναξη ἔγινε τὴν ἴδια μέρα.

5) Ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποῦ συνάχτηκε ἡ Συνέλευση.

σηλωμένον εἰς τὴν Συνέλευσιν, οὔτε ἐξέταζεν κανεὶς τί γίνεται εἰς τὰ λοιπὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος[1]].

Ἐρώτησαν λοιπὸν τότες τὸν Διευθυντὴν ἂν εἶχεν καμμίαν εἴδησιν ἀπὸ Πελοπόννησον ὀγλήγορον[2]).

Ὁ Διευθυντὴς τοὺς εἶπεν ὅτι, 25 ἡμέραις εἶχεν ὁποῦ γράμμα δὲν εἶχεν ἀπὸ κανέναν, ἀλλ' οὔτε ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν· μάλιστα ἔβγαλεν ἓν ἰδιαίτερον γράμμα, φιλικὸν καὶ παραινετικόν, τοῦ Κου Γεωργίου Κουντουργιώτου, διὰ τοῦ ὁποίου τὸν ἔγραφεν ὅτι, ἐπειδὴ ἦτον εἰλικρινὴς φίλος του καὶ ἀγαποῦσεν τὴν τιμήν του καὶ τὸ καλόν του, νὰ μεταβῇ τὸ ὀγληγορώτερον νὰ ἀναλάβῃ τὴν θέσιν του εἰς τὴν Γενικὴν Γραμματείαν <τοῦ Ἐκτελεστικοῦ>. Ἔπειτα μᾶς ἀνέγνωσεν καὶ τὴν προκήρυξιν τοῦ Κουντουργιώτου, τυπωμένην τὴν 22 Νοεμβ. <1824>, ὅστις[3]) προσκαλοῦσεν εἰς τὰ ὅπλα ὅλους τοὺς Ρουμελιώτας καὶ τοὺς <ἄλλους τῆς Ἑλλάδος> λαοὺς κατὰ τῶν ἀνταρτῶν[4]).

Ἄρχισαν λοιπὸν νὰ ὁμιλοῦν σπουδαῖα. Ὁ Διευθυντὴς (657) ἐπρόβαλεν ὅτι ἐξάπαντος οἱ ὁπλαρχηγοὶ ἔπρεπεν νὰ τρέξουν νὰ μεταβοῦν εἰς Πελοπόννησον μὲ τὰ στρατεύματά των εἰς βοήθειαν τῆς Κυβερνήσεως[5]).

---

1) Διαγραμμένη ἀπὸ τὸ συγγρ. ἡ περίοδος ἡ κλεισμένη σὲ [-].

2) Εἴδηση «ἐπείγουσα», πρόσφατη.

3) Γρ. ἥτις.

4) «Τυπωμένην εἰς τὴν Ὕδραν, ὑπογεγραμμένην ὡς ἀπὸ Κουντουριώτην καὶ ὄχι Πρόεδρον, καὶ ὅτι ἐπιστρέφει εἰς Ὕδραν, 15 Νοεμβρίου 1824». *Ἐπιστρέφει εἰς Ὕδραν*, γρ. ἀπὸ Ὕδραν (εἰς Ναύπλιον). Λοιπὸν ὁ συγγρ., ἀπρόσεκτος, μᾶς δίνει δυὸ διάφορες χρονολογίες τοῦ ἐντύπου, ποῦ δὲν τὸ δημοσίεψε ὁ «Φίλος τοῦ Νόμου», ἐφημερίδα τῆς Ὕδρας, ἀλλὰ μοναχὰ τὰ «Ἑλλ. Χρονικὰ» 6 Δεκ. 1824 μὲ χρονολ. 15 Νοεμβρ.

5) «Ὁ <Ἀνδρ.> Λόντος καὶ <Ἀνδρ.> Ζαΐμης, διότι δὲν ἐκλέχθησαν Ἐκτελεσταί, ἐδυσαρεστήθησαν, καὶ ἐνώθησαν ὅλοι λέγοντες ὅτι <οἱ ἀντίθετοι> παραβίασαν τοὺς Βουλευτὰς εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ. Αὐτὸ ἦτον τὸ αἴτιον, καὶ ζητοῦσαν ὥστε νὰ πέσῃ ὁ Κωλέττης», σημ. συγγ.—«12 Δεκ. <1824>, ὁ Γκούρας ἐδίωξεν ἀπὸ Τρίκκαλα τὸν Λόντον καὶ Ζαΐμην καὶ συνέλαβεν τὸν Ἰωάννην Νοταρᾶν, υἱὸν τοῦ Προέδρου τοῦ Βουλευτικοῦ. Ἀπ' ἐκεῖ <ὁ Λόντος καὶ Ζαΐμης> μετέβησαν εἰς Γκερπινήν, ὅπου τοὺς δίωκεν ὁ Καραϊσκάκης καὶ <ὁ Κίτσος> Τσιαβέλας, ἀκολουθῶν καὶ ὁ Γκούρας. <Οἱ διωκόμενοι> ἐκλείσθησαν εἰς τὴν Ἁγίαν Λαύραν, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἔφυγον πάλιν πρὸς τὴν Γαστούνην», σημ. συγγρ. — Δὲν εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ Ζαΐμης καὶ Λόντος, ἀπὸ τὴν Κερπινὴ φεύγοντας, κλειστήκανε στὴν Ἁγιὰ Λαύρα (658). —«Ὁ Φωτίλας Ἐκτελεστὴς ἔφυγεν πρὸς τὴν Δίβρην. Ἑπτὰ πύργους κατεῖχαν εἰς Γκερπινήν, καὶ ἀπὸ ὅλους τοὺς ἔξωσαν. Οἱ Πετμεζαῖοι κατάθεσαν τὰ ὅπλα. Ὁ Χρύσανθος Σισίνης ἦλθεν βοήθεια ἕως εἰς Βισουκᾶ, καὶ ἀκούσας τῶν ἄλλων τὴν καταστροφὴν ἐστράφη εἰς φυγήν. Ὁ <Θεόδ.> Ζαχαρόπουλος, ὁ ὑπερασπιστὴς ἄλλοτε τῶν ἀρχείων τοῦ Βουλευτικοῦ, ἐνάντιος τώρα, προσπίπτει εἰς τὸ ἔλεος τῆς Κυβερνήσεως. Ἄσωτος Λόντος, ὑπερήφανος Ζαΐμης, πανοῦργος Νοταρᾶς, φιλοχρήματος Κολοκοτρώνης, ἀνόητος Νικήτας, θεοσεβέστατος <γέρων Γεώργ.> Σισίνης, εἰρωνεύεται ὡς ἄθρησκος».—«21 Δεκ., ὁ Ἀναγν. Δεληγιάννης καὶ Κανέλλος ἐφάνησαν εἰς τὸν Μυστρᾶ, φυγόντες ἀπὸ Καρύταιναν, παρακαλοῦντες νὰ μεσιτεύσουν οἱ πρόκριτοι εἰς τὴν Διοίκησιν νὰ συγχωρηθοῦν», σημ. συγγρ.— *Εἰρωνεύεται*, ἀπὸ τοὺς πολλούς, λοιπὸν τὸ «θεοσεβέστατος» τοῦ συγγρ. εἶναι εἰρωνεία λαϊκή.

Ὁ Ἀναγνώστης Καραγιάννης ἄρχισεν νὰ δημηγορῇ <διὰ> νὰ τοὺς καταπείσῃ.

Οἱ ὁπλαρχηγοὶ εἶπαν ὅτι, χωρὶς μίαν μικρὰν ἐξοικονόμησιν, δὲν δύνανται νὰ κινήσουν τοὺς στρατιώτας.

Ὁ Ἀναγνώστης Καραγιάννης, ἢ διὰ νὰ ἀκουσθῇ ὅτι εἶναι ὁ θερμότερος ὑπερασπιστὴς τῶν καθεστώτων, ἢ διότι ἔβλεπεν τὸ συμφέρον του εἰς τὴν ἐκστρατείαν, <διὰ> νὰ λείψῃ ἀπὸ ταὶς γλωσσοφαγιαὶς τῶν πολιτῶν ὅτι ἀδίκως ἔλαβεν μισθοὺς ἀπὸ τὸν Διευθυντήν, ὁλο-ἓν δὲν ἔπαυεν νὰ ὁμιλῇ· μάλιστα τόλμησεν νὰ εἰπῇ ὅτι, ἂν ἀμφιβάλλουν διὰ τοὺς μισθούς, αὐτὸς ὑπόσχεται ὅτι, ἅμα φθάσουν εἰς Ναύπλιον, νὰ τοὺς λάβουν ὅλους.

Ὁ Νότης σοβαρὰ τὸν εἶπεν:

—Κύριε Ἀναγνώστη, διὰ αὐταὶς ταὶς δουλειαὶς εἶναι ἄλλοι ἀνώτεροί σου νὰ ὁμιλήσουν, οἵτινες ἔχουν καὶ στράτευμα καὶ τρόπους, καὶ μὴ στοχάζεσαι ὅτι μόνον ἐσὺ ἀγαπᾷς τὴν Κυβέρνησιν.

Ἕνας ἀξιωματικός, δημαγωγὸς πλὴν γενναῖος καὶ γηραιός, Κίτζιος Κώστα Σουλιώτης, ἐρεθισθεὶς τὸν λέγει:

—Ἔ! Ὦ! Ἀναγνώστη Καραγιάννη (658), <τὰ> λόγια δὲν μᾶς χορταίνουν! Χίλια χρόνια νὰ φωνάζῃς ἐσύ, οὔτε ἕνας κουτζὸς στρατιώτης δὲν κινᾷ. Καὶ ποῖος στρατιώτης σὲ πιστεύει ἐσένα νὰ κινήσῃ μαζί σου; Ἂν θέλει ὁ Διευθυντὴς νὰ κινήσῃ τὸ στράτευμα, νὰ δώσουν ἐγγύησιν οἱ τρεῖς Στορνάρης, Τζιόγκας καὶ Γρηγόρης Λιακατᾶ, καὶ τότες ὅλοι κινοῦν. Εἰδέ, ἐσὺ τί εἶσαι καὶ ποῖος σὲ ἀκούγει;

Ὁ Ἀναγνώστης μὲ τὴν λογοδιάρροιαν, ἀκούσας τὸν αὐθάδην, σιώπησεν καὶ οὔτε ξαναομίλησεν.

Ἐπανάλαβεν ὁ Διευθυντὴς εἰρηνικῶς, ὡς ἔπρεπεν, νὰ εὑρεθῇ αὐτὸς ὁ τρόπος, καὶ ἡ ἐκστρατεία νὰ γίνῃ ἄφευκτα. Μάλιστα τοὺς εἶπεν ὅτι ἀκολουθοῦσεν καὶ αὐτός, καὶ νὰ μεταβοῦν εἰς Γαστούνην διὰ θαλάσσης[1]).

Οἱ ὁπλαρχηγοὶ τὸ ἄφησαν νὰ σκεφθοῦν πῶς νὰ εὐκολύνουν τὸν τρόπον, διότι ἔλειπαν τὰ ἔξοδα.

Ἀφοῦ ἰδιαιτέρως ἐσκέφθη ὁ καθείς, ἐπροβλήθη νὰ μεταβῇ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατεύματος ὁ Στορνάρης, <ἀλλὰ> νὰ δώσῃ ὁ κάθε στρατηγὸς ἀξιωματικοὺς καὶ στρατιώτας, καὶ μαζὶ <μὲ αὐτοὺς> νὰ μεταβῇ καὶ ὁ Διευθυντής.

Ἔπαυσαν πλέον καὶ αἱ κατακρίσεις καὶ αἱ ραδιουργίαι (659), καὶ ὅλοι ἐφρόντιζαν νὰ εὐκολύνουν τὴν ἐκστρατείαν.

Τὴν νύκτα τῆς 22 <Δεκ. 1824[2]> συνῆλθαν <καὶ πάλιν> εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ Διευθυντοῦ οἱ περισσότεροι τῶν ὁπλαρχηγῶν.

Ὁ Διευθυντὴς ἔδειχνεν ὅτι κάτι τὶ ἔμελλεν ὑψηλότερον νὰ τοὺς ὁμιλήσῃ,

---

1) Σκοπὸς τῆς «ἐκστρατείας» ἦτανε νὰ φτάσῃ ὁ Μαυροκ. στ' Ἀνάπλι μὲ ὅσο τὸ δυνατὸ παιὸ μεγάλη στρατιωτικὴ «οὐρά».

2) Ἡ ἡμερομηνία δὲν εἶναι σωστή· ἴσως πρέπει νὰ γραφῇ 25 Δεκ., δηλ. τὴν ἄλλη μέρα μετὰ τὴν πρώτη σύναξη.

καὶ πάλιν συστέλλονταν, νὰ μὴ ἀποτύχῃ <ἡ πρότασίς του>. Μία ἐπιτροπὴ <Ρουμελιωτῶν καὶ> Ἠπειρωτῶν εἶχεν σχηματισθῆ ἐκεῖ πρὸ καιροῦ, ἡ ὁποία, ὡς ἄδετο, καταγίνετο νὰ διαπραγματευθῆ ἓν ἰδιαίτερον δάνειον διὰ τὴν Ἤπειρον εἰς Λόνδραν, τὸ ὁποῖον ἔμελλεν νὰ χρησιμεύσῃ διὰ ἔξοδα ἐκστρατειῶν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Κου Μαυροκορδάτου. Ἤξευρα ὅτι ἓν μέλος αὐτῆς ἦτον ὁ Κος Γεώργιος Πλέσιας, πλὴν δὲν μὲ ἦτον γνωστὸν ποίας βάσεις εἶχαν [τῆς] ἐμπιστοσύνης νὰ τὸ λάβουν (τοῦτο ἠμποροῦν οἱ ἴδιοι νὰ τὸ περιγράψουν λεπτομερῶς). Ἦτον <τὸ πρᾶγμα> τόσον καὶ εἰς τὸν στρατηγόν μου γνωστόν, ὅσον καὶ εἰς ἐμένα.

Φαίνεται, ὁ Διευθυντὴς ἔμελλεν νὰ κοινοποιήσῃ τοῦτο, πλὴν τὸ ἄφησεν σκοτεινόν, καὶ εἶπεν:

—Στρατηγοί, ἂν ἤξευρα ὅτι μὲ ἀκούγετε, ἤθελα σᾶς εἰπῶ πῶς ἠμποροῦμεν νὰ εὐτυχίσωμεν τὴν πατρίδα. Κάθε κίνημα ὁποῦ θὰ κάμωμεν χρειάζεται ἔξοδα, καὶ βλέπετε ὁποῦ δὲν ἔχομεν. Ἂν ἀποφάσιζέτε, μὲ ἀναφοράν Σας πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, νὰ ζητήσετε ὥστε νὰ μείνω μαζί σας (660), καὶ μὲ συντρέξετε, ἠμπορῶ νὰ σᾶς βεβαιώσω ὅτι ἕως τὴν ἄνοιξιν ἠμποροῦμεν νὰ προβλεφθοῦμεν μὲ πέντε μιλλιούνια γρόσια <ὥστε> νὰ πληρώσωμεν τοὺς μισθοὺς τῶν στρατευμάτων, καὶ ἀκολούθως προβαίνοντας νὰ μᾶς ἔλθουν καὶ ἄλλα[1]).

Ὁ Στορνάρης πρόσεξεν εἰς τὴν φρόνιμον ταύτην ὁμιλίαν· τὸν εἶπεν· «νὰ τὸ στοχασθοῦμεν καλά». Ὁ Τζιόγκας, ἀπὸ τὸ πολὺ θάρρος, ἄρχισεν νὰ ὁμιλῇ μὲ τοὺς ἄλλους ξύλα-κούτζουρα, ὥστε καὶ ὁ Διευθυντὴς σιώπησεν.

Ἔκτοτε δὲν ἐπαναλήφθη ἡ ὁμιλία αὕτη, καὶ δὲν ἠξεύρω τί ἀνάγκασεν τὸν Διευθυντὴν νὰ τὴν ἀναβάλῃ[2]).

Διαβάντες μετὰ τούτων εἰς Μεσολόγγι[3]), ἔξαφνα ἀκούγομεν ὅτι ὁ Κος <Ἀσημάκης> Ζαΐμης καὶ ὁ υἱός του Ἀνδρέας, ὁ Νικήτας Σταματελλόπουλος, Χρύσανθος Σισίνης καὶ ὁ Ἀνδρέας Λόντου, ἔχοντες καὶ τὸν Θανασάκην Ἐμμ. Παπ-

---

1) Τὰ περίεργα καὶ διαφωτιστικὰ περιστατικὰ αὐτοῦ τοῦ δανείου, ποῦ τὸ πλάσανε στὴ φαντασία τους δυσαρεστημένοι λογιώτατοι τῆς αὐλῆς τοῦ Μαυροκ., γιατὶ ἡ κεντρικὴ Διοίκηση παραμελοῦσε τὴ Δυτ. Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἤπειρο, καὶ τὸ σκοπὸ ποῦ εἶχε ὁ Μαυροκ. θέλοντας νὰ μείνῃ στὴ Δυτ. Ἑλλάδα βλ. Σπηλιάδη Β', σελ. 231.

2) Ἡ Διοίκ. ἀποδοκίμαζε τὸ δάνειο, ἐνῷ ὁ Μαυρ., πρᾶμα περίεργο, πολλὲς ἐλπίδες στήριζε σ' αὐτό. Ἀκόμα δηλ. οἱ πολεμικές του φιλοδοξίες δὲν εἶχαν ξεθυμάνει, καὶ μὲ τὸ δάνειο, ὁ ὀνειροπόλος αὐτὸς στρατηλάτης πίστευε πῶς θὰ προχωροῦσε σὲ νέους θριάμβους. Αὐτὴ τὴν ἐξήγηση δίνει καὶ ὁ Σπηλιάδης π. π. Καὶ ὅμως ἀπὸ τὴν πυκνὴ καὶ πολυχρόνια ἀνταπόκριση, ποῦ φρόντιζε ὁ Μαυροκ. νὰ κρατάῃ μὲ τὸν Πρόεδρο τοῦ Ἐκτελ. Γ. Κουντουριώτη, καὶ νὰ δίνῃ ταχτικὸ καὶ ταπεινὸ λογαριασμὸ τῶν παραμικρῶν τῆς Δυτ. Ἑλλάδας (ἀφίνοντας βέβαια στὴν ἄκρη τὶς πολεμικὲς ἀποτυχίες) φαίνεται καθαρὰ πῶς ὁ ἀνήσυχος αὐτὸς πολιτικὸς μὲ τὶς πολεμικὲς φιλοδοξίες εἶχε ἀνοίξει τὸ δρόμο διάπλατο γιὰ νὰ κατεβῇ στ' Ἀνάπλι ὡς Γεν. Γραμμ. τοῦ Ἐκτελεστικοῦ. Ὁ Κουντουριώτης συχνὰ-πυκνὰ τὸν προσκαλοῦσε καὶ τὸν καρτεροῦσε ἀνυπόμονα. Ὅσο γιὰ τὸ δάνειο, φαίνεται πῶς τὴν τελευταία στιγμὴ ὁ Μαυροκ. θάλαβε διαταγὲς ἀπὸ τὸ κέντρο νὰ πάψῃ κάθε ἐνέργεια γι' αὐτό. Καὶ τότε ἡ καρδιά του γύρισε πάλι στὸ σκοπὸ νὰ τραβήξῃ γιὰ τ' Ἀνάπλι.

3) Μαζὶ μὲ τοὺς στρατηγούς, ἀπὸ τὸ Ἀνατολικό.

πᾶ Σερραίου<μαζί των>, κυνηγημένοι ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν κατάφυγαν ὑπὸ τὴν τιμὴν τῶν ὁπλαρχηγῶν τῆς Δυτ. Ἑλλάδος, καὶ μετέβησαν διὰ τοῦ Βασιλαδίου εἰς Ἀνατολικὸν φωνάζοντες ἔλεος εἰς τὴν δεινήν των κατάστασιν (661[1]).

Ὁ Διευθυντὴς κατὰ χρέος, ὅσον φίλος καὶ ἂν ἦτον, τοὺς μεταχειρίσθη ὡς ἐγκληματίας καὶ τοὺς παράδωσεν ὑπὸ τὴν φύλαξιν τοῦ Τζιόγκα[2]).

Ὁ Γκούρας κυνηγῶντας τους ἦλθεν ἕως εἰς τὴν Γλαρέντζαν, καὶ ἀμέσως ἔπεμψεν γράμμα εἰδοποιητικόν.

Ὁ Γκούρας, ἂν ἦτον ἀμαθής, εἶχεν ὅμως τὸν σοφιστὴν <Παν.> Σοφιανόπουλον πλησίον του γραμματέα, καὶ βέβαια δὲν ἠμποροῦσεν νὰ κάμῃ τόσον λάθος.

Ὁ Γκούρας ἔμαθεν βέβαια ὅτι αὐτοὶ ἀπέρασαν εἰς Ἀνατολικὸν καὶ ὅτι εἰς Ἀνατολικὸν εὑρίσκονται ὅλα τὰ στρατεύματα καὶ οἱ ὁπλαρχηγοὶ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος.

Ὁ Γκούρας ἤξευρεν ὅτι ἡ Δυτικὴ Ἑλλὰς ἔχει Γ. Διευθυντὴν <ἀντιπρόσωπον> τῆς Κυβερνήσεως.

Οὔτε εἰς τὸν Διευθυντὴν ἔγραψεν, οὔτε εἰς κανέναν ἀπὸ τοὺς ὁπλαρχηγούς, παρὰ εἰς τὴν δημογεροντίαν τοῦ Ἀνατολικοῦ μὲ τόσην οἴησιν, ὅσην—καὶ ὁ πλέον πρᾶος ἐρεθίζονταν: «*Πρὸς τὴν Δημογεροντίαν Ἀνατολικοῦ.* — Μανθάνω μετὰ βεβαιότητος ὅτι οἱ ἀντάρται κατὰ τῆς Διοικήσεως ἀπέρασαν αὐτοῦ, καὶ ἐλπίζω νὰ τοὺς συνέλαβέτε, ἂν ὅμως ἠὑραν βοηθοὺς καὶ τοὺς ὑπερασπίζονται (664[3]), νὰ τοὺς κλείσετε <εἰς φυλακήν>, καὶ ἀμέσως νὰ στείλετε ὅσα καΐκια μικρὰ-μεγάλα ἔχετε νὰ ἔλθω μόνος μου· τὸ στράτευμα εἶναι ὀκτὼ χιλιάδες, καὶ νὰ ἑτοιμάσετε καὶ τὰ λοιπὰ ἀναγκαῖα κτλ. κτλ. κτλ.».

Κατὰ λέξιν τὸ γράμμα δὲν τὸ ἐνθυμοῦμαι, πλὴν ὁ τρόπος καὶ τὸ νόημα ἦτον αὐτό. Τὸ στράτευμα ἐρεθίσθη τόσον, ὥστε καὶ κανένας παραπονεμένος ἂν ἦτον <κατὰ τῆς Κυβερνήσεως> ἀλησμόνησεν, ἀπὸ τὴν ὀργήν του· ὅλοι τὸν ὕβριζαν τὸν Γκούραν καὶ τὸν ξευτέλιζον. Ἰδού, ἓν γράμμα ἑνὸς ἀνοήτου ἀρχηγοῦ πόσον ἔβλαψεν τὴν Κυβέρνησιν[4]).

---

1) «Μεταξὺ λοιπὸν ὅλων τούτων, τὴν 21 Νοεμβρ. *(σημ.* γρ. 23 Δεκ. 1824) ἀφιχθέντες ὁ Ζαΐμης, Λόντος, Νικήτας εἰς Πλοκοπάνιστον, ζητοῦσαν διὰ γράμματός των τὴν ὑπεράσπισιν τῶν Δυτικοελλαδιτῶν ἕως ὅτου γίνῃ ἐθνικὴ συνέλευσις» («Ἑλλ. Χρον.» 24 Δεκ. 1824).

2) Παιγνίδι πολιτικό· ὁ Μαυροκορδ. ἔκανε τὸν ἄγριο κατὰ τῶν ἀνταρτῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ Τσόγκας, ἀφοῦ τοὺς πῆρε στὴ φύλαξή του, ἔκανε κι' αὐτὸς τὸν ἄγριο, ἀπὸ τὴν ἀντίθετη μεριά. Ἡ ὑπεράσπιση τῶν ἀνταρτῶν ἀπὸ τὸν Τσόγκα ἔμοιαζε σὰν ἀνυπακοὴ στὸ Μαυροκορδάτο. Τί νὰ κάμῃ κι' ὁ Μαυροκ., τοὺς ἄφησε στὰ χέρια του... — «Πολλοὶ ἄρχισαν πλέον νὰ τρέχουν εἰς τὴν Κυβέρνησιν, προνοητικῶς, ἐξ ἀνάγκης», σημ. συγγρ.—Ὁ συγγρ. στὸ περιθώριο τῆς σ. 661 ἔχει ἀντίγραφο τοῦ γράμματος τοῦ Ζαΐμη, ποῦ τὸ δημοσιεύουν τὰ «Ἑλλ.Χρον.» 31 Δεκ. 1824. Τὸ γράμμα αὐτό, καὶ ἡ ἀπάντηση τῆς τοπ. Συνέλευσης, δημοσιευμένη πρωθύστερα καὶ ἀντιγραμμένη ἀπὸ τὸ συγγρ. («Ἑλλ. Χρον.» 24 Δεκ. 1824) παραλείπονται.

3) Ὁ ἀναγνώστης θὰ ἰδῇ ὅτι τὸ κείμενο πηδάει ἀπὸ τὴ σελ. 661 τοῦ χειρ. στὴ σελ. 664. Οἱ ἀνάμεσα 2 σελίδες εἶναι γεμάτες ἀπὸ τὰ γράμματα Ζαΐμη—Συνέλευσης τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ ἄλλα ἐρανίσματα τοῦ συγγρ. ἀπὸ τὰ «Ἑλλ. Χρονικά», 31 Δεκ., ποῦ παραλείπονται.

4) Τὸ ἄτοπο αὐτὸ γράμμα δὲ δημοσιεύτηκε στὰ «Ἑλλ. Χρονικά». Ὁ Γκούρας, φαίνεται, εἶχε μάθει τὴν καλὴν ὑποδοχὴ τῶν ἀνταρτῶν καὶ θύμωσε. Ἦταν καὶ «φόρτσα Κωλεττιστής».

Ὁ Τζιόγκας τὸν ἀποκρίθη ὅτι: «Αὐτοὺς ὁποῦ κυνηγᾷς τοὺς ἔλαβα ἐγώ, καὶ τοὺς στέλνω εἰς τὴν Κυβέρνησιν. Ἐδῶ εἴχαμεν Διευθυντὴν καὶ τόσους ἄλλους καλύτερούς σου νὰ γράψῃς, ἂν ἤθελες, ὄχι εἰς τὴν δημογεροντίαν. Μάθε νὰ γράφῃς, καὶ στάσου αὐτοῦ διότι, ἂν περάσῃς, δὲν ἔχεις νὰ κάμῃς μὲ μπαρμπάτζια κτλ. κτλ.».

Ἡ συμπάθεια τοῦ Διευθυντοῦ <πρὸς τοὺς προσφυγόντας ἀντάρτας> ἐμπεριεῖχεν, ὡς ἐφαίνετο, καὶ καμμίαν <μετ' αὐτῶν> συνεννόησιν, διότι οἱ ἐνάντιοι ἀμέσως ἄρχισαν νὰ τὸν κατηγοροῦν ὅτι εἶχεν μέρος, ὅτι ὁ <Σπ.> Τρικούπης, <Γ.> Καναδὸς καὶ <Γ.> Λέλης, οἵτινες ἀποσπάσθησαν ἀπὸ τὸ Βουλευτικόν, ἦλθαν <εἰς τὴν δυτ. Ἑλλάδα> νὰ διοργανίσουν ἐναντίον τῆς Κυβερνήσεως ἀπὸ ἐκεῖ, ὅτι τὴν Συνέλευσιν τῆς δυτ. Ἑλλάδος ἐπίτηδες τὴν συγκάλεσεν διὰ νὰ ἀντικρούσῃ τὴν Κυβέρνησιν—καὶ δὲν ἐπέτυχεν—ὅτι τὴν ἐκστρατείαν, ὁποῦ μελετοῦσεν νὰ κάμῃ[1]), τὴν προετοίμαζεν (665) πρὸς ὄφελος τῶν ἀνταρτῶν· ὅτι τοὺς ἀντάρτας ἔπρεπεν ἀμέσως νὰ τοὺς πέμψῃ, καὶ ὅτι, διὰ νὰ τοὺς βοηθήσῃ, τοὺς παράδωσεν εἰς τὸν Τζιόγκαν[2]).

Τὸ μέρος τοῦ Διευθυντοῦ ἄρχισεν πλέον νὰ ἀδυνατῇ, ἐνῷ οἱ ἐνάντιοι ἐνδυναμοῦντο.

Ἐκαταλάβαμεν τοῦτο πρὸ πολλοῦ, πλὴν τότες ἐβγῆκαν παρρησίᾳ οἱ φατριασταὶ <φίλοι> τοῦ Κωλέττη καὶ ὡμιλοῦσαν, καὶ <ἐκ τούτου ἐφαίνετο> ὅτι ὁ ἀντενεργὸς τοῦ Κου Μαυροκορδάτου εἰς τὰς <στρατιωτικάς του> ἐπιχειρήσεις ἦτον ὁ Κος Κωλέττης, τὸ μέλος <τοῦτο> τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, καὶ ὅτι <ἀκόμη> αὐτὸς ἐνθάρρυνεν ὅλον τὸ κατ' αὐτοῦ κόμμα ἀπ' ἀρχῆς καὶ δυσκόλευεν καὶ τὴν δόσιν τῶν μισθῶν. Ὁ Πορφύριος <Ἄρτης> πλέον καὶ Μέγας Πάνος τὰ μύρια ἔλεγαν.

Ἀφοῦ ἐξηγήθησαν ἔπειτα, ὡς ἐφάνη, ἀποφάσισαν νὰ [τοὺς] ὑπερασπισθοῦν <τοὺς προσφυγόντας ἀντάρτας[3]>.

Ἔδωσαν ἀπὸ 20 ἀνθρώπους ὁ Στορνάρης, Μακρὴς καὶ Γρηγόρης Λιακατᾶ νὰ πηγαίνουν μαζὶ μὲ τὸν Τζιόγκαν, εἰς τὸν ὁποῖον τοὺς ἐμπιστεύθη ὁ Διευθυντής, ἕως νὰ ἔλθῃ ἡ ἀπάντησις ἀπὸ τὴν Διοίκησιν, καὶ τότες νὰ τοὺς στείλουν <εἰς αὐτήν>.

---

1) Ὅταν γινότανε τὸ σχέδιο γιὰ τὸ Ἠπειρωτ. δάνειο.

2) Ὅλα αὐτὰ ἀδικοῦν τὸ Μαυροκ. Πολὺν καιρὸν πρωτύτερα, ὁ Α. Ζαΐμης εἶχε ἀνοίξει ἐμπιστευτικὴ ἀνταπόκριση μὲ τὸ Μαυροκ., ὅπου δὲν ἔπαυε νὰ τοῦ φανερώνῃ τὴν βαθειὰ τιμὴ καὶ ἀφοσίωση ποῦ εἶχε σ' αὐτόν. Φρόνιμος ἄνθρωπος, ἑτοίμαζε στὸν ἑαυτό του στήριγμα δυνατό, ἅμα ὁ φίλος του θ' ἀνέβαινε ψηλότερα, καθὼς καὶ ἔγινε. Καὶ οἱ βρισιὲς ἀκόμα τοῦ Ζαΐμη κατὰ τοῦ Καραϊσκάκη, δημοσιευμένες στὰ «Ἑλλ. Χρον.», γιατὶ τάχα ὁ Καρ. τοῦ ἔκαψε τὰ σπίτια του, δὲν εἶχαν ἄλλο σκοπὸ παρὰ νὰ περιποιηθοῦν τὸ Μαυροκ. Λοιπὸν ὁ μυστικὸς δεσμὸς Μαυροκ.—Ζαΐμη (βλ. ἀρχεῖο Μαυροκ. στὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα), ἀλλὰ καὶ ὁ χαρακτῆρας τοῦ ἀνθρώπου δίνουν τὴν ἐξήγηση τῆς διαγωγῆς του πρὸς τοὺς κυνηγημένους ἐπίσημους ἀντάρτες. Τέλος ὁ Τσόγκας τοὺς ἔδιωξε κρυφὰ στὸν Κάλαμο, καὶ τὰ «Ἑλλ. Χρον.», 14 Γεν. 1825, δεῖξαν τάχα τὸ θυμό τους.

3) Ἀφοῦ οἱ στρατηγοὶ καὶ ὁ Μαυροκ. ἐξηγηθῆκαν ἀνάμεσό τους.

Διαλυθεῖσα ἡ Συνέλευσις, ὁ [δὲ] Διευθυντής, ἀφήσας ὅλα τὰ πρῶτα σχέδια[1]), ἀποφάσισεν νὰ μεταβῇ εἰς Ναύπλιον, ὅπου τὸν προσκαλοῦσεν ἡ Διοίκησις καὶ ἰδιαιτέρως ὁ φίλος του Γεώργιος Κουντουργιώτης.

Διώρισεν τὸν Λουριώτην (666), γραμματέα <τῆς Γ. Διευθύνσεως>, νὰ κάμῃ τοὺς στρατιωτικοὺς λογαριασμοὺς ὅλων τῶν ὁπλαρχηγῶν, νὰ τοὺς ἐπικυρώσῃ καὶ νὰ στείλουν πληρεξουσίους των νὰ πληρωθοῦν ἀπὸ τὴν Διοίκησιν[2]).

Ἦλθεν καὶ ὁ Στορνάρης εἰς τὴν φαμελλιάν του[3]). Ἐφαγοποτήσαμεν ὅλοι μαζί, μὲ ὅλην τὴν εὐχαρίστησιν.

Τὴν αὐγὴν μὲ ἔκραξεν ἡ σύζυγός του νὰ μὲ ἐρωτήσῃ ἂν εἶχεν χρήματα μαζί του, ὅταν ἤλθαμεν, ἄλλα ἀπὸ ἐκεῖνα ὁποῦ ἔφερα ἐγὼ ἀπάνω μου. Χωρὶς νὰ ἠξεύρω <τὸν σκοπὸν τοῦ ἐρωτήματος>, τῆς εἶπα μάλιστα, ἕως 40 χιλ. γρόσια. Ἀκούσασα αὐτὴ τοῦτο, πλέον ἔγινεν τίγρις ἐναντίον τοῦ Στορνάρη διατί νὰ μὴ τὰ φέρῃ μαζί του, ἀλλὰ νὰ τὰ κρύψῃ. Καὶ ἄρχισεν νὰ παραπονῆται καὶ νὰ κλαίγῃ καὶ νὰ ὀργίζεται. <Ὁ Στορνάρης> τῆς εἶπεν ὅτι:

—Ἐπειδὴ δὲν οἰκονόμησες τὰ ἄλλα, αὐτὰ τὰ ἄφησα νὰ τὰ ἐξοδεύωμεν ἀπὸ ὀλίγα <διὰ> νὰ ζήσωμεν· διότι κύριος οἶδεν ἂν <θὰ> δυνηθῶ νὰ μεταέβγω εἰς τὴν πατρίδαν νὰ συνάξω, καὶ πρέπει νὰ εὐαρεστηθῇς <μάλιστα>. Αὐτὴ ἄρχισεν νὰ τὸν κατακρίνῃ <λέγουσα> ὅτι δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ λόγος, παρὰ ὅτι <τὴν> ἀρνήθη, ὅτι σήκωσεν τὴν ἀγάπην <του> ἀπὸ αὐτὴν ἐξ αἰτίας μιᾶς ἄλλης (ὁποῦ ὑπῶπτευεν (667) ὅτι ἀγαποῦσεν εἰς Ἀσπροπόταμον). Ὁ <Νικόλαος> Στορνάρης, τὸ πρότυπον[4]) τῆς σωφροσύνης ἀποδεδειγμένος μικρόθεν, καταδικάσθη εἰς μίαν στιγμὴν ἀπὸ μίαν ἀνόητον σύζυγον. Τὴν ἄφησεν νὰ φλυαρῇ, καὶ γελοῦσεν ἀποτεινόμενος πρὸς ἐμέ:

—Ἰδού, παιδί μου, εἰς τὰ γεράματα μᾶς κατέταξαν καὶ <εἰς τοὺς ἐγγάμους> ἐραστάς.

---

1) Σχέδια γιὰ τὸ Ἠπειρωτ. δάνειο καὶ νέες ἐκστρατεῖες, λοιπὸν νὰ μείνῃ στὴ Δ. Ἑλλάδα. Παιγνίδια πολιτικὰ τοῦ Μαυροκ. ἦταν αὐτά, ἐνῶ διάκοψε βιαστικὰ τὶς ἐργασίες τῆς Συνέλευσης, ἀνυπόμονος νὰ φύγῃ.

2) Παραλείπονται διάφορα σημειώματα τοῦ συγγρ., ἐρανισμένα ἀπὸ τὰ «Ἑλλ. Χρον.», σχετικὰ μὲ τὶς ἐνέργειες τοῦ Μαυροκ. πρὶν φύγῃ ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι. Ἐδῶ καταχωρίζονται δυὸ μοναχὰ χρήσιμα σημειώματα: «Εἰς τὴν τελευταίαν συνέλευσιν (γρ. συνεδρίασιν), 24 Δεκ., ἀποφασίσθη νὰ φερθοῦν πρὸς τοὺς φυγάδας ἀντάρτας φιλάνθρωπα καὶ σύμφωνα μὲ ὅσας διαταγὰς ἤθελεν δώσει ἡ Διοίκησις περὶ αὐτῶν».—«Εἰς αὐτὴν τὴν συνέλευσιν (γρ. συνεδρίασιν) ἔγινεν [δ] σεισμὸς τὴν ὥραν ὁποῦ ὁ Κος Τρικούπης δημηγοροῦσεν ὑπὲρ τῆς καλῆς διαγωγῆς τῶν Δυτικοελλαδιτῶν. Ἐναντίον τῆς θελήσεώς του καὶ προαιρέσεως ἐβιάσθη νὰ ἐκθειάσῃ τὴν δημοτικότητα τῶν Δυτικοελλαδιτῶν».—Ὁ Γκούρας οὔτε μετάγραψεν τί, ἀλλ' οὔτε μετακούσθη πλέον».—Ὁ «φρικτὸς σεισμὸς» ἔγινε λίγη ὥρα πρὶν ἀρχίσῃ ὁ Τρικ. τὸ λόγο του, καὶ ἡ ἀφορμὴ αὐτὴ τοῦ ἔδωσε τὴ ρητορικὴ ἰδέα νὰ κλείσῃ τὸ λόγο του μὲ μιὰν ἐπίκαιρην ἀποστροφή, «Ἑλλ. Χρον.» 1 Γεν. 1825 σημ. Ὁ Τρικ. δὲ θὰ ἤθελε νὰ ἐπαινέσῃ τοὺς Δυτικοελλαδίτες γιὰ τὴν ἀντίπραξη ποῦ κάμανε στὸ Μαυροκ. κατὰ τὶς συζητήσεις τῆς Συνέλευσης. Ἀλλὰ καὶ οἱ Δυτικοελλαδ. δὲν τάχανε καλὰ μαζί του γιὰ τὴ μεροληψία του μέσα στὴ Συνέλευση.

3) Γύρισε ἀπὸ τὸ Ἀνατολικὸ στὸ Μεσολόγγι.

4) Τὸ χειρόγρ. *πρωτότυπον*.

Ἄνθρωπος ὅμως φυσικὰ ὑπομονητικός, τὰ ἔρριπτεν ὅλα ὀπίσω[1]) καὶ φρόντιζεν τὴν δουλειάν του.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτων ὅλων, ἔβλεπεν καὶ τὴν ἀγάπην ὁποῦ εἴχαμεν ἀναμεταξύ μας<ἐγὼ>μὲ τὴν θυγατέραν του Φωτεινήν. Λέγει μία ἡμέρα, ἀστεϊζόμενος ἴσως:

—Βλέπω παραπολλὴ ἀγάπην ἀναμεταξύ σας· τί καλύτερον νὰ σᾶς ὑπανδρεύσω [μαζί], ὁποῦ συμφωνεῖτε καὶ εἰς ταὶς τρέλλαις.

Ἐγὼ τὸ νόμισα ὅτι ἀστεΐζεται, διότι ποτὲ δὲν ἠμποροῦσα νὰ φανταχθῶ, εἰς τὴν θέσιν ὁποῦ ἤμουν, νὰ συζευχθῶ τὴν Φώτων, ἐνῷ οἱ Στρατηγοί, μὲ τὰ κορίτζια καὶ παιδιά<των>, προσπαθοῦσαν νὰ κάμουν γενικοὺς δεσμοὺς τῶν οἰκογενειῶν των. Σιώπησα, καὶ ἐξακολουθούσαμεν τὴν ἀγάπην μας μὲ τὴν μεγαλυτέραν ζέσιν καὶ εἰλικρίνειαν.

Μίαν ἡμέραν ἦλθεν ὁ Χριστάκης ἀδελφὸς τοῦ<Γιαννάκη>Ράγκου εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ συμπεθέρου του Στορνάρη. Ὁ Στορνάρης ἔλειπεν, καὶ τὸν ὑποδέχθην ἐγώ. Καμμία ἀπὸ τὰς γυναῖκας εἰς ὑποδοχήν του δὲν ἐβγῆκεν (668),<καὶ τοῦτο διὰ> νὰ δείξουν τὴν δυσαρέσκειάν των. Τὸν καφφὲ τὸν ἔπεμψαν νὰ τὸν προσφέρῃ, μὲ τὸν πλέον ποταπὸν καὶ βρωμερὸν ὑπερέτην τῆς οἰκίας. Καὶ δὲν ἔφθασεν τοῦτο, ἀλλὰ τὸν ἔκαμαν τόσον ἄσχημον, ὥστε ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐδυνήθη νὰ τὸν γευθῇ ἐκ δευτέρου κἂν, καὶ μὲ τὸν ἐπίστρεψεν εὐχαριστῶν τὴν μεγάλην πεῤῥιποίησιν. Ἀπολιτευσία χωρική. Ἐπῆγα μέσα, ταὶς ἐπίπληξα διὰ τοῦτο, ὅτι δὲν ἦτον ἀνθρώπινον αὐτό· ὅτι, ἂν ἤθελαν νὰ τὸ κάμουν, δὲν ἔπρεπεν νὰ εἶμαι κἂν οὔτε ἐγὼ παρών, καὶ ὅτι ἦτον ἄλλοι τρόποι νὰ τὸν ἀποφύγουν.

Τότες μὲ λέγει ἡ Ρήνη:

—Ἀδελφέ, τί θέλουν καὶ ἔρχονται; Ἐγὼ θάνατον προτιμῶ, παρὰ νὰ πάρω διὰ ἄνδραν τὸν Κωσταντῆ Ράγκου.

Ὁμοίως καὶ ἡ μητέρα της.

—Πῶς λοιπὸν δὲν ἐξηγεῖσθε εἰς τὸν Στρατηγόν, λέγω, παρὰ ἀφίνετε τὸν ἄνθρωπον ἐκθεμένον νὰ συσφίγγῃ τὰ συμφέροντά του, ἐπάνω εἰς αὐτὴν τὴν βάσιν, μὲ τὸν Ράγκον;

—Εἰπέ<του>το ἐσύ, λέγει<ἡ μητέρα>,νὰ τραβήξῃ χέρι, διότι ὅλη ἡ οἰκογενειά μας αὐτὸ δὲν τὸ δέχεται, ἀλλ' οὔτε ἡ Ρήνω, καὶ ἂς πάρῃ μέτρα.

Ὁ Γρηγόρης Λιακατᾶ, ἀπὸ τὸ ἄλλον μέρος, ἐξηγήθη μὲ τὸν Στορνάρην τὴν δυσαρέσκειάν του, διαμαρτυρηθεὶς ὅτι, ἂν τὸ κάμῃ ἐκεῖνος (669),<τότε αὐτός>, ἂν δὲν δυνηθῇ νὰ [τὸν] ἐξοντώσῃ ἔπειτα<τὸν Ράγκον>, θέλει ἀπαρνηθῇ τὸν Στορνάρην ἀπὸ πεθερὸν καὶ πατέραν.

Εὑρισκόμενος μπερδευμένος ὁ Στορνάρης <ὡς ἐπιμένων> εἰς τὸν λόγον τῆς τιμῆς ὁποῦ ἔδωσεν καὶ τῆς ἀλλαγῆς τῶν δακτυλίων δημοσίως μὲ ὅλα τὰ<ἑορτάσιμα>ἕθιμα, γενόμενα εἰς Κάλαμον, ὑποπτευόμενος ἔπειτα καὶ πολιτικῶς μὴ ἀποκτήσῃ ἄλλους ἐχθροὺς νέους, οἵτινες <τώρα>ἦτον φίλοι, δὲν ἤξευρεν τί νὰ ἀπο-

1) Τἄρριχνε πίσω ἀπὸ τὴς πλάτες, ἀδιαφοροῦσε.

φασίση. Ἐκλείσθη εἰς τὴν οἰκίαν του, καὶ ἀπὸ τὴν θλῖψιν του τὸν ἐνώχλησαν αἱ αἱμορροΐδες καὶ ἔπεσεν κατάκοιτος [εἰς τὸ στρῶμα] <ἀπορῶν> πῶς νὰ γυρίσῃ τὸν λόγον του. Τοιαύτης ψυχῆς ἄνθρωπος ἦτον.

Ἦλθεν ὁ <Γιαννάκης> Ράγκος νὰ τὸν ἐπισκεφθῇ τρεῖς-τέσσαραις φοραίς, πλὴν <ὁ Στορνάρης> δὲν ἀντάμειψεν τὰς ἐπισκέψεις του.

Ὁ Ράγκος ἐμβῆκεν ἀμέσως εἰς ὑποψίας, πλὴν δὲν ἐδύνατο νὰ πληροφορηθῇ.

Ὁ Στορνάρης πλέον, διὰ νὰ παρηγορηθῇ ὁπωσοῦν, μὲ ἐξηγήθη μόνος του τὴν θέσιν του καὶ τὰ διατρέχοντα. Ἦλθεν καὶ ἡ σύζυγός του, καὶ ἐξηγήθησαν πλατύτερα. Τὸν εἶπεν <ἐκείνη> ὁποία ἦτον ἡ θέλησις τῆς θυγατρός του. Ὁ Στορνάρης, φυλάττων τὴν πατρικὴν ἀξιοπρέπειαν, διόλου δὲν ἐνόχλησεν τὴν κόρην, παρὰ ἐσυλλογίζετο πῶς ἠμπορεῖ νὰ <κάμῃ νὰ> μὴ πέσῃ καὶ ὁ λόγος του, ὥστε νὰ νομισθῇ ψεύστης εἰς τὸν Ράγκον, καὶ <ἀφ' ἑτέρου> νὰ ἀσφαλίσῃ καὶ τὴν θυγατέραν του (670) μὲ ἓν ἀνάλογον ὑποκείμενον καὶ ὡς πρὸς τὴν δύναμιν καὶ <ὡς πρὸς τὴν> καλὴν διαγωγήν. Εἶπα ἐγώ:

—Εὐχῆς ἔργον εἶναι ἡ κόρη νὰ πεισθῇ, διότι οἱ ἀρραβώναις ἔγιναν ἐπισήμως· πλήν, ἂν τῷ ὄντι ἡ κόρη δὲν τὸν θέλει, καὶ δὲν πεισθῇ νὰ [τὸν] δεχθῇ ἐκεῖ ὁποῦ θέλεις[1]), βλέπεις ὅτι τὸ ἀνδρόγυνον δὲν θέλει ζῇ ἡσύχως ἐπὶ ζωῆς των, καὶ <προσέτι> θὰ ἔχῃς καὶ ὅλους τοὺς συγγενεῖς σου ἐχθρούς. Καλύτερα εἶναι νὰ εἰδοποιήσῃς τὸν Ράγκον τὰ διατρέχοντα, καὶ ὁ Ράγκος βεβαιώσου ὅτι μᾶλλον φίλον θέλει σὲ ἔχει, ὁποῦ πρό[κατα]λαβες <τὸ πρᾶγμα>, παρὰ ἐχθρόν, καὶ ἴσως <μάλιστα> μόνος του τὸ ὑποχωρήσῃ. Διότι καὶ αὐτὸς ἔχει τέκνα, καὶ εἶναι ὑποκείμενος εἰς τὰ τοιαῦτα. Αὐτὴ εἶναι ἡ γνώμη μου, καὶ ὅπως γνωρίζεις κάμε πάλιν ἐσύ, ὁποῦ εἶσαι πατέρας.

— Σὲ ἐπιφορτίζω λοιπόν, λέγει, νὰ τὸν εἰδοποιήσῃς· διότι ἐμένα ἡ ψυχή μου δὲν <μοῦ> πηγαίνει νὰ τοῦ τὸ εἰπῶ· πλὴν ὅσον τὸ δυνατὸν πλάγια νὰ τὸ αἰσθανθῇ, ὥστε, ἂν ἦτον δυνατόν, νὰ χαλάσῃ ἐκ μέρους του, καὶ νὰ μὴ φανῇ <ὅτι προέρχεται> ἀπὸ ἐμένα.

—Ἐν τοσούτῳ, τὸν λέγω, ἀφοῦ ἀφεθῇς ἀπὸ αὐτὸ τὸ κόμμα, ὁποῖον <ἄλλον φίλον> ἔχεις <ὥστε> νὰ βαστάξῃς; Διότι ὁ Ράγκος, ὡς τῶν Ἀγράφων ἀρχηγός, πλέον φίλος σου δὲν θέλει εἶναι· ἐπομένως οὔτε ἥσυχος θέλεις εἶσαι—καθὼς τὸ κάμετε <πλέον> ἐσεῖς. Καὶ ποῖον φρονεῖς νὰ τὴν δώσῃς ἔπειτα;

Ἡ Στορνάρα καθὼς ἤκουσεν καὶ τὸν ἄνδρα της σύμφωνον (671), ἀμέσως πρόβαλεν τὸν Χριστόδουλον Χ'' Πέτρου, τὸν ὁποῖον ἐπιθυμοῦσεν αὐτὴ πρὸ καιροῦ ὡς υἱὸν Προεστοῦ, καὶ αὐτὴ ὁμοίως <κόρη Προεστοῦ>, καὶ διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Στορνάρης δὲν ἤθελεν νὰ ἀκούσῃ <οὔτε> τὸ ὄνομά του, ὄχι νὰ τὸν κάμῃ καὶ γαμβρόν.

—Ἄργησες νὰ τὸν εἰπῇς, πλὴν τὸν ηὗρες, γυναίκα μου! λέγει· οὔτε σκύλλα δὲν δίνω εἰς αὐτὴν τὴν γενεάν, ὄχι θυγατέραν! Τὴν θάπτω ζωντανὴν καλύτερα! Πλήν, τί νὰ σὲ κάμω; λέγει· ἐλαφρὴ εἶσαι, καὶ ζητεῖς ἐλαφρούς.

1) Στὸ συμφωνημένο πρόσωπο.

Τρεῖς ὥραις ἐσκεπτόμασθον περὶ <εὑρέσεως> ἄλλου συζύγου τῆς Εἰρήνης, καὶ δὲν τὸν εὑρίσκαμεν. Διότι δὲν συμφωνοῦσαν οἱ γονεῖς καὶ οἱ συγγενεῖς, μ' ὅλον ὁποῦ ἡ κόρη δὲν ἐδύνατο νὰ ἔβγῃ ἀπὸ ὁποιαν δήποτε ἀπόφασιν τοῦ πατρός της.

—Ἰδού, λέγει <ὁ Στορνάρης>, παιδί μου, τί νὰ κάμῃς: Ὁ Διευθυντὴς μεταβαίνει εἰς Ναύπλιον πρὸς τὴν Διοίκησιν· ἐσένα θὰ σὲ πέμψω μαζί του πληρεξούσιον εἰς ὅλας τὰς ὑποθέσεις μου, ὁποῦ ἤθελαν προκύψει, πολιτικάς, πολεμικάς, νὰ ὑπογράφῃς διὰ ἐμένα καὶ νὰ λάβῃς καὶ τοὺς μισθούς μας, ἂν δώσῃ ἡ Διοίκησις. Εἰς Ναύπλιον εὑρίσκονται πλέον οἱ περισσότεροι ὁπλαρχηγοί· ἐκεῖ, βλέπεις τὰ πράγματα πῶς τρέχουν, καὶ —μὲ προσοχὴν νὰ μὴ ἀπατηθῇς—φρόντισε νὰ ἑνωθῇς, ἐκ μέρους μου, μὲ τὸ ὑγιέστερον μέρος <διὰ> νὰ βασταχθοῦμεν· διότι, βλέπεις, ὅτι ἀπὸ τὸ (672) Ἀσπροπόταμον ἀποσπάσθημεν πλέον, καὶ ἐδῶ πρέπει νὰ ἀρχίσωμεν ἄλλην ζωήν, καὶ φέρσιμον ὠφέλιμον εἰς τὸ Ἔθνος καὶ [διὰ] τὴν δόξαν μας, <ἀλλὰ> καὶ νὰ μὴ χάσωμεν καὶ τοὺς κόπους μας. Τὸν δὲ Ράγκον εἰδοποίησέ τον, ἢ εἰς τὸν δρόμον ὁποῦ θέλει πηγαίνετε μαζί, ἢ ἐκεῖ <εἰς Ναύπλιον> τὸ κάτω-κάτω, ὅτι διὰ νὰ ἀποφύγω τόσα ἄλλα <κακὰ> μεγάλα, ὁποῦ δύνανται νὰ δέρνουν καὶ τοὺς δύο μας, κάλλιον νὰ ὑποφέρω τὸ μικρόν· τὴν ἄρνησιν τοῦ συνοικεσίου (ὡς προερχομένην ἀπὸ μέρος τῶν συγγενῶν καὶ θυγατρός μου), παρὰ νὰ χαλασθοῦν τὰ σπίτια μας. Ρητῶς εἰπέ του ἔπειτα ὅτι <τὸ συνοικέσιον> δὲν τελειώνει, καὶ ἂς πάρῃ τὰ μέτρα του κἄν, <ὥστε> καὶ νὰ μὴ ἀπατῶμεν τὸν ἄνδρα περισσότερον καιρόν.

Ὅλους τοὺς λόγους του τοὺς ἄκουσα μὲ προσοχήν· διότι τὸ βάρος τῆς ἀντιπροσωπείας ὁποῦ μ' ἔδιδεν, <δύσκολον> ὡς πρὸς τὰς πολιτικὰς μεταβολάς, δὲν μὲ ἦτον τόσον ἀρεστόν, καθὼς καὶ [εἰς] τὸ νὰ περιπλέκωμαι <μεσιτεύων> εἰς τὰς <στρατιωτικὰς> ἀριστοκρατικὰς συμφωνίας. Μὲ ἕναν λόγον, ἔβλεπα ὅτι οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἐφρόντιζαν νὰ κερδήσουν τὸν στέφανον τῆς δόξης ὄχι μόνον αὐτοὶ διὰ τὴν προσωπικὴν ἀξιότητά των, παρὰ νὰ τὴν κληρονομήσουν καὶ οἱ υἱοί των, καὶ οἱ ἔγγονοί των. Ὥστε τὸ χυνόμενον αἷμα τῶν μυριάδων πολεμικῶν καὶ ἀθώων <ἀνδρῶν> νὰ χρησιμεύσῃ διὰ 50—100 μόνον, καὶ οἱ ἄλλοι νὰ ἀγωνται καὶ νὰ φέρωνται (673) ἀπὸ αὐτούς. Ἐννοοῦσα <τέλος> ὅτι, ὑπερετῶν μὲ τόσον ζῆλον ὑπὸ τὸν Στορνάρην, ἀδικοῦσα τὸν ἑαυτόν μου, ὁποῦ θυσίασα τὸ πᾶν <εἰς τὸν Ἀγῶνα>· πλὴν ἦτον ἀναπόφευκτον τὸ κακόν, καὶ ἔπρεπεν νὰ τὸ ὑποφέρω καὶ ἐγὼ <καθὼς> καὶ ἄλλοι ὡσὰν ἐμένα, οἵτινες εὑρέθησαν <ὡς γραμματικοὶ ὑπηρετοῦντες> μὲ ἄλλους. Ἡ περίστασις ἔτζι τὸ ἤθελεν. Ὑπέκυψα εἰς τὴν δύναμίν των.

Μὲ αὐτὰς τὰς συνομιλίας ἀπεράσαμεν τὰς ἡμέρας τῶν ἑορτῶν τοῦ Χριστοῦ Γεννῶν ἕως ὅτου ἔφθασεν καὶ ἡ ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, *α' Ἰανουαρίου 1825*, ἔτος τὸ ὁποῖον ἐστάθη <τὸ> δυστυχέστερον διὰ τὴν Ἑλλάδα, διὰ τὰς ἐσωτερικὰς διχονοίας, ὁποῦ ἀκολουθοῦσαν, προερχομένας ἀπὸ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον.

Ὁ Διευθυντὴς ἑτοιμάσθη, οἱ πληρεξούσιοι τῶν ὁπλαρχηγῶν παρομοίως, ὁ

ὁ Σπ. Τρικούπης, Ἀλεξάκης <Βλαχόπουλος>, ὁ <Γιαννάκης> Ράγκος, ὁ Ἀναγν. Καραγιάννης καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἀξιωματικοί, οἵτινες ἔμελλον νὰ συνοδεύσωμεν τὸν Διευθυντήν, σχεδὸν ἕως 400 ὅλοι[1]). Εἰς τὰς *5 Ἰανουαρίου 1825*, ἀφοῦ ἔλαβα τὰς ἀναφορὰς τοῦ Στορνάρη πρὸς τὴν Διοίκησιν, μὲ τὰς ὁποίας μὲ σύσταινεν πληρεξούσιον, καὶ ἰδιαίτερον γράμμα πρὸς τὸν Πρόεδρον Γ. Κουντουριώτην καὶ Κωλέττην, ἑτοιμάσθην νὰ κινήσω κ' ἐγὼ μὲ τὸν αὐταδελφόν μου Μῆτρον καὶ μὲ ἄλλους πέντε στρατιώτας.

Ὁ Διευθυντὴς ἄφησεν ἐπιτροπὴν (674) νὰ ἐνεργῇ τὸν Κον Μάγερ καὶ Πραΐδην[2]). Κινήσαντες, ξέβγαλαν τὸν Διευθυντὴν οἱ πολῖται μὲ ὅλην τὴν τελετήν, καὶ ἔμειναν πλέον ἥσυχοι οἱ ἐνάντιοί του[3]).

Ἐγὼ ἐνασπάσθην ὅλους τοῦ σπιτιοῦ <τοῦ Στορνάρη> ὡσὰν γονεῖς <καὶ συγγενεῖς>, καὶ ἐκλαύσαμεν μόνον οἱ δύο μας, <ἐγὼ> μὲ τὴν Φωτεινὴν τὸν χωρισμόν μας (675).

Παύοντας ἕως αὐτοῦ, ἀρχίζομεν νέον <πολεμικὸν> στάδιον, <τὸ> τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ἰμπραΐμ πασιᾶ κατὰ τὴν Πελοπόννησον καὶ <τὸ> τοῦ Κιουταχῆ κατὰ τῆς δυτ. Στερεᾶς Ἑλλάδος, <δηλ. τῆς> γ' πολιορκίας τοῦ Μισολογγιοῦ—τοῦ σκληροῦ πολέμου, ἕως ἕναν καιρόν, μὲ τὸν Κιουταχῆν, καὶ ἔπειτα μὲ τοὺς δύο, Ἰμπραΐμην καὶ Κιουταχῆν—καὶ δίδομεν τέλος πάλιν <φθάνοντες> ἕως εἰς τὴν τρομερὰν Ἔξοδον τῆς φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγιοῦ, <καὶ> ἕως ὁποῦ ἤλθαμεν εἰς Ναύπλιον[4]).

---

1) Τὰ «Ἑλλην. Χρον.» ἀναφέρουν ἀπὸ τὴν πολιτικὴ συνοδεία τοῦ Μαυροκ. μοναχὰ τὸ Σπ. Τρικούπη, καὶ ἀπὸ τὴ στρατ. μοναχὰ τὸν Αλ. Βλαχόπουλο. Κοντὰ στὸ νοῦ τὸ ποῦ οἱ διάφοροι ἀκόλουθοι στρατηγοὶ εἶχανε μαζί τους καθένας τὴν ἀνάλογην «οὐρὰ» παληκαριῶν· γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἐφημ. γράφει «πλῆθος ἱκανῶν στρατιωτῶν». Τὸ ξεκίνημα ἔγινε μὲ «κρότους κανονίων καὶ τουφεκίων ἀλλεπαλλήλους» («Ἑλλ. Χρον.» 7 Γεν. 1825).

2) Τὴν ἐπιτροπὴ ποῦ διοικοῦσε στὸ Μεσολόγγι, κατὰ τὴν ἀπουσία τοῦ Μαυροκ. στὸ στρατόπεδο (μέλη Γ. Πραΐδης, Τάτσης Μαγκίνας καὶ Ι. Ἰάκ. Μάγερ), ἀφοῦ παραιτήθηκε πρὸς τὴ Συνέλευση, 22 Δεκ. 1824, τὴν ἀντικατάστησε ὁ Μαυροκ. μὲ ἄλλη, τρία μέλη κι' αὐτή, ἀλλὰ ξένα ἀπὸ τὴ Δυτ. Ἑλλάδα (διορισμὸς αὐταρχικός, ποῦ δείχνει δυσμένεια τοῦ Μαυροκ. κατὰ τῆς Δυτ. Ἑλλάδας· εἶχε ὅμως αὐτὸς ἀνάγκη νὰ πάρῃ μαζί τοὺς δυὸ πιστούς του, Πραΐδη καὶ Μαγκίνα). Τὰ μέλη τῆς νέας ἐπιτροπῆς: Γ. Σπανιολάκης, Μάγερ καὶ Κ. Πεταλᾶς, Γεν. Γραμμ. Φ. Πλυτᾶς («Ἑλλ. Χρον.» 10 Γεν. 1825). Λοιπὸν ὁ συγγρ. κάνει λάθος ἀναφέροντας τὸν Πραΐδη μέλος τῆς νέας ἐπιτροπῆς.

3) Παραλείπονται ἐρανίσματα τοῦ συγγρ. ἀπὸ τὰ «Ἑλλ. Χρον.». Σημ. συγγρ. στὴν ἴδια σελ.: <Ὁ Μαυροκ.> «τὴν 24 Δεκ. <1824 ἔστειλεν ἐπιστολὴν πρὸς τὴν Συνέλευσιν> ἀπὸ Ἀνατολικόν, διὰ τῆς ὁποίας κοινοποιεῖ τὴν μετακάλεσίν του εἰς τὴν θέσιν του, <κοινοποίησιν> ἥτις τὸν εἶχεν σταλθῇ πρὸ καιροῦ· τὴν ἔλαβεν εἰς Χρυσοβίτσαν. Ἡ <παλαιὰ> διοικητικὴ ἐπιτροπὴ <εἰς τὸν τόπον> τούτου ἐπικυρώθη ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν, ἀλλὰ διὰ νὰ μείνουν ὡς ἦτον τὰ πράγματα, ἔδωσαν τὰ μέλη αὐτῆς τὴν παραίτησίν των. Ἀφοῦ λοιπὸν εἶδεν ὅτι δὲν θὰ μείνῃ, ἄφησεν πάλιν τοὺς ἰδίους νὰ ἐνεργοῦν».—Ὁ συγγρ., ἑτοιμάζοντας τὴν ἀναχώρησή του, δὲν ἔλαβε ἀφορμὴ νὰ μάθῃ, ὅτι ὁ Μαυροκ. ἄλλαξε γνώμη καὶ διώρισε νέα ἐπιτροπή. Ὁ Μαυροκ. εἶχε καλεστῇ στὸ Ναύπλιο ἀπὸ τὴς 2 Δεκ. 1824.

4) Ὁ συγγρ. πολὺ λίγα θὰ γράψῃ «ἐξ αὐτοψίας» γιὰ τὴν Ἑλλην. ἐκστρατεία κατὰ τοῦ

'Ιμπραΐμ πασσᾶ. Τὴν πολιορκία δμως τοῦ Μεσολογγιοῦ ὁ συγγρ. τὴν εἶδε μὲ τὰ μάτια του κι' ἔλαβε μέρος σ' αὐτὴ ἀπὸ τοὺς πρώτους μῆνες ὡς τὴν Ἔξοδο. Θἄφτανε ἡ περιγραφὴ μοναχά, ἡ ἐσωτερικὴ νὰ τὴν πῇ κανείς, μὲ τὰ ἀμέτρητα καὶ ἄγνωστα περιστατικά, τῆς πολιορκίας, γιὰ νὰ κάμῃ τὸ ἔργο τοῦ Κασομούλη ἀθάνατο. Πρώτη φορὰ γίνεται γνωστὴ ἡ μεγάλη ἐκείνη, ἐπικὴ καὶ τραγική, πολιορκία ἀπὸ ἄνθρωπον ἀξιόπιστο. Τοῦ Σπυρομίλιου τὸ ἔργο εἶναι ψυχρό, γιατὶ εἶναι καθαρὰ στρατιωτικό. Ὅμως στὸ Β΄ τόμο τοῦ ἔργου τοῦ Κασομούλη δὲ θὰ περιέχωνται τὰ δυὸ μοναχὰ ἐκεῖνα ἱστ. κεφάλαια τῆς περιόδου 1825—26. Θὰ εἶναι καὶ ἡ ἐκστρατεία τοῦ Πειραιᾶ, ποῦ ὁ συγγρ. ἔλαβε μέρος καὶ σ' αὐτή, ἄλλο τοῦτο σημαντικώτατο κεφάλαιο, καὶ τὸ τελευταῖο τῆς ἱστορίας τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνα. Ὅμως γύρω σ' αὐτὰ τὰ ἱστορικὰ μεγάλα γεγονότα πλέκονται πλῆθος ἄλλα μικρότερα ἔργα πολεμικά, ποῦ κάνουν ὅλα, μαζὶ μὲ τὰ μεγάλα, τὸ Β΄ τόμο τοῦ ἔργου τοῦ Κασομούλη πολύτιμο καὶ μοναδικὸ στὴν ἱστορία τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνα. *Δίδομεν τέλος πάλιν*, ὁ συγγρ. νόμιζε πῶς θὰ τελείωνε τὸν Β΄ τόμο ἀμέσως μὲ τὸ φτάσιμό του στ' Ἀνάπλι κι' ἀφοῦ γλύτωσε ἀπὸ τὴν ἔξοδο τοῦ Μεσολογγιοῦ.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΝΘΥΜΗΜΑΤΑ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ

Πρόλογος . . . . . *Σελὶς α΄—λα΄*

ΕΠΟΧΗ ΠΡΩΤΗ 1650-1821

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Στρατιωτικὴ ἄποψις τῆς βορείας Ἑλλάδος—Ὁ θρῦλος τοῦ Σκεντέρμπεη—Ἀρματωλοὶ καὶ Κλέφτες—Μεϊντάνης καὶ πολεμικὴ δρᾶσις του εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα καὶ Θεσσαλίαν—Ἀπόπειρα συστάσεως Γενικοῦ Ἀρματωλοῦ—Ἀρματωλοὶ καὶ Κλέφτες μετὰ τὸν Μεϊντάνην—Πίνακες γενεαλογικοὶ Ἀρματωλῶν καὶ Κλεφτῶν . . . . . Σελὶς 1 — 9

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Διαδοχὴ Ἀρματωλῶν καὶ Κλεφτῶν—Βιογραφία Μεγδάνη—Ζῆδρος—Λάππας—Λάζος—Βλαχάβας—Βλαχόπουλοι—Κοντογιανναῖοι—Μπουκουβαλαῖοι—Σταθᾶς—Καραϊσκαῖοι—Γριβαῖοι—Βαρνακιώτης—Ἀνδροῦτσος—Κατσαντωναῖοι Τόσκας—Σουλιῶτες . . . . . 10 — 18

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Τὰ ἀπὸ ιη΄ αἰῶνος μέχρι τοῦ 1821 πατριωτικὰ κινήματα—Ἀνάπτυξις τῶν εἰς τὸ προηγούμενον Κεφάλαιον—Δευτέρα περίοδος τοῦ Ἀρματωλισμοῦ—Τσαραῖοι—Σῦρος—Λάππας—Στορναραῖοι—Ἀφορμὴ καὶ ἀρχὴ τῶν Σουλιωτικῶν ἀγώνων—Φάρες Σουλιώτικες—Γ. Μπότσαρης, Λ. Τζαβέλας—Κατάργησις τῶν Ἀρματωλικιῶν, τὸ 1829 . . . . . 19 — 27

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Ἀρχὴ διωγμοῦ τῶν Ἀρματωλῶν ἀπὸ τὸν Ἀλήπασσαν—Καταστροφὴ Μπουκουβαλαίων, Βλαχοπούλων, Κοντογιανναίων—Γιάννης Σταθᾶς—Χρῆστος Γρίβας—Γιάννης Βαρνακιώτης—Τσαραῖοι—Ἄλλοι Μακεδόνες Ἀρματωλοὶ . . . . . 28 — 49

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Ὁ περὶ Πρεβέζης ἀγὼν τοῦ Ἀλήπασσα—Σουλιωτικὸς πόλεμος—Μποτσαραῖοι—Φῶτος Τζαβέλας—Σύναξις Ἀρματωλῶν εἰς Ἰωάννινα καὶ βιαία φυγὴ τοῦ Νίκο-Τσάρα—Νέα πατριωτικὰ σχέδια—Σύναξις Ἀρματωλῶν εἰς Κορφοὺς—Ἐκστρατεία καὶ θάνατος τοῦ Νίκο-Τσάρα—Σκηναὶ Ζαλόγγου καὶ μονῆς Σέλτσου 50 — 64

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

Ἀρματωλοὶ τοῦ Ὀλύμπου καὶ Χασιῶν—Ἐξέγερσις κατὰ τῶν Τούρκων—Ἐκστρατεῖαι Μουχτάρπασσα καὶ Βελήπασσα—Σῦρος, Γκέγκας, Βλαχοθόδωρος—Λαζαῖοι—Περίεργος προστασία τῶν Ἀρματωλῶν—Ἐπανάστασις Βλαχάβα—Προ-

δοσία τοῦ κινήματος—Ἀρματωλικὴ πειρατεία—Τσέλιος ὁ ἀνυπότακτος—Θάνατος Βλαχάβα—Σφαγὴ Λαζαίων . . . . . Σελὶς 65 — 86

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

Στορναραῖοι—Μπουκουβαλαῖοι—Βλαχοποιμένων σχέσεις μὲ Κλεφταρματωλοὺς—Ἀρβανιτόβλαχοι καὶ Ἑλληνόβλαχοι—Συκάδες—Κοντογιαναῖοι . . . . . 87 —128

ΕΠΟΧΗ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

1820-21—Ὁ συγγραφεὺς ἐπιχειρεῖ ἐμπορικὴν ἀποστολὴν εἰς Αἴγυπτον—Μυεῖται Φιλικὸς ἐν Σμύρνῃ—Ἀναχωρεῖ εἰς Σέρρας—Ἀνήσυχοι διαδόσεις, μυστικαὶ παρασκευαὶ—Μετάβασις τοῦ συγγραφέως εἰς Σιάτισταν—Ἐπανάστασις βορείας Ἑλλάδος—Πρῶται ἀποτυχίαι—Ἐξακολούθησις τῆς πολιορκίας τῶν Ἰωαννίνων 131—144

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ἀναχώρησις τοῦ συγγραφέως ἀπὸ Σιάτισταν—Ἀρματωλοὶ τοῦ Ὀλύμπου—Ἀπόφασις περὶ προσωρινῆς ἀναβολῆς τοῦ Ἀγῶνος—Μετάβασις τοῦ συγγραφέως εἰς Κασσάνδραν—Ἀποστολὴ αὐτοῦ εἰς Πελοπόννησον—Διάβασις διὰ Ψαρῶν, Ὕδρας, Σπετσῶν—Ἄφιξις εἰς Τριπολιτσὰν—Εἰκὼν τῆς ἁλωθείσης πόλεως—Ἐνέργειαι τοῦ συγγραφέως πρὸς βοήθειαν τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος—Ἐπάνοδος εἰς Ἄργος . . . . . 145—157

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Ὁ συγγραφεὺς ἐν Ἄργει—Συνάντησις μὲ Δ. Ὑψηλάντην—Μέτρα πρὸς ἐφοδιασμὸν τοῦ Ὀλύμπου—Ἀναχώρησις εἰς Ὕδραν—Ἐπάνοδος εἰς Τριπολιτσὰν—Πολιτικὴ κατάστασις—Ἐκλογὴ ἀρχηγοῦ τῆς εἰς Ὄλυμπον ἐκστρατείας—Ἐνέργειαι πρὸς ἀποστολὴν βοηθείας—Χρηματικαὶ εἰσφοραὶ—Ἀναχώρησις εἰς Ὕδραν, Κέαν, Τῆνον, Μύκονον, Νάξον—Πατριωτικοὶ ἔρανοι—Στρατολογία—Σκηναὶ πατριωτικαὶ—Ἤθη κοινωνικὰ—Ἀναχώρησις εἰς Ψαρὰ—Κατάστασις Μακεδονίας . . . . . 158—183

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

1822—Ἀναχώρησις τοῦ συγγραφέως ἐκ Ψαρῶν—Ναυτικὴ ἐπίδειξις εἰς τὸν λιμένα Θεσσαλονίκης—Ἀπόβασις εἰς Ὄλυμπον—Πολεμικὰ σχέδια—Πρῶτοι δισταγμοὶ—Ἐχθρότης προυχόντων καὶ Ἀρματωλῶν—Εἰσβολὴ Τούρκων εἰς Ὄλυμπον—Ἔναρξις ἐχθροπραξιῶν—Μάχη εἰς Κολινδρὸν—Πυρπόλησις χωρίων—Ἄφιξις τοῦ Σάλα—Ἥττα τῶν Τούρκων εἰς Φούνταν—Ἐπέκτασις πυρκαϊῶν—Ὑποχώρησις εἰς Καστανιὰν—Ἀγὼν εἰς Βέροιαν—Μάχη εἰς Ντογρὰ—Τὰ εἰς Νάουσαν συμβάντα—Μάχη εἰς Μηλιὰν καὶ τέλος τοῦ ἐν Ὀλύμπῳ ἀγῶνος . 184—212

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Φυγὴ τοῦ συγγραφέως ἐξ Ὀλύμπου, διὰ Χασίων εἰς Μετέωρα—Περιπέτειαι καθ' ὁδὸν—Μετάβασις εἰς Ἀσπροπόταμον—Ἀναδρομαὶ εἰς τὰ ἐν Ὀλύμπῳ συμβάντα—Ἀναχώρησις εἰς Ραδοβίτσι, Βάλτον, Βραχόρι, Ἀπόκουρον, Κράβαρα, Λιδορίκι, Ἅγιον, Κόρινθον, Ναύπλιον—Τὰ περίεργα τῆς ὁδοιπορίας—Πολιτικὴ κατάστασις—Φιλελληνικὸς λεγεὼν—Χαρέμια τοῦ Χουρσὶτ—Εὐθῦναι τῆς

Σελὶς
ἐκστρατείας τοῦ Ὀλύμπου — Μετάβασις τοῦ συγγραφέως εἰς Τῆνον — Τὰ περὶ παραδόσεως τοῦ Ναυπλίου — Εἰσβολὴ τοῦ Δράμαλη . . . . . 213—236

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

Ὁ συγγραφεὺς ἐπιστρέφει εἰς τὴν βόρειον Ἑλλάδα — Ἀναχώρησις εἰς Ἀθήνας διὰ Πόρου, Αἰγίνης, Κέας, Ἀλιβερίου. — Περιπέτειαι κατὰ θάλασσαν — Ὁδ. Ἀνδρούτσου καὶ Ἀρείου Πάγου ἀνταγωνισμοὶ — Ἀναχώρησις διὰ ξηρᾶς εἰς Ἀταλάντην — Στρατόπεδον Λιθάδας — Θεόκλ. Φαρμακίδης — Ἀναχώρησις εἰς Σάλωνα — Στρατόπεδον Πανουριᾶ — Μετάβασις εἰς Λιδορίκι — Στρατόπεδον Σκαλτσᾶ — Ἀναχώρησις εἰς Ἄγραφα — Καραϊσκάκης — Ἄφιξις εἰς Ἀσπροπόταμον . . . . 237—252

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

1822-23 — Ὁ συγγραφεὺς ἐγκαθίσταται εἰς Ἀσπροπόταμον — Στρατιωτικὴ κατάστασις εἰς Ἄγραφα καὶ Ἀσπροπόταμον — Συνθῆκαι ἀνακωχῆς μὲ τοὺς Τούρκους — Οἱ ἐκ Μακεδονίας πρόσφυγες — Ἀρματωλικὴ σύναξις — Ὀργάνωσις καὶ ἱεραρχία Ἀρματωλικιῶν — Πολεμικαὶ εἰδήσεις ἐκ Μεσολογγίου — Νικ. Στορνάρης — Ἐγκατάστασις Καραϊσκάκη εἰς Ἄγραφα — Μάχη εἰς Σοβολάκου — Πολεμικαὶ παρασκευαὶ — Ἀποστολὴ οἰκογενειῶν εἰς Ἑπτάνησον . . . . . 253—283

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ

Ὁ συγγραφεὺς γραμματικὸς τοῦ Νικ. Στορνάρη — Νέαι ἀνησυχίαι καὶ νέα σύναξις Ἀρματωλῶν — Ὁ Καραϊσκάκης στερεοῦται εἰς Ἄγραφα — Φθόνος καὶ ραδιουργίαι κατ' αὐτοῦ — Ἄφιξις Σουλιωτῶν εἰς Ἄγραφα καὶ Ἀσπροπόταμον — Μάχαι κατ' αὐτῶν — Εἰσβολὴ Ἀλβανῶν καὶ λεηλασία Ἀσπροποτάμου — Προετοιμασίαι πολέμου καὶ ἀπότομος συνδιαλλαγὴ — Δυσαρέσκειαι κατὰ τοῦ Καραϊσκάκη — Ὁ Ν. Στορνάρης ἐκθέτει τὴν ἱστορίαν τῆς οἰκογενείας του — Κοινωνικὴ κατάστασις καὶ ἐσωτερικαὶ προστριβαὶ εἰς Ἀσπροπόταμον . . . . . 284—322

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

1823 — Ἐκστρατεία Σκόδρα πασσᾶ — Κατάστασις βορείας Ἑλλάδος — Τελεσίγραφον τοῦ πασσᾶ εἰς Ἄγραφα καὶ Ἀσπροπόταμον — Εἰσβολὴ εἰς Ἀσπροπόταμον καὶ Ἄγραφα — Ἐκκένωσις Ἀσπροποτάμου — Κατάληψις Ἀγράφων — Περιπέτειαι ἀόπλου πληθυσμοῦ — Ληστεῖαι εἰς Βάλτον — Τὰ περὶ τὸ Καρπενήσιον — Ἡρωϊσμὸς Τσάκα — Μάχη Καλιακούδας — Ἀσθένεια Καραϊσκάκη καὶ ἀναχώρησις εἰς Κεφαλληνίαν — Κατάληψις Ἀγράφων ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων τοῦ Καραϊσκάκη — Προσκύνημα Ἀσπροποτάμου . . . . . 323—351

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ

1824 — Ἄφιξις τοῦ συγγραφέως εἰς Αἰτωλικὸν — Κοινωνικὰ — Αἱ εἰς Ἄγραφα διαιρέσεις — Τοπικὴ συνέλευσις ἐν Μεσολογγίῳ — Περιπέτειαι προσφυγικῶν οἰκογενειῶν ἐν Κεφαλληνίᾳ — Ὁ Βύρων ἐν Μεσολογγίῳ — Ἐπαρχιακὰ Ἄρματα Ἀποκούρου — Ἄφιξις Καραϊσκάκη εἰς Αἰτωλικὸν — Ἔκρηξις τῆς περὶ Ἀγράφων διαιρέσεως — Σχέδια στρατιωτικὰ — Διάλογος μὲ τὸν Βύρωνα — Ἔξοδος ὁπλαρχηγῶν — Καραϊσκάκη σατυρικὴ προσφώνησις — Ἀντίδρασις αὐτοῦ κατὰ τῆς σχεδιαζομένης ἐκστρατείας — Ἔκρηξις τῆς περὶ προδοσίας αὐτοῦ κατηγορίας — Ἀνάκρισις κατ' αὐτοῦ — Κωμικὴ κατάθεσις μάρτυρος — Δίκη — Τὸ κατηγορητήριον — Ἡ συζήτησις — Κωμικὸν τέλος τῆς δίκης — Ἀποκήρυξις τοῦ Καραϊσκάκη — Πομπώδης αὐτοῦ ἀναχώρησις ἐξ Αἰτωλικοῦ . . . . . 352—390

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

Ἀναχώρησις Καραϊσκάκη ἐξ Αἰτωλικοῦ—Νομικαὶ ἀπόψεις τῆς δίκης—Στρατολογία προκληтικὴ τοῦ Καραϊσκάκη—Ἐκστρατεία εἰς Ἄγραφα—Ἀντεκστρατεία κατ' αὐτοῦ—Ἐξάπλωσις τῶν τοπικῶν ἐρίδων—Ἐπαρχιακὰ Ἄρματα Βλοχοῦ—Ἑλληνοτουρκικὴ σύμπραξις κατὰ Καραϊσκάκη—Ἐπὶ τὰ ἴχνη αὐτοῦ—Συγκρούσεις ἀλλεπαλλήλοι—Ἐκπληκτικὴ διαφυγὴ τοῦ Καραϊσκάκη—Ὑποχώρησις αὐτοῦ καὶ τέλος ἐμφυλίου σπαραγμοῦ—Ὁ Καραϊσκάκης μεταβαίνει εἰς Ναύπλιον—Ληστεῖαι μετὰ τὸν πόλεμον—Μπίνος ὁ κακοποιὸς—Γ. Τσόγκα μάχη εἰς Χελώναν—Τουρκικαὶ ἀντεκδικήσεις καὶ λεηλασίαι . . . . . 391—412

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ

Στρατόπεδον Λιγοβιτσίου—Συνοικέσια μεταξὺ παλαιῶν Ἀρματωλικῶν οἰκογενειῶν—Νέαι πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις καὶ ἀποτυχίαι—Τὰ συμβάντα εἰς Τσουμέρκα—Σκηναὶ Ἑλληνικοῦ στρατοπέδου—Ἀπαιτήσεις μισθῶν—Τοῦρκοι εἰς Βραχόρι—Στορνάρης κατὰ Τσόγκα—Τσόγκας, ὁ φιλομαθὴς καὶ ὁ φιλάρχαιος—Συζητήσεις περὶ Ἀγαθαγγέλου—Δυσαρέσκειαι ἀπὸ τὰς ἐφημερίδας—Κατηγορίαι κατὰ Μαυροκορδάτου—Παλαιὸς σύντροφος τοῦ Κατσαντώνη—Δυσάρεστα ἐξ Ἰωαννίνων—Μάχη περὶ προβάτων εἰς Ἀσπροπόταμον—Ὁ πόλεμος, καὶ ποῖος ὁ σκοπὸς αὐτοῦ—Κοινωνικὰ εἰς Κάλαμον—Ἐκλογὴ πληρεξουσίου εἰς Ἀσπροπόταμον—Ἀρματωλικὸν ἐμπόριον καὶ γεωργία—Πλουτισμὸς ἐκ τῶν λαφύρων—Σύγκλησις νέας τοπικῆς συνελεύσεως . . . . . 413—438

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Δευτέρα τοπικὴ συνέλευσις ἐν Αἰτωλικῷ—Δυσαρέσκειαι τῶν συνερχομένων κατὰ Ἀλ. Μαυροκορδάτου—Αἱ πρῶται συνεννοήσεις—Ἀπορία ποῖος ὁ σκοπὸς τῆς συνελεύσεως—Προκαταβολικὴ διατύπωσις παραπόνων—Ὀργανωτικὴ ἐπιτροπὴ—Ἀρχαιρεσίαι ἐξ ὑφαρπαγῆς—Ἔναρξις συζητήσεων—Ἀμφισβητήσεις περὶ εὐθύνης τοῦ Μαυροκορδάτου—Τὰ παράξενα καὶ εὔθυμα τοῦ Προέδρου—Μαυροκορδάτου ἀπολογία ἐν μέσῳ ἀντεγκλήσεων—Ἀπόδοσις λογαριασμοῦ Ἐπάρχων—Παρασυνέλευσις Μαυροκορδάτου—Λόγοι περὶ ἐκστρατείας εἰς Πελοπόννησον κατὰ τῶν ἀνταρτῶν—Προσφυγὴ ἐπισήμων ἀνταρτῶν εἰς Δ. Ἑλλάδα—Νέαι μομφαὶ κατὰ Μαυροκορδάτου—Στορνάρης, Ράγκος καὶ τὰ οἰκογενειακὰ αὐτῶν—Τέλος συνελεύσεως—Μαυροκορδάτου ἀναχώρησις εἰς Ναύπλιον—Συναναχώρησις τοῦ συγγραφέως . . . . . 439—459

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΛΑΘΗ

Σελ. 24 σημ. 5 1787 γρ. *1783* — σελ. 46 Μουχάρπασιαν γρ. *Μουχτάρπασιαν* — σελ. 56 ἐνύχυρα γρ. *ἐνέχυρα* — σελ. 66 περίεργη γρ. *περίεργος* — σελ. 80 σημ. 6 7) ἐννοεῖ γρ. *6) ἐννοεῖ* — σελ. 105 σημ. 3 Leak γρ. Leake — σελ. 134 σημ. 4 τσάγιαζι γρ. *τσαϊαγιζὶ* — σελ. 134 σημ. 8 Γενιτζέ, γρ. *Γενιτζὰ* — σελ. 138 γίνεται <βαθύτερον> — καὶ ἓν ζῶον δὲν τὸ πατεῖ γρ. *γίνεται ἓν καὶ ζῶον δὲν τὸ πατεῖ* — σελ. 150 ἡρώων[4]) γρ. *ἡρώων* — σελ. 199 Στάλας γρ. *Σάλας* — σελ. 204 σημ. 3 Ναουσαίαν γρ. *Ναουσαίων* — σελ. 229 Ντούτζου γρ. *Νούτζου* — σελ. 239 σημ. 2 ξηλότερα γρ. *ψηλότερα* — σελ. 249 Λιδορικοῦ γρ. *Λιδορικιοῦ* — σελ. 271 σημ. 2 Ἀγράφων γρ. *Καρπενισίου* — σελ. 317 παλάτι[8]) γρ. *παλάτι*[3]) — σελ. 337 σημ. 2 παίξει γρ. *παίζει* — σελ. 339 σπούβλαις γρ. *σούβλαις* — σελ. 341 σκύλαις[5]) γρ. *σκύλαις* — σελ. 343 μᾶς γρ. *τοὺς (Στορνάρην καὶ Λιακατᾶν)* — σελ. 347 ἀντεργείας γρ. *ἀντενεργείας* — σελ. 362 σημ. 2 Ἀρκατωλοὺς γρ. *Ἀρματωλοὺς* — σελ. 363 σημ. 1 παρουσιαστάστηκε γρ. *παρουσιάστηκε* — σελ. 369 τὸν ἠθικὸν γρ. *τὸ ἠθικὸν* — σελ. 372 σημ. 1 κούφιες καὶ τὶς γρ. *τὶς κούφιες καὶ* — σελ. 373 σημ. 4 Τσάτση γρ. *Τάτση* — σελ. 376 ὀχυρώση γρ. *ὀχυρώση*[6]) — σελ. 389 σημ. Κατσαρὸς γρ. *Κατσαρὸς ἀρχηγὸς τῆς σωματοφυλακῆς τοῦ Μαυροκορδ. Γούδα Βίοι Π., Γ', σ. 229* — σελ. 419 Ες γρ. *Εἰς* — σελ. 422 Κραβασαρᾶ γρ. *Καρβασαρᾶ* — σελ. 423 σημ. 5 Ἀναστ. Μόστρας γρ. *Ἀναγν. Μόστρας* — σελ. 424 Μεσολόγγι[1]) γρ. *Μεσολόγγι* — σελ. 432 νὰ πάγῃ νὰ γρ. *νὰ πάγῃ νὰ τά.*

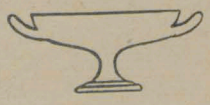

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ ΒΑΡΤΣΟΥ, ΑΘΗΝΑΙ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

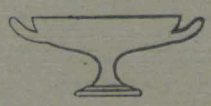

ΑΡΧΕΙΑ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ. - ΕΚΔΙΔΟΝΤΑΙ ΥΠΟ ΓΙΑΝΝΗ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ

α'. Ἀθηναϊκὸν Ἀρχεῖον, τόμ. Α', 1901 (ἐξηντλημένον).
β'. Ἀρχεῖον τοῦ Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, τόμ. Α' - Β', 1907 (ἐξηντλημένον).
γ'. Χιακὸν Ἀρχεῖον, τόμ. Α' - Ε', 1910 - 1924. Οἱ 5 τόμοι δρχ. 500.
δ'. **Ν. Κ. Κασομούλη, Ἐνδυμήματα Στρατιωτικά,** τόμ. Α', 1939 (ὁ Β' καὶ Γ' τόμος ὑπὸ ἐκτύπωσιν). **Τιμὴ ἑκάστου τόμου δρχ. 150.**

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ